www.libtool.com.cn

B 971,741

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

NEDERLANDSCHE SPRAAKLEER

TEN GEBRUIKE
BIJ INRICHTINGEN VAN HOOGER ONDERWIJS,

DOOR

Dr. W. G. BRILL.

Iste DEEL.

KLANKLEER, WOORDVORMING, AARD EN VERBUIGING DER WOORDEN.

Vierde Uitgave.

LEIDEN, E. J. BRILL.
1871.

www.libtool.com.cn

PF
73
.B
1871

www.libtool.com.cn

VOORREDE.

In de Voorrede vóór de derde uitgave van dit werk noemde ik een drietal namen van mannen, aan wier studiën ik, sedert de verschijning der eerste editie, de verklaring van menig verschijnsel op het gebied onzer taal te danken had. Opdat mijne erkentelijkheid niet schijne met de jaren verflauwd te zijn, wil ik ze hier herhalen: het zijn de Heeren DE VRIES, TE WINKEL *(sedert overleden) en* DE JAGER. *Verre daarvandaan dat ik die herhaling verzuimen zou, wil ik hier nog een drietal namen bijvoegen van geleerden, wier bijdragen tot de kennis onzer taal mij bij deze vierde uitgave te stade zijn gekomen, het zijn de Heeren* KERN, BOGAERS *(dezer dagen overleden) en* LEENDERTZ. *Nog andere mannen strekken tegenwoordig de Nederlandsche taalwetenschap tot eer: alleenlijk heb ik, voor zooveel ik mij herinner, voor dit werk geen gebruik van hunne geleerdheid kunnen maken*

In weerwil van het gebruik, door mij van de studiën van die taalkundigen gemaakt, en ondanks de zorg en aandacht door mij bij voortduring aan de stof van dit werk besteed, zijn er nog altijd gebreken in aan te wijzen. Immers aan al de ontelbare bijzonderheden, waaruit deze arbeid bestaat, kon ik (een ander zou het wellicht vermocht hebben) geen gelijke aandacht wijden. Bovendien de Wetenschap gaat in enkele deelen vooruit, en wanneer het leven zelf, wanneer de prak-

www.libtool.com.cn

tijk, of andere, even gewichtige of nog gewichtiger studiën ons bezig houden, houdt men niet alles in gelijke mate bij.

In de leer van de Letters heb ik TE WINKEL *gevolgd, te eerder omdat de door dezen geleerde aangenomen theorie ook in het groote Woordenboek onzer taal ten grondslag gelegd wordt. Daarmede heb ik het bewijs gegeven, dat ik gaarne volg, waar ik niet bevoegd ben zelf oorspronkelijk beter licht aan te brengen. Doch wie daartoe wel in staat was, het is mijn geëerde ambtgenoot Prof.* DONDERS, *en deze, die de theorie der Spraakklanken op onomstootelijke physiologische grondslagen vestigt, heeft op die leer van* TE WINKEL *vrij belangrijke aanmerkingen. Ware Prof.* DONDERS *op het tijdstip dat ik de bladen, op welke de eerste drie Hoofdstukken van het eerste Boek gedrukt staan, reeds gereed geweest met de aphorismen, die hij op de Vergadering der Gewestelijke Afdeeling van het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap, in Juni* 1870 *alhier te Utrecht gehouden, gedrukt heeft laten ronddeelen, ik zou er bij de bewerking van dat gedeelte dezer Spraakleer gebruik van hebben kunnen maken. Thans schiet mij niets over dan naar die paragrafen, samengevat onder den titel:* de Physiologie der Spraakklanken, in het bijzonder van die der Nederlandsche taal, geschetst door F. C. DONDERS, Utr. C. v. d. Post, Jr. *te verwijzen.*

En hiermede zend ik deze vierde uitgave in de wereld, in de hoop daarmede alsnog geen nutteloos werk te verrichten.

Utrecht, Aug. 1870. W. G. BRILL.

www.libtool.com.cn

INHOUD.

INLEIDING.

§ 1. *Over spraak en taal* . . . . . Bl. 1.
§ 2. *Over de Nederlandsche taal en taalkunde* . . . . . » 3.

EERSTE BOEK.

OVER DE LETTERS.

EERSTE HOOFDSTUK. OVER DE LETTERS IN HET ALGEMEEN. § 3. . Bl. 6.
TWEEDE HOOFDSTUK. OVER DE VOKALEN § 4. . . . . » 11.
§ 5. *De A.* . . . . . » 12.
§ 6. *De E.* . . . . . » 16.
§ 7. *De I en IE* . . . . . » 22.
§ 8. *De O.* . . . . . » 25.
§ 9. *De OE.* . . . . . » 28.
§ 10. *De EI.* . . . . . » 29.
§ 11. *De IJ.* . . . . . » 30.
§ 12. *De EU.* . . . . . » 31.
§ 13. *De U.* . . . . . » 32.
§ 14. *De UI en de open U.* . . . . . » 33.
§ 15. *De AU.* . . . . . » 35.
§ 16. *De OU.* . . . . . » 35.
DERDE HOOFDSTUK. OVER DE KONZONANTEN.
§. 17. *De klanklooze, luidende en aangeblazen konzonanten.* . » 37.
§ 18. *De blaasletters (spiranten).* . . . . . » 42.
§ 19. *De vlocibare letters.* . . . . . » 44.
VIERDE HOOFDSTUK. OVER DE GRAMMATISCHE FIGUREN. § 20. » 46.
§ 21. *De prothesis of voorvoeging.* . . . . . » 46.
§ 22. *De aphaeresis of afwerping van letters voor aan het woord.* » 49.

www.libtool.com.cn

§ 23. *De ephenthesis of inlassching.* . . . . . Bl. 50.
§ 24. *De synkope of uitlating van klanken te midden van andere klanken.* . . . . . » 58.
§ 25. *De paragoge of achteraanvoeging.* . . . . . » 61.
§ 26. *De apokope of afwerping van klanken aan het eind des woords.* . . . . . » 62.
§ 27. *De elisie of onderdrukking van klanken aan het eind eens woords of woorddeels* enz. . . . . » 64.
§ 28. *De diaeresis of verdeeling van één lettergreep in twee.* » 65.
§ 29. *De metathesis of klankverplaatsing.* . . . . . » 66.

TWEEDE BOEK.

Woordvorming.

§ 30. *Inleiding.* . . . . . » 67.

EERSTE HOOFDSTUK. Vokaalverwisseling. § 31. . . . . » 67.

TWEEDE HOOFDSTUK. Afleiding.

§ 32. *Afleiding door achtervoegsels.* . . . . . » 74.
§ 33. *Afleiding door voorvoegsels.* . . . . . » 76.
§ 34. *Onmiddellijke afleiding.* . . . . . » 77.

DERDE HOOFDSTUK. Samenstelling. § 35. . . . . » 78.

§ 36. *Oneigenlijke samenstelling.* . . . . . » 79.
§ 37. *Eigenlijke samenstelling.* . . . . . » 84.
§ 38. *Woorden ontstaan door afleiding van reeds samengestelde woorden* enz. . . . . » 88.
§ 39. *Samenstelling door afleiding bewerkt.* . . . . . » 90.
§ 40. *Klanken tusschen de leden eener samenstelling.* . . . » 95.

VIERDE HOOFDSTUK. Over den klemtoon. § 41. . . . . » 98.

§ 42. *Over den klemtoon in enkelvoudige woorden.* . . . . . » 100.
§ 43. *Over den klemtoon in samengestelde woorden.* . . . » 102.
§ 44. *Over den bijtoon en de toonlooze syllaben.* . . . . . » 110.
§ 45. *Over den klemtoon in vreemde naamwoorden.* . . . . » 112.

---

www.libtool.com.cn

DERDE BOEK.

Over den aard en de verbuiging der woorden.

INLEIDING.

§ 46. *Over de rededeelen in het algemeen.* . . . . . Bl. 114.
§ 47. *Over de grammatische betrekkingen.* . . . . . » 116.

EERSTE AFDEELING. Over het zelfstandig naamw.

EERSTE HOOFDSTUK. Over de soorten des zelfstandigen naamwoords. § 49. . . . . » 122.

TWEEDE HOOFDSTUK. Over de vorming der zelfstandige naamwoorden. § 49. . . . . » 125.
§ 50. *Over de zelfstandige achtervoegsels, die concrete zelfstandige naamwoorden vormen.* . . . . . » 126.
§ 51. *Over de zelfstandige achtervoegsels, die abstrakte zelfstandige naamwoorden vormen.* . . . . . » 134.
§ 52. *Over de voorvoegsels.* . . . . . » 142.

DERDE HOOFDSTUK. Over het geslacht der zelfstandige naamwoorden.

§ 53. *Over het taalgeslacht in het algemeen.* . . . . . » 145.
§ 54. *Over de substantieven, bij welke men ter bepaling des geslachts in de eerste plaats op de beteekenis te letten heeft.* . . . . . » 147.
§ 55. *Over de substantieven, bij welke men ter bepaling des geslachts in de eerste plaats op den vorm te letten heeft.* . . . . . » 153.
§ 56. *Over het geslacht der woorden met vreemde uitgangen en der vreemde woorden.* . . . . . » 168.
§ 57. *Over het geslacht der samengestelde woorden.* . . . . . » 172.

VIERDE HOOFDSTUK. Over de vormen der naamvallen. § 58. » 173.
§ 59. *Over den genitief.* . . . . . » 174.
§ 60. *Over den datief.* . . . . . » 177.

VIJFDE HOOFDSTUK. Over de getalvormen der zelfstandige naamwoorden § 61. . . . . » 177.
§ 62. *Over de zelfstandige naamwoorden, welke niet in het meervoud gebruikt worden.* . . . . . » 178.
§ 63. *Over de zelfstandige naamwoorden, die niet anders dan in het meervoud gebruikt worden.* . . . . . » 182.
§ 64. *Over de vorming des meervouds.* . . . . . » 183.

www.libtool.com.cn

TWEEDE AFDEELING. OVER HET BIJVOEGELIJK NAAMW.

EERSTE HOOFDSTUK. OVER HET BIJVOEGELIJK NAAMWOORD IN HET ALGEMEEN EN OVER ZIJN ONDERSCHEIDEN AARD § 65. . . Bl. 193.

TWEEDE HOOFDSTUK. OVER DE VORMING DER BIJVOEGELIJKE NAAMWOORDEN § 66. . . . . » 197.

§ 67. *Over de adjektieven, door middel van zelfstandige achtervoegsels afgeleid.* . . . . . » 198.

§ 68. *Over de adjektieven, door middel van voorvoegsels afgeleid.* . . . . . » 210.

DERDE HOOFDSTUK. OVER DE TRAPPEN VAN VERGELIJKING.

§ 69. *Over de beteekenis en het gebruik der trappen van vergelijking.* . . . . . » 212.

§ 70. *Over den vorming van den comparatief en den superlatief.* . . . . . » 218.

VIERDE HOOFDSTUK. OVER DE CONCRETIE OF SAMENVOEGING DER BIJVOEGELIJKE MET DE ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN. §. 71. . » 222.

VIJFDE HOOFDSTUK. OVER DE VERBUIGING DER BIJVOEGELIJKE NAAMWOORDEN §. 72. . . . . » 228.

DERDE AFDEELING. OVER HET VOORNAAMWOORD.

EERSTE HOOFDSTUK. OVER DE SOORTEN DES VOORNAAMWOORDS IN HET ALGEMEEN. § 73. . . . . » 234.

TWEEDE HOOFDSTUK. OVER DE SOORTEN DES VOORNAAMWOORDS IN HET BIJZONDER EN OVER DE VERBUIGING DER VOORNAAMW.

§ 74. *Over de persoonlijke voornaamwoorden.* . . . . . » 235.

§ 75. *Over de bezittelijke voornaamwoorden.* . . . . . » 241.

§ 76. *Over de aanwijzende voornaamwoorden.* . . . . . » 243.

§ 77. *Over de bepalende voornaamwoorden.* . . . . . » 245.

§ 78. *Over de onbepaalde voornaamwoorden.* . . . . . » 248.

§ 79. *Over de vragende voornaamwoorden.* . . . . . » 249.

§ 80. *Over de betrekkelijke voornaamwoorden.* . . . . . » 251.

VIERDE AFDEELING. OVER HET LIDWOORD.

§ 81. *Bepaling en verbuiging van het lidwoord.* . . . . . » 253.

§ 82. *Bijzonderheden omtrent het gebruik der lidwoorden.* . » 255.

VIJFDE AFDEELING. OVER HET TELWOORD.

EERSTE HOOFDSTUK. OVER DE SOORTEN DES TELWOORDS IN HET ALGEMEEN. § 83. . . . . » 262.

TWEEDE HOOFDSTUK. OVER DE SOORTEN DES TELWOORDS IN HET BIJZONDER.

www.libtool.com.cn

§ 84. *Over de grondgetallen.* . . . . . Bl. 264.
§ 85. *Over de rangschikkende telwoorden.* . . . . . » 268.
§ 86. *Over de onbepaalde telwoorden.* . . . . . » 270.
§ 87. *Over de herhalingstallen.* . . . . . » 276.
§ 88. *Over de verdubbeltallen.* . . . . . » 277.
§ 89. *Over de soortgetallen.* . . . . . » 278.

ESDE AFDEELING. OVER HET WERKWOORD.

EERSTE HOOFDSTUK. OVER HET WERKWOORD EN ZIJNE SOORTEN.
§ 90. . . . . » 279.

TWEEDE HOOFDSTUK. OVER DE VORMING DES WERKWOORDS.
§ 91. . . . . » 287.
§ 92. *Over de onmiddellijk afgeleide werkwoorden.* . . . . » 287.
§ 93. *Over de onechte stamwerkwoorden.* . . . . . » 289.
§ 94. *Over de werkwoorden, door achtervoegsels afgeleid.* . » 290.
§ 95. *Over de werkwoorden, door middel van voorvoegsels afgeleid.* . . . . . » 292.
§ 96. *Over de werkwoorden, met partikels nu eens scheidbaar, dan onscheidbaar verbonden.* . . . . . » 302.

DERDE HOOFDSTUK. OVER DE VERBUIGING (CONJUGATIE) DES WERKWOORDS.
§ 97. *Over de vormen, waardoor de begrippen, die aan de verbuiging der werkwoorden ten grondslag liggen, worden uitgedrukt.* . . . . . » 307.
§ 98. *Sterke verbuiging.* . . . . . » 318.
§ 99. *Zwakke verbuiging.* . . . . . » 333.
§ 100. *Verbuiging der onregelmatige werkwoorden.* . . . . » 335.
§ 101. *Over het gebruik der verschillende verbuigingsvormen des werkwoords.* . . . . . » 341.

EVENDE AFDEELING. OVER HET BIJWOORD.

EERSTE HOOFDSTUK. OVER HET BIJWOORD EN ZIJNE SOORTEN.
§ 102. . . . . 363.

TWEEDE HOOFDSTUK. OVER DE VORMING DER BIJWOORDEN.
§ 103. *Over de oorspronkelijke bijwoorden.* . . . . . » 370.
§ 104. *Over de door eigenaardige uitgangen gevormde bijwoorden.* . . . . . » 372.
§ 105. *Over de bijwoorden van bijvoegelijke naamwoorden ontstaan.* . . . . . » 374.
§ 106. *Over de bijwoorden van zelfstandige naamwoorden ontstaan.* . . . . . » 376.
§ 107. *Over de bijwoorden van werkwoorden ontstaan.* . . . » 378.
§ 108. *Over de bijwoorden van voornaamwoorden ontstaan.* . » 379.

www.libtool.com.cn

ACHTSTE AFDEELING. Over het voorzetsel.

EERSTE HOOFDSTUK. Over het voorzetsel en zijne soorten.
§ 109. . . . . Bl. 382.

TWEEDE HOOFDSTUK. Over de vorming des voorzetsels.

§ 110. *Over de oorspronkelijke voorzetsels.* . . . . . » 388.
§ 111. *Over de voorzetsels uit bijvoegelijke naamwoorden of deelwoorden ontstaan.* . . . . . » 392.
§ 112. *Over de voorzetsels uit zelfstandige naamwoorden ontstaan.* . . . . . » 393.

NEGENDE AFDEELING. Over het voegwoord.

EERSTE HOOFDSTUK. Over het voegwoord en zijne soorten.
§. 113. . . . . » 395.

TWEEDE HOOFDSTUK. Over de vorming en het gebruik der voegwoorden. § 114. . . . . » 403.

TIENDE AFDEELING. Over de tusschenwerpsels. § 115. » 408.

www.libtool.com.cn

INLEIDING.

§ 1.

Over spraak en taal.

1. *Spraak* is uitdrukking van gedachten. Klanken, door den mensch door middel zijner spraakwerktuigen ter uitdrukking eener gedachte voortgebracht en tot teekenen van voorwerpen of begrippen geworden, heeten *woorden*. Den voorraad van spraakklanken, waarvan een volk zich bedient, noemt men *taal*.

Aanm. Onder de taalklanken zijn er, die geene gedachte uitdrukken, maar of voorwerpen en betrekkingen van voorwerpen in de ruimte blootelijk aanwijzen, op dezelfde manier als dit ook met den vinger zou kunnen geschieden (*voornaamwoorden* en *oorspronkelijke bijwoorden*), of een gevoel te kennen geven (*interjecties, tusschenwerpsels*). Woorden, die het voortbrengen van een natuurgeluid te kennen geven en dit natuurgeluid nabootsen, b. v. *sissen*, heeten *onomatopoeïen*, d. i. *klanknabootsingen*.

2. Eene gedachte, door den spreker of schrijver in woorden uitgedrukt, noemt men *zin*.

De verschillende aard en de betrekking der woorden in den zin worden aangeduid door eigenaardige vormen.

Aanm. Al naar dat in de talen de wijze verschilt, op welke de aard en de betrekking der woorden in den zin te kennen gegeven worden, verdeelt men ze in verschillende klassen.

I. De meeste talen van den aardbodem wijzen den aard en de betrekking der woorden aan door middel van klanken, welke met de woorden, die voor het overige ongewijzigd blijven, min of meer los worden verbonden. Die klanken worden aan de woorden, als het ware, bloot *vastgelijmd* (*geägglutineerd*): zij groeien niet met de woorden tot eene organische eenheid samen. Daarom heeten zulke talen *agglutineerende talen*. Van dien aard zijn: 1°. de *Finno-Japansche* talen, ook wel *Finno-Tartaarsche, Turanische* en *Ural-Altaïsche* genoemd, waartoe in Europa, behalve het *Finsch*, ook het *Magyaarsch* of *Hongaarsch* en het *Turksch* behooren; 2°. verscheidene *Amerikaansche* talen; 3°. de *Dravidische* talen, dat is de talen van die volken

www.libtool.com.cn

van Dekân, welke, terwijl de Ariërs zich over Voor-Indië verbreidden, in het genoemde zuidelijke gedeelte van dit schiereiland hunne eigene talen hebben behouden; 4°. in Afrika, de *Congo-Kaffersche* of *Bantu*-talen, de *Nuba*- en *Foulah*-talen, en de *Negertalen*; 5°. de *Malayo-Polynesische* talen.

II. Andere talen geven den aard en de betrekking der woorden grootendeels slechts door de orde der woorden in den zin en door den klemtoon te kennen. De natiën, die zulke talen bezitten, hebben, zoo het schijnt, onder den invloed eener beschaving, die de natuurlijke luidruchtigheid in het spreken bedwong, en het volk door teekenschrift leerde, de vormklanken ter zijde gesteld. Omdat de woorden hier in den zin elk op zich zelf zonder wijziging blootelijk nevens elkander geplaatst worden, heeten zulke talen *juxtaponeerende* (naast elkander plaatsende) of *isoleerende* talen. Zoodanige zijn het *Chineesch*, en de Achter-Indische talen met name, het *Annamitisch*, het *Siameesch* en het *Barmaansch*. — Het *Tubetaansch* vormt eenen overgang tusschen de agglutineerende en de isoleerende talen.

III. Weder andere talen noemt men *incorporeerende* (*inlijvende*) talen, omdat bij haar het voorwerp der rede tusschen het subjektswoord en den naam der werking geplaatst wordt in dier voege dat uit die bestanddeelen een soort van samengesteld woord ontstaat. Het schijnt, dat ook deze taalvorm aan den invloed eener tucht te danken is, die de ongebondenheid en overvloedigheid der agglutineerende manier beperkte en aan eenen band leide. Hiertoe behooren de meeste *Amerikaansche* talen (en onder de talen van deze soort neemt het *Mexicaansch* eene voorname plaats in), alsmede het *Baskisch* in Europa.

IV. Eindelijk zijn er talen, bij welke de oorspronkelijk losse vormklanken zoo nauw met het woord worden vereenigd, dat zij daarmede een schoon en ondeelbaar geheel vormen. Hier heeft derhalve de oorspronkelijke staat der zoogenaamde agglutinatie, zonderdat er iets wezenlijks verloren ging, voor edelere vormen plaats gemaakt, en is, bij verwerping van te groote losheid van band, echter de vrijheid der rede behouden. Zulke talen heeten deswegens *declineerende* of *flecteerende* (*verbuigende*) talen. Zij zijn de volgende: 1°. de *Arische*, ook wel *Indo-Europeesche* of *Indo-Germaansche* genaamd, waartoe het *Sanskrit*, het *Baktrisch*, het *Perzisch*, het *Grieksch*, het *Latijn*, het *Lettisch*, het *Slavisch*, het *Celtisch* en het *Germaansch* of *Duitsch* behooren; 2°. de *Semitische* talen, bij welke, zoo het schijnt, eerst later, nadat zij langer in den staat der agglutinatie verkeerd hadden, eene soort van verbuiging is ingevoerd. De Semitische talen zijn: het *Hebreeuwsch*, het *Arabisch*, het *Phoenicisch* (*Punisch*), het *Chaldeeuwsch*, het *Assyrisch*, het *Syrisch*, het *Samaritaansch* en het *Aethiopisch*. — Eenen overgang tusschen de isoleerende en de flecteerende (bepaaldelijk de Semitische) talen vormen de door Lepsius zoogenoemde *Chamitische* talen, dat is, het *Oud-Aegyptisch* en het *Koptisch*, benevens de talen der volken, die, onder den naam van Berbers of Tuariks, de Noordkustlanden van Afrika en de Oostkust van dit werelddeel tot aan de Evennachtslijn bewonen.

Daar de verbuigings- en afleidingsklanken, aan den uit den aard der zaak éénlettergrepigen stam toegevoegd, te weeg brengen, dat de woorden in de verbuigende talen veelal uit meer dan één lettergreep bestaan, zoo heeten deze talen ook *polysyllabieke* of *veellettergrepige* talen, in onderscheiding van de isoleerende, die deswegens *monosyllabieke*, dat is, *éénlettergrepige* talen heeten. Onder de agglutineerende talen zijn er, die zich daardoor onderscheiden, dat de hoofdwoorden *dissyllabiek* of tweelettergrepig zijn.

www.libtool.com.cn

§. 2.

Over de Nederlandsche taal en taalkunde.

1. De *Nederlandsche taal* is het in de Nederlanden door de beschaafden gesproken en geschreven Nederduitsch.

Aanm. 1. Het *Nederduitsch* is een der beide hoofdtongvallen van het Duitsch; de andere heet *Opperduitsch*. — *Hoogduitsch* heet de taalvorm in Duitschland door de beschaafden gesproken en geschreven.

Aanm. 2. Den stempel van het Nederduitsch dragen, behalve het Nederlandsch, verscheidene talen: het *Oudsaksisch*, waarvan het volksdialekt, dat den naam van *Nederduitsch* of *Platduitsch* draagt, afkomstig is; het *Oudfriesch*, waarvan de *Friesche* tongvallen, die nog niet geheel zijn uitgestorven, afkomstig zijn; het *Angelsaksisch*, waarvan het *Engelsch* afkomstig is. Den stempel van het Opperduitsch dragen de tongvallen van *Zuid-Duitschland* en van *Duitsch-Zwitserland*. Voorts heeft het Hoogduitsch van ouds grootendeels Opperduitsche vormen. Het Hoogduitsch onderscheidt men in *Frankisch* of *Oudhoogduitsch* (met nagenoeg zuiver Opperduitsche vormen), hetwelk geheerscht heeft tusschen de 7de en de 11de eeuw; *Zwabisch* of *Middel-hoogduitsch*, tusschen de 12de en de 14de eeuw, en *Nieuwhoogduitsch*, sedert de 16de eeuw.

Aanm. 3. Tot den Germaanschen stam behooren mede de *Scandinavische* talen, met name het *Zweedsch*, het *Deensch-Noorweegsch* en het *IJslandsch*, van het *Oudnoordsch* afkomstig. Deze allen dragen den stempel van het Nederduitsch.

Aanm. 4. Het verschil tusschen Neder- en Opperduitsch is voornamelijk in zekere konzonanten gelegen: aan de Nederduitsche *p*, *k*, *t* beantwoorden in het Opperduitsch de letters *pf*, *ch*, *z* (*ss*); aan de Nederduitsche *b* en *d* de Opperduitsche *p* en *t*. Dientengevolge bestaat ten dezen aanzien tusschen Opper- en Nederduitsch, min of meer volkomen, dezelfde verhouding, die zich tusschen het Nederduitsch met het Gothisch en Scandinavisch aan de eene, en alle overige Indo-Germaansche talen aan de andere zijde vertoont, eene verhouding, door GRIMM *klankverschuiving* genoemd, welke hierin bestaat, dat de zoogenaamde tenues (klanklooze) in aspiratae (aangeblazene), de mediae (luidende) in tenues, en de aspiratae in mediae overgaan.

2. Den oudsten vorm, in welken wij het Germaansch kennen, vertoont ons het *Gothisch*, de taal, waarin Bisschop ULFILA, in de vierde eeuw, de Heilige Schrift vertaalde ten behoeve van zijne stamgenooten, die toen ter tijd aan beide oevers van den beneden-Donau in het oude *Moesië* (thans *Wallachije*) woonden.

Aanm. Vergelijkt men onze tegenwoordige taal met het Gothisch en het Oudduitsch, zoo bespeurt men, dat de verbuigings- en afleidingsvormen aanmerkelijk in tal van lettergrepen en klankrijkheid hebben verloren. Dit verschijnsel is aan verschillende oorzaken toe te schrijven. Voorcerst aan de

www.libtool.com.cn

verwaarloozing, aan welke de moedertaal was prijs gegeven in de eeuwen, toen de Latijnsche taal de eenige was, die wetenschappelijk beoefend en letterkundig aangewend werd. Voorts aan het verloren gaan eener in de echte taalvormen vervatte historische en godsdienstige overlevering, welke door de Christelijke Geestelijkheid werd bestreden. Eindelijk aan het overwicht, hetwelk de klemtoon aan de stamsyllabe gaf, waarbij de andere lettergrepen min of meer werden verwaarloosd. Deze werking van den klemtoon op de gestalte der woorden werd in de hand gewerkt door OTFRIED (in de 9de eeuw), die den klemtoon als grondslag der prosodie aannam. Met de verwaarloozing trouwens van de afleidingsvormen en verbuigingsuitgangen moest de overheersching van den klemtoon der stamsyllabe gelijken tred houden. — Daar op *IJsland* het Christendom met de Latijnsche taal in zijn gevolg niet dan in later tijd is doorgedrongen, en aldaar tot in latere eeuwen eene in de oude taalvormen en den alouden dichttrant (het stafrijm) vervatte overlevering bleef bestaan, zoo is de oude gestalte der woorden in het IJslandsch meer dan in eenige andere Germaansche taal behouden gebleven.

3. De oudste vorm onzer Nederlandsche taal noemt men ***Oud-Nederlandsch***. Hij is ons bekend, vooreerst uit de Duitsche woorden en zinsneden, ***Malbergische glossen*** geheeten, voorkomende in de Latijnsche vertaling, in welke ons de uit de 5de eeuw dagteekenende wet der Salische Franken bewaard is. Ten tweede, uit de oude ***Psalmen***, ten getale van ongeveer 21 bewaard, en voor verreweg het grootste gedeelte uitgegeven door VAN DER HAGEN en na hem door YPEY en CLARISSE. Zij zijn onder den naam van ***Wachtendonksche Psalmen*** bekend, omdat zij gevonden werden in een handschrift, dat in de 16de eeuw aan den kanunnik ARNOLD WACHTENDONK toebehoord heeft.

De taalvorm der letterkundige voortbrengselen en andere geschreven stukken in Brabant, Vlaanderen, Holland, Zeeland en Utrecht tehuis behoorende, en ongeveer van de 13de tot aan de 16de eeuw dagteekenende, noemt men ***Middelnederlandsch***. De taalvorm sedert dit laatste tijdstip in de Nederlanden en Vlaamsch België gebruikt, heet ***Nieuw Nederlandsch***.

Aanm. Wat de gestalte der woorden aangaat, verschilde het Nederlandsch van de dertiende eeuw nagenoeg even veel van het Gothisch en het Oud-duitsch, als het tegenwoordige Nederlandsch. Alleenlijk had de verwaarloozing en de omschrijving der verbuiging in dien tijd nog niet zoo veel veld gewonnen.

4. De hooge dunk, dien de geleerden omstreeks het eind

www.libtool.com.cn

der zestiende eeuw van de oudheid, de uitbreiding en den rijkdom der Nederlandsche taal bekomen hadden, en de hooge vlucht, omstreeks denzelfden tijd door de Nederlandsche nationaliteit genomen, riepen de Nederlandsche *taalkunde* in het leven. Hierbij onderscheidden zich de leden der Amsterdamsche Rederijkerskamer *in Liefde bloeiende*, die in 1584 *de Tweespraak van de Nederlandsche Letterkunde* in het licht gaf. De uitgave van woordenboeken, als van PLANTIJN (1573) en van KILIAEN (1599) was aan de kennis der taal in hooge mate bevorderlijk. In 1635 zag het licht: *Nieuwe Konst, genaamd de Spraakkonst, ontdekt en beschreven door* P. MONTANUS. Dit boek werd door verscheidene andere *Spraakkunsten* gevolgd. Na de uitgave, hoe gebrekkig ook, van de Gothische bijbelvertaling door FRANCISCUS JUNIUS (1665), was een licht voor de taalkunde ontstoken, waarvan LAMBERT TEN KATE, schrijver der *Aanleiding tot de kennis van het verhevene deel der Nederduitsche Spraakkunst* (1723), het eerst uitnemend partij trok. Mannen als B. HUYDECOPER en CLIGNETT breidden de taalkunde uit. SIEGENBEEK, gemachtigd door de Regering (1801), regelde de spelling. Sedert de historisch-taalkundige onderzoekingen, vooral van GRIMM in Duitschland, is een volkomen licht voor de kennis onzer taal opgegaan.

www.libtool.com.cn

EERSTE BOEK

OVFR DE LETTERS.

EERSTE HOOFDSTUK.

OVER DE LETTERS IN HET ALGEMEEN.

§. 3.

A. ***Letters*** **zijn de geschreven teekens van de klanken, die in de woorden voorkomen. De naam** ***letter*** **wordt ook gebruikt voor den** ***klank*** **zelven.**

1. De letters zijn:

A, B, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N, O, P, R, S, T, U, V, W, Z.

Aanm. De namen der konzonanten zijn: *be, de, ef, ge, ha, je, ka, el, em, en, pe, er, es, te, ve, we, zed.* Die konzonanten derhalve (*b, d, p, t*), welke niet onderscheidenlijk genoeg kunnen uitgesproken worden, wanneer zij zich aan 't eind eener lettergreep moeten laten hooren (in welk geval de *d* naauwelijks verschilt van de *t*, en de *b* van de *p*), hebben eenen naam, bij welken de vokaalklank achter de konzonant gehoord wordt. Ook de *g* en de *k* hebben zulk eenen naam, omdat zij, hoewel niet in onze taal, dan toch in andere talen, die met ons dit *alphabet* gemeen hebben, in dezelfde betrekking tot elkander staan als *b* tot *p* en *d* tot *t*. De *h, v* en *w* zijn ongeschikt om aan het eind eener lettergreep te worden uitgesproken: daarom hebben hare namen den vokaalklank achter de konzonant. De *h* en *k* hebben eene *a* in haren naam, omdat, daar de eerste in de keelholte, de andere in den achtermond gevormd wordt, en daarbij de mond meer dan bij de andere konzonanten zijn natuurlijken stand behoudt, zich de *a* van zelve bij haar laat hooren. De naam der *zed* bewaart een spoor van de Phoenicische namen, welke aanvankelijk door de letters gedragen werden, daar ons alphabet (het Romeinsche) aan dat der Phoeniciers ontleend is, terwijl dezen het hunne, zoo het schijnt, naar het voorbeeld van een Assyrisch schrift gevormd hebben. De naam *zed* toch is die der Phoenicische *tsade*, wier naam overgebracht werd op de Grieksche *zêta*. — De *v* en *w* heeten, bij HEUTERUS (*Nederd. Orthographie*, 1581) en in de boven (§ 2. 4.) aangehaalde *Tweespraak*, *va* en *wa*. De eerste dezer letters draagt in de Hoogduitsche Spraak-

www.libtool.com.cn

kunst nog den Phoenicischen naam *Vau*, evenals de *j* dien van *Jod*. De *w* werd vroeger, wegens de samenstelling van dit teeken uit twee *u*'s, ook *dubbele uve* genoemd.

2. In onduitsche woorden of ouderwets geschreven eigennamen komen nog de C, Q, X en Y voor, bij voorbeeld: *cirkel*, *Cats*, *qualiteit*, *Quirinus*, *Xanten*, *Xerxes*, *synode*, *Lysander*. De PH hoort mede alleen in vreemde woorden of in oude namen tehuis, als in *Philippus*, *Zutphen*. De C echter komt in Nederlandsche woorden voor in de lettervereeniging CH, bij voorbeeld in *kracht*.

Aanm. Het teeken *y* (*i grec* geheeten), reeds door HEUTERUS verworpen en tot Grieksche woorden verwezen, werd echter door de leden der Kamer *in Liefde bloeiende*, alsmede door MOONEN en NYLOË in alle gevallen voor onze *ij* gebruikt, en deze spraakkunstschrijvers werden, onder anderen, door WAGENAAR nagevolgd. HUGO DE GROOT, daarentegen, en de Staten-bijbelvertalers bezigen de *ij*, even als HEUTERUS, in de gesloten lettergreep van Nederlandsche woorden (als *strijd*, *vlijt*), doch ook in geval zulke woorden door verbuiging of afleiding eene open lettergreep bekomen (*vlijtig*, *strijden*, waar HEUTERUS *striden* schreef). Maar de *y* gebruiken de bijbelvertalers in de open lettergreep, als in *yver*, *vyand*, *zy*, *by*, *my*, in *yeder*, *yets* en *vyer* (*vuur*) en in de klanken *aey*, *oey*, *ey* en *uy*. Maar waar de klank *aey* en *oey* door eene vokaal gevolgd wordt, daar leest men in den verbeterden druk van den Statenbijbel bij N. GOETZEE (Gorinchem, 1748) *zaeijen*, *maeijer*, *vloeijen* (met *ij*), naar het schijnt om de uitspraak *za-ien*, *ma-ier*, *vloe-ien* te verhoeden, daar toch *ye* in den Statenbijbel, in *yeder*, als *ie* werd uitgesproken.

B. De letters worden onderscheiden in *klinkers* en *medeklinkers*.

I. 1. Een *klinker* is een *klank* of *geluid*, een *medeklinker* is een *geruisch*, beide door middel van onze spraakwerktuigen voortgebracht.

Aanm. Om de klinkers af te beelden gebruikt men vijf teekens: A, E, I, O, U; doch elk dezer teekens heeft niet altijd dezelfde waarde, en bovendien moet men, om sommige klanken voor te stellen, twee dezer teekens vereenigen.

2. De klinkers zijn onderscheiden:

1). In *zuivere:* A, E, IE, O en OE. De A ontstaat, als men den mond zijn gewonen stand laat behouden; de IE, als men de mondbuis verkort, door het strottenhoofd zooveel mogelijk naar boven te brengen en de lippen in te trekken, te

www.libtool.com.cn

verbreeden en te openen; de OE, als men het strottenhoofd laat zakken, terwijl men te gelijker tijd de lippen vooruitbrengt en nagenoeg sluit, en zoo doende de mondbuis aanmerkelijk verlengt. De E is eene wijziging tusschen de *a* en de *i*; de O eene wijziging tusschen de *a* en de *oe* inliggende. Er liggen meer wijzigingen tusschen *a* en *i* aan den éénen, en tusschen *a* en *oe* aan den anderen kant; doch deze komen in de beschaafde uitspraak onzer taal niet voor, behalve dat in de woorden *kerel* en *wereld* eene wijziging gehoord wordt tusschen *a* en *i* inliggende.

2). *Onzuivere.* Dus noemt men de klinkers U en EU, omdat zij gevormd worden bij eenen stand der mondbuis, die half voor ééne andere der zuivere vokalen wordt gevorderd: de U, namelijk, bij den stand, half voor de *i*, half voor de *oe*; de *eu*, bij den stand, half voor de *e*, half voor de *o* gevorderd.

Aanm. Deze klanken (*u* en *eu*, in de Hoogduitsche Spraakkunst *Umlaute* gegenaamd) zijn in den loop der tijden ontstaan door den invloed van eene *i* of *e* in eene volgende lettergreep voorkomende.

3). *Onvolkomene.* Dus heeten de *a*, *e*, *i*, *o* en *u*, wanneer (gelijk in *dag*, *bel*, *lid*, *stok*, *stuk*) de medeklinker, die de lettergreep, waarin zij voorkomen, sluit, te weeg brengt, dat haar klank zijn vollen eisch niet krijgt. Deze hare eigenaardigheid verklaart zich hieruit dat de spreker, zich op dien medeklinker voorbereidende, zich de moeite niet geeft om aan de mondbuis ten volle dien stand te geven, die voor het uitbrengen der vokaal vereischt is.

Aanm. 1. Zoodra de sluitende medeklinker tot de volgende lettergreep overgaat, herkrijgt de vokaal hare volkomenheid. Vandaar dat *dag* in den genitief heeft *dages* of (met uitlating van de vokaal der tweede lettergreep, doch met behoud van de volkomen uitspraak, welke in dat geval door verdubbeling der vokaal wordt aangeduid) *daags*, in den datief *dage*, in het meervoud *dagen*, en in samenstelling *dageraad*. Desgelijks *gebed*, datief *gebede*, meerv. *gebeden*; *God*, genit. *Godes*, dat. *Gode*, meerv. *Goden*. Waar de *i* tot de volkomen uitspraak zou moeten terugkeeren, houdt zij geen stand, maar wordt *e*, bij voorb. *lid*, meerv. *leden*; *schip*, datief *schepe*. De onvolkomen *u* is zoodanig uit haren aard: zij is voor geen terugkeer tot den volkomen staat vatbaar, hetgeen een bewijs is, dat die klinker iets van de natuur der onzuivere vokalen of wel der tweeklanken aan zich heeft.

www.libtool.com.cn

Aanm. 2. Wanneer de klinker bij de toevoeging van eene nieuwe lettergreep den onvolkomen klank behoudt, wordt dit in het schrift door verdubbeling van den medeklinker te kennen gegeven; b. v. *stal*, meerv. *stallen; bed*, datief *bedde*, meerv. *bedden; pit*, meerv. *pitten; put*, meerv. *putten.*

3. Tweeklanken zijn AI, EI, UI, AU en OU. De eerste drie ontstaaan, wanneer de stand der mondbuis, die voor het uitspreken der eerste van de twee letters, waaruit hun teeken bestaat, vereischt wordt, in den voor *i* gevorderden stand overgaat; de laatste twee, wanneer die stand in den voor *oe* vereischten stand overgaat. — De IJ, in haren oorsprong eene wijziging der *i* (*ie*), heeft dezelfde uitspraak als EI bekomen, en moet dus onder de tweeklanken gerangschikt worden.

Aanm. De zoogenaamde *verlengde* tweeklanken, AAI, OOI, OEI, AAU, EEU, IEU, bestaan uit een volkomen klinker, gevolgd door een overgang van een dier klinkers tot *i* of *oe.*

4. De E, de I, ja zelfs de IJ, en in enkele plaatsnamen de U stellen in zekere bestanddeelen van verbogen of samengestelde woorden een zwakken en onduidelijken klank voor, bij voorb. in de eerste lettergreep van *bevel*, en in de laatste van *gevel*, *honig*, *menschelijk*, *Gorkum*. Hebben die letters dezen klank, die bijna niet meer dan een bloot geruisch is, zoo heeten zij *toonloos.*

II. 1. De medeklinkers worden in drie soorten onderscheiden, al naardat zij bestaan:

1). in een *schuringsgeruisch*, waarbij de lucht door eene engte in de mondbuis heengedreven wordt:

CH, F, G, H, J, M, N, S, V, W, Z.

2). in een *ontploffingsgeruisch*, waarbij de mondbuis, na gesloten geweest te zijn, geopend, of, na geopend geweest te zijn, gesloten wordt:

B, D, K, P, T.

3). in een *ratelingsgeruisch*, waarbij de tong in trilling gebracht wordt:

L, R.

2. Wordt de engte in de mondbuis of de sluiting der mondbuis tot stand gebracht

www.libtool.com.cn

1). door middel der lippen, zoo heeten de letters *lipletters:*

B, F, M, P, V, W.

2). door de verheffing van het voorste gedeelte der tong tegen het harde of voorste gedeelte van het gehemelte, in de nabijheid der *tanden*, zoo heeten zij *tongletters*:

D, N, S, T, Z.

Aanm. Deze letters heeten ook *tandletters.*

3). door de verheffing van het middenste gedeelte der tong tegen het gehemelte, zoo heeten zij *gehemelteletters.* De eenige letter, dus gevormd, in onze taal is de **K.**

4). De door de verheffing van het achterste gedeelte der tong tegen het achterste of weeke gedeelte van het gehemelte gevormde heeten *keelletters:*

CH, G, H, J, NG.

3. Tot de tongletters behooren mede de **L** en **R**, uit dien hoofde dat bij hare vorming de tong de voornaamste rol speelt.

De **M** en **N** worden *neusletters* genoemd, omdat bij hare vorming de doorgang van den adem door den neus niet, als bij de andere letters, wordt afgesloten.

Deze vier letters: **L, R, M, N**, worden *vloeibare* letters (liquidae) genoemd.

4. *Blaasletters* (spiranten) heeten de letters **H, J, S, W, Z.**

5. Sommige der letters zijn onderling *verwant* en zijn slechts daarin onderscheiden, dat a) bij haar de stem geheel ophoudt: deze heeten *klanklooze* of *harde* (tenues): **K, P, T**, of b) zulks niet het geval is: deze heeten *luidende* of *weeke* (mediae): **B, D.**

2). Zoowel de klanklooze als de luidende kunnen *aangeblazen* (geäspireerd) wezen. De geäspireerde klanklooze zijn *scherp*: **CH, F**; de geäspireerde luidende zijn *zacht*: **G, V.**

3). De blaasklank bij uitnemendheid is zelf of *scherp:* **S**, of zacht: **Z.**

Aanm. 1. Aan onze taal ontbreekt de aangeblazen klanklooze of luidende

www.libtool.com.cn

tongletter, die in het Engelsch door *TH* wordt uitgedrukt. Ons ontbreekt desgelijks de luidende verhemelteletter, die in het Fransche *gâter* en het Hoogduitsche *Garten* gehoord wordt. Niettemin krijgt onze *k* deze uitspraak, zoo zij gevolgd wordt door eene weeke, bij voorb. *ik bedel, ik doe.* Vóór de zachte *v* handhaaft zich de *k*, ja de *v* doet zij in de uitspraak tot *f* overgaan; bij voorb. *ik vang* = *ik fang.*

Aanm. 2. De *sch* op het eind eener lettergreep heeft de waarde van eene enkele *s*, bij voorb. *mensch, wenschelijk.* In dit laatste woord is de toonlooze *e* ingelascht, en belet zij dus geenszins de *sch* de eerste lettergreep te sluiten. — Ook de *CH* en *NG* stellen enkelvoudige klanken voor, hoezeer met twee letterteekens geschreven. Slechts wanneer, in een samengesteld woord, van de *ng* de eerste letter tot een ander lid der samenstelling behoort, worden *n* en *g* als afzonderlijke letters uitgesproken; bij voorbeeld, in: *aangevangen, ingeboren, ongeloovig.* — De *s* vormt in vereeniging met de *j*, in woorden als *meisje* en *sjouwer*, mede een eigenaardigen enkelvoudigen klank, tusschen de Fransche *j* (in *jadis*) en *ch* (in *chat*) inliggende.

C. Eene *lettergreep* wordt gevormd door eene vokaal, die op zich zelve of in vereeniging met eene of meer begeleidende konzonanten wordt uitgesproken; bij voorbeeld, *a-dem, ga, aal, blad, land, te-gen-woor-dig.*

TWEEDE HOOFDSTUK.

OVER DE VOKALEN.

§. 4.

Nevens de drie oorspronkelijke, in den duur der uitspraak korte vokalen, *a*, *i* en *u*, dat is *oe* (zie §. 3. B. I. 2. 1).), had het Gothisch nog twee lange vokalen: *ê* en *ô*, en vier diphthongen: *ái, áu, ei, iu.*

Aanm. In het Gothisch heeft de *i* vóór de *r* en de *h* (*ch*) de gedaante *ai*, en de *u* vóór dezelfde letters de gedaante *au*. In hiri (*hier*) heeft de *i* voor *r* stand gehouden, omdat in dezen bijwoordelijken imperatief de *r* oorspronkelijk door eene *d* (*th*) schijnt voorafgegaan te zijn.

In de volgende §§. van dit hoofdstuk verklaren wij den oorsprong der thans in onze taal voorkomende vokaalklanken.

www.libtool.com.cn

§. 5.

De *A*.

1. Onze, hetzij onvolkomen, hetzij volkomen *a* beantwoordt meestal aan de Gothische *a*.

1). Onvolkomen is de *a*:

a. In stamsyllaben of grondvormen, oorspronkelijk door meer dan ééne konzonant gevolgd: *half*, Goth. halbs; *balg*, balgs; *hard*, hardus; *hand*, handus; *macht*, mahts.

Uitzonderingen:

a). Vóór twee medeklinkers, van welke de eerste eene *r* is, vertoont zich doorgaans de *a* volkomen: *aard*, *baard*, *gaard*, *vaars*.

Aanm. Dat het voorkomen van den volkomen klank der vokaal aan de werking der *r* te wijten kan zijn, blijkt uit de vergelijking der woorden *Maart*, *kaart*, *poort*, *koord*, met hunne vormen in het oorspronkelijk Latijn: Mars, charta, porta, chorda.

b). Vóór de dubbelletters *ks*, *ts*, *st*, die bijna een ondeelbaar geheel vormen, komt de *a* volkomen voor: *aakse* (nevens *akse*), *aakster* (nevens *ekster*), *kaats*, *schaats*, *plaats*, *haast*, *plaaster* (nevens *pleister*).

b. Voorts is de *a* onvolkomen in woorden en woordvormen, in welke op de enkele sluitende konzonant van ouds geene vokaal volgt, als in de partikels *dan*, *af;* in de imperfekten van ongelijkvloeiende werkwoorden, als *brak*, *kwam*, *at;* in de adjektieven *tam*, *smal*, *nat* enz., en in de zelfstandige naamwoorden: *bad*, *dag*, *dak*, *dal*, *gat*, *pad*, *graf*, *staf*, *slag*, *stad* enz.

Uitzondering:

Substantieven, wier beteekenis het begrip, door het werkwoord, waartoe zij behooren, uitgedrukt, vasthoudt, en die in zoo verre als afgeleid van deze werkwoorden beschouwd moeten worden of werkelijk daarvan afgeleid zijn, behouden de

www.libtool.com.cn

volkomen *a* dezer werkwoorden, bij voorb.: *smaad*, *smaak*, *haal*, *raad*, *haat*, *praat*, *schaam*(*-te*), *praam*, *gejaag*, *gedraaf*. De volkomen vokaal in *paar* en in het adjekt. *baar* (nevens *bar*) is aan de werking der *r* te wijten. Soms schijnt ook de *l* denzelfden invloed te hebben: aldus in *paal* en *straal* en wellicht nog in een paar andere naamwoorden.

2). Volkomen is de *a*:

Waar de konzonant, die op haar volgt, oorspronkelijk of nog heden ten dage op hare beurt door een vokaal gevolgd werd: *ik maal*, Goth. mala; *graven*, graban; *naam*, namô; *haan*, hana; *ik graaf*, voor *grave*; *graaf* of *grave*; *gaaf* (*gift*) en *gaaf* (*ongeschonden*) voor *gave*; *baan* of *bane*; *gewaad* of *wade*.

Hieruit volgt:

a. Dat de slotkonzonant der naamwoorden, die eene volkomen *a* bezitten, voorheen door eene vokaal werd gevolgd. Dit is het geval met de bijvoegelijke naamwoorden *braaf*, *gaaf*, *laag* en andere, voor *brave*, *gave*, *lage* enz., en met de zelfstandige naamwoorden, die of van het mannelijk geslacht, maar oorspronkelijk ten minste van de zwakke verbuiging zijn, als: *graaf*, *vraat*, *draak*, (*na-*)*maag*, *maat* (*makker*), *haas*, *baas*, *slaaf* enz., of van het vrouwelijk geslacht en oorspronkelijk voorzien van eenen vrouwelijken vokaalklank op het einde, als: *baan*, *taal*, *spraak*, *raap*, *waag*, *daad*, *baat*, *maas*, *kaas* en een menigte andere, voor *bane*, *tale*, *sprake* enz. Zoo is bij de substantieven de al of niet volkomen vokaal een merkteeken van verbuiging of geslacht.

b. Voorts volgt daaruit, dat, waar achter mannel. of onzijd. substantieven, uitgaande op eene enkele konzonant, doch met onvolkomen *a*, de uitgang van den datief enkelv. of die van het meervoud gevoegd wordt, de vokaal zich volkomen vertoont; bij voorbeeld: *grave* (in *ten grave*, datief van *graf*), *dalen* (meervoud van *dal*). Zie §. 3. B. I. 2. 3). Aanm. 1. Doorgaans is dit ook het geval in de verkleinvormen van zelfstandige naamwoorden, wier onvolkomen vokaal vatbaar is om (in

www.libtool.com.cn

het meervoud) weder volkomen te worden. Zoo zegt men *glaasje*, *blaadje*, *vaatje*, *paadje*, van *glas*, *blad*, *vat*, *pad*; maar: *grafje*, *dakje*, *slagje*. Men zegt beide: *dagjes*, dat op elken dag in het bijzonder ziet, en *daagjes*, hetwelk de dagen gezamenlijk beschouwt; *dalletjes* staat evenzoo tot *daaltjes*; *gatjes* behoort tot *gat* in eene beteekenis, waarin het geen meervoud heeft, en *gaatjes* is van *gat*, *opening*. — Bij het aannemen van den uitgang des genitiefs heeft de verschijning der volkomen *a* niet meer plaats; men zegt: *des dals* (voor *des dales*), *des grafs*, *des veldslags*, *des middags*; maar de adverbiale uitdrukkingen *des daags* en *slaags* bewaren de volkomen *a*. — Bij de adjektieven met onvolkomen *a* vóór eene enkele konzonant, heeft zich deze onvolkomen vokaal tegenwoordig ook over de vormen uitgebreid, welke zich door een vokaalklank op het einde onderscheiden, als *smal*, *tam*, *gram*, vrouwel. en meervoud *smalle*, *tamme*, *gramme*. Desgelijks heeft het vrouwelijk *kat* in het meervoud *katten*, niettegenstaande het *kater* nevens zich heeft. *Stad* heeft geen meervoud: *steden* toch behoort bij het enkelvoud *stede*.

Aanm. 1 *Smal*, *lam* en diergel. hadden voorheen eene volkomen *a*, waar de verbuigingsuitgang er achter kwam: *smale* enz. Het werkwoord *smalen* (eigenlijk *klei maken*), van *smal*, bewaart de volkomen vokaal, evenals *malen* (*ijdelen klap uitslaan*) van *mal*, welk adjektief, nevens *malen*, *mallen* met onvolkomen *a* heeft opgeleverd. De vorm van het bijvoegelijk naamwoord *laat* moest eigenlijk *lat* wezen (Goth lats, Hoogd. *lass*). De verbogen vorm en de vorm van het bijwoord *laat* (*late*) schijnen op de uitspraak van het bijvoegelijk naamwoord in den onverbogen vorm van invloed geweest te zijn. Omgekeerd bewaart het bijvoeg. nw. *zat* in alle vormen zoo zeer den onvolkomen klank, dat het steeds de *t* behoudt (als wanneer men zegt: *zatte buik*), die toch in dit woord eigenlijk de plaatsvervangster is der *d* (uit Goth. *th*): *verzaden* en *bezadigen* vertoonen zoowel de *d* als de volkomen *a*.

Aanm. 2. Sluit eene verdubbelde konzonant de vokaal op het eind des woords, dan wordt slechts één der beide geschreven: *al* voor *all*, Goth. alls; *zak* voor *zakk*, sakkus. Dus ook met de overige klinkers, die gesloten voorkomen: *vel* voor *vell*, fill; *kin* voor *kinn*, kinnus; *bron* voor *bronn*, brunna; *ik vul* voor *vull* van *vol*, fulls.

Aanm. 3. De oorzaak, dat *brak*, *at* enz. in het meerv. en in den subjunctief: *braken*, *brake*; *aten*, *ate*, hebben, ligt daarin, dat het meerv. en de subjunct. oorspronkelijk eene andere vokaal bezaten, dan het enkelv. van het imperfekt dier werkwoorden (Zie beneden in deze §: 2.).

Aanm. 4. Waar de vokaal slechts ten gevolge eener synkope door twee konzonanten gevolgd wordt, bleef zij volkomen: *twaalf* voor *twalef* Goth. tvalif;

www.libtool.com.cn

aafsch voor *avesch; maagd* voor *maged*. In *paander*, Fransch *panier*, en *spaander* voor *spaner*, waar alzoo eerst door inlassching der *d* de dubbele konzonant ontstond, hield mede de volkomen vokaal stand. Omgekeerd hield de onvolkomen vokaal stand, in weerwil van de inlassching der *e*, in *akker, adder, gaffel*, Goth. akrs, nadrs en gabls.

Aanm. 5. Door samentrekking na synkope is de volkomen *a* ontstaan uit *aĕ*, in *staan* voor *standen*, en *gaan* voor *gangen*.

2. De volkomen *a* is voorts ontstaan uit de Goth. *ē*, in *slapen*, slêpan; *jaar*, jêr; *maan*, mêna; *wij gaven*, gêbum; *hij laze*, lêsi, enz.

Aanm. Het Mnl. *haer* (voor *hier*) beantwoordt aan het Goth. *hêr*, gelijk ons *hier*, zoo het schijnt, het Goth. *hiri* is, hetwelk eigenlijk *kom hier!* δεῦρο! beteekent.

3. Vervolgens ontstond eene meestal volkomen *a* in eenige woorden uit *e* (Goth. *ai*), door de werking eener volgende *r*. Dus in *aarde* voor *erde*, Goth. airtha; *waarts*, Goth. vairts, Lat. versus; *vaars* voor *vers*, Lat. versus; *star*, ook wel *ster; smart*, vroeger *smert; hart*, voorheen *hert; knarsen* nevens *knersen; waard*, Hoogd. *Wirth*, vairdus; *waard*, Hoogd. *werth*, vairths; *laars* van *leêr* (d. i. *leder*). Ook in de vreemde woorden *paruik* (*perruque*) en *patrijs* (*perdrix*), voor *pardrijs*, bewerkte de *r* den overgang van *e* tot *a*. Soms heeft de *l* op de voorgaande *e* denzelfden invloed, b. v. in *aalmoes*, ἐλεημοσύνη, — In *zwager*, Goth. svaíhra, en *zwavel*, Hoogd. *Schwefel*, Goth. svibls, is mede de *a* uit *e* (Goth. *ai* of *i*) ontstaan.

Aanm. De klank *a* is hier voorzeker in later tijd ontstaan, toen men de gewijzigde vokaal, die men nog in *kerel* en *wereld* laat hooren, door een zuiverder klank meende te moeten vervangen. Nog spreken sommigen en juist niet de onbeschaafdsten *lèrzen* en *kèrsen* uit in plaats van *laarzen* en *kaarsen*. Omgekeerd bekomt de *a* uit oorspronkelijke *a* in *paard* en *rechtvaardig* in den mond van sommigen de gewijzigde vokaal: *pèrd, rechtvèrdig*.

4. Eindelijk klimt de oorsprong der *a* op tot de Goth. diphthong *ai*, in *maal* (*vlek*), Goth. máil; *zaaien* (d. i. *za-j-en*), *waaien*, Goth. sái-an, vái-an; in *naad* en *draad*, met *naaien* en *draaien*, tot welke werkwoorden die substantieven behooren. Denzelfden oorsprong heeft de *a* in woorden, die in verband staan met zoodanige ongelijkvloeiende werkwoorden,

www.libtool.com.cn

welke thans in hun tegenw. tijd *ij* vertoonen, en in het Goth. de diphthong *ái* in het enkelv. van het imperf. hadden. Zoo ontleent *glad* zijne vokaal van het imperf. singul. van *glijden; zwak* staat in dezelfde betrekking tot *zwijken*, *rat* tot *rijten*, *rad* tot *rijden*, *knap* tot *knijpen*, *laf* tot *lijven* (vanwaar *blijven*, d. i. *belijven*), *staf* tot *stijven*, *wak* tot *wijken*, *kwalster* tot *kwijlen*, (*twee-*)*spalt* tot *splijten*. Deze bepaaldelijk bij bijvoegelijke naamwoorden onvolkomen *a* vertoont zich volkomen in *onraad* (voor *onreed*, *ongereede*), in *gapen* van *gijpen*, *blaken* van *blijken*, *staaf* voor *stave*.

Aanm. Voorzeker is de *a* in *glad*, *zwak*, enz: oorspronkelijk niet onvolkomen geweest; maar is zij, vermits zij gemeenlijk in de gesloten lettergreep voorkwam, onvolkomen geworden, gelijk het geval is geweest met *smal*, *tam*, *gram*, *zat*. Voor het overige schijnt de *a* uit Goth. *ái* eerst in lateren tijd hare zuivere uitspraak bekomen te hebben. In de zeventiende eeuw schreef men nog vaak *neijen* en *dreijen* voor *naaien* en *draaien*, hetgeen een min zuivere uitspraak der *a* aanduidt. Nevens *eikel* bestaat ook *aker*, en, omgekeerd, *pleister* nevens *plaaster*. Vergelijk ook *razijn* met het Fransche *raisin*.

§. 6.

De *E*.

1. De onvolkomen, alsmede de zachte volkomen *e* ontstonden meestal uit de Gothische *i*.

Aanm. *Zacht* noemt men juist deze uit *i* ontstane volkomen *e*, in onderscheiding van die, welke uit den Gothischen tweeklank *ái* is gesproten en *harde e* genoemd wordt. Deze wordt in de open lettergreep met twee, gene met ééne *e* geschreven.

1). Eene onvolkomen *e* ontstond uit *i*:

a). Waar deze vokaal gevolgd werd door meer dan ééne konzonant, waarvan de eerste een *r* of *h* (thans *ch*) was, en alzoo alleen in die gevallen, waarin de *i* in het Goth. zelf in *ai* overging —: anders bleef vóór meer dan eene konzonant de *i* behouden —: *ik werp*, vairpa; *ik berg*, bairga; *herder*, hairdeis; *recht*, raihts (*rechter* en *rechten* hebben *richter* en *richten* nevens zich); *slecht*, slaihts; dus ook in *vechten* en *vlechten*; in *mest* (*mist*) is achter de vokaal eene *h* (*ch*) uitgevallen, blijkens den Goth. vorm maihstus.

www.libtool.com.cn

Aanm. 1. De *i* komt vóór de *r* in onze taal slechts voor in klanknabootsende woorden, als *kirren*, *girsen* en *snirsen*; in *wirrel warrel* en in *zwirrelen* en *zwarrelen*, om de geliefkoosde opvolging van de klanken *i* en *a* in twee achtereenvolgende lettergrepen of bijeenbehoorende woorden, die eenig geluid nabootsen of anderszins met het geluid pogen af te beelden. Voorts bestaat nevens *gergel* nog de vorm *girgel*, en de eigennaam *Dirk* nevens den Gelderschen naam *Derk*. *Cirkel*, *mirre* enz zijn vreemde woorden.

Aanm. 2. Ook vóór de dubbele *l*, of vóór de *l* door eene andere konzonant gevolgd, ging meestal de *i* in eene gesloten *e* over: *vel*, Goth. fill, nevens *villen*; *spellen*, spillôn; *helm*, hilms; *helpen*, hilpan; *smelten*, voorheen *smilten*; *zwellen*, bij DE DEKKER nog *zwillen*; *bevel* voor *bevelch* (van het Goth. filhan); dus ook in *zelf*, *veld* en *melk*, en in *tent*, daar dit voor *telt* staat; alsmede in de adjektieven *snel* en *fel*.

Aanm. 3. Van den regel, dat de Goth. *i* vóór twee konzonanten, van welke de eerste geene *r* (*l*) of *h* (*ch*) was, bewaard bleef, zijn slechts weinig uitzonderingen; *prent* voor *print*, *zwemmen* voor *zwimmen*, *krebbe* nevens *kribbe*, *pen* (d. i. *penn*) voor *pin*, *pek* (d. i. *pekk*) nevens *pik*.

Aanm. 4. Soms vindt men de oorspronkelijke *i* door verdubbeling van de daarop volgende enkele konzonant voor den overgang in de volkomen *e* bewaard. Dus zegt men *liggen*, Goth. ligan, voor *legen*, en bestaat *spillen* nevens *spelen*, *wikken* nevens *wegen*, *stikken* nevens *steken*, *verschillen* nevens *verschelen*, *kittelen* nevens *ketelen*, *hitte*, oud-Noordsch hiti. Voorts vindt men nevens vormen met de volkomene *e* niet zelden afgeleide woorden, in welke de *i* stand heeft gehouden, doordien de slotkonzonant door de konzonant des afleidingsuitgangs gevolgd werd: *gift* en *vergiffenis* (d. i. *vergifnis*) van *geven*, *gewicht* van *wegen*, *plicht* van *plegen*, *gezicht* van *zegen* (saíwan) d. i. *zien*, *nicht* (voor *nift*) van *neef*, *mits* van *mede*, *ginds* of *ginder* van *gene*, waar de *d* ingelascht is.

b). In woorden of woordvormen, in welke op de enkele sluitende konzonant van ouds geene vokaal volgde, als in de partikel *met*, Goth. mith, en in het voornaamwoord *hem*, Goth. imma (uitsluitend dat. plur.), en in de naamwoorden: *vrek*, *stek*, *tred*, *gesprek*, *lek*, *spel*, *weg* enz.

Eene uitzondering op dezen laatsten regel maken de zelfst. naamwoorden *steek* en *smeer*, die, terwijl zij zich nauw aan de beteekenis der werkwoorden *steken* en *smeren* aansluiten, ook de volkomen vokaal dezer werkwoorden behouden; voorts substantieven als *het gespeel*, *het gezweef*, die van *spelen* en *zweven* zijn afgeleid, en eindelijk *kreet* en het mannelijke *greep*, op welke de volkomen vokaal van het deelwoord (*gekreten*, *gegrepen*) van invloed schijnt geweest te zijn.

Aanm. Sommige woorden en woordvormen, waar men een onvolkomen *e* zou verwachten, omdat zij uit eene lettergreep bestaan, door eene enkele konzonant gesloten, die van ouds door geene vokaal gevolgd werd, hebben niet-

www.libtool.com.cn

temin de *i* behouden: te weten, de partikel *in*; de voornaamwoorden *ik* en *zich*; het zelfst. werkwoord *is*, en de zelfst. naamwoorden *lid* en *gelid*, *schip*, *smid*, *spit* die (volgens §. 3. B. I. 2. 3). Aanm. 1.) in het meervoud *leden*, *gelederen*, *schepen*, *smeden*, *speten* hebben. Van *smid* vindt men den genitief *smeeds* (d. i. *smedes*), *Lek. Sp.* III. 14, 189. De datief van *schip* luidt mede regelmatig *scheep* d. i. *schepe*. Om ook in het meerv. de *i* te kunnen behouden, geeft men soms aan *smid* den ongewonen meervoudvorm *smids*. Voor *is* vindt men in werken van vroeger eeuw menigmaal *es*, voor *lid*, *led*. Wellicht is de vorm *is* daaruit te verklaren, dat dit woord oorspronkelijk *ist* was. De *i* in *lid*, *schip*, *smid*, *spit*, laat zich verklaren uit de omstandigheid, dat deze woorden afleidingen of samenstellingen nevens zich hebben, in welke de vokaal, door twee medeklinkers gevolgd, den oorspronkelijken klank (*i*) kon behouden: dus bestaat nevens *lid*, *lidmaat*, nevens *schip*, *smid* en *spit*, *schipper*, *smidse* en *spits*. Dat *in* de *i* behouden heeft, kan aan het voorkomen dezer letter in de afgeleide woorden *innerlijk* en *binnen* te wijten zijn. De versterking van *ik* tot *ikke* (d. i. *ikkik*) is wellicht de oorzaak der *i* in dat woord. Zoo zou alleen de *i* in *zich* onverklaard blijven; doch dit woord heeft ook in de *ch* (in plaats van de *k*) een vreemd karakter.

2). Eene zachte volkomen *e* ontstond uit *i*:

Waar de konzonant, die op haar volgt, oorspronkelijk of nog heden ten dage, op hare beurt door eene vokaal gevolgd wordt: *lezen*, lisan; *ik lees* (*leze*), lisa; *hemel*, himins; *wij beten*, bitum; *gelezen*, lisans; *geleden*, lithans; *neef* voor *neve*; *keel* voor *kele*; *telen*, Eng. *to till*, enz.

Ook hier, even als bij de naamwoorden met volkomen *a*, is de volkomen *e* het bewijs, dat de slotkonzonant oorspronkelijk door eene vokaal gevolgd wordt. Zoo staat *veel* voor *vele*, filu, en *leeg* verloor de slotkonzonant van zijnen stam met de vokaal, die haar volgde, daar het is zamengetrokken uit *ledig*.[c] Bij zelfstandige naamwoorden, van eene volkomen *e* voorzien, zooals *neef* (voor *neve*) en *gespeel* (*speelnoot*), is deze klank het kenmerk der oorspronkelijk zwakke verbuiging, en bij eene menigte andere, als *kneep*, *week*, *peer*, *steeg*, *scheef*, *zeef* enz. voor *knepe*, *weke*, *pere* enz. is hij het kenmerk van den voormaligen vrouwelijken afleidingsuitgang. Voorts wordt ook bij mannelijke en onzijdige substantieven de *e* volkomen, zoodra zij den uitgang des datiefs of des meervouds krijgen, als: *achter wege*, *te weeg brengen*, *in gebreke*, *in den gebede*, *spelen* (meerv. van *spel*), enz. (Zie §. 3. B. I. 2. 3). Aanm. 1.). *Bevelen* heeft ten onrechte een volkomen *e* bekomen, even als het werkwoord

www.libtool.com.cn

bevelen. Oorspronkelijk was de vokaal van dit woord door een dubbelen medeklinker gevolgd (zie boven 1. 1). *a*). Aanm. 2). *Stek* behoudt in het meerv. de onvolkomen *e*, zonder twijfel om verwarring met het meerv. van *steek* te voorkomen; ook *gesprek* heeft *gesprekken*. De verkleinvormen van die substantieven, welke in het meerv. eene volkomen *e* bekomen, behouden alle de onvolkomen *e*: *gebedje*, *gebrekje*, *spelletje*, *tredje*, *wegje*; evenwel zou men van sommige den verkleinvorm met volkomen *e* kunnen bezigen, doch slechts in het meervoud: *treedjes*, *weegjes*. De genitieven dier naamwoorden bewaren de onvolkomen *e*: *des gebeds*, *wegs*. De volkomen *e* komt echter voor den dag in den adverbialen genitief *weegs* in *zijns weegs gaan*, en in de uitdrukking *een eind weegs*. — De vrouwel. substantieven met onvolkomen *e*, *les* en *wet*, behouden die in het meerv., even als *kat* zijne onvolkomen *a*. *Vrek*, dat in het meerv. *vrekken* heeft, is eigenlijk een adjektief.

2. Voorts is de *e* ontstaan uit *a* door den invloed van een *i* (*e*) of *j* in de volgende lettergreep: *menig*, Goth. manags; *ezel*, asilus; *erf*, arbi; *ende* (later *einde*), andeis; *beer* (wild dier), Hoogd. *Bähr*; *bedwelmen* van *dwalm*, *behelzen* van *hals*, *belenden* van *land*, *belemmeren* van *lam*, *mengen* van *mang* of *mank* (d. i. *te midden van*), *lengte* van *lang*, *hen* (*henne*) van *haan*. Van adjektieven en imperfekten komen, met verandering van *a* in *e*, werkwoorden met eene faktitieve beteekenis: *pletten* van *plat*, *temmen* van *tam*, *reppen* van *rap*, *krenken* van *krank*, *netten* van *nat*, *letten* van *lat* (Hoogd. *lass*), *leggen* van *lag*, *drenken* van *drank* (oud imperf. van *drinken*), *zetten* van *zat*, *kwellen* van *kwal* (imperf. van het oude *quelen*, waartoe ook *kwaal* behoort). In eene gelijke betrekking staat *dekken* tot *dak*, *stellen* tot *stal*, *tellen* tot *tal* (*taal*), *vellen* tot *val*, *henker* en *gehengen* tot *hangen*.

Aanm. 1. De faktitieve werkwoorden, als *leggen*, *drenken*, gingen in het Goth. op jan uit (lagjan, draggkjan): vandaar de wijziging van *a* tot *e*.

Aanm. 2. Hoezeer de werkwoorden *zenden*, *schenden*, *schenken*, sterk (d. i.

www.libtool.com.cn

ongelijkvloeiend) zijn, en tot ééne soort gebracht worden met werkwoorden, die in het praesens eene *i* of eene *e* uit *i* bezitten, is niettemin hun praesensvorm zwak, en in dezen praesensvorm de *e* uit *a* ontstaan. Desgelijks in *trekken* en *treffen*, dat dan ook voorheen niet zelden gelijkvloeiend (*trefte*, *getreft*) gebruikt werd. Ook *brengen* en *denken* hebben eene *e* uit *a*.

Aanm. 3. Nevens vormen met eene door de hier behandelde klankwijziging uit *a* ontsproten *e*, bestaan somtijds nog vormen met de oorspronkelijke *a*. Vergelijk slechts *edel* en *adel*, *slek* met *slak*, *hebben* met *have* en de verbogen vormen *had* en *gehad*, *rek* met *rak*, *eng* met *bang* (voor *be-ang*), *kenteren* met *kantelen*, *hegge* (*hek*) met *haag*, *stede* met *stad*, *veste* met *vast*. In de drie laatste voorbeelden gaat de klankwijziging met de aanwezigheid der toonlooze *e* in de volgende syllabe gepaard.

Aanm. 4. De regel, dat de vokaal onvolkomen is, zoo zij door twee konzonanten, en volkomen, zoo zij slechts door ééne konzonant gevolgd wordt, gaat ook met de *e* door, die uit *a* ontstaan is. Zoo hebben *meel* van *malen*, *heer* (d. i. *leger*), Oudduitsch hari, en *meer* (*zee*), Goth. marei, een volkomen *e*; *vreemd* staat voor *vremed*, Oudd. framadi of framidi en fremidi. *Heg* (*hek*), *hen*, *schel* en *slek* hebben eene, hoezeer niet oorspronkelijke, verdubbelde konzonant. In *temmen*, *leggen* enz. is de dubbele konzonant ontstaan, doordien de slotkonzonant van den stam de *j*, die in het Goth. op den stamklank volgde (tamjan, lagjan), aan zich gelijk maakte (assimileerde). Maar *eest*, *kreeft* en *eend* wijken af, daar zij vóór de dubbele konzonant eene volkomen *e* hebben. Kiliaen schrijft deze woorden: *est*, *kreft* en *endte*, en nog hoort men wel de uitspraak *endvogel*.

3. In eenige weinige woorden is de *e* ontstaan uit *eu* en *o* of *u* (Goth. *u* of *aú*), te weten, in *krepel* voor *kreupel* van *kruipen* (*kroop*, *gekropen*), *knekel* voor *kneukel* van *knok*, *werken* voor *worken*, Goth. vaúrkjan, *derven* voor *dorven*, thaúrban, en voorheen *evel* voor *euvel*, Goth. ubils. Met de Nederlandsche *u* is de klank *ie* nauw verwant: geen wonder dus, dat de *e* ook somtijds ontstaan is uit *ie* of uit die Goth. diphthong *iu*, welke doorgaans *ie* of *ui* bij ons opleverde. Dit is het geval in *veertien* van *vier*; *kregel* voor *kriegel* en dit van *krijg*; *negen*, Goth. niun; *heden* (nevens *huiden*), Oudd. hiutu; *scheef* verwant met *schuiven*.

4. De harde volkomen *e* (*ee*) is ontstaan uit de Goth. *ái*: *deel*, dáils; *zeel*, sáils; *zeer* (*smart*), sáir; *sneeuw*, snáivs; *een*, áins; *deeg*, dáigs; *teeken*, táikns; *beer* (*manneljes varken*), Eng. *boar*.

Aanm. 1. De Goth. *ái* levert mede niet zelden bij ons *ei* op (Zie § 10. 1.). Van daar (*uit-*)*breiden* nevens *breed*, bráids; (*be-*)*reiden* nevens *gereed*, garáids; *klein* nevens *kleen*.

www.libtool.com.cn

Aanm. 2. De ongelijkvloeiende werkwoorden, die een *ij* (Goth. *ei*) in het praes. hebben, bezaten in het imperf. singul. den klank *ii*: *ik steeg*, stáig; *ik bleef*, biláif. Vandaar dat woorden, daarvan afgeleid, eene harde *e* of wel *ei* vertoonen: *zweemen* van *zwijmen*, *bleek* van *blijken*, *leed* van *lijden*, *week* van *wijken*, *neigen* van *nijgen*, *rei* van *rijgen*, *reis* van *rijzen*, *steiger* van *stijgen*, *leiden* (*doen gaan*) van *lijden* (*gaan*).

Aanm. 3. Soms is de *ii* in eene onvolkomen *e* overgegaan: *wel*, Goth. váila; *enkel* van *een*. Ja, de *ee* van het voornw. *gene* (Goth. jáins) en van den uitgang *-heid*, Goth. háidus, in het meerv. *-heden* en in het oude enkelv. *-hede*, ging in eene zachte *e* over.

5. De toonlooze *e* heeft haar ontstaan te danken aan den invloed van den klemtoon, die, terwijl hij de stamsyllabe bijzonder deed uitkomen, de afleidings- en verbuigingsvormen van hunne volle vokalen beroofde (Vergel. § 2. 2. Aanm.). Dus moesten de klinkers, die in de oorspronkelijke gedaante dier vormen voorkwamen, voor eene kleurlooze zwakke *e* plaats maken. Diensvolgens komt deze *e* voor in verscheidene voor- en achtervoegsels, alsmede in alle verbuigingsuitgangen, die niet bloot in eene konzonant bestaan. Buitendien nog slechts in enkele vormen van het lidwoord *de;* in de vormen der voornaamwoorden *me*, *we*, *ge*, *ze*, *je*, voor *mij*, *wij*, *zij*, *gij*, *jij;* in *er* voor *daar*, en in het voorzetsel *te*. Eindelijk, waar de *e* is ingelascht, is zij mede toonloos.

Aanm. 1. In de taal des gemeenen levens verliezen het zoogenaamde lidwoord *een* en het woordje *het* (hetzij als lidwoord, hetzij als voornw.) mede hunne klinkende vokaal.

Aanm. 2. In meer dan één voorbeeld bemerkt men, dat het tweede lid van een samengesteld woord, ten gevolge van het overheerschen van den klemtoon, die op het eerste lid der samenstelling rust, bijna allen toon verloren en bij gevolg de toonlooze *e* gekregen heeft. Dus staat *Juffer* voor *Jonkvrouw*, *Jonker* voor *Jonkheer*, *immer* voor *iemeer*, *emmer* voor *eenbaar*, *tobbe* voor *tweebaar*, *wingerd* en *bongerd* voor *wijngaard* en *boomgaard*, *enkel* voor *enklaauw*, *wereld* voor *wer-ald* (*wer* is Goth. váir, *man*, en *ald* beteekent *ouderdom*, *leeftijd*), *dorpel* voor *deur-paal*, *schipper* voor *schipheer*, *treeft* voor *drievoet*. In dit laatste woord is de *ee* uit *ie* ontstaan (Zie § 6, 3.) en de *d* aan dén aanvang des woords vóór de *r* in *t* overgegaan (Zie § 17, I. 2.).

Aanm. 3. Slechts bij uitzondering bewaart de participiale uitgang, die anders *end* luidt, eene klinkende vokaal: in *heiland*, *vijand* en *dwingeland*, en is de toonlooze uitgang *er* door klankversterking weder aan eene klinkende vokaal gekomen in *leeraar*, *dienaar* en *zondaar* en voorts in alle woorden, die vóór dezen uitgang eene toonlooze *e* hebben, als *middelaar*, alsmede in *tuinier*, *gaardenier*, enz. De uitgang *el* is overgegaan in *eel*

www.libtool.com.cn

in *tooneel*, *houweel*, *truweel* en *struweel*. Wanneer achter den uitgang *sel* de uitgang *ig* komt, die ook toonloos is, keert eene open *a* daarin terug: *rampzalig*, *armzalig*. Voorts vertoont het woord *avond* eene klinkende vokaal in den uitgang.

Aanm. 4. Alleen in *sieraad* voor *sierde*, en *armoede* voor *armde*, alsmede in *weduwe*, *zwaluw*, *geluw* enz. (zie § 13, 4 Aanm.) is de ingelaschte vokaal geen toonlooze *e*.

§ 7.

De *I* en *IE*.

1. De Gothische *i* hield stand, waar zij door twee konzonanten gevolgd werd: *ik spin* (*spinn*), spinna; *vinger*, figgrs; *mild*, milds; *binden*, bindan, enz., behoudens de uitzonderingen in § 6. 1. 1). *a*). en Aanm. 2 en 3 vermeld. Slechts in weinig woorden en woordvormen bleef zij bewaard, in welke deze vokaal werd gesloten door eene enkele konzonant, die van ouds door geene vokaal werd gevolgd. Zie § 6. 1. 1). *b*). Aanm.

2. Eene toonlooze *i* is ontstaan door dezelfde oorzaak als de toonlooze *e* (Zie § 6. 5.), in de uitgangen *ing*, *ig*, *ik*, *tig*.

Aanm. In het samengestelde *vaandrig* voor *vaan-draag* is de *i* toonloos. Naar de analogie van dat woord vindt men bij dichters van vroeger tijd ook *kroondrig* en *mijterdrig*.

3. Soms is de *i* ontstaan uit de Goth. *ei*, die (volgens § 11. 1.) anders bij ons in *ij* is overgegaan, ook wel een enkele maal uit de Goth. *ái* (*ee* of *ei*). Alsdan moet deze *i* als een onvolkomen *ij* (*ei*) beschouwd worden. Dus in *begrip* en *gebit* voor *begrijp* en *gebijt*; in het adjekt *grif*, oudtijds (*ge-*)*rive* (d. i. *rijve*); in *wit*, Goth. hveits; *trits* van threis, *drie*; *lichaam* van *lijk*; *rid*, *split* en *rif*; *blikkeren* en *zwikken* van *blijken* en *zwijken*; *zwichten*, *dichten*, *stichten* en *tichten*, van *zwijken*, *dijgen*, *stijgen* en *tijgen*; *kibbelen* van *kijven*; *linnen* (lein) nevens *lijnwaad*, enz. Uit *ái* is *i* ontstaan in *bitter*, báitrs; *twintig*, tvaitigjus; *blikken* voor *bleeken* in de zegswijze *blikken of blozen*.

4. Minder zeldzaam is de overgang der Goth. *iu* of Oudd.

www.libtool.com.cn

ia in *i*, als in *licht* (Goth. liuhath), *vlinder* van *vlieën* (*vliegen*), *ging*, *ving*, *hing* voor *gieng*, *vieng*, *hieng* (Oudd. gianc enz.), *immer* voor *iemeer*.

5. Meermalen is de *i* eene klankwijziging (*Umlaut*) der *a*. Vooral vóór de *n*, *ng*, en *g* heeft de Umlaut deze gedaante. Dus in *bewind* van *bewenden* (vandjan), *onderwinden* voor *onderwenden*, *bigge* van *bake* (*varken*), *string* voor *streng* (*koord*), *schinkel* voor *schenkel*, *sint* (sanctus), *knibbelen* voor *knabbelen*, *pillegift* van *pille* of *pelle* (pallium), *verminkt* van *mank*.

6. De *ie* is doorgaans ontstaan uit de Goth. *iu*: *knie*, kniu; *stier*, stiurs; *lief*, liubs; *liegen*, liugan; *bier*, Angelsaks beór. — In de imperfekten der werkwoorden beantwoordt de klank *ie* aan de Oudd. diphthong *ia*.

Aanm. De werkwoorden, die in het Oudd. in het imperf. den stamklank met *ia* verwisselden, hadden in het Goth. imperfekt de reduplicatie. — Rechtmatig is slechts de *ie* in de imperfekten *viel*, *hield*, *blies*, *liet*, *ried*, *sliep*, *stiet*, *hieuw*, *riep*. Door verloop van de eene klasse der sterke werkwoorden in de andere is zij ontstaan in *bedierf*, *hielp*, *stierf*, *wierd*, *wierp*, *wierf*, *zwierf*, *hief*, *schiep*, *wiesch*, *wies*.

7. In eenige woorden is de oude lange *i* (anders in *ij* verkeerd) met de volgende toonlooze *e* tot *ie* zamengesmolten. Aldus in *wierook* (waarvoor men werkelijk ook *wijrook* schrijft) van *wijden* (*wijën*), *riem* en *riet* van *rijën* of *rijgen*, en *kiem*. Soms deed de gerekte klank van dezelfde *i* eene toonlooze *e* achter haar geboren worden, met welke zij dan eveneens tot onze tegenwoordige *ie* zamensmolt; alzoo in *drie* voor *dri* (*drij*), Goth. threis; *kriegel* (*kregel*) van *krijg*.

8. Soms is de *ie* uit de korte Gothische *i* (*ai*) ontstaan. Wanneer, namelijk, de *e* (de gewone plaatsvervangster der Gothische *i* of *ai*), veelal ten gevolge der uitwerping eener konzonant, in aanraking kwam met eene toonlooze *e*, ontstond de klank *eje*, die dan in *ie* overging. Dus in *vriend* (voor *vrejend*), Goth. frijônds; *zien* (voor *zejen* uit *zegen* en dit voor *zewen*), saiwan; *tien*, taihun; *biecht*, Oudd.

www.libtool.com.cn

pigiht; *vier*, Goth. fidur, fidvor; *kiel* voor *kedel*; *wiek* (voor *wegek*) van het Goth. vigan, (*be-*)*wegen*. In *gier* (van het Oudd. giran), *wier* (van het in het Hoogd. bewaarde *wirren*) en *hier*, Goth. hiri, is de *i*, die vóór de *r* nergens stand houdt (zie § 6. 1. 1). *a*). Aanm. 1. en § 4. Aanm.), bewaard gebleven, terwijl eene toonlooze *e* werd aangenomen om den overgang van de *i* tot de *r* te vormen. Ook in *wieg* handhaafde zich de *i* in de gedaante *ie*.

Aanm. 1. Wij zeggen thans *geschieden* voor *geschien*, in welk woord de klank *ie* op dezelfde wijze als in *zien* ontstaan is. Dit woord moet in het Goth. gaskaíwan geluid hebben.

Aanm. 2. De *ie* in *knielsvat* (in Hoofts *Warenar* voor *knekelvat*, *knekelhuis*) is na uitwerping der *k* uit eene *e* ontstaan, die haren oorsprong heeft in de vokaal *o* (§ 6. 3.).

9. Uit eene harde *e* (Goth. *ái*) is, wederom na uitwerping eener konzonant en daarop gevolgde samensmelting met eene toonlooze *e*, *ie* ontstaan, in *ziel* (voor *zeejel*), Goth. sáivala, en *ie*(*-mand*), Goth. áiv, welk Goth. woord ook in *iets*, *niet*, *niets*, *ieder* en *iegelijk* vervat is. Zonder wegwerping eener konzonant, zeker ten gevolge eener meer gerekte uitspraak, ging de harde *e* in *ie* over, in *tientje* (*takje*), Goth. táins; *kiezel* van *kei*, en in het platte *hieten* voor *heeten*.

Aanm. 1. Uit de Latijnsche *ae* of *e* (Fransche è) is de klank *ie* ontstaan in *Griek*, Graecus; *spiegel*, speculum; *brief*, breve; *Pieter*, Petrus; *priester*, prêtre; *Michiel*, Michel.

Aanm. 2. Uit de omstandigheid, dat zoowel de *ie* als de *a* (zie § 5. 4.) uit de harde *e* ontstaat, laat zich verklaren, dat *a* met *ie* afwisselt, bij voorb.: *straam* en *striem* (van *strijken*), *schraal* en *schriel*, *schraam* (*schram*) en *schriem*. *Een kier*, in *de deur staat op een kier*, staat voor *enkâr*, uit *en* (voorzetzel) en *kar* (*knersend geluid*, van *karren* of *kerren*). *Krieken* (in *morgenkrieken*) schijnt één met *kraken*, d. i. *breken* (*aan-* d. i. *openbreken*). *Zeldzaam* was voorheen *zelsien*, van *sien*, Oudd. sâni, *schoon*, eigenlijk, zoo het schijnt, *wat zich vertoont*, *wat zich laat zien*: *sâni* toch kan van een Goth. sêwns afgeleid zijn, en dus tot saíwan, *zien*, behooren. *Griek* luidt in het Goth. *Grêks*, en heeft dus aldaar die vokaal, uit welke gewoonlijk *a* ontstond.

10. Wat den uitgang *ie* in bastaardwoorden aangaat, hij ontstond uit de vreemde uitgangen *ea*, *ia*, *ium*, wanneer, in den Nederduitschen vorm des woords, de uitgang den klemtoon

www.libtool.com.cn

niet tot zich trok: *linie*, linea; *historie*, historia; *lelie*, lilium; *menie*, minium. In het Nederduitsche *kevie*, Hoogd. *Käfich*, Oudd. kevic, ontstond hij uit *ig*.

§ 8.

De *O*.

1. Onze, hetzij onvolkomen, hetzij zachte volkomen *o* beantwoordt in de meeste gevallen aan de Gothische *u*.

Aanm. *Zacht* noemt men juist deze uit *u* ontstane volkomen *o*, in onderscheiding van die, welke uit den Gothischen tweeklank *du* is gesproten en *harde o* wordt genoemd. Deze wordt in de open lettergreep met twee, gene met ééne *o* geschreven.

1). Onvolkomen is zij:

a. Waar de stamsyllabe oorspronkelijk of nog heden ten dage door meer dan ééne konzonant gevolgd wordt: *dom*, Goth. dumbs; *vol*, fulls; *wol*, vulla; *zon*, sunnô; *jong*, juggs; *wolf*, vulfs; *wij vonden*, funthum.

Uitzondering:

Vóór de lettervereeniging *rd*, *rt* en *rn* is de vokaal veelal volkomen, als in *woord*, *boord*, *moord*, *oord*, *koord*, *zwoord*, *koorts*, *hoorn*, *koorn*, *doorn*, *toorn*.

Aanm. Vóór de *r* neemt dan ook in het Gothisch de *u* de gedaante *aú* aan: *vaúrd*, *maúrthr*, *haúrn*, *kaúrn*, *thaúrnus*.

b. Waar de enkele slotkonzonant oorspronkelijk door geene vokaal gevolgd wordt: in zekere partikels, als *nog*, en in het voorvoegsel *on*; in *ik kom*; in verscheidene adjektieven, als *hol*, *grof*, *log*, *bros*, en in de mannelijke en onzijdige zelfst. naamwoorden oorspronkelijk van de sterke verbuiging: *gebod*, *God*, *hof*, *genot*, *spog* enz.

Uitzonderingen:

a). Waar eene enkele *r* de vokaal sluit, is de *o* volkomen in woorden, die anders de onvolkomen vokaal verkiezen, als in de partikels *voor* en *door*, in het voorvoegsel *oor*, en in het bijvoegelijk naamwoord *goor*.

www.libtool.com.cn

b). De *o* is volkomen in zelfst. naamwoorden, die zich in hunne beteekenis nauw aansluiten aan eenig werkwoord met volkomen *o*. Dit is het geval met *pook*, *schoor*, *knoop*, *schroom*, *spook*. *Boog* bewaart de volkomen vokaal van het deelw. *gebogen*.

2). Volkomen is de vokaal:

Waar zij door slechts ééne konzonant, die op hare beurt eene vokaal achter zich heeft, gevolgd wordt: *genomen*, numans; *wij boden*, budum. Waar dus eene enkele slotkonzonant in adjektieven of substantieven door eene volkomen *o* wordt voorafgegaan, is eene vokaal achter die konzonant weggevallen, dus in *vroom* en *zoon*, sunus, alsmede in een groot aantal vrouwelijke substantieven: *kool*, *koon*, *school*, *noot* enz. En waar in den datief of het meervoud van mannelijke en onzijdige substantieven de enkele slotkonzonant door de vokaal des uitgangs gevolgd wordt, wordt de vokaal volkomen: *Gode*, *ten hove*, *geboden*, *holen*. *God* heeft ook in den genitief de volkomen *o*: *Godes* nevens *Gods*. Ook in den verkleiningsvorm hebben de volkomen *o*: *Minnegoodje* en *lootje* (*lotkaartje*). De vrouwelijke substantieven met onvolkomen vokaal behouden die in het meerv., als *stof*, *kot*, *mop*, *knot* enz. Ook de adjektieven in den verbogen vorm: *holle*, *logge*; alleenlijk zegt men *broze* en *grove*, omdat de slotkonzonant van *bros* den aard van de zachte konzonant *z*, die van *grof* den aard der *v* behield, en noch de *z* noch de *v* in staat is de vokaal te sluiten. De volkomen vokaal van den onverbogen vorm *broos* en *groof*, nevens *bros* en *grof*, schijnt door de terugwerking van den verbogen vorm ontstaan. In sommige mannelijke en onzijdige substantieven strekte zich de onvolkomen *o* over het meervond uit, als in *kok*, *stok*, *knop*, *drop*, *strot*, *blok* enz.

Aanm. Vroeger toch namen deze laatste woorden den uitgang *en* doorgaans niet aan: het meerv. was of gelijk aan het enkelv. of ging uit op *s*, als *bloks*; nog zegt men bijna altijd *koks*. In het meerv. op *en* zeide men daarentegen voorheen: *stroten* en *bloken*.

www.libtool.com.cn

2. In enkele vormen heeft de onvolkomen *o* haren oorsprong te danken aan de Gothische lange *o* (*ô*) en aan de Oudduitsche lange *u* (*û*, Goth. *iu* of *u*): *stond* voor *stoend*, Goth. stôth; de uitgang *dom* van dômjan (*doemen*); *polder* van *poel*; *op*, Oudd. ûf, Goth. iup; *doffer* van dubô (*duif*); *zocht* van *zoeken* (voor *zoekede*).

3. De onvolkomen *o* ontstond soms uit *a*: *overtollig* voor *overtallig*, *achterdocht* van *denken* en niet van *dunken*. Voorts vertoonen de imperfekten der ongelijkvloeiende werkwoorden der tweede soort, zooals *bond*, *klom*, *sprong*, *zong*, *zwom*, enz. een onvolkomen *o*, die slechts in het meervoud op hare plaats is; in het enkelvoud behoorde eene *a* bewaard te zijn. Ook in eenige imperfekten der ongelijkvloeiende werkwoorden van de eerste soort doet zich de *o* in plaats der *a* op, te weten in: *trof*, *vocht*, *vlocht*, *trok* en *schoor* (waar de *o* volkomen is wegens de *r*, zie 1. 1). *b*. *a*).).

Aanm. De met het imperfekt dier werkwoorden zamenhangende substantieven bewaren de oorspronkelijke *a*: *band*, *drank*, *klank*, *kramp*, *stank*, *zang*, *schaar*, en het adjektief *wrang*.

4. Verder ontstond somwijlen vóór de *r* eene volkomen of onvolkomen *o* uit *e* (Goth. *ai*, d. i. *ê*): *gorden* (gairdan), *dorschen* (Oudd. dreskan), *vorschen* (oudt. *vreschen*), *worden* (vairthan), *tegenwoordig* van (and-)vairthi, *vormen*, in den kerkelijken zin, Lat. firmare.

5. Eindelijk wijzigde eene *w*, zich hetzij vóór, hetzij achter de vokaal bevindende, deze vokaal tot *o*, in *komen* voor *kwemen* (qviman); *zoo*, Goth. sva; *dol* en *dolen* voor *dwal* (Goth. dvala) en *dwalen*. De *w* (*v*) achter de *a* met deze vokaal samensmeltende verwekte *o*, in *hooi* (havi), *gooi* (gavi), *ooi* (avi), *schooien* (skêvjan); zoo ook in *kooi* (d. i. *kevie*) en *dooi*. De *g* smolt met *a* tot *o* zamen in *boom*, Goth. bagms, en de *f* in *troosten*, thrafstjan.

6. De harde *o* ontstond uit de Goth. *au*: *loon*, láuns; *schoon*, skáuns; *doof*, daubs; *hoonen* van háuns (*laag*); *loof*, láubs; *loopen*, hláupan; *bood* (imperf. van *bieden*), báuth,

www.libtool.com.cn

enz. — Soms ging deze *o* in eene onvolkomen *o* over: *los* en *lossen* (Goth. láus en láusjan), *lof* nevens *loof* en van daar *loover*, *dof* nevens *doof*; dus ook in *zog* (*zeug*) en *verlof* of *oorlof*, alsmede in *kocht* van *koopen*. In *lot* (Goth. hláuts) kreeg de *o* geheel het karakter der *o* uit *u*, van daar in het meervoud *loten*.

Aanm. Daar het imperf. sing. van de ongelijkvl. werkwoorden, die in het praes. *ie* hebben (6de soort), oorspronkelijk eene harde *o* (*áu*) had, zoo is het niet vreemd, dat van die werkwoorden vormen met eene harde *o* afkomen: *genoot* van *genieten*, *loochenen* van *liegen*, *rook* van *rieken* of *ruiken*, *toogen* (van waar *toonen* voor *toogenen*) van *tiegen* (*tijgen*), en de uitgang *loos* van *liezen*.

7. Eene harde *o* is voorts ontsproten uit de harde *e* (Goth. *ái*) in *ooit* van áiv, en *of*, Goth. aith(-thau), alsmede in verscheidene woorden, die stamvormen zijn van het imperf. sing. der ongelijkvl. werkwoorden van de 5de soort (met *ij* in het praes.), hetwelk oudtijds de vokaal *ái* bezat; zoo behoort *snood* tot *snijden*, *glooien* tot *glijden*, *strook* tot *strijken*, *stroopen* tot het Hgd. *streifen*, *schroom* tot *schreien* (of eigenlijk *schrijen*, vergel. het Eng. *skream*) en *stroom* tot *strijden* (Eng. *to stride*, ons *schrijden*). De *m* in de laatste twee woorden is de afleidingsuitgang. Deze *o* is onvolkomen in *strop* en *rot* in de beide beteekenissen (van *rijten*).

Aanm. Men vergelijke de imperfekten van de ongelijkvl. werkwoorden dezer soort in het Engelsch: *wrote*, *rose*, *drove* enz. van *to write*, *rise*, *drive*, en voorts *whole*, d. i. *geheel*, en *holy*, d. i. *heilig*, in welke laatste woorden dus mede de harde *e* (*ei*) in *o* is verkeerd.

§ 9.

De *OE*.

1. Deze vokaal is doorgaans de Goth. *ô*: *stoel*, stôls; *ik voer*, fôr; *bloem*, blôma; *ik zwoeg*, svôgja; *boek*, bôka; *broeder*, brôthar, enz.

2. Verscheidene woorden, die bij ons *oe* hebben, vertoo-

www.libtool.com.cn

nen in hun Gothischen vorm *áu: roer*, ráus; *(be-)zoedelen*, sáulnôn; *boer* van báuan.

Aanm. De Goth. *áu* moest eerst in eene lange volkomen *ú* (onze latere *ui*, vóór de *r* en *w: u*) overgaan, wilde zij in staat zijn de *oe* op te leveren (zie § 14. 2.). Van daar de afwisseling tusschen *oe* en *ui* (*u*) in *snoeven* en *snuiven*, *snoet* en *snuit*, *knoest* en *knuist*, *spoegen* en *spuigen* of *spuwen*, *kloen* en *kluwen*, *boer* en (*na-*)*buur*, *loeren* en *gluren*.

3. De *oe* is, eindelijk, vooral in vreemde woorden, niet anders dan de volkomen *o: snoeien* voor *snooien* van *snijden* (vergel. § 8. 7.), *(uit-)roeien* nevens *rooien*, *(be-)sproeien* van *spreiden* (de *ei* of harde *e* toch levert *o*, zie t. a. pl.); *rumoer*, Lat. rumor; *Moezel*, Mosella; *aalmoes*, Grieksch *ἐλεημοσύνη*; *paveljoen*, *schorpioen*, *pioene* enz.

§ 10.

De *EI*.

1. Deze klank beantwoordt aan de Goth. *ái*, die anders doorgaans eene harde *e* oplevert (zie § 6. 4.): *rein*, hráins; *scheiden*, skáidan; *arbeiden*, arbáidjan; *geit*, gáitei; *weit*, hváiteis; *heide*, háithi; *leiden*, láithjan.

2. Voorts is *ei* in eenige woorden ontstaan uit de versmelting eener *g* met de voorgaande *e*, vooral vóór den klank *el*. Dus staat *dweil* voor *dwegel* van *dwegen* of *dwagen*, *steil* voor *stegel* van *stijgen*, *zeil* voor *zegel*, *peil* en *teil* voor *pegel* en *tegel*, *zeis* of *zeisen* voor *zeegs* en *zeegsen* van *zijgen* (als *reeks* van *rijgen*), *zeide* en *leide* voor *zegde* en *legde*.

Aanm. *Meid* ontstond uit *maged* (*maagd*), *brein* uit *bragen* (in Drenthe nog gebezigd), nadat de *a* door *Umlaut* in *e* was veranderd, even als *Meinhard* van Magin, *kracht*, en *Reinhard* van ragin, *raad*, *beleid*.

3. De *ei* is een vorm van den *Umlaut* uit *a* (vóór *nd* of *ns*) in *einde*, Goth. andi; *deinzen* van thans, imperf. van thinsan, *trekken*, en *peinzen*, Fransch *penser* (met als *a* uitgesproken *e*); *grein*, Lat. granum. Voor de *l* heeft de *Umlaut* uit

www.libtool.com.cn

a deze gedaante in *feilen* nevens *falen*, in *veil* (*klimop*), bij Kiliaen ook *vaele; dreylgast*, voor *draalgast*, bij Kiliaen, een die door *dralen* den gastheer noopt hem ten eten te houden, *tafelschuimer;* en vóór de *r* in de schrijfwijze *heir* voor *heer*, *meir* voor *meer*.

Aanm. Deze *ei* vóór de *r* in *heir* en *meir* mag evenwel niet uitgesproken worden even als de *ei*, die uit de Goth. *ái* is ontstaan: deze laatste toch kan vóór de *r* niet anders uitgesproken worden dan door tusschenkomst eener toonlooze *e:* zoo zeggen wij *Beieren*, niet *Beiren*.

4. In den uitgang van bastaardwoorden vervangt *ei* de Fransche *ai*, *ée*, *é*, uit Latijnsche *a: fontein*, *domein*, *Romein*, *paleis*, *karwei* (*corvée*), *majesteit*, *pleisteren* (*paître*).

§ 11.

De *IJ*.

1. Deze letter vervangt in de meeste gevallen den Gothischen tweeklank *ei: wij*, veis; *vrij*, freis; *wijle*, hveila; *schijnen*, skeinan; *ik drijf*, dreiba; *lijk*, leik; *twijfel*, tveifl.

Aanm. 1. De Gothische *ei* leverde aanvankelijk eene open *i*. Deze uitspraak heeft de *ij* in het Hollandsch in verscheidene woorden behouden, te weten, in *ijdel* en dus ook in *ijlen* (*raaskallen*) voor *ijdelen*, *nijver*, *ijp*, *knijzen*, *zijpelen*.

Aanm. 2. Ten onrechte schrift men *ijselijk*. Het behoorde *eiselijk* te worden geschreven, daar dit woord staat voor *egislijk* van het Goth. agis, *vrees*. Omgekeerd schrijven wij *dreigen* en *beiden* voor *drijgen* (threihan) en *bijden* (beidan).

2. De *ij* is uit de korte Goth. *i* ontstaan in *bij*, bi (in *bijzonder* spreekt men de *ij* nog als *i* uit); *zij* (voornw. vrl. enk.), si; *vijf*, fimf; *wij zijn*, *gij zijt*, *ik zij*, sijum, sijuth, sijáu; *vrijen*, frijôn; *vijand*, fiands; *bij* (*insekt*), waarschijnlijk van een Oudd. pija; *mij*, mis (dat.) of mik (accus.).

Aanm. 1. Men ziet, dat de *i* in *ij* kon overgaan, waar zij of het woord eindigde, of achter haar een konzonant (meest *j*) wegviel. Behoeft het woord, waarin deze *ij* uit *i* voorkomt, den klemtoon niet, zoo treedt eene toonlooze *e* voor de *ij* in de plaats: *ze* en *me* voor *zij* en *mij*, en *be* in de samenstelling voor *bij*. Ook voor *wij* zegt men zonder klemtoon *we*, en voor *gij*, *ge*. Dit *gij* in gemeenzame taal *jij*, is Goth. jus, van welken

www.libtool.com.cn

vorm de uitgang door eene toonlooze *e* vervangen werd (*je*), die wegens den klemtoon in *ij* verkeerde.

Aanm. 2. Uit versmelting van de *g* met *i* ontstond de *ij* in *Wijnand* voor *wigmand*, van vigs, *strijd*, en nanthjan, *moedig zijn*, alsmede in *vijl*, Oudd. figila, en in *zijgen*, sigan (de *g* in den tegenwoordigen vorm des woords is na het ontstaan der *ij*, als het ware, teruggekomen).

Aanm. 3. Door verwarring der *ie* met *i*, is de *ie* in *ij* veranderd in *tijgen* (*trekken*) voor *tiegen*, Goth. tiuhan, en *kijven*, Oudd. chiuwan; waarschijnlijk ook in *brij* van priuwan (*koken*).

3. In woorden, uit vreemde talen overgenomen, beantwoordt *ij* aan *i*: ***kastijden***, châtier; dus ook in ***radijs***, ***patrijs***, ***kronijk***, ***bijbel***, ***venijn*** (Fr. venin), ***prijs***. Wat den uitgang *ij* in sommige vreemde woorden aangaat, hij ontstond uit den Latijnschen uitgang *ia*, wanneer in den Nederduitschen vorm des woords de uitgang den klemtoon tot zich trok: ***melodij***, ***harmonij***, ***poezij***.

Aanm. 1. Terwijl de Lat. uitgang *ia* bij ons slechts *ie* kan opleveren, waar in den Nederl. vorm des woords de uitgang den klemtoon *niet* tot zich trekt (zie § 7. 10.), kan men, waar de uitgang den klemtoon vordert, *ij* schrijven, al is het ook, dat men de *ij* als *ie* uitspreekt. Eveneens kan men *katholijk*, *fabrijk*, *muzijk*, *kronijk* schrijven, al verkiest men ook hier de *ij* als *ie* uit te spreken; maar moet men *adjektief*, *substantief* met *ie* schrijven, daar in deze woorden de klemtoon niet op den uitgang rust.

Aanm. 2. In *dozijn* beantwoordt de *ij* aan de Fransche *ai*, in *pijn* aan de Fransche *ei*.

§ 12.

De *EU*.

1. Deze klank is in verreweg de meeste woorden door klankverandering (*Umlaut*) uit eene zachte volkomen *o* ontstaan. Dus in ***reuk***, ***deuk***, ***beuren***, ***scheur***, ***vleug***, ***vleugel***, ***sleutel***, ***beugel***, ***teugel***, in welke woorden de vokaal ontstaan is uit de *o* der verled. deelwoorden van de werkw. *rieken*, *duiken*, het oude *beren* (baíran), *scheren*, *vliegen*, *sluiten*, *buigen* en *tijgen* (*tiegen*). *Keulen* luidt Goth. fula; *deur*, daúr; *heugen*, hugjan; ***keutel*** is een diminutief van *koot* (voor het oude *quat*, volgens § 8. 5.), *beul* staat voor *beudel* voor *bode*, *beun* in

www.libtool.com.cn

beunhaas komt van *bodem* (Hoogd. *Bühne*). Vandaar de afwisseling tusschen *eu* en *o* in *leugen* en *logen*, *scheut* en *schoot* (*schot*), *speuren* en *sporen* (werkw.), *jeuken* en *joken*, *leur* en *loor* (in *te loor*), *leur* en *lor*, *kneukel* en *knokel*, *teug* en *toog*, *kreuken* en *kroken*, *bleu* en *blode*, *geut* en *goot*, *neut* en *noot*, *sleuren* en *sloren*, *spreuk* en *sprook*, *steuren* en *storen*.

Aanm. Soms is *eu* eene klankverandering van de harde *o*, dus in *verheugen* van *hoog*, *zeug* van *zog* voor *zooge;* dus ook, zoo het schijnt, in *treuren* en *vreugde*. Eene klankverandering van *oe* is de *eu* in *beuk* nevens *boekweit*, en *geneugte* van *genoeg*. Zoo zeggen wij ook *beurs* voor het Fransche *bourse*, terwijl anders de Fransche klank *ou*, als in *kleur* en *fleur*, *eu* oplevert. *Eu* is ontstaan uit eene onvolkomen *o* of *u*, in *dreumel*, *deun* en *preutelen*, nevens *drommel*, *dun* en *pruttelen*.

2. De *eu* is door klankverbastering ontstaan uit *e*, hetzij deze *e* uit *i* of uit *a* ontstaan was, in *leunen*, *sneuvelen* van *sneven*, *heur* voor *her* of *haar*, *neus* en *reus*, alsmede in de platte taal: *teugen*, *zeuven*, *speulen* en *veul*, voor *tegen*, *zeven*, *spelen* en *veel*. Nevens *treuzelen* bestaat een oudere vorm *trijzelen*, hetgeen een *trezelen* als overgang onderstelt. In *zeulen* (voor *zeelen*, d. i. *aan een zeel trekken*) is de *eu* uit eene harde *e* ontstaan.

§ 13.

De *U*.

1. Dit vokaalteeken, hetwelk, behalve de straks te vermelden uitzonderingen, slechts een onvolkomen klank voorstelt, is, in de eerste plaats, een andere vorm van den *Umlaut* der *o* of Goth. *u: dulden*, Goth. thulan; *hullen*, huljan; *kunne*, kunî; *lust*, lustus; *vlug* van *vliegen* (*vloog*, *gevlogen*); *gulden* van *gold* (*goud*); *zulk* voor *zoolijk; uitbundig* van *uitbond* (Hoogd. *Ausbund*). Vandaar nog de afwisseling tusschen *u* en *o* in *bulster* en *bolster*, *bunder* en *bonder*, *bunsing* en *bonsing*, *drup* en *drop*, *druk* en *drok*, *grut* en *gort*, *juk* en *jok*, *musch* en *mosch*, *plunderen* en *plonderen*, *slur-*

www.libtool.com.cn

pen en *slorpen*; bijna geheel verouderd zijn thans *borger* en *konst* voor *burger* en *kunst*.

2. In verscheidene woorden is de *u* door klankverbastering uit *e* of *i* ontstaan: *bun* nevens *ben*, *hun* nevens *hen*, *spul* voor *spel*, *durk* nevens *drek*, *lus* en *lis*, *munt*, Lat. mentha; *gunder* voor *ginder*, *fulp* en *felp*, *runnen* voor *rennen*, *run* en *rund* voor *rind*, *schulp* en *schelp*, *luttel* voor *littel* (Eng. *little*, Goth. leitils, *i* uit *ei* zie § 7. 3.). Zoo komt *blusschen* van *lesschen*, *wulpsch* van *welp*, *runsel* van *rinnen*.

Aanm. 1. In *zuster* voor *zwister* (Goth. svistra) en *tusschen* (Hoogd. *zwischen*) van *twee*, is de *i* (*e*) door den invloed der verloren *w* tot *u* gekleurd.

Aanm. 2. In *brummel* van *braam*, *lummel* van *lam*, *gruppel* nevens *greppel* van *grep* (Hoogd. *Graben*), *stug* nevens *steeg* (d. i. *stadig*), en *pruttelen* van *praten*, is de *u* een vorm van den *Umlaut* uit *a*.

3. In eenige woorden is de *u* een onvolkomen *oe* of *ui* (*ie*); dus in *gerucht* van *roepen*, in *luchter* van *luchten* en dit van *licht* (liuhath), *bukken* van *buigen*, *kluft* en *klucht* van *klieven*, *sukkelen* van *ziek*, en *snuffelen* van *snuiven*.

4. De onzuivere vokaal *u* komt niet voor dan vóór de *r*, door geene andere konzonant gevolgd, en vóór de *w*. Zij is één met den klank *ui* (zie § 14.), die vóór de enkele *r* en de *w* dezen vorm (*u*) behield.

Aanm. Slechts in de voornaamwoorden *u* (voor *uw*) en *uw* en in den uitgang der werkwoorden *weduwe*, *zwaluw*, *schaduw*, *peuluw*, *zenuw* en *geluw* heeft de onzuivere vokaal *u* een anderen oorsprong. *U* luidt in het Goth. izvis, *uw*, izvar. Uit deze vormen ging eerst de zachte sisklank *z* verloren; daarop verloren zij den uitgang. Zoo bleef alleen *iw* over, en wijzigde de *v* (*w*) de voorgaande vokaal tot *u*. Vandaar de vorm *uw* voor het persoonl. zoowel als het bezitt. voornw.; het eerste verloor later zijne *w* en er bleef alleen *u* over. In den uitgang dier naamwoorden is de *u* niets anders dan een vokaalklank om den overgang te vormen van de slotkonzonant van den stam tot de konzonant van den uitgang: een vokaalklank, die ook hier door de *w* tot *u* wordt gekleurd. *Zwaluw*, namelijk, staat voor *zwal'we* (*Schwalbe*), *geluw* voor *gel'we* (*gelb*), *weduwe* voor *wed'we* (Hoogd. *Wittwe*): de *u* toch in het Goth. viduvo ging in ons dialekt spoedig verloren.

§ 14.

De *UI* en de onzuivere vokaal *U*.

1. Deze klank is ontstaan uit de Gothische *u*, doch slechts

www.libtool.com.cn

daar waar deze vokaal in het Oudduitsch in een lange *u* (*û*) was overgegaan: *ruim*, Goth. rums, Oudd. rûm; *duif*, dubô, tûba; *bruid*, bruths, prût; *huis*, hus, hûs; *duizend*, thusundi, dûsunt; *nu* (= *nuw*), Goth. nu, Oudd. nû.

2. Uit de Goth. *áu* is eerst Oudd. *û*, vervolgens *ui* ontstaan in *zuil*, sául; *luiden* (*lieden*), meerv. van het Goth. láuths; *muil*, waarschijnl. Goth. mául (verg. *moel* of *smoel*, § 9. 2. Aanm.); *guichelen* nevens *goochelen*, en *gebuur* van báuan.

3. Ten derde beantwoord *ui* aan de Goth. *iu*, die daartoe eerst, als in eene menigte Oudd. woorden plaats heeft, in *û* moest overgaan: *schuiven*, skiuban; *sluipen*, sliupan; *buigen*, biugan; *ik stuur*, stiurja. In sommige woorden hield nevens den vorm met *ui* een vorm met *ie* stand: *rieken* en *ruiken*, *kieken* en *kuiken*, *kiesch* en *kuisch*, *griezeltje* van *gruis*, *stieren* en *sturen*, *dier* en *duur*, *vier* en *vuur*. Vandaar dan ook, dat de sterke werkwoorden met den stamklank *ui* (als *sluiten*) tot dezelfde klasse behooren met die, welke den stamklank *ie* hebben (als *kiezen*).

Aanm. In *duivel*, Gr. διάβολος, en *luipaard*, leopardus, zien wij de vreemde lettervereeniging *ia*, *eo*, met de Oudduitsche *ia* en *eo* gelijkgesteld en, even als deze, *ui* opleveren. Vergelijk ook *Luik* (voor *Ludik* of *Luidik*) met den Latijnschen vorm Leodium.

4. In enkele woorden vervangt *ui* door klankverbastering de *ij* (Goth. *ei*): *ruiter* van *rijden*; *sluiken*, Oudduitsch slîhan, Nhgd. *schleichen*; *spuwen* of *spuigen*, ook *spoegen* (§ 9. 2. Aanm.), voor *spijgen*, Goth. speivan; *huwen* van heiv (*huisgezin*).

5. Door versmelting met eene volgende konzonant (*ch* of *n*) is *ui* uit de gesloten *u* ontstaan in *fruit* voor *vrucht*, en *kluit* voor *klucht*, in *zuiden*, Oudhoogd. sundan, in *muiden* in den naam der steden *Muiden* en *Arnemuiden* van *mond*, in *struikelen* voor *stronkelen* of *strompelen*, in *uitmuiten* voor *uitmunten*, en in *gespuis* voor *gespons*, Hoogd. *Gespenst*, van *spanen*, *lokken*.

6. In vreemde woorden beantwoordt de *ui* aan de Latijnsche

www.libtool.com.cn

u, soms *o* en *au*, en aan de Fransche *u*, soms *eau*: *muil*, mulus; *kruis*, crux; *struis*, struthio; *muur*, murus; *pruim*, prunus; *uur*, hora; *kruin*, corona; *kluis* van clausus; *fluit*, flûte; *pruik*, perruque; *natuur*, nature; *fornuis*, fourneau. Alleen *minuut* bewaart den klank *u*, die anders alleen voor de *r* stand houdt.

Aanm. Wij zagen dat de *u* vóór de enkele *r* en de *w* één is met de *ui* vóór andere konzonanten. Ten duidelijkste blijkt dit door de waarneming, dat, waar deze vokaal door eene tusschentredende toonlooze *e* van de *r* gescheiden werd gehouden, of de *w* achter *u* in *g* werd veranderd, de *ui* in plaats der *u* voor den dag komt. Vergelijk *luur* en *luier*, *schuren* met *schuier*, *ruw* met *ruig*, *spuwen* met *spuigen*.

§ 15.

De *AU*.

1. Deze klank vindt zijnen oorsprong in de Gothische klankvereeniging *aggv*: *blauw* (voor *blau* — de *w* is aangenomen om den overgang tot den verbuigingsuitgang te vormen —), Goth. blaggvus; *nauw*, aggvus; op dezelfde wijze zal deze klank ontstaan zijn in *lauw*, *grauw*, (*wenk-*)*brauw*, *klauw*, *kauw*, *dauw*.

Aanm. Voor *kauwen* schreven de Ouden meestal *kouwen*, en deze schrijfwijze schijnt de voorkeur te verdienen.

2. In eenige woorden is *au* ontstaan uit versmelting eener *a* met eene volgende lipletter: *paus*, Hgd. *Pabst*, papa; *krauwen*, ontstaan uit *krabben*; *snauwen* uit *snappen*; *klauteren* (*klaveren*) uit *klafteren*. Het Latijnsche pavo maakte *pauw*, en na de vervanging van *g* door *w* ontstond *knauwen* uit *knagen*.

Aanm. In *heraut* is *au* uit *al* ontstaan (heraldus) en juist hierom *herout* te verkiezen (§ 16. 3.).

§ 16.

De *OU*.

1. Deze klank is, in de eerste plaats, eene harde volkomen *o*

www.libtool.com.cn

(Goth. *áu*, Oudd. *ô*) of eene *a*, gewijzigd door eene *w*, die was aangenomen om den overgang gemakkelijk te maken tot de volgende met eene toonlooze *e* aanvangende lettergreep, *bouwen* voor *boowen* of *booën*, Goth. báuan; *houwen*, háuan; *vrouw*, Oudd. frôwa; *gouw* (in *Henegouwen*), gavi, *gooi*; *kouw* nevens *kooi* en *kevie* (Hoogd. *Käfich*); (*aan-*)*schouwen*, Oudd. scawon.

2. In de tweede plaats is de *ou* van denzelfden oorsprong als veelal de *u* (*ui*). Is derhalve de *u* (*ui*) in verscheidene woorden ontstaan uit de Goth. *iu*, of verbasterd uit Goth. *ei*, Oudd. *î* (*ij*), alzoo ook de *ou*. Tot de Goth. *iu* klimt de *ou* op in *brouwen*, Oudd. priuwan; *blouwen*, pliuwan (*slaan*); *touw* van tiuhan (*tijgen*); *kouwen* (*kauwen*), chiuwan; *rouw*, Oudd. riu; *trouw*, triuwi, en waarschijnlijk desgelijks in (*waar-*)*schouwen* nevens (*waar-*)*schuwen*, *grouwen* nevens *gruwen*, *sprouw* nevens *spruw*. Tot de Goth. *ei* in *spouwen* (*spuwen*, *spuigen* of *spoegen*), speivan; *houwen* of *huwen*, van heiv; *wouw*, Oudd. wîwo. Vergelijk ook *jou* van *jij*.

3. Eindelijk is *ou* ontstaan uit eene versmelting der *l* (voor *d* of *t*) achter *a* of *o* (*u*): *houden* voor *halden*, Goth. haldan; *vouwen* voor *volden* of *valden*, faldan; *spouwen* voor *spalten* (van *splijten*); *koud*, kalds; *boud* nevens *bald* in *baldadig*; dus ook in *stout*, *schouder*, *goud*, *hout* vanwaar *holsblok*, d. i. *holtsblok*; *zout*, salt; *woude* en *zoude* voor *wolde* en *zolde*; *outer* van altare; *kouter*, Lat. culter. *Fout* en *kous* komen van het Lat. fallo en calceus, doch door middel van de Fransche vormen *faute* en *chausse*.

Aanm. *Louter*, Oudd. hlûtar, staat in onze taal alleen: want waar *ou* niet door versmelting van *al* of *ol* ontstaan is, kan deze klank slechts vóór de *w* komen.

www.libtool.com.cn

DERDE HOOFDSTUK.

OVER DE KONZONANTEN.

§ 17.

De klankloose, luidende en aangeblazen konzonanten.

Over het algemeen zijn deze konzonanten sedert het Gothische tijdperk onveranderd gebleven. Evenwel zijn hier regelmatige uitzonderingen op te merken. Zij bestaan, ten eerste, in *klankverschuiving*, dat is: konzonanten van hetzelfde orgaan, doch of klankloos of luidend of aangeblazen uitgesproken, en dus in *graad* van hardheid of scherpheid onderscheiden (zie § 3. B. II. 5.), wisselen onderling. Ten tweede, in *klankverspringing*, dat is, konzonanten van verschillend orgaan, doch van denzelfden *graad*, wisselen onderling.

I. Klankverschuiving.

1. De Gothische *b* houdt slechts stand aan het begin der woorden. Tusschen twee vokalen gaat zij over in *v*; aan het eind eener lettergreep in *f*, welke in dit geval als eene verscherpte *v* moet worden aangemerkt: liban, *leven*; galáubjan, *gelooven*; háubith, *hoofd*; halbs, *half*.

Aanm. Slechts door verdubbeling kan de *b* in het midden der woorden stand houden: *hebben*, Goth. haban; *bibberen* van *beven*; *zwabberen* van *zwijven* (*zweven* en Hoogd. *schweifen*), *dribbelen* van *draven* (en dit van *drijven*), *stribbelen* van *strijven* (*streven* en Eng. *to strife*), *kibbelen* van *kijven*, en het oude *schobben* en (*ver-*)*schubben* van *schuiven*. Soms gaat bij deze verdubbeling de *b* in *p* over: *trappen* verwant met *draven*, *huppelen* van *heffen* (*hief*, *geheven*), *greppel* van *graven*. Omgekeerd gaat *p* in *b* over in *grabbelen* van *grijpen*; doch hier oefent voorzeker de vloeibare letter (*l*) haren invloed om de klanklooze *p* in de luidende *b* te veranderen. De *p* wisselt voorts met *b* in *lebben*, *labben* en *flabben* nevens *leppen*, *lappen* en *flappen*, en in *slabbakken* voor *slap-hakken*.

2. Vóór de *r* gaat de *d* aan den aanvang des woords in *t* over in *trekken* en *trachten* van *dragen*, *trillen* nevens *drillen*, *trits* van *drie*, *treeft* voor *drievoet*, *trappen* en *trippelen* van *draven*, *trochelen* voor *drogelen* (*droelen*) van (*be-*)*driegen*, *troosten* Goth. thrafstjan. — Als sluit-

www.libtool.com.cn

letter gaat de *d* in *t* over in *met* (*mede*), *ont* (het Goth. voorvoegsel and), *zat* voor *zad*, *et* in *etgroen* (voor *ed*, Goth. id, *weder*), *ootmoed* voor *oodmoed* (van auths, *ledig*, *öde*), en *snit* (*snede*), en, wegens de scherpheid of hardheid der voorgaande konzonant, in *strafte*, *gemaakt* enz., in *nogtans* (uit *nog* en *dan*) en *ofte* (voor *ofde*). Omgekeerd gaat de *t*, tusschen twee vokalen, in *d* over, in *edik*, naar 't schijnt voor *etik*, en dit voor *ekit*, Goth. akeits, Lat. acetum.

3. De geaspireerde tongletter (*th*), in het Gothisch aanwezig, is uit onze taal verdwenen (zie § 3. B. II. 5. Aanm. 2.) en vervangen door *d*; b. v.: that, *dat*; brôthar, *broeder*; thak, *dak*; mith, *mede*; soms door *v* (*f*): thliuhan, *vlieden*; thláihan, *vleien*; nithjis, *neef*; aiththau, *ofde*, vervolgens *ofte* (*of*).

Aanm. De aspiratie der tongletter werd somtijds door eene, hetzij zachtere, hetzij scherpere assibilatie vervangen, en zoo verkreeg men voor *d* (uit *th*) *z*, wanneer de assibilatie zacht, *st*, wanneer zij scherp was. Hiertoe brengen wij de afwisseling tusschen *d* en *z*, in *zaluw* nevens *daluw*, *zuizelen* nevens *duizelen*, *kozen* van een oud *kweden* (Goth. qithan, Eng. *quoth*). Voorts vergelijke men *strot* met het Hoogd. *er-dross-eln* en het Eng. *throat*, en *stuipen* (bij Kiliaen, Eng. *to stoop*) met *duiken*. — Omgekeerd toont zich de *st* geneigd om in *d* over te gaan: men denke aan *dezelfde*, *derde*, *vierde*, enz. (allen superlatieven). In het Eng. gaan de rangschikk. telwoorden ook op *th* uit.

4. De Goth. *f* aan den aanvang eens woords of eener syllabe is tot *v* verzacht: fôtus, *voet*; fadrs, *vader*; fulls, *vol*; ufar, *over*.

Aanm. De Hollandsche taal verwerpt de geaspireerde letters (*f* of *ch*) aan het begin eens woords of eener lettergreep. De woorden, die niettemin met eene *f* beginnen, zijn vreemde woorden, of woorden van eene hatelijke beteekenis, in welke men den vreemden tongval niet vermijdt, maar zoekt, als *feeks*, *femelen*, *fezikken*, *fleers*, *flauw*, *fluim*, *folen*, *fratsen*, *futselen*; of in hen staat het voorkomen der *f* met de eene of andere vormverandering des woords in verband: *feilen* staat voor *dweilen*, *falie* komt van *dwaal*, *fluks* staat voor *te vlug* (*ter vlucht*, Hoogd. *im Flug*), *fraai* voor *fager* (Goth. fagrs), en in *fniezen* en *fladderen* of *flodderen* (verwant met *leuteren*) is de *f* prothetisch. In *fonkelen* van *vonk*, en *flonkeren* schijnt de *f* eene afbeeldende kracht te hebben ter aanduiding van het schelle licht. — Slechts schijnbaar staat de *f* of *ch* aan het begin der lettergreep in *oefenen*, *sterfelijk*, *weifelen*, *huichelen*, *loochenen*, hier is de *e* ingeschoven en veranderde zij den aard der voorgaande konzonant, oorspronkelijk slotkonzonant der lettergreep, niet. Gelijk men thans, bij voorbeeld, *loochenen* schrijft, of eigenlijk *loochnen*, voor *loognen* of *loogenen*, zoo schreef men

www.libtool.com.cn

oudtijds ook wel eens *rechenen*, *sechenen*, voor *reeg'nen* (*regenen*), *zeeg'nen* (*zegenen*). *Wafel* (van *weven*) en *luifel* moeten verklaard worden als *waafle*, *luifle*. In *schaffen*, *heffen* (= *schaf-en*, *hef-en*), *lach-en* en dergelijke sluit de *f* of *ch* de voorgaande lettergreep. — Ook de *v* in *veertig* en *vijftig* komt hier in aanmerking: immers wordt hier deze letter uitgesproken als *f*. Dit verschijnsel staat ongetwijfeld in verband met de scherpe uitspraak der *z* van *zestig* en *zeventig*, en met het voorkomen eener *t* in *tachtig* (van *acht*) en in *tnegentig* (dat nog niet zelden gehoord wordt, even als vroeger *tsestig*). Doch vanwaar die *t*-klank? — In het Oudsaks. werden de telwoorden *zeventig*, *tachtig* en *negentig* door de lettergreep *ant* (in het Angelsaks. *hund*) voorafgegaan. Waarschijnlijk is derhalve de scherpheid der *z* in *zeventig* en de *t* in *tachtig* en *tnegentig* als een overblijfsel van dat voorvoegsel te beschouwen. Om den *f*-klank van *veertig* en *vijftig*, en de scherpe *s* in *zestig* te verklaren, dient men dan aan te nemen, dat een verkeerd gebruik dat voorvoegsel ook vóór de namen der tienheden beneden *zeventig* is gaan plaatsen. Maar ook kan tot de scherpheid der *v* in *veertig* en *vijftig*, even als tot die der *z* in *zestig* en *zeventig*, de omstandigheid het hare hebben toegebracht, dat deze telwoorden gemeenlijk voorkomen voorafgegaan door het voegwoord *en*, vroeger *ende*. Zeide men nu bij voorb., *twee end'veertig*, zoo bekwam de *d* van zelve de uitspraak eener *t*, en de *v* bij gevolg die eener *f*.

5. De luidende verhemelteletter is thans (behoudens het aangemerkte § 3. B. II. 5. 3). Aanm. 1.) uit onze taal verdwenen. Het teeken *g* stelt thans eene zachte aangeblazen keelletter voor. Als zoodanig was zij eensdeels voor versmelting tot *j* (*i*) vatbaar, als in *zeide* voor *zegde* (zie § 10. 2.), en in *jegens* voor *gegen* (*tegen* staat voor *te jegen*); anderdeels kreeg zij, in dezelfde gevallen, waar de zachte aangeblazen lipletter *v* in de scherpe geaspir. *f* overgaat (zie boven: 1.), de waarde, zoo al niet het teeken, der *ch*.

Aanm. 1. Reeds in het Goth. ging de *g* over in *h* (*ch*) in zulke zwakke imperfekten en deelwoorden, in welke de verbindingsvokaal tusschen den stam en den uitgang ontbrak of bij synkope uitviel, alsmede in naamwoorden met zoodanige verbale vormen in verband staande: brahta, *bracht*; mahts, *macht*. Naar de analogie van dergelijke deelwoorden zijn gevormd: *dichten*, *trachten*, *slachten*, *vluchten*, *stichten*, *tichten*, van *dijgen*, *dragen*, *slagen* (*slaan*), *vliegen*, *stijgen*, *tijgen*.

Aanm. 2. Als weeke gehemelteletter was de *g* nauw verwant met de harde verhemelteletter *k*: vandaar *bukken*, *trekken*, *hikken*, *nikken*, *wikken*, *jakkeren*, van *buigen*, *dragen*, *hijgen*, *nijgen*, *wegen*, *jagen*, in vormen derhalve, wier karakter in verdubbeling der slotkonzonant van den stam bestaat. Ook *lekken* is Goth. lûigôn. Vóór de *r* ging de *g* aan het begin des woords in *k* over, in *krijten*, Goth. greitan: hiermede vergelijke men den overgang van *d* vóór *r* in *t* (zie boven: 2.).

6. De *k* gaat regelmatig in den aanvang en het slot der

www.libtool.com.cn

woorden achter de *s* in haren geaspir. (*ch*) over: skip, *schip;* fisks, *visch.*

Aanm. 1. Reeds in het Goth. ging de *k* over in *h* (*ch*) in de boven (5. Aanm. 1.) omschreven imperfekten en deelwoorden: vaúrhta, vaúrhts, *wrocht*, *gewrocht*, van *worken* (*werken*), Goth. vaúrkjan. Zoo hebben wij ook *zocht* en *gezocht* van *zoeken.* Naar de analogie van zulke deelwoorden zijn gevormd: *zwichten*, *wachten* en *smachten* van *zwijken*, *waken* en *smaken.* Het voornw. *zich*, Goth. sik, vertoont mede zijne *k* in *ch* verkeerd.

Aanm. 2. Even als de *k* in *wrocht* en *zocht* in *ch*, zoo gaat in *kocht* en *gekocht* de *p* van *koopen* in *f* over, waarna deze *f* in *ch* overspringt (zie bened.: II. 4.). — Op dezelfde wijze als *gekocht* van *koopen*, komt *verknocht* van *knopen*, Goth. knupjan (imperf. knufta), en *gerucht* en *beruoht* van *roepen.*

7. In plaats der *t* treft men in den aanvang van enkele woorden eene scherpe *s* aan, hetgeen aan die woorden een Opperduitschen vorm geeft. Dit is het geval met *sammelen*, dat slechts door letteromzetting van *talmen* onderscheiden is; *sarren*, een nevenvorm van den grondvorm van *tergen; sieren*, (*ver-*)*sagen* en *sidderen*, en het verouderde *sart* (Hoog. *zart*). *Sollen* (*tsollen*) luidde vroeger *tollen*, en omgekeerd *top* vroeger *sop* (*tsop*). In *beseffen* schijnt de scherpe *s* te danken aan den invloed der volgende scherpe *f.*

Aanm. Vóór eene vokaal aan den aanvang eens woords of eener syllabe kent ons dialekt over het algemeen geen scherpen sisklank (*s*). De woorden, die niettemin met eene *s*, door een vokaal gevolgd, aanvangen, zijn 1°, de zoo even genoemde, waar deze letter voor *t* staat; 2°, de klanknabootsende woorden *sissen*, *sussen*, *suizen;* 3°, eenige woorden van eene hatelijke of onedele beteekenis, bij welke men den uitheemschen tongval opzettelijk aanwendt (Zie boven: 4. Aanm.): *sul*, *sukkelen*, *somp*, *sabbelen*, *sop* en het daarmede in beteekenis verwante, hoezeer niet onedele, *sap.* — De woorden, die buitendien met eene *s* vóór eene vokaal aanvangen, zijn vreemde woorden, als: *sabel*, *satijn*, *sergie*, *sergeant*, *sboldij*, *singel*, *sundgat*, van het Hoogd. *zünden.* — De *s*, die achter den stam der Nederlandsche woorden vóór eene vokaal stand houdt, is eene afleidingsletter, als in *smidse*, *taks*, *reeks*, *rups*, *plaats*, *spies*, *glans*, *krans* en in de werkwoorden *hitsen* en *kwetsen;* of euphonisch ingeschoven, als in *dek-s-el*, *bloe-s-em*, *deesem* voor *deeg-s-em*, *raad-s-el* enz. — Slechts schijnbaar staat de *s* aan het begin der lettergreep in *lessen* (meerv. van *les*) en *wassen* enz. Hier toch sluit de *s* de voorgaande syllabe. Achter eene volkomen vokaal of diphthong wordt de *s* in Nederlandsche stamwoorden niet aangetroffen: het behoud der *s* van *kous*, *struis* en *kruis* in het meervoud strekt ten bewijze, dat het vreemde woorden zijn. In *huiselijk*, *vreeselijk* enz., eindelijk, is de *c* ingeschoven: zij staan voor *huislijk*, *vreeslijk.* — Van geheel anderen aard is de oorzaak van het

www.libtool.com.cn

voorkomen der scherpe *s* in *samen*, *sedert*, *sommigen* en *soms*. Hier is de scherpheid van den sisklank te wijten aan eene *t*, die vroeger voor de zachte *s* (*z*) dezer woorden aanwezig was: *samen*, *sedert*, *soms* staan voor *tsamen*, *tsedert*, *tsoms*, dat is, *te zamen*, *te zedert*, *te zoms*; *sommigen* staat voor *tsommigen*, dat is, *de zommigen*. Over de reden, waarom *zestig* en *zeventig* met eene scherpe *s* worden uitgesproken, zie I. 4. Aanm.

II. Klankverspringing.

1. De harde gehemelteletter (*k*) wisselt met de harde tongletter (*t*) binnen de grenzen onzer taal in slechts weinige voorbeelden. Zij zijn de volgende: ***kop*** nevens ***top***, ***strop*** (van ***strikken***) nevens ***strik***, ***mak***(***ker***) nevens ***maat***, ***luiken*** nevens ***sluiten***, ***bridse*** (***britse***) nevens ***broek***, ***scheurbuik*** voor ***schorbut***, ***kakelen*** nevens ***tateren*** (Eng. *to tattle*), ***rist*** voor ***rits*** nevens ***reeks***, ***schraam*** (d. i. ***skraam***, zie I. 6.) nevens ***straam***, ***stroom*** van ***schrijden*** (d. i. ***skrijden***), ***drek*** en ***durk*** (Eng. *dirt*) nevens ***drijten***.

Aanm. 1. Vergelijkt men woorden van onze taal met verwante talen, zoo verkrijgt men meer voorbeelden, als *vlak*, Eng. *flat*; *bliksem*, Hoogd. *Blitz*; *kuif*, Hoogd. *Zopf*, dat een Nederduitsch *tuif* zou veronderstellen: werkelijk heeft het Gron. *toef* en het Eng. *tuft*; *schrijden* (d. i. *skrijden*), Eng. *to stride*; *stroef*, Hoogd. *schroff* (d. i. *skroff*). *Kurk* schijnt het Latijnsche cortex; *trappe* en *krappe* beantwoorden beiden aan het Fransche *grappe*, *druiventros*.

Aanm. 2. Soms wisselt de *k* met *ts*, hetgeen aan de uitspraak der Engelsche *ch* (uit Goth. *k*) als *tsj* herinnert. Dus in *flik* nevens *flits*, *vitse* voor *wikke* (*boon*), *baartse* voor *bark*, *smetsen* (in *smetsbroeders*, d. i. *smulpapen*) voor *smaken* en *smekken*, *rots* voor *rok* (Fr. *roc*, *roche*) en het oude *bresten* voor *bretsen* en dit voor (*ont-*)*breken*. Doch hier bestaat de toegevoegde *s* onafhankelijk van de *t*, hoezeer de *k* eerst in verband met die *s* in *t* is verkeerd.

2. Van de verwisseling der harde verhemelteletter (*k*) met de harde lipletter (*p*) biedt onze taal de volgende voorbeelden: ***duiken*** (Eng. *to dive*) nevens ***stuipen***, ***diep*** en ***doopen***; ***sluiken*** en ***sluipen***, ***lekken*** en ***leppen***, ***stoppen*** van ***steken***, ***snakken*** voor ***snappen*** (***babbelen***), ***plak*** voor ***klap***, ***uitkippen*** voor ***uitpikken***, ***kleisteren*** voor ***pleisteren***.

Aanm. 1. Wederom verkrijgt men meer voorbeelden van dezelfde klankverspringing bij de vergelijking onzer taal met andere talen, bepaaldelijk met het Engelsch: *streep*, Eng. *streak*; *slap*, *slack* (ook behoort bij ons *slaken* tot *slap*, als *lozen* tot *los*); *kiewit*, *pewit*; *kijken*, *to peep*; zoo ook *slap*, Hoogd. *locker*, en *kruipen*, Hoogd. *kriechen*. *Kapel* is het Lat. papilio, en *schuim*, Lat. spuma.

www.libtool.com.cn

Aanm. 2. Slechts schijnbaar is de verwisseling van *p* en *k*, in *stronkelen* nevens *strompelen*. Hier heeft eene verwisseling plaats van den neusklank *nk* met *m* (zie § 19. 5.), en de *p* is slechts eene euphonische letter, achter de *m* aangenomen. Eveneens staan tot elkander *romp* en *tronk*, *rimpelen* (*schrompelen*) en het Eng. *to shrink*, *rimpel* en *wrinkle*.

3. Van de verwisseling van de harde lipletter (*p*) met de harde tongletter (*t*) bestaan slechts een paar voorbeelden in onze taal: ***knot*** voor ***knop*** of ***knoop*** (Hoogd. *Knoten*), en ***knetteren*** van ***knappen***.

Aanm. De verspringende letters hebben vóór de vloeibare *l* de gedaante *d* en *b*, in het Nederd. *baddelen* (*bätlen*, *betteln*), zoo namelijk ons *babbelen* (*prevelen*) één is met dat woord.

4. De geaspireerde lipletter (*f*) wisselt veelvuldig met de geaspireerde keelletter (*ch*) in woorden als ***hecht*** voor ***heft*** van ***hebben*** (*houden*), ***gracht*** voor ***graft*** van ***graven***, ***stift*** voor ***sticht*** van ***stijgen***, ***nicht*** voor ***nift*** van ***neef***, ***gehucht*** voor ***gehuft*** van ***hof***, en in den uitgang ***achtig*** voor ***haftig*** van ***haven*** (***hebben***).

Aanm. 1. Over *kocht*, *gekocht*, *verknocht*, *gerucht* en *berucht* voor *koft* enz. zie I. 6. Aanm. 2.

Aanm. 2. Bij vergelijking van het Hoogd. en Engelsch bieden zich meer voorbeelden aan: *lucht* en *kracht*, Hoogd. *Luft* en *Kraft*; *zacht*, Hoogd. *sanft*, Eng. *soft*; *achter* en *echter*, Eng. *after*, Goth. aftarô; (*op-*)*lichten*, Eng. *to lift*; *kluft*, Hoogd. *Schlucht*.

§ 18.

De blaasletters (*Spiranten*).

1. 1). Over het algemeen bleef de *h* in den aanvang der woorden vóór eene vokaal onveranderd aanwezig: halbs, *half*; haírtô, *hart*; hilms, *helm*; hana, *haan* enz. Vóór eene konzonant laat zij zich thans niet meer uitspreken: vandaar dat zij, waar zij zich in het Gothisch aan den aanvang eens woords vóór eene konzonant bevond, is afgeworpen (zie § 21. 2. Aanm. en § 22. 2.).

2). Op het eind eener lettergreep, of waar eene vokaal, die in het Goth. op de *h* volgde, later werd weggeworpen, ging

www.libtool.com.cn

de *h* in eene *ch* over, hoezeer hier slechts eene verandering van teeken, niet van uitspraak schijnt plaats te grijpen: thaúh, *doch;* daúhtar, *dochter;* hlahjan, *lachen;* liuhath, *licht.* Overeenkomstig den regel dat geen *ch* de lettergreep kan aanvangen (§ 17. I. 4. Aanm.), schrijven wij aan het eind des woords eene *g* voor *ch*, zoodra het woord vatbaar is om een uitgang aan te nemen, of eene vokaal is aangenomen vóór de konzonant, die in het Goth. op de *h* (*ch*) volgde: *hoog*, háuhs; *toog*, táuh; *zwager*, svaíhra.

Aanm. Als onverbuigbaar woord behoorde het bijwoord *nog*, Goth. naúh, met eene *ch* geschreven te worden.

3). In het midden der woorden tusschen twee vokalen wordt de Goth. *h* (*ch*), overeenkomstig denzelfden regel, door de *g* vervangen: tiuhan; *tijgen;* frahan, *vragen;* theihan, *dijgen.*

2. De *j* bleef aan den aanvang des woords onveranderd: jêr, *jaar;* juk, *juk;* juggs, *jong.* Slechts in *gij* (Goth. jus) en *gene* (jáins) is zij in *g* veranderd. — Zie over de verwantschap onzer *g* met de *j* § 17. I. 5. — Altijd komt de *j* aan den aanvang des woords vóór eene vokaal. Doch waar zij in het ligchaam des woords, hetzij achter eene konzonant, hetzij achter eene vokaal kwam, werd zij uitgeworpen; hlahjan, *lachen;* lagjan, *leggen;* tamjan, *temmen;* frijôn, *vrijen* (d. i. *vrij-en*).

3. 1). De Goth. *s* blijft aan den aanvang des woords vóór eene konzonant, met uitzondering der *w*, onveranderd: *schalk*, skalks; *stede*, staths; *stijgen*, steigan; *spuwen*, speivan; desgelijks in het midden: *zuster*, svistra; *gisteren*, gistra. Vóór eene vokaal en vóór de *w* neemt zij eene zachtere uitspraak en daarmede de gedaante *z* aan: sáian, *zaaien;* saíhs, *zes;* lisan, *lezen;* svarts, *zwart.* Deze *z* van het midden des woords keert, zoo de met de vokaal aanvangende lettergreep wegvalt, tot de scherpe uitspraak en de gedaante *s* terug: *ik lees*, *hij leest; laars* (meerv. *laarzen*).

Aanm. Over de scherpe *s* vóór eene vokaal zie men § 17. I. 7. Aanm.

2). Opmerkelijk is de overgang van *s* (*z*) in *r* in de volgende

www.libtool.com.cn

woorden: áusô, *oor;* láisjan, *leeren*; háusjan, *hooren;* ráus, *roer;* en in de comparatieven máis, *meer;* blindôza, *blinder*, enz. Nog zeggen wij *verloren* van *verliezen*, fraliusan, alsmede *te loor* of *te leur* van *liezen* (liusan); *verkoren* nevens *verkozen* van *verkiezen; gevrozen* en *gevroren* van *vriezen; wij waren*, meerv. van *was*, van *wezen*, visan.

4. 1). De Goth. *v* (*w*) hield aan den aanvang der woorden behoorlijk stand: vaírpan, *werpen;* vrikan, *wreken;* vaúrd, *woord;* svaran, *zweren;* tvái, *twee;* viduvô, *weduwe.* Soms echter versmolt zij in de volgende vokaal (zie § 8. 5.).

2). Aan het einde van den stam achter eene vokaal hield zij stand, als in *spuwen*, speivan; *sneeuw*, snáiv, of versmolt met de voorgaande vokaal (zie t. a. pl.); doch aldaar achter eene konzonant komende verdween zij, als in uhtvô, *ochtend*, behalve in vormen als *blauw*, *nauw* (zie § 15. 1.). De *v* (*w*) van den uitgang behielden *schaduw*, *zwaluw*, *weduw* enz.

§. 19.

De vloeibare letters.

1. De *l* en *r* zijn onderling aan verwisseling onderhevig. Dit verschijnsel bepaalt zich echter, binnen de grenzen onzer taal, bijna uitsluitend tot de verwisseling van de uitgangen *er* en *el*, *elen* en *eren.* Zoo is *vondel* hetzelfde als *vonder*, *nikkel* als *nikker*, en zegt men *stameren* zoowel als *stamelen*, *mortel* en *morter.* Buitendien zegt men *grimlach* nevens *glimlach*, en bespeuren wij dezelfde verwisseling bij de vergelijking van *pelgrim*, *tortel* en *martelen* met de Latijnsche woorden peregrinus, turtur en het Grieksche martyr, en van het bastaardwoord *paleren* met het Fransche *parer.*

Aanm. Vergelijk voorts *wandelen* met het Hoogd. *wandern*, *veter* en *mazel* met de Hoogd. vormen *Fessel* en *Maser; tateren* met het Eng. *to tattle*, en *murw* met *mellow.* Eindelijk *matroos* en *matras* met *matelot* en *matelas; kortelas* staat voor *koltelas*, Oudfr. *coltelas* (*coutelas*).

www.libtool.com.cn

2. Eveneens wisselen *m* en *n*. De *m*, die in het Goth. in de verbuigingsuitgangen van naam- en werkw. (1 pers. meerv. der werkw., dat. plur. der substant. en dat. sing. der sterke adjektieven) voorkwam, hield, behalve in *hem* (datief), nergens stand, maar ging over in *n*.

Aanm. 1. Eenige substantieven hebben bij ons den uitgang *m*, die in het Hoogd. eene *n* vertoonen: *boezem*, *bodem*, *luim*, Hoogd. *Busen*, *Boden*, *Laune*; omgekeerd is ons *toren*, Hgd. *Thurm*. *Stem* luidt Goth. stibna.

Aanm. 2. De *m* wisselt met *w* in *maar* voor *waar* (d. i. *ten ware*) en verwant zijn *meenen* en *wanen*. Voorts is ons *week* Eng. *meek*, *mede* Eng. *with*. *Hemel* luidt in het Eng. *heaven*; *immer*, *ever*. Hier treffen wij dus de verwisseling van *m* met *v*, welke ook plaats grijpt in *schamel*, het Lat. *scabellum*, waar de *b* eerst in *v* moest overgaan, om eene *m* te kunnen doen ontstaan.

3. De *n* verwisselt meermalen met *l*: *knoflook* staat voor *kloflook* (*gekloven look*); men zegt beide *knuppel* en *kluppel*; *middel* en *midden* is eigenlijk één; *orgel* komt van ὄργανον (*orghene*, *d. Lek. Sp.*), *scheerling* is Oudhoogd. *scerninc*, *hemel* is Goth. himins.

Aanm. Vergel. mede *Scheveningen* en *Schevelingen*, *tent* met het Hoogd. *Zelt*, *slak*, met het Hoogd. *Schnecke*, Eng. *snake*.

4. De *ng* wisselt met *nd* in *stang* en het gemeene imperf. *sting* van *staan* (*standen*), in *naar gelang* van *gelanden*, en in den famielienaam *Ingenhous* d. i. *in den Huize*. Meer gewoon is de verwisseling van *ng* (*nk*) en *m*, als in *pramen* nevens *prangen*, *stam* en *stang*, *bokkem* en *bokking*, *strompelen* (de *p* is euphonisch, zie § 17. II. 2. Aanm. 2.) en *stronkelen*, *romp* en *tronk*, *schommelen* en *schongelen*, *bom* (*doos*, *trommeltje*) en *bonge*. Ook behoort *slim* (eigenlijk *krom*) tot denzelfden stam met *slang*: *slingen* is *in kromme bochten bewegen*.

www.libtool.com.cn

VIERDE HOOFDSTUK.

OVER DE GRAMMATISCHE FIGUREN.

§. 20.

1. Door *grammatische figuren* verstaat men de verschillende vormveranderingen, die de woorden ten gevolge van het toevallig of willekeurig gebruik ondergaan hebben of nog ondergaan. Zij bestaan voornamelijk in *toevoeging* of in *onderdrukking* van klanken *vóóraan*, *middenin* of *achteraan* het woord. Diensvolgens zijn er drie tweetallen grammatische figuren: de *prothesis* en de *aphaeresis* bestaan, de eerste in toevoeging, de tweede in onderdrukking van klanken vooraan het woord; de *epenthesis* en de *synkope*, de eerste in toevoeging, de tweede in onderdrukking van klanken middenin, en de *paragoge* en de *apokope*, de eerste in toevoeging, de andere in onderdrukking van klanken achteraan het woord. Voorts zijn er nog drie grammatische figuren: de *ecthlipsis* of *elisie*, die bestaat in onderdrukking van klanken tusschen de bestanddeelen van een samengesteld woord of tusschen twee woorden; en de *diaeresis* en *metathesis*, die haren grond vinden in de natuur der vloeibare letters *r* of *l*, welke medebrengt, dat zich de vokaalklank lichtelijk ter wederzijde dezer letters hooren laat.

2. De grammatische figuur heeft of nu eenmaal aan het woord eene blijvende gedaante gegeven, of hare aanwending hangt nog steeds af van de willekeur van redenaar of dichter. Is dit laatste het geval, zoo noemen wij haar eene *willekeurige grammatische figuur*.

§ 21.

De prothesis of voorvoeging.

1. Deze figuur bestaat in de toevoeging van konzonanten vóóraan het woord. Prothesis van vokalen kent onze taal niet,

www.libtool.com.cn

Aanm. Bij vergelijking van stamvormen, waarvan de een met eene vokaal, de ander met eene konzonant, of de een met eene enkelvoudige, de ander met eene meervoudige konzonant aanvangt, is het, in vele gevallen, moeilijk uit te maken, of de eenvoudiger vorm al of niet de oorspronkelijke is. Doorgaans is de oorspronkelijke vorm die, welke zich door eene meervoudige konzonant vooraan het woord kenmerkt. Wij spreken van prothesis, waar blijkbaar identieke stammen nu eens met eene konzonant, dan weder met eene vokaal aanvangen, of zich nu eens met deze, dan met gene aanvangsletter vóór eene en dezelfde konzonant vertoonen, of een of meer vormen met meervoudige konzonant nevens een vorm met eene enkele konzonant aanwezig zijn.

2. De Prothesis eener konzonant heeft of plaats vóór eene vokaal, of vóór eene der vloeibare letters, *l*, *n*, *r*, alsmede vóór de *w*. De konzonanten, welke vóór vokalen worden aangenomen, zijn de neusklank *n* en de blaasletter *h*; de konzonanten, welke vóór die vloeibare letters en de *w* worden aangenomen, zijn de *d*, *t*, *k* en *g*, voorts de sisklank (vóór *l*, *n*, *r* scherp = *s*, vóór de *w* zacht = *z*) en soms de *b* en *f*, en vóór de *r* somtijds de *w*.

Aanm. De konzonanten *l*, *n*, *r* en *w* zijn juist die, welke in het Goth. vaak eene later verwaarloosde *h* vóór zich vertoonen: hláupan, *loopen;* hneigan, *nijgen;* hráins, *rein;* hveits, *wit.*

1). *a.* Prothesis van de *n* vóór eene vokaal: *nauw*, Goth. aggvus; *nuchter* van *ochtend*, *naars* voor *aars*, *nikker* nevens *ikker*, nadr (Goth.) nevens *adder*, *Nachen* (Hoogd.) nevens *aak*, *naarstig* (*neernstig*) nevens *ernstig*, *noest* nevens *oest* (*knoest*).

b. Eene prothesis der *h* vóór eene vokaal vertoonen het voornaamw. *haar* (pers. voornaamw. 3e pers. meerv. en bezitt. voornaamw., Middenhoogd. *ir*) en het voorvoegsel *her* voor *er*, ontstaan uit *eder*.

2). *a.* Prothesis vóór de *l*: *links* heeft *slinks*, en *linker*, *slinker*; *luiken*, *sluiten*; *lesschen*, *slissen* en *blusschen*; *loeren*, *gluren*; *leuteren* (eigenlijk *heen en weder schommelen*) heeft *flodderen* en *fladderen*, in het Hoogd. *schlottern*, en *slap*, Eng. *slack* en Hoogd. *locker*; *laaije* (d. i. *vlam*, Hoogd. *Lohe*), *gloeijen*; *luier*, *sluier*; *leuk*, *sluik* nevens zich. Vergelijk voorts *rups* met *kruipen*, *sluipen* met

www.libtool.com.cn

gluipen, *slop* met *glop*, *slippen* met *glippen* (*glibberig* is Eng. *slippery*), *glijden* met *slede* van *slijden*, Eng. *to slide*, en *glijden* zoo wel als *slijden* met *lijden* (*gaan*).

Aanm. De luidende *d* en *b* komen in *fladderen* en *glibberig* in de plaats der *t* en *p* door den invloed der volgende vloeibare *r*, even als in *grabbelen* van *grijpen* (zie § 17. I. 1. Aanm.).

b. Prothesis vóór de *n*: *niezen* heeft *fniezen* en Eng. *to sneeze*; *nebbe*, *snebbe* (Eng. *neb* of *nib*): *nik* (*hik*), *snikken*; *nijgen*, *knikken*; *nijpen*, *knijpen*; *nopen*, *knopen*; *noest*, *knoest*; het Hoogd. *nagen* ons *knagen*, het Eng. *to nibble* ons *knabbelen* nevens zich.

c. Prothesis vóór de *r*: *ring* heeft nevens zich *kring* en *wringen*; *rimpel*, *krimpen*, *schrinken* (*to shrink*) en *schrompelen* (Hoogd. *schrumpfen*); *romp*, *tronk* en *stronk*; *rillen*, *drillen* en *trillen*; *kraam* (*gestel op schragen*), het Hoogd. *Schram* of *Schrange* en *Schrank*; *rijf* (*rasp*) en *rijven* (bij Kiliaen, en Hoogd. *reiben*), *wrijven*, *krabben* en *schrobben*; *grimmelen* (bij Hooft), *wriemelen*; *rekken*, *trekken* en *strekken*, en evenzoo *dragen*, *schragen*; *krekel* (van *kreken*, d. i *springen*), *schrikken* (eigenlijk *springen*) en het Hoogd. (*Heu-*)*schrecken* (Eng. *grashopper*). *Wortel* staat voor *wrotel* en komt van het in het Eng. bewaarde *root* (ons *kroot*), waartoe het Hoogd. (*aus-*)*rotten* (ons *rooien* en (*uit-*)*roeien*) behoort, als *wroeten* tot *wroot*. Vergelijk voorts *wrenschen* en *brinsen* (*hinneken*) met het platd. *rünsken*.

Aanm. Het Eng. *root* is zelf door letteromzetting ontstaan uit het Goth. aúrt. — Bij de reeks: *rijven*, *wrijven*, *krabben* en *schrobben* behoort ook *schrijven*. Dat dit namelijk niet uit het Latijn is overgenomen, waarborgt ons de ongelijkvloeiende verbuiging.

d. Prothesis vóór de *w*: *walm* heeft nevens zich *dwalm* en *kwalm*; het oude *wanen* (*afnemen*, *verminderen*, vergel. het Eng. *wan*), *dwijnen*, *zwijnen* (*verzwinden*) en *kwijnen*; *warren*, *dwarrelen*, gelijk *wars*, *dwars* en Hoogd. *quer* en *zwerch* (in *Zwerchfell* en *überzwerch*); *vagen*, *dwagen*, vanwaar *dweil*, Hoogd. *Quehle*; *wellen*, *zwellen* en *kwellen*

www.libtool.com.cn

(Hoogd. *Quelle* is ons *wel*); *wispelen*, *kwispelen*; *wanken*, *zwenken* (Hoogd. *schwanken*), gelijk *wenk* het oude *twint*; *wijken*, *zwijken*, gelijk *wak*, *zwak* (Eng. *weak*).

Aanm. 1. Vergelijk voorts: Goth. hvarbôn met *zwerven*, en varjan (*weren*) met *zwaard*; Hoogd. *faselen* met *kwezelen* (Platd. *quasseln*), Eng. *whip* met *zweep*, en *weenen* met Goth. qainôn (d. i. kwainôn).

Aanm. 2. Bij vergelijking van *wie* (Hoogd.) met *hoe*, van *wei* met *hui*, en van *wig* met *keg*, moet men niet aan de mogelijkheid denken eener wisseling van de *w* met *h* of *k*. Hier is de *h* of *k* een spoor van de letter, die vroeger vóór de *w* bestond (*wie* is in het Goth. hvê), en achter welke de *w* is weggevallen.

§ 22.

De aphaeresis of afwerping van letters voor aan het woord.

Deze figuur bestaat in de afwerping, nagenoeg altijd van konzonanten, voor aan het woord.

1. De aphaeresis eener vokaal bespeurt men in *van* voor *af aan*, en in het bastaardwoord *spergie* nevens *aspergie* (Fr. *asperge*); in de woorden *nevens* voor *in even*, *nijver* voor *in ijver*, en *noest* voor *in oest* (d. i. *in den oogst*). Eene willekeurige aphaeresis vertoont *'k* voor *ik*.

2. De *d* der aanwijzende woorden *daar* en *des* (genitief van het lidwoord) verdween in de willekeurige vormen *er* en *'s* (in *'s avonds*, *'s broeders* enz. In de samenkoppeling van een voorzetsel met een substantief, door het lidwoord voorafgegaan, viel de *d* van het lidwoord weg in *metterdaad*, *metterwoon*, *uitermate* (voor *uit der mate*); dus ook in familienamen als *Verwey*, *Verbeek*, *Verschuur*, waar buitendien de *a* van het voorzetsel *af* (*van*) wegviel: *Verwey* toch staat voor *af der weide* enz. Dat de vragende woorden, die met *hv* beginnen, de *h* verloren en slechts de *v* (*w*) behouden hebben, is overeenkomstig den regel van het verdwijnen der *h* vóór eene konzonant (zie § 18. 1. 1).). Slechts *hoe* (hvê) heeft de *h*, die, met de *v* (*w*) vereenigd, het kenmerk der vraagwoorden uitmaakte, kunnen behouden, daar de *w* in dit geval met de

www.libtool.com.cn

vokaal des woords tot *oe* zamensmolt. Als willekeurige figuur, eindelijk, bezigt men *'t* voor *het*.

§ 23.

De Epenthesis of inlassching.

Door epenthesis verstaat men de invoeging van klanken (konzonanten of vokalen) in het midden des woords.

I. Epenthesis van konzonanten.

1. Welluidendheidshalve tusschen twee vokalen. Waar een stam óf oorspronkelijk op eene vokaal eindigde, óf een der blaasletters *h*, *v* (*w*), *j*, verloren had, op welke hij oorspronkelijk uitging, werd, om den moeilijken overgang van de vokaal des stams tot die des uitgangs te vermijden, eene *j*, *w* of *d*, soms eene *n*, *ng*, *g* of *v* aangenomen.

1). Epenthesis der *j*.

Waar de stam op *a*, *oe*, *oo*, *u* of *e* eindigde, werd eene *j* aangenomen: *ma-j-en*, *moe-j-en*, *too-j-en*, *lu-j-e*, *vle-j-en*. Deze *j* sloot zich nauw aan de voorgaande vokaal aan, of smolt zelfs (als met *u* en *e*) met haar tot een tweeklank samen, en dus ontstonden: *ik maai*, *ik moei*, *ik tooi*, *lui* en *ik vlei*.

2). Epenthesis der *w*.

a. Waar de stam op *au* uitliep, werd, hoezeer de *u* in *au* oorspronkelijk zelve de konzonant *w* is, eene *w* vóór de vokaal des uitgangs aangenomen (zie § 15. 1.): *flauwe*, *wenkbrauwen*, *dauwen*. Deze *w* werd weldra als een noodwendig bestanddeel van den grondvorm beschouwd, en zoo ontstond ook in den onverbogen vorm, *flauw*, *wenkbrauw*, *dauw*.

b. Tusschen den stamklank *u* en de verbuigings- of afleidingsvokaal wordt ook eene *w* aangenomen, die mede in den onverbogen vorm wordt aangehouden: *huwen*, *ruw*. Deze *w* wijzigt veelal de vokaal en zoo wordt *uw* tot *ou*, waarachter dan weder eene *w* wordt aangenomen, *douwen*, *rouw*. Eveneens

www.libtool.com.cn

wijzigt eene oorspronkelijk ingelaschte *w* de stamvokoal *o* of *a* tot *ou* (vergel. § 16. 1.), waarachter dan weder eene *w* werd ingelascht: *bouwen*, *schouwen*.

c. Vervolgens dient eene ingelaschte *w* tot overgang tusschen den stamklank *ie* of *e* (*ee*) en de vokaal des uitgangs: *nie-we*, *schree-wen*. Ook hier werd de *w* met de vokaal vereenzelvigd en de klanken *ieu* en *eeu* ontstonden, waarachter wederom de *w* moest ingelascht worden, die ook in den onverbogen vorm stand hield: *nieuw*, *schreeuwen* en *ik schreeuw*.

3). Epenthesis der *d*.

Deze heeft plaats in *vlieden*, Goth. thliuhan; *wijden*, veihan; *nader* van *na*; *teeder* nevens *teer* (Hoogd. *zart*); *belijden* voor *belijen*; *geschieden* voor *geschien* (Hoogd. *geschehen*); *zoedelen*, Goth. sáulnon; *kastijden*, Fr. *châtier*, Lat. castigare.

4). Epenthesis der *n*.

Treedt achter den stam der werkwoorden *doen* en *zien* een der verbuigingsuitgangen *er*, *ig* of *ing*, dan wordt tusschen den stam en dien uitgang de *n* ingelascht: *ziener*, *kwaaddoener*, *voorzienig*, *voldoening*. Zelfs *voldoenend* (in godgeleerden zin) heeft deze ingelaschte *n* voor den verbuigingsuitgang van het deelwoord, ter onderscheiding van het gewone *voldoende*. — De stammen der werkwoorden *slaan*, *gaan*, *staan*, nemen vóór de uitgangen *er*, *ig*, *ing*, de konzonanten *g*, *ng*, *nd* weder aan, die zij bij synkope verloren hadden: *slager*, *medestander*, *voetganger*, *volstandig*, *opstanding*.

5). Epenthesis der *ng*, *g* en *v*.

Deze letters komen slechts in enkele woorden tusschen de vokaal en dien zwakken vokaalklank, welke de vloeibare *r*, *l* of *n* voorafgaat: *zwanger* nevens *zwaar*, *mangel* van *malen*; *negen*, Goth. niun; *heuvel* (Hoogd. *Hügel*) van *hoog* (Goth. háuhs); *oven*, Goth. áuhns; *honger*, huhrus: in de laatste drie woorden viel eerst de *h* uit. In *hangen*, Goth. hahan; *vangen*, Goth. fahan, en *dringen*, Goth. threihan (*benauwen*), kwam de *ng* tusschen de vokaal van den stam en de verbui-

www.libtool.com.cn

gingsvokaal, nadat eerst de *h* van den Gothischen vorm was weggevallen.

Aanm. In woorden en vormen van één en denzelfden oorsprong vertoont zich nu eens deze dan gene ter vermijding der gaping tusschen twee vokalen dienende konzonant. Men vergelijke *kooi* met *kouw*, *hooi* met het oude *houwe* (Hoogd. *Heu*), *gooi* met (*Hene-*)*gouwen*, *dooi* (Eng. *thaw*) met *dauw*, *teeder* met *tenger*, *schreeuwen* met *schreien*, *nieuw* met het oude *nije*. Voor *vlieden* werd vroeger wel eens *vliegen* gezegd, waardoor verwarring tusschen *vlieden* (*vluchten*) en *vliegen* (als de vogels doen) ontstond. In andere woorden wordt de konzonant *w* of *g*, die met den slotklank *v* of *h* in het Gothisch overeenkomt, door eene konzonant van bloot epenthetischen aard afgewisseld; vergelijk *spuwen* met *spijen*, *spuigen* en *spoegen*; *ruw* en *rauw* met *ruig*, *lauw* en *luw* met *lui* en *lij* (zeemanswoord), *tooi* en *touw* beide van tiuhan (*tijgen*), *dijgen* met het oude *dijden*, en *dreigen* (eigenlijk *benauwd maken*) met *dringen* en met het oude *druwen* of *drouwen*, Hoogd. *drohen* en *dräuen*. (Aan het Goth. threihan beantwoordde vroeger *drijgen* met de beteekenis *benauwd zijn*, zie Prof. de Vries, *Taalg.* IX. 3. 188.). In de wandeling wordt de *d* op het eind eens adjektiefs weggeworpen en vóór den verbuigingsuitgang door de overgangsletter *j* of *w* vervangen: *rooje wijn*, *gooje menschen*, *ouwe lui*. — In *gegeten* (voor *geëten*) is tot overgangsklank tusschen de beide *e*'s onwillekeurig de *g* van de eerste lettergreep gebezigd.

2. Epenthesis welluidenheidshalve tusschen twee konzonanten.

Eene stomme letter wordt ingelascht ter vermijding van den samenloop tusschen twee vloeibare letters, tusschen eene vloeibare en eene zachte blaasletter, of eindelijk tusschen twee zachte blaasletters.

1). Verscheidene woorden, in welke de stamklank of de grondvorm op eene vloeibare letter *l*, *n*, *r*, eindigt, vertoonen de inlassching der luidende tongletter (*d*) vóór de *r* van den afleidings- of verbuigingsuitgang. Dit is het geval in *minder*, *boender*, *elders*, *diender*, *hoenderen*, *beenderen*, *kelder* (van cella, Hoogd. *Keller*), *zolder* (solarium, Hoogd. *Soller*), *donderen* (van *donen*), *ginder*, *spaander*. In *folteren* (van *folen*) is de ingelaschte letter eene *t*. De inlassching der *d* is tot eene vaste wet verheven, waar de stamsyllabe op eene *r* uitgaat: *zwaarder* van *zwaar*, *hoorder* van *hooren*.

Aanm. De inlassching heeft hier niet plaats tusschen de vloeibare letter en den uitgang *er*, maar onmiddellijk tusschen de vloeibare letter van den grondvorm en de vloeibare letter *r* van den uitgang: de Ouden toch schreven: *minre*, *hoenre*, *swarre* en *merre*, niet: *minner*, *hoener*, *swarer*, *merer*.

2). De *d* wordt mede ingelascht tusschen *n* en *l* in *zindelijk*

www.libtool.com.cn

(voor *zinlijk*) van *zin* (*welbehagen*), en *fatsoendelijk*. — Sommigen lasschen de harde tongletter *t* tusschen *n* en *l* in, in *eigentlijk*, *opentlijk*, *wezentlijk*, *gezamentlijk*. In *ordentelijk* voor *ordelijk* of *ordenlijk* is de epenthesis der *t* blijvend aangenomen, desgelijks in *erkentelijk*.

3). Tusschen de vloeibare lipletter *m* en de *l* wordt de klanklooze lipletter *p* aangenomen in *schrompelen* (voor *schromlen*), *rimpelen*, *strompelen* (§ 17. II. 2. Aanm. 2.).

4). Tusschen de *n* van den stamklank en die van den uitgang *nis* wordt eene *t* aangenomen in *erkentenis* en *bekentenis*, terwijl wij evenwel *kennis* zeggen.

Aanm. In *gedachtenis*, *gestaltenis* en wellicht ook in *gebeurtenis* behoort de *t* tot den uitgang dier dubbel afgeleide woorden. In *verbintenis* en *beeltenis* behoeft geene inlassching eener *t* te worden aangenomen: hier behield de *d* van *verbind* en *beeld* de uitspraak, die zij als slotkonzonant verkregen had.

5). Tusschen de verbogen vormen *mijnen*, *zijnen*, *onzen*, *uwen*, *hunnen*, *allen*, en de woordvormen *wege* en *halve*, met welke zij eene samenkoppeling vormen, wordt de *t* geplaatst: *mijnentwege*, *zijnenthalve*, *allenthalve* enz.

Aanm. *Erntfest* of *eerentfest* voor *eerenvest* vertoont de inlassching der *t* tusschen de *n* en de *v*, welke laatste alsdan door den invloed der harde *t* in de scherpe *f* verkeert.

6). Vóór den verkleiningsuitgang *je* wordt eene *t* ingelascht, niet alleen waar het stamwoord op eene vloeibare letter, eene zachte spirant of eene *ng*, maar ook waar het op eene vokaal eindigt: *lepeltje*, *kammetje*, *traantje*, *adertje*, *baaitje*, *ringetje*, *zwaluwtje*, *sleêtje*, *tobbetje*, *koetje*.

Aanm. 1. Eindigt het woord op de vloeibare lipletter (*m*), voorafgegaan door eene volkomen vokaal of door eene konzonant, dan lascht men de klanklooze lipletter (*p*) in: *boompje*, *bloempje* (doch *blommetje*, omdat hier eene onvolkomen vokaal voor de de *m* gaat), *darmpje*, *warmpjes*.

Aanm. 2. Behoort de *ng* van het woord niet tot de stamsyllabe en wordt zij door eene toonlooze vokaal voorafgegaan, zoo is de inlassching der *t* vóór *je* niet ingevoerd, maar verandert men *ng* in *nk*; dus: *koninkje*, niet: *koningetje*.

7). Onze taal verwerpt de lettervereeeniging *sr*. Vandaar

www.libtool.com.cn

komt het, dat nergens vóór de *r* eene bloote *s* als prothetische letter is aangenomen, maar steeds *st* of *sch* d. i. *sk* (zie § 21. 2. 2). *c.*), en vandaar mede, dat wij voor *siroop* niet *sroop*, maar *stroop*, voor *kasserol* niet *kasrol*, maar *kastrol* zeggen. Ook vertoonen enkele werkwoorden, wier stam op *s* eindigt, vóór den uitgang *ren* eene ingelaschte *t*: *pluisteren* van *pluizen*, *teisteren* van *teisen* (Oudhgd. zeisan). Bij onbeschaafden hoort men ook *asstrant* voor *assurant*, en *strevet* voor *servet*, dat eerst in *srevet* verbasterd was.

3. Epenthesis tot versterking van den klank.

1). Vóór den klankloozen slotklank van den stam wordt een neusklank ingelascht: *wand*, Goth. vaddjus; *slenteren* van *sleter*; *splinter* van *splijten*; *kinkhoest*, bij Kiliaen *kikhoest* (Hoogd. *Keuchhusten*). Is de slotklank de lipletter *p*, (*f*), zoo heeft de neusklank de gedaante *m*: *wimpel* van het Goth. veipan, *omwinden*; *drempel* nevens *dorpel*; *pimpelmees*, Nederd. *pipmäiseken*. Vóór de *s* is de neusklank ingelascht in *Dinsdag* voor *disdag* (Eng. *tuesday*) van den God Thys of Thyr, en in het vreemde woord *peinsteren* voor *peisteren*. In andere vreemde woorden is de inlassching van den neusklank meest vóór klanklooze konzonanten vrij veelvuldig: *winket* (vroeger ook *wiket*), Fr. *guichet* (welk woord oorspronkelijk Germaansch is: Oudn. vik, *sluiphoek*, Angelsaks. vic); *rantsoen*, Ital. *razione*; *konzenilje*, Fr. *cochenille*; *komkommer*, Lat. cucumis (-eris); *kamperfoelie*, caprifolium, *chèvrefeuille*; *komfoor*, Fr. *chauffoir*, en *pampier*, bij onbeschaafden voor *papier*: *pamflet* zal ook wel het Spaansche *papeleta* (*blad papier*) wezen.

2). Tot versterking van den slotklank (*d* of *t*) van den uitgang wordt de neusklank (*n*) ingelascht in *ochtend*, eigenlijk *ochend*, voor *oched*, Goth. uhtvô; *nakend* voor *naked* (*naakt*), Goth. naqaths; *proppend* voor (*ge-*)*propt*; *borend* voor *borede* (*ten boorde*); *lestend* (bij Hooft) of *letstent*, *laetstent* (bij Kiliaen) voor *laatstede* of *laatsteste*, verdubbelden superlatiefvorm van *laat*.

www.libtool.com.cn

Aanm. Eene *r* vinden wij tot versterking van den uitgang ingelascht in *drossaart* voor *drossaat* (*drost*), en in het bastaardwoord *jalversch*, Fr. *jaloux* (Lat. zelosus).

4. Inlassching van verbindingsklanken.

1). *a.* Tusschen stam en afleidingsuitgang. Vóór de uitgangen *aar* (*er*), *ier*, *ij*, is dikwijls de *n* ingelascht (vóór *aar* soms ook *l*), vanwaar de uitgangen *naar* (*laar*), *nier*, *nij* ontstonden: *redenaar*, *tollenaar*, *rozelaar*, *hovenier*, *valkenier*, *artsenij*, *slavernij*. De *n* is ook ingelascht voor de uitgangen *lijk* en *baar* van bijvoegelijke naamwoorden, afgeleid van de werkwoorden *doen*, *zien* en *staan*: *aandoenlijk*, *onafzienbaar*, *aanzienlijk*, *verstaanbaar*.

b. De *s* wordt niet zelden ingelascht vóór de uitgangen *el* en *em*, waaruit de afleidingsuitgangen *sel* en *sem* ontstaan zijn, als in *deksel*, *raadsel*, *bliksem*, *deesem* (d. i. *deegsem*), *bloesem* enz.

c. Vóór den verkleiningsuitgang *ke* ontstond eene *s* om de samenstooting van de *k* van dezen uitgang met de *k* of *ng* van den stam te vermijden, in *boekske* en *jongske*.

Aanm. 1. De klank *er* in *wildernis*, *stommerik*, *beverig*, *razernij* en dergelijke is niet zonder beteekenis; hij staat in verband met den frequentatieven vorm der werkwoorden op *eren*. Ook de *n* van den uitgang *nis*, Goth. -assus, is geen bloot euphonische letter of verbindingsklank: die uitgang assus kwam gemeenlijk achter frequentatieve werkwoorden op inôn: vandaar de samengestelde uitgang nassus, die ten laatste geacht werd een onverdeelbaar geheel te vormen.

Aanm. 2. De *s* vóór den uitgang van *kindsheid* (niet *kindschheid*), en de *r* vóór dien van *kinderlijk* schijnen verbindingsklanken.

Aanm. 3. Soms treedt er een verbindingsklank vóór den verbuigingsuitgang der woorden. Van dezen aard is de *n* in de werkwoorden *lijkenen* (voor *lijken*), *oefenen* (Hoogd. *üben*), *toonen* voor *toognen* (van tiuhan, *tijgen*), *leenen* (van leihvan, Hoogd. *leihen*), en de *s* in de min of meer verouderde vormen *smetsen*, *verklaarsen* en *aanrandsen*, voor *smaken*, *verklaren* en *aanranden*. Ook *beenen* (*lokken*), hetwelk met het Eng. *to bait* en het Hoogd. *beizen* één is, schijnt voor *beetnen* te staan en het faktitief van *bijten* te wezen, zoodat het eigenlijk *doen bijten* zou beteekenen. Vóór de ingelaschte *n* moest de *t* naar de weeke *d* zweemen, en aldus aan synkope onderhevig worden (zie § 24. I. 1. 1).). — De *s* in de praeterita *wist*, *moest* enz. is ontstaan uit de behoefte om de samenstooting te vermijden tusschen de *t* van den stam en den uitgang van het zwakke praeteritum (*de*): *wist*, namelijk, staat voor *wet'de*, *mocst* voor *moet'de*: vóór de *s* viel de slotklank (*t*) van den stam weg. Evenzoo is in het Latijn *est* en *estis* ontstaan uit *edit* en *editis*.

www.libtool.com.cn

In het Gothisch gaat ook de *t* des uitgangs van den 2den pers. enkelv. van den verl. tijd, waar zij achter eene *d*, *t* of *th* van den stam des werkwoords te staan komt, met deze in *st* over: *báust* voor *báudt* (van biudan, *bieden*); *bigast* voor *bigatt* (van bigitan, Eng. *to beget*); *qast* voor *qatht* (van qithan, Engelsch *quoth*, Oudnd. *queden*).

2). Tusschen de twee bestanddeelen van een samengesteld woord vindt men, soms nevens de vokaal van den oorspronkelijken uitgang van het eerste bestanddeel, niet zelden eene konzonant (*n*, *s*, *l*) ingelascht, bij voorbeeld: ***heldenmoed***, ***ganzenei***, ***godsvrucht***, ***leidsman***, ***ringelduif***, ***schorteldoek*** (d. i. doek voor den rok: *schort* toch is *vrouwenrok*).

Aanm. In de taal van verschillende landprovinciën komt de verbindingsklank *el* tusschen de bestanddeelen eener samenstelling meer voor, als: *dingseldag*, *mestelzwijn*, *slachtelbeest*, *kindelbier*, *vastelavond*. De verbindingsklank *er* komt voor in het verouderde *asscherwoensdag*. Deze laatste klank komt anders nog slechts voor in zulke samengestelde woorden, van welke het eerste bestanddeel een substantief is, dat in het meervoud op *eren* uitgaat, als: *kinderkamer*, *eierkoek*, *kleêremaker* (*kleedermaker*).

II. Epenthesis van vokalen tusschen twee konzonanten.

1. Vóór de uitgangen *lijk* en *loos* wordt achter het stamwoord eene toonlooze *e* ingelascht. Dit heeft slechts dan geene plaats, wanneer het stamwoord uitgaat op eene *l* of *r* of op eene konzonant, voorafgegaan door eene toonlooze vokaal, of, eindelijk, op eene *n*, voorafgegaan door eene volkomen vokaal. Bij voorbeeld: ***onhebbelijk***, ***radeloos***, ***straffeloos***, ***bedriegelijk***, ***mogelijk***, ***gemakkelijk***, ***toomeloos***, ***beminnelijk***, ***hopeloos***, ***vreeselijk***, ***hatelijk***, ***afschuwelijk***; maar: ***heilloos***, ***heerlijk***, ***eigenlijk***, ***wettiglijk***, ***verschoonlijk***. Bij de invoeging der *e* achter *ng* gaat tevens de *ng* in *nk* over, als ***afhankelijk***, ***vergankelijk***, ***ontvankelijk***, ***oorspronkelijk***, met uitzondering van de bijwoorden op *lijk*, van adjektieven op *ng* afgeleid, als ***gestrengelijk***.

Aanm. 1. In *koninklijk* wordt geene *e* aangenomen wegens de toonloosheid van den uitgang des stamwoords, maar niettemin *ng* in *nk* veranderd.

Aanm. 2. De *e* in *hopeloos*, *straffeloos* en dergel. kan slechts als ingeschoven worden aangemerkt, in zoo verre de stamwoorden *hoop*, *straf*, reeds vóór de vorming dier afgeleide adjektieven gerekend worden van de *e* verstoken te zijn geweest, op welke zij eigenlijk uitgingen: *hope*, *straffe*.

www.libtool.com.cn

2. Vóór de uitgangen *ling*, *lijn* en *nis* wordt mede eene toonlooze *e* ingelascht, wanneer het stamwoord niet op eene *r* uitgaat. Dus zegt men: *vreemdeling*, *zuigeling*, *vondeling*, *maagdelijn*, *verdoemenis*, *geheugenis*, *vergiffenis*, *gevangenis*, *belijdenis*: maar: *huurling*, *duisternis*. In *vonnis* voor *vondnis* smelt de *n* van den stam met die des uitgangs inéén.

3. De inlassching der *t* vóór den verkleiningsuitgang brengt de neveninlassching eener toonlooze *e* mede, achter de woorden op eene vloeibare letter of eene *ng*, voorafgegaan door eene onvolkomen vokaal: *stalletje*, *dammetje*, *spannetje*, *ringetje*, *karretje*. Ook met de inlassching der *t* in *beteekenis* enz. gaat die der toonlooze *e* gepaard.

4. De inlassching der *n* vóór *aar*, *ier* en *ij* brengt desgelijks de epenthesis der toonlooze *e* mede, behalve waar vóór den uitgang *ij* eene *r* aanwezig is. Dus: *tollenaar*, *hovenier*, *artsenij*, maar: *razernij*.

Aanm. 1. Ook in *minder*, *hoender* enz., vergeleken met hunnen vroegeren vorm *minre*, *hoenre*, moet de toonlooze *e* als ten gevolge van de epenthesis der *d* ingelascht beschouwd worden, vergel. I. 2. 1). Aanm.

Aanm. 2. Ook de inlassching der *n* achter den stam der werkwoorden *lijkenen* en *oefenen* bracht de inlassching eener *e* mede.

5. Tot dus verre zagen wij slechts eene toonlooze *e* ingelascht. Van de inlassching eener klinkende vokaal leveren ons een voorbeeld de woorden *armoede* voor *armde*, en *sieraad* voor *sierde*. Hoogd. *Zierde* (als oudt. *lengde* van *lang*).

Aanm. In *armde* sloot zich de *d* niet zoo nauw aan het stamwoord als de *t* (*armte*) zou gedaan hebben, en de tusschenruimte tusschen de lipletter *m* en de *d* werd gevuld door de lipvokaal *oe*, die als zoodanig met de *m* verwant is. Om dezelfde reden bracht in *sieraad* de eenigszins achter in den mond gevormde letter *r* de achtermondsvokaal *a* voort. Desgelijks werd vóór den uitgang *w* niet de voor deze zoo zachte spirant te weeke toonlooze *e*, maar de met de *w* verwante open *u* aangenomen, in *zwaluw*, *weduw*; zie § 13. 4. Aanm.

www.libtool.com.cn

§ 24.

De synkope of uitlating van klanken te midden van andere klanken.

Deze figuur bestaat in onderdrukking, hetzij van konzonanten, hetzij van vokalen.

I. Synkope van konzonanten:

1. Van konzonanten tusschen twee vokalen:

1). Synkope der *d*:

Deze is op te merken in de volgende woorden: *graag* voor *gradig* (Goth. grèdags), *leelijk* voor *leedelijk* (van *leed*), *goelijk* voor *godelijk*, *kwalijk* voor *kwadelijk*, *vlier* voor *vlieder*, *blaar* voor *blader* of *bladder*, *kiel* voor *kedel*, *vier*, Goth. fidur, *roer* (*van een schip*) voor *roeder*, *uier* voor *uider*, *laars* van *leder*, *beul* voor *beudel*, en *beun* (in *beunhaas*) voor *beuden* of *boden* (*zolder*). Als willekeurige figuur komt deze synkope voor in: *leeg* voor *ledig*, *staâg* voor *stadig* of *gestadig*, *leêr* voor *leder* of *ladder*, *Goôn* voor *Goden*, *preêken* voor *prediken*, *biên* voor *bieden*, en *geboôn* voor *geboden*, in *versmaân* voor *versmaden*, *veêr* en *weêr* voor *veder* en *weder*, *schauw* en *weeuw* voor *schaduw* en *weduw*. Soms klinkt de aanwending der synkope min of meer hard in het eenvoudige of eenlettergrepige woord, maar is zij toegelaten in de samenstelling of in den meerlettergrepigen vorm des woords: zoo zal men niet licht zeggen: *vaâr*, *moêr*, *daân*, maar wel: *bestevaâr*, *moerschroef*, *heldendaân*; niet: *beên* voor *beden*, maar wel: *gebeên*.

Aanm. Vroeger, zelden nog tegenwoordig, werd ook de *t* bij synkope onderdrukt, als *ontlaân* voor *ontlaten*, *laân we gaan* voor *laten wij gaan*, *vliên* voor *vlieten*.

2). Synkope der *g*, *k* of *w*:

Deze vertoont zich in *slaan* voor *slagen*, *zien* voor *zegen* (saiwan), *wiek* voor *wegek* (van *wegen*, vigan), *biecht* (Oudd. pigiht), *streelen* (Hoogd. *streichlen*) en *striem* of *straam* van *[illegible]en*, *ziel* (sáivala) enz.

www.libtool.com.cn

3). Synkope der *ng* en *nd*:

Staan voor *standen*, en als willekeurige figuur in *elkaâr* voor *elkander*; *gaan* voor *gangen*, en, als, thans bijna verouderde, willekeurige figuur, *vaân* en *ontvaân* voor *vangen*, *ontvangen* (Verg. § 23. I. 1. 5).).

2. Synkope eener konzonant vóór eene andere konzonant.

1). Synkope van de *n* (*m*) in den stam.

Hiertoe behooren: *peizen* voor *peinzen*, *bedeesd* van *deinzen*, *jeugd* (*jeucht*) voor *jeunged*, *bracht*, *dacht* en *docht* van *brengen*, *denken* en *dunken*, *vijf*, Goth. fimf.

Aanm. *Peizen* staat eigenlijk voor *pensen*: in *peinzen* is ten onrechte de vokaal aangenomen, die slechts in *peizen* op hare plaats is, aangezien zij hier door de versmelting der *n* met de vokaal *e* was ontstaan. Dus is *peizen* eigenlijk een voortbrengsel van klankversmelting en in zoo verre gelijk te stellen met gevallen als *zeide* voor *zegde*, *zeil* voor *zegel*, *houden* voor *halden*, *muiden* voor *munden*, *kluit* voor *klucht*, *paus* voor *pabs* enz. (Zie § 10. 2. § 14. 5. § 15. § 16. 3.). Door een begin van versmelting, die echter niet voltrokken werd, kleurde de *n* de vokaal *i* tot *ij* in het verouderde *kijnd*, en de *e* (uit *a*) tot *ij* in het oude *brijngen*, tot *i* in *bewind*, *string*, of tot *ei* in *einde*, *deinzen* enz. (Zie § 7. 5. § 10. 3.).

2). Synkope van de *h* (*ch*) in den stam vóór eene *s*:

Deze bespeurt men bij vergelijking van *wassen* met den Goth. vorm vahsan, van *zes* met saihs, *os* met aúhsus, *mest* met maíhstus, enz.

Aanm. *Mes* schijnt ontstaan door verlies van de *t* van den stam maitan (*snijden*) vóór den afleidingsuitgang *s*.

3). Synkope van den slotklank des stams *n* (*m*), *b*, *d*, *g*, *t*, *r*, vóór den uitgang.

Zij is aanwezig in *naarstig* voor *neernstig*, *kost* voor *konst* (*konde*), *begost* voor *begonst* (*begon*), *balling* voor *banling*, *malkander* voor *manlijk ander*, *vernuft* voor *vernumpt* en dit van *vernemen*, *stem*, Goth. stibna (in den Walew. nog *stevene*), *wasem* voor *waadsem* (van hvathjan), *vonnis* voor *vondnis*, *deesem* voor *deegsem*, *toonen* voor *toognen*, *beenen* voor *beetnen* (zie boven: I. 4. 1). *c.* Aanm. 3.) *best* voor *betst*, *schielijk* voor *schierlijk*.

Aanm. De gevallen van synkope onder 2. 2) en 3) kunnen onder den naam

www.libtool.com.cn

assimilatie (gelijkmaking van de eene konzonant aan de andere) begrepen worden: *zes* ware eigenlijk *zess* te schrijven, en *wasem* eigenlijk *waassem*, enz. Een geval van assimilatie der volgende konzonant met de voorgaande vertoonen de thans verouderde vormen *mellen* en *gellen* voor *melden* en *gelden*, *bijnen* en *vijnen* voor *binden* en *vinden*.

4). Synkope van de *d* des uitgangs vóór de adverbiale *s*.

Men bespeurt haar in *volgens* voor *volgends*, *doorgaans* voor *doorgaands* en *willens en wetens* voor *willends en wetends*.

5). Eene synkope der *r* merkt men op in *spuit*, bij Kiliaen *sprutte*, Hoogd. *Spritze*. Werkelijk zeide men vroeger, voor *spuit*, *waterspruit*, d. i. *waterscheut*. *Spriet*, hetwelk ook met *spies* (d. i. *spietse*) afwisselt, zal mede wel ditzelfde *spruit* wezen, in den zin van *stengel*, *schacht*.

Aanm. Het Eng. vertoont in *to speak* (*spreken*) dezelfde synkope der *r*.

II. Synkope van vokalen:

1. Bij de overneming van een vreemd woord in onze taal ging niet zelden eene vokaal verloren. Dus is *kraal* nevens *koraal*, *kleur* voor *couleur*, *stroop* (*sroop*) voor *siroop*.

2. Synkope der vokaal van den afleidingsuitgang of van het laatste lid eener samenstelling:

Van deze synkope hebben wij voorbeelden in *hoofd* voor *hooved* (Goth. háubith); *licht*, Goth. liuhath; *hoofd* voor *hovesch*, *aafsch* voor *avesch*, *maagd* voor *maged*, *zeil* voor *zegel* en dergel., *twaalf* voor *twalif*, *elf* voor *eenlif*, *welk* voor *welijk* (hvaleiks), *zulk* voor *zoolijk* enz. Als willekeurige synkope behoort hiertoe de uitlating der toonlooze *e* in den uitgang van verbogen naamwoorden op *el*, *er*, *en*: *edle*, *heemlen*, *andre*, *adren*, *teeknen*, en in de werkwoorden, wier grondvorm op dezelfde klanken uitgaat: *verzaamlen*, *staamren*, *reeknen*; der toonlooze *i* in de verbogen vormen der adjektieven op *ig* door *r* of *l* voorafgegaan: *vuurge*, *zaalge*, en in de werkwoorden op *ligen*: *zaalgen*, *heilgen*; der *a* in de verbogen adjektieven op *baar*: *vruchtbre*. De vóór de uitgangen *ling*, *loos*, *lijk* en *nis* ingelaschte *e* is voor verwaarloozing vatbaar: *vreemdling*, *hulploos*, *vriendlijk*, *droefnis*. De weglating der *e* vóór den uitgang *naar* is doorgaans, vóór den uitgang

www.libtool.com.cn

nier (vermits hij van den hoofdtoon voorzien is) altijd te hard.

3. Synkope der vokaal van den verbuigingsuitgang:

Zij is voorhanden in den derden pers. enkelv. en den tweeden pers. van den tegenw. tijd aantoon. wijze, en bij ongelijkvl. werkwoorden ook in den tweeden pers. van den onvolm. verled. tijd: *hij*, *gij leest*, lisith; *hij*, *gij hoort*, háuseith; *gij laast*, lêsuth. Voorts verviel overal de verschillende vokaal (*ái*, *i*, *ô*), die zich in het Goth. tusschen den stam en den uitgang van het imperf. en verl. deelw. der zwakke werkwoorden vertoont: háusida, *hoorde*; háusiths, *gehoord*.

Aanm. 1. Bij werkwoorden, wier stam op *t* uitgaat, valt, na het onderdrukken van de vokaal des uitgangs, de *t* van den stam met de *t* of *d* des uitgangs samen. Bij werkwoorden op *d* valt de *d* des deelwoords met de *d* des stams samen: *gij*, *hij acht* voor *achtet*, *geacht* voor *geachted*; *gij zat* voor *zatet*; *aanvaard* voor *aanvaarded*.

Aanm. 2. In het meerv. van het imperf. der zwakke werkwoorden is bovendien nog eene geheele syllabe uitgevallen: *wij hoorden*, *gij hoordet*, *zij hoorden*, háusidêdum, háusidêduth, háusidêdun.

§ 25.

De paragoge of achteraanvoeging.

1. Deze figuur bestaat in de toevoeging eener konzonant achter den slotklank eens woords of woordstams.

2. 1). Vooreerst wordt eene klanklooze of luidende konzonant achter de vloeibare slotletter gevoegd. Is deze vloeibare letter eene der tongletters *l*, *n* of *r*, zoo is de paragogische letter de tongletter *d* of *t*; is zij de vloeibare lipletter *m*, zoo wordt de *p* achteraan gevoegd. Aldus wordt de *d* of *t* aangevoegd in *niemand* uit *nie* en *man*, in *ten mijnent*, *ten uwent* enz. voor *ten mijnen* enz., in *erwt*, Angelsaks. *earfan*, Lat. ervum, en in den stamvorm van de werkwoorden *branden* (brinnan), *zwinden* (*zwijnen*, *dwijnen*), *dulden* (thulan); de *p*, in *ramp*, van Goth. arman, en *romp* nevens *tronk*.

2). Achter de geaspireerde keelletter wordt eene *t* aangevoegd in *nochte* voor *noch*, *placht* voor *plag*, *gedrocht* voor *gedrog* van (*be-*)*driegen*.

www.libtool.com.cn

3). Eene paragoge der *t* achter eene vokaal vertoonen: ***ooit*** en ***nooit*** van aiv (***eeuw***), en der *n*: ***schoen***, Goth. skôhs; ***toen*** nevens ***doe***, en ***traan***, Middenhoogd. ***Trähe***.

Aanm. In *walmt* (bij Hooft) voor *walm*, en *donst* (bij Vondel) voor *dons*, schijnt de *t* het karakter van een afleidingsuitgang te hebben. *Langst* voor *lang* heeft den schijn van een superlatiefuitgang.

§ 26.

De apokope of afwerping van klanken aan het eind des woords.

Bij apokope gaat of eene enkele letter of de geheele laatste lettergreep verloren.

1. Apokope van enkele letters.

1). Apokope van den vormingsuitgang van zelfstandige naamwoorden, of van de vokaal des verbuigingsuitgangs van naam- en werkwoorden:

Men bespeurt haar bij vergelijking van den tegenwoordigen vorm van sommige woorden met hunnen vorm in het Gothisch; zoo is *erf*, arbi; *oog*, áugô; *bed*, badi; *dood*, dáuthus; *lid*, lithus; *vloed*, flôdus; *leeraar*, láisaris. De vokaal van den verbuigingsuitgang is vervallen in den genit. plur. der zwak verbogen substantieven: hananê, *der hanen*, en in den nomin. en accus. plur. der onzijdige zwakke zelfst. naamwoorden: haírtôna, *harten*. Voorts in sommige verbogen vormen der voornaamwoorden, b. v. imma, ina (dat. en accus. sing. masc.), *hem*, en in verbogen vormen der adjektieven, bij v. blindana (accus. sing. masc.), *blinden*; blindáizê (genit. plur. masc. en neutr.), *blinder*. Alsmede in den eersten pers. sing. praes. indic. der werkwoorden: lisa, *ik lees*; háusja, *ik hoor*; in den 1 en 3 plur. praes. en imperf. subjunct.: lisáima, lisáina, lêseima, lêseina, en in den imperatief, van de zwakke verbuiging: háusei, *hoor*. Eindelijk in de imperfekten *bracht*, *dacht*, *kocht*, *docht*, *mocht*, *moest*, *wist*, voor *brachte*, enz., *moeste* enz. en in *deed* voor *dede*. — Bij sommige substantieven is de apokope nog

www.libtool.com.cn

willekeurig, daar men tevens *krib*, *eb*, *eg*, *pad*, *ziel*, *spraak*, *taal*, *asch*, *hoop* enz. en *kribbe*, *ebbe*, *egge*, *padde*, *ziele* enz. kan zeggen. Zelfs de *e* van den 1 pers. in het praes. indic. blijft niet noodwendig weg: *ik leze*, *herzegge*, *geloove*.

2). Apokope van eene konzonant:

Zee, Goth. saiv (d. i. *zeeuw*), *lam* en *dom*, Goth. lamb en dumb. *Gezin* voor *gezinde* (van sinth, *weg*: *gezinde* is eigenlijk *een die met ons den weg gaat*, *gezel*); *lijn* (*koord*) voor *lijnd* = *lint*. Even zoo is de *d* van den uitgang van den 3 pers. meerv. van het praes. indic. verloren gegaan: lisand, *zij lezen*. — De slotklank kan, door middel eener willekeurige apokope, weggelaten worden in de op den stamklank eindigende vormen van zulke werkwoorden, wier stam op eene *d*, van eene vokaal voorafgegaan, eindigt: *ik hou*, *lij* voor *ik houd*, *lijd*; *ik lee*, *glee*, voor *ik leed*, *gleed*; zoo zegt men ook *deê* voor *deed*.

Aanm. *Kweê peer*) staat voor *kweed* (vgl. Hoogd. *Quitt*), het Fransche *coing* voor *codoing*, Ital. *cotogno*, malum cotoneum of cydoneum.

2. Apokope van de geheele laatste lettergreep:

Deze is vervallen in woorden als *zoon*, sunjus; *heer*(*-leger*), harjis; *ster*, stairno. Ook verviel de laatste syllabe in het voorz. *om* (*omme*), Oud. umpi, en *en* (*ende*), Oudd. anti; alsmede de uitgang *ata*, het kenmerk van den sterken onzijdigen vorm der adjektieven: blindata, *blind*. — Willekeurig is de apokope der laatste syllabe van de substantieven en adjektieven: *steê*, *heî*, *bô*, *spâ*, *gâ*, *blij*, *moe*, voor *stede*, *heide*, *bode*, *spade*, *gade*, *blijde*, *moede*; van het bijwoord *meê* voor *mede*, en van de imperf., die, hoezeer zwak, niettemin eene vokaal hebben, van die des praesens verschillend: *zei*, *lei*, *wou*, *zou* en *kon* voor *zeide* enz. van *zeggen*, *leggen*, *willen*, *zullen* en *kunnen*.

Aanm. 1. De verwaarloozing van den uitgang *e* of *en* van verbogen adjektieve woorden als *mijn moeder*, *mijn vader*, voor *mijne moeder*, *mijnen vader*, is mede als een onwillekeurige apokope aan te merken. — Verou-

www.libtool.com.cn

derd is de apokope der syllabe *de* van qualitatieve adjektieven op *d: quae lien, goe lien*, voor *kwade, goede lieden;* doch nog wel in samenkoppeling: *een kwâjongen.*

Aanm. 2. Hoezeer de *e* in *deê* voor *deed, steê* voor *stede, meê* voor *mede* zacht is, wordt zij echter dubbel geschreven, ten einde verwarring met de toonlooze *e* te verhoeden.

§ 27.

De elisie of onderdrukking van klanken aan het eind des woords of woorddeels ter bewerking eener nauwe vereeniging met het volgende woord of woorddeel.

Deze figuur heeft vooral plaats bij de verbinding van een woord met een voorvoegsel of met een ander woord, waarmede het eene samenkoppeling of samensmelting vormt. Zij wordt echter ook buiten de samenstelling aangetroffen.

1. De elisie bij de verbinding van een woord met een voorvoegsel of met een ander woord, waarmede het eene samenkoppeling of samenstelling vormt, heeft plaats zoo vóór konzonanten als vóór vokalen.

1). Elisie van vokalen vóór vokalen:

Hiervan hebben wij de voorbeelden in de woorden: *binnen, buiten* en *boven* voor *be-innen, be-uiten* en *be-oven, bang* voor *be-ang, gunnen* voor *ge-unnen* of *ge-onnen, erbarmen* (*ontfermen*) voor *erbe-armen, tevens* voor *te even, telkens* voor *te elken.*

2). Elisie van vokalen of konzonanten vóór konzonanten:

Voorbeelden hiervan zijn: *blijven* voor *belijven, beeld* voor *bleed* en dit voor *beleed* van *belijden, thans* voor *te hand, hoovaardig* voor *hoogvaardig, boogaard* voor *boomgaard, mevrouw* voor *mijn vrouw, kermis* voor *kerkmis, kersmis,* voor *kerstmis, elf* voor *eenlif, misschien* voor *'t mag schien.* — Na de elisie smelt de eerste konzonant des volgenden woords met de konzonant des voorgaanden woords ineen, in: *tegen* voor *tejegen, ter* en *ten* voor *te der, te den, toen* en *toch* voor *te doe* en *te doch.*

www.libtool.com.cn

Aanm. 1. De scherpe konzonant des volgenden woords bewerkte de verharding van de *d* des artikels na de elisie der vokaal van dit woordje, in *tschool*, *tfeest* (voor *de school*, *de feest*). Vandaar dat deze woorden thans veelal voor onzijdig doorgaan.

Aanm. 2. De elisie van de vokaal des lidwoords had de verscherping der konzonant des volgenden woords ten gevolge in *sommigen*, voor *de zommigen*, of *dzommigen*, uit te spreken als *tsommigen* enz.; de elisie van de vokaal des voorzetsels *te* bewerkte de verscherping der *z* in *samen*, *sedert*, *soms*, voor *te zamen*, *te zedert* enz. of *tsamen*, *tsedert*. Na deze verscherping viel de *d* of *t* weg. Verg. § 17. I. 7. Aanm.

2. De elisie buiten samenstelling heeft alleen plaats ter vermijding eener gaping (hiatus) of onaangename ontmoeting van vokalen, en bestaat dus in de onderdrukking der vokaal van den uitgang eens woords vóór een woord, dat met een vokaal aanvangt. Bij voorbeeld: *liefd' en trouw*, *vreugd' en hope*, *eerd' en minde*.

Aanm. De *e* van den uitgang eens adjektiefs, dat vóór zijn zelfstandig naamwoord staat, is voor elisie onvatbaar: *schoone avond*, *ruime aarde*, *het blauwe oog*.

§ 28.

De diaeresis of verdeeling van ééne lettergreep in twee.

1. De diaeresis bestaat in de verdeeling van ééne lettergreep in twee, wegens den aard eener vloeibare letter, die eenen vokaalklank voor zich vordert om gemakkelijk achter een stommen medeklinker uitgesproken te worden. — Diaeresis eener diphthong in twee syllaben kent onze taal niet.

2. Wij erkennen deze grammatische figuur, zoo wij de woorden, die in den Gothischen grondvorm uitgaan op eene vloeibare letter, door eene andere konzonant voorafgegaan, met hunnen tegenwoordigen vorm vergelijken: fugls, *vogel*; svibls, *zwavel*; ibns, *even*; vêpn, *wapen*; silubr, *zilver*; figgrs, *vinger*.

Aanm. 1. De *n* kan zonder diaeresis achter eene *r* worden uitgesproken: *kern*, *born*, *barn-en*, en de *m* achter eene *l* en *r*: *helm*, *arm*; in het Goth. ook achter eene stomme letter: bagms, *boom*. Onze oudere dichters veroorloofden zich ook eene syllabe, die op *lm*, *rm*, uitgaat, in twee te deelen: *hellem*, *arrem*.

www.libtool.com.cn

Aanm. 2. In weerwil der diaeresis behield de *e* in *kerel* (voor *kerl*) en *perel* (voor *paarl*) de gesloten uitspraak, welke slechts een weinig meer gerekt werd.

Aanm. 3. Onze oude dichters verdeelden ook de syllabe, die op eene *l* of *r*, door eene stomme gevolgd, uitgaat, in twee: *mellek*, *harrep*, *fellep*, *zellef*. VONDEL schrijft: *Hij zellef was de voorste om elk moed te geven.*

§ 29.

De Metathesis of klankverplaatsing.

1. Deze figuur bestaat vooreerst in de verspringing des vokaalklanks, die de *r* verzelt. Bij voorbeeld: *vorst* van *vriezen*, *nooddruftig* van *derven*, *Godsvrucht* van *vurcht* (*vrees*), Goth. faúrhts; *wrocht*, Goth. vaúrhta, van *werken* (vaúrkjan); *hark* van rikan (*ophoopen*), vanwaar *rakelen*. Vergelijk verder *grut* met *gort*, *durk* met *drek*, *born* met *bron*, *dorpel* met *drempel*, *barnen* met *branden*, *berd* (in te *berde brengen*) met *bret*, *dertien* en *dertig* met *drie*, *bersten* met het oude *bresten* (*gebreken*), vanwaar *borst* (*gebrek*), in *aâmborstig* bewaard gebleven, en *stroom* met *storm* (d. i. *luchtstroom*): *sturmen* beteekent in Zeeuwsch-Vlaanderen *geuren*, hetwelk door een *luchtstroom* veroorzaakt wordt.

Aanm. Vergelijk voorts ons *vorsch* met het Hoogd. *Frosch*, *borst* met *Brust*, *traan* met *Zähre*, Eng. *tear*; *vrede* met Goth. gavaírthi. Bij de *l* is de vokaal versprongen in *beeld* van *belijden* verg. 27. 1. 2).

2. Ten tweede, bestaat dezelfde figuur in de plaatwisseling van twee bij elkander staande konzonanten, van welke de eene de *r* of de *l* is: *slordig* voor *slodderig*, *hurken*, Hoogd. *hockern*, *talmen* nevens *sammelen*; *kittelen* voor *tikkelen* (Eng. *to tickle*) van *tikken*, *tokken* (*aanraken*); *naald*, Goth. nêthla, Hoogd. *Nadel*; *fraai*, Goth. fagrs (Noordsch *fager*); *patrijs* voor *pardrijs*.

Aanm. Als *fraai* tot *fager* staat *traag* tot den grondvorm van het Hoogd. *zögern*. Voor *hommel* vindt men bij Kilianen ook *holm*. — Gelijk de Ouden zeiden *ors* voor *ros*, zoo hebben wij *rampzalig* (met ingeschoven *p*) voor *armzalig* van arman (*medelijden hebben*) — Eene ongewettigde plaatsverwisseling der *p* met de *s* bespeuren wij eindelijk in *weps* voor *wesp*, *geps* voor *gesp* en *rusp* voor *rups*. Ook vindt men wel eens *gusten* voor *gudzen*. De bestanddeelen van den uitgang *sel* vond men vroeger omgezet, in de vormen: *sageles*, *stremmelis*, *hengeles*, voor *zaagsel*, *stremsel*, *hengsel*.

www.libtool.com.cn

TWEEDE BOEK.

WOORDVORMING.

§ 30.

Inleiding.

1. De *woordvorming* leert de wijze kennen, waarop de taal te werk gaat om uit bestaande woorden nieuwe woorden te vormen.

2. Dit geschiedt, hetzij door *vokaalverwisseling;* hetzij door achter- of voorvoeging van klanken: — *afleiding;* hetzij, eindelijk, door verbinding van woorden tot één: — *samenstelling.*

De oorspronkelijke vorm, waartoe het door afleiding gevormde woord teruggebracht moet worden, heet *woordstam*, of, zoo deze vorm zelve als woord gangbaar is, *stamwoord.* — Zoo is *drink* in *drinkbaar* een woordstam; *val* in *gevallig* een stamwoord. Een woord, in zoo verre het niet is samengesteld, heet *eenvoudig.*

Aanm. De stam zelve heeft zijnen oorsprong te danken aan den *woordwortel.* Door *wortel*, namelijk, verstaat men den klank, dien men aanneemt als aan eenig woord of woordvorm ten grondslag liggende.

3. Stamwoorden bestaan, even als de woordstammen, altijd uit *ééne* lettergreep; doch afgeleide woorden doorgaans, samengestelde woorden, in hunnen oorspronkelijken vorm ten minste, altijd, uit meer dan ééne lettergreep. Door middel van den *klemtoon* nu worden deze verschillende lettergrepen tot één woord verbonden. De klemtoon derhalve komt bij de woordvorming noodzakelijk in aanmerking.

EERSTE HOOFDSTUK.

VOKAALVERWISSELING.

§ 31.

1. De stammen der naamwoorden zijn, in het algemeen gesproken, in hunnen oorsprong werkwoorden, die, als *namen* van be-

www.libtool.com.cn

grippen of voorwerpen gebruikt, den aard van werkwoorden hebben afgelegd. — Onder de werkwoorden zijn er die gewoonlijk *ongelijkvloeiend* genoemd worden, dat is, zoodanige, die in zekere vormen de stamvokaal voor eene andere vokaal verwisselen. Zoo wel de vormen, welke den klinker, die voor de stamvokaal in de plaats getreden is, bevatten, als de vorm, die de oorspronkelijke stamvokaal bezit, leveren stamwoorden of woordstammen. Om derhalve de verhouding te verklaren, in welke bijéénbehoorende stammen, van verschillende vokalen voorzien (bij voorb. *spraak* en *spreuk*), tot elkander staan; alsmede om den aard te doorzien van op zich zelven staande, maar met ongelijkvloeiende werkwoorden samenhangende stammen (bij voorbeeld *kwaal*), dient men de regels te kennen, die de klankverwisseling bij de werkwoorden beheerschen.

2. De ongelijkvloeiende of sterke werkwoorden worden verdeeld in verschillende klassen, waarvan in het Gothisch de eerste vier in den oorspronkelijken stamvorm eene korte *a*, de vijfde eene korte *i*, de zesde eene korte *u* (*oe*) vertoont.

Aanm. 1. De overige klassen behoeven hier niet in aanmerking te komen, daar de klankverwisselende vormen der werkwoorden dier klassen geene stammen leveren.

Aanm. 2. De vorm, die de ongewijzigde vokaal, van welke de vokaal der overige stammen afgeleid is, bevat, is geenszins altijd de vorm van den tegenwoordigen tijd. Integendeel bevat bij de werkwoorden der eerste drie en der laatste twee klassen het praeteritum de oorspronkelijke vokaal. Slechts bij de vierde bevat het praes. de stamvokaal.

Wij leeren de zes klassen van sterke werkwoorden het best door voorbeelden kennen.

1e Klasse: stal (*ik stal*), stila (*ik steel*), stulans (*gestolen*).

2e Klasse: band (*ik bond*), binda (*ik bind*), bundans (*gebonden*).

3e Klasse: gab (*ik gaf*), giba (*ik geef*), gibans (*gegeven*).

4e Klasse: fara (*ik vaar*), farans (*gevaren*), fôr (*ik voer*).

5e Klasse: stigum (praet. plur.; in het enkelv. met versterkten klank: stáig, *steeg*), stigans (*gestegen*), steiga (*ik stijg*).

6e Klasse: budum (praet. plur.; in het enkelv. met versterkten klank: báuth, *bood*), budans (*geboden*), biuda (*ik bied*).

www.libtool.com.cn

Lijst van stamwoorden of in afgeleide woorden aanwezige woordstammen, tot elk der zes klassen van sterke werkwoorden behoorende.

Ie Klasse.

	Bij het praeter.	het praes.	het partic. perf.
van baíran (*dragen*) behoort	*baar* en *bar*,		*geboorte* en *beuren.*
" *breken* "	*braak*,	*gebrek*,	*brok* en *breuk.*
" *helen* "	*halm*,	*helm*,	*hol* en *hullen.*
" *kwemen* (d. i. *komen*) "	*bekwaam*,	*komst.*	
" *kwelen* (*kwijnen*) "	*kwaal.*		
" *nemen* "	(*toe-*)*name*,	(*toe-*)*neming*,	*vernuft.*
" rikan (*ophoopen*) "	*rakelen*,		*rook* (*hooimijt*).
" *scheren* "	*schaar*,	*scheerder*,	*scheur.*
" *spreken* "	*spraak*,	*gesprek*,	*sprook* en *spreuk.*
" *steken* "	*staak*,	*stek*,	*stok*, *stoken* en *stuk.*
" *stelen* "	(*dief-*)*stal*,	*steler*,	*verstolen.*
" *streken* (bewaard in den vorm *strekken*) "	*strak*,	*strik*,	*strop.*
" *wreken* "	*wraak*,	*wreker*,	*wrok.*

IIe Klasse.

" *belgen* (*opzwellen*) "	*baly*,		*verbolgen.*
" *bergen* "		*berg*,	*burg.*
" *binden* "	*band*,	*gebint* (voor *gebindte*),	*verbond.*
" *blinken* "	*blank.*		
" *dimpen* (*dampen*) "	*damp*,		*dompig.*
" *dringen*, "	*drang*,		*drom.*
" *drinken*, "	*drank*,	*drinker*,	*dronk.*
" *dwingen* "	*dwang*,	*dwinger.*	
" gaírdan (*omsluiten*) "	*gaarde*, *gard*,		*gordel.*
" *gelden* "		*geld*,	*goud*, *gulden.*
" *gillen* "	(*nachte-*)*gaal*,	*gil.*	
" *helpen* "		*helper*,	*hulp.*
" hinthan (*vangen*) "	*hand*,		*hond.*
" *kerven* "		*kerf*,	*korf.*
" *klinken* "	*klank*,	*geklink.*	

www.libtool.com.cn

	Bij het praeter.		het praes.	het partic. perf.
van *krimpen*	behoort *kramp*,		*krimp*,	*bekrompen.*
" sinthan (*reizen*)	" *gezant.*			
" *slikken*	"			*slok.*
" *slingen* (veroud.)	" *slang*,		*slim*, *slinger*,	*slom* (d. i. *krom*).
" *slinken*	" *slank.*			
" *springen*	"		*springer*,	*sprong.*
" *stinken*	" *stank.*			
" *vinden*	"		*vinder*,	*vond.*
" *werpen*	"			*worp.*
" *werven* (*draaien*)	"		*wervel.*	
" vilvan (*rooven*)	"			*wolf.*
" *winden*	" *wand*, *wenden*,		*windsel.*	
" *wirren* (Hoogd.)	" *war* en *warsch*,		*wier.*	
" *wringen*	" *wrang*,		*ring*,	*wrongel.*
" *zingen*	" *zang.*			

IIIe Klasse.

	Bij het praeter.		het praes. of partic. perf.
" *bidden*	"		*gebed* en *bede.*
" *geven*	" *gave*,		*gift* en *gever.*
" *lezen*	"		*les.*
" *liggen*	" (*toe-*)*lage* en *leggen.*		
" *meten*,	" *maat*,		*meter.*
" *vreten*	" *vraat*,		*vreter.*
" vithan (binden)	" *wade* en *gewaad.*		
" *wegen*	" *waag*,		*gewicht* en *wieg.*
" *weven*	" *wafel.*		
" *zien*	" (*in-*)*zage*,		*gezicht.*
" *zitten*	" (*land-*)*zaat* en *zadel*,		*zetel* en *zit*(*-plaats*).

IVe Klasse.

	Bij het praes. of partic. perf.		het praeter.
" *baten*	" *baat*, *beter*,		*boeten.*
" *dragen*	" *gedrag.*		
" *graven*	" *graf* en *greb*,		*groeve.*
" *malen*	" *maler*,		*mol*, *mul*, *molen*, *molm.*
" *scheppen*	"		*schop.*
" *slaan*	" *slag.*		

www.libtool.com.cn

Bij het praes. of partic. perf.		het praeter.
van *staan*	behoort *stand*,	*stonde.*
" *varen*	" *vaart*,	*voer* en *voeren.*
" hvathjan (*schuimen*)	" *wasem*,	*woede.*

Ve KLASSE.

Bij het partic. perf.		het praes.	het praeter.
van *bijten*	" *bete*,	*gebit*,	*bitter*, *beitel.*
" *blijken*	"	*blijk* en *blikken*,	*bleek* en *blaken.*
" *brijzen* (*verbrijzelen*)	"		*broos.*
" *dijgen*	" *dik*,	*dichten*,	*deeg* en *deugen.*
" *drijven*	" *dreef*,	*bedrijf*, *drift*,	*draf.*
" *gijpen*	"		*gapen.*
" *glijden*	" *gleê*,	*glijd*(*-baan*),	*glad* en *glooien.*
" *grijpen*	" *greep*,	*begrip.*	
" (*be-*)*klijven*	" *kleven*,		*klaveren.*
" *knijpen*	" *kneep*,	*knip*,	*knap.*
" *krijten*	" *kreet.*		
" *lijden* (*gaan*)	" *lid*,		*leed*, *leiden*, *loods.*
" *lijken*	"	*gelijk.*	
" (*be-*)*lijven*	"	*lijf*,	*laf.*
" *nijgen*	"	*nikken*,	*neigen.*
" *rijden*	" *rid*,	*ridder*,	*rad*, *redden*, *berei-* (*den*, *rooi* = *klaar.*
" *rijgen*	" *reeks*,	*rij*, *riem*,	*rei*, *raam.*
" *rijten*	" *reet*,		*rot* en *rat.*
" *rijzen*	"	*rijzig*,	*ras*, *reizen.*
" *schrijden*	" *schred*,		*stroom*, *storm.*
" *schrijen* (*schreeuwen*)	" *schreeuw*,		*schroom.*
" *schrijven*	" *schreef*,	*schrijver.*	
" siuvan (*naaien*)	"		*zoom.*
" *slijden* (*glijden*)	" *slede.*		
" *slijpen*	" *sleep*,	*slip* en *slijper*,	*slap* en *sloop.*
" *smijden*	" *smid*,	*smijdig.*	
" *snijden*	" *snede* en *snit*,	*snijder*,	*snood* en *snoeien.*
" *spijen* (*spuwen*)	"		*speeksel*, *spog.*
" *splijten*	" *split* en *spleet*,	*splitsen*,	(*twee-*)*spalt.*
" *stijgen*	" *steeg* en *steil* (*stegel*),	*stichten*,	*steiger.*
" *stijven*	"	*stijf*,	*staf* en *stevig.*

www.libtool.com.cn

	Bij het partic. perf.	het praes.	het praeter.
van *strijden*	behoort	*strijd.*	
" *strijken*	" *streek,*		*strook, streelen,* (*straam.*
" *tijgen*	"	*tichten.*	
" *wijken*	"	*wijk,*	*week* en *wak.*
" *zwijken*	"	*zwichten,*	*zwak.*
" *zwijmen*	"	*zwijm,*	*zweem* en *zwam.*

VIe Klasse.

" *bieden*	" *bode* en *gebod,*	*gebied.*	
" blinvan (*slaan*)	"	*blauw.*	
" *buigen*	" *boog, bocht* en *beugel,*	*buigzaam.*	
" (*be-*)*driegen*	" *bedrog,*	*bedrieger.*	
" (*ver-*)*drieten*	" *onverdroten,*	*verdriet.*	
" driusan (*vallen*)	"	*droes, droesem.*	
" *duiken*	"	*diep,*	*doop.*
" *druipen*	" *drop,*	*druip*(*-steen*).	
" *gieten*	" *goot* of *geut,*	*gieter.*	
" *kiezen*	" *keus,*	*kiezer.*	
" *klieven* (*kluiven*)	" *kloof* en *kluft,*	*kluif.*	
" *kruipen*	" *krocht,*	*kruiper.*	
" *liegen*	" *leugen,*		*loochenen.*
" (*ver-*)*liezen*	" *loor* en *leur,*	*verlies,*	*los* en *-loos.*
" *luiken*	" *leuk,*	*luik.*	
" (*ge-*)*nieten*	" *nut* en *genot,*		*genoot.*
" *rieken* (*ruiken*)	" *reuk,*	*ruiker,*	*rook.*
" *schieten*	" *schoot* of *scheut, ge-* (*schut, schotel,*		*schoot.*
" *schuiven*	" *schoof,*	*schuif, scheef,*	*schoffel.*
" *sluiten*	" *slot, sloot* en *sleutel.*	*sluiter.*	
" *spruiten*	"	*spriet* en *spruit,*	*sproet.*
" *stuiven*	" *stof,*	*gestuif.*	
" *tijgen* (voor *tiegen*)	" *tocht, tucht, teugel,*		*touw, toom, too-* (*gen* en *toonen.*
" *vliegen*	" *vlug, vleugel, vlucht,*	*vlieger.*	
" *vlieten*	" *vlot* en *vloot,*	*vliet.*	
" *vriezen*	" *vorst.*		
" *zuigen*	"	*zuiger,*	*zog, zeug* en *zoo-* (*gen.*
" *zuipen*	"		*zoop.*

www.libtool.com.cn

Aanm. Ter verklaring, hoe de oorspronkelijke vokaal in het meerendeel dezer vormen is veranderd, verwijzen wij naar het 2e Hoofdst. en hoe soms de klank versprongen is, naar het 3e Hoofdst. van het 1e Boek. Zoo wordt, bij voorbeeld, in § 5. 4, en § 8. 7. de oorsprong der *a* en der *o* in de vormen, die met het praeter. der werkwoorden van de 5e kl. in verband staan, aangewezen, en zien wij uit § 6. 3, hoe *scheef* kan staan voor *schief*, hetwelk behoort bij *schuiven*.

3. Het verschijnsel der klankverwisseling vertoont zich ook in die woorden, welke zich door *reduplicatie* of *verdubbeling* onderscheiden. Evenwel is dit verschijnsel hier van een gansch anderen aard. In de klankverwisseling, die wij behandelden, vormt de stam, die de klankverwisseling ondergaan heeft, een zelfstandig woord, gelijk dan ook de behoefte om eene begripswijziging uit te drukken, aan die gedaanteverandering van den stam de geboorte gaf. Bij de reduplicatie, daarentegen, vormt de oude stam een afdruksel van zich zelven, dat van voren aan den ouden stam blijft hangen, ten minste zich daarvan nimmer volkomen los maakt: ook dient deze herhaling slechts om den indruk, doorgaans van onaangenamen aard, af te beelden, dien het begrip des stams op den spreker maakt. Het zijn meestal stammen met den klank *a*, die deze verdubbeling ondergaan, en de reduplicatie bestaat in de herhaling derzelfde konzonanten, maar met de vokaal *i* uitgesproken: *ziegezagen*, *liflafjes*, *ginnegappen*, *hiphappen*, *klinkklank*, *mikmak* enz. Soms vindt men een woord met afleidings- of verbuigingsuitgang en al verdubbeld, altijd met dezelfde vokaalwisseling, *kriebelkrabbelen*, *pritjespraatjes*; ja, een enkele maal komt de afdruk van het oorspronkelijke woord tot zekere zelfstandigheid en wordt door het voegwoord *en* daarmede verbonden: *kwips en kwaps*. Deze vokaalwisseling vond men zoo geschikt om het doel, dat men daarmede voor had, te bereiken, dat men wel eens een stam misvormde, opdat hij zich tot deze wijze van verdubbeling zou kunnen leenen: *rimram* van *rijm*, *gripgrap* van *grijp* of *greep*, *bij kris en kras* van *Christus*.

Eene andere soort van verdubbeling, doch van denzelfden oorprong en beteekenis, is die, waarbij, zonder verandering der vokaal, de stam, met den overgang van de eerste konzonant

www.libtool.com.cn

in *h*, soms in *k*, herhaald wordt: *harrewarren*, *hassebassen*, *hikkepikken*, *hossebossen*, *kissebissen* (van. *bissen*, *widl rondloopen*). Ook *reilen en zeilen* behoort hiertoe, wanneer men in *reilen* niet anders te zien heeft dan de herhaling van het woord, met gewijzigde eerste letter.

TWEEDE HOOFDSTUK.

AFLEIDING.

§ 32.

Afleiding door achtervoegsels.

De achtervoegsels moeten onderscheiden worden in *min zelfstandige* en *zelfstandige* achtervoegsels. Aan de laatste is eene bepaalde beteekenis verbonden. Zoo heeft de uitgang *ster*, bij voorb. in *zangster*, de kracht om een vrouwelijken persoon te kennen te geven, die het bedrijf uitvoert, door den stam (*zang*) aangeduid. Omtrent de eerste, daarentegen, is het niet mogelijk op te geven, welke eigenaardige kracht zij tot wijziging van het begrip des stams bezitten. Zoo is, bij v., de kracht van den uitgang *st* in *winst* niet aan te wijzen. De woorden, van min zelfstandige achtervoegsels voorzien, behouden in zoo verre het karakter van stamwoorden, en worden dan ook *onechte stammen* genoemd.

1. 1). De min zelfstandige achtervoegsels zijn: *t* (*te*), *d* (*de*), *aad*, *end*, *ond*, *st*, *s* (*se*), *m* (*em*), *ig*, *ie*, *w* (*uw*), *en*, *er* (*der*), *el* (*dle*).

Voorbeelden: *macht*, *drift*, *gedachte*, *geboorte*; *maagd*, *gloed*, *hemd*, *kind*, *kunde*, *vreugde*, *sieraad*, *ochtend*, *arend*, *avond*; *kunst*, *winst*; *reeks*, *zeis*, *knods*, *kies*, *aakse*, *smidse*; *galm*, *halm*, *walm*, *kiem*, *helm*, *molm*, *bloem*, *zoom*, *droom*, *raam*, *riem*, *toom*, *roem*, *stroom*, *schroom*, *bloesem*, *deesem*; *honig*; *kevie*; *vref* (voor *verw*), *zenuw*,

www.libtool.com.cn

peuluw; veulen, morgen; donder (van *donen*), *moord* (voor *moorder*, Goth. maúrthr, Eng. *murder*), *weder, vinger, honger; naald*, d. i. *nadle* (Goth. nêthla, van *nai-en, naaien*); *hemel, distel.*

Aanm. 1. De woorden, wier Gothische vorm nu dezen dan genen uitgang bezit, uit eene vokaal, soms door *j* of *v* (*w*) voorafgegaan, bestaande, beschouwen wij niet als onechte stammen, omdat die uitgangen als verbuigingsuitgangen aangemerkt moeten worden, daar zij naar geslacht of naamval veranderen. Anderszins zouden wij niet alleen al de woorden, welke den uitgang *e* als vertegenwoordiger dier Gothische uitgangen behouden hebben, tot de onechte stammen hebben moeten rekenen (als *rede*, rathjô), maar ook dezulke, die nog slechts in de open vokaal een spoor van den voormaligen uitgang behouden hebben (als *naam*, namô), ja zelfs, wier uit gang spoorloos verloren is (als *hand*, handus; *voet*, fôtus).

Aanm. 2. Men meene niet, dat de uitgang van *vreugde* gelijkgesteld moet worden met den uitgang *te*, die van adjektieven substantieven vormt en oudtijds achter eene weeke of zachte letter ook *de* luidde (bij voorb. *lengde*), alsof *vreugde* van een adjektief *vreug* (Hoogd. *froh*) afkwam, gelijk *lengte* van *lang*. De uitgang toch van *vreugde* is voor apokope vatbaar: men zegt *vreugd* evenzeer als *vreugde:* de uitgang *te* in woorden als *diepte, sterkte*, is daarvoor niet vatbaar. Ook *liefde* blijkt uit de beteekenis een onechte stam te zijn, en dus van het werkwoord *lieven*, niet van het adjektief *lief* te zijn afgeleid.

Aanm. 3. Van sommige der als voorbeelden opgegeven onechte stammen vallen de stammen dadelijk in het oog, als van *macht, drift* enz.; van andere zijn de stammen moeilijk op te sporen, als van *honig;* van weder andere zijn zij ons uit de vroegere taal bekend: zoo komt *maagd* van magan, *mogen, vermogen*, vervolgens *telen; kind* van keinan, *hemd* en *hemel* van himan (*bedekken*), *zeis* van *zijgen, kies* van chiuwan (*kauwen*), *knods* van *kneden* (knudan), *zoom* van siuvan (*naaijen*), *roem* (voor *rodem*) van het Angels. hrêdan, *prijzen;* van andere, eindelijk, vinden wij den stam in andere Arische talen terug: zoo komt *droom* van Sanskr. drâ, *slapen; weder* van Sanskr. wâ, *waaien; moord* van Sanskr. mr, Lat. *mors.*

2). Onder de woorden, van de min zelfstandige achtervoegsels *t, s, w, uw, en, el* en *er* voorzien, zijn ook adjektieven, bij voorbeeld: *dicht, licht, zacht, naakt, wuft, bits, spits; murw, geluw, daluw; effen, open, eigen; ijdel, vermetel, onnoozel, edel, dartel, euvel, kreupel, kregel; wakker, donker, zeker, nijver, nuchter, schamper, bitter, mager.*

Aanm. Bij de zelfstandige achtervoegsels zullen wij dezulke, die tot vorming van substantieven strekken, volkomen gescheiden vinden van die, welke adjektieven vormen.

2. De zelfstandige achtervoegsels strekken of tot vorming van *zelfstandige* of van *bijvoegelijke naamwoorden.*

www.libtool.com.cn

1). Tot vorming van zelfstandige naamwoorden strekken: *and*, *dom*, *te*, *el* (*sel*, *eel*), *er* (*dar*, *naar*, *ier*, *nier*, *ster*), *es*, *heid*, *ij* (*erij*, *arij*, *nij*, *ernij*), *in*, *ing*, *k* (*ik*, *erik*), *ing* (Hoogd. *ung*), *ling*, *je*, *ke*, *lijn*, *nis*, *schap* en de vreemde uitgangen *aadje* en, in slechts weinige woorden, *et*, *ist* en *uur*.

Voorbeelden: *heiland*; *adeldom*; *diepte*; *gordel*, *kruimel*, *deksel*, *tooneel*; *spreker*, *leeraar*, *redenaar*, *tuinier*, *hovenier*, *schrijfster*; *dichteres*; *goedheid*; *voogdij*, *woestenij*, *afgoderij*, *huichelarij*, *razernij*; *koningin*; *koning*; *tolk*, *vuilik*, *stommerik*, *botterik*; *vergeving*, *vreemdeling*; *huisje*; *boekske*; *maagdelijn*; *duisternis*; *blijdschap*; *stellaadje*; *helmet*; *bloemist*; *glazuur*.

Aanm. Benevens den uitgang *aadje* is ook de uitgang *ij* van zuiver vreemden oorsprong; doch beiden hebben het burgerrecht gekregen. De uitgang *et* komt slechts achter weinige Nederduitsche stammen: *staket*, *helmet*, *klinket*, *pakket*: het is een verkleiningsuitgang, die eenige overeenkomst scheen te hebben met onze verkleiningsvorm *tje*. De uitgang *ist* komt voor in *bloemist* en *klokkenist*, het eene naar het Fransche *fleuriste*, het andere naar *organist* (ook wel *orgelist*) gevormd; de uitgang *uur*, in *kwetsuur*, naar het voorbeeld van *blessure*, en *glazuur*, naar dat van *dorure* gevormd.

2). Tot vorming van bijvoegelijke naamwoorden strekken: *achtig*, *haftig*, *baar*, *en*, *ig*, *lijk*, *loos*, *sch*, *zaam*.

Voorbeelden: *deelachtig*, *groenachtig*, *krijgshaftig*, *vruchtbaar*, *gouden*, *aardig*, *vriendelijk*, *zedeloos*, *kindsch*, *vreedzaam*.

Aanm. Over de beteekenis der zelfstandige achtervoegsels wordt gesproken in het volgende Derde Boek, I Afdeel., 2e Hoofdst., en II Afdeel., 2e Hoofdst.

§ 33.

Afleiding door voorvoegsels.

1. De voorvoegsels, die ter afleiding van woorden dienen, zijn: *aarts*, *be*, *er*, *ge*, *her*, *on*, *ont*, *oor*, *ver*, *wan*. Van deze strekken *er*, *her*, *ont* en *ver* ter vorming van werkwoorden: *erkennen*, *herdoen*, *ontberen*, *vernemen*: de naamwoorden, die van deze voorvoegsels zijn voorzien, zijn stamvormen van werkwoorden, of van werkwoorden afgeleid, als:

www.libtool.com.cn

erkentenis, *herdruk*, *ontwerp*, *vernuft*. Tot vorming van naamwoorden strekken: *aarts*, *on* en *oor*: *aartsdom*, *ongeluk*, *oorlog*: de werkwoorden, die van het voorvoegsel *oor* zijn voorzien, hebben aan naamwoorden hunnen oorsprong te danken, als *oorlogen* van *oorlog*, *oordeelen* van *oordeel*; geen woord, dat den aard des werkwoords bezit, duldt een der voorvoegsels *aarts* en *on*: slechts die deelwoorden, welke den aard des werkwoords opgegeven hebben, om geheel den aard van adjektieven aan te nemen, kunnen *on* vóór zich krijgen: dus kan men wel vormen: *onpassend*, *ongeleerd*, *onverdeeld*; doch niet: *ongekomen*, *ongeslapen*. Tot vorming zoo van werk-, als van naamwoorden strekken: *be*, *ge* en *wan*: *belust*, *bekomen*, *bemannen*, *gebuur*, *gebieden*, *wangunst*, *wantrouwen*.

Aanm. 1. Het voorvoegsel *ant*, een meer oorspronkelijke vorm van het voorvoegsel *ont*, komt nog slechts voor in *antwoord* en *antwoorden*.

Aanm. 2. *Her* in *herkomst* is niet het voorvoegsel, maar een bijwoord van plaats.

Aanm. 3. Enkele werkwoorden, van de voorvoegsels *ont* (*ant*) en *ge* voorzien, kunnen nog een tweede voorvoegsel bekomen: *verontschuldigen*, *verontreinigen*, *verantwoorden*, *begeleiden*, *vergunnen* voor *verge-unnen* *Beantwoorden*, *veroordeelen*, *veroorzaken* komen van de naamwoorden *antwoord*, *oordeel* en *oorzaak*.

Aanm. 4. Over de kracht der voorvoegsels wordt gesproken in het volgende Boek, I Afdeel., 2e Hoofdstuk; II Afdeel., 2e Hoofdst., en VI Afdeel., 2e Hoofdstuk.

2. Op de grens, die de afleiding door voorvoegsels van de eigenlijke samenstelling scheidt, staan de werkwoorden, die van voren van een bijwoord, onafscheidbaar met hen verbonden, voorzien zijn, als *miskennen*, *voleindigen*, *voorzien*, *wederspreken*, *doorsteken*, *doornagelen*, *omvatten*, *aanschouwen*, *achterhalen*, *omwolken*, *overdekken*, *overnachten*, *onderscheiden*. Ook in *aangenaam* en *voornaam* heeft de partikel het karakter van een voorvoegsel.

§. 34.

Onmiddellijke afleiding.

Zonder eenig hulpmiddel, hetzij voor- of achtervoegsel, kan

www.libtool.com.cn

een naamwoord of bijwoord tot werkwoord, een werkwoord tot naamwoord, een zelfstandig naamwoord tot bijvoegelijk naamwoord gestempeld worden. Er bestaat dan afleiding, vermits de beteekenis des eenen woords kennelijk van een oorspronkelijk woord is afgeleid; doch de afleiding komt zonder uitwendig woordvormingsmiddel tot stand. Dit noemen wij onmiddellijke afleiding.

Aanm. Wij spreken hier met het oog op den tegenwoordigen toestand der taal: oorspronkelijk ging de overgang van een naamwoord tot een werkwoord of omgekeerd, en van een substantief tot een adjektief niet zonder woordvormingsmiddel of ten minste zonder verandering der verbuiging in het werk.

1. *Werkwoorden onmiddellijk van naamwoorden* of *bijwoorden afgeleid.*

Zoodanig zijn: *krijgen* (*krijg voeren*) van *krijg*, *huizen* (*in een huis wonen*) van *huis*, *schuimen* (*van het schuim ontdoen*) van *schuim*, *heelen* (*heel maken*) van het bijvoeg. naamwoord *heel* (*geheel*), *vlotten* (*vlot worden* of *vlot gaan*) van *vlot*, *pletten* van *plat*, *zegepralen* van *zegepraal*, *uiten* van *uit*, *innen* van *in* enz.

2. *Naamwoorden, onmiddellijk van werkwoorden afgeleid.*

Zoodanige treft men bepaaldelijk in samenstelling met andere woorden aan; bij voorb.: *eerbied* van *eer bieden*, *een beeldjeskoop* van *beeldjes koopen.*

3. *Bijvoegelijke naamwoorden onmiddellijk van zelfstandige naamwoorden afgeleid.*

Ook deze treft men in samenstelling met een ander woord aan; bij voorb.: *een langbeen*, *een blaaskaak*, *een vierkant*, enz. Dergelijke woorden worden steeds zelfstandig gebruikt.

DERDE HOOFDSTUK.

SAMENSTELLING.

§ 35.

1. *Samenstelling* noemt men dat woordvormingsmiddel,

www.libtool.com.cn

waardoor twee of meer zelfstandige woorden tot één worden verbonden.

Elke samenstelling bestaat uit twee leden, daar zij een *hoofddenkbeeld* bevat, hetwelk door een *bijkomend denkbeeld* nader bepaald wordt. In *huishond*, *hofhond*, *waterhond*, drukt het woord *hond* het hoofddenkbeeld, het geslacht, uit, en geven de woorden *huis*, *hof*, *water*, de bepaling van dat denkbeeld, de soort, te kennen.

Elk der bestanddeelen van een samengesteld woord, of beide bestanddeelen te gelijk kunnen op hunne beurt samengesteld zijn; doch steeds is elk derzelve met betrekking tot het andere bestanddeel als eenvoudig aan te merken, en het geheel blijft dus altijd tweeledig. In *uurwerk-maker* is het eerste, in *avondgodsdienst* het tweede lid samengesteld, in *timmermans-werktuig* zijn het beide; doch niettemin is het eene ten aanzien van het andere als een ondeelbaar geheel te beschouwen.

Blijkens de aangevoerde voorbeelden bekleedt gemeenlijk het bepalende woord de eerste, het hoofdwoord de laatste plaats in de samenstelling. Ook bepaalt dit laatste woord de woordsoort, en, bijaldien het samengestelde woord een zelfstandig naamwoord is, het geslacht van het samengestelde woord. Zoo is *doorboren* een werkwoord, omdat *boren* zulks is; *boomvrucht* een vrouwelijk zelfst. naamwoord, omdat *vrucht* zulks is.

2. Benevens de *eigenlijke samenstelling* bestaat er ook eene *oneigenlijke samenstelling*, en voorts benevens de *oorspronkelijke* samenstelling, eene samenstelling *door afleiding bewerkt*.

Alleen op de eigenlijke en oorspronkelijke samenstelling is het gezegde ten volle toepasselijk.

§ 36.

Oneigenlijke samenstelling.

De oneigenlijke samenstelling is niets anders dan eene *samenkoppeling*, en bestaat hierin, dat woorden, die in eene gram-

www.libtool.com.cn

matische betrekking tot elkander staan of anderszins bijéénbehooren en te zamen één zindeel vormen, tezamengenomen en aanééngeschreven worden. Hiertoe behooren:

1. *Zelfstandige naamwoorden*, en wel dezulke, die bestaan uit een zelfstandig naamwoord, voorafgegaan door een adjektief; bij voorbeeld: *hoogepriester*, *hoogeschool*, *eigennaam*, *edelgesteente*, *blijmare*, *zuurkool*, *nieuwjaar*, *roodaarde*, *stilleven*, *hoogmoed*, *grootmeester*, *oudkoning*, *oudoom*, *grootvader*, *jonkheer*, *zilvergeld* enz. De verbinding geschiedt hier op dezelfde wijze, als zij altijd tusschen adjektief en substantief plaats heeft, en waar de vokaal, die het adjektief kenmerkt, zoo het zich ter bepaling vóór een substantief bevindt, hier ontbreekt, is zij bij apokope (zie § 26.) onderdrukt: *blijmare* staat voor *blijde mare*, *hoogmoed* voor *hooge moed*, en nevens *nieuwjaar* is *oudejaar* in gebruik. Adjektief en substantief worden hier tot één woord tezamengevoegd, omdat bij hunne vereeniging óf een bepaalde klasse of soort van het begrip, door het substantief uitgedrukt, te kennen gegeven, óf het begrip des adjektiefs min of meer gewijzigd wordt.

Aanm. 1. Hiertoe behooren ook *haverdegort*, *boekendegrutten*, *karnemelk*, voor *gekarndemelk*.

Aanm. 2. Ook in *vierschaar*, d. i. *de vierscharen* (*schragen* of *banken*) staan de beide bestanddeelen in eene gewone grammatische betrekking tot elkaar. Dit woord staat alleen als vertegenwoordiger van die klasse van samengestelde woorden, waartoe in het Sanskr. woorden als *triloki* (*de drie werelden*), in het Grieksch als τριννύχιον (*drie nachten*), en in het Lat. als *quadriennium* (*vier jaren*) behooren. Het zelfst. naamw. *handvol* is eene samenkoppeling van het substantief *hand* en het adjektief *vol*, in de praedicatieve betrekking daaraan toegevoegd.

2. *Bijvoegelijke naamwoorden:*

1). Dezulke, die uit twee adjektieven bestaan, tusschen welke het verbindend woordje *en* is weggelaten, als *doofstom* voor *doof en stom*, *openbaar* voor *open en baar*, *langzaam* voor *lang en zaam* (d. i. *traag*, Goth. sains), *kersvers*, d. i. *kers* (*kras*) *en versch*; *dapperdeftig* (bij Hooft).

2). Dezulke, die bestaan uit een adjektief, voorafgegaan hetzij door een bijwoord, dat eigenlijk eene plaatselijke betrekking aanduidt, maar hier dient om de beteekenis des adjektiefs

www.libtool.com.cn

te versterken, als: *overgroot*, *overoud*, *ingoed*, *doordroog*; hetzij door eenig bijwoord of ander woord, dat, met het adjektief vereenigd, zoo veel beteekent als het adjektief in den superlatief: als: *welzalig*, *weledel*, *welbespraakt*, *volzalig*, *algoed*, *aloud*, *allergelukkigst*, of met het adjektief vereenigd eene hoedanigheid van bijzonderen aard te kennen geeft, als: *overalomtegenwoordig*, *donkerblauw*, *lichtgroen*.

Aanm. In de eigenlijke samenstelling *doodzwak*, *doodziek*, *doodstil*, heeft het bepalende woord, daar het de hoedanigheid als strekkende tot den dood of aan den dood gelijk kenmerkt, de kracht om aan die hoedanigheid den hoogsten trap toe te kennen. Vandaar dat de samenkoppeling van andere bijvoegelijke naamwoorden met *dood* zooveel als den superlatief dier adjektieven beteekent: *doodeenvoudig*, *doodnatuurlijk*, *doodgoed*, *doodeerlijk*, *doodarm*. — In sommige samenkoppelingen heeft het woord *stik* met zijne klankverwisselende vormen *steke* en *stok* dezelfde kracht, te weten in *stikdonker*, *stikvol*, *stekdood* (bij Kiliaen), *steke blind* (bij Kiliaen ook *stikblind* en *stokblind*), *stokdoof*, *stokoud*. Dit *stik* schijnt hetzelfde woord te zijn als het Eng. *steep*, hetwelk wederom hetzelfde is als ons *diep* (vgl. § 17. II. 2.). In het Geldersch beteekent *stik* nog *steil*, dus *hoog*, het correlatief van *diep*: zoo beduidt het Lat. altus *hoog* en *diep* tegelijk. *Stikziende*, d. i. *bijziende*, is van eenigszins anderen aard: zij, die met dit gebrek behept zijn, schijnen dus genoemd te worden, omdat zij, doordien zij de voorwerpen dicht bij het oog brengen, scherp en nauwkeurig schijnen toe te zien.

3). De adjektieven *dergelijke*, *mijnsgelijke* enz., die bestaan uit den genitief eens voornaamwoords, door het adjektief *gelijk* beheerscht.

3. *Werkwoorden*:

1). De zoodanige, die uit een werkwoord bestaan met een qualitatief bijvoegelijk naamwoord of een zelfst. naamw., door het werkwoord geregeerd, verbonden. De samenkoppeling is hier ingevoerd, omdat de woorden in deze verbinding eene eigenaardige beteekenis bezitten, die bij de scheiding der bestanddeelen te loor zou gaan; bij voorbeeld, *hoogachten*, *vrijlaten*, *goedmaken*, *grootspreken*, *genoegdoen*. Loste men hier de verbinding op, zoo zou, bij voorbeeld, *vrij laten* niet *loslaten*, maar *op iemands vrijheid geen inbreuk maken*; *genoeg doen* niet *bevredigen*, maar *in eene genoegzame mate doen* beteekenen. Werkwoorden, met zelfst. naamwoorden samengekoppeld, zijn: *waarnemen*, *gadeslaan* (*waar* en *gade* beteekenen hier hetzelfde als *acht*, d. i. *aandacht*, in *acht slaan*).

www.libtool.com.cn

Aanm. In de woordschikking, door den hoofdzin gevorderd, wordt de samenkoppeling van al zulke werkwoorden weder opgeheven. Terwijl men in de afhankelijke woordschikking zegt: *geloof, dat ik u hoogacht; dat ik hem gadesla*, moet men in den hoofdzin zeggen: *ik acht u hoog*, of *hoog acht ik u*, of, in de vraag: *acht ik u hoog?* en *ik sla hem gade.* — Krijgt het bijwoord eene bepaling, die daaraan in het bijzonder toebehoort, dan wordt ook in den afhankelijken zin de samenstelling verbroken, als: *verneem, hoe hoog ik hem acht*, dat is: *in welke mate ik hem hoog acht; hoe ik hem hoogacht*, zou beteekenen: *op welke wijze ik hem hoogacht.*

2). De zoodanige, die bestaan uit een werkwoord met een bijwoord van plaats of omstandigheid verbonden; bij voorbeeld: *aankomen, achterblijven, doorbrengen, inleggen, navolgen, uitbarsten, tusschentreden, binnensluipen, opstaan, overslaan, omslaan, tegenkomen, voornemen, voortbrengen, wegnemen, wederkomen, toesnellen, teruggeven, samenstemmen, heengaan, henengaan, afbreken, medenemen, samenstemmen, misloopen, bijéénvoegen, achterovervallen, vooruitloopen, rechtuitgaan, voorbijstreven* en dergel.

Aanm. Ook hier bestaat de samenkoppeling slechts bij de woordschikking, door den afhankelijken zin gevorderd.

3). De zoodanige, die bestaan uit twee werkwoorden, van welke het eerste oorspronkelijk in den infinitief staat en alzoo van het tweede afhangt, zoo als: *spelevaren* voor *varen spelen* (dat is, *gaan spelen*); zoo zeide men oudtijds ook *jagen varen, striden varen;* of die beide nevengeschikt zijn, zoodat men het verbindend woordje *en* er tusschenin kan voegen, bij voorbeeld: *spelemeien*, dat is, *spelen en meien, minnekozen, liefkozen* (*lieven en kozen*), *vrijwaren* d. i. *vrijen en waren, rinkelrooien* (d. i. *rinkelen, met rinkels spelen, en rooien, rondzwieren*), *ruilebuiten* (d. i. *ruilen en buiten*, hetwelk mede *ruilen* beteekent), *koekeloeren* (d. i. *koeken* of *kijken*, Hoogd. *gucken, en loeren*), *slaapwandelen* (*slapen en wandelen tegelijk*).

Aanm. Zulke werkwoorden zijn onscheidbaar samengekoppeld: *ik liefkoos, heb geliefkoosd; ik vrijwaar, te vrijwaren.*

4. *Deelwoorden.* Met een bijvoegelijk naamwoord, bestemd om zekere omstandigheid uit te drukken, zijn samengekoppeld: *doodgeboren, jonggeboren, jongstleden* (voor *jongstgeleden*), *laatstleden.*

www.libtool.com.cn

5. *Telwoorden.* Alle samengestelde telwoorden behooren tot de oneigenlijke samenstelling: *dertien*, *veertien*, *vijftien* enz. (eigenlijk *drie en tien*, *vier en tien* enz.); *tweehonderd*, *tienduizend* enz. (eigenlijk *tweemaal honderd*, *tweemaal duizend*); *anderhalf*, *derdehalf* enz. (d. i. *de andere*, *de derde half*); *allerlei*, *velerhande* enz., hoedanige soortgetallen uit een bijvoegelijk telwoord bestaan, met de verouderde substantieven *lei* en *hande* in den genitief van het vrouwelijk geslacht samengekoppeld, en dus eene bijvoegelijke bepaling uitmaken.

6. *Voornaamwoorden.* Alle niet eenvoudige voornaamwoorden vormen eene samenkoppeling. Zij bestaan meestal uit het lidwoord, met een voornaamwoord vereenigd, als *degene* (*diegene*), *hetgene* (*datgene*), *dezulke*, *dewelke*, *dezelve*, *dezelfde*. Voorts: *elkander* (*malkander*), d. i. *elk den ander*.

7. *Partikels.* Onder de partikels (bijwoorden of voegwoorden) vindt men, evenmin als onder de tel- en voornaamwoorden, eigenlijk-samengestelde woorden. Alle partikels, die niet eenvoudig zijn, zijn oneigenlijk samengesteld. Wij verdeelen de hiertoe behoorende partikels in vier soorten:

1). Partikels, die bestaan uit een substantief met een voorafgaand bijvoegelijk woord, meestal in den genitief, als: *eensdeels*, *geenszins*, *langzamerhand*, *middelerwijl*, *eenigermate*, *gelukkigerwijs*, *heelshuids*, *blootshoofds*, *goedertieren* (thans adjektief, eigenlijk bijwoord); soms in den datief, als (*van*) *lieverlede*, *allenthalve*, *mijnentwege*, of in den accusatief, als: *dewijl*, *eenmaal*, *allemaal*, *tienvoud*, *menigwerf*, *meermalen*, *altijd*, *somtijds* en *dikwijls* (de *s* is de adverbiële uitgang); naar het voorbeeld van *veelmaals*, *dikmaals*, zijn gevormd *toenmaals*, *voormaals*.

2). Partikels, die bestaan uit een voorzetsel, gevolgd door een substantief, door een zelfstandig gebruikt adjektief of door een voornaamwoord, bij voorbeeld: *onderweg*, *onderwijl*, *terwijl*, *terug*, *tegader*, *terstond*, *voorshands*, *integendeel*, *inderdaad*, *nademaal*, *naderhand*, *naarmate*, *binnenslands*, *bijgevolg*, *bijkans*, *uitermate*, *omstreeks*, *on-*

www.libtool.com.cn

geveer; overal, telkens, buitengewoon (welk woord als adjektief gebruikt wordt), *insgelijks, intusschen, overluid, voorzeker, voorwaar; bovendien, bijaldien, indien, opdat, omdat, nadat.* Een bijwoord van plaats vervangt het zelfstandig voornaamwoord, in: *vandaar, vanhier* enz. Het regerende woord staat achter den naamval, in *deswegens, desniettegenstaande, weshalve, derhalve, desgelijks, welluidendheidshalve, trapswijze.*

3). Partikels, die bestaan uit een substantief, een voornaamwoord of een bijwoord, dat de plaats eens substantiefs vervangt, gevolgd door een bijwoord, dat als bepaling van een nevensgaand of daarbijgedacht voorzetsel moet beschouwd worden. Bij voorbeeld: *stroomaf, bergop, jaarin — jaaruit, hiertoe* (d. i. *tot hiertoe*), *daaraf* (d. i. *van daaraf*), *daarboven, daarentegen, voorwaarts, daarheen, daarop, hiermede, hemelwaarts* (d. i. *te hemelwaart*), *derwaarts*, enz.

4). Partikels, die bestaan uit twee bijwoorden, van welke het eene de beteekenis van het andere versterkt of volledіger maakt. Bij voorbeeld: *weleer, veeleer, voorheen, wellicht, evenwel, hoewel, rondom, rechtuit, volop, kortom, kortaf, middenin, daarhenen, doorheen, vooraan, achterover, voortaan, bovenop, voorbij, vooruit, alzoo, alhier, alsnog, almede, zoowel, zoodra, nogtans.* Uit een voegwoord, door een bijwoord gevolgd, bestaat *ofschoon;* uit een bijwoord, door een voegwoord gevolgd, bestaat *zoodat.*

Aanm. Tenzij is eene samenkoppeling van drie woorden *het en zij*, d. i. *het zij niet.* Over eenige samenkoppelingen, ten gevolge eener grammatische figuur ontstaan, is gehandeld in § 22. § 24. I. 2. 3). II. 2. en 27. 1. 1). 2).

§ 37.

Eigenlijke samenstelling.

Deze is weder in twee soorten onderscheiden: in eene *minder innige samenstelling* of *samenvoeging*, en in eene *innige samenstelling* of *samensmelting.*

I. De *minder innige samenstelling* of *samenvoeging* is

www.libtool.com.cn

eene vereeniging van woorden, die in eene betrekking tot elkander staan, welke door een bepaalden grammatischen vorm kan worden wedergegeven.

Als *minder innig samengesteld* of *samengevoegd* moeten beschouwd worden woorden van verschillenden aard:

1. Een bijwoord of zelfstandig naamwoord treedt ter bepaling vóór het hoofdwoord om uit te drukken, wat buiten de samenstelling door achterplaatsing of nevenstelling kan uitgedrukt worden. Bij voorbeeld: *benedenkamer* (*de kamer beneden*, even als *de burgemeester alhier*), *bovenhuis*, *voorjaar*, *middag*, *onderkleed*, *binnenplaats*; *Godmensch* (*de mensch*, *God*, d. i. *de mensch*, *die tevens God is*), *moedermaagd*, *manwijf* (*wijf*, *dat zich als man gedraagt*), *burgerheer*, *heereboer*, *meesterknecht*, *moederstad*, *moederland*, *eikeboom*, *keisteen*, *Amstelstroom*, *Alpengebergte*, enz.

2. Een substantief, als bepalend woord gebezigd, staat tot het hoofdwoord (zelfst. of bijvoeg. naamw.) in eene betrekking, die buiten de samenstelling door een verbuigingsvorm (genitief en soms datief) van het bepalende woord kan worden uitgedrukt. Bij voorbeeld: *daglicht* (*licht des dags*), *godsdienst*, *koningsmoord*, *kindskind*, *heerenhuis*, *landsontvanger*, *stadsijker*, *rechterstoel*, *paardestaart*, *vaderland*, *rundvleesch*, *levenswandel*, *plaatsnaam* (d. i. *naam van eene plaats*), *geslachtsnaam* (*naam van een geslacht*, vervolgens *naam*, *dien een persoon aan zijn geslacht ontleent*), *doopnaam*, *voeteuvel*, *zijdewee*, *noordenwind*, *huishond*, *schoothond*, *boekhandel*, *huisknecht*, *stalknecht*, *rechtsgeleerde*, *schriftgeleerde*, *krijgsgevangene*, *kunstwerk*, *lofwaardig*, *prijzenswaardig*, *geldgierig*, *bloeddorstig*, *lichtschuw*, *volkrijk*, *hulprijk*, *liefdevol*, *zinledig*, *doodschuldig*, *bomvrij*, *scheutvrij*; *godgelijk*.

Aanm. 1. Tot deze klasse schijnt ook *landzaat* te behooren, daar het tweede bestanddeel (*zaat*) een stamvorm schijnt te zijn van *zetten*, d. i. *bezitten*, even als in de oude namen *Holtsaten*, *Maresaten*, hoedanige het Oudhoogd. en Angels. er meer bezitten.

Aanm. 2. Gelijk nog heden ten dage *waardig*, *vol*, met zijne synonymen, en *schuldig* met een genitief voorkomen, zoo regeerden voormaals dezen naamval ook de adjektieven, die een *begeeren* of *genegen zijn* of het tegenovergestelde beteekenen.

www.libtool.com.cn

Aanm. 3. Al is het, dat in de boven aangevoerde woorden het bepalende woord in de betrekking van den genitief tot het bepaalde woord staat, toch beteekent de samenstelling niet hetzelfde als dit woord met het andere in den genitief bij zich: *het daglicht* is iets anders dan *het licht van den dag:* het eerste duidt eene soort van licht in onderscheiding van andere soorten van licht aan; *een bloemenkrans* is eene soort van krans, *een krans bloemen* zijn *bloemen in een krans gewonden.*

II. De *innige samenstelling* of *samensmelting* is eene vereeniging van woorden, die in eene betrekking tot elkander staan, welke door geen bepaalden grammatischen vorm kan worden wedergegeven.

Als *innig samengesteld* of *samengesmolten* moeten beschouwd worden woorden van verschillenden aard:

1. Een werkwoordelijke stam of zelfstandig naamwoord treedt ter bepaling vóór het hoofdwoord (zelfst. of bijvoegel. naamw.) om een doel en soms de gelegenheid uit te drukken. Bij voorbeeld: *zaagmolen* (*molen om te zagen*, d. i. *die dient om te zagen*), *leefwijze* (*wijze om te leven*), *eetlust* (*lust om te eten*); even zoo: *drinkbeker*, *tooverroede*, *schrijfpen*, *slachtmes*, *werkhuis*, *rijweg*, *valstrik*, *scheidsmuur*, *leerschool*, *rekenboek*, *bidstond* enz.; *praatziek* (*ziek*, d. i. *begeerig*, *om te praten*), *merkwaardig*, *sluimerzoet* (*zoet*, d. i. *er op gesteld*, *om te sluimeren*), *leergierig*, *luistergraag* (*gretig om te luisteren*), *zeilreê* (*gereed om te zeilen*), *schijnheilig* (*heilig voor het vertoon*); *pennemes*, *bierglas*, *lofgedicht*, *hulpvaardig*, *dienstwillig*, *zeeziek* (*ziek ter zee*).

Aanm. Ons taalgebruik wraakt zulke samenstellingen, waarbij het bepalende woord tot het bepaalde woord in eene betrekking staat, die door geenen in onze taal zelve bestaanden grammatischen vorm kan worden uitgedrukt. Zoo kunnen wij geene samenstelling vormen als in het Sanskrit: patigushta (*door haren man bemind*), in het Baktrisch: Mazdadâta (*door Mazda gegeven*), in het Grieksch en Gothisch: χειροποιητος en handuvaúrhts (*door de hand gemaakt*). Immers *manbemind*, *Godgegeven*, *handgemaakt*, laat zich in onze taal niet zeggen, en de reden is deze, dat wij geenen naamval bezitten, als welken die andere talen in haren ablativus of dativus bezaten. Maar hoe is dan de vorm van woorden als *zaagmolen* enz. en ook van *kerkgang*, *hemelvaart*, *bedevaart* en dergel. te rechtvaardigen? Hier toch staat het bepalende woord tot het bepaalde in eene betrekking, die ter nauwernood in de oude talen, en ganschelijk niet in onze taal door eenen naamval kan worden wedergegeven: *een zaagmolen*, namelijk, is *een molen tot zagen*, *kerkgang* is *een gang ter kerk.* Tot verklaring dient, dat in onze taal het voorzetsel *te* aan uitlating onderhevig is. Zoo zegt men *scheep gaan* voor *te schepe gaan*, *het koordedansen* voor *het dansen te koorde*, *boorende vol*

www.libtool.com.cn

voor *ten boorde vol*, *huiszittend* voor *te huis zittend*, *huisbakken* voor *te huis gebakken*, *aderlaten* voor *ter ader laten*, *zoek zijn* voor *te zoek zijn*. Die samenstellingen derhalve laten zich verklaren door de uitlating van het voorzetsel *te* vóór eenen infinitief of zelfstandig naamwoord. Liet men dan van de uitdrukking *molen te zagene* (de uitgang van den infinitief is die des datiefs), of *te zagene molen*, het voorzetsel *te* weg, zoo behield men *zagene molen*, en werkelijk vind ik in een geschrift van 1621 *houtzagendemolen* (waar de *d* is ingelascht). Dit *zagenemolen* werd *zagemolen* of *zaagmolen*. In het Engelsche *drinkingglass*, *dressingroom*, is het eerste lid der samenstelling mede niets anders dan een infinitief. Op deze wijze won onze taal eene wijze van samenstelling, die in het Gothisch nog niet bestond. In het Oudhoogd. vindt men echter reeds dergelijke samenstellingen als *tragabetti*, *webehus*, voor *traganbetti*, *webenhus*.

2. Het bepalende woord (een zelfst. naamwoord) geeft eene kenmerkende eigenschap van het hoofdwoord te kennen, zoo dit een zelfstandig, en een meer bijzondere eigenheid, zoo het hoofdwoord een bijvoegel. naamwoord is. Bij voorb. ***koopman***, ***leidsman***, ***bedelmonnik***, ***koophandel***, ***rendier***, ***dichtstuk***, ***kunstbloem***, ***vuistgevecht***, ***lepelkost***, ***schildpad***, ***vruchtboom***, ***wijnstok***, ***pekelharing***, ***stoomboot***, ***kosthuis***, ***zonnebloem***, ***nagelbloem***, ***bandworm***; ***slaapdronken***; ***handgauw***, ***letterwijs***, ***doodzwak***, ***doodstil***, ***hemelhoog***, ***sneeuwwit***, ***aschgrauw***, ***zeegroen***, ***doodsbenauwd***.

Aanm. Deze wijze van samenstelling vindt hare verklaring en rechtvaardiging hierin, dat het hoofdwoord slechts uitdrukkelijk te kennen geeft, wat, des noods, door eenen afleidingsuitgang zou kunnen aangeduid worden. De aanduiding door een afleidingsuitgang is stouter, dan het uitdrukkelijk noemen. Waar zich nu de taal het meerdere vergund zag, mocht zij zich het meerdere veroorloven. Zoo is *koopman* zoo veel als *kooper*, *leidsman* als *leider*, *dichtstuk* als *gedicht*, *slaapdronken* als *slaperig*, *handgauw* als *handig*, *letterwijs* als *geletterd*, *doodstil* als *doodsch*, *aschgrauw* als *asschig* (*van kleur*). Toen eenmaal een dergelijke wijze van samenstelling ingevoerd was, werden er naar die analogie steeds meer woorden in het gebruik opgenomen.

3. Het hoofdwoord wordt bepaald door een bijwoord van plaats of omstandigheid, hetwelk bij de oplossing der samenstelling een in de gedachte aan te vullen zelfstandig naamwoord als voorzetsel blijkt te regeeren. Bij voorbeeld: ***bijnaam*** (*een naam bij een anderen naam*), ***omstreek***, ***buitenland***, ***voorbede***, ***opgeld***, ***medemensch***, ***evenmensch*** (*een mensch nevens mij*), ***mededoogen***.

4. Eenige zelfst. naamwoorden zijn er met bijwoorden samengesteld, die, daar er een deelwoord bij gedacht werd, zich

www.libtool.com.cn

met dat bijwoord lieten vereenigen. Van dezen aard zijn *weldaad* (*wel uitgevoerde daad*), *wellust*, *etgroen* (d. i. *weder opgeschoten groen*), *etmaal*, *zondvloed*, hetwelk geenszins samengesteld is uit *zonde* en *vloed*, maar staat voor *zendvloed*: zoo schrijft dan ook Vondel, en in de Staten-Bijbelvertaling leest men (II Petr. 2, 5) *zundvloed*, hoezeer daar voor *zonde* nimmer *zunde* geschreven staat. Dat *zend* nu is ontstaan uit *sine*, een Oudduitsche versterkende partikel, die, bij voorb., voorkomt in *sine-gruen*, *sterkgroen*.

§ 38.

Woorden ontstaan door afleiding van reeds samengestelde woorden. — Stamvormen van met bijwoorden samengekoppelde werkwoorden.

Zoodanige samengestelde woorden, wier laatste bestanddeel van een affeidingsuitgang voorzien is, welken het buiten die samenstelling niet toelaat, moeten als afgeleid van reeds samengestelde woorden beschouwd worden. Doch niet alleen deze, maar ook verscheidene andere afgeleide samengestelde woorden; ja, verscheidene samengestelde stamvormen vooronderstellen een voorbestaand samengesteld woord, waarmede zij in verband staan.

1. Van reeds samengestelde werkwoorden komen af: zelfstandige naamwoorden, als: *onderneming*, niet uit *onder* en *neming*, dat niet bestaat, maar van *ondernemen*; *afleiding* van *afleiden*; verder: *optocht*, *aftocht*, *toezicht* enz. En bijvoegelijke naamwoorden, als: *onwederstaanbaar*, niet uit *weder* en *staanbaar*, maar van *wederstaan*; *aannemelijk* van *aannemen*; *toegefelijk*, *nalatig*, enz.

2. Van reeds samengestelde zelfstandige naamwoorden komen af: bijvoegelijke naamwoorden, als: *almachtig* van *almacht*, *aandachtig*, *oudvaderlijk*, *schoolmeesterachtig* en dergel. *Krijgsgevangen*, *rechtsgeleerd*, *schriftgeleerd*, *wetgeleerd*, wier samenstelling, zoo zij als bijvoegel. naamwoorden te beschouwen zijn, kwalijk verklaarbaar is, veronderstellen het vóór-

www.libtool.com.cn

bestaan van de samengestelde zelfst. naamwoorden *een krijgsgevangene*, *een rechtsgeleerde* enz. Evenzoo schijnt *gastvrij* het vroeger bestaan van het woord *gastvrijheid* (d. i. *veiligheid van den gast* of *vreemdeling*) te veronderstellen. — Ook werkwoorden komen af van reeds samengestelde bijvoegel. naamwoorden, als *eerbiedigen* van *eerbiedig*, *rechtvaardigen* van *rechtvaardig*, of van reeds samengestelde zelfstandige naamwoorden, als: *handhaven*, niet uit *hand* en *haven*, hetwelk niet bestaat, maar van *handhave*, dat samengesteld is uit *hand* en *have*; *zegepralen* van *zegepraal*; *waarborgen* van *waarborg*; *weeklagen* van *weeklage*, d. i. *weeklacht*; *argwanen* van *argwaan*, *nachtbraken* van *nachtbraak*, en dus ook *rabraken* van *radebraak* (*het breken der leden op het rad*); verder: *schoolmeesteren*, *wedijveren*, *weêrlichten*, *brandmerken*, *schandvlekken*. *Dwarsboomen* en *doodverwen* veronderstellen de samengekoppelde woorden *dwarsboom* en *doodverw*, en *kortwieken* het samengestelde *kortwiek* (*een vogel met gekorte wieken*). *Waarschouwen* schijnt afgeleid van *waarschouw*, samengesteld uit *waren* (*gadeslaan*) en *schouw* (*wachttoren*), en zou dus eigenlijk beteekenen *op den uitkijk staan*. Ook *raadplegen* bestaat niet uit *raad* en *plegen*: dan toch zou het afscheidbaar samengesteld moeten wezen, maar schijnt afgeleid van *raadpleeg* (*raadpleging*), gelijk (*be-*)*raadslagen* van *raadslag*. *Beeldhouwen*, *pluimstrijken*, *dwarsdrijven*, *waarzeggen*, veronderstellen het vroeger bestaan van de samengestelde persoonsnamen *beeldhouwer*, *pluimstrijker*, *dwarsdrijver*, *waarzegger*, en een bewijs daarvan is, dat waar zulke woorden met ongelijkvloeiende werkwoorden in verband staan, zij niettemin, als alle afgeleide werkwoorden, gelijkvloeiend zijn: men zegt *beeldhouwde*, *gebeeldhouwd*; *pluimstrijkte*, *gepluimstrijkt*; *dwarsdrijfde*, *gedwarsdrijfd*; niet: *beeldhieuw*, of *gepluimstreken*, noch *pluimgestreken*, al vindt men dat ook bij Six van Chandelier. — Eveneens komt *zegevieren* van *zegevierend*, *dagteekenen* van *dagteekening*,

www.libtool.com.cn

evenaren voor *evenaarden* van *evengeaard*. Ook *logenstraffen* schijnt afgeleid van *logens-traf*, welk *traf* dan een stamvorm is van *treffen*, hetwelk hier, gelijk in *een verbond treffen*, zoo veel als *maken* beteekent: *leugen maken* nu is *heeten liegen*.

Aanm. 1. Men zeide voorheen ook *logenstroopen* en *logenstreepen*. Dit *stroopen* nu is blijkbaar het Hoogd. *streifen*, ons *strijken*, hetwelk mede zoo veel als *maken* beteekent in *een vonnis strijken* (zie Synt. § 125. I. 1. 1).).

Aanm. 2. Bij de afleiding van *beeldhouwen* enz. *zegevieren*, enz. even als van *gastvrij*, bespeuren wij de onderdrukking van den afleidingsuitgang, die in *beeldhouwer*, *zegevierend*, *gastvrijheid* aanwezig was. Men maakte, namelijk, van het woord een werkwoord of bijvoegel. naamwoord eenvoudig door er den uitgang af te nemen. Zoo heeft hier dan afleiding plaats door het tegenovergestelde middel van dat, wat gewoonlijk aangewend wordt. Niet vreemd is het, dat om een nieuwen afleidingsuitgang te kunnen aannemen, een vroeger aanwezige uitgang weggelaten wordt. Dit geschiedt in *bisdom* voor *bisschopdom*, *grietenij* voor *grietmanrij*, *bewusteloos* voor *bewustheidloos*.

3. Stamvormen van met bijwoorden of bijwoordel. uitdrukkingen samengekoppelde werkwoorden zijn: zelfstandige naamwoorden, als *toeloop*, niet uit *toe* en *loop*, maar stamvorm van *toeloopen*; *inleg*, *bijstand*, *uitgave*, *bijdrage*, *inkoop*, *afkeer*, *inhoud* enz.

§ 39.

Samenstelling door afleiding bewerkt.

I. Een werkwoord of zelfstandig naamwoord, van eenigerlei bepalend woord of uitdrukking vergezeld, kan, door de kracht eens afleidingsvorms, met die bepaling tot een samengesteld woord samensmelten.

1. Ten eerste is dit het geval met eene menigte woorden op *er*, als: *kolenbrander*, niet uit *kolen* en *brander*, noch ook afgeleid van *kolenbranden*: want zulk een samenstelling bestaat niet; maar door de kracht diens uitgangs uit de losse woorden *kolen* en *branden* samengesteld. Eveneens zijn te beoordeelen: *wijndrinker*, *zonnewijzer*, *tandestoker*, *broodbakker*, *parelvisscher*, *natuuronderzoeker*, *betweter*, *boekhandelaar* (van *handelen in boeken*), *schoolganger* (van *ter school gaan*), *bede-*

www.libtool.com.cn

vaartganger, *koordedanser*, *buikspreker*, *schaatsenrijder*, *groefbidder* enz. Van anderen aard is de uitgang *er* in *vierentwintigponder*, *vijfentachtiger*, *driedekker*, in welke echter mede de losse woorden *vier en twintig pond*, *vijf en tachtig*, *drie dekken*, door de kracht van dezen uitgang eene samenstelling vormen.

2. Desgelijks worden de verbale uitdrukkingen *schadeloos stellen*, *te leur stellen*, *geheim houden*, *in acht nemen*, *uit elkander zetten* enz., door de kracht van den uitgang tot samengestelde naamwoorden gevormd: *schadeloosstelling*, *teleurstelling*, *geheimhouding*, *inachtneming*, *uitelkanderzetting*; en de bestanddeelen van de uitdrukkingen: *over en weder praten*, *heen en weder draven*, vormen eene samenstelling door de kracht van het voórvoegsel *ge*, waar dit vóór den verbalen stam treedt: *over-en-weer-gepraat*, *heen-en-weêr-gedraaf*.

3. De uitgang *ig* vereenigt een zelfstandig naamwoord, van een bijvoegelijk naamwoord of telwoord vergezeld, met dit bijvoegel. naamw. of telwoord tot een samengesteld bijvoegelijk naamwoord, in woorden als *goedhartig*, niet uit *goed* en *hartig*, ook niet afgeleid van een naamwoord *goedhart*, maar uit de losse woorden *goed* en *hart*. Van denzelfden aard zijn: *vrijwillig*, *vrijzinnig*, *eenzijdig*, *vierhoekig*, *grootmoedig*, *rechtvaardig* (van *recht* en het oude *vaarde* of *verde*, dat is, *vaart* of *gang*). *Zoodanig* en *dusdanig* zijn door denzelfden uitgang vereenigd uit *zoo gedaan*, *dus gedaan*; *wereldkundig* uit (*ter*) *wereld kond* (d. i. *bekend*).

4. De uitgang vereenigt bijwoordelijke en andere uitdrukkingen tot samengestelde adjektieven, als *alledaagsch* van *alle dag*, *anderdaagsch*, *goedgeefsch* van *goed geven*, *binnenlandsch* van *binnen den lande*, *buitendijksch*, *uitheemsch*, *angstvallig* van *angstig vallen*.

5. Ook in zoodanige adjektieven, die uit eene bijvoegelijke of bijwoordelijke bepaling en een adjektief, van het voorvoegsel *ge* en den uitgang des verleden deelwoords voorzien, schijnen

www.libtool.com.cn

te bestaan, moet de samenstelling als eerst door de afleiding bewerkt beschouwd worden. Dus is *snelgewiekt* niet samengesteld uit *snel* en *gewiekt*, maar uit de losse woorden *snel* en *wiek*; desgelijks *breedgetakt*, *hooggetopt*, *platboomd* voor *platgebodemd*, *aardschgezind* en *hemelschgezind* (uit *aardsch*, *hemelsch* en *zin*), *welgemoed*.

II. De onmiddellijke afleiding (zie § 34) is voldoende om een woord in staat te stellen een ander woord ter bepaling vóór zich te nemen en alzoo daarmede eene samenstelling te vormen.

1. 1). De losse woorden *eer bieden* vormen eene samenstelling, zoodra de stam van *bieden*, door onmiddellijke afleiding, de beteekenis bekomt, die anders door den uitgang *ing* bewerkt wordt: *eerbied* (als ware het *eerbieding*). Eveneens zijn te beoordeelen: *dankbetoon*, *plichtbesef*, *tijdverdrijf*.

2). Ook wanneer de stam eens werkwoords de beteekenis erlangt, die hem gewoonlijk door toevoeging van den uitgang *er* verleend wordt, is hij in staat met een bepalend woord eene samenstelling te vormen: *beeldjeskoop*, *allemansplaag*, *deugdlief* (van *lieven*, *beminnen*), *albedil*, *alleklap*, *vaandrig* (voor *vaandraag*). Ook in omgekeerde orde (met het objekt achter den verbalen stam) komen zulke samenstellingen voor: *brekespel*, *stokebrand*, *schendevreê*, *dorstebloed*, *bedil-al*, enz.

Aanm. 1. Zulke samenstellingen zijn in onze taal uit den hoogeren stijl uitgesloten; zij hebben iets belachlijks of iets gemeenzaams, en de reden is deze, dat zij slechts voegen aan zulke talen, waar de verbale stam of het verbogen substantief, door het erlangen van den adjektieven verbuigingsvorm, kennelijk van aard verandert. In onze taal nu is die verbuigingsvorm verloren gegaan. Om overtuigd te worden, dat zulke samenstellingen in de klassieke talen (evenzeer als in het Sanskrit) een edelen stempel dragen, behoeft men slechts te denken aan woorden als *ἱπποδάμος*, *εἰρηνοποιός*, coelicola. Bij ons daarentegen zou (*een*) *paardetem*, (*een*) *vredemaak* niet te dulden wezen. *Vaandrig* is slechts daarom onaanstootelijk, omdat het laatste bestanddeel het voorkomen van een uitgang gekregen heeft. Ook de omgekeerde orde is bij die talen, zonder eenig bezwaar, toegelaten; bij voorbeeld: *δεισιδαίμων*, *φιλόθεος*, *ῥίψασπις*, terwijl bij ons *vreezegod*, *werpeschild*, zeer slecht zouden klinken. — De omstandigheid, dat in die oude talen een substantief, in de betrekking van een verbogen naamval achter een voorzetsel staande, mede den adjektieven verbuigingsvorm kan bekomen, brengt te weeg, dat daar samenstellingen, uit een voorzetsel en een substantief bestaande, zeer gewoon zijn,

www.libtool.com.cn

bij voorbeeld: in het Sanskr. apabhîs (*vreesloos*, eigenlijk *zonder vrees*, van apa en bhî, *vrees*), nirmalas (*zonder vlek*), sakâmas (*met den wensch, zijns wenschs deelachtig*); in het Grieksch: σύμμορφος (eigenlijk *met gedaante*), ἐμμελής (*in de maat*); in het Lat. abnormis (*van den regel afwijkend*), exanimis (*zonder ziel*). Dergelijke samengestelde woorden heeft het Gothisch mede in overvloed: afguds (*goddeloos*, eigenlijk *zonder God*), gaguds (*vroom*, eigenl. *met God*), galiugs (*valsch*, eigenl. *met leugen*). Onze taal mist na het verlies der kenmerkende verbuigingsuitgangen het vermogen om dergelijke samenstellingen te vormen, en wagen wij nog van *een zonder-zorg* te spreken, zoo komt de samenkoppeling slechts door de verbinding met het lidwoord tot stand, en is het woord een zelfst. en geenszins een bijvoegel. naamwoord. Wel bezit onze taal nog uit vroeger tijdperk overgehouden samenstellingen van dezen aard; doch zij worden niet meer als zoodanig gevoeld en als afleidingen aangemerkt. Zoo is *gelijk* (Goth. galeiks) eene samenstelling uit ga (*met*) en leik (*lichaam*), en staat *maat* voor *gemaat*, eigenlijk *met spijs* (Goth. mats), d. i. *spijsgenoot* (later Lat. companis), en *gade* voor *gegade* d. i. *met soort, gelijksoortig* (Lat. consors). Men vergelijke Sanskr. sarûpas, Gr. σύμμορφος, later Lat. conformis.

Aanm. 2. Wat onze taal bij die beperking van het vermogen om samenstellingen te vormen verloren heeft, dat heeft zij zich door de aanwending der afleiding vergoed gezien. In plaats van het onmogelijke *paardetem* zegt men *paardetemmer;* in plaats van *schendevreê, vredeschender;* in plaats van *zonder-zorg, zorgeloos* en *onbezorgd*, van *zonder-vlek, vlekkeloos* en *onbevlekt*, van *zonder-god, goddeloos* en *ongoddelijk*, van *met leugen, leugenachtig.*

Aanm. 3. In *veelvraat* heeft de verbale stam niet, als anders noodwendig plaats heeft, de vokaal van den infinitief: dit woord is ook eigenlijk de Noordsche benaming van een zeker dier en slechts op den klank af op *iemand, die veel vreet*, toegepast.

3). Ook een bijwoord of bijwoordelijke uitdrukking kan achter een verbalen stam komen en met dezen eene samenstelling vormen, bij voorb.: een *deugniet*, een *slok-op*, een *spring-in-'t veld.*

Aanm. Zulke woorden vooral hebben een schertsend karakter.

2. Gelijk een zelfstandig naamwoord zich met een voorvoegsel of bijwoord tot een werkwoord vereenigen kan, als in *bemannen, verzilveren, omschansen, overnachten*, zoo kan een zelfstandig naamwoord met een verbalen stam een samengesteld werkwoord vormen. Bij voorbeeld: *stampvoeten* van *stampen* en *voet, reikhalzen, staroogen, trekkebekken, schoorvoeten, stootkoppen.*

3. Door onmiddellijke afleiding krijgt een zelfstandig naamwoord, met een bijvoegelijk naamwoord of een verbalen stam vereenigd, de waarde van een afgeleid adjektief, en vormt alzoo

www.libtool.com.cn

eene samenstelling met dat bijvoegelijk naamw. of dien verbalen stam. Bij voorb.: *kaalkop* (*met een kalen kop*), *langhand*, *blauwbaard*, *spitsneus*, *wijsneus*, *goedhart*, *roodhuid*, *blauwjas*, *kwikstaart*, *roodborst*, *luiwammes*, *neushoorn* (*met een hoorn op den neus*), *blaaskaak* (*met eene blazende kaak*). Hiertoe brenge men ook de woorden, die uit een telwoord bestaan, met een substantief verbonden, als *driehoek*, *vierkant*, alsmede *voorschoot*, hetwelk een voorwerp beteekent, dat men *voor den schoot* draagt, en woorden als *Doopschgezind*, *Roomschgezind*, enz. daar deze zoo veel beteekenen als *van de Doopsche*, *de Roomsche gezindte*.

Aanm. Ook de woorden, op deze wijze samengesteld, hebben veelal iets min edels, iets belachlijks: men denke aan *kaalkop*, *wijsneus*, *reinhart*. In de talen, daarentegen, welke van rijke verbeigingsvormen voorzien zijn, is dit geenszins het geval. Men vergelijke het Sanskr. suhrd (*vriend*, eigenlijk *goedhart*, als zeide men in het Gr. εὐκάρδιος), voorts het Gr. πολύσπλαγχνος, het Lat. misericors, het Goth. hráinjahaírts (*reinhart*). — Ook hier vergoedt ons de afleiding wat wij door het gemis van samenstellingsvermogen verloren hebben: in plaats van het eenigszins spottende of schertsende *goedhart* en *blondlok*, zegt men *goedhartig*, *blondlokkig*; in plaats van een *breedtak* en *veelschaduw*, *breedgetakt* en *schaduw-* of *lommerrijk*, waar *rijk* nagenoeg de waarde van een afleidingsuitgang heeft.

4. Gelijk de infinitief, tot substantief verheven, eenigermate gelijkstaat met een substantief, door het voorvoegsel *ge* van een verbalen stam gevormd, zoo vermag ook een infinitief, als substantief gebruikt, eene bijwoordelijke bepaling met zich tot eene samenstelling te vereenigen: *het heen-en-weêr-loopen* (even als *het heen-en-weêr-geloop*), dus ook *het vroegopzijn*, *het laatnaarbedgaan*, *het koordedansen*.

5. Verkrijgt een tegenwoordig, soms ook een verleden deelwoord, met een objekt of een bijwoord vereenigd, ten gevolge der ineensmelting der beide begrippen, het karakter van een adjektief, zoo vormt het met dit bepalende woord eene samenstelling: bij voorbeeld: *alwetend*, *hemeltergend*, *schrikbarend*, *ouderlievend*, *godvergeten*, *godgeklaagd*, *gelijkluidend*, *welsprekend*, *hoogdravend*. Deelwoorden, met eene partikel slechts samengekoppeld, vormen, zoodra zij de beteekenis en den aard van adjektieven bekomen, eene innige samen-

www.libtool.com.cn

stelling; zoo staan de deelwoorden *uitnemend*, *uitstekend*, *óploopend*, *méégaande*, *ónderhoudend*, *tóekomend*, *vóorkomend*, *dóorschijnend*, *áanhoudend*, *áanstaande*, *áchterhoudend*, tot de bijvoeg. naamw. *uitnémend*, *uitstékend*, *oplóopend*, *meégáande* enz.

§ 40.

Klanken tusschen de leden eener samenstelling.

In § 23. I. 4. 2). hebben wij zekere klanken, tusschen de leden eener samenstelling voorkomende, als verbindingsklanken leeren kennen. Hier volgen over dit onderwerp nog eenige opmerkingen.

1. Vele samengestelde woorden bewaren tot nog toe tusschen de beide bestanddeelen de vokaal, door welke zich de uitgang van het eerste der beide samengestelde woorden oorspronkelijk kenmerkte; bij voorb.: *dageraad*, *nachtegaal*, *bruidegom*, *drinkebroêr*, *tinnegieter*, *pennemes*, *zonnewijzer*, *muizeval*, *bereklauw*, *liedeboek*, *kurketrekker*, *zwanedons*, *kinnebak* enz. Waar het gebruik niet kennelijk de inlassching eener *n* nevens de *e* heeft ingevoerd, als geschied is in *heldenmoed*, *oogenblik*, *vorstenhuis*, *woordenboek* enz., beware men de enkele vokaal, en spreke dus: *paardestaart*, *hondehok*, *harteleed*, *denneboom*, *laarzemaker*, niet: *paardenstaart* enz. Alsmede onderdrukke men de vokaal niet, waar zij door het gebruik niet verworpen wordt, en bezige dus liever *pruimeboom*, *pruimetaart*, *pruikemaker*, *klokkegieter*, *vossekuil* enz., dan: *pruimboom*, *pruikmaker* enz. Veel is hier aan het gebruik overgelaten geworden: dus zegt men *maneschijn* en toch *maanlicht*.

2. De vokaal tusschen de beide bestanddeelen wordt op grond der welluidendheid verworpen, waar het bepalend woord op eene vloeibare letter, voorafgegaan door eene toonlooze vokaal, eindigt, dus: in *aderspat*, *degenstok*, *bloesemknop*, *lepelkost*. Voorts, waar het bepalende woord met eene *d* of *t*, of *m* eindigt en het hoofdwoord met eene *d* of *t*, of *m* begint,

www.libtool.com.cn

bij voorbeeld: *handdoek*, *mondterging*, *vaatdoek*, *bloemmarkt*, ten einde de herhaling derzelfde of nagenoeg derzelfde letter aan het begin van twee achtereenvolgende lettergrepen te vermijden.

3. Op gronden van welluidendheid wordt de *n* nevens de *e* ingelascht, waar het hoofdwoord met eene vokaal aanvangt, als in: *galgenaas*, *naaldenoog*, *handenarbeid*, *ganzenei*, *zwanenei*, *hennenei;* hoezeer men aan *zwaneëi*, *henneëi*, de voorkeur zou mogen geven, om de onaangename herhaling der *n* in de beide opeenvolgende syllaben te ontgaan.

4. De *s* is veelal ingelascht met het doel om de beide leden der samenstelling naar den eisch van het gehoor en van het begrip nauwkeurig te verbinden. Dus in *godsdienst*, opdat de slotklank van het bepalend woord niet met de aanvangsletter van het hoofdwoord zou samenvloeien; in *kalfsvleesch* om dezelfde reden; in *stadspoort*, opdat de *d* zich behoorlijk vóór de volgende harde letter mocht doen gelden; in *scheidsmuur* en *leidsman*, opdat bij de verbinding de slotklank *d* van den verbalen stam niet mocht verwaarloosd worden en men van *scheidmuur* en *leidman* niet tot *scheimuur* en *leiman* mocht vervallen; in *kindskind* om den schijn te voorkomen, alsof hetzelfde woord zonder beteekenis herhaald werd; in *lamsvleesch* om de gedachte aan het adjektief *lam* uit te sluiten. Zuiver enphonisch schijnt de *s* tusschen *n* en *w*, *n* en *r* (tusschen welke letters wij eene euphonische *t* of *d* aangenomen zagen, § 23. I. 2. 1). 5), in *levenswijze*, *prijzenswaardig*, *levensregel*, alsmede in *raagshoofd* en *raagsbol*, nevens *raagbol* of *ragebol*. Voorts worden de leden der samenstelling door eene *s* verbonden, bijaldien het eerste eindigt op een der uitgangen *heid*, *schap*, *dom*, *ling*, *ing* en *teit*, vermits de woorden op deze uitgangen meerendeels voor het gehoor zulk eene zelfstandigheid bezitten, dat, ware het niet dat een duidelijk verbindingsteeken hen met het volgende woord samensnoerde, men het verband niet zou bespeuren; dus: *waarheidsliefde*, *vriendschapsdienst*, *eigendomsrecht*, *jongelingsle-*

www.libtool.com.cn

ven, *vergevingsgezind*, *koningsmoord*, *universiteitsvrienden*. In deelwoorden, die door onmiddellijke afleiding het karakter van samengestelde adjektieven bekwamen (§ 39. II. 5.), ontbreekt de *s*, vermits hier de klemtoon, op het laatste lid der samenstelling vallende, het voorgaande woord genoegzaam beheerscht: *waarheidlievend*, *eigendomverkrachtend*. Om dezelfde reden zegt men *godvruchtig* en niet *godsvruchtig*, terwijl men toch *godsvrucht* zegt. Vooral is de invoeging der *s* van nut, wanneer het bepalende woord reeds in zich zelve samengesteld is: alsdan toch duidt de *s* de plaats aan, waar de scheiding tusschen de beide leden der samenstelling moet gezocht worden: zoo wijst in *handwerksgezel* de *s* achter *handwerk* aan, dat het eerste lid niet tot het woord *hand* bepaald is, maar het woord *handwerk* omvat. Zoo zegt men ook *handwerksman*, nevens *werkman*, *kerkklokstoon*, nevens *klokketoon*, waar het eerste lid niet in zich zelf samengesteld is. Desgelijks *zondagspak*, *afscheidsgroet*, *vastenavondsvreugd* liever dan *vastenavondvreugd*; *middagshoogte*, hoezeer men *middagcirkel* zegt, aangezien hier door de *c* de *s*-klank aanwezig is.

5. Bij de vorming van nieuwe samenstellingen kan men waarnemen, — hetgeen men ook kan opmerken bij zoodanige samengestelde woorden, die nog eenigermate als willekeurige woordverbindingen kunnen beschouwd worden, — dat niet zelden aan de *s* de waarde van den uitgang des genitiefs of des meervouds, aan *en* die van den uitgang des meervouds gehecht wordt. Zoo mocht de *s* niet ontbreken in woorden als *stadsontvanger*, *stadsonderwijzer*, *dorpsklok*, *officierstafel*, en zal de dichter, van een *zwanendrift* (voor *eene drift zwanen*) sprekend, niet *zwanedrift* schrijven, uit vrees dat dit als *zwaneharts-tocht* mocht opgevat worden; *stedenverdelger* zal men niet kunnen zeggen van iemand, die slechts ééne stad verdelgd heeft, en *briefschrijver*, niet *brieve-* of *brievenschrijver*, zal men dengenen noemen, die een bepaalden brief geschreven heeft. Zoo zegt men, eindelijk, ook *bloemenmand*, *boekenkamer*,

www.libtool.com.cn

boekenkast, en getroost zich de herhaling van denzelfden klank, *m* of *k*, liever dan het meervoudige van de voorwerpen, door het eerste bestanddeel te kennen gegeven, onuitgedrukt te laten.

6. Soms brengt de al- of niet-aanwending van den verbindingsklank een kennelijk verschil in de beteekenis te weeg. Zoo is *landsman*, d. i. *landgenoot*, onderscheiden van *landman*, d. i. *boer*; *landshuis*, d. i. *huis van den Staat*, van *landhuis*, *huis op het land*; *glazemaker*, *die vensterruiten levert*, van *glasmaker*, dat *glasblazer* zou beteekenen.

VIERDE HOOFDSTUK.

OVER DEN KLEMTOON.

§ 41.

Klemtoon of *accent* noemt men den graad van verheffing, met welken een klank wordt uitgebracht.

1. Ieder woord heeft een klemtoon, waardoor het zich als een zelfstandige klank van de woorden, met welke het verbonden wordt, onderscheidt. Slechts enkele woordjes van ééne lettergreep verliezen tegelijk met den klemtoon hunne zelfstandigheid, en dat wel óf ter nauwer verbinding van zulke woordjes met een volgend woord, hetgeen men *proclisis* noemt, óf ter hunner aanhechting aan een voorgaand woord, hetgeen *enklisis* heet. Door *proclisis* verliest zijnen klemtoon het lidwoord *de* in den nominatief van het enkelvoud mannelijk en vrouwel., en van het meervoud. Wanneer de onzijdige vorm (*het*) en de genitief enkelv. mannel. en onzijd. (*des*) volstrekt toonloos zijn, dan worden zij gemeenlijk *'t* en *'s* geschreven. Het lidwoord *een* is desgelijks nagenoeg toonloos, bepaaldelijk in zijn onverbogen vorm, waardoor het zich van het telwoord *één* onderscheidt. Door proclisis en enclisis beide

www.libtool.com.cn

kunnen hunnen klemtoon verliezen de persoonlijke voornaamw. *mij*, *wij*, *gij*, *jij*, *hij*, *zij*, in welk geval zij de gedaante *me*, *we*, *ge*, *je*, *ze* erlangen, *hij* krijgt dan de gedaante *hi* en, enclitisch, *i*, als *heefti* voor *heeft hij*. Zoo *hem* en *haar* toonloos zijn, worden zij als *'em* en *'er* uitgesproken, en het onzijd. voornaamw. *het*, in hetzelfde geval, veelal ook in het schrift, door *'t* uitgedrukt. Is *ik* toonloos, zoo wordt het bij *aphaeresis* (zie § 22. 1.) als *'k* uitgesproken. Het bijwoord van plaats *daar* kan in het toonlooze *er* veranderen, en, eindelijk, is het voorzetsel *te* altijd toonloos.

Aanm. In 't oudere Nederlandsch werd het woord *vrouw* proclitisch met eenen eigennaam verbonden: *Ver Ida* voor *Vrouw Ida*, *Ver Ieve* voor *Vrouw Eva*, *Verbrechten zoon* voor *zoon van Vrouw Brechte*.

2. Zoodra een woord uit meer dan ééne lettergreep bestaat, moet eene dezer lettergrepen noodwendig met meer verheffing, dan de overige, uitgebracht worden; want, hebben de verschillende lettergrepen een even sterken klemtoon, zoo bestaat er geen band tusschen haar: zij staan onverschillig, als waren het afzonderlijke woorden, nevens elkander: eenheid kan slechts ten gevolge der ondergeschiktheid aan ééne ontstaan.

3. De klemtoon, die eene syllabe in een woord boven de andere treft, heet *syllabentoon*, in onderscheiding van den *woordtoon*, die in den zin een bepaald woord, en van den *zintoon*, die in het zinverband eenen zin sterker doet uitkomen. Van deze drie soorten is weder onderscheiden de *rhetorische toon*, die, naar het bijzonder doel des sprekers, eene anders minder sterk geaccentueerde of wel toonlooze syllabe in een woord, of een anders zwak geaccentueerd woord in den zin doet uitkomen. Zoo kan men, bij voorbeeld, de anders toonlooze lettergreep van den meervoudsvorm van het woord *jaar*, in *het heeft jarén geduurd*, den toon geven, om de veelvuldigheid der jaren te doen uitkomen, en dient men in: *de leiders dezes volks zijn vérleiders* (Jes.), het toonlooze voorvoegsel ter liefde van de tegenstelling met verheffing van toon uit te spreken. Evenzoo in: *dat alles béleefden wij, maar God*

www.libtool.com.cn

zij lof! wij overleefden het (van der Palm). *Hij streeft er meer naar om België te winnen, dan te overwinnen* (Knoop). In: *wij weten het, en God dank dát wij het weten* (van der Palm), heeft *dát* een hoogen toon, omdat, viel die op het tweede *weten*, de tegenstelling der beide zinnen niet zou gevoeld worden.

§. 42.

Over den klemtoon in eenvoudige woorden.

In eenvoudige, zoowel oorspronkelijke als afgeleide woorden van meer dan één lettergreep ligt de klemtoon op de stamsyllabe, b. v.: *édel, gehóórzaamheid, vertéllen, geduldig.* De verandering van den vorm door verbuiging of afleiding heeft dus geenen invloed op de plaats van den klemtoon: *édele, édeler* hebben den klemtoon op dezelfde lettergreep als *édel, gehóórzaamheid* op dezelfde als *gehóórzaam* en *gehóór.*

Aanm. De plaatsing van den klemtoon op de stamsyllabe staat met de verwaarloozing der uitgangen in verband. In talen, waar die verwaarloozing niet plaats had, geldt die regel van den klemtoon op de stamsyllabe dan ook geenszins. Nog kan men in woorden als *vijándelijk, wonderbárelijk* en dergel. waarnemen, hoe klankrijke uitgangen te weeg brengen, dat die regel niet gevolgd wordt.

Uitzonderingen:

1. Den klemtoon vereischen de afleidingsuitgangen:

1). *zalig, haftig* en, in eene bepaalde beteekenis, de uitgang *achtig*, bij voorb.: *armzálig, krijgsháftig, waarächtig.* Beteekent de uitgang *achtig* zoo veel als *een zweem hebbende van* datgene, wat door den stam wordt aangewezen, alsdan heeft hij den klemtoon niet, bij voorb. *bláuwachtig.*

Aanm. De reden van het verschijnsel, dat deze uitgangen den klemtoon gekregen hebben, is daarin gelegen, dat zij uit twee bestanddeelen bestaan: *sel, haft* of *acht*, en den uitgang *ig*. Door de toevoeging van dit laatste achtervoegsel kreeg de voorgaande afleidingsuitgang zekere zelfstandigheid, waardoor het woord het aanzien van een samengesteld woord verkreeg: als zoodanig nu moest het den klemtoon op de lettergreep hebben, die de stamsyllabe van het tweede lid der samenstelling scheen te vormen. Zie § 43. II. 1. De uitgang *ig* trok zelfs den klemtoon op den toonloozen uitgang van het grondwoord in *vijándig* en op de vokaal van den uitgang in *armóedig.*

www.libtool.com.cn

2). *ier*, *eel*, *in* en *es*, bij voorbeeld: *hoveniér*, *toonéél*, *koningin*, *voogdés*.

Aanm. De uitgangen *ier* en *eel* hebben waarschijnlijk den klemtoon gekregen, omdat zij gelijkgesteld werden met de bastaarduitgangen *ier* en *eel* in *kanselier* en *kasteel*. Op de uitgangen *in* en *es* heeft men waarschijnlijk den klemtoon gelegd, om het vrouwelijke in tegenoverstelling van het mannelijke te sterker te doen uitkomen. Alzoo zou de klemtoon op *in* en *es* een blijvend geworden rhetorische toon (§ 41. 3.) wezen. Ook *dievégge* heeft den klemtoon op den uitgang, daar het deze uitgang is, die dit vrouwelijke woord van het mannelijke *dief* onderscheidt. Desgelijks zegt men *klappéi*, waarschijnlijk voor *klappégge*, het vrouwelijk van *klappert*. — Heeft de uitgang *loos* den klemtoon in *goddelóós*, dan is het dat dit woord van aard veranderd is en als een tusschenwerpsel: *Goddelóós!* wordt gebezigd. Zoo krijgt *Júfvrouw*, als men een persoon met dezen titel roept, den klemtoon op de laatste lettergreep: *Jufvróuw*.

3). De vreemde uitgangen: *aadje*, *et*, *ij*, *ist*, *uur*, en de bastaarduitgang van werkwoorden: *eeren*; bij voorbeeld: *boschádje*, *helmét*, *voogdij*, *bloemist*, *kwetsúur*, *trotsééren*. Ook *moerás* heeft een vreemden uitgang en daarom den klemtoon op denzelven.

2. De voorvoegsels *aarts*, *ant*, *on*, *oor* en *wan*, zoo zij vóór substantieven in echten of onechten stamvorm komen, hebben den hoofdtoon; bij voorb.: *áartsschelm*, *ántwoord*, *óntrouw*, *ónmacht*, *óórsprong*, *wánhoop*. De weinige in gebruik gebleven werkwoorden met het voorvoegsel *wan* volgen het voorbeeld der zelfstandige naamwoorden en behouden den klemtoon op *wan*, als *wánhopen*, *wántrouwen*, even als de werkwoorden met *oor* (als *óórdeelen*) den klemtoon op *oor* behouden, naar het voorbeeld der substantieven, met welke zij in verband staan. Ook *ántwoorden* en *verántwoorden* hebben den hoofdtoon op het voorvoegsel *ant*. — Doch krijgt een zelfstandig naamwoord, van één dier voorvoegsels voorzien, een afleidingsuitgang, dan wordt de klemtoon achterwaarts verlegd: als: *aartsschélmsch*, *verantwóórdelijk*, *onmáchtig*, *oorsprónkelijk*, *wangúnstig*. Ja zelfs de adjektieven in den stamvorm, van een der voorvoegsels *aarts* of *on* voorzien, hebben den klemtoon op den stam: *aartslúi*, *aartsdóm*, *onréin*, *onwijs*, *ontróuw*; geen wonder dat dit ook met het

www.libtool.com.cn

adjektief *wanschápen* het geval is. De stamvorm van een werkwoord, van het voorvoegsel *her* voorzien, heeft den klemtoon op dit voorvoegsel, zoo de beteekenis *weder* (*op nieuw*) gedrukt wordt, bij voorb.: *hérbouw*, *hérdruk*; maar *herstél*, welk woord het eenvoudige begrip *vernieuwing* inhoudt.

Aanm. 1. Heeft een adjektief den klemtoom op het voorvoegsel *on* en niet op den stam, zoo is dit voor een rhetorischen toon te houden.

Aanm. 2. De levendigheid van den toon op het voorvoegsel *ant* heeft den stam van het woord *ambacht*, Goth. andbahti, geheel van vokaal beroofd en het woord tot *ambt* doen inkrimpen.

3. Wordt aan een woord van twee of meer lettergrepen, van welke de laatste een niet toonlooze uitgang is, als *vriéndschàp*, *vijànd*, *wónderbàar*, *spáárzàam*, de uitgang *lijk* toegevoegd en tegelijk eene euphonische *e* vóór dezen uitgang ingelascht, zoo heeft er eene verplaatsing des accents van de stamsyllabe op den uitgang des oorspronkelijken woords plaats, als: *vriendscháppelijk*, *vijándelijk*, *wonderbárelijk*, *spaarzámelijk*. In het woord *ordéntelijk* en, zoo als sommigen zeggen, *gezaméntelijk*, heeft, strijdig met allen regel, eene verplaatsing des accents op eene vroeger toonlooze lettergreep plaats. Beter dan *ordéntelijk* is *órdelijk*, *órdenlijk* (of *órdentlijk*) en alleen goed is *gezámenlijk* (of *gezámentlijk*). In *arbéidzaam* van *árbeid* bewerkt de uitgang *zaam* dezelfde terugtrekking van den klemtoon.

Aanm. Met het valsche accent is *ordéntelijk* aan de bepaalde beteekenis van *voegzaam in de samenleving* gekomen, terwijl *ordenlijk* of *ordelijk* een meer algemeene beteekenis behoudt.

§ 43.

Over den klemtoon in samengestelde woorden.

I. Bij de *oneigenlijke samenstelling* of *samenkoppeling* bestaat er over het algemeen geene vereeniging der beide samenstellende begrippen tot één begrip: bijgevolg geeft doorgaans geen der beide woorden zijne zelfstandigheid op, en behouden beide hun eigenaardigen klemtoon. Soms vordert het

www.libtool.com.cn

eene uit zijnen aard een veel sterkeren toon dan het andere; doch in allen gevalle is de toon van een oneigenlijk samengesteld woord voor den *woordtoon*, soms voor een rhetorischen toon, en geenszins voor een wezenlijken syllabentoon te houden.

De *woordtoon* richt zich naar de volgende wetten. Voor-eerst. Het bepalende zinlid heeft sterker klemtoon, dan het bepaalde. Dus heeft wel het *adjektief* of *bepaalde telwoord* in betrekking tot zijn substantief den hoofdtoon, en het *praedikaat* of *gezegde* den boventoon boven het onderwerp der rede, maar de bepaling van het adjektief en van het praedikaat, hetzij deze in een *objekt* of in een *bijwoord* besta, weder den boventoon boven adjektief of praedikaat. — Ten tweede. *Vormwoorden*, dat is, zoodanige woorden, die de betrekking van getal, tijd, of plaats slechts aanduiden, of betrekkingen hetzij van voorwerpen hetzij van volzinnen te kennen geven, met andere woorden: *onbepaalde telwoorden*, *bijvoegel. voornaamwoorden*, *bijwoorden* (*van tijd of plaats*), *voorzetsels* en *voegwoorden* hebben een lagen toon.

1. In woorden, uit een adjektief, met een substantief samengekoppeld, bestaande, heeft het adjektief als zoodanig den boventoon. Evenwel heeft daarnevens het substantief een min of meer sterken toon, als *eigennàam*, *wildzwìjn*. Krijgt het woord eenigermate het karakter van een eigennaam, dien de voorstelling des sprekers niet in zijne bestanddeelen oplost (zie II. 2. Aanm.), zoo heeft het substantief een even sterken toon, als *hóógeschóól*, en verliest het adjektief soms den toon geheel, als *gemeenebést*, *hooglèeraar*. Nemen de dus samengekoppelde woorden het karakter van eigenlijke samenstellingen aan, hetzij alleen in vorm als *blijmare*, *nieuwjaar*, hetzij in vorm en beteekenis beide, als *jónkheer*, *jùfvrouw*, welke woorden, hoezeer met *jong* samengekoppeld, niet noodwendig een jongen persoon aanduiden, dan heeft hun eerste bestanddeel een overheerschenden toon.

Aanm. Wegens de levendigheid van den toon op het eerste bestanddeel wordt het tweede zelfs toonloos in de vormen *Jonker*, *Juffer* (zie § 6. 5. Aanm. 2.).

www.libtool.com.cn

Ellénde, eigenlijk *ander land* (uit *el*, Goth. alis, en *land*), heeft een valschen toon gekregen, doordien in later tijd de vorming van dit woord niet doorzien werd. Hoezeer *kléinood* regelmatig wordt uitgesproken, heeft *kleinódiën* een onduitschen toon, omdat het gevormd is naar het basterdlatijnsche *clenodium*.

2. ***Dóófstóm, ópenbáár, kérsvérsch***, hebben, daar zij uit twee onderling nevengeschikte adjektieven bestaan, een even sterken toon op beide bestanddeelen. — In woorden, uit een adjektief, van een bijwoord voorafgegaan, bestaande, heeft het bijwoord den hoofdtoon, wanneer het qualitatief en intensief is, als *dónkerblauw, óveroud;* doch het adjektief, als het bijwoord een bijwoord van tijd is, als *overalomtegenwóórdig*. Beteekenen woorden, die dus samengesteld zijn, zoo veel als het adjektief in den superlatief, en is dus het bijwoord tot de waarde van een vormklank afgedaald, dan heeft het adjektief den hoofdtoon, als: *volzálig, alóud, welédel, allergelúkkigst*, waar *aller* den superlatief slechts versterkt. — In de woorden *dérgelijke, mijnsgelijke*, enz. heeft natuurlijk het bepalende woord (*der, mijns*) den boventoon.

3. In de werkwoorden, met qualitatieve adjektieven of zelfst. naamwoorden of bijwoorden scheidbaar samengesteld, heeft het werkwoord, overeenkomstig den regel, een zwakkeren toon, dan het bepalende woord; bij voorbeeld *hóógàchten, liéfhèbben, gádeslàán, úitblinken, médenèmen*. De overige oneigenlijk samengestelde werkwoorden hebben een even sterken toon op beide bestanddeelen, als *spéleváren, rúilebúiten;* doch in *minnekòzen, liefkòzen* is de toon op het eerste; in *spèlemèijen* de toon op het laatste bestanddeel sterker.

4. In de telwoorden *dértien* enz., *twééhonderd* enz. heeft het eerste bestanddeel den hoofdtoon, omdat het de nadere bepaaldheid aan de getalbepaling geeft; in *anderhálf* enz. het laatste, omdat dit als bepaling bij het uitgelaten naamwoord *gedeelte* behoort: *anderhalf* toch is zoo veel als *het andere*, d. i. *tweede gedeelte, half*.

5. In de samengestelde voornaamwoorden: *degéne* enz. is het lidwoord, als altijd (zie § 41. 1.), toonloos. In *elkánder, malkánder*, heeft *ánder* als objekt den hoofdtoon.

www.libtool.com.cn

6. 1). In de partikels, die uit een substantief bestaan, van een bepalend woord voorafgegaan, heeft het substantief den hoofdtoon, als het bepalend woord een vormwoord is; maar het bepalende woord, wanneer dit een qualitatief adjektief of bepaald telwoord is. Alzoo heeft het substantief den hoofdtoon in: *middelerwijl*, *eenigermáte*, *allenthálve*, *menigwérf*, *allerléi*, *velerhánde* (welke beide telwoorden tot deze klasse behooren); het bepalende woord, in: *éénsdeels*, *blóótshoofds*, *tiénvoud*, *dikwijls* (in de wandeling zelfs *dikkels*, met toonlooze *e*). Soms wordt de accent op het substantief gelegd, niettegenstaande het eerste bestanddeel geen vormwoord is, te weten, wanneer de beteekenis van het adjektief niet gedrukt wordt, doordien de gansche uitdrukking oneigenlijk wordt opgevat, bij voorb. in (*van*) *lieverléde*. *Goedertiéren* heeft den klemtoon op het laatste bestanddeel, omdat het door onmiddellijke afleiding van bijwoord adjektief geworden is, zie beneden: III. 2. 2). Heeft in *sómtijds*, *áltijd*, het vormwoord den hoofdtoon, zoo is dit een rhetorische toon. In *mijnentwege* heeft *wege* de waarde van een voorzetsel en alzoo een zwakken toon.

2). Partikels, die uit een voorzetsel met een geregeerd naamwoord bestaan, hebben, volgens den regel, den klemtoon niet op het voorzetsel, daar dit een vormwoord is, maar op het geregeerde woord; bij voorbeeld: *onderwég*, *overál*, *terstónd*, *inderdáád*, *naarmáte*, *omstréeks*, *voorwáár*, *bovendién*, *nadát*, *vandáár*, *déswegens*, *éérshalve*. Alleen *derhálve*, *weshálve* (en niet zelden *desgelijks*) wijken af: zij behoorden *dérhalve*, *wéshalve* te luiden.

3). De partikels bestaande uit een substantief, een voornaamwoord of een bijwoord, dat de plaats eens substantiefs vervangt, als eerste, en uit een bijwoord als tweede bestanddeel, hebben den toon op dit laatste, vermits dit, als een bestanddeel van een nevensgaand of daarbij gedacht werkwoord te beschouwen, de meeste bepaaldheid aan den zin geeft; bij voorbeeld: *ik vaar stroomáf*, waar *áf* met *ik vaar* één werkwoord (*áfvaren*) uitmaakt; dus ook: *bergóp*, *d'aaráf*, *daarhéén*. Alleen *waarts* heeft den klem-

www.libtool.com.cn

toon niet: *hémelwaarts*, *dérwaarts:* ook is *waarts* buiten staat met een werkwoord eene samenkoppeling te vormen.

4). De partikels, eindelijk, uit twee bijwoorden samengekoppeld, hebben den lagen toon op het eerste, hetwelk tot versterking of vervollediging van het begrip des anderen strekt. Het laatste toch maakt de eigenlijke bepaling uit van het praedikaat des volzins, waartoe zulke bijwoorden behooren; het eerste geeft slechts meer kracht of volledigheid aan die bepaling. Aldus: *weléér*, *voorhéén*, *evenmin*, *evenwél*, *rondóm*, *voorúit*, *alzóó*, *nogtáns*. In *ofschóón* strekt *schoon* slechts tot versterking van het voegwoord *of:* niettemin heeft *schoon* den hoofdtoon gekregen, vermits *of* aan dit woord, als het ware, zijne voegwoordelijke kracht overdoet, in dier voege, dat *schoon* ook zonder *of* als voegwoord kan optreden. In het causale *zoodát* heeft (in onderscheiding van *zóó dat*, hetwelk de wijze waarop te kennen geeft) *zoo* bijna alle kracht van beteekenis verloren, en is dit woordje dus slechts van een lagen toon voorzien. Krijgt in zulke partikels, waar dit mogelijk is, het eerste bestanddeel mede den klemtoon, dan is dadelijk de samenkoppeling opgeheven, en de aard en beteekenis der samenstellende woordjes veranderd. Aldus verschillen: *veelméér* en *veel meer*, *veeléér* en *veel eer*, *voorhéén* en *voor* (*mij*) *heen*, *voorúit* en *voor uit*, *evenwél* en *even wel*, *hoezéér* (*ofschoon*) en *hoe zeer* (*in welke mate*).

II. In *eigenlijk samengestelde* woorden ligt de klemtoon op de stamsyllabe van het bepalende woord, bij voorbeeld: *bóvenhuis*, *Gódmensch*, *dáglicht*, *húlprijk*, *záágmolen*, *práátziek*, *léérschool*, *kóópman*, *zéégroen*, *bijnaam*.

Aanm. De sterkte van den toon op het eerste bestanddeel der samenstelling heeft in enkele woorden het tweede bestanddeel tot den rang van een toonloozen uitgang doen afdalen. Aldus in *wingerd*, *bongerd*, *wereld*, *bakkes* (*bakhuis*), *wammes* (*wambuis*). Zie § 6. 5.

Uitzonderingen:

1. De eigenlijk samengestelde adjektieven, van den afleidingsuitgang *ig* voorzien, hebben den hoofdtoon op de stam-

www.libtool.com.cn

syllabe van het tweede bestanddeel, *lofwáárdig*, *zinlédig*, *dienstwillig*, *merkwáárdig*.

2. De samengestelde eigennamen van plaatsen hebben veelal den klemtoon op het hoofdwoord, als: *Amsterdám*, *Enkhúizen*, *'s Gravenhàge*, *'s Hertogenbósch*, *Heilóó*.

Aanm. De reden hiervan zal wel voornamelijk hierin te zoeken zijn, dat deze samenstellingen, als bloote *namen* geldend, door het oordeel niet in hare samenstellende begrippen ontleed en dus niet als samenstellingen gevoeld worden, zie I. 1.

3. Op het tweede bestanddeel hebben mede den hoofdtoon de gemeene namen: *stadhúis*, *burgeméester*, *heerenknécht*, *karnemélk*, *katról*, *hagedis*, *madeliéf*, en het werkwoord *slabbákken*. Ook zegt men *meédóógen*, hoezeer, wanneer in dit substantief het eerste bestanddeel (*mede*) de apokope niet ondergaat, de klemtoon naar behooren op hetzelve rust: *médedoogen*.

Aanm. De reden van den valschen klemtoon in deze woorden is, dat zij het karakter van eigennamen bekwamen, als *stadhuis*, *burgemeester*, of wel dat de aard der samenstelling niet meer begrepen werd. De reden van den valschen toon van *karnemelk* schijnt in de vrees van eenig misverstand te zoeken. Bij de apokope van het eerste bestanddeel van *meedoogen*, kreeg dit het karakter van een bloot voorvoegsel, ten gevolge waarvan het den hoofdtoon verloor.

III. 1. 1). De van samengestelde werkwoorden afgeleide substantieven op *er*, *ing*, *sel* en *ling* behouden den klemtoon op hetzelfde bestanddeel, waarop het werkwoord, waarvan zij zijn afgeleid, dien heeft; bij voorbeeld: *ondernémer* en *ondernéming* van *ondernémen*, *overhàásting* van *overhàásten*; maar *vóórtduring* van *vóórtduren*, *ónderkruipsel* van *ónderkruipen*, *áfleider* en *áfleiding* van *áfleiden*. Men zegt *wéderstander* en niet *wederstánder*, omdat men voorheen *wéderstaan* in plaats van *wederstáán* zal gezegd hebben. Verder: *áfstammeling* en *áánkomeling* van *áfstammen* en *áánkomen*, maar: *afhángeling* en *nakómeling*, welke beide, hoezeer van *áfhangen* en *nákomen* afgeleid, hun accent verplaatst hebben op het verbaal bestanddeel, omdat deze substantieven van de werk-

www.libtool.com.cn

woorden *afhangen* en *nakomen* in overdrachtigen zin afkomen: wordt nu een werkwoord, met eenige partikel samengesteld, in overdrachtigen zin genomen, zoo verliest veelal de partikel den hoofdtoon: *áfhangeling*, *nákomeling* zou iemand of iets, dat in den eigenlijken zin *afhangt* of *nakomt*, beteekenen.

Aanm. Bij *nabúurschap*, vergeleken met *nábuurschap*, bespeurt men een dergelijk verschijnsel. *Nábuurschap* is onzijdig en beteekent *de betrekking van nabuur* in eigenlijken zin; *nabúurschap* is vrouwelijk en beteekent, bij overnoeming, *den omtrek van samenwonende buren.* — *Eerbiedenis*, van *éerbied* afgeleid, verplaatst den klemtoon, als ware het om te voorkomen, dat het woord voor samengesteld uit *eer* en *biedenis* gehouden worde.

2). De echte en onechte stamvormen van samengestelde werkwoorden hebben den klemtoon op het eerste bestanddeel, onverschillig of het werkwoord, waarmede zij in verband staan, den klemtoon op het eerste of het láatste bestanddeel hebbe, aldus: *óptocht* van *óptijgen*, *inhoud* van *inhouden*, maar ook: *ónderhoud* van *onderhóuden*, *wéderspraak* van *wederspréken*, *ónderwerp* van *onderwérpen*, *ónderwijs* van *onderwijzen*, *ómvang* van *omvángen*, *misdaad* van *misdóen*. Met uitzondering van *overlég*, dat den toon behoudt op het bestanddeel, waarop *overléggen* dien heeft, en van *misbáár*, dat, misschien ter voorkoming eener mogelijke verwarring met het adjektief *misbaar* van *missen*, den klemtoon op de laatste lettergreep heeft. — *Áangenaam* heeft den klemtoon op het eerste, maar *voornáám* heeft hem op de laatste lettergreep, wellicht om verwarring met het zelfst. naamw. *vóórnaam* te voorkomen.

Aanm. Wij vermeldden hier (onder 1) en 2).) mede de afgeleide substantieven en stamvormen van de onafscheidbaar met bijwoorden verbonden werkwoorden, welke wij boven (§ 33. 2) als op de grens tusschen de afleiding en de samenstelling staande beschouwden.

3). Werkwoorden, die in verband staan met samengestelde substantieven, behouden den toon, waar deze substantieven dien hebben: *wédijveren* van *wédijver*, *árgwanen* van *árgwaan*, *zégepralen* van *zégepraal*.

4). De van samengestelde woorden afgeleide adjektieven, die van een afleidingsuitgang voorzien zijn, hebben weder den

www.libtool.com.cn

klemtoon op de stamsyllabe van het laatste bestanddeel, als *almáchtig* van *álmacht*, *misdádig*, *ligchámelijk*, *aannémelijk*, *oudváderlijk*. Alleen dan, wanneer zulk een adjektief afkomt van een samengesteld substantief, waarvan het eerste lid mede een substantief is, behoudt het den klemtoon op het eerste bestanddeel, dus: *schóólmeesterachtig* van *schóólmeester*, *óórdeelkundig* van *óórdeelkunde*, *geschiedkundig* van *geschiedkunde* (d. i. *geschiedeniskunde*, zie §. 38. I. 2. Aanm. 2.); *geschiedkúndig* ware eene samenstelling uit *geschiedenis* en *kundig*.

Aanm. Dus kan men wel sproken van *eene geschiédkundige fout*, eene fout, die op het veld der geschiedkunde begaan is; maar niet van *eene geschiedkúndige fout*.

5). Substantieven, afgeleid van samengestelde adjektieven, hetzij al of niet in den stamvorm, behouden den klemtoon op dezelfde plaats, waar die adjektieven hem hebben: *algóédheid*, *nalátigheid*, *ontoegánkelijkheid*, *schóólmeesterachtigheid*.

2. 1). De samenstellingen, door de kracht van een afleidingsvorm ontstaan, hebben den klemtoon op het eerste bestanddeel, als *wijndrinker* van *wijn drinken*, *vierentwintigponder*, uit *vier en twintig* en *pond*, *heen-en-wéér-gedraaf* (uit *heen-en-weer* en *gedraaf*), *schádeloosstelling*. Alleen de adjektieven, wier laatste lid door een afleidingsvorm gekenmerkt is, hebben weder den klemtoon op het laatste lid der samenstelling, bij voorb.: *goedhártig*, *vrijwillig*, *zoodánig*, *alledáágsch*, *binnendijksch*, *uithéémsch*, *snelgewiékt*, *breedgetákt*. Zoo men *binnenlandsch* zegt, geschiedt dit in tegenstelling van *búitenlandsch*, en weêrkeerig *búitenlandsch* in tegenoverstelling van *binnenlandsch*; alzoo hebben deze woorden een rhetorischen toon. Ook het eerste lid in woorden als *bréédgetakt*, *hóóggetopt* kan aldus den nadruk krijgen, welken *plát* in *plátboomd* immer heeft, waarschijnlijk ten gevolge van het uitvallen der vormsyllabe *ge*.

2). De woorden, door de kracht eener onmiddellijke afleiding samengesteld, hebben den klemtoon op het eerste lid, bij voor-

www.libtool.com.cn

beeld: *éérbied*, *álbedil*, *brékespel*, *práátgraag*, *spring-in-'t-veld*, *réikhalzen*, *lángbeen*, *kwikstaart*, *blááskaak*. De werkwoorden als *bééldhouwen*, *plúimstrijken* enz. behouden den klemtoon, waar *bééldhouwer*, *plúimstrijker* dien heeft; des gelijks *evenáren* (*evenáárden*), waar *evengeáárd* (of *evenáárdig*) dien heeft. Infinitieven als *het vroegópzijn*, het *heen-en-wéérloopen*, hebben den klemtoon op het eerste lid, en wel op het tweede bestanddeel van hetzelve, overeenkomstig den regel, die in eene samenkoppeling uit twee bijwoorden den klemtoon op het laatste gebiedt te plaatsen. — Woorden, daarentegen, die, ten gevolge hunner aanwending als adjektieven, samengesteld, of, zoo zij reeds oneigenlijk samengesteld waren, eigenlijk samengesteld werden, hebben den hoofdtoon op het laatste lid, als: *alwétend*, *schrikbárend*, *hoogdrávend*, *welsprékend*, *godvergéten*, *schoorvóétend*, *aadhóúdend* (*áánhoudend* is een tegenw. deelw.). Zie voorts § 39. II. 5. — Wordt het zelfst. naamwoord *vierkant* als bijvoegelijk naamwoord gebezigd, zoo heeft het den klemtoon op het laatste bestanddeel: *vierkánt*, en wordt de bijwoordelijke uitdrukking *goe'koop* of *goeden koop* (*bon marché*) als adjektief gebruikt, zoo ontstaat eene samenstelling, mede met den klemtoon op het laatste lid: *goekóóp*. — Over *goedertieren* zie boven: I. 6. 1).

IV. Omtrent den hoofdtoon in samengestelde woorden, wier eerste lid in zich zelve samengesteld is, valt het volgende op te merken. Is het eerste lid eigenlijk samengesteld, zoo krijgt zijn eerste bestanddeel; is het oneigenlijk samengesteld, zoo krijgt zijn tweede bestanddeel den klemtoon. Bij voorbeeld: *kóópmans-zoon*, *éikeboom-blad*, *middag-maal*, *mórgenzonnestraal*, *brándwaarborg-maatschappij*; maar: *oudemánnenhuis*, *goudenúúrwerk-maker*.

§ 44.

Over den bijtoon en de toonlooze syllaben.

Wij gewaagden tot dus verre slechts van den klemtoon bij

www.libtool.com.cn

uitnemendheid. Doch nevens de syllabe, met den hoofdtoon bedeeld, hebben de overige lettergrepen eens woords een min of meer lagen toon; den minst lagen, na den hoofdtoon hoogsten toon, noemt men *bijtoon*; eene syllabe, die den zwakst mogelijken toon heeft, noemt men *toonloos*.

1. Den bijtoon hebben: de stamsyllabe der woorden, die van een der hoofdtonige voorvoegsels voorzien zijn, als: *áartsschèlm*, *ántwoòrd*, *ónwìl*, *óórspròng*, *wánhoòp*; de stamsyllabe der woorden, die een der hoofdtonige uitgangen hebben, als: *ràmpzálig*, *èrnsthàftig*, *waàràchtig*, *hòvenier*, *toònéél*, *kòningin*, *voògdes*, *slìjtáádje*, *hèlmét*, *voògdij*, *bloèmist*, *kwètsúúr*, *hàlvééren*; de hoofdtonige voorvoegsels, zoo zij vóór adjektieven komen, als: *aàrtsdóm*, *ònrein*, *veràntwóórdelijk*, *oòrsprónkelijk*, *wànschápen*; de stamsyllabe van naamwoorden van meer dan ééne syllabe, waarvan de laatste niet toonloos is, bijaldien de uitgang *lijk* aan zulk een woord wordt toegevoegd, als: *vìjándelijk*, *vrìendschàppelijk*, *wònderbárelijk*.

2. Voorts hebben den bijtoon: de achtervoegsels, die een andere vokaal dan de toonlooze *e* of *i*, en toch niet den hoofdtoon hebben, als: *heilànd*, *sieraàd*, *dánkbaàr*, *gróenàchtig*, *eigendòm*, *gehóórzaàmheid*, *máágdelìjn*, *jóngelìng*, *schrijdelìngs*, *vrúchteloòs*, *droéfenìs*, *ármoède*, *béterschàp*, *zúidwaàrts*, *schádùw*, *kévìe*, *tóóvenaàr*, *Spánjaàrd*, en de uitgang *ing* in substantieven, van gebruikelijke werkwoorden afgeleid, wanneer de stamsyllabe niet onmiddellijk vóór de syllabe van den uitgang gaat, als: *óefenìng*, *verbéterìng*.

3. In samengestelde woorden heeft den bijtoon de stamsyllabe van dat der beide bestanddeelen, hetwelk den hoofdtoon niet heeft: als: *nieuwjaàr*, *liefhèbben*, *eènigermáte*, *èvenwél*, *dáglìcht*, *zìnlédig*, *lánghànd*. Wanneer het tweede lid eener samenstelling zelf weder samengesteld is, dan heeft het eerste van zijne bestanddeelen een sterkeren, het tweede een zwakkeren bijtoon, b. v. *pálm-zóndàg*, *wápen-stìl-stànd*.

4. Toonloos zijn al de verbuigingsuitgangen en alle afleidings-

www.libtool.com.cn

syllaben, in welke de zwakke *e* voorkomt, bij voorb.: *háten, wóórden, gegéven, bevél, verliés, góéde, liéfde, árend;* benevens de uitgangen *ig, tig, lijk* en *ing*, wanneer voor deze laatste de stamsyllabe onmiddellijk voorafgaat, als: *goédig, dértig, éérlijk, stémming.*

§ 45.

Over den klemtoon in vreemde naamwoorden.

1. Over het algemeen hebben de in het Hollandsch opgenomen vreemde naamwoorden, zoo zij op eene konzonant eindigen, naar de Fransche wijze, den klemtoon op de laatste syllabe, bij voorbeeld: *garnizóén, kanáál, klimáát, dukatón, oceáán, foliánt, magazijn, kalót, fabrijk, matrás, beschuít, kantóór, fióól, koméét, harpúis, radijs, kolóm, patróón, ciprés, cement.*

Uitzonderingen zijn:

1). Die woorden, welke meer tot de taal der geleerden behooren, als: *cánon* (*regel*, dat aldus onderscheiden is van *kanón, grof geschut*), *cháos, néctar, súbstantief, ádjektief, dóctor, réctor*, enz.

2). De Oostersche woorden, die niet door middel van het Fransch tot ons gekomen zijn, als; *Sábbath, Tálmud, Sátan, Chérub, Séraph, Sánhedrin, Súltan.*

3). De woorden, die om hunnen uitgang of geheel hun voorkomen min of meer als Hollandsch werden aangemerkt, bij voorbeeld: *túlband, májesteit, zéfir, bisschop, támboer* (*trommelslager*), *hárnas, hórizon, kónzonant* en *áltaar* (schoon men ook *konzonánt* en *altáár* uitspreekt). In vorm geheel verhollandscht werden *schéurbuik* (*scorbut*) en *kórtegaard* (*corps de garde*).

4). De woorden, die eenen toonloozen uitgang gekregen hebben, als *notáris, commissáris, kérker, kámer, táfel, éngel, klóóster, cilinder, diáken, déken* (decanus); in *barométer* en *thermométer* bracht de toonloosheid der slotsyllabe

www.libtool.com.cn

zoo zeer een Duitsch aanzien te weeg, dat de accent, tegen den aard dezer Grieksche woorden, op de voorlaatste te staan kwam; *hexámeter* en *pentámeter* bleven tot de taal der geleerden beperkt en behielden dus den behoorlijken klemtoon.

2. Eindigt een vreemd naamwoord op eene vokaal, zoo heeft de tweede of de derde van achteren den klemtoon, als: *históríe, spécie, collégie, académie, pódagra, láva, écho, indigo.*

Uitgezonderd zijn de woorden op *ij* en *ei*, die op deze uitgangen den klemtoon leggen, als: *melodij, kopij, galéi, valléi.* Men zegt ook *theorie:* volgens deze uitspraak zou de spelling *theorij* de voorkeur verdienen (zie § 11. 3. Aanm. 1.). Voorts behouden eenige hun vreemd accent: *autodafé, bureáu, kolibrí* enz.

3. In inheemsche woorden blijft bij de verlenging door verbuiging- of afleidingssyllaben de klemtoon natuurlijk op zijne rechtmatige plaats: in vreemde woorden, daarentegen, verhuist hij met de verandering in den aard en het aantal der lettergrepen, als: *profésson, professóren; muziek, muzikáál; éther, ethérisch; melodij, melódisch; nátie, nationáál.*

www.libtool.com.cn

DERDE BOEK.

OVER DEN AARD EN DE VERBUIGING DER WOORDEN.

INLEIDING.

§ 46.

Over de rededeelen in het algemeen.

1. De mensch spreekt om uit te drukken, wat hij denkt. Het woord, hetwelk dat wat de spreker aangaande eenig voorwerp denkt, tot inhoud heeft, noemt men *werkwoord*. Het voorwerp der gedachte zelf wordt door een woord te kennen gegeven, dat *naamwoord* heet.

2. Het kan zijn, dat de gedachte op een voorwerp slechts in zoo verre toepasselijk is, als het met zekere *hoedanigheid* is bedeeld. Deze hoedanigheid dus moet uitgedrukt worden. Het geschiedt mede door een naamwoord, maar dat *bijvoegelijk* heet, omdat het ter bepaling wordt toegevoegd aan de naamwoorden, die het voorwerp der gedachte te kennen geven en in tegenoverstelling van de bijvoegelijke naamwoorden *zelfstandige* naamwoorden heeten.

3. Het is niet altijd noodig, het voorwerp der gedachte te *noemen:* vaak kan men er mede volstaan het bloot als met den vinger aan te duiden. De woorden, die dit doen, heeten *voornaamwoorden* (§ 1. 1. Aanm.). Die aanduiding geeft eenigermate de plaats te kennen, waar zich het voorwerp bevindt. Wordt het voorwerp uitdrukkelijk genoemd en het voornaam-

www.libtool.com.cn

woord slechts gebezigd om de plaats, waar het voorwerp zich bevindt, door aanwijzing aan te duiden, dan wordt het voornaamwoord *bijvoegelijk* gebruikt.

4. Het begrip van *getal* is van gansch bijzonderen aard. De taal kan niet zonder zekere klanken, die, des noodig, aangeven, *hoe veel* voorwerpen er zijn. De klanken, die deze taak vervullen, heeten *telwoorden*. Stelt men zich de voorwerpen tot eene som vereenigd voor, zoo bezigt men de *grondgetallen*; stelt men ze zich voor als in orde van tijd of plaats gerangschikt, zoo bezigt men de *rangschikkende getallen*.

5. De woorden, die dienen om bij het begrip, door het werkwoord of adjektief uitgedrukt, zekere bepalingen van plaats, tijd, wijze, graad of omstandigheid te kennen te geven, heeten *bijwoorden*.

6. Die bijwoorden, bij welke de afmetingen eens lichaams als maatstaf ter plaatsbepaling aangewend worden, heeten *voorzetsels*, zoodra bij hen het voorwerp gemeld wordt, welks afmeting wordt bedoeld.

7. Met een *substantief* (hetzij zelfstandig naamwoord, hetzij zelfstandig voornaamwoord) en *werkwoord*, met andere woorden, met een *subjekt* en *praedikaat*, is een zin volkomen. De overige woorden: het *adjektief* (hetzij bijvoegelijk naamwoord, hetzij bijvoegelijk voornaamwoord), het *telwoord*, het *bijwoord* en het *voorzetsel* met zijn naamwoord, dienen om de gedachte nader te bepalen.

8. Alzoo zijn al de deelen verklaard, welke in den volzin, van hoeveel bepalingen ook voorzien, kunnen voorkomen. Doch de eene gedachte kan met de andere, de eene volzin met den anderen in verband gebracht moeten worden. Hiertoe dienen, 1° eene klasse van voornaamwoorden, welke men *bepalende* (*determinatieve*) *voornaamwoorden* noemt, en waartoe ook het *lidwoord* behoort; 2° eene klasse van *bijwoorden*, die mede *bepalende* bijwoorden heeten: de woorden van deze beide klassen staan binnen de grenzen van den zin zelven; 3° eene klasse van *voornaamwoorden*, die *betrekkelijke*

www.libtool.com.cn

voornaamwoorden genoemd worden; 4° eene klasse van woorden, die van hunnen logischen inhoud beroofd zijn om bloot het zinverband te kennen te geven, en *voegwoorden* heeten: de woorden van deze beide laatste klassen staan tusschen de zinnen in.

9. Eindelijk bezit de taal zekere klanken, die slechts een *gevoel* uitdrukken. Zij heeten *tusschenwerpsels*, omdat zij, buiten het logisch of grammatisch verband, te midden der rede geworpen worden.

10. Wij zullen de woorden in de volgende orde behandelen: 1. *het zelfstandig naamwoord*, 2. *het bijvoegelijk naamwoord*, 3. *het voornaamwoord*, 4. *het lidwoord*, 5. *het telwoord*, 6. *het werkwoord*, 7. *het bijwoord*, 8. *het voorzetsel*, 9. *het voegwoord* en 10. *de tusschenwerpsels*. Voorafechter eenige aanmerkingen over de grammatische betrekkingen in het algemeen.

§ 47.

Over de grammatische betrekkingen.

1. De verschillende rededeelen staan tot elkander in betrekking, en niet alleen dit, maar ook de spreker kan, met betrekking tot zich zelven, zich de objekten der gedachte op verschillende wijzen voorstellen. De taal nu bezit het vermogen om zoowel de verschillende betrekkingen van de begrippen, die de zin inhoudt, onderling, als de verhouding van den spreker tot het objekt der gedachte, door zekere veranderingen in den vorm der woorden weder te geven. De verandering ter uitdrukking dier betrekkingen door de woorden ondergaan, noemt men *verbuiging* (*flexie*), een woord, dat zoowel op de verandering des werkwoords als op die des naamwoords toepasselijk is.

Aanm. De *woordbuiging* verschilt hierin van de *woordvorming*, dat, terwijl de ter woordvorming toegevoegde of veranderde klanken een nieuw woord voortbrengen, de ter verbuiging toegevoegde of veranderde klanken slechts eene veranderde betrekking van één en hetzelfde woord uitdrukken.

www.libtool.com.cn

2. Wanneer men van veranderingen in den vorm der woorden, van verbuiging spreekt, neemt men eenen *grondvorm* aan, die als onverbogen beschouwd wordt, terwijl de verbogene woorden voor wijzigingen van dezen grondvorm gelden. Als zulk een grondvorm beschouwt men voor het *substantief* dien vorm, met welken men het voorwerp *noemt* of *roept* (*nominatief* of *vocatief*). Van het *adjektief* is die vorm, in welken het, met het werkwoord *zijn* verbonden, als *praedikaat* voorkomt, de grondvorm. Van het *werkwoord*, eindelijk, is de *infinitief*, wanneer men slechts den uitgang (*en*) wegdenkt, als de grondvorm aan te merken.

Aanm. De grammatische grondvorm is wel te onderscheiden van den etymologischen stamvorm. De stamvorm des werkwoords toch is geenszins de infinitief; integendeel, men vindt dezen bij de oudste ongelijkvloeiende werkwoorden meestal in het praeteritum (zie § 31. 2. Aanm. 2.) en bij de overige komt de imperatief den stamvorm nader dan de infinitief. Voorts is, wel is waar, de grondvorm der naamwoorden thans niet van den stamvorm onderscheiden; doch in het Gothisch was de nominatief van vele naamwoorden door den uitgang *s* gekenmerkt, en alzoo van den grondvorm verschillend, terwijl het adjektief, ook praedikatief gebruikt, het geslacht en getal des subjekts in zijnen vorm uitdrukte.

3. Niet alle woordsoorten zijn verbuigbaar. *Onverbuigbaar* zijn 1° *de bijwoorden*, de verbuiging ter uitdrukking der trappen van vergelijking afgerekend, die de qualitatieve bijwoorden met de adjektieven gemeen hebben; 2° *de voorzetsels;* 3° *de voegwoorden;* 4° *de tusschenwerpsels.* Men begrijpt deze vier soorten samen onder de benaming *rededeeltjes* (*partikels*).

Aanm. Het *bijwoord* is onverbuigbaar, omdat het in den volzin eene onafhankelijke plaats bekleedt, en voorts geene der betrekkingen, die andere, verbuigbare, rededeelen door hunne vormveranderingen uitdrukken, in het begrip des bijwoords valt. Het *voorzetsel* en het *voegwoord* omschrijven betrekkingen: het begrip van betrekking maakt hun wezen uit, en slechts daar, waar de betrekking iets bijkomends bij het grondbegrip eens woords uitmaakt, kan het de grond der verbuiging van zulk een woord wezen. Het *tusschenwerpsel*, eindelijk, staat buiten alle grammatische of logische betrekking tot de rede en hare deelen.

4. De betrekkingen, welke door bepaalde verbuigingsvormen worden uitgedrukt, zijn: 1) *Geslacht*, 2) *Naamval*, 3) *Getal*, 4) *Trap* of *Graad*, 5) *Persoon*, 6) *Tijd*, 7) *Wijze.*

1) Tot de grammatische betrekkingen behoort het *geslacht*

www.libtool.com.cn

slechts in zoo verre, als het de grond is eener vormverandering, door de bijvoegelijke woorden (adjektieven, adjektieve voornaamwoorden en telwoorden en het lidwoord) ondergaan ter aanduiding van het verband, waarin zij tot het substantief staan. Onze taal onderscheidt niet alleen een *mannelijk* en *vrouwelijk* geslacht, maar drukt ook de *onverschilligheid van het geslacht* in den vorm der bijvoegelijke woorden uit. Zoo zijn er dan drie geslachten in onze taal: *het mannelijke*, *het vrouwelijke* en *het onzijdige geslacht*. — De geslachtsverandering der bijvoegelijke woorden, ter aanduiding van het verband, waarin zij tot de zelfstandige naamwoorden of voornaamwoorden staan, noemt men *motie* of *metaschematismus* (*vervorming*).

Aanm. Op zich zelve beschouwd, behoort het geslacht niet tot de betrekkingsbegrippen, daar het in de zelfstandigheid zelve begrepen is. Ook wordt het aan de zelfst. naamwoorden en zelfst. voornaamwoorden niet door verbuiging uitgedrukt; maar de stamvorm zelve reeds beduidt een mannelijk of vrouwelijk voorwerp, en zoo al het vrouwelijk geslacht door een aangevoegden uitgang van den mannelijken stamvorm verschilt, behoort deze vormverandering tot de woordafleiding, daar met de verandering werkelijk een verschillend voorwerp aangeduid en dus een nieuw woord gevormdt wordt (vergel. § 47. 1. Aanm.), weshalve wij ook de vervrouwelijkende uitgangen onder de afleidingsuitgangen vermeld hebben (§ 32. 2. 1.).) en (Afdeel. I. Hoofdst. 2.) behandelen zullen.

2). Het substantief geeft door eene eigenaardige vormverandering de betrekking te kennen, in welke het begrip, door hetzelve uitgedrukt, tot de handeling staat. Deze betrekking heet *naamval*. Onze taal heeft voor de naamwoorden vier zulke naamvallen: den *nominatief*, die aanduidt, dat het naamwoord het *onderwerp* der rede is; den *genitief*, die het voorwerp, dat *de oorsprong* der zaak is, te kennen geeft; den *datief*, die het voorwerp, dat *deelnemend*, en de *accusatief*, die het voorwerp, dat *lijdelijk* in de handeling betrokken is, aanduidt. Bij deze naamvallen kan men nog een vijfden voegen: den *vocatief*, die een voorwerp voorstelt als *tegenover den spreker* aanwezig. Doch daar de vocatief buiten het verband der rede staat, kan hij slechts in oneigenlijken zin naamval genoemd worden. — In deze vormverandering deelen de bij het zelfstandige

www.libtool.com.cn

naamwoord behoorende bijvoegelijke woorden ter aanwijzing van hun verband met dit zelfstandig naamwoord.

3). Door verschil van vorm wordt in de zelfstandige naamwoorden te kennen gegeven, of een voorwerp *afzonderlijk* of *in vereeniging met andere gelijksoortige* gedacht wordt. Dus zijn er twee getalvormen: *het enkelvoudige* en *het meervoudige getal*. — De nauwkeurige bepaling van het getal blijft aan de telwoorden overgelaten. — De adjektieve woorden, zoo wel als de werkwoorden, drukken in hunnen vorm het getal uit van het zelfstandig naamwoord of voornaamwoord, tot hetwelk zij behooren.

Aanm. 1. Oorspronkelijk had niet het substantief als zoodanig eenen meervoudsvorm, maar elke *naamval* had den zijnen.

Aanm. 2. Eigenlijk behoort ook het getal niet tot de betrekkingsbegrippen: toch wordt het hier vermeld, omdat het den grond van eene secondaire verbuiging uitmaakt, en eene vormverandering medebrengt, die niet tot de afleiding kan gebracht worden.

4). De *graad* of *trap van vergelijking* is eene vormverandering uitsluitend aan de hoedanigheidswoorden (bijvoegelijke naamwoorden en bijwoorden) eigen. Voorwerpen of werkingen toch zijn met andere voorwerpen of werkingen slechts in zoo verre vergelijkbaar, als derzelver hoedanigheden naar elkander worden afgemeten. De taal heeft hier twee verschillende vormen ter harer beschikking: den *comparatief* of *vergrootenden*, en den *superlatief* of *overtreffenden trap*. De eerste duidt aan, dat de hoedanigheid aan eenig voorwerp in een hoogeren graad toekomt, dan aan eenig ander voorwerp. De tweede duidt hetzelfde aan, doch doet tevens het voorwerp, welks hoedanigheid met die van andere voorwerpen vergeleken is, als het eindpunt van eene reeks van voorwerpen beschouwen. Het adjektief in zijnen gewonen vorm, in welken het de hoedanigheid zonder vermelding van eenigen graad van sterkte uitdrukt, heet, in tegenoverstelling van de vermelde trappen van vergelijking, in den *positief* of *stellenden trap* te staan. — De vormverandering der adjektieven en bijwoorden, door welke die graden der hoedanigheid worden uitgedrukt, noemt men *gradatie* of *comparatie*.

www.libtool.com.cn

Aanm. De gradatie behoort deswegens onder de grammatische betrekkingsvormen, omdat zij den grond eener syntaktische verbinding uitmaakt.

5). Het werkwoord verandert in vorm naar gelang óf de spreker zelf, óf eenig ander wezen of voorwerp het onderwerp der rede is. Is de spreker niet zelf het voorwerp der rede, dan is dit of een persoon, met welken hij zich onderhoudt, of een wezen of voorwerp, over hetwelk hij het woord voert. Verder sluit de spreker bij zich zelven anderen in en maakt hen met zich tot het onderwerp der rede, of hij spreekt verscheidene personen tegelijk aan, of, eindelijk, is een meertal van personen of voorwerpen buiten den spreker en den aangesprokene het onderwerp der gedachte. Voor deze twee drietallen van gevallen heeft het werkwoord eene even groote hoeveelheid verbuigingsvormen, *personen* genoemd: het telt in het *enkel*- en in het *meervoud* drie personen: den *eersten*, den *tweeden* en den *derden*, waardoor het den grammatischen persoon des subjekts in zijnen vorm voorstelt.

6). Alles wat als gebeurend gedacht wordt, wordt door den spreker, of als tegenwoordig, of als verleden, of als toekomstig gedacht. Dit verschil van tijd drukt het werkwoord, hetzij door bepaalde woordvormen, hetzij door vormwoorden (hulpwerkwoorden) uit: het heeft een *tegenwoordigen*, een *verledenen* en een *toekomenden tijd*. Bovendien kan de handeling in een dezer tijden als *voltooid* of als *onvoltooid*, met betrekking tot eene gelijktijdige zaak, beschouwd worden, en kan eene handeling als *onbepaald*, dat is, door geenerlei gelijktijdige zaak bepaald gedacht worden. Zoo is dan de tegenwoordige tijd of *volmaakt* of *onvolmaakt tegenwoordig*, de verledene tijd desgelijks *volmaakt* of *onvolmaakt verleden*, en, eindelijk, is er een *volmaakte* en een *onvolmaakte toekomende tijd*. Het niet bepaalde van den tijd drukt onze taal niet door een onderscheiden vorm uit.

7). Hetgeen de spreker mededeelt, wordt of als iets feitelijken werkelijks voorgesteld, of als iets, dat bloot in zijne gedachte, als wenschelijk, mogelijk, noodwendig, bestaat. Deze twee

www.libtool.com.cn

gevallen worden door verschillende vormen aan het werkwoord uitgedrukt. Men noemt de op dezen grond steunende vormverandering des werkwoords *de wijze*. Er zijn ingevolge de zoo even gemaakte onderscheiding *twee hoofdwijzen:* de eerste heet *aantoonende wijze* (*indicatief*), omdat zij het gezegde als in de tegenwoordigheid des sprekers voorvallend, en, als het ware, *met den vinger aanwijsbaar* voorstelt; de andere heet *aanvoegende wijze* (*conjunctief* of *subjunctief*), omdat zij in aangevoegde of afhankelijke zinnen, of ten minste in zinnen, die als zoodanig te verklaren zijn, voorkomt. Bij deze wijzen komt nog een derde, *de gebiedende wijze* (*imperatief*). Zij sluit zich in beteekenis aan den subjunctief aan; doch treedt in de rede als een indicatief op, daar zij, van hetgeen de spreker *wenscht*, de dadelijke *verwezenlijking* eischt. Zij is, als het ware, een *subjunctief* weder tot *indicatief* geworden. — De *infinitief*, eindelijk, wordt ook eene *wijze* (*onbepaalde wijze*) genoemd: zij is dit echter evenmin als het deelwoord eene wijze is. In den infinitief en het deelwoord beide heeft het werkwoord zijne natuur in zoo verre afgelegd, dat het buiten staat is als gezegde op te treden, en slechts op het werkwoord, als gezegde, is het begrip der wijze van toepassing.

5. Waar de verbuiging slechts strekken moet om het verband kenbaar te maken, dat er tusschen eenig woord en een ander woord bestaat, zoo als het geval is bij de adjektieven en adjektieve voornaamwoorden, die naar geslacht, naamval en getal verbogen worden om door gelijkheid van betrekkingsvorm hun verband met het substantief aan te duiden, noemt men de verbuiging eene *secundaire* of *begeleidende verbuiging*. Ook het werkwoord *komt* in persoon en getal met zijn objekt *overeen* en heeft dus in zoo verre eene secundaire verbuiging. De *overeenkomst* in de verbuiging der in verband staande woorden heet *congruentie*. Zij bestaat daar, waar de bepalende woorden tot het bepaalde woord in de betrekking der *inhaerentie* of *inlijving* staan, dat is, waar zij eene hoedanigheid of omstandigheid uitdrukken, die slechts als in het bepaalde begrip bestaande

www.libtool.com.cn

gedacht worden kan. — *Primair* heet de verbuiging, die eene betrekking uitdrukt, welke in den inhoud der verbogen woorden zelven gegrond is. Zoodanig is bij de substantieven en substantieve voornaamwoorden de verbuiging, welke het getal; bij de adjektieven en qualitatieve bijwoorden die, welke den trap van vergelijking; bij de werkwoorden, eindelijk, die, welke tijd en wijze uitdrukt. De naamvalsverbuiging der substantieven kan men noch uitsluitend als primair, noch uitsluitend als secundair beschouwen, daar zij wel het grammatisch verband des substantiefs met een uitgedrukt of verzwegen werkwoord te kennen geeft, maar tevens een complement (of aanvulling) van het begrip des werkwoords uitmaakt. Het substantief, dat het voorwerp of de grens der werking, door het werkwoord uitgedrukt, te kennen geeft, staat tot dit werkwoord in de betrekking der *dependentie:* het werkwoord zelve heet te *regeeren.*

Aanm. De voorzetsels kunnen niet dan in oneigenlijken zin gezegd worden te regeeren, daar zij eigenlijk een bestanddeel of bepaling van het begrip des werkwoords, hetzij dit uitgedrukt zij of niet, uitmaken. Even zoo zijn de onderschikkende voegwoorden slechts de aanwijzers (*exponenten*) van de wijze des werkwoords, en zij kunnen alzoo geenszins gezegd worden de wijze des werkwoords te beheerschen.

EERSTE AFDEELING.

OVER HET ZELFSTANDIG NAAMWOORD.

EERSTE HOOFDSTUK.

OVER DE SOORTEN DES ZELFSTANDIGEN NAAMWOORDS.

§ 48.

Een zelfstandig naamwoord is een woord, hetwelk een voorwerp met name noemt.

De zelfstandige naamwoorden zijn te onderscheiden in twee

www.libtool.com.cn

hoofdsoorten: *voorwerpsnamen* (*concrete substantieven*), dat is, namen van afzonderlijke voorwerpen, als *mensch*, *boom*, *berg*, en in *begripsnamen* (*abstrakte substantieven*), dat is, namen van dingen, die aan of in de voorwerpen worden waargenomen, en dus slechts als zelfstandige voorwerpen gedacht worden, bij voorbeeld: *wijsheid*, *geluk*, *bloei*. De namen der tijdperken, als *dag*, *jaar*, *eeuw*, zijn, even als de plaatsnamen, als concrete naamwoorden aan te merken: zij beteekenen, even als deze, eene omvattende *ruimte*.

I. De *voorwerpsnamen* worden weder onderscheiden in:

1. *Soortnamen* of *gemeene namen*, welke aan het voorwerp eenen naam geven, die het met alle voorwerpen van dezelfde soort gemeen heeft, bij voorbeeld: *man*, *boom*, *rivier*, *berg*, *dier*, *hond* enz.

2. *Eigennamen*, welke dienen om afzonderlijke wezens of voorwerpen van alle overige derzelfde soort te onderscheiden, bij voorb.: *Caesar*, *Willem*, *Phylax* (als naam eens honds), *Amsterdam*, *Frankrijk*, *de Rijn*, *de Mont-blanc*, *de Hoop* (naam eens vaartuigs) enz. De *namen van volken*, die aan elken persoon, welke tot eene zekere natie behoort, toekomen, zijn *eigennamen*, die, in zooverre zij aan al de volksgenooten gemeen zijn, als *soortnamen* te beschouwen zijn. De namen van *bergketenen* en *eilandsgroepen* (als *de Alpen*, *de Pyreneën*, *de Maldiven*, *de Hebriden*) zijn *collektieve eigennamen*.

De soort- of gemeene namen, zoowel als de eigennamen, worden weder verdeeld in:

1). *Persoonsnamen*, als *grijsaard*, *vrouw*, *Hendrik*. Onder de gemeene persoonsnamen zijn er, die *hoedanigheidsnamen* (*qualitatieve persoonsnamen*) heeten. Het zijn die, welke aan een persoon eenen naam geven, ontleend aan eene hoedanigheid, welke hem in de menschelijke samenleving een zeker karakter verleent, bij voorbeeld: *koning*, *jager*, *voogdes*, *kok*, en adjektieven als zelfstandige persoonsnamen gebruikt: *de wijze*, *een rijke* enz.

2). *Diernamen*, als *leeuw*, *stier*, *Phylax*.

www.libtool.com.cn

3). *Zaaknamen*, als *plant*, *huis*, *beek*, *de Hoop*.

3. Een derde soort der voorwerpsnamen zijn de *verzamelwoorden* (*collektieven*), die een vereenigd aantal van afzonderlijk bestaande wezens of voorwerpen beteekenen, als: *een volk*, *eene vergadering*, *een bosch*, *een gebergte*, *de nakomelingschap* enz. Hiertoe behooren ook de adjektieven in het onzijdig geslacht als zelfstandige naamwoorden gebruikt, bij voorb.: *het schoone*, *het goede*, voor zoo verre zij niet als begripsnamen worden gebruikt.

4. *Stofnamen*, die eene stof te kennen geven, als: *water*, *ijzer*, *goud*, *hout*, *wijn*, *melk*, enz. Hiertoe behooren ook de namen der talen, als die de stof der taal beduiden: *het Latijn*, *het Spaansch* enz.

Aanm. Indien een verzamelwoord een aantal voorwerpen aanduidt, die niet tot eene eenheid zijn vereenigd, dan heeft het min of meer den aard van een stofnaam, zoo als *bosch*, in de uitdrukking: *met bosch begroeide bergen*. Ook kunnen gewone soortnamen in collektieve beteekenis gebruikt worden en bij gevolg ook den aard van stofnamen krijgen, b. v., wanneer men spreekt van *een landstreek, die uit berg en bosch bestaat:* hier krijgt *berg* het karakter van een stofnaam. Wordt daarentegen een stofnaam voor eene vereeniging van voorwerpen uit zekere stof bestaande genomen, dan heeft hij den aard van een collektief, bij voorbeeld: *het Haarlemmer Hout*, *het tafelzilver* enz. Sommigen stofnamen, eindelijk, kunnen enkele voorwerpen uit die stof bestaande aanduiden, en dus als soortnamen worden gebezigd, bij voorbeeld: *een ijzer*, *de straatsteenen* enz.

II. De *begripsnamen* worden weder onderscheiden in:

1. *Namen van hoedanigheden*, als: *jeugd*, *wijsheid*, *hoogte*, *duisternis*, *blijdschap* enz.

2. *Namen van toestanden*, als: *geluk*, *rampspoed*, *vergetelheid*, *slavernij*, *weelde* enz.

3. *Namen van werkingen of handelingen*, als: *groei*, *bloei*, *loop*, *komst*, *stand*, *val*, *slaap*. Hiertoe behooren ook de infinitieven, zoo zij zelfstandig gebruikt worden, *het leven*, *het lezen* enz. Sommige abstracta van deze soort geven een gedurige herhaling der handeling te kennen en heeten dan *herhalingswoorden* (iterativa, frequentativa), als: *gebedel*, *gefluit*, *gekerm*, *gelach*.

Aanm. De beteekenis van verscheidene begripsnamen kan zoo gewijzigd wor-

www.libtool.com.cn

den, dat zij beurtelings tot de eene of de andere dezer soorten behooren. Zoo kan, bij voorbeeld, *voogdij* zoo wel de hoedanigheid van *voogd*, als den toestand van dengenen, die onder een voogd staat; *scheiding* zoo wel de handeling van *scheiden*, als den door deze handeling bewerkten toestand beteekenen. Meer nog komt het geval voor, dat abstrakte woorden in eene concrete beteekenis genomen worden: zoo kan *hoogte* zoo veel als een *heuvel* beteekenen; aan *menschheid* de waarde van een collektief gegeven worden; *wezen* een bezield voorwerp beduiden, enz.

TWEEDE HOOFDSTUK.

OVER DE VORMING DER ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

§ 49.

1. Ten aanzien van hunnen vorm moeten de substantieven onderscheiden worden in *stamwoorden*, in *afgeleide* en in *samengestelde woorden*. De stamwoorden erkent men dadelijk door het gemis van elken afleidingsklank, en reeds in § 31. hebben wij over de klankverwisselende stamwoorden gehandeld. Ook over de samengestelde zelfstandige naamwoorden is in § 36. 1., in § 37. I. en II. en in § 39. I. 1. 2. II. 1. 3. 4. gehandeld. De afgeleide substantieven zijn deels gevormd door middel van min zelfstandige achtervoegsels, deels door middel van voorvoegsels, zie § 32 en 33. Thans hebben wij te spreken over de beteekenis der zelfstandige achtervoegsels en der voorvoegsels.

2. Van de § 32. 2. 1). opgenoemde, tot vorming van zelfstandige naamwoorden strekkende zelfst. achtervoegsels vormen de uitgangen: *and*, *el*, *eel*, *sel*, *er*, *aar*, *ert*, *erd*, *aard*, *naar*, *ier*, *nier*, *ster*, *es*, *in*, *je*, *ke*, *lijn*, *ing*, *ling*, *ik* en *k* concrete; de overige: *dom*, *te* (*e*), *heid*, *ij*, *ing* (van anderen aard, als de zoo even genoemde uitgang *ing*), *nis*, *schap* en *aadje* abstrakte zelfstandige naamwoorden.

www.libtool.com.cn

§ 50.

Over de zelfstandige achtervoegsels, die concrete zelfstandige naamwoorden vormen.

1. De uitgang *and*, bewaard in *vijand*, *heiland*, *dwingeland*, is de oude uitgang van het tegenwoordig deelwoord en beteekent dus een handelend wezen.

2. Het zelfstandig achtervoegsel *el*, reeds in Gothische woorden, als sitls (*zetel*), magula (*knaapje*), aanwezig, vormt van verbale stammen of substantieven deels woorden, die een *werktuig* beteekenen, waarmede dat wordt uitgericht, wat de verbale stam aanwijst; deels *verkleinwoorden*.

1). Woorden, die een *werktuig* beteekenen. Van verbale stammen komen: *gordel*, *lepel*, *hevel*, *heugel*, *klepel*, *prikkel*, *stekel*, *windel*, *griffel* enz.; van abstrakte substantieven *sleutel*, *teugel*, *vleugel*, *beitel*.

2). *Verkleinwoorden* op *el*, alle van voorwerpsnamen: *droppel*, *bondel*, *kruimel*, *tepel*, *eikel*, *ijzel*, *kneukel*, *knobbel*, *navel*, *schinkel*, *snavel*, *mazel*, *peukel*, *sprenkel* enz.

3. De uitgang *el* werd in sommige Hollandsche woorden verscherpt tot *eel* (§ 6. 5. Aanm. 3.), bij voorbeeld: *houweel*; *tooneel*, *truweel* en *struweel*; in het laatste dezer woorden schijnt *eel* de verkleiningsuitgang (in het Drentsch bestaat het oorspronkelijke *strubbe*, d. i. *struik*); in de overige beduidt het een werktuig of toestel. Deze uitgang werd gelijkgesteld met den vreemden uitgang *eel* (als in *kasteel*): vandaar kreeg hij den hoofdtoon; zie § 42. 1. 2).

4. De uitgang *el*, door middel eener ingevoegde *s* aan den stam verbonden (zie § 23. I. 4. 1). *b*.), leverde het achtervoegsel *sel*, hetwelk van werkwoorden substantieven vormt, die het voortbrengsel eener werking beteekenen, als: *haksel*, *baksel*, *schepsel*, *maaksel*, *aanhangsel*, *overblijfsel*, *speeksel*. In eenige woorden is vóór den uitgang *el*, die een werktuig beteekent, de *s* ingeschoven, zonder dat deze beteekenis veranderde;

www.libtool.com.cn

aldus in *deksel*, d. i. *iets, waarmede men dekt; schoeisel* van het werkwoord *schoeien; verguldsel, dat, waarmede men verguldt;* zoo ook in *beletsel, stijfsel.* In *raadsel* schijnt de uitgang iteratieve, dus zoo veel als diminutieve kracht te hebben.

5. Het zelfstandig achtervoegsel *er* (*aar*, zie § 6. 5. Aanm. 3., en in enkele woorden *naar*, § 23. I. 4. 1). *a.*) vormt substantieven, die in het algemeen *mannelijke wezens* te kennen geven. In het Goth. komt het met een ander achtervoegsel vereenigd voor, in de gedaante areis (arja), als laisareis, *leeraar.*

1). Van vrouwelijke vormt het *mannelijke diernamen: doffer* van *duif, kater* van *kat.* Op dezelfde wijze komt van *weduwe* eerst *weduwer* of *weduwaar* en, met ingelaschte *n*, *weduwenaar.*

2). Van namen van landen of plaatsen vormt het namen, die den *persoon* te kennen geven, welke uit dat land of die plaats *afkomstig* is, als: *Hollander, Wurtemberger, Zwitser* van *Zwits* (*die Schweiz*, waarvoor wij *Zwitserland* zeggen), *Amsterdammer, Armeniër.* Soms heeft hier eene samentrekking van *ië* tot *ie* plaats, als in *Arabier* en soms *Assyrier* (bij de Decker). Vooral in persoonsnamen, van de namen van steden afgeleid, vindt men veelvuldig de *n* voor den uitgang *er* aangenomen en aldus den uitgang *naar* gebezigd: *Hagenaar, Utrechtenaar*, zoo ook *Aegyptenaar. Duitscher* schijnt de Hoogduitsche nominatiefvorm, onbedacht overgenomen en tot grondvorm gemaakt.

Aanm. 1. Waar de plaatsnaam op *er* uitgaat, laat zich daarvan geen persoonsnaam op *er* afleiden; bij voorbeeld van *Deventer* geen *Deventerer:* in dit geval spreekt men van *Deventerschman.*

Aanm. 2. In *Beijer* en *Hongaar* behoort de uitgang tot den oorspronkelijken naam dezer volken, naar welken de landen *Beijeren* en *Hongarije* heeten.

Aanm. 3. In vele gevallen moeten wij ter vorming van landmansnamen tot vreemde uitgangen de toevlucht nemen, als tot *aan* (Lat. anus), *ees* (Lat. ensis, Ital. *ese*, Fr. *ois*), *aat* (Gr. ἀτης), *ijn* (Fr. *ien*), als: *Hanoveraan, Amerikaan, Portugees, Chinees, Aziaat, Algerijn.*

3). Van werkwoordelijke stammen vormt het *namen van man-*

www.libtool.com.cn

nelijke personen, die de *handeling*, door het werkwoord te kennen gegeven, *uitoefenen*, als, *denker*, *gever*, *schenker*, *schrijver*, *kiezer*, *slaper*, *teekenaar*, *middelaar*, *vereffenaar*, *ziener*, *leeraar*, *dienaar* enz.

Aanm. In *leeraar* en *dienaar* is de *a* in plaats der toonlooze *e* aangenomen met het oogmerk om de beide vloeibare letters sterker te scheiden, dan door de toonlooze *e* geschieden kon; met hetzelfde doel zegt men in plaats van *diener* en *boener* ook *diender* en *boender* (zie § 23. I. 2. 1).). Om de herhaling der *r* te vermijden zegt men, naar de analogie der woorden op *naar*, *toovenaar* voor *tooveraar*, even als *kamenier* voor *kamerier*, en *woekenaar* (Vondel) voor *woekeraar*.

In zulke van verbale stammen afgeleide mannelijke persoonsnamen wordt de beteekenis niet zelden dus gewijzigd, dat zij, in plaats van den werker, het *werktuig* beteekenen, bij voorbeeld: *snuiter*, *stoffer*, *wijzer*, *veger*, *luchter*.

4). Van verbale substantieven komen door middel van *er* andere substantieven, die een *persoon* beteekenen, welke *zich* met datgene *bezig houdt*, wat de stam aanwijst: *zanger* van *zang*, *zondaar* (voor *zonder*, ter onderscheiding van de partikel) van *zonde*, *ridder* van *rid*, *strandvonder* van *vond*, *leugenaar* van *leugen*; of den persoon, die door datgene, wat de stam aanwijst, *gekenmerkt* is, als *dader* van *daad*, *martelaar* voor *marteraar* (§ 19. 1.) van *marter* (martyrium).

Aanm. Daar *voorzanger* niet afkomt van *voorzang*, maar van *voorzingen*, zoo behoort men *voorzinger* te zeggen. *Ruiter* is een Opperduitsche vorm voor ons *rijder*.

5). In *schutter*, voorheen *schutte*, en *herder* (Goth. hairdeis, Hoogd. *Hirte*), *misdadiger*, *geweldiger* (beul), is de uitgang eigenlijk overtollig. Hij werd aan het woord toegevoegd, omdat men meende, dat hier dit kenmerk van den handelenden persoon niet mocht ontbreken.

6. De uitgang *aard* (in toonloozen vorm: *erd*, *ert*) heeft zijn ontstaan te danken aan het bijvoegel. naamw. *hard*, dat vroeger ook *sterk* beteekende en als versterkend bijwoord gebruikt werd. Eigenlijk vormt dus deze uitgang eene samenstelling. Oorspronkelijk werd dit *hard* aan begripsnamen en verbale stammen toegevoegd om eigennamen

www.libtool.com.cn

te vormen, als *Adelhart*, *Gebehart* (*geefhard*, d. i. *mild*). Bij ons vormt deze uitgang:

1). Van verbale stammen substantieven, die een persoon beteekenen, wien de uitoefening der handeling, door het werkwoord uitgedrukt, tot eene *hebbelijkheid* is geworden, als: *veinsaard*, *bluffert*, *grijnzert*.

2). Van adjektieven substantieven, die *personen* beteekenen, wien de uitgedrukte hoedanigheid een uitwendig of zedelijk *karakter* bijzet, als: *grijsaard*, *rijkaard*, *lompert*, *goedaard*, *gierigaard*, *luiaard*, *valschaard*, *wreedaard*, *snoodaard*, *dronkaard*, voor *dronken-aard*.

Aanm. In het Oudfransch werd deze Duitsche uitgang overgenomen. Nog komt hij veelvuldig voor: *grognard*, *criard*, *fuyard*, *montagnard*, *Savoyard*. Dezen laatsten volksnaam gebruiken ook wij, en naar dezelfde analogie zeggen wij ook *Spanjaard*.

7. De uitgang *naar*, een versterkte en van ingeschoven *n* voorziene vorm des uitgangs *er* (zie § 23. I. 4. 1). *a*.), vormt van substantieven zoodanige *persoonsnamen*, die het *ambacht*, het *beroep*, den *stand* of zekere *betrekking* des persoons te kennen geven, als: *tollenaar*, *wagenaar* (de uitgang van het stamwoord *wagen* maakte de inlassching der *n* onnoodig), *veldenaar*, *harpenaar*, *redenaar*, *schuldenaar*, *geweldenaar* (eigenl. *machthebber*).

Aanm. In vroeger tijd kwam deze uitgang *naar* ook bij zaaknamen voor: *kelnaar* was ons *kelder*. Nog bezitten wij *lessenaar* van *les*, d. i. *het lezen*.

8. De uitgang *ier* of *nier* is mede een gewijzigde vorm van het achtervoegsel *er*, doch eindelijk met den bastaarduitgang *ier* gelijkgesteld. Hij vormt insgelijks van substantieven *namen*, die *het beroep* of de *betrekking des persoons* te kennen geven, bij voorbeeld: *gaardenier*, *herbergier*, *koetsier*, *tuinier*, *kamenier* voor *kamerier* (zie boven: 5. 3). Aanm.), *valkenier*, *hovenier*, *kruidenier*, *provenier* (van *prove*).

9. De uitgang *laar*, gekenmerkt door de *l*, welke voor den gewonen uitgang *aar* (*er*) is ingelascht (zie § 23. I. 4. 1). *a*.), vormt *boom*- vooral vruchtboom*namen*: *roozelaar*, *ker-*

www.libtool.com.cn

selaar, *kastanjelaar*, en (waar de *l* reeds tot den stam behoort) *hazelaar* en *mispelaar*.

10. *ster* wordt achter verbale stammen gevoegd om substantieven te vormen, die *vrouwelijke personen* beteekenen, welke de *handeling uitoefenen* door het werkwoord aangewezen, als: *schrijfster*, *bestuurster*, *tooneelspeelster*, *uitgeefster*, *weldoenster* enz. — Door verandering van *er* in *ster* is van *zanger* *zangster* gevormd. Zoo bezigt Hooft *rechtster* voor 't vrouwelijk van *rechter*. — Ook achter mannelijke persoonsnamen op *aar* en *er* komt de uitgang *ster*. De dus gevormde vrouwennamen hebben iets min edels. Zoodanige zijn: *toovenaarster*, *martelaarster*, *leugenaarster*, *herbergierster*, *tuinierster*.

Aanm. In den uitgang *ster* schijnt de *s* ingelascht, en na deze inlassching de volgende letter (*d*) tot *t* verhard. Oorspronkelijk, namelijk, was de uitgang *dre* (Sanskr., Grieksch en Lat. *tri*), bij voorb. *Dauphijndre* (in een gelijktijdig stuk, van *Jacoba van Beieren* gezegd). *Dochter* en *zuster* zouden in ons dialekt *dochder*, *zusder* (voor *dochdre*, *zusdre*) moeten wezen, doch de *d* werd tot *t* door den invloed van de voorgaande scherpe konzonant. Van dit *dre* werd wel eens de *r*, als ware die meer geschikt om mannen aan te duiden, afgeworpen: vandaar *graefnede*, *geselnede* (de *n* is ingelascht), en door den vrouwelijken uitgang *in* vervangen: vandaar *graefnedinne*. Dat *dre* is de vrouwelijke vorm van *der*, Sanskr. *tar*, Gr. τηρ, Lat. tor, waaruit door wegwerping der *d* (*th*) het Goth. -ar- en ons *er* is ontstaan. Een overblijfsel der *d* bewaart nog, in de letter *i* (*j*), de oude vorm *speeliaer*, *scheerjaer*. De Goth. uitgang *areis* (zie 5) bestaat uit *ar* en *ja*, welke terminatie mede den handelenden persoon aanduidt, bij v. skilja, *slachter*.

11. Het achtervoegsel *es* (uit het middenlat. issa ontstaan en oudtijds *sse* geschreven, als: *costersse*, *kosteres*) vormt van mannelijke persoonsnamen, namen van *vrouwelijke personen*, die door de in den stam aangewezen *waardigheid*, *hoedanigheid*, *stand* of *betrekking* gekenmerkt zijn, als: *dichteres*, *zangeres*, *dienares*, *priesteres*, *zondares*, *schuldenares*, *hoorderes*, *meesteres*, *voogdes*, *martelares*, *toovenares*.

Aanm. Van ouds kwam die uitgang *es* (*sse*) gemeenlijk achter mannelijke persoonsnamen op *er* (*aar*). Vandaar dat dit *er* (*aar*) als een onafscheidelijk bestanddeel van den uitgang *sse* aangemerkt en woorden gesmeed werden als: *dienarerse*, *patronerse*, *profeterse*, ja zelfs *voesterse*.

12. De uitgang *in* (te vergelijken met den Lat. uitgang *ina*,

www.libtool.com.cn

a regina, gallina) wordt achter mannelijke persoons- en dieramen gevoegd. Hij beteekent *de vrouwen van met* zekere *vaardigheid* of *bediening bekleede mannen*, of *de wijfjes* ler door den stam uitgedrukte *dieren;* bij voorbeeld: *gravin*, ertogin, *koningin*, *Godin*, *vorstin*, *waardin*, *berin*, volvin, *leeuwin*, *tijgerin* enz. Eveneens vormt men van ood, *Jodin*, van *Turk*, *Turkin*, en van *Heiden*, *Heidin* de uitgang *en* verviel voor den vervrouwelijkenden uitgang).

Aanm. 1. Al is het ook, dat de man der *waardin* het beroep van *waard* niet uitoefent, niettemin beteekent dat vrouwelijke woord eigenlijk niet anders dan *de vrouw eens waards:* zoo is *herderin* eigenlijk *de vrouw* of *het meisje eens herders.* Men zegt beide: *Godin* en *Godes:* het eerste is eigenlijk *de vrouw eens Gods*, het tweede eene *vrouwelijke Godheid*, die deze waardigheid bezit onafhankelijk van den rang van een mannelijk wezen. Op grond van den regel zou men *baronin* verwachten, en niet *barones;* niettemin bezigt men dezen vorm in navolging van het Fransch.

Aanm. 2. Waar het mannelijk substantief eene *hoedanigheid* beduidt, welke dengenen, dien zij kenmerkt, niet tot eene bepaalde klasse doet behooren, komt de keuze tusschen een der beide vervrouwelijkende uitgangen (*es* of *in*) niet te pas: in dit geval bezigt men uitsluitend den uitgang *in*, als: *gezellin*, *vriendin*, *heldin*, *vijandin.*

Aanm. 3. In onze oudere taal was de grens tusschen het gebied der verschillende uitgangen *es* en *in* niet zoo scherp bepaald. Vondel gebruikt: *burgerin*, *zondarin*, *dienarin*, *voogdin;* Antonides: *minnaerin*, *toverin.* Ook veroorloofden zich een Vondel en Hooft van mannelijke persoonsnamen vrouwelijke op *in* te vormen, waar men zich zulks in onzen tijd niet meer kan vergunnen. Vondel spreekt van *heilandin*, *knapin*, *makkerin*, *Hebreërin*, *heerin;* Hooft van *tirannin.* Het *mannin* in den Bijbel is even als het *vaderin* van Hooft gesmeed om den oorspronkelijken text terug te geven. In het Hebreeuwsch, namelijk, staat (Gen. 2, 33) een vrouwel. vorm van het woord, dat *man* beteekent, en Hooft zet door *vaderin* het vrouwel. *parens*, dat bij Tacitus van Livia (parens patriae) gezegd wordt, over.

Aanm. 4. De uitgang *in* (Lat. ina) is eigenlijk een adjektief-uitgang. Men gaf aan de vrouw tot naam een bijvoegel. woord van den naam des mans afgeleid. Zoo was vroeger de adjektieve uitgang *ige* gemeen om vrouwelijke namen te vormen: *poorterighe* (*burgeres*), *constenarighe*, *houtmakerige* (*houtwerkster*), en nog tegenwoordig *dievegge* (zie § 42. 1. 2). Aanm.). Voorheen werd deze uitgang *ige* of *igge* wel eens ten overvloede aan een vrouwelijken persoonsnaam toevoegd: *spinstrige*, *schepsterigge* (*kleêremaakster*), en in Zeeland: *waschstrikke* (d. i. *waschsterige*) en *winkelstrikke* (*winkelierster*).

13. De uitgang *je* (*jen*) strekt om *verkleinwoorden* (*diminutieven* te vormen, die eenig voorwerp of abstrakt begrip als lein van omvang, of minder sterk of hevig dan gewoonlijk, enmerken. Bij voorbeeld: *tafelje*, *huisje*, *kindje*, *mondje*,

www.libtool.com.cn

spelletje, *streekje*, *vermaakje*, *een luchtje scheppen*, *een regentje voor den geheelen dag*. Even als het woord *klein* zelve geeft de verkleiningsvorm niet zelden een denkbeeld van lieftalligheid. Soms gaat de kracht van den verkleiningsuitgang geheel verloren, als in *mannetje* en *wijfje*, wanneer deze woorden *een mannelijk* of *vrouwelijk dier* moeten beduiden. Komt de verkleiningsuitgang achter een adjektief, dan is het daarmede tevens tot een substantief verheven als: *kleintje*, *een zoetje*, *een nieuwtje*. — *Koeltje* staat voor *koeltetje* en komt dus niet van het bijvoegelijk naamwoord *koel*.

14. De verkleiningsuitgang *ke* (*ken*), waaruit *je* door versmelting der uitspraak ontstaan is, komt nog slechts in provinciale tongvallen voor; bij sommige woorden evenwel is hij in bepaalde gevallen geijkt: zoo spreekt men van het *kindeke* (niet *het kindje*) *Jezus*, en met welgevallige geringschatting van een *boekske*.

Aanm. *ken* (*jen*), de oorspronkelijke vorm, bestaat uit de vereenigde uitgangen *ik* (*ig*) en *en*. Ook deze uitgangen *ig* en *en* zijn adjektief-uitgangen: zoodanig is kennelijk ook de diminutief-uitgang -ισκος in het Grieksch.

15. Een andere verkleinvorm is *lijn*. Het eerste gedeelte van dezen uitgang is die klank *l* of *el*, dien wij reeds als van verkleinende kracht hebben leeren kennen, zie boven: 2. 2). Het tweede gedeelte (*ijn*) is hetzelfde achtervoegsel, dat ook adjektieven vormt. Ook deze uitgang komt nog slechts in een paar woorden: *oogelijn*, *maagdelijn*, bij dichters voor, die iets naiefs in hunne voordracht zoeken te leggen.

16. De uitgang *ing* (uit *ig* ontstaan), of (gelijk doorgaans, met de diminutieve *l* vermeerderd) *ling*, geeft te kennen, dat de persoon of de zaak tot eenig *geslacht* of *soort* behoort. Hij vormt:

1). *Persoonsnamen:*

a. van *zelfstandige naamwoorden*, en dat wel van *plaatsnamen*, bij voorbeeld: *hemeling*, *dorpeling*, *schepeling*, *kloosterling*, *Westfaling*; of van *persoonsnamen*, als: *Vlaming*, *voedsterling*, *Caroling*; of van *abstrakte zelfstandi-*

www.libtool.com.cn

ge naamwoorden, als: *koning* (van kuni, *geslacht*), *kleurling*, *gunsteling*, *schipbreukeling*, *echteling*, *wellusteling*, *keurling*.

b. van *bijvoegelijke naamwoorden*, als: *edeling*, *duisterling*, *nieuweling*, *vreemdeling*, *ouderling*, *jongeling*, *stommeling*, *weekeling*.

Aanm. In het *aerminc* in den *Reinaerd* vindt men nog een voorbeeld van dit *ing* zonder voorgevoegde *l*.

c. van *telwoorden*, als: *eenling*, *tweeling*, *eersteling*.

d. van *verleden deelwoorden*, alle met eene passieve beteekenis: *overwonneling*, *verschoveling*, *verworpeling*, *vondeling*, *zendeling* (van *gezend*, thans *gezonden*).

e. van *werkwoorden*, deels met eene actieve beteekenis, als: *zuigeling*, *boeteling*, *nakomeling*, *smeekeling*, *leerling*, *volgeling*, *afhangeling*; deels met eene passieve beteekenis: *kweekeling*, *verschoppeling*, *balling*, *tuchteling* (van *tuchten*, dat is *tuchtigen*).

f. Van het bijwoord *niet* komt *nieteling*.

2). *Diernamen*, bij voorbeeld: *bunzing*, *hokkeling*, *haring*, *gieteling*, *grondeling*.

3). *Namen van planten*, als: *kruiling* (*appel*), *zuring*, *scheerling*. *Rotting* schijnt van Maleischen oorsprong.

4). *Namen van munten*, als: *penning*, *schelling*, *zilverling*.

5). *Namen van* andere *voorwerpen*, die aan zekeren *uitwendigen vorm* te kennen zijn: *krakeling*, *teerling*, *vingerling*, *karsteling* of *kranseling*, *beuling* (van *beul*, Engelsch *bowel*, *ingewand*).

6). Eene collektieve kracht schijnt *ing* aan den stam te geven in *bedding*, *wat tot het bed* (*der rivier*) behoort, *ketting* van *kette* (*keten*), *glinting* van *glint* (*omheining*), en in *lording* (*bepikt touw*) van *loren* (*lordsen*), bij Kiliaen *trekken*.

17. De uitgang *ik* (*k*)), zoo het schijnt, de oorspronkelijke vorm van den zoo even vermelden uitgang *ing* (*ling*), en veelal

www.libtool.com.cn

met den uitgang *er* tot *erik* vereenigd (zie § 23. I. 4. 1). *c.* Aanm. 1.), levert van *bijvoegelijke naamwoorden, persoonsnamen*, meestal met eene hatelijke beteekenis: *vuilik, stommerik, botterik, gauwerik* en *dooverik* (bij Kiliaen en de Brune) enz.; voorts *diernamen: leeuwerik, havik* en de eenigszins verouderde namen van mannetjes dieren: *duiverik, enterik, ganzerik, stierik* (*jonge stier*). Ook in plantnamen en namen van andere voorwerpen treft men denzelfden uitgang aan: *hederik, bolderik, zwezerik.* In *werk* (*ongesponnen vlas*, van *werren, warren*) en *estrik* van *estere* (*stengels*, waarmede men weleer den *vloer* bestrooide), schijnt hij collektieve kracht te hebben; in *vlerk* (voor *vlederik* van *vlederen* of *fladderen*) het *middel*, waardoor iets gewerkt wordt, te kennen te geven. *Tolk* komt waarschijnlijk door middel van denzelfden uitgang van *taal* of van het werkw. *talen* (*spreken*).

Aanm. In enkele gevallen kan men twijfelen of men hier niet te doen heeft met eene samenstelling door middel van het woord *rijk*, hetwelk van ouds, even als *hard* (zie 6.) eigennamen vormde (*Diederik, Frederik, Ulrik* voor *Uodalrik*). Naar die analogie zouden de woorden *botterik, stommerik*, min of meer schertsend gevormd kunnen zijn.

§ 51.

Over de zelfstandige achtervoegsels, die abstrakte zelfstandige naamwoorden vormen.

1. De uitgang *dom* wordt aan adjektieven en persoonsnamen toegevoegd en geeft:

1). Den *staat* van hem te kennen, aan wien de *hoedanigheid*, in het stamwoord uitgedrukt, *toekomt*; bij voorbeeld: *rijkdom, ouderdom, adeldom* (dat is *edeldom*), *priesterdom, vrijdom*, eigenlijk *de staat eens vrijen*, vervolgens *recht, om van eenige verplichting ontheven te zijn*; dus ook *de eigendom, het recht om iets het zijne te noemen.* Zoo is *Christendom* eigenlijk *de staat eens Christens*, vervolgens *de staat der Christenen, de Christelijke ordening*; denzelfden

www.libtool.com.cn

overgang van beteekenis bespeurt men in *pausdom*, *jodendom*, *heidendom*.

2). Van de kracht, welke dit achtervoegsel in deze laatste woorden heeft, is de overgang vrij natuurlijk tot de beteekenis van *het gebied* desgenen, dien de stam aanwijst (zoo het woord van een persoonsnaam afkomt), of het gebied, waarop de door het stamwoord uitgedrukte hoedanigheid toepasselijk is (zoo het woord van een adjektief afkomt), als: *vorstendom*, *hertogdom*, *bisdom* (dat is *bisschopdom*), *heiligdom* (eigenlijk *heilig gebied*, *heilige grond*, *heilige plaats*), *het eigendom* (*gebied*, *dat iemand eigen is*, vervolgens: *een* of *meer voorwerpen*, *die iemand eigen zijn*).

3). Eindelijk is de overgang der beteekenis even licht tot die van *eene verzameling van personen*, op welke de hoedanigheid of eigenschap toepasselijk is, bij voorbeeld: *menschdom*, *engelendom*; ja, *adeldom* en zelfs *rijkdom* worden wel eens voor *de gezamenlijke adellijken* en *rijken* genomen. — *Wasdom* komt af van een verbalen stam en beteekent *den staat van bloei*.

Aanm. *dom* komt van *doemen*, d. i. *oordeelen*, en beteekent dus *het toegewezen deel* of *lot*.

2. Het zelfstandig achtervoegsel *te*, oorspronkelijk *e* (dezen laatsten vorm treft men nog aan in een enkel woord *koude*), vormt:

1). Van oorspronkelijke adjektieven, die *zinnelijke* hoedanigheden beduiden, substantieven, welke deze *hoedanigheid in het afgetrokkene* te kennen geven, als: *hoogte*, *breedte*, *lengte*, *koude*, *diepte*, *sterkte*, *grootte*, *warmte*, *stilte*. Eenige substantieven van dezen vorm hebben eene *concrete beteekenis* gekregen, en duiden *een voorwerp* aan, *waaraan de hoedanigheid wordt waargenomen*; bij voorbeeld: *eene hoogte*, *eene diepte*. Terwijl anders van adjektieven, die eene kleur of plaatselijke betrekking beteekenen, geene woorden op *te* worden afgeleid, heeft men het substantief *groente* in de beteekenis van *groene kruiden*, van *groen*, en *verte* van *ver*.

www.libtool.com.cn

2). Van afgeleide adjektieven, die eene *onzinnelijke* hoedanigheid beteekenen, komen af: *gewoonte*, *gemeente*, *gezindte*, *menigte*, welke laatste drie de waarde van verzamelwoorden bezitten.

Aanm. Neemt men aan, dat de uitgang oorspronkelijk *e* was, als nog in *koude* en het vroegere *goede* (*goedheid*) en *oude* (*ouderdom*), en steeds in 't Hoogd. *Tiefe*, *Länge*, dan moet men toch erkennen, dat er nog vroeger eene *d* (Goth. *th*, Sanskr. Gr. en Lat. *t*) vóór die vokaal (*e*) gestaan heeft. Men denke aan het Goth. *unhrainitha* (*onreinheid*, eigenl. *onreinde*), mêritha (*kondschap*, eigenl. *maarde* van *mare*, *bekend*); Sanskr. *samatâ* (*gelijkheid*) van *sama*; Gr. ἰσότης, van ἴσος, Lat. *senecta* van *senex*.

3. *heid* vormt:

1). Van adjektieven, die meestal eene *onzinnelijke hoedanigheid* beteekenen, substantieven, welke *de hoedanigheid wel* in het afgetrokkene, maar *als eene abstrakte zelfstandigheid* uitdrukken: *goedheid*, *wijsheid*, *vrijheid*, *luiheid*, *goedhartigheid*, *billijkheid*, *spaarzaamheid*, *bestendigheid*, *kindschheid*. Geeft het adjektief, waarvan het woord op *heid* is afgeleid, eene zinnelijke hoedanigheid te kennen, zoo wordt het toch in verband met dit achtervoegsel doorgaans bij overdracht in eene onzinnelijke beteekenis genomen, als: *laagheid*, *zuurheid*, *hoogheid*, *blindheid*, *grootheid*, *stilheid*.

2). Soms worden substantieven van dezelfde beteekenis door middel van *heid* van substantieven afgeleid, als: *Godheid*, *menschheid*.

Aanm. Wel is *mensch* eigenlijk een adjektief, afgeleid van *man*; doch als zoodanig wordt het niet meer erkend.

3). Van bijwoorden of adjektieven, die eene *plaatselijke betrekking* te kennen geven; van adjektieven, die eene *kleur* beduiden, en van *telwoorden*, komen woorden op *heid*, die beze betrekking, kleur of hoeveelheid in het afgetrokkene uitdrukken: *nabijheid*, *tegenwoordigheid*, *tegenheid* (bij Cats in den zin van *tegenzin*) en het meer voorkomende meervoudige overdrachtige *tegenheden*; *grijsheid*, *bleekheid*, *roodheid*, *blondheid*, *eenheid*, *drieheid*, *veelheid*, *meerderheid*.

Sommige woorden op *heid* nemen eene concrete beteekenis aan, en zijn dan:

www.libtool.com.cn

a. ***Verzamelwoorden***, als: *de menschheid*, *de Christenheid*, *de Overheid*, *de geestelijkheid*.

b. of beduiden *een enkel voorwerp*, met de aangewezene hoedanigheid bedeeld, als: *eene Godheid*. — Bij verscheidene woorden gaat de overgang tot deze concrete beteekenis gepaard met de inlassching van den uitgang *ig* tusschen den stam en het achtervoegsel *heid*; bij voorbeeld: *eene kleinigheid*, *eene zoetigheid* (*een zoetje*), *eene nieuwigheid* (*een nieuwtje*), *eene vastigheid* (zooveel als *eene schans*), *vuiligheid* (*iets vuils*) enz.

Aanm. De uitgang *heid* is het Gothische substantief haidus, hetwelk *wijze* beteekent.

4. *ij* is een bastaarduitgang, ontleend aan den Latijnschen uitgang ia (Fransch *ie*). Hij kwam bijzonder veelvuldig achter woorden, die op *er* uitgaan. De alzoo vaak voorkomende vereeniging van de beide uitgangen *er* en *ij* veroorzaakte, dat deze beide, vereenigd tot *erij* (of, waar eene toonlooze syllabe voorafging, *arij*), als onafscheidbaar en slechts één ondeelbaar achtervoegsel vormend werden aangemerkt. Vandaar dat eenige woorden, zoo als *schelmerij*, *dieverij*, den vereenigden uitgang *erij* achter het stamwoord vertoonen. Over de inlassching der *n* vóór den uitgang *ij* is boven (§ 23. I. 4. 1). *a.*) gesproken. Vóór deze ingelaschte *n* treedt niet zelden de klank *r* (§ 23. I. 4. 1). *c.* Aanm. 1.): vandaar de uitgang *ernij*, als in *zotternij*, *razernij*.

1). Deze uitgang *ij* dan komt, in de eerste plaats, achter *verbale stammen*, en vormt alsdan woorden, die de *handeling* als bij *aanhouding en herhaling* uitgeoefend te kennen geven, als: *huichel-arij*, *bedel-arij*, *tooverij*, *bedrieg-erij*, *razernij*. Soms gaat hier de beteekenis over tot die van het *voortbrengsel* der handeling, aldus in *schilderij*, *rijmel-arij*.

2). In de tweede plaats vormt deze uitgang van *qualitatieve persoonsnamen* zelfstandige naamwoorden, die den *staat*, het *ambt*, het *bedrijf* van den persoon aanduiden, en vervolgens ook het *gebied* eens beambten, of de *plaats*, waar eenig be-

www.libtool.com.cn

drijf wordt uitgeoefend, met al wat tot de uitoefening van dit bedrijf benoodigd is, beteekenen; bij voorbeeld: *slavernij* (*de staat eens slaafs*), *voogdij* (*het ambt eens voogds*), *visscher-ij* (*het bedrijf eens visschers*), *geweldenarij*, *dieverij*, *schelmerij*, *zotternij* (*het bedrijf van een geweldenaar*, *dief*, *schelm*, en *zot*), *afgoderij* (van *afgodérer*, d. i. *afgodeerder*, bij Kiliaen aangeteekend); *grietenij* (voor *grietmannij*), *abdij* (*abtij*); *bakkerij*, *brouwerij*, *spinnerij*. — In *ruiterij* en *burgerij* gaat de beduidenis van den stand des persoons over tot die van de *gezamenlijke personen*, welke dien stand bekleeden.

3). Vervolgens komen woorden op *ij* van *zaaknamen*. Dezulke beteekenen de *plaats*, waar zich de door het stamwoord uitgedrukte voorwerpen bevinden, als *boek-erij*, of hebben, bepaaldelijk in het meervoud, den aard van *verzamelwoorden*, als: *kruiderij*, *landerijen*, *grutterijen*, *snuisterijen* (van *snuister* of *snoester*, *notendop*), *kleedij* enz. — *Woestenij*, het eenige woord op *ij*, dat van een bijvoeg. naamw. afkomt, beteekent *woeste plaats*.

4). Eindelijk, komen van abstrakte, meestal reeds afgeleide woorden, door middel van dit achtervoegsel substantieven af, in welke deze uitgang niets tot de beteekenis schijnt af te doen: *waardij* van *waarde*, *maatschappij*, *heerschappij* (reeds *heerschap*, hoezeer thans bepaaldelijk als *titel eens heeren* gebezigd, beteekent hetzelfde als *heerschappij*), *zeevaardij*, *hoovaardij* (van *zeevaarde*, *hoovaarde*).

5. De woorden, door middel van het achtervoegsel *ing* gevormd, komen af:

1). Van meestal *transitieve* werkwoorden, en beteekenen dan de *handeling als wordende* en *werkende* op een voorwerp; bij voorbeeld: *versterking*, *achting*, *vereering*, *vereeniging*, *verbetering*, *vergrooting*, *belemmering*, *scheiding*, *verwerping*, *scheuring* enz. Veelal wordt de beteekenis van zulke woorden in dier voege gewijzigd, dat zij of den *bewerkten toestand* beteekenen, als: *redding*, *scheiding*,

www.libtool.com.cn

spanning, *vereeniging*, *ordening*, *stemming*; of de *zaak*, die de werking ondergaan heeft, als: *eene verovering*, *eene vesting* (dat is *bevestiging*), *eene vertelling*, *een uitvinding*, *eene rekening*, *eene zoldering* (zoo veel als: *overzoldering*), *eene vliering* (dat is *vluring*, *bevloering*); of een *voorwerp*, waarmede de werking plaats heeft, als: *versterking* (voor *hulptroepen*), *belooning* (voor *geschenk tot loon*), *kleeding*, *lading*.

2). Komen substantieven op *ing* van *intransitieve* of intransitief gebruikte werkwoorden af, zoo beteekenen zij of de *handeling* of *werking* zelve, als: *wandeling*, *handeling*, *zitting* (*eener raadsvergadering*), *vergadering*, *dwaling*, *helling*, *tijding* (eigenlijk zoo veel als *gebeurtenis*, van het Angels. tîdjan, *gebeuren*), of een *voorwerp*, bepaaldelijk de *plaats*, die ter uitoefening der handeling vooronderstelt wordt, bij voorb.: *eene beuzeling* (*eene zaak*, *aangaande welke men beuzelt*), *eene wandeling* (*wandeldreef*), *de zitting* (*van een stoel*), *eene stalling*, *eene uitspanning* (voor *herberg*), *huizing* (van het werkwoord *huizen*), *eene woning*.

Aanm. De uitgang *ing* is waarschijnlijk door inlassching der *n* uit *ig* ontstaan, welke vorm van het achtervoegsel nader bij de oorspronkelijke gedaante komt.

6. De substantieven op *nis* komen:

1). Van *werkwoorden*, en beteekenen dan de *daad* van datgene, wat de stam aanwijst; bij voorbeeld, *ontvangenis*, *erkentenis*, *vergiffenis*. *Beteekenis* (voor *beteekenenis*) geeft *de kracht van te beteekenen* te kennen; *gebeurtenis*, *de gebeurde zaak*; *ergernis*, behalve *het gevoel desgenen*, *die zich ergert*, ook *eene ergerlijke zaak*; *begrafenis*, *de ter aarde bestelling met al hare staatsie*; *bekommernis*, *de toestand van den bekommerde*: in al deze woorden bespeurt men dus de eene of andere overnoeming. *Beeltenis*, dat van *beelden* (*afbeelden*) schijnt te komen, wordt uitsluitend in concrete beteekenis gebruikt.

2). Van verbale *zelfstandige naamwoorden* komen woor-

www.libtool.com.cn

den op *nis*, die het begrip van het stamwoord als eene *daad* voorstellen, als: *eerbiedenis*, *groetenis*, *geheugenis*, *vonnis*, *beloftenis*, *gedachtenis*, *hindernis*, welke laatste twee ook concreet genomen worden, en dan *eene zaak tot aandenken*, en *een beletsel* beteekenen.

3). Eindelijk van *adjektieven*, en dan beduiden zulke woorden eenen *staat* of eene *hoedanigheid*, als: *droefenis* van *droef*, *gelijkenis*, *duisternis*, *geheimenis*, dat echter meestal concreet eene *zaak*, die *geheim* is, beduidt. Vervolgens beteekenen de substantieven op *nis*, van adjektieven afgeleid, een *gebied*, waarin de toestand, door den stam aangewezen, heerscht, of waar voorwerpen, in dezen toestand verkeerende, gevonden worden, bij voorbeeld: *wildernis* (over de ingelaschte *r* zie men § 23. I. 4. 1). *c.* Aanm. 1.), *gevangenis*. In *vuilnis* is de beteekenis van de plaats, waar zich de voorwerpen bevinden, op die van de *voorwerpen zelven* overgebracht.

Aanm. De uitgang *nis* luidt Goth. assus. De *n* is deswegens met dezen uitgang een onafscheidelijk geheel beginnen te vormen, omdat hij steeds achter werkwoorden op *inôn* kwam; bij voorbeeld: leikinassus van leikinôn (*genezen*). Zie § 23. I. 4. 1). *c.* Aanm. 1.

7. Het achtervoegsel *schap* beteekent:

1). Achter *adjektieven* de *hoedanigheid*, door het stambegrip gekenmerkt: *blijdschap*, *gramschap*, *dronkenschap*, *eigenschap*, *gemeenschap*, *beterschap*.

2). Achter *persoonsnamen:*

a. Eene *verzameling* van personen, als: *de priesterschap*, *de burgerschap*, *de broederschap*, *de ridderschap*, *de manschap*, *genootschap*, *gezelschap*.

b. De *betrekking* of *den staat* der personen: *verwantschap*, *vriendschap*, *vijandschap*, *meesterschap*, *deelgenootschap*, *gevangenschap*, *het priesterschap*. — *Heerschap*, dat eigenlijk de *waardigheid van heer* beteekent, werd vervolgens, even als men *edelheid* zegt voor *edelman* of *edelvrouw*, als titel voor eenen *heer* gebezigd. *Graafschap*, dat oorspronkelijk *grafelijke waardigheid* beduidt, geldt bij overdracht voor het *ge-*

www.libtool.com.cn

bied van eenen graaf. Koopmanschap (*de staat van koopman, de koophandel*) wordt zelfs op de *koopwaren* toegepast. *Boodschap* voor *bodeschap* beduidt *de daad van het overbrengen eens berichts* en *het door eenen bode aangebracht bericht* zelve. *Nabuurschap* beteekent eerst *de betrekking van nabuur*, vervolgens *de ruimte, waarbinnen de naburen wonen.* — In *voogdijschap* doet de uitgang *schap* niets af tot de beteekenis, daar *voogdij* reeds beduidt, wat *voogdijschap* kan beteekenen: de beide achtervoegsels *ij* en *schap* komen in *maatschappij*, waar *ij* overtollig is, in omgekeerde orde voor: zie boven: 4. 4).

3). Achter *zaaknamen* en *abstrakte substantieven* beduidt de uitgang *schap* eene *verzameling* van voorwerpen: *buurschap* of *buurtschap* (eene verzameling van *huizen*, die tot eene *buurt* behooren), *landschap* (eene uitgestrektheid *lands met al wat het inhoudt*), *gereedschap* (van *gereide, gerei*), *kondschap* (allerlei *berichten*).

4). Achter *infinitieven* beduidt *schap* een *vermogen* of *daad: wetenschap* (*het vermogen van weten*), *rekenschap* (*het doen van rekening*), *weddenschap* (*de daad van wedden*). *Wetenschap* kan ook de gezamenlijke *stof*, die het voorwerp van het *weten* uitmaakt, en dus ook een wetenschappelijk *stelsel* beteekenen, en *nalatenschap* is steeds concreet, daar het *al het nagelatene* beteekent.

Aanm. De uitgang *schap* is de stam van het werkw. *scheppen* en schijnt zoo veel als *gesteldheid* te beteekenen.

8. *aadje*, van den Italiaanschen uitgang *aggio*, Fransch *age*, ontleend, duidt achter werkwoordelijke stammen de *handeling* of *werking* aan *met alles wat zij medebrengt*, als: *lekkaadje, slijtaadje, kijvaadje, vrijaadje.* Eene afzonderlijke handeling wordt aangeduid door: *eene strijkaadje;* een voorwerp, door de handeling tot stand gekomen, door: *stellaadje.* Komt dezelfde uitgang achter substantieven, zoo vormt hij een *verzamelwoord*, als: *pakaadje, potaadje, stoffaadje, pluimaadje, plantaadje, boschaadje.*

www.libtool.com.cn

§ 52.

Over de voorvoegsels.

De voorvoegsels, die tot vorming van afgeleide zelfstandige naamwoorden strekken, zijn:

1. *Aarts.* Dit voorvoegsel, ontleend aan het Grieksche ἀρχι, hetwelk door de Grieksche kerkelijke namen archiepiscopus (*aartsbisschop*) en dergelijke, bekend was, beteekent, waar het vóór zuiver Duitsche qualitatieve zelfstand. naamwoorden komt, niet zonder zekere scherts, dat de uitgedrukte *hoedanigheid in den hoogsten graad* gedacht moet worden; bij voorbeeld: *aartsdief*, *aartsschelm* enz. *Aartsvader* is *patriarch* met omgezette bestanddeelen; *aartshertog*, archidux; *aartsketter*, gevormd in navolging van archihaereticus, enz.

2. *Ant.* Dit komt nog slechts in *antwoord*, Goth. andavaúrds, voor. Ook schuilt het nog in *ambt*, Goth. andbahti. Het is eene in het Gothisch menigvuldig voorkomende partikel, die zoo veel als *tegenaan* beteekent, en in den vorm *ont* vóór werkwoorden komt.

3. *Ge.* Dit voorvoegsel drukt een *zamenzijn*, eene *vereeniging* uit; het is verwant met het Latijnsche *co*, *con*.

1). Het vormt, van *verbale stammen* of *substantieven*, namen, die te kennen geven, dat de personen of zaken, die zij aanduiden, tot een of meer andere in zulk eene betrekking staan, dat zij met deze *bijeenbehooren*; bij voorbeeld: *gespeel*, *gemaal* (van *malen*, *verzamelen*), *gezel* (van saljan, *verblijven*), *gebuur* (van *buur*, *huis*); sommige worden bij voorkeur of uitsluitend in het meervoud gebruikt: *gebroeders*, *gelieven*, enz.; verder: *gewricht*, *gelid*, *getijde* (d. i. *een tijd met een anderen afwisselend*), *gedeelte*.

Aanm. Soms is dit voorvoegsel afgevallen, zonder dat het woord zijne beteekenis verloor. Dus in *maat*, voor *gemaat*, dat is, *dischgenoot*, van het Goth. matjan, *eten*.

2). Vóór andere *verbale stammen* beteekent dit voorvoegsel zoo veel als *samen*, als in: *gelag* (*het samenaanliggen*), *ge-*

www.libtool.com.cn

drang, *gezang* (concentus), *gewaad* (eigenl. *het samengebondene*), *gespan*, *gesprek*, *geding*, *geschil*, *gestel*, *gewest* (eigenl. *samenwoning*, van *wezen*, d. i., *wonen*).

3). Van *zelfstandige naamwoorden* vormt het voorts *collektieven*, terwijl in dit geval immer met de voorplaatsing van dit *ge* de toevoeging van een uitgang gepaard gaat, thans in de vokaal *e* bestaande: vooral waar deze *e* niet door de ingelaschte *t* versterkt was, sleet zij lichtelijk af: *gebeente*, *gebergte*, *gebloemte*, *geboefte*, *geboomte*, *gevogelte*, *geslachte* (thans *geslacht*), *geraamte*, *gedarmte*, *gedierte*, *gehucht* (voor *gehuchte*), *gesternte*, *gesteente*, *gewormte*, *gestoelte*, *gepeupel*, *gebroed*, *geschut*, *getouw*, *gevolg*. Bij sommige woorden van deze soort is de collektieve kracht nagenoeg verloren gegaan, als in *gehemelte* (*een gestel*, *dat tot hemel dient*), *gevest* enz.

4). Van *werkwoorden* worden, eindelijk, door middel van *ge* substantieven gevormd, die de *handeling* of *werking* aanduiden *als met gedurige herhaling* plaats hebbende: *gebedel*, *gebrul*, *gedans*, *gefluit*, *gejuich*, *geklank*, *geschal*, *gekerm*, *gelach*, *gemor*, *getalm*, *geflikker*, *gelui*, *geraas*, *gedruis* (van driusan, *vallen*). Deze eerste beteekenis is in sommige woorden gewijzigd, die dan eene *daad* of *toestand* beteekenen als *gevecht*, *gebed*, *gevaar* (van *varen*, *vreezen*), of wel een *voorwerp*, door de werking voortgebracht, of waarmede de werking plaats heeft, als: *gebak*, *gebouw*, *gebraad*, *geslacht en gemaal* (van *malen in den molen*), *gerecht*, *geschrijf* (voor *geschreven werk*); *gesticht*, *gewas*, *gezwel*, *geweer*, *geschenk*, *gebit*. Door een nog stouter begripsovergang kunnen dergelijke woorden ook, eerst het *werktuig*, waarmede de werking geschiedt, vervolgens het *vermogen* zelve beteekenen, bij voorbeeld: *geluat* (van Goth. vlaitôn, *zien*), *gehoor*, *gevoel*, *geduld*.

Aanm. 1. Er zijn verschcidene substantieven, die in verband staan met werkwoorden, welke reeds van het voorvoegsel *ge* voorzien waren. Aan zoodanige substantieven zet dit voorvoegsel natuurlijk geene bijzondere kracht bij, zoodanige zijn: *gedrag*, *genot*, *geloof*, *gerijf*, *gebruik*, *gewag*, van *gedragen*,

www.libtool.com.cn

genieten enz. Zoo ook behooren *gebrek*, *geval*, *gewin*, bij *gebreken*, *gevallen*, *gewinnen*, en *gezicht* komt van het verouderde *gezien*; *geheugen* en *geweten* zijn infinitiefvormen van de werkwoorden *geheugen* (= *heugen*) en *geweten* (conscius esse). In andere is dit voorvoegsel van kracht ontbloot en veelal zelfs voor onderdrukking vatbaar, als: *geluk*, *gemak* (waarvan *gemakkelijk* of *makkelijk*), *gerucht* (waarvan *ruchtbaar*), *gemoed*, *gerecht* (voor *het recht*), *gemis*, *gewicht*, *geluid*, *getal*.

Aanm. 2. De woorden *gestalte*, *gedaante* en *gebaarde* behooren met *gedachte* en *geboorte* tot de onechte stammen (zie § 32. 1. 1).). Het voorvoegsel schijnt in deze woorden met den participialen vorm in verband te staan.

4. *On* (het voorvoegsel *a*, dat in het Sanskr. en het Grieksch eene ontkenning aanduidt en eigenlijk *an* luidt) heeft tweeërlei beteekenis: of het brengt eene volstrekte *ontkenning* van het stambegrip mede, als: *ondeugd*, *ondienst*, *ondiepte*, *oneer*, *ongeluk*, *onkunde*, *onrecht*, *onrust*, *ondicht* (dat is *proza*); of het geeft te kennen, dat het door het stamwoord aangeduide ding of voorwerp van zijne natuur *ontaard* of in het algemeen *ongeschikt* en *onbehagelijk* is, als: *ondier*, *onmensch*, *onkruid*, *ontijd*, *onweder*.

Aanm. In vroeger tijd vindt men (bij Kiliaen) *awijs*, *aweerd* enz. in den zin van *onwijs*, *onwaard*. Men zou hier de in het Oudhoogd. voorkomende ontkennende *â* kunnen meenen terug te vinden; doch daar in die woorden *a* met *au* en *ou* afwisselt (*auwijs* of *ouwijs*), zoo is het waarschijnlijker, dat wij hier met de partikel *ave*, *af*, te doen hebben, wier *f* of *v* vóór de lipletter (evenals de *b* van het Lat. *ab* in *auferre*) in *u* overging. In *averechtsch* en *afgod* heeft *af* mede ontkennende kracht, en in het Hoogd. schijnen *aber* en *after* in *Aberwitz* en *Afterbildung* comparatiefvormen van hetzelfde woordje. — Het Nederl. *aâmechtig*, wel te onderscheiden van het Hoogd. *amechtig* (*machteloos*, *nietig*), schijnt eene samenstelling te zijn uit *aâm* (*adem*) en *hechten* (*blijven steken*).

5. *Oor* is de Goth. onscheidbare praepositie *us*, die bij ons onder de gedaante *er* met werkwoorden verbonden wordt en *uit* beteekent. Dus beduidt *oor* eene *beweging van uit* een punt, als in: *oorsprong*, *oorkonde* (*dat*, *waaruit iets gekend wordt*), *oorlof* (*vergunning om uit te gaan*), *oorzaak* (*de zaak*, *waaruit eene andere ontstaat*), *oorlog* (eigenl. *uitlage*, *het uitgetrokken zijn*), *oordeel* (waarvan *oordeelen*, eigenl. *uitdeelen*, *elk het zijne toekennen*).

6. *Wan* is oorspronkelijk een zelfstandig naamwoord, dat *gebrek* beteekent. Alzoo duidt het aan, wat *gebrekkig* in zijne soort, *slecht* en *mismaakt* is, en soms brengt het eene ge-

www.libtool.com.cn

heele *ontkenning* van het begrip des stamwoords mede. De eerste beteekenis heeft het in *wanschepsel*, *wanbedrijf*, *wanbetaling*, *wangeluid*; de tweede, in *wangunst*, *wanhoop*, *wanorde*, *wantrouwen*.

DERDE HOOFDSTUK.

OVER HET GESLACHT DER ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

§ 53.

Over het taalgeslacht in het algemeen.

1. Het lag in den aard der zaak, dat de taal bij de voornaamwoorden, die het voorwerp niet noemen, maar het slechts aanduiden, door vormverandering uitdrukte, of het bedoelde voorwerp een mannelijk of wel een vrouwelijk wezen was. Dus was er een onderscheiden vorm voor het mannelijke en voor het vrouwelijke geslacht bij de voornaamwoorden, en, aangezien de verbuiging in aanhechting van voornaamwoordelijke klanken bestaat, ook bij de verbuiging der naamwoorden, ontstaan. Voor de namen van begrippen of van voorwerpen, in welke het geslachtsonderscheid niet valt, diende men bij de aanwending van de voornaamwoorden, met welke men op hen terug zou wijzen, en bij de toepassing van de verbuiging, eene keuze te doen tusschen den mannelijken en den vrouwelijken vorm. Deze keuze geschiedde zonder willekeur of opzet, omdat de aard der rede medebrengt, dat het subjekt als een handelende persoon wordt voorgesteld: werd nu de handeling, aan welke eenig voorwerp zijnen naam ontleende, als tot den werkkring der vrouw behoorende voorgesteld, zoo kreeg deze naam het vrouwelijk geslacht. In sommige gevallen, waar de aard van het begrip aan geslachtson-

www.libtool.com.cn

derscheid verbood te denken, wendde men gemengde vormen aan, die, als zoodanig, geschikt waren de onverschilligheid van het geslacht uit te drukken, en als het ware een derde geslacht, het noch mannelijke, noch vrouwelijke, en alzoo onzijdige geslacht uitmaakten.

Aanm. Met deze beschouwing is in overeenstemming dat, terwijl de vrouwelijke verbuigingsvormen der substantieven in het Gothisch zich, wegens de lange vokalen of diphthongen, die zij bevatten, kennelijk uit de mannelijke, voorzien van vokalen, die oorspronkelijk alle kort zijn, ontwikkeld hebben, het onzijdig geen eigenaardige verbuigingsvormen bezit. De vormen van dit geslacht zijn meerendeels aan de mannelijke, in de zwakke verbuiging meer aan de vrouwelijke vormen gelijk. Slechts onderscheidt zich het onzijdig geslacht daardoor, dat steeds de accusatief gelijk is aan den nominatief, en deze in het enkelvoud der sterke substantieven altijd gelijk is aan den mannelijken accusatief. Deze overeenkomst in den vorm van den nominatief en accusatief neutr. gen. met den accusatief masc. gen. is wellicht daaraan te wijten, dat men het geslachteloos voorwerp zich bij voorkeur als een lijdend *objekt* dacht.

2. Met het afslijten der voor de geslachten verschillende verbuigingsvormen is het middel verloren gegaan om bij zaaknamen het geslacht te onderkennen. Het lidwoord *het* bleef echter steeds een duidelijk teeken van het onzijdig. Dit heeft ten gevolge gehad, dat, terwijl wij, van voorwerpen met onzijdige namen sprekende, het onzijdige voornaamwoord *het* aanwenden, wij voor het overige, in de gemeene spreektaal, ter aanduiding van voorwerpen, onverschillig of zij mannelijke of vrouwelijke namen hebben, het persoonlijke voornaamwoord van het mannelijk geslacht aanwenden. Slechts van enkele eetwaren en stoffen van huiselijk gebruik (als *zeep*), ook van dezulke die mannelijke namen hebben, sprekende, bezigen wij het vrouwelijke persoonlijke voornaamwoord.

Aanm. 1. Zoo zal men van *visch* zeggen: *ze is niet gaar. Hij* zou aan een enkelen levenden visch doen denken. Evenzoo zegt men, bij voorbeeld, van *mosterd: zij deugt niet meer, z'is zuur.* Van *wijn*, daarentegen, kan men reeds weder niet zeggen: *zij is koppig*, of: *ze smaakt goed.*

Aanm. 2. Zoo ver gaat bij ons de voorkeur bij de congruentievormen aan het mannelijke geslacht gegeven, dat het niets vreemds is van eene vrouw te hooren zeggen: *zij blijft altijd de oude knecht.* Ja, eene vrouw zal van zich zelve zeggen: *neen! daar ben ik een vijand van!* Zelfs zegt Bilderdijk van een meisje: *zijn geliefde werd zijn redder.*

Aanm. 3. Uit de twee volgende §§ zal blijken, dat wel degelijk erkenbare regelen de geslachten beheerschen, zoodat ook bij het gemis van onderschei-

www.libtool.com.cn

dene geslachtsvormen, zelfs bij zaaknamen van het mannelijk of het vrouwelijk geslacht, uit de beteekenis of den uitgang het geslacht gekend kan worden. Het is waar, op elken regel zijn min of meer uitzonderingen. Maar thans schijnt het de tijd om die uitzonderingen van lieverlede tot den regel terug te brengen, aangezien de grond der uitzondering niet alleen voor het taalgevoel des ongeleerden is verloren gegaan, maar ook voor den geleerde soms in het duister schuilt. Waarom derhalve, bij voorbeeld, *plicht* en *dienst* niet vrouwelijk gebruikt (volgens den regel § 55. III. 4. en 7.), en *zwaan* en *spar* (volgens § 54. 3. en 9.) mannelijk?

3. Bij de behandeling der geslachtsregelen laat zich de stof aldus verdeelen, dat men eerst die substantieven vermelde, bij welke men ter bepaling van het geslacht in de eerste plaats op *de beteekenis*, en vervolgens die, bij welke men ten dien einde in de eerste plaats op *den etymologischen vorm* te letten heeft.

§ 54.

Over de substantieven, bij welke men ter bepaling des geslachts in de eerste plaats op de beteekenis te letten heeft.

1. *Mannelijk* zijn de *namen van mannelijke personen* en *dieren*, als: *man*, *koning*; *beer*, *leeuw*, *tijger*, *wolf*, *ezel*, *pauw*, *hengst*, enz., ook die van *denkbeeldige* mannelijke wezens, als *Goden*, *Engelen* enz.; *vrouwelijk*, de *namen van vrouwelijke personen* en *dieren*, als: *vrouw*, *baker*; *berin*, *leeuwin*, *tijgerin*, *wolvin*, *ezelin*, *pauwin*, *merrie* enz. alsmede de namen van *denkbeeldige* vrouwelijke wezens. Uitgezonderd alleen *wijf*, dat onzijdig is. Ook worden de verachtelijke benamingen *het heerschap* en *vrouwspersoon* onzijdig gebruikt.

2. *Onzijdig* zijn die *diernamen*, welke voor het mannetje en het wijfje beiden gelden, terwijl het mannetje en het wijfje bovendien elk nog een afzonderlijken naam bezitten, bij voorb.: *paard* of *ros*, gemeenschappelijke naam van *hengst* of *merrie*; *rund*, van *stier* en *koe*; *schaap*, van *ram* en *ooi*; *hert*, van *hertebok* en *ree* of *hinde*; *varken* of *zwijn*, van *beer* en *zeug*; *hoen*, van *haan* en *hin* of *kip*. *Hond*, hoezeer

www.libtool.com.cn

dit de gemeenschappelijke naam is van *reu* en *teef*, is mannelijk. *Mensch*, dat mannelijk is, wordt, van een afzonderlijk menschelijk wezen, ook onzijdig gebruikt: daar hierbij het geslachtsonderscheid voorbijgezien wordt, zoo heeft dit gebruik iets minachtends. In *het jong mensch*, heeft het onzijdig geslacht niet zoozeer een verachtelijke beteekenis: hier is het veeleer een teeken van gemeenzaamheid en geeft het alzoo aan het woord eenigermate den aard van een diminutief.

3. Van die *diernamen*, welke voor het mannetje en het wijfje beiden gelden, zonder dat het mannetje en het wijfje bovendien elk nog een afzonderlijken naam bezitten, zijn over het algemeen die *mannelijk*, welke betrekkelijk *groote* of *sterke dieren* beteekenen, als: *aap*, *arend*, *das*, *eland*, *elft*, *fazant*, *haai*, *haas*, *hop*, *jakhals*, *kabeljauw*, *kameel* of *kemel*, *kreeft*, *krokodil*, *labberdaan*, *losch*, *luipaard*, *muil*, *olifant*, *ooievaar*, *pauw*, *papegaai*, *rob*, *rog*, *specht*, *snoek*, *steur*, *struis*, *uil*, *valk*, *vos*, *wouw*; *vrouwelijk*, daarentegen, over het algemeen die, welke betrekkelijk *kleine* of *teedere dieren* beduiden, als: *big*, *bij*, *bot*, *duif*, *eend*, *garnaal*, *hagedis*, *kapel*, *kat*, *kauw*, *kid*, *kneu*, *koet*, *kraai*, *lamprei*, *luis*, *marmot*, *mees*, *meeuw*, *mier*, *mijt*, *mot*, *mug*, *muis*, *musch*, *pier*, *pluvier*, *post*, *rat* of *rot*, *rijp*, *rups*, *schar*, *slak*, *smient*, *spin*, *spinnekop*, *sprot*, *tor*, *vlieg*, *vloo*, *wesp*, *zier*, *zwaluw*. Vrouwelijk zijn echter ook: *gans*, *gier*, *kraan*, *leng*, *raaf*, *schol*, *sim*, *slang*, *slij*, *tong*, *vleet*, *zeelt*, *zwaan*, en daarentegen mannelijk: *baars*, *mol*, *nachtegaal*, *puit*, *spreeuw*, *vink*, *voren*, *vorsch*, *work*.

Ook de etymologische vorm, met andere woorden, de uitgang, schijnt invloed op het geslacht der diernamen uit te oefenen. De meeste, namelijk, op *ing* of *ling*, *el* en *er*, zijn mannelijk: *haring*, *spiering*, *bokking*, *grondeling*, *paling*; *echel*, *egel*, *ezel*, *grondel*, *krekel*, *kwakkel*, *kwartel*, *pimpel*, *sabel*, *wachtel*; *bever*, *ekster*, *kever*, *marter*, *otter*, *putter*, *reiger*, *sperwer*, *tijger*; met uitzondering van

www.libtool.com.cn

taling; *hommel*, *horzel*, *mossel*, *tortel*, *wezel*; *adder*, *kalander*, *kneuter*, *lijster*, *oester*, die vrouwelijk zijn. Voorts zijn mannelijk die op *m*, *eel*, *ijn* en *oen*: *brasem*, *worm*, *zalm*; *barbeel*, *makreel*; *hermelijn*, *sardijn*, *tonijn*; *kalkoen*, *schorpioen*, met uitzondering van de onzijdige *konijn* en *kapoen*. Vrouwelijk, daarentegen, die op eene *e* uitgaan of ten minste eenen vorm op *e* bezitten: *forel* of *forelle*, *krab* of *krabbe*, *kwab* of *kwabbe*, *made*, *meerl* of *meerle*, *negge*, *pad* of *padde*.

Onzijdig zijn: *genet*, *fret*, *kameleon*, *haft*, en de boven reeds genoemde *konijn* en *kapoen*, alsmede in de jachttaal *haas*. Ook de naam *dier*, die alle bezielde wezens omvat, is onzijdig, terwijl *vogel* en *visch*, welke namen al de verschillende soorten dezer dierklassen insluiten, mannelijk zijn. *Kievit* en *koekkoek*, aldus naar het geluid genoemd, dat deze dieren maken, zijn mannelijk, omdat er de naam *vogel* onder verstaan wordt.

Aanm. 1. Onder de hier genoemde dieren zijn er, die voor één der beide geslachten een afzonderlijken naam hebben, te weten: *kat*, *gans*, *eend*, *duif*, wier mannetjes *kater*, *gent*, *woerd* en *doffer* heeten. Ook *kameelin* en *apin* komen voor. Voor het mannetje van *haas* en *konijn* heeft men voorts den naam *rammelaar*, in tegenoverstelling van welken het wijfje dan *moerhaas*, *moerkonijn*, genoemd wordt.

Aanm. 2. Al zulke woorden, gelijk de hier opgenoemde diernamen, welke een bepaald grammatisch geslacht hebben en toch het mannetje zoowel als het wijfje beduiden, heeten *gelijk-* of *zelfslachtig* (generis epicoeni).

4. *Gemeenslachtig* (generis communis), dat is, of mannel. of vrouwel., al naar dat zij een mannelijken of een vrouwelijken persoon te kennen geven, zijn de woorden op *ling*, als: *vreemdeling*, *lieveling*: ook *jongeling* werd voorheen mede van een *meisje* gezegd; zelfs *hokkeling* (*jarig kalf*) is gemeenslachtig. Voorts zijn dit alle samengestelde, wier laatste lid het woord *noot* of *genoot* is, als: *speelnoot*, *echtgenoot* en het woord *genoot* zelve; verder, *getuige*, *bode* en *dienstbode*, *maag* en *namaag*, *lidmaat*, *gids*, *erfgenaam*, *kameraad*, *gemaal*. Omdat *bode* en *gemaal* *bodin* en *gemalin* nevens zich hebben, worden die namen in de alledaagsche taal uitsluitend

www.libtool.com.cn

van mannelijke personen gebruikt. *Bodin* is, even als *bodes*, en als het vrouwel. *bode*, dichterlijk; alleenlijk wordt *bodin* in het dagelijksch leven in den zin van *boodschaploopster* gebruikt.

Aanm. *Gemeenslachtig* zijn mede zoodanige *zaaknamen*, die *van personen gebruikt* kunnen worden en dan van geslacht veranderen, als: *bloed*, mannelijk van een man gezegd; *ondeugd*, desgelijks; *voorspraak*, mannelijk voor een *advokaat*; *tamboer*, mannelijk voor den *trommelslager*. Alsmede die woorden, welke, van de *stof in het algemeen* gebezigd, *onzijdig*, doch anderszins van een ander geslacht zijn (zie beneden 8.), als: *steen*, *agaat*, *diamant* enz., *doek*, *kurk*, *balein*, *bever*, *hermelijn*; gelijk ook de woorden *abrikoos*, *olijf* enz., die van de *vrucht* gebezigd, vrouwelijk, doch, wanneer zij den *boom* aanduiden, mannelijk zijn (zie beneden: 9.); eindelijk, de woorden op *schap* (als *burgerschap*, *ridderschap*), die naar gelang hunner verschillende opvatting of vrouwelijk of onzijdig zijn (§ 55. IV. 7.).

5. *Onzijdig* zijn de *namen van jongen van dieren*, als: *welp*, *lam*, *kalf*, *veulen*, *kuiken*, alsmede *kind* en *wicht*, met uitzondering van *bigge* of *big*, dat vrouwelijk is. In sommige streken van het land spreekt men ook van *pogge* (voor *jong varken*) en *kachel* (voor *veulen*), die beide mede vrouwelijk zijn.

6. *Onzijdig* zijn mede de *verkleinwoorden* op *je*, *ke* en *lijn*, ook dan wanneer zij mannelijke of vrouwelijke wezens te kennen geven; bij voorbeeld: *mannetje*, *vadertje*, *vrouwtje*, *moedertje*, *spelletje*, *bankje*, *stoeltje*.

7. *Onzijdig* zijn voorts de *woorden*, die oorspronkelijk eene *verzameling van wezens* of *zaken* te kennen geven, als: *bosch*, *broed*, *duin*, *fruit*, *geld*, *gemeen*, *gild*, *gros*, *grauw*, *haar*, *heer* (leger), *kriel*, *kroost*, *loof* (van 't geboomte), *ooft*, *rot*, *slag* (soort), *stel*, *vee*, *volk*, *want* (scheepstuig), *woud*, *gebergte* en voorts alle collektieven met het voorvoegsel *ge*. Verder zijn onzijdig de zelfstandige naamwoorden, die eene hoeveelheid te kennen geven: *dozijn* en *schok* (een zestigtal). Doch *schare*, *heffe*, *bende*, *kudde* en *vloot* zijn vrouwelijk, *zwerm* en *voorraad* zijn mannelijk; *veem* (gilde) is zoowel vrouwelijk als onzijdig.

8. *Onzijdig* zijn mede de *stofnamen*, als: *bier*, *brood*, *dons*, *drop*, *garen en band*, *glas*, *hout*, *ijs*, *kaf*,

www.libtool.com.cn

krijt, *kruid*, *lak*, *laken*, *leder*. *meel*, *merg*, *mos*, *papier*, *pik*, *pit* (merg), *porselein*, *vag*, *roet*, *floers*, *saai*, *salijn*, *slijk*, *smeer*, *solfer*, *spek*, *spint*, *spog*, *stroo*, *teer*, *tondel*, *vet*, *vilt*, *vlas*, *vleesch*, *voeder*, *was*, *water*, *zand*, *zout*, *zuivel*, enz.; bepaaldelijk de namen der *metalen*, als: *ijzer*, *goud*, *lood*, *zilver*, *tin*, *staal*, *platina* enz. *Lijm* en *talk* worden zoo wel onzijdig als vrouwelijk gebruikt. — Niet weinige stofnamen zijn vrouwelijk, bij voorbeeld: *asch*, *biest*, *boter*, *drab*, *dras*, *gal*, *gest*, *gom*, *hars*, *heffe*; *kaas*, *kamfer*, *klei*, *koffij*, *kool*, *kwijl*. *loog*, *mede*, *melk*, *mik*, *moer*, *moude*, *mul*, *pap*, *pekel*, *peper*, *room*, *sargie*, *siroop*, *slib*, *snuif*, *suiker*, *taan*, *thee*, *tijk*, *traan*, *wei*, *wol*, *wrongel*, *zalf*, *zeep*, *zeever*, *zemel*, *zijde*, *zwam*, *zwavel*, enz., alsmede de naam van het metaal *messing*. — Kleiner is het aantal der mannelijke stofnamen: *aluin*, *azijn*, *brij*, *derrie*, *draf*, *drek*, *durk*, *edik*, *hoppert*, *jenever*, *kalk*, *knaster*, *mastik*, *mergel*, *moor*, *mortel*, *most*, *mosterd*, *oker*, *ongel*, *tabak*, *turf*, *wijn*.

De *namen der edele steenen*, die *mannelijk* zijn, omdat men er het mannelijk woord *steen* bij denkt, wanneer *een enkele steen* bedoeld wordt, zijn *onzijdig*, zoodra men de *stof in het algemeen* op het oog heeft, als: *het agaat*, *het saffier*, *robijn*, *erts*, *topaas* enz. Zelfs het woord *steen* is in dit geval onzijdig. Nog andere woorden zijn onzijdig, zoo zij eene stof beteekenen; doch van een ander geslacht, zoo zij een afzonderlijk voorwerp beduiden; aldus zijn *draad*, eindje draad; *horen*, lichaamsdeel van sommige dieren; *doek*, bepaald stuk doek; *marmer*, knikker; *hermelijn*, *bever* en *sabel*, dieren, allen mannelijk in de opgegeven beteekenis; en *balein*, baleinen roede; *koraal*, bolletje van een halssnoer; *kurk*, kurken stop; *pleister*, met zalf bestreken stuk linnen; *schildpad*, het dier; *pluis*, vlokje; *stof*, onderwerp of grondstof, vrouwelijk in deze beteekenissen, terwijl zij, zoo zij de stof in 't algemeen beduiden, even als die mannelijke, onzijdig zijn.

9. *Mannelijk* zijn de namen van *boomen*, als *abeel*,

www.libtool.com.cn

ahorn, *berk*, *beuk*, *den*, *eik*, *els*, *esch*, *esp*, *hazelaar*, *hulst*, *ijp*, *laurier*, *mirt*, *mispel*, *palm*, *pijn*, *popel*, *olm*, *wilg* enz. met uitzondering van *linde* en *spar*, die vrouwelijk zijn. — *Vrouwelijk* zijn de namen van *heesters*, *bloemgewassen*, *kleinere planten* en *vruchten*, alsmede van *de deelen der planten*, bij voorbeeld: *aar*, *beet*, *bei*, *bes* of *bezie*, *bloem*, *boon*, *braam*, *dille*, *druif*, *erwt*, *gerst*, *gierst*, *gort*, *grut*, *hop*, *kern*, *kers*, *klis*, *kool*, *kroot*, *krop*, *kriek*, *kweê*, *lavas*, *lelie*, *linze*, *loot*, *madelief*, *meekrap*, *morel*, *munt*, *narcis*, *noot*, *peen*, *peer*, *peul*, *pit*, *porselein* of *postelein*, *prei*, *pruim*, *raap*, *radijs*, *rank*, *renet*, *rogge*, *roos*, *ruit*, *schil*, *schors*, *spelt*, *spruit*, *tarwe*, *teen*, *telg*, *tijloos*, *tulp*, *twijg*, *ui*, *vijg*, *viool*, *vlier*, *vrucht*, *weit*, *wikke*, *winterlink*, *wisch*, *wouw*. Die op *oen* en *ier* zijn echter mannelijk: *citroen*, *limoen*, *meloen*, *anjelier*, *egelantier*, alsmede die op *ing* en *ling*; *zuring*, *scheerling*, *enteling*, met uitzondering van *pippeling*. Onder die op *ik*, *el* en *er* zijn er sommige mannelijk: *mierik*; *amandel*, *eikel* of *aker*, *gagel*, *mispel*, *ranonkel*; *heester*, *komkommer*, *koriander*, *lauwer*, *liguster*; doch vrouwelijk zijn wederom: *ganzerik*, *perzik*; *bottel*, *distel*, *kervel*, *kwendel*, *lavendel*, *netel*, *nikkel* of *nikker*, *schimmel*, *venkel*; *gember*, *haver*, *kapper*, *keker*, *klaver*, *rabarber*. — Voorts zijn mannelijk: *ajuin*, *anijs*, *bast*, *halm*, *hennep*, *heul*, *keest* (pit), *kolokwint*, *komijn*, *knol*, *rabauw*, *rozelaar*, *rosmarijn*, *saffraan*, *stam*, *stronk*, *struik*, *tak*, *tijm*, *tronk*, *tros*; en onzijdig: *blad*, *klijf* of *klimop*, *kroost*, *look*, *lisch*, *riet*, *rijs*, *varen*, *veil*, *wier*.

10. *Onzijdig* zijn de *namen van landen*, met uitzondering van die, welke het lidwoord *de* voor zich hebben, te weten: *de Paltz*, *de Krim*, *de Betuw*, *de Veluwe*, *de Levant*, *de Rheingau*, *de Oost* en *de West*, welke vrouwelijk zijn. Ook de namen van *steden* en *dorpen* zijn onzijdig, al hebben zij een mannelijk of vrouwelijk, of ook wel een verbogen lidwoord vóór zich, als: *de Willemstad*, *de Helder*, *de Rijp*, *den*

www.libtool.com.cn

Haag, *den Briel*, *den Bosch*, zoo zal men zeggen: *het bloeiende de Helder*, *het schoone den Haag*.

Aanm. Die laatste drie namen hebben het lidwoord in verbogen vorm vóór zich, waarschijnlijk omdat er gemeenlijk het voorzetsel *te* voorkwam.

11. *Mannelijk* zijn de *namen van bergen*, vermits bij deze eigennamen de gemeene naam *berg* verstaan wordt: *de Etna*, *de Hekla*, *de Chimborazo* enz.

12. De *namen der rivieren* zijn deels *mannelijk*, wanneer men er het mannelijke *stroom* of *vloed* bij verstaan kan, als: *de Nijl*, *de Rijn*, *de Taag*, *de IJsel*, *de Ganges*, *de Tiber*, *de Niger* enz.; deels *vrouwelijk*, wanneer men er *rivier* of *beek* bij denken kan: *de Lek*, *de Maas*, *de Moezel*, *de Elbe*, *de Linge*, *de Merwe*, *de Oder*, *de Roer*, *de Schelde*, *de Spree*, *de Vecht*, *de Eems*, *de Zaan* enz. Bij de *onzijdige* namen van *waters* of *plassen* begrijpe men het woord *water*, als: *het IJ*, *het Sparen*, *het Slaak*, *het Zwin*.

13. De *eigennamen van schepen* hebben het lidwoord in den vrouwelijken vorm vóór zich, bij voorbeeld: *de Trafalgar gaf de volle lading*. *Hij zeilde met de St. Vincent voorwaarts*.

14. Namen van *munten* zijn *mannelijk*: *daalder*, *duit*, *heller*, *dukaat*, *ducaton*, *zilverling*, *penning*, *patakon*, *reaal*, *sikkel*, *stuiver*; behalve *pistool*, dat vrouwelijk is.

§ 55.

Over de substantieven, bij welke men ter bepaling des geslachts in de eerste plaats op den etymologischen vorm te letten heeft.

I. Geslacht der stamwoorden.

1. *Mannelijk* zijn de *verbale stamwoorden*, met eene *abstrakte* beteekenis, als: *ban*, *beet*, (*eer-*)*bied*, *blik*, *drang*, *dronk*, *dunk*, *dwang*, *gang*, *gil*, (*mis-*)*greep*, *hang*, (*in-*)*houd*, *houw*, (*uit-*)*kijk*, *klank*, *klink*, *kreet*, *lach*, *loop*, *nijd*, *prijs*, *raad*, *rang*, *ren*, *reuk*, *rid*, *roep*, *schep*, *schijn*, *schrik*, *slaap*, *slag*, *slok*, *sprong*, (*dief-*)*stal*,

www.libtool.com.cn

stand, *stank*, *steek*, *stond*, *stoot*, *streek* (list), *strijd*, *tooi*, *tred*, *trek*, *tuk*, *val*, *vang*, *voer*, *vond*, *worp*, *wrok*, *zang*, *zwang*, die met ongelijkvloeiende, en: *bloei*, *blos*, *bouw*, *brand*, *dank*, *deun*, *dof*, *dood*, *dooi*, *doop*, *dorst*, *douw*, *draai*, *draf*, *dreun*, *druk*, *dut*, *duur*, *eisch*, *glimp*, *gloor*, *gons*, *groei*, *groet*, *haal*, *haat*, *hak*, *hap*, *hoon*, *kamp*, *keer*, *klap*, *klok* (geluid), *klop*, *knak*, *koop*, *kout*, (*hane-*)*kraai*, *kraak*, *krak*, *krijg*, *kus*, *lak*, (*in-*)*leg*, *lof*, *lonk*, *lust*, *plok*, *praam* (dwang), *praat*, *prik*, *pronk*, *roof*, *rouw*, *ruk*, *schamp*, *schik*, *schimp*, *schok*, *schop*, *schreeuw*, *slorp*, *smaad*, *smaak*, *snauw*, *smak*, *snap*, *snik*, *spoed*, *spot*, (*mis-*)*stal*, *stap*, *stel*, *steun*, *stomp*, *stroop* (roof), *tast*, *tier*, *tik*, *til*, *toorn*, *torn*, *trap*, *tril*, *troost*, *vat*, *veeg*, *vloek*, *waan*, *wenk*, *wensch*, *wil*, (*toe-*)*zeg*, *zet*, *zoen*, *zwaai*, *zwier*, enz., die met gelijkvloeiende werkwoorden in verband staan. Voorts zijn mannelijk, schoon met geene in het gebruik levende werkwoorden in verband: *moed*, *naam*, *nood*, *roes*, *vaak*, *vrede*, *zin*.

Uitgezonderd zijn:

1). De vrouwelijke: *acht*, *baat*, *blaam*, *braak*, (*in-*)*brek*, *breuk*, *bons*, *eer*, *feil*, *gis*. *gooi*, *grap*, *grief*, *gril*, *grol*, *haast*, *halt*, *hoop*, *hulp*, *huur*, *ijl*, *kans*, *keus* of *keur*, *kijf*, *klem*, *knap*, *kneep*, *knel*, *knijp*, *kook*, *kramp*, *krimp*, *kuch*, *kwaal*, *kwel*, *leer*, *les*, *leur*, *luim*, *maak*, *maar*, *maat*, *min*, *neep*, *nuk*, *plaag*, *praal*, *prang*, *prooi*, *ramp*, *reis*, *rust*, *schraap*, *sleur*, *sluik*, *smart*, *smul*, *spijt*, *spraak*, *spreuk*, *straf*, *teug*, *trouw*, *vaag*, *vlaag*, *vleug*, *vlijt*, *vraag*, *vrees*, *waag*, *walg*, *war*, *week*, *weer*, *weet*, *wijk*, *wijs*, *woon*, *wraak*, *zorg*, *zwijm*. Voorts: *bede*, *boete*, *dege*, (*bij-*)*drage*, *erve*, *gave*, *hoede*, *hulde*, *kunne*, (*toe-*)*lage*, *rede*, *schade*, *schande*, *schrede*, *stade*, (*in-*)*trede*, *voege*, *waarde*, *wedde*, *wijte* (verwijt), *woede*, (*in-*)*zage*, *zede*, *zege*, *zonde*, die de vrouwelijke *e* bezitten, welke ook verscheidene van de vroeger genoemde woorden tot nog toe niet zelden tot uitgang hebben, als: *bate*, *breuke*, *eere*,

www.libtool.com.cn

grieve, *hope*, *hulpe*, *keuze*, *mare*, *mate*, *minne*, *reize*, *ruste*, *smarte*, *sprake*, *straffe*, *trouwe*, *vrage*, *vreeze*, *wijze*, *wrake*, *zorge*.

Aanm. Het verdient opmerking, dat sommige dezer vrouwelijke stamwoorden met abstrakte beteekenis uitsluitend of bij voorkeur in werkwoordelijke of bijwoordelijke uitdrukkingen voorkomen, als: *acht geven*, *te baat nemen*, *bij de gis*, *voor de grap*, *in der haast*, *halt houden*, *in aller ijl*, *buiten kijf*, *in de klem*, *van de kook gaan*, *in de leer zijn*, *te leur stellen*, *in de maak zijn*, *in der minne*, *ter prooi* (ook *ten prooi*, dat is, *te prooi* met ingelaschte *n*), *uit sleur*, *ter sluiks* (met bijwoordelijke *s*), *ten spijt* (voor *te spijt*), *in de war*, *in de weer*, *de weet doen*, *de wijk nemen*, *metter woon*, *in zwijm vallen*, *ter deeg* (dat is, *dege*), *op zijne hoede*, *te stade komen*, *in dier voege*. In zulke uitdrukkingen nu komen zelfs anders mannelijke en onzijdige woorden vrouwelijk voor, als: *ter dood brengen*, *ter loops*, *ter halver wege*, *ter goeder naam en faam*, *ter been*, *eigener gezag*, *ter leen*.

2). De onzijdige: *bod*, *doel*, *einde*, *heil*, *heul*, *leed*, *loon*, *nut*, *pleit*, *schot*, *spel*.

2. *Vrouwelijk* zijn de *stamwoorden* met *concrete* beteekenis, en wel:

a. De namen van *werktuigen* en *gereedschap*, als: *baar*, *bel*, *bijl*, *ben*, *boei*, *bom*, *boor*, *bus*, *doos*, *duig*, *eg*, *el*, *els*, *fuik*, *galg*, *gard*, *graaf*, *greep* (ook *letlergreep*), *guds* (beitel), *hark*, *harp*, *heep* (mes), *horde*, *kaar*, *kan*, *keg*, *kling*, *klink*, *klok*, *kolf*, *kom*, *kooi* of *kouw*, *kraam*, *kraan*, *kram*, *krib*, *kruik*, *kruk*, *leest*, *lier*, *lens*, *lont*, *luit*, *mand*, *pan*, *pers*, *pomp*, *rasp*, *reek* (egge), *rijf* (hark), *roede*, *schaaf*, *schaal*, *schaar*, *scheede*, *schel*, *schop*, *schroef*, *schuif*, *spaak*, *spalk*, *speer*, *spijl*, *spoel*, *spon*, *spoor*, *sport*, *spuit*, *stolp*, *stoof*, *stop*, *tang*, *teem* (zeef), *ton*, *trom*, (*muize-*)*val*, *velg*, *vijl*, *vlijm*, *vlouw* (net), *vont*, *waag*, *wan*, *wegge*, *wip*, *zaag*, *zeef*, *zweep*, enz.

b. Van *lichaamsdeelen* of uitwassen aan het lichaam, als: (*kinne-*)*bak*, *bil*, *bonk* (been), *buil* (aan het hoofd), (*wenk-*)*brauw*, *dij*, *graat*, *hak* (hiel), *ham*, *hand*, *heup*, *hom*, *huid*, *huig*, *kaak*, *keel*, *kies*, *kieuw*, *kin*, *klier*, *koon*, *koot*, *kuif*, *kuit*, *kwab*, *lende*, *lies*, *lip*, *lok*, *long*, *maag*, *milt*, *moot*, *nier*, *palm* (van de hand), *pees*, *pok*, *puist*, *rib*, *roof* (van eene zweer), *scheen*, *schelp*, *schonk*, *schop*, *slorp*

www.libtool.com.cn

(van den olifant), *snob*, *speen*, *spier*, *sproet*, *spruw*, *stuit*, *tong*, *vacht*, *vin*, *vuist*, *wade*, *wang*, *wen*, *wiek*, *wrat*, *zweer*.

c. Van *schepen*, *schuiten*, en zich aan het schip bevindende voorwerpen, als: *aak*, *bark*, *boot*, *buis*, *fok*, *heude*, *hulk*, *jol*, *kaag*, *kaan*, *kiel*, *kof*, *kog*, *lij*, *lijk*, *loef*, *pink*, *ponton*, *praam*, *ra*, *roef*, *schouw*, *schuit*, *sloep*, *smak*, *snauw*, *snik*, *stang*, *steng*.

d. Van *allerlei voorwerpen*, die den mensch tot *woning*, *kleeding* en verdere behoeften te stade komen, als: *deel* (dorschvloer), *deur*, *goot*, *hal*, *hoeve*, *hut*, *kot*, *kroeg*, *luif*, *mop* (baksteen), *muite*, *nok*, *ruit*, *schans*, *schouw* (schoorsteen), *schuur*, *sponde*, *stoep*, *stulp*, *tin*, *vest*, *werf*, *zaal*, *zuil*; *bag*, *bef*, *broek*, *broos*, *das*, *geer*, *huif*, *huik*, *hul*, *kant* (speldewerk), *kap*, *knot*, *lasch*, *lob*, *mof*, *mom*, *mouw*, *pij*, *slabbe*, *slip*, *slof*, *sprei*, *vlecht*, *want* (handschoen), *wrong*; *as*, *baak*, *baal*, *baan*, *bank*, *bleek*, *brug*, *deel* (plank), *graf*, *greb*, *groef*, *haag*, *heul* (bruggetje), *kaai*, *kar*, *kast*, *keet*, *kist*, *kolk*, *lade*, *lat*, *lei*, *lijst*, *lomp*, *lor*, *mat*, *mijt*, *pijp*, *pin*, *plaat*, *plagge*, *plak*, *plank*, *reede*, *rol*, *rook* (hooimijt), *ruif*, *scherf*, *schijf*, *schoof*, *slede*, *sluis*, *sloop*, *sloot*, *snaar*, *spinde*, *staaf*, *stad*, *steeg*, *til*, *tuit*, *vaan*, *vlag*, *vodde*, *vore*, *tasch*, *waar*.

e. Van verschillende voorwerpen, die in de *natuur* en op den *aardbodem* worden waargenomen: *aarde*, *beek*, *bron*, *dreef*, *golf*, *heide*, *kil*, *kim*, *klip*, *klont*, *kluit*, *kreek*, *kust*, *laan*, *maan*, (*land-*)*ouw*, *peel*, *plek*, (*honig-*)*raat*, *sneeuw*, *somp*, *star*, *streek*, *ven*, *vonk*, *weide*, *wel*, *wolk*, *zee*, *zode*, *zon*. Van de namen der tijdperken: *eeuw*, *lente*, *week*, *wijle*.

f. Voorts zijn nog vrouwelijk de woorden: *gave*, *have*, *hel*, *taak*, *taal*, *wet*, *zaak*, benevens verscheidene andere, die meestal *toevallige verschijnselen* (*accidenten*) *aan voorwerpen* te kennen geven, als: *bijt*, *blaas*, *deuk*, *homp*, *keep*, *kerf*, *klad*, *kloof*, *kluif*, *kras*, *kreuk*, *moet*, *plooi*,

www.libtool.com.cn

reet, *scheur*, *schrap*, *schreef*, *sleet*, *sleuf*, *smet*, *snede*, *spat*, *spleet*, *stip*, *streep*, *strook*. *vlek*, *vouw*.

Uitzonderingen:

1). *Mannelijk* zijn:

a. Van de namen van *werktuigen* en *gereedschap*: *bak*, *bril*, *bout*, *dril*, *eest*, *gesp*, *haak*, *hoep*, *kam*, *klamp*, *kloet*, *klos*, *korf*, *kroes*, *kwast*, *nap*, *paal*, *pijl*, *ploeg*, *pols* (polsstok), *pook*, *pot*, *schoor*, *spaan*, *staak*, *staf*, *steel* (als van een bezem), *stoel*, *stok*, *strik*, *strop*, *stut*, *tap*, *trog*, *tol*.

b. Van de namen van *lichaamsdeelen* enz.: *aars*, *arm*; *baard*, *balg*, *bek*, *buik*, *darm*, *duim*, *hals*, *ham*, *harst* (ruggestuk van een rund), *hiel*, *hoef*, *klauw*, *knook*, *knorf*, *knuist*, *kop*, *krop*, *mond*, *muil*, *nek*, *neus*, *pels*, *pens*, *pink*, *poot*, *romp*, *rug*, *schink*, *schoot*, *slaap* (van het hoofd), *smoel*, *snuit*, *staart*, *strot*, *tand*, *teen*, *traan*, *voet*.

c. Van de namen van bij *schepen* behoorende voorwerpen: *boeg*, *dol* (roeipen), *mast*, *treil* (schuitelijn).

d. Van de namen van *allerlei voorwerpen* enz.: *bal*, *balk*, *band*, *bol*, *bos*, *burg*, *dam*, *dijk*, *disch*, *doek*, *dos*, *gaard*, *haard*, (*voor-*)*hang*, *hoed*, *hof* (tuin), *jas*, *kloot*, *knoop*, *knop*, *koek*, *kraag*, *kuil*, *lap*, *muur*, *put*, *reep*, *ring*, *rok*, *schoen*, *sleep*, *stal*, *stijl*, *trap*, *tuin*, *vloer*, *wal*, *wand*, *wisch*, *zak*.

e. Van de namen van *natuurlijke voorwerpen* enz.: *berg*, *dag*, *damp*, *dauw*, *geur*, *grond*, *noen*, *plas*, *poel*, *rijm* of *rijp*, *roest*, *rook*, *smook*, *spring*, *stoom*, *straal*, *vliet*, *weg*, *wind*, *tijd*.

f. Eindelijk zijn van de concrete stamwoorden nog mannel.; *barst*, *buit*, *dop*, *drank*, *drom*, *drop*, *glip* (spleet), *hoop* (ophooping), *kant*, *klomp*, *kring*, *rand*, *rei*, *schat*, *scheut*, *slomp*, *stoe*, *tas* (hoop), *tip*, *tol* (schatting), *top*.

2). *Onzijdig* zijn:

a. Van de namen van *werktuigen*, enz.: *aam*, *blok*, *bord*, *fust*, *huam* (juk), *juk*, *knijf*, *luik*, *mes*, *mud*, *net*, *rad*,

www.libtool.com.cn

rak, *rek*, *scheel* (deksel), *schild*, (*vogel-*)*slag*, *snoer*, *spit*, *touw*, *vat*, *wiel*, *wind-as*, *zeel*.

b. Van de namen van *lichaamsdeelen*: *been*, *hart*, *lid*, *lijf*, *lijk*, *oog*, *oor*, *rif*, *vel*, *vlies*.

c. Van de *scheepswoorden* enz.: *dek*, *reef* of *rif*, *schip*, *stuur*, *vlot*, *wrak*.

d. Van de namen van *allerlei voorwerpen* enz.: *bad*, *bed*, *boek*, *boord*, *buis*, *dak*, *dok*, *dorp*, *erf*, *gat*, *hek*, *hof* (eens vorsten), *hok*, *huis*, *jak*, *kleed*, *krat* (wagenbank), *krijt* (strijdperk), *krot*, *loch*, *pak*, *schot*, *schut*, *slot*, *slop*, *stel*, *tuig*, *veer*, *vlek*, *wed*.

e. Van de namen van *natuurlijke voorwerpen* enz.: *aas*, *broek* (moerassige grond), *ei*, *jaar*, *kreng*, *land*, *meer*, *nest*, *oord*, *pad*, *pas* (stond), *vak*, *veld*, *wak*, *web*.

f. Eindelijk zijn van de concrete stamwoorden onzijdig: *blijk*, *bond*, *brok*, *deel*, *ding*, *graf*, *leen*, *lek*, *lied*, *merk*, *maal*, *pand*, *rijk*, *spook*, (*voet-*)*spoor*, *staal*, *stuk*, *werk*, *woord*.

II. Geslacht der stamwoorden, die van eene partikel of een voorvoegsel voorzien zijn.

1. Een *stam*, voorzien van een partikel, *behoudt zijn geslacht*, wanneer hij een werkwoord nevens zich heeft, dat *afscheidbaar* met die partikel is *samengesteld*. Zoo zijn mannelijk: *aandrang*, *aankoop*, *aanslag*, *achterstal*, *afdruk*, *afkeer*, *aftrek*, *bijstand*, *inhoud*, *invoer*, *misgreep*, *nadruk*, *neêrslag*, *omloop*, *omslag*, *onderstand*, *opbouw*, *ophef*, *opschik*, *overgang*, *overval* (aanval), *toeleg*, *toestel*, *toeval* (bijval), *toevoer*, *uitkoop*, *voorslag*, *wederstand*, *samenloop*, allen stamwoorden van de afscheidbaar samengestelde werkwoorden: *áándringen*, *áánkoopen*, enz. Ook *wederstaan* moet oudtijds afscheidbaar samengesteld geweest zijn, zoo als nog door den klemtoon van *wéderstander* wordt uitgewezen. Vrouwelijk: *aanvrage*, *afbraak*, *afreis*, *afspraak*, *bijdrage*, *bijlage*, *intrede*, *nasleep*, *navraag*, *nederlaag*, *voorkeur*, *opspraak*, *overgave*, *tegenspraak*, *tegenweer*, *toe-*

www.libtool.com.cn

lage, stamwoorden van de oneigenlijk samengestelde werkwoorden: *áánvragen*, *áfbreken* enz. gevormd.

Hier behouden de stammen hun geslacht, omdat men zich den stam, wanneer de partikel geen onafscheidbaar gedeelte des woords uitmaakt, zelfstandig denkt.

2. Een *stam*, voorzien van eene partikel, *is onzijdig*, wanneer hij een werkwoord nevens zich heeft, dat *onafscheidbaar* met die partikel is *samengesteld*. Zoo zijn onzijdig: *onderhoud*, *onderricht*, *onderscheid*, *onderwijs*, *onderzoek*, *overleg*, *overval* (*toeval*), *onderwerp*, stammen van *onderhóúden*, *onderrichten*, *onderschéiden*, *onderwijzen*, *onderzóeken*, *overléggen*, *overvállen*, *onderwérpen*. *Voorwerp* volgt het geslacht van *onderwerp*, en *aanzoek* is onzijdig, omdat men voorheen zeide *aanzóéken* met onscheidbare partikel. *Aanbod*, *overspel*, *overschot*, *voorschot*, zijn onzijdig, omdat de stammen *bod*, *spel* en *schot* onzijdig zijn. *Oproer* komt nog wel mannelijk voor, welk geslacht de voorkeur boven het onzijdige zou verdienen.

3. De stammen, voorzien van die voorvoegsels, welke, ten minste wanneer zij vóór substantieven komen, den hoofdtoon bezitten: *her*, *oor*, *on*, *wan*, behouden hun geslacht. Bij voorbeeld *herdruk* (m.), *oorsprong* (m.), *oorzaak* (v.), *oordeel* (onz.), *wanhoop* (v.), *wanlust* (m.); *oorlog* wordt zelden meer onzijdig gebruikt: het behoort uitsluitend vrouwelijk te zijn, want *log* is *lage* (zie § 52. 5.); *oorlof* volgde het geslacht van *verlof*, hetwelk hetzelfde beteekent. *Antwoord* volgt dezen regel. In *herstel* staat het onzijdig geslacht in verband met den klemtoon (§ 42. 2.), die het voorvoegsel *her* hier tot den rang van een toonloos voorvoegsel doet afdalen.

4. De stammen, voorzien van de toonlooze voorvoegsels *be*, *ge*, *ver* en het zwak geaccentueerde *ont*, zijn onzijdig, met uitzondering van *verkoop* en *ontvang*, die mannelijk zijn. Verscheidene stammen verloren hun voorvoegsel *be* of *ge*, wanneer zij bovendien nog eene partikel vóór zich kregen; niettemin bleven zij onzijdig. Zoo kán men het onzijdig geslacht verkla-

www.libtool.com.cn

ren in de woorden: *misdrijf* voor *misbedrijf*, *misbak* (*misgebak*), *misbruik* (*misgebruik*), *misbaar* (*misgebaar*), *miswas* en *uitwas* (voor *misgewas* en *uitgewas*), *misval* (*misgeval*), *nazoek* (*nagezoek*), *uitstek* (*uitgestek*), *omslag* (bij v. om een boek, voor *omgeslag*), *toeval* en *voorval* (d. i. *toegeval* en *voorgeval*), *afscheid* (*afbescheid*), *aanschijn* (*aangeschijn*), *opzet* (*opgezet*), *uitstel*, *voorstel* en *opstel* (voor *uitgestel*, *voorgestel* en *opgestel*), *uitvlucht* (*voorwendsel*; *uitvlucht*, in den zin van het *uitvliegen* genomen, zou, daarentegen, vrouwelijk zijn). *Uitzet*, *opslag* (*onkruid*) en *misdruk* zijn onzijdig als verzamelwoorden.

Aanm. 1. De reden, waarom een stam, van een toonloos voorvoegsel of onafscheidbaar partikel voorzien, onzijdig is, schijnt hierin te zoeken, dat de stam, afgescheiden van dat voorvoegsel, geen zelfstandig bestaan heeft. Zoo bestaat *drang* zelfstandig en kon derhalve in de verbinding met *aan* het mannel. geslacht behouden (zie II. 1.); maar *wijs* (in *onderwijs*), *duld* (in *geduld*) bestaan niet op zichzelven: *onderwijs*, *geduld*, zijn tot substantieven omgestempelde werkwoorden en even daarom (zie beneden V.) onzijdig.

Aanm. 2. *Verkoop* zal mannel. zijn wegens de tegenstelling tot *koop* (of *inkoop*), met welk woord het gemeenlijk verbonden voorkwam: *de koop en verkoop*. Even zoo staat *ontvang* tegenover *uitgave*: *de uitgave en ontvang*. Om deze reden raakte het oor gewoon aan *de ontvang*, en werd dit woord mitsdien voor mannel. gehouden, althans niet onzijdig gebruikt.

III. Geslacht der onechte stammen.

1. De woorden op het min zelfstandige achtervoegsel *er* zijn meerendeels *mannelijk*. Bij voorbeeld: *akker*, *beker*, *bolster*, *dobber*, *dojer* (of *door*), *eiker* (vrachtschip), *etter*, *halster*, *hamer*, *hoeker*, *holster*, *kloker*, *klonter*, *knikker*, *koffer*, *koker*, *kolder*, *kotter*, *kwalster*, *logger* (vaartuig), *modder*, *oever*, *opper*, *palster* (stok), *polder*, *schouder*, *slenter*, *slommer*, *sluier*, *snater*, *snipper*, *spaander*, *spijker*, *splinter*, *steiger*, *stuiter*, *trechter*, *uier*, *unster*, *veter*, *vinger*, *vlonder*, *winter*, *zeuter* (zeef), *zomer*, *zwabber* (dweil). Als stamvormen van gangbare werkw. en om deze reden mannelijk kunnen worden aangemerkt: *donder*, *hinder*, *honger*, *ijver*, *kolder* (paardeziekte), *kommer*, *laster*, *slender*, enz. Vreemde woorden, wier uitgang tot den toonloozen uitgang *er* overging, volgen den regel; dus zijn mannelijk: *cilinder*, *kandelaar* (*er*

www.libtool.com.cn

gaat wegens de voorgaande toonlooze lettergreep in *aar* over), *kanker*, *kelder*, *kerker*, *mijter*, *pijler*, *pilaar*, *schepter*, *vijver*, *zolder*.

Vrouwelijk zijn slechts de volgende: *ader*, *bagger*, *blaar* (voor *bladder*), *kaper*, *keper*, *klater*, *kwelder*, *lever*, *lommer*, *loover*, *luur* of *luier*, *schilfer*, *veder*, *zeever*. Voorts zijn vrouwelijk de vreemde woorden: *citer*, *kamer*, *kluister*, *letter*, *pleister*, *paander*, *vesper*.

Ook zijn er eenige onzijdige op *er*: *bunder*, *jadder*, *jammer*, *kouter*, *leger*, *lemmer*, *malder*, *pantser*, *roer* (voor *roeder*), *weder*, *wonder*, en de vreemde woorden: *anker*, *charter*, *cijfer*, *eskader*, *karakter*, *klooster*, *lamfer*, *masker*, *monster*, *nommer*, *offer*, *register*, *theater*, *venster*.

2. De woorden op *el* zijn mede meerendeels mannelijk. Bij voorbeeld: *adel*, *angel*, *bengel*, *bikkel*, *bobbel*, *boedel*, *borrel*, *borstel*, *breidel*, *buil* (voor *buidel*), *dissel*, *dorpel* of *drempel*, *geesel*, *gevel*, *grendel*, *gorgel*, *hagel*, *haspel*, *hemel*, *kabel*, *kartel*, *kavel*, *kegel*, *kevel*, *kiel* (voor *kedel*), *knevel*, *knuppel* of *kneppel* of *kluppel*, *kogel*, *krinkel*, *kronkel*, *kwispel*, *lepel*, *mangél* (werktuig om te pletten), *nagel*, *pegel*, *rakel*, *rammel*, *ransel*, *ratel*, *repel* (vlashamer), *rinkel*, *schedel*, *schenkel*, *schinkel*, *schotel*, *spikkel*, *stapel*, *stevel*, *stempel*, *stoppel*, *tegel*, *tichel*, *troffel*, *vijzel*, *vleugel*, *vondel*, *wervel*, *wimpel*, *winkel*, *wortel*, *wraddel* (kwabbe van een os), *zadel*, *zetel*. Als stamvormen van werkwoorden kunnen gelden: *dobbel*, *gruwel*, *handel*, *reutel*, *twijfel*, *wandel*, *wissel* (d. i. wisselbrief), *wrevel*. Van de vreemde woorden op *el* zijn mannel.: *bijbel*, *cirkel*, *kansel*, *koepel*, *koppel*, *mantel*, *nevel*, *regel*, *singel*, *sintel*, *spiegel*, *tabernakel*, *tempel*, *titel* (*tittel*).

Vrouwelijk op *el* zijn: *diggel*, *feitel*, *gaffel*, *kachel*, *keuvel*, *konkel*, *luifel*, *middel* (middellijf), *parel*, *roffel*, *schakel*, *schoffel*, *teil* (*tegel*, § 10. 2.), *vedel*, *vezel*, *wafel*, *zemel*, *ziel* (d. i. *ze-el*, zie § 7. 9.), *zwavel*. Als werkwoordelijke stammen met abstrakte beteekenis kunnen gel-

www.libtool.com.cn

den de vrouwelijke *grabbel*, *krevel* of *kriewel*, *kwezel* (beuzelingen). Vreemde woorden op *el* van het vrouwelijk geslacht zijn: *cedel*, *cimbel*, *cither*, *fabel*, *fakkel*, *gondel*, *kasuifel*, *pantoffel*, *richel*, *sabel*, *sikkel*, *tafel*.

Er zijn eenige onzijdige woorden op *el*: *mengel*, *peil* (*pegel*, zie § 10. 2.), *pekel* (de zee), *middel*, *schepel*, *vaandel*, *zeil* (*zegel*); doch de meeste onzijdige woorden op *el* zijn van vreemden oorsprong: *artikel*, *kapittel*, *exempel*, *meubel*, *mirakel*, *orakel*, *orgel*, *zegel*. Een abstrakte werkwoordelijke stam van het onzijdig geslacht is *mangel* (gebrek).

Aanm. Blijkens het bovenstaande is *richel* vrouwelijk, hoezeer *regel*, van hetwelk het slechts een gewijzigde vorm is (even als *tichel* van *tegel*), mannelijk is. Desgelijks is het onz. *peil* eene wijziging van het mannel. *pegel*, en het vrouw. *teil* van het mannel. *tegel*.

3. Van de substantieven op *en* zijn mannelijk: *doren* (of *doorn*), *gulden*, *molen*, *morgen*, *oven*, *regen*, *steven*, *toren*, *wagen*, *zegen*.

Doch vrouwelijk: *deken*, *haven*, *hersen*, *keten*, *keuken*, *leugen*, *reden*, *verzen*, *zeisen* (samengetrokken *zein*), en de vreemde: *lantaren* (of *lantaarn*) en *zegen* (net). Ook *stem* (eigenlijk *stevene*) is vrouwelijk.

Onzijdige woorden op *en* zijn: *baken*, *bekken*, *brein* (voor *bragen*, zie § 10. 2. Aanm.), *garen*, (*kinne-*)*bakken*, *kluwen* (samengetrokken *kloen*), *kussen*, *morgen* (lands), *rokken*, *tecken*, *wapen*, en het vreemde: *examen*.

4. *Vrouwelijk* zijn de onechte stammen op *t*, bij voorbeeld: *belt*, *beurt*, *biecht*, *bocht*, *boert*, *buurt*, (*aan-*)*dacht*, (*achter-*)*docht*, *doft*, *dracht*, *drift*, (*nood-*)*druft*, *gift*, *gracht*, *grift*, *helft*, *jacht*, *jicht*, *klacht*, *klucht*, *kluft*, *kracht*, *krocht*, *lucht*, (*brui-*)*loft*, *macht*, *markt*, *plecht*, *pracht*, *schacht*, *schoft*, *schort*, (de heilige)*Schrift*, *schurft*, *slacht*, (*twee-*)*spalt*, *stelt*, (*schrijf-*)*stift*, *teelt*, *tucht*, *vaart*, *vorst* (voor *vrost* van *vriezen*), *vracht*, (*Gods-*)*vrucht*, *wacht*, *zucht* (van *ziek*), *zicht*, *zift*. Met uitzondering van de mannelijke: *bult*, *echt*, *nacht* (dat echter soms nog vrouwelijk voorkomt),

www.libtool.com.cn

plicht, *schicht* en *geest* (de *s* in dit laatste woord behoort tot den stam). In *last*, dat ook mannelijk is, schijnt de *st* ontstaan uit de samenhorting van de *d* van den stam (*laden*) met de *t* van den uitgang. *Zucht* (diepe ademhaling) is mannelijk: het woord is in het Oudhoogd. van den mannel. uitgang ôd voorzien. *Tocht* is insgelijks mannel.: waarschijnlijk heeft dit woord het geslacht behouden van den verouderden stam *tog* (Hoogd. *Zug*), die in *getogenlijk* (*aanhoudend*) en *altoos* (voor *altoges*) voorkomt. *Heft*, *licht* en *jacht* (vaartuig) zijn, als onzijdig, mede uitgezonderd. Ook *lemmet* is onzijdig. *Ambacht* (samengetrokken *ambt*, Goth. andbahti), *naricht* voor *nabericht*, *schrift* voor *geschrift*, *wicht* voor *gewicht*, *dicht* voor *gedicht*, *stift* voor *gestift*, *gift* voor *vergift*, en *vernuft* zijn onzijdig; doch hier hangt dit geslacht kennelijk samen met den aard dezer woorden, als voorzien van een der voorvoegsels *and*, *be*, *ge* en *ver*. Woorden toch, dus gevormd, hebben niet zelden eene onzijdige vormvokaal, die later kon afslijten.

5. *Vrouwelijk* zijn mede de onechte stammen op *te*: *begeerte*, *behoefte*, *belofte*, *beroerte*, *geboorte*, *gedaante*, *gedachte*, *gelofte*, *geneugte*, *gestalte*, *verbeurte*, *veete*.

6. Desgelijks zijn *vrouwelijk* de woorden op *d* en *de*: *daad*, *deugd*, *maand*, *speld*, *schuld*, *genade*, *hulde*, *kunde*, *liefde*, *vreugde*, *weelde* en *armoede*. Hier worden uitgezonderd de mannelijke: *beemd*, *draad*, *eed*, *gloed*, *naad*, *vloed*, en de onzijdige: *hemd*, *hoofd*, *sieraad* en *zwaard*. *Zaad* is onzijdig als collektief.

7. Mede zijn *vrouwelijk* de onechte stammen op *st*, als *borst*, *dienst*, *gunst*, *hengst* (vaartuig), *komst*, *kunst*, *rust*, *vangst*, *winst*, *worst*. Uitgezonderd: *angst*, *dienst*, *ernst* en *herfst*. In *dorst*, *kost*, *lust*, *oogst*, *tast*, *troost*, *twist*, behoort de *st* tot den stam der werkwoorden *dorsten*, *kosten* enz. In *bast*, *knoest* en *mast* schijnt de *st* tot den stam te behooren.

Aanm. Aan het woord *dienst* is in de laatste regeling der spelling weder

www.libtool.com.cn

het mannelijk geslacht toegekend. Den mannelijken vorm heeft het in de bijwoordelijke uitdrukking: *ten dienste*. Het gebeurt soms, dat vrouwelijke woorden in bijwoordelijke uitdrukkingen een mannelijk lidwoord vóór zich hebben, als *ten gunste*, *ten prooi*, zie boven: I. 1. 1). Aanm.

8. Voorts zijn nog *vrouwelijk* de onechte stammen op *s* en *se*, als: *aakse*, *bies*, *bluts*, *bokse*, *botse*, *grens*, *grijns*, *kaars*, *kies*, *knods*, *koorts*, *laars*, *latse*, *leis*, *loods*, *muts*, *plaats*, *reeks*, *schaats*, *schots*, *smidse*, *spies*, *spits* (dat ook onzijdig gebruikt wordt), *trens*, *trits*, *zeis*. Met uitzondering van *glans*, *krans*, *trans*, *trots* en *kreits*, die mannelijk zijn.

9. *Mannelijk* zijn de onechte stammen op *m* of *em*, *end* (*ond*) en *ig*: *adem*, *alsem*, *bezem*, *bliksem*, *bloesem*, *bodem*, *boezem*, *deesem*, *droesem*, *galm*, *halm*, *helm*, *kossem*, *molm*, *molsem*, *riem*, *schalm*, *scherm* (*bescherming*), *schroom*, *storm*, *stroom*, *toom*, *vadem*, *walm*, *zoom*, *zwerm*; ook het vreemde woord *balsem*. Voorts: *ochtend*, *avond*, *honig*. Uitgezonderd zijn *bloem*, *kiem* en *raam*. *Scherm*, schutting, is onz. Het onz. *lichaam* is eene samenstelling uit *lijk* en het oude *hemen* (Goth. hamôn, *bekleeden*) en behoort dus hiertoe niet.

10. Eindelijk zijn van de onechte stammen *vrouwelijk*, die op *ie* en *uw* (*w*, *f*) uitgaan, wegens de vrouwelijke *e*, die hun eigenlijk nasleept: *ie* toch is gelijk aan *je*, en voor *uw* was het voorheen altijd *uwe*: *balie*, *berrie*, *falie*, *griffie*, *kevie*, *malie*, *schalie* (*schaluwe*), *peluw*, *schaduw*, *verw* (*verf*), *zenuw*.

IV. Geslacht der afgeleide woorden.

1. 1). *Mannelijk* zijn de *namen van werktuigen* op *el*, van nog aanwezige werkwoorden of van zelfstandige naamwoorden afgeleid: *beitel*, *beugel*, *drevel*, *gordel*, *hekel*, *hengel*, *heugel*, *hevel*, *klepel*, *kleppel*, *krauwel*, *prikkel*, *sleutel*, *stegel*, *stekel*, *teugel*, *windel*, *worpel*. Met uitzondering van *griffel*, *dweil* (d. i. *dwegel*), *dwaal* (d. i. *dwagel*) en *naald* voor *nadel*.

2). De verkleinwoorden op *el* zijn deels *mannelijk*, als: *bochel*, *bommel*, *bondel*, *droppel*, *eikel*, *hoepel*, *ijzel*, *kneukel*, *keizel*, *knobbel*, *marmel*, *morzel*, *navel*, *nestel*, *sna-*

www.libtool.com.cn

vel, *stengel* (samengetrokken *steel*), *struwel*. Deels *vrouwelijk*, als: *greppel*, *keutel*, *horzel*, *kriezel*, *kruimel*, *mazel*, *peukel*, *sprenkel*, *trommel*.

2. *Mannelijk* zijn insgelijks de *namen van werktuigen* en *voorwerpen* op *er* en *aar*, welke eigenlijk handelende personen beteekenen, als: *blaker*, *evenaar*, *gieter*, *kijker*, *lessenaar*, *lichter*, *passer*, *rooster*, *schrobber*, *schuier*, *slinger*, *snuiter*, *stoffer*, *ruiker*, *waaier*, *wijzer*. Met uitzondering van *ladder*, voorheen *leedere*, samengetrokken *leêr*.

3. Mannelijk zijn voorts de woorden op *ing*, *ling*, *ik*, die oorspronkelijk *personen* beteekenen, door zeker geslachtskenmerk onderscheiden, als: *ketting*, *karsteling*, *teerling*, *vingerling*, *krakeling*, *beuling*, *deuvik*, *estrik*. Met uitzondering van de collektieven *bedding*, *glinting* (latwerk), *hieling* (achterste gedeelte van een schip), *kammeling* (wol), *kibbeling* (afval van zouten visch), *lording* (gepikt touw). Vrouwelijk zijn mede: *kusting*, *verheveling*, *vlerk*, *zwezerik*, en *zerk* (eene verbastering van *sarcophaag*). Het vreemde *rotting* volgt den regel en is alzoo mannelijk.

4. *Onzijdig* zijn de woorden op *sel*, als zij het *voortbrengsel* eener werking beteekenen, als: *haksel*, *schepsel*, *aanhangsel*, *overblijfsel*; of het *voorwerp* of *de stof*, *waarmede de werking geschiedt*, als: *deksel*, *verguldsel*, *beletsel*, *stijfsel*, *schoeisel*. Ook *raadsel* is onzijdig. Mannelijk zijn *bussel* (voor *bondsel*), waar de uitgang de verkleiningsuitgang is met ingeschoven *s*, en *oksel*, hetwelk als een onechte stam is aan te merken. In het vrouwelijke *leisel* behoort de *s* tot den onechten stam *leis* voor *leidse* (van *leiden*), waarvan dit *leisel* of *leidsel* door toevoeging van *el* is afgeleid.

5. De woorden op *dom* zijn deels *mannelijk*, als: *rijkdom*, *adeldom*, *ouderdom*, *wasdom*, *maagdom* (voor *maagddom*); deels *onzijdig*, bij voorbeeld: *priesterdom*, *Christendom*, *pausdom*, *jodendom*, *heidendom*, *vorstendom*, *heiligdom*, *menschdom*. Het onzijdig geslacht hangt hier over het algemeen met de meer concrete beteekenis samen (vergel. § 51. 1.):

www.libtool.com.cn

zoo is *eigendom* mannelijk in de abstrakte beteekenis van het *recht van bezit*, maar onzijdig in de concrete van *het bezeten voorwerp*.

6. *Vrouwelijk* zijn alle woorden, voorzien van de zelfstandige achtervoegsels *te* (*e*), *heid*, *ij*, *ing* en *nis*, met uitzondering alleen van *vonnis*, dat, als ware het zoo veel als *gevonnis* van *vonnissen*, onzijdig is. *Vuilnis* is onzijdig als collektief. *Getuigenis* is onzijdig in de beteekenis van *het getuigde*, niet in die van *de daad van getuigen:* zoo zal men zeggen: *het getuigenis kwam niet met de waarheid overeen;* maar: *ik vorderde van hem de getuigenis. Schilderij* wordt somtijds onzijdig gebruikt, ongetwijfeld wegens de verharding van de *d* des lidwoords door de scherpheid der aanvangsletter van dit woord, uit welke oorzaak Vondel ook *sneeuw* wel eens vrouwelijk gebruikt: *tsneeuw harer handen.*

7. De woorden op *schap* zijn *vrouwelijk*, als: *blijdschap*, *gramschap*, *dronkenschap*, *vriendschap*, *broederschap*, *manschap*, *buurtschap*, *nalatenschap*, *vennootschap*, *wetenschap*, *rekenschap*, *voogdijschap*. Doch onzijdig zijn, ten eerste, die eene *betrekking* aanduiden, welke noodwendig zekere rechten en plichten medebrengt, bij voorbeeld: *burgerschap*, *priesterschap;* ten tweede, die, welke eene *landstreek* te kennen geven: *graafschap*, *landschap*, *waterschap*, en ten derde: *gezelschap*, *gereedschap*, *genootschap*. Sommige woorden op *schap* vereenigen in zich de beide geslachten, in dier voege, dat zij in de *concrete beteekenis* van eene *verzameling van personen* het vrouwelijk geslacht behouden, terwijl zij in de *abstrakte* beteekenis van de *betrekking* of den *staat* het onzijdig geslacht hebben aangenomen; dus verschillen: *de ridderschap* en *het ridderschap; de priesterschap* en *het priesterschap; de burgerschap* en *het burgerschap; de maagschap* en *het maagschap*. Vergel. voorts § 43. III. 1. 1). Aanm. *Graafschap* wordt, bijaldien er bepaaldelijk van het landschap van *Zutfen* sprake is, nog wel vrouwelijk gebruikt.

www.libtool.com.cn

V. Geslacht der zelfstandig gebruikte woorden.

Onzijdig zijn alle woorden, die, oorspronkelijk geen zelfstandige naamwoorden zijnde, als zoodanig gebruikt worden, of werkelijk den aard van substantieven hebben aangenomen:

1. Adjektieve woorden, tot substantieven geworden, zijn: ***het ware***, ***het schoone***, *het groen*, *het Latijn*, *het midden*, *het noorden*, *het al*, *het heelal*, *het nat*, *het vocht*, *het recht*, *het gèheim*, *het best*, *het gemeenebest*, *het puik*, *het week*, *het ongelijk*, *het oorbaar*, *het plat*, *het rond*, *het halfrond*, *het diep*, *het ruim*, *het tiende*, *het uiterste*, *het vlak*, *het uiterlijk*, *het euvel*, *het kwaad*, *het wit*, *het zeer*, *het mijn en dijn*.

2). Werkwoorden: *Het vertrouwen*, *het wezen*, *het leedwezen*, *het aanzijn*, *het welzijn*, *het leven*, *het medelijden*, *het mededoogen*, *het wedervaren*, *het welvaren*, *het inkomen*, *het voorkomen*, *het voorgeven*, *het voornemen*, *het vermoeden*, *het gevoelen*, *het verlangen*, *het vermogen*.

3). Bijwoorden: *Het vooronder*, *het waarom*, *het hoe*, *het niet*, *het ja*, *het nu*, *het heden*.

4). Telwoorden: *Het honderd*, *het duizend*.

5). Voornaamwoorden: *Het lieve ik*, *het gemeenzame jij*.

6). Tusschenwerpsels: *het amen*, *het wee*, *het vaarwel*, *het welkom*.

7). Ja, gansche *gezegden* en *spreekwijzen* tot één substantief tezamengenomen, of *benamingen* van woorden of klanken ontleend, zijn onzijdig: *Het onverschillige: wat kan het mij schelen? Het nadrukkelijke: voorwaar, voorwaar zeg ik u! Het tweemaal twee is vier. Het Wilhelmus van Nassouwen. Het abc.* Doch de *namen der* afzonderlijke *schrijf-* en *cijferletters*, ook dan wanneer deze laatste voor de getallengrootheid zelve genomen worden, zijn *vrouwelijk: de uitspraak der a; de vier, de nul*, enz.

www.libtool.com.cn

§ 56.

Over het geslacht der woorden met vreemde uitgangen en der vreemde woorden.

I. *Vrouwelijk* zijn, onafhankelijk van den uitgang, de vreemde namen van *muziekinstrumenten*, als: *guitaar*, *bazuin*, *viool*, *harp*, *pauk*, *lier*, *luit*, *fluit*, *pijp*, *trompet*, *tamboer*, *klaroen*, *tamboerijn*.

II. 1. De meeste woorden op *eel* zijn *onzijdig*, als: *bekkeneel*, *truweel*, *houweel*, *rondeel*, *tafereel*, *tooneel*, *kasteel*, *gareel*, *juweel*, *kapiteel*, *krakeel*, *paneel*, *penseel*, *prieel*. *Korbeel* is mannelijk, omdat men er *steen* bij denkt; insgelijks mannelijk zijn *kanteel* en *karbeel*; doch *kandeel* en *gatenplatteel* vrouwelijk.

2. Die op *ent* en *ment* zijn alle *onzijdig*, als *talent*, *testament*, *parlement*, *ciment*, zelfs *serpent*.

3. Desgelijks die op *et*, als *banket*, *helmet*, *kabinet*, *karpet*, *klinket*, *korset*, *lampet*, *lancet*, *musket*, *salet*, *servet*, *schelet*, *sonnet*, *palet* (eens schilders), *raket* (speeltuig); doch *palet*, speeltuig, en *kornet* zijn vrouwelijk, even als het bovengenoemde *trompet*, en *raket*, de *plant*.

4. *Onzijdig* is ook het meerendeel der woorden op *oen*, als: *fatsoen*, *blazoen*, *festoen*, *galjoen*, *garnizoen*, *harpoen*, *legioen*, *rantsoen*, *paveljoen*, *saizoen*; maar vrouwelijk: *kaproen* en het bovengenoemde *klaroen*.

5. Desgelijks het grootste aantal der woorden op *aal*, als: *arsenaal*, *kanaal*, *hospitaal*, *kapitaal*, *portaal*, *schandaal*; *liniaal* wordt ook vrouwelijk gebezigd, van welk laatste geslacht ook de woorden *bokaal* en *vokaal* zijn.

6. *Onzijdig* zijn mede die op *aat*, bij voorbeeld: *formaat*, *karaat*, *plakkaat*, *klimaat*, *consulaat*. Met uitzondering van *magistraat* en *dukaat*, die mannelijk zijn, het laatste als muntnaam (zie § 54. 14.). Voor de *Overheid* kan men *Magistraat* vrouwelijk gebruiken.

www.libtool.com.cn

7. *Vrouwelijk* zijn alle woorden op *aadje*, wegens de toonlooze *e*, waarop deze uitgang eindigt, en om dezelfde reden die op *ande*, *ade*, *ende*, *je*, *ie* en *e*, als: *offerande*, *warande*; *palissade*, *chocolade*; *legende*; *franje*, *kampanje*, *kokinje*; *glorie*, *historie*, *natie*, *malie*, *olie*, *provincie*, *specie*, *staatsie*, *tralie*, *studie*; *hymne*, *mythe*, *orde*, *pauze*, *mode*, *rente*, *sekse*, *sekte*, *syllabe*, *synode*, dat soms ook onzijdig gebruikt wordt. Uitgezonderd worden van de woorden op *ie*: *concilie*, *evangelie* en *genie*, die onzijdig zijn, schoon *genie* in de beteekenis van *het corps* en *de wetenschap der vestingbouwkundigen* vrouwelijk is.

8. *Vrouwelijk* zijn mede die op *teit*, als: *majesteit*, *universiteit*, *societeit*.

9. Desgelijks die op *uur*, als *natuur*, *kwetsuur*, *figuur*, dat men ook dikwijls onzijdig hoort gebruiken, bepaaldelijk in de beteekenis van *gestalte*. Onzijdig zijn: *postuur* en *avontuur*.

10. *Vrouwelijk* zijn verder die op *ij* en *ei*, als: *kandij*, *kopij*, *soldij*, *partij*; *galei*, *karrewei*, *liverei*, *palei*, *schalmei*, *vallei*, *pastei*, *hamei*. Doch *malvezei* is mannelijk wegens het woord *wijn*, dat men er bij denkt.

11. De woorden op *ier* zijn deels *vrouwelijk*, als: *banier*, *bandelier*, *manier*, *rivier*; deels *onzijdig*, als: *rapier*, *formulier*, *kwartier*, *vizier*. *Mortier* wordt ook mannelijk gebruikt; *klavier*, mannelijk en onzijdig beide.

12. *Mannelijk* zijn die op *aan*, als: *meridiaan*, *oceaan*, *orkaan*; doch *karavaan* is vrouwelijk.

13. Desgelijks die op *ant* (*and*) en *ont*, bij voorbeeld: *foliant*, *karkant*, *tulband*; *horizont* (*horizon*); doch *konzonant* vrouwelijk, als *letter*; *ledikant* is vrouwelijk en onzijdig.

14. Mannelijk zijn mede die op *aard*, als *ponjaard*, *standaard*, *tabbaard* enz.

Aanm. Deze uitgang, hoezeer oorspronkelijk Duitsch (zie § 50. 6.), heeft echter in het Romanisch burgerrecht verkregen.

15. De woorden op *ijn* zijn deels *onzijdig*, als: *flerecijn*, *magazijn*, *ravelijn*, *kozijn*, *venijn*; deels *vrouwelijk*, als:

www.libtool.com.cn

woestijn, *medicijn*, *gordijn* (dat echter veelal onzijdig gebruikt wordt), *karabijn*, *javelijn*, en het boven (I) vermelde *tamboerijn*.

16. Die op *ot* zijn *vrouwelijk*, als: *kalot*, *kapot*, *marot*, met uitzondering van het onzijdige *schavot*.

17. Desgelijks die op *iek*, als: *fabriek*, *kroniek*, *muziek*, *republiek*. Doch onzijdig is *koliek*, waarbij men *het wee* dacht, gelijk ook de ziektenamen *flerecijn* en *podagra* onzijdig zijn.

18. Alsmede zijn *vrouwelijk* de woorden op *as*: *barkas*, *matras*, *grimas*, *karkas*, *galeas*, *kabas*, *kortelas*, *terras*, *rondas*, van welke de laatste twee echter ook onzijdig gebezigd worden; steeds onzijdig zijn: *harnas*, *kompas*, *moeras* en *tiras* (net).

19. Van de vreemde woorden op minder gewone uitgangen, onder welke er eenige zijn, wier uitgang met de stamsyllabe samenvalt, zijn vrouwelijk: *affuit*, *kajuit*, *beschuit* (voor eene enkele *beschuit*; voor de stof in het algemeen is dit woord onzijdig). Onzijdig: *statuut*, *instituut*; doch vrouwelijk, *minuut*. Onzijdig: *kantoor*, *komfoor*, *teljoor*, *trezoor*; doch vrouwelijk, *kwispedoor*, dat evenwel veelal onzijdig genomen wordt. Vrouwelijk: *flambouw*, *kartouw*; *kardoes*, *aalmoes*. Onzijdig: *kamizool*, *kapitool*, *riool*, *pistool* (*wapentuig*); doch vrouwelijk, *fiool*, gelijk ook *kastrol*. Onzijdig: *model*, doch vrouwelijk, *schabel*, *kapel* en *gabel*. Vrouwelijk: *komeet* en *planeet*; *konfijt* en *profijt* (welke beide echter doorgaans onzijdig gebruikt worden). Onzijdig: *tapijt* en *koloriet*. Onzijdig is *fornuis*; vrouwelijk, *kombuis* en *kabuis*. *Paradijs* is onzijdig; *saucijs* vrouwelijk. *Kolom*, *kales*, *kartets*, *karos*, *kazemat*, *spelonk*, *klisteer*, *paruik*, *fontein*, *idée*, zijn vrouwelijk; het laatste ook onzijdig; *patroon*, in de beteekenis van *kardoes* eens schietgeweers, vrouwelijk; doch in die van *model*, onzijdig; *fortuin* voor *het geldelijk vermogen*, onzijdig; doch voor de *geluksgodin* genomen, vrouwelijk. Onzijdig zijn voorts: *altaar*, *fregat*, *foreest*, *dieet*, *paleis*, *paskwil*, *rumoer*, *valies*; maar mannelijk, *labirint*, *triomf* en *galop*;

www.libtool.com.cn

de laatste twee als abstrakte stamwoorden van *triomfeeren* en *galoppeeren*.

III. Zoo een vreemd woord wordt overgenomen zonder zijn eigenaardigen uitgang te verliezen of gewijzigd te zien, wordt niettemin het geslacht vaak naar de opvatting van den Nederlander bepaald. Zoo is *nektar* mannel., even als *drank*; *paternoster*, onzijdig, als *gebed*, dat men er bij denkt; *sanhedrin*, mannelijk, gelijk *raad*, hoezeer dat woord ook wel onz. gebruikt wordt. *Chaos*, *indigo*, *roman*, *japon*, *nardus*, *kánon* (*geloofsregel*), mannelijk, doch *kanón* (*geschut*), onzijd.; *thema* (*opstel* ter bewerking) is vrouwelijk, doch in den zin van *grondmelodie*, onzijdig; *podagra*, onzijdig; *lava* en *echo*, vrouwelijk; *Sabbath*, mannelijk; *Pascha*, onzijdig; *Talmud* en *Koran*, mannelijk. De Latijnsche namen der maanden zijn mannelijk.

IV. De vreemde woorden, naar onze uitspraak van ééne lettergreep, of zoodanige samengestelde vreemde woorden, wier laatste lid evenzoo uit slechts ééne lettergreep bestaat, zijn meerendeels vrouwelijk. Bij voorb.: *ark*, *as*, *beurs*, *bres*, *bul*, *cel*, *chijl*, *faam*, *flank*, *flesch*, *fout*, *frons*, *glos*, *gom*, *golf*, *groep*, *grot*, *kaap*, *kaart*, *keurs*, *kleur*, *kluis*, *koets*, *koord*, *korst*, *kous*, *kraak* (schip), *krent*, *kroon*, *kuur*, *lamp*, *lans*, *lijn*, *mijl*, *mijn*, *mis*, *munt*, *nerf*, *nis*, *noot*, *part*, *pen*, *pest*, *piek*, *pijn*, *pil*, *plint*, *pluim*, *pool*, *poort*, *poos*, *pop*, (*brieven-*)*post*, *preek*, *prent*, *proef*, *pruik*, *punt* (spits), *rest*, *rots*, *saus*, *school*, *schrijn*, *sok*, *som*, *soort*, *spons*, *stool*, *straat*, *taart*, *test*, *tint* (*kleur*; doch *tint*, als *tintwijn*, is mannel.), *toorts*, *vlam*, *vlok*, *vork*, *zool*; *dialekt*, *diphthong*, *kortegaard*, *apotheek*, *bibliotheek*. *Uur* (*ure*) is vrouwelijk en onzijdig.

Mannelijk zijn wegens den uitgang (§ 55. III. 9.): *psalm*, *term*, *vorm*. Mannelijk zijn mede: *bas*, *brief*, *flits*, *graad*, *inkt*, *kelk*, *koers*, *pas*, *pols*, *post* (plaats, bediening), *rang*, *staat*, *stijl*, *thirs*, *toon*, *trein*, *tronk*, gelijk ook de volgende, die, vermits er afgeleide woorden van hen in

www.libtool.com.cn

onze taal gesproten zijn, eenigermate als abstrakte stammen worden aangemerkt: *cijns*, *fleur*, *marsch*, *toer*, *toets*; van hetzelfde geslacht zijn *troep* en *troon*.

Onzijdig zijn: *feit*, *fonds*, *fort*, *gros*, *koor*, *kruis*, *paar*, *park*, *paspoort*, *plein*, *pond*, *punt* (stip), *ras*, *sein*, *vers*. *Mikroskoop* en *horoskoop*, hoezeer onzijdig opgegeven, worden veelal mannel. gebruikt. *Beest* en *feest*, vroeger vrouwelijk, zijn in later tijd onzijdig geworden.

§ 57.

Over het geslacht der samengestelde woorden.

1. De samengestelde woorden hebben het geslacht van het laatste lid der samenstelling, zoo dit het hoofddenkbeeld bevat. Schijnbaar maakt *oogenblik* eene uitzondering; doch dit woord is niet samengesteld uit *oog* en het mannelijke *blik*, maar het onzijdige *geblik*: ook beteekent het niet *een blik der oogen*, maar *een blikken der oogen*. Niettemin wordt *oogenblik* soms mannelijk gebruikt. *Vrouwspersoon* kreeg het geslacht van *wijf*, en het verachtelijke onzijdige *mensch*, in weêrwil, dat *persoon* mannelijk is. Doch uitgezonderd zijn *kerkhof*, dat onzijdig is, hoezeer het samengesteld is met het mannelijke *hof* (tuin), en *mankop*, dat als plantnaam vrouwelijk is.

Aanm. De samengestelde diernamen *watervar* en *watermael* (d. i. *roerdomp*, eigenlijk *waterstier* en *waterkoe*) zijn, even als *musont* (*muishond*, d. i. wezel), in d. Rein. onzijdig, volgens de analogie van andere diernamen in het Mnd.

2. Bij de samengestelde eigennamen van plaatsen wordt de beteekenis van de samenstelling uit het oog verloren. Alzoo kan het laatste lid het geslacht niet meer bepalen, en, veelal in tegenspraak met het geslacht van dit laatste lid, zijn zij onzijdig, zie § 54. 10.

3. In zulke oneigenlijke samenstellingen, die het hoofddenkbeeld niet uitdrukken, richt zich het geslacht naar dat van het gedachte subjekt. Is dit een man, zoo is zulk eene samenstelling mannelijk; is het eene vrouw, zoo is zij vrouwelijk; is

www.libtool.com.cn

het, eindelijk, een voorwerp, zoo is zij onzijdig. Aldus zijn *deugdlief*, *deugniet*, *spitsneus*, *woelwater* enz. mannelijk of vrouwelijk, al naar dat ik er een man of eene vrouw, een jongen of een meisje onder versta; en *tijdverdrijf*, *voorschoot*, *vierkant* zijn onzijdig. *Drie-* en *vierhoek*, *drievoet* enz. hebben echter het geslacht van het laatste lid der samenstelling aangenomen, hoewel dit het hoofddenkbeeld geenszins inhoudt. *Negenoog* (bloedzweer) is vrouwelijk volgens den regel (§ 55. 1. 2. *b.*); *driemast* desgelijks (ald. *c.*).

VIERDE HOOFDSTUK.

OVER DE VORMEN DER NAAMVALLEN.

§ 58.

Hoe rijk de taal, waaruit het Hollandsch is voortgekomen, ook was in naamvalsuitgangen, thans bezitten wij voor de substantieven nog slechts een drietal uitgangen, om den genitief en den datief in het mannelijk en het onzijdig geslacht enkelvoud te kennen te geven. De nominatief en de accusatief vertoonen den grondvorm des woords. Het meervoud kent geen verschil van naamvalsvormen, en, over het algemeen, het enkelvoud van het vrouwelijk geslacht evenmin. Hier moet dus de betrekking door het verbogen determinatieve woord of door een voorzetsel worden uitgedrukt: de genitief door *van*, de datief doorgaans door *aan*. Zoo als trouwens ook dáár, waar het woord een naamvalsvorm bezit, meestal aan de voorzetsels de taak om de betrekking uit te drukken is overgelaten, aangezien van den genitief slechts in den hoogeren stijl wordt gebruik gemaakt, en de datief nog slechts in bijwoordelijke uitdrukkingen en uit vroeger tijdperk der taal overgeleverde zegswijzen voorkomt. Slechts de genitief op *s* van persoonsnamen maakt op het hier ge-

www.libtool.com.cn

stelde eene uitzondering, aangezien deze, mits hij sta vóór het naamwoord, van hetwelk hij afhangt, in de gemeenzame taal veelvuldig gebruikt wordt; bij voorbeeld: *Willems boek, vaders verjaardag.*

Aanm. Is het waar, dat in de spreektaal van den genitief geen gebruik gemaakt wordt, de redenaar en de dichter zouden zich niet zonder de grootste schade voor de welluidendheid en schoonheid der taal van zijn gebruik kunnen versteken.

§ 59.

Over den genitief.

Voor den genitief van het enkelvoud der mannelijke substantieven bezitten wij een dubbelen vorm. Deze naamval gaat of uit op *s* (*es*) of op *n* (*en*). De genitief op *s* heet de *sterke*, die op *n* de *zwakke genitief.*

1. De woorden, die alsnog den zwakken genitiefvorm bezitten, zijn mannelijke *persoonsnamen:*

1). Die op *e* uitgaan, bij voorbeeld: *des boden, des getuigen, des bedienden*, en voorts alle tot qualitatieve zelfstandige naamwoorden verhevene adjektieven: *des wijzen, des oversten, des gevangenen, des ingezetenen.*

2). Eenige, die voorheen op deze vokaal uitgingen, bij voorbeeld: *des heeren, des menschen, des vorsten, des graven, des knapen*, waarnevens ook *des knaaps* gezegd wordt. Het woord *Mijnheer* (als titelnaam) heeft *Mijnheers*, bij v.: *Mijnheers gezondheid.*

3). Eenigen, uit vreemde talen ontleend: *des pausen, des profeten, des prinsen.*

Vóór de *n* van den genitief komt de *e*, in den nominatief verloren gegaan, noodwendig terug.

Aanm. In vroeger eeuw kregen ook vrouwelijke woorden de *n* der zwakke verbuiging in de verbogen naamvallen van het enkelvoud, bepaaldelijk in den genitief en den datief: vandaar de spelling: *derhalven, ter deuren uit.* In den Statenbijbel (I Tim. 3, 2) leest men nog: *eener vrouwen man.*

2. Behalve de woorden van dezen aard hebben thans alle mannelijke en onzijdige woorden den genitief op *s*, onverschil-

www.libtool.com.cn

lig of zij vroeger sterk of zwak verbogen werden. Slechts één onzijdig woord behield den zwakken genitief: *het hart* of *harte*, *des harten*.

Aanm. Deze voor een onzijdig woord vreemd geworden verbuiging is de oorzaak geweest, dat het woord *hart* in vroeger eeuw ook vrouwelijk werd genomen, blijkens de zegswijzen *van ganscher harte*, *van goeder harte* en *ter harte*. Om geene andere reden vindt men de oorspronkelijk insgelijks zwakke onzijdige woorden *oog* en *oor* voorheen vrouwelijk gebezigd, zoo als ten aanzien vanhet laatste nog blijkt uit de uitdrukking *ter oore*.

3. De *s* van den genitief komt thans overal onmiddellijk achter den grondvorm, bij voorbeeld: *des kinds*, *des grafs*, *des slags*, *des tools*, *des stoks*, *des adels*, *des adems*, *des mans*, *des loops*, *des legers*, *des staats*, *des dauws*, behalve waar de grondvorm op *s* uitgaat: dan toch treedt er eene *e* voor de *s* van den genitief, met terugkeering der *z*, waar de *s* van den grondvorm slechts de plaatsvervangster was der zachte *s* (*z*) op het eind des woords, als: *des huizes;* daarentegen: *des kruises*, met behoud der *s*, die in dit vreemde woord van nature scherp is (zie § 17. I. 7. Aanm.). Doch bij de meeste woorden, die op eenen sisklank uitgaan, wordt de genitief door omschrijving uitgedrukt, als: *van den dans*, *van den disch*, *van den dorst*, niet: *des danses*, *des dissches* enz. — Ook de onzijdige woorden op eene toonlooze *e* vormen den genitief door omschrijving: *van het gebergte* (niet: *des gebergtes*), *van het gehemelte* enz.

Aanm. Over de open *o* in den genitief *Godes* (nevens *Gods*) zie § 8. 1. 2).

4. Vrouwelijke persoonsnamen bezitten den genitief op *s;* doch deze wordt slechts geduld bij zulk eene plaatsing der woorden, waarbij de genitief vóór het substantief, van hetwelk hij afhangt, te staan komt: *moeders schoot*, *uw bruids verjaardag*, *mijn zusters kind*, *tantes boek*.. Ook aan een vrouwelijken zaaknaam geeft Bilderdijk in diezelfde woordorde den genitief op *s: in een lelies blanken schoot*, en Antonides zegt: *keels genoeg*, en D. v. Lennep: *nijverheids baan*. Ja Hooft zegt in de gewone woordorde: *vol hagelbuis*.

Aanm. Men schrijve hier niet: *uwer bruids*, hetwelk volstrekt niet gebruikt wordt, noch ook *uws bruids*, vermits de genitief op *s* bij vrouwelijke deter-

www.libtool.com.cn

minatieve woorden onverdedigbaar is; maar: *uw bruids* en zoo dan ook: *uw Majesteits gehoorzame onderdaan*, daar het onverbogen laten van het determinatief vóór een substantief in den genitief, in geval dit substantief vóór een ander substantief staat, waarvan die genitief afhangt, het voorbeeld van de beste schrijvers van vroeger en later tijd voor zich heeft. Zoo zegt, b. v., Spieghel: *dit lands beek*, voor: *dezes lands*; Hooft (Tacit. Germ.): *met aangrenzende volken giften*, voor: *aangrenzender volken* (finitimarum gentium donis), en Bilderdijk: *een lelies blanke schoot.*

5. De eigennamen van mannelijke zoowel als vrouwelijke personen nemen alle in den genitief eene *s* aan; doch alleen bij die omgezette woordorde, waarbij de genitief het woord, waartoe hij betrekking heeft, voorafgaat, als: *Cicero's redevoeringen*, *de Ruiters dapperheid*, *Egmonds onthoofding*, *Willems moed*, *Louises leesboek*, *Mina's deugd*, *Geertruids zoon.* Verouderd is *tempel Salomons*, *psalmen Davids*, *arke Noachs.* Gaat de naam op een sisklank uit, zoo smelt de *s* van den genitief daarmede samen, als *Paulus' brieven*, *Marnix Bijenkorf.* Voornamen en titels laat men vóór den genitief des eigennaams onverbogen, bij voorbeeld: *Joost van Vondels werken*, *Marnix van St. Aldegondes Bijenkorf*, *Koning Willems moed*, *Karoline Pichlers romans*, *Vrouw Geertruids zoon.*

Al die eigennamen, welke een lidwoord vóór zich hebben, kunnen in den genitief ook achter het naamwoord, waartoe zij behooren, geplaatst worden: *de wateren des Rijns*, *de top des Brokkens.* Eigennamen van plaatsen en van landen zonder lidwoord staan wederom alleen in de omgekeerde woordorde in den genitief op *s.* Die, welke in den grondvorm reeds op een sisklank eindigen, worden niet in den genitief gebruikt: men omschrijft bij hen dezen naamval met het voorzetsel. Dus: *Berlijns omstreken*; *Griekenlands groote mannen*; *Romes burgerdeugd*; *Pruisens staatsregeling*; maar: *de straten van Parijs*, *de omstreken van Mainz.*

Aanm. De apostroph wende men daar aan, waar gevaar zou bestaan, de *s* van de verbuiging als behoorende tot den onverbogen vorm des naams zelven aan te merken, of waar de naam op eene vokaal eindigt, die men zonder die apostroph licht verleid zou worden onvolkomen uit te spreken, of, eindelijk, waar de naam op een sisklank eindigt, achter welken de *s* van den genitief onderdrukt wordt.

www.libtool.com.cn

§ 60.

Over den datief.

1. De datief der sterke verbuiging eindigt op *e*. Voorbeelden leveren de volgende bijwoordelijke en uit vroeger tijdperk der taal overgeblevene uitdrukkingen: *Gode zij eere, ten dage, ten grave, naar zijnen beelde, ten behoeve, ten hove, ten huize, achterwege, in den gebede, in gebreke, van den bloede, van den lande, ten deele, uit dien hoofde, in gemoede, met dien verstande, ten eenen male* enz.

Aanm. Dat naamwoorden als *dag, graf, weg, gebed, gebrek, god, hof*, in hunnen datiefvorm eene volkomen vokaal vertoonen, is boven vermeld en verklaard, te weten, § 5. 1. 2). *b.* § 6. 1. 2). en § 8. 1. 2).

2. De woorden, die in den genitief de zwakke verbuiging toelaten, verwerpen die in den datief. Zoo men *den Heere, den mensche, den gevangene*, in den datief zegt, is deze *e* voor den uitgang te houden, die ook in den nominatief kan voorkomen, en niet voor den sterken datief, welke in deze woorden onaannemelijk is.

Aanm. Ook de accusatief der woorden, die een zwakken genitief hebben, is, als bij de sterke substantieven, gelijk aan den nominatief. Dus schrijve men: *hij stelde den gevangene op vrije voeten*, even als: *hij zond hem eenen bode.*

VIJFDE HOOFDSTUK,

OVER DE GETALVORMEN DER ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

§ 61.

1. Een zelfstandig naamwoord geeft in den grondvorm, alsmede in de boven behandelde naamvalsvormen, een *afzonderlijk* voorwerp te kennen. Om aan te duiden, dat een voorwerp *in vereeniging met andere gelijksoortige* gedacht wordt, bezit de taal een tweetal uitgangen, van welke de een of de an-

www.libtool.com.cn

der zonder onderscheid van naamvallen aan den grondvorm wordt toegevoegd.

Aanm. 1. Oorspronkelijk kon er evenmin van getalvormen der zelfstandige naamwoorden, als van getalvormen der werkwoorden sprake zijn. Elke naamval heeft in de talen, wier verbuigingsvormen niet zijn afgesleten, en dus ook in het Gothisch, zijnen meervoudsvorm, gelijk elk der drie personen in de tijden des werkwoords. Eerst toen de naamvalsvormen verwaarloosd waren begonnen te worden, ontstond de behoefte om het meervoud door een bepaalden uitgang te kennen te geven.

Aanm. 2. Oorspronkelijk bezaten de Germaansche talen, blijkens het Gothisch, even als de oude Arische talen in het algemeen, ook een *tweevoud* (dualis). Geen wonder: want de persoonlijke voornaamwoorden drukten uit den aard der zaak niet alleen het onderscheid tusschen man en vrouw, enkel- of meervoud, door vormverandering uit; maar eveneens gaven zij te kennen, dat *twee vereenigd* (niet *twee plus één*, maar *twee tot één*) bedoeld werden.

2. Niet alle zelfstandige naamwoorden kunnen in de beide getallen gebruikt worden: bij sommige toch verbiedt dit het begrip door hen uitgedrukt.

§ 62.

Over de zelfstandige naamwoorden, welke niet in het meervoud gebruikt worden.

1. Van de *concrete substantieven* of *voorwerpsnamen* hebben geen meervoud:

1). De *verzamelwoorden*, en wel omdat zij reeds in het enkelvoud eene onbepaalde hoeveelheid gelijksoortige voorwerpen te kennen geven. Bij voorb.: *gevogelte*, *gepeupel*, *vee*, *loof*, *buit*, *kroost*, *nakomelingschap*, *huisraad*, *tooi*, *opschik* enz. Maar wordt door een collektief eene bepaalde hoeveelheid voorwerpen, nevens welke eene dergelijke begrensde hoeveelheid bestaan kan, aangeduid, dan heeft het natuurlijk een meervoud, als: *volken* of *volkeren*, *legers*, *gezelschappen*, *gemeenten* enz. Hetzelfde is het geval, als een collektief slechts een enkel voorwerp te kennen geeft, bij voorbeeld: *gedierten*, *gestoelten* enz.

2). De *stofnamen* en als zoodanig gebruikte woorden laten [illegible] niet toe, omdat zij de stof in het algemeen aan-

www.libtool.com.cn

duiden, als: *goud*, *zilver*, *tarwe*, *vet*, *vlas*, *gebraad*, *salade* enz. Wordt echter een stofnaam voor een afzonderlijk voorwerp, uit die stof bestaande, of voor eene bepaalde hoeveelheid of soort dier stof genomen, zoo laat hij het meervoud toe, bij voorbeeld: *ijzers*, *glazen*, *haren*, *papieren*, *houten*, *wijnen*, *gelden*, *wateren* enz.

3). Woorden, die een begrip uitdrukken, waarvan geene wedergade is, sluiten natuurlijkerwijze het meervoud uit. Bij voorbeeld: *het noorden*, *het heelal*, *de onderwereld*. Zoo kunnen dan ook de *eigennamen*, welke een voorwerp in onderscheiding van alle andere gelijksoortige te kennen geven, niet in het meervoud gebezigd worden, bij voorbeeld: *Amsterdam*, *Parijs*, *Frankrijk*, *de Etna*, *de Taag*. Wanneer toevallig twee of meer gelijksoortige voorwerpen denzelfden eigennaam dragen, kan het meervoud van zulk een naam voorkomen, bij voorbeeld: *de beide Katwijken; er zijn in Nederland twee of meer Rijswijken.* — De *namen der maanden* kunnen niet dan in samenstelling met den gemeenen naam *maand* in het meervoud gebruikt worden: *twee Meimaanden* enz. — De *eigennamen van personen* komen in het meervoud voor, wanneer men meer dan één persoon van denzelfden naam bedoelt, of wanneer zulk een eigennaam de waarde van een gemeenen naam heeft: *twee Willems*, *de Maria's*, *de Stuarts*, *de Lodewijken*, *Caesars*, *Alexanders*, *Cicero's*.

4). Die zelfstandige naamwoorden, welke, hoezeer eigenlijk een concreet iets beteekenende, eene bepaling van *maat*, *gewicht* of *soort* kunnen te kennen geven, verwerpen in dit geval en van een telwoord voorafgegaan, den meervoudsvorm, als: *vier boek papier*, *tien paar*, *zes voet*, *twintig duim*, *tien kan*, *vijftig paar*, *twaalf man*, *tien gulden*, *vijftien cent*; desgelijks zulke naamwoorden, die oorspronkelijk eene maat of gewicht beduiden: *acht pond*, *vijf el*; doch ook deze kunnen na een telwoord in het meervoud gebezigd worden, als men afzonderlijk afgewogen of afgemeten hoeveelheden bedoelt: *acht ponden koffij*, *vijf ellen lint*. Zoo moet men ook zeggen: *tien*

www.libtool.com.cn

guldens, *vijf centen*, wanneer men zoo vele *gulden-* of *centstukken* en niet bloot de waarde daarvan bedoelt. Behalve *gulden* en *cent* zijn de overige muntnamen, en behalve *jaar* en *maand* de overige namen van tijdruimten, onvatbaar om op die wijze achter een telwoord in den vorm van het enkelvoud gebruikt te worden. Alleen achter *alle* kan een soortnaam in den vorm des enkelvouds staan: *alle boom*, *alle dal*, voor *al wat boom*, *al wat dal is*.

5). Eindelijk zijn er eenige concrete of in concrete beteekenis gangbare woorden, aan welke het gebruik het meervoud ontzegt, te weten: *aanschijn*, *aanvang*, *gebied*, *het diep*, *het ruim*, *aanleg*, *gelaat*. Toch leest men ergens: *Wij staren niet meer uitsluitend op die donkere gelaten*.

2. De *abstrakte* substantieven kunnen niet in het meervoud gebruikt worden. Bij voorbeeld: *aandacht*, *aanwezen*, *aard*, *achting*, *adel*, *afgunst*, *afscheid*, *afval*, *arbeid*, *armoede*, *bedrog*, *begin*, *beleg*, *besef*, *bewind*, *bloei*, *dank*, *dorst*, *druk*, *eer*, *geloof*, *genot*, *gevoel*, *haat*, *heil*, *hitte*, *hoop*, *jeugd*, *kommer*, *kunde*, *leed*, *leer*, *liefde*, *lof*, *noodlot*, *ondienst*, *onschuld*, *oorsprong*, *schijn*, *spoed*, *spot*, *twijfel*, *verbod*, *voorspoed*, *woeker* enz.

1). Zoodra een afgetrokken naamwoord in concrete beteekenis gebruikt wordt, neemt het, zoo als van zelve spreekt, het meervoud aan, als *gangen* (*corridors*), *aflaten* (*aflaatbrieven*), *rijkdommen* (*bezittingen*), *kennissen* (*bekenden*), *levens* (*levensbeschrijvingen*), *wezens*, *hoogten*, *Razernijen* (*de Furiën*), *sterkten* (*vestingen*), *uitvindingen*, *vaarten* (*kanalen*), *verbanden* (*zwachtels*), *vernuften* (*vernuftige menschen*), *verstanden* (*verstandige hoofden*). *En toont wat vloecken zijn, wat zuilen voor den Staet* (Vondel), waar *vloecken* personen zijn, die ten vloek strekken.

2). Ook zulke abstracta, wier begrip de voorstelling van eene meervuldigheid van afzonderlijke handelingen of werkingen [illegible]krijgen, des noodig, het meervoud, als: *aanslaken*, *aanvallen*, *bedrijven*, *besluiten*, *eischen*,

www.libtool.com.cn

gebaren, gebeden, gebeurtenissen, geloften, geschillen, gevoelens, indrukken inzichten, keuzen, klachten, nederlagen, uitkomsten, vermoedens, verwijten, voornemens, voorzorgen, iemands gangen nagaan, duizend dooden sterven, doodelijke vijandschappen (v. d. Palm) enz.

3. Ook de zoodanige, die een begrip uitdrukken, dat in een aantal bijzonderheden bestaat of bestaan kan, bij voorbeeld: *angsten, begrippen, behoeften, bekwaamheden, driften, droefenissen, ellenden, gebruiken, gelegenheden, gemakken, geweldenarijen, gunsten, jammeren, moeiten, nooden, ongelukken, onlusten* en *wellusten, schulden, onspoeden, rampspoeden* en *tegenspoeden, rechten* en *voorrechten, schoonheden, smarten, verdiensten, vermogens, vrijdommen* en *vrijheden, voor-* en *nadeelen, zaligheden, van twee kwaden het minste kiezen*, enz.

Aanm. 1. Een en hetzelfde woord sluit soms in de ééne beteekenis het meervoud uit, en laat dit in de andere toe. Dus heeft *verband* in de beteekenis van *betrekking* geen meervoud; doch laat dit toe in die van *wondverband; last* sluit het uit in de beteekenis van *taak*, laat het toe in die van *pak; storm, bestorming eener vesting*, heeft geen meervoud, terwijl men wel van *stormen* voor *felle winden* kan spreken.

Aanm. 2. Vaak bewaart het door middel eens voorvoegsels of bijwoords afgeleide woord de zuivere abstrakte, voor meervoud onvatbare beteekenis: zoo laten *aandrift, aantocht, aanwezen, afgunst, ondienst, onschuld, onrecht, voorkeur* enz. geen meervoud toe, terwijl *drift, tocht, wezen* enz. het meervoud aannemen.

Aanm. 3. *Voorspoed, geluk, gezondheid, weder*, hebben geen meervoud, omdat zij een *eenvormigen toestand* aanduiden; maar de woorden, die de ontkenning dezer begrippen uitdrukken: *tegenspoed, onspoed, rampspoed, ongeluk, ziekte, kwaal, ongesteldheid, onweder*, kunnen in het meervoud gebruikt worden, daar zij ons aan *gebeurtenissen* doen denken. Zoo zal ook *middernacht* niet licht in het meervoud voorkomen, daar het gemeenlijk een *tijdpunt* beteekent, terwijl *middag*, daar het veelal eene *tijdruimte* beduiden moet, zeer wel in het meervoud kan gebruikt worden.

Aanm. 4. Dikwijls ondergaat een abstractum door de toevoeging eens afleidingsuitgangs zulk eene wijziging in de beteekenis, dat het dien ten gevolge het meervoud toelaat, als: *gedragingen, gevoelens, hatelijkheden, kundigheden, leeringen, noodlottigheden, verschijningen, twijfelingen, aanbiedingen, zegeningen, belegeringen, lachjes, gelukjes* enz. van *gedrag, gevoel, haat, kunde, leer, noodlot, schijn, twijfel, aanbod, zegen, beleg, lach, geluk*, die geen meervoud dulden.

Aanm. 5. Er zijn eenige abstrakta, welke, hoezeer in eene beteekenis voorkomend, die het meervoud toelaat, echter, vermits het gebruik zulks verbiedt, geen meervoud aannemen. Zoodanige zijn: *doel, strijd, slag* (soort),

www.libtool.com.cn

zege. De synonieme woorden: *oogmerk*, *gevecht*, *soort*, *zegepraal*, zijn alleszins in het meervoud gebruikelijk. Ook *kamp* (strijd) heeft geen meervoud: het woord *kamp*, dat een meervoud toelaat (*graskampen*, *legerkampen*), beteekent *veld*. *Kunne* en *krijg* kunnen mede geacht worden het meervoud te missen, hoezeer Bilderdijk zegt: *de kunnen zijn gelijk*, en later: *geen kunnen zijn gelijk*, en wij (Jac. 4, 1.) lezen: *vanwaar komen krijgen en vechterijen onder u?*

§ 63.

Over de zelfstandige naamwoorden, die niet anders dan in het meervoud gebruikt worden.

1. Zoodanige substantieven zijn: *ouders*, *voorouders*, *gebroeders*, *gelieven*, die een twee- of meertal vereenigde personen te kennen geven. Voorts: *zeden*, *kosten* en *onkosten*, *renten*, wier begrip eene meervuldigheid van handelingen of bijzonderheden veronderstelt. Verder de namen van zulke *ziekten*, die naar de veelvuldige huidzweertjes genoemd zijn: *mazelen*, *kinderpokken*. Eindelijk de namen der *bergketens*, als de *Pyreneën*, *de Andes*, *de Alpen*. — *Hersenen* en *ingewanden* worden, hoezeer zij ook in het enkelvoud bestaan, van eene enkele massa dier stoffen in het meervoud gebruikt. Van het woord *lieden* is het enkelvoud verloren gegaan.

Aanm. De enkelvoudige stofnamen *kost* en *onkost* (*slechte kost*) hebben met de bij uitsluiting meervoudige *kosten* en *onkosten* niets gemeen, dan den klank. Voor het overige werd zoo wel *kosten* als *zeden* in vroeger eeuw mede in het enkelvoud gebruikt; nog is *kost* in de beteekenis van *uitgave* in de bijwoordelijke uitdrukking *ten koste* in het enkelvoud in gebruik, en bij Bilderdijk vindt men nog: *naar Attische zede*, en: *dat is zoo stijl en zede*. *Alp* in de beteekenis van *hooge berg* laat zich in het enkelvoud bezigen. *Roodvonk*, hoezeer tot de namen der boven omschreven ziekten behoorende, komt echter uitsluitend in het enkelvoud voor.

2. Er zijn eenige woorden, die in eene hunner beteekenissen geen enkelvoud toelaten, te weten: *inkomsten*, dat is, *revenu* (het enkelvoud *inkomst* beteekent *intrede*); *ledematen des lichaams* (*lidmaat* is het *medelid* eens genootschaps); *onlusten*, dat is *beroerten* (*onlust* beduidt *het tegenovergestelde van lust*); *manieren*, dat is *zeden* (*manier* is *wijze*); *zinnen*, dat is *bewustzijn*.

www.libtool.com.cn

§ 64.

Over de vorming des meervouds.

Voor het meervoud bezit onze taal den uitgang *en* (*n*). Zekere substantieven hebben, benevens het meervoud op *n*, nog een meervoud op *s*: slechts weinige bezitten deze *s* in het meervoud uitsluitend. Nog andere hebben een meervoud op *eren* of *ers*. De vreemde woorden en de eigennamen, eindelijk, vereischen ten aanzien der wijze, waarop zij hun meervoud vormen, eenige afzonderlijke opmerkingen.

Aanm. 1. Van de verscheidenheid der meervoudige naamvalsuitgangen in het Gothisch en Oudduitsch bleef met der tijd niets anders dan een stomme *e* over, die zeer licht afsleet. Vandaar dat men in het Middennederlandsch menig woord vindt, dat in het meervoud aan het enkelvoud gelijk is, bij voorbeeld: *woord*, *paard*, *ding*, en vandaar nog: *op de been brengen*, *slaag krijgen*, *onder de voet*, *bij de werk*. Er was behoedzaamheid noodig, dat de meervoudsuitgang niet algemeen verloren ging. Tot dit doel deed men dezen uitgang achter den grondvorm des woords duidelijk afzonderlijk uitkomen, en van lieverlede traden nu de verbindingsklanken *s*, *n*, *r*, *j*, tusschen den grondvorm en den meervoudsuitgang. In zulk een verbindingsklank had men van toen aan een geschikt onderscheidingsteeken tusschen meervoud en enkelvoud, en de meervoudsuitgang (*e*) achter de *s* en *n* verviel. Doch achter de *r* bleef hij bewaard: *hoenre*; ja, in later tijd voegde men achter deze *r* de uitgangen, die de onderscheidingsteekens des meervouds geworden waren: *kinders*, *kinderen*. Een voorbeeld van den meervoudsuitgang, achter den verbindingsklank *n* behouden, leveren *landenen*, *redenen* en (bij de Decker) *ordenen*. In *koeien*, *vlooien*, en het oude *quadien* is de *i* (*j*) verbindingsklank tusschen grondvorm en meervoudsuitgang.

Aanm. 2. De tusschentreding eener *s*, *n* of *r* als verbindingsklank tusschen grondvorm en meervoudsuitgang is niets vreemder, dan tusschen achtervoegsel en stam, in *deksel*, *asem*, *redenaar*, *tollenaar*, *woekeraar*. Ja, de *s* in *veels te veel*, *als te groot*, *tot wederziens*, *tot opzeggens toe*, schijnt mede niets anders te zijn, dan een verbindingsklank vóór den bijwoordelijken uitgang van *vele*, *alle*, en den datiefuitgang van de infinitieven *wederziene*, *opzeggene*: achter die *s* ging dan de oorspronkelijk vereischte uitgang verloren.

A. Meervoud op *en* (*n*).

I. De *n* des meervouds wordt zonder voorafgaande *e* toegevoegd aan de zelfst. naamwoorden, die reeds op eene toonlooze *e* of op den afleidingsuitgang *ie* eindigen; bij voorbeeld: *boden*, *getuigen*, *begeerten*, *einden*, *beziën*.

II. In alle andere gevallen bestaat de uitgang des meervouds

www.libtool.com.cn

in eene *n*, voorafgegaan door de toonlooze *e*, als: *mannen*, *hoven*, *straffen*, *haaien*, *dassen*, *glazen*, *schaduwen*, *knieën*, *zeeën*.

1. In *vlooien*, *koeien*, van *vloo* en *koe*, is de *i* (*j*), in *redenen* en *lendenen*, van *rede* en *lende*, is de *n* verbindingsklank tusschen grondvorm en meervoudsuitgang. *Kleinood* heeft in het meervoud nevens *kléinooden*, ook *kleinódiën*, gevormd van het middeneeuwsch-latijnsche *clenodium*, en *sieradiën* schijnt te staan voor *sieragiën*, van een enkelvoud *cieragie* (voor *sieraad*), gevormd naar de analogie van *boschagie* (*boschaadje*) en dergel.

2. Meervoud der woorden op *f* en op *s*.

1). Waar de *f* en de *s* door eene open vokaal worden voorafgegaan, zijn zij slechts plaatsvervangsters der *v* en *z*, welke op het eind der syllabe die gedaante aannemen: in het meervoud keeren natuurlijk de *v* en *z* terug. Bij voorbeeld: *duiven*, *huiven*, *stoven*, *kloven*, *gaven*, *staven* (van *duif*, *huif*, *stoof*, *kloof*, *gaaf*, *staaf*); *bazen*, *hozen*, *buizen*, *prijzen*, *pezen*, *reuzen*, *kiezen*, *kroezen* (van *baas*, *hoos* enz.). De *f* van *philosoof*, en de *s* van *kous*, *kruis* en *struis* blijven in het meervoud (*philosofen*, *kousen*, *kruisen*, *struisen*), vermits in deze woorden, van vreemden oorsprong, de *f* (*ph*) en de *s* geene plaatsvervangsters der *v* en *z*, maar van nature scherp zijn. *Vleesch* verandert zelfs de *sch* in het meervoud in *z*: *vleezen*, gelijk men ook zegt *vleezig*. Ook schreven verscheidene schrijvers der 16de en der 17de eeuw *vlees* of *vleys*, met *s*, niet met *sch*.

2). *a*. De *f*, door een konzonant voorafgegaan, gaat mede in het meervoud weder in *v* over: *korven*, *kalven*, van *korf*, *kalf*. Slechts in de vreemde woorden *triomfen* en *nimfen* houdt de van nature scherpe *f* stand.

b. *a*). De *s*, door eene der harde konzonanten *k*, *p*, *t* (of *d*, die op het eind der lettergreep de waarde der *t* heeft) voorafgegaan, houdt in het meervoud stand, als: *feeksen*, *heksen*, *reeksen*; *gapsen*, *gipsen*, *rupsen*; *gidsen*, *loodsen*, *knod-*

www.libtool.com.cn

sen, *koetsen*, *rotsen*, *schetsen*. *Kuis*, *leis*, *spies* en *paus* behouden in het meervoud eene scherpe *s*, omdat vóór deze letter eene harde konzonant is uitgevallen: *kuis* is een andere vorm voor *kodde* of *knods*; *leis* staat voor *leids*, *spies* voor *spiets*, en *paus* voor *pabs* (de *b* heeft op het eind der lettergreep de waarde van *p*) of *pabst*, zoo als men in het Hoogduitsch zegt.

b). De *s*, door eene der vloeibare konzonanten *l*, *r* of *n* voorafgegaan, is nu eens scherp en houdt in het meervoud stand; dan eens zacht, en verkeert in dit geval weder in *z*. De *s*, welke eene *l* vóór zich heeft, is doorgaans zacht: dus hebben *els*, *hals*, *pels* in het meervoud: *elzen*, *halzen*, *pelzen*; alleen het vreemde *pols* (Lat. pulsus) heeft *polsen*. — Scherp is de *s* met de *r* vóór zich, in *floersen*, *kaarsen*, *kersen*, *koersen*, *marsen*, *persen*, *schorsen*, *snersen*, *morsen* en *lorsen*; doch zacht in *aarzen*, *baarzen*, *beurzen*, *fleerzen*, *gorzen*, *keurzen*, *laarzen*, *vaarzen*, *verzen*. — In de meeste, die eene *n* vóór de *s* hebben, is deze letter scherp, als: *balansen*, *dansen*, *fronsen*, *glansen* (hoewel men toch ook *glanzen* hoort en altijd *glanzig* zegt), *hansen*, *kansen*, *kransen*, *lansen*, *lensen*, *pensen*, *prinsen*, *schansen*, *slonsen*, *sponsen*, *transen*, *zwansen*. Slechts in *bonzen*, *cijnzen*, *ganzen*, *grenzen*, *grijnzen*, *kleinzen*, *trenzen* en *donzen* is zij zacht.

3. Over het algemeen blijft de onvolkomen, doch naar onze schrijfwijze in het enkelvoud door slechts ééne konzonant gevolgde vokaal, in het meervoud onvolkomen, hetgeen door verdubbeling dezer konzonant in het schrift wordt aangeduid, alzoo: *snebben*, *padden*, *straffen*, *heggen*, *hakken*, *stallen*, *hammen*, *tonnen*, *toppen*, *sterren*, *ossen*, *wetten*, van *sneb*, *pad* (*amphibie*), *straf* enz. De in het enkelvoud onvolkomen vokalen *a*, *e* en *o* worden in het meervoud volkomen (volgens het boven gezegde § 5. I. 2). *b*. § 6. 1. 2). en § 8. 1. 2).): in de substantieven *bad* (*baden*), *blad*, *dag*, *dak*, *dal*, *gat*, *gelag*, *glas*, *graf*, *pad*, *rad* (*raderen*), *slag*, *staf*, *vat*, (*vaten*; *vat*, *greep*, stam van *vatten*, behoudt in het meerv.

www.libtool.com.cn

de onvolkomen *a*), *verdrag*, *getal* (van door cijfers uitgedrukte grootheden sprekende gebruikt men den vorm *getallen*; in de beteekenis van *verzamelde menigte* zegt men *getalen: waar de dood zijne offers bij getalen geveld heeft*, van der Palm; *verdubbeld in getalen*, berijmde Psalm 68, vers. 9.); *bevel* (*bevelen*), *gebed*, *gebrek*, *gemet*, *spel*, *tred*, *trek* (*treken*, doch slechts in de beteekenis van *list*), *weg*; *gebod* (*geboden*), *god*, *hof*, *hol*, *lot*, *oorlog*, *schot* (*schoten*; in de beteekenis van *beschot* is het meervoud *schotten*), *slot* (*sloten*; doch in de beteekenis van *saldo* zegt men ook *slotten*), *verlof*.

Aanm. *Spel* heeft *spelen*; doch voor het meervoud van *brekespel* zegge met niet *brekespelen*, omdat hier niet het begrip *spel* vermenigvuldigd word; maar men zegge *brekespellen*. De Decker heeft het meervoud *koten* van *kot*, en in vroeger eeuw vindt men van *strot* en *blok*, *stroten* en *bloken*. Zie § 8. 1. 2). Aanm.

4. Volgens § 6. 1. 1). *b*. Aanm. hebben *lid* en *gelid*, *schip*, *smid*, *spit*, in het meervoud: *leden* en *gelederen*, *schepen*, *smeden*, *speten*. Ook *split* en *rif* hebben *spleten* en *reven*. *Rif*, *geraamte*, en soms ook *rif*, *rotsbank*, heeft *riffen*. *Smid* heeft soms *smids*, en *speten*, *spleten* en *reven* (*baan van een zeil*) kunnen ook tot de vormen *speet*, *spleet* en *reef* gebracht worden. De samengestelde en afgeleide van *lid* bezitten den vorm met de volkomen *e*, als: *ledepop*, *ontleden*; doch men zegt *lidmaat* en *lidmaten* eens genootschaps, maar *ledematen* des lichaams.

5. *Stad* heeft in het meerv. *steden*, welke vorm tot het enkelvoud *stede* moet teruggebracht worden. De uitgang *heid* verandert in het meervoud in *heden*: *dwaasheid*, *dwaasheden*, hetwelk zich door de vroegere schrijfwijze in het enkelvoud: *dwaeshede* enz. laat verklaren.

6. De konzonant achter eene toonlooze vokaal wordt in het meervoud vóór den uitgang *en* deswegens niet verdubbeld, omdat zulk eene vokaal geenszins eene gewone onvolkomen vokaal is. Dus schrijft men dan: *wortelen*, *aderen*, *engelen*, maar ook: *monniken*, *lemmeten*. Doch van dezen regel wijkt men af ten aanzien van de *s*, door eene toonlooze *i* voorafgegaan, als: *vonnissen*, *notarissen*.

www.libtool.com.cn

B. 1. Het meervoud op *s* nemen aan:

1). De zelfstandige naamwoorden, welke uitgaan op eene der vloeibare letters *l*, *m*, *n*, *r*, voorafgegaan door eene toonlooze *e*, als *lepels*, *bloesems*, *degens*, *moeders*. Ook dan wanneer de *r* van den afleidingsuitgang de vokaal *a* of *ie* vóór zich heeft, blijft die uitgang het meervoud op *s* maken, bij voorbeeld: *leeraars*, *makelaars*; *winkeliers*, *tuiniers*. De woorden op *aard* (*ert*) krijgen mede het meervoud op *s*, terwijl de *d* of *t* van dezen uitgang vóór de *s* des meervouds ter nauwernood gehoord wordt: *grijsaards*, *Spanjaards*, *veinsaards*, *lomperts*, *gauwerts*. Ook de woorden *bruidegom* en *vaandrig*, die een bijna toonlooze vokaal in de laatste syllabe hebben, maken *bruidegoms* (in de wandeling zelfs met volstrekt toonlooze *e*: *breugems*) en *vaandrigs*. Zelf *nachtegaal* heeft, nevens *nachtegalen*, ook *nachtegaals*, wegens den zwakken toon der *a* vóór de vloeibare *l*.

2). Alle verkleinwoorden op *je*, als: *meisjes*, *vrouwtjes*, *bloempjes*, *spelletjes*, *kusjes*. Deze uitgang toch eindigde vroeger op *n*: alzoo behooren de verkleinwoorden eigenlijk tot die woorden, welke op eene vloeibare letter, voorafgegaan door eene toonlooze vokaal, uitgaan.

3). Voorts eenige eenlettergrepige woorden: ten eerste, de persoonsnamen, *mans*, *koks*, *smids*, *knechts*, (*nacht-*)*wachts*, *maats* (van *maat*, *makker*; *maat*, van *meten*, heeft *maten*); ten tweede, de namen *cent* en *stuk*, die, door een telwoord voorafgegaan, *cents* en *stuks* vormen, als het eerste slechts eene waarde, het tweede een afzonderlijk voorwerp te kennen geeft: *tien cents*, *vijftig stuks*; *vijftig stukken* zou even zoo vele deelen van een verbroken geheel beteekenen; en, ten derde, nog een paar persoonsnamen: *zoons* en *ooms*.

Aanm. Vroeger was het gebruik der *s* tot meer eenlettergrepige woorden uitgebreid, als *roers* van *roer* (schietgeweer), en *beuls* van *beul*, dat echter eigenlijk tweelettergrepig is (*beudel*), *bloeds* van *bloed* in den zin van *sukkel* (bij de Decker). Vormen, die men nog wel eens aantreft, als *roerdomps*, *speelnoots*, *zenuws* zijn af te keuren, evenzeer als *naaldes*, *kippes*, *lentes*, *hegeertes*.

www.libtool.com.cn

4). Eindelijk nemen zulke woorden het meervoud op *s* aan, die, meestal ten gevolge eener apokope, op eene niet toonlooze vokaal eindigen. Hier was het moeilijk om eene *n* ter vorming van het meervoud aan te hechten bij de onmogelijkheid om eene overgangsletter aan te wenden. Dus zegt men dan: *ega's* voor *egaden*, en *ra's*. Daar de *ee* en *ie* van zelve in een *j* klank uitloopen, zoo kon men zonder zwarigheid *zeeën*, *knieën* zeggen; doch de woorden op den uitgang *ie* behandelt men in dit opzicht soms gelijk de woorden op *a*, en zegt bij voorkeur; *merries* en *kevies*, voor *merriën* en *keviën*.

2. De uitgang *s* sluit dien op *en* (*n*) niet noodzakelijk uit: alleen de verkleinwoorden op *je* en die zelfstandige naamwoorden, welke oorspronkelijk infinitieven van werkwoorden zijn, gaan in het meervoud uitsluitend op *s* uit, als: *mannetjes*, *genoegens*, *wezens*, *vermoedens* enz. Bij de laatste verhoedt men aldus den samenloop van twee gelijkluidende verbuigingsuitgangen. — Waar de beide uitgangen, *s* en *n*, nevens elkander bestaan, heeft de laatste grootere deftigheid en plechtigheid: men vergelijke *leeraren* met *leeraars*, *tempelen* met *tempels*, *sleutelen des Hemelrijks* met *sleutels* van deuren; *vleugelen des winds*, met *vleugels* van een vogel, enz. — Er zijn eenige woorden op *el*, *en*, *er*, aan welke men bij voorkeur den uitgang *s*; andere, aan welke men bij voorkeur den uitgang *en* geeft: hiervan is de reden daarin te zoeken, dat de eerste wegens hunne beteekenis in de gemeenzame rede te huis behooren of iets vertrouwelijks hebben, bij voorbeeld: *kerels*, *jongens*, *keukens*, *molens*, *morgens*, *veulens*, *eksters*, *moeders*, *kapers* (vrouwenmutsen), *katers*, *waaiers*; de laatste, daarentegen, passen in den hoogen stijl, of hebben iets verhevens, als: *engelen*, *hemelen*, *Christenen*, *lauweren*, *wonderen*. — In eenige woorden heeft men den dubbelen vorm des meervouds op *n* en *s* ter aanduiding eener dubbele beteekenis aangewend, bij voorbeeld:

Beginsel heeft *beginsels* en *beginselen*, doch in de betee-

www.libtool.com.cn

kenis van *stelregels* steeds dezen laatsten vorm, *een man van edele beginselen.*

Hemelen, de hemel, in bijbelstijl; *hemels*, van ledikanten.

Heidenen, personen, die noch Christen, noch Jood, noch Mohammedaan zijn; *heidens*, zekere zwervende volksstam.

Knecht heeft *knechts* en *knechten*, doch *dien-*, *voet-* en *krijgsknecht* steeds *dienst-*, *voet-* en *krijgsknechten.*

Letteren, letterkunde of brieven; *letters*, schrijfteekens.

Man heeft *mannen;* alleen zegt men *mans*, wanneer men, in gemeenzamen stijl, op het geslacht der bedoelde personen let in tegenoverstelling van vrouwen. Zoo leest men bij Wagenaar: *die betrapt werden, bande men op de galeien, so 't mans waren: de vrouwen werden in kloosters gesteken.* En Cats noemt het zeegevecht *een dans, daarbij geen vrouw en dient, maar niet als flukse mans.*

Meester heeft altijd *meesters*, doch *burgemeester*, *rentmeester* en dergel. hebben het meerv. op *en* en *s* beide.

Middelen, zaken tot eenig doel dienstbaar; *middels*, middellijven.

Rede heeft *redenen*, doch in de wiskunst *redens.*

Tafelen, eener wet; *tafels* van *tafel*, het bekende meubel.

Vader heeft *vaders*, maar *vaderen* beteekent *voorvaders.*

Wapen heeft *wapenen* en *wapens*, doch in den overdrachtigen zin van krijgsgeweld gebruikt men *wapenen: zich tegen de Fransche wapenen verdedigen;* maar: *zich Engelsche wapens aanschaffen.*

Waters, waarvan het dichterlijk meervoud *wateren* is, heeft *waters* in den zin van verschillende rivieren, meren, plassen.

Wortelen, eetbare penen; *wortels*, van boomen of planten in het algemeen.

C. 1. Een zeker getal onzijdige woorden gaat in het meervoud uit op *eren* of *ers.* Het zijn de volgende: *been*, *beenderen* of *beenders; hoen*, *hoenderen* of *hoenders* (de *d* in het meervoud dezer beide woorden is euphonisch, zie § 23. I. 2. 1).; *blad*, *bladeren* (*bladers*); *ei*, *eieren* (*eiers*); *gelid*,

www.libtool.com.cn

gelederen; gemoed, gemoederen; goed, goederen; kalf, kalveren (kalvers); kind, kinderen (kinders); kleed, kleederen; lam, lammeren; lied, liederen; rad, raderen (raders); rund, runderen (runders); volk, volkeren. Het meervoud der verkleinwoorden van sommige dezer woorden kan vóór den verkleiningsuitgang den uitgang des meervouds *er* aannemen: alzoo heeft *kindje* in het meervoud zoowel *kindertjes* als *kindjes; hoen, hoendertjes; kleed, kleedertjes*, zoowel als *hoentjes* en *kleedjes* enz.

Aanm. In vroeger tijd bezaten meer woorden het meervoud op *er* (*eren*), als *twijger, telger, kruideren, wichters, jonger* (van een dier), enz. en nog hoort men dikwijls *venters* als meervoud van *vent*, even als in Noordbrabant *wijvers* van *wijf*. Daarentegen vindt men tot in de 17de eeuw toe: *kinden, goeden* (voor *goederen*), *gemoeden, geleeden* (Hooft), *klaeglieden*. — Van *loovers* en *spaanders* bestaat in het enkelvoud niet alleen *loof* en *spaan*, maar ook *loover* en *spaander*, welke enkelvoudvorm echter misschien eerst uit dat meervoud (*loovers, spaanders*) ontstaan is.

2. Nevens dien dubbelen meervoudsvorm (*eren* of *ers*) bezitten sommige der opgenoemde woorden het gewone meervoud op *en*, als: *beenen, bladen, kleeden, kalven, volken.* Hier heeft men dan ook het verschil van vorm tot aanduiding van een verschil in de beteekenis aangewend. Zoo gebruikt men, van een *boom* sprekend, beide: *bladen* en *bladeren*, doch van een *boek* alleen *bladen; beenderen* beteekent de deelen van het dierlijk *geraamte; beenen, de onderste ledematen*, of *botten* bij het vleesch, als spijze beschouwd; *kleeden, vloertapijten;* doch *kleederen, kleedingstukken; kleedertjes* zijn *kleine kleedingstukken;* doch *kleedjes, japonnetjes* of *kleine tapijten. Kalven* en *volken* is het gewone meervoud van *kalf* en *volk; kalveren* en *volkeren* behoort tot den hoogeren stijl.

D. Samengestelde woorden nemen den meervoudsuitgang achter het laatste bestanddeel ook dan aan, wanneer dit een voorwerp te kennen geeft, dat voor de voorstelling eigenlijk niet vermenigvuldigd gedacht wordt. Dus *brekebeenen, wijsneuzen, langhanden.* Vormt *handvol* een werkelijke samenstelling, dan moet het *handvollen* hebben: *het kwaad komt ons toe met armvollen en gaat weg met handvollen* (De

www.libtool.com.cn

Brune; *Banketwerk*); *handen vol* zijn twee losse woorden.

E. In vreemde woorden, zoo zij in eene Nederduitsche rede voorkomen, en in eenige Hollandsche woorden met vreemde uitgangen, alsmede in de Duitsche eigennamen, strekt zich het gebruik der *s* in het meervoud eenigszins verder uit, dan in de zuiver Hollandsche en gemeene namen.

1. Even als de Hollandsche woorden op eene niet toonlooze vokaal (vermeld B. 1. 4.), nemen de vreemde gemeene en eigennamen op eene niet toonlooze vokaal eene *s* aan: *Vedas*, *stanzas*, *sophas*, *Cadis*, *kolibris*, *cantos*, *casinos*, *mottos*, *bureaus*, *Seneca's*, *Nicolai's*, *Scipio's*.

2. De vreemde woorden op eene toonlooze *e* nemen deels eene *s*, deels eene *n* in het meervoud; bij voorbeeld: *modes*, *tantes*, *kavaljes*, *ordes*, *synodes*; doch *sekten*, *sexen*, *klassen*, *synagogen*. De eigennamen op dezen uitgang nemen alle de *s* aan: *de Voltaires*, *de Popes*, *de Goethes*. — De woorden op *aadje* eindigen desgelijks allen in het meervoud op *s*: *boschaadjes*, *plantaadjes*, *stoffaadjes* enz.

3. Die op *ie* hebben *n* of *s* in het meerv. Meestal nemen zij beurtelings beide uitgangen aan, als: *provincies* en *provinciën*; *studiën* van een geleerde, maar *studies* van een schilder; *historie*, *falies*, *linies*, *species* en *muntspeciën*, *evangeliën* enz.

4. De *persoonsnamen* op *ier* en *eur* nemen de *s* aan: *passagiers*, *cipiers*, *kanseliers*, *groot-viziers*; *procureurs*, *auteurs*, *raffinadeurs* enz. De *zaaknamen* op dezelfde uitgangen eindigen in het meervoud op *n*: *manieren*, *formulieren*, *rivieren*, *kwartieren*, *mortieren*, *banieren*, *populieren*, *vizieren* (van een helm of van een schietgeweer), *humeuren*. — De persoonsnamen op *or* nemen of eene *s* aan, waarbij de *o* min of meer toonloos wordt, of eindigen op *en*, waarbij de *o* in eene volkomen vokaal verandert: *professors* of *professoren*, *rectors* of *rectoren*.

5. Ook de bastaardwoorden op *on* nemen in het meervoud over het algemeen de *s* aan: *ducatons*, *balcons*, *bastions*, *kánons*, doch *kanonnen* (*geschut*).

www.libtool.com.cn

6. Voorts vereischen alle vreemde woorden en alle eigennamen, die den toon op de laatste syllabe missen, eene *s* in het meervoud, als: *satans*, *sultans*, *Josephs*, *Cherubs*, *Seraphs*, *tamboers*, *Caesars*, *Gellerts*, *Everts*, *Lessings*, *zefirs*, mits zij niet op een sisklank in het enkelvoud uitgaan. Daarentegen nemen de Grieksche eigennamen op *as*, *es*, *is*, *os*, in het meervoud *en* aan: *Aeneassen*, *Apellessen*, *Parissen*, *Minossen*, alsmede de Latijnsche op *us*, die echter somtijds dezen uitgang door dien des meervouds (*en*) vervangen: *de Brutussen*, *de Horatiussen*, *de Gracchen*.

7. Verder hebben alle bastaardwoorden het meervoud op *en*, en zoo sommige in dit getal op *s* uitgaan, is deze *s* voor den Franschen meervoudsuitgang te houden, als in *Pairs*, *Lords*, *bals*, en in de namen van militaire rangen: *admiraals*, *kolonels*, *majoors*, *chefs*, *serjants*; ja aan de Hollandsche benaming *Schout-bij-nacht* kan men het meervoud *Schout-bij-nachts* geven, hoezeer het eigenlijk *Schouten-bij-nacht* zijn moet.

8. Eindelijk wordt aan alle *familienamen*, zonder dat men acht slaat op uitgang of klemtoon, *in het dagelijksch leven*, wanneer men de gezamenlijke leden der familie bedoelt, de *s* in het meervoud gegeven, mits zij niet op een uitgesproken sisklank eindigen.

www.libtool.com.cn

TWEEDE AFDEELING.

OVER HET BIJVOEGELIJK NAAMWOORD.

EERSTE HOOFDSTUK.

OVER HET BIJVOEGELIJK NAAMWOORD IN HET ALGEMEEN EN OVER ZIJN ONDERSCHEIDEN AARD.

§ 65.

Het bijvoegelijk naamwoord is een woord, hetwelk aan het begrip, door een zelfstandig naamwoord uitgedrukt, eene of andere hoedanigheid toekent.

I. Ten aanzien van *aard* en *oorsprong* zijn de adjektieven te onderscheiden in *eigenlijke bijvoegelijke woorden* en in *bijvoegelijk gebruikte woorden*, tot welke laatste de voornaamwoorden, zoo zij als bepalende woorden bij het substantief gebezigd worden, en zelfs het lidwoord en de meeste telwoorden behooren. De eigenlijke bijvoegelijke naamwoorden, over welke deze Afdeeling voornamelijk handelt, moeten, uit hetzelfde oogpunt, verdeeld worden in *qualitatieve* bijvoegelijke naamwoorden, die eene *hoedanigheid* uitdrukken, en *adverbiale* bijvoegelijke naamwoorden. Deze laatste zijn bijwoorden van plaats of tijd, door aanhechting eens verbuigings- of afleidingsuitgangs tot adjektieven gestempeld, bij voorb.: *de voorste*, *de achterste*, *de uiterste*, *huidig*, *toenmalig*, *voormalig* enz.

II. Ten aanzien van het grammatisch *gebruik* zijn de bijvoegelijke naamwoorden of *attributief* of *praedicatief*. *Attri-*

www.libtool.com.cn

butief noemt men het adjektief, wanneer het onmiddellijk met het substantief vereenigd wordt en alzoo de hoedanigheid als van den aanvang aan in het voorwerp aanwezig voorstelt. *Praedicatief*, daarentegen, heet men het, als het, met een nevensgaand werkwoord vereenigd, een praedikaat vormt en bijgevolg de door het adjektief uitgedrukte hoedanigheid den hoofdinhoud uitmaakt van de gedachte des sprekers aangaande eenig voorwerp.

Aanm. Het bijvoegelijk naamwoord kan met het werkwoord *zijn* het praedikaat vormen, zonder daarom praedicatief voor te komen of onverbogen te blijven. Zie Syntaxis, § 130. B. 2. 2). Dit is b. v. het geval in: *er waren tien maagden, en vijf van haar waren dwaze:* hier herhaal ik in de gedachte achter *dwaze* het substantief maagden, dewijl het de bedoeling niet is eerst de hoedanigheid *dwaas* aan de *maagden* toe te kennen, maar te vermelden, dat er zoo vele, door die hoedanigheid gekenmerkt, aanwezig waren.

1. Attributief gebezigd, drukt het adjektief door vormverandering *geslacht*, *naamval* en *getal* uit van het substantief, waarmede het verbonden wordt en is dus aan *motie* en *declinatie* onderhevig (zie § 47. 5.). Deze verandering door het adjektief, ten behoeve zijner attributieve verbinding met het substantief ondergaan, heet bepaaldelijk *concretie* (*samenvoeging*). Praedicatief gebruikt, blijft het adjektief thans in onze taal onverbogen.

Aanm. Onverbogen blijft het adjektief, praedicatief gebruikt, behoudens de uitzondering ten aanzien der deelwoorden van den onvolm. tijd (zie § 71. 2. 5).), en ten aanzien der telwoorden *veel* en *weinig* (zie § 86. 2. 8).).

2. Over het algemeen kan een en hetzelfde adjektief, naar gelang van de omstandigheden, nu eens attributief, dan eens praedicatief worden gebruikt. Doch er zijn eenige, die bij uitsluiting praedicatief, andere, die bij uitsluiting attributief gebruikt worden.

1). Slechts *praedicatief* kunnen gebezigd worden: de stamwoorden: *braak*, *kond*, *kwijt*, *pal*, *schrap* en *leed*, welk laatste echter in vroeger tijd ook attributief werd gebruikt: nog zegt men: *met leede oogen*; voorts de afgeleide woorden: *afhandig*, *bedacht*, *verdacht* (in *verdachte lieden* is *verdacht*

www.libtool.com.cn

het deelwoord van *verdenken*), *bereid* (in *bereide tafel* is *bereid* het verleden deelwoord van *bereiden*), *benieuwd*, *behept*, *beducht*, *besloten* (als het *voornemens* beteekent), *bestand*, *diets*, *gestand*, *getroost* (zich latende welgevallen), *gewoon* in de beteekenis van *gewend*, en *gewend* zelf, *gewaar*, *ontwaar*, *handgemeen*, *kwalijk*, *machtig* in de beteekenis van het insgelijks slechts praedicatief als adjektief gebruikte *meester*, *onpasselijk*, en *benoodigd* in de beteekenis van *noodig hebbende*.

Aanm. 1. *Kond* en *gestand* worden met *doen* (d. i. *maken*) praedicatief gebruikt; *diets* en *afhandig* desgelijks met *maken*; *pal* en *schrap* met *staan*; *braak* met *liggen*.

Aanm. 2. Men zou kunnen vragen, of sommige dier praedicatieve adjektieven niet veeleer als bijwoorden te beschouwen zijn. Hier strekt ten antwoord, dat, wanneer men een bijwoord met de abstrakte werkwoorden *zijn* of *worden* samenvoegt, bij voorb. in: *hij is wel*, *zoo is het*, *het wordt anders*, men noodwendig aan deze werkwoorden in zijne voorstelling een meer concreten inhoud leenen moet, zoo beteekent: *hij is wel: hij bevindt zich wel*; *het is zoo*, zegt zoo veel als: *het is zoo gesteld*, enz. Aldus bepalen *wel*, *zoo*, *anders* het praedikaat, gelijk ieder ander bijwoord. Maar *kwalijk* in *hij is kwalijk* of *hij gevoelt zich kwalijk*, *gewaar* in *hij wordt gewaar*, bepalen het subjekt en hebben alzoo den aard van adjektieven.

Aanm. 3. *Deelachtig* en *woonachtig*, *gedachtig* en *indachtig*, *geneigd* en *ongeneigd*, *genegen* en *ongenegen*, zijn in zooverre praedicatief, als zij niet wel zonder bepaling onmiddellijk met het substantief verbonden kunnen worden, en juist daarom liever bij wijze van tusscheningevoegde bepaling met uitdrukking van het deelwoord *zijnde* (dat echter ook verzwegen mag worden), en dus praedicatief, achter het substantief geplaatst worden. Men kan niet zeggen: *de deelachtige mensch*, *eene indachtige vrouw*, *een geneigde persoon*; wel: *de mensch*, *eener goede gezondheid deelachtig*; *Maria*, *alle deze woorden indachtig*; *een daartoe geneigde persoon*. *Gereed* wordt van personen slechts praedicatief gebruikt; doch men spreekt wel van *gereed geld*.

2). Bij uitsluiting *attributief* worden gebruikt verscheidene der van bijwoorden afgeleide adjektieven, die hun bestaan als adjektieven juist aan de zucht om eene onmiddellijke (attributieve) vereeniging met het substantief mogelijk te maken, te danken hebben, als: *huidig*, *voormalig*, *jaarlijksch*, *dagelijksch*, *ruggelingsch*, *zijdelingsch*, *voorwaartsch*; alsmede de bijwoorden op *ling*, *lijk* en *wijze*, zoo zij als adjektieven voorkomen, als *mondeling*, *woordelijk*, *schriftelijk*, *trapswijze*. Ook *gewezen*, de oorspronkelijke vorm van het verleden deelwoord van *wezen* of *zijn*, komt slechts als attributief

www.libtool.com.cn

adjektief voor, alsmede het bijvoegelijk naamwoord *behouden*, d. i. *het behoud medebrengend*, in *behouden haven*, *behouden aankomst*. Eindelijk worden de stoffelijke adjektieven op *en* in onze tegenwoordige taal nimmer praedicatief gebruikt: *de gouden ring*, en niet: *de ring is gouden*. Nog in de 17de eeuw kwamen zij soms praedicatief voor: *uwe glasvensters zal ik kristallijnen maken* (Jes. 54).

Aanm. De van bijwoorden afgeleide adjektieven drukken gemeenlijk meer de wijze of den tijd eener handeling, dan de hoedanigheid eens voorwerps uit; vandaar dat de meeste hunner slechts met substantieven, die eene *handeling* aanduiden of noodwendig veronderstellen, gebruikt kunnen worden: *jaarlijksche feestviering*, *voorwaartsche beweging*, *schriftelijke mededeeling*, *trapswijze voortgang*.

3. 1). Als het bijvoegelijk naamwoord achter het substantief te staan komt, hetgeen gebeuren kan, wanneer twee of meer adjektieven bijeenkomen, of eene bepaling bij het adjektief gevoegd wordt, bestaat er een verkorte afhankelijke zin, waarin het adjektief praedicatief voorkomt: *een jongeling, vroom en edel*, dat is, *die vroom en edel is*; *een man, goed van hart; eene bloem, rood als bloed; eene moeder, zoo goed; een wreker, zeer grimmig; bergen, hemelhoog* (Tollens), waar de bepaling met het bijvoegelijk naamwoord samengesteld is; *krachten en gaven, ongewoon* (Ten Kate), dat is zoo veel als *niet gewoon*. — In uitdrukkingen als *tien gulden Hollandsch*, vormt het adjektief eene bijwoordelijke bepaling, daar het zoo veel als *naar den Hollandschen muntvoet* beteekent, even zoo in *mijn grootvader zaliger*, hetwelk eene verkorte uitdrukking is voor *zaliger gedachtenis;* alsmede in *donderdag laatstleden* enz.

Aanm. Evenwel kan het bijvoegelijk naamwoord achter een substantief te staan komen, zonder daarom praedicatief voor te komen of onverbogen te blijven. Zeg ik, bij voorb.: *in al zijne betrekkingen, zoo burgerlijke als militaire, muntte hij uit*, alsdan moet ik in de gedachte bij deze adjektieven *betrekkingen* herhalen, vermits die hoedanigheden bij dit woord verondersteld en niet daaraan eerst toegeschreven worden.

2). Niet alleen de werkwoorden *zijn* en *worden* laten zich met een *adjektief* of *deelwoord* vereenigen om een praedikaat

www.libtool.com.cn

te vormen, maar in het algemeen alle adjektieve werkwoorden, bij welke het qualitatieve woord niet de wijze, waarop het subjekt in den aangewezen toestand verkeert, maar de hoedanigheid van het subjekt zelf aanduidt. Bij voorbeeld: *hij schijnt gelukkig, hij blijft gezond, hij heet deugdzaam, hij staat schuldig aan deze misdaad, hij gaat verloren, hij ziet bleek, hij ligt stil, hij staat pal, hij leeft gelukkig, hij sterft kalm, hij loopt nooit nuchter, hij valt mij lastig*, enz.

3). Bij alle transitieve of transitief gebruikte werkwoorden, die het toekennen of teweegbrengen van zekeren toestand te kennen geven, staat het adjektief of deelwoord praedicatief. Bij voorbeeld: *ik laat hem onkundig; ik maak hem gelukkig; ik breng de kinderen groot; ik verw de tafel zwart; ik stel hem gerust; ik zet het hem betaald; ik heet* of *noem hem verstandig; ik prijs, schat, reken, acht, roem hem gelukkig, houd hem (voor) wijs; ik sla hem kreupel, wandel mij moede, loop het tapijt kaal, zit het kussen plat, lach mij ziek, hoor mijne ooren doof.* Alsmede waar het adjektief eene in het objekt aanwezige hoedanigheid uitdrukt, vooral bij *hebben, laten, vinden, gevoelen, zien;* bij voorb.: *Hij heeft alles veil. Hij liet hem dood liggen. Hij vond hem gelukkig. Ik gevoel mij gelukkig. Ik zie u voldaan. Zij droegen hem gewond weg.*

Aanm. Wanneer bij zulke werkwoorden het qualitatieve woord de wijze aanduidt, waarop de werking geschiedt, dan is dat een bijwoord. Alzoo is in: *hij beschrijft hem onpartijdiger, dan zijn mededinger hem beschreven heeft, onpartijdiger* een bijwoord. In: *ik beschrijf hem edeler, dan hij is*, is *edeler* een praedicatief adjektief.

TWEEDE HOOFDSTUK.

OVER DE VORMING DER BIJVOEGELIJKE NAAMWOORDEN.

§ 66.

Ten aanzien van hunnen vorm moeten de adjektieven onder-

www.libtool.com.cn

scheiden worden in *stamwoorden*, in *afgeleide* en in *samengestelde woorden*. De stamwoorden erkent men dadelijk aan het gemis van elken afleidingsklank. De klankverwisselende stamwoorden onder de adjektieven zijn grootendeels in § 31. 2. vermeld, alwaar men de adjektieven *wrang*, *bleek*, *dik*, *glad*, *knap* enz. opgeteekend vindt. Ook over de samengestelde bijvoegelijke naamwoorden is in § 36. 2. § 37. I. 2. II. 1. 2. gehandeld. De afgeleide adjektieven zijn deels gevormd door min zelfstandige achtervoegsels, waarover men zie § 32. 1. 2.' deels door middel van zelfstandige achtervoegsels (zie § 32. 2. 2).), deels door middel van voorvoegsels (zie § 33. 1.). Thans hebben wij te spreken over de beteekenis der zelfstandige achtervoegsels en der voorvoegsels.

§ 67.

Over de adjektieven, door middel van zelfstandige achtervoegsels afgeleid.

1. De uitgang *achtig* is tweederlei. Hij is of de door toevoeging van den uitgang *ig* verlengde uitgang *acht* (Hoogd. *icht*, Oudhoogd. oht, aht, Angelsaks. iht), of, even als de uitgang *haft*, afkomstig van het werkwoord *haven*, dat is *hebben* (zie § 17. II. 4.). In het eerste geval heeft *achtig* den klemtoon niet (zie § 42. 1. 1).).

1). De uitgang *achtig*, welke beantwoordt aan het Hoogd. *icht* en den klemtoon niet tot zich trekt, wordt gevoegd:

a. Achter *substantieven*, deels *zaak*- en wel bepaaldelijk *stofnamen*, om een *zweem van gelijkheid* met die zaak of die stof aan te duiden, als: *aardachtig*, *steenachtig*, *olieachtig*, *regenachtig*, *stormachtig*, *bergachtig* (dat is, als het ware *geheel uit bergen bestaande*); deels, met eene dergelijke kracht, achter *persoons*- en *diernamen*, als: *meesterachtig*, *schalkachtig*, *beestachtig*, *ezelachtig*, *kinderachtig*.

b. Achter *adjektieven*, vooral dezulke, die eene *kleur* aan-

www.libtool.com.cn

duiden, mede om een *zweem van gelijkheid* met die hoedanigheid uit te drukken: *zwartachtig*, *groenachtig*, *zuurachtig*, *oudachtig*.

c. Achter *verbale stammen*, in welk geval deze uitgang eene *geneigdheid* tot de handeling uitdrukt, als: *schrikachtig*, *spotachtig*, *snoepachtig*, *praatachtig*.

Aanm. In *kinderachtig* houde men de syllabe *er* voor een euphonisch tusschenvoegsel, even als in *kinderlijk*, hoezeer men moet toegeven, dat dit tusschenvoegsel in deze afleidingen van *kind* meer dan elders kans had te ontstaan, omdat dit woord in het meervoud op *er* uitgaat.

2). De adjektieven op *achtig* met den hoofdtoon geven te kennen, dat het daardoor bepaalde voorwerp *werkelijk* datgene, wat den inhoud van den stam uitmaakt, *bezit*. Deze uitgang komt in onze taal slechts weinig voor, en vormt adjektieven vooral van *begripsnamen*, als: *deelachtig*, *woonachtig*, *twijfelachtig*. *Schaamachtig* is van het werkwoord *schamen* afgeleid; *waarachtig* komt van het adjektief *waar*.

Er zijn eenige woorden op *achtig*, bij welke het gebruik den klemtoon niet streng bepaalt, in dier voege, dat in hetzelfde woord nu eens den stam, dan weder de uitgang den hoofdtoon bekomt. In dit geval zijn *reusachtig*, *krampachtig*, *fabelachtig*, *schaamachtig* enz.

Aanm. De eigenlijke aard van zulke woorden vordert den hoofdtoon op het achtervoegsel, daar zij in het Hoogduitsch op *haft* en niet op *icht* uitgaan. Doch daar men beiderlei *achtig* niet genoegzaam onderscheidde, en aan die woorden eene beteekenis gaf, welke hen eenigermate gelijkstelde met dezulke, die op het zwak geaccentueerde *achtig* uitgaan, zoo werd tevens de klemtoon verplaatst. Bij voorb.: *fabelachtig* beteekent eigenlijk *dat, wat in aard en wezen als eene fabel moet beschouwd worden*, maar werd vervolgens ook voor *datgene* genomen, *wat* slechts *naar eene fabel zweemt;* alzoo derhalve scheen de uitspraak *fábelachtig* beter aan het begrip te beantwoorden. — Het schijnt, dat al de woorden op *achtig* van een verbalen stam (als *schrikachtig*, *spotachtig* enz.) oorspronkelijk den klemtoon op dit hun laatste bestanddeel vorderden, en dat gelijktijdig hun accent verschoven en hunne zwakkere beteekenis, die thans een bloot streven, eene geneigdheid tot de handeling uitdrukt, aangenomen is.

2. *haftig*, in den grond niet onderscheiden van het *achtig* hetwelk den hoofdtoon heeft, en dus, even als dit, van *haven* (*hebben*) afgeleid, beteekent *werkelijke overeenkomstigheid*

www.libtool.com.cn

met het door den stam uitgedrukte begrip. Van *persoonsnamen* komen *manhaftig* en *heldhaftig*; van *begripsnamen*: *krijgshaftig* en *ernsthaftig*. Bij sommige dezer adjektieven is de toevoeging van den uitgang *ig* niet volstrekt noodzakelijk, en men zegt *manhaft* en *krijgshaft* even goed als *manhaftig* en *krijgshaftig*.

3. De afleidingsuitgang *baar* staat in verband met het oude werkwoord *beren* (*bar*, *geboren*), dat *dragen* beteekent en waarvan het werkwoord *baren* en het substantief *baar* afkomen. Uit de beteekenis van dit werkwoord volgt reeds, dat dit achtervoegsel een *in zich dragen*, een *met zich brengen* van het door den stam uitgedrukte begrip te kennen geeft. Het vormt adjektieven:

1). Van *naamwoorden*, en wel:

a. Van *zelfstandige*, als: *eerbaar*, *wonderbaar*, *strijdbaar*, *schijnbaar*, *vruchtbaar*, *dankbaar*, *kostbaar*, *feilbaar*, *gangbaar*, *zichtbaar*, *manbaar*, *reisbaar*.

b. Van *bijvoegelijke* naamw., als: *dierbaar*, *effenbaar*.

2). Van *bijwoorden*, als: *middelbaar*, *zonderbaar*, *voorbaar*.

3). Van *werkwoorden*, en dan beteekenen die bijvoegelijke naamwoorden de *mogelijkheid* of *vatbaarheid* om dat, wat de stam aanwijst, te *ondergaan*, bij voorbeeld: *eetbaar*, *kenbaar*, *brandbaar*, *bruikbaar*, *draagbaar*, *denkbaar*, *hoorbaar*, *leesbaar*, *deelbaar*, *bewoonbaar*, *vatbaar* (*wat gevat kan worden*, dus: *een voor wetenschap vatbaar jongeling* is *een jongeling*, *op wien de wetenschap vat heeft*).

Aanm. 1. Van werkwoorden afgeleide adjektieven op *baar* met actieve beteekenis, als *bedriegbre zielsrust* (van Lennep), *bekoorbre lentebloesems* (Beets), missen de wettiging van het algemeen gebruik. Het is waar, *vloeibaar* is een aangenomen woord, maar dit schijnt te staan voor *vloedbaar*, en alzoo van een naamwoord af te komen.

Aanm. 2. *Openbaar* is samengesteld uit *open* en het adjektief *baar*. In *oorbaar* is *baar* de stam en *oor* voorvoegsel: *baar* (van *beren*) beteekent in dit woord *opbrengend*, *opleverend*: dus is *oorbaar*, zoo veel als het Hoogd. *ergiebig*. In het oude *oorbodig* hebben wij een ander voorbeeld van hetzelfde voorvoegsel vóór een bijvoegel. naamwoord.

4. De uitgang *en*, Goth. *eins*, Oudholl. *ijn*, *in*, vormt

www.libtool.com.cn

van *stofnamen* adjektieven, die te kennen geven, dat het voorwerp *uit die stof bestaat*, als: *gouden*, *zilveren*, *aarden*, *wollen*, *steenen*, *houten*, *lederen*. *Garen*, als bijvoegelijk naamwoord voorkomende, staat voor *garenen*, en *linnen* (bijvoegelijk naamwoord) komt rechtstreeks af van *lijn*, Goth. lein, *linnen*.

5. De door middel van *ig* (Goth. eigs of ags) gevormde adjektieven geven een *bezit* te kennen van dat wat de stam uitdrukt.

Aanm. In dezen uitgang behoort de vokaal eigenlijk tot het woord, waaraan hij wordt toegevoegd; maar daar in den tegenwoordigen vorm onzer taal de vokaal van den uitgang in den grondvorm der woorden gemeenlijk is afgesleten, zoo kan de vokaal in den uitgang *ig* niet anders dan als een bestanddeel van dezen uitgang aangemerkt worden.

Dit achtervoegsel vormt adjektieven:

1). Van *substantieven*, en wel:

a. *Abstrakte*, als *machtig* (*macht hebbende*), *waardig*, *drachtig*, *aandachtig*, *neerslachtig*, *matig*, *lastig*, *kunstig*, *lustig*, *nooddruftig* (van *durft* en dit van *derven*), *godvruchtig* (van *vrucht*, dat is, *vrees*), *duchtig* (van *ducht* en dit van *dogen* of *deugen*), *tegenwoordig* (van *tegenwoord*, Hoogd. *Gegenwart*), *willig*, *heilig*, *partijdig* (van *partij*: de *d* is epenthetisch) enz.

b. *Concrete*, als: *hoofdig*, *zonnig*, *handig*, *tijdig*, *blauwoogig*, *viervoetig*, *jarig*, *ledig* (van *lid*, dus: *die zijne leden tot zijn gebruik heeft*, *los*, *vrij*), *volledig* (*die zijne leden*, dat is, *bestanddeelen*, *ten volle bezit*); bepaaldelijk van *stofnamen*, bij voorb.: *luchtig*, *vurig*, *bloedig*, *harig* enz.

Aanm. Van *zalig* is de stam (Oudd. sal, *geluk*) verloren gegaan. *Armzalig* en *rampzalig* komen van de niet gangbare woorden *armsel* en (met omzetting en inlassching eener *p*) *rampsel*, van het Goth. arman, *medelijden hebben* (zie § 6. 5. Aanm. 3.); *gierig* is van het verouderde *gier*, *begeerigheid*. In de reeds eeuwen oude adjektieven *schriftmatig*, *riddermatig*, en dus ook in *plichtmatig*, *doelmatig*, is de beteekenis van het woord *maat* tot die van *overeenkomstigheid* afgedaald, en *matig* in dergelijke bijvoegelijke naamwoorden is volkomen hetzelfde als het Hoogd. *gemäss*, hetwelk tot *matig* staat, als *gehaard* tot *harig*.

2). Van de bijvoegelijke naamwoorden *goed* en *nat* komen

www.libtool.com.cn

goedig en *nattig*. Hier beteekent *ig* zoo veel als *iets van datgene* hebbende, wat de stam aanwijst, en verzwakt dus de beteekenis. Dezelfde kracht heeft *ig* achter de qualitatieve of liever qualitatief gebruikte substantieven, die den stam uitmaken van *bokkig*, *kippig*, *zwijnig* en *dievegge*, dat is *dievige* of *diefachtige vrouw*, alsmede in *bouwvallig* van *bouwval*. *Veilig* komt van *veil* (*voor geld te krijgen*) en beteekent, evenals *veil*, eigenlijk *onbekommerd*, *onbelemmerd*, *vrij*. *Levendig* schijnt van het tegenwoordig deelwoord *levend* af te komen, gelijk *gloeiendig* (bij Vondel) van *gloeiend*, en *kokendig* (in Zutfen) van *kokend*.

Aanm. Over den klemtoon van *dievegge* zie men § 42. 1. 2). Aanm.

3). Van *werkwoorden* komen door middel van denzelfden uitgang de adjektieven *nalatig*, *bevallig*, *rijzig*, *begeerig*, en het qualitatieve substantief *klappei*, dat is, *klappige*.

Adjektieven, in welke deze uitgang onmiddellijk achter den verbaalstam komt, bezit onze taal thans niet meer in groot getal; daarentegen zijn er verscheidene in gebruik, in welke dit *ig* na de tusscheningevoegde afleidingssyllabe *er* achter het werkwoord geplaatst wordt, als: *stooterig*, *kleverig*, *beverig*, *bijterig*, *slaperig*, *krukkerig*. Dit *er* is de frequentatieve uitgang: vandaar de verminderende of verachtelijke beteekenis aan de dus gevormde adjektieven eigen. In navolging der op deze wijze van werkwoorden afkomende adjektieven, heeft men ook van substantieven adjektieven op *erig* gevormd, in welke de min of meer ongunstige beteekenis mede niet te miskennen is, bij voorbeeld: *zanderig*, *zonnerig*, *winderig*, *zangerig*, *weelderig*, *landerig*, *sopperig*, *waterig*, in welk woord de uitgang *erig* den uitgang *er* van *water* uitstoot.

4). Van *bijwoorden* werden gevormd, oorspronkelijk met het doel om ze tot eene attributieve verbinding met het substantief geschikt te maken (zie § 65. II. 2. 2).): *nietig*, *innig*, *huidig*, *toenmalig*, *nederig*. Met geen ander doel vormde men van de telwoorden *een* en (het oude) *som* (*iemand*): *eenig*, *eenige* en *sommige*, en van de met bijwoorden samengekoppel-

www.libtool.com.cn

de deelwoorden *ondergedaan*, *hoe*, *zoo* en *dus gedaan*: *onderdanig*, *dusdanig* enz. In *eenig*, zoo het de beteekenis van *eenzaam* heeft, bezit de uitgang dezelfde kracht als in *goedig* van *goed*, enz. (zie 2).).

Aanm. In het Gothisch kon, even als in de andere oude Arische talen, een zelfstandig naamwoord, bepaaldelijk als laatste lid eener samenstelling, blootelijk door de wijziging van uitgang en verbuiging het karakter van een bijvoegelijk naamwoord bekomen. Aldus in het Goth. hráinjahaírts (*reinhart*, dat is, *met een rein hart*), háuhhaírts (*hooghart*, d. i. *met een hoog hart*). Toen de verbuigingsvormen waren afgesleten, en daarmede het kenmerk, dat het woord een adjektief was, vervallen was, moest een afleidingsuitgang, en wel de uitgang *ig*, het woord als adjektief kenmerken. Vandaar dat wij, in plaats van zulke Gothische adjektieven, *hooghartig*, *lafhartig*, *godvruchtig* en dergel. zeggen. In het Middennederl. en zelfs nog tot in de 17de eeuw en later treft men echter nog menig adjektief aan, dat naar het tegenwoordig taalgebruik den uitgang *ig* of een anderen adjektivalen uitgang noode zou missen; bij voorb.: *nieloop*, *niedoop*, *nieuwsgier*, *wispeltuur*, *godvruchte schaar*, *lafharte daad*. In deze beide laatste voorbeelden kenmerkt de verbogen vorm het woord als adjektief; in den onverbogen praedicatieven vorm zou men geenszins *godvrucht*, *lafhart*, in plaats van *godvruchtig*, *lafhartig* kunnen zeggen. Veel min kan men *gift*, voor *giftig* of *vergiftig*, praedikatief gebruiken, terwijl *gifte beet* (voor *giftige beet*) ten minste niet onverstaanbaar is. De woorden *manhaft*, *krijgshaft*, *dusdaan* (voor *dusgedaan*), *standvast*, *korsel*, *woed* (voor *verwoed*), *veil*, *vocht*, al komen zij ook met den adjektivalen uitgang voor, kunnen echter niet geacht worden van dien uitgang verstoken te zijn gebleven of beroofd te zijn geworden, daar zij ook zonder dien uitgang adjektieven zijn.

6. *lijk* beteekent *gelijkheid van gesteldheid* of *aard* met datgene, wat door den stam wordt aangeduid: ook heeft dit achtervoegsel in het substantief *lijk* (oudtijds *lijf*, *gestalte*) zijn oorsprong, van waar *gelijk* (zie § 39. II. 1. 2). Aanm. 1.). In de meeste gevallen heeft de uitgang *lijk* de euphonische *e* vóór zich (zie § 23. II. 1.).

lijk vormt adjektieven:

1). Van *adjektieven*, de zoodanige die eene *overeenkomstigheid* met de hoedanigheid aanduiden, zoodat de beteekenis van den stam zich in deze afleidingen *verzwakt* voordoet. Bij voorbeeld: *armelijk*, *ziekelijk*, *gekkelijk*, *weekelijk*, *ouwelijk* (*oudelijk*). *Openlijk*, *rijkelijk* drukken slechts eene zekere wijziging van het stambegrip uit. *Eigenlijk* is oorspronkelijk niet anders dan een bijwoord.

2). Van *bijwoorden*: *achterlijk*, *innerlijk*, *uiterlijk*.

www.libtool.com.cn

3). Van *zelfstandige naamwoorden* en wel:

a. Van *persoonsnamen*, als: *meesterlijk*, *mannelijk*, *vrouwelijk*, *vaderlijk*, *kinderlijk*, *maagdelijk*, *menschelijk*, *goddelijk*. Sommige dezer adjektieven kunnen, wanneer zij attributief gebruikt worden, den genitief des substantiefs, waarvan zij afkomen, vervangen. Als wanneer men zegt: *vaderlijke zegen* (voor *zegen eens vaders*), *vorstelijk bevelschrift*, *goddelijk raadsbesluit*. *Om de jonge maagd* (Polyxena) *uit de moederlijke armen* (de armen harer moeder Hecuba) *weg te voeren* (v. d. Palm).

b. Van *zaaknamen* en *begripsnamen* vormt *lijk* woorden, die, als bijvoegelijk gebruikte bijwoorden, *de wijze* eener werking of slechts zekere *omstandigheid*, die bij de zaak in aanmerking komt, uitdrukken. Zoodanige zijn: *adellijk*, *billijk* (van een in onze taal verloren *bill*, dat is *recht*), *deugdelijk*, *degelijk* (van het substantief *deeg*, dat in *ter deeg* overig is), *wezenlijk*, *dadelijk*, *werkelijk*, *schriftelijk*, *letterlijk*, *hartelijk*, *erfelijk*, *tijdelijk*, *minnelijk*, *zindelijk* (met ingelaschte *d* van *zin*), *heimelijk* (van *heim* of *geheim*), *lichamelijk*, *zedelijk*, *natuurlijk*, *zuidelijk*, *middellijk*. Zulke adjektieven derhalve vervangen bijwoordelijke uitdrukkingen: zoo beteekent *adellijk*, *van adel*; *dadelijk*, *met de daad*; *hartelijk*, *van harte*; *lichamelijk*, *naar het lichaam*; *zuidelijk*, *in het zuiden* enz.; doch sommige hebben eene beteekenis, waardoor zij, ook ten aanzien van hun begrip, volkomen den aard van adjektieven bezitten, daar zij *overeenkomstigheid* met het stambegrip beduiden; aldus: *eerlijk*, *gruwelijk*, *wonderlijk*, *landelijk*; andere kunnen in zoodanige beteekenis gebruikt worden, gelijk wanneer men spreekt van *zinnelijke mensch*, *noordelijke koude*, *zedelijke handeling*.

4). Van *werkwoorden*, eindelijk, komen bijvoegelijke naamwoorden op *lijk*, en wel:

a. Van *intransitieve* of *transitieve* werkwoorden, zoodanige, die eene *actieve* beteekenis hebben en alzoo aanduiden, dat het in den aard des voorwerps ligt de werking, in den stam

www.libtool.com.cn

des adjektiefs uitgedrukt, *uit te oefenen* of *aan den dag te leggen.* Bij voorbeeld: *behagelijk*, *voortreffelijk*, *treffelijk*, *sterfelijk*, *mogelijk*, *lijdelijk*, *smartelijk*, *onophoudelijk*, *erkentelijk* (zie § 23. I. 2. 2).), *schadelijk*, *schrikkelijk* of *verschrikkelijk*, *stichtelijk*, *bevorderlijk*, *hinderlijk*, *verrukkelijk*, *moeielijk.*

b. Van *transitieve* werkwoorden, de zoodanige, die eene *passieve* beteekenis hebben en alzoo aanduiden, dat het in den aard des voorwerps ligt, de werking, in den stam des adjektiefs uitgedrukt, *te ondergaan.* Bij voorbeeld: *doenlijk*, *zienlijk*, *aanzienlijk* (over de *n* in deze woorden zie § 23. I. 4. 1). *a.*), *geloofelijk*, *onbeschrijfelijk*, *onuitputtelijk*, *aannemelijk*, *heugelijk*, *onmetelijk*, *onverbiddelijk.* Soms heeft een en hetzelfde adjektief op *lijk* nu eens de passieve, dan de actieve beteekenis, zoo is *verderfelijk* in *verderfelijk lichaam* passief, in *verderfelijke dwaling* actief; desgelijks *verachtelijk* in *verachtelijk stilzwijgen* actief, doch in *verachtelijke ondeugd* passief; *begrijpelijk* is zoo wel *vlug van begrip*, als *licht te begrijpen.* *Aandoenlijk*, *vergetelijk* en *lijdelijk* zijn actief; *onaandoenlijk*, *onvergetelijk* en *onlijdelijk*, daarentegen, passief.

Aanm. Hoe nauw verwant de beteekenis zij van de adjektieven op *achtig* en van die op *lijk*, van andere adjektieven afgeleid, in het oog vallend is niettemin het onderscheid. *Oudachtig*, bij voorbeeld, ontkent, dat de hoedanigheid *oud* aan het subjekt toekomt; *ouwelijk* stelt, wat *oudachtig* ontkent, maar kent de hoedanigheid in een verminderden graad toe. Niet minder sterk is het onderscheid in de beteekenis der van persoonsnamen afgeleide adjektieven op *lijk*, vergeleken met adjektieven van denzelfden aard op *achtig.* De laatste stellen de overeenkomstigheid met het stambegrip als daar aanwezig, waar zulks niet betaamt; de eerste drukken eenvoudig gelijkheid uit; men vergelijke slechts *meesterlijk* met *meesterachtig*, *kinderlijk* met *kinderachtig.* — Vergelijkt men, eindelijk, de van werkwoorden afgeleide adjektieven op *lijk*, die eene passieve beteekenis bezitten, met de verbale adjektieven op *baar*, zoo blijkt, dat de uitgang *baar* minder dan de uitgang *lijk* tot den aard van een blooten vormklank is afgedaald. Daarmede hangt samen, dat men zich bij de verbale adjektieven op *baar* de werking, aangeduid door het werkwoord, waarvan zij zijn afgeleid, als dadelijk uitgevoerd voor oogen stelt, en waar de mogelijkheid van het ondergaan eener *werking in eigenlijken zin* of eener *stoffelijke* en *dadelijk uit te voeren werking* te kennen gegeven moet worden, aan den uitgang *baar* boven den uitgang *lijk* de voorkeur geeft. Zoo zegt men *rekbaar metaal*, maar

www.libtool.com.cn

een *rekkelijk karakter*; een *draagbare tent*, maar een *dragelijke stijl*; zoo zegt men verder *eetbaar*, niet *etelijk*, en *begrijpelijk*, niet *begrijpbaar*; *onmetelijk* en *onuitsprekelijk*, eindelijk, brengen niet zoo noodwendig het denkbeeld van een dadelijk *meten* en *spreken* mede als *onmeetbaar* en *onuitspreekbaar*.

7. De uitgang *loos* is een klankverwisselende stamvorm van het oude *liezen* (*verliezen*), zie § 31. 2. VIe Kl. Hij beteekent, dat de persoon of het voorwerp *ontdaan* of *beroofd* is van dat, wat de stam des adjektiefs, door middel van dit achtervoegsel afgeleid, aanwijst. In de meeste gevallen treedt de euphonische *e* vóór hetzelve (§ 23. II. 1.). *loos* vormt adjektieven:

1). Van *substantieven*, als: *eerloos*, *zielloos*, *grondeloos*, *trouweloos*, *hopeloos*, *geesteloos*, *liefdeloos*, *hulpeloos*; *bewusteloos* staat voor *bewustheidloos* (zie § 38. 2. Aanm. 2.).

2). Soms van werkwoorden: *reddeloos*, *stoorloos*, *roekeloos* van het oude *roeken*, dat is *zich bekreunen*.

Aanm. 1. Vergelijkt men de adjektieven op *loos* met andere ontkennende adjektieven, als *machteloos* met *onmachtig*, *bewusteloos* met *onbewust*, *trouweloos* met *ontrouw*, zoo bespeurt men, dat die op *loos* het geheele wezen kenmerken van den persoon, aan welken de hoedanigheid wordt toegeschreven. De andere ontkennende adjektieven doen niets anders dan zekere hoedanigheid ontzeggen; die op *loos* daarentegen stellen de negatieve hoedanigheid als eene positieve gesteldheid voor.

Aanm. 2. In vroeger tijd (17de eeuw) sprak men van *schadeloos* in den zin van *beschadigd*: *het schip is schadeloos binnengevallen*. Dit gebruik is misschien te wijten aan verwarring met den uitgang van Fransche woorden als *scandaleux*, *gratteleux* en dergel.

8. De uitgang *sch* luidt Goth. isks; in sommige woorden heeft hij dan ook den vorm *isch*, te weten in *afgodisch*, *nieuwmodisch*, *wettisch*, *Russisch*, *Pruisisch*, en wel in de beide laatste om de samenvloeiing van de *s* des uitgangs dier volksnamen met de *s* des uitgangs *sch* te verhoeden. Hij geeft een *afkomstig zijn*, vervolgens *overeenkomstigheid van karakter* te kennen. De adjektieven op *sch*, van persoons- of diernamen en van abstrakte substantieven of verbale stammen afgeleid, duiden steeds *overeenkomstigheid van karakter* met den persoon, het dier of het begrip aan; doch die van land- en volksnamen en van sektenamen afgeleid, doen dit niet nood-

www.libtool.com.cn

wendig. Derhalve kan men spreken van *Hollandsche taal*, even goed als van *Hollandsch hart; Fransche Spraakkunst*, voor *Spraakkunst van de Franschen* of *van de Fransche taal; Vaderlandsche Geschiedenis* voor *Geschiedenis des Vaderlands*, daar *vaderland* hier voor den eigennaam des lands in de plaats treedt; *Kantiaansche wijsbegeerte* voor *de wijsbegeerte eens Kantiaans* of *der Kantianen*.

Aanm. Vroeger was het getal der adjektieven, bij welke dit achtervoegsel den vorm *isch* had, veelvuldiger dan thans. Zoo vindt men bij Marnix: *huichelisch*, *spottisch*, bij Vondel *heldisch* enz.

Dit achtervoegsel dan vormt adjektieven:

1). Van *namen* van *plaatsen*, *landen* en *volken*, als: *hemelsch*, *aardsch*, *steedsch*, *hoofsch* en *heusch* (van *hof*), *vaderlandsch*, *wereldsch*. De adjektieven op *sch*, die een landaard aanduiden, worden gevormd, niet van de namen der landen, maar van die der inwoners, bij voorbeeld: *Fransch*, dat is, *Franksch* van *Frank*, *Engelsch* van *Engel* of *Angel*, *Russisch* van *Rus*, *Braziliaansch*, *Siciliaansch*, *Constantinopolitaansch*, *Amerikaansch*, *Aziatisch*, *Europeaansch* of *Europeesch* (van *Europees*, d. i. *Europeër* of *Europeaan*). Wanneer de naam des inwoners geen eigenaardigen, maar een van den naam der plaats afgeleiden vorm heeft, als ten aanzien van de namen der inwoners van *steden* gemeenlijk het geval is, zoo wordt de uitgang *sch* veelal achter den naam des lands of der stad gevoegd: als *Hollandsch*, *Spaansch* voor *Spanjesch* van *Spanje*, *Atheensch*, *Karthaagsch*, *Amsterdamsch*, *Geertruidenbergsch*, *Parijsch* voor *Parijssch*, *Gotha'sch*. De uitgang *en* van de namen van steden vervalt doorgaans vóór den uitgang *sch*, als: *Leidsch*, *Weensch*, *Göttingsch*, *Keulsch*; doch niet altijd, bij voorbeeld: *Londensch*, *Leuvensch*, *Zutfensch*. Men zegt beide: *Roomsch* en *Romeinsch*, *Indisch* en *Indiaansch*: de vorm *Roomsch* is toepasselijk op het Heilige Roomsche Rijk of op den Katholieken Godsdienst; de vorm *Romeinsch* op de inwoners van het oude en nieuwe Rome; *Indisch* ziet op eigenlijk *Indië*, *Indiaansch* op de ten onrechte dusgenaamde *Indianen* in de Nieuwe wereld.

www.libtool.com.cn

Aanm. 1. De uitgang *en* van plaatsnamen vervalt steeds vóór den uitgang *er*, en waar de uitgang *en* niet wegvalt, wordt geen afleiding op *er* van den plaatsnaam op *en* afgeleid. Bij voorb. *Harlinger*, *Kamper*, *Groninger*, niet: *Zutfer* of *Leuver* evenmin als *Zutfener* of *Leuvener*. Waar adjektieven van plaatsnamen afgeleid, op *sch* en *er*, nevens elkander bestaan, hebben die op *er* iets meer gemeenzaams, dan die op *sch:* vergel. *Amsterdammer beurtman* met *Amsterdamsche burgemeester*, *Deventer koek* (voor *Deventerer*) met *Deventersch Athenaeum*, enz.

Aanm. 2. Terwijl de adjektieven, bij welke men van zelve het substantief *man*, *persoon*, verstaat, zonder eenige bepaling zelfstandig gebruikt kunnen worden, bij voorbeeld: *een wijze*, *de geleerde*, mogen deze adjektieven op *sch*, van land- of stedennamen afgeleid, slechts in het vrouwelijk enkelvoud en in het meervoud als substantieven aangewend worden: *eene Engelsche*, *de Franschen;* niet *een Engelsch*, maar *een Engelschman.*

2). Van *persoons-* en *diernamen*, als: ***kindsch***, ***slaafsch***, ***oudwijfsch***, ***wulpsch*** (van ***welp***), ***hondsch***, ***boefsch*** (de Decker), ***diersch*** (Bilderdijk), ***diefsch***, ***Kantiaansch***, ***Hegeliaansch***, niet: ***Kantsch***, ***Hegelsch***, welke vormen *naar de wijze en overeenkomstig het karakter van Kant* en ***Hegel*** zouden beteekenen; algemeen echter zegt men ***Luthersch***, waar ***Lutheraansch*** de voorkeur zou verdienen.

Aanm. *Kindsch*, in onderscheiding van *kinderlijk* en *kinderachtig*, wordt bepaaldelijk van wederom als tot den kinderstaat vervallen grijsaards gezegd, hoezeer men van *kindsche jaren* spreekt in den zin van *jaren der kindschheid.* *Mensch* (Goth. mannisks) is eigenlijk afgeleid van *man* met den hier behandelden uitgang *sch;* doch dit woord wordt niet meer als afgeleid erkend en geldt dus voor een stamwoord. *Afgodisch* schijnt te staan voor *afgodeerisch* van *afgodeerer* of *afgodeerder.*

3). Van *stofnamen* komen ***lakensch***, ***neteldoeksch***, ***duffelsch.***

4). Van abstrakte zelfstandige naamwoorden of verbale stammen: ***doodsch***, ***trotsch***, ***wettisch***, ***nieuwmodisch***, ***speelsch***, ***loopsch***, ***goedlachsch***, ***goedgeefsch.*** ***Doopsch*** komt van *doop:* thans schrijft men *Doopsgezind*, terwijl ***Doopschgezind*** (*van de gezindte der Doopschen*) wellicht juister zou wezen.

5). Van de uitgang *sch* bedient zich voorts onze taal om *bijwoorden* en zelfs *bijwoordelijke bewoordingen* tot adjektieven te stempelen: als: ***achterwaartsch***, ***dagelijksch***, ***vergeefsch***, ***zijdelingsch***, ***linksch***, ***rechtsch***, ***gindsch***, ***onderaardsch*** (van *onder de aarde*), ***binnenlandsch***, ***uitheemsch***

www.libtool.com.cn

(van *uit den heem*), *buitendijksch* (van *buiten den dijk*), *ouderwetsch* (van *ouder wet*), *weidsch* (van *ter weide*).

9. *zaam*, het Goth. sama, het Engelsche *same* (*dezelfde*), en overig in *te zamen*, drukt *innigen samenhang* uit, en vormt adjektieven:

1). Van *abstrakte substantieven*. In dit geval geeft het adjektief eene hoedanigheid te kennen, door het stambegrip *gekenmerkt*, als: *deugdzaam*, *eerzaam*, *minzaam*, *heilzaam*, *raadzaam*, *gruwzaam* (van het oude *gruw* of *grouw*), *groeizaam*.

2). Van *adjektieven*, in welk geval de afgeleide vorm op *zaam* dezelfde kracht heeft als de adjektieven op *zaam*, van substantieven afgeleid. Bij voorbeeld: *bedachtzaam*, *gemeenzaam*, *eenzaam*, *genoegzaam*.

3). Van *werkwoorden*, in welk geval zij eene *neiging* of *geschiktheid* om eene handeling *uit te oefenen* te kennen geven; bij voorb.: *buigzaam*, *lijdzaam*, *zelfgenoegzaam* (eigenlijk *bekwaam om zichzelven te genoegen*, d. i. *genoeg te zijn*), *werkzaam*, *opmerkzaam*, *gehoorzaam* (van *gehooren*, *zich laten gezeggen*), *spaarzaam*, *voegzaam* (eigenlijk *geschikt om zich te voegen*, vervolgens *passend*, *behoorlijk*), *duurzaam*, *leerzaam*, *arbeidzaam*, *verdraagzaam*.

Aanm. 1. *Langzaam* en *zeldzaam* zijn slechts schijnbaar van het achtervoegsel *zaam* voorzien: de Middelhgd. vorm van het eerste is *lancsaene*, hetwelk eene samenstelling met *seine*, Goth. sáins, dat is *traag* aanduidt. Over het tweede zie men § 7. 9. Aanm. 2.

Aanm. 2. Duidelijk is het verschil in de beteekenis tusschen de adjektieven op *zaam* en die op *baar*, waar beide van werkwoorden zijn afgeleid: die op *zaam* beduiden geschiktheid om de handeling uit te oefenen, die op *baar* de mogelijkheid om die te ondergaan; vergelijk *buigzaam* (*wat zich buigen kan* van het intransitieve *buigen*) met *buigbaar* (*wat gebogen kan worden*). *Eerbaar* en *eerzaam*, beide van het substantief *eer*, beteekenen in den grond hetzelfde; maar het gebruik brengt mede, dat het eerste in den zin van *kuisch* wordt gebezigd; het tweede in dien, waarin men vroeger *eerlijk* en tegenwoordig *fatsoendelijk* zegt. — Bij de vergelijking, eindelijk, van *lijdzaam* met *lijdelijk* blijkt, dat de verbale adjektieven op *zaam* meer aan een vrij werkend subjekt, de actieve verbale op *lijk* aan een toevallig dusdanig voorwerp doen denken.

www.libtool.com.cn

§ 68.

Over de adjektiezen, door middel van voorvoegsels afgeleid.

1. Het voorvoegsel *be* is oorspronkelijk één met *bij*. Slechts zelden komt het vóór een echten stam; dit is het geval in *bekwaam* (van *komen*), *bestand* en *bereid* (van *reeden, bereiden*). Grooter is het aantal adjektieven, welke het voorkomen hebben van deelwoorden van zoodanige werkwoorden, die reeds van het voorvoegsel *be* voorzien waren, maar, blijkens de beteekenis, van verbale stammen of substantieven gevormd zijn door middel van het voorvoegsel *be*, waarbij zij tevens den uitgang van het verleden deelwoord (eigenlijk een adjektief) aannamen. In zulke woorden beduidt dit voorvoegsel *een voorzien zijn* van dat, wat de stam te kennen geeft. Bij voorbeeld: *beleefd* (*voorzien van de ervaring, die ons het leven geeft*), *bevaren*, *belezen*, *bereisd*, *bereden* (*voorzien van hetgeen tot het rijden behoort*), *bedacht* (*op iets*), *besloten*, *bekend*, *bedeesd*, *bescheiden* (*voorzien van oordeel des onderscheids*), *behouden* (in *behouden aankomst*), *bewust* (van *weten*), *bediend* (eigenl. de hoedanigheid van *hem, wien dienst is opgelegd*), *bedreven*, *bedroefd*, *onbezonnen*. Deze moeten tot werkwoorden teruggebracht worden. De volgende zijn van zelfstandige naamwoorden afgeleid: *behuisd*, *beroemd*, *befaamd*, *bedeeld*, *bedaagd*, *bejaard*, *begaafd*. — *Beraden* (*voorzien van raad* of *beleid*), *bevreesd*, *beducht* (vroeger bestond er ook een substantief *ducht*, *vrees*), *bezeild*, *bezorgd*, kunnen zoo wel tot een substantief als tot een werkwoord teruggebracht worden. *Behendig* (van *hand*) en *benoodigd* (van *nood*) werden met den uitgang *ig* vermeerderd; het laatste nam daarachter nog den participialen uitgang (*d*) aan.

2. Het voorvoegsel *ge*, hetzelfde, dat tot vorming van substantieven dient (zie § 52. 3.), vormt een groot aantal adjektieven.

1). Wanneer het vóór een adjektief in den stamvorm komt,

www.libtool.com.cn

is de kracht van dit *ge* moeielijk meer te herkennen, zoo als het dan ook dikwijls wegvalt zonder dat dit merkbare verandering in de beteekenis te weeg brengt (vergel. § 52. 3. Aanm. 1.) Zie hier eenige voorbeelden: *gestreng* (of *streng*), *gezwind* (van *zwinden*, *verdwijnen*), *gereed* (of *reed*), *gewis* (of *wis*), *geheel* (of *heel*), *gezond*, *gemeen*, *geruim* (*ruim* is ten aanzien van de *plaats*, wat *geruim* van den *tijd* is). Waar de stam een zelfst. naamwoord is, beteekent *ge* een *voorzien zijn*; bij voorb. *geheim* (van *heim, het binnenste des huizes*), *gering* (van *ring, een enge van alle kanten besloten ruimte*), *gerust*, *gewaar*, *gewijs*. *Getrouw* en *gewoon* kan men als van de substantieven *trouw* en *woon*, en evenzoo *geruim* van een subst. *ruim* (Hoogd. *Raum*) afgeleid beschouwen. Dezelfde beteekenis heeft *ge* in *gedienstig*, *gestadig*, *gewillig*, *gedurig*. Hier is veeleer de uitgang *ig*, dan het voorvoegsel *ge* zonder beteekenis.

Aanm. *Gedwee* (bij Bredero *dweech*, bij Pers en de Decker *gedweeg*, komt van *dwagen*, en beteekent dus eigenlijk *gewasschen*. Het werd ook *ghedwade* geschreven (in *d. Lek. Sp.*); doch hier bespeuren wij eene afwisseling tusschen de overgangsletters *d* en *g* (zie § 23. I. 1. 5). Aanm.), als in *dijden* nevens *dijgen* (*dijen*), en *tiden* nevens *tiegen* (*tijgen* of *tijen*).

2). *Ge* beteekent mede een *voorzien zijn:*

a. Vóór *verbale stammen* met den uitgang en, zoo het werkwoord ongelijkvloeiend is, met de vokaal van het verleden deelwoord, als *gelaten*, dat is, *voorzien van het vermogen om iets te laten geworden; gebeten*, dat is, *voorzien van den lust om te bijten; gediend* (vanwaar *een oud gediende*), dat is, *voorzien van eene bediening; gezworen, ingebeeld, afgeleefd, ongestudeerd* enz.

Aanm. Hiertoe behoort ook *dronken* voor *gedronken;* doch *gelegen* in *gelegen tijd*, vanwaar ook *gelegenheid* afkomt, behoort bij het oude *geliggen*, d. i. *samenliggen.*

b. Vóór *substantieven*, insgelijks voorzien van den participialen uitgang (*d*), als: *gevleugeld*, *gelaarsd*, *gebaard*, *gerust*, *gegoed*, *genaamd* en *bijgenaamd* (voor *gebijnaamd* van *bijnaam*), *geluimd*, *gestaart*, *gezind*, *geappeld*, *gevlamd*

www.libtool.com.cn

enz. Soms, vooral in samenstelling, valt het voorvoegsel weg, zonder dat de beteekenis er bij lijdt, als in *appelde koeken*, *boekede koeken* (bij Hooft), van *boekend*, dat is, *boekweit*; *haverde gort*, *platboomd* van *bodem*, *eigenerfd* van *erf*, en bij Vondel: *kruifde pruik*, *kruiste kussen*, *schoonoogd*. *Gemoedigd* komt van *moed* op dezelfde wijze, als *benoodigd* van *nood*.

Aanm. Bij sommige adjektieven heeft het voorvoegsel *ver* dezelfde kracht, te weten in *vertwijfeld*, (*on-*)*verhoopt*, *vermaard* (van *mare*, *gerucht*), *verwoed*, *vernoegd*, *verdacht*.

3. De voorvoegsels *aarts*, *wan* en *on* komen ook vóór adjektieven ten einde aan hun begrip eene zekere wijziging te geven. *Wan* komt nooit vóór stamwoordelijke adjektieven.

Aarts heeft in *aartsdom* en *aartslui* dezelfde kracht, als vóór substantieven (zie § 52. 1.).

Wan geeft hier dezelfde wijziging aan het begrip, als vóór substantieven (zie § 52. 6.), b. v. in: *wanhebbelijk*, *wanvoegelijk*, *wanstaltig* enz.

On komt, alleen met de zuiver *ontkennende* kracht, vóór adjektieven (zie over dit *on* het aangemerkte in § 33. 1.), als: *onrein*, *onwijs*, *onnoozel* (waarnevens *noozel* in onbruik is geraakt), *ondeugend*, *onvermijdelijk*, *onguur* (d. i. *wild*), dat afkomt van *guur* voor *gehuur* of *gehier*, het Hoogd. *geheuer*, dat is *zacht*, *tam*; *onstuimig*, dat is, *onrustig*, *ruw*: want het Oudd. *gestüm*, *gestümig*, beteekent *zacht*, *stil*.

DERDE HOOFDSTUK.

OVER DE TRAPPEN VAN VERGELIJKING.

§ 96.

Over de beteekenis en het gebruik der trappen van vergelijking.

I. Van eene vergelijking tusschen de hoedanigheid der

www.libtool.com.cn

voorwerpen is niet altijd de uitkomst, dat de hoedanigheid in eenig voorwerp in eene hoogere mate wordt aangetroffen: zij kan ook in gelijke mate, of in geringeren graad aanwezig zijn. Doch deze beide gevallen drukt de taal door *vormwoorden* (*bijwoorden*), niet gelijk het eerste geval (zie § 47. 4. 4).) door *woordvormen* uit. Is de hoedanigheid *in gelijke mate* voorhanden, zoo bedient men zich van de correlatieve bijwoorden *zoo — als*, *even — als*, *even zoo — als*: *hij is zoo groot, als gij; hij is even goed, als dapper.* Is de hoedanigheid in een *geringeren* of wel in *den* betrekkelijk *geringsten* graad aanwezig, zoo bezigt men de bijwoorden *minder* en *minst* vóór den positief: *hij is minder groot, dan zij; hij is de minst geleerde; hij is minder dapper, dan goed.*

II. 1. Onze taal verwerpt *in het praedikaat* het gebruik van den *comparatief* met het bepalende lidwoord. Al is het getal der vergeleken voorwerpen slechts tot twee beperkt, altijd bezigen wij den superlatief, zoodra dit getal bepaald gedacht wordt (vergel. § 47. 4. 4).). Dus: *hij is de grootste van deze twee*, zoowel als: *de grootste van deze vijf kinderen* of *van al die kinderen.* Maar buiten het praedikaat kan de comparatief met het bepalend lidwoord gebruikt worden, wanneer twee bij elkander behoorende zaken tegen elkander worden overgezet. Zoo spreken wij van *het hooger* en *lager onderwijs*, *de hooger hand*, *de betere zijde*, *het hooger-* en *lagerhuis*; en *rechter* en *linker* zijn comparatieven van *recht* en *link.* Desgelijks bezigen wij de zegswijze: *zijne meerderen* of *minderen*, dat is *de meerderen* of *minderen dan hij*, en spreken wij van *de ouderen* of *jongeren van jaren.* *Ouders* en *jongeren* (*leerlingen*) zijn zelven comparatieven, die de waarde van substantieven hebben gekregen.

2. In geval dat twee hoedanigheden, aan een en hetzelfde voorwerp eigen, met elkander vergeleken worden, en de uitkomst is, dat de eene daaraan in hoogere mate dan de andere eigen is, bedienen wij ons van de omschrijving door middel van het bijwoord *meer* vóór dat adjektief, hetwelk de hoedanigheid,

www.libtool.com.cn

die het op de andere wint, te kennen geeft en het eerst genoemd wordt; doch geenszins van den comparatief van dat adjektief. Bij voorbeeld: *hij is meer vlug, dan naarstig;* niet: *hij is vlugger, dan naarstig* of *naarstiger.* Dus zegt Hooft verkeerd: *schalkheit, die slimmer dan welgeaart oft vorstelijk was*, voor: *meer slim*, en Bilderdijk: *een zachte en teedre stem, gevoeliger voor 't harte, dan merkbaar voor het oor*, in plaats van: *meer gevoelig.* Keert men het om en noemt men die hoedanigheid het eerst, welke in geringeren graad bij het voorwerp aanwezig is, zoo bezigt men het bijwoord *minder*, bij voorbeeld: *deze tafel is minder breed dan lang;* niet: *is smaller, dan lang:* wel kan men *smaller* in plaats van *minder breed* zeggen, doch slechts wanneer de breedte van twee voorwerpen vergeleken wordt, maar niet waar, zoo als hier, de breedte tegen over de lengte wordt gesteld.

III. 1. 1). Over het algemeen gesproken, kent onze taal den *volstrekten* (*absoluten*) *superlatief* niet, dat is: nimmer gebruiken wij een superlatief, die zich zou laten omschrijven door de bijwoorden *zeer, buitengemeen* enz. en mitsdien geene vergelijking met andere voorwerpen zou veronderstellen. Dus komt ook de superlatief nimmer met het woordje *een*, noch, behalve *in de toespraak* (*den vocatief*), ontdaan van het lidwoord, voor. Alleen de superlatief *best* wordt absoluut gebruikt, vermits de eigenlijke positief van dit woord verloren is gegaan; aldus wanneer ik iemand *een besten mensch* noem, of van *beste wijn* spreek.

2). Ook de superlatieven der bijwoorden vorderen het artikel vóór zich, daar zij evenmin absoluut worden gebezigd. Evenwel laten sommige bijwoorden ten dezen aanzien eene uitzondering toe. Behalve het adverbiale *best*, als: *gij hebt uw opstel best gemaakt*, voor *zeer goed;* zegt men ook: *ik ben hoogst gelukkig*, dat is, niet: *hooger dan de overigen*, maar *zeer hoog;* desgelijks *uiterst tevreden.* Ook de bijwoordelijke uitdrukkingen *ten hoogste, ten uiterste*, hebben de waarde

www.libtool.com.cn

van volstrekte superlatieven gekregen, hoezeer zij eigenlijk, even als *op het hoogst*, *op het zeerst*, *op het teederst*, *in het minst* enz., eene vergelijking veronderstellen, wel niet tusschen de handelingen van verschillende subjekten, maar tusschen de verschillende graden of tijdstippen van de handeling van één en hetzelfde subjekt. *Hij ontvangt hem het teederst* vergelijkt de teederheid, waarmede de een hem ontvangt, met die, waarmede de ander hem ontvangt; *hij ontvangt hem op het teederst* bepaalt vergelijkenderwijze den graad van teederheid, waarvoor één persoon vatbaar is. *Hoogstens*, *minstens*, hebben bij het aannemen van den bijwoordelijken uitgang het artikel verloren, en *jongstleden*, *laatstverloopen*, *naastgelegen*, *meestmogelijk* zijn ten gevolge der samenstelling verkorte uitdrukkingen voor *het jongst geleden*, *het naast gelegen* enz.; dus is *laatstleden donderdag*, eigenlijk: *den het laatst verleden donderdag*.

2. Veelvuldig is in het gemeenzaam spreken het gebruik van den adverbialen superlatief in plaats van den superlatief des adjektiefs. Zoo zegt men wel: *hij is het gelukkigst*, voor: *de gelukkigste; hij heeft het meeste lust in de studie*, voor: *den meesten* of *den grootsten lust*. Intusschen beteekent *hij is het gelukkigst* niets anders dan: *hij is in een gegeven tijdstip gelukkiger dan ooit*, bij voorbeeld: *hij is het gelukkigst, wanneer hij rustig kan arbeiden*. Wanneer er derhalve vergelijking gemaakt wordt tusschen de hoedanigheid van een en hetzelfde voorwerp, in verschillende tijdstippen of van verschillende zijden beschouwd, alsdan is de adverbiale superlatief op zijne plaats; bestaat er vergelijking tusschen de hoedanigheid van het eene voorwerp en de hoedanigheid van het andere voorwerp, dan bezige men den superlatief des adjektiefs. Iets anders is het, wanneer men, bij voorbeeld, dus spreekt: *deze stof is daartoe het geschiktst*, hetwelk niet hetzelfde beduidt als *de geschiktste*. In den laatsten vorm staat het bijvoegelijk naamwoord attributief in het praedicaat; in den eersten staat het praedicatief: maar juist daarom is het

www.libtool.com.cn

dan ook beter te zeggen: *deze stof is daartoe het meest geschikt* (zie hieronder, IV. 3.).

IV. 1. Sommige *qualitatieve* adjektieven *laten geene trappen van vergelijking toe.* Het zijn de zoodanige, bij welke de beteekenis volstrekt en wiskundig bepaald is, gelijk bij *ledig, gelijk, blind, stom, dood, bloedrood, gouden, ijzersterk, vierkant, viervoetig* enz. Sommige dezer bijvoegelijke naamwoorden laten echter in eene verzwakte of eene overdrachtige opvatting de gradatie toe, als: *dit glas is nog leeger, dan dat*, wanneer *ledig* in de beteekenis van *ten naastebij ledig* genomen wordt; *hij is nog blinder* of *stommer, dan zijn makker*, waar *blind* en *stom* overdrachtig worden genomen. *O keten, goudener dan 't fijnst gezuiverd goud* (Bilderdijk, in het dichtst. *de Echt*).

2. De uitsluitend *attributieve* adjektieven (zie § 65. II. 2. 2).) sluiten allen de comparatie uit, omdat zij, van bijwoorden afkomstig, een punt in den tijd of zekere omstandigheid aanduiden.

3. Van sommige der uitsluitend *praedicatieve* adjektieven (zie § 65. II. 2. 1).) laat de beteekenis de gradatie toe; doch hun praedicatieve natuur, die de verbuiging uitsluit, welke de adjektieven in den superlatiefvorm niet missen kunnen, brengt te weeg, dat zij, bijaldien de graad der hoedanigheid moet worden aangewezen, omschrijvende bijwoorden behoeven. Dus: *het is mij meer leed; hij is het meest benieuwd*, niet: *de benieuwdste* noch *de meest benieuwde; zij is met die gewoonte meer behept.* Alzoo ook: *meer beducht; zijner rede meer machtig, het meest machtig*, niet: *de machtigste; het is mij meer waard*, niet: *waarder*, aangezien *waard*, in de beteekenis van *eene geschatte waarde bezittende*, uitsluitend praedicatief is. Zelfs de uitdrukking: *ik heb hem liever*, voor: *ik bemin hem meer*, is niet onberispelijk; ten minste is zij dubbelzinnig, daar *liever* hier als de comparatief van *gaarne* kan worden opgevat: wil men dus den comparatief van *lief*, praedicatief gebruikt, uitdrukken, dan zegge men: *ik heb hem meer lief.*

www.libtool.com.cn

4. *Deelwoorden* kunnen slechts dan de vormen der comparatie aannemen, wanneer hun niet meer de beteekenis eener handeling, welke binnen eene bepaalde tijdruimte afloopt, eigen is, maar die eener blijvende hoedanigheid eigen is geworden. Dus kan men wel zeggen: *een treffender bericht, het treffendst bericht, een innemender voorkomen, het geliefdste kind;* maar niet: *eene verdedigder stad*, waarvoor men met behulp van bijwoorden zeggen moet: *eene beter, de best verdedigde stad*, gelijk ook: *de best gelukte arbeid, de meest beduidende bewoordingen.*

Wanneer een deelwoord niet alleen eene blijvende hoedanigheid beteekent, maar geheel gelijkbeduidend met eenig adjektief is geworden, mag men zelfs de vergelijkingsvormen niet door omschrijving uitdrukken. *Treffend* nu is zoo veel als *aandoenlijk, innemend* zoo veel als *bevallig;* alzoo is het beter te zeggen: *een treffender bericht*, dan *een meer treffend bericht; het innemendste voorkomen*, dan *het meest innemend voorkomen.* Daarentegen laat *meer* of *meest geliefd* zich zeer wel zeggen, even als *meer* en *meest bemind.*

V. De adjektieven, die van bijwoorden afgeleid, een punt in de ruimte aanduiden, zoo als: *de voorste, de achterste, de bovenste, onderste, binnenste* enz. hebben een superlatiefvorm. De reden hiervan schijnt in het relatieve van de door die adjektieven aangeduide verhoudingen gelegen te zijn, en daar het getal der voorwerpen, waarin zoodanige verhouding bestaat, als die adjektieven te kennen geven, altijd bepaald gedacht wordt, zoo nam men, overeenkomstig ons taaleigen (zie boven II. 1.), den vorm des superlatiefs, niet dien des comparatiefs, aan.

Aanm. Uiterste komt niet rechtstreeks van *uit*, maar van *uiter*, een vorm, die oorspronkelijk bestond nevens *uiten*, dat in *buiten* (*be-uiten*) overig is. Zoo bestond oudtijds nevens *achter* eene partikel *achten*, waarvan het oude *bachten* (d. i. *be-achten*), en nevens *neder*, (*be-*)*neden.* — *Middelste* komt niet af van het substantief *middel*, maar door letterverwisseling (§ 19. 3.) van het bijwoord *midden;* werkelijk zegt men ook *middenste.* Verg. § 104. 1. Aanm.

VI. 1. De verschillende graden zijn voor *bepaling* door middel van bijwoorden vatbaar. De *positief* wordt nader bepaald

www.libtool.com.cn

door *zeer*, *heel* (meer gemeenzaam dan *zeer*), *hoogst*, *uiterst*, *bijzonder*, *al te*, *tamelijk vrij* enz. De *comparatief* door *nog*, *veel*, *weinig*, *eenigszins*, *verreweg*, *vrij*, *vrij wat*; de *superlatief* door *aller*, dat met den superlatief aaneengekoppeld wordt, door *verre weg*, *op verre na* enz.

Aanm. De bepaling van den comparatief door een herhalingstal: *hij is viermaal rijker dan ik*, is als minder juist af te keuren; dit moet zijn: *hij is viermaal zoo rijk als ik.*

2. Na den comparatief gebruikt men vóór het substantief, dat het voorwerp voorstelt, met hetwelk de vergelijking plaats heeft, het bijwoord *dan*: *hij is grooter, dan zijn broeder*. Voorheen, en nog in de spreektaal, gebruikte men achter den comparatief ook het voegwoordelijk bijwoord *als*.

Aanm. *Dan* werd, blijkens het gebruik van dit woord in het Gothisch (than), oorspronkelijk mede als voegwoordelijk bijwoord gebezigd, en beteekende in dit geval hetzelfde wat *als* beteekent.

3. In zekere gemeenzame zegswijzen bezigen wij den comparatief, zonder daarbij het voorwerp, waarmede de vergelijking plaats heeft, uit te drukken. Te weten, in de uitdrukkingen: *dat is erger! dat is leelijker! nu nog mooier!* Voorheen deed men zulks in uitroepen, die met *wat* aanvingen: *Wat euvler God verdeelt de slaven hier en daer!* (Vondel).

§ 70.

Over de vorming van den comparatief en den superlatief.

1. De *comparatief* gaat uit op *er*; de *superlatief* op *st*. Deze beide uitgangen komen onmiddellijk achter den grondvorm des adjektiefs. Slechts bij de adjectieven, wier grondvorm op *r* eindigt, wordt tusschen dezen grondvorm en den uitgang van den comparatief eene *d* ingelascht (zie § 23. I. 2. 1).). De comparatief van *na* neemt als overgangsletter tusschen den stam en den uitgang eene *d* aan (zie ald. 1. 3).). — Daar de uitgang

www.libtool.com.cn

van den superlatief in een door *t* gevolgden sisklank bestaat, zoo verbiedt doorgaans de welluidendheid, ja, de verstaanbaarheid, den superlatief van de adjektieven, die op een sisklank eindigen, te gebruiken. Zoo is er geen hoorbaar onderscheid tusschen *malste* van *mal*, en *malschte* van *malsch*, zoodat men den superlatief van dit laatste woord dient te vermijden. Evenmin is het gebruik van den superlatief van *valsch* aan te bevelen. Maar de *wijsste* is in algemeen gebruik. Bilderdijk spreekt van *wat de aarde hemelscht had.*

Aanm. In den uitgang van den comparatief *er* is de *r* uit *z* ontstaan: *vroeder* is Goth. frôdôza; *beter*, batiza. Ook in den Latijnschen comporatiefuitgang *ior* (voor *ios*) is de *s* de kenmerkende letter (evenals in *magis, cis*). De Latijnsche uitgang toch, zoowel als de Gothische, beantwoordt aan den uitgang van den comparatief in het Sanskr.: *îyas*. Nevens dezen comparatief op îyas (welks sterken vorm *îyâns* wij in den Griekschen comparatiefvorm *-ιων* terugvinden), heeft het Sanskr. een anderen comparatief op *taras* (verwant met het Lat. trans, Fransch *très*, Ital. *tra-*), Gr. τερος, Lat. ter. Van dezen tweeden comparatiefvorm levert het Goth. en bijgevolg het Nederl. nog sporen, als *ander* (Goth. anthar), *hinder*, *zonder*, *onder*, *achter*. De *t* heeft in dit laatste woord haren oorsprong te danken aan de scherpte der *ch:* immers moest de Sanskr., Gr. en Lat. *t* in het Goth. *th* en bij ons *d* opleveren. — De uitgang van den superlatief *st* is in het Goth. *ists:* batists of batista, *best* (d. i. *betst*), Sanskr. *ishtha*, Gr. ιστος. Nevens dezen uitgang heeft de superlatief in het Grieksch den uitgang τατος, het Sanskr. den uitgang *tamas*, dién wij terugvinden in de Lat. superlatieven: *intimus*, *extimus*, *optimus*, *infimus* (voor *inftimus*) enz. en in de Gothische: *hinduma* (Hoogd. *hinderste*), *aftuma* (*achterste*), *innuma* (voor *induma*, *binnenste*).

2. Eenige bijvoegelijke naamwoorden en bijwoorden zijn er, die, bij gemis van eigene vergelijkingstrappen, deze van zinverwante woorden ontleenen.

1). *Goed* mist de trappen van vergelijking; maar bezit daarvoor *beter* en *best* voor *betst* (zie § 24. I. 2. 3).), welke regelmatig afkomen van een positief *bet* of liever *bat*, die bij onze oude schrijvers als bijwoord voorkomt, doch nagenoeg altijd met de kracht van den comparatief.

Aanm. Tot den stam *bat* behoort het subst. *baat*, benevens het werkwoord *baten* en den klankverwisselenden vorm *boeten* (*goed maken*).

2). Ook *kwaad* ontleent zijne trappen van een ander woord, te weten van *erg* of *arg:* zij luiden dus *erger* en *ergst*. *Kwader* en *kwaadst* zijn evenwel niet geheel buiten gebruik, en

www.libtool.com.cn

verre van hetzelfde als *erger* en *ergst* te beteekenen: zij zien meer op het zedelijk karakter, even als *slecht*, terwijl *erger* en *ergst* het uitwendig verkeerde, verwarde en benarrende aanduiden.

3). Als graden van *veel* of *menig* dienen *meer* en *meest*, welke woorden eigenlijk *grooter* en *grootst* beteekenen. *Meer* is in onze taal onverbuigbaar en wordt dus slechts als bijwoord of als zelfstandig telwoord gebezigd; maar als adjektief verbuigbaar is de vorm *meerder* door verdubbeling van den uitgang des comparatiefs en de gewone inlassching eener euphonische *d* ontstaan.

4. Ook *weinig* kent in onze taal geene graden. Daarvoor bezigt men *minder*, met ingelaschte *d* voor *minner*, en *minst*, die eigenlijk *kleiner* en *kleinst* beteekenen en van *min* afkomen, hetwelk nog als bijwoord, doch met de kracht van een comparatief, overig is. *Min* als adjektief in den zin van *onbeduidend*, ook wel van *laaghartig*, schijnt op geen genoegzaam gezag te steunen.

Aanm. 1. Ten bewijze dat *meer* en *meest* eigenlijk *grooter* en *grootst*, *minder* en *minst* eigenlijk *kleiner* en *kleinst* beteekenen, kan deze plaats strekken: *Hetwelk* (*mostaardzaad*) *wel het minste is onder al de zaden, maar wanneer het opgewassen is, dan is het het meeste van de moeskruiden* (Math. 13, 32).

Aanm. 2. De trappen van *weinig* zijn niet geheel buiten gebruik: *hoewel ik, u overvloedelijker beminnende, weiniger bemind worde* (II Cor. 12, 15). *Schoon iedere menschenleeftijd weinige groote Dichters ziet geboren worden, nog weiniger groote Redenaars mag zij aanschouwen* (v. d. Palm).

5). *Eerder* geldt als comparatief van *vroeg;* doch met den superlatief *eerst* behoort het bij *eer* (Goth. air, *vroeg*), dat, even als *eerder*, slechts als bijwoord gebruikt wordt, en niet meer voor positief geldt, maar steeds in de beteekenis van den comparatief voorkomt. *Eerst* geldt voor een rangschikkend telwoord.

6). Het bijwoord *gaarne* heeft thans geene eigene trappen van vergelijking: zij worden vervangen door *liever*, *het liefst*. In de gemeenzame taal zegt men ook *grager*, *graagst*, van *graag*.

www.libtool.com.cn

7). *Wel*, dat als bijwoord het begrip uitdrukt van het adjectief *goed*, heeft, even als dit woord, tot trappen van vergelijking de vormen *beter* en *best*.

8). *Zeer* kent nog een superlatief: *op het zeerst*; voorheen ook een comparatief *seerre* (*zeerer*).

3. Adjektieven of adverbiën met bijwoorden of bijvoegelijke naamwoorden *samengesteld* nemen natuurlijk de uitgangen der graden achter het laatste lid der samenstelling, als: *vrijmoediger* (niet: *vrijermoedig*), *boosaardigst*, *volkomener*, *veelvuldigst*, enz. Dus ook *goedkooper* van het adjektief *goedkoop*: *beter koop* is de comparatief van de bijwoordelijke uitdrukking *goê koop* (vergel. § 43. III. 2. 2).). — Met bijwoorden samengestelde adjektieven, die van oorsprong *deelwoorden* zijn, kunnen (volgens § 69. IV. 4.) slechts dan achter het laatste lid de uitgangen der comparatie erlangen, wanneer zij volstrekt tot de beteekenis van een bijvoegelijk naamwoord zijn overgegaan. Dus *hoogdravender* (dat is *gezwollener van stijl*), *welluidendst*, *welbespraakter* (zoo veel als *welsprekender*), *welgemaaktst*; maar: *hooger geplaatst*, niet: *hooggeplaatster*. — De Decker geeft aan *welgemoed* den comparatief *bet gemoet*. Om het begrip van den comparatief des samengestelden bijwoords *dikwijls* uit te drukken, bedient men zich van *meermalen*, en voor den superlatief van *het meest*. — Het interjectionale bijwoord *welkom*, eindelijk, maakt, als adjektief gebruikt, den comparatief *welkomer*, maar in den superlatief *meest welkom*.

www.libtool.com.cn

VIERDE HOOFDSTUK,

OVER DE CONCRETIE OF SAMENVOEGING DER BIJVOEGELIJKE MET DE ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

§ 71.

1. Zoodra een attributief adjektief met een substantief vereenigd wordt, komt het, in de meeste gevallen, reeds in den nominatief, niet in den grondvorm voor, maar neemt in dien naamval eene *e* aan: *een groote man*, *de groote man*, *de grootere vrouw*, *het grootste kind*, *goede vader*.

1). Bij de toevoeging dezer *e* en der andere verbuigingsuitgangen (*en*, *er*) blijft de onvolkomen vokaal des adjektiefs onvolkomen, hetgeen door verdubbeling der konzonant vóór die uitgangen in het schrift wordt te kennen gegeven: *glad*, *gladde*; *fel*, *felle*; *los*, *losse*. Alleen *bros* maakt *broze*; *grof*, *grove* (zie § 8. 1. 2).). Achter de volkomen vokaal gaat vóór de vokaal van den uitgang de oorspronkelijk zachte sisklank en spirant, slechts op het eind des woord met *s* en *f* geschreven, weder in *z* en *v* over: *grijs*, *grijze*; *doof*, *doove*.

2). Sommige bijvoegelijke naamwoorden eindigen reeds in den grondvorm op *e*, bepaaldelijk zulke, die vóór deze *e* van den grondvorm eene *d*, voorafgegaan van een volkomen vokaal, bezitten: *spade*, *moede*, *blode*, *blijde*. Worden zulke adjektieven geapokopeerd (zie § 26. 2.), dan zijn zij ongeschikt om de *e* der samenvoeging (*concretie*) met het substantief aan te nemen; bij gevolg kunnen zij in dezen geapokopeerden vorm slechts in die gevallen gebruikt worden, waarin ook bij andere adjektieven deze *e* mag wegblijven; dus niet: *de moê wandelaar*, maar wel: *een moê wandelaar*; wel: *een blij bericht*, maar niet: *eene blij tijding*.

www.libtool.com.cn

2. In sommige gevallen mist het adjektief in het mannelijk en het onzijdig geslacht elken samenvoegingsuitgang. Alsdan staat het adjektief in den nominatief van den *sterken vorm*; terwijl het adjektief, wanneer het bij zijne attributieve verbinding met het substantief de *e* aanneemt, door den *zwakken vorm* is gekenmerkt. Aldus heeft in: *een groot man*, *het moedig paard*, *een lief kind*, het adjektief den sterken; in: *een groote man*, *het moedige paard*, den zwakken vorm. In het vrouwelijk geslacht bestaat er geen verschil meer tusschen den zwakken en den sterken vorm, aangezien beide thans op eene toonlooze *e* uitgaan.

Oorspronkelijk komt de sterke vorm des adjektiefs daar te pas, waar de hoedanigheid eerst uitdrukkelijk aan het voorwerp wordt toegekend; maar de zwakke vorm daar, waar het bezit der hoedanigheid als eene bekende zaak van het voorwerp vermeld wordt. Met dezen grondregel is het tegenwoordig gebruik nog in overeenstemming.

1). Achter het lidwoord *de* en de adjektieve voornaamwoorden *deze*, *die*, *gene* enz., wordt de hoedanigheid doorgaans in het voorwerp begrepen, zonder dat zij daaraan eerst uitdrukkelijk wordt toegekend, daar die woordjes veronderstellen, dat er van een in zijnen aard en hoedanigheden bekend, van een vroeger genoemd voorwerp sprake is. Deswegens wordt *in het mannelijk geslacht* achter *de*, *deze* enz. altijd *de zwakke* vorm des adjektiefs aangewend: *de groote man* (nooit: *de groot man*), *deze goede herder*, *die sterke soldaat*, *gene goede vader*. Doch *in het onzijdig geslacht* kan achter het lidwoord (*het*) en die andere woorden nog zoowel de sterke als de zwakke vorm worden gebezigd: *het moedig paard*, en *het moedige paard*. Dit laatste ziet op een te voren genoemd of anderszins bekend paard; het eerste schrijft uitdrukkelijk de hoedanigheid *moed* aan een enkel paard of aan het gansche geslacht *paard* toe. Hetzelfde verschil van beteekenis ligt ten grondslag aan andere uitdrukkingen, waarin het adjectief vóór een onzijdig zelfstandig naamwoord beurte-

www.libtool.com.cn

lings in den zwakken en den sterken vorm voorkomt. Bij voorbeeld, zeg ik: *het lief kind*, *mijn lief kind*, zoo valt de nadruk noodwendig op *lief*, omdat ik alsdan de hoedanigheid eerst uitdrukkelijk aan het kind toeschrijf; niet desgelijks in: *het lieve kind* of *mijn lieve kind*. *Het Hollandsche volk* beteekent de Hollandsche natie in tegenoverstelling van andere volken; *het Hollandsch volk* doet aan die klassen der natie denken, waarin het Hollandsche volkskarakter zich duidelijk vertoont, vermits men in dezen sterken vorm het attribuut *Hollandsch* als eene zedelijk kenmerkende hoedanigheid aan het begrip *volk* uitdrukkelijk toekent. Spreek ik van *uw oud huis*, zoo noem ik uw huis oud, maar van *uw oude huis*, zoo gewaag ik van uw *voormalige* huis in tegenoverstelling van het nieuwe.

2). Bij de aanwending van het zoogenaamde lidwoord *een*, het ontkennende telwoord *geen* en de onbepaalde telwoorden *menig*, *eenig*, *ieder*, *elk*, *zeker*, *alle* (enkelvoud collektief) en *veel* (onzijdig enkelvoud), die alle onbepaald laten, welk individu bedoeld wordt, heeft het geval plaats, dat het voorwerp nog niet bekend was en bijgevolg zijne hoedanigheden evenmin bekend waren: alzoo worden deze hoedanigheden alsdan aan het voorwerp eerst uitdrukkelijk toegekend. Dit is de reden, dat men voor het *onzijdig geslacht* tot regel heeft aangenomen, wanneer die woordjes of geenerlei bepalend woord vóór het adjektief komt, alleen den *sterken* vorm te bezigen: *een goed kind* (nooit: *een goede kind*), *menig sterk paard*, *eenig gereed geld*, *ieder Engelsch boek*, *elk behoeftig kind*, *zeker gunstig bericht*, *alle verstandig onderwijs*, *veel helder water*, *goed water*. Maar in het *mannelijk geslacht* vermag men in bepaalde gevallen achter dezelfde woordjes zoowel den zwakken als den sterken vorm te bezigen.

a. Vóór *qualitatieve* of qualitatief gebruikte *substantieven* (zie § 48. I. 2. 1).) staat het adjektief achter die onbepaald aanwijzende woorden (met uitzondering van *veel*) in den sterken vorm, in geval dit adjektief den persoon kenmerkt in zijne

www.libtool.com.cn

door het substantief uitgedrukte hoedanigheid; doch in den zwakken, indien de eigenschap den persoon in het algemeen en niet bepaaldelijk in die hoedanigheid betreft. Dus is *een goed koning, een man, die als koning goed is;* doch *een goede koning, een koning, die goed van aard is:. een groot man, een die als man (wegens zijn karakter en daden) groot is; een groote man, een man, die groot van gestalte is: een sterk looper, iemand, die als looper sterk is, die sterk loopt; een sterke looper, een looper, die sterk is: een goed vriend, iemand, die ons een goed vriend is; een goede vriend, een goede man, die onze vriend is: een eenvoudig burger, iemand, die niets meer is, dan een burger; een eenvoudige burger, een burger, die eenvoudig van zeden is: een onwillig overtreder, een die tegen zijnen wil overtreedt; een onwillige boosdoener, een boosdoener, die onwillig is: een eerwaardig grijsaard, een wiens grijsheid eerbied inboezemt; een eerwaardige grijsaard; een grijsaard, die eerwaardig is: een waardig zoon van zulk een vader, een, die wegens zijne deugden of ondeugden zijnen vader waardig is; een waardige zoon, een zoon, die zedelijke waarde heeft.*

Krijgt een substantief een adjektief vóór zich, hetwelk wel den persoon in zijne bepaalde hoedanigheid kenschetst, maar eene hoedanigheid te kennen geeft, die aan den persoon niet uitdrukkelijk behoefde toegekend te worden, omdat zij in hem van zelve voorondersteld wordt, dan kàn dit adjektief alleen in den zwakken vorm voorkomen; dus: *een kwade schelm* (nooit: *een kwaad schelm*), *een erge dief, een wreede Nero, een lastige zot.*

b. De adjektieven op *sch*, die een landaard aanduiden, kunnen achter *een* enz. ook in den sterken vorm voorkomen, aangezien de bijzonderheid, dat iemand tot deze of gene natie behoort, eene bloote toevalligheid is, die nimmer in den persoon begrepen kan worden. Alzoo: *een Fransch geleerde, een Vlaamsch schilder*, zoowel als *een Fransche geleerde,*

www.libtool.com.cn

een Vlaamsche schilder. Echter zegt men nimmer *een Vlaamsch boer*, *een Turksch slaaf*, waar het gebruik, wellicht door een begrip van welluidendheid geleid, de weglating der *e* verbiedt.

c.. Vóór de woorden *man*, *mensch* en de persoonsnamen op *ling* kan men achter *een* enz. den sterken vorm van het adjektief bezigen, al worden zij volstrekt niet qualitatief gebruikt. Dus: *een blind man, een edel jongeling, een bevallig vreemdeling.* In *een blinde man* is *man* een bloot toevoegsel: *een blinde* zou volstaan; en het adjektief heeft aldus zelf de waarde van een qualitatief substantief (zie beneden 4).); *een blind man*, daarentegen, is een man, aan wien de hoedanigheid *blind* eerst uitdrukkelijk wordt toegekend. *Een luie jongeling* is desgelijks zooveel als *een jonge luiaard*. *Een edel jongeling* is een jongeling, aan wien de eigenschap *edel* toegekend wordt; *een edele jongeling* is zooveel gezegd als *een edelaardige* (*mensch*), van wien de bijzonderheid, dat hij nog jong is, mede vermeld wordt.

3). Bij het *aanspreken* van personen (in den *vocatief*) gebruikt men het adjektief doorgaans in den zwakken vorm: hier toch ontbreekt het bepalend woord om geene andere reden, dan omdat de tegenwoordigheid van den aangesproken persoon hem bepaald genoeg aanwijst: *edele vriend*, *weledele Heer*, *blinde man.* Ook wanneer een mannelijke stofnaam door een adjektief zonder artikel wordt voorafgegaan, heeft dit adjektief den zwakken vorm: *goede wijn*, daar ook hier het bepalend artikel slechts deswegens ontbreekt, omdat, gelijk van zelf spreekt, niet zekere soort of hoeveelheid van goeden wijn, maar bepaaldelijk alle goede wijn bedoeld wordt. In *vrij wijn* duidt het adjektief niet de hoedanigheid van den wijn aan, maar de voorwaarde, waarop hij te krijgen is; alzoo is in deze uitdrukking het woord *vrij* bijwoordelijk of praedicatief op te vatten.

4). *Bijvoegelijke naamwoorden*, als qualitatieve substantieven gebruikt, bezitten altijd den zwakken vorm (verg. § 59. 1. 1).): hier toch wordt de hoedanigheid niet eerst uitdrukke-

www.libtool.com.cn

lijk aan het voorwerp toegekend, na daarvan aanvankelijk afgescheiden gedacht te zijn, maar maakt zij deszelfs wezen zelve uit. Dus: *een geleerde*, *een arme*, *een doode*, *een verstandige*, *een wijze*, *het goede*, *het kwade*. Evenwel zegt men: *een zot*, *een dwaas*, *een gek:* dit toch zijn niet zoo zeer tot substantieven verheven adjektieven, als veeleer woorden, die, hoezeer oorspronkelijk adjektieven, in den sterken vorm tot werkelijke substantieven geworden zijn. Zoo zijn *mensch*, *heer*, *nar*, oorspronkelijk mede adjektieven, maar thans niet te min uitsluitend substantieven. Eveneens zijn *het wit* (*de witte kleur*) enz., *het schoon* (*de schoonheid*), *het goed en kwaad* (het afgetrokken begrip dezer hoedanigheden) substantieven, maar *het witte*, *het schoone en goede* (*dat wat wit*, *dat schoon en goed is*) zelfstandig gebruikte adjektieven.

5). De *tegenwoordige deelwoorden* komen nagenoeg altijd *in den zwakken vorm* voor. Terwijl de adjektieven, wanneer zij praedicatief gebruikt worden, altijd in den sterken vorm staan, en zelfs het vrouwelijke adjektief, zoo gebezigd, zijnen uitgang (*e*) verliest, zoodat het adjektief, als het praedicatief optreedt, met recht gezegd kan worden onverbogen te blijven (zie § 65. II. 1.), behouden, daarentegen, die deelwoorden veelal de *e*, wanneer zij praedicatief voorkomen: telt een werkwoord in den infinitief slechts éene lettergreep, dan mag zelfs deze *e* niet weggelaten worden; bij voorbeeld: *hij is beterende*; *mijn doel bereikt hebbende*, *verlang ik niets meer*; *gelukkig zijnde* (nimmer: *zijnd*), *verlang ik niet nog gelukkiger te worden*; *nog half slapende*, *trad hij binnen*. Slechts wanneer zulk een deelwoord werkelijk tot adjektief is geworden, verliest het, praedicatief gebruikt, den zwakken uitgang: *het kind is zeer innemend*; *deze tijding is bijzonder treffend*. Attributief gebruikt volgt het tegenwoordig deelwoord thans de regelen, die er omtrent het gebruik van den sterken of den zwakken vorm voor de adjektieven bestaan. Slechts valt hier op te merken, dat het tegenwoordig deelwoord, wanneer men het de *e* des zwakken vorms laat behou-

www.libtool.com.cn

den, beter den aard en de kracht eens deelwoords bewaart. Vandaar dat men aan een tegenwoordig deelwoord, waar het deze *e* ontbeert en als adjektief kan opgevat worden, de kracht eens adjektiefs toekent. Bij voorb.: *het leerend kind* schrijft aan het kind de daad van *leeren* toe als een doorgaand bedrijf; *het leerende kind* schrijft eene in een bepaalden tijd vallende daad aan het kind toe, en beteekent *het kind, dat nu leert* of *toen leerde.*

6). De *rangschikkende telwoorden* staan altijd, zelfs in het onzijdig geslacht, in den *zwakken vorm: elke tiende man, het twintigste boek.* Ook zijn deze telwoorden eigenlijk superlatieven, en bij deze, als noodwendig door het bepalend lidwoord of zoodanige voornaamwoorden, die een bekend voorwerp aanwijzen, voorafgegaan, heerscht de zwakke vorm. Alleen *eerste*, dat meer de natuur van een qualitatief adjektief heeft, daar het niet van een grondgetal afkomt, maar de superlatief is van het adjektief *eer*, zie § 70. 2. 5), kan in het onzijdig geslacht de *e* ontberen: *mijn eerst gevoel.*

VIJFDE HOOFDSTUK.

OVER DE VERBUIGING DER BIJVOEGELIJKE NAAMWOORDEN.

§ 72.

1. De naamvalsverbuiging der adjektieven is of *sterk* of *zwak.*

1). Tot voorbeeld der *sterke verbuiging* kiezen wij het bijvoegelijk bezittelijk voornaamwoord *mijn:*

www.libtool.com.cn

	Enkelvoud,			Meervoud,
	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	In alle geslachten.
Nomin.	mijn,	mijne,	mijn,	mijne,
Genit.	mijns,	mijner,	mijns,	mijner,
Datief,	mijnen,	mijner,	mijnen,	mijnen,
Accus.	mijnen.	mijne.	mijn.	mijne.

2). Tot voorbeeld der *zwakke verbuiging*, het adjektief *goed*, met het lidwoord en een substantief vereenigd, aangezien de adjektieven volledig slechts in vereeniging met een door het artikel bepaald substantief dus verbogen worden:

Enkelvoud,

	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.
Nomin.	De goede man,	De goede vrouw,	Het goede kind,
Genit.	Des goeden mans,	Der goede vrouw,	Des goeden kinds,
Datief,	Den goeden man (voor: manne),	Der goede vrouw,	Den goeden kinde (verouderd),
Accus.	Den goeden man.	De goede vrouw.	Het goede kind.

Meervoud (in alle geslachten gelijk),

Nomin. De goede mannen,
Genit. Der goede mannen,
Datief, Den goeden mannen,
Accus. De goede mannen.

Aanm. Blijkens dit voorbeeld is de *n*, het kenmerk der zwakke verbuiging, in den genitief, datief en accusatief vrouwelijk enkelvoud, alsmede in den nominatief, genitief en accusatief meervoud afgesleten.

De datief meervoud vrouwelijk, die eigenlijk gelijk is aan den vorm van dezen naamval in het mannelijk en onzijdig geslacht, bij voorbeeld: *Wee den bevruchten en zoogenden vrouwen. Den bloemen 't leven schenkt, nog in heur' knop verborgen* (Bilderdijk), wordt meestal door omschrijving uitgedrukt, als: *kinderen zijn aan goede moeders eerbied en liefde schuldig.* Veelal laat men dan het voorzetsel weg, zonder daarom den vorm van den accusatief, door het voorzetsel gevorderd, in den vorm des datiefs te veranderen: *kinderen zijn goede moeders eerbied en liefde schuldig.*

Aanm. 1. Sommige auteurs meenen, dat de dat. meerv. vrouwel. op *er* kan uitgaan: *Der kudden geeft gij ruime heiden* (Evang. Gez. 164). Ja, in het

www.libtool.com.cn

eind der vorige eeuw moest *der*, *dezer*, wel eens voor datief meerv. onzijd. gelden: *dat het der Leden der Souveraiiteit vrij staat* enz. Omstreeks den zelfden tijd was *der* voor den genit. enkelv. mannel. niet ongewoon. Doch dit zijn staaltjes van gemis aan kennis of aan ontzag voor de ware regels der taal.

Aanm. 2. Tot voorbeeld der sterke verbuiging hebben wij een bijvoegelijk voornaamwoord moeten kiezen, omdat de qualitatieve adjektieven niet meer sterk verbogen worden. Komt zoodanig adjektief met een verbogen bepalend woord vóór het zelfstandig naamwoord, zoo wordt het thans altijd zwak verbogen; wordt het met zijn substantief door geenerlei bepalend woord voorafgegaan, zoo worden de genitief en de datief enkelvoud door voorzetsels, die dan den accusatief regeeren, omschreven, en men zegt *van goeden wijn*, *aan goeden wijn*, in plaats van *goedes wijns*, *goeden wijne;* desgelijks in het meervoud: *van goede menschen*, voor: *goeder menschen.* Maar de datief meervoud is ook zonder omschrijving in gebruik: *geef dapperen mannen de eer*, *die hun toekomt.* Slechts in enkele uitdrukkingen komt de genitief van een attributief adjektief, door geen determinatief bepaald, zonder omschrijving voor; doch dan eindigt deze naamval op de zwakke *n*, niet op *s: vol zoeten wijns.* Bijwoordelijke uitdrukkingen alleen bewaren de voorbeelden van sterk verbogen adjektieven: in den genitief enkelvoud mannelijk en onzijdig: *goedsmoeds*, *blootshoofds*, en in den genitief enkelvoud vrouwelijk: *onverrichterzake*, *gelukkigerwijze;* in den datief enkelv. onzijdig: *van goeden huize*, *van koninklijken bloede*, en in den datief enkelv. vrouwelijk, *van goeder hand*, *ter goeder ure.*

2. Wanneer een adjektief zonder substantief in de rede voorkomt, dan wordt of het adjektief zelfstandig gebruikt, of bij het adjektief moet een vroeger genoemd substantief in de gedachte ingevuld worden. In dit laatste geval heeft de weglating van het substantief geenerlei invloed op de verbuiging.

1). *a.* Wordt het adjektief als een zelfstandig naamwoord van het mannelijk geslacht gebruikt, dan neemt het de verbuiging van zulk een substantief aan, met den zwakken genitief in het enkelvoud. Alzoo verbuige men dan:

Enkelvoud,

Nomin. De blinde,
Genit. Des blinden,
Datief, Den blinde,
Accus. Den blinde.

Het meervoud heeft in alle naamvallen de *n*.

De bijvoegelijke telwoorden *vele*, *sommige*, *alle*, *beide* enz. laten ook dan, wanneer zij zelfstandig gebruikt worden, den sterken genitief meervoud toe: deze genitief staat alsdan bij

www.libtool.com.cn

voorkeur vóór het naamwoord, van hetwelk hij afhangt: *veler gevoelen, sommiger meening, aller vreugd, beider geluk.*

b. Een bijvoegelijk naamwoord, als zelfstandig naamwoord van het vrouwelijk geslacht gebruikt, heeft in het enkelvoud, evenals elk zelfstandig naamwoord van dit geslacht (met uitzondering der persoonsnamen) geene verbuiging. In het meervoud eindigt het op *en*: enkelvoud: *de, der, der, de schoone*; meervoud: *de, der, den, de schoonen.*

c. Een bijvoegelijk naamwoord, als zelfstandig naamwoord van het onzijdig geslacht gebruikt, heeft in den nominatief en den accusatief den zwakken vorm (zie § 71. 2. 4).): *het schoone en goede.* Zulk een onzijdig zelfstandig gebruikt bijvoegelijk naamwoord mist den genitief en den datief, welke naamvallen dus door omschrijving worden uitgedrukt: *van het schoone en goede, aan het schoone en goede.* Alleen achter *iets, niets, wat* en *hetgeen*, en in enkele zegswijzen achter *iemand* en *niemand* kan een onzijdig adjektief, zelfstandig gebruikt, in den onomschreven genitief staan, die dan het lidwoord mist en den sterken vorm heeft: *iets lekkers, niets goeds, wat groots, hetgeen hij edels gedaan heeft, iemand anders, niemand vreemds.* Eindigt het adjektief op een sisklank, zoo verwaarloost men den uitgang des genitiefs: *iets frisch, iets heidensch, niets dagelijksch.* Zulke zelfstandig gebruikte adjektieven missen het meervoud, daar zij een abstrakt begrip te kennen geven.

2). Slechts dan wanneer het begrip des voorwerps in het adjektief zelve vervat is, kan men het bijvoegelijk naamwoord zelfstandig gebruikt achten. Alleen dan derhalve, wanneer een mannelijk of vrouwelijk adjektief de waarde heeft van een qualitatieven soortnaam, heeft zulk een adjektief de verbuiging van een substantief, met den uitgang der zwakke verbuiging slechts in den genitief, en de *n*, het kenmerk van het meervoud bij de substantieven, in dit getal. Zoo zegge men dan: *Hij bewees den edelen zijne hulde; hij zag den edelen met eerbied aan*, bijaldien men een te voren genoemden bepaalden

www.libtool.com.cn

persoon op het oog heeft; maar: *zulk een einde voegt den edele* (*den edelman*); *God beschermt den vrome.* En in het meervoud: *de edelen, de grooten des lands;* maar: *hier hebt gij schoenen van verschillende maat; ik geef de voorkeur aan de groote*, waarbij men *schoenen* denkt; even zoo: *zie daar verschillend gekleurde handschoenen, verkiest gij de groene of de zwarte? Groenen*, daarentegen, zijn personen, die in eenig gilde nog niet zijn ingewijd, en *zwarten* beteekent *negers.*' Bijvoegelijke telwoorden en voornaamwoorden worden als zelfstandig gebruikt aangemerkt en nemen dus (met uitzondering van *die*, dat eene eigenaardige verbuiging heeft) de *n* in het meervoud aan, wanneer zij het begrip *personen* of *lieden* stilzwijgend in zich bevatten, of op genoemde personen dus verwijzen, dat zij alle met den persoonsnaam bedoelde personen zonder onderscheid insluiten. Bij voorbeeld: *Dezen zijn van dit, genen van een ander gevoelen; hij bemint de zijnen; sommigen zijn van oordeel; velen hebben de gewoonte* enz. Maar: *sommige der edelen. In deze streek houden zich de vreemdelingen bij voorkeur op; ik zag er reeds vele.* Daarentegen in een samenhang als deze: *de Grieken, zoowel als de Romeinen, hebben eene groote rol in de geschiedenis gespeeld; de eersten* enz., zegge men *de eersten*, omdat dit woord op alle bedoelde *Grieken* zonder onderscheid ziet; zeide men hier *de eerste*, zoo zouden de substantieven *Grieken* en *Romeinen* er in de gedachte bij herhaald moeten worden, en men zou bepaaldelijk *de eerste Grieken* en *Romeinen* tegen de *laatste* schijnen over te stellen.

3. *Onverbogen* blijft het adjektief:

1). Als het lidwoord *een* tusschen het adjektief en het substantief te staan komt, hetgeen achter de bijwoorden *hoe, zoo, even* en *te* mag geschieden: *zoo eerlijk eene vrouw, even zwaar een last, te moeielijk eene taak.*

2). In den accusatief van het mannelijk geslacht, wanneer in de boven vermelde gevallen (§ 71. 2. 2).) ook in den nominatief de sterke vorm moet gebezigd worden. Dus: *ik heb daar*

www.libtool.com.cn

een bekwaam schilder leeren kennen; men kan niet anders van zulk een goed vorst verwachten, enz.

3). Welluidenheidshalve *mogen* onverbogen blijven de *comparatieven*, alsmede de *adjektieven* en *deelwoorden op en*; aldus: *zijne nagelaten gedichten, open brieven, nog grooter roem behalen, een verhevener bestemming*. Om dezelfde reden mag men het woordje *een* in die vormen, waar de verbuiging de toevoeging van *en* zou vorderen, of zelfs dan, wanneer de uitgang in eene enkele *e* zou bestaan, onverbogen laten.

4. *Onverbuigbaar* zijn:

1). De *stoffelijke adjektieven* op *en*: *gouden uurwerken, de zilveren lepel, eene hoornen huid.*

2). De *landsmansnamen* op *er*, als adjektieven gebruikt. Inderdaad is het bijvoegelijk gebruik van zulke naamwoorden slechts schijnbaar: zij behouden hunne natuur van substantieven en vormen eene samenkoppeling met het volgende substantief. Bij voorbeeld: *Amsterdammer schippers, den Harlinger beurtman, Nürnberger waren.*

3). Ook de adjektieven *rechter* en *linker* vormen eenigermate eene samenkoppeling met het volgende substantief en blijven daarom thans onverbogen: *hij heeft zijn rechter voet verstuikt; de linker hand.*

4). De telwoorden op *lei* en *hande* zijn onverbuigbaar, omdat zij, hoezeer als adjektieven behandeld, eigenlijk bijwoordelijke uitdrukkingen zijn, bestaande uit een telwoord en het substantief *lei* of *hande* in den genitief vrouwelijk enkelvoud (zie § 36. 5.).

www.libtool.com.cn

DERDE AFDEELING.

OVER HET VOORNAAMWOORD.

EERSTE HOOFDSTUK.

OVER DE SOORTEN DES VOORNAAMWOORDS IN HET ALGEMEEN.

§ 73.

I. Voornaamwoorden zijn woorden, die voorwerpen aanwijzen met onderscheiding van de plaats, die zij in de ruimte innemen (zie § 46. 3.).

II. 1. Men onderscheidt de volgende soorten van voornaamw.:

1). *Persoonlijke.* De voornaamwoorden, die dezen naam dragen, worden in drie ondersoorten verdeeld: *a.* zij wijzen het voorwerp aan, dat zich in het middelpunt der ruimte bevindt, mitsdien den denkenden of sprekenden persoon zelven: *het voornaamwoord van den eersten persoon enkelvoud; b.* of zij wijzen één of meer voorwerpen aan, die zich in een of meer punten buiten het middelpunt bevinden: *het voornaamwoord van den derden persoon; c.* of zij vooronderstellen eene verbinding van den spreker met een of meer personen buiten hem, en wel *a*) deels dus, dat de spreker één of meer personen buiten hem tegen zich overstelt: *het voornaamwoord van den tweeden persoon*, *b*) deels dus, dat hij één of meer personen, als het ware, met zich in het middelpunt begrijpt: *het voornaamw. van den eersten pers. meervoud.*

2). *Bezittelijke.* Dit zijn voornaamwoorden, die aanduiden, of eenig ding aan den eersten, aan den tweeden, of aan den derden persoon toekomt.

www.libtool.com.cn

3). *Aanwijzende.* Dit zijn voornaamwoorden, die door verschillende vormen te kennen geven, of de voorwerpen zich al of niet in de nabijheid van den spreker bevinden.

4). *Bepalende.* Dit zijn vnw., die op een nevensgaanden of in de gedachte aan te vullen afhankelijken zin verwijzen.

5). *Onbepaalde.* Zoo noemt men zekere zelfstand. naamwoorden, die het karakter van voornaamwoorden gekregen hebben.

6). *Vragende.* Dit zijn voornaamwoorden, welke te kennen geven, dat eenige persoon of zaak, of wel deze of gene bijzonderheid betreffende eenigen persoon of zaak den spreker onbekend is en hij dienaangaande opheldering verlangt.

7). *Betrekkelijke.* Dit zijn vnw., welke dienen om een bepalenden zin met een substantief te verbinden (zie § 46. 8.).

2. Voorts worden de voornaamwoorden onderscheiden in *zelfstandige* en *bijvoegelijke voornaamwoorden* (§ 46. 3. § 65. I.). Alleen de persoonl. voornw., de onbepaalde vnw., van de bepalende voornw. *degene*, en van de vragende *wie* en *wat* zijn uitsluitend zelfstandig. De overige worden alle bijvoegelijk bij zelfstandige naamwoorden gebezigd.

TWEEDE HOOFDSTUK.

OVER DE SOORTEN DES VOORNAAMWOORDS IN HET BIJZONDER EN OVER DE VERBUIGING DER VOORNAAMWOORDEN.

§ 74.

Over de persoonlijke voornaamwoorden.

1. Deze voornaamwoorden worden dus verbogen:

	1e Persoon.	2e Pers.	3e Persoon.		
Enkelvoud:			mannel.	vrouwel.	onzijd.
Nomin.	ik,		hij,	zij *of* ze,	het,
Genit.	mijner *of* mijns,		zijner *of* zijns,	harer *of* haars,	
Datief,	mij *of* me,		hem,	haar,	
Accus.	mij *of* me.		hem.	haar *of* ze.	het.

www.libtool.com.cn

	1e Persoon.	2e Pers.	3e Persoon.		
			Meervoud:		
Nom.	wij *of* we,	gij *of* ge,	zij *of* ze,	zij *of* ze,	zij *of* ze,
Gen.	onzer *of* ons,	uwer *of* uws,	hunner *of* huns,	harer *of* haars,	
Dat.	ons,	u,	hun,	haar,	
Acc.	ons.	u.	hen *of* ze.	haar *of* ze.	ze.

De datief en de accusatief van het persoonlijk voornaamwoord van den derden persoon bezitten bovendien gezamenlijk den *terugwerkenden* vorm *zich*, die dan gebruikt wordt, wanneer het onderwerp der rede zelf, hetzij als in de handeling betrokken, hetzij als het voorwerp der handeling wordt voorgesteld. Deze vorm *zich* dient zoowel voor het mannelijk als voor het vrouwelijk geslacht, en tevens zoowel voor het enkel- als voor het meervoud.

Aanm. *Zich* is het Goth. sik, eigenlijk alleen accusatief van den reflexieven genitief seina (sui): de datief is: sis. *Zich* is een Opperduitsche vorm: onze tongval zou *zik* vorderen. Opmerkelijk is het, dat dit terugwerkend voornaamwoord, hetwelk ook in het Oudnederduitsch bestond, maar in het Angels. evenmin als in het Engelsch, en dat zich zeer schaarsch in het Middennederlandsch vertoont, in het later Nieuwnederl., ten minste in de schrijftaal, in algemeen gebruik is gekomen. Vroeger en nog in den Statenbijbel bezigde men gemeenlijk het gewone persoonl. voornaamwoord van den derden pers. ook in den terugwerkenden zin. In zekere Mnl. preêken (uitgegeven in Haupts *Zeitschr.* II, bl. 352, 356 enz.) komt *zich* meermalen voor; in *der Minnen Loep*, die overvloeit van Germanismen, een enkel maal (IV, *v.* 1686). Marnix en Spiegel gebruiken *zich;* doch Coornhert en R. Vischer niet. Cats wendt het slechts in enkele gevallen aan. De *Tweespraak van de Nederd. Letterk.* verlangt *zich* ingevoerd te zien. De Statenbijbel wendt het slechts zeer zelden aan; bij voorb. in deze plaats (Marc. VIII, 32): *ende Petrus hem tot zich genomen hebbende*, om het dubbelzinnig klinkende *hem tot hem* te vermijden; straks daarna (v. 33) is het weder: *maer hij hem omkeerende.*

1). De persoonlijke voornaamwoorden van den eersten en den tweeden, dat is, den sprekenden en den aangesproken persoon, hebben geene verschillende vormen voor de geslachten. De zinnelijke tegenwoordigheid toch van den spreker, zoowel als van den aangesprokene, maakt het geslacht des persoons genoegzaam kenbaar.

2). De genitieven van al deze voornaamwoorden in het enkel- en meervoud bezitten den vorm van bezittelijke voornaamwoorden in den genitief vrouwelijk. Daarnevens bestaan de manne-

www.libtool.com.cn

lijke vormen: *mijns*, *ons* (voor *onzes*), *uws*, *zijns*, *haars*, *huns*, die nog slechts voorkomen in samenkoppeling met *gelijke* (als *mijnsgelijke*, *zijnsgelijke*), of met het voorzetsel *om — wil*, gevolgd door den genitief *zelfs*, in terugwerkenden zin, bij voorb.: *om mijns zelfs wil*, *om ons zelfs wil*, onderscheiden van *om mijnent-*, *om onzentwil*, dat niet terugwerkend is. Buitendien treft men enkele dier vormen nog in uitdrukkingen aan, uit vroeger tijdperk bewaard, bij voorb.: *mijns* of *zijns niet waardig*, *uws zelfs zaligheid*, voor *uw eigen zaligheid.*

3). Het persoonl. voornaamwoord van den tweeden persoon enkelvoud, dat sedert de eerste helft der zeventiende eeuw geheel in onbruik is geraakt, luidde: *du*, genit. *dijns* of *diner* (*dijner*), dat. en accus. *di* of *dij*. De reden van het verdwijnen van dit voornaamwoord is daarin te zoeken, dat men de aanwending van den meervoudsvorm van den tweeden persoon bij het aanspreken van een enkel persoon door de beleefdheid gevorderd achtte. — Nevens *gij* bestaat de vorm *jij* of *je*, in den dat. en accus. *jou* of *je*. Deze vormen (*jij* en *jou*) worden alleen in de gemeenzame taal en wel uitsluitend bij het aanspreken van een enkel persoon gebezigd: alzoo vervangen zij thans het verloren *du* en *dij*. In het meervoud gebruikt men in de gemeenzame reden *juili*, door klankomzetting ontstaan uit *jijlui*, d. i., *gijlieden*. Dit *gijlieden* heeft in den genit. *ulieder* (voor *uwerlieden*), welke genitief alleen vóór het woord gebruikt wordt, waarvan hij afhangt; in den datief en accus. *ulieden*. *Gijlieden* is benevens de gemeene vormen *wijlui*, *zijlui* en *haarlui* (zie beneden, 5). Aanm. 1.) in gebruik gebleven, terwijl de toevoeging van het substantief *lieden* achter de overige meervoudvormen der persoonlijke voornaamw. in onbruik is geraakt. — *Gij* is in het Hollandsch in de spreektaal geheel buitengesloten. In beschaafde kringen, wanneer men het woord richt tot iemand, met wien men niet op vertrouwelijken voet verkeert, of in het algemeen tot iemand van meer leeftijd, bezigt men *u*, dat het werkwoord in den 3^{den} persoon enkelv. vordert: *u is*,

www.libtool.com.cn

u heeft enz. Dit *u* toch staat voor *uwe*, namelijk *edelheid* (nog hoort men soms *UE*, en in den genitief *uws hoed*, d. i. *Uw Edelheids hoed*). Strikt genomen, moet men dan ook zeggen: *geev' u zich de moeite niet!* Hoe het zij, tot meer personen laat zich dit *u* in den nominatief niet gebruiken: wanneer men tot meer personen in de dagelijksche samenleving het woord voert, dient men hen in den derden persoon met den titel *de Heeren*, *de Dames* of dergel. aan te spreken.

Aanm. Vooral sedert het midden der 15de eeuw begint *gij* (*gi*, *ghi*) bij het aanspreken van éénen persoon in gebruik te komen. In de 16de eeuw raakt *du* meer en meer in onbruik, zoodat de vertalers van den zoogenaamden bijbel van *deux aes* (eerste uitg. 1562) het in de Voorrede wat nieuws noemen, dat zij *du* gebruiken. In eene volgende uitgave (1565) hebben zij van dit gebruik afgezien, en *gij* wordt gebezigd voor 't enkelvoud, *gijlieden* voor het meerv. Marnix vond *du* gepaster, bepaaldelijk als de mensch tot God spreekt. De *Tweespraak* keurt *gij* voor *du* af, maar zegt de gewoonte niet te kunnen keeren. De Statenbijbel verbande *du* geheel.

4). In plaats van *haar* (datief en accus. van het persoonlijk voornaamwoord van den derden persoon vrouwelijk) gebruiken dichters en redenaars den vorm *heur*, waar zij een veelvuldig voorkomen van den klank *a* willen vermijden.

Aanm. *Hem* in den accus. staat voor *hen* (Goth. ina). De datief meerv. was oudtijds *hem* (Goth. im), zoowel als de datief enkelv. (Goth. imma). *Hun* is eene verbastering van het oude *hem*. Dit *hun* (*hem* of *hen*) werd tot een bezittelijk voornaamwoord gestempeld, en als zoodanig werd het weder, omschrijvenderwijze (zie § 75. 3. Aanm. 2.), in plaats van het persoonl. voornaamw. in den dat. en accus. meerv. mannel. gebruikt. Vandaar *hen* in dezen laatsten naamv. voor *ze*. *Ik zie hen* is eigenlijk: *ik zie hun* of *hunne* (*edelheden*). Evenzoo is *haar* in den accus. enkelv. en meerv. vrouwel. oorspronkelijk een bezittel. voornw. De ware vorm van den accus. meerv. en den accus. vrouwel. enkelv. is *ze*.

5). De genitief en de datief van het persoonl. voornaamw. in het onzijdig geslacht ontbreken: *zijner* (*zijns*), *hem*, *hunner* en *hun* toch worden uitsluitend van eigenlijke personen, of soms van dieren van het mannelijk geslacht gebezigd. In plaats van die ontbrekende naamvallen gebruikt men de samengekoppelde bijwoorden *daarvan* (*er van*), *daaraan* (*er aan*). In de gemeenzame taal bezigt men van zaken, die door een onzijdig naamwoord zijn uitgedrukt, in den datief veelal *het* in het enkel-, en *ze* in het meervoud, bij welke accusatiefvormen

www.libtool.com.cn

men dan het voorzetsel *aan* verstaat; bij voorbeeld van een of meer boeken sprekend: *ik heb het* of *ik heb ze een andere plaats in mijne kast gegeven.* Zoo gebruikt men ook *ze* voor den datief vrouwelijk enkelvoud, en voor den datief mannelijk of vrouwelijk meervoud.

Aanm. 1. Soms hoort men *'er* (*haar*) voor den datief meervoud mannelijk gebruiken, als in: *ik heb het 'er al gezegd*, voor: *ik heb het hun al gezegd.* Dit *haar* of *haarlui* is een oude geslachtlooze genitief meerv., die tot bezitt. voornw. werd gestempeld, en als zoodanig, omschrijvenderwijze, in plaats van het pers. voornw. meerv. gebruikt werd.

Aanm. 2. In het spreken verbindt men sommige persoonl. voornaamwoorden zoo nauw met het werkwoord, dat of dit laatste of het voornaamwoord daardoor eene wijziging in zijnen vorm ondergaat. Zoo zeggen wij: *hebje*, *doejij* (voor *hebt ge*, *doet gij*), *isse* (voor *is zij*), *heefti* (voor *heeft hij*), *heeftem* (voor *heeft hem*), *heeftse* (voor *heeft zij* of *heeft ze*), *heefter* (voor *heeft haar*). Ook hoort men veelal *benje*, *wasje*, voor *zijt gij*, *waart gij:* daar, namelijk, *zijt* en *waart* de *t* van hunnen uitgang niet wel missen kunnen, die zij toch bij zulk een nauwe verbinding met *je* en *jij* zouden moeten verliezen, zoo verkoos men de niet geheel ongebruikelijke, hoezeer onwettige vormen *(gij) bent*, *(gij) wast.*

2. Aan de persoonlijke voornaamwoorden en zelfstandige naamwoorden wordt ter sterkere uitdrukking van het begrip der persoonlijkheid of eigenwezenheid (identiteit), het bijvoegelijk persoonlijk voornaamwoord *zelve* toegevoegd. Dit woord wordt in het enkelvoud zwak verbogen: *hij zelve*, *zij zelve*, *de koning zelve*, *het kind zelve;* genit. *des konings zelven*, *der vrouw zelve;* datief en accus. *hem zelven*, *haar zelve*, *den koning zelven.* Zegt men *hij zelf*, *het kind zelf*, zoo is de zwakke uitgang door eene apokope (§ 26) weggelaten. In het meervoud eindigt het op *n*, daar het niet als een attributief adjektief vóór de persoonlijke voornaamw. en zelfst. naamwoorden geplaatst wordt, maar bij wijze van *attributieve toevoeging* (zie Syntaxis § 131.) met de persoonl. voornaamwoorden en de zelfstandige naamwoorden wordt verbonden; dus: *zij zelven*, *hun zelven*, *hen zelven*, *de koningen zelven*, *de vrouwen zelven*, en in den genitief: *der koningen zelven.* De genitief der persoonlijke voornaamwoorden in verbinding met dit woord wordt door het voorzetsel *van* omschreven: *van hem zelven*, *van haar zelve* (enkelv.), *van ons zelven*, *van hen*

www.libtool.com.cn

zelven, *van haar zelven* (meerv.); maar doorgaans kan men den genitief van *zelve* door het bijvoegelijk naamwoord *eigen* vervangen, op deze wijze: *mijn eigen huis*, d. i. *het huis van mij zelven*.

Aanm. 1. De verouderde genitief *zelfs* (zie 1. 2).) komt voor zonder onderscheid van geslacht of getal: ongetwijfeld werd deze vorm slechts gebezigd om overeenstemming met den uitgang van den genitief der persoonlijke voornaamwoorden (*mijns*, *zijns*, enz.) en tegelijk een vloeienden overgang tot het volgende substantief, van hetwelk zulk een genitief afhing, te bewerken.

Aanm. 2. Het gebruik van het woordje *zelve* is vooral gepast, wanneer het verbogen persoonlijke voornaamwoord op het onderwerp terugwijst bij zulke werkwoorden, die doorgaans een persoon, onderscheiden van het subjekt, tot onderwerp hebben; bij voorb.: *ik laak mij zelven*, *gij prijst u zelven*, *hij bemint zich zelven*, *hij wijt het zich zelven*; niet: *hij bemint zich*, enz.; maar: *hij schaamt zich*, niet: *hij schaamt zich zelven*.

3. Wanneer men wil uitdrukken, dat de handeling *wederkeerig* is, dat is, dat verschillende personen elkander onderling tot het voorwerp hunner handeling maken, bezigt men, in plaats van het verbogen persoonlijk voornaamwoord, de woordkoppeling *elkander* of *malkander* (ook wel *elkaâr*, *malkaâr*, § 24. I. 1. 3).); bij voorbeeld: *wij beminnen elkander*, *zij zien malkander*, niet: *wij beminnen ons*, *zij zien zich*, hetwelk slechts van eene op het subjekt *terugwerkende* handeling kan begrepen worden, hoezeer zelfs Bilderdijk ergens zegt: *zij zien zich zwijgend aan*. *Elkander* is op te lossen in *elk den ander*, dat is, *de eene persoon den anderen*; *van elkander* is dus *elk* (of *de een*) *van den ander*, zoo als *bijéén*, *uitéén* enz. staat voor *de een bij den ander*, *de een uit den ander*. *Malkander* is eene samentrekking uit *manlijk*, dat is *elk*, en *ander* (zie § 24. I. 2. 3).). De genitief *elkanders*, *malkanders*, zonder onderscheid van geslacht, komt slechts voor staande vóór een zelfstandig naamwoord, waarvan die genitief afhangt: *elkanders welzijn*. In den datief en accusatief kan men zoowel *elkanderen* als *elkander* zeggen: die uitgang *en* is dan de uitgang van die naamvallen in het enkelvoud; bij voorbeeld: *zij scheuren het van elkanderen* (*elk deel van den anderen deele*).

www.libtool.com.cn

§ 75.

Over de bezittelijke voornaamwoorden.

1. De bezittelijke voornaamwoorden zijn de volgende en worden aldus onderscheiden:

1e persoon.	2e persoon.	3e persoon.	
		Enkelvoud.	
		mann. en onz.	vrouwel.
mijn.		zijn.	haar.
		Meervoud.	
onze.	uw.	hun.	haar.

Alzoo drukken de bezittelijke voornaamwoorden in hunnen vorm het *getal*, en die van den derden persoon bovendien het *geslacht* uit des persoons, aan welken het voorwerp toekomt, dat door het substantief wordt te kennen gegeven, bij hetwelk zij als adjektieven gevoegd worden. Zoo is, bij voorbeeld, *hun* van het meervoudig getal en het mannelijk geslacht; doch verbind ik *hun* met *moeder: hunne moeder*, dan is niettemin *hunne*, als adjektief, met het substantief in overeenstemming, van het enkelvoudig getal en het vrouwelijk geslacht. Het getal en geslacht nu, dat een bezittelijk voornaamwoord met zijn substantief gemeen heeft, noemt men zijn *objektief* getal en geslacht; het getal en geslacht van den bezittenden persoon, in den vorm des bezittelijken voornaamwoords uitgedrukt, heet zijn *subjektief* getal en geslacht.

Aanm. 1. Het bezittelijk voornaamw. van den tweeden persoon enkelvoud is tegelijk met het pers. voornaamw. van den 2den persoon enkelv. verloren gegaan (zie § 74. 1. 3).): het luidde *dijn*. Nog slechts in de uitdrukking *het mijn en dijn* is het om des rijms wille behouden.

Aanm. 2. Wanneer men in de gemeenzame spreektaal het pers. voornaamw. *jij* (*je*) gebruikt, dienen de vormen *je* of *jou* en *de jouwe* tot bezittelijk voornaamwoord.

Aanm. 3. Aangezien *u*, bij het aanspreken eens persoons als subjekt gebezigd, eene verkorting is van *uwe edelheid* (§ 74. 1. 3).), zoo zou, strikt

www.libtool.com.cn

genomen, het bezittelijk voornaamwoord *haar* daarop terug dienen te wijzen, en zou men bijv. moeten zeggen: *U ziet haren wensch vervuld;* doch hier verkiest men eene constructie *naar de bedoeling*, al strijdt zij ook met de taalkundige juistheid, en zegt: *U ziet uwen wensch vervuld.*

Aanm. 4. Dichters en redenaars gebruiken ook voor het bezittel. voornaamwoord *haar* den vorm *heur*, waar de meermalen voorkomende klank *a* dit voor de welluidendheid raadzaam maakt. Oorspronkelijk is *haar* een geslachtelooze genitief meervoud van het persoonlijk voornaamwoord van den derden persoon. Het bezittelijke *hun* is oorspronkelijk niets anders dan de datief meervoud van ditzelfde voornaamwoord voor alle geslachten. Thans geldt het voor het subjektief mannelijk bezittelijk voornaamwoord van den derden persoon meervoud. Niettemin vindt men het ook weleens in plaats van het subjektief vrouwelijk bezittelijk voornaamwoord van het meervoud gebruikt, bij voorb.: *Hier ziet men teedere moeders, die hun kroost aan God komen wijden* (v. d. Palm). Vroeger werd *haar* ook voor het subjektief mannelijk geslacht gebruikt, bij voorb. in den Statenbijbel: *zij stopten hare ooren* (van de leden van den Raad gezegd, Hand. VII.), en zelfs bij v. d. Palm: *Mijne ontaarde kinderen* (er is van zonen sprake) *hebben hare moeder mishandeld.* In de spreektaal is het nog: *zij hebben 'er* of *der werk af*, d. i. *haar werk*, ook van mannen.

2. Hoe de bezittelijke voornaamwoorden verbogen worden, hebben wij boven (§ 72. 1. 1).). gezien. Van het aldaar opgegeven voorbeeld wijkt alleen het bezitt. voornw. van den 1sten pers. meerv. af, daar dit ook in den nominat. van het enkelv. mannel. op eene *e* uitgaat: *onze vader*. Deze *e* is geenszins het kenmerk der zwakke verbuiging, maar is een overblijfsel van den oorspronkelijken uitgang *er* (*ar*), en is in het onzijdig geslacht afgesleten. Ook *uw* ging oorspronkelijk op *er* uit en eindigde dan ook vroeger ook in het mannelijk en onzijdig geslacht op *e*.

Wordt bij het bezittelijk voornw. het substantief niet uitgedrukt, maar begrepen, zoo krijgt het, als ieder adjektief, dat zelfstandig gebruikt wordt, het lidwoord vóór zich, en wordt in het enkelvoud zwak verbogen: *de mijne, het mijne; des mijnen, der mijne* enz. In het meervoud krijgen de nominatief, genitief en accusatief slechts dan de *n*, wanneer in het bezittelijk voornaamwoord het begrip *personen, vrienden, betrekkingen* besloten is; b. v. *de liefde tot de zijnen.* De datief meerv. heeft ook buitendien de *n* (vergel. § 72. 1. 2).).

3. Praedicatief zonder lidwoord komen de bezittelijke voor-

www.libtool.com.cn

naamwoorden in hoogeren stijl voor: *Zijne is de zee. Mijne is de wraak. 't Zal uwe zijn* (de Decker). *Zijn is het rijk* (Evang. Gez.), In den gemeenzamen stijl worden zij, vooral dat van den 1sten persoon, nog slechts in eene zeer bijzondere beteekenis zoodanig gebruikt, te weten, wanneer men iets prijs verklaart, bij voorbeeld: *dit boek is mijn.* Anders heeft het bezittelijk voornaamwoord praedicatief gebruikt het lidwoord vóór zich, of wordt door het persoonl. voornaamw. met het voorzetsel *van* vervangen, als *deze hoed is de mijne*, en *deze hoed is van mij*, welke uitdrukkingen echter niet hetzelfde beteekenen: de eerste wendt men aan, wanneer er verscheidene hoeden zijn, maar het onzeker was, welke de mijne is; de tweede, wanneer er verscheidene personen zijn, maar het onzeker was, wien hunner de hoed toekomt.

Aanm. 1. In het gemeene leven bestaat het gebruik om vóór het bezittelijk voornw. *zijn* of *haar* (zoo wel het vrouw. enkelvoud als het geslachtlooze meervoudige *haar*) den persoon te noemen, die de eigenaar des voorwerps is: *mijn vader zijn huis* (hetgeen hetzelfde is als *mijns vaders huis*), *Mietje haar pop*, *de menschen haar* (verkort *'er*, of wel, met inlasching eener *d*, *der*) *gewoonte.* Dit gebruik vindt men soms in de schriften van goede schrijvers, ook buiten de taal des gemeenen levens, terug: *Thans gaan we in 't open veld Natuur haar schat doorzoeken* (Bilderd.). Bij deze wijze van uitdrukking wordt in het bezittel. voornaamwoord de eigenaar als bekend begrepen, maar deze tevens, om misverstand te verhoeden, buiten den grammatischen samenhang der rede, genoemd. Deze uitdrukking laat zich vergelijken met de volgende: *zij waren met hun* (of *haar*) *vijven broeders*, waar *broeders* in het voornaamw. *hun* vervat is, maar niettemin, als in parenthesi, uitdrukkelijk genoemd wordt.

Aanm. 2. Veelvuldig is het gebruik van *mijn* in plaats van *mij;* bij v. *zeg het mijn maar.* Dit is eigenlijk een uit bescheidenheid omschrijvende vorm voor *mijn persoon.* Bij den gemeenen man in Holland heet het weleens: *hij is met zijn uitgeweest*, d. i. *met zijne edelheid.* Boven (§ 74. 1. 4.). Aanm. en 5). Aanm. 1.) hebben wij gezien, dat ook de persoonl. voornaamw. *hen* en *haar* (in den accus. enkel- en meerv. vrouwel.) eigenlijk bezittel. voornaamwoorden zijn, die beleefdheidshalve, daar men er *edelheid* onder verstond, in plaats der ware persoonl. voornaamwoorden in gebruik zijn gekomen.

§ 76.

Over de aanwijzende voornaamwoorden.

1. De aanwijzende voornaamwoorden zijn: *die*, *deze* en

www.libtool.com.cn

gene. *Die* en *gene* worden voor verder verwijderde, *deze* voor nabij zijnde voorwerpen gebruikt.

2. *Die* en *deze* worden dus verbogen:

	Enkelvoud:			Meervoud:
	Mannel.	Vrouwel.	Onzijd.	In alle geslachten:
Nom.	die,	die,	dat,	die,
Gen.	diens,	dier,	diens,	dier,
Dat.	dien,	dier,	dien,	dien,
Acc.	dien.	die.	dat.	die.

	Enkelvoud:			Meervoud:
	Mannel.	Vrouwel.	Onzijd.	In alle geslachten:
Nom.	deze,	deze,	dit,	deze,
Gen.	dezes,	dezer,	dezes,	dezer,
Dat.	dezen,	dezer,	dezen,	dezen,
Acc.	dezen.	deze.	dit.	deze.

Deze heeft in den nominatief en den accusatief meerv. *dezen*, wanneer er *personen* onder begrepen en het bijgevolg zelfstandig gebruikt wordt.

Gene wordt zelden als adjektief gebruikt, behalve in de bijwoordelijke zegswijzen: *aan gene zijde*, *aan genen kant*. Daarentegen komt het in tegenoverstelling van *deze* veelvuldig zelfstandig voor, doch alleen in den nominatief of, door voorzetsels al of niet voorafgegaan, in den accusatief, enkel- en meervoud: *deze en gene*, *dezen en genen*.

Aanm. 1. *Die*, *dat*, is oorspronkelijk één en hetzelfde woord met het lidwoord *de*, *het*. Nog wordt de genitief *des* als aanwijz. voornw. gebruikt in zegswijzen als *des verheuge ik mij*; en in de bijwoorden *deswegens*, *desniettegenstaande*, *derhalve*, *derwijze*, *desgelijks* enz. zijn *des* en *der* mede voornaamwoorden. Dat *der* ook de vorm is van den genitief meervoud van het aanwijzend of bepalend voornaamwoord, blijkt uit de uitdrukking: *er zijn er vier*, beter: *er zijn der vier*, d. i. *er zijn daarvan vier*. De genitief *diens* kreeg eerst in later tijd de versterkende *n* vóór den naamvalsuitgang: voorheen zeide men *dies*, dat nog als bijw. gebruikt wordt. De *t* in *dat* en *dit* is het oorspronkelijke kenmerk van het onzijdig geslacht naar de sterke verbuiging: deze *t* is bij de adjektieven afgesleten, maar nog bij andere voornaamwoorden bewaard, te weten *het* en *wat*; oudtijds had ook *gene* in het onzijdig *geent*, *gont* en *gunt*.

Aanm. 2. *Deze*, welk voornaamwoord in het Gothisch nog niet bestaat, is eigenlijk de genitief (this, ons *des*) van het voornaamwoord sa, sô, thata. Deze genitief *des* werd, als adjektief, attributief met het substantief verbon-

www.libtool.com.cn

den: *De tijding des* (d. i. *daarvan*) werd *deze tijding*. Daar *deze* met de *e* van den uitgang het kenmerk van een attributief adjektief zou verloren hebben, zoo moest deze *e* behouden blijven.

§ 77.

Over de bepalende voornaamwoorden.

1. De bepalende voornaamwoorden zijn: *degene*, *hetgene*; *diegene*, *datgene*; *dezelfde*, *hetzelfde*; *zulk*; *zoodanig* en *dusdanig*, en *dergelijk*. De bepalende zin, dien deze voornaamwoorden als het ware aankondigen, kan bij *dezelfde*, alsmede bij *zulk*, *zoodanig* en *dusdanig* onuitgedrukt en in de gedachte opgesloten blijven; bij voorbeeld, wanneer ik zeg: *hij is nog dezelfde gebleven*, voor: *dezelfde, die hij altijd geweest is*; *zulk een man is strafwaardig*, voor: *zulk een man, als deze is*. Maar bij *degene* of *diegene* ontbreekt de bepalende zin nimmer.

2. Ook het persoonlijk voornaamwoord *hij*, *zij*, mag als bepalend voornw. gebruikt worden: *hij, die zijn plicht doet, is lofwaardig*. Alsmede *die*, *dat*; doch alsdan begint de afhankelijke zin, ten minste wanneer die onmiddellijk op het bepalend gebruikte *die* of *dat* volgt, met *welke*, *wat*, om eene onaangename herhaling te voorkomen: *die*, *welke* (niet: *die*, *die*) *mijn gevoelen deelt*, *volge mij*; *dat*, *wat ik beleefd heb*, enz. Achter *die* blijft somtijds, even als steeds achter *hetgeen* (*hetgene*), het betrekkelijk voornw. vóór den afhankelijken zin achterwege; zoo zegt men dan: *die ik het gegeven heb*, *geve het mij weder*, voor: *die*, *aan wien* enz., even als: *hetgeen ik u te zeggen heb*, voor: *hetgeen*, *dat* enz. Omgekeerd kunnen de voornaamwoorden *die*, *wie* en *wat*, betrekkelijk gebruikt, het bepalende voornaamw. onnoodig maken, bij voorb.: *die mij lief heeft bemin ik weder*, voor: *hem* of *dengenen*, *die mij lief heeft*, enz.; *wie mijn gevoelen deelt*, *volge mij*; *wat ik u te zeggen heb*, *komt hierop neder*.

www.libtool.com.cn

Aanm. 1. *Wie* en *wat* mogen alleen dan betrekkelijk gebruikt worden, wanneer het bepalend voornaamw. er voor verzwegen wordt. Zeg ik: *al wie hem kent, vereert hem. Al wat hij onderneemt, gelukt hem*, zoo wordt het bepalend woord insgelijks verzwegen en *al* is slechts de bepaling van dit verzwegen bepalend voornaamwoord, op deze wijze: *wie hem kent, al die* (d. i. *die allen*) *vereert* (of *vereeren*) *hem. Wat hij onderneemt, dat al* (of *alles*) *gelukt hem.* Alleenlijk zegt men, gelijk boven is aangemerkt: *dat wat ik beleefd heb*, waar *wat* in plaats van *dat* staat om de herhaling van *dat*, eerst als bepalend, en dan als betrekkelijk voornaamwoord, te verhoeden.

Aanm. 2. In de uitdrukkingen als *de tuin van mijnen oom en die van mijnen grootvader Het paard van den generaal en dat van den majoor*, is *die, dat*, voor een bepalend voornaamwoord te houden, daar het den bepalenden zin *wat ik daar noem*, vervangt; aldus: *de tuin van mijnen oom en wat ik daar noem* (te weten, *de tuin*), *van mijnen grootvader.*

3. ***Degene*** of ***diegene*** is eene samenstelling uit het lidw. (dat oudtijds ook *die, dat* luidde) en het aanwijzend voornw. *gene.* Zoo zeide men oudtijds ook *de deze* (Statenb. II Cor. 2, 16), en nog tegenwoordig in bijwoordelijke uitdrukkingen, *ten dezen aanzien*, dat is, *te den dezen aanzien, ter dezer ure*, dat is, *te der dezer ure. Dezelfde* is de superlatief van *zelve*, en staat dus voor *dezelfste* (zie § 17. I. 3. Aanm.). Oorspronkelijk van dezelfde beteekenis met *dezelfde* was *dezelve:* de Decker gebruikt nog *een zelve* voor *dezelfde. Dezelve* heeft thans de waarde van een persoonlijk voornaamwoord van den 3^{den} persoon, en wordt in plaats daarvan aangewend om dubbelzinnigheid te vermijden: *hij* en *zij* toch schijnen licht op het subjekt eens volzins terug te wijzen; moet derhalve een voornaamwoord op een ander substantief in den volzin terugwijzen, zoo gebruiken sommigen *dezelve.* In den genitief heeft *dezelve* natuurlijk de waarde van een bezittelijk voornaamwoord van den 3^{den} persoon. Daar evenwel het gebruik van *dezelve* iets sleepends aan de voordracht geeft, zoo doet men wel, het zoo veel mogelijk te vermijden. — Over den oorsprong van *zulk* en *zoodanig* zie men § 24. II. 2. en § 67. 5. 4).; over *dergelijk* § 36. 2. 3).

4. Bij de verbuiging van *degene* (*diegene*) wordt het lidw. afzonderlijk verbogen en het voornaamwoord geheel overeenkom-

www.libtool.com.cn

stig de zwakke verbuiging der adjektieven (zie § 72. 1. 2).), op deze wijze:

	Enkelvoud:			Meervoud:
	Mannel.	Vrouwel.	Onzijd.	In alle geslachten:
Nom.	degene (bij apokope: degeen),	degene,	hetgene (bij apokope: hetgeen),	degenen,
Gen.	desgenen,	dergene,	desgenen,	dergenen,
Dat.	dengenen,	dergene,	dengenen,	dengenen,
Acc.	dengenen.	degene.	hetgene *of* hetgeen.	degenen.

Dezelfde en *dezelve* worden eveneens verbogen: alleen moet opgemerkt worden, dat, daar *degene* altijd zelfstandig gebruikt wordt en *dezelfde* en *dezelve* doorgaans bijvoegelijk voorkomen, deze beide laatste voornaamwoorden doorgaans in den nomin., genit. en accus. meervoud de *n* missen, welke zij slechts dan verkrijgen, wanneer zij de waarde hebben van zelfst. naamwoorden en het begrip *personen* in zich sluiten. Voorts heeft *dezelve* nevens den zwakken genitief *deszelven* (mannel. en onzijd. enkelv.) en *derzelve* (vrouwel. enkelv. en meerv. in alle geslachten) ook een genitief naar den sterken vorm *deszelfs* en *derzelver* (even als vroeger ook *dergener*). *Deszelfs* en *derzelver* gebruikt men, wanneer de genitief van dit voornaamwoord vóór het zelfstandig naamwoord staat, waarvan hij afhangt: *deszelfs ouders*, *derzelver moeder*; *deszelven* en *derzelve*, wanneer de genitief volgt op het substantief, waarvan hij afhangt, of als adjektief aan een substantief in den genitief wordt toegevoegd: *de ouders deszelven*, *de moeder derzelve*; *de zoon deszelven vaders*, *derzelve moeder*.

Zulk wordt in het enkelvoud doorgaans gevolgd door *een*, gelijk ook *zoodanig*: beide blijven alsdan onverbogen. Zij worden slechts met substantieven in het meervoud, met stofnamen of als zoodanig gebruikte verzamelwoorden, en met infinitieven, zonder tusschenkomst van *een* verbonden: *zulke* of *zoodanige menschen*, *zulk goud*, *zoodanige boter*, *zulk volk*, *zulk eten*. Is *zulk* met meervoudige substantieven verbonden, dan heeft het in den genitief *zulker*, in den datief

www.libtool.com.cn

zulken. Worden *zulk* en *zoodanig* door het bepalend lidw. voorafgegaan, zoo staan zij zelfstandig, en worden als zwakke zelfstandige naamwoorden (§ 72. 2.) verbogen. Dit heeft bij *zulk* alleen in het meervoud plaats. *Dergelijk* wordt als een qualitatief adjektief verbogen. In het enkelvoud komt het meestal voor met het lidwoord *een.*

§ 78.

Over de onbepaalde voornaamwoorden.

1. De onbepaalde voornaamwoorden zijn: *iemand*, *niemand*, *men*, *iets*, *niets*. — *Iemand* is ontstaan uit *ie*, Hoogd. *je*, dat *ooit* beteekent, en *man*, vermeerderd met de paragogische *d* (zie § 25. 2. 1).); *niemand* is hetzelfde woord, slechts voorzien van de ontkennende *n*, of liever de ontkennende partikel *ne*, *ni*. — *Men* is oorspronkelijk niet onderscheiden van het substantief *man*, hetwelk in deze onbepaalde beteekenis toonloos werd uitgesproken en dus, in plaats der *a*, de toonlooze *e* ontving: thans echter geeft men het doorgaans den klemtoon en spreekt de *e* scherp uit. — *Iets* is, blijkens den Oudduitschen vorm dezes woords, samengetrokken uit *iewicht*, hetwelk bestaat uit het zoo even vermelde *ie* en *wicht*, dat eigenlijk *ding* beteekent. De *s*, die thans altijd achter het woord komt (voorheen zeide men *iet* en nog altijd *te niet* d. i. *tot niets*), schijnt het aanwijzend voornaamwoord *die* in den genit. (*des*, *'s*): alzoo is *iets* zoo veel als *iet des*, *iets daarvan.*

2. *Iemand* is, even als *niemand*, een gelijkslachtig zelfstandig naamwoord, en wordt als zoodanig door toevoeging eener *s* in den genitief verbogen. Deze woorden zijn wegens hunne onbepaalde beteekenis onvatbaar om een qualitatief adjektief vóór zich te nemen; doch in de gemeenzame taal verbindt men met hen het adjektief *vreemd* en het telwoord *ander*, door deze in den genitief onzijdig enkelv. daarachter te plaatsen: *iemand vreemds*, *niemand anders.*

www.libtool.com.cn

Men kan alleen als onderwerp der rede optreden en blijft dus altijd onverbogen. — *Iets* en *niets* zijn wegens hunne ineensmelting met het woordje *des* onverbuigbaar. Voor *te niet* zegt men nog tegenwoordig wel eens *te niete;* in dezen vorm is de *e* de uitgang van den datief.

Aanm. Het woordje *een* moet in sommige gevallen als een onbepaald voornaamw. worden aangemerkt (zie § 81.).

§ 79.

Over de vragende voornaamwoorden.

1. Het kenmerk der vragende voornaamwoorden is de letter *w* (uit Gothische *hv*, zie § 22. 2.), gelijk de *d* het kenmerk der aanwijzende *die*, *deze*, is. Zij zijn de volgende: *wie*, dat een zelfstandig, *welke*, dat een bijvoegelijk voornaamwoord is en bestaat uit een vragend bijwoord *we* (Goth. hva), d. i. *hoe*, en *lijk*. Bovendien worden als vragende bijvoegel. naamwoorden gebruikt *hoedanig*, dat is, *hoe gedaan*, en de woordverbinding *wat voor* of *wat voor een*, b. v.: *wat voor menschen*, welke uitdrukking schijnt verklaard te kunnen worden door *wat* of *welke van die wezens, welke voor menschen gelden.*

2. 1). *Wie* heeft in het onzijdige geslacht *wat:* het eerste vraagt naar personen, het andere naar zaken.

Wie (*wat*) wordt dus verbogen:

	Enkelvoud,			Meervoud,
	Mannel.	Vrouwel.	Onzijd.	Mannel. en Vrouwel.
Nomin.	wie,	wie,	wat,	wie,
Gen.	wiens,			
Datief,	wien,			wien,
Accus.	wien.	wie.	wat.	wie.

De oude genitief had den vorm *wes* (nog overig in het betrekkelijke *weshalve*) of *wies*. In plaats van den genitief vrouwelijk enkelv. en van den genitief meervoud zegt men *van wie*. In de gemeenzame taal zegt men ook dikwijls: *wie'r boeken*

www.libtool.com.cn

zijn dit? d. i. *wie haar boeken zijn dit?* (vergel. § 75. 1. Aanm. 4. en 5. Aanm. 1.). De accusatief vrouw. enkelv. komt ook in de betrekking van den ontbrekenden datief voor: *wie van deze vrouwen mag ik het geven?* Daar *wat* ook eene verzameling van voorwerpen aanduidt, zoo heeft het geen meervoud; evenmin kent het een genitief en datief, in plaats van welke naamvallen de samengekoppelde, doch soms door tusschenkomende woorden vanéénngescheiden bijwoorden *waarvan* en *waaraan* in gebruik zijn.

2). *Welke* wordt dus verbogen:

	Enkelvoud,			Meervoud,
	Mannel.	Vrouwel.	Onzijd.	In alle geslachten.
Nomin.	welke,	welke,	welk,	welke,
Datief,	welken,		welken,	welken,
Accus.	welken.	welke.	welk.	welke.

Welke heeft in den mannelijken nominatief den sterken vorm (*welk*), wanneer dit woord vóór qualitatieve substantieven staat en de vraag of de uitroep de hoedanigheid van den persoon, niet den persoon, afgescheiden van zijne hoedanigheid, betreft: dus is *welk vorst?!* kennelijk onderscheiden van *welke vorst?* hetwelk alleenlijk vraagt, wie van een bepaald aantal vorsten bedoeld wordt. In den uitroep echter neemt *welk* doorgaans het woordje *een* achter zich en blijft dan onverbogen: *welk eenen vorst bezitten wij! Welke* komt als vragend voornw. niet in den genitief voor; maar deze naamval wordt bij dit woord omschreven: *van welken vorst? van welke vrouw? van welk boek? van welke vorsten?* De vrouwelijk accusat. enkelv. *welke* wordt mede in de betrekking van den datief gebruikt: *welke vrouw zijt gij grooter achting verschuldigd?*

3). Aangezien de woorden *wat voor* in eene uitdrukking als *wat voor een man, wat voor menschen,* tot een adjektief zijn vereenigd, zoo verloor *voor* de kracht om het volgende naamwoord te beheerschen. Zoo zegt men dus *wat voor een man* (niet: *eenen man*) *is hij?* en *wat voor menschen komen*

www.libtool.com.cn

daar? alsof *menschen* het grammatisch subjekt ware, en niet: *komt daar.* Dikwijls laat men het woordje *voor* weg, zoodat alleen *wat* overblijft, hetwelk alsdan, als bijvoegel. voornw., met woorden van elk geslacht en getal samengevoegd wordt, bij voorbeeld: *wat mensch, wat vrouw is dat!?* ook wel: *wat een mensch!* (doch dit alleen in den uitroep); *wat menschen zijn dat!?* — Men vermag het woordje *voor* van *wat* af te scheiden en in plaats van *wat voor een dier is dat?* te zeggen: *wat is dat voor een dier?* Hoezeer dit soms dubbelzinnigheid kan opleveren, bij voorbeeld in: *wat wilt gij voor geld ontvangen?*, waar *voor geld* ook *in ruiling voor geld* kan beteekenen.

§ 80.

Over de betrekkelijke voornaamwoorden.

1. Geen voornaamwoord is van nature betrekkelijk. Een voornaamwoord *wordt* betrekkelijk, zoo het tot verbinding van zinnen wordt aangewend. Betrekkelijk derhalve worden gebruikt deels de vragende voornaamw. *welke* of, met het lidwoord, *dewelke*, en *hoedanig*, benevens eenige verbogen vormen van het vragend voornw. *wie;* deels het aanwijzend vnw. *die.*

2. Voor *personen* worden gebruikt in de verschillende geslachten, getallen en naamvallen de volgende vormen:

	Enkelvoud,		Meervoud,
	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Mannel. en Vrouwel.
Nom.	die *of* welke,	die *of* welke,	die *of* welke,
Gen.	wiens *of* welks,	wier *of* welker,	wier *of* welker,
Dat.	wien *of* welken,		wien *of* welken,
Acc.	dien *of* welken, *en achter voorzetsels ook* wien.	die *of* welke, *en vooral achter voorzetsels ook* wie.	die *of* welke, *en vooral achter voorzetsels ook* wie.

Voor *zaken*, de navolgende vormen:

www.libtool.com.cn

	Enkelvoud,			Meervoud,
	Mannel.	Vrouwel.	Onzijdig.	In alle gesl.
Nom.	die *of* welke,	die *of* welke,	hetwelk *of* dat,	die *of* welke,
Gen.	welks *of* wiens,	welker *of* wier,	welks *of* wiens,	welker *of* wier,
Dat.				welken,
Acc.	dien *of* welken.	die *of* welke.	hetwelk *of* dat.	die *of* welke.

De samenkoppeling *dewelke* bezigt men zelden (de genitief zou dan zwak: *deswelken* en *derwelke* moeten luiden); maar in den nominatief en accusatief onzijdig is *hetwelk* in algemeen gebruik. In welke gevallen *wie* (in den nominatief) en *wat* betrekkelijk gebruikt kunnen worden, is boven § 77. 2. Aanm. 1. vermeld. — Waar in de verbuiging de datief ontbreekt, wordt de accusatief ook in de betrekking van den datief gebruikt. — De verbogen vormen van *die* (*dien, die, dat*) achter voorzetsels worden niet betrekkelijk gebruikt. — Het spreekt van zelve, dat de onzijdige vormen (*dat, hetwelk*) ook van personen gebruikt worden, bijaldien de persoonsnaam onzijdig is: *het kind, dat; het wijf, hetwelk* enz. (zie Syntaxis § 132. II.). *Wiens* komt zelden in het onzijdig geslacht van *zaken* voor; Bilderdijk evenwel zegt: *In een oord Wiens rust geen wapenkreet, geen krijgsallarm verstoort.* En: *waartoe dat prikkelend levensvuur Wiens aandrift rust vergunt noch duur?* — Van het gebruik van *hoedanig* als betrekk. voornw. strekke tot voorbeeld: *Het is eene betoovering, hoedanige wij ook in den Vader der Grieksche poëzij bewonderen* (v. d. Palm). Volgt in den zin een pers. vnw., zoo blijft *hoedanig* onverbogen: *Monsters van onmenschelijkheid, hoedanig de Dichter hen niet heeft willen afschilderen* (dezelfde). Zie Syntaxis § 145. II.

3. Het bijwoord *waar*, soms ook nog wel *daar*, gevolgd door een der woordjes *af, van, mede, toe, door* enz. vervangt vaak het betrekkelijk voornaamwoord ook dan, wanneer de afhankelijke zin tot bepaling van een enkel substantief in den hoofdzin strekt, hoezeer zulk eene verbinding van *waar* (*daar*) met een zoodanig woordje eigenlijk eene bepaling van

www.libtool.com.cn

den geheelen hoofdzin, dat is, van het praedikaat, inhoudt. Zeg ik: *ik heb een paard gekocht, waarop ik uitgereden ben*, zoo beteekent dit eigenlijk: *en op het koopen van dit paard ben ik uitgereden;* evenwel geldt het veelal voor: *en op dit paard ben ik uitgereden.*

4. Moet de relatieve zin tot bepaling van een *persoonlijk* voornaamwoord of van een onbepaald voornaamwoord of onbepaald telwoord strekken (als: *hij, die zijn plicht doet*), zoo kan men het voornaamwoord *welke* met zijn verbogen vormen niet als betrekkelijk voornaamwoord gebruiken, aangezien *welke* oorspronkelijk op de hoedanigheid van het begrip van het voorgaande substantief ziet, en de persoonlijke voornaamwoorden alsmede die onbepaalde telwoorden den persoon als zoodanig zonder eenig begrip van hoedanigheid aanwijzen. — Wijst het betrekkelijk voornaamwoord terug op een persoonlijk voornaamwoord van den 1sten of den 2den persoon, en is het dan het onderwerp van den zin, aan welks hoofd het staat, zoo wordt het door den 1sten of den 2den persoon des werkwoords gevolgd: *ik, die ben; gij, die zijt.*

VIERDE AFDEELING.

OVER HET LIDWOORD.

§ 81.

Bepaling en verbuiging van het lidwoord.

I. 1. Het lidwoord is een woordje, hetwelk vóór het zelfst. naamwoord geplaatst wordt om aan te duiden, dat het begrip, door dit zelfstandig naamw. uitgedrukt, als in een bepaald voorwerp

www.libtool.com.cn

verwezenlijkt voorgesteld wordt. Zeg ik, bij voorb.: *mensch*, zoo heb ik de algemeene voorstelling van het begrip; maar zeg ik: *de mensch* of *een mensch*, zoo denk ik aan een enkel wezen, op hetwelk dit begrip toepasselijk is

Aanm. Het lidwoord *de* is van nature een aanwijzend of wel een bepalend voornaamw. (zie § 73. II. 1. 4) en § 77. 1.), gelijk het van oorsprong één is met het mede bepalend gebruikte aanwijzend voornaamwoord *die, dat* (§ 76. 2. Aanm. 1.). Even als bij de bepalende voornaamwoorden altijd een afhankelijke zin uitgedrukt of gedacht wordt, aldus ook veelal bij een substantief door het lidwoord *de* voorafgegaan. Zeg ik, bij voorbeeld: *ik heb u den man aangewezen*, zoo denk ik bij *man* noodwendig, *dien gij kent, waarvan gij weet*, of een dergelijken afhankelijken zin. — Bij een substantief, door het bepalend lidwoord voorafgegaan, wordt echter niet noodwendig een bepalende zin gedacht: met name dan niet, wanneer het voor substantieven staat, die, hetzij in het enkel- hetzij in het meervoud, het begrip in zijn ganschen omvang of al de voorwerpen eener soort gezamenlijk aanduiden; noch ook veelal, wanneer het vóór zulke woorden staat, die, van nature geene substantieven zijnde, tot substantieven zijn verheven. — Hoe het zij, ofschoon het bepalend lidwoord *de* oorspronkelijk een aanwijzend of bepalend voornaamwoord is, onderscheidt het zich hierin voornamelijk van de andere voornaamwoorden dier beide soorten, dat het alle zelfstandigheid in zijne beteekenis heeft opgegeven, om eenig en alleen de voorwerpelijkheid van een begrip aan te duiden; dat het, bij gevolg, zonder begeleidend zelfstandig naamwoord niet denkbaar, en naar de uitspraak in de meeste gevallen toonloos is (§ 41. 1.): dit is dan ook de grond, waarom het lidwoord als eene afzonderlijke woordsoort wordt aangemerkt. — De naam *lidwoord* is eene vertaling van het Latijnsche articulus, en dit weder van het Grieksche ἄρθρον, hetwelk *gelid, gewricht*, beteekent. Het woordje heet dus, omdat het, als het ware, een gewricht ter verbinding van een substantief met den daarbij behoorenden bepalenden zin uitmaakt. De naam *lidwoord* is dus niet toepasselijk op het woordje *een*. Dit woordje toch, in oorsprong of een telwoord, of een onbepaald voornaamwoord (zie § 78. 2. Aanm.), vooronderstelt nimmer een bepalenden zin bij zich. Niettemin wordt het mede *lidwoord* genoemd, zoodra het, nagenoeg toonloos uitgesproken, slechts dient om aan te duiden, dat met het volgend substantief een enkel voorwerp zonder nadere aanwijzing wordt te kennen gegeven.

2. Het woordje *de* heet *bepalend lidwoord;* het woordje *een*, *onbepaald lidwoord*, met welke benaming men te kennen wil geven, dat het een enkel voorwerp aanduidt zonder aanwijzing welk enkel voorwerp bedoeld wordt. — Als het woordje *een* niet onmiddellijk door een zelfstandig naamwoord gevolgd wordt, gelijk wanneer ik zeg: *een mijner vrienden; daar is er een*, dan moet het, bijaldien het uitdrukkelijk *één* in tegenoverstelling van meerderen te kennen geeft, als telwoord;

www.libtool.com.cn

bijaldien dit het geval niet is, als een onbepaald voornaamwoord worden aangemerkt.

II. De verbuiging van het lidwoord *de* is opgegeven § 72. 1. 2). Die van *een* is gelijk aan de verbuiging van het woordje *mijn*, zie ald. 1. 1). De beteekenis van het woordje *een* sluit het meervoud uit. Aan het enkelvoudige *een man* beantwoordt het meervoudige *mannen*, zoodat hier het gemis van het lidwoord dezelfde kracht heeft, als in het enkelvoud de aanwending van het woordje *een*. Soms staat ten gevolge van eene uitlating *een* voor een meervoudig zelfstandig naamwoord, bij voorbeeld: *wat een menschen!* dat is, *wat eene menigte menschen! een veertien dagen*, dat is, *een veertiental dagen*. En even zoo vóór collektieven: *wat is er een vee op de markt en een volk in de stad!* Staat *een* in het meervoud (te weten, wanneer *de eenen* in de beteekenis van *sommigen* tegenover *de anderen* gesteld wordt), dan moet het als een onbepaald telw. beschouwd worden. Soms heeft een substantief met *een* de kracht van het meerv., te weten, in uitdrukkingen als: *een perzik of zes*, dat is, *een perzik vijf of zes*, dus, *ongeveer zes; een dag of acht*, dat is, *eenige dagen, omstreeks acht in getal; een appel of wat*, dat is, *eenige appelen; een stuk of drie* enz.

§ 82.

Bijzonderheden omtrent het gebruik der lidwoorden.

Het uitdrukken of weglaten van het lidwoord vóór het zelfstandig naamwoord hangt af deels van *logische*, dat is, in het begrip der zaak gegronde, deels van bloot *toevallige* redenen.

I. *Logische redenen.*

1. Bij *eigennamen.*

1). *De eigennamen van personen*, als zoodanig gebruikt, drukken van zelve eenen niet anders dan als afzonderlijk wezen denkbaren persoon uit, en hebben dus het lidwoord niet noodig.

www.libtool.com.cn

Wordt, daarentegen, zulk een eigennaam *als algemeene naam* gebezigd, alsdan kan hij het artikel niet ontberen; bij voorbeeld: *de Cicero onzer eeuw*, dat is, *de redenaar bij uitnemendheid van onze eeuw; een Homerus*, voor *een dichter als Homerus.* De eigennaam eens persoons heeft voorts het lidwoord *een*, wanneer men wel den genoemden persoon zelven bedoelt, maar op de hoedanigheid en het karakter van dien persoon opmerkzaam wil maken, als: *een Plato predikte reeds die leer*, dat is, *een man als Plato*, of *Plato, die zulk een groot wijsgeer was*, enz. Vóór een eigennaam, die aan meer dan één persoon *van hetzelfde geslacht* gemeen is, en dus in zoo verre, gelijk alle *volksnamen*, als een gemeene naam beschouwd moet worden, moet men het lidwoord bezigen: *een Bourbon, de Scipio's.*

2). Om dezelfde reden, als de eigennamen van personen, missen ook de *eigennamen van landen, steden* en *dorpen* het artikel, ten ware zij, oorspronkelijk gemeene namen zijnde, als zoodanig beschouwd bleven: *het Gooi, de Betuw, den Haag* enz. Daarentegen denkt men zich bij de eigennamen van *rivieren, meren, bergen* en *bosschen*, even als bij die van *schepen*, steeds het gemeene naamwoord, of drukt dit daarbij uit, als: *de Rijn, het Diemermeer, de Harz* of *het Harzgebergte, het Schwarzwald, de Jason.* De *collektieve eigennamen* (zie § 48. I. 2.) hebben natuurlijk het lidwoord: *de Hebriden*, en als men één eiland van deze groep bedoelt: *een der Hebriden.*

3). Voor het overige verkrijgen alle eigennamen noodwendig het lidwoord, zoodra zij door een bijvoegelijk naamwoord worden voorafgegaan, bij voorb.: *de groote Frederik, de goede Willem, het prachtige Venetië.* Bij zulk eene verbinding, namelijk, moeten wij ons bepaaldelijk een qualitatieven gemeenen naam onder den eigennaam denken, als *de groote Koning Frederik, de goede jongen Willem, de prachtige stad Venetië.* — Met de namen van landen kunnen bijvoegelijke naamwoorden tot één eigennaam, als het ware, samengekoppeld

www.libtool.com.cn

worden, om een bijzonder deel van het land aan te duiden, en dan vervalt natuurlijk het lidwoord, als: *Wit Rusland, Steenachtig Arabie.*

2. Bij de verschillende soorten der overige naamwoorden wordt het lidwoord slechts in bepaalde gevallen weggelaten:

1). Soortnamen komen zonder lidwoord voor in werkwoordelijke uitdrukkingen, dat is, zulke woordverbindingen, die uit een werkwoord en een zelfstandig naamwoord, als voorwerp daarbij gevoegd, bestaan. Bij voorbeeld: *wortel schieten, voet aan wal zetten; zoo ras men voet in 't licht des levens zet* (de Decker); *adem halen*, hoezeer Vondel ergens zegt: *zijnen adem halen*, en Bilderdijk: *een' vrijen adem halen; moed vatten*, waarvoor oudere schrijvers *eenen moed vatten* zeggen. Ergens zegt Bilderdijk: *of baant zich weg door 't nat*, waar men gemeenlijk *zich eenen weg banen* zegt.

2). De soortnamen komen voorts zonder het lidwoord voor in de *aanspraak* (den zoogenaamden *vocatief*), alsmede wanneer zij als *opschrift*, bij voorb. als titel van een boekwerk, gebruikt worden. In deze beide gevallen toch is de persoon of zaak bepaald genoeg aangewezen, in het eerste geval door de tegenwoordigheid van den aangesproken persoon; in het tweede door die van het voorwerp, waarop het opschrift betrekking heeft.

3) Wanneer een soortnaam als bloote titel vóór een eigennaam komt, mist hij mede het artikel, bij voorbeeld: *Koning Willem, Keizer Karel, Professor B., Vrouw L., Mijnheer P.* Maar de namen, die als ambtsnamen beschouwd blijven, vorderen het lidwoord ook dan wanneer zij staan vóór den eigennaam: *de stadhouder Maurits, de advokaat P.* Zoodanige titelnamen, die doorgaans bij het aanspreken van den persoon gebruikt worden, kunnen ook dan het artikel missen, wanneer zij niet door den eigennaam gevolgd worden, bij voorbeeld: *professor heeft het gezegd; meester is uit; Mijnheer is teruggekomen; is dominé t' huis?*

Aanm. Eveneens laten wij vóór zulke verwantschapsnamen, welke wij bij

www.libtool.com.cn

het aanspreken gebruiken, het bezittelijk voornw. achterwege: *vader heeft het mij gezegd; mama zal het u wel geven; oom zou komen.* Maar: *mijn broeder is te huis gekomen:* broeder en zuster toch spreekt men doorgaans niet bij deze verwantschapsnamen, maar bij den voornaam aan. Is *broeder* of *zuster* de titel van het medelid van een geestelijk genootschap, dan missen deze woorden weder het lidwoord, ten minste vóór den eigennaam: *broeder A., zuster B. is van meening.*

4). Een *qualitatief substantief* komt zonder artikel voor, als het de hoedanigheid uitdrukt zonder den persoon, dien zij kenmerkt, daaronder te begrijpen, bij voorb.: *hij was herder en werd koning; eens koning altijd koning*, dat is, *hij, die eens koning is geweest* enz.; *hij gedraagt zich als vorst; tot voorzitter verkiezen; tot veldheer aanstellen.* Soms moet men het naamwoord door het lidwoord *een* laten voorafgaan: *hij was een herder; hij gedraagt zich als een vorst.* De aanwending van het lidwoord is hier niet van beteekenis ontbloot. Om te kennen te geven tot welk eene klasse van menschen iemand behoort, zegt men: *hij is een schilder, hij is een beroemd schilder*, even als men zegt: *het is een huis, het is een schoon huis*, ten einde te kennen te geven tot welk een soort dit voorwerp behoort en hoedanig het is in zijne soort. *Hij is schilder*, daarentegen, doet aan geene klasse van menschen denken, maar schrijft den man de bekwaamheid toe, die er toe vereischt is om dien naam te mogen dragen. Vandaar dat bij persoonsnamen, die geen eervol karakter beteekenen, de aanwending zonder het lidwoord *een* niet te pas komt, en men altijd zal zeggen: *hij is een luiaard; hij is een dief geworden.*

5). De *stofnamen* en zulke verzamelwoorden, die den aard van stofnamen hebben aangenomen, staan zonder artikel, wanneer zij eene onbepaalde hoeveelheid der stof te kennen geven, als: *hij drinkt wijn; hij heeft vee geslacht; met bosch begroeide bergen, gij wenscht den uwen macht van goed* (de Decker). *Soortnamen in het meervoud* hebben eenigermate het karakter van stofnamen, wanneer zij eene onbepaalde hoeveelheid van voorwerpen aanduiden, en missen dan mede het lidwoord, als: *kinderen zijn speelziek; leeuwen zijn*

www.libtool.com.cn

sterke dieren. Desgelijks de *abstrakte naamwoorden*, wanneer zij een onbepaalde mate des begrips beteekenen: *heb geduld; hij biedt hem hulp; ik lijd honger; hij heeft rust noodig; hij leert met vlijt.* Denkt men zich echter eene bijzondere soort van die stof, of schrijft men een onderscheiden aard aan het afgetrokken begrip toe, zonder evenwel aan te wijzen, *welke* zoodanige stof of *welk* zoodanig begrip men bedoelt, dan hebben zulke zelfstandige naamwoorden het lidwoord *een;* bij voorb.: *dit is een gezonde kost, een kostbare wijn; ik heb een onverzadelijken honger; eene zalige rust.* Maar denkt men zich weder zekere stof in haren ganschen omvang; besluit een meervoudige soortnaam alle tot die soort behoorende voorwerpen in zich, of drukt een begripsnaam het begrip in het algemeen uit, alsdan hebben al zulke substantieven het lidwoord *de*, bij voorbeeld: *het goud verleidt vaak den zwakken mensch; de wijn verhit het bloed; de menschen hebben oneindig veel boven de dieren vooruit; de rijkdom brengt velen ten val; de luiheid is des duivels oorkussen; de slaap werkt weldadig.* Ten aanzien van de stofnamen valt nog op te merken, dat zij het bepalend lidwoord vóór zich nemen, wanneer men van eene stof gewaagt, als geneesmiddel in bepaalde hoeveelheid op gezette tijden gebruikt, als: *dit kind gebruikt de levertraan; hem is de hertshoorn voorgeschreven.* — Het spreekt van zelve, dat zoowel stofnamen als abstrakte naamwoorden, zoodra wordt aangewezen, *welke* hoeveelheid stof, of *welke* bepaalde openbaring des begrips bedoeld wordt, het lidwoord *de* voor zich krijgen; bij voorbeeld: *de wijn, dien ik gekocht heb; het vee van den landman; de ruste des grafs.*

Aanm. Zekere persoonsnamen, in collektieven zin genomen, komen in het enkelvoud zonder lidwoord voor, te weten, *matroos* en *vijand;* bij voorbeeld: *toen stuift matroos op* (Hooft). *Waar langs men vijand binnen brengen kon* (dezelfde). *Verbeelt ge u, dat matroos — voor uw behoud zal strijden?* (Bilderdijk). *Eer ze iets vermoedt of vijand kan verwachten* (dezelfde). In deze zinsnede van de Decker: *daer* (d. i. *waar*) *reine ziel geniet een' hellen dag*, is *reine ziel* ook collektief op te vatten, alsmede *eed* in: *Indien op eed van Vorsten is te staen* (dezelfde). — Waar wij zouden zeggen: *zoo wit als*

www.libtool.com.cn

sneeuw, zeiden de Ouden: *zoo wit als een sneeuw* (zie Prof. M. de Vries, *Woordenl. op d. L. Sp. op h. w. slijc*), terwijl zij te recht niet zoozeer aan de stof in het afgetrokkene, maar aan een sneeuwkleed over de velden verspreid, dus aan eene begrensde hoeveelheid der stof dachten.

II. *Toevallige redenen* zijn met betrekking tot het gebruik van het artikel in het spel, in de volgende gevallen:

1. In korte bijwoordelijke uitdrukkingen, uit een zelfstandig naamwoord met een voorzetsel bestaande, ontbreekt het lidwoord, als: *te voet*, *te paard*, *te land*, *te bed*, *aan huis*, *aan wal*, *aan boord*, *naar huis*, *aan tafel*, *van meening*, *van zins*, *bij nacht*, *van harte*. Doch hier valt op te merken, dat men het voorzetsel *te* gaarne met de datief des lidwoords tot *ten* en *ter* samenkoppelt, en deze vormen dikwijls zelfs daar aanwendt, waar het artikel overtollig zou kunnen schijnen, als in *ter naauwer nood*, *ter zee* nevens *te land*, *ten eenen male*, *ten dezen aanzien*, *dien ten gevolge* enz. Dat *zonder* zelfs een soortnaam zonder het bepalende of onbepaalde lidwoord achter zich kan hebben (als *zonder hoed*), ligt aan de volstrekte onbepaaldheid van het begrip des substantiefs, door dit ontkennend woordje voorafgegaan.

Aanm. Ook achter ontkennende bijwoorden ontbrak bij de Ouden het lidwoord *een* vóór het substant.: *Noit volc en was so blide* (Walew. 10920); *en was wijf* (d. i. *er was geene vrouw*), *die hare bet ghelaten conste* (ib. 10912). Dus ook de Decker: *Noit achte man van staet zijn weldoen wel besteet*, en Bilderdijk: *Nimmer wanklank in hun reien.* — Nog andere bijwoordelijke uitdrukkingen missen het artikel, als *in schaduw*. Bij Vondel leest men: *En stack zijn zwaert in scheê. Onder wicht van rotsen.* En bij Hooft: *naa stadt*, *tot aan stadt toe.*

2. Wanneer twee of meer zelfstandige naamwoorden, die verwante of tegen elkander overgestelde voorwerpen of begrippen uitdrukken, vereenigd worden, laat men de artikels weg, bij voorbeeld: *zon en maan; kerk en staat; man en paard; mensch en dier; jeugd, kracht en schoonheid; vreugd noch smart; vreugde of smart; volk bij volk.* Vondel zegt, zelfs waar elk der substantieven een verschillend voorzetsel bij zich heeft: *in veltslagh en voor vest.*

3. Ook in verscheidene spreekwoordelijke gezegden blijft het

www.libtool.com.cn

lidwoord weg, hetgeen geheel in overeenstemming is met den aard van zulke gezegden, als die vluchtig worden uitgesproken, daar zij niet door de inspanning der gedachte van den spreker geboren worden, maar als gemeen goed een ieder zonder eigen nadenken ten dienste staan. Zoodanige spreekwoorden zijn: *schijn bedriegt; nood breekt wet; hoogmoed komt voor den val.*

4. Het lidwoord wordt mede weggelaten vóór een substantief, bepaald door een ander in den genitief, wanneer deze genitief vóór het substantief, tot wélks bepaling hij strekt, vooruitgaat, als: *des menschen lust*, d. i., *de lust des menschen; des konings zoon* enz. Uitgenomen, waar het lidw. met *te* is samengekoppeld, *ten wiens huize, ten 's menschen dienste.*

5. In geval er verscheidene substantieven van gelijk geslacht en getal in de betrekking der nevenschikking op elkander volgen, drukt men alleen vóór het eerste het lidwoord uit, om eene onaangenaame herhaling van dit woordje te voorkomen, als: *de vrienden en geburen; de krijgslieden, geestelijken en landbouwers.* Zelfs bij verschil van geslacht kan men de herhaling des lidwoords achterwege laten, mits er slechts geen verschil besta in den vorm des artikels voor de verschillende geslachten, bij voorbeeld: *de personen en zaken; de landhuizen en fabrieken.* Het artikel herhaalt men opzettelijk, wanneer men de veelvuldigheid en de verscheidenheid der opgenoemde voorwerpen verlangt te doen uitkomen, als: *de toren, de schouwburg en de stadsherberg werden eene prooi der vlammen; de oom en de neef hebben mij bezocht; de heer en de knecht kwamen te gelijk.* De herhaling van het lidw. mag niet verzuimd worden, wanneer twee of meer qualitatieve woorden (hetzij substantieven, hetzij adjektieven) op elkander volgen, van welke elk op een verschillenden persoon of zaak van toepassing is, bij voorbeeld: *de koning en de keizer; de burgemeester en de notaris; de oude en de dappere soldaat.* Zeide ik *de koning en keizer, de oude en dappere soldaat*, zoo is een en dezelfde persoon tegelijk *koning* en *keizer*, *oud*

www.libtool.com.cn

en *dapper*. Desgelijks laat men achter het voegwoord *of* het artikel weg, wanneer het volgende substantief slechts een andere naam is voor hetzelfde begrip, bij voorbeeld: *de tante of moei*, *de Hellenen of Grieken;* maar men moet achter *of* het lidwoord herhalen, bijaldien het volgend substantief een begrip inhoudt, dat tegen het voorgaande wordt overgesteld, als: *de oom of de neef; de Grieken of de Romeinen.* Verkeerdelijk zegt dus van der Palm: *de lieden van den tabberd of degen* (Zie voorts Syntax. § 136. I. 2.).

VIJFDE AFDEELING.

OVER HET TELWOORD.

EERSTE HOOFDSTUK.

OVER DE SOORTEN DES TELWOORDS IN HET ALGEMEEN.

§ 83.

I. De telwoorden zijn woorden, die de hoeveelheid der dingen of de rangorde van afzonderlijke voorwerpen te kennen geven (zie § 46. 4.).

II. Zij worden onderscheiden in:

1. *Bepaalde*, die een bepaald getal aanduiden, en:

2. *Onbepaalde* telwoorden, die het getal der voorwerpen onbepaald aanduiden, of de hoeveelheid eener stof, of, eindelijk, de mate van een ondeelbaar begrip te kennen geven.

De onbepaalde telwoorden worden wederom verdeeld in:

1). *Grondgetallen* (numeralia cardinalia), die het getal der

www.libtool.com.cn

voorwerpen te kennen geven, als: *één*, *twee*, *drie* enz., en in:

2). *Rangschikkende telwoorden* (numeralia ordinalia), die de rangorde der voorwerpen opgeven, als: *de eerste*, *de tweede*, *de derde* enz.

De grondgetallen dragen dezen naam, omdat in hen de grond of de stam der rangschikkende telwoorden te zoeken is.

3. Van de bepaalde zoowel als van de onbepaalde telwoorden worden door samenstelling telwoordelijke bijwoorden of bijvoegelijke naamwoorden afgeleid:

1). *Herhalingstallen* (numeralia iterativa): *eenmaal*, *tweemaal*, *menigmaal* enz.

2). *Verdubbeltallen* (numeralia multiplicativa): *tweevoudig*, *veelvuldig* enz.

3). *Soortgetallen* (numeralia specialia): *eenerlei*, *velerlei*, *allerhande* enz.

Aanm. 1. *Deeltallen* (numeralia partitiva) kent onze taal niet, uitgenomen de woorden *een half*, dat eigenlijk *zijde* beteekent, en waarvan het zelfst. naamw. *de helft* (voor *helfte*) afkomt, en *verl* voor *vierdeel* of *vierendeel*. Overigens gebruikt men in plaats van deeltallen en rangschikkende telwoorden in het onzijdig geslacht, *een derde*, *een tiende* enz. en verstaat daarbij het woord *deel*.

Aanm. 2. Voor de *verdeelende telwoorden* (numeralia distributiva) heeft onze taal evenmin een bijzonderen vorm. Men omschrijft het gevorderde denkbeeld door bij het grondgetal het onbepaalde telwoord *ieder* te voegen: *ieder twee*, *ieder tien* enz., of, wanneer men aan eene volgreeks denkt, door het grondgetal tweemaal uit te drukken en er het voorzetsel *aan* tusschen te plaatsen: *een aan een*, *twee aan twee* enz. Denkt men niet aan gelijk afgemeten afstanden, zoo zegt men *een voor een* in plaats van *een aan een*. Ook *telkens een*, *telkens twee* enz. kan het begrip uitdrukken. Alleen het woord *enkel* kan als een distributief telwoord worden aangemerkt.

www.libtool.com.cn

TWEEDE HOOFDSTUK.

OVER DE SOORTEN DER TELWOORDEN IN HET BIJZONDER.

§ 84.

Over de grondgetallen.

1. De grondgetallen zijn: *een, twee, drie, vier, vijf, zes, zeven, acht, negen, tien, elf, twaalf, dertien, veertien, vijftien* enz., *twintig, een en twintig* enz., *dertig, veertig, vijftig, zestig, zeventig, tachtig, negentig, honderd, honderd en een* of *honderd een* enz., *tweehonderd* enz., *duizend, duizend en een* enz., *elfhonderd* (in plaats van *één duizend één honderd*), *twaalfhonderd* enz., *tweeduizend één honderd* of *een en twintig honderd* enz., *een millioen, twee millioen* enz., *een billioen* of *duizend millioen, een trillioen* of *millioen van den derden rang, een quadrillioen* enz.

Aanm. Achter *honderd en een, duizend en een* behoort het zelfstandig naamwoord in het meervoud te staan: *duizend en een paarden*, niet *duizend en één paard*, hetgeen ons nevens het ééne paard aan andere voorwerpen, ten getale van *duizend* voorhanden, zou doen denken. Toch heeft men zich aangewend te zeggen: *duizend en ééne nacht;* doch de Oude Heer Smits zegt terecht: *duizend en een schimmen.*

2. Sommige dezer telwoorden vereischen eenige aanmerkingen betreffende hun etymologischen vorm:

1). *Elf* en *twaalf* staan voor *eenlif* en *twalif* of *tweelif* (zie § 24. II. 2.). Dit *lif* schijnt te staan voor *lich*, Lettisch lika, Grieksch δέκα, d. i. *tien.*

2). De tienheden: *twintig* tot *negentig* onderscheiden zich alle door den uitgang *tig*, hetwelk het Gothische substantief tigus is, dat *tiental* beteekent.

Aanm. Over de *t* in *tachtig* (van *acht*) en *tnegentig*, alsmede over de scherpe aanvangsletter in *veertig, vijftig, zestig* en *zeventig*, zie men § 17. I. 4. Aanm.

www.libtool.com.cn

3). *Millioen* is het Fransche *million*, van het Lat. mille; *billioen* enz. zijn aan dezelfde taal ontleend.

3. Omtrent de verbuiging der grondgetallen merke men het volgende op:

1. Het woordje *één* blijft onverbogen, wanneer men het gebruikt zonder eene bepaalde zaak daarbij te denken of ten minste te noemen, bij voorbeeld, bij het tellen: *een, twee, drie*, in de formule *eenmaal één;* verder in *het heeft één geslagen;* en in verbinding met andere telwoorden: *met een en twintig mannen* (niet: *met éénen en twintig*). Anderszins wordt het verbogen gelijk wanneer het als lidwoord voorkomt (zie § 81. II.). Wordt het telwoord *een* door het bepalend lidwoord of een bijvoegelijk voornaamwoord, als: *mijn, deze, die*, voorafgegaan, zoo wordt het zwak verbogen, even als een qualitatief adjektief achter *de*, zie § 72. 1. 2).: *de eene, het eene, des eenen* enz. Wordt *één* voorafgegaan door het bepalend lidwoord, zelfstandig gebruikt, dan laat men vaak de *e* in den nominatief van het mannelijk en onzijdig geslacht achterwege: *de een en de ander, het een en het ander.*

2). Er is een telwoord, dat de waarde heeft van *de twee*, daar het dan gebruikt wordt, wanneer het den hoorder bekend is, dat er van zekere voorwerpen twee voorhanden zijn; het luidt *beide* en wordt sterk verbogen: nominatief *beide*, genitief *beider*, datief *beiden*, accusatief *beide*. Wordt het voorafgegaan door het bepalende *de*, of door *deze, mijn* enz., dan is de verbuiging gelijk aan die der bijvoegelijke naamwoorden achter een dier woordjes, zie § 72. 1. 2). In alle naamvallen neemt het eene *n* aan, wanneer het de waarde heeft van *de twee personen* en dus zelfstandig gebruikt wordt, bij voorb.: *beiden kwamen te laat. De vereeniging dier beiden.* Doch in den genit. achter de persoonl. voornaamwoorden zegt men: *beider*, bij voorbeeld: *ons, u, hun, haar beider* (voor *onzer, uwer, hunner, harer, beider*, gelijk *ulieder* voor *uwer lieden*). Deze vorm *ons beider* enz. komt slechts voor, waar die genitief het naamwoord, bij hetwelk hij behoort,

www.libtool.com.cn

voorafgaat: *ons beider vrienden*, *u beider ouders;* bij dezelfde woordorde zegt men ook: *dezer beider* en dergelijke: *dezer beider God* (Bilderdijk). Wanneer er niet van twee voorwerpen, maar van twee handelingen, toestanden of hoedanigheden sprake is, kan *beide* ook in het enkelvoud gebezigd worden: *hij schildert en beeldhouwt, en beide even voortreffelijk; gij hebt de keus tusschen dulden en strijden, maar beide heeft zijne bezwaren; beide ziek en arm; beide mannen en vrouwen.* Dus gebruikt, is *beide* onverbuigbaar.

3). De telwoorden *twee* en *drie*, voorheen verbuigbaar, hebben thans slechts met de andere grondgetallen den meervoudsuitgang gemeen, die wordt aangewend, zoodra zij zelfstandig gebruikt worden, in dier voege dat het substantief er niet bij gedacht, maar in het telwoord zelve begrepen wordt, bij voorbeeld: *de elven* (*de elf discipelen van Jezus*), *de twaalven* (*de twaalf Apostelen*). Thans komt het meervoud der grondgetallen vooral voor in de zegswijze: *met ons vieren*, *met u achten*, *met hun tienen*, *met haar vijven.* Voor deze uitdrukking zeiden de Ouden nauwkeuriger: *wij viere*, *gij achte*, *zij tiene.* In de tegenwoordige zegswijze is *met* als een bijwoord te verstaan: *wij vieren met elkander* (zoo zeggen wij ook: *onder ons tienen*, dat is, *wij tienen onderling*) en *ons*, *u*, *hun*, *haar*, zijn bezittel. voornaamw. die omschrijvender wijze (§ 75. 3. Aanm. 2.) in plaats der persoonl. voornw. werden gebruikt. — Verder bezigt men het meervoud dierzelfde telwoorden bij het opgeven van het uur van dag of nacht: *na vijven*, *bij zessen:* hier neemt het telwoord den meervoudsvorm aan van het uitgelaten *uren.* Voor *bij de eerste ure* zegt men: *bij ééne.* Het juiste tijdstip van het volle uur geeft men te kennen door: *te één ure*, *te twee uren* enz. Eindelijk komt het meervoud dezer grondgetallen nog voor in de volgende uitdrukkingen: *van tweeën één. In vieren vouwen. Ik zet het u in tienen*, enz.

4). Wanneer de telwoorden het afgetrokken getalbegrip of ook de cijfer beteekenen, zijn zij werkelijk tot substantieven ge-

www.libtool.com.cn

worden van het vrouwelijk geslacht, en maken zij bij gevolg het meervoud op *en: de een; hij heeft de twee eenen, de drie tweeën geworpen; de zeven was een heilig getal.*

5). De telw. van *een* tot *negentien* laten zich niet in de beteekenis van *het eental, het tweetal* enz. als onzijd. collektieve substant. gebruiken. Wel bezit men enkele bijzondere substant., die dit gemis vergoeden, te weten *een paar* voor *een tweetal, een dozijn* voor *een twaalftal* (het Fr. *douzaine*), *de trits* (een dichterlijk woord) voor *het drietal.* Maar de namen der tienheden benevens de woorden *honderd* en *duizend* worden als onzijdige verzamelwoorden gebruikt: *het twintig, het honderd,* en in het meerv.: *bij vijftigen, bij duizenden. Honderd* en *duizend* worden bovendien onbepaald in het meervoud gebruikt, wanneer men niet vermeldt, hoeveel honderden of duizenden voorhanden zijn: *honderden bezwaren, duizenden menschen:* alsdan zijn deze telwoorden zelfstand. naamwoorden in het meervoud en eindigen zij bijgevolg op *en.* Zegt men: *deze pruimen kosten 25 cents de vijftig, de honderd,* zoo blijft *vijftig, honderd* een adjektief telwoord en men denke er *pruimen* bij. — De uitdrukking *een groote veertien dagen, een kleine vijftig gulden* eischt eene nadere opheldering. Hier is *groote veertien dagen, kleine vijftig gulden,* als eene grammatische eenheid te beschouwen, die *eene tijdruimte van iets meer dan veertien dagen, eene hoeveelheid van iets minder dan vijftig gulden* beduidt, en daar alzoo een collektief begrip aanwezig is, zoo is de uitdrukking vatbaar om het woordje *een* vóór zich te nemen. — Het woord *millioen,* gelijk *billioen* enz. wordt nooit anders dan als een zelfstandig naamwoord van het onzijdig geslacht gebruikt.

4. Door samenstelling van *al* met *een* ontstaat het woordje *alleen,* dat slechts praedicatief gebruikt wordt en dus altijd onverbogen blijft: *ik ben alleen; ik alleen vermag dit niet.* — Van de grondgetallen worden door den uitgang *er* substantieven afgeleid, die niet alleen, overeenkomstig de kracht van dezen uitgang (zie § 50. 5.), *personen* van het uitgedrukte aantal

www.libtool.com.cn

jaren beteekenen, bij voorbeeld: *een zestiger*, *een man van zestig jaren*, maar ook *schepen*, met het uitgedrukte aantal stukken geschut, als: *vijfenzeventiger*, *een schip van vijf en zeventig stukken*. Ook wordt den wijn door middel van dezen uitgang, achter een telwoord gevoegd, een naam naar het jaar, waarin hij gewonnen is, gegeven: *tweeëntwintiger*, dat is, *wijn van* 1822. Over *eenling*, *tweeling* (*een kind dat met een tweede kind tegelijk gebaard is*), zie § 50. 15. 1). *c*.

§ 85.

Over de rangschikkende telwoorden.

1. De rangschikkende telwoorden zijn: *de eerste*, *de tweede*, *de derde*, *de vierde*, *de vijfde*, *de zesde*, *de zevende*, *de achtste*, *de negende*, *de tiende*, *de elfde*, *de twaalfde*, *de dertiende* enz., *de twintigste*, *de een en twintigste* enz., *de honderdste*, *de honderd en eerste*, *de tweehonderdste*, *de duizendste* enz. Bovendien bestaan er nog eenige telwoorden van deze soort: *de andere*, oorspronkelijk zoo veel als *de tweede*; voorts de onbepaalde rangschikkende telwoorden: *de laatste*, eigenlijk superlatief van het bijvoegelijk naamw. *laat*; *de zooveelste*, en het vragende *de hoeveelste*, superlatieven van *zoo veel*, *hoe veel*.

Aanm. Naar het voorbeeld van het Fransche *Guillaume trois*, *Louis quatorze*, begint bij ons de uitdrukking *Willem drie* in te sluipen, ja zelfs *Willem een*, *Willem twee*, terwijl toch de Franschen steeds *Guillaume premier*, *Philippe second* zeggen. Dat *Willem een* en dergelijke voor *de Eerste* enz. is eene onwaardige manier van spreken, die bij ernstige lieden geen navolging verdient.

2. Behalve *de eerste* (de superlatief van *eer*, dat is, *vroeg*, zie § 70. 2. 5).), *de ander*, *de laatste*, *de zooveelste* en *de hoeveelste*, zijn al de rangschikkende telwoorden afgeleid van de grondgetallen door middel van den uitgang *de* of *ste*. Deze beide zijn één, daar de afwisseling van *d* met *st* niets vreemds

www.libtool.com.cn

heeft (zie § 17. I. 3. Aanm.). In vroeger tijd kwamen alle telwoorden, die nu op *de* eindigen, ook met den uitgang *ste* voor. In dezen vorm (op *ste*) nu is de superlatief niet te miskennen, gelijk het gebruik van dezen trap van vergelijking zich in dit geval gemakkelijk laat verklaren. Het begrip van *rang* toch is een relatief begrip, daar het slechts met betrekking tot een of meer hoogere of lagere aan een persoon of zaak kan toekomen (vergelijk het gezegde in § 69. V.). *Ander* is een comparatief van den stam *an*, een gewijzigden vorm van *al*, dat de stam is van *elders* (*ellers*), dat is, *op eene andere plaats*.

3. Over de bijzonderheid, dat de rangschikkende telwoorden in den nominatief altijd den zwakken vorm hebben, zie § 71. 2. 6). Voor het overige worden zij als de qualitatieve adjektieven verbogen (§ 72. 1. 2).) en zoowel zelfstandig als bijvoegelijk gebruikt. Alleen *ander* vereischt eenige nadere opmerkingen. Dit woord kan, zoowel voorafgegaan van *de* als van *een*, de *e* van den zwakken vorm missen: *de ander* en *de andere*, *een ander* en *een andere*. Met het lidwoord *de* kan echter de sterke vorm alleen dan aangewend worden, wanneer het woord zelfstandig genomen wordt; dus nimmer: *de ander man*, noch *het ander boek*. Zelfstandig gebruikt met *een*, is het een gelijkslachtig woord, en wordt het geheel als een substantief verbogen: nominatief *een ander*, genitief *eens anders*, datief en accusatief *een' ander*; meervoud nominatief en accusatief *anderen* (dat is, *andere personen*), genitief *anderer*, datief *anderen*. Bijvoegelijk gebruikt met *een*, en zoowel bijvoegelijk als zelfstandig met *de*, wordt het als een qualitatief adjektief verbogen.

4. De met de rangschikkende telwoorden samengestelde woorden *anderhalf*, *derdehalf*, *achtdalf* (dat is *achtde* of *achtste half*) enz. zijn te verklaren uit eene ellipse of woorduitlating. Zij staan voor *één geheel en het andere* (*geheel*) *half*, *twee geheelen en het derde half* enz. Uit hunnen aard volgt, dat zij eigenlijk als eene buiten den samenhang

www.libtool.com.cn

der rede ingelaschte bepaling achter het substantief zouden behooren te staan en het laatste lid onverbogen moest blijven, op deze wijze: *ik heb vijf stuivers ontvangen, den zesden (stuiver) half*; doch dezen oorsprong dier woorden niet langer indachtig, is men ze attributief beginnen te gebruiken, en heeft men hun de attributieve verbuiging gegeven: *ik heb zesdehalven stuiver ontvangen.* Toch laat men achter deze telwoordelijke samenstellingen het zelfstandig naamwoord steeds in het enkelvoud staan: *zesdehalve schelling; anderhalf jaar; vierdehalve maand*, nooit: *vierdehalve maanden.*

§ 86

Over de onbepaalde telwoorden.

1. De onbepaalde telwoorden drukken eene onbepaalde hoeveelheid uit, en wel aldus, dat zij deels alle eenheden of de gansche hoeveelheid omvatten, als: *al, gezamenlijk, geheel, gansch, ieder, iegelijk, elk*, en het ontkennende *geen;* deels een grooter of kleiner gedeelte der voorwerpen of der hoeveelheid, als: *eenig, ettelijke, sommige, menig, veel, weinig, genoeg, wat, half.* Verder drukken een *getal* van eenheden uit: *gezamenlijk, ieder, iegelijk, elk, ettelijke, sommige, menig;* de *hoeveelheid* eener massa of stof, of de *mate* van iets ondeelbaars: *wat, geheel, gansch, half*; eindelijk zijn er, die geschikt zijn om zoowel dan gebezigd te worden, wanneer een getal van voorwerpen, als wanneer de hoeveelheid eener stof of de mate van een ondeelbaar begrip wordt aangeduid, te weten: *al, geen, eenig, veel, weinig, genoeg;* bij voorbeeld: *alle menschen* en *al de wijn, alle voorspoed; geene boeken* en *geen bier; eenige menschen* en *eenig brood, eenig genoegen; vele dieren* en *veel boter, veel geluk; weinige boomen* en *weinig melk; genoeg guldens* en *genoeg geld.*

2. 1). *Al*, dat oorspronkelijk *geheel* beteekent en nog he-

www.libtool.com.cn

den ten dage in deze beteekenis kan voorkomen, als men zegt: *al de aarde* enz., wordt in vereeniging met een volgend substantief op verschillende wijzen behandeld. Wordt het door het lidwoord of eenig ander bijvoegelijk woord van het substantief gescheiden, zoo blijft *al* veelal onverbogen: *al de wijn*, *al mijne vreugde*, *al de menschen*. Wordt het substantief niet door een determinatief woord voorafgegaan, zoo wordt dit telwoord, in het enkelvoud in de meeste gevallen, in het meervoud altijd, verbogen. De nominatief van het enkelvoud heeft steeds den zwakken vorm: *alle roem*, *alle geluk*; de sterke genitief mannelijk en onzijdig is niet in gebruik (Bilderdijk schrijft: *de voorboô allen lijdens*); wel die van het vrouwelijk: *aller schuld*; den datief mannelijk en onzijdig is *allen*, even als de accusatief mannelijk: *ten allen tijde*; *in allen gevalle*; *allen roem*. De datief vrouwelijk is gelijk aan den genitief van dit geslacht. De accusatief vrouwelijk en onzijdig is *alle*. In het meervoud wordt het sterk verbogen: *alle*, *aller*, *allen*, *alle menschen*.

Zonder substantief kan het woord in het enkelvoud zoowel als in het meervoud, gebruikt worden, en wel in het enkelvoud in de dubbele gedaante van *al* en *alles*. Denkt men aan de gansche schepping, die alles omvat, zoo zegt men *het al* of *het heelal*, *het geheelal*; denkt men aan alle voorwerpen of zaken binnen een bepaalden kring, zoo bezigt men den vorm *alles*, eene samenkoppeling uit *al des*, dat is, *al wat daarvan is*. *Alles* is bijgevolg onverbuigbaar. Een lidwoord duldt het niet voor zich (zeg ik: *ik heb het alles gezien*: zoo is *het* een persoonlijk voornaamwoord); wel eenig ander bepalend adjektief: *mijn alles*, *dit* of *dat alles*. Over *al* voor *wie* en *wat* zie men § 77. 2. Aanm. 1. *Al* staat voor *alles* in: *het is niet al goud wat er blinkt*, en het komt bijwoordelijk voor in *wie niet al!* en in *geheel en al*. De naamvallen van dit woord, in het meervoud zelfstandig gebruikt derwijze dat het begrip *personen* er in ligt opgesloten, zijn: *allen*, *aller*, *allen*, *allen* (volgens § 72. 2. 1). *a*.). Dus gebruikt kan

www.libtool.com.cn

het door een zelfstandig voornaamwoord of naamwoord worden voorgegaan: *wij allen*, *gij allen*, *zij allen*, *die allen*, *uwer aller*, *hunner* of *harer aller*, *dezer aller*. Over de schrijfwijze *ons aller*, *u aller* vergelijke men § 84. 3. 2). De vorm *allen* wordt ook gebruikt, al verstaat men er geene personen onder, maar zaken, zoo men elk der bedoelde zaken op zich zelf als een ondeelbaar iets bedoelt; bij voorb. *hij bezit niet veel schilderijen, maar allen zijn even kostbaar.* Dus zegge men ook: *allen beiden*, *allen vier* enz.

2). *Gezamenlijk* beteekent een bepaald getal voorwerpen te zamengenomen, en komt dus slechts vóór substantieven in het meervoud of vóór collektieven; ook wordt het deswegens nagenoeg altijd door het bepalend lidwoord of een ander bijvoegelijk gebruikt woord voorafgegaan: *de gezamenlijke erfgenamen*, *mijne gezamenlijke vrienden*, *de gezamenlijke inboedel.* Het wordt als een qualitatief adjektief verbogen (zie § 72. 1. 2).). Staat *gezamenlijk* achter het substantief, zoo is het als een bijwoord aan te merken.

3). *Geheel*, *gansch*, *half.* Wanneer op het denkbeeld van *ongeschondenheid* gedrukt wordt, gebruikt men *geheel* (of *heel*) bij voorkeur boven *gansch.* Dus: *de heele appelen*, niet: *de gansche appelen*, en alsdan is *geheel* veeleer een qualitatief adjektief. *Geheel* of *heel* kan ook vóór het lidwoord of voor bijvoegelijk gebruikte woorden te staan komen, en blijft dan onverbogen: *geheel de wereld*, *heel mijn inkomen*, *geheel deze aard.* Terwijl de namen van landen en plaatsen, zoo zij door een qualitatief adjektief bepaald worden, noodwendig tevens het bepalend lidwoord vóór zich krijgen, missen zij dit, wanneer zij door *geheel* of *gansch* en door *half* bepaald worden, omdat deze woorden geene hoedanigheid uitdrukken (vergel. § 82. I. 1. 3).); alzoo ontberen de woorden *geheel*, *gansch* en *half*, vóór landnamen komende, dan ook de *e* van den zwakken vorm, die bij onzijdige woorden slechts achter het bepalend lidwoord is toegelaten: *half Nederland*, *heel Engeland.* Dezen onverbogen vorm blijft zelfs in den ge-

www.libtool.com.cn

nitief: *half Frankrijks behoud, geheel Duitschlands roem.* In alle andere gevallen worden *geheel, gansch* en *half* op de wijze der qualitatieve adjektieven verbogen (§ 72. 1. 1).).

4). *Ieder, iegelijk, elk. Ieder* is eene samentrekking uit *ie* (*ooit*) en *weder*, dat is, *wie van beiden* (Eng. *whether*): het beteekent dus eigenlijk: *wie ook van beiden*, vervolgens: *wie ook van allen. Iegelijk* is samengekoppeld uit *ie* en het adjektief *gelijk;* alzoo heeft het een onbepaald voornaamwoord noodig, om het begrip *voorwerp, persoon*, daarbij uit te drukken, weshalve het altijd door *een* wordt voorafgegaan. *Elk* is waarschijnlijk ontstaan uit *allijk*, wellicht uit *ie-lijk:* hoe het zij, *lijk* is een oud substantief, dat *vleesch, lichaam*, en vervolgens *persoon* of *individu* beteekent (zoo als het Eng. *body*).— Met *ieder, iegelijk* en *elk* duidt men alle bepaalde voorwerpen aan, doch zóó dat men elk *afzonderlijk* op het oog heeft: om dezen reden kunnen zij dan ook slechts in het enkelvoud voorkomen. Als adjektief heeft *ieder* in het mannelijk de *e* van den zwakken vorm: *iedere stoel*; doch niet noodwendig, wanneer er een persoonsnaam op volgt: *ieder dichter.* De genitief van de drie geslachten wordt door omschrijving uitgedrukt, alsmede de datief vrouwelijk; de datief mannelijk en onzijdig en de accusatief mannelijk is *iederen.* Zelfstandig gebezigd wordt *ieder*, hetzij door *een* voorafgegaan of niet, geheel als een gelijkslachtig substantief aangemerkt, en neemt dus slechts in den genitief eene *s* aan: *ieders, eens ieders.* Gevolgd door *een*, vormt het daarmede eene samenkoppeling: *iedereen*, hetwelk mede een gelijkslachtig zelfstandig naamwoord is. — *Een iegelijk* is almede een gelijkslachtig zelfstandig naamwoord, wanneer het op zich zelve staat; dus in den genitief: *eens iegelijks;* in den datief en accusatief: *een' iegelijk.* Gevolgd door een substantief heeft het den zwakken vorm in de verbogen naamvallen: *eens iegelijken menschen, eenen iegelijken mensch*, of bij afkapping *een iegelijk mensch* (*een' iegelijk' mensch*). — *Elk* wordt, even als *ieder*, zoowel bijvoegelijk als zelfstandig gebruikt, en in deze beide gevallen even zoo als *ieder* verbogen, en mede

www.libtool.com.cn

met *een* samengekoppeld tot *elkeen*. De genitief vrouwelijk *elker* is echter niet geheel ongebruikelijk. Staat het als adjektief vóór een determinatief woord, dat met het substantief, hetwelk bij *elk* gedacht wordt, in den genitief meervoud volgt, zoo blijft *elk* onverbogen, bij voorbeeld: *elk dezer zaken* (niet *elke*), *aan elk dezer boomen*.

5). *Geen* wordt verbogen als het telwoord *een*; doch het blijft onverbogen, wanneer het vóór een substantief staat, dat, bijaldien de rede bevestigend en niet ontkennend ware, geen lidwoord zou kunnen hebben, bij voorb.: *karigheid is geen spaarzaamheid; geen spaarzaamheid baat hier*; daarentegen: *geene spaarzaamheid is zoo groot als de zijne*. In de dagelijksche taal bezigt men *geen* met *een* achter zich: *geen een*, d. i. *niet een*, en plaatst het ook vóór een adjektief, in stede van het ontkennend bijwoord: *hij heeft geen grooten lust* of *geen den minsten lust*; ja zelfs vervangt *geen* tegelijk de ontkenning van het praedikaat en het bepalend lidw. of bezittelijk voornaamwoord van het substantief, bij voorbeeld: *hij steekt geen hand uit*, d. i. *de* of *zijne hand niet uit*; *hij kan geen lessen leeren*, voor: *de* of *zijne lessen niet leeren*.

6). Het telwoord *eenig* (Oudd. einîc) is wel te onderscheiden van het bijvoegelijk naamwoord *eenig* (Oudd. einac), dat *eenig in soort* beteekent. De verbuiging van dit telwoord is volkomen gelijk aan die van *ieder*, wanneer het als adjektief gebruikt wordt. — *Eenige*, het meervoud, duidt een gering getal voorwerpen aan, even als *sommige* en *ettelijke*, die in het enkelvoud niet meer gebruikt worden. Over den oorsprong van *sommige* zie § 67. 5. 4). *Ettelijke* staat voor *etlijk*, en dit is eene verkorting voor *edwelke*, hetwelk bestaat uit *ed*, een woordje, dat wij in het Goth. (*ith*) terugvinden en dat *indien*, *wanneer*, beteekent, en *welke*; alzoo is *ettelijke* zoo veel als *indien er welke*, dat is, *de zoodanige zijn*. *Eenige*, *sommige*, *ettelijke* worden als alle determinatieve adjektieven in het meervoud verbogen, en zoo wel zelfstandig als

www.libtool.com.cn

adjektief gebruikt. Als adjektief gebezigd beduidt *sommige* zoo veel als *van zekere soort*. Voorts wordt dit woord, bij voorkeur boven *eenige* en *ettelijke*, zelfstandig zonder terugwijzing op reeds genoemde personen aangewend. Ook *verscheidene*, *onderscheidene*, *verschillende*, worden dikwijls, met verlies hunner qualitatieve beteekenis, als onbepaalde telwoorden in de beteekenis van *eenige* of *sommige* of liever *vele* gebruikt; desgelijks het adjektief *zeker*, dat in het enkelvoud de waarde van *eenig*, in het meervoud die van *sommige* heeft, doch nimmer, evenmin als *verschillende*, zelfstandig gebruikt wordt.

7). *Menig* drukt in het enkelv. het begrip van een meerv. uit en wordt juist daarom niet in het meervoud gebruikt. De onomschreven genitief komt alleen in het vrouwelijk (*meniger*) voor. — Ook *menig* kan met het onbepaalde voornaamw. *een* tot een gelijkslachtig substantief vereenigd worden (*menigeen*), even als *ieder* en *elk*.

8). *Veel* en *weinig* nemen in den nominatief enkelvoud mannelijk en vrouwel. den uitgang *e*, in den accusatief enkelv. mannel. *en* aan, wanneer zij een *getalbegrip* te kennen geven, bij voorb.: *vele wijn heeft dit gebrek*, dat is, *vele soorten van wijn; weinige boter kan lang bewaard worden.* Duiden zij een *maatbegrip* aan, zoo blijven zij volstrekt onverbogen: *veel wijn te gebruiken is schadelijk; veel menschen behoeven te zamen meer spijs, dan weinig menschen.* Dan toch zijn dezen woorden als zelfstandige naamwoorden aan te merken, die het substantief in de betrekking en soms met den vorm van den genitief achter zich hebben: *veel geld* of *veel gelds*, *weinig wijn* of *een weinig wijns*. Om dubbelzinnigheid te vermijden, worden dan ook *veel* en *weinig*, wanneer zij praedicatief voorkomen, verbogen: *mijne moeite zijn vele; de arbeiders zijn weinige;* in dit geval toch duiden zij een getalbegrip aan. Ook in het meervoud worden zij natuurlijk niet van eene mate, maar van een getal gebruikt, en als de overige bijvoegelijk gebruikte woorden verbogen: *vele menschen gaan*

www.libtool.com.cn

aan dit euvel mank; veler genoegen; ik vertrouw slechts weinigen mijn geheim; en zelfstandig: *velen waren er tegenwoordig; weinigen waren toegelaten.* — *Meer* is altijd onverbogen, daar het altijd een maatbegrip inhoudt (vergelijk § 70. 2. 3).). *Minder* is in hetzelfde geval, ten ware het zoo veel als *geringer* beduidt en dus niet als telwoord, maar als qualitatief adjektief opgevat wordt. — Voorafgegaan door het bepalend lidwoord of eenig bijvoegelijk gebruikt woord, worden *veel* en *weinig* als qualitatieve adjektieven verbogen, en hebben zij in den nominatief, zoo mannelijk als onzijdig, steeds den zwakken vorm: *de vele wijn, des velen wijns; de weinige lust; zijn vele geld; zijne weinige vrienden.*

9). *Genoeg*, oorspronkelijk een adjektief, wordt thans of als bijwoord of als zelfstandig naamwoord aangemerkt, weshalve het nooit verbogen voorkomt: *genoeg vrienden, genoeg wijns.* Staat het achter het subst.: *vrienden genoeg*, zoo kan het niet anders dan als bijwoord (*in genoegzame mate*) verklaard worden.

10). Het telwoord *wat* is onverbuigbaar: het beteekent hetzelfde als *een weinig, een geringe mate.* Het is eene verkorting van den volledigen vorm *etwat*, bestaande uit dezelfde conjunctie *ed*, die wij ook in *ettelijk* aantreffen (zie 9).), en het vragend voornaamw. *wat.* Het kan in sommige gevallen door het onbepaald voornaamwoord *iets* vervangen worden, b. v.: *het is wat te groot*, waarvoor men ook *het is iets te groot*, kan zeggen; doch de oorspronkelijke beteekenis van *wat* is *eene zekere hoeveelheid*, die van *iets* is *een zeker ding.*

Aanm. Voor *etwat*, dat men niet meer kende, zeide men later *iet wat*, hetgeen tweemaal hetzelfde is: *iet* toch is *iets*, en *wat* beteekent hier ook *iets.* Reeds de Decker spreekt van *iet wat heiligs*, doch nog zonder die gezochtheid, welke thans aan *iet wat* voor sommigen zekere aantrekkelijkheid schijnt te geven.

§ 87.

Over de herhalingstallen.

1. Deze worden gevormd door samenstelling met *maal*, het-

www.libtool.com.cn

welk een zelfstandig naamw. is, dat *tijd, wijle,* beteekent. Dit woord *maal* staat in het meerv., zoo het tot een herhalingstal met *eenige* verbonden wordt: *eenige malen;* zoo zegt men ook *vele malen* zoowel als *veelmaal.* Met *veel* en *dik* (d. i. *veelvuldig*) vormt het, blijkens de bijwoordelijke *s, bijwoorden* van tijd: *veelmaals, dikmaals,* die echter evenmin voor herhalingstallen te houden zijn, als: *toenmaals, voormaals, hiernamaals, nogmaals, meermalen* en *telkenmale* (d. i. *te elken male*). Ook de werkelijke herhalingstallen laten zich als bijwoorden van tijd aanwenden: zoo is *tienmaal* zulk een bijwoord, als ik zeg: *hij is tienmaal gekomen,* wanneer het *op tien verschillende tijden* beteekent; slechts vóór adjektieven met *zoo* (bij voorbeeld *tienmaal zoo groot*) en vóór bepaalde telwoorden (*tienmaal twintig*) zijn zij werkelijk herhalingstallen. *Geenmaal* komt niet voor, dan in het spreekwoordelijk rijmpje: *eenmaal is geenmaal.* Voor het bijwoord van tijd *eenmaal* is ook de vorm *eens* in gebruik, gelijk vroeger voor *tweemaal, twees.*

2. In plaats van *maal* kunnen wij ook het stamwoord *werf,* dat zooveel als *gang* beteekent, met de telwoorden vereenigen: *tweewerf, driewerf, menigwerf,* en dus ook in het bijwoord van tijd *dikwerf.*

Aanm. Met de rangschikkende telwoorden vormt *maal* de bijwoordelijke uitdrukkingen, die een tijd te kennen geven: *ten tweeden male; voor de eerste, tweede, derde maal,* of *voor de eerste, tweede, derde reize,* of ook wel *voor den eersten, tweeden keer;* alleen *ander* vormt met *maal* een *samengesteld* bijwoord van tijd: *andermaal. Altemaal* (d. i. *allen in een maal,* vervolgens: *te zamen*), ook wel *allemaal* uitgesproken, is een bijwoord van omstandigheid. Dat *werf* in *driewerf* enz. behoort tot het Goth. waírban, *keeren, rondwandelen.*

§ 88.

Over de verdubbeltallen.

1. Deze worden gevormd door aanvoeging van *voud, voudig* of *vuldig* achter de telwoorden. De stam van deze uitgangen is *vouwen* voor *volden* of *valden* (Goth. faldan). Zelfstandig en bijwoordelijk gebruikt, missen zij den attributieven uitgang

www.libtool.com.cn

ig; die op *vuldig* missen dezen uitgang (*ig*) nooit: *het enkelvoud, het veelvoud; honderdvoud werd hem vergolden. Eenvoudig* wordt in de overdrachtige beteekenis *onversierd* gebezigd.

2. In plaats van *voudig* wordt wel eens *dubbel* achter de grondgetallen gevoegd: *driedubbel, tiendubbel* enz.; doch minder juist. *Dubbel* (het Fr. *double*, Lat. duplus) wordt als adjektief gebruikt, waar tweemaal hetzelfde of een gelijk voorwerp gezegd wordt voor te komen, en als bijwoord, met de beteekenis van het herhalingstal *tweemaal*, vóór adjektieven met *zoo: dubbel zoo groot.*

§. 89.

Over de soortgetallen.

1. Over de vorming dezer woorden zie men § 36. 5. Het verouderde *lei*, met hetwelk zij zijn samengesteld, beteekent *soort*, en *hande* beteekent *aard:* oudtijds toch sprak men ook van *kwaderhande menschen*, voor *menschen van een kwaden aard. Hande* komt zelden achter bepaalde telwoorden: achter deze verkiest men *lei.*

Aanm. Gelijk men thans zegt *allerhande, menigerhande*, en niet meer *goederderhande, kwaderhande;* zoo zegt men thans omgekeerd nog wel *goedertieren* (*van een goeden aard*), maar niet meer *allertiere, menigertiere.*

2. De telwoorden *een, twee* en *drie* nemen bij hunne samenkoppeling met *lei* den uitgang *er* onmiddellijk achter zich: *eenerlei* (of *eenerhande*), *tweeërlei, drieërlei;* maar, van *vier* afgerekend, hebben dezelfde getallen, die ter vorming der rangschikkende telwoorden den uitgang *de* en niet *ste* aannemen, bij hunne verbinding met *lei*, eene *d* vóór den uitgang *er*: *vierderlei, vijfderlei, zesderlei, zevenderlei, negenderlei, tienderlei, elfderlei, twaalfderlei;* de overige hebben wederom *er* onmiddellijk achter zich; *achterlei, twintigerlei* enz.

3. De aard dezer woorden, als uitmakende eene bijwoorde-

www.libtool.com.cn

lijke bepaling, bestaande uit een substantief en een adjektief in verbogen vorm, verklaart genoegzaam, dat zij onverbuigbaar zijn moeten. Niettemin worden zij attributief gebruikt: *allerlei menschen; hij neemt velerlei arbeid op zich;* niet: *allerleie menschen, velerleien arbeid.*

Aanm. Daar *lei, hande*, zooveel als *soort, slag* (b. v. *van menschen*) beteekenen, zoo bevat *allerlei soort van menschen, allerlei slag van volk*, eigenlijk eene *tautologie* of onnoodige herhaling van hetzelfde begrip.

ZESDE AFDEELING.

OVER HET WERKWOORD.

EERSTE HOOFDSTUK.

OVER HET WERKWOORD EN ZIJNE SOORTEN.

§ 90.

A. Het werkwoord is het woord, hetwelk datgene uitdrukt, wat de spreker aangaande eenig voorwerp denkt (vergel. § 46. 1.).

Aanm. Van alle werkwoorden ontstaan door verbuiging twee vormen, in welke de werkwoordelijke stam de eigenlijke natuur des werkwoords niet bezit, daar de eene de werking als eene in het voorwerp aanwezige *hoedanigheid*, de andere haar als een *zelfstandig voorwerp* voorstelt. De eerste dezer vormen heet *deelwoord;* de tweede is de *infinitief* of zoogenaamde *onbepaalde wijze* (zie § 47. 4. 7).).

B. Uit verschillende oogpunten worden de werkwoorden verschillend verdeeld: vooreerst, naar gelang zij of het begrip eener werking tot inhoud hebben of slechts aan de uitdrukking van de eene of andere grammatische betrekking dienstbaar zijn;

www.libtool.com.cn

ten tweede, naar gelang zij al of niet een grammatisch objekt hebben; en, ten derde, naar gelang zij al of niet een persoonsnaam tot grammatisch subjekt hebben. Dus worden de werkwoorden verdeeld:

I. In *formeele* en in concrete werkwoorden. Alle werkwoorden zijn concrete werkwoorden, dat is zij hebben het begrip eener werking tot inhoud, behalve:

1. Het *abstrakte* of *substantieve* werkwoord *zijn* of *wezen*. Dit werkwoord, namelijk, draagt dezen naam, wanneer het dus gebruikt wordt, dat het, eerst met eenig woord, dat eene hoedanigheid uitdrukt, vereenigd, een volledig gezegde uitmaakt, bij voorbeeld: *God is rechtvaardig*. Hier toch dient het om het bijvoegelijk naamwoord (*rechtvaardig*) met het onderwerp (*God*) in verband te brengen. Wegens zulk eene verbinding van het praedikaatsnaamwoord met het onderwerp heet het werkwoord *zijn* of *wezen*, dus gebezigd, ook *koppelwoord* (copula). In tegenoverstelling van het substantieve werkwoord *zijn* of *wezen* heeten de overige werkwoorden *adjektieve werkwoorden*. Behalve *zijn* of *wezen*, zijn er echter nog andere werkwoorden, die dus gebruikt kunnen worden, dat zij, eerst met een woord, hetwelk eene hoedanigheid uitdrukt, vereenigd, een volledig gezegde vormen, en die derhalve in zoo verre min of meer als *afgetrokkene* werkwoorden moeten beschouwd worden: het zijn de werkwoorden, *worden*, *schijnen*, *blijven*, *heeten* (*genoemd worden*), en in sommige uitdrukkingen *staan*, *gaan*, *zitten*, zie § 65, II. 3. 2).

Aanm. Tegenover die abstrakte of abstrakt gebruikte werkwoorden staan transitieve werkwoorden, die hunne concrete beteekenis afleggen om slechts een *doen zijn* te kennen te geven en in zoover abstrakte faktitieve werkwoorden kunnen heeten. Het zijn de werkwoorden: *doen*, *maken*, *laten*, *stellen*, *zetten*, *leggen*, *slaan*, *dragen*, *drijven*, *nemen*, *steken*, *scheren*, *brengen*, *helpen*, in zegswijze als de volgende: *eenen val doen*, *de boeken in de kast doen*, *iemand koning maken*, *gewag maken*, *iets laten* (voor *doen*) *verrichten*; *ik laat hem de deur uit*; *gerust stellen*, *de deur open zetten*, *betaald zetten*, *kwaad bloed zetten*, *schuiltje zetten*, *vinkertjes leggen*, *geloof slaan*, *gade slaan*, *zorg dragen*, *den spot drijven*, *waar nemen*, *de wijk nemen*, *den draak steken*, *den gek scheren*, *groot brengen*, *aan het lachen helpen*.

2. De *hulpwerkwoorden*. Deze zijn:

www.libtool.com.cn

1). *Hulpwerkwoorden van den tijd: hebben, zijn* en *zullen.* Bij voorbeeld: *Ik heb gelezen. Ik ben gekomen. Ik zal lezen.* Ook de werkwoorden *gaan* en *blijven*, zijn als hulpwerkwoorden van den tijd aan te merken, wanneer zij gebruikt worden in uitdrukkingen als *ik ga lezen, ik blijf lezen.* Alzoo gebezigd, drukken *hebben* en *zijn* den *volmaakten; zullen*, den *toekomenden tijd* uit; *gaan* geeft eene *beginnende; blijven*, eene *voordurende handeling* te kennen.

2). *Hulpwerkwoorden van de wijze (modale hulpwerkwoorden): mogen, zullen*, gebruikt als in de volgende voorbeelden: *Wanneer het gebeuren mocht*, waarvoor men ook in den onvolmaakten verleden tijd van de aanvoegende wijze zou kunnen zeggen: *wanneer het gebeurde. Maar gij wilt niet, dat ik alle zal noemen, en gij wilt ook niet, dat ik sommigen voorbijga* (v. d. Palm): hier drukt de vorm *ik zal noemen* hetzelfde uit, wat straks door den subjunctief (*voorbij ga*) wordt te kennen gegeven. *Zullen* drukt den potentialis uit in: *hij zal toch niet omgekomen zijn! Laten* wordt gebruikt als hulpwerkwoord van den imperatief, als in: *Laat ik hooren.*

3). *Worden*, eindelijk, is een *hulpwerkwoord van het geslacht*, omdat hetzelve *het lijdende geslacht* der overgankelijke werkwoorden uitdrukt; bij voorbeeld: *ik word bemind:* lijdende vorm van het transitieve *beminnen.*

II. In *subjektieve* en in *objektieve werkwoorden.*

1. *Subjektieve* werkwoorden zijn dezulke, die eene werking uitdrukken, welke tot het onderwerp (*subjekt*) der rede alleen bepaald blijft, als *loopen, slapen, gaan.*

2. *Objektieve* werkwoorden zijn dezulke, die eene werking uitdrukken, welke tevens een voorwerp (*objekt*) buiten het onderwerp der rede betreft.

De objektieve werkwoorden worden weder verdeeld in *intransitieve* (*onovergankelijke*) en in *transitieve* (*overgankelijke*) werkwoorden.

1). *Intransitieve* werkwoorden zijn dezulke, wier voorwerp

www.libtool.com.cn

slechts den grond of de strekking der werking aanduidt. Zij hebben dus den naam van het voorwerp bij zich in den genitief, als *gedenken* (b. v. *gedenk mijner*), of in den datief, als *toeschijnen*, *betamen*. — Daar de subjektieve werkwoorden niet alleen geen objekt in engeren zin, maar in het geheel geen objekt bij zich hebben, zoo heeten zij mede *intransitieve werkwoorden*.

2). *Transitieve* zijn dezulke, die eene werking te kennen geven, welke het voorwerp als het ware omvat houdt, als *bezitten*, *eten*, *dooden*, *geven*. De naam van het voorwerp staat bij hen in den accusatief. Daar nu bepaaldelijk de accusatief *objekt* genoemd wordt, zoo heeten de transitieve werkwoorden ook *objektieve* werkwoorden in engeren zin.

Aanm. 1. De intransitieve (subjektieve) beteekenis is bij de werkwoorden de oorspronkelijke: transitief wordt een werkwoord eerst door de toepassing van het begrip op een objekt. Nog laten zich transitieve werkwoorden subjektief gebruiken, bij voorb., als ik zeg: *de jongen geniet; wij eten doorgaans te vier uren; het geweer draagt ver; hij zwaait met de speer; zij torschen aan dien last; mijn hart sluit toe; de grond is hard; hij geeft niet meê; hij laat niet los.* Andere transitieve werkwoorden komen in eene bepaalde opvatting intransitief voor; bij voorbeeld: *hij slaat uit het venster, de bazuin slaat* (d. i. eigenlijk *wordt geslagen* of *gestoken*, dat is, *aan den gang gebracht*); *hij steekt in schulden; de wond draagt; het schip legt aan; de vrouw verlost van een kind; hij zet stevig door* (d. i. *hij spoedt snel voort*); *hij haalt met het rijtuig uit.* Verscheidene werkwoorden komen beurtelings intransitief, beurtelings transitief voor, als: *vergaderen, breken, veranderen, schieten, koken, kraken, eindigen, heeten, bewegen, vermeerderen, verminderen, smelten, buigen, verarmen, bederven, drijven, rijden*, enz.

Aanm. 2. Volstrekt intransitieve werkwoorden kunnen ten gevolge van zekere syntaktische spraakwending een objekt verkrijgen. Vooreerst: wanneer men zich de door een intransitief werkw. uitgedrukte werking als een zelfstandig begrip denkt; dit door een abstrakt substantief uitdrukt, en dan dit substantief als bepaling aan het intransitieve werkwoord toevoegt, bij voorb.: *zijnen gang gaan, den loop loopen, den dood sterven, den laatsten slaap slapen, den strijd strijden;* of wanneer men het substantief, dat het produkt eener subjektieve werking te kennen geeft, aan het intransit. werkw. toevoegt, in uitdrukkingen, als: *tranen schreien, ijs vriezen, een' daeu en frischen geur ademen* (Vondel), en in overdrachtigen zin: *weldaden regenen;* of wanneer een subst., dat de strekking eener subjektieve handeling uitdrukt, als objekt bij een intransitief werkwoord gevoegd wordt, als in: *wraak ademen, woede snuiven.* Ten tweede: wanneer een intransitief gebruikt werkw. de beteekenis krijgt van *door uitoefening der handeling te weeg brengen*, als: *hij wandelt zich moede; hij staat zich de beenen moe; hij werkt zich dood; hij ziet zijne oogen blind; hij valt zich een breuk; hij lacht zich een ongeluk.*

www.libtool.com.cn

Indien ik toen — De rozen op de wangen zong, De minnevlam in de oogen (Bilderdijk).

a. Zekere soort van transitieve werkwoorden draagt den naam van *causatieve* of *factitieve* werkwoorden. Het zijn dezulke, die *een doen plaats hebben* of *doen uitvoeren* der handeling te kennen geven, zoo als: *voeren* (*doen varen*), *leiden* (*doen lijden*, d. i. *doen gaan*), *wekken* (*doen waken*), verder: *drenken*, *zetten*, *leggen*, *zoogen* enz.

b. Wordt het subjekt zelf als het objekt der handeling voorgesteld, zoo heet het, dat het transitieve werkwoord *terugwerkend* (*reflexief*) gebruikt wordt, bij voorbeeld: *ik bemin mij zelven*, *gij wascht u*; *hij verbetert zich*. Bij zulke reflexieve werkwoorden staat het objekt, dat op het subjekt terugwijst, in den accusatief, als in: *zich schamen*, *zich verheugen*; of in den datief, als in: *zich inbeelden*, *zich moeite geven*, *zich veroorloven*. De meeste werkwoorden zijn slechts *toevallig reflexief*, dat is, zij hebben veelal een ander voorwerp, en niet het subjekt zelf, tot objekt; maar sommige zijn *eigenlijk* of *noodwendig reflexief*, dat is, zij kunnen geen ander voorwerp, dan het subjekt zelf, tot objekt hebben, omdat zij, in den vorm van een transitief werkwoord, een subjektieve handeling aanduiden; zoodanige zijn: *zich schamen*, *zich bezinnen*, *zich vergissen*, *zich ontfermen*, *zich inbeelden*, *zich aanmatigen*, en in eene bepaalde beteekenis: *zich toeleggen*, *zich onthouden*. — Zekere andere transitieve werkwoorden, welke eene handeling uitdrukken, die mede op een ander voorwerp buiten het subjekt kan overgaan, verkrijgen echter, zoodra zij het subjekt zelf tot objekt hebben, de beteenis van *eigenlijk reflexieve* werkwoorden, daar zij alsdan eene bloot subjektieve werking te kennen geven, als: *zich ontzien*, *zich ergeren*, *zich verblijden*, *zich bedriegen*, *zich nederzetten*. Hier, namelijk, scheidt men in de voorstelling geenszins het subjekt als handelend van het subjekt als lijdend, gelijk het geval is in *zich wasschen*, *zich beminnen*, *zich dooden*, *zich wonden*. *Zich ontzien* toch is zooveel als *vree-*

www.libtool.com.cn

zen; zich ergeren, zoo veel als *boos zijn; zich verblijden, blij zijn; zich bedriegen, het mis hebben; zich nederzetten, gaan zitten.*

Aanm. 1. In onze taal zijn er slechts weinige werkwoorden, die zich met een onbezield voorwerp als subjekt in reflexieven vorm laten gebruiken. Wij kunnen den Franschman niet nazeggen: *wetenschap verkrijgt zich door oefening;* noch zelfs den Duitscher: *de sleutel heeft zich gevonden;* maar drukken ons uit: *wordt verkregen, is gevonden.* Verkeerdelijk zegt dus Bilderdijk: *de grond herbouwde zich. Niets verliest zich.* Doch *zich bewegen, zich ontwikkelen, zich uitbreiden, zich beperken, zich bepalen, zich herhalen, zich opdoen, zich bevinden, zich kenmerken, zich uitstorten* en (zoo als de Decker zegt) *zich in zee gieten* (van rivieren), *zich laten gebruiken, zich laten hooren, zich laten opmaken* enz. mogen alleszins met een onbezield voorwerp als subjekt gebezigd worden. Aanvankelijk zullen deze werkwoorden in subjektieven zin gebruikt zijn geworden, en later zal het reflexieve voornaamwoord *zich* als exponent dier beteekenis er bij gekomen zijn. Evenzoo komt bij werkwoorden, in subjektieven zin gebezigd, een overtollig *het* als objekt; b. v. in: *hij maakt het goed; ik heb het goed; hij wint het van hem; de stad houdt het nog; hij kan het wel stellen; hij legt het verstandig aan; hij brengt het ver; hij geeft het op*, en dergel. — Eene eigenheid onzer taal is het gebruik van een actief (hetzij transitief, hetzij intransitief) werkwoord met passieve of, naar de Hoogduitsche wijze, reflexieve kracht, als: *deze stoel zit gemakkelijk; het danst hier aangenaam; die last draagt licht.* Waarschijnlijk is de uitdrukking ontstaan uit ellipsis van het werkwoord *laten* of *doen*, zoodat zij eerst zou geweest zijn: *deze stoel laat gemakkelijk zitten*, en dergel. — In de volgende voorbeelden staat het terugwerkend voornaamwoord ten onrechte, daar de intransitieve werkwoorden, die het vergezelt, reeds zonder hetzelve datgene te kennen geven, wat de schrijvers bedoelen: *Gelyck de zwaere wateren zich naar beneden snellen* (de Decker). *In 't midden van de Helden stak 't Prinslijk hoofd zich uit* (Bilderdijk). *Wat heldre vochtkristallen, In 't zuivre waterblaauw zich hangende aan de rots* (dezelfde). *En geld en tranen put zich uit* (dezelfde). *De ijzel kleeft zich aan hun lompen* (Tollens). *Zondaren, wier schuld zich dagteekent, van het eerste oogenblik hunner zedelijke ontwikkeling* (Borger).

Aanm. 2. Ter aanduiding, dat verschillende subjekten zich onderling tot het voorwerp der handeling maken, met andere woorden, tot vorming van *wederkeerige* (*reciproke*) uitdrukkingen, hebben wij het *wederkeerig* voornaamwoord *elkander* (zie § 74. 3.).

c. Wordt de uitdrukking zoo ingericht, dat het voorwerp, hetwelk de werking *ondergaat* of *lijdt*, als het subjekt der rede optreedt, dan heet de uitdrukking *lijdend* (*passief*). Tot zulk eene uitdrukking behoeven wij het hulpwerkwoord *worden*, en dit *worden*, met een zoogenaamd verleden deelwoord vereenigd, maakt wat men *het lijdend werkwoord*, of liever den *lijdenden vorm* des werkwoords noemt. In tegenoverstelling van dezen vorm wordt dan de gewone vorm, bij wel-

www.libtool.com.cn

ken het logisch voorwerp der werking tevens het grammatisch voorwerp der rede is, het *bedrijvende* (*actieve*) *werkwoord*, de *actieve vorm* des werkwoords genoemd. Deze verschillende vorm des werkwoords draagt mede den naam van *geslacht;* zoo spreekt men van het *bedrijvend* of *lijdend geslacht* eens werkwoords. Daar de intransitieve werkwoorden geen objekt hebben, zoo kan zulk een werkwoord niet in den passieven vorm voorkomen. Wel kan de door een intransitief werkwoord uitgedrukte werking als een zelfstandig begrip gedacht en dit, door een voornaamwoord aangeduid, als het subjekt, dat de handeling ondergaat, worden voorgesteld, aldus: *het wordt geloopen*, waarvoor wij echter: *er* (*daar*) *wordt geloopen*, zeggen; zoo ook: *er wordt gestreden*, *er wordt geslapen*, enz.

Aanm. De benaming *onzijdige* (d. i. *noch bedrijvende*, *noch lijdende*) werkwoorden voor intransitieve, berust op eene dwaling. Men hield het actief en het passief voor bijzondere klassen of soorten van werkwoorden, en stelde de werkwoorden, die niet passief gebruikt kunnen worden, als eene derde soort daartegenover. Intusschen zijn het actief en passief niets anders dan verschillende vormen van één en hetzelfde transitieve werkwoord.

III. In *persoonlijke* en in *onpersoonlijke* werkwoorden.

Onpersoonlijk zijn zulke werkwoorden, bij welke het subjekt in het praedikaat vervat is, en dit praedikaat het bloote aanzijn van dat subjekt te kennen geeft. Zoo beteekent bij voorb. *het regent: er is regen*, d. i. *regen is*, en het begrip *regen* is het onderwerp.

Zij worden onderscheiden in *subjektieve* en in *objektieve onpersoonlijke werkwoorden.*

1. Tot de subjektieve onpersoonlijke werkwoorden behooren de werkwoorden, die natuurverschijnselen uitdrukken, als: *het regent*, *hagelt*, *dondert*, *vriest*, *het is warm*, d. i. *warmte is*. Voorts passieve vormen ook van intransitieve werkwoorden, als *er wordt gedanst* (dat is *dansen wordt*, dat is *doet zich voor*), *er wordt geloopen*, hoedanige het bestaan der werking uitdrukken. In de overdrachtige beteekenis, wanneer, bij voorbeeld, *regenen* zoo veel als *gelijk regen doen nederdalen*, of *als regen nedervallen* moet beduiden,

www.libtool.com.cn

kunnen zulke werkwoorden persoonlijk voorkomen, als: *hij regent weldaden om zich heen; de pijlen hagelden op den vijand neder.*

2. *Objektieve* onpersoonlijke werkwoorden zijn dezulke, bij welke eene bepaling staat, bij voorb.: *het ontbreekt hem aan moed*, d. i. *er is bij hem gebrek aan moed; het scheelt* of *hapert hem aan het hoofd*, dat is, *er is bij hem een haperen aan het hoofd; het is met hem gedaan*, dat is *gedaan zijn* (*ten einde gebracht zijn*) *bestaat ten zijnen aanzien*, met andere woorden: *hij tot het uiterste gekomen.*

Voorts zijn objektief onpersoonlijke werkwoorden, *mij dorst*, *hem hongert*, voor welke thans veelal de uitdrukkingen: *ik heb dorst*, *hij heeft honger*, gebruikt worden. Ook kunnen deze werkwoorden, in eene overdrachtige beteekenis, mede persoonlijk gebezigd worden: *ik dorst naar wraak; hij hongert naar de gerechtigheid.* — Soms staat bij zulke objektieve onpersoonl. werkwoorden nog een tweede bepaling, in den vorm van een infinitief of van een afhankelijken zin, bij voorbeeld: *het smart hem; het verwondert*, *berouwt*, *verdriet*, *bedroeft*, *bevreemdt mij; het belieft*, *het lust*, *het betaamt u*, enz., *mij droomde; het heugt mij* of *mij heugt; mij docht.* Bij al zulke werkwoorden staat de infinitief of de afhankelijke zin in de betrekking van den causalen genitief; zoo is *het smart mij*, *dat hij niet te huis is*, te verklaren als: *mij smart des, dat hij niet te huis is; het lust mij te blijven*, is *mij lust des blijvens, mij is lust om te blijven; mij droomde, dat ik koning was*, is: *mij droomde des, dat ik* enz. — De werkwoorden *lusten* (voor *gaarne eten*) en *believen* worden ook persoonlijk gebruikt, als: *ik lust die spijs niet*, *ik belief het niet te hebben.*

www.libtool.com.cn

TWEEDE HOOFDSTUK.

OVER DE VORMING DES WERKWOORDS.

§ 91.

Ten aanzien van hunnen vorm zijn de werkwoorden te onderscheiden: in *stamwoorden*, in *onmiddellijk afgeleide werkwoorden*, in *onechte stamwerkwoorden*, in *door achtervoegsels afgeleide*, in *door voorvoegsels afgeleide* en in *samengestelde werkwoorden*. Het gemis van een afleidingsuitgang of voorvoegsel is een onzeker middel om de stamwoorden onder de werkwoorden te erkennen: want er zijn ook werkwoorden, die zich door geen dezer beide afleidingsmiddelen kenmerken en niettemin afgeleid zijn. Veeleer erkent men de stamwoorden deels aan de verbuiging, deels aan de beteekenis. Is een werkwoord ongelijkvloeiend, of is de beteekenis niet kennelijk van een voorbestaand woord afgeleid, dan moet men het, behoudens enkele uitzonderingen, voor een stamwoord houden. — In dit Hoofdstuk handelen wij over de verschillende soorten van afgeleide werkwoorden en over een punt, dat ons na het gesprokene over den aard der samengestelde werkwoorden (§ 33. 2., en § 36. 3. 2).) nog te behandelen overblijft, te weten, over de werkwoorden, die met zekere partikels nu eens eene scheidbare dan weder eene onscheidbare verbinding vormen.

§ 92.

Over de onmiddellijk afgeleide werkwoorden.

I. Wat onmiddellijke afleiding is, hebben wij boven (§ 34.) verklaard. De onmiddellijk afgeleide werkwoorden komen voor het grootste gedeelte van naamwoorden af: in dit geval heeten

www.libtool.com.cn

zij *denominatieve* werkwoorden. Over het algemeen zijn zulke werkwoorden gelijkvloeiend.

Aanm. Er zijn voorbeelden van werkwoorden van uitheemschen oorsprong, die sterk zijn geworden, als: *kwijten*, *wijzen* (van *avis*), *prijzen*, *fluiten*.

II. Werkwoorden van dezen aard komen af:

1. Van *zaaknamen*. Alsdan hebben zij het begrip van zulk een substantief in dier voege tot inhoud, dat dit het voorwerp, het werktuig, de wijze of de plaats der werking te kennen geeft. Bij voorbeeld: *reizen* (*eene reis doen*), *krijgen* (*krijg voeren*), *visschen*, *vinken*, *grazen*, *banen*, *dagen*, *hagelen*, *voederen*, *wapenen*, *kruimelen*, *oordeelen*, *oorlogen*, *zegepralen*; *verwen* (*met verw bestrijken*), *kruiden* (*met kruid smakelijk maken*), *ploegen* (*met den ploeg arbeiden*), *vijlen*, *eggen*, *spitten*, *hengelen*, *beitelen*, *ketenen*, *draven* (*op een draf rijden*), *stappen*; *weiden* (*op de weide zijn*), *huizen* (*in een huis wonen*) enz. Tot deze soort behoort een zeker aantal werkwoorden, die men *privatieve werkwoorden* kan heeten, daar zij *een berooven* te kennen geven van dat voorwerp, hetwelk door het substantief wordt uitgedrukt, waarvan zij afkomen, als: *villen* (*van het vel berooven*), *havenen* (*van de have* d. i. *van goede houding en versiering berooven*), *pellen*, *schillen*, *stoffen*, *schuimen*, *spenen*, *kelen* (*de keel afsnijden*), *koppen*, *kappen* (*een boom*), *toppen*, *doppen*, *schubben*, *pluizen*, *ragen* (*van rag zuiveren*), *noppen*, *nekken*, *wieden*. Zulke werkw. beteekenen eigenlijk *zich met datgene bezig houden*, wat de stam aanwijst.

2. Van *bijvoegelijke naamwoorden* of *qualitatieve substantieven*. Die van adjektieven afkomen, beteekenen of een *teweegbrengen* van het stambegrip, en zijn *transitief*, bij voorbeeld: *sterken*, *witten*, *weeken*, *warmen*, *heelen*, *smalen*, *klaren*, *ruimen*, *veelen* (van *veil*, eigenlijk *vrij*, dus *vrij laten*, *toelaten*, *dulden*), *pletten*, *temmen*, *reppen*, *krenken*, *netten*, *letten* (zie over deze laatsten § 6. 2.), *effenen*, *openen*, *louteren*, *stevigen*, *heiligen*, *matigen*, *rechtvaardigen*, *mijnen*, dat afkomt van het bijvoegelijk bezittelijk voornaam-

www.libtool.com.cn

woord *mijn*; of *een overgaan* of *overgegaan zijn tot de* door den stam uitgedrukte *hoedanigheid*, en zijn *intransitief*, als: *groenen* (*groen worden*), *weeken* (dat ook transitief gebruikt wordt), *grijzen*, *blauwen*, *rijpen*, *vlotten*, *dartelen*, *naauwen* (de Decker). Die van qualitatieve substantieven afgeleid zijn, beteekenen een *zich gedragen overeenkomstig* de aangeduide hoedanigheid, als: *slaven*, *schipperen*, *schoolmeesteren*, *beunhazen*, *kwakzalveren*. *De knechten meesteren en trotsen hunnen heer* (de Decker). Sommige van zulke subst. afgeleide werkw. beteekenen een *maken tot dat* wat het grondwoord aanduidt, als *kristenen* voor *doopen*, *keizeren* (*keizer maken*, A. van der Goes).

3. Van *bijwoorden* komen: *uiten*, *innen*, *mengen* (van het oude *mank*, *te midden van*), *opperen* (van *opper* en dit van *op*), *bejegenen* (van het oude *bejegen*, d. i. *tegen*), en vroeger *aven* (d. i. *afdoen zijn*), *verren*, enz.

4. Van verbale stammen, veelal van ongelijkvloeiende werkwoorden en alsdan gekenmerkt door de vokaal van derzelver imperfekt, komen af *factitieve* werkwoorden, als: *leggen*, *zetten*, *kwellen*, *drenken*, *zoogen* (van *zuigen*), *voeren* (van *varen*), *leiden*, *wekken*, *stellen*, *dekken*, *tellen*, *vellen* (vergel. § 6. 2. en § 90. B. II. 2. 2). a.).

§ 93.

Over de onechte stamwerkwoorden.

Hiertoe brengen wij:

1. Werkwoorden, die door verdubbeling der slotkonzonant van den stam, en bijaldien deze konzonant eene weeke konzonant is, door verharding derzelve, van oorspronkelijke werkwoorden gevormd zijn. Zoo komt *zwikken*, *knippen*, *slippen*, *blikken*, van *zwijken*, *knijpen*, *slijpen*, *blijken* (zie § 7. 3.); *krakken*, *smakken* of *smekken*, van *kraken*, *smaken*; *stikken*, *spillen*, van *steken* en *spelen* (zie § 6. 1.

www.libtool.com.cn

1). *a.* Aanm. 4.); *wikken*, *trekken*, *bukken*, *nikken*, *hikken*, van *wegen*, *dragen*, *buigen*, *nijgen*, *hijgen* (zie § 17. I. 1. Aanm., en 5. Aanm. 2.). Zoodanige werkwoorden zijn, ten aanzien hunner beteekenis, *intensieve* werkwoorden, daar in hen het begrip, door den stam uitgedrukt, zich *versterkt* voordoet.

2. De werkwoorden, die zich door eene *t* achter den stam en door verscherping van de slotkonzonant diens stams vóór deze *t* onderscheiden, en opgenoemd en verklaard zijn in § 17. I. 5. Aanm. 1., en 6 Aanm. 1., te weten, *dichten*, *trachten*, enz. van *dijgen* en *dragen*; *zwichten* en *smachten* van *zwijken* en *smaken*, enz.

§. 94.

Over de werkwoorden, door achtervoegsels afgeleid.

Tot vorming van afgeleide werkwoorden dienen de achtervoegsels *el*, *er* en *ig*, die vóór de werkwoordelijke verbuigingsuitgangen komen.

1. *el* is dezelfde vormsyllabe, die tot vorming van *verkleinende* substantieven dient. Zie § 50. 2. 2). Dus zijn de werkwoorden op *elen*, wanneer *el* niet reeds tot het oorspronkelijk woord behoort (als in *spiegelen*, *beitelen*), eigenlijk *diminutieve* werkwoorden. Past men het begrip van verkleining op het begrip eens werkwoords toe, zoo verkrijgt men dat van *gedurige herhaling*, en alzoo zijn en heeten zulke werkwoorden *iteratieve* of *frequentatieve* werkwoorden. Zoodanige zijn: *bedelen* (van *bidden*), *preutelen* (van *praten*, § 12. 1. Aanm.), *stamelen*, *grimmelen* of *wriemelen*, *grommelen*, *hakkelen*, *trappelen* en *trippelen*, *nestelen*, *tokkelen*, *schuifelen*, *strompelen*, *struikelen*, *strubbelen* (d. i. *struikelen*, van *struwel*), *spartelen*, *kakelen*, *tuimelen*, *drentelen* (van *drant* of *trant*), *knutselen*, *prevelen*. Soms bespeurt men

www.libtool.com.cn

bij deze werkwoorden konzonantverdubbeling en een enkele maal tevens klankverschuiving (§ 17. I.) aan het slot van den stam, als in *huppelen*, *dribbelen*, *stribbelen*, *kibbelen*, *grabbelen* (zie § 17. I. 1. Aanm.), *waggelen* en *wiggelen* (van *wegen*), *babbelen*, *krabbelen*, *knabbelen*, *pruttelen* (van *praten*, § 13. 2. Aanm. 2.), *schuifelen* (van *schuiven*), *snuffelen* (van *snuiven*). — *Kweêlen* (als de vogels doen) staat voor *kwedelen*, verkleinende vorm van het Goth. qithan (*spreken*).

2. Het verbale achtervoegsel *er* schijnt door verwisseling van *l* en *r* (§ 19. 1.), uit *el* ontstaan. Alzoo zijn de werkwoorden op *eren* mede *iteratieve* of *frequentatieve* werkwoorden. Ook hier bespeurt men meest konzonantverdubbeling en soms klankverschuiving. Voorbeelden van zulke werkwoorden zijn: *bibberen* en *zwabberen* (zie § 17. I. 1, Aanm.), *klapperen*, *bulderen* (Hoogd. *poltern*), *wapperen* (verwant met *wuiven*), *blakeren*, *blikkeren*, *glibberen* (van *glippen*), *stijgeren*, *jakkeren* (van *jagen*), *flikkeren*, *slobberen*, *stotteren* (van *stooten*), *huiveren*, *daveren* (van *daven*, Hoogd. *toben*), *klaveren* of *klauteren* (van *kleven*, oudt. *klimmen*), *schateren*, *leuteren*, *slenteren*, *folteren* (van *folen*): de *t* is ingelascht (zie § 23. I. 2. 1).). In *lasteren* en andere, behoort de *er* tot den stam (*laster*).

Aanm. De keus tusschen *elen* of *eren* hing af van de omstandigheid of er zich een *l* of een *r* in den stam bevond: waar zich een *l* in den stam bevindt, heeft *eren*; waar zich aldaar een *r* bevindt, heeft *elen* de voorkeur. Dus zegt men: *klapperen*, *blakeren*, *flikkeren*, niet: *klappelen* enz., en *trappelen*, *strompelen*, *drentelen*, niet: *trapperen* enz.

3. Naar de analogie der werkwoorden, onmiddellijk van adjektieven op *ig* afgeleid (als *heiligen*, *matigen*, *rechtvaardigen*), zijn er anderen op *igen* van stamwoorden gevormd, waarvan geen afgeleid adjektief op *ig* bestaat of bestaan kon, als: *reinigen*, *verkondigen*, *vestigen*, *kruisigen*, *steenigen*, *beëedigen*, *begiftigen*, *behartigen*, *bekostigen*, *beschadigen*, *bezoldigen*. Men zegt *reiziger*, hoezeer er nevens *reizen* geen *reizigen* bestaat. In die werkwoorden is de vormsyllabe *ig* eene voor de beteekenis onverschillige inlassching, weshalve

www.libtool.com.cn

sommige eenen vorm nevens zich hebben, in welken deze syllabe gemist wordt, als: *verkonden*, *kruisen*, *vesten*.

4. De onduitsche uitgang *eeren*, ontstaan uit de Latijnsche *are*, *ere*, *ire*, of Fransche *er*, *oir*, *ir*, is wel eens aan Duitsche stammen toegevoegd: als: *halveeren*, *gastereeren*, *waardeeren*, *trotseeren*, *hoereeren*, *boeleeren*, *stoffeeren*.

Aanm. Alle vreemde werkwoorden worden in den vorm van den infinitief uit de vreemde taal overgenomen, bij voorb. *amuseeren*, *obligeeren* (van *amuser*, *obliger*). Zij blijven naar de stof vreemd, en worden slechts Nederlandsch ingekleed. Van anderen aard zijn die, welke van vreemde substantieven afgeleid zijn, als: *prijzen*, *wijzen*, *fluiten* en vroeger *pijnen* en *fijnen*.

§ 95.

Over de werkwoorden, door middel van voorvoegsels afgeleid.

De voorvoegsels, die ter vorming van afgeleide werkwoorden strekken, zijn (volgens § 33. 1.) de volgende: *ge*, *be*, *er*, *her*, *ont*, *ver* en *wan*.

1. Over het voorvoegsel *ge* is reeds gesproken in § 52. 3. 1), Het brengt in vele werkwoorden geene kenbare wijziging aan het begrip toe (verg. § 52. 3. Aanm. en 3. 4). Aanm. 1. en § 68. 2. 1).). Bij de Ouden waren dan ook eene menigte werkwoorden van dit voorvoegsel voorzien, die thans, zonder wijziging in hunne beteekenis ondergaan te hebben, daarvan zijn verstoken; andere werkwoorden missen bij de Ouden dit voorvoegsel, zonder iets anders te beduiden, dan hetgeen zij thans, daarvan voorzien, beteekenen. Nog gebruikt men zonder merkbaar of belangrijk verschil in de beteekenis: *verzellen* en *vergezellen*, *lijken* en *gelijken*, *naken* en *genaken*, *lusten* en *gelusten*, *winnen* en *gewinnen*, *lukken* en *gelukken*. — Niet zelden echter bespeurt men, waar nevens werkwoorden, van dit voorvoegsel voorzien, de naakte stammen in gebruik zijn, een merkbaar verschil in de beteekenis. Men vergelijke slecht *gebieden* met *bieden*, *geraken* met *raken*, *gebeuren* met *beuren*, *gedragen* met

www.libtool.com.cn

dragen. Doch hier schijnt dit verschil niet zoo zeer aan de kracht van het voorvoegsel, als aan eene ook buitendien mogelijke verschillende opvatting en toepassing der grondbeteekenis te wijten.

2). In eenige werkwoorden schijnt dit voorvoegsel iets innigs uit te drukken, dat niet noodwendig in den stam zonder dit voorvoegsel ligt; vergelijk: *gevoelen* met *voelen*, *gedenken* met *denken*, *zich getroosten* met *troosten*, *zich laten gezeggen* met *zeggen*, en *laten geworden* met *worden*. Hier handhaaft *ge* zijne oorspronkelijke beteekenis (*samen*, zie § 52. 3.), die bepaaldelijk aangetroffen wordt in *geleiden*, *gelieven*, *gevallen*, welke beide laatste zoo veel als *overeenkomen met mijnen lust* of *smaak* beteekenen.

2. Het voorvoegsel *be* vindt zijn oorsprong in het voorzetsel *bij* (vergel. § 68. 1.).

1). In sommige werkwoorden heeft het zuiver de kracht van het voorzetsel *bij*; aldus in: *berusten*, *bederven* (eigenlijk *bij iets van het noodige te kort komen*), *behoeven*, *besterven*, *beroepen* (b. v. *een predikant*, d. i. *tot zich roepen*), (*goed* of *slecht*) *bekomen* (het Fr. *convenir*), *behooren*, *bevallen* en *believen* (in welke *be* hetzelfde beduidt, als *ge* in *gevallen* en *gelieven*), *bevriezen* en *bezinken* (d. i. *bijeenvriezen*, *bijeenzinken*), *bestaan* (eigenl. *samenstaan*), *bezwijken* en *bezwijmen* (*in één zinken*).

2). Andere werkwoorden, door middel van *be* afgeleid, beduiden een *verkrijgen* of *bereiken*, als het ware een *bij komen* door middel van hetgeen de stam aanduidt; bij voorbeeld: *beleven*, *beërven*, *beloopen*, *behalen*, *bekomen* (*verkrijgen*), *beroepen* (*met de stem bereiken*), *bereiken*, *besparen*, *bekoopen* enz.

3). Verreweg de meeste geven te kennen, dat het handelend subjekt eenig wezen of ding *tot het voorwerp maakt* der handeling, door het oorspronkelijk werkwoord aangeduid. *Bij* beteekent *nabijheid* en nabijheid van twee voorwerpen veronderstelt werking van het eene voorwerp op het andere. Alzoo

www.libtool.com.cn

laat zich de kracht van het voorvoegsel *be* in zulke werkwoorden mede uit de oorspronkelijke beteekenis afleiden. De werkwoorden nu, in welke *be* deze kracht bezit, zijns deels van *werkw.*, deels van *naamw.* afgeleid:

a. Alzoo ontstaan van intransitieve werkwoorden door dit voorvoegsel transitieve, als: *begaan*, *bedrijven* (eigenl. synoniem met *begaan*), *beweenen*, *bestijgen*, *betrekken*, *bewaken*, *bekijven*, *bepeinzen*, *bestrijden*, *bewonen* enz. — Is het oorspronkelijk werkwoord zelf reeds transitief, zoo duidt het afgeleide werkwoord de toepassing van de werking aan op een ander objekt, dan dat, hetwelk gewoonlijk bij het oorspronkelijk werkwoord begrepen wordt, en geeft het tevens te kennen, dat de werking zich over het geheele voorwerp uitstrekt, zoo *plant* men *boomen*, maar *beplant een stuk gronds* aldus dat het *over zijne geheele uitgestrektheid* met boomen bezet wordt. Van dezen aard zijn: *bebouwen*, *berooven*, *bevragen*, *bezingen*, *bezetten*, *bescheren* (d. i. *bedeelen*), *begieten* enz. — Andere werkw., door middel van dit voorvoegsel van transitieve werkwoorden afgeleid, vooronderstellen wel geen ander objekt, dan dat, hetwelk bij het oorspronkelijk werkwoord gevorderd wordt, maar voegen het denkbeeld, dat de werking zich van alle kanten over het voorwerp uitbreidt, bij de kracht van het oorspronkelijk werkwoord, bij voorb.: *bekleeden*, *begrijpen*, *bedekken*, *besnoeien*, *beslaan*, *bekijken*, *bewasschen*, *besturen*, *bedenken*, *besluiten* (te weten, *binnen iets*) enz. Vandaar heeft *be* bij eenige werkwoorden slechts *versterkende* kracht, *bevinden*, *begeleiden*, *bekeeren*, *betuigen*, *begeven* (*vrij geven*, *los laten*, *verlaten*), *bekennen* (eigenl. *inzien*), *belijden* (van het oude *liën*), *benemen*, *beteekenen*, *beduiden*, *beramen*, *beloven* (van *loven* in de beteekenis van *uitloven*), *beslissen*, *begeeren*, *bedriegen*, *beletten*, *beleiden*, *bescheiden* (eigenl. *bepalen*, Fr. *appointer*, van *scheiden* in den zin van *tusschen twee beslissen*), *besluiten* (*een besluit trekken* of *nemen*).

Aanm. Waar nevens een werkwoord, van dit voorvoegsel voorzien, het stam-

www.libtool.com.cn

woord, als werkwoord, in onbruik is geraakt, valt het soms moeilijk de juiste kracht van dit voorvoegsel aan te wijzen, bij voordeeld in: *behagen*, *bevelen*, *beseffen*, *belijven* (steeds samengetrokken tot *blijven*), *beginnen*, *bedaren*, *betalen* enz.

b. Die van *naamwoorden* geven weder te kennen, dat iets of iemand *tot het voorwerp* van datgene *gemaakt wordt*, wat de stam aanwijst, en beteekenen dus veelal, bepaaldelijk als zij van adjektieven afkomen, een *voorzien van* of *bedeelen met het stambegrip*. Zoo komen van *zelfstandige naamwoorden*: *beoorlogen*, *bemannen*, *bedijken*, *bewegen* (van *weg*: dit werkwoord behoorde, ten minste in de beteekenis van *op den weg* of *aan den gang brengen*, als denominatief, eigenlijk gelijkvloeiend te zijn), *bekroonen*, *belagen*, *beloonen*, *beminnen*, *benadeelen*, *bepalen*, *besteden* (eene *stede* of *plaats aan iets geven*), *begraven*, *bevruchten*, *bedwelmen* (van *dwalm*), *beschamen* (van een oud subst. *schaam*, d. i. *schaamte*), *beschermen* enz. *Van bijvoegelijke naamwoorden*: *benauwen*, *bedroeven*, *bereiden* (d. i. *reed*, *gereed maken*), *begrooten* (eigenl. *groot maken*), *bezwaren*, *bevrijden* (voor *bevrijen*), *beveiligen* enz. Zeer dikwijls wordt, naar hetgeen wij §. 94. 3. zagen, de syllabe *ig* ingelascht: *begunstigen*, *beschuldigen*, *beangstigen*, *bekrachtigen*, *bevredigen*, *bezadigen* (van *zad*, d. i. *voldaan*). *Bekoelen* kan ook intransitief gebruikt worden. Ook *bevroeden* schijnt eigenlijk *vroed worden* te zijn, zoodat *iets bevroeden*, eigenlijk *vroed van* of *aangaande iets worden* zou wezen. Zoo is *bemachtigen*, *machtig worden*; *bezichtigen*, *zichtig worden* (*te zien krijgen*); *bewilligen*, *willig worden*. — Verscheidene door middel van dit voorvoegsel van naamwoorden afkomende werkwoorden zijn *noodwendig terugwerkend*, als: *zich behelpen* (van *help*, d. i. *hulp*), *zich beijveren*, *zich bekommeren*, *zich beraden*, *zich beroemen*, *zich bezinnen*, *bezondigen*, *bevlijtigen*, *benaarstigen* en *zich bemoeien* (van *moeie*, d. i. *moeite*).

3. Het voorvoegsel *er*, waarover men zie § 52. 5., komt schaars voor in onze taal. De eenige woorden, die er van voorzien zijn, zijn de volgende: *erkennen*, *erbarmen*, *ervaren*,

www.libtool.com.cn

erlangen, en *erachten* in de bijwoordelijke uitdrukking *mijns erachtens*. In *erkennen*, *erachten* en *erbarmen* (*barmen* is *bearmen*, Gothisch arman, *medelijden met iets hebben*) wijst dit voorvoegsel op den *oorsprong* der werking; in *ervaren* en *erlangen* wijst het aan, dat degeen, die de handeling uitoefent, het op iets gemunt heeft (op iets *uit* is), en alzoo iets door die handeling *verkrijgt*: *ervaren* toch is zoo veel als *beloopen*; *erlangen*, zoo veel als *bereiken* (zie bov. 2. 2).).

Aanm. Vele werkwoorden, die thans het voorvoegsel *ver* hebben, bezaten vroeger het voorvoegsel *er*, als *erklaren*, *erdichten* (vergelijk beneden: 6. Aanm. 2.).

4. Het voorvoegsel *her* schijnt ontstaan uit *er* (zie § 21. 2. 1). *b*.). Voorheen zeide men *erinneren* en *erkauwen* voor *herinneren* en *herkauwen*. Dit *er*, evenwel, waartoe wij *her* terugbrengen, is geenszins hetzelfde *er*, dat in *erkennen* enz. (zie boven: 3.) voorkomt, maar door synkope (§ 24. I. 1. 1).) ontstaan uit *eder* (vroeger toch zeide men zoowel *edercauwen* als *ercauwen*), hetwelk een comparatiefvorm is van eene partikel *ed* (Goth. id), die *weder*, *op nieuw*, beteekent en in *etgroen* en *etmaal* bewaard is. Dit is dan ook de beteekenis van *her* in al de werkwoorden, waarin het voorkomt, als: *herdenken*, *herkennen*, *hernieuwen*, *herstellen* enz.

5. Het voorvoegsel *ont* is het Goth. and, dat *tegen* en *terug* beduidt.

1). Deze oorspronkelijke kracht heeft het in nog slechts weinige woorden behouden als in: *ontmoeten*, *ontvangen*, *onthalen*, *ontzien* (eigenl. *tegenzien*, en als *naar de oogen zien*), *onthouden* (*in het geheugen terughouden*) en *zich onthouden* (*zich terughouden*).

2). Doorgaans wordt de beteekenis van *terug* in de werkwoorden, die van het voorvoegsel *ont* voorzien zijn, zoo aangewend, dat zij *de opheffing van eene bestaande belemmering* (*een terugbrengen of herstellen van de vrije werking*) beteekenen. De stam, waarvan het werkwoord, dat van *ont* voorzien is, afkomt, duidt of *het middel aan*, waardoor de bestaande belemmering wordt opgeheven, of de *zaak*, die de

www.libtool.com.cn

belemmering uitmaakte, of, eindelijk, de *werking*, die van de belemmering ontheven wordt.

a. De stam duidt het *middel* aan, waardoor de belemmering wordt opgeheven, in de volgende intransitieve werkwoorden: *ontloopen* (*zich door loopen redden*), *ontslippen*, *ontgaan*, *ontkomen*, *ontspringen*, *ontsnappen*, in het oude *ontstaan*, dat is *ontkomen* en bij gevolg *gemist worden* en vanwaar *ontstentenis*, enz.; alsmede in de volgende transitieve werkwoorden: *onttarnen* (*door tarnen losmaken*), *onttrekken*, *ontrukken*, *ontheffen*, *ontdoen*, *ontslaan* (in deze laatste drie werkwoorden heeft het stamwerkwoord eene zeer onbepaalde beteekenis, zie Syntaxis, § 125. A. I. 1. 1).). Men moet in aanmerking nemen dat, wanneer bij zulk een werkwoord voorondersteld wordt, dat de macht, die over eenig voorwerp beschikte, wettig is, de beteekenis ongunstig is, en op die van *een verduisteren* van eenig voorwerp *door middel* van datgene wat de stam aanwijst, neêrkomt: *ontvoeren*, *ontrooven*, *onthouden* (*iets aan iemand*), *ontnemen*, *ontzetten* (*iets aan iemand*), *ontzeggen*, *onttraden*, *ontveinzen*, *ontkennen*, *ontberen* (van *beren*, *dragen*, eigenlijk *doen achterblijven*, *nalaten*, vervolgens in *gebreke blijven*, *missen*). *Ontweldigen* komt met dezelfde beteekenis van het substantief *geweld*.

b. De stam duidt de *zaak* aan, die de belemmering, welke opgeheven wordt, uitmaakte, in de volgende werkwoorden, die deels van *werkwoorden* afkomen, deels van *naamw.* Van *werkwoorden: ontdekken* (dat is *het bedeksel wegdoen*), *ontladen*, *ontbinden*, *ontvouwen*, *ontwikkelen*, *ontsluiten*. Heeft de stam eene gunstige beteekenis, alsdan geeft het werkwoord de opheffing van een heilzamen toestand te kennen, als: *ontstellen*, *ontwijden*. Van *naamwoorden*, en wel vooreerst *zelfstandige: ontzegelen*, *ontcijferen*, *ontbolsteren*, *ontzondigen*, *ontschuldigen* en *onteedigen* (in deze drie woorden is de syllabe *ig* ingelascht), *ontschepen* (hier is het *schip* het voorwerp, dat besloten hield, en waaraan de zaak, hier de vracht, ontheven wordt) en evenzoo *ontboezemen*.

www.libtool.com.cn

Duidt wederom de stam iets gunstigs aan, zoo beteekent het werkwoord zooveel als *berooven* van dat, wat de stam aanwijst, dus in: *ontbladeren*, *ontzielen*, *ontlijven*, *ontadelen*, *onteeren*, *onttronen*, *onthoofden*, *ontzenuwen*, *ontwortelen*, *ontrusten*. Die van *adjektieven* afkomen, geven in het algemeen de opheffing van een, hetzij gunstige, hetzij ongunstige hoedanigheid te kennen, als: *ontheiligen*, *onteigenen*, *ontreinigen*, *ontledigen* (in de beteekenis van *bezig doen zijn*), *ontgroenen*, *ontnuchteren*.

Aanm. Voor *ontboezemen* bevelen sommige *uitboezemen* aan, als kon *ontboezemen* slechts *van den boezem berooven* beteekenen. Door de analogie van *ontschepen* en dergel. is *ontboezemen* volkomen gewettigd.

c. De stam duidt de *werking* aan, die van belemmering ontheven wordt. Is het werkwoord transitief, dan beteekent het, bij gevolg, *in een toestand brengen;* is het intransitief, dan beduidt het *in een toestand geraken*. Transitief zijn: *ontroeren*, *onthutsen*, *ontsteken* (dat is *aan den gang maken: steken* beduidt hier in het algemeen *maken*, zie Synt. § 125. A. 1. 1. 1)., die van werkwoorden, en *ontvreemden* (*vreemd maken*), *ontruimen*, *ontblooten*, die van bijvoegel. naamwoorden afkomen. Intransitief: *ontdooien*, *ontbijten*, *ontvlammen*, *ontbranden*, *ontslapen*, *ontwaken*, *ontstaan*, *ontspringen* (van eene bron), *ontspruiten*, *ontvonken*. Het ligt in den aard der zaak, dat het voorvoegsel hier soms weinig of niets tot de beteekenis afdoet: dus in *ontbreken* (vroeger *gebreken: breken* is hier *afbreken*, *haperen*, en alzoo *gemist worden*), *ontwaren* (*gewaar worden*), en *ontlaten* (*aflaten*, *los laten*), *ontfermen* (voor *ontbarmen*, zie boven: 3.).

Aanm. In een enkel woord schijnt *ont* uit *aan* met *t* versterkt, ontstaan te zijn, te weten, in *ontbieden* (eigenl. *een gebod doen toekomen*, *aanzeggen*), dat in het Goth. anabiudan luidt. Zoo veel is zeker, dat in het oude *onttwee* en *ontstukken*, voor *aan twee* en *aan stukken*, *ont* ontegenzeggelijk één is met *aan*.

6. Het voorvoegsel *ver* is in het Goth. faír, faúr, fra, en de oorspronkelijke beteekenis gelijk aan die van het bijwoord *weg*. Deze grondbeteekenis wordt in de werkwoorden, die van

www.libtool.com.cn

dit voorvoegsel voorzien zijn, verschillend toegepast. De beteekenis *weg* bespeuren wij duidelijk:

1). In die werkwoorden, in welke het voorvoegsel *ver* de kracht heeft om *eene beweging in eene richting van het punt*, dat als uitgangspunt wordt aangenomen, *verwijderd*, aan te duiden. Dus in: *verbannen, verdrijven, verstooten, verspreiden, verlaten, verweren, verdeelen, vergunnen, vergelden, vermaken* (*bij testament*), *verstrekken, verruilen, verwisselen, verpanden* (van *pand*), *verwijderen* (van den comparativus van *wijd*), *verleeren* (*afleeren*), *vergaan, vergeten* (eigenlijk *verloren gaan*), *verscheiden* (d. i., *sterven*), *verloopen.*

2). In zulke werkwoorden, die te kennen geven, dat het voorwerp der werking geheel *verloren* gaat, of ten minste in een ongunstigen toestand geraakt, als: *verbranden, verbrijzelen, verbruiken, verwijzen* (*veroordeelen*), *verdelgen, verdrinken, verhangen, verdragen* (*zóó dragen, dat het leed als niet meer bestaat*), *verduwen, verdoen, vergeven, vergieten, verleiden, verliezen, vermoorden, verhelen, verzwijgen, verzeggen, verzuimen*, en in de volgende, die deels van *zelfstandige*, deels van *bijvoegelijke* naamwoorden afkomen: *verhongeren, vertwijfelen, verjaren, verkrachten, verongelukken, veronachtzamen, verwaarloozen.* Duidt de stam niet, als in de vermelde werkwoorden, het middel aan, waardoor iets verloren gaat of in een ongunstigen staat geraakt; maar geeft hij de handeling, die zelve verloren gaat of kwalijk uitgevoerd wordt, te kennen, dan beteekent *ver* zoo veel als *verkeerd, valsch*, als in: *verrekenen, vermeten, vergrijpen, vergissen, verzinnen, verdichten, verwennen, verdenken* (*ongunstig omtrent iemand denken*), *verachten.* Dus heeft *ver* bijna ontkennende kracht, gelijk bepaaldelijk in *verbeuren*; dat is *niet beuren, niet wegdragen.*

3). In die werkwoorden, in welke *ver* eene *verwisseling van de eene plaats met de andere* beduidt, gelijk in: *verhuizen, verbedden, verplaatsen, verdagen*, die van substantieven, en *verhangen, verroeren, vertrekken, verplanten, ver-*

www.libtool.com.cn

dragen (*van de eene plaats naar de andere*), *verkruipen*, *verkeeren* enz., die van werkwoorden afkomen. Dit schijnt ook de kracht van *ver* in *verstaan*, eigenlijk, *van de eene plaats op de andere gaan staan*, en alzoo met de voeten eene zekere ruimte *begrijpen*, eindelijk *begrijpen* in overdrachtigen zin.

4). Nauw samenhangend met de laatstgemelde beteekenis is die van zulke werkwoorden, welke *eene verwisseling in het algemeen*, *eene herhaling derzelfde handeling op eene andere wijze* te kennen geven, als in: *verkleeden*, *veraarden*, *vervellen*, *verharen*, *vertalen*, die van substantieven, en *vermaken*, *verkomen*, *verdoopen*, *vernoemen*, *verschikken*, *verzetten*, *verhalen*, eigenlijk *ophalen* (*op nieuw voor den dag brengen*), *vervangen* enz., die van werkwoorden afstammen.

5). Eene *verwisseling* van den eenen staat met den anderen geven zulke werkwoorden te kennen, die zoo zij van concrete zelfstandige naamwoorden afkomen, *een overgaan in de* aangeduide *stof* of *zaak*; zoo zij van adjektieven en qualitatieve of abstrakte substantieven en van werkwoorden afkomen, een *ontstaan* of *teweegbrengen van de* uitgedrukte *hoedanigheid*, *toestand* of *zaak* te kennen geven. Van *concrete substantieven* komen: *versteenen*, *vereelten*, *veretteren*, *verstokken* enz., van *adjektieven*: *veraangenamen*, *veredelen*, *verbitteren*, *verbleeken*, *vervelen* (eigenlijk *veel worden*, bij Kiliaen *crebrescere*), *verwittigen* (van het oude adjektief *wittig*, dat is, *kundig*), *veranderen*, *verblijden*, *verbreeden* en *verbreiden*, *verkoelen*, *vernederen*, *verdiepen*, *vereenigen*, *vergelijken*, *verklaren*, *verlossen*, *vervullen*, *verledigen*, *verluiden* (*luide maken*), *vertragen*, *verwelkomen*, *verheugen* (van *in hooge*, dat is *verblijd*); van *qualitatieve substantieven*: *verbasteren*, *verbroederen*, *vergasten*, *vergezellen*, *vergoden*, *verketteren*, *vermannen*, *vermeesteren*, *vertolken*; van *abstrakte snbstantieven* komen: *verlustigen* (van *lust*), *verkondigen* (van *konde*), *vermaagschappen*, *verongelijken*, *veroorzaken*, *vervaren* (van *vaar*, *vrees*), *vereeren*,

www.libtool.com.cn

vertroosten, *vertoornen*, *verzoenen*, *verminken* (van *minke*, dat is *leemte*, en dit van *mank*); van *werkwoorden*: *verschrikken*, *verbazen* (van *bazen*, *raaskallen*, vanwaar *bazelen*), *verlieven*, dat even als *vergapen*, eigenlijk terugwerkend is.

6). De oorspronkelijke beteekenis van *ver* is evenmin te miskennen in zulke werkwoorden, die te kennen geven, dat een voorwerp *afgesloten* en daartegen een beletsel opgeworpen wordt door middel van dat, wat de stam aanwijst, als in: *verbinden* (eene wonde, door middel van een *band*), *verhakken*, *versperren*, *verhinderen*, *verschansen*, *vernagelen*, *verstoppen*, *verzanden*, en de overdrachtige *verbieden*, *verbidden*.

7). Noch ook in die, waarin *ver* zoo veel als *samen* beteekent: deze toch geven zulk een *verbinden* van twee voorwerpen te kennen, dat het eene in het andere als het ware verloren gaat: *verbinden*, *verhechten*, *zich verdragen*, *verknopen* (vanwaar *verknocht*), *vermengen*, *vervatten*, *verstrikken*, en *vernemen*, eigenlijk *vervatten* of *bevatten*.

8. Eindelijk is de beteekenis dezer laatstgemelde werkwoorden ten nauwste verwant met die van zulke, welke een *verbergen* of *overdekken* van een voorwerp door een ander, zoodat het daaronder geheel voor het oog verdwijnt, beteekenen, als in: *verglazen*, *vergommen*, *verbloemen*, *vergulden*, *verzilveren*.

Aanm. 1. In verscheidene werkwoorden doet het voorvoegsel *ver* niets tot de beteekenis, omdat het werkwoord, daarvan ontdaan, reeds de beteekenis heeft, die *ver* er aan kan geven. Dus in: *verontreinigen*, *verontschuldigen*, (*graan*) *verbouwen*, *verhopen*, *vermeenen*, *vermissen*, *verblijven*, *verwijzen* (*naar iets*), *vertrouwen*.

Aanm. 2. In andere heeft *ver* de waarde van *er* en schijnt alzoo daarvoor in plaats gesteld te zijn (zie boven: 3. Aanm.), te weten, in *verkiezen* (*uitkiezen*), *verrijzen*, *verheffen*, *verwekken*, *verschijnen*, *vertoonen*, *verhooren*, *verkennen*, *verlangen*, *vereischen*, *vervolgen*, *verkrijgen*, *verzoeken* (mits het niet in de beteekenis van *beproeven* voorkome, dan toch behoort het onder 2).), *veroveren*, *verdienen*.

Aanm. 3. Soms is *ver* uit *over* ontstaan, als in *vernachten*, *verwinteren*, *verbluffen*, *verrasschen*, *verschalken*, *verheeren*. Dus staat *vermits* voor *overmits*.

Aanm. 4. Ook uit *voor* is door klankverzwakking *ver* ontstaan, in *verzien*, *verschieten* (*geld*), gelijk men *verbij* voor *voorbij* zegt.

www.libtool.com.cn

Aanm. 5. De verscheidenheid der toepassing van de beteekenis des voorvoegsels *ver* brengt te weeg, dat eenige werkwoorden, daarvan voorzien, in meer dan één opvatting gebruikt worden. Aldus is *verdoen*, *anders doen* en *te gronde doen gaan*; *verdartelen*, *dartel maken* en *door dartelheid verspillen*; *verbouwen*, *anders bouwen* en *door bouwen versperren*; *verhangen*, *op eene andere plaats* en *ten doode toe hangen*; *verdragen*, *van de eene plaats naar de andere dragen*, *verduren* en *samendragen*. *Verdragen*, *een verdrag maken*, is een denominatief werkwoord, en *ver* behoort tot het grondwoord *verdrag*.

Aanm. 6. In het Hoogd. is een voorvoegsel in gebruik, waarvoor wij meestal *ver* in de plaats hebben gesteld, te weten, het voorvoegsel *zer*. Zoo zeggen wij voor *zerbrechen*, *zertheilen*, *zerstreuen* enz. *verbreken*, *verdeelen*, *verstroien*. In vroeger tijd was dit voorvoegsel onzer taal niet vreemd en kwam het voor onder de gedaante *te*; zoo zeiden de Ouden *te storen* (*zerstören*), *te gaen* (*zergehn*), *te blouwen* (*verslaan*). Nog hoort men in Gelderland: *te broken* (*zerbrochen*) en *te borsten*, en onze bijwoordelijke uitdrukkingen *te barsten*, *te pletteren*, *te morzelen*, hebben voorzeker hun bestaan aan werkwoorden, van het voorvoegsel *te* voorzien, te danken. De beteekenis van dit *te* is *uiteen*, *in stukken*, en het is één met het voorzetsel *te* of bijwoord *toe*: alzoo beteekent het *nog daartoe*: heb ik iets gebroken, en breek ik het *nog daartoe*, dan breek ik het in verscheidene stukken.

7. ***Wan*** (zie §. 52. 6.) heeft eene *ontkennende* kracht in de weinige werkwoorden van dit voorvoegsel voorzien, welke alsnog in gebruik zijn: *wanhopen* en *wantrouwen*.

Aanm. Vroeger bestonden ook de werkwoorden: *wanhagen*, *wanheugen*, *wanklagen*, *wanweten* (zie Kiliaen). Waren deze woorden niet kennelijk van oorsprong werkwoorden, met het voorvoegsels *wan* verbonden, men zou geneigd zijn *wantrouwen* en *wanhopen* als afgeleid van de zelfstandige naamwoorden *wantrouw* (of *wantrouwen*) en *wanhoop* te beschouwen (vergel. § 42. 2.), te meer daar ook de verleden deelwoorden dezer werkwoorden (*gewantrouwd*, *gewanhoopt*), even als der van zelfstandige naamwoorden afgeleide werkwoorden *oordeelen*, *oorlogen* (*geoordeeld*, *geoorloogd*), het voorvoegsel *ge* vóór het voorvoegsel *wan* bekomen (zie § 97. IV. 1. 2). *a*.). *Wanschapen* (niet *gewanschept*) is nog een onverbasterde vorm van *wanscheppen*.

§ 96.

Over de werkwoorden met partikels nu eens scheidbaar, dan onscheidbaar, verbonden.

1. De oneigenlijke samenstelling eens werkwoords met eene partikel wordt in de woordschikking, door den hoofdzin gevorderd, weder opgeheven (zie § 36. 3. 2).). Bovendien wordt het eerste lid van een aldus samengesteld werkwoord in het lij-

www.libtool.com.cn

dend deelwoord door het voorvoegsel *ge*, in den infinitief door het voorzetsel *te* (waar dit vereischt wordt) van het werkwoord gescheiden; bij voorbeeld: *ik zie hem aan, ik heb hem aangezien, ik verlang hem niet aan te spreken.* Deswegens noemt men zulk eene samenstelling *scheidbaar*. *Onscheidbaar*, daarentegen, is de verbinding van een werkwoord met een bijwoord, zoodra dit min of meer den aard van een voorvoegsel heeft aangenomen (zie § 33. 2.); bij voorbeeld: *ik overnacht, ik heb overnacht, ik denk aldaar te overnachten.*

2. De partikels, met welke een werkwoord nu eens scheidbaar, dan weder onscheidbaar wordt verbonden, zijn: *mis*, *door*, *om*, *onder* en *over*.

Aanm. 1. Het woordje *vol* is steeds onscheidbaar met zijn werkwoord verbonden, bij voorbeeld: *volmáken*, *voltrékken*, *voleíndigen*. Wel zegt men in een anderen zin *vol maken*, doch dan bestaat er in het geheel geene, zelfs geene scheidbare verbinding, evenmin als in *leég drinken*. Alleen *volhouden* vormt eene oneigenlijke samenstelling: zoo het schijnt, ten onrechte: de analogie zou hier eene onscheidbare verbinding vereischen.

Aanm. 2. Met de partikels *aan*, *achter* en *voor* zijn slechts enkele werkwoorden onscheidbaar verbonden, te weten, met *aan: aanschouwen* en *aanbidden*, en zelfs is de scheidbare verbinding hier niet geheel ongebruikelijk. Bilderdijk ten minste zegt: *Hoe zelden schouwt gij 't aan*, en: *zich aan laat bidden.* Algemeen in gebruik is *aangebeden*, dat bij *dánbidden* behoort. In het Evangel. Gez. 46 begint het eene koeplet met *aanbidt!* het andere met *bidt aan!* en Matth. 28, 9 leest men *zij aenbaden*, en straks, v. 17: *zij baden aen.* Vroeger zeide men ook, met onscheidbare partikel *aanzóeken*, *aanróepen* (II. Cor. 1, 23), *aanmérken* en *aanzíen* (Matth. 6, 26. en 28). Met *achter* zijn onscheidbaar verbonden: *achterhalen* (d. i. *door sneller loopen bereiken*), en *achtervolgen* (*doen opvolgen*). Met *voor: voorzien* (*verzorgen* of *vooruitzien*), *voorkómen* (*verhoeden*, welk begrip ook door het scheidbare *vóórkomen* kan worden uitgedrukt), en *voorzeggen* en *voorspellen* (*het toekomstige melden*, en dus onderscheiden van *vóórzeggen* en *vóórspellen*, die *zeggen* en *spellen ten einde een ander het nadoe* beteekenen.) — *Weder* is altijd onscheidbaar, wanneer het de beteekenis heeft van *tegen*, als in *wederléggen*, *wedersprékken*, *wederstaán*, *wederváren*. Beteekent *weder op nieuw* of *terug*, dan is het steeds scheidbaar, uitgenomen in *wederróepen*, waar dit bijwoord gelijkgesteld is met het voorvoegsel *her*. In *weergálmen*, *weerklínken* en *weerkáátsen* kan men aan *weder* zoowel de waarde van *tegen*, als van *terug* hechten.

1). Is *mis* (in het Gothisch een substantief, dat *kwaad* beteekent)

a. scheidbaar met zijn werkw. verbonden, dan beteekent het zoo veel als *niet raak*, *het voorwerp* of *doel niet tref-*

www.libtool.com.cn

fend, of *verkeerd in physieken zin*, bij voorb.: *misgooien*, *misloopen*, *missteken*, *misverstaan*.

b. Het onscheidbare *mis* heeft de kracht om aan te duiden, dat iets *kwalijk* geschiedt of *ongunstig* uitvalt. Dus in: *misbrúiken*, *misdéelen*, *misdóen*, *misdrágen*, *misgáan*, *mishándelen*, *misléiden*, *mismáken*, *misgélden*, *misrékenen*, *misvórmen*.

Aanm. Ten bewijze, dat de kracht van *mis*, wanneer het onscheidbaar met het werkwoord vereenigd is, minder physiek-eigenlijk, meer moreel overdrachtig, of ook meer inwendig en subjektief is, kan de vergelijking strekken tusschen *misraden* (*de oplossing van een raadsel niet treffen*) en *misráden* (*verkeerden raad geven*), *misrekenen* en *zich misrékenen*, *missprekken* en *zich missprékken*.

2). Wanneer *door*

a. *Scheidbaar* met zijn werkwoord is verbonden, beteekent het *bij voortduring*, als in *dóórweven*, *dóórwerken*; of *in stukken*, als in: *hij snijdt het brood door*; *hij breekt den tak door*; of *doorheen*, als in: *dóórlaten*, *dóórbrengen*, *dóórdringen*, *dóórdrijven*, *dóórhalen*.

b. Wanneer *door* met zijn werkwoord *onscheidbaar* is verbonden, beteekent deze partikel mede *doorheen*, doch dan is het begrip der werking geheel van dat der partikel *door* als het ware *doordrongen*, zoodat het substantief, dat het voorwerp, door hetwelk de werking heengaat, te kennen geeft, niet afhangt van de partikel *door*, als voorzetsel gebruikt, maar door het samengestelde werkwoord beheerscht wordt. Dus in *doorwáden*, *doorknágen*, *doorbláderen*, *doorwáken*, *doorlézen*, *doorsnijden*, *doorstéken enz.* Zulke met *door* onscheidbaar vereenigde werkwoorden beteekenen dikwijls een *doorheengaan*, niet slechts in ééne richting, maar *in alle richtingen*, als: *doorwéeken*, *doorwéven*, *doorzóeken*, *doordringen*, *doorwónden*. — *Doornágelen* is, gelijk alle van substantieven afgeleide werkwoorden (b. v. *overnachten*, *omarmen*), met *door* onscheidbaar verbonden. Immers is het niet samengesteld met een werkwoord *nagelen*, maar afgeleid van *nagel*, en bij dien overgang van naamwoord tot de natuur van een werkwoord,

www.libtool.com.cn

erlangt het woord de kracht om eene partikel onscheidbaar met zich te verbinden (zie § 39. II. 2.).

3). *a.* Bij de scheidbare verbinding van een werkwoord met de partikel *om*, beteekent zij, ten eerste, *omver*, bij voorbeeld in *ómsmijten*, *ómhalen*, *ómkeeren*, *ómliggen*, *ómrijden*, *ómtrekken*; ten tweede, *om een keerpunt heen*, als in *ómbuigen*, *ómvoeren*, *ómkijken*, *ómpraten*, *ómkoopen*, (*een hoek*) *ómrijden*, (*den grond*) *ómzetten*, *ómhangen*, *ómwoelen*; ten derde, beteekent het alsdan zoo veel als *rond*, als in: *ómdeelen*, *ómdwalen*, *ómleiden*, *ómroepen*.

b. Is *om* onafscheidbaar, zoo geeft het werkwoord eene werking te kennen, die *van alle kanten* plaats heeft en een gegeven punt geheel insluit; dus in *omschijnen*, *omgéven*, *omslúiten*, *omvátten*, *omgórden*, *omspánnen*, *omhángen*, *omwóélen*, *omhélzen*, *omschrijven* (eigenlijk *door het trekken van lijnen van alle kanten bepalen*) enz. Komt het werkwoord van een substantief af, dan beteekent het een insluiten met het door dat substantief aangewezen voorwerp, als: *omármen*, *omschánsen*, *omsingelen*, *omzwáchtelen*, *omringen*, *omheinen*, *omwólken*, *omzóómen*, *omgrénzen*, *omslúijeren*, *omkránsen* enz.

Aanm. In *ómbrengen*, *ómkomen*, voor *om het leven brengen*, *om het leven komen*, schijnt *om* het oude bijwoord *an*, *ane*, Hoogd. *ohne*, dat is, *zonder*. Oudtijds zeide men ook *om iets zijn* voor *missen* en *om iets worden* voor *kwijt raken*, welke uitdrukkingen met *ane sijn* en *ane werden* verwisseld worden. *Ombrengen* zou alzoo *om iets maken*, dat is, *teweegbrengen*, *dat iemand iets kwijt raakt*, beteekenen.

4). De partikel *onder* heeft

a. bij de scheidbare verbinding de beteekenis van *beneden* of *naar beneden*, als in: *óndergaan*, (*te*) *ónderbrengen*, *ónderdoen*.

b. Komt zij *onscheidbaar* met het werkwoord verbonden voor, dan heeft zij dezelfde kracht; doch het begrip der partikel smelt, als het ware, samen met dat des werkwoords, in dier voege, dat het voorwerp, *waaronder* de werking plaats heeft, onmiddellijk afhangt van het geheele werkwoord, en niet

www.libtool.com.cn

uitsluitend van het woordje *onder;* bij voorbeeld in *onderbinden, ondertéékenen, ondergráven.* Zoo is dan ook de beteekenis veelal overdrachtig: *onderkrúipen, ondernémen, ondergáán, onderstáán.* Is het werkwoord van een substantief afgeleid, dan beteekent dit substantief het voorwerp, hetwelk *onder* iets wordt aangebracht, als: *ondermijnen, onderstrépen, ónderschragen.* — Voorts beteekent *onder*, onscheidbaar met een werkwoord verbonden, *tusschen twee* of meer *verschillende*, bij voorbeeld: *onderschéiden, onderzóéken, ondervínden* (dat is, *leeren onderscheiden*), *onderkénnen*, of wel *onder elkander, onderling, de een den ander*, als: *onderhándelen, ondervrágen, onderwijzen, onderrichten, onderhóuden.*

5). *Over* komt,

a. afscheidbaar samengesteld, in drie beteekenissen voor, te weten, in die van *overig*, als in *óverblijven, óvergaren, óverwinnen, óverhebben, óverhouden, óverleggen, óverschieten;* van *op nieuw*, als in *óverwerken, óverleeren, óverzien, óvermeten, óverschrijven, óverwegen, óverzeggen*, en van *overheen*, bij voorbeeld in *óverbrengen, óverzetten, óvergaan* (hetwelk ook *voorbijgaan* beteekent, als men bij voorbeeld van *pijn* spreekt), *óverhalen, óverloopen, óvermaken, óververtellen.* De volgende werkwoorden hebben de beide laatste beteekenissen vereenigd: *óverdoen, óvergieten* enz.

b. Is *over onscheidbaar*, zoo beteekent het uitsluitend *overheen*, doch in dier voege, dat het substantief, hetwelk het voorwerp, *waarover* de werking plaats heeft, te kennen geeft, van het samengestelde werkwoordt afhangt, en niet van *over* op zich zelve. Bij voorb.: *overblázen, overdékken, overtrékken, overrijden, overléven, overschréeuwen, overbluffen, overwinnen, overschrijden, overzien.* Soms, en wel bepaaldelijk bij terugwerkende werkwoorden, gaat deze beteekenis in die van *overmatig* over: *zich overwérken, overháasten, overijlen, overéten.* Bij de onscheidbaarheid der partikel is de beteekenis des werkwoords vaak overdrachtig, als in *overléggen*,

www.libtool.com.cn

overtréffen, ***overtréden***, ***overwégen***, (***zijne bekenden***) ***overlóópen***, en komt het werkwoord niet zelden van een substantief of adjektief: ***overméésteren***, ***overwinteren***, ***overnáchten***, ***overréden***, ***overscháduwen***, ***overzilveren***, ***overhándigen***, ***overhééren***, ***overdwárschen***. — Geen werkwoord met *over* onafscheidbaar verbonden, kan intransitief zijn, ten ware het van een substantief afkome: de eenige uitzondering op dezen regel maken ***overlijden*** (eigenlijk *overgaan*) en ***overkomen***: deze nu zijn wegens de overdrachtige beteekenis onafscheidbaar *geworden*: ***overkomen*** kan nog afscheidbaar gebruikt worden, daar men zoo wel ***het komt mij over***, als ***het overkomt mij*** (***mij*** is hier datief) zegt.

Aanm. Staat er bij één der partikels *door*, *om*, *onder* en *over* een substantief of voornaamwoord, dat van haar afhangt, dan zijn die partikels voorzetsels geworden, en vormen zij geenerlei samenstelling met het werkwoord, bij voorbeeld: *hij dringt door den muur; hij kijkt om den hoek; hij blijft onder de zijnen; hij springt over den muur.*

DERDE HOOFDSTUK.

OVER DE VERBUIGING (CONJUGATIE) DES WERKWOORDS.

§ 97.

Over de vormen, waardoor de begrippen, die aan de verbuiging der werkwoorden ten grondslag liggen, uitgedrukt worden.

Door verbuiging drukt het werkwoord de drie volgende grammatische betrekkingen uit: den *persoon* in het *enkel-* en in het *meervoud*, *den tijd* en *de wijze* (zie § 47. 4. 5). 6). 7).); voorts bezit het de twee verbuigingsvormen: *deelwoord* en *infinitief* (zie § 47. 4. 7)., en §. 90. A. Aanm.).

www.libtool.com.cn

I. De verbuigingsuitgangen tot uitdrukking van den grammatischen *persoon* zijn:

	Enkelvoud,		Meervoud,
	Aantoon. wijze:	Aanvoeg. wijze:	Beide wijzen:
1e pers.	(-e), —	-e,	-en,
2e pers.	—	—	-t (-et),
3e pers.	-t, —	-e,	-en.

1. De uitgang van den eersten persoon enkelvoud van den tegenwoordigen tijd aantoonende wijze wordt in de spreektaal altijd verwaarloosd: slechts in den redenaarsstijl kan men hem aanwenden: *ik hebbe*, *ik herzegge*, *ik neme* enz. (§ 26. 1. 1.). Dezelfde persoon van den onvolmaakten verledenen tijd der aantoonende wijze, bij de ongelijkvloeiende of sterke werkwoorden, eindigt op de stamkonzonant, als: *ik las*, *ik bond;* bij de gelijkvloeiende of zwakke, op de *e* des uitgangs *de* of *te*, als: *ik hoorde*, *ik strafte.*

2. De tweede persoon enkelvoud is, behalve in den imperatief, spoorloos verloren, tegelijk met het persoonlijk voornaamwoord van den tweeden persoon enkelvoud, zie § 74. 1. 3).

3. De derde persoon enkelvoud eindigt slechts in den tegenwoordigen tijd van de aantoonende wijze op *t: hij geeft*, *hij hoort.* Deze *t* wordt ook dan achter den stam gevoegd, als hij op eene *d* eindigt: *hij bindt*, *hij aardt;* doch als de stam op *t* eindigt, smelt de *t* van den stam met deze *t* samen: *hij acht*, *hij vecht*, *hij vergeet*, voor *hij achtet*, *vechtet*, *vergetet.* Aldus zegt men ook in den tweeden persoon: *gij bindt*, *gij bondt*, *gij aardt*, maar: *gij acht* (voor *achtet*), *gij vergeet* (voor *vergetet*), *gij vergaat* (voor *vergatet*) zie § 24. II. 3. Aanm. 1. In den tegenwoordigen tijd van de aanvoegende wijze en in den onvolmaakten verledenen tijd is de derde persoon enkelvoud gelijk aan den eersten persoon enkelvoud: *hij leze*, *hij las*, *hij bond*, *hij hoorde*, *hij strafte*, *hij laze.*

4. Eindigt de stamvorm eens werkwoords op eene vokaal, als: *doe*, *sta* zoo smelt de vokaal van den uitgang des eersten en

www.libtool.com.cn

des derden persoons meervoud (*en*) daarmede zamen: *wij doen*, *zij staan*, even als de toonlooze *e* van den tegenwoordigen tijd enkelvoud der aanvoegende wijze: *ik doe*, *hij sla* (voor *ik doeë*, *slaë*).

5. Bij de versmelting van de *t* van den uitgang des tweeden persoons meervoud met de *t* van den stam hoort men de open *a* van het imperf. plur. der sterke werkwoorden in de uitspraak niet zelden gesloten: *gij vergat*, *gij zat*. De aanvoegende wijze dient de toonlooze *e*, die haren uitgang kenmerkt, vóór den persoonsuitgang *t* te behouden, zal het kenmerkende dier wijze niet verloren gaan: *gij gevet*, *gij hooret*, *gij lazet*, *gij vergatet*; evenzoo de onvolm. verleden tijd der zwakke werkwoorden: *gij hoordet*, *gij straftet*. Bij de zwakke werkw. wordt de *t* van den uitgang des 2den persoons van den onvolm. tijd somtijds, vooral door dichters, verwaarloosd: *gij sneefde*.

Aanm. Welke wijzigingen de persoonsuitgangen sedert den loop der tijden ondergaan hebben, blijkt uit vergelijking met het Gothisch. Zie § 26. 1. 1). 2).

II. 1. Op grond van het gezegde in § 47. 4. 6). zijn de tijden dus onderscheiden:

Tegenwoordige tijd.

Onvolmaakte tegenw. tijd:	Volmaakte tegenw. tijd:
ik lees.	*ik heb gelezen.*

Verledene tijd,

Onvolmaakte verled. tijd:	Volmaakte verled. tijd:
ik las.	*ik had gelezen.*

Toekomende tijd.

Onvolmaakte toekom. tijd:	Volmaakte toekom. tijd:
ik zal lezen.	*ik zal gelezen hebben.*

Aanm. De tijden, die wij *onvolmaakten tegenw.* en *onvolmaakten toekom. tijd* noemen, heeten gewoonlijk eenvoudig *tegenwoordige* en *toekomende tijd*. De tijd, dien wij *volmaakten tegenw. tijd* heeten, draagt doorgaans verkeerdelijk den naam van *volmaakt verled. tijd*: dezen naam kennen wij toe aan dien tijd, welke gewoonlijk *meer dan volmaakt verleden tijd* genoemd wordt.

2. Met betrekking tot den spreker is de werking of tegenwoor-

www.libtool.com.cn

dig of verleden of toekomstig. Dit tijdverschil heet het *subjektieve*, en elk werkw. drukt noodwendig een dier drie tijdmomenten uit. Met betrekking tot een gegeven tijdpunt is eene werking volmaakt of onvolmaakt, d. i. voltooid of onvoltooid. Dit tijdverschil heet het *objektieve*. Wordt nu eene werking niet met betrekking tot een gegeven tijdstip als voltooid of onvoltooid voorgesteld, dan is de tijd zuiver *subjektief* of *onbepaald* (*aorist*). Den tegenwoordigen tijd gebruik ik onbepaald, als ik, bij voorbeeld, zeg: *God regeert*, welk gezegde iets inhoudt, dat, hoezeer tegenwoordig, door geen vast punt in den tegenwoordigen tijd wordt aangeroerd; den verleden tijd gebruik ik op dezelfde wijze, als ik verhalenderwijze zeg: *David regeerde veertig jaar*; de toekomende tijd komt ombepaald voor in: *wij zullen allen sterven*. *Bepaald*, daarentegen, gebruik ik die tijden, zoodra ik mij een zeker tijdstip of tijdperk denk, met betrekking tot hetwelk de handeling tegenwoordig is, tegenwoordig was of tegenwoordig zal zijn.

3. Buiten de zes opgegevene tijdvormen bezit onze taal nog een *verleden tijd* zoo *van den onvolmaakten* als van den *volmaakten toekomenden tijd*: *ik zou beminnen*, *ik zou bemind hebben*. Deze vormen duiden eigenlijk eene handeling aan, die in een verleden tijd toekomstig was: bij voorbeeld, zeg ik van iemand: *hij zeide mij dat hij komen zou*, alsdan heeft die persoon in een verleden tijd gezegd: *ik zal komen*; zeg ik: *heden zou hij aangekomen zijn*, dan heb ik vóór den dag van heden van hem kunnen zeggen: *morgen zal hij aangekomen zijn*. Hoe het zij, de gemelde vormen dienen doorgaans om eene *voorwaardelijke handeling* aan te duiden en behooren alzoo tot het gebied van de aanvoegende wijs: alsdan heeten zij de *onvolmaakte voorwaardelijke tijd* (*ik zou beminnen*) en de *volmaakte voorwaardelijke tijd* (*ik zou bemind hebben*).

4. Eindelijk bestaat er nog een, evenwel slechts zeldzaam voorkomende tijd, die de handeling voorstelt als in een verleden

www.libtool.com.cn

tijd voltooid tegenwoordig, dien wij alzoo *verleden volmaakten tegenwoordigen tijd* moeten noemen; bij voorbeeld: *ik heb verloren gehad.* Tot opheldering van het gebruik van dezen tijd diene het volgende voorbeeld. Van iemand, die eenmaal zijne eer kwijt is geweest, maar thans in zijne eer hersteld is, kan men niet zonder dubbelzinnigheid zeggen: *hij heeft zijne eer verloren:* van den zoodanigen moet men den zoo even vermelden tijd bezigen: *hij heeft zijne eer verloren gehad.* — Plaatst men in den spreekvorm *ik heb verloren gehad*, het werkwoord in den onvolmaakten verleden tijd: *ik had verloren gehad*, zoo verkrijgt men de uitdrukking van eene voorwaardelijke handeling in den verledenen tijd, die zich alzoo ook in de aanvoegende wijze laat gebruiken of door *zoude* laat omschrijven: *ik hadde verloren gehad, ik zou verloren gehad hebben.* Dezen tijdvorm kan men *voorwaardelijken volmaakten verledenen tijd* heeten.

5. De Duitsche, bij gevolg ook onze taal, is zeer arm in *eenvoudige* verbuigingsvormen, voor de verschillende tijden: slechts voor den onvolmaakten tegenwoordigen en onvolmaakten verledenen tijd heeft zij dezulke. Al de overige tijden worden omschrijvend door middel van hulpwerkwoorden uitgedrukt. De volmaakte tijden worden uitgedrukt met behulp van het werkwoord *hebben*, en bij intransitieve werkwoorden ook van *wezen* of *zijn*. De toekomende tijden worden gevormd door middel van het hulpwerkwoord *zullen*.

1). Het gebruik om het werkwoord *hebben* ter uitdrukking eener voleindigde handeling met het deelwoord eens werkwoords te verbinden, schijnt ontstaan te zijn uit zegswijzen, waarin aan het werkwoord *hebben* een objekt, en aan dit objekt een deelwoord als bepaling was toegevoegd. Zoo zou *ik heb geschreven, ik heb gewandeld*, aanvankelijk in verband met een objekt, bij voorbeeld: *den brief, den weg*, gebezigd zijn geworden, en eigenlijk beteekenen, *ik heb den brief, die geschreven is, den geschrevenen brief; ik heb den gewandelden weg.* — Bij intransitieve werkwoorden dient ook het werk-

www.libtool.com.cn

woord *zijn* of *wezen* om, met het deelwoord verbonden, de tijden der voleindigde handeling of werking te vormen, bij voorb. *ik ben ontwaakt*, *ik was ontwaakt*, *ik zal ontwaakt zijn*, *ik zou ontwaakt zijn*, *ik ware ontwaakt geweest*. Evenwel drukken zulke omschrijvende vormen met *zijn* of *wezen* minder eene voltooide *handeling*, dan den op eene handeling of werking gevolgden *toestand* uit. — *Zullen*, dat als hulpwerkwoord van den toekomenden tijd gebruikt wordt, blijft in deze aanwending zijne oorspronkelijke beteekenis van *moeten* getrouw: immers van hetgeen geschieden *moet*, mag men veronderstellen, dat het in een toekomstig tijdstip geschieden *zal*. Evenzeer is het duidelijk, hoe *ik zou lezen* eene voorwaardelijke kracht kan bezitten. Eigenlijk beduidt het: *ik moest lezen*, dat is, *in dien verleden tijd moest ik lezen*, vervolgens: *als die tijd dáár was*, *als zich dat in dien tijd toedroeg*, *moest ik lezen*. Zoo gebruiken wij het voegwoord *indien*, dat eigenlijk *in dien tijd* beteekent, voorwaardelijk met de kracht van *in geval dat*, terwijl wij ons den tijd niet in het afgetrokkene, maar met zijnen inhoud, dat is, met hetgeen in den tijd plaats heeft, verbonden, ja, eindelijk dit laatste alleen denken.

2). Somtijds vormt een intransitief werkwoord de tijden der voleindigde handeling (*de volmaakte tijden*) met het hulpwerkwoord *hebben;* somtijds met *wezen* of *zijn*. Doch groot is het verschil tusschen de beteekenis van het perfekt eens intransitieven werkwoords met *zijn*. *Ik heb geloopen*, bij voorb., geeft rekenschap van eene tegenwoordig voleindigde *handeling*, op de vraag: *wat hebt gij gedaan? Ik ben geloopen* stelt een tegenwoordigen *toestand* voor, op de handeling gevolgd, en meldt dus, dat men zich, na geloopen te hebben *ergens* (ik ben *hierheen* geloopen) of *in zekeren toestand* (ik ben *moe* geloopen) bevindt. Maar sommige intransitieve werkwoorden zijn er, wier beteekenis van dien aard is, dat zij bij voorkeur met een der beide gezegde hulpwerkwoorden gebruikt worden. Een intransitief werkwoord wordt bij voorkeur, soms uitsluitend, met het hulpwerkwoord *zijn* samengevoegd, wanneer het eene

www.libtool.com.cn

werking te kennen geeft, die vooral wegens den daarop gevolgden toestand als vroeger geschied vermeld wordt. Van dien aard zijn: *komen*, *weggaan*, *ontloopen*, *wijken*, *vluchten*, *landen*, *smelten*, *veranderen*, *verouderen*, *groeien*, *worden*, *bersten*, *breken*, *verstijven*, *gelukken*, *geschieden*, *in het oog loopen*, *te gemoet gaan*; alsmede *sterven*, *vallen*, *neerzijgen*, *ontwaken*, die eene werking aanduiden, die nauwelijks in haar verloop kan beschouwd worden, daar zij in een punt des tijds voorvalt. — Andere, daarentegen, die eene handeling aanduiden, welke, zoo zij als geschied vermeld wordt, bepaaldelijk wegens de werking zelve, niet wegens den daarop gevolgden toestand vermeld wordt, nemen in hunne volmaakte tijden bij voorkeur of uitsluitend *hebben* bij het deelwoord, bij voorbeeld: *staan*, *arbeiden*, *streven*, *lachen*, *weenen*, *sneeuwen*, *regenen*, *mistasten*, *beven*, *leven*, *waken*, *heerschen*, *vechten*, *dorsten*, *slapen*, *rusten*, *zwijgen*, *bloeien*, *spoeden*, *bloeden* enz., alsmede *kunnen*, *mogen*, *willen*. Bij het werkwoord *wezen* (*zijn*) moest zoowel *hebben* als *zijn* de volmaakte tijden kunnen vormen en diende de voorkeur, aan het eene of het andere gegeven, af te hangen van den inhoud, dien men aan dat abstrakte werkwoord leent. Doch het gebruik heeft gewild, dat men thans uitsluitend zegt: *ik ben geweest* enz.

Aanm. 1. *Liggen* en *zitten* behooren met *staan* en *rusten* tot die werkwoorden, welke het hulpwerkwoord *hebben* vorderen, en evenwel zegt men mede: *ik ben gelegen*, *ik ben gezeten*. Tot verklaring kan strekken, dat *gelegen* en *gezeten*, verbonden met *zijn*, den aard bezitten van adjektieven, die een voorzien zijn met het begrip, door den stam uitgedrukt, beteekenen (§ 68. 2. 2).): *gelegen*, *gezeten zijn* zijn dus omschrijvende uitdrukkingen voor *liggen*, *zitten*; zoo staat op oude grafsteenen: *hier is gerust*, voor: *hier rust*.

Aanm. 2. Dat de werkwoorden *vergeten*, *volgen*, *beginnen* en verschcidene andere, terwijl zij een objekt bij zich hebben, niettemin zoo wel met *hebben* als met *zijn* worden samengevoegd: *ik heb mijn lesboek* en *ik ben mijne les vergeten*, *ik heb* en *ik ben hem gevolgd*, *ik ben* en *ik heb mijn werk begonnen*, is een bewijs, dat deze werkwoorden eigenlijk intransitief zijn en het objekt alzoo oorspronkelijk niet in den accusatief bij zich hadden (zie Syntaxis § 125. D.).

III. 1. De persoonsuitgangen, die den *subjunctief* in onderscheiding van den *indicatief* kenmerken, zijn onder I. opgege-

www.libtool.com.cn

ven. Bij de ongelijkvloeiende werkwoorden van de eerste en de derde klasse (zie volg. §.) verschilt het enkelvoud des onvolmaakten verledenen tijds in den subjunktief van het enkelvoud diens tijds in den indicatief, behalve door de persoonsuitgangen, ook daarin, dat het enkelv. des subjunctiefs even als het meervoud des indicatiefs de volkomen *a* bezit, b. v.: onvolmaakte verleden tijd enkelv. aantoonende wijze: *ik sprak, hij sprak; ik las, hij las;* aanvoegende wijze: *ik sprake, hij sprake; ik laze, hij laze.*

2. Alleen in den *imperatief* is de tweede persoon enkelvoud overgebleven, die altijd bij het aanspreken van éénen persoon gebruikt wordt, al is het ook, dat daarbij het voornaamwoord *gij*, dat eigenlijk meervoud is, wordt uitgedrukt, bij voorb.: *ga gij, uw broeder blijve!* Deze tweede persoon enkelvoud, die het werkwoord in zijn kortsten vorm, den stamvorm, vertoont, is de eenige kenmerkende vorm van den imperatief. De eerste en de tweede persoon meervoud zijn gelijk aan deze personen in den tegenwoordigen tijd aantoonende wijze: *komt, zingen wij.* De derde persoon enkel- en meervoud wordt door den conjunctief praesens in dezelfde personen vervangen. Veelal worden de eerste en de derde persoon met behulp van het werkwoord *laten* gevormd: *laat mij, laat ons, laat hem* of *hen zingen;* of *laat ik* of *hij, laten wij* of *zij zingen*, in welke uitdrukkingen *laten* de waarde heeft van *doen.* In *laat hij zingen*, hetzelfde als *doe hij zingen* of *zinge hij*, is *laten* pleonastisch.

IV. Het *deelwoord* en de *infinitief* zijn naamwoordelijke vormen des werkwoords. Zij geven slechts den stoffelijken inhoud des werkwoords, dat is, de werking of den toestand, door het werkwoord aangeduid, weder: *het deelwoord* stelt die werking of toestand als eene aan een voorwerp toe te schrijven *hoedanigheid; de infinitief*, als eene afgetrokkene *zelfstandigheid* voor (§ 90. A. Aanm.). Terwijl zij alzoo datgene missen, wat het werkwoord tot werkwoord maakt, namelijk de geschiktheid om zich, als het woord, dat de gedachte des sprekers inhoudt, met het onderwerp der rede te laten verbinden, hebben zij dit

www.libtool.com.cn

met het werkwoord gemeen, dat zij het onderscheid van *actief* en *passief*, alsmede de beteekenis van *tijd* vermogen uit te drukken. Alleen echter drukken zij het objektief tijdverschil (den *volmaakten* en den *onvolmaakten* tijd) uit, dat is, zij geven alleen te kennen, of de werking in een gegeven tijdstip voltooid is of voorduurt. De uitdrukking toch van den subjektieven (den tegenwoordigen, den verledenen en den toekomenden) tijd is alleen aan het werkwoord gegeven, daar alleen het werkwoord den spreker zelven als maatstaf van den tijd doet kennen, dat is, den tijd der werking met betrekking tot den spreker uitdrukt (zie boven: II. 2.). Bij gevolg zijn er twee deelwoorden: een *deelwoord van den onvolmaakten tijd*, dat eene *bedrijvende*, en een *deelwoord van den volmaakten tijd*, dat, van transitieve werkw. gevormd, eene *lijdende* beteekenis heeft; alsmede twee *infinitieven*, een van den *onvolmaakten* en een van den *volmaakten tijd*, in het *actief*, en wederom twee *infinitieven*, een van den *onvolmaakten* en een van den *volmaakten tijd*, in het *passief*.

Aanm. Doorgaans vermeldt men nog een deelwoord, alsmede een infinitief van den toekomenden tijd: volgens het bovenstaande is dit onjuist. Als deelwoord van den toekom. tijd zou de vorm *zullende gaan* moeten gelden; doch wat die vorm zou moeten beteekenen, wordt beter uitgedrukt door: *voornemens* of *van zins zijnde te gaan?* In deze zegswijze nu ligt de uitdrukking van het toekomstige niet in eenigen werkwoordelijken verbuigingsvorm, maar in de begrippen *voornemen* of *zin*. Wel is een vorm als *te zullen geven* in gebruik, bij voorbeeld: *ik beloof u te zullen geven, ik hoop u te zullen zien, ik denk hem er te zullen aantreffen;* doch ook hier ligt de uitdrukking van het toekomstige in de begrippen *beloven, hopen, denken*, waarvan ten blijke strekt, dat men even goed met weglating van *zullen* kan zeggen: *ik beloof u te geven, ik hoop u te zien, ik denk* (dat is, *ik verwacht*) *hem er aan te treffen.*

1. 1). Het *deelwoord van den onvolmaakten tijd*, gewoonlijk, hoezeer verkeerdelijk, *tegenwoordig deelwoord* genoemd, heeft bedrijvende beteekenis, weshalve het ook *bedrijvend deelwoord* mag heeten. Het ontstaat van den infinitief door toevoeging van den uitgang *d: hoorend, loopend.*

2). *a.* Het *deelwoord van den volmaakten tijd*, gewoonlijk *verleden deelwoord*, heeft, ten minste zoo het van een transitief werkwoord gevormd is, lijdende beteekenis, weshalve

www.libtool.com.cn

het ook *lijdend deelwoord* kan genoemd worden. De vorm van dit deelwoord verschilt naar gelang het werkwoord sterk of zwak verbogen wordt: in het eerste geval eindigt het op *en: gelezen;* in het tweede, op *d*, welke letter in sommige gevallen tot *t* verhard wordt (zie § 99. 1.): *gehoord*, *gemaakt*, *gestraft*. Bovendien heeft dit deelwoord bij de sterke werkwoorden veelal eene vokaal van die des tegenwoordigen tijds van het werkwoord onderscheiden: *gebroken* van *breken*, *gebonden* van *binden*, *geleden* van *lijden*, *gekozen* van *kiezen*. Het deelwoordelijk voorvoegsel *ge* ontbreekt alleen vóór de lijdende deelwoorden van die werkwoorden, welke van voorvoegsels voorzien of onscheidbaar met partikels verbonden zijn, bij voorb.: *verheugd*, *bedorven*, *ontwoekerd*, *geschied*, *verleden*, *doordrongen*, *aanschouwd*, *wederstreefd*, *mishandeld*, *ommuurd*, *ondermijnd*, *achtervolgd:* alleen de met *wan* verbonden werkwoorden hebben *ge* vóór dit voorvoegsel: *gewantrouwd*, *gewanhoopt*. Het is hetzelfde *ge*, dat wij als voorvoegsel bij naam- en werkwoorden hebben leeren kennen, en oorspronkelijk heeft het dezelfde kracht als in de naamwoorden, § 68. 2. 2). vermeld.

b. Dit deelwoord maakt, vereenigd met het werkwoord *worden*, in alle zoo enkelvoudige als omschrijvende tijdvormen, in onze taal *het passief* uit. In die tijden van het passief, tot welke een omschrijvende tijdvorm van het hulpwerkwoord *worden* benoodigd zou zijn, wordt het lijdend deelwoord van dit hulpwerkwoord echter doorgaans weggelaten, zoodat alsdan het werkwoord *zijn* alleen met het deelwoord verbonden den volmaakten tegenwoordigen, den volmaakten verledenen en den volmaakten toekomenden tijd uitdrukt. De tijden van het passieve werkwoord zijn alzoo: onvolmaakte tegenwoordige tijd: *ik word vereerd;* volmaakte tegenwoordige tijd: *ik ben vereerd* of *vereerd geworden;* onvolmaakte verleden tijd: *ik werd vereerd;* volmaakte verleden tijd: *ik was vereerd* of *vereerd geworden;* onvolmaakte toekomende tijd: *ik zal vereerd worden;* volmaakte toekomende tijd: *ik zal vereerd zijn* of *vereerd ge-*

www.libtool.com.cn

worden zijn; onvolmaakte voorwaardelijke tijd: ***ik zou vereerd worden;*** volmaakte voorwaardelijke tijd: ***ik zou vereerd zijn*** of ***vereerd geworden zijn;*** verleden volmaakte tegenwoordige tijd: ***ik ben vereerd geweest;*** voorwaardelijke volmaakte verledene tijd: ***ik was*** (***ware***) ***vereerd geweest.***

Aanm. De lijdende kracht van *ik word vereerd* ligt niet in het werkwoord *worden*, doch alleen in het deelwoord *vereerd*. *Worden* dient hier slechts om het voortbestaan van den lijdenden toestand uit te drukken. Ook drukt het werkwoord uit zich zelve de betrekking van *bedrijvend* of *lijdend* niet uit: de Grieksche en Latijnsche passiva zijn in den grond reflexiva. Het naamwoord, daarentegen, vermag die betrekking uit te drukken: zoo heeft *gelach* eene actieve, *gebraad* eene passieve; *erkentelijk* eene actieve, *geloofelijk* eene passieve beteekenis.

c. Het deelwoord des volmaakten tijds van een werkwoord laat zich met het deelwoord des volmaakten tijds van het werkwoord ***hebben*** (***hebbende***) vereenigen, en vormt dan een deelwoord van den volmaakten tijd met *actieve* beteekenis: ***gezegd hebbende***, ***geslagen hebbende.*** De intransitieve werkwoorden, die hunne volmaakte tijden met behulp van ***wezen*** of ***zijn*** vormen, voegen het deelwoord ***zijnde*** bij hun deelwoord van den volmaakten tijd, en verkrijgen alzoo mede een deelwoord van dezen tijd met actieve beteekenis: ***gegaan zijnde***, ***gekomen zijnde.***

Aanm. Een deelwoord van den onvolmaakten tijd in het passief met behulp van *wordende*, gevormd, als: *bemind wordende*, verdient, waar het voorkomt, verworpen te worden. Attributief laat het zich niet gebruiken, wie toch zal van een *gelezen wordend boek* spreken? en praedicatief gebezigd, kan het deelwoord ook zonder *wordend* een onvolmaakten tijd te kennen geven: *dit boek, vlijtig gelezen* (d. i. *zoo het vlijtig door u gelezen wordt*), *zal uwe kennis vermeerderen.* De lijdende deelwoorden van de werkwoorden, die eene handeling te kennen geven, die binnen geene bepaalde tijdsruimte afloopt, als *beminnen, achten* enz. drukken zelfs, attributief gebezigd, een onvolmaakten tijd uit: *de beminde vrouw* is *de vrouw die bemind wordt; een vereerde vriend: een vriend, die vereerd wordt.*

2. De ***infinitief van den onvolmaakten tijd*** in het ***actief*** wordt gevormd van den stamvorm van het praesens des werkwoords met den uitgang *en* vermeerderd: ***hooren***, ***lezen.*** De overige infinitieven worden door omschrijving gevormd. Die ***van den volmaakten tijd*** in het ***actief*** bestaat uit het deelwoord van den volmaakten tijd met den infinitief ***hebben***, en bij in-

www.libtool.com.cn

transitieve ook met den infinitief *zijn*; *gelezen* (*te*) *hebben*, *gelachen* (*te*) *hebben*, *ontwaakt* (*te*) *zijn*; die van den *onvolmaakten tijd* in het *passief*, uit hetzelfde deelwoord met den infinitief *worden*: *gelezen* (*te*) *worden*; die van den *volmaakten tijd* in het *passief*, eindelijk, uit hetzelfde deelwoord met den infinitief *wezen* of *zijn* of *geworden zijn*: *gehoord* (*te*) *wezen*, *gelezen* (*te*) *zijn*, *bemind geworden* (*te*) *zijn*.

Aanm. De infinitief is verbuigbaar. Men zegt met den infinitief in den genitief *zingens tijd*. Voorheen had ook de datief een eigen vorm, bij voorbeeld: *te lezene*. Vandaar nog: *tot wederziens*, *op beziens*, *tot walgens toe*, *tot wederopzeggens toe*. De *s* toch schijnt hier een overgangsklank te zijn, vóór den datiefuitgang aangenomen, en na het wegvallen van dezen uitgang overgebleven, zoodat *tot weerziens* zou staan voor *tot weerziene*. Verg. § 64. Aanm. 2. (bl. 183).

§ 98.

Sterke verbuiging.

A. Door *sterke* of *ongelijkvloeiende* werkwoorden verstaat men de zoodanige, die in den onvolmaakten verledenen tijd, of in het lijdend deelwoord (deelw. van den volmaakten tijd), of in beide vormen te gelijk, eene andere vokaal dan in den tegenwoordigen tijd vertoonen. Vergelijk voorts het gezegde in § 97. I., en III. 1., en IV. 1. 2). *a*. Met de verdeeling der sterke wérkwoorden in klassen is men reeds voorloopig in § 31. 1. bekend gemaakt. Er zijn in het geheel tien klassen te onderscheiden, die hier achtereenvolgens beschouwd worden.

I. *Eerste klasse.*

1. De kenmerkende vokalen dezer klasse zijn:

Tegenw. tijd, gebied. wijze en infinitief: zachte volkomen of onvolkomen *e* (uit Goth. korte *i*, zie § 6. 1.).

Onvolm. verled. tijd, enkelv.: onvolkomen *a* (reeds in het Gothisch, § 5. 1.); meervoud en subjunctief: volkomen *a* (uit Goth. *ê*, zie § 5. 2.).

Deelw. van den volmaakten tijd: zachte volkomen of onvolkomen *o* (uit Goth. korte *u*, zie § 8. 1.).

www.libtool.com.cn

2. 1). Infinitief:	Onvolm. verled. tijd:	Deelw. v. d. volm. tijd:
bevelen,	*beval*,	*bevolen;*
breken,	*brak*,	*gebroken;*
nemen,	*nam*,	*genomen;*
spreken,	*sprak*,	*gesproken;*
steken,	*stak*,	*gestoken;*
stelen,	*stal*,	*gestolen.*

Aanm. Van *steken* komt niet zelden *gesteken*. Ook in het Angels. (stœcan) is dit werkwoord van de derde klasse.

2). Buiten deze werkwoorden zijn er eenige, die voorheen dezelfde vokaalverwisseling vertoonden, gelijk zij dan ook oorspronkelijk tot dezelfde klasse behooren; thans hebben zij in den onvolm. verled. tijd eene *o* aangenomen (zie § 8. 3.). Het zijn de volgende:

scheren,	*schoor*,	*geschoren;*
treffen,	*trof*,	*getroffen;*
trekken,	*trok*,	*getrokken;*
vechten,	*vocht*,	*gevochten;*
vlechten,	*vlocht*,	*gevlochten;*
zweren,	*zwoor*,	*gezworen.*

Aanm. 1. Zoo *bevelen* in den onvolm. verled. tijd meerv. niet zelden *bevolen* heeft, is dit in geenen deele voor een verloop van *a* tot *o* te houden. Integendeel, het werkwoord *bevelen* is eigenlijk van de tweede klasse, in welke het meerv. van het praeter. eene *o* (uit *u*) vordert. Immers luidde het in het Goth. (bi-)filhan, hetwelk in de dubbele konzonant *lh*, van welke de eerste eene vloeibare letter is, het kenmerk der tweede klasse vertoont.

Aanm. 2. Over *treffen* en *trekken* zie § 6. 2. Aanm. 2. *Treffen* kwam vroeger, volgens het aldaar gezegde, werkelijk zwak voor. Bij voorb. *overtrefte*, Dan. 6, 4. *Vechten* is in het Angels. (feohtan) van de tweede klasse.

Aanm. 3. Zoo *zweren* (*etteren*) in den onvolm. verl. tijd soms *zwoer* maakt, schijnt dit aan verwarring van dit werkwoord met *zweren* (*een eed afleggen*), dat tot de vierde klasse behoort, te wijten.

3. 1). Nu volgen nog eenige aanmerkingen omtrent werkwoorden, die mede tot deze klasse behooren, maar eene aanmerkelijke afwijking vertoonen.

a. Bersten, borst, geborsten. In den onvolm. verled. tijd is, even als in de werkwoorden, boven 2. 2). genoemd, eene *o* voor *a* aangenomen. Door de werking der *r* werd de *e* van *bersten*, als *a* uitgesproken: *barsten*. Zoo raakte men de ware verbuiging kwijt, en verboog zwak: in den onvolm. verl. tijd *barstte* of *berstte*.

www.libtool.com.cn

b. ***Komen*** staat voor *kwemen*, zie § 8. 5.; *kwam* heeft den oorspronkelijken vorm behouden; *gekomen* staat voor *gekwomen*. In den eersten en den derden persoon enkelv. en in den tweeden persoon van den tegenwoordigen tijd, aantoonende wijze (*ik kom*, —, *hij komt; gij komt*) heeft dit werkwoord eene onvolkomen *o*.

c. ***Schrikken*** is het eenige werkwoord van deze klasse, dat de *i* in den tegenw. tijd enz. behouden heeft. Het heeft in den onvolm. verledenen tijd nog veelal *schrok*, doch deze tijd wordt ook wel zwak verbogen gebruikt; het deelw. luidt *geschrokken*, soms *geschrikt*; het afgeleide intransitieve *verschrikken* heeft in het deelwoord *verschrokken*, vanwaar *onverschrokken;* het transitieve *verschrikken* heeft *verschrikt*.

d. ***Wreken***, dat in het deelw. *gewroken* heeft, is thans gemeenlijk gelijkvloeiend in den onvolm. verled. tijd; vroeger luidde deze tijd doorgaans *wrook*, terwijl het substantief *wraak* nog de *a* bewaart, die aan het oudste imperf. toekwam.

2). ***Helen*** en *kwelen*, oorspronkelijk regelmatig van deze klasse, zijn geheel gelijkvloeiend geworden: alleen bewaren *halm*, *hol*, *hullen* en *verholen*, *kwaal* en *kwellen* (van *kwaal*) nog de sporen, dat deze werkwoorden eigenlijk sterk en van deze klasse zijn. — ***Geboren*** is een deelwoord van den volmaakten tijd, alleen overgebleven van het werkwoord *beren*, *bar* (meervoud *baren*), *geboren* (*dragen*), waarvan nog *ontberen* bestaat, dat evenwel thans gelijkvloeiend is.

Aanm. Bij Cats vindt men *gequollen* voor *gekweld*, ten gevolge eener verwarring met een ander *quellen* van de 2de klasse, dat *opborrelen* beteekent.

II. *Tweede klasse.*

1. De kenmerkende vokalen dezer klasse zijn:

Tegenw. tijd enz.: *i* of onvolkomen *e* (uit Gothisch *i*, zie § 6. 1. en vergel. § 7. 1.).

Onvolm. verled. tijd, enkelv.: onvolkomen *o* (uit Goth. *a*, zie § 8. 3.); meervoud en subjunct.: mede onvolkomen *o* (uit Goth. *u*, zie § 8. 1.).

www.libtool.com.cn

Deelw. van den volmaakten tijd: onvolkomen *o* (Goth. *u*).

2. 1). Infinitief:	Onvolm. verl. tijd:	Deelw. v. d. volm. tijd:
binden,	*bond*,	*gebonden;*
blinken,	*blonk*,	*geblonken;*
dingen,	*dong*,	*gedongen;*
dringen,	*drong*,	*gedrongen;*
drinken,	*dronk*,	*gedronken;*
dwingen,	*dwong*,	*gedwongen;*
(*be-*)*ginnen*,	(*be-*)*gon*,	(*be-*)*gonnen;*
glimmen,	*glom*,	*geglommen;*
klimmen,	*klom*,	*geklommen;*
klinken,	*klonk*,	*geklonken;*
krimpen,	*kromp*,	*gekrompen;*
onderwinden,	*onderwond*,	*onderwonden;*
(*ver-*)*slinden*,	(*ver-*)*slond*,	(*ver-*)*slonden;*
slinken,	*slonk*,	*geslonken;*
spinnen,	*spon*,	*gesponnen;*
springen,	*sprong*,	*gesprongen;*
stinken,	*stonk*,	*gestonken;*
vinden,	*vond*,	*gevonden;*
winden,	*wond*,	*gewonden;*
winnen,	*won*,	*gewonnen;*
wringen,	*wrong*,	*gewrongen;*
zingen,	*zong*,	*gezongen;*
zinken,	*zonk*,	*gezonken;*
(*be-*)*zinnen*,	(*be-*)*zon*,	(*be-*)*zonnen;*
(*ver-*)*zwinden*,	(*ver-*)*zwond*,	(*ver-*)*zwonden.*

---

bergen,	*borg*,	*geborgen;*
delven,	*dolf*,	*gedolven;*
gelden,	*gold*,	*gegolden;*
kerven,	*korf*,	*gekorven;*
melken,	*molk*,	*gemolken;*
schelden,	*schold*,	*gescholden;*
schenden,	*schond*,	*geschonden;*
schenken,	*schonk*,	*geschonken;*
smelten,	*smolt*,	*gesmolten;*
zenden,	*zond*,	*gezonden;*
zwelgen,	*zwolg*,	*gezwolgen;*
zwellen,	*zwol*,	*gezwollen;*
zwemmen,	*zwom*,	*gezwommen.*

www.libtool.com.cn

Aanm. 1. Bij onze oude schrijvers vindt men ook zwakke vormen van het werkwoord *dingen:* evenwel schijnt *onbedingd* navolging van het Hoogd. *unbedingt.* Van *delven* vindt men ook *delfde* (bij Borger); van *bergen, gebergd* (Wagenaar), en van *verbergen, verbergde* (Statenbijbel).

Aanm. 2. Over *zenden, schenden* en *schenken* zie men § 6. 2. Aanm. 2. Zij werden vroeger geheel zwak verbogen. Het substantief *gezant* is niets anders dan het zwakke lijdend deelw. (voor *gezended*) van *zenden,* waarin de *a,* na de synkope van de vokaal des uitgangs en de versmelting van de *d* des uitgangs met die des stams, wederom voor den dag is gekomen, terwijl zij in *zenden* tot *e* was gewijzigd: even zoo staat *verwant* tot *wenden* en *genant* tot *nennen* (*noemen*). Ook *onderwinden,* afgeleid van *wenden* (zie § 7. 5.), is ten onrechte sterk. *Wenken* en *erven* hebben hunne oorspronkelijke zwakke verbuiging gehandhaafd, hoezeer men wel eens *wonk, gewonken; orf* en *georven* hoort. *Gestollen* of zelfs wel *gestolten* is een ten onrechte sterke vorm des lijdenden deelwoords van het zwakke *stollen,* dat *gestold* behoort te hebben.

2). Eenige werkwoorden van deze klasse hebben thans in hunnen onvolm. verled. tijd, in plaats der onvolkomen *o* (uit *a*), de vokaal *ie* aangenomen (zie § 7. 6. Aanm.):

(*be-*)*derven,*	(*be-*)*dierf,*	(*be-*)*dorven;*
helpen,	*hielp,*	*geholpen;*
sterven,	*stierf,*	*gestorven;*
werpen,	*wierp,*	*geworpen;*
werven,	*wierf,*	*geworven;*
zwerven,	*zwierf,*	*gezworven.*

3. 1). *Worden* behoorde oorspronkelijk regelmatig tot deze klasse, daar het in de drie vormen: *werden, ward, geworden* luidde. Het ontstaan der *o* vóór de *r* (in het praes.) heeft niets vreemds, zie §. 8. 4. Het thans gebruikelijke imperfekt *werd* is door *Umlaut* (§. 6. 2.) ontstaan uit *ward,* en *wierd* heeft de vokaal met *bedierf, hielp* enz. gemeen.

2). Ook in *gorden* is de oorspronkelijke vokaal *e* (uit Goth. *ai* = *i*) in *o* verkeerd; doch dit werkwoord is dien ten gevolge zwak geworden; de oorspronkelijke sterke verbuiging blijkt echter nog uit de substantieven *gard* en *gaarde* (zie § 31. 2. II° klasse). — *Rennen,* thans gelijkvloeiend, was vroeger sterk: nog komt het deelwoord *geronnen* voor in de beteekenis van *snel geloopen,* en in *geronnen bloed* van het oude *gerinnen,* d. i. *samenloopen, samenvloeien.* Ook *belgen* was oudtijds sterk, blijkens het deelw. *verbolgen.*

www.libtool.com.cn

III. *Derde klasse.*

1. Tegenw. tijd enz.: *i* of zachte volkomen *e* (uit Goth. *i*, zie § 7. 1. en vergel. § 7. 1.).

Onvolm. verled. tijd, enkelv.: onvolkomen *a* (als in het Goth.); meerv. en subjunctief: volkomen *a* (uit Goth. *ē*, § 5. 2.).

Deelw. van den volm. tijd: zachte volkomen *e* (Goth. *i*).

2.

Infinitief:	Onvolm. verled. tijd:	Deelw. van den volm. tijd:
bidden,	*bad*,	*gebeden;*
liggen,	*lag*,	*gelegen;*
zitten,	*zat*,	*gezeten;*
eten,	*at*,	*gegeten;*
genezen,	*genas*,	*genezen;*
(ver-)geten,	*(ver-)gat*,	*(ver-)geten;*
geven,	*gaf*,	*gegeven;*
lezen,	*las*,	*gelezen;*
meten,	*mat*,	*gemeten;*
treden,	*trad*,	*getreden;*
vreten,	*vrat*,	*gevreten.*

Aanm. *Eten* heeft in het deelw. *gegeten* van het oude *geten* (voor *ge-eten*, comedere). Over het *geten*, dat den stam uitmaakt van ons *vergeten* (zie § 95. 6. 1).).

3. 1). *a.* *Wegen* en *bewegen* hebben in den onvolm. verl. tijd en in het deelw. eene zachte volkomen *o* aangenomen. Oorspronkelijk behooren zij mede tot deze klasse. Het substantief *waag* en het werkw. *wagen* bewaren nog de vokaal van het vroegere imperf. *Bewegen* wordt bij oude schrijvers meestal zwak verbogen: ook bestond er een denominatief en bij gevolg zwak werkwoord *bewegen* van *weg*, in de beteekenis van *op weg*, *aan den gang brengen* (zie § 95. 2. 3). *b.*).

b. *Weven* bewaart thans alleen in het deelwoord *geweven* de sterke verbuiging. Het van *weven* afgeleide substantief *wafel* (naar de ruitjes of mazen dus geheeten) vertoont nog de vokaal van het oorspronkelijk imperfekt.

c. Tot deze klasse behoort mede *wezen*, *was*, *gewezen:* alleenlijk komt *gewezen* niet meer als deelwoord, maar slechts als attributief adjektief voor (zie § 65. II. 2. 2).), en voor het

www.libtool.com.cn

deelwoord dient thans de vorm *geweest*. De *t* schijnt de kenmerkende letter van de sterke verbuiging der bijvoegel. naamw. (zie § 67. 2. Aanm. 1.), vóór welke, even als dit in het Noordsch regelmatig geschiedt, de *n* van den uitgang is weggevallen. *Wezen* komt voorts niet in den tegenwoordigen tijd van de aantoonende en van de aanvoegende wijze voor: in dien tijd dier beide wijzen wordt het vervangen door *ik ben*, *hij is*, en verder door vormen van *zijn*. Zie § 100. III.

d. Verder is ook het werkwoord *zien* van dezelfde klasse. De oorspronkelijke vorm was *zegen* of *zejen* (zie § 7. 8.), die in het praes. en het part. in *zien* en *gezien* is overgegaan: alleen de onvolm. verl. tijd bewaart den oorspronkelijken vorm *zag*.

e. *Geschieden*, thans gelijkvloeiend, werd oudtijds volkomen als *zien* verbogen: *geschien*, *geschach* (nog bij Westerbaen), *geschien*. De inlassching der *d* in *geschieden* bracht de verwarring mede, en veroorzaakte dat het werkwoord zwak werd verbogen.

2). *Plegen* is geheel zwak geworden in de beteekenis van *begaan* (*eene misdaad*); desgelijks het afgeleide *verplegen*, en het samengestelde *raadplegen*. Maar in de beteekenis van *gewoon zijn* is de onvolmaakte verledene tijd *plag* of, met paragogische *t* (zie § 25. 2. 2).), *placht*, in de wandeling en vroeger ook in de schrijftaal (bij Coornhert en andere) *plecht*. In het verl. deelwoord zeide men voorheen ook *geplogen* of *geploen* van den praesensvorm *plien*.

IV. *Vierde klasse.*

1. Tegenwoordige tijd enz.: volkomen *a* (Gothisch korte *a*, zie § 5. 1.).

Onvolm. verl. tijd *oe* (Goth. *ô*, zie § 9. 1.).

Deelw. van den onvolm. tijd: volkomen *a* (Goth. korte *a*).

2. 1). Infinitief: *dragen*, Onvolm. verled. tijd: *droeg*, Deelw. v. d. volm. tijd: *gedragen*;

www.libtool.com.cn

Infinitief:	Onvolm. verled. tijd:	Deelw. v. d. volm. tijd:
graven,	*groef*,	*gegraven;*
slaan (voor *slagen*),	*sloeg*,	*geslagen;*
varen,	*voer*,	*gevaren.*

2). Eenige werkwoorden, oorspronkelijk van deze klasse, vertoonen een verloop tot de zevende klasse, daar zij in het imperf. de vokaal *ie* hebben:

heffen,	*hief*,	*geheven;*
scheppen,	*schiep*,	*geschapen;*
wasschen,	*wiesch*,	*gewasschen;*
wassen,	*wies*,	*gewassen.*

Aanm. *Heffen* en *scheppen* bezitten in den tegenw. tijd den zwakken vorm (vergel. § 6. 2. Aanm. 4.). Vandaar hun dubbele konzonant alleen in dien tijd: *geheven* staat voor *gehaven.*

3. 1). *a.* Sommige werkwoorden van deze soort hebben alleen in het deelw. den sterken vorm behouden:

laden,	*laadde* (oudt. *loed*),	*geladen;*
malen,	*maalde* (oudt. *moel*),	*gemalen;*
lachen,	*lachte* (oudt. *loech*),	*gelachen;*
bakken,	*bakte* (oudt. *boek*),	*gebakken.*

Aanm. *Malen*, *schilderen* (Goth. mêlan, *schrijven*), is zwak, gelijk ook *malen* in de beteekenis van *met woorden* of *gebeden lastig vallen.* Dit laatste *malen* schijnt afgeleid van het bijvoegel. naamw. *mal* (*dwaas*). — *Bakken* had vroeger meermalen *biek.* Bilderdijk gebruikt nog het imperfekt *loeg* van *lachen*, maar daarentegen het deelw. *belacht* van *belachen.*

b. Ook *staan* (voor *standen*, zie § 24. I. 1. 3).) is tot deze klasse te brengen. De onvolmaakte verledene tijd *stond* staat voor *stoend* (voorheen met synkope *stoed*: reeds in het Goth. was het stôth). De valsche vorm *stind* of *sting* is uit verloop tot de zevende klasse te verklaren, waarin men *ging* en *ving* aantreft van *gaan* (*gangen*) en *vangen.*

c. *Zweren* (*een eed afleggen*) behoorde oorspronkelijk tot deze klasse: nog luidt het imperf. *zwoer*: de *e* in den tegenw. tijd is ontstaan uit *a* (volgens § 6, 2.), en daarna het deelw. (*gezworen*) gevormd naar het voorbeeld der werkwoorden van de eerste klasse.

2). *Waaien* is in het deelw. zwak: *gewaaid;* doch het imperf. is sterk: *woei*, hoezeer men ook *waaide* zegt. In het

www.libtool.com.cn

Goth. had dit werkw. een onvolm. verl. tijd met reduplicatie: vaivô: dus behoorde het daar tot de klasse, die wij de achtste noemen (zie beneden). Hoezeer *jagen* en *vragen* veelal *joeg* en *vroeg* vormen, zijn zij in het deelw. zwak: *gejaagd* en *gevraagd:* zij behooren ook in het imperfekt zwak te wezen. — *Scheppen*, met *schop* of emmer ophalen, is zwak; doch oudtijds sterk: ook is het oorspronkelijk een en hetzelfde werkwoord met *scheppen*, creare, eigenlijk uit de diepte ophalen en aan het licht brengen: nog bewaart *schop* van *scheppen*, *ophalen*, een spoor, dat het ook in die beteekenis ongelijkvloeiend was. Vondel, Wagenaar en Beets schrijven dan ook: *hij schiep behagen.* — *Verwaten*, thans adjektief, beteekenende *gevloekt*, is een verled. deelw. van een oud werkw. van deze klasse.

V. *Vijfde klasse.*

1. Tegenw. tijd enz.: *ij* (uit Goth. *ei*, zie § 11. 1.).

Onvolmaakte verledene tijd, enkelvoud: harde *ee* (uit Goth. *ai*, § 6. 4.); meervoud en subjunctief: zachte volkomen *e* (Goth. *i*, § 6. 1.).

Deelw. van den volm. tijd: zachte volkomen *e* (Goth. *i*).

2. Infinitief:	Onvolm. verled. tijd:	Deelw. v. d. volm. tijd:
bijten,	*beet*,	*gebeten;*
blijken,	*bleek*,	*gebleken;*
blijven,	*bleef*,	*gebleven;*
dijgen,	*deeg*,	*gedegen;*
drijten,	*dreet*,	*gedreten;*
drijven,	*dreef*,	*gedreven;*
(ver-)dwijnen,	*(ver-)dween*,	*(ver-)dwenen;*
glijden,	*gleed*,	*gegleden;*
grijpen,	*greep*,	*gegrepen;*
grijnen,	*green*,	*gegrenen;*
hijgen,	*heeg*,	*gehegen;*
hijschen,	*heesch*,	*geheschen;*
kijken,	*keek*,	*gekeken;*
kijven,	*keef*,	*gekeven*,
knijpen,	*kneep*,	*geknepen;*
krijgen,	*kreeg*,	*gekregen;*

www.libtool.com.cn

2. Infinitief:	Onvolm. verled. tijd:	Deelw. v. d. volm. tijd:
krijschen,	*kreesch*,	*gekreschen*;
krijten,	*kreet*,	*gekreten*;
kwijten,	*kweet*,	*gekweten*;
lijden,	*leed*,	*geleden*;
(ge)-lijken,	*(ge)-leek*,	*geleken*;
mijden,	*meed*,	*gemeden*;
nijgen,	*neeg*,	*genegen*;
nijpen,	*neep*,	*genepen*;
pijpen,	*peep*,	*gepepen*;
prijzen,	*prees*,	*geprezen*;
rijden,	*reed*,	*gereden*;
rijgen,	*reeg*,	*geregen*;
rijten,	*reet*,	*gereten*;
rijven,	*reef*,	*gereven*;
schijnen,	*scheen*,	*geschenen*;
schijten,	*scheet*,	*gescheten*;
schrijden,	*schreed*,	*geschreden*;
schrijven,	*schreef*,	*geschreven*;
slijpen,	*sleep*,	*geslepen*;
slijten,	*sleet*,	*gesleten*;
smijten,	*smeet*,	*gesmeten*;
snijden,	*sneed*,	*gesneden*;
spijten,	*speet*,	*gespeten*;
splijten,	*spleet*,	*gespleten*;
stijgen,	*steeg*,	*gestegen*;
stijven,	*steef*,	*gesteven*,
strijden,	*streed*,	*gestreden*;
strijken,	*streek*,	*gestreken*;
tijgen,	*teeg*,	*getegen*;
vrijen,	*vree*,	*gevreën*;
wijken,	*week*,	*geweken*;
wijten,	*weet*,	*geweten*;
wijzen,	*wees*,	*gewezen*;
wrijven,	*wreef*,	*gewreven*;
zijgen,	*zeeg*,	*gezegen*;
zwijgen,	*zweeg*,	*gezwegen*;
(be-)zwijken,	*(be-)zweek*,	*(be-)zweken*;
zwijmen,	*zweem*,	*gezwemen*.

Aanm. *Belijden* wordt thans ongelijkvloeiend gebruikt, als ware het van *lijden* afgeleid: het komt van het oude zwakke *lijen* (de *d* is epenthetisch, zie § 23. I. 1. 3).) en was dan ook vroeger zwak. — Ook *prijzen* en *kwijten*, als afgeleid, het eerste van het Fransche *prix*, het andere van het Lat. *quietus*, behoorden eigenlijk, als vroeger, zwak te zijn. — Het werkwoord *wijzen*

www.libtool.com.cn

was almede bij de Ouden gelijkvloeiend. Te recht, want het is een vreemd woord, afgeleid van het Fransche *avis* (zie § 92. I. Aanm. en § 94. 4. Aanm.). Nog bewaart het substantief *gewijsde*, oorspronkelijk het deelw. van *wijzen*, den zwakken vorm.

3. 1). Sommige der hier opgenoemde werkwoorden worden ook gelijkvloeiend gebruikt. Het zijn de volgende: *grijnen*, *hijgen*, *hijschen*, *krijschen*, *mijden* en *vermijden*, *tijgen* (*aantijgen*, wel te onderscheiden van *tijgen*, *trekken*, dat tot de zesde klasse behoort) en het van *zwijmen* afkomende *bezwijmen*. *Krijgen* wordt in de beteekenis van *krijg voeren*, wijl het alsdan van het substantief *krijg* is afgeleid, zwak verbogen. *Pijpen*, wanneer het *op de pijp* (*fluit*) *spelen* beduidt, dat is, wanneer de beteekenis van het substantief *pijp* gedrukt wordt, en het mitsdien als van dit substantief afgeleid beschouwd moet worden, moet gelijkvloeiend zijn; doch als het *met mond* of *bek fluiten* beteekent, is het altijd sterk verbogen geworden. *Stijven* in de beteekenis van (*in het kwaad*) *verharden* is zwak: *hij stijfde hem in zijn boos opzet*; doch anders sterk: *zij steef linnen*. *Uw stemme steef dit loflijck Raetsbesluit* (Vondel). *Steef en beengestel en spieren* (Bilderdijk). De Decker zegt: *Priesternyt van hoofschen haet gesteven*; doch ook *gestijft* in dezelfde beteekenis. *Verstijven* is zwak, hoezeer Bilderdijk schrijft: *'t Dorrend lijf, versteven, stram*. *Vrijen* is zwak, zoo het *vrij maken* beduidt, als van het adjektief *vrij* afgeleid; desgelijks, wanneer het in de beteekenis van *beminnen*, objektief, met een uitgedrukten accusatief van het voorwerp, gebruikt wordt; doch zoo het subjektief, dat is, zonder uitgedrukten accusatief, gebezigd wordt, alsdan staat de ongelijkvloeiende verbuiging van dit werkw. vast.

2). Blijkens nog in afgeleide woorden bestaande ongelijkvloeiende woordstammen waren vroeger ongelijkvloeiend: *gijpen*, vanwaar *gapen*; *kwijlen*, vanwaar *kwalster*; *spijen* (*spijgen*, dat is, *spuwen*), vanwaar *speeksel* voor *speekel* (§ 50. 4.). Ook *benijden* was eertijds sterk.

www.libtool.com.cn

VI. *Zesde klasse.*

1. Tegenwoordige tijd enz.: *ie* (Goth. *iu*, § 7. 6.) of *ui* (Oudd. *û*, § 14. 3.).

Onvolmaakte verleden tijd, enkelvoud: harde *oo* (Gothisch *áu* § 8. 6.); meervoud en subjunctief: zachte volkomen *o* (Gothisch *u*, § 8. 1.).

Deelw. van den volmaakten tijd: zachte volkomen *o* (Goth. *u*).

2. Infinitief:	Onvolm. verled. tijd:	Deelw. v. d. volm. tijd:
bieden,	*bood*,	*geboden*;
(be-)driegen,	*(be-)droog*,	*(be-)drogen*;
(ver-)drieten,	*(ver-)droot*,	*(ver-)droten*;
gieten,	*goot*,	*gegoten*;
kiezen,	*koos*,	*gekozen*;
klieven,	*kloof*,	*gekloven*;
liegen,	*loog*,	*gelogen*;
(ver-)liezen,	*(ver-)loor* (z. § 18. 3. 2.),	*(ver-)loren* (verg. ald.);
(ge-)nieten,	*(ge-)noot*,	*genoten*;
rieken,	*rook*,	*geroken*;
schieten,	*schoot*,	*geschoten*;
vlieden,	*vlood*,	*gevloden*;
vliegen,	*vloog*,	*gevlogen*;
vlieten,	*vloot*,	*gevloten*;
vriezen,	*vroos* (*vroor*),	*gevrozen* (*gevroren*);
zieden,	*zood*,	*gezoden*.

---

buigen,	*boog*,	*gebogen*;
druipen,	*droop*,	*gedropen*;
duiken,	*dook*,	*gedoken*;
fluiten,	*floot*,	*gefloten*;
kluiven,	*kloof*,	*gekloven*;
kruien,	*krooi*,	*gekrooien*;
kruipen,	*kroop*,	*gekropen*;
luiken,	*look*,	*geloken*;
pluizen,	*ploos*,	*geplozen*;
ruiken,	*rook*,	*geroken*;
schuilen,	*school*,	*gescholen*;

www.libtool.com.cn

schuiven,	*schoof*,	*geschoven;*
sluiken,	*slook*,	*gesloken;*
sluipen,	*sloop*,	*geslopen;*
sluiten,	*sloot*,	*gesloten;*
snuiven,	*snoof*,	*gesnoven;*
snuiten,	*snoot*,	*gesnoten;*
spruiten,	*sproot*,	*gesproten;*
spuiten,	*spoot*,	*gespoten;*
stuiven,	*stoof*,	*gestoven;*
zuigen,	*zoog*,	*gezogen;*
zuipen,	*zoop*,	*gezopen.*

Aanm. Het zij men *fluiten* als afgeleid van het Fransche *flûte*, het zij als een klanknabootsend woord beschouwt, altijd is het vreemd, dat dit werkwoord ongelijkvloeiend is: in de beteekenis van *op de fluit spelen* wordt het beter zwak verbogen, vergelijk het boven (V. 3. 1).) gezegde over *pijpen*. — Bilderdijk bezigt ten onrechte *doorgloor* (voor *doorgloorde*), als ware dit een imperfekt van deze klasse, en de Decker gebruikt, en verkeerd, *versmoren* in het verled. deelw. voor *versmoord*.

3. 1). Van de opgesomde werkwoorden komen mede gelijkvloeiend voor: *klieven*. Niettemin zijn *kloof*, *gekloven*, niet alleen verbogen vormen van *kluiven*, maar ook van *klieven*: van het imperf. van dit *klieven* komen dan ook *klauw* (een klankverwisselende stam) en *klooven*. Verder worden mede zwak gebezigd: *kruien* en *schuilen*, alsmede, voor zooveel het imperfekt betreft, *zieden*.

2). Tot deze zesde klasse behoort ook *tijgen*, *toog*, *getogen* (zie § 11. 2. Aanm. 3.), alsmede *spugen* (*spuigen*) en *spoegen*: *spoog*, *gespogen*; *spuwen* heeft de zwakke vormen: *spuwde*, *gespuwd*. — *Ontploken* (nog bij Bilderdijk: *met de wieken blij ontploken*) behoort bij het verouderde sterke *ontpluiken* (*ontsluiten*).

Aanm. Van *vertijgen* (*vertiegen*) zijn het praeter. en het deelw. (*vertoog*, *vertogen*) uit den Statenbijbel bekend gebleven. Spoedig schijnt men niet meer geweten te hebben, tot welken infinitief deze vormen terug te brengen zijn. Bilderdijk althans schrijft *vertogen* in den infinitief, in plaats van *vertijgen*. *Zieltogen* schijnt een denominatief werkwoord van *ziel* en *tog* of *toog* (Hoogd. *Zug*).

www.libtool.com.cn

VII. *Zevende klasse.*

1. Tegenwoordige tijd enz.: onvolkomen *a* (Goth. *a*).
Onvolm. verled. tijd: *ie* (meest overgaan in korte *i*: Oudd. *ia*: in het Goth. zijn de praeterita van deze en de drie volgende soorten gereduplicеerd).
Deelw. van den volmaakten tijd: onvolkomen *a* (Goth. *a*).

2. Infinitief:	Onvolm. verled. tijd:	Deelw. v. d. volm. tijd:
gaan (voor *gangen*),	*ging*,	*gegaan* (voor *gegangen*);
hangen,	*hing*,	*gehangen*;
vallen,	*viel*,	*gevallen*;
vangen,	*ving*,	*gevangen*;
houden (voor *halden*),	*hield*,	*gehouden* (voor *gehalden*).

Aanm. De vorm *hong* voor *hing*, bij Bilderdijk en Borger veelvuldig, is af te keuren. Het werkwoord *hangen* toch behoort tot deze, niet tot de vierde klasse.

3. Sommige werkwoorden van deze klasse hebben alleen in het deelwoord den sterken vorm behouden:

bannen,	*bande* (oudt. *bien*),	*gebannen*;
spannen,	*spande* (oudt. *spien*),	*gespannen*;
spouwen (voor *spalten*),	*spouwde*,	*gespouwen*;
vouwen (voor *valden*),	*vouwde*,	*gevouwen*;
zouten (voor *zalten*),	*zoutte*,	*gezouten*.

Aanm. In oneigenlijken zin geeft men aan *ontvouwen* ook in het verleden deelw. den zwakken vorm *ontvouwd* (*uitgelegd*, *verklaard*). Vondel evenwel spreekt van *ontvouwen altaargeheimenissen*.

VIII. *Achtste klasse.*

1. Tegenw. tijd enz.: volkomen *a* (Goth. *ê*, zie § 5. 2.).
Onvolm. verled. tijd: *ie* (Oudd. *ia*).
Deelw. van den volmaakten tijd: volkomen *a* (Goth. *ê*).

2. Infinitief:	Onvolm. verled. tijd:	Deelw. v. d. volm. tijd:
blazen,	*blies*,	*geblazen*;
laten,	*liet*,	*gelaten*;

www.libtool.com.cn

raden,	*ried*,	*geraden;*
slapen,	*sliep*,	*geslapen.*

3. ***Braden***, dat nog in de 17de eeuw ***bried*** vormde, is thans alleen in het deelw. (*gebraden*) sterk. — ***Raden*** wordt thans vaak in het imperfekt zwak verbogen gebezigd, doch ten onrechte. Daarentegen geven wij aan het werkwoord ***zich gelaten*** in het imperfekt ***geliet:*** ten onrechte, daar dit woord afkomt van het substantief *gelaat*.

IX. *Negende klasse.*

1. Tegenw. tijd enz.: harde volkomen *oo* (Goth. *áu*, § 8. 6.).
Onvolm. verled. tijd: *ie* (Oudd. *ia*).
Deelw. van den volm. tijd: harde volkomen *oo* (Goth. *áu*).

2. Infinitief:	Onvolm. verl. t.:	Deelw. van den volm. tijd:
loopen,	*liep*,	*geloopen;*
stooten,	*stiet*,	*gestooten;*
houwen (voor *hoowen*),	*hieuw*,	*gehouwen* (voor *gehoowen*).

3. Tot deze klasse behooren mede ***brouwen***, ***brouwde***, ***gebrouwen***, dat echter in het imperf. en soms in het deelwoord (*gebrouwd*) zwak geworden is, en ***roepen***, ***riep***, ***geroepen***.

Aanm. 1. Over den samenhang van de vokaal *oe* met de harde *oo* (Goth. *áu*) zie § 9. 2., en ald. de Aanm. Reeds in het Goth. ging *áu* soms in *ô* over, blijkens fullatôjis (*volmaakt*) en ubiltôjis (*euveldoende*), die kennelijk van táujan, *doen*, afkomen.

Aanm. 2. Aan het werkwoord *schouwen* werd in vroeger tijd in de uitdrukking: *zuiver* of *onschuldig geschouwen*, in het verled. deelw. de sterke vorm gegeven, even als het Eng. *to show* (*to shew*) in het verl. deelwoord *shown* (*shewn*) bekomt, hoezeer in het Angels. *scavjan* zwak is.

X. *Tiende klasse.*

1. Tegenw. tijd enz.: harde volkomen *ee* of *ei* (Goth. *ái*, § 6. 4. en 10. 1.).

Onvolmaakt verleden tijd: *ie* (Oudd. *ia*): thans is deze tijd gelijkvloeiend.

www.libtool.com.cn

Deelw. van den volmaakten tijd: *ee* of *ei* (Goth. *ái*).

2. Infinitief:	Onvolm. verled. tijd:	Deelw. v. d. volm. tijd:
heeten,	*heette* (voor *hiet*),	*geheeten*;
scheiden,	*scheidde* (voor *schied*),	*gescheiden*.

Aanm. Aan het werkwoord *zweeten* wordt veelal het deelw. *gezweeten* toegekend. Beschouwt men het als afgeleid van het zelfstandig naamwoord *zweet*, dan dient het gelijkvloeiend te zijn; maar dit naamwoord kan ook een stamwoord van *zweeten* zijn. — *Gebreeën* voor *gebreid* (van *brijen*) komt van een ouder *brijden*, nog in het Friesch aanwezig.

B. De door voorvoegsels afgeleide, alsmede de met partikels verbondene werkwoorden volgen in de verbuiging hunne stamwerkwoorden. Dus wordt *verbinden* als *binden*, *omsluiten* als *sluiten* verbogen. Desgelijks de oneigenlijk samengestelde *vrijlaten*, *grootspreken* enz. als *laten* en *spreken*, *spelevaren* als *varen*. *Beraadslagen*, *glimlachen*, *herbergen*, *verwelkommen*, zijn zwak, daar zij niet met *slagen* (*slaan*), *lachen*, *bergen* en *komen* zijn samengesteld, maar van *raadslag*, *glimlach*, *herberg* en *welkom* zijn afgeleid. *Verwelkommen* heeft als afgeleid van *welkom* overal de onvolkomen *o*: dus moet men niet alleen zeggen *ik verwelkom*, *hij verwelkomt*, *gij verwelkomt*, *ik verwelkomde* en *verwelkomd*, maar ook *wij*, *zij verwelkommen*. — Ten onrechte schrijft Wagenaar ergens (XVII, bl. 170) *beraadslaan*, en zegt Bilderdijk: *wat gij raadsloegt over mij*, *Zij aan u-alleen verbleven*. — Over *beeldhouwen*, *pluimstrijken*, *dwarsdrijven*, vergelijke men § 38. 2. Het samengestelde *psalmzingen* schijnt noch in het imperfekt noch in het lijdend deelwoord voor te komen.

§ 99.

Zwakke verbuiging.

1. De onvolm. verledene tijd der gelijkvloeiende of zwakke werkwoorden is gekenmerkt door den uitgang *de*, die in *te* overgaat, wanneer de slotkonzonant des stams hard is (*p*, *t*, *k*) of scherp (*f*, *s*, *ch*), bij voorbeeld: *stroopte*, *haatte*, *maak-*

www.libtool.com.cn

te, *strafte*, *pochte*, *braste*. Over het algemeen gesproken gaat in dezelfde gevallen de uitgang *d* des deelwoords van den volmaakten tijd in *t* over, bij voorb.: *gestroopt*, *gemaakt*, *gestraft*, *gepocht*, *gebrast*. Doch de uitgang des deelwoords smelt weg in de slotkonzonant des stams, indien zij eene *t* is, bij voorb.: *geacht* voor *geachted*. Hij smelt met de slotkonzonant des stams samen, zoo zij eene *d* is, bij voorbeeld: *gebaad* voor *gebaded* (zie § 24. II. 3. Aanm. 1.). De *s* achter eene toonlooze *i* is geenszins voor eene volkomen scherpe *s* te houden, al wordt zij ook dubbel geschreven (verg. § 64. A. II. 6.); vandaar dat men zegt: *vonnisde*, en *gevonnisde misdadigers*.

2. De vokaal, die zich oorspronkelijk tusschen den stam en den uitgang van het imperfekt bevond (zie § 24. II. 3.) blijft slechts in het imperfekt der werkwoorden, wier stam eene *t* met voorafgaande onvolkomen vokaal op het eind heeft, vooral in het meervoud, in de gedaante eener toonlooze *e*, niet zelden aanwezig; als: *wij* of *zij zetteden*. In den vorm *wij* of *zij zetten*, namelijk, is alle verschil tusschen het praesens en het imperf. opgeheven. Voor den tweeden persoon *zettedet* kan ook *zettet* volstaan, aangezien in den tegenw. tijd *gij zet* gezegd wordt, met ineensmelting van de *t* des verbuigingsuitgangs met die des stams (zie § 97. I. 3.).

3. Over de apokope van den uitgang van de zwakke imperf. *zeide*, *leide*, *woude*, *zoude* en *konde*, van *zeggen*, *leggen*, *willen*, *zullen* en *kunnen*, zie § 26. 2. Deze apokope kon hier plaats vinden, omdat deze vormen, in weerwil van het gemis diens uitgangs, toch, wegens het verschil der vokaal, van het praesens onderscheiden zijn. Over de werkwoorden *willen*, *zullen* en *kunnen*, waartoe deze laatste drie imperfekten behooren, wordt beneden (§ 100. II. 1. en V. 1.) gehandeld. Het imperf. van *leggen* en *zeggen* behoudt in het meerv. ook bij de versmelting van *eg* tot *ei* (zie § 10. 2.) den volkomen vorm: *wij leiden*, *gij leidet*, *zij zeiden*. Evenmin is de onderdrukking van de syll. *de* gebruikelijk in het meerv. van *ik zou* en

www.libtool.com.cn

ik kon; deze imperfekten echter verliezen in den 2den pers. de *e* des uitgangs: *gij zoudt*, *gij kondt*. *Wou* heeft in den eersten en den tweeden pers. meerv. *wij*, *zij wilden*. In den tweeden pers. *gij woudt* of *wildet*. De versmelting van *eg* tot *ei* vertoonen ook de lijdende deelwoorden, alsmede de 3de pers. enkelv. en de 2de pers. tegenw. tijd, aant. wijs, van *leggen* en *zeggen*: *geleid*, *gezeid*: *hij*, *gij leit*, *zeit*, welke vormen echter de regelmatige *gelegd*, *gezegd*, *legt*, *zegt*, niet uitsluiten, evenmin als *legde*, *zegde*, door *leide* of *lei*, *zeide* of *zei*, worden uitgesloten.

§ 100.

Verbuiging der onregelmatige werkwoorden.

A. De onregelmatige werkwoorden zijn te onderscheiden, ten eerste, in dezulke, wier onregelmatigheid haren grond heeft in de omstandigheid, dat van ouds de slotklank van den stam zonder tusschentredende vokaal vóór de uitgangen kwam van den onvolm. verled. tijd en van het deelw. van den volmaakten tijd. Ten tweede, in zoodanige werkwoorden, die in den tegenwoordigen tijd den vorm van een ongelijkvloeienden onvolm. verled. tijd bezitten: hun praesens was voormaals praeteritum en derhalve heeten zij werkwoorden met *verschoven praeteritum* of *praeterito-praesentia*. Eene derde soort van onregelmatigheid vertoont het werkwoord *zijn*, hierin bestaande, dat het zijne vormen van verschillende stammen ontleent. Eene vierde, het werkwoord *doen*, hetwelk eene zonderlinge verwarring van vormen aanbiedt, terwijl eindelijk, ten vijfde, een paar werkw., *willen* en *hebben*, slechts schijnbaar onregelmatig zijn.

I. Algemeen is in de tegenwoordige taal het gemis eener vokaal tusschen den stam en de uitgangen van den onvolmaakten verled. tijd en van het deelw. van den volmaakten tijd bij de gelijkvloeiende werkwoorden, zie § 24. II. 3. Doch bij enkele werkwoorden ontbrak die vokaal van ouds en bracht dit

www.libtool.com.cn

gemis eene verscherping van de slotkonzonant van den stam in haar gevolg mede. Deze werkwoorden zijn:

1. *Brengen*, *denken* en *dunken*. Deze hebben in hunne onvolm. verled. tijden en in hunne lijdende deelwoorden: *bracht*, *gebracht*; *dacht*, *gedacht*; *docht*, *gedocht*. *Brengen* en *denken* bezitten eene *e* uit *a* ontstaan (zie § 6. 2. Aanm. 2.); hun regelmatig imperfekt en deelwoord zou dus zijn *brangede*, *gebranged*; *dankede*, *gedanked*; doch van ouds kwam bij deze werkwoorden de uitgang van het zwakke praeteritum en partic. perf. achter een sterken stam. Vandaar samenstooting tusschen konzonanten: de *g* van *brengen* en de *k* van *denken*, onmiddellijk vóór die uitgangen komend, werden verscherpt tot *ch*, waarbij de *d* des uitgangs in *t* moest overgaan, en tevens de neusklank (*n*) van den stam verdween: alzoo ontstond *brachte*, *gebracht*, en *dachte*, *gedacht*. De eerst later ingevoerde apokope der *e* van den uitgang *de* (*te*) des imperfekts hebben *bracht* en *dacht* (voor *brachte*, *dachte*) met al de onregelmatige werkwoorden van deze soort gemeen. — Gelijk *denken* (voor *danken*), *dacht* en *gedacht*, zoo heeft *dunken*, *docht* en *gedocht*.

Aanm. 1. In het Grieksch ziet men op gelijke wijze, door synkope der verbuigingsvokaal, aspiratie ontstaan in *κέκραχθε* voor *κεκράγατε*.

Aanm. 2. Bij de gegeven verklaring der in het Gothisch brahta, thahta, thuhta, luidende vormen neem ik aan, dat de zwakke praesensvormen thangkjan en thungkjan van lateren oorsprong, en thahta, thuhta tot een sterk thikan, thak, terug te brengen zijn, even als brahta tot brag van brigan (met epenthesis van den neusklank: briggan).

Aanm. 3. Het behoud van de oorspronkelijke *a*, die in de overige vormen gewijzigd is tot *e*, bespeurt men behalve in *bracht*, *dacht*, *gebracht* en *gedacht*, ook in *gezant* van *zenden*, *verwant* van *wenden*, en *gestalte* van *stellen* (zie § 98. A. II. 2. 1). Aanm. 2.).

Aanm. 4. Gelijk het onbehoorlijk is *brocht* en *gebrocht*, *docht* en *gedocht* voor *bracht* en *gebracht*, *dacht* en *gedacht*, uit te spreken; zoo is het insgelijks onverdedigbaar aan het terugwerkend onpersoonlijk werkwoord *dunken* de vormen *dacht* en *gedacht* toe te voegen: men behoort te zeggen: *mij docht; ons heeft goed gedocht.*

2. *Zoeken*, *werken* en *koopen*. *Zoeken* heeft in den onvolm. verl. tijd *zocht* voor *zoekede*, en in het deelw. *gezocht* voor *gezoeked*, waarbij, na hetgeen tot verklaring van de vormen *bracht* enz. gezegd is, niets op te merken valt, dan dat de

www.libtool.com.cn

volkomen vokaal van den grondvorm na de scherpe aanblazing van de slotkonzonant in een onvolkomen *o* overgegaan is. ***Werken*** staat voor ***worken*** (zie § 6. 3.): de vormen ***wrocht*** en ***gewrocht*** vertoonen, behalve hetgeen zij met al de werkwoorden van deze soort gemeen hebben, eene metathesis der *r*, of liever zij bewaarden de oorspronkelijke plaatsing van de *r* vóór de stamvokaal. Voor het overige heeft dit werkwoord van den vorm ***werken*** de regelmatige vormen ***werkte*** en ***gewerkt*** ontwikkeld, die als de gewone verbuigingsvormen van ***werken*** worden gebruikt, terwijl ***wrocht*** en ***gewrocht*** tot den hoogeren stijl behooren. ***Koopen*** biedt in de vormen ***kocht*** en ***gekocht*** een nieuw voorbeeld der verandering van de volkomen vokaal in de onvolkomene, na de scherpe aanblazing van den slotklank des stams, en vertoont voorts de klankverspringing van de geaspireerde lipletter (*f*) in de geaspireerde verhemelteletter (*ch*), zie § 17. II. 4.: ***kocht*** en ***gekocht*** staan dus voor ***koft*** en ***gekoft***.

Aanm. 1. Het Gothisch sôkjan (*zoeken*) is regelmatig in het praet. sôkida (*zoekede*). Vaurkjan daarentegen heeft vaurhta, hetwelk een overoud sterk vriukan, vrauk (vaurk) veronderstelt. *Koopen* komt in de Goth. bijbelvertaling eens voor (Luk. 19, 13), in den imperatief: het zal regelmatig verbogen zijn geworden.

Aanm. 2. Van *(ver-)knoopen* is een deelw. *verknocht* overgebleven, hetwelk op dezelfde wijze gevormd is als *gekocht* van *koopen*. Gelijk *verknocht* staat tot *knoopen*, en *gekocht* tot *koopen*, staat, eindelijk, het adjektief *berucht* en het substantief *gerucht* tot *roepen*.

3. ***Weten***, ***moeten*** en ***durven***. ***Weten*** heeft in het imperfekt ***wist***. Regelmatig zou deze tijd *weet'de* luiden; doch uit de samenstooting van de *t* en *d* ontstond de klank *st* (zie § 23. I. 4. 1). *c*. Aanm. 3.), en hierna werd de stamklank *e* tot de oorspronkelijke *i* teruggebracht (zie § 6. 1. 1). *a*. Aanm. 4.). Het deelwoord van den volmaakten tijd luidt ***geweten***, een ten onrechte sterke vorm: een spoor van den oorspronkelijken zwakken vorm bezitten wij in het adjektief ***bewust*** voor ***bewist*** (zie § 13. 2.). — Het imperfekt ***moest*** van ***moeten*** is op dezelfde wijze uit ***moetde*** ontstaan, als ***wist*** uit ***weetde***. Ook ***moeten*** heeft in het deelwoord den sterken vorm ***gemoeten*** gekregen voor ***gemoest***. — ***Durven*** heeft in den onvolm. verled.

www.libtool.com.cn

tijd, behalve *durfde*, ook den vorm *dorst*. Dit *dorst* is eigenlijk een imperfekt van het verloren *dorsen*, Goth. daúrsan, hetwelk *durven*, d. i. *wagen* beteekent, terwijl *durven*, Goth. thaúrban, eigenlijk *behoeven* (*derven*) beduidt. Het deelw. is regelmatig: *gedurfd*.

Aanm. De werkw. *weten*, *moeten* en *durven* (*dorren*) behooren, blijkens hun oorspronkelijken praesensvorm, te gelijkertijd tot de tweede soort der onregelmatige werkw. Zie beneden: II. 2. Aanm.

II. De werkwoorden, die nu volgen, hebben in hun tegenw. tijd den vorm van een ongelijkvloeienden onvolm. verled. tijd.

1. *Kunnen* en *zullen*. *Kunnen* heeft in het praes. *ik kan*,—, *hij kan*, *wij kunnen*, *gij kunt*, *zij kunnen*. Dit nu is een regelmatig imperf. naar de tweede klasse der ongelijkvl. werkwoorden: vandaar het ontbreken der *t* in den 3^{en} pers. enkelv. en het vokaalverschil tusschen enkel- en meerv. (zie § 98. A. II. 1.): *kunnen* staat voor *konnen* (zie § 13. 1.). Zoodra *ik kan* de beteekenis van het imperfekt verloren en die van een praesens aangenomen had, ontwikkelde zich een nieuw en wel zwak imperfekt met de vokaal van het meervoud des voormaligen imperfekts: *ik konde*, of met afwerping van den uitgang *de*: *ik kon* (zie § 99. 3.). Het deelwoord van den volm. tijd is *gekond* of *gekund*, waarvoor men echter veelal, met ten onrechte sterken vorm, *gekonnen* hoort bezigen. — *Ik zal*, meerv. *wij zullen* (voor *zollen*), is desgelijks een imperfekt, dat echter een afwijkende vokaalverwisseling vertoont: even als *ik konde* staat tot *ik kan*, staat *ik zoude* (d. i. *ik zolde*, zie § 16. 3.) of *ik zou* tot *ik zal*. Een deelw. van den volmaakten tijd is bij *zullen* niet in gebruik.

Aanm. 1. Wij noemen de vokaalverwisseling van *zal*, *zullen*, onregelmatig omdat de oorspronkelijke vorm slechts ééne *l* bevat, terwijl de tweede klasse der sterke werkwoorden, tot welke de vokaalverwisseling (*a*: *u*) behoort, door eene dubbele konzonant gekenmerkt is. Voor het overige is in *zullen*, Goth. skulan, de *k* uitgevallen, gelijk meermalen in het Oudhoogd. en in *serp* voor *scherp* is geschied. *Schuld* heeft de verhemelletter nog bewaard.

Aanm. 2. Nog niet geheel verouderd is van *kunnen* de onvolm. verled. tijd *ik kost*, welke uit een vorm *kondde* ontstaan moet zijn. *Kondde* is een vorm met verdubbelden uitgang, alsof ook *konde* even als *kan*, de beteekenis van een praes. aangenomen had gehad. Ook *beginnen* heeft, buiten het gewone imperfekt *begon*, mede *begonde* en *begost*, welke vormen bewijzen, dat ook

www.libtool.com.cn

begon, even als *ik kan* en *ik zal*, eenmaal als praesens moet aangemerkt geworden zijn: hoe toch zou zich anders uit *begon* een nieuw zwak imperfekt hebben kunnen ontwikkelen?

2. *Mogen* heeft insgelijks in het praesens: *ik mag*, —, *hij mag*, *wij mogen*, *gij moogt*, *zij mogen*, de verbuiging van een sterk imperfekt. De *o* evenwel, die dit werkwoord overal behalve in het enkelv. van den tegenw. tijd vertoont, is aan dialektverschil toe te schrijven: de vormen toch met *o* zijn aan het Oudduitsche mugan ontleend: in het Gothisch behield ik mag in het meerv. en in de overige verbuigingsvormen de *a*, die ook ons substantief *macht* behouden heeft. — De vorm des imperfekts *ik mocht* (voor *moogde*) is van denzelfden aard als die der imperfekten van de eerste soort der onregelmatige werkwoorden (zie boven I. 1.). De subjunctief van den tegenw. tijd is *ik moge*, en het deelw. *gemocht*: van *vermogen* is een deelwoord *vermogen* voor *vermocht* in gebruik.

Aanm. 1. *Durven*, *moeten* en *weten* hebben oorspronkelijk mede een praesens met den vorm van een ongelijkvloeiend praeteritum. Het praesens van *durven* luidde voorheen: *ik darf*, —, *hij darf*, *wij durven* enz. (zoo had *dorren*: *ik dar*, —, *hij dar*, *wij dorren*, *gij dort*, *zij dorren*), hetwelk een sterk praeteritum is naar de verbuiging der tweede klasse; *moeten*, Goth. môt, môtum, is een praeteritum van de vierde klasse; *weten* heeft in het enkelvoud eene harde *e*, in het meervoud eene zachte, en is dus een praeteritum naar de vijfde klasse der sterke werkwoorden (zie § 98. V. 1): het luidde in het Gothisch: váit, váist (voor váit't, zie § 23. I. 4. 1). *c.* Aanm. 3.), váit, vitum, vituth, vitun; en luidt nog in het Hoogd., *ich weiss*, *du weisst*, *er weiss*, *wir wissen*, *ihr wisset*, *sie wissen*, alzoo met duidelijk vokaalverschil tusschen enkel- en meervoud en zonder *t* in den 3en persoon enkelvoud.

Aanm. 2. Bij onzen Ouden vindt men meer verschoven praeterita, te weten *an* en *gan* van *onnen* en *gunnen*, *doech*, Goth. daug, met een imperfekt *dochte* (Goth. dauhta), en *roec*, imperf. *rochte*. Van *roeken* vindt men echter in den 3en persoon enkelvoud ook *roekt* (voor *roek*), in welk geval *roeken* als een praesens wordt verbogen. *An* en *gan* veronderstellen een oud praesens *innen*; *doech* (d. i. *doog*) een praesens *diegen*, en *roek* een praesens *raken*, dat nog bestaat, maar thans zwak verbogen wordt.

III. Het werkwoord *zijn* ontleent van ouds zijne vormen van verschillende stammen. Het praes. van de aantoon. wijze is: *ik ben*, —, *hij is*, *wij zijn*, *gij zijt*, *zij zijn*; dat van de aanvoegende wijze: *ik zij*, *hij zij*, *wij zijn* enz. De infinitief *zijn* is van de meervoudsvormen des indicatiefs ontleend. De onvolm. verled. tijd *was* behoort tot het boven onder de sterke

www.libtool.com.cn

werkwoorden der derde klasse (§ 98. A. III. 3. 1). *c.*) vermelde *wezen*, dat eigenlijk *wonen*, *blijven*, beteekent. Het meerv. *wij*, *zij waren*, *gij waart*, en de subjunct. *ik ware* vertoonen den gewonen overgang van *s* in *r* (§ 18. 3. 2)).

Aanm. *Ik ben* staat voor *ik bem*, welke vorm den oorspronkelijken persoonsuitgang van den 1en pers. enkelvoud (*m*) bezit achter den wortel *be*, die wij in het Sanskr. bhu, het Grieksche φυ-, en in het Lat. fu- (fui, futurus) terugvinden. De oude tweede pers. enkelv. van het praes. *du best* of *bist*, en het gemeene *benje* zijn van denzelfden wortel. *Hij is* (voor *ist*) behoort met *wij zijn* enz. *ik zij* enz., tot een wortel, die in het Sanskr. as, in het Gr. en Lat. es luidde (Gr. εἰμί = ἔσμι). Even als in het Lat. sum en sim (voor esum, esim), is in *wij zijn*, *ik zij* enz. de vokaal van den wortel vóór de *s* verloren gegaan (vergel. § 22. 1.).

IV. *Doen.* De tegenw. tijd van dit werkw. luidt: *ik doe*, —, *hij doet*, *wij doen*, *gij doet*, *zij doen;* de onvolm. verl. tijd: *ik deed* (voor *dede*), —, *hij deed*, *wij deden*, *gij deedt*, *zij deden;* het deelw. van den volm. tijd *gedaan* (voor *gedaden* en dit voor *gededen*); het deelw. van den onvolm. tijd is *doende;* maar het samengestelde *voldoen* heeft *voldoenend*, met epenthet. *n* (zie § 23. I. 1. 4).), een vorm, die in zwang is gekomen, dewijl het eigenlijk deelw. *voldoende* den aard eens adjektiefs verkregen had.

Aanm. Er schijnt nevens divan, hetwelk *doen* opleverde, doordien de *v* (*w*) de vokaal tot *o* kleurde, een *didan*, *dad*, *didans* bestaan te hebben, welks tegenw. tijd *dida* de beteekenis van een imperf. verkreeg en ons *deed* opleverde, terwijl het ware imperf. *dad* in het Middennederl. *dade* (conj.) overig was.

V. 1. *Willen* is geheel regelmatig, behalve in den 3en pers. enkelv. van den tegenw. tijd, waar het gemis der *t* valt op te merken. Dit is daaraan te wijten, dat dit werkwoord van ouds de vormen van de aantoon. wijze ontbeert, voor welke de aanvoegende wijze in de plaats treedt: alzoo is *hij wil* gelijk *hij wille*. Nevens *wilde* bestaat een ander imperfekt *wou*, voor *woude* (vergel. § 99. 3.) en dit voor *wolde* (zie § 16. 3.), dat tot *wollen* moet gebracht worden, een vorm, van ouds bestaande nevens *willen*, en welks vokaal (*o*) aan de werking der *w* schijnt toe te schrijven (vergel. § 8. 3.).

2. *Hebben* is oorspronkelijk een regelmatig zwak verbogen werkwoord. *Hebben* staat met door verdubbeling gehandhaafde

www.libtool.com.cn

b (zie § 17. I. 1. Aanm.) en met gewone verandering der vokaal (§ 6. 2.) voor *haven* (Goth. haban). Tot dezen vorm *hebben* behooren: *ik heb* (en conjunct.: *ik hebbe*, *hij hebbe*), *wij hebben*, *gij hebt* (*gij hebbet*), *zij hebben*; daarentegen is *hij heeft* (voor *hevet*, d. i. *havet*) verbogen van *haven*. Het imperf. *ik had* enz. staat bij apokope (§ 26. 2.) voor *hadde* en dit bij synkope (§ 24. I. 2. 3).) voor *hav'de* of liever *haafde*, insgelijks van *haven*, waartoe ook *gehad* voor *gehav'd* of *gehaafd* behoort. Dit deelwoord *gehad* komt nimmer bijvoegelijk voor, noch ook in verbinding met *worden:* daartoe is *hebben* te zeer tot den aard van een vormwoord (of hulpwerkwoord) overgegaan.

B. De met partikels verbonden onregelmatige werkwoorden worden even zoo als de eenvoudige onregelmatige werkwoorden verbogen, dus *bedenken* als *denken*, *toebrengen* als *brengen*. *verzoeken* als *zoeken*, *verkoopen* als *koopen*, *toedoen* als *doen*; doch de van *werken* afgeleide *bewerken* (zoo veel als *veroorzaken*) en *verwerken* (zoo veel als *door bearbeiding verdoen*) worden regelmatig zwak verbogen, ten ware het eerste zoo veel als *tot het voorwerp van zijn arbeid maken*, het tweede *anders werken* zou moeten beteekenen: in deze gevallen toch zou men *bewrocht* en *verwrocht* kunnen zeggen.

§ 101.

Over het gebruik der verschillende verbuigingsvormen des werkwoords.

A. Opmerkingen aangaande den *grammatischen persoon:*

1. Daar de grammatische persoon des werkwoords in onze taal niet door de persoonsuitgangen des werkwoords alleen kan uitgedrukt worden, zoo moet het subjekt bij elk praedikaat door een substantief of een persoonlijk voornaamwoord worden aangewezen. Onder de op dezen regel bestaande uitzonderingen (zie Syntaxis § 117. 1. *a.*) behoort mede het geval, dat het

www.libtool.com.cn

praedikaat bestaat in eenen *imperatief*, bij voorbeeld: *heb de goedheid! Eert uwen vader en uwe moeder!* Bij den imperatief, namelijk, wordt het persoonlijk voornaamwoord van den 2^den^ persoon slechts dan uitgedrukt, wanneer de persoon in tegenstelling van een of meer anderen met nadruk moet vermeld worden; bij voorbeeld: *gij, blijf; zij kunnen vertrekken;* zoo ook: *komt gij hier; zij mogen henengaan.* Blijkens dit laatste voorbeeld plaatst men dan het persoonl. voornaamwoord even goed achter als vóór den imperatief, hetwelk reeds genoegzaam bewijst, dat het, eigenlijk overtollig, slechts nadrukshalve, bij wijze van vocatief, aan het werkwoord in dezen vorm wordt toegevoegd.

2. Dat de *persoon* en het *getal* des werkwoords met die des subjekts overeenkomen moeten, leert de Synt. (§ 130. A.). Hier vermelden wij slechts eenige gevallen, waar de aard en beteekenis der grammatische vormen des subjekts bij de aanwending des getals of des persoons in aanmerking komen.

1). *a.* Wanneer vóór een meervoudig snbstantief een collektief woord in het enkelvoud staat, welks beteekenis in die mate verzwakt is, dat het zoo veel beduidt, als een bijvoegelijk telwoord *veel* of *weinig* enz., alsdan kan het werkwoord in het meervoud staan; bij voorbeeld: *daar komen een menigte, een boel, heel wat menschen aan; er zijn nog maar een beetje appelen in; daar wonen een paar arbeidslieden* (daarentegen: *daar woont een gelukkig paar*).

b. Desgelijks komt in een zin, welke de vragende uitdrukking *wat voor* met een meervoudig substantief tot subjekt heeft, het getal des praedikaats met dit substantief, niet met het eigenlijk grammatisch subjekt *wat* overeen: *wat voor menschen komen daar?* dat eigenlijk zijn moest: *wat voor menschen komt daar?* (§ 79. 2. 3).).

2). *a.* Zulke uitdrukkingen, die uit een paar, op de § 82. II. 2. vermelde wijze, nauw verbonden substantieven bestaan, hebben haar werkwoord in het enkelvoud bij zich, bij voorbeeld: *geld en goed is verteerd; tier en leven is er uit;*

www.libtool.com.cn

man en paard verdronk; daarentegen ten onrechte bij Bild.: *en geld en tranen put zich uit.*

b. Volgen verscheidene subjekten op elkander, maar worden deze ten slotte in een enkel collektief samengevat, alsdan staat het praedikaat in het enkelvoud, bij voorb.: *eer, plicht, belang, alles moet u daartoe doen besluiten.*

c. Zoo twee of meer subjekten door zoodanige voegwoorden verbonden worden, die de aandacht bij elk afzonderlijk bepalen, heeft de getalsovereenkomst alleen met het naastbijzijnde onderwerp plaats: bij voorb.: *noch hij, noch zijn broeder heeft mij bezocht; hij of zijn vriend zou mij bericht zenden; zoowel de vader als de moeder trok zich de zaak aan.*

3). Wanneer twee of drie subjekten van verschillende grammatische personen bij één werkwoord behooren, staat dit in het meervoud van den persoon, welke den voorrang heeft. De eerste persoon nu heeft den voorrang boven den tweeden en den derden, en de tweede boven den derden persoon: *ik en gij hebben*, of: *ik en gij, wij hebben; ik en gij zijn; gij en hij zijt. Ik en gij, ik en hij* of *zij*, kunnen in *wij* samengevat worden; doch *gij en hij* of *zij* kunnen niet in één voornaamwoord worden samengevat, vermits, bij gemis van een onderscheiden vorm van het persoonlijk voornaamwoord van den 2^{den} persoon enkelvoud, dit slechts eene onaangename herhaling van hetzelfde *gij* zou medebrengen. — Staat eene ontkennende copulatieve of eene disjunctieve conjunctie tusschen de voornaamwoorden van verschillenden persoon, zoo richt zich het werkwoord in persoon en getal naar de naastbijzijnde voornaamwoorden: *ik noch gij kunt; hij of ik heb; ik of hij is bereid.* Evenwel laat men in de taal des gemeenen levens in dit geval doorgaans het praedikaat in persoon met het eerstgenoemde persoonlijk voornw. overeenkomen, terwijl met het tweede persoonlijk voornaamw. als een buiten de constructie ingelascht zinlid aanmerkt: *hij of ik heeft het gedaan; gij noch ik kunt komen*, mits de tegenstelling tusschen de persoonlijke voornaamwoorden niet door herhaling der conjunctie of op eenige andere

www.libtool.com.cn

wijze sterk uitkome: *noch gij noch ik kan komen; of ik of gij zult gaan; niet alleen hij, maar ook gij zijt overtuigd.*

B. Opmerkingen aangaande *de tijden:*

1. De *tegenwoordige tijd* dient soms om verledene of toekomstige gebeurtenissen te vermelden, te weten, wanneer de spreker zich het verledene of toekomende als tegenwoordig voor den geest haalt. Bij voorbeeld: *'t Was schriklijk ruw en koud: de scherpe hagels vlogen; de losgewaaide sneeuw stuift rondom hun in de oogen* (Tollens). *In zeven dagen keere ik weer, en delft men me in den grond* (Bilderdijk). *Wanneer ik henen zal gegaan zijn, en u plaats zal bereid hebben, zoo kome ik weder en zal u tot mij nemen* (Joh. 14: 3). *Morgen gaan wij op reis. Binnen tien dagen ben ik bij u.*

2. Den *onvolm. verledenen tijd* gebruikt men, wanneer men een verleden feit vermeldt, zonder het in betrekking tot den tegenwoordigen toestand te beschouwen; den *volmaakten tegenwoordigen tijd* (doorgaans *volmaakt verleden tijd* genoemd), daarentegen, wanneer men van eene handeling gewaagt, die den tegenwoordigen toestand bewerkt heeft.

Evenwel kan het noodig zijn, den volmaakten tegenwoordigen (volm. verled.) tijd aan te wenden, al gewaagt men juist niet van eene handeling, die den tegenwoordigen toestand als haar resultaat heeft achtergelaten:

1). Wanneer men een verleden feit als een voorwerp, een gewonnen resultaat zijner tegenwoordige wetenschap, vermeldt; bij voorb.: *allereerst hebben er koningen te Rome geregeerd.*

2). Wanneer men van gebeurtenissen des dagelijkschen levens, die mitsdien niet tot de geschiedenis behooren, verslag doet, zonder zelf daarbij tegenwoordig geweest te zijn. Zoo zal men zeggen: *er is gisteren een groot ongeluk gebeurd; de bliksem is zoo even in den kerktoren geslagen.* Bezigde men hier den verhalenden verleden tijd: *er gebeurde gisteren* enz.; *zoo even sloeg de bliksem* enz., alsdan zou de schijn bestaan, als of de spreker daarbij tegenwoordig was geweest.

www.libtool.com.cn

Aanm. De historische voordracht toch (in den onbepaalden verled. tijd) berust op de fictie, dat de verhaler zelve bij het gebeurde tegenwoordig is geweest: bij werkelijk historische feiten nu zal niemand zich ten dezen aanzien vergissen en wat slechts tot den vorm behoort, voor werkelijk houden; maar bij kortelings gebeurde alledaagsche zaken, die nog geen voorwerp van geschiedkundigen aard zijn geworden, zou de vergissing mogelijk, ja, noodzakelijk wezen, bijaldien de spreker den historischen verledenen tijd en niet den volm. tegenw. tijd aanwendde. Deze laatste tijd toch heeft het vermogen om het feit als van den spreker verwijderd voor te stellen, in zoo verre hij te kennen geeft, dat de spreker zich dit feit slechts in zijne gevolgen voorstelt.

3. Gelijk men niet zelden den tegenw. tijd in plaats van den toekomenden bezigt (zie boven: B. 1.), zoo gebruikt men niet minder dikwijls den volmaakten tegenwoordigen tijd in plaats van den *volmaakten toekomenden*. Dit kan zonder gevaar van misverstand geschieden, daar de nevensgaande toekomende tijd genoegzaam de kracht van zulk een volmaakten tegenwoordigen tijd, in plaats van den volmaakten toekomenden gebezigd, aanwijst. Dus in: *ik zal komen, zoodra als ik gegeten heb* (voor *gegeten zal hebben*). In geval aldus de volmaakte tegenwoordige tijd de plaats van den volmaakten toekom. tijd bekleedt, is het niet raadzaam, tevens den tegenw. tijd in de plaats van den toekomenden tijd te bezigen. In den volgenden samengestelden zin: *als ik gegeten heb, kom ik*, zou, namelijk, de tegenwoordige tijd *kom ik*, opgevat kunnen worden als een onbepaald tegenwoordige tijd, in welk geval het beteekenen zou: *ik kom telkens, ik kom gewoonlijk, als ik gegeten heb.*

4. De *opeenvolging der tijden* in het verband der rede hangt eenig en alleen van den aard des onderwerps en de voorstelling des sprekers af. De loop der gedachte kan, bij voorbeeld, den overgang van den volm. tegenw. tot den onvolm. verled. tijd natuurlijk medebrengen. Aldus in het volgend voorbeeld: *al zijne zonen zijn omgekomen: de een werd bij een uitval der vijanden door een kanonskogel getroffen, de ander sneuvelde bij het bestormen der vesting.* Hier gaat de verhaler van het *vermelden* van het tegenwoordig bestaande (*zijn omgekomen*) tot het *verhalen* van het gebeurde (*werd getroffen — sneuvelde*) over.

www.libtool.com.cn

C. Opmerkingen aangaande den *subjunctief* en den *imperatief*.

I. Men bezigt den *subjunctief*:

1. Wanneer de handeling of de toestand vermeld wordt als bestaande in de *bedoeling* of den *wensch* des subjekts.

1). In dit geval bevat de hoofdzin een der werkwoorden *willen*, *begeeren*, *verlangen*, *hopen*, *verzoeken*, *bidden*, *smeeken*, *waken*, *zorgen*, *op zijne hoede zijn* en dergelijke. Bij voorb.: *hij wil, dat men hem groete; ik hoop, dat hij tijdig kome; hij wenscht, dat er eendracht tusschen ons heersche; hij bidt, dat hij hem niet wegzende; hij waakt, tracht te verhoeden, dat de stad niet bij verrassching ingenomen worde; zij zorgen, dat het geschiede.*

Aanm. Volgt in den objektieven zin achter *willen* een indicatief, zoo heeft dit werkwoord de beteekenis van *beweren*, bij voorb.: *hij wil, dat de beklaagde onschuldig is.* Volgt een indicatief na *hopen*, zoo beteekent het *er voor houden, onderstellen: ik hoop, dat hij wijs genoeg is.* Na *zorgen* en *waken* kan ook een stellige uitspraak volgen, bij voorb.: *hij zorgt, dat de stad niet ingenomen wordt*, d. i. *de stad wordt niet ingenomen, en hij is degeen, die daarvoor zorgt.*

2). Bevat de hoofdzin geen werkwoord van *wenschen* enz., dan moet de conjunctie of het conjunctieve woord, dat aan het hoofd van den afhankelijken zin staat, te kennen geven, dat de handeling of de toestand slechts in den wil, het verlangen of de behoefte des subjekts bestaat, bij voorb.: *hij leert, opdat hij wijs worde; hij zegt het, opdat zijn zoon eenmaal beseffe; hij behoeft een vriend, die hem de oogen opene* (d. i. *daartoe, dat deze hem de oogen opene*); *zij maken eene overeenkomst, dat geen hunner voortaan de rechten zijns nabuurs schende*, d. i. *daartoe strekkende, dat geen hunner* enz.

Aanm. 1. In zoodanige zinnen kan ten overvloede het hulpwerkwoord *mogen* in den subjunctief aangewend worden, bij voorb.: *hij wenscht, dat hij tijdig komen moge; hij leert, opdat hij wijs worden moge.*

Aanm. 2. Vooral in de taal des gemeenzamen levens omschrijft men den subjunctief achter de (onder 1).) opgegeven werkwoorden veelal door het hulpwerkwoord *zullen: hij wil, dat men hem groeten zal; ik hoop, dat hij tijdig genoeg komen zal* (verg. § 90. B. I. 2. 2)), en wordt de afhankelijke zin, met *opdat* of een dergelijk conjunctief woord, vervangen door een infinitief

www.libtool.com.cn

met het voorzetsel *om: hij leert om wijs te worden; een vriend om hem de oogen te openen* (zie Syntaxis § 146. A. III. 3.). Ja! bij de meeste der meergenoemde werkwoorden kan een infinitief het objekt der bedoeling inhouden, wanneer het subjekt van het praedikaat de bedoelde handeling zelf kan uitvoeren, bij voorb.: *ik wensch te komen; ik hoop het eenmaal te zien gebeuren.* Bij de werkwoorden *raden, vermanen, heeten* (*bevelen*) enz. bezigt men bij voorkeur den infinitief, om den zin niet sleepend te maken: *hij raadt hem niet achter te blijven; hij vermaant hem tijdig gereed te wezen* (zie Synt. § 146. A. II.).

3). Eindelijk kan ook de wensch in een zelfstandigen volzin zonder voegwoord of voorgaanden hoofdzin door een werkwoord in den subjunctief, die dan de waarde van een optatief heeft, worden uitgedrukt: *Sterv' wie strijden kan, en vatbaar is voor beven* (Bilderdijk). *Legg' geen list die onschuld lagen* (Tollens). *God zij met u en zegene u! Geve God! Moge hij wijs worden!* Hier is het evenwel mogelijk, het voegwoord *dat* vóór den zin te plaatsen: *dat God met u zij!* enz., waaruit blijkt, dat bij zulk eene spreekwijze een hoofdzin als *ik wensch* ten grondslag ligt.

2. Voorts wordt de subjunctief gebezigd in *hypothetische zinnen*, als men de handeling of den toestand, bij wijze van *vooronderstelling*, als bestaande aanneemt, terwijl men in het midden laat, of het vermelde werkelijk bestaat, ja, in de meeste gevallen, overtuigd is, dat het tegendeel van het vooronderstelde waar is. Bij voorb.: *hij zij rijk* of *moge rijk zijn of arm, toch rust op hem de verplichting; hoe hij zich ook aanstelle* of *aanstellen moge; welke schatten hij ook bezitte* of *bezitten moge; alsof hij geleerd ware; mits hij mij hierin niet te leur stelle; al ware hij nog geleerder; indien hij vroeger gekomen ware; wanneer dit ongeluk niet geschied ware; als* (*zoo*) *hij indachtig geweest ware. Met hoeveel ophef het worde aangekondigd* (v. d. Palm). *Ieder Christen, waar en wanneer hij leve* (Borger). De conjuncties *ten zij, ten ware*, maken een negatieven vooronderstellenden zin uit: *ten zij* is *het en zij* of *het zij niet; ten ware, het en ware* of *het ware niet;* dat is: *vooronderstelt dat het niet zij* of *ware, dat* enz. Achter *ten zij, ten ware,*

www.libtool.com.cn

volgt het werkwoord mede in den conjunctief: *ten zij* of *ten ware (dat) hij zelf kome.*

Aanm. Vermeldt men in hypothetischen vorm iets, waarvan men aanneemt, dat het werkelijk bestaat, bestaan heeft of bestaan zal, in dier voege, dat men bij den hypothet. zin: *indien dit zoo is*, denkt: *en werkelijk is het zoo*, alsdan bezigt men in den hypothet. zin den indicatief, bij voorb.: *hij is arm geworden, hoezeer* of *ofschoon hij rijk was; hij zal niet betalen, alhoewel* of *hoewel hij rijk is; indien hij komen mag* enz. *'t Graeu — hoe trots het is en koen* (de Decker). *Hoezeer geen Engel uit den hemel kwam* (v. d. Palm). *Al heeft men geen bloed te wreken* (dezelfde). *Hoe fel ook 't harte dringt* (Bilderd.).

3. In de derde plaats bezigt men den subjunctief in *voorwaardelijke (conditionale) zinnen.* In zulke zinnen staat het werkwoord steeds in het imperfekt dezer wijze, of wendt men een omschrijvenden vorm met het imperfekt van *zullen* aan (zie § 97. II. 3.). De voorwaardelijke zin gaat altijd met een hypothetischen (vooronderstellenden) zin gepaard, op deze wijze: *ware hij inschikkelijker geweest, zoo ware ik niet weigerachtig gebleven* of *zoo zoude ik niet weigerachtig gebleven zijn; indien hij het vermogen gehad hadde, zou hij betaald hebben.*

Aanm. 1. Wordt vóór eenen veronderstellenden zin met een werkwoord in het imperfekt geene conjunctie uitgedrukt, zoo moet, zal de zin hypothetisch blijven, een voorwaardelijke zin volgen: anders wordt de zin *optatief*, bij voorbeeld: *ware hij rijk! gebruikte hij zijnen tijd beter?* Dat zulke zinnen, hoezeer naar de beteekenis optatief, werkelijk hypothetisch zijn, blijkt daaruit, dat zij veelal *of, och of*, vóór zich nemen: dit *of* toch beduidt niets anders dan *indien.* Alzoo is *ware hij rijk? of hij rijk ware!* eigenlijk: *indien hij rijk ware*, namelijk, *zoo zou mijn wensch vervuld zijn.* Ook de *modale zinnen*, die met *als, alsof, of*, beginnen, zijn eigenlijk hypothetisch: *of dit niet genoeg ware.*

Aanm. 2. Wordt de hypothetische zin zonder voorwaardelijken zin in het gestelde geval optatief; een voorwaardelijke zin, daarentegen, bij welken de hypothetische zin wordt verzwegen, wordt *potentiaal*, dat is, duidt aan, wat in zeker geval mogelijk geschieden zou; bij voorb.: *het ware te wenschen; ik zou wel lust hebben; ik weet wel, wat ik deed* (voor *dede*) of *zou doen; dat zou mij zeer goed vlijen.* Soms heeft eene bepaling, in den voorwaardelijken zin vervat, de waarde van een hypothetischen zin; bij voorbeeld: *In uwe plaats* (d. i. *wanneer ik in uw geval geweest ware*) *zou ik anders gehandeld hebben.* — De subjunctief van den tegenwoordigen tijd heeft potentiale kracht in de volgende voorb.: *Maar kan de volghende eeuw gelooven, Dat uitgedreven en verschoven, De moeder der Monarchen dwael' En zwerf, te water en te lande!* (Vondel), dat is: *zou dwalen en zwerven.*

4. Voorts vindt men door goede Schrijvers de aanvoegende

www.libtool.com.cn

wijze niet zelden aangewend in andere gevallen, als:

1). In zoogenaamde *indirekte vragen*, dat is, in afhankelijke zinnen, wier inhoud eene vraag is. Bij voorbeeld: *om aen te zien hoe Mars mijn' bruitschat rijt', Verscheure, en schenne, en dompele in ellende* (Vondel). *Vraagt eerst, wat leven zij en sterven* (Bilderdijk). *Dan eerst kunnen wij met volkomene gerustheid beoordeelen, wie zijn huis op eene rots en wie het op eenen zandgrond gebouwd hebbe* (Borger). *Dan ziet men wat er te denken zij* (van der Palm). *Wie deze misdadiger zij, hoe misdadig hij te voren geweest zij, verschilt niet* (Beets). Door dien subjunktief drukt de schrijver uit, dat hij de beantwoording der vraag als twijfelachtig wil beschouwd hebben. Kan de beantwoording niet twijfelachtig zijn, alsdan komt deze wijze niet te pas, en Borger zegt, bij voorbeeld, verkeerdelijk: *Hoe moeijelijk het ware — dit kan de inhoud van de boeken des Nieuwen Testaments getuigen.* Slechts om des rijms wille schijnt Bilderdijk den subjunctief te gebruiken in: *Zij weet niet, welk een wondre drift Haar boezem ijzen doe;* en: *Hij voelt zijn borst geprangd, en weet niet wat haar prang'?* Meer dan eens vindt men in de Evang. Gezang. een aanvoeg. wijs, vooral die van den tegenw. tijd van het werkw. *zijn*, tegen den aard der taal, om des rijms wille gebruikt.

2). Achter *eer*, *voor* (*dat*) en *tot* (*dat*), wanneer de op een dezer voegwoorden volgende zin de vermelding van eene onzekere toekomst inhoudt: *Eer hij neervall' voor de voeten Van de trots gekroonde Min* (Vondel). *Eer 't water ziede en luidt beginn' te bruischen* (dezelfde). *Eer hij mijn' leeringen met lasteren bezwaer* (de Decker). *'k En denck niet af te staen, Voordat de zake zij ten vollen afgedaen* (dezelfde). *Tot dat de dag verkoele en 't bloed verfrisch'* (Bilderdijk). *Tot eens een Heer herleev', die muiters temmen kan* (dez.). Doch ziet de afhankelijke zin achter eene dier conjuncties niet op eene onzekere toekomst, dan ware de subjunctief misplaatst: *Alexanders sabel rust, Eer de werelt is gewonnen, Eer*

www.libtool.com.cn

de held zich zelf verwint (Vondel). *Hij rust niet, totdat hij hem onverhoeds overvalt* (v. d. Palm). *Hij stoot den sterksten reus — eer nog zijn arm kan treffen* (Bilderd.). Ook achter *wanneer* en *als* bezigt Vondel den subjunctief, wanneer de zin een feit vermeldt, dat als mogelijk vooronderstelt wordt, of, daar het telkens plaats heeft, niet als dadelijk aanwezig behoeft gedacht te worden. Bij voorb.: *wanneer ons 't ongeluck gevat heb bij de keel. Effen als de zon . . . . het hoofd heffe uit de kim.*

3). In *modale* zinnen (zie Syntaxis § 145. III. 5.), die eene gedachte inhouden, wier verwezenlijking niet te verwachten of te hopen is; bij voorbeeld: *Waar vindt uw kunstmin één' Homeer, Wiens zang zijn eernaam niet onteer'? Of waar uw hart een Pylades, Die niet verbleek' voor 't offermes?* (Bilderdijk), dat is: *waar vindt uw kunstmin éénen zoodanigen Homerus, dat hij zijnen eernaam niet onteeren zal. — En duld er indruk in noch naam, Waarover zich uw rechtheid schaam!* (dezelfde), dat is: *van dien aard, dat uwe rechtheid zich daarover zou moeten schamen.*

4). In zelfstandige afhankelijke zinnen, die behooren bij eenen hoofdzin, welke een schijnbaar onpersoonlijke uitdrukking inhoudt, wanneer men den inhoud van dien afhankelijken zin, slechts als gewenscht of mogelijk, niet als werkelijk aanwezig wil doen voorkomen. Bij voorbeeld: *Het is nuttig, dat hij kleine onaangenaamheden ondervinde. Wat baat het mij echter, dat men mij een menschenhoofd schildere* (van der Palm). *Licht dat m' er ook van mij niet beter zij tevreden* (Bilderdijk). Zoo had Bilderdijk geschreven: *Den Christen voegt het, dat hij lijde*, voor *lijdt*, indien hij zich den Christen niet als reeds werkelijk lijdend had gedacht.

Aanm. Hoezeer de bestaande conjunctiefvormen, uit een etymologisch oogpunt beschouwd, aan de gelijknamige *tijden* van den indicatief beantwoorden (zoo staat *ik hebbe* nevens *ik heb*, *ik ware* nevens *ik was*), strekken echter de tijdvormen in den subjunctief geenszins ter uitdrukking van een zuiver tijdsbegrip. Deze wijze geeft te kennen, dat het gezegde slechts in de gedachte en niet in de werkelijkheid bestaat. Wat nu niet werkelijk bestaat, bestaat ook niet in dien vorm des bestaans, welken wij *tijd* noemen. De praesensvorm

www.libtool.com.cn

van den subjunctief wordt aangewend, wanneer de handeling of de toestand in de bedoeling of den wensch des sprekers bestaat, en vormt dus eene wijze van voorstelling, welke men den *spectativus* of *exspectativus* zou kunnen noemen; het imperfekt van den subjunctief, daarentegen, heeft *voorwaardelijke* kracht; terwijl beide, praesens en imperfekt, vatbaar zijn om in hypothetische zinnen gebruikt te worden. Evenwel gebruikte men voorheen het imperf. van den subjunctief om daar, waar van eene verledene gebeurtenis sprake was, datgene uit te drukken, wat het praesens van den subjunctief te kennen geeft bij de vermelding van tegenwoordige handelingen. Gelijk men in het praes. zegt: *hij bidt, dat hij hem niet onvoldaan wegzende*, zoo zeide men in het imperfekt: *hij bad, dat hij hem niet onvoldaan wegzonde.* Dit gebruik van het imperf. conjunct. is thans verouderd: men zegt in plaats van die uitdrukking: *dat hij hem niet onvoldaan wegzenden mocht*, en bezigt alzoo het imperf. van het hulpwerkw. *mogen*, hetwelk, gelijk alle zwakke werkwoorden, geen onderscheid kent tusschen den vorm van het imperf. van de aantoonende en dien van het imperf. van de aanvoeg. wijze, en door omschrijving uitdrukt, dat de handeling als *gewenscht* wordt voorgesteld. Over het algemeen is de onvolm. verled. tijd van den subjunctief bijna geheel in onbruik geraakt, en zelfs daar, waar hij voor geene omschrijving vatbaar is, te weten, in den hypothet. voorzin, door een voorwaardelijken nazin gevolgd, wordt doorgaans de vorm van het imperf. van de aantoon. wijze gebruikt. Alleen de vorm *ware* van *wezen* (*zijn*) heeft in het gewone gebruik stand gehouden. Dus zal men wel schrijven: *ware hij tevredener, hij zou gelukkiger zijn*, maar: *las* (doorgaans niet: *laze*) *hij ijveriger, hij zou grooter vorderingen maken*, zoo dat dan alleen de woordorde de betrekking van den eenen zin tot den anderen en alzoo het hypothetische van de voorstelling verraadt.

II. De *imperatief*, hoezeer uit den aard in rechtstreeksche (onafhankelijke) zinnen optredend (zie § 47. 3. 7).), is echter ten aanzien der beteekenis één met den subjunctief en wel, daar hij slechts een praesensvorm toelaat, met het praesens van deze wijze. Even als de tegenwoordige tijd van den subjunctief, heeft hij niet alleen een optatieven, maar ook een hypothetischen zin, bij voorbeeld, in de volgende samengestelde uitdrukking: *wees tevreden, zoo zult gij gelukkig zijn*, dat is, *zoo gij tevreden zijt, zult gij gelukkig zijn.* De zelfstandige optatieve of hypothetische subjunctief (zie boven C. I. 1. 3)., en 2.) van den derden persoon kan dus als een derde persoon van den imperatief worden aangemerkt, zoodat *de koning leve* als de derde persoon van den optatieven imperatief: *leef, o koning!* en: *hij zij tevreden, zoo zal hij gelukkig wezen*, als de derde persoon van den hypothetischen imperatief: *wees tevreden, zoo zult gij gelukkig wezen*, beschouwd

www.libtool.com.cn

wordt. Dus worden zegswijzen als de volgende, *er worde vroolijk gedronken, blijmoedig feest gevierd; moed zij gevat*, enz. met onderdrukking van het hulpwerkwoord: *vroolijk gedronken; blijmoedig feest gevierd; moed gevat*, enz. almede als imperatieven beschouwd, De eerste persoon enkelvoud van den imperatief laat zich niet anders uitdrukken dan met behulp van het werkwoord *laten*, bij voorbeeld: *laat ik* of *laat mij hooren!* Wordt *laten* hier door den nominatief gevolgd, zoo beteekent het zoo veel als *doen* en vormt aldus *laat ik hooren* eene omschrijvende uitdrukking voor *hoore ik!* Staat het voornaamwoord achter *laten* in den verbogen vorm, zoo is deze de accusatief, en *laten* beteekent zoo veel als *maken* (*maak, dat ik hoore!*) Ook voor den eersten persoon meervoud zegt men meest: *laten wij* of *laat ons hooren!* Hier echter kan men zeggen: *hooren wij!* gelijk, omgekeerd de derde persoon door *laten* kan omschreven worden: *laat hij* of *laat hem, laten zij* of *laat hen hooren!*

D. Opmerkingen aangaande den *infinitief.*

I. De infinitief wordt nu eens met, dan zonder het woordje *te* gebruikt. Dit *te* is het voorzetsel, en *te spreken* beteekent alzoo eigenlijk: *wat betrekking heeft tot spreken, wat aangaat het spreken.* — *Te* wordt vóór eenen infinitief, die met een anderen is samengeschikt, herhaald: *te zien en te hooren, te hooren en te beminnen.*

1. Als subjekt der rede aangewend, komt hij zoowel met, als zonder *te* voor, bij voorbeeld: *wandelen is goed voor de gezondheid; arbeiden is aangenamer, dan ledig loopen; het is zaliger te geven, dan te ontvangen; het is der kinderen plicht, hunne ouders te eeren; kwaad met goed te vergelden is edel.* Uit deze voorbeelden blijkt, dat men *te* vóór den infinitief, als subjekt gebruikt, vooral dan aanwendt, wanneer hij door het praedikaat voorafgegaan wordt of ook slechts eene bepaling bij zich heeft. Mist de infinitief, door een objekt voorafgegaan, de partikel *te*, alsdan vormt dit objekt met hem eene soort van samenkoppeling, bij voorbeeld: *water drin-*

www.libtool.com.cn

ken is gezond (zie Syntaxis § 125. E. 1. *b.*). Minder gemakkelijk mist men *te* in deze woorden van de Decker: *Haer schepper, wiens aengezicht verwerven is leven.*

2. In vereeniging met een ander werkwoord wordt de infinitief zonder *te* gebezigd, ingeval hij met dat werkwoord één begrip uitmaakt. Dit heeft plaats:

1). Wanneer dit werkwoord, dat vóór den infinitief staat, aan den inhoud des infinitiefs slechts eene modale bepaling geeft, met andere woorden, wanneer dit werkwoord als een *hulpwerkwoord der wijze* kan worden aangemerkt (zie § 90. B. I. 2. 2).). Als zoodanig kunnen beschouwd worden *mogen, kunnen, moeten, willen* en *durven.* Aldus: *ik mag komen; ik kan het verstaan; ik moet gehoorzaam zijn; ik wil mij verbeteren; hij durft zeggen.*

Vele werkwoorden, wier beteekenis met die van deze hulpwerkwoorden der wijze nauw verwant is, hebben echter met den tijd meer zelfstandigheid gekregen, zoodat zij thans altijd *te* voor den volgenden infinitief vorderen. Ik bedoel de werkwoorden *vermogen*, dat met *kunnen; behooren*, dat met *moeten; behoeven*, dat met *durven* (naar de oorspronkelijke beteekenis van dit werkwoord); *trachten, pogen, zoeken*, die met *willen* min of meer overeenkomst in de beteekenis hebben. Heeft *hebben* de beteekenis van *kunnen*, zoo ontbeert de volgende infinitief het voorzetsel *te*, bij voorbeeld: *gij hebt mooi praten;* doch in de beteekenis van *moeten* vordert het *te* vóór den volgenden infinitief, bij voorbeeld: *ik heb nog veel te arbeiden.*

2). Wanneer het werkwoord, dat vóór den infinitief gaat, *eene betrekking van tijd* geacht kan worden aan den infinitief toe te voegen (zie § 90. B. I. 2. 1).). Zoo omschrijft *zullen* een toekomenden tijd: *ik zal beminnen; blijven*, een onvoleindigden tegenwoordigen tijd: *hij blijft lezen; gaan* en *komen* drukken het overgaan tot de handeling uit: *ik ga lezen, ik kom hooren; komen* en *loopen* geven eene *voortdurende* beweging te kennen: *hij komt aanrijden; zij loopen wandelen.* Alzoo

www.libtool.com.cn

gebezigd, kan *komen* ook het deelwoord van den volmaakten tijd bij zich hebben: *hij komt aangereden; zij komen aangeloopen.* *Komen* vordert echter *te* vóór den infinitief, wanneer het met dezen infinitief eene handeling te kennen geeft, die *zoo even* heeft plaats gehad: *ik kom te hooren*, d. i., *ik bekom* of *krijg te hooren, ik heb zoo even gehoord.* Ook het werkw. *zijn* of *uit zijn*, waar het de kracht heeft van *gegaan zijn*, *uitgegaan zijn*, heeft den infinitief zonder *te* achter zich in de spreekwijze: *zij zijn wandelen, zij waren uit wandelen. Zijn* in de uitdrukking: *ik ben een brief te wachten*, geeft met den volgenden infinitief een *voortdurenden* toestand te kennen.

Er zijn nog andere werkwoorden, die eigenlijk eene bepaling van tijd aan den infinitief toevoegen en niettemin thans den infinitief niet zonder tusschenkomst eens voorzetsels achter zich nemen; *eindigen* heeft zelfs doorgaans *met* vóór den volgenden infinitief; voorts *plegen* en *gewoon zijn*, die *te* vóór den infinitief vorderen.

3). Wanneer de infinitief eigenlijk eene bepaling van het objekt inhoudt. Dit heeft plaats:

a. Wanneer het werkw. een *teweegbrengen* van den toestand of de werking beteekent, en dus, met den infinitief vereenigd, een factitief werkw. (zie §. 90. B. II. 2. 2). *a.*) vervangt. Zulk eene kracht hebben *doen* en *laten*, alsmede *leeren* en *helpen.* Bij voorbeeld: *ik doe hem drinken; ik laat hem zitten; ik leer hem lezen; ik help hem werken. Leeren* in de beteekenis van *geleerd worden*, alzoo van het passief van *leeren, onderwijzen*, heeft mede den infinitief zonder *te: ik leer lezen.*

Aanm. Maken, in de beteekenis van *zorg dragen*, vordert *te* voor den volgenden infinitief: *maak op uwen tijd gereed te wezen.* Waar *maken* voorheen ons tegenwoordig *doen* verving, had het den infinitief zonder *te* achter zich: *dat hij Israel zondigen maakte.*

Heeten behoorde oorspronkelijk ook tot deze kategorie, daar het *maken, dat iemand den naam van iets heeft*, of *dat iets tot stand komt*, beduidt: dus zegt Vondel: *Vlagh en zeil te heeten strijcken.* En: *Die ten leste d'ijsre poort van*

www.libtool.com.cn

***Mars** hiet sluiten.* En nog zeggen wij: *heeten liegen* (Synt. § 125. A. II. 4.). Nog andere werkwoorden vormen op dezelfde wijze eene eenheid met den volgenden infinitief, als: *veroorloven, vergunnen, bidden, raden, verbieden,* dat is, door *verlof, verzoek, raad, gebod, iets bij iemand te weeg brengen;* voorts al die werkwoorden, welke doorgaans bij hun objekt een adjektief als bepaling vorderen (zie § 65. II. 3. 3).), als: *achten, schatten, gelooven, wanen, prijzen, er voor houden, rekenen, veronderstellen* en *dunken,* dat eene passieve beteekenis en dus het adjektief als bepaling des subjekts bij zich heeft; eindelijk *begeeren, verlangen, verkiezen,* die een *trachten te weeg te brengen* beteekenen, waarbij men nog *vreezen* voegen kan, daar dit een negatief *begeeren* is. Al deze werkwoorden hebben echter thans *te* vóór den volgenden infinitief.

Willen hebben, dat zoo veel als *begeeren* beteekent, voegen wij samen met een deelwoord van den volmaakten tijd: *ik wil dit boek van avond uitgelezen hebben.*

Aanm. Helpen verbinden wij even als *maken* en *brengen* met den tot zelfst. nw. verheven infinitief, voorafgegaan door het lidw. en het voorz. *aan,* in de volgende uitdrukkingen; *hij helpt hem aan het schreien, maakt* of *brengt hem aan het lachen.* Zoo kan men ook met *blijven, gaan* enz., den infinitief met het lidw. en het voorz. *aan* verbinden: *hij blijft aan het lezen; hij gaat aan het loopen.*

b. Wanneer het werkwoord een *waarnemen* van de werking of den toestand te kennen geeft, als *zien, hooren, voelen.* Dus zegt men zonder *te: hij zag hem liggen; ik hoor hem komen; voel hem naderen.* Duidelijk heeft hier de infinitief de kracht eens deelwoords: *hij zag hem liggend.* In de zegswijze: *ik weet hem wonen,* heeft *weten* den infinitief zonder *te;* doch anders heeft dit werkwoord den infinitief met *te* achter zich: *hij weet te leven;* hoezeer de Decker zegt: *Naeu weten wat van tween of weigeren of willen. Vinden,* dat is, *in het oog krijgen na gezocht te hebben,* heeft den infinitief zonder *te* achter zich; bij voorbeeld: *ik vond hem te bed liggen,* en *hebben,* in de volgende uitdrukkingen: *hebt gij het*

www.libtool.com.cn

boek hier op tafel liggen? Hij zoekt zijn zwaard en heeft het aan zijne zijde hangen: hier ligt in het werkw. *hebben* de kracht van *dus hebben, dat het voorwerp op de aangewezen plaats te vinden is.* Hoe het zij, achter *hebben,* dus gebruikt, en *vinden* heeft de infinitief kennelijk de kracht van het deelwoord van den onvolmaakten tijd; bij *vinden* kunnen wij zelfs even goed het deelwoord als den infinitief bezigen en het synonieme *treffen, aantreffen,* duldt zelfs alleen het deelwoord: *ik vond hem te bed liggend; ik trof hem te bed liggend aan.* — Nog een werkw. behoort tot deze kategorie, te weten, *schijnen,* dat is, *gezien worden*; hoezeer het thans steeds *te* vóór den volgenden infinitief vereischt.

Aanm. Bij de werkwoorden die met den volgenden infinitief een factitief werkw. vervangen, alsmede bij die, welke een *waarnemen* te kenneu geven, heeft de volgende infinitief, bijaldien hij tot een transitief werkw. behoort, of eene *bedrijvende,* of eene *lijdende* beteekenis: denkt men bij den infinitief een ongenoemd subjekt, zoo heeft hij de lijdende beteekenis. Aldus is: *ik liet hem roepen,* of: *ik gelastte hem iets* of *iemand te roepen,* of: *ik gelastte een ander hem te roepen (ik liet hem geroepen worden); ik zag hem vellen,* of: *ik zag hem anderen vellend,* of: *ik zag hem door anderen geveld.* — Toen eenmaal de passieve opvatting van den infinitief achter zulke werkwoorden toegelaten was, kon ook het handelend subjekt in den vorm eener bepaling met *van* of *door* aan denzelven toegevoegd worden, als: *hij zag hem door zijn eigen vriend ter aarde werpen; hij liet hem door zijn bediende roepen.* — Tot verklaring, hoe het mogelijk is, dat de infinitief in dezelfde uitdrukking zoowel eene actieve als eene passieve opvatting toelaat, kan de opmerking strekken, dat de infinitief in zijnen aard het substantief zeer nabij komt: *ik liet hem roepen* is zoo veel als: *ik bewerkte het roepen van hem; ik zag hem vellen,* zoo veel als: *ik zag het vellen van hem:* deze genitief *van hem* nu kan hier zoo wel objektief als subjektief opgevat worden: wordt hij objektief opgevat, zoo heeft de uitdrukking eene passieve; wordt hij subjektief opgevat, zoo heeft zij eene actieve beteekenis.

3. De partikel *te,* in de meeste gevallen door het voorzetsel *om* voorafgegaan, wordt vóór den infinitief gevorderd:

1). Achter verscheidene *substantieven,* bij welke het *doel,* waarop het begrip, door hen uitgedrukt, gericht is, in de gedaante van een infinitief volgen moet, als: *lust, begeerte, verlangen, toeleg, voornemen, plan, vermogen, gelegenheid, tijd* enz., en achter de *adjektieven,* die het begrip dezer substantieven tot hunnen inhoud hebben, als: *begeerig, geneigd,*

www.libtool.com.cn

gezind, ongezind, moede, willens, onwillens, gelegen, geschikt, tijdig enz. Bij voorbeeld: *begeerte om te spelen; tijd en gelegenheid om te arbeiden; het voornemen om te vertrekken; de gave om zijne gedachten duidelijk, levendig en krachtig voor te dragen* (v. d. Palm); *geneigd om kwaad te spreken; ongezind om te gehoorzamen; nog tijdig om te veranderen.* — Niet altijd hebben die substantieven en adjektieven den infinitief voorafgegaan door *om te* bij zich: soms den infinitief met *te* alleen: *Bij onmacht zich te wreken* (Bilderdijk); soms met *tot*, hetwelk inderdaad hetzelfde als *te* is, als: *lust tot dansen; geneigd tot spelen;* soms den genitief van den infinitief: *zingens tijd; vechtens lust; strijdens lustig; zwoegens moede.* Natuurlijk vervangt den genitief gewoonlijk het voorzetsel *van: het voornemen van te vertrekken; tijd van komen en gaan.*

Aanm. Dit *tijd van gaan* is evenwel van *tijd om te gaan* onderscheiden: het eerste duidt eene bijzondere *soort van tijd;* het tweede de *bestemming* van een zekeren tijd aan. Ook *zwoegens moede* verschilt van *moede te zwoegen:* het eerste geeft de *oorzaak* der vermoeidheid te kennen; het tweede den *onwil* om langer te zwoegen, die het *gevolg* der vermoeidheid is.

2). Bij zekere *adjektieven*, waarachter de zaak, aan welke de door deze adjektieven uitgedrukte hoedanigheid toekomt, in den vorm eens infinitiefs uitgedrukt wordt. Bij voorb.: *het is gemakkelijk te zeggen*, welke uitdrukking te verklaren is door: *het te zeggen is gemakkelijk.* Behalve *gemakkelijk* behooren hiertoe de adjektieven *moeilijk, bezwaarlijk, mogelijk, onmogelijk, hard, aangenaam, goed, slecht*, enz., alsmede *waard* en *waardig.* Zonder verschil in de beduidenis hebben deze adjektieven of *te* of *om te* vóór den infinitief achter zich, bij voorb.: *moeilijk te begrijpen*, of *om te begrijpen; wel waardig* of *waard te hooren* of *om te hooren.* — Daar de zegswijze *het is moeilijk te begrijpen*, die oorspronkelijk uit omzetting te verklaren is, verstaan wordt als: *het is moeilijk, dat iemand het begrijpe*, en alzoo de zaak waarvan sprake is, wordt voorgesteld als de werking ondergaande, zoo heeft de infinitief achter zulke adjektieven eene

www.libtool.com.cn

lijdende beteekenis, en diensvolgens is men ook beginnen te zeggen: *hij is moeilijk te verstaan, een boek geschikt om te lezen en waard te betrachten*, hoedanige zinnen geenszins voor omzetting vatbaar zijn.

Aanm. Voorheen voegde men het adjektief *waard* niet zelden met het lijdend deelw. samen: *waard geprezen*, en nog zeggen wij: *dit ware beter achterwege gelaten.* Hierbij begrijpe men den infinitief *te worden*, eene ellipse, die in de dagelijksche taal ook voorkomt, als men zegt: *hij moet geholpen, er dient gearbeid. De reekning moet gesloten* (Bilderd.).

3). Alsmede achter adjektieven door de bijwoorden *te* (*al te*) of *zoo* voorafgegaan; bij voorbeeld: *hij is te lui om te werken. Wees zoo goed, mij te zeggen.*

4). Bij het werkwoord *zijn* of *wezen*, wanneer de infinitief met dit werkwoord het praedikaat uitmaakt, bij voorb.: *hij is te prijzen; het is niet te lezen; het was nergens te vinden; het is niet om aan te hooren.* Hier duidt het voorzetsel *te* (*om te*) eene in den aard der zaak liggende *strekking* aan. Daar de infinitief in zulke uitdrukkingen eene handeling te kennen geeft, die den persoon of de zaak, welke het grammatisch subjekt uitmaakt, tot voorwerp heeft, zoo bezit hij eene passieve beteekenis, gelijk mede het geval is in zegswijzen als: *hij gaf mij te drinken; hij heeft* of *vond wat te lezen.* Juist daarom kan hij niet van werkwoorden met eene intransitieve beteekenis gebezigd worden, en verkeerd is het te spreken van een *aan te breken toekomst*, een *uit te breken oproer.* Een *aan te breken vat*, een *uit te breken steen* zou juist gesproken zijn. Om dezelfde reden kan de infinitief, dus gebezigd, geen rechtstreeksch voorwerp bij zich hebben, en ongerijmd is de uitdrukking: *de zich aldaar te vestigen kostschoolhouder.* Wel kon men vroeger zeggen: *onheilen bij voortduring van den oorlog te ontstaan*, omdat men vroeger zeide, *de onheilen zijn te ontstaan*, d. i. *staan geschapen te ontstaan, zijn te wachten.* — Zulk een infinitief met *te* kan attributief met een substantief verbonden worden; *het te lezen boek; de te verwachten betaling.* Hier hoede men zich aan dien infinitief de verbuiging der attributieve adjektieven te geven, en te zeggen:

www.libtool.com.cn

de te lezene boeken: te lezen, hoezeer attributief, is en blijft een infinitief en kan bij gevolg niet als een adjektief verbogen worden. De infinitieven, die slechts uit ééne syllabe bestaan, als *te doen*, laten zich welluidendheidshalve niet attributief gebruiken, daar men niet zou mogen spreken van *eene te doene keuze*. Bij het werkwoord *staan* komt de infinitief met *te* op dergelijke wijze als bij *zijn* voor: *het staat te bezien*. Hier evenwel is de infinitief niet noodwendig passief en kan alzoo die vorm van een intransitief werkw. gebruikt worden: *het staat te gebeuren*.

4. De infinitief heeft *te* vóór zich, wanneer hij, achter de voorzetsels *om*, *ten einde*, *na*, *met*, *door*, *zonder* en *in plaats van*, een verkorten afhankelijken zin uitmaakt; bij voorbeeld: *na gegeten te hebben*, *om te leven*, *door de plichten te vervullen*, *zonder te blozen* (zie Synt. § 146. A. III. 1. en 3.).

II. 1. Alle werkwoorden, die den infinitief zonder *te* achter zich vereischen (zie boven: I. 2.), hebben de eigenschap, dat zij, wanneer zij een infinitief achter zich hebben en tevens met een der hulpwerkwoorden des volmaakten tijds (*hebben* of *zijn*) verbonden zijn, in plaats van den vorm des deelwoords van den volmaakten tijd, dien des infinitiefs aannemen. Bij de verschillende klassen van werkwoorden (1), 2), 3).), die den infinitief onmiddellijk achter zich aannemen, hebben wij verscheidene gelijksoortige werkwoorden vermeld, die, hoezeer zij thans het voorzetsel *te* vóór den volgenden infinitief vorderen, echter oorspronkelijk mede deze partikel vóór den infinitief verwierpen. De meeste nu van deze werkwoorden *kunnen* in het gestelde geval in plaats van den vorm des deelwoords, den vorm des infinitiefs aannemen, al is het, dat zij dien al niet aannemen *moeten*. Zegt men derhalve: *ik heb mogen naderen; hij heeft het kunnen verstaan: hij heeft het moeten hooren; hij heeft het willen, maar niet durven ondernemen; hij is blijven lezen, is gaan spelen en komen luisteren, heeft loopen wandelen; ik heb hem leeren lezen, het hem doen beseffen; hij heeft mij helpen klimmen; zij hebben hem niet alleen*

www.libtool.com.cn

hooren, maar ook zien komen; hij heeft hem voelen naderen; even zoo kan men zeggen: *Hij heeft het niet vermogen te laten, noch het weten te doen; hij had behooren te komen, maar niet lang behoeven te blijven; hij heeft hem trachten te zien, hem pogen te naderen en zoeken te overreden; wij zijn hem wezen hooren; hij is beginnen te begrijpen; zij heeft hem heeten te komen; zij heeft hem begeeren* of *verlangen te zien, maar niet gelieven te hooren; hij heeft haar niet verkiezen te ontvangen; hij heeft hem vreezen te ontmoeten; zij hebben hem meenen te ontdekken; gij hebt hem denken te verstaan; hij heeft het niet schijnen te begrijpen.* De werkwoorden *staan, zitten* en *liggen* geven met een infinitief verbonden, even als *blijven*, een onvoleindigden tegenwoordigen tijd te kennen, en behooren dus tot de klasse van die werkwoorden, welke eene betrekking van tijd omschrijvend uitdrukken (I. 2. 2).); deze werkwoorden nu worden mede in den vorm des infinitiefs, en wel zonder *te*, met een anderen infinitief verbonden, en hoezeer wij zeggen: *hij staat te kijken, ligt te slapen, zit zich te vervelen*; spreken wij echter: *hij heeft staan kijken, liggen slapen, zich zitten vervelen.*

2. Van de werkwoorden, die, hoezeer *te* vóór den volgenden infinitief vorderende, echter den vorm des infinitiefs in plaats van dien des deelwoords aannemen, worden *trachten, pogen, beginnen, begeeren, verkiezen, vreezen, meenen, behooren*, even goed in den vorm des deelwoords gebruikt; b. v.: *hij heeft getracht* of *gepoogd hem te zien, heeft begonnen te beseffen, heeft begeerd te drinken, heeft niet verkozen hem te ontvangen; zij hebben gevreesd hem te ontmoeten, hebben gemeend hem te ontdekken; hij had behoord te zeggen.* Maar onder die werkwoorden, welke *te* achter zich verwerpen, laat *leeren*, voorafgegaan door het hulpwerkw. *hebben* en gevolgd door een infinitief, den vorm des deelwoords toe, b. v.: *ik heb hem geleerd zijnen plicht beter te betrachten.* In dit geval heeft de infinitief achter *leeren* dan ook het voorz. *te.*

3. Bij sommige der modale werkwoorden is het gebruik van

www.libtool.com.cn

den infinitief in plaats van het deelwoord zoo gevestigd, dat deze laatste vorm bijna ongebruikelijk is, en dus de zin liefst dus ingericht wordt, dat er een infinitief volgt, opdat de noodzakelijkheid niet ontsta om die werkwoorden in den vorm des deelwoords aan te wenden. Zoo zal men liever zeggen: *ik heb het niet kunnen doen*, dan: *ik heb het niet gekond* of *gekund; hij heeft het niet mogen doen*, dan: *hij heeft het niet gemocht; hij heeft het niet moeten doen*, dan: *hij heeft het niet gemoeten* (welke participiale vorm bovendien geenszins onberispelijk is, zie § 100. A. I. 3.). In plaats van *ik had het zullen doen*, zegt men steeds: *ik zou het gedaan hebben.*

E. 1. 1). Wanneer een *deelwoord* van den onvolm. tijd met het abstrakte werkwoord *zijn* of *wezen* het praedikaat uitmaakt, geeft het de *voortduring* van eene handeling of toestand te kennen, in onderscheiding van het oogenblikkelijke des tijds door het concrete werkwoord zelf uitgedrukt. Zoo is *de zieke is stervende*, onderscheiden van: *hij sterft; hij is nog altijd lijdend*, van: *hij lijdt veel; ik ben zoekende*, van: *ik zoek.*

2). Opmerkelijk is de uitdrukking: *onderhebbende* of *bijhebbende manschappen.* Hier schijnt het deelw. van den onvolm. tijd de bedrijvende beteekenis te hebben afgelegd. Misschien staat *onderhebbende* voor *onderhebde* of *ondergehebde* (dat buitendien niet te dulden scheen, omdat van *hebben* het lijdende deelw. *gehad* luidt), even als *nakend* voor *naakt* (zie § 23. I. 3. 2).).

2. Wanneer het deelwoord van den volmaakten tijd op zich zelve staat en van geen hulpwerkw. des volmaakten tijds vergezeld is, heeft het eene lijdende beteekenis (*bedreven*, *bereden*, *afgeleefd* enz. zijn adjektieven, zie § 68. 1. en 2. 2).). Derhalve kan het deelwoord, dus gebruikt, geen objekt bij zich hebben, en uitdrukkingen als *een plaats gegrepen ongeval; een door de Regeering zich aangematigd recht*, zijn onjuist. In bedrijvenden zin laat zich het deelw. van den volm. tijd, even als van werkwoorden, die niet passief gebruikt kunnen worden

www.libtool.com.cn

(dat is, van terugwerkende, onovergankelijke en onpersoonlijke werkwoorden), slechts als bestanddeel eens volmaakten tijds gebruiken. Men zou dus wel: *het plaats gegrepen hebbende ongeval*, *het geslapen hebbende kind*, kunnen zeggen, maar evenmin als *het plaats gegrepen ongeval* kan men zeggen: *het geslapen kind*; wel: *een zich geschaamd hebbende knaap*, maar niet: *een zich geschaamde knaap*. Doch het deelwoord met *hebbende* verbonden wordt slechts als praedikaat in een verkorten afhankelijken zin gebruikt, bij voorbeeld: *dit gezegd hebbende, ging hij henen:* de attributieve aanwending van het deelw. met *hebbende: het plaats gehad hebbende ongeluk, de mij bedroefd hebbende tijding*, is hard en sleepend. Dus is ook *het geslapen hebbende kind* enz., hoezeer grammatisch onberispelijk, wegens wanluidendheid af te keuren. Slechts van die intransitieve werkwoorden, welke ter vorming hunner volmaakte tijden het werkwoord *zijn* bezigen, mag het deelwoord attributief gebruikt worden, bij voorbeeld: *zijn overleden vriend; mijn gestorven grootvader; uw welgelegen landgoed; een gezonken* of *gestrand schip; de aangekomen huisvriend; eene ontlokene* of *verwelkte bloem.* Derhalve niet: *de gestane stoel*, wijl men zegt: *de stoel heeft*, niet: *is gestaan.* Van werkwoorden, die hunne volmaakte tijden zoowel met *hebben* als met *zijn* vormen, mag het deelwoord natuurlijk allleen dan attributief gebruikt worden, wanneer de beteekenis medebrengt, dat men er *zijnde* en niet *hebbende* onder verstaan moet. Dus mag men wel zeggen, *een uitgebrand huis*, maar niet: *de uitgebrande woede*, daar men niet kan zeggen: *de woede is*, maar *heeft uitgebrand.* Even zoo mag men wel zeggen: *eene gesprongen snaar*, maar niet: *een gesprongen jongen*, want hoezeer men kan zeggen: *de jongen is naar de school gesprongen*, vordert *springen*, in eigenlijken zin zonder bepaling van het einddoel des springens, het hulpwerkw. *hebben* (zie § 97. II. 5. 2).). Ja, al voegt men bij het deelw. eens intransitieven werkw., dat in zijne volmaakte tijden *hebben* toelaat, zulk eene bepaling, toch bezigt men on-

www.libtool.com.cn

gaarne zoodanig deelw. attributief; dus niet: *de naar school gesprongen knaap;* wel praedicatief in eenen verkorten afhankelijken zin: *de knaap, naar school gesprongen, zette zich dadelijk met lust aan het werk.*

3. Gelijk de deelwoorden als adjektieven gebezigd kunnen worden, evenzeer is het geoorloofd ze ter bepaling van andere adjektieven of anderszins bijwoordelijk te gebruiken, bij voorb.: *kokend heet water; verbazend hooge bergen; hij komt ontzettend spoedig terug; het is uitgemaakt waar.* In zekere uitdrukkingen vindt men deelwoorden gebruikt als adjektieven ter aanduiding eener hoedanigheid, die gekenmerkt is door de handeling, uitgedrukt door het werkwoord, waartoe het deelwoord behoort. Aldus in: *eene stilzwijgende overeenkomst, een zittend leven, de vallende ziekte, ijlende koorts* (d. i. *waarin de lijder ijlt*), en dergelijke zegswijzen.

ZEVENDE AFDEELING.

OVER HET BIJWOORD.

EERSTE HOOFDSTUK.

OVER HET BIJWOORD EN ZIJNE SOORTEN.

§ 102.

I. 1. Wat bijwoorden zijn, is boven (§ 46. 5.) verklaard. Alleenlijk dient bij die bepaling gevoegd te worden, dat een bijwoord niet alleen het werkwoord en het adjektief, maar ook

www.libtool.com.cn

een ander bijwoord kan bepalen, bij voorbeeld: *hij woont zeer nabij*. Evenwel zijn slechts de bijwoorden van intensiteit of graad daartoe bekwaam, welke § 69. VI. 1. grootendeels zijn genoemd als strekkende om de verschillende trappen van vergelijking te bepalen. In de uitdrukking: *eene nooit genoeg geprezen daad*, bepaalt *nooit* geenszins het bijwoord *genoeg*, maar de vereenigde woorden *genoeg geprezen*, desgelijks in: *hij komt nooit genoeg*, het van het bijwoord *genoeg* vergezelde werkwoord *komen* (vergel. Synt. § 134. II. 1. 3).). — Voorts kunnen eenige bijwoorden van plaats ter bepaling onmiddellijk achter een zelfstandig naamwoord gevoegd worden: *de burgemeester alhier, het kind daar* (zie Syntaxis § 120. A. II. 1. 4).). Ook sommige bijwoorden van tijd worden ter bepaling achter een substantief gevoegd, doch alsdan van het voorzetsel *van* voorafgegaan, waarbij zij zelven het karakter van substantieven bezitten: *de dag van heden, de maaltijd van gisteren, het genoegen van toen.*

2. Het bijwoord drukt het begrip, dat zijnen inhoud uitmaakt, onbepaald en als 't ware zonder aanwijzing van grenzen uit. Dus kan het nimmer een substantief in dezen of genen naamval bij zich vereischen. Schijnt dit het geval, zoo heeft het bijw. opgehouden bijwoord te zijn: het is in een voorzetsel veranderd (zie § 46. 6.). Alleen een en ander qualitatief woord, zoo als *waardig*, vermag den naamval, dien het, als adjektief gebezigd, bij zich vordert, ook dan bij zich te hebben, wanneer het als bijwoord gebruikt wordt, bij voorb.: *hij handelt zijner waardig*. Maakt men van het woord, ook wat den vorm aangaat, een bijwoord, door toevoeging van den uitgang *lijk*, die de kracht heeft gekregen om van adjektieven bijwoorden te maken, alsdan is het dadelijk minder geschikt om den naamval bij zich te hebben: men zal toch niet licht zeggen: *hij handelt zijner waardiglijk.*

3. De bijwoorden zijn onverbuigbaar (§ 47. 3.). Alleen de bijwoorden van hoedanigheid en graad en eenige andere, die relatieve plaats- en tijdsbepalingen te kennen geven (als *ver*,

www.libtool.com.cn

nabij, *laat*, *dikwijls*), zijn vatbaar om door vormverandering de graden van vergelijking uit te drukken. Wanneer het bijwoord den uitgang *lijk* bekomen heeft, wordt het voor de gradatie minder geschikt. Dus zal men niet zeggen: *hij voorziet nog mildelijker in zijne behoeften*, wel: *milder*; noch: *hij slaagt het gelukkiglijkst*, maar: *het gelukkigst*.

Aanm. Over de comparatie der bijwoorden is tegelijk met die der bijvoegel. naamwoorden gehandeld in § 69 en 70.

II. 1. Wat hunnen *oorsprong* aangaat, zijn de bijwoorden te onderscheiden:

1). In dezulke, die hun ontstaan aan klanken te danken hebben, welke eene betrekking van plaats of ruimte, niet in een gedachtebeeld uitdrukken, maar slechts als met den vinger aanwijzen (vergel. § 1. 1. Aanm.). Van dezen aard zijn de *oorspronkelijke*, dat is, niet van andere rededeelen ontleende *bijwoorden*, als: *af*, *in*, *om*, *toe* enz., alsmede de *voornaamwoordelijke*, dat is, van voornaamwoorden ontleende *bijwoorden*, als: *hier*, *dan*, *zoo* enz.

2). In dezulke, die ten aanzien huns oorsprongs met substantieven, adjektieven of telwoorden in verband staan (enkele van deze soort zijn van werkw. afgeleid), en aan welke alzoo een klank, die eene gedachte uitdrukt, ten grondslag ligt.

2. Wat hunne *beteekenis* betreft, worden de bijwoorden onderscheiden, 1) in: *bijwoorden van hoedanigheid*, 2) *van hoegrootheid*, 3) *van omstandigheid*, 4) *van plaats* en *ruimte*, 5) *van tijd*, 6) *van modaliteit* en 7) *van het zinsverband*.

1). De bijwoorden van *hoedanigheid* of *qualitatieve* bijw. laten zich weder in twee ondersoorten onderscheiden:

a. In bijwoorden van *hoedanigheid in engeren zin*, die de hoedanigheid van het voortbrengsel der handeling te kennen geven, bij voorb.: *hij schildert schoon*, dat is, hetgeen hij schildert, is schoon; *hij spreekt onderhoudend*, d. i., hetgeen hij spreekt, is onderhoudend; *hij maakt het goed*, d. i., hetgeen hij maakt, d. i. *in orde brengt*, is goed.

www.libtool.com.cn

b. In bijwoorden der *wijze*, die de wijze, waarop de handeling geschiedt, uitdrukken, bij voorbeeld: *hij draagt het fraai voor*, d. i., op eene fraaie wijze; *hij schildert vlug; hij antwoordt mij schriftelijk*, enz. Onder deze bijwoorden der wijze zijn er sommige *onbepaalde*, die de wijze, waarop de handeling geschiedt, slechts *aanduidend* te kennen geven, als, *hoe*, *zoo*, *dus*, *anders*.

Aanm. De uitdrukkingen: *hij maakt het goed; hij draagt het fraai voor*, kunnen ook zoo opgevat worden, dat *goed*, *fraai*, bijvoegelijke naamwoorden zijn, alsdan beteekent *hij maakt het goed: hij brengt te weeg, dat iets goed wordt; hij draagt het fraai voor: hij draagt het als fraai voor, zijne voordracht maakt de zaak fraai.* Zie § 65. II. 3. 3).

2). De bijwoorden van *hoegrootheid* of *quantitatieve* bijwoorden laten zich weder in twee ondersoorten onderscheiden:

a. In bijwoorden van *hoegrootheid in engeren zin*, die de mate van het voortbrengsel of voorwerp der handeling aanduiden, bij voorb.: *het heeft veel geregend; hij heeft genoeg gegeten; ik ben half gereed.* Hiertoe behooren ook de verdubbeltallen: *tienvoud*, *honderdvoud*, enz.

b). In bijwoorden van *intensiteit* of *graad*, die de mate der innerlijke sterkte bepalen, waarin de hoedanigheid voorhanden is, of waarmede de handeling plaats heeft, bij voorbeeld: *hij leefde zeer gelukkig, een zeer deugdzaam man, een zeer goed geschreven boek, hij weende zeer.* Hiertoe behooren de § 69. VI. 1. opgenoemde bijwoorden, benevens de herhalingsgetallen (§ 87.), mits zij niet als bijwoorden van tijd gebruikt worden. Ook het bijwoord *zoo* drukt den graad uit, als ik zeg: *hij is zóó groot; hij schreeuwt zoo, dat mij hooren en zien vergaat;* alsmede het bijwoord *hoe*, wanneer het niet vragenderwijze genomen wordt.

3). De bijwoorden van *omstandigheid* vermelden de eene of andere bijzonderheid, welke bij de handeling of de redeneering in aanmerking komt, als: *te vergeefs*, *gaarne*, *mede*, *tegelijk*, *altemaal*, *te zamen*, *slechts*, *maar* (als het zoo veel als *slechts* beteekent), *minstens*, *eerstens*, *ten tweede*, *eensdeels*,

www.libtool.com.cn

andersdeels, *ten slotte*, *wijders*, *voorts*. Het bijwoord *mede*, als voorzetsel voorkomend, neemt de gedaante *met* aan.

4). De bijwoorden van *plaats en ruimte* drukken of eene *richting* in de ruimte, of eene *rust* op eene plaats uit. Eene *richting* drukken uit; *af*, *door*, *om*, *rond*, *rondom*, *toe*, *van*, *uit*, *heen*, *her*, *henen*, *voort*, *weg*, *naar boven*, *voorwaarts*, *herwaarts*, *derwaarts*, *vandaar*, *daarheen*, *waarheen*, *bergop*, *bergaf*, *noordwaarts*, *huiswaarts*. Eene *rust* drukken uit: *aan*, *achter*, *bij*, *in*, *na*, *op*, *voor*, *heinde*, *naast*, *nevens*, *binnen*, *buiten*, *onder*, *ver*, *wijd*, *overal*, *ergens*, *hier*, *daar*, *ginds*, *daarboven*, *rechts*, *links*, *onderweg*, *te huis* enz. Sommige der opgenoemde bijwoorden, met nog eenige andere van denzelfden aard, zijn geschikt om een substantief achter zich te bekomen, hetwelk het voorwerp te kennen geeft, naar welks *uitgebreidheid* de richting of plaats bepaald wordt. Zijn zij werkelijk door zulk een substantief gevolgd, zoo worden zij *voorzetsels* genoemd (zie § 46. 6.); het zijn de volgende: *aan*, *achter*, *beneden*, *bij*, *binnen*, *boven*, *buiten*, *in*, *door*, *langs*, *na*, *naast*, *nabij*, *nevens*, *om*, *onder*, *op*, *over*, *rond*, *rondom*, *tegen*, *tusschen*, *uit*, *voor*. De vier volgende: *naar*, *tot*, *te* (voor substantieven) en *van* zijn uitsluitend voorzetsels: wanneer de betrekkingen, die zij aanduiden, bijwoordelijk worden uitgedrukt, zoo als vooral in de samenstelling plaats heeft, bezigt men voor *naar*, *na* (behalve dat men thans *daarnaar*, *hiernaar* zegt), voor *tot* en *te*, *toe*, voor *van*, *af*. Zelfs in de samenvoeging *hierna*, *daartoe*, *waaraf*, komen deze woordjes niet als voorzetsels voor, aangezien vóór dezelve een voorzetsel is uitgelaten, van hetwelk *na*, *toe*, *af*, slechts eene versterking uitmaken; zoo staat *hierna* voor *na dit na*, *daartoe* voor *tot dat toe*, *waaraf* voor *van wat af*; werkelijk zegt men nog: *tot daartoe*, *van waaraf*. Eveneens is het met de woordverbinding *daarmede*: ook hier is en blijft *mede* een bijwoord van omstandigheid. — *Aan* in *iemand aan kunnen* is onderscheiden van het gewone *aan*; het is een bijwoord, vroeger ook als voorzetsel

www.libtool.com.cn

gebruikt, dat *tegen*, alsmede *zonder* beteekent (zie § 96. 2. 3). *b.* Aanm.).

Aanm. In vroeger tijd werden *na* en *naar* zonder verschil van beteekenis, ja *na* vaak bij voorkeur in den zin van het Lat. *ad* of Fransch *à*, en *naar* in dien van het Lat. *post* of Fransche *après* gebruikt.

5). De bijwoorden van *tijd* drukken uit, vooreerst, een *punt des tijds*, en wel *onbepaald*, als: *ooit, nooit, nimmer, eens* (als het *op zekeren tijd* beteekent), *weleer, voorheen* enz., of bepaald, als: *dan, nu, heden, thans, gisteren, toen, hierna, dadelijk, juist, reeds, nog, weldra, kortlings, eindelijk, 's nachts, eerstdaags* enz. Ten tweede, eene *voortduring van tijd*, als: *steeds, altijd, immer, sedert, voortaan, onderwijl, intusschen, van lieverlede* enz. Ten derde, een *herhaling in den tijd*, als: *zelden, dikwijls, vaak, telkens, weder, op nieuw, somtijds, nu en dan, nu eens—dan eens, gewoonlijk, doorgaans,* benevens de herhalingsgetallen, wanneer zij niet als bijwoorden van intensiteit gebezigd worden (zie § 87.).

6). De bijwoorden der *modaliteit* geven den denk- of spreekvorm te kennen, waarin de spreker de gedachte, door het praedikaat uitgedrukt, voorstelt. In sommige hunner ligt een geheele volzin besloten. Zij zijn, of *bevestigend; ja, wel, voorzeker, voorwaar, waarlijk, immers, stellig, degelijk, volstrekt, gewis, werkelijk, wezenlijk, waarachtig, trouwens;* of *ontkennend: neen, niet, geenszins;* of *wenschend* (*optatief*): *dan, toch;* of *vermoedend* (*potentiaal*): *waarschijnlijk, misschien, mogelijk, wellicht, vermoedelijk, wel* (in: *hij zal wel t'huis zijn*), *ook* (in: *zijn hier ook boeken te krijgen?*): of vragend: *of* (als in: *of is het niet roemwaardig, zich voor eene goede zaak op te offeren?*, Borger).

7). De bijwoorden *van het zinsverband* geven de betrekking te kennen tusschen de gedachte van den volzin, waartoe zij behooren, en die van een of meer andere zinnen. Dus zijn zij *voegwoordelijke bijwoorden*, weshalve zij in de Afdeeling, waarin over het Voegwoord gehandeld wordt, nader ter sprake komen. De voornaamste zijn *nu* (bij voorbeeld in: *dit nu zoo*

www.libtool.com.cn

zijnde), *evenwel*, *niettemin*, *toch*, *desniettegenstaande*, *intusschen*, *integendeel*, *daarentegen*, *diensvolgens*, *derhalve*, *vandaar* (redengevend gebruikt), *daarom*, *deswegens*, *bijgevolg*, *daardoor* enz. In zoo verre zulke partikels binnen de grenzen van den hoofdzin eenen nevensgaanden afhankelijken zin aankondigen, heeten zij *bepalende* of *determinatieve* bijwoorden (zie § 46. 8.). Met het voegwoord, dat aan het hoofd van den afhankelijken zin op een bepalend bijwoord antwoordt, staan zij in een verband van zoogenaamde *correlatie* of *wederkeerige betrekking*, en het bepalend bijwoord en voegwoord zijn onderling *correlatief*. Ook het bijwoord van hoedanigheid: *zoo;* van plaats: *daar*, en van tijd: *dan*, zijn in zooverre bepalend, als zij hunne correlatieve voegwoorden: *als*, *waar*, *wanneer*, in een nevensgaanden zin vooronderstellen en als het ware aankondigen. De vragende bijwoorden: *hoe*, *waar*, *wanneer* enz. zijn desgelijks correlatief verbonden met de *bepalende* (*determinatieve*): *zoo*, *daar*, *dan*.

Aanm. Uit het bovenstaande blijkt, dat een en hetzelfde bijwoord verschillend kan aangewend worden, zoodat het nu eens tot de eene, dan weder tot eene andère soort behoort. Alzoo is *even* nu eens een bijwoord van intensiteit, dan eens van tijd; *dan* is of een bijwoord van tijd of een modaal bijwoord. Een voorbeeld van het bijwoord *wel* eerst als bijwoord van hoedanigheid, dan als bijwoord van modaliteit aangewend, vindt men in de volgende regels van Bilderdijk:

Puntdichten? — Is er een in 't boekdeel, dat mij smaakt,
Zoo zeg ik van d' Autheur: „Hij heeft het WEL gemaakt."
Puntdichten? — Is er een in 't boekdeel, dat mij smaakt,
Zoo zeg ik van d' Autheur: „Heeft HIJ het wel gemaakt?"

Bovendien kan *wel* een bijwoord van het zinsverband wezen, bij voorb. als ik zeg: *Wel heeft hij het gezegd, doch* enz.

www.libtool.com.cn

TWEEDE HOOFDSTUK.

OVER DE VORMING DER BIJWOORDEN.

§ 103.

Over de oorspronkelijke bijwoorden.

Oorspronkelijke bijwoorden zijn:

1. Van diegene der boven (§ 102. II. 2. 4).) genoemde bijwoorden van plaats en richting, welke doorgaans het karakter van voorzetsels bezitten, de volgende: *aan*, *bij*, *door*, *in*, *na*, *om*, *op*, *te*, *voor*, *uit*. De voorzetsels *van* en *tot* zijn door samenstelling van oorspronkelijke bijwoorden ontstaan; *af* en *toe* handhaven steeds hunne bijwoordelijke natuur; *te* is mede een bijwoord, en wel van intensiteit, wanneer het vóór adjektieven komt, aldus: *te groot*, eigenlijk *nog daartoe groot* (zie § 95. 6. 8). Aanm. 6.). Over al deze woordjes wordt nader gehandeld in de volgende Afdeeling.

Aanm. *Te* in *niet te best* is niet het bijwoord van intensiteit, maar de praepositie: *niet te best* is *niet ten beste*, *niet op het beste*.

2. Van de bijwoorden van tijd: *nu* en *nog*. *Nu*, dat voor *nuw* staat (zie § 13. 4., en § 14. 1.) en waarvoor ook *nouw* in gemeen gebruik is (zie § 16. 2.), wordt ook als modaal bijwoord gebruikt, met veranderden toon, in zinnen als: *nu, vermoei u maar niet al te zeer! nu, begrijpt gij het al?* en als bijwoord, dat het verband tusschen de eerste twee leden eener sluitrede aanwijst. — *Nog*, dat willekeurig, ter onderscheiding van het voegwoord *noch*, met eene *g* geschreven wordt (zie § 18. 1. 2).), duidt niet alleen eene voortduring van tijd tot op een bepaald tijdstip aan, als in: *het neemt nog toe; het was nog niet geëindigd*, maar wordt ook als bijw. van intensiteit gebruikt om eene toenemende mate aan te dui-

www.libtool.com.cn

den, als in: *nog grooter*. In *tot nog toe* beteekent het zoo veel als *heden*.

Aanm. *Nog* is oorspronkelijk een bijwoord van omstandigheid. Het beteekent eigenlijk: *ook bij dat*, gelijk het dan ook bestaat uit *nu* en eenen uitgang, die in het Goth. *uh* luidt, overeenkomende met het Lat. *-que*, d. i. *en*.

3. Van de modale bijw. zijn oorspronkelijk: *ja* en *neen*. *Ja*, Goth. jai, schijnt een natuurklank te zijn: het is dus een tusschenwerpsel en vertegenwoordigt een geheelen volzin. Vraag ik: *zult gij komen?* en is het antwoord: *ja!* dan treedt dit in de plaats van den geheelen zin: *ik zal komen*. Aan het hoofd van een zinlid geplaatst, kondigt het aan, dat hetgeen voorafgaat bij het volgende als gering moet beschouwd worden, en is het alzoo een tegenstellend voegwoord, bij voorbeeld: *hij heeft al zijn goed, ja! zijn leven veil.* — Het tusschenwerpsel, dat op eene vraag ontkennend antwoordt en bijgevolg het tegenovergestelde is van het woordje *ja*, is *neen*, hetwelk, daar het in het Goth. nê luidt, eene verdubbelde ontkenning schijnt, als ware het: *nee ne*. Het bijwoord, dat de kracht heeft om aan te duiden, dat de inhoud der gedachte ontkend wordt, was voorheen *en* (Goth. ni). Dit is bewaard gebleven in *ten zij* en *ten ware*, dat is, *het en zij*, *het en ware*, dat is, *het zij niet*, *het ware niet*. Van lieverlede echter sloop het gebruik in om de kracht van deze vóór het werkwoord geplaatste partikel te versterken, door het woordje *niet* achter het werkwoord te plaatsen; zoo ontstond de uitdrukking: *ik en weet niet* voor de oorspronkelijke: *ik en weet*. Eindelijk, sedert het midden der zeventiende eeuw, verdween de eigenlijke ontkennende partikel en er bleef slechts: *ik weet niet*, over. *Niet* is hetzelfde als *niets*, waarvoor men vroeger ook *niet* zeide, en is eene verbinding van de ontkennende partikel *ne* en *iet*, over welks oorsprong men zie § 78. 1.

Aanm. Nog bij da Costa leest men: *Hebt gij hem gezocht, die naar u niet en zag?*

4. Eindelijk, de bijwoorden: *wel*, Goth. vaila, en *ver*, Goth. fairra. Over de verschillende beteekenissen van *wel* zie men

www.libtool.com.cn

§ 102. II. 2. 7). Aanm. *Ver* wordt thans ook als adjektief gebruikt, wanneer men spreekt van: *een ver vriend*, *eene verre reize*.

§ 104.

Over de door eigenaardige uitgangen gevormde bijwoorden.

1. Van sommige der in de vorige §: 1. vermelde partikels en eenige andere woorden zijn door toevoeging der uitgangen *en* of *er* afleidingen ontsproten, die of als op zich zelven staande woorden, of in nieuwe afleidingen aanwezig zijn. Zoo komt van *uit* door voorvoeging van *be* (zie § 27. 1. 1).) en toevoeging van den uitgang *en*, *buiten*, en tevens, door toevoeging van *er*, *uiter*, in *uiterlijk* en *uiterste* overgebleven; van *in*, *binnen* en *inner*, bewaard in *innerlijk;* van een verloren stam, *boven* en *over;* van *op*, *opper*, in *opperste*, *opperen* en *opperbest* aanwezig; van *voor*, (*te*) *voren* en *voorder* (in *bevorderen*); van een verloren stam, (*be-*)*neden* nevens *neder*, en van *mid*, *midden* en *midder* (in *middernacht*) of *middel* (*middelste*). Den uitgang *er*, zonder eenen vorm op *en* daarneven, hebben: *achter* of *echter*, die, oorspronkelijk één, beide *na* of *daarna* beteekenen; het voorzetsel *naar* (*nader*) van *na; onder; weder* (dat is *tegen* of *op nieuw*); *sedert*, dat van een ouden stam *sid*, die *laat* beteekent, afkomt, en eene paragogische *t* heeft bekomen (zie § 25. 2. 1).), even als *voort* van *voor: sints* is een andere vorm van 't zelfde woord (zie § 23. I. 3. 1). en § 111. 2.).

Aanm. Deze uitgang *er* is ongetwijfeld de comparatiefuitgang (vergel. § 69. V.); de vorm op *en* is waarschijnlijk een accusatiefvorm, die hier naar het voorbeeld der pronominale bijwoorden, welke eigenlijk accusatieven van voornaamwoorden zijn (zie § 108. 2. 3. en 4.) aangewend zal wezen. — Het verschil van den uitgang des grondwoords in *zuiderzee* en *zuidenwind*, *noorderhalfrond* en *noordenwind* is van anderen aard: *zuider* beteekent oorspronkelijk *zuidwaarts; zuiden, uit het zuiden* (zie ald.).

2. Nog slechts zwakke sporen bestaan er van eene vroeger heerschende wet, volgens welke van adjektieven door toevoeging

www.libtool.com.cn

van eene toonlooze *e* (Oudduitsch *o*), sons door *n* gevolgd, bijwoorden gevormd werden. Zoo komt *gaarne* van een adjektief *gaarn*, dat *begeerig*, *graag* beteekent; *dichte*, dat nog in *dichte bij* gehoord wordt, van *dicht*; *gewijze* (in *trapsgewijze* enz.) van een adjektief *gewijs*, dat tot het substantief *wijs* staat, als *gering* tot *ring* (zie § 68. 2. 1).; *alreede* van *reed*, *gereed*, en niet zelden hoort men nog: *vreeselijke bang* enz. Doch thans is men gewoon een adjektief in zijnen grondvorm als bijwoord te gebruiken.

Aanm. 1. Van adjektieven komen, oorspronkelijk door toevoeging der thans verloren *e*, *schier* (*bijna*), van een adjekt., dat *snel*, *schielijk* (voor *schierlijk*), beteekent; *zeer*, van een adjektief, dat *smartelijk* beduidt en verwant is met dat *zeer*, hetwelk nog als substantief in zwang is.

Aanm. 2. De *s* in *veels te veel*, *als te groot*, *hoe langs hoe meer*, schijnt oorspronkelijk een verbindingsklank tusschen den stam *veel*, *al*, *lang* en de adverbiale *e*, die sedert afgesleten zou zijn. Alzoo zijn die vormen *veels*, *als* en *langs* in die uitdrukkingen sporen van een vroeger bestaanden bijwoordelijken vorm: *vele*, *alle*, *lange*. Vergel. § 64. Aanm. 2. pag. 183.

3. Sedert de toonlooze *e*, die vroeger de van adjektieven afgeleide bijwoorden van de adjektieven zelven onderscheidde, was afgesleten, was er een ander onderscheidingsteeken noodig. Als zoodanig bezigde men den uitgang *lijk*, die eigenlijk een uitgang tot vorming van adjektieven is (zie § 67. 6.), maar sedert ook ter afleiding van bijwoorden uit substantieven werd aangewend (zie ald. 3). *b*.). Daar echter deze uitgang licht iets sleepends aan de rede geeft, zoo werd hij later wederom veelal achterwege gelaten, waar dit geschieden kon, te weten, waar het bijwoord op *lijk* van een adjektief afkwam en in dien afleidingsvorm op *lijk* geene eigenaardige beduidenis gekregen had. Eene eigenaardige beduidenis brengt de uitgang mede (weshalve hij niet achterwege gelaten kan worden) in *eigenlijk*, *openlijk*, *waarlijk*, enz.

4. Tot vorming van bijwoorden dient ook de uitgang *ing*, thans altijd voorafgegaan van de letter *l* (vergel. § 50. 15.) en meest gevolgd door de *s*, die, oorspronkelijk de uitgang des genitiefs, tot een kenteeken des bijwoords geworden is (zie § 105. 1. 1). en 2). *lings* dan vormt bijwoorden der wijze van adjektieven, als: *blindelings*, *kortlings*, *nieuwlings*; van substan-

www.libtool.com.cn

tieven, als: *ruggelings*, *zijdelings*, *plotselings* (van *plot*, *slag*), en van werkwoorden, als: *schrijdelings*, *strijkelings*, *ijlings*, *tappelings* (van *tappen* of *tappelen* en dit van *tap*, *het spongat van een vat*).

Aanm. *Onderling* mist de *s* en komt van een bijwoord.

5. Ook het bijwoord *gewijze* kan zelve tot den rang eens afleidingsuitgangs afdalen, die nieuwe bijwoorden vormt van zelfstandige naamwoorden, als: *trapsgewijze* of *trapswijze*, *slangsgewijze*, of van werkw., als: *steelsgewijze*.

Aanm. 1. Door verscherping der *g* van *gewijze* achter de *s* ontstond uit *vraagsgewijze*, *vraagschewijze*, dat men voor eene samenkoppeling van *wijze* met een adjektief *vraagsch* begon te houden: vandaar de vorm *vraagscher wijze* of *vragenscher wijze*. Zoo vindt men ook *schimpscher wijze*, *spottischer wijze*, en daar alzoo elk adjektief woord met *wijze* scheen samengekoppeld te kunnen worden: *verhalenderwijze*, voor *verhaalswijze* of *verhaalsgewijze*.

Aanm. 2. *Kwanswijs*, of liever *kwansijs*, heeft met *gewijs* niets gemeen: het is een oud woord (het Lat. *quamsi*), dat *als wilde hij zeggen*, moet beteekenen.

6. Ook de verkleiningsuitgang *je*, met de adverbiale *s* vermeerderd (*jes*), achter adjektieven tredend, vormt bijwoorden: *zoetjes*, *zachtjes*, *stilletjes*, *warmpjes* enz.

7. *Waarts* of, zonder de *s*, *waart* vormt bijw. door samenstelling met bijw. van plaats, met zelfst. naamw. of persoonl. voornaamw. Zulke bijwoorden beteekenen eene beweging naar de plaats, door het eerste lid aangeduid. Op deze wijze zijn ontstaan: *opwaarts*, *nederwaarts*, *binnenwaarts*, *herwaarts*, *derwaarts*, *voorwaarts*, *hemelwaarts*, *zijwaarts*, *oostwaarts*, *huiswaarts*, (*te*) *mijwaarts*. *Waarts* is eenigermate tot den rang van een blooten uitgang afgedaald.

Aanm. *Waarts* is het Goth. adjektief vaírths, dat *ergens heen gekeerd* beduidt, het Lat. versus, dat ook in deorsum, sursum, quorsum, dextrorsum, de waarde van een blooten uitgang verkrijgt.

§ 105.

Over de bijwoorden van bijvoogelijke naamwoorden ontstaan.

1. Vele bijwoorden zijn oorspronkelijk naamvalsvormen van

www.libtool.com.cn

bijvoegelijke naamwoorden of andere bijvoegelijke woorden.

1). De meeste zijn *genitieven: reeds*, *bereids*, *anders*, *allengs* (uit *al* en *lang*), *dwars* (van *dwar*, Hoogd. *quer*), *straks*, *averrechts* of *averechts*, *steeds* (van *steed*, Hoogd. *stät*), *ronds* (alleen in *van rondsom* bewaard), *elders* (voor *ellers*, van *el*, *ander*), *zelfs*, *eens*, *zulks* (hetwelk *zoo* beteekent), *doorgaans* (voor *doorgaands*), *vervolgens* (voor *vervolgends*), *willens en wetens* (voor *willends* enz.), *onvoorziens*, *onverhoeds*, *onverwachts*.

2). De volgende zijn *datieven: midden* (van *mid*, Gothisch midis), *gisteren* (waarvoor ook *gister* in gebruik is), en met de adverbiale *s* achter den uitgang des datiefs: *overigens* (voor *ten overigen*), *meestens*, *hoogstens*, *minstens*, *eerstens*, *hoogstens*.

3). De volgende staan in den *accusatief: wijd* en *lang* (in zegswijzen als: *uren wijd*, *jaren lang*), *vlak*, *gansch*, *geheel*, *geheel en al*, *veel*, *weinig*, *meest*, *genoeg*, *eer*, *vroeg*.

2. Vele bijwoorden of liever bijwoordelijke uitdrukkingen bestaan uit een bijvoeg. naamw. (of telw.) met een voorz. verbonden. Soms komt achter den uitgang nog de adverbiale *s*, en dat wel niettegenstaande het voorzetsel geen genitief toelaat: *neven* of *nevens* (voor *in even*), *benevens* (uit *bij in even*), *tevens* (uit *te even*), *intusschen* (uit *in* en het oude *twisk* van *twee*), *insgelijks* (uit *in* en *gelijk*), *tegelijk*, *terecht* (d. i., *in orde*, onderscheiden van *te recht*, dat is *met recht*, zie § 106. 2.), *overal*, *overeen*, *uiteen* enz., *overluid*, *voorwaar*, *voorzeker*, *van nieuws*, *op nieuw*, *te goeds*, *te midden*, *ten minste* (in dit bijwoord en de twee volgende is de *n* afgesleten), *ten laatste*, *ten beste*, *in het bijzonder*, *in* (*over*) *het algemeen*, *op het hoogst*, *voor het minst*, *voor het eerst* enz.

Aanm. In *te over* heeft *over* den aard van een adjektief. *Te over* komt reeds voor bij Hooft in den vorm *t' over*, en in een brief van het Collegie ter Admiraliteit te Amsterdam aan de Staten Generaal uit het jaar 1618, lees ik: *er is niet veel meer t' over.*

3. Sommige bestaan uit een bijwoordelijk gebruikt adjektief,

www.libtool.com.cn

gevolgd door eene partikel: *volop, rechtuit, kortom, kortaf, rondom, middenin* (vergel. § 36. 7. 4).).

§ 106.

Over de bijwoorden van zelfstandige naamwoorden ontstaan.

1. Andere bijwoorden zijn oorspronkelijk substantieven in den een of anderen naamval.

1). Meest in den *genitief*, hetzij met of zonder bijkomend bijvoegelijk naamwoord of ander bijvoegelijk woord: *daags* of *des daags*, *'s morgens*, *'s zondags*, *des nachts*, *des winters*, *'s jaars*, *zijns weegs*, *somtijds*, *rechtstreeks*, *deels*, *grootendeels*, *veelszins* (waarschijnlijk van het Oudd. sinth, dat *weg* beteekent), *altoos* (voor *altoges*, van *tijgen*), *mijns bedunkens*, *vergeefs* (voor *vergevens*, mede oorspronkelijk een infinitief), *luidkeels*, *barrevoets*, *dikwijls*, *heelshuids*, *goedsmoeds*, *blootshoofds*, *onverrichter zake*, *middelerwijl*, *eenigermate*, *gelukkigerwijze*, *goedertieren* (hetwelk als adjektief gebruikt wordt). In den genitief des meervouds staats: *allerwegen*. *Des doods* komt alleen voor met het abstrakte werkw. *zijn; doods* alleen in vereeniging met het adjektief *benauwd*. *Heelshuids* en *dikwijls*, hoezeer van de vrouwelijke substantieven *huid* en *wijle*, hebben den genitief op *s*, daar deze uitgang een adverbiaal karakter geworden was: *heelshuids* heeft zelfs achter het eerste lid eene *s* bekomen, even als *voorshands*, *ondershands*.

2). Soms in den *datief*, hetzij met of zonder adverbiale *s*: *allenthalve*, *zijnentwege*, *wijlen* (d. i. *in der tijd*), *trouwens*, *namens*, *willens*, *rechtens* (dat even als *wegens* voor de *s* eene *n* heeft ingelascht: *weg* en *recht* toch zijn van de sterke verbuiging), *noode* (*ter nood*), *vaak* (voor *vake*, van *vak*, verg. het Hoogd. *vielfach*), *haast*, *fluks* (zie § 17. I. 4. Aanm.). Bij deze substantieven in den datief wordt een voorzetsel verstaan, meestal *te*. Zoo zeggen wij ook: *stuk slaan*

www.libtool.com.cn

voor *in stukken slaan*, *school*, *schuil*, *scheep gaan*, *spaak loopen*, *zoek raken*, *kroeg loopen*, *dood gaan*, waarbij overal *te* is uitgelaten, *koordedansen* (*op de koorde*), *buikspreken* (*uit* of *met den buik*).

Aanm. De weglating des voorzetsels is bij sommige dezer uitdrukkingen buiten den infinitief niet geoorloofd. Dus niet: *ik dans koord*, evenmin als *ik koordedans*, maar: *ik dans op de koord; ik spreek met den buik, ik loop in den kroeg*, niet: *ik spreek buik*, noch: *ik loop kroeg*, evenmin als *ik buikspreek, ik kroegloop.*

3). Substantieven in den *accusatief*, ten minste in den onverbogen vorm, zijn de volgende: *raak*, *mits*, *des noods* (met de adverbiale *s* voor *des noods*, dat is, *wanneer des nood is, des nood zijnde*), *eenmaal*, *dikwerf*, *altijd*, *alledag*, *morgen*, *den ganschen dag.*

Aanm. Hiertoe behoort ook *ooit*, daar het ontstaan is uit het substantief áiv (*tijdruimte*), zie § 8. 7., en 25. 2. 3)., en bijgevolg ook *nooit*. Van dit áiv is *ie* een andere vorm, die bewaard is in *immer* en *nimmer*, voor *iemeer* en *niemeer*, alsmede in *immers* en *ergens*, eene verbastering van *iewergens*, uit *ie* en het Oudd. wergin, dat reeds *ergens* beteekent; eindelijk in *iewers* (d. i. *iewaarts*), een woord, dat in de wandeling voor *ergens heen* gebezigd wordt. — Hoezeer *immer* en *nimmer* reeds het bijw. *meer* tot hun laatste bestanddeel hebben, heeft men dit zelfde woord er later nogmaals bijgevoegd, vandaar *immermeer* en *nimmermeer*. — Het bijwoord *hoe* is samengetrokken uit hvê aiva, en bevat dus mede hetzelfde substantief (áiv).

2. Een groot aantal bijwoorden bestaat uit een zelfstandig naamwoord met een voorzetsel. Ook hier eindigt het bijwoord niet zelden op *s*, ja is soms eene *s* tusschen het voorzetsel en het zelfstandig naamwoord ingeschoven, en dit niettegenstaande het substantief vrouwelijk is en het voorzetsel geen genitief gedoogt. Veelvuldig is vooral het voorzetsel *te* met een substantief tot eene bijwoordelijke uitdrukking verbonden: *ter zijde*, *ten einde*, *tevreden* (dat tot een adjektief wordt en dus het voorvoegsel *on* vóór zich kan aannemen: *ontevreden*), *terdeeg*, *terstond*, *te stade*, *te weeg*, *te recht*, *ter nood*, *tegader* en *altegader*, *altemaal*, *thans* (voor *te hand*), *ter loops*, *ter been* en *ter halver wege* (over den vrouwelijken vorm des lidwoords zie § 55. I. 1. 1). Aanm.), *te huis* en *ten huize*, *ter feest*, *ter oore*, *te rade*, *te berge*, *terug*, *te gronde*, *te pas*, *te zamen*, *ter hand*, *te loor* enz. *Te* wordt ook als andere

www.libtool.com.cn

praepositie met zelfstandig gebezigde bijwoorden verbonden: *te voren*, *te boven*, *te binnen*. Uit een substantief met andere voorzetsels bestaan: *achterwege* (*achter* beteekent hier *op*, eigenlijk *bij*, *nabij*, dus is *achter wege* eigenlijk *op den weg*, *bij den weg*), *achterbaks* (*bak* is *rug*), *bij tijds*, *bijkans* (voor *bij kant*), *bij nacht*, *bij wijlen*, *bij der hand* (*bij de hand*): het voorzetsel *bij* schuilt ook in *bezijden*, *behalve*, *bevorens*, *binnen*, *buiten*, *boven*; voorts: *binnenslands*, *buitenslands*, *inderdaad*, *in dezer voege*, *ingevolge*, *uitermate* (*uit der mate*), *naar gelang*, *met der daad*, *met recht*, *van harte*, *van ganscher harte*, *van zins* (voorheen zeide men *des zinnes*, en *van zins* verraadt zulks nog in de scherpheid der *z* die als *s* wordt uitgesproken), *van pas*, *van noode*, en met bijwoorden: *van achteren* en *van bovenen* (waar de uitgang die des datiefs is), *van binnen*; *op staanden voet*, *onderwijl*, *ondershands*, *onder handen*, *onderweg*, *overeind* (d. i. *op het ééne einde*), *voorhanden*, *voorshands*, *voorwind*; *ongeveer* staat voor *ongevaar*, dat bestaat uit *on* (gewijzigde vorm van *aan*) en *gevaar*, van *varen*, dit is, *gaan*; het is zinverwant met *omstreeks* van *streek*, dat van *strijken* (*gaan*) komt. Ook de pronominale bijwoorden krijgen voorzetsels vóór zich: *vandaar*, *vanhier*, *tot hier toe*, *tot zoo ver*, *in zoo verre*.

3. Uit substantieven of pronominale bijwoorden, door eene partikel gevolgd, bestaan: *jaarin—jaaruit*, *bergop*, *stroomaf*, *daarvan*, *daarmede*, *hiertoe*, *waartoe*, *daarenboven* en *daarentegen* (de syllabe *en* tusschen de beide bestanddeelen is de praepositie *in* met verzwakten klank, gelijk zij ook voorkomt in: *en zondag*, *en dinsdag*, dat is *op den volgenden zondag*, en in *eweg* voor *en weg*, thans kortaf *weg*). Vergel. § 36. 7. 3).

§ 107.

Over de bijwoorden van werkwoorden ontstaan.

Deze zijn slechts weinige in getal: *misschien* en *maar*. *Mis-*

www.libtool.com.cn

schien staat voor *het mag geschien*. *Maar*, dat, veelal als voegwoord gebruikt, echter ook als bijwoord van omstandigheid voorkomt en dan *slechts* beteekent, is ontstaan uit *het en ware*, met weglating van het subjekt: *en ware*, met weglating der ontkennende partikel: *ware* of *waar*, en met verandering van *w* in *m* (§ 19. 2. Aanm. 2.): *maar*. Ook *eerlang* voor *eer het lang is* of *zijn zal*. is een bijwoord, hetwelk een ganschen zin in elliptischen vorm inhoudt.

§ 108.

Over de bijwoorden van voornaamwoorden ontstaan.

1. Tot het Gothische aanwijzende voornaamwoord sa, sô, thata, dat ons lidwoord heeft opgeleverd, behoort het bijw. *zoo*. Dit woordje wordt versterkt door voorvoeging van het telwoord *al*: *alzoo*, dat dus *gansch zoo* beteekent. Dit *alzoo* werd eerst tot *alse* en *als*, eindelijk tot *al* verkort. In vele gevallen, namelijk, is *al* voor het bijwoord *alzoo* te houden. Te weten, wanneer het zoo veel als *reeds* beteekent: *ik ben al aangekomen*, is: *ik ben alzoo* (*zoo als ik hier ben*) *aangekomen*; *ik ga al henen*, is: *ik ga alzoo henen*; verder in de zegswijzen *al of niet*, dat is, *alzoo of niet*, *ja of neen*; voorts vóór een comparatief: *al grooter en grooter*; eindelijk, in samenstelling met verscheidene bijwoorden, *almede*, *alhier*, *aldaar*, *alwaar*: werkelijk heeft *al* nog de gedaante *als* in *alsnu*, *alsnog*, *alsdan*, en laten zich *alhier*, *aldaar*, *alwaar*, in het dagelijksche leven door *hierzoo*, *daarzoo*, *waarzoo* vervangen. In al deze gevallen heeft *alzoo* aanwijzende kracht, waaruit zich laat verklaren, dat men wel zegt: *de burgemeester alhier*, maar niet: *deze jongen alhier*, *die man aldaar*, vermits dan het aanwijzend voornaamwoord elke andere aanwijzing onnoodig maakt: wel: *deze jongen hier*, *die man daar*.

Aanm. 1. *Al* vóór een bedrijvend deelwoord: *al lezende* (Fransch: *tout en lisant*), en vóór *te* met een adjektief: *al te groot*, is het telwoord *al*, *alle*, bijwoordelijk gebruikt.

www.libtool.com.cn

Aanm. 2. Tot denzelfden stam sa, sô, behoort mede *zus*, hetwelk nog slechts ten behoeve eener tegenstelling met *zoo* voorkomt, in zegswijzen als: *de een begrijpt het zus, de ander zoo.*

2. Tot een verloren aanwijzend voornaamwoord, dat in het Goth., blijkens de daarvan nog overige sporen, his, vrouwelijk hija, onzijdig hita, luidde, behooren:

1). ***Hier, her, henen.*** *Hier* beteekent eene rust; *her* eene beweging naar eene plaats: het is nog slechts in zekere zegswijzen: *van ouds her, jaren her, herwaarts*, overgebleven; *henen*, eindelijk, beduidt eene beweging uit eene plaats. De verschillende uitgang van een en denzelfden stam geeft dus hier de vermelde wijziging der beteekenis te kennen.

2). ***Heen***, dat met andere bijwoorden van plaats samengekoppeld wordt in dier voege, dat het de waarde van het voorzetsel *naar* heeft, is een accusatief in het mannelijk geslacht van het verloren voornaamwoord his. Door toevoeging van den comparatiefuitgang *der* (zie § 70. 1. Aanm.) komt van dit *heen*, *heinde* (voor *heinder*), dat *nabij* beteekent, en nog slechts voorkomt in de uitdrukkiug *heinde en ver*, alsmede, hoezeer in verkorten vorm, in *hen of omtrent* (voor *hende*, dat is *heinde of omtrent*). Een meer volkomén bewaarde vorm van dit *heinde* is *hinder* (nog overig in *hinderlaag*), dat *achter* beteekent).

Aanm. Op grond van het oorspronkelijk verschil tusschen *henen* en *heen* hoede men zich deze beide bijwoorden in het gebruik te verwarren. Men zegge dus niet: *heengaan* voor *weggaan*, maar: *henengaan;* noch: *ergens henen gaan*, maar: *ergens heen gaan.* Nog in het begin van de 17de eeuw zeide men *dat komt daarhenen*, d. i. *daarvan daan.*

3). Eindelijk moet het eerste bestanddeel van het bijwoord *heden* tot meergemeld voornaamwoord worden teruggebracht: het luidt in het Gothisch himma daga, dat is (*op*) *dezen dag; huiden* sluit zich aan aan het Oudduitsche hiutu, verkort voor hiu tagu.

3. Tot het voornaamwoord *die* behooren:

1). *Daar, der* (dat slechts met *waarts* tot *derwaarts* verbonden voorkomt) en *daan* (verkort voor *danen* en steeds met *van* tot *vandaan* vereenigd), welke drie voornaamwoorden on-

www.libtool.com.cn

derling in dezelfde betrekking staan, als *hier*, *her* en *henen*, vermits *daar* eene rust, *der* eene beweging naar, en (*van*) *daan* eene beweging uit eene plaats beteekent. *Daar* wordt ook als voegwoord gebezigd, in oorspronkelijk *tijdelijke* en bij overdracht *causale* (*redengevende*) beteekenis.

2). *Dan*, oorspronkelijk een accusatief van *die*. Het is een bijwoord van *tijd*, doch komt ook als modaal bijwoord voor, bij voorbeeld in: *kom dan!* en mede als voegwoord met de waarde van *als* achter een comparatief, en van *echter* of *doch*, aan het hoofd van een tegenstellenden zin: *ik zou gaarne komen, dan mij ontbreekt de tijd.*

3). *Toen*, hetwelk uit *te doen*, met paragogische *n* voor *te doe*, is ontstaan. *Doe* schijnt oorspronkelijk een vrouwelijke accusatief. *Toen* wordt ook voegwoordelijk gebruikt, doch steeds met tijdelijke beteekenis; van het bijwoord van tijd *dan* verschilt het dus, dat het op eene bijzondere historische gebeurtenis ziet, terwijl *dan* het historische tijdstip, waarop de gedachte handeling voorvalt, in het midden laat (zie Syntaxis § 145. III. 1. 2).). Dienovereenkomstig zegt men ook *nu en dan*, *dan en dan*.

4). *Des* of *dies* is kennelijk een genitief. Het wordt thans gebezigd in de beteekenis van *derhalve*. Met de syllabe *te* verbonden, gebruikt men *des* of *dies* vóór een comparatief: *dies te meer*, *des te meer*, dat is *zooveel te meer*. Dit *te* achter *des* is ontstaan uit *de* (de *d* werd tot *t* verhard wegens de scherpheid der voorgaande *s* van *des*): dus staat *des te meer* voor *des de meer*, in welke verbinding *de* (oorspronkelijk een naamval van *die*) reeds zoo veel als *daarom* beteekent, zoodat *des* slechts ter versterking daaraan is toegevoegd.

5). *Doch*, hoezeer thans uitsluitend voegwoord, behoort mede tot het aanwijzend voornaamwoord *die*. *Toch*, een gewijzigde vorm van *doch*, is uit *te doch* ontstaan, als *toen* uit *te doe*, en *edoch* schijnt voor *en doch* (*in doch*) te staan, als *eweg* voor *en weg* (zie § 106. 3.).

6). Eindelijk behoort tot hetzelfde voornaamwoord ook het bijwoord *dus*, en met *al* versterkt: *aldus*.

www.libtool.com.cn

4. Tot het vragend voornaamwoord *wie* behooren:

1). *Waar*, dat eene rust; *wer* (in *werwaarts* overgebleven), dat eene beweging naar eene plaats beteekent; *wanen*, *waan* of *wan*, dat *vanwaar* beduidde, is thans verloren.

2). Een ander *wan*, hetwelk een accusatiefvorm vertoont, is bewaard in *wanneer*, eene samenkoppeling uit *wan* en *eer* (*eerder*). Dit *wan*, versterkt door eene paragogische *t*, levert de redengevende conjunctie *want*.

3). *Hoe* behoort voor een deel tot hetzelfde vragend voornaamwoord *wie;* dit toch luidt in het Goth. hvas: behielden alzoo de overige vormen van dit voornaamwoord de *w*, *hoe* daarentegen heeft de *w* verloren en de *h* behouden (vergel. verder § 136. 1. 3). Aanm., § 22. 2. en § 21. 2. 2). *d.* Aanm. 2.).

5. Van het aanwijzend voornaamw. *gene* komen *ginds* en *ginder*, hetwelk genitieven zijn, de een met mannelijken, de ander met vrouwelijken vorm, met ingeschoven *d* en tot *i* teruggekeerde vokaal (zie § 23. I. 2. 1). en § 6. 1. 1). *a.* Aanm. 4.).

ACHTSTE AFDEELING.

OVER HET VOORZETSEL.

EERSTE HOOFDSTUK.

OVER HET VOORZETSEL EN ZIJNE SOORTEN.

§ 109.

I. 1. *Voorzetsels* zijn woorden, welke dienen om de betrekking tusschen twee voorwerpen of begrippen, door zelfstandige naamwoorden of voornaamwoorden uitgedrukt, aan te duiden.

www.libtool.com.cn

Een der beide in betrekking staande voorwerpen of begrippen is het *hoofdbegrip*, en het andere dient om de betrekking, waarin het hoofdbegrip zich bevindt, te kennen te geven. Het woord, dat de betrekking des hoofdbegrips te kennen geeft, drukt, zoo mogelijk, door vormverandering de rol uit, die het, als bloot ter bepaling dienende, in den zin vervult, en doet zich als door het voorzetsel *geregeerd* voor (Hier vergelijke men § 47. 5. Aanm.). Zeg ik: *de vijand is in de stad*, dan is *de vijand* het hoofdbegrip, en *de stad* het voorwerp, dat de uitgebreidheid, waarin *de vijand* besloten is, te kennen geeft, en mitsdien wordt *de stad* door het voorzetsel *in* beheerscht. Desgelijks is in: *ik zie hem in de stad*, *hem* het hoofdbegrip, en in: *ik zie hem met vreugde*, *ik* het hoofdbegrip, *vreugde* het bepalend begrip, dat de betrekking, waarin *ik* gedacht wordt, omschrijft.

2. De hier behandelde woorden heeten *voorzetsels*, vermits zij hunne plaats vinden vóór het naamwoord, dat de uitgebreidheid of betrekking, die het hoofdbegrip bepaalt, aanduidt. Een paar dezer woordjes echter moeten achter hunnen naamval staan, te weten *halve* en *wege*, die met het door hen geregeerde woord eene soort van samenstelling vormen (zie § 36. 7. 2).), als: *derhalve*, *mijnenthalve*, *veiligheidshalve*, *zijnentwege*, (*van*) *staatswege*. Andere voorzetsels kunnen zoowel vóór als achter het door hen beheerschte woord geplaatst worden, als: *hangende*, *gedurende*, *mij aangaande*, *mijnen broeder uitgenomen*, *de kinderen uitgezonderd*, zoowel als: *aangaande mij*, *uitgenomen mijnen broeder*, enz. Deze voorzetsels evenwel zijn deelwoorden: is het een bedrijvend deelwoord van een objektief werkwoord, zoo hangt de naamval af van het woord krachtens zijne verbale natuur; is het een bedrijvend deelwoord van een subjektief werkwoord, als: *hangende*, *gedurende*, of wel een lijdend deelwoord. als: *uitgenomen*, *onverminderd*, dan voegt het eene praedikatieve bepaling (§ 65. II. 3. 1).) bij het naamwoord, hetwelk het verzelt. Dus vormen uitdrukkingen als: *zijn leven gedurende*, *zijnen zoon niet mede gerekend*,

www.libtool.com.cn

mijn broeder uitgenomen, eene zoogenaamde *volstrekte* (*absolute*) constructie, die in onze taal alleen in zulke zegswijzen, in welke het deelwoord de plaats eener praepositieve uitdrukking vervangt, geduld kan worden (zie Syntax. § 146. B. 3.). Zoo heeft: *uitgezonderd zijnen broeder*, de kracht van: *met uitzondering van zijnen broeder*, en: *gedurende zijn leven*, de waarde van: *bij den duur van zijn leven.*

3. Thans regeeren alle voorzetsels een accusatief: voorheen regeerden buitendien sommige een genit., andere een datief (zie Synt. § 128. A. 2.). Nog slechts in zegswijzen, uit de oudheid overgehouden, bezitten wij voorzetsels, door een dezer beide naamvallen, genitief of datief, vergezeld, als: *binnenslands*, *buitensdijks*, *ter kerk*, *uit dien hoofde*, *van den lande*, *tot den bloede* enz.

II. 1. Naar hunnen *oorsprong* moeten de voorzetsels verdeeld worden in *bijwoordelijke* voorzetsels, waarover § 102. II. 2. 4). gehandeld is, en in dezulke, die eigenlijk *bijvoegelijke* of *zelfstandige naamwoorden* of *deelwoorden* zijn, als voorzetsels gebruikt: zulke naam- of deelwoorden komen daarbij doorgaans in verbogen of afgeleiden vorm, of zelven in verbinding met eigenlijke voorzetsels voor. Zoodanige zijn: *krachtens*, *luidens*, *rondom*, *tusschen*, *gedurende*, *nopens*, *trots*, *uit hoofde van*, *van wege*, *in stede van*, enz.

2. Naar hunne *beteekenis* zijn de voorzetsels te onderscheiden in dezulke, die eene *plaatselijke betrekking*, of eene *tijdelijke betrekking*, of eene *verbinding* tusschen voorwerpen, of *verschillende onzinnelijke betrekkingen* aanduiden.

1). Die *eene plaatselijke betrekking* te kennen geven, duiden of *een zich bevinden op eene plaats*, of *eene beweging* aan:

a. Een zich bevinden op eene plaats of *in de nabijheid eens voorwerps* drukken uit: *aan*, *achter*, *binnen*, *bij*, *boven*, *buiten*, *in*, *naast*, *nabij*, *nevens*, *omtrent*, *onder*, *op*, *over*, *te*, *tegen*, *tusschen*, *voor*, *tegenover*, *te midden van.* Deze voorzetsels kunnen een werkwoord bij zich hebben, het-

www.libtool.com.cn

welk aanduidt, dat de plaats nog niet bereikt is, maar het voorwerp zich eerst daarheen begeeft; bij voorbeeld: *ik ga bij u staan; hij plaatst zich voor mij; hij hangt het schilderstuk aan den muur; hij gaat te kerk;* enz. In dit geval kunnen eenige van die voorzetsels door bijwoorden achter het zelfstandig naamwoord vervangen worden. Alzoo kan men zeggen: *hij komt in de kamer*, en: *hij komt de kamer in, hij treedt de kamer binnen.* Bijgevolg zijn onderscheiden: *hij wandelt in de kamer*, en: *hij wandelt de kamer in; hij wandelt op den berg*, en: *den berg op; hij treedt over het grasperk*, en: *hij springt het grasperk over.* Staat hier, namelijk, de partikel als voorzetsel vóór het zelfstandig naamwoord, zoo geeft de uitdrukking eene beweging, binnen de grenzen eener plaats besloten; staat zij als bijwoord er achter, zoo geeft de uitdrukking eene beweging, die zich buiten de grenzen eener plaats begeeft, te kennen. Aan andere van die voorzetsels sluiten zich bijwoorden aan, wanneer zij met werkwoorden, die eene beweging van de eene plaats naar de andere te kennen geven, verbonden worden: *hij loopt tegen het vuur in; hij begeeft zich tusschen de muren in; zijne genegenheid te mijwaart; hij gaat op den man af, op het gevaar af, op den vijand los.*

b. Die *eene beweging* aanduiden, beteekenen, in de eerste plaats, eene beweging in *eene richting uit eene plaats*, als: *van uit;* in de tweede plaats, eene beweging in *eene richting naar eene plaats*, als: *naar, tot, tot aan;* in de derde plaats, *eene voortgezette beweging*, en wel óf *in eene rechte lijn*, als: *langs, door, voorbij*, óf *in eene kromme*, als: *om, rond, rondom.* Sommige van deze partikels kunnen wederom als bijwoorden achter, of als voorzetsels vóór het substantief geplaatst worden. Zoo zegt men beide: *hij gaat de kamer uit*, en *uit de kamer; langs het huis*, en *het huis langs; door de kamer*, en *de kamer door; voorbij de deur*, en *de deur voorbij; om den hoek*, en *den hoek om.* Staat de partikel als bijw. achter het zelfstandig naamwoord, zoo denkt men zich het uiteinde des voorwerps, dat de beweging bepaalt. Bij voorbeeld: *hij*

www.libtool.com.cn

wandelt het bosch door, dat is, *hij komt aan gene zijde van het bosch.* Terwijl *hij wandelt door het bosch*, zooveel beteekent als: *hij houdt zich wandelend in het bosch op.* Alleen de woordjes *om* en *rond* (*rondom*) kunnen bij een werkwoord, dat eene rust uitdrukt, gebezigd worden, hoezeer zij eigenlijk de *beweging* van een punt in eene in zich zelve terugkeerende kromme lijn aanduiden; bij voorbeeld: *zij zitten om*, *rond* of *rondom de tafel:* bij zulk een werkw. staat *rond* (*rondom*), blijkens dit voorbeeld, als voorzetsel vóór het zelfstandig naamwoord; doch bij een werkw. van beweging staat het bij voorkeur als bijwoord daarachter; *zij loopen het huis rond*, dat is, *in het huis rond.* Staat *rond* (*rondom*) bij een werkwoord van beweging, doch besluit deze beweging steeds dezelfde ruimte, dan verkiest men weder *rond* (*rondom*) als voorzetsel. *Zij loopen rond* of *rondom het huis* duidt dus aan, dat zij, die loopen, buiten het huis blijvende, het binnen een kring insluiten. In plaats van *rondom* kan men ook zeggen: *om — rond*, *om het huis rond.*

2). Eene *tijdelijke betrekking* kunnen beteekenen: *aan*, *bij*, *binnen*, *in*, *naar*, *om*, *omstreeks*, *omtrent*, *onder*, *op*, *over*, *te*, *tegen*, *tot*, *tusschen*, *van*, *voor*; b. v.: *aan den avond van dezen dag*, *bij nacht*, *bij vijven*, *bij mijn leven*, *binnen acht dagen*, *in een oogenblik*, *het loopt naar Paschen*, *om vijf uren*, *omstreeks den middag*, *omtrent de kermis*, *onder de predikatie*, *op zekeren tijd*, *over veertien dagen*, *te twee uren*, *te Pinkster*, *te Paschen*, *tegen den tweeden dezer maand*, *tot morgen*, *tusschen Paschen en Pinkster*, *van deze week*, *van mijn leven*, *voor tienen*; *hij wilde voor eenen langen tijd niet* (Luk. 18, 4. waar *voor* de beteekenis heeft van *gedurende*, even als *for* in het Eng.). *Door* wordt achter een substantief, dat een tijd bepaalt, slechts als bijwoord aangewend: *hij werkt den geheelen dag door.* *Uitsluitend temporeel* zijn: *gedurende*, *staande*, *hangende*, *sedert*, *na*, dat echter, als bijwoord gebezigd, zijne plaatselijke beteekenis gehandhaafd heeft, bij voorbeeld: *hij gaat* of *volgt hem na*, niet: *naar* (zie § 102. II. 2. 4).).

www.libtool.com.cn

3). Eene *verbinding*, hetzij positief, hetzij negatief, drukken uit: *met*, *zonder*, *benevens*, *uitgenomen*, *behalve*.

Aanm. De voorzetsels van deze beteekenis gaan reeds buiten de grenzen van het eigenlijk gezegde voorzetsel, in welks begrip het ligt een punt of lijn aan of in zekere uitgebreidheid aan te duiden: ook grammatisch zijn zij niet alle ten volle tot de natuur van voorzetsels overgegaan. Over *uitgenomen* zie men boven I. 2.; *behalve* kan, als een waar voegwoordelijk bijwoord, den nominatief achter zich hebben: *zij komen allen, behalve ik*. Omdat Spiéghel zegt: *Onze ouders waren vry Van wet, en zonder zij Hielden'ze goede zeden*, meene men niet, dat ook *zonder* hier als bijwoord voorkomt: *zij* is hier de oude accus. meerv. van het voornw.: ons *ze*. Zoo leest men: *dat men zij bij faulte van dien sal tracteren op gelijcken voet* (Res. St. Gen. 13 Dec. 1622, in HS.).

4). Alle voorzetsels kunnen, overdrachtig gebezigd, *onzinnelijke betrekkingen* van *oorzaak*, *strekking* enz. uitdrukken, bij voorbeeld: *door zijn dienaar is hij verraden; voor mij arbeidt hij*. Eenige zijn uitsluitend bestemd ter omschrijving van zoodanige betrekkingen, te weten: *trots*, *krachtens*, *luidens*, *om — wille*, *jegens*, *overeenkomstig*, *wegens*, *nopens*, *rakende*, *betreffende*, *niettegenstaande*, *aangaande*, *belangende*, *onverminderd*, *aangezien*. Het zijn of naamwoorden, en wel meest zelfstandige, of deelwoorden. Tot dezelfde soort moeten gebracht worden eene menigte bijwoordelijke uitdrukkingen, uit een substantief met een voorzetsel bestaande, die door middel van het voorzetsel *van* de kracht van voorzetsels verkrijgen, bij voorbeeld: *in weêrwil*, *in spijt*, *ter gunste*, *ter zake*, *ten behoeve*, *door middel*, *uit aanmerking*, *uit kracht*, *naar gelang*, *ten aanzien*, *ten opzichte*, *ten overstaan*, *door toedoen*, enz.

www.libtool.com.cn

TWEEDE HOOFDSTUK.

OVER DE VORMING DER VOORZETSELS.

§. 110.

Over de oorspronkelijke voorzetsels.

1. De oorspronkelijke voorzetsels zijn de bijwoorden van plaats § 102. II. 2. 4). vermeld.

2. Tot verklaring van hunne meest algemeene beteekenis en daaruit afgeleid gebruik in bepalingen, die niet van eenig regeerend woord afhankelijk zijn, vereischen zij elk eene korte afzonderlijke beschouwing. In de Syntaxis (§ 128) wordt dit een en ander uitvoeriger behandeld, en voorts raadplege men het Woordenboek.

1). *Aan* geeft een zich bevinden *op de oppervlakte* eens voorwerps te kennen; bij voorbeeld: *de beeltenis hangt aan den wand.* Vervolgens, een zich bevinden *in de nabijheid* met onmiddellijke *aanraking* of *aangrenzing*, bij voorbeeld: *hij zit aan den haard.* Bij werkwoorden van beweging is dus *aan* zoo veel als *tot.* Vandaar dat het geschikt is om den datief te omschrijven, b. v.: *hij geeft een boek aan zijnen broeder*, d. i. eigenlijk *tot zijnen broeder.*

2). *Bij* beteekent *nabijheid* in het algemeen, bij voorb.: *hij woont bij mij.* Vervolgens, een *bijeenbehooren*, een vergezeld gaan van het eene en het andere, dus zooveel als *met*, en eindelijk *door middel van*, bij voorbeeld: *bij machte zijn*, *bij mij notaris*, *bij de wet.*

3). *Door* beteekent eene beweging, die een voorwerp of ruimte in twee deelen snijdt, dus *midden door*, bij voorb.: *hij loopt door de kamer*, en beduidt overdrachtig *door middel*, als: *het is door mij vervaardigd.*

4). *In* geeft een verblijf te kennen *binnen* zekere uitgebreidheid, bij voorbeeld: *in de stad*, *in de jeugd.* Voorts, daar

www.libtool.com.cn

een verkeeren *in* eene ruimte een vereenigd zijn *met* hetgeen die ruimte bevat, veronderstelt, heeft het niet zelden de kracht van *met*, en geeft, als dit voorzetsel, de zaak, uitgedrukt door het substantief, door *in* geregeerd, als de *wijze* of het *middel* der handeling te kennen; bij voorbeeld: *in haast*, *in de kracht Gods*. Met een werkw. of uitdrukking verbonden, die eene werking beteekent, welke tot zeker doel strekt, beduidt het zoo veel als *tot*, bij voorbeeld: *wegsmelten in tranen; in antwoord*, *in afrekening*, *in zijn belang*. — Van *in* komt *binnen* (zie § 106. 2.), hetwelk een *verblijven in eene beslotene ruimte* beteekent.

5). *Na*, *naar*, *naast*. *Na*, dat *nabijheid* beduidt, wordt gebruikt in de beteekenis van *achter*, te weten, een enkel maal een *plaatselijk* (b. v. *na zich sleepen*), maar doorgaans een *tijdelijk achter: hij komt na mij binnen*. *Naar*, een comparatief van *na*, geeft eene *richting ergens heen* te kennen, bij voorbeeld: *hij gaat naar de markt; naar het noorden gericht;* vervolgens, beduidt het *volgens*, bij voorb. *naar wensch*. De superlatiefvorm *naast*, die mede als voorzetsel kan gebruikt worden, beteekent *meest nabij*, en wordt bepaaldelijk gezegd van twee voorwerpen, die tot eene rij van voorwerpen behooren.

6). *Om* (*omme*) geeft eene beweging te kennen in eene kromme lijn, derwijze, dat eene zekere uitgebreidheid geheel of gedeeltelijk *ingesloten* wordt; als: *hij loopt om den hoek; om den hals*. Men sluit eene zaak in, wanneer men met die zaak iets voor heeft: vandaar dat *om*, overdrachtig, *met het doel om te bekomen*, *ten behoeve van*, beteekent, bij voorb.: *hij arbeidt om geld; ik doe het om u* of *om uwentwil;* en in het opschrift op een brief: *omme den Heer N.*

Aanm. De vorm *omme* bewaren ook welluidendheidshalve de samengestelde substantieven: *een ommezien*, *een ommekeer*, *ommegang* (*processie*).

7). *Op* beteekent een zich bevinden *aan het toppunt* eens voorwerps; bij voorbeeld: *op den toren*, *op de aarde*. Voorts een zich bevinden *aan eene plaats*, bij voorbeeld: *op het kas*

www.libtool.com.cn

teel, *op de kamer*, of *in eenen toestand: op de vlucht.* Verder een komen *onmiddellijk na*, b. v.: *op dit gezicht.*

8). *Te* geeft een zich bevinden *op* of *in eene plaats* te kennen. Behalve vóór de eigennamen van steden: *te Haarlem*, *te 's Hage*, komt het voorzetsel *te* thans vooral in adverbiale uitdrukkingen, veelal met het artikel in den datief samengesmolten, voor, als in: *ten grave*, *ter zee*, *te leen*, *ten tijde*, *ten dage.* Voorts staat *te*, veelal door *om* vergezeld, vóór den infinitief: *te zeggen*, *om te leven* (vergel. § 101. D. I.).

9). *Tot* is eene samenstelling van *toe* (*to*) met *te*, dus staat het voor *tote;* doch *toe* zelf staat reeds voor *te doe* (*do*), daar het in het Gothisch *du* luidt: alzoo is *tot* eene samenkoppeling uit *te do te.* *Tot* beteekent eene beweging, die zich *tot de grens* eener uitgebreidheid uitstrekt, bij voorb.: *hij loopt tot de markt*, *tot den avond.* Overdrachtig beduidt *tot* het *doel: hij arbeidt tot het heil zijns vaderlands.*

10). *Uit* geeft eene beweging te kennen, die de grenzen eener uitgebreidheid verlaat, bij voorbeeld: *gij gaat uit het huis.* Overdrachtig geeft het den *oorsprong* te kennen: *een beeld uit hout; het komt uit luiheid voort; uit leerlust.* — Van *uit* komt *buiten* (zie § 106. 2.), hetwelk *een blijven aan gene zijde der grenzen eener beslotene plaats* beteekent.

11). *Van* schijnt uit *af aan* ontstaan te zijn. Het geeft het punt te kennen, waar de beweging eenen aanvang neemt. Overdrachtig geeft het den *oorsprong* te kennen: vandaar dat het tot omschrijving van den genitief dient; voorts de *oorzaak: het komt van zijne overdrevene gevoelens; hij kermt van pijn*, en het *middel: van den wind leven.* Verder staat het vóór den naam der zaak, die het *onderwerp* en de *inhoud* is van eene waarneming of eene werking des geestes, als in: *van iets hooren*, *hij spreekt van zijne moeder.* *Hij zegt van ja*, geeft te kennen, dat *ja*, de *inhoud* van zijn antwoord is.

12). *Voor* beteekent een zich bevinden *aan eene* naar zeker punt *toegekeerde* zijde eens voorwerps: *hij staat voor de deur.* Wat zich *voor* iets of iemand bevindt, staat daar *ter zijner*

www.libtool.com.cn

beschikking: alzoo beteekent dit voorzetsel ook *ten behoeve van;* dus in: *hij werkt voor zijn vader, een middel voor de koorts.* Daar het voorzetsel *tegen* de richting beteekent *naar een voorwerp*, dat naar de beweging *toegekeerd* is, zoo valt de nauwe verwantschap der beteekenissen van *voor* en *tegen* in het oog: *vandaar* dat *voor* met *tegen* de beteekenis deelt van *in ruiling van*, en vervolgens *in de plaats van* kan beduiden, bij voorbeeld in: *hij komt op voor zijn broeder; iets voor geld bekomen; iemand voor een wijs man houden.*

3. Van de volgende voorzetsels zijn de stammen verloren:

1). *Achter*, dat *bij* beteekent in *achterwege*, dat is, *bij den weg*, beduidt overigens steeds een zich bevinden in de nabijheid van een afgekeerd voorwerp: *hij staat achter het huis.*

2). *Beneden* bestaat uit *be* (*bij*) en denzelfden stam, waaruit ook het bijwoord *neder* voortgesproten is, dat slechts in samenstellingen en afleidingen voorkomt: *nederdalen, nederig, vernederen* (vergel. § 104. 1.). Het beteekent een zich *lager* bevinden, dan een gegeven voorwerp.

3. *Onder* is een comparatief van het Goth. *und*, d. i. *tot.* Wat nu *tot* eenig punt en niet verder komt, blijft betrekkelijk *beneden* dat punt. Vandaar de beteekenis, bij voorb. in: *onder dak.* Wat nu van alle kanten door iets overdekt wordt, bevindt zich *te midden daarvan.* Dit is de beteekenis van *onder*, in: *onder zijne vrienden.*

Aanm. De beteekenis *te midden van* of *tusschen* brengt het begrip van *twee* mede. Vandaar dat *onder* voorheen zooveel als *beide, te zamen*, kon beteekenen, bij voorbeeld: *Walew.*. 2234: *onder rudders ende cnape beide*, en vs. 2237: *Die Waleweyn adde versleghen alle Onder hem en sinen gheselle*, dat is: *te zamen hij en zijn gezel.* Maerl.: *onder een en ander*, d. i.: *beide het een en het ander. Onder met brieve ende boden*, dat is: *beide met brief en bode. Onder nacht en dag* (Resol. St. Gen. 5 Nov. 1618. in HS.), d. i. *nacht en dag beide.* Dus in het nog gebruikelijke *onder ons, onder hen tienen*, eigenlijk: *wij, zij tien te zamen* (vergelijk §. 84. 3. 3).).

4). *Over*, de comparatief van het Goth. *uf*, hetwelk *onder* beteekent. Het geeft een zich *hooger bevinden* te kennen, in dier voege, dat het hooger gelegen voorwerp het lagere *over-*

www.libtool.com.cn

dekt, en zich daarover *uitbreidt: het kleed ligt over de tafel*, en overdrachtig: *hij spreekt over de liefde.* Denkt men zich de beweging *over* eene uitgebreidheid ten einde gebracht, zoo beteekent *over: aan gene zijde*, als in: *hij woont over het water.* — Van den zelfden stam komt *boven*, dat het tegenovergestelde is van *beneden*, en dus eenvoudig een zich *hooger bevinden* beteekent.

Aanm. Dat *over* het tegenovergestelde beteekent van het woord, waarvan het afkomt, laat zich verklaren uit het relatieve van de begrippen *boven* en *beneden.* Zoo komt in het Grieksch ὑπέρ van ὑπό, en in het Lat. super van sub.

5). *Zonder* ontkent het begrip van *wederkeerige betrekking* en dus van een *zich bijeenvinden*, b. v.: *hij gaat zonder zijnen vriend*, d. i. *afgescheiden van zijnen vriend.*

§ 111.

Over de voorzetsels uit bijvoegelijke naamwoorden of deelwoorden ontstaan.

Voorzetsels met *bijvoegelijke naamwoorden* samenhangende zijn:

1. *Met* (als bijwoord: *mede*) hangt samen met een adjektief, dat bewaard is in *middag*, en waarvan *midden* afkomt, alsmede in het voegwoord *mits* (eigenlijk *met des*), dat nog als voorzetsel voorkomt in het samengekoppeld bijwoord *mitsdien. Met* duidt eene *wederkeerige betrekking* aan en beteekent dus zoo veel als *in gezelschap van*, vervolgens, overdrachtig: *met behulp van, door middel van.*

2. *Sedert* of *sinds* komt van een oud adjektief *sid, laat* (zie § 104. 1.); het had voormaals nog een anderen vorm: *siden* (*sident*), die tot *seder* (*sedert*) staat, als *uiter* tot *uiten* (zie ald.), en waarvan *sinds* ook, door synkope der *d*, kan ontstaan zijn. Het geeft een tijdpunt te kennen, dat als aanvang eens voortdurenden tijds gedacht wordt.

www.libtool.com.cn

3. *Eer*, eigenlijk een adjektief, *vroeg* (zie § 70. 2. 5).), komt thans slechts als bijwoord of voegwoord voor; doch dit voegwoordelijk gebruik veronderstelt de praepositionale kracht van dit woordje; wat toch is *eer hij komt*, anders dan *eer dat hij komt*, dat is, *vóór dat*, *voor den tijd dat*.

4. *Tusschen* is een datief meerv. van een in het Oudduitsch bestaand adjektief *twisk* van *twee*. Deze datief hangt af van een uitgelaten voorzetsel *in* of *onder*. Thans word *tusschen* tot een bijwoord, zoodra het met *in* en *onder* wordt samengekoppeld. Het beteekent een zich bevinden *te midden van twee* voorwerpen.

5. Van nog gebruikte adjektieven stammen de voorzetsels *langs*; *nevens* (voor *in even*) en *benevens*; *rond*, *rondom* en *om — rond*. *Langs* beteekent eene beweging ter zijde eens voorwerps; *nevens* beduidt *aan de zijde van* en *op gelijke lijn*; *benevens* geeft *bijeenzijn* te kennen zonder onderlinge betrekking; over de kracht van *rond*, *rondom* en *om — rond* is gehandeld § 109. II. 2. 1). *b*.

6. De *participiale* voorzetsels, als *volgens* (voor *volgends*), *blijkens* (voor *blijkends*), *rakende*, *betreffende*, *belangende*, *aangaande*, *uitgenomen*, enz. verklaren zich zelven, aangezien zij met nog bestaande werkwoorden in verband staan. *Nopens* staat voor *nopends* en is een bedrijvend deelwoord (met bijwoordelijke *s*) van *nopen*, dat is, *duwen*, *aanstooten*, *aanraken*, *raken*; aldus is het zinverwant met *rakende*, *betreffende*, *belangende*. *Omtrent* is eene omzetting van *trendom*. Dit *trend* is het Friesche en Noordsche *trind*, d. i. *rond*.

§ 112.

Over de voorzetsels uit zelfstandige naamwoorden ontstaan.

Zelfstandige naamwoorden, in verbogen vorm en zelven van eene praepositie afhankelijk, worden als voorzetsels gebezigd:

www.libtool.com.cn

1. *Bezijden*, uit *be* (*bij*) en den zwakken datief van *zijde*, wordt nog slechts in *bezijden* (d. i. *niet overeenkomstig met*) *de waarheid*, voor *bezijden van de waarheid*, als zelfstandig voorzetsel gebruikt.

2. *Halve* treedt slechts in samenkoppeling op, *plichtshalve*, *weshalve*, en vormt met *be*, *behalve*. Het is een oud substantief, afgeleid van *half*, en beteekent dus *helft*, *zijde*, *kant:* dus beteekent *halve*, *van de zijde van*, en *behalve*, *met terzijdestelling van*.

3. *Jegens* en *tegen* komen van een in het Oudduitsch voorkomend substantief (gagan, *gegen*). *Tegen* staat voor *te jegen;* met *be* vereenigd leverde *jegen*, *bejegen*, dat nog slechts in het werkwoord *bejegenen* overig is. De beteekenis van *tegen* is § 110. 2. 12). verklaard. *Jegens*, dat eigenlijk hetzelfde beduidt, wordt uitsluitend aangewend om *zedelijke betrekking* aan te duiden.

4. *Krachtens* is ontstaan uit *kracht* of *krachte:* de adverbiale *s* bracht de inlassching eener *n* mede., De beteekenis komt overeen met die van *uit kracht van*.

5. *Luidens* behoort tot het substantief *luid* (*geluid*). Oorspronkelijk heette het volledig *naar luide* (nog zegt men *naar luid van*); later werd de praepositie (*naar*) weggelaten; daarop de bijvoegelijke *s* aangenomen, die de inlassching der *n* medebracht.

6. *Omstreeks* bestaat uit *om* en *streek* en beteekent dus *om den streek van;* als bijwoord is het synoniem met *ongeveer* (zie § 106. 2.) en *omtrent* (zie § 111. 6.).

8. *Tijdens* is, op dezelfde wijze als *luidens* van *luid*, ontstaan van *tijd*, en beteekent dus *ten tijde van*.

9. *Trots* is, als voorzetsel gebruikt, verkort voor *ten trots van*. Zoo bezigt men ook wel *spijt* voor *ten spijt van*.

10. *Wegens* is ontstaan van *weg*, als *luidens* van *luid* en *tijdens* van *tijd:* het is dus de datief van dat woord, afhangende van het weggelaten *van*, en alzoo eigenlijk één en hetzelfde met *van wege*, dat echter *van de zijde van* beteekent, terwijl

www.libtool.com.cn

wegens den *grond* van eene handeling of toestand te kennen geeft.

11. *Wille* wordt in verbinding met *om* als voorzetsel gebruikt, doch in dier voege, dat het beheerschte substantief in den genitief tusschen *om* en *wille* te staan komt: *om mijns vriends wille.* Zie verder § 74. 1. 2).

12. *Uitwijzens* is de infinitief van *uitwijzen* met de bijwoordelijke *s*, en beteekent dus *naar uitwijzen van:* het behoort tot den stijl van de balie.

NEGENDE AFDEELING.

OVER HET VOEGWOORD.

EERSTE HOOFDSTUK,

OVER HET VOEGWOORD EN ZIJNE SOORTEN.

§ 113.

I. 1. Voegwoorden zijn woorden, die volzinnen verbinden met aanduiding van de betrekking, waarin deze tot elkander staan (vergel. § 46. 8.).

1). Vaak verbinden de voegwoorden, in plaats van geheele zinnen, slechts enkele woorden met elkander; doch oorspronkelijk bestaan er ook dan twee of meer zinnen, die samengetrokken zijn, omdat zij hetzelfde subjekt of praedikaat of eenig ander zindeel gemeen hebben. Zeg ik, bij voorbeeld: *mensch en dier verheugt zich in de lente,* zoo zijn er twee zinnen, die hetzelfde praedikaat met zijne bepaling gemeen hebben, en

www.libtool.com.cn

dus weder gescheiden kunnen worden, op deze wijze: *de mensch verheugt zich in de lente, en het dier verheugt zich in de lente.* Desgelijks is de samengestelde zin: *hij is beroemd, maar bescheiden,* op te lossen in de twee zinnen: *hij is beroemd, maar hij is bescheiden,* enz. Vergel. Synt. § 120. Aanm. bl. 13.).

Aanm. In een zin als *mensch en dier verheugt zich* is alleszins samentrekking aan te nemen; doch deze samentrekking laat zich niet dan door ontbinding van den zin opsporen. In dit geval nu beschouwt men den zin als *eenvoudig* met *samengeschikte* zindeelen. Slechts dan spreekt men in de Grammatica van *samentrekking* uit twee of meer zinnen, wanneer ook zonder ontbinding de oorspronkelijke meervuldigheid van den zin blijkt, als in: *Het bloed ontvliet de wonde, Het licht, zijn brekend oog* (vergel. Synt. § 135. met § 144.).

2). Dient een woord, dat doorgaans als voegwoord voorkomt, slechts tot versterking van een enkel zindeel, dan moet het niet als een echt voegwoord, maar als een bijwoord van het *zinsverband* worden aangemerkt; bij voorbeeld *ook* in dezen zin: *ook ik ben schilder.* Wel heeft hier eene terugwijzing op een in de gedachte aanwezigen nevengeschikten zin plaats; doch het voegwoord, hetwelk dien nevengeschikten zin met den uitgedrukten zin zou verbinden, is met denzelven verzwegen. Aldus is bij dien volzin: *ook ik ben schilder,* aan te vullen: *niet alleen hij is schilder, maar ook ik ben schilder.* Deze zinnen worden derhalve door het voegwoord *maar* vereenigd, en *ook* is en blijft een bijwoord, tegen het bijwoord *alleen* van den voorgaanden zin overstaande. *Ook* is daarentegen een voegwoordelijk bijwoord in dit zinsverband: *hij heeft mij beloofd te komen, ook twijfel ik niet, of hij zal zijne belofte gestand doen.*

2. Geen woord is van nature voegwoord: andere rededeelen *worden* voegwoorden door hunne aanwending ter verbinding van volzinnen. Verreweg de meeste voegw. zijn oorspronkelijk bijw. of bijwoordelijke woordverbindingen; *dat* is eigenlijk een vnw., en *hetzij, ten zij, ten ware* (zie § 101. C. I. 2.), en zelfs *maar* (zie § 107.) zijn conjunctief gebruikte volzinnen. *Echte voegwoorden* noemt men die, welke uitsluitend voegwoorde-

www.libtool.com.cn

lijke kracht bezitten en niet daarbij een logisch bestanddeel van den samengestelden zin, waartoe zij behooren, bevatten; het zijn: *en*, *noch*, *maar*, *doch*, *of*, *want*, de tegenstellende *nu* en *dan*, en het redengevende *toch*. Het voegwoord *dat* heeft daarom voegwoordelijke kracht, omdat het eigenlijk een betrekkelijk voornaamwoord is en met het bepalende persoonlijk voornaamwoord *het*, het zij dit uitgedrukt zij of niet, in wederkerig verband staat. Alle voegwoorden, welke overigens aan het hoofd eens bepalenden zins staan, zijn slechts voegwoorden krachtens het daarbij gedachte woordje *dat*, hetwelk hier duidelijk de waarde van een betrekkelijk voornaamw. bezit. Zoo is *terwijl* eigenlijk *te der wijle*, dat is, *op dien tijd dat*, of *op den tijd*, *op welken*. Ook *daar*, als conjunctie gebezigd, beteekent *op dien tijd*, waarbij evenzoo *dat* moet verstaan worden. Desgelijks kunnen sommige voorzetsels en zuivere bijwoorden, door er *dat* bij te verstaan, als voegwoorden optreden; bij voorbeeld: *naar het valt; nu hij gekomen is; vóór hij zal terugkeeren; eer hij het gehoord had; sedert hij te huis is.* Achter deze woordjes kan men *dat* even goed uitdrukken, als weglaten; bij voorbeeld: *naar dat het valt; voor dat hij zal terugkeeren; eer dat* of *eer dan hij het gehoord had.* Andere voorzetsels kunnen mede als voegwoorden gebruikt worden, doch niet zonder *dat*, zoo als *behalve*, *zonder*, *in plaats*; bij voorbeeld: *behalve dat ik het u zelf gezegd heb; zonder dat hij aan zijn plicht denkt; in plaats dat hij zijne schuld belijden zou.* — Achter woorden, die door uitsluitend gebruik conjunctief zijn, is het onnoodig en bij gevolg verwerpelijk nog het woord *dat* of *of* te voegen. Zoo is het verkeerd te zeggen: *zie nu, hoe verkeerd dat gij gehandeld hebt; ik wil u zeggen, hoe of het is gekomen. Hy is — nauwelyx te vinden Schoon dat hy onder u omwandelt en verkeert* (de Decker).

II. De voegwoorden zijn te onderscheiden, ten eerste, naar den verschillenden aard van de zinnen, die zij met andere zinnen verbinden; ten tweede, naar hunne beteekenis, dat is,

www.libtool.com.cn

naar de verschillende logische betrekkingen van zin tot zin, door hen uitgedrukt.

1. Uit het eerste oogpunt worden de voegwoorden verdeeld in *nevenschikkende* (*coördineerende*) en *onderschikkende* (*subordineerende*). De eerste verbinden twee zinnen, die gelijken rang hebben, bij voorb.: *hij spreekt en ik gehoorzaam;* die van de tweede soort verbinden een afhankelijken zin met een hoofdzin, bij voorbeeld: *ik gehoorzaam, als hij spreekt.* Hier voegt de zin: *als hij spreekt* slechts eene bepaling toe aan den hoofdzin: *ik gehoorzaam*, en heet daarom *afhankelijke zin.* De bepalingen, door afhankelijke zinnen uitgedrukt, zijn evenzeer verschillend, als de bepalingen binnen de grenzen van een enkelen zin. Daar nu, binnen de grenzen van een enkelen zin, eene bepaling of door een substantief, of door een adjektief, of door een bijwoord wordt uitgedrukt, zoo vervangt een afhankelijke zin of een substantief, of een adjektief, of een bijwoord, en zijn er bij gevolg drie soorten van afhankelijke zinnen: *substantieve*, *adjektieve* en *adverbiale* afhankelijke zinnen. Bij voorbeeld. In: *dat hij aangekomen is, verheugt mij*, vervangt de zin: *dat hij aangekomen is*, het subjekt van het praedikaat *verheugt;* in: *ik hoor, dat hij te huis is*, vervangt de zin: *dat hij te huis is*, het objekt van het transitieve werkwoord *hooren;* daar nu het subjekt en het objekt doorgaans door een substantief worden uitgedrukt, zoo zijn die afhankelijke zinnen substantieve zinnen. In: *de man, die zijn plicht doet, is gelukkig*, voegt de zin: *die zijn plicht doet*, eene zoodanige bepaling bij *de man*, als anders door een adjektief wordt uitgedrukt, daar hij zoo veel zegt, als: *de zijn plicht doende* man: bij gevolg maken die woorden een adjektieven afhankelijken zin uit. In: *hij kwam toen het te laat was*, eindelijk, bepalen de woorden: *toen het te laat was*, den tijd van zijn komen: zij vervangen derhalve een bijwoord van tijd en vormen een adverbialen zin.

2. Naar de *beteekenis* worden de voegwoorden onderscheiden 1) in: *aaneenschakelende* of *copulatieve*, 2) in *tegenstel-*

www.libtool.com.cn

lende of *adversatieve*, 3) in *plaats-* en *tijdsbepalende*, 4) in voegwoorden *van hoedanigheid*, *hoeveelheid* en *graad* of *intensiteit*, 5) in *causale* voegwoorden, die *een gevolg*, *reden*, *doel*, te kennen geven, 6) in *voorwaardelijke* of *conditionale*, en *toegevende* of *concessieve*, 7) in voegwoorden *der wijze*, 8) in *grammatisch verbindende* voegwoorden. De eerste twee soorten zijn bij uitsluiting nevenschikkend; al de overige onderschikkend, en wel zijn de zinnen, door voegwoorden van de 3de, 4de, 5de, 6de en 7de soort met den hoofdzin verbonden, alle *bijwoordelijke* zinnen; die, aan welker hoofd voegwoorden staan van de laatste soort, zijn of adjektieve of substantieve zinnen.

1). Bij uitnemendheid *aaneenschakelend* zijn het koppelwoordje *en* en het daartegen overstaande negatieve *noch*. Overigens treden als copulatieve voegwoorden op, behalve *ook*, de bijwoorden: *desgelijks*, *insgelijks*, *alsmede*, *daarenboven*, *bovendien*, *zoowel — als ook*, *niet alleen* of *niet slechts — maar ook;* voorts de *ordinatieve* of *rangschikkende* en *partitieve* of *verdeelende* bijwoorden: *ten eerste*, enz., *verder*, *wijders*, *voorts*, *eindelijk; deels — deels*, *nu een — dan eens*, enz.

Aanm. Ten eerste is zuiver bijwoord zonder inmenging van den natuur eens voegwoords, wanneer het zoo veel als *dadelijk; verder*, wanneer het *meer verwijderd* beteekent; *eindelijk*, wanneer het eene tijdsbepaling inhoudt.

2). De *tegenstellende* zijn: *maar*, *doch*, *edoch*, *nu*, *dan*, en de bijwoorden *toch*, *evenwel*, *nogtans*, *echter*, *niettemin*, *desniettegenstaande*, *intusschen*, *veeleer*, *alleenlijk*, *daarentegen*, *ja! ja zelfs! neen! integendeel;* alsmede de zich wederkeerig uitsluitende (*disjunctieve*) *of — of*, *hetzij — hetzij*, *hetzij — of*. Vóór het eerste der beide zindeelen behoeft *of* niet noodwendig uitgedrukt te worden; staat evenwel *of* slechts eenmaal, dan is de tegenstelling veel minder sterk, ja! dan treedt deze conjunctie zelfs wel op als een *verklarend* (*explanatief*) voegwoord, bij voorbeeld: *men noemt dit rededeel substantief of zelfstandig naamwoord.* — Volgt achter

www.libtool.com.cn

ketzij een volledige zin, dan is deze ondergeschikt, vermits er de conjunctie *dat* bij gedacht of ook wel bij uitgedrukt wordt.

3). De bijwoordelijke voegwoorden, die eene *plaats* aanduiden zijn: *waar*, *alwaar*, *vanwaar*, *waarheen*, *werwaarts*, die een *tijd* beteekenen: *als*, *toen*, *wanneer*, *terwijl*, *daar*, *gedurende dat*, *zoo lang* (*als*), *zoodra* of *zoo ras* (*als*), *zoo vaak* of *zoo dikwijls* (*als*), *nu* (*dat*), *tot* (*dat*), *nadat*, *sedert* (*sinds*), *bevorens*, *alvorens*, *vóór* (*dat*), *eer* (*dan* of *eer dat*).

4). De voegwoorden van *hoedanigheid* brengen twee zinnen in verband door vergelijking van de vermelde hoedanigheid: het zijn dus *comparatieve* voegwoorden: *gelijk* (*als*), *even als*, *zoo als*; achter comparatieven: *dan*; achter een adjektief voorafgegaan door *te* (*al te*): *dan dat*, bij voorb.: *dit boek is te groot, dan dat het op die plank zou kunnen staan.* — Die van *hoeveelheid* geven te kennen, dat de hoedanigheid toeneemt of gewijzigd wordt in evenredigheid met die, welke in den bepaalden zin vermeld is: het zijn dus *proportionale* voegwoorden: *hoe — des te*, *hoe — hoe*, *naarmate*, (*al*) *naar* (*dat*), *naar gelang*. — Die van *graad* of *intensiteit* dienen om den inhoud eener rede ten aanzien van den omvang of graad te beperken: zij zijn bijgevolg *restrictieve* (*beperkende*) voogwoorden: *in zoo verre* (*als*), *voor zoo verre*.

5). Van de *causale* voegwoorden geven een *gevolg* te kennen de dusgenaamde *illatieve* of *conclusieve* voegwoorden: *zoodat*, *weshalve*, *vanhier dat*, *vandaar dat*. — Eene *reden* duiden aan de in engeren zin *causale* voegwoorden: *omdat*, *daar*, *dewijl*, *wijl*, *vermits*, *overmits*, *nademaal*, *naardien*, *doordien*, *aangezien*, en de meestal tijdelijke voegwoorden *sinds* en *nu*. De redengevende conjuncties *want* en *toch* maken eene uitzondering op den regel, dat de voegwoorden van deze soort door eene ondergeschikte constructie gevolgd worden (zie § 114. I.). — Een *doel* geven te kennen de dusgenaamde *finale* voegwoorden: *opdat*, *ten einde*.

6). *Voorwaardelijke* voegwoorden, die een veelal voor-

www.libtool.com.cn

waardelijken zin met den hypothetischen zin verbinden, aan welks hoofd zij staan, zijn: *indien*, *bijaldien*, *ingeval dat*, *als*, *zoo*, *wanneer*, *tenzij*, *tenware*, *mits*. — De *concessieve* of *toegevende* of wel *inwilligende* voegwoorden *geven* iets als werkelijk of mogelijk *toe*, dat echter door eene andere uitspraak beperkt of opgeheven wordt; vanhier dat op een concessieven zin steeds een adversatieve zin volgt. Zij zijn: *ofschoon*, *schoon*, *al*, *hoezeer*, *hoewel*, *alhoewel*, *niettegenstaande*, *hoe — ook*: *welke*, *wie*, *hoedanig*, *waar* en *werwaarts — ook*. *Al* heeft den zin, aan welks hoofd het staat, niet met de constructie des afhankelijken zins, maar met die des hoofdzins achter zich (zie § 114. I.).

Aanm. Achter *mits*, *indien maar niet*, *ofschoon*, *zoo*, *hoewel*, *hoe — ook* enz. staat niet zelden een enkel adjektief, deel- of bijwoord, in plaats van een volledigen afhankelijken zin, bij voorb.: *ik verlang nog een stukje, mits niet te groot; ik waarschuw u, indien maar niet te vergeefs; ofschoon jong, is hij* enz.; *zoo mogelijk, zal ik komen; hoe jong ook, toch is hij voorzichtig.* Zie Synt. § 122. B. II. 2. 2). Aanm. en § 145. III. 4. 1).

7). De voegwoorden *der wijze* verbinden met den hoofdzin een adverbialen zin, die de *wijze* van de in den hoofdzin vermelde gebeurtenis of handeling opgeeft: *zoo — dat*, *alsof*, *als*, *of*. Dit *als*, met de kracht van *alsof*, heeft den zin met de constructie van den hoofdzin achter zich (zie § 114. I.).

8). De *grammatisch verbindende* voegwoorden zijn *als*, *dan*, *dat* en *of*.

a. *Als* en *dan* staan vóór *adjektieve* zinnen. *Als* is *verklarend* (*explanatief*); bij voorbeeld: *mijn vriend, als rechtschapen man, zal dit ongetwijfeld erkennen.* *Dan* is *uitzonderend* (*exceptief*); bij voorbeeld: *niets, dan genoegen, heb ik van hem beleefd.* Achter deze woordjes (*als*, *dan*) moet men, wil men den zin volledig maken, een betrekkelijk vnw. invullen: *mijn vriend, als die een rechtschapen man is; niets, dan hetgeen genoegen is.*

b. *Dat* verbindt steeds of in de meeste gevallen *substantieve* zinnen met den hoofdzin; bij voorbeeld: *Den Christen voegt het, dat hij lijdt.* *De dag, dat hij aankwam, was*

www.libtool.com.cn

mij een feest (hier vervangt de zin *dat hij aankwam*, een substantief in den genitief: *zijner aankomst*). *Ik verneem, dat hij komen zal.* — *Of* wordt dan gebezigd, wanneer de inhoud van den zin als twijfelachtig gedacht wordt. Zoo zegt men: *ik weet niet, of hij ziek is; ik twijfel, of hij komen zal; hij verzoekt, of gij het doen wilt.* Zeg ik, daarentegen: *ik weet niet, dat hij ziek is*, zoo werd zijn *ziek zijn* als stellig vermeld; *ik twijfel er aan, dat hij komen zal*, zoo was zijne komst als eene stellige waarheid opgegeven. Dit *of* is hetzelfde *of*, dat *indien* beteekent en aan het hoofd van hypothetische zinnen met *schoon* verbonden wordt. Daar nu een bloot voorondersteld bestaan geen werkelijk bestaan is, zoo kon deze conjunctie als het verbindingsmiddel gebezigd worden tusschen den hoofdzin en zulk een substantieven zin, welks inhoud iets uitmaakt, dat *niet* als werkelijk wordt aangenomen. Bij voorbeeld: *het duurde niet lang, of hij kwam*, dat is, *dat hij niet kwam, duurde niet lang.* Ook negatief gedachte *adjektieve* zinnen kunnen door *of* worden ingeleid, bij voorbeeld: *er was niemand, of hij verblijdde zich*, dat is: *die zich niet verblijdde.* Zoo de hoofdzin de negatieve uitdrukkingen *nauwelijks, niet zoodra*, bevat, wordt de volgende tijdbepalende *adverbiale* zin door middel van *of* met dien hoofdzin verbonden: *nauwelijks zag hij het in, of hij bekende schuld*, dat is, *dat hij geene schuld bekende* lag daaraan dat hij het *nauwelijks inzag. Niet zoodra was hij ingelicht, of hij gevoelde zich bevredigd*, dat is, *dat hij zich niet bevredigd gevoelde*, was dat hij niet *dra ingelicht was.*

www.libtool.com.cn

TWEEDE HOOFDSTUK.

OVER DE VORMING EN HET GEBRUIK DER VOEGWOORDEN.

§ 114.

De meeste voegwoorden zijn, wat hunne vorming aangaat, in de Afdeeling over het Bijwoord verklaard: hier schiet ons over, enkele ten dezen aanzien nog onverklaard gebleevene toe te lichten en omtrent het gebruik der voegwoorden het noodige mede te deelen. Uitvoerig wordt over hun gebruik gehandeld in de Syntaxis, § 145.

I. Algemeene opmerkingen:

De aaneenschakelende voegwoorden: *en*, *nog*, *zoowel — als ook*, *niet alleen — maar ook*, en de tegenstellende: *doch*, *edoch*, *of*, *dan*, *ja*, *neen* en *maar* staan steeds vóór aan den zin zonder eenige wijziging in zijne constructie te weeg te brengen. Evenwel is *maar* oorspronkelijk eene onderschikkende conjunctie, daar het staat voor *ten ware dat* (zie § 107.); doch de hooge toon, dien men bij het spreken doorgaans aan dit voegwoord geeft, is ongetwijfeld de oorzaak geworden, dat het uit het redeverband werd gerukt, en thans als eene echte conjunctie behandeld wordt. Dezelfde oorzaak zal hetzelfde gevolg teweeggebracht hebben ten aanzien van *want* en het anders onderschikkende *of* vóór negatief gedachte zinnen en achter *nauwelijks* en *niet zoodra* (zie § 113. II. 2. 8).). Het tegenstellende *nu* en het redengevende *toch* staan mede buiten het zinsverband zonder invloed op de woordorde uit te oefenen, maar meestal achter het eerste woord, hetzij al of niet door eene bepaling voorafgegaan. Door deze plaatsing is het redengevende *toch* altijd duidelijk van het tegenstellende *toch* onderscheiden; men vergelijke slechts: *hij toch was van oordeel*, met: *hij was toch van oordeel*, of *toch was hij van oordeel.*

www.libtool.com.cn

Het tegenstellende *toch* bewaart, blijkens zijnen invloed op de constructie in het laatste voorbeeld, even als de overige aaneenschakelende en tegenstellende voegwoorden *desgelijks*, *bovendien*, *evenwel*, *nogtans* enz., den aard eens bijwoords: staan deze voor aan den zin, dan moet het subjekt achter het verbaal bestanddeel des praedikaats te staan komen; bij voorb.: *evenwel gelooft hij hem.* Alleen nog *integendeel* en, hoezeer niet noodwendig, *ten eerste*, *ten tweede* enz., *eensdeels — andersdeels* en andere ordinatieve en partitieve voegw. staan buiten het redeverband, doch niet alleen vooraan, ook midden in den zin. — De conjuncties van de derde en de volgende soorten vorderen de woordorde van den afhankelijken zin, hierdoor gekenmerkt, dat het werkwoord zoo veel mogelijk achteraan staat, terwijl het door het subjekt met alle bepalingen wordt voorafgegaan. Hier zijn alleen *want*, het redengevende *toch*, en *of*, in de gestelde gevallen, uitgezonderd; voorts het concessieve *al* en het modale *als* voor *alsof.* Deze beiden oefenen denzelfden invloed op de woordorde, dien bijwoorden daarop uitoefenen, b. v.: *al heeft hij geen lust. Als zagen zij hem* d. i. *alsof zij hem zagen.* Ook zijn *al* en *als* werkelijk bijwoorden, waarbij het conjunctieve woord *of* begrepen wordt: *al* is het telwoord, bijwoordelijk gebruikt, en *als* is, even als in *alsof*, het bijw. *alzoo* (zie § 108. 1.). Vroeger vorderde dit *als* de woordorde van den afhankelijken zin; vandaar nog: *als het ware* nevens *als ware het.*

II. Bijzondere aanmerkingen:

1. *Aaneenschakelende voegwoorden.*

1). *En* is door apokope ontstaan uit *ende* (§ 26. 2.), welke vorm nog sporen heeft nagelaten in de bijwoordelijke uitdrukkingen *over entover*, dat is, *over ende over; uit enterna*, dat is, *uit ende daarna* (de *t* toch is uit de dubbele *d* ontstaan); *op enduit*, dat is, *op ende uit; op entop*, dat is, *op ende op; heelendal*, dat is, *heel ende al.*

2). *Noch* is ontstaan uit de ontkennende partikel ni, verbonden met het Goth *uh*, d. i. *en:* dus beteekent het *en niet.*

www.libtool.com.cn

3). *Ook* is ontstaan uit het Gothische werkwoord áukan, *vermeerderen.*

2. *Tegenstellende voegwoorden.*

De beteekenis van verscheidene adversatieve voegwoordelijke bijwoorden is in den grond copulatief of augmentatief (*vermeerderend*): *echter* (hetzelfde als *achter*) beteekent *daarna; evenwel* is hetzelfde als *evenzeer*, vervolgens: *het voorgaande is om het even*, dat is, *moge gelden, maar toch —; nogtans* dat uit *nog dan* ontstaan is (zie § 17. I. 2.) en dus *zelfs dan nog* beduidt, en *ja, ja zelfs*, zijn blijkbaar augmentatief.

1). *Niettemin* bestaat uit *niet de min*, d. i., *niet deste minder* (zie § 108. 3. 4).). *Desniettemin* heeft den genitief van het aanwijzend voornaamwoord *dat* vóór zich en beteekent dus: *deswegens* of *daarom niet te minder.*

2). Het adversatieve (disjunctieve) *of* is oorspronkelijk onderscheiden van het oorspronkelijk conditionale (onderschikkende) *of*, dat *indien* beduidt. Het eerste luidt in het Goth. aihthau (§ 17. I. 3). Het tweede komt van een substantief (iba), dat *voorwaarde* beteekent. Het modale bijwoord *of* aan het hoofd van een vragenden zin is oorspronkelijk voor de disjunctieve conjunctie te houden (zie Synt. § 143. II. 1. 1).).

3. *Voegwoorden van tijd.*

Toen en *als* zijn in het tegenwoordig heerschend gebruik onderscheiden. *Toen* staat voor zinnen, die eene bijzondere historisch medegedeelde gebeurtenis vermelden; dit is het geval niet met *als*, noch met *wanneer*, dat, als oorspronkelijk vragend bijwoord, geen bepaald tijdpunt vaststelt (zie Synt. § 145. III. 1. 2).).

4. *Voegwoorden van hoeveelheid.*

In plaats van *hoe — des te* met herhaalden comparatief: *hoe rijker — des te milder*, gebruikt men, wanneer men een voortschrijdende mate van dezelfde hoedanigheid wil uitdrukken: *hoe langer hoe*, bij voorbeeld: *hij wordt hoe langer hoe geleerder*, ook wel: *hoe langs zoo* (over de *s* achter *lang* zie § 104. 2. Aanm. 2.) of *zoo langs zoo*, of wel: *al* met her-

www.libtool.com.cn

haalden comparatief: *al grooter en grooter;* hier staat *al* voor *alzoo* (zie § 108. 1.) en dient slechts tot verduidelijking: weshalve het ook zonder schade kan wegblijven.

5. *Causale voegwoorden.*

1). Voor *omdat* wordt soms *dat* gebezigd: *ik ben blijde, dat gij gekomen zijt.*

2). In de gemeenzame rede bezigt men dikwijls *omdat* met *finale* kracht (voor *opdat*), bij voorbeeld: *ik zeg het, omdat gij begrijpen zoudt;* alsdan wordt het *doel* der handeling als hare *oorzaak* of *grond* voorgesteld. Doch het eigenlijke finale voegwoord is (behalve *ten einde*) *opdat*, hetwelk eigenlijk *op voorwaarde dat* beteekent (Synt. § 128. B. 23.): zoo bezigen wij de voorwaardelijke conjunctie *of* (*indien*) in finale zinnen: *ik doe het, of hij zijne dwaling mocht inzien.* — *Dat* voor *opdat* komt voor in zegswijzen, als: *hij doet zijn best, dat hij zijn brood verdienen moge.*

6. *Voorwaardelijke en concessieve voegwoorden.*

1). Het woordje *zoo* wordt thans slechts dan tot eene conjunctie, wanneer het in voorwaardelijken zin genomen wordt: *zoo gij komt, zal ik blijde zijn.* Aan het hoofd van den nazin geplaatst, blijft het, hoezeer voegwoordelijk gebezigd, niettemin een bijwoord, bij voorbeeld: *daar ik hiertoe alles heb voorbereid, zoo zal ik niet in gebreke blijven het te doen.* — Hypothetische zinnen kunnen geheel van voegwoorden verstoken blijven: slechts moeten zij dan, om hunne betrekking tot den nazin te doen gevoelen, de vragende woordorde aannemen, bij voorbeeld: *waart gij gekomen, zoo zou het mij aangenaam geweest zijn.*

2). *Ofschoon* bestaat uit het conditionale *of* (zie boven II. 2. 2).) en het adjektief *schoon*, welks beteekenis hier tot die van een bloot vormwoord verzwakt is. *Ofschoon hij kome*, is: *of hij schoon kome*, dat is: *het is schoon* (*goed en wel*), *dat hij kome, niettemin* enz. vergelijk *hoewel, alhoewel, hoezeer*, dat is: *het moge wel, het moge waar zijn*, of *hoe zeer waar het zij.* Ten gevolge van het veelvuldig voorkomen

www.libtool.com.cn

dezer verbinding *ofschoon* met *of*, is men gewoon geraakt de kracht van het volledige *ofschoon* in de bloote versterking *schoon* te vinden, en thans kan men, met weglating van het voorwaardelijke (of concessieve) *of*, zeggen: *schoon ik kome; schoon hij haar ziet.* Westerbaen schrijft ergens: *schoon of heel Indië voor uwe krijgsluy beefde.* Zoo heeft ook *al* concessieve kracht: *al is hij nog zoo rijk*, hoezeer *al* mede oorspronkelijk slechts eene versterking der voorwaardelijke conjunctie *of* is: nog kan men zeggen: *of hij al komt, het baat niet.*

Aanm. De Decker gebruikt *schoon* ook met *al* scheidbaar vereenigd: *al waer ze 't schoon*, dat is, *alschoon* (of *ofschoon*) *zij 't ware.* Men vergelijke met ons *schoon* in *of — schoon* het gebruik van 't Fransche *beau* in: *il a beau nier la vérité*, en in *un beau jour*, waar *beau*, daar het zoo veel als *quelconque*, *op een dag*, *welke ook*, beteekent, insgelijks concessieve kracht heeft.

7. *Voegwoorden der wijze.*

Of alleen kan volstaan om dat uit te drukken, wat men doorgaans met *alsof* te kennen geeft, bij voorbeeld: *hij ligt of hij dood ware.* In plaats van *zoo dat* gebruikt men niet zelden eenvoudig *dat*, bij voorb.: *het vriest, dat het kraakt.*

8. *Grammatisch verbindende voegwoorden.*

Daar *dat* de onderschikkende conjunctie bij uitnemendheid is, zoo is het ook in onze taal niet vreemd het in plaats van de herhaling eener conjunctie, vóór den voorgaanden afhankelijken zin uitgedrukt, aan te wenden. Zoo zegt Vondel: *Toen nu verdreven was 't saffraanlicht van Auroor En dat de vijver van den Hove met den gloor Der zon was overspreid.* Doch de constructie van zulk een tweeden afhankelijken zin geeft te duidelijk te kennen, dat het mede door middel van het eens genoemde voegwoord aan den hoofdzin ondergeschikt is, dan dat het noodig zou zijn het voegwoord te herhalen of *dat* in plaats van het eerste voegwoord aan te wenden. — Moeten twee met de onderschikkende conjunctie *of* aanvangende zinnen disjunctief verbonden worden, dan bezigt men, in plaats van de disjunctieve conjunctie *of*, het tegenstellende voegwoord *dan*, bij voorbeeld: *ik weet niet, of hij komen, dan of hij te huis blijven zal.*

www.libtool.com.cn

TIENDE AFDEELING.

OVER DE TUSSCHENWERPSELS.

§ 115.

I. 1. *Tusschenwerpsels* zijn klanken, die een gevoel of eene zintuigelijke waarneming uitdrukken (§ 1. 1. Aanm. en § 46. 9.).

2. Daar zij geene begrippen aanduiden en buiten allen logischen en grammatischen samenhang der rede staan (vandaar hun naam), zoo is hun inhoud ook niet vatbaar voor die begripswijzigingen, welke den grond der woordafleiding uitmaken, met andere woorden: van de gevoelsklanken, die men *tusschenwerpsels* noemt, kunnen geene andere woorden worden afgeleid. Slechts bij uitzondering ontstaan van enkele interjecties werkwoorden of naamwoorden, die dan het voortbrengen van het geluid zelve, of het daardoor te kennen gegeven gevoel uitdrukken. Zoo komt *juichen* van een in het Hoogduitsch bewaarden gevoelsklank *juch; aaien* van het *aai*, *aai*, dat kinderen bij hun streelen doen hooren; *(ver-)foeien* van *foei; sissen* van de klanknabootsing *sis*, en het substantief *wee* (voor *smart* en *ellende*) is niets anders dan de gevoelsklank *wee* tot substantief verheven.

3. Daar de eigenlijke tusschenwerpsels buiten allen grammatischen samenhang met de woorden der rede staan, zoo kunnen zij geen naamval regeeren. Evenwel hebben sommige hunner niet zelden eenen naamval, bepaaldelijk den datief, bij zich; bij voorb.: *wee mij! ach mij!* doch ook den genitief: *wee onzer* (Borger). Dan deze naamval hangt niet van het tusschen-

www.libtool.com.cn

werpsel af, maar is een zoogenaamde *absolute* (*zelfstandige*) datief (of genitief). Zie Synt. § 124. B. III. 2.

4. 1). Behalve *de eigenlijke interjecties*, die oorspronkelijk natuurklanken zijn, worden ook naamwoorden, verbuigingsvormen van werkwoorden, partikels, ja! volledige volzinnen, als interjecties gebruikt of met interjecties ter versterking der uitdrukking verbonden. Zulke als tusschenwerpsels gebruikte woorden of woordverbindingen worden *oneigenlijke interjecties* genoemd.

2). Ten aanzien van hunne *beteekenis* zijn de tusschenwerpsels: ten eerste, *gevoelsklanken* in engeren zin, zoowel van lichamelijke als van onlichamelijke gewaarwordingen; ten tweede, *klanknabootsingen*, dat is, geluidnabootsende klanken, of ten derde, *klanken*, die ten teeken van het een of ander *verlangen* strekken.

II. 1. *Gevoelsklanken in engeren zin.*

1). *Geenerlei bepaald gevoel* wordt uitgedrukt door *o*! Deze klank geeft te kennen, dat het gevoel van den spreker, onbepaald hoe of waardoor, bij zijne woorden is aangedaan: *o kom toch! o hoe gaarne!* Vaak begeleidt deze klank andere interjecties of woorden: *o wee! o hemel, o hoe gelukkig!* In sommige plaatsen hoort men bij het roepen van een verwijderden persoon den naam door dit *o!* voorafgegaan.

2). *Smart* wordt te kennen gegeven door *wee! o wee! ach! och!* welke klank ook blootelijk *ongenoegen* uitdrukt. Interjectionale substantieven, met interjecties verbonden, drukken *smart* uit: *ach God! och hemel! o Jezus!* verkort, *o je! Jemenie!* (*jemie*) schijnt verbasterd voor *Jezus Maria.* — Lichamelijke *pijn* drukken uit: *au* en *ai!*

3). *Beklag* drukt uit *helaas!* (vroeger *lasie*), waarmede men het Italiaansche *ahi lasso!* vergelijke, welke vorm ons tot het Latijnsche lassus, *vermoeid, moede*, terugbrengt. Verouderd is thans *leider!*, comparatief van *leid* of *leed*, alsmede *och arme!*

4). *Vreugde* geeft te kennen *ha!* dat evenwel ook tot uitdrukking van *wreeden lust* wordt gebezigd. Met vreugde op-

www.libtool.com.cn

wekkend is: *heisa!*, aanhitsend: *tsa!*, bescheiden uitnoodigend: *ei! ei lieve!* Van volksvreugde getuigt *hoezee!*, dat eene andere uitspraak schijnt te zijn van het Hoogd. *juchhe!* Een krijgsmanskreet is: *hoera!*

5). *Verwondering* of *verbazing* geeft te kennen: *he!* alsmede de imperatieven: *zie* of *kijk 'reis aan! Bevrediging* na bekomen inlichting: *zoo zoo! ah ah!* Overblijvenden *twijfel: hm! hm!*

6). Een *wensch* drukt uit *och!* bij voorbeeld: *och of hij kwame!; och! dat hij besefte!.* Vroeger werd *ai* met dezelfde kracht gebruikt. *Afschuw* en *walging: foei!*, vroeger *fij! ba! brr!.*

7). Als *interjectionale uitdrukkingen* moet men beschouwen eene menigte spreekwijzen, bestaande in aanroepingen om de *oprechtheid* eener *betuiging* te kennen te geven, zoo als: *God weet 't!; God helpe mij!.* — *Selderment* is verbasterd uit *elementen; slapperment* uit *sacrament!* enz.

2. De *geluidnabootsende klanken* zijn deels nabootsingen der geluiden, die bij het *vallen, tegen elkander stooten, breken, scheuren* of *barsten* van lichamen ontstaan, als: *bons, plomp, krik, krak, holderdebolder, pief paf poef.* De klankverwisseling bij sommige der geluidnabootsende tusschenwerpsels, of bij woorden, die door den klank schilderen, dient om af te beelden. hoe dezelfde klank met de eentonige herhaling van twee of drie verschillende grepen wordt voortgezet (verg. § 31. 3.). — Deels zijn het nabootsingen van *dierengeluiden*, als: *miau, baf, boe* enz.; of van *muzikale geluiden: klingeling, bom bam* enz.

3. *Klanken*, die het een of ander *verlangen* te kennen geven. Hiertoe behooren *hei! holla! ho!* en zelfs het substantief *volk!* (dat is, *er is volk, er zijn menschen*), hetwelk men gewoonlijk laat hooren, wanneer men, bij het inkomen van een voordeur, aan verwijderde personen zijne tegenwoordigheid wil kenbaar maken; *st*, dat misschien het half uitgesproken adjektief *stil* is; *top*, dat diegene bezigt, die den koop toeslaat;

www.libtool.com.cn

verder worden interjectionaal gebruikt: *kom aan! wel aan! voort! marsch!* (Fransche imperatief: *marche!*), *halt!* (de imperatief van het Hoogduitsch *halten*, *houden*), *koesch!* (tot eenen hond, dien men wil laten liggen: de Fransche imperatief *couche!*).

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

NEDERLANDSCHE SPRAAKLEER

TEN GEBRUIKE

BIJ INRICHTINGEN VAN HOOGER ONDERWIJS.

www.libtool.com.cn

NEDERLANDSCHE SPRAAKLEER

TEN GEBRUIKE
BIJ INRICHTINGEN VAN HOOGER ONDERWIJS,

DOOR

Dr. W. G. BRILL.

II^de DEEL.

LEER VAN DEN VOLZIN (SYNTAXIS).

Derde Uitgave.

LEIDEN, E. J. BRILL.
1881.

www.libtool.com.cn

NEDERLANDSCHE SPRAAKLEER.

LEER VAN DEN VOLZIN

(SYNTAXIS).

TEN VERVOLGE VAN DE *NEDERLANDSCHE SPRAAKLEER*,
TEN GEBRUIKE BIJ INRICHTINGEN VAN
HOOGER ONDERWIJS.

DOOR

Dr. W. G. BRILL.

Derde Uitgave.

LEIDEN, E. J. BRILL.
1881.

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

VOORREDE.

De behoefte aan eene nieuwe uitgave van dit gedeelte mijner Nederlandsche Spraakleer *heeft mij de gelegenheid gegeven om den geheelen inhoud aan een vernieuwd onderzoek te onderwerpen. Van die gelegenheid heb ik gebruik gemaakt, en een en ander punt, dat nog niet tot genoegzame helderheid gebracht was, heb ik naar mijn vermogen nauwkeuriger verklaard. De onderzoekingen van mijn vriend* Dr. L. A. TE WINKEL *over de* Logische Analyse *zijn mij bij de herziening van de* Eerste Afdeeling *van dit* Boek *zeer te stade gekomen.*

—

Bij deze woorden, die tot Voorrede der tweede uitgave hebben gediend, heb ik niets te voegen, dan dit: heeft de waardige en te recht betreurde VAN DALE bij de bewerking zijner *Zinsontleding* gebruik gemaakt van deze mijne Syntaxis en van mijne opmerkingen onder de bewerking van dat werk van zijne hand, zoo heb ik wederkeerig voor deze derde uitgave meer dan éene opmerking en voorbeeld aan hem ontleend. Ook heb ik in § 128. deze en gene uitdrukking tot voorbeeld uit de Syntaxis van den Heer KERN en uit die van den Heer COSIJN overgenomen.

—

Voorzeker is dit de laatste der vernieuwde uitgaven van eenig grammatisch werk van mijne hand. Ieder mensch heeft eene bepaalde taak,

www.libtool.com.cn

binnen zekere grenzen besloten. Mijne taak, voor zoo ver ik mij op de Spraakkunst heb moeten toeleggen, heeft, op weinige nog van tijd tot tijd gemaakte opmerkingen na, reeds sinds geruimen tijd hare grenzen gevonden. Weshalve ik van degenen, die van mijnen arbeid op dit gebied eenigszins mogen gediend zijn of geweest zijn, hiermede, zooals het betaamt, zonder leedwezen afscheid neem.

Nov. 1879. De Schrijver.

www.libtool.com.cn

INHOUD.

VIERDE BOEK.

Blz.

LEER VAN DEN VOLZIN. § 116. . . . . 1.

EERSTE AFDEELING. . . . . 1.

INLEIDING. OVER DEN VOLZIN EN ZIJNE HOOFDVORMEN. § 117 . 1.

EERSTE HOOFDSTUK. OVER DE SOORTEN VAN DEN VOLZIN, DE VORMEN VAN ZIJNE HOOFDBESTANDDEELEN, EN ZIJNE BEPALINGEN . 5.

§ 118. Over de soorten van den volzin. . . . . 5.

§ 119. Over de vormen der hoofdbestanddeelen van den zin. 10.

§ 120. Over de bepalingen in den zin . . . . . 15.

TWEEDE HOOFDSTUK . . . . . 19.

§ 121. Over den samengestelden zin. . . . . 19.

DERDE HOOFDSTUK. . . . . 28.

§ 122. Over de ellipsis of uitlating, en den elliptischen zin. 28.

www.libtool.com.cn

Blz.

TWEEDE AFDEELING. OVER DE ONDERLINGE BETREKKINGEN DER WOORDEN IN DEN VOLZIN . . . . . 36.

EERSTE ONDERAFDEELING. OVER DE WOORDVOEGING . . 36.

§ 123 . . . . . 36.

EERSTE HOOFDSTUK. OVER DE REGEERING . . . . . 36.

§ 124. Over de naamvallen . . . . . 36.

§ 125. A. Werkwoorden met den accusatief. . . . . 49.

B. Werkwoorden met den genitief . . . . . 64.

C. Werkwoorden met den datief . . . . . 65.

D. Over eenige werkwoorden, die het karakter van intransitieve werkwoorden afleggen (Deponentia). 70.

E. Over de regeering der infinitieven en der deelwoorden. . . . . 71.

§ 126. Regeering der bijvoegelijke naamwoorden . . . . 75.

§ 127. Regeering der zelfstandige naamwoorden. . . . . 80.

§ 128. Regeering door voorzetsels. . . . . 91.

A. Over de regeering door voorzetsels in het algemeen. 91.

B. Over de beteekenis der voorzetsels en hun gebruik in zelfstandige bepalingen . . . . . 95.

C. Over de voorzetsels in dependente bepalingen . 126.

I. In de bepalingen van werkwoorden afhankelijk. 126.

II. In bepalingen van bijvoegelijke naamwoorden afhankelijk . . . . . 129.

III. In bepalingen van zelfstandige naamwoorden afhankelijk . . . . . 130.

TWEEDE HOOFDSTUK. OVER DE CONGRUENTIE OF OVEREENKOMST DER WOORDEN. § 129 . . . . . 130.

www.libtool.com.cn

Blz.

§ 130. Over de overeenkomst (congruentie) in de praedicatieve betrekking . . . . . 131.

A. Overeenkomst van het werkwoord met het subjekt . . . . . 131.

B. Het adjektief in de praedicatieve betrekking. . 135.

C. Het substantief in de praedicatieve betrekking . 137.

§ 131. Over de overeenkomst in de attributieve betrekking. 142.

A. Het adjektief in de attributieve betrekking . . 142.

B. Het substantief in de attributieve betrekking. . 144.

§ 132. Over de terugwijzing . . . . . 153.

DERDE HOOFDSTUK. Over de samenschikking. § 133 . . . 164.

§ 134. Over de samenschikking der bepalingen van een enkel begrip . . . . . 164.

§ 135. Over de samenschikking van hoofdbestanddeelen des zins . . . . . 175.

§ 136. Bijzondere opmerkingen aangaande de nevenschikkende samenschikking . . . . . 177.

TWEEDE ONDERAFDEELING. Over de woordschikking . 185.

§ 137. Algemeene opmerkingen . . . . . 185.

EERSTE HOOFDSTUK. Over de regelmatige woordschikking. 190.

§ 138. Schikking der hoofdbestanddeelen van den zin . . 190.

§ 139. Schikking der bepalingen van den zin . . . . . 193.

TWEEDE HOOFDSTUK. Over de omgezette woordschikking . 203.

§ 140. Omzetting der hoofdbestanddeelen van den zin . . 203.

§ 141. Omzetting der bepalingen van den zin . . . . . 210.

DERDE AFDEELING. Over de onderlinge betrekkingen der volzinnen . . . . . 212.

INLEIDING. § 142 . . . . . 212.

www.libtool.com.cn

Blz.

EERSTE HOOFDSTUK. OVER DE NEVENSCHIKKENDE ZINSVERBINDING. 219.

§ 143. Over de hoofdvormen der nevenschikkende zinsverbinding . . . . . 219.

§ 144. Over de samentrekking van nevengeschikte zinnen . 232.

TWEEDE HOOFDSTUK. OVER DE ONDERSCHIKKENDE ZINSVERBINDING . . . . . 247.

§ 145. Soorten der ondergeschikte zinnen . . . . . 247.

§ 146. Over de verkorting der afhankelijke zinnen . . . 270.

DERDE HOOFDSTUK. OVER DE SCHIKKING DER ZINNEN. § 147 . 296.

AANHANGSEL. OVER DE ZINTEEKENS. § 148. . . . . 309.

www.libtool.com.cn

VIERDE BOEK.

Leer van den volzin.

§ 116.

Volzin noemt men de uitdrukking van een zich voltrekkend denken.

Aanm. Elk woord, mits het geen voornaamwoord of voornaamwoordelijk bijwoord, noch ook een tusschenwerpsel zij, drukt eene gedachte uit; maar een woord is het voortbrengsel van een eenmaal geveld oordeel, van een denken, dat eenmaal over het voorwerp, door het woord aangeduid, is gegaan: de volzin, daarentegen, drukt iets uit, dat op het oogenblik zelf door den spreker gedacht wordt.

De wetten, volgens welke woorden tot volzinnen van verschillenden aard, en de volzinnen met elkander verbonden worden, maken den inhoud der *Syntaxis* (*Leer van den volzin*) uit.

De eerste Afdeeling van dit Boek handelt *over het wezen, de vorming en de betrekkingen van den volzin in het algemeen.*

EERSTE AFDEELING.

INLEIDING.

OVER DEN VOLZIN EN ZIJNE HOOFDVORMEN.

§ 117.

1. Iedere volzin bevat noodzakelijk twee bestanddeelen: 1) een woord, hetwelk het voorwerp vertegenwoordigt, waar-

www.libtool.com.cn

van iets gezegd wordt: *het onderwerp* (*subjekt*); 2) dat wat van het onderwerp gezegd wordt: *het gezegde* (*praedikaat*).

a. Het onderwerp kan ook onuitgedrukt blijven. Dit heeft plaats in de gebiedende wijze (bij voorb.: *ga; denk*): deze spreekvorm toch wordt gericht tot een aanwezigen of aanwezig gedachten persoon, die als zoodanig niet uitdrukkelijk als het subjekt der verlangde handeling behoeft genoemd te worden. In onpersoonlijke uitdrukkingen, als *het regent*; *mij dorst; er wordt geloopen; in den schouwburg wordt gedanst*, is het subjekt tot werkwoord, of tot nominalen vorm van een werkwoord geworden. Het subjekt van die gezegden is *regen*, *dorst*, *loopen*, *dansen*. In de onpersoonlijke uitdrukking *het regent* kan het voornaamwoord, dat het subjekt vertegenwoordigt, eigenlijk slechts daarom niet wegblijven, omdat er, zoo dit geschiedde, geen middel zijn zou om aan te duiden, dat de zin stellig verzekerend en niet vragend is. Staat er daarentegen eene bepaling aan het hoofd van de onpersoonlijke uitdrukking, gelijk bij *mij dorst; er wordt geloopen*, zoo kan zij onmogelijk vragend worden opgevat, en het voornaamwoord, vertegenwoordiger van het subjekt, kon wegblijven. Dus zou men dan ook *heden regent* behooren te zeggen (zonder subjekt); maar men is het voornaamwoord *het* van lieverlede als een wezenlijk bestanddeel der onpersoonlijke werkwoorden, die een natuurverschijnsel uitdrukken, gaan aanmerken.

Blijft het subjekt onuitgedrukt of is het tot werkwoord geworden, zoo heet de volzin *synthetisch;* is zulks niet geval, zoo heet hij *analytisch*.

b. Het werkwoord maakt óf alleen het praedikaat uit, b. v.: *de mensch denkt;* óf, als abstrakt werkwoord gebruikt, heeft het een eigenschapswoord bij zich, waarmede het vereenigd het praedikaat vormt, bij voorb.: *hij is blijde; hij werd koning*.

Aanm. Vormt het werkwoord, bepaaldelijk het werkwoord *zijn* of *wezen*, op die wijze, met een eigenschapswoord vereenigd, het praedikaat, alsdan wordt het *koppelwoord* genoemd. Het eigenschapswoord op zich zelve is niet in

www.libtool.com.cn

staat, als gezegde aan het subjekt *gekoppeld*, dat is, daarmede in verband gebracht te worden, omdat de *koppeling* of verbinding tusschen onderwerp en gezegde slechts tot stand komt door den persoonsuitgang des werkwoords, die op het subjekt verwijst, gelijk wederkeerig de nominatiefuitgang van het subjekt (in onze tegenwoordige taal afgesleten) op het werkwoord verwijst.

2. 1) De volzin is *onbepaald* of *bepaald*.

Bevat de zin slechts de beide noodwendige bestanddeelen van elken volzin, bij voorbeeld: *de zoon leest*, zoo noemen wij hem *onbepaald*; zijn er bepalingen in opgenomen, zoo heet hij *bepaald*, bij voorbeeld: *zijn leerzame zoon leest het belangrijke werk met aandacht.*

Aanm. 1. Een voegwoord maakt den zin niet tot een bepaalden zin, en evenmin de lidwoorden, daar deze te kennen geven, dat het voorwerp een individueel of een bepaald voorwerp is zonder evenwel de bepaling uit te drukken. Ook de negatieve en andere modale bijwoorden maken den zin niet tot een bepaalden zin, daar zij niets materieels aan den zin toevoegen, maar bloot formeele woorden zijn. Maken de negatieve woordjes *niet*, *geenszins*, den zin niet tot een' bepaalden zin, evenmin is dan een zin als: *het is geen vogel*, een bepaalde zin te achten, daar deze zooveel zegt, als: *het is niet een vogel*, en aan het subjekt de hoedanigheid *vogel* ontzegt. Valt in de uitdrukking: *het kan zeer goed zijn*, de klemtoon op *zeer*, zoodat zij beteekent: *het is zeer wel mogelijk*, dan is *goed* een modaal bijwoord en de zin is onbepaald; maar valt de klemtoon op *goed* en is de zin. *het is mogelijk, dat het goed is*, dan is *goed* een adjektief en de zin is bepaald. *Hij zal zeker komen* is een onbepaalde zin, omdat hier *zeker* een modaal bijwoord is; *hij zal zeker* (d. i. *veilig*) *wonen*, is een bepaalde zin, omdat hier *zeker* een bijwoord der hoedanigheid is. Beteekent: *hij spreekt stellig*, zooveel als: *gij kunt er op aan dat hij spreken zal*, zoo is *stellig* een modaal bijwoord en de zin is onbepaald; beteekenen dezelfde woorden: *hij spreekt op stellige* (*apodictische*) *wijze*, zoo is *stellig* een bijwoord van de wijze, en de zin is bepaald. *Hij schrijft wel*, in tegenstelling van *hij schrijft niet*, is een onbepaalde; *hij schrijft wel*, in tegenstelling van *hij schrijft slecht*, is een bepaalde zin.

Aanm. 2. De zin blijft een onbepaalde zin, al is het praedikaat een terugwerkend werkwoord, omdat het werkwoord met het voornaamwoord, hetwelk aan zulk een werkw. in den objektsvorm wordt toegevoegd, in meerdere of mindere mate een subjektieve werking te kennen geeft, als: *ik schaam mij, zij bedriegen zich*. Ook de verbindingen met modale werkwoorden als *kunnen*, *mogen*, *moeten* met eenen infinitief vormen slechts onbepaalde zinnen, raad

www.libtool.com.cn

zij met dien infinitief slechts één begrip uitmaken: *ik kan schrijven, ik kan geschreven hebben; mocht hij verschijnen.*

Aanm. 3. De benaming *bepaalde zin* verdient de voorkeur boven dien van *uitgebreiden zin.* Deze zou slechts kunnen zien op den uitwendigen omvang van den zin, die zeker door het bijvoegen van bepalingen grooter wordt. Maar de inhoud van den zin wordt te enger, hoe uitgebreider zijn omvang wordt. Wijzigen wij den onbepaalden zin *menschen zijn gelukkig*, door de toevoeging van eenige bepalingen, op deze wijze: *slechts wijze menschen zijn gelukkig*, alsdan heeft de zin niets gewonnen, maar integendeel zijne algemeenheid verloren: de gedachte is *beperkt, bepaald*, geworden.

2) De zin is of *eenvoudig* of *samengesteld.* Hij is *samengesteld*, als hij uit meer dan éénen zin bestaat, die te zamen tot eene syntaktische en logische eenheid zijn verbonden, bij voorbeeld: *zijn zoon bekomt een belangrijk werk en leest het met aandacht*, of: *als zijn zoon een belangrijk werk bekomt, leest hij het met aandacht.* Hier zijn twee zinnen: *zijn zoon leest een belangrijk werk met aandacht*, en *zijn zoon bekomt een belangrijk werk*, en deze twee zijn tot eene eenheid verbonden.

Aanm. De zin blijft eenvoudig, al zijn de hoofdbestanddeelen meervuldig. Zoo heeft het ééne subjekt twee praedikaten, in: *het kind danst en springt*; zoo hebben twee subjekten één praedikaat, in: *de jongen en het meisje dansen*, en twee subjekten gezamenlijk twee praedikaten, in: *de jongen en het meisje dansen en zingen.* Al deze zinnen zijn eenvoudige zinnen, maar zij heeten *complexe* zinnen, dat is, zij bevatten *samengeschikte* hoofdbestanddeelen. Zeg ik daarentegen: *de jongen danst en het meisje zingt*, of: *de jonge danst, terwijl het meisje zingt*, zoo zijn deze zinnen samengestelde zinnen.

www.libtool.com.cn

EERSTE HOOFDSTUK.

OVER DE SOORTEN VAN DEN VOLZIN, DE VORMEN VAN ZIJNE HOOFDBESTANDDEELEN, EN ZIJNE BEPALINGEN.

§ 118.

Over de soorten van den volzin.

De volzin is onderscheiden ten aanzien van den *spreekvorm*, en van den *denkvorm*.

1. Ten aanzien van den *spreekvorm* is de zin óf *bevestigend*, óf *ontkennend*. In den bevestigenden zin wordt het praedikaat aan het subjekt, door middel eener ontkennende partikel, *ontzegd;* bijv.: *hij komt niet*; *zij zijn niet gelukkig*. — Wanneer de ontkennende partikel niet bij het praedikaatswoord, maar bij een ander woord van den volzin behoort (zoo als in: *Hij komt niet te laat*, dat is, *vroeg genoeg; zij zijn niet altijd gelukkig*, dat is, *soms gelukkig*), alsdan is de zin bevestigend in weerwil van het daarin voorhanden ontkennende woordje. Slechts door de verschillende plaatsing van het woordje *niet* kan men te kennen geven, of de ontkenning slechts eene bijzonderheid in den zin, of den zin zelven betreft. Zoo betreft de ontkenning het praedikaatswoord, en is bij gevolg de zin zelve negatief, in: *ik laak u heden niet;* maar zij betreft het subjekt, in: *niet ik laak u heden*; het objekt, in: *niet u laak ik heden;* en, eindelijk, het bijwoord van tijd, in: *niet heden laak ik u.*

Aanm. 1. Het woordje *niet*, namelijk, plaatst men onmiddellijk vóór het woord, welks begrip het ontkent, ten minste zoo men volstrekt ondubbelzinnig wil schrijven. Bij het spreken kan de toon alle dubbelzinnigheid afsnijden. Zoe kunnen, bij voorbeeld, al die verschillende opvattingen van den zin: *ik laak u heden niet*, zonder verandering in de orde der woorden door den klemtoon worden uitgedrukt.

www.libtool.com.cn

Aanm. 2. Wanneer de ontkennende partikel (*niet*) het praedikaatswoord (werkwoord) ontkent, staat zij slechts in de woordorde van den afhankelijken zin onmiddellijk vóór hetzelve, hetzij het in enkelvoudigen of samengestelden vorm voorkome, bij voorb.: *omdat hij niet komt; vermits hij niet wil komen*, of *komen wil; daar hij hem niet heeft gezien*, of *gezien heeft*. Maar in de woordorde van den hoofdzin staat het woordje *niet* achter het werkwoord met zijne bepalingen, bijaldien dit in een eenvoudigen tijdvorm staat, bij voorb.: *hij zag hem niet; hij komt heden niet*, en bijaldien het praedikaat uit een werkwoord met een deelwoord of een infinitief bestaat, vóór het deelwoord of den infinitief, bij voorb.: *hij heeft hem niet gezien; hij wil hem heden niet zien*. Het woordje *niet* toch in ontkennende zinnen is oorspronkelijk slechts eene versterking van het eigenlijke ontkennende bijwoord *en*, dat steeds onmiddellijk vóór het werkwoord stond, bij v.: *ik en kom niet; omdat hij niet en komt; omdat hij niet en is gekomen; omdat hij niet en wil hooren*. Dit ontkennende *en* is nog niet geheel uit het gebruik van oudere lieden verdwenen. Da Costa gebruikt het nog, waar hij zegt: *Hebt gij hem gezocht, die naar u niet en zag?* — Voorts is hetzelfde ontkennende *en* een bestanddeel der voegwoorden *ten zij* en *ten ware*, voor *'t en zij*, *'t en ware*, dat is, *zij het niet*, *ware het niet*.

Aanm. 3. Een zin als deze: *hij wendt niet de minste moeite aan*, is dubbelzinnig. Immers hij kan beteekenen, of: *hij wendt volstrekt geene moeite aan*, of: *hij wendt moeite aan, en wel eene moeite niet geringer dan die van eenig ander*. Bij de eerste opvatting treft de ontkenning het praedikaat, en is dus de zin ontkennend; bij de tweede treft de ontkenning eene bijzonderheid in den zin, en is dus de zin bevestigend.

2. Ten aanzien van den *denkvorm* houdt de zin of een *oordeel* of een *wensch* in, en vermits het oordeel iets of als *werkelijk*, of, zoo niet werkelijk, dan óf als *mogelijk*, óf als *noodwendig* erkent; vermits verder bij elken wensch of het *verstand*, of het *hart*, of de *wil* bevrediging verlangt, zoo is oowel de oordeelende als de wenschende zin drievoudig.

Aanm. Een zin als *ik verlang te komen*, moge het bestaan van eenen wensch vermelden, niettemin is hij voor een oordeelenden zin te houden, vermits hij het oordeel bevat, dat het subjekt zekeren wensch koestert. Zeg ik daarvoor: *ach! kwame ik*, dan eerst is de zin een wenschende zin. De wensch dient door den vorm te kennen gegeven te zijn, zal er een wenschende zin bestaan.

1) De oordeelende zin vermeldt iets:

a. Als *werkelijk*, en wordt alsdan *assertorische*, dat is, *stellig verzekerende* of, korter, *stellige* zin genoemd. Het werk-

www.libtool.com.cn

woord treedt hier op in de aantoonende wijze, bij voorb.: *God regeert; het regent; hij was gelukkig; hij zal niet voorspoedig zijn; hij mag binnenkomen; hij kan het doen; de mensch moet eenmaal sterven; ik wensch*; *zij bevelen.*

b. Als *niet werkelijk*, en kan alsdan *ratiocinatief*, dat is, eene bloot gedachte, bloot in de rede bestaande zaak tot inhoud hebbende, genoemd worden. De bloot gedachte zaak wordt gesteld

a) als *mogelijk*, en dan heet de zin *problematisch* of *potentiaal* (zie § 101. C. I. 3, Aanm. 2.). Het werkwoord treedt hier op in de aanvoegende wijze als *potentialis*, b. v.: *het ware te wenschen; dat zou goed zijn*, of wordt in den vorm des infinitiefs met de hulpwerkwoorden *mogen*, *zullen* of *kunnen*, verbonden: deze hulpwerkwoorden staan dan, ten minste in den hoofdzin, steeds in den indicatief van den tegenwoordigen tijd, bij voorb.: *hij mag wel ziek zijn; hij zal het nu wel gehoord hebben; ik zelve kan het gedaan hebben.*

b) als *noodwendig*, en dan heet de zin *apodictisch*. Om zulk een' zin te vormen, moeten wij ons van den infinitief eens werkwoords met het hulpwerkwoord *moeten* bedienen, b. v.: *hij moet zich zelven om 't leven gebracht hebben; hij moet al terug zijn.*

Aanm. 1. Een zin als *een mensch moet eenmaal sterven* houdt een apodictisch oordeel in, maar is toch geen apodictische zin; integendeel het is een assertorische oordeelende zin. Zal er een apodictische zin bestaan, zoo moet de spreker uitdrukken, dat zijne rede het gestelde niet als bestaande, maar als door de noodzakelijkheid geëischt erkent.

Aanm. 2. Uit het bovenstaande blijkt het onderscheid tusschen: *hij moet het gedaan hebben*, en: *hij heeft het moeten doen;* het eerste toch is een apodictische zin, daar hij het *gedaan hebben* als noodwendig aan te nemen voorstelt; het tweede is een assertorische zin, daar hij de verplichting om te doen als werkelijk aanwezig geweest zijnde voorstelt. Desgelijks is: *ik kan het gedaan hebben*, een problematische zin, terwijl: *ik heb het kunnen doen*, een assertorische zin is. Door onze schrijvers echter wordt dit onderscheid niet altijd in acht genomen. Zoo lezen wij in de Statenvertaling van den Bijbel, Matth. 25, 27: *gij moest mijn geld den wisselaren gedaan hebben*, in plaats van: *gij hadt mijn geld den wisselaren moeten doen;* de zin toch is assertorisch, niet apodictisch. Wagenaar schrijft (XVIII, bl. 319): *Hij*

www.libtool.com.cn

moest de vloot naar Engeland gezonden hebben, waar het om dezelfde reden had moeten heeten: *hij had de vloot naar Engeland moeten zenden.* Da Costa zegt (Brieven, uitgegev. door Groen v. Prinsterer, I, bl. 278): *Hij kon de Galaten overtuigd hebben.* De zin is niet potentiaal, maar assertorisch; dus had het moeten heeten: *hij had de Galaten kunnen overtuigen.*

2) Heeft de wenschende zin

a. eenen eisch van het *verstand* tot inhoud, dan is de zin *interrogatief* of *vragend.* Ook hier staat het werkwoord in den indicatief. Onze taal onderscheidt den vragenden zin van den stelligen zin slechts door veranderde woordorde en door den toon. Het praedikaat, namelijk, zoo dit door een werkwoord wordt uitgedrukt, of anders het werkwoordelijk bestanddeel van het praedikaat, staat vooraan: de spreker komt alzoo het eerst voor den dag met datgene, waaromtrent hij uitsluitsel vordert. Bij voorb.: *Komt hij? Is de mensch sterfelijk? Gelooft gij niet?*

Alleen dan, wanneer, gelijk in deze voorbeelden, de vraag het gevelde oordeel zelve betreft, en met *ja* of *neen* kan beantwoord worden, heeft die eigenaardige woordorde plaats, waarbij het praedikaat aan het hoofd des zins en het subjekt daar onmiddellijk achter staat. Betreft de vraag daarentegen eene bijzonderheid van den zin, bij voorbeeld, het subjekt, als: *wie is ziek?* het eigenschapswoord van het praedikaat, als: *wat is de mensch?* of eene bepaling, als: *wiens zoon is hij? wien zoekt gij? waar woont hij?* in welk geval men zich van vragende voornaamwoorden of bijwoorden bedient, dan is de woordorde van den zin niet van die eens gewonen assertorischen zins onderscheiden. De omzetting of inversie toch, welke zulk eene vraag kenmerkt, als zij het eigenschapswoord van het praedikaat of eene bepaling van den zin betreft, laat ook de stellige zin toe, bij voorbeeld: *gelukkig is de mensch; hem zoekt gij; daar woont hij.*

De zin, waarin de vraag het gevelde oordeel zelve betreft, heet *subjektieve* of *formeele* vragende zin; zulk een, waarin de vrager eene bijzonderheid van den zin verlangt te kennen, heet *objektieve* of *materieele* vragende zin. De laatste kan als een onvolledige oordeelende zin beschouwd worden.

www.libtool.com.cn

Aanm. 1. In den vragenden zin staat altijd de indicatief. In eenen vragenden zin als deze: *zou hij komen?* is *zou* het imperfekt van het werkwoord *zullen* (§. 97. III. 3.), daar de vrager met die vraag verlangt te weten, of de persoon, toen hij de boodschap zond, gezegd heeft: *ik zal komen.* Doch, *zou dat waar zijn!* in welken volzin het werkw. in den subjunktief als potentialis staat, is geene vraag, maar een uitroep. De uitroep toch, als eigenlijk werkelijk eene vraag zijnde, vordert de vragende woordorde, bij voorb.: *hoe velen missen wij er!*

Aanm. 2. Negatieve vragende zinnen dienen vaak om de stellige overtuiging van den vrager uit te drukken, bij voorb.; *Dacht ik het niet? O! verdient dat niet een traan?* (Bilderdijk),

b. Heeft de wenschende zin een verlangen van het *hart* tot inhoud, dan heet hij een *optatieve* of eigenlijk gezegde *wenschende* zin. Het werkwoord staat in zulk eenen zin in den conjunktief als optatief, en wel in het praesens dier wijze, als de inhoud van den wensch iets is, welks verwezenlijking men verwachten mag, bij voorb.: *God zij met u!* of: *moge God met u zijn!;* doch in het imperfekt, als men het tegenovergestelde van een bestaande handeling, toestand of hoedanigheid wenscht, bij voorb.: *ware hij rijk!* of: *mocht hij rijk zijn! gebruikte hij zijnen tijd beter!*

Aanm. 1. Om eenen wensch van de eerste soort uit te drukken, bedient men zich ook van den imperatief, bij voorb. *leef gelukkig!*

Aanm. 2. Staat het werkwoord in het imperf. van den subjunktief, alsdan heeft de zin de vragende constructie, doch om geene andere reden dan omdat zulke wenschende zinnen eigenlijk hypothetische zinnen zijn (§ 101. C. I. 3. Aanm. 1.), en elke hypothetische zin, wanneer bij denzelven het voorwaardelijk voegwoord ontbreekt, de vragende woordorde aannemen moet, bij voorb.: *komt hij, zoo ben ik tevreden; ware hij gekomen, ik zou tevreden geweest zijn.*

c. Heeft de wenschende zin eene begeerte van den *wil* tot inhoud, dan heet hij een *imperatieve* of *begeerende* zin, b. v.: *Kom, wees tevreden! Luister! Kom niet! Luister niet!*

Aanm. 1. Soms drukt men eene begeerte in den vorm eener vraag uit, bij voorb. *zult gij komen (of niet)?*. Toch moet zoodanig eene uitdrukking geenszins een begeerende zin worden genoemd. Bij de logische analyse komt het op den vorm aan. Te verklaren, wat de spreker met het aanwenden van dezen of genen vorm bedoelt, behoort tot het gebied der *exegese.*

www.libtool.com.cn

Aanm. 2. Soms heeft een stellige zin de kracht van een vraag, een wensch of een bevel; bij v. *Gij komt heden avond toch? Gij zult mij toch niet weigeren. Gij zorgt aldaar tegenwoordig te zijn.*

§ 119.

Over de vormen der hoofdbestanddeelen van den zin.

De wezenlijke bestanddeelen van den zin, onderwerp en gezegde, kunnen in de gedaante van verschillende woordsoorten voorkomen.

I. Het *subjekt* wordt,

1. slechts voor den vorm, door het onzijdig pers. voornw. *het* voorgesteld. Dit is het geval:

1) In zinnen, welke in een onpersoonl. werkwoord of in een onpersoonlijken vorm van een persoonl. werkw. bestaan, bij voorb.: *het regent; het sneeuwt; het is warm; het kraakt; het dreunt.* Zulke uitdrukkingen vermelden het bestaan van een natuurverschijnsel, en geven dus niets anders te kennen dan: *regen is; er is sneeuw; warmte is; er is gekraak, gedreun.* Deswegens dragen zij den naam van *existentiale* zinnen. Alzoo is in die uitdrukkingen het subjekt in het praedikaat begrepen (zie § 117. 1. *a.*), en het subjekt *het* is zuiver grammatisch-formeel.

Aanm. 1. De zin *het is warm* (te weten wanneer *het* geen voorwerp aanwijst, hetwelk warm is, maar de wedersgesteldheid door de uitdrukking wordt aangeduid) beteekent en moest eigenlijk luiden: *het is* (of *er is*) *warmte*. Maar het substantief, aldus op de plaats geraakt, waar een adjektief als praedikaat gewacht wordt, heeft werkelijk den vorm van een adjektief aangenomen. Hetzelfde geschiedt in uitdrukkingen als *er wordt gezongen*, waar de substantieve nominaalvorm *zingen* door den adjektieven nominaalvorm wordt vervangen.

Aanm. 2. Bij existentiale zinnen, waarin het subjekt uit den aard der zaak door een onbepaald lidwoord of onbepaald voornaamwoord of door geenerlei bepalend woord wordt voorafgegaan, heeft er gemeenlijk eene omzetting plaats: *er was een koning; er zijn menschen; er valt regen; er is tijd; er gebeurt iets; er valt wat; er komt iemand; er leefde een koning; er loopen menschen in de weide.* Hier mocht de plaats, die het subjekt in den onbepaalden zin, zoo hij niet vragend zal worden opgevat, aan het hoofd van den zin moet innemen, niet

www.libtool.com.cn

onvervuld blijven. De gewone vertegenwoordiger van het subjekt vóór het praedikaat, als het wezenlijke subjekt bij omzetting achter hetzelve staat, is *het*. Diensvolgens moest het eigenlijk zijn: *het was een koning; het valt regen*, gelijk in het Hoogd. *es war ein König; es fällt Regen*, en in het Fransch: *il fut un roi; il tombe de la pluie*, en gelijk Hooft zegt: *het hangt een heuvel over de stad*, en wij nog zeggen: *het is vijf jaren geleden*, d. i. *er zijn vijf jaren geleden*. Maar om het werkelijk bestaan (het *daar zijn*) te beter uit te drukken, bezigt men het bijwoord *er* (*daar*), en dit, aan het hoofd van den zin geplaatst, maakt het voornaamw. *het* onnoodig.

Aanm. 3. Onder de voorbeelden van existentiale zinnen stelden wij ook: *er loopen menschen in de weide*. Deze zin toch beteekent zooveel als: *er zijn menschen in de weide, die aldaar loopen*. Een zin als: *een koning beminde hartstochtelijk zijne gemalin*, is niet existentiaal; daarom kan men ook niet, met toepassing der omzetting zeggen: *er beminde een koning hartstochtelijk zijne gemalin*. Wel echter: *er beminde eens een koning hartstochtelijk zijne gemalin*, deze uitdrukking toch zegt zoo veel als: *er was eens een koning, die zijne gemalin hartstochtelijk beminde*, en dus is de zin inderdaad existentiaal. In het Hoogduitsch kan men ook waar de zin niet existentiaal is, zoo als in: *de koning leve, dit gebeurt*, de omzetting aanwenden: *es liebte ein König leidenschaftlich seine Gemahlin; es lebe der König; es geschieht dieses*. In onze bijbelvertaling is een germanisme: *En er ging de zoon eener Israëlitische vrouw uit* (Levit. 24, 10).

Aanm. 4. De reden, waarom bij existentiale zinnen, die een ander werkwoord dan een koppelwoord bevatten (als: *er loopen menschen in de weide, er leefde een koning*), omzetting plaats heeft, is deze, dat zonder die omzetting een te hooge toon op het werkwoord zou vallen. Zeide ik: *menschen loopen in de weide, een koning leefde*, zoo zou ik van die subjekten eene handeling vermelden, hetgeen toch de bedoeling niet is, daar men slechts het bestaan van die subjekten te kennen wil geven. Dat bij de existentiale zinnen, die een koppelwoord bevatten (als: *er was een koning*), de omzetting mede plaats heeft, is voorzeker daaraan te wijten, dat men niet gewoon is op zulk een koppelwoord den klemtoon te leggen, en deze er van zelf op zou vallen, bijaldien men de omzetting niet aanwendde, en zeide: *een koning was*, in plaats van: *er was een koning*.

Aanm. 5. Het bijwoord *er* in existentiale zinnen wordt meestal ook in de natuurlijke woordorde behouden: *een koning was er; regen valt er; tijd is er;* maar zonder *er: iemand komt*. De natuurlijke orde is niet aanwendbaar, als het onbepaalde voornw. *wat* subjekt is (gelijk in: *er is wat*), vermits *wat*, voor aan den zin staande, een vraagwoord zou worden.

Aanm. 6. Duidelijk valt het onderscheid in het oog, hetwelk er bestaat tusschen: *er is vrede*, en: *het is vrede*. Het eerste beteekent: *vrede is voorhanden, er heerscht vrede;* het tweede; *hetgeen wij genieten, is vrede*. In den eersten zin is *vrede*, in den tweeden is *het* subjekt. Zoo verschilt ook:

www.libtool.com.cn

er is tijd, namelijk, *voorhanden*, van: *het is tijd*, b. v. *om te gaan*, dat is, *dat waarover gij te beschikken hebt, is een tijd om te gaan;* voorts: *er zijn menschen*, van: *het zijn menschen*, dat is: *dat wat gij ziet of hoort zijn menschen.*

2) Het subjekt wordt mede slechts voor den vorm door *het* voorgesteld bij de objektief onpersoonl. werkwoorden: *het scheelt hem aan het hoofd; het ontbreekt hem aan moed; het is met hem gedaan; het gaat hun wel; hoe staat het met uwen broeder?* (Zie § 90. B. III. 1. 2).).

2. Het subjekt wordt voorgesteld door een woord, dat een voorwerp noemt of aanduidt, te weten, door een zelfstand. naamw. of als zoodanig gebruikt woord: *de boom bloeit*; *geen verwarren grijpt er plaats* (Bilderdijk); *het schoone is beminnelijk*; of door een voornw.: *hij is koud*; *ik lees*; *deze slaapt*; *gene waakt*; *men komt.*

De voornaamwoorden *het*, *dit*, *dat*, worden als werkelijke subjekten gebezigd in zinnen als: *het is mijn vader; het zijn menschen; dat is een boek; dat zijn druiven; het is avond; het is vrede; het is tijd; het is een braaf man.* Hier vervangen die voornaamwoorden een gedachten zin: *hetgeen gij waarneemt; hetgeen gij bezit*; *hij die zoodanig is*, of dergelijke. Staat het praedikaatsnw. in het meerv., zoo staat het werkw. *zijn* mede in het meerv., en komt derhalve niet met het eigenlijk subjekt in getal overeen. — Zulke zinnen kunnen ook in de omgekeerde woordorde voorkomen, wanneer het voornw. *het* subjekt is, bij voorb.: *menschen zijn het*, en deze omgekeerde orde is noodwendig, als het praedikaat een persoonl. voornw. is, bij voorb.: *hij is het*, niet: *het is hij* (als in het Fransch *c'est lui*, en in het Engelsch *it is he*); *ik ben het* (waar ook de persoon des werkwoords met het pers. voornw. van het praedikaat overeenkomt), niet: *het is ik* (*c'est moi*, in het Eng. *it is I*).

II. Het praedikaat wordt uitgedrukt:

1. Door een *werkwoord*, hetzij in een eenvoudigen, hetzij in een samengestelden (omschrijvenden) vorm, bij voorb.: *God*

www.libtool.com.cn

is; ik lees; ik heb gelezen; ik zal lezen; het boek wordt gelezen.

2. Door nominale woorden of bijwoorden, vereenigd met het werkwoord *zijn* of een der werkwoorden: *worden* (*aanvankelijk zijn*), *blijven* (*bij voortduring zijn*), *schijnen* (*in schijn zijn*), *heeten* (*in naam zijn*). Even als *zijn* of *wezen*, vormen deze werkwoorden met het praedikaatsnaam- of bijwoord bij hunne verbinding met een subjekt geenszins een bepaalden, maar slechts een onbepaalden zin, daar zij in hunne meest gewone beteekenis geen volledig praedikaat vermogen uit te maken.

Aanm. 1. *Blijven* in den zin van *stand houden*, en *schijnen* in dien van *licht geven*, vormen daarentegen een volledig praedikaat, als: *de liefde blijft*; *de zon schijnt.* Dus is dan ook: *de zon schijnt helder*, een bepaalde, maar *de zon schijnt klein*, een onbepaalde zin.

Aanm. 2. Het werkwoord *blijken* wordt door sommigen, op de wijze van het Engelsche *to prove*, dus aangewend, alsof het met een praedikaatswoord een onbepaald praedikaat vormen kon, aldus: *hij blijkt gelukkig*, voor: *het blijkt, dat hij gelukkig is*, of: *hij blijkt gelukkig te zijn.* Zelfs Bilderdijk schrijft: *en nog de Vrijheer blijkend.*

In vereeniging dan met het werkwoord *zijn* of die andere werkwoorden wordt het praedikaat uitgedrukt:

1) Door een *adjektief*, bij voorb.: *ik ben gelukkig; de vrouw bleef schoon; zij schijnen tevreden.*

2) Door een *substantief* of *infinitief*, in den nominatief: *ik ben een mensch; hij werd koning; zij heeten wijsgeeren; het zijn rozen; tijd is geld; dat heet wandelen.*

Aanm. Verwijzend op zulk een praedikaatsadjektief of praedikaatssubstantief kan het voornw. *het*, *dat*, gebezigd worden, bij voorbeeld op de vraag: *was zij schoon? Ja! zij was het*; op de vraag: *is hij een jager? Ja! hij is het.* In dit geval is *het* praedikaatswoord en wordt het in het Fransch vertaald door *le*, in het Engelsch door *so* (*elle le fut, il l'est, she was so, he is so*), terwijl in: *zij was het* (*c'était elle, it was she*), *hij is het* (*c'est lui, it is he*), in de beteekenis van *dat wat gij waarneemt, was zij, is hij*, het voornw. *het* subjekt is.

3) Door een infinitief met *te*, als: *hij is te prijzen; de daad schijnt af te keuren; — het is* (of *het staat*) *te bezien, te wachten.*

4) Door *bijvoegelijke telwoorden* en *voornaamwoorden.* Hier

www.libtool.com.cn

echter wordt altijd bij het bijvoegelijk gebruikt woord een zelfstandig naamwoord verstaan. Bij voorb.: *het was de eerste, de tiende; de arbeiders zijn weinige; dit huis is het mijne; gij zijt de mijne; het is dezelfde; het is deze.* Slechts *zoodanig* en de bezittelijke voornaamwoorden, in zekere uitdrukkingen, vormen een werkelijk pronominaal praedikaat, en blijven dan, als praedikatief gebruikte adjektieven, onverbogen: *zij is zoodanig; uw is het koningrijk; de prijs is mijn.* — In plaats van het bezittelijk voornaamwoord wordt ook het persoonl. vnw. met *van* praedikatief gebruikt: *het huis is van mij*, en in plaats der cardinale telwoorden, de uitdrukking: *zij waren met hun drieën, met hun vieren* enz., d. i. *zij waren drie, vier* (*in getal*). In den volzin *drie waren er*, maakt *drie*, waarbij een substantief gedacht wordt, het subjekt uit.

Aanm. Ook bij in het praedikaat voorkomende eigenlijke adjektieven kan het geval voorkomen, dat bij hen een zelfstandig naamw. verstaan wordt, welk zelfst. naamw. dan eigenlijk het praedikaatswoord is, waarmede het adjektief attributief, en dus in verbogen vorm, is vereenigd: *Lodewijk* XIV *heet de Groote; ik ben de schuldige; deze lijn is een kromme; vijf* (*maagden*) *waren dwaze.* Bepaaldelijk is dit met de superlatieven het geval: *dit boek is het leerzaamste; hij is de beste; de olifant is het grootste* (namelijk, *dier*) *van alle landdieren.*

5) Door *bijwoorden;* doch slechts door zekere bepaalde woorden van die soort, aangezien het bijwoord uit zijnen aard geschikt is om het praedikaat te bepalen en geenszins om zelf het praedikaat uit te maken. De bijwoorden dan, die als praedikaat kunnen optreden, zijn:

a. Bijwoordelijke uitdrukkingen, bestaande uit een abstrakt substantief, dat, al of niet door een voorzetsel voorafgegaan, de waarde van een praedikatief adjektief bezit, als: *ik ben voornemens; hij is willens; wij zijn van zins; de man is van meening; hij is van adel; het is niet van noode; het was niet van nut; de zaak scheen van gewicht* of *van belang; zij waren niet bij hun zinnen; zij is buiten kennis.*

b. Onbepaalde bijwoorden der wijze, te weten: *hoe, zoo, zulk, dus, anders*, bij voorb.: *hoe is het?* in plaats van *hoe-*

www.libtool.com.cn

danig is het? het is zoo (d. i. *zoodanig*); *het is zulks*; *dus* of *aldus was het; de zaak is anders* (voor *anders gesteld*). Ook het bijwoord *wel* met zijnen superlatief *best* kan tot praedikaat dienen (Vergel. § 65. II. 2. 1). Aanm. 2.).

c. De *adverbiale superlatieven* van een qualitatief adjektief, wanneer niet de graad der hoedanigheid van den eenen met den graad der hoedanigheid bij den anderen, maar de eigenschap van een en hetzelfde voorwerp in verschillende tijdstippen en van verschillende zijden vergelijkenderwijze beschouwd wordt. Bij v.: *hij was toen het gelukkigst; de voorspoed was op het hoogst.*

Aanm. 1. Met zekere bijwoorden kan het werkwoord *zijn* of *wezen* eene samenkoppeling vormen (verg. § 36. 3. 2).), als *toezijn, uitzijn, voorbijzijn, terugzijn* enz., in welke *zijn* niet de zuiver abstrakte beteekenis, maar de meer concrete heeft van *zich na eene handeling in zekeren toestand bevinden.* Is het nu, dat zulk een werkwoord in de woordorde van den hoofdzin tot praedikaat dient, alsdan bestaat dit praedikaat uit het werkwoord *zijn* met zulk een bijwoord, bij voorb.: *hij is uit; de deur is toe; het schip is aan; de tijd is voorbij; zij waren weg; hij is terug; de zon is op.* Even als het werkwoord *zijn*, kunnen dan ook *schijnen, heeten* en (in plaats van *worden*) *raken* gebruikt worden, bij voorb.: *de deur schijnt toe; hij heet uit* (*het heet dat hij uit is*); *het raakte weg.* — Ook het bijwoord *ver* (*verre*) kan als praedikaatswoord optreden; *het zij verre; zij zijn ver.*

Aanm. 2. Geheel en al schijnbaar dient een adverbium van tijd of plaats of een adverbiaal zinlid, uit een plaatsnaam met een voorzetsel bestaande, tot praedikaat, wanneer het werkw. *zijn* of *wezen* met de kracht van *aanwezig zijn, zich bevinden, bestaan*, het volledig praedikaat uitmaakt, en bijgevolg het bijw., geheel overeenkomstig zijnen aard, het praedikaat bepaalt, b. v. *God is overal; hij is hier; daar ben ik; waar zijt gij? Heden is het een feestdag; gisteren was het mijn geboortedag; er zijn thans velen; wanneer is het kermis? zij waren in de kerk; hij was te huis; hij zal boven zijn; hij was beneden.*

§ 120.

Over de bepalingen in den zin.

I. De bepalingen in den zin zijn drieërlei. Zij vermelden 1) een voorwerp bij woorden, die eene werking beteekenen; 2) zij drukken hoedanigheden of betrekkingen uit, die slechts als in eenig voorwerp of begrip vervat gedacht kunnen wor-

www.libtool.com.cn

den; 3) zij geven rekenschap van den eenen of anderen bestaansvorm (*categorie*), die bij de medegedeelde gedachte in aanmerking komt.

1. Bestaat de bepaling in de vermelding van een voorwerp, hetwelk voorondersteld wordt bij de werking door eenig woord uitgedrukt, alsdan staat het bepalende woord tot het bepaalde in de betrekking der *afhankelijkheid* (*dependentie*), b. v.: *Hij leest een boek; hij ontfermt zich mijner; het gelukte mij.*

1). Het begrip van *werking* ligt eigenlijk alleen in het *werkwoord*. Zoo ook adjektieven en substantieven een bepalend woord, dat van hen afhankelijk is, bij zich hebben kunnen, heeft dit plaats wegens de verbale kracht, die hun eigen is, bij voorb.: *de liefde tot de deugd; begeerig naar roem; de opvoeding der kinderen; de zorg voor de zaak; gehoorzaamheid aan de wet.*

Aanm. In uitdrukkingen als *een oogenblik tijds, de werken des dichters*, is de dependentie bloot formeel; inderdaad is de bepaling hier zelfstandig, dat is noch dependent, noch inhaerent. De beide begrippen toch *oogenblik* en *tijd, werken* en *dichter* zijn van gelijken rang, zoodat men de uitdrukking ook om kan keeren, en zeggen: *de tijd van een oogenblik, de dichter der werken.*

2) Daar slechts zelfstandige naamwoorden en zelfs. voornw. voorwerpen te kennen geven, zoo kunnen slechts zij het voorwerp te kennen geven, op hetwelk de werking gericht is.

3). Een zelfst. naamw. of zelfst. voornwoord is *rechtstreeks* afhankelijk, wanneer het ter bepaling dient zonder tusschenkomst van een dier woordjes (voorzetsels), welke bepaaldelijk strekken om de betrekking, door eenige werking tusschen twee voorwerpen teweeggebracht, aan te duiden; wanneer het alzoo deze betrekking slechts door een afhankelijken naamval uitdrukt, als: *hij eet brood; gedenk mijner; het betaamde u; de opvoeding der kinderen.* Het is *middellijk* afhankelijk, als het om ter bepaling te dienen een voorzetsel vóór zich heeft, bij voorb.: *hij verlangt naar den vrede; liefde tot deugd; begeerig naar roem.*

www.libtool.com.cn

4). De invloed, door het bepaalde woord op het bepalende uitgeoefend, heet *beheersching* of *regeering* (*rectie*): het bepaalde woord heet dus *beheerschend* of *regeerend*, het bepalende, *beheerscht* of *geregeerd*. Bij de middellijke afhankelijkheid wordt het voorzetsel als regeerend beschouwd, hoezeer het slechts dient om de betrekking duidelijker uit te drukken, die ook zonder hetzelve door de naamvalsverbuiging van het geregeerde woord uitgedrukt had kunnen worden.

2. Drukt de bepaling eenige hoedanigheid of betrekking uit, die slechts als in het voorwerp of begrip vervat gedacht kan worden, zoo staat het bepalende woord tot het bepaalde in de betrekking van *inhaerentie* (*inlijving*), bij voorb.: het bijvoegel. naamw. tot zijn substantief, als: *de redelijke mensch;* en het bijwoord van hoedanigheid tot zijn werkwoord, als: *hij schrijft schoon*.

1). Zelfs het werkwoord, alsmede het praedikatieve adjektief of deelwoord, staat tot zijn subjekt in de betrekking van inhaerentie, bij voorb.: *hij leest; hij is goed; hij maakt hem gelukkig*. Ook substantieven kunnen in deze betrekking tot andere substantieven staan: *Philips werd koning. Philippus, koning van Macedonie*.

2). Bijvoegelijke voornaamwoorden en telwoordelijke of bijwoordelijke adjektieven staan mede in de betrekking van *inhaerentie* tot het bepaalde substantief, en dus ook *bijwoorden van plaats*, onmiddellijk bij het substantief gevoegd, als: *deze boeken; de eerste dag; twee menschen; de bovenste verdieping; de burgemeester alhier*.

3). Ook de bijwoorden van intensiteit staan in de betrekking van inhaerentie tot het volgend adjektief of bijwoord: *hij is zeer gelukkig; hij staat zeer vroeg op*.

3. Bepalingen, die rekenschap geven van de eene of andere kategorie, welke bij de medegedeelde gedachte in aanmerking komt, heeten *zelfstandige* bepalingen. Zoodanige zijn die, welke door bijwoorden van *omstandigheid*, *plaats* of *tijd*, of door eene uitdrukking in een substantief met een voorzetsel of in den ge-

www.libtool.com.cn

nitief bestaande, of eindelijk door eenen *dativus commodi* (zie § 124. III.) worden wedergegeven. Bij voorb.: *hij arbeidt te vergeefs; hij leest heden; hij woont hier; hij eet met eenen lepel; het boek op de tafel; kracht tot deugd; hij schrijft aan zijne vrouw; de zaak is mij nieuw; een oogenblik tijds; de werken des dichters.*

II. Wanneer twee of meer bepalingen bij elkander staan, noemt men ze *samengeschikt.* Men heeft hier drie gevallen te onderscheiden. Van de verschillende bepalingen is óf de eene aan de andere *ondergeschikt;* óf staat de eene in geene betrekking tot de andere in het bijzonder: zij zijn dus met betrekking tot elkander *onverbonden;* óf de verschillende bepalingen zijn *nevengeschikt.*

1. *Ondergeschikt* is de eene bepaling aan de andere, wanneer zij tot die andere bepaling uitsluitend in betrekking staat, zonder het door deze laatste bepaalde woord aan te gaan, bij voorb.: *hij is zeer gelukkig geslaagd:* hier is *zeer* aan *gelukkig* ondergeschikt en staat in geene betrekking tot *geslaagd; een buitengewoon groot vermogen; een mij geschonken boek.*

2. *Onverbonden* zijn de bepalingen, wanneer van twee bij één begrip gevoegde bepalingen de eene in nauwer betrekking tot hetzelve staat, en, met hetzelve vereenigd, één begrip uitmaakt, hetwelk door de andere bepaald wordt; aldus in: *vele groote schepen:* hier staat *groote* in nauwer betrekking tot *schepen*, dan *vele*, en het vereenigde *groote schepen* wordt door *vele*, als een enkel begrip, bepaald; zoo ook in: *mijn trouwe vriend; mijns broeders trouwe vriend; mijn andere voet; hij is heden goed geslaagd; hij heeft mij het boek gegeven:* hier wordt het vereenigd begrip *gegeven boek* door *mij* bepaald; *eene nooit genoeg geprezen daad:* hier wordt *genoeg geprezen* door *nooit* bepaald, en *nooit* en *genoeg* vormen dus eene onverbonden samengeschikte bepaling van *geprezen.*

3. *Nevengeschikt* zijn de bepalingen, wanneer zij tot het bepaalde woord in gelijke betrekking staan, bij voorb.: *goede en schoone werken; goede, edele menschen; hij is vlug en nauw-*

www.libtool.com.cn

keurig; hij bezit huizen en landerijen; de vriend mijns vaders en mijns grootvaders.

TWEEDE HOOFDSTUK.

§ 121.

Over den samengestelden zin.

De grammatische betrekking der tot eenen samengestelden zin verbonden zinnen is tweevoudig. De eene zin is met betrekking tot den anderen *nevengeschikt*, of hij is aan den anderen *ondergeschikt*.

A. *Nevenschikking* heeft plaats, wanneer de tot elkander in verband gebrachte zinnen gelijken rang bekleeden, in dier voege dat een zin zonder zijne zelfstandigheid te verliezen aan een anderen zin wordt toegevoegd door middel von een voegwoord, dat wegens den aard dezer betrekking *nevenschikkend voegwoord* heet; bij voorb.: *hij spreekt en ik gehoorzaam; ik zou wel willen komen, maar ik heb geen tijd; hij komt niet, want hij heeft geen tijd.*

Aanm. De voegwoorden *maar* en *want* waren oorspronkelijk onderschikkend; doch om den wil van den nadruk uit het zinverband losgemaakt en louter voegwoorden geworden, lieten zij den volgenden zin in zijne zelfstandigheid bestaan (zie § 114. I.).

B. *Onderschikking* heeft plaats, wanneer van twee verbonden zinnen de een, gelijk ook zijn vorm uitwijst, geenerlei zelfstandigheid heeft, maar slechts om ter bepaling te dienen, door middel van een zoogenaamd *onderschikkend* voegwoord, toegevoegd wordt aan een anderen zin, die zelfstandig blijft en deswegens *hoofdzin* heet; bij voorb.: *ik gehoorzaamde, toen hij gesproken had; ik zou wel willen komen, als ik slechts tijd had; hij komt niet, omdat hij geen tijd heeft; ik verneem, dat hij ziek is; de jongen, die leeren wil, is opmerkzaam.* In dit

www.libtool.com.cn

laatste voorbeeld is de bepalende, dat is, ondergeschikte of afhankelijke zin, *die leeren wil*, tusschen de bestanddeelen van den hoofdzin geplaatst. — Een afhankelijke zin kan zelve weder eenen afhankelijken zin ter zijner bepaling bij zich hebben: *ik verneem, dat mijn broeder aangekomen is, toen het te laat was.*

Aanm. 1. Er kan logisch verband tusschen zinnen bestaan, zonder dat dit grammatisch wordt uitgedrukt, bij voorb.: *Hij zweeg. De schoone beefde.* (Bilderdijk), d. i. *toen hij ophield te spreken, beefde de schoone. Geen jagers eischt dees nood; geoefende soldaten* (dezelfde), d. i. *maar geoefende soldaten. Wees kalm, Elpine, uw lot verandert* (dezelfde), d. i. *want uw lot verandert.*

Aanm. 2. Hoe nauwkeuriger en fijner logisch ontwikkeld de taal, des te talrijker en verscheidener de voegwoorden. Om dit te erkennen, vergelijke men slechts het Hebreeuwsch met het Grieksch, en binnen de grenzen van het Grieksch zelf, daar de dichter niet redeneert, maar voorstellingen aan de phantasie geeft, de taal van Homerus met die van Demosthenes.

I. Daar de afhankelijke (ondergeschikte) zinnen bepalingen zijn van den hoofdzin of van een van deszelfs deelen, zoo is op hen de verdeeling van toepassing, welke de bepalingen binnen de grenzen van een eenvoudigen zin onderscheidt. Eene bepaling, namelijk, binnen de grenzen van eenen zin wordt of door een substantief, of door een adjektief, of door een bijwoord uitgedrukt. Derhalve laten zich de ondergeschikte zinnen onderscheiden in *substantieve*, *adjektieve* en *adverbiale* ondergeschikte *zinnen* (Vergel. § 113. II. 1.). De substantieve zinnen vervullen denzelfden dienst, die een substantief in eenen eenvoudigen zin vervult. Zoo vervangt in den samengestelden zin: *ik verneem, dat gij aangekomen zijt*, de zin, *dat gij aangekomen zijt*, het substantief *uwe aankomst.* Desgelijks bepalen bijvoegelijke zinnen een substantief van den hoofdzin op dezelfde wijze, waarop een enkel adjektief een substantief in den eenvoudigen zin bepaalt; zoo staat: *het kind, dat leerzaam is, wordt geprezen*, gelijk met: *het leerzame kind wordt geprezen.* Eindelijk, de afhankelijke zin in dezen samengestelden zin: *het kind wordt geprezen, omdat het leerzaam is*, heet een adverbiale zin, omdat hij overeenkomt met de adverbiale bepaling: *wegens zijne leerzaamheid.*

www.libtool.com.cn

Aanm. Men moet de afhankelijke zinnen niet als tot zinnen geworden bepalingen aanmerken. Veeleer zijn de bepalingen voor in den hoogsten graad verkorte zinnen te houden. Zoo beteekent: *lecrzame jongens makcn vorderingen*, eigenlijk: *jongens, in zoo verre zij leerzaam zijn, maken vorderingen.*

1. De *substantieve zinnen* zijn onderscheiden, deels naar hunnen verschillenden *inhoud*, deels naar hunne verschillende *betrekking* in den samengestelden zin.

1) Naar hunnen *inhoud* zijn zij onderscheiden in *werkelijk substantieve zinnen*, en in *substantief gebruikte adjektieve zinnen.*

a. De *werkelijk substantieve zinnen* drukken het begrip van een substantief zelf uit en worden door het voegwoord *dat*, of, bijaldien de zaak als onbekend of twijfelachtig wordt voorgesteld, door *of*, met den hoofdzin verbonden, bij voorb.: *ik weet, dat hij aangekomen is; ik begrijp, dat hij uw vriend is; ik gevoel, dat het koud is; ik wensch, dat hij kome; htj vraagt, of ik komen zal.*

b. De *substantief gebruikte adjektieve zinnen* drukken eene inhaerente bepaling uit van een gedacht substantief begrip, en worden met den hoofdzin verbonden door de substantieve voornaamwoorden *wie, wat, hetgeen*, door de pronominale bijwoorden *waar* (ook samengekoppeld met *mede, toe, aan* enz.), *wanneer, hoe*, of door de adjektieve voornaamwoorden *welke, wat voor een, hoedanig*, bij voorb.: *ik weet, wie het gedaan heeft* (d. i. *den persoon, die het gedaan heeft*); *ik sprak, wat* of *hetgeen ik moest* (*de woorden, die ik moest spreken*); *hij zegt mij, waar hij is* (*de plaats, waar enz.*); *zeg mij, waartoe* (d. i. *de zaak, tot welke*) *dit dienen moet; ik wil weten, wanneer* (d. i. *den tijd, op welken*) *hij komt; zij bedenkt, hoe zij den man behagen zal* (*de wijze, waarop* enz.); *hij deelt hem mede, welke vriend hem bezocht heeft* (d. i. *het bericht aangaande den persoon van dien vriend*); *hij zegt mij, wat voor eene* of *hoedanige daad hij uitgevoerd heeft* (d. i. *hij geeft mij een bericht aangaande den aard dier zaak*).

Aanm. 1. Gelijk de door middel van *of* met het werkwoord des hoofdzins verbonden afhankelijke zinnen indirekte *subjektieve* vragen zijn, zoo zijn de

www.libtool.com.cn

substantief gebruikte adjektieve zinnen daarentegen indirekte *objektieve* vragen: ook zijn de voegwoordelijke woorden, door middel van welke zulke zinnen met den hoofdzin verbonden worden, eigenlijk vragende woorden, hetzij vragende voornaamwoorden, hetzij vragende bijwoorden.

Aanm. 2. *Ik sprak, hetgeen ik moest*, kan ook beteekenen: *ik spreek, en dat* (namelijk *spreken*) *moest ik: spreken was plicht.* Bij deze opvatting is de zin (*hetgeen ik moest*) slechts formeel afhankelijk, zoo als uit de verklaring (*en dat moest ik*) genoegzaam blijkt. Even zoo is de zin slechts formeel afhankelijk, als ik zeg: *ik verkeer in eene groote onzekerheid, welke onzekerheid mij beletten zal te handelen*, in plaats van: *en deze onzekerheid zal mij beletten* enz.

2) Naar hunne verschillende *betrekking* in den samengestelden zin zijn de substantieve zinnen onderscheiden in *subjektszinnen*, in *praedikaatszinnen* en in *objektszinnen.*

a. De *subjektszinnen* geven het subjekt van den nevensgaanden hoofdzin te kennen, bij voorb.: *Dat hij aangekomen is, verheugt mij. Of hij komen zal, is onzeker. Wat niet waar is, kan niet eenvoudig zijn* (van der Palm). *Wie mij lief heeft, volge mij. Al* of *alles wat ik zie, is goed.* Volgt de subjektszin op den hoofdzin, dan wordt hij, ten ware er omzetting plaats hebbe, in den hoofdzin door het persoonlijk voornaamw. aangekondigd: *Het verheugt mij, dat hij aangekomen is*, of wel: *mij verheugt, dat hij aangekomen is*, maar ook: *mij verheugt het, dat hij aangekomen is. Hij volge mij, wie mij lief heeft*, of *mij volge, wie mij lief heeft*, maar ook *mij volge hij, die mij lief heeft. Het voegt den Christen, dat hij lijdt*, of wel: *Den Christen voegt het, dat hij lijdt* (Bilderdijk). *Het is niet alles goud, wat er blinkt*, of wel: *Niet alles is goud, wat er blinkt.* Slechts dan is de aanwending van het voornaamwoord (*het*) in den hoofdzin, zijnen afhankelijken zin voorafgaand, noodwendig, wanneer het praedikaat een pers. vnw. is, b. v. *hij is het, die mij geleerd heeft*, of wanneer er geene omzetting van de woordorde plaats heeft. Zeide ik: *Voegt den Christen, dat hij lijdt; verheugt mij, dat hij aangekomen is*, zoo zou de hoofdzin een vragende of een hypothetische zin worden (zie § 114. II. 6. 1.). Staat het werkwoord

www.libtool.com.cn

in den subjunctief, dan is er geene misvatting van dien aard mogelijk, en het voornw. moet weg blijven, b. v.: *volge mij, wie mij lief heeft.* Ook wanneer de subjektszin den hoofdzin voorafgaat, kan er een grammatisch subjekt in den hoofdzin worden aangewend: dit is dan gemeenlijk het aanwijzend vnw. *die, dat*, b. v.: *Of hij komen zal, dat is onzeker. Wat niet waar is, dat kan niet eenvoudig zijn. Die waagt, die wint* (in plaats van *wie waagt*). *Die mij lief heeft, die volge mij.* — Zien substantief gebruikte subjektszinnen op een bekenden persoon of op meer dan éénen persoon, dan staat het voornw. *die* aan hun hoofd, aangezien *wie* geen bekenden persoon kan aanduiden, noch in den nominatief of den accusatief van het meervoud betrekkelijk kan gebruikt worden, b. v.: *Die mij den last opleide, zal mij hem helpen dragen. Die zich te veel haasten, komen niet spoedig voort.*

Aanm. 1. De subjektszin behelst eigenlijk slechts eene nadere omschrijving of bepaling van het subjekt. Het subjekt zelf is in den hoofdzin en wel door den persoonsuitgang des werkwoords vertegenwoordigd.

Aanm. 2. Men hoede zich in den zin *al* of *alles wat ik zie, is goed, al* voor het subjekt en *wat ik zie* voor een adjektieven zin te houden. *Al* of *alles* is slechts eene bepaling van het subjekt: vandaar dat men even goed zeggen kan: *wat ik zie, is alles goed*, en vandaar ook, dat achter *al* (*alles*), niet *die, dat*, maar *wie, wat* gebezigd worden, welke laatste voornaamwoorden slechts aan het hoofd van substantieve zinnen staan. Ook in: *niet alles is goud, wat er blinkt*, is dus *alles* geen subjekt.

b. Praedikaatszinnen zijn substantief gebruikte adjektieve zinnen, die het naamwoord van het praedikaat vervangen, zoo als in: *Hij is niet wat hij voorgeeft te wezen.* Ook hier kan de afhankelijke zin door het voornw. *dat* worden aangekondigd: *hij is niet dat, wat hij schijnt.*

c. Objektszinnen noemt men zoodanige substantieve of substantief gebruikte zinnen, die hetzij een substantief in den genitief, hetzij het objekt in engeren zin (d. i. een substantief in den accusatief), hetzij, eindelijk, een substantief, door een voorzetsel geregeerd, vervangen. — De datief, als zijnde van

www.libtool.com.cn

nature zelfstandig, kan door geen afhankelijken zin omschreven worden.

a) De volgende zinnen voegen een objekt bij een verbaal substantief of adjektief: bij gevolg staan zij bij dat substantief of adjektief in de betrekking van den genitief: de genitief, namelijk, is de naamval in welken het substantief staat, hetwelk rechtstreeks van een naamwoord afhankelijk is. *Het bericht, dat hij aangekomen is* (d. i. *zijner aankomst*), *verheugt mij. De dwaling, dat het welzijn der maatschappij alleen op de bekrompen berekeningen der baatzucht zou gebouwd zijn* (v. d. Palm). *De vraag, of hij geschikt is, bleef onopgelost. Ik ben mij niet bewust, dat ik hem beleedigd zou hebben.*

Aanm. Afhankelijke zinnen als deze: *de dag, toen hij zijne intrede deed* (d. i. *zijner intrede*); *de plaats, waar hij woont* (*zijner woning*); *de tijd, wanneer hij gewoon is te komen; de wijze, hoe hij zich gedraagt*, kunnen gerekend worden een substantief in den genitief te vervangen; doch liever merke men ze als adjektieve zinnen aan: de bijwoorden toch *toen, waar, wanneer, hoe*, laten zich in een betrekkel. voornaamw. met een voorzetsel (*de dag, op welken; de plaats, in welke; de wijze, op welke*) oplossen. Evenwel kan men zeggen: *de dag, dat hij* enz., *de tijd, dat hij* enz. Hier is *dat* het voegw., hetwelk substantieve zinnen inleidt, en vervangt de afhankelijke zin bijgevolg werkelijk een substantief in den genitief.

b) Een substantief in den accusatief vervangen de volgende deels substantieve, deels substantief gebruikte objektszinnen in engeren zin: *Ik verneem, dat hij komen zal. Ik begrijp, dat het thans te laat is. Ik hoor spoedig, wie mijn opvolger worden zal. Begrijpt gij, wat gij leest? Mannenmoed en mannenkrachten, Die, wat weerstand biedt, verachten* (Bilderd.). Kondigt men hier den afhankelijken zin door het vnw. *het* aan, dan spreekt men met meer nadruk, b. v.: *zij mogen het gevoelen, dat hunne tegenwoordige vorming en toekomende bestemming hen verheft tot een hoogen stand* (v. d. Palm). *Onze Vaderen hebben het gezien, dat de schatten van alle landen in onzen boezem werden uitgestort* (dezelfde). Gaat de objektszin vóór, dan kan het grammatisch objekt (*het*) niet aangewend

www.libtool.com.cn

worden, ten ware de hoofdzin de natuurlijke woordorde behield, b. v.: *Dat het thans te laat is, ik begrijp het.*

c) Een substantief, door een voorzetsel geregeerd, vervangen de volgende afhankelijke zinnen: *Ik verheug mij, dat hij aangekomen is* (d. i. *over zijne aankomst*). *Overreed hem, dat het hatelijk is* (v. d. Palm). *Ik ben bang, dat het te laat is.* Hier zou de aanwending van een voornw. of voornaamwoordelijk bijwoord met een voorzetsel in den hoofdzin de uitdrukking slechts onnoodig verlammen, als men b. v. zeide: *ik verheug mij daarover, dat hij aangekomen is.* Hoezeer het heet: *Verblijdt u daarin niet, dat de geesten u onderworpen zijn, maar verblijdt u veelmeer, dat uwe namen geschreven zijn in de hemelen,* waar de aanwending van *daarin* de aandacht met meer nadruk op den onderscheiden aard der verschillende objekten vestigt. Noodwendig is de aanwending van een bepalend woord met een voorzetsel in den hoofdzin, wanneer zonder hetzelve de woorden in een verkeerden zin zouden kunnen genomen worden, als in: *Hij geeft er niet om, of hij zich gehaat maakt. Daarin bestaat de deugd niet, dat gij in het bidden uwe aangezigten wendt naar het Oosten of naar het Westen* (v. d. Palm). Liet men bij den eersten zin *er om*, bij den tweeden *daarin* weg, zoo ware de uitdrukking onverstaanbaar of onduidelijk. — Een substantief gebruikte zin kan van een voorzetsel afhangen, als: *Dwars door foltring, dood en wat de Hel vermag* Bilderd.), d. i., *door foltring, door dood en door wat de Hel vermag.*

2. De *adjektieve zinnen*, die niet alleen de plaats vervullen van attributieve adjektieven, maar ook van substantieven, die een ander substantief (zie § 120. I. 2. 1).) bepalen, worden door middel van de betrekkelijke voornwoorden en van die pronominale bijwoorden, die de plaats van betrekkelijke voornaamwoorden met voorzetsels vervangen, *welke, die, waarmede, waarin, wanneer, toen, waar* enz. (zie B. I. 1. 2) *c.* a) Aanm.) met het substantief van den zin verbonden, b. v.: *De plichten, die aan ons beroep verbonden zijn. Alles zwicht voor hem, die 't openbaar gevoelen voor zich heeft* (v. d. Palm). *Patroclus,*

www.libtool.com.cn

die de vriend van Achilles was. Het is het huis, waarin ik gewoond heb.

3. De *adverbiale zinnen* worden met de hoofdzinnen door middel van de onderschikkende voegwoorden (zie § 113. II. 2.) verbonden. Zij zijn ten aanzien hunner logische betrekking tot den hoofdzin even zoo verschillend, als de voegwoorden, door middel van welke zij met den hoofdzin zijn verbonden; b. v.: *Hij kwam, toen het te laat was. Hij schrijft nog even goed, als hij te voren deed. Ik kom niet, omdat ik geen tijd heb. Indien hij niet gehoorzaamt, zal hij schade lijden. Hij spreekt, alsof hij hem begrepen had.*

II. De aard der betrekking, die de afhankelijke zinnen, als bloot ondergeschikt in het redeverband, vervullen, wordt in onze taal op eene opmerkenswaardige wijze in de *woordorde* van zoodanige zinnen uitgedrukt. Als ware het om de snelheid van het uitspreken van zulk eenen slechts tot bepaling dienenden zin te bevorderen, worden het subjekt en alle bepalingen in onafgebroken volgorde achter elkander geplaatst, terwijl het praedikaatswerkwoord, door een deelwoord of infinitief, waar zulk een woordvorm voorhanden is, gevolgd of voorafgegaan, de laatste plaats inneemt. Men vergelijke den hoofdzin: *Hij is nog altijd ziek*, met den afhankelijken zin in: *Ik verneem, dat hij nog altijd ziek is. Toen zag ik hem komen*, met: *Ik verblijdde mij, toen ik hem komen zag* of *zag komen. Hij heeft hem het eerst aangesproken*, met: *Ik verzeker u, dat hij hem het eerst heeft aangesproken*, of *aangesproken heeft.*

Aanm. 1. Ook in het Hoogduitsch wordt op dezelfde wijze de afhankelijke zin door de woordorde onderscheiden van den hoofdzin; niet aldus in andere talen, zelfs niet in het Engelsch of de Scandinavische talen.

Aanm. 2. Daar de woordorde den zin als afhankelijk kenbaar maakt, zoo behoeft, bijaldien na een afhankelijken zin een andere afhankelijke zin volgt, voor dezen het voegwoord niet herhaald, noch (als in het Fransch door *que*) door het voegw. *dat* ingeleid te worden. Dus is *dat* overtollig voor den tweeden afhankelijken zin, waar Vondel zegt:

> Toen nu verdreven was 't saffraanlicht van Auroor,
> En dat de vijver van den Hove met den gloor
> Der Zon was overspreid.

www.libtool.com.cn

III. Dikwijls vindt men den inhoud van een afhankelijken substantieven zin door een infinitief, dien van een adjektieven of adverbialen zin door een deelwoord of door een adjektief wedergegeven. Zulk eene bepaling, uit een infinitief, deelwoord of adjektief, met den inhoud van een afhankelijken zin, bestaande, noemt men *een verkorten zin.* Alzoo wordt de samengestelde zin: *Ik beloof, dat ik komen zal*, uitgedrukt door den eenvoudigen zin: *ik beloof te komen* of *te zullen komen*, en vinden wij een voorbeeld van een verkorten bijvoegelijken zin in: *Jerusalem, bekleet met groene meien, Hem feestelijk begroet* (Vondel), dat is, *Jerusalem, hetwelk bekleed is* enz. Verkorte bijwoordelijke zinnen komen voor in: *Geen hongerende beer... Wordt door zijn eigen bloed, zelfs hongrig, aangerand* (Bilderd.), d. i. *zelfs wanneer dat eigen bloed hongerig is. Dit ware beter achterwege gelaten*, d. i. *het ware beter, zoo dit achterwege gelaten werd. Neen, beter is 't... Aan de ondeugd van den dag het wierook toegebracht* (Bilderd.).

IV. De *plaats*, die de afhankelijke zin met betrekking tot zijnen hoofdzin inneemt, is drieërlei:

1. De afhankelijke zin volgt op den hoofdzin, b. v.: *Hij komt niet, omdat hij belet is. Hij vernam, dat hij komen zou.*

2. De hoofdzin wordt in het midden afgebroken door den afhankelijken zin, die alzoo tusschen de twee helften van den hoofdzin staat en alsdan *tusschenzin* heet, b. v.: *De man, van wien ik u gesproken heb, is teruggekomen.* De substantieve zin is minder geschikt om dus als tusschenzin den hoofdzin af te breken.

3. De afhankelijke zin gaat vóór den hoofdzin en heet dan *voorzin*, b. v.: *Dat hij terug is, verheugt mij. Daar hij ijverig gewerkt heeft, mag hij zich uitspannen.* De adjektieve zin kan niet vóór den hoofdzin geplaatst worden, daar hij altijd achter zijn substantief moet volgen. — Volgens het gewone taalkundige spraakgebruik heet bepaaldelijk de bijwoordelijke zin, die zijnen hoofdzin voorafgaat, *voorzin* (protasis), en alsdan wordt de op dien bijwoordelijken zin volgende hoofdzin *nazin* (*apodosis*)

www.libtool.com.cn

genoemd. De voor- en nazin te zamen vormen den grondslag van hetgeen men eene *periode* heet, waardoor men een kunstmatig ineengevoegd zinverband verstaat.

DERDE HOOFDSTUK.

§ 122.

Over de ellipsis of uitlating, en den elliptischen zin.

A. *Ellipsis* of *uitlating* bestaat daar, waar een woord gemist wordt, dat om de uitdrukking grammatisch volledig te maken moet aangevuld worden. De *zin* is *elliptisch*, wanneer het werkwoord of het werkwoordelijk bestanddeel van het praedikaat ontbreekt,

Aanm. 1. De ellipsis is onderscheiden van de *samentrekking*, welke hierin bestaat, dat een of meer woorden, die aan twee of meer zinnen of zindeelen gemeen zijn, slechts éénmaal worden uitgedrukt, bij voorb.: *Het bloed ontvliet de wonde, Het licht, zijn brekend oog* (Bilderd.). Zij is voorts onderscheiden van de in de vorige §. 121. III. vermelde *verkorting* van afhankelijke zinnen: zulke verkorte zinnen toch worden tot leden van den hoofdzin, die geene aanvulling van uitgelatene bestanddeelen behoeven. Waar de ellipsis rhetorische kracht heeft en zij dus als eene redekunstige figuur moet worden aangemerkt, is zij echter scherp te onderscheiden van eene andere oratorische figuur, die insgelijks in eene uitlating bestaat, te weten van de *aposiopésis*. Deze toch vloeit voort uit de bedoeling van den redenaar om te roeren, terwijl de ellipsis van de levendigheid van het gevoel des redenaars getuigt.

Aanm. 2. Wanneer modale of vragende bijwoorden, als *ja, neen, voorzeker, gewis, geenszins, waarlijk? hoe? zoo?* op zich zelven staan, maken zij geen elliptische zinnen: zij geven te kennen, hoe hij, die ze bezigt, den nevensgaanden (meest vragenden) zin opvat. De vocatief, eindelijk, maakt noch een elliptischen zin uit, noch ook vertegenwoordigt hij eenen in de gedachte bestaanden zin. Hij maakt slechts den aangesproken persoon op hetgeen men hem zeggen wil, opmerkzaam.

Aanm. 3. Wanneer ik zeg: *ziet hier handschoenen: wilt gij de witte of de zwarte? Wien hebt gij gesproken? Uwen vader*, zoo bestaat er geene ellipse. Wij hebben hier twee zinnen, die als vraag en antwoord tegen elkander

www.libtool.com.cn

overstaan, met gemeenschappelijke bestanddeelen, die als zoodanig slechts eens behoeven genoemd te worden. Hier bestaat dus eene soort van *samentrekking* (zie boven: A. Aanm. 1.). Van denzelfden aard is de zaak, als ik op de vraag: *Hebt gij lust om mede te gaan?* antwoord: *of ik!*

B. Wij handelen eerst over de *elliptische uitdrukkingen*, vervolgens over de *elliptische zinnen.*

I. *Elliptisch* is de *uitdrukking*, wanneer een bepalend woord wordt aangetroffen, zonder dat het woord, tot welks bepaling het dient, er bij uitgedrukt staat.

Dit heeft plaats:

1. Wanneer een *bijvoegelijk naamwoord zelfstandig* gebruikt wordt, b. v.: *Een wijze, de geleerden, de Ouden, eene schoone.* — *Het schoone, het ware* enz. daarentegen zijn geen elliptische uitdrukkingen, aangezien zij het *begrip* des adjektiefs *in het algemeen* beteekenen en alzoo geene bepaling van een daarbij te denken bepaald voorwerp inhouden: het zijn dus tot den rang van substantieven verheven en niet bloot zelfstandig gebruikte woorden.

2. Wanneer een bijwoord of bijwoordelijke bepaling onmiddellijk met een zelfstandig naamwoord verbonden wordt, in welk geval er een deelwoord of bijvoegelijk naamwoord in de gedachte dient aangevuld, b. v.: *het huis daar* (namelijk: *gelegen*); *mijn vriend alhier* (*woonachtig*); *de hut op de heide; de bedelaars op straat; de brief aan mijn broeder; de tuin achter het huis; de Leeuw uit Juda's Stam.*

3. Wanneer een bijwoord of bijwoordelijke bepaling voorkomt zonder den infinitief, die er bij gedacht wordt, b. v.: *Hij moet weg. Ik kan niet verder. De deur kan niet toe. De kinderen willen naar bed. De kloeke Rijp wil meê* (Tollens). *Die vlag moet van de toren neêr* (dezelfde). *Hij wil door 't ijzig Noord naar 't zengend Oosten heen; Langs Nova Zemblaas kust, in storm en sneeuw verloren, wil hij naar China voort* (dezelfde).

Aanm. Deze ellipsis heeft reeds, gelijk nagenoeg al de later vermelde, redekunstige uitwerking, daar zij van drift of ongeduld getuigt. Had de dichter, in plaats van: *Die vlag moet van den toren neêr*, zonder ellipsis gezegd: *die vlag moet van de toren nedergehaald worden*, zoo had men, in plaats van den toon van drift, den toon van kalm overleg,

www.libtool.com.cn

4. De infinitief *worden* of *te worden* ontbreekt ook niet zelden bij het verleden deelwoord, in uitdrukkingen als: *Hij moet geholpen. Er dient gearbeid. Hij is waard geprezen. De reekning moet gesloten* (Bilderd.). *De Spanjaard moet geveld* (Cats). *De schrikbre noodstorm moet bezworen* (Bild.). *Teruggezet trof meer, dan verachting* (dezelfde). *Hoe meer hij toevals heeft, hoe min hij dient geleden* (de Decker). *Het is noodigh geweeten* (Hooft). *Wat baet geschreid?* (Colijn v. Rijssele). Vult men bij deze laatste twee voorbeelden *te worden* aan, dan heeft men een verkorten zin: *geweten te worden*, voor: *dat het geweten worde*, en: *geschreid te worden*, voor: *dat er geschreid wordt.* In: *na lang en ver gezocht, ziet eindlijk 't scherp gezicht*, en: *na stroomen bloeds verspild* (Bild.), ontbreekt *te hebben.*

Aanm. In uitdrukkingen als *wat zou dat? wat moet dat? Wat zou me uw neevlig zwaard?* (Bild.) is geene eigenlijke ellipsis, maar heeft het werkwoord *zullen, moeten*, eene beteekenis van meer omvang en gewicht, dan gewoonlijk: te weten, die van *bestemd zijn uit te richten. Wat zou dat?* toch geeft te kennen: *wat is dat bestemd uit te werken?* Evenzoo in: *wat zou uw veldheer hier, wat zoude uw moedbetooning?* (Bilderd.), en: *Maar wat zal hij in dees nood?* (dezelfde). Nog minder is er aan ellipsis te denken in: *wilt gij geld?* waar *willen* zoo veel als *begeeren* beteekent.

II. Zoowel de *eenvoudige* als de *samengestelde zin* kan elliptisch zijn, en wel elk op verschillende wijzen.

1. Bij den elliptischen *eenvoudigen zin* ontbreekt:

1) Alleen het *verbale bestanddeel des praedikaats*, d. i., een of andere verbuigingsvorm van *zijn, hebben, zullen, worden.* Zoo ontbreekt het werkwoord *zijn* in het spreekwoordelijk gezegde: *Vrijheid blijheid.* In de vraag: *Wat nu te doen?* In het bevel: *Niets aan te raken!* Voorts in: *Verre van mij! Nimmer wanklank in hun reien* (Bilderd.). *Alles, zachte voorbereiding voor de ziel- en lichaamscheiding* (dezelfde). *Maar hoe dit nu te rijmen met het hoog bestuur des regtvaardigen Opperregeerders?* (v. d. Palm). De imperfektform van het werkw. *zullen* ontbreekt in vragende zinnen, met welke men iets ten sterkste wil ontkennen of als ongerijmd wil doen voorkomen, b. v.: *Ik u verraden?! Wij, doemelingen, wij, den*

www.libtool.com.cn

doemling afkeer dragen! Zijn hulp versmaden, wij! (Bilderd.). *Hoe! Ik u ter dood geleiden! Den arend van 't gebergt' uw spieren af doen weiden En drenken met uw bloed!* (dezelfde). *Gij, zondige, aan die wet voldoen!* (dezelfde). *Gij, hoeden onze kudden!* (de Decker). Het werkw. *worden* ontbreekt in: *Waarom gebedeld en niet liever gearbeid? Waarom, waarom met geduld Mijn bestemming niet vervuld?* (Bilderd.). *Waartoe 't verdelgend zwaard ontbloot?* (dezelfde). *Vergeefsch de burchtwalpoort beloerd* (dezelfde). *Maar te lang, te lang reeds den adel onzer natuur verdedigd!* (Borger). — De schrijver plaatst hier *den adel* (in den accusatief), omdat het als het objekt van het *verdedigen* in de gedachte optreedt. — *Maar vergeefs de krijgstrompet doen hooren* (Bilderdijk), voor *gedaan hooren*. Hiertoe behooren in 't bijzonder die zinnen, in welke een deelw. van den volm. tijd voorkomt met de kracht van een imperatief, b. v.: *Neen, de tranen afgedroogd!* (Bilderd.). *Met moed en kracht ons aangegrepen, en ook het onze toegebragt, om Kempers naam aan de onsterfelijkheid te wijden!* (van der Palm). *'t Ontredderd schip hersteld en derwaarts ingeloopen!* (Tollens). *De boot van 't ijs gesleept en hier aan wal gebragt; . . . Geweer en kruid verzaamd; de zeilen afgenomen; Houweel en bijl gezocht; wat redbaar is gered, En van 't gesloopte wrak een woning opgezet!* (dezelfde).

Aanm. In zulke uitdrukkingen stelt het deelwoord van den volmaakten tijd de daad, die men verlangt, als reeds geschied voor: vandaar dat zij de kracht van een' sterken imperatief hebben. Daar het subjekt in zulk eene elliptische uitdrukking als het voorwerp van het werkwoord, welks deelwoord daarin optreedt, gedacht wordt, zoo geeft men daaraan ook liefst den vorm van den accusatief, en zegt: *den beker geledigd*, hoezeer de zin volledig zijn zou: *de beker worde geledigd*, en dat omdat de uitdrukking den zin heeft van: *ledig den beker!* zulk eene afwijking van de spraakkunstige juistheid heet eene constructie *κατὰ σύνεσιν*, dat is *naar het verstand*, met andere woorden, een vorm, waarop de bedoeling van den spreker invloed uitgeoefend heeft.

2) Het werkwoord *zijn*, waar dit het praedikaat eens existentialen zins uitdrukt, b. v.: *Heil u! God dank! Eere den*

www.libtool.com.cn

overwinnaar! Wat zwarigheid? Voor ons geen andere slaap dan in den schoot des grafs! (Bilderd.). *Geen schooner paerle aen 't loof van uwe kroone* (Vondel). *Eilaas! geen antwoord, geen geluid!* (Bilderd.). Voorts kunnen allerlei concrete werkwoorden ontbreken, wanneer uit de uitgedrukte praedikaatsbepaling duidelijk genoeg het verzwegen werkwoord kan aangevuld worden, vooral in eene levendig verhalende rede, b. v.: *Thans nadert Segol, ziet zijn voorhoede, en aan 't vluchten* (Bilderd.). *Hij de dieven achterna*, en bij mededeeling van een gesprek, waar de ander der samensprekenden hervat: *Hij weêr.* Voorts bij vragen als deze: *Vanwaar die traagheid? Waartoe dat misbaar?*

3) Het *verbale bestanddeel des praedikaats met het subjekt*, en slechts het nominale bestanddeel van het praedikaat blijft over. Dit heeft plaats bijzonder in vragende en uitroepende zinnen, wier verzwegen subjekt een der voornaamw. *het, dit* of *dat* is. B. v.: *Niet waar? Wat nood? Wat vloekbre mommerij!* (Bilderd.). *Wel joei! wat ouderwetsche namen!* (dezelfde). Voorts in het wenschende: *Welkom hier!* in het bevelende: *stil! bedaard!* en in het toejuichende: *goed! braaf! goed getroffen! juist gezien!* eindelijk in: *misgeschoten!* enz.

4) Het geheele *concrete praedikaat met zijn subjekt*, zoodat niets dan de bepalingen van het praedikaat overblijven. Meestal zijn zulke elliptische zinnen wenschende zinnen, wier subjekt de aangesproken persoon is. Bij voorb.: *Geduld! De beurs of het leven! Ter zake! IJverig aan het werk! Voorwaarts! Daarheen! daarheen! Terug! Binnen! Op, vrijer, naar de vrijster toe* (Vondel). *Op, Helden (zegt hij), op! voltooit de zegepraal!* (Bilderd.). *Ten vijand! naar den strijd* (dezelfde). *Komt! Naar het Oosten! door de schotsen! opwaarts henen! De zege wacht ons! Viert de schooten! Kindren moed!* (Tollens). Al levert ook het in te vullen subjekt en praedikaat een oordeelenden zin op, niettemin drukt de elliptische zin een wensch uit, b. v.: *Goeden nacht! Goeden morgen! Geluk op uwe onderneming! Tot wederziens!* — Tot deze soort van ellipsis behooren ook de

www.libtool.com.cn

adressen op brieven: *den Heere* enz. en de opschriften op gedenkteekens: *Ter gedachtenis van . . .*

2. Er kan ellipsis bestaan in den samengestelden zin, zoowel wanneer hij uit twee nevengeschikte zinnen, als wanneer hij uit eenen hoofdzin en eenen afhankelijken zin bestaat.

1) De eerste der beide nevengeschikte zinnen is elliptisch *a.* in dier voege, dat het *concrete praedikaat* wegblijft en alleen het subjekt overblijft, als: *Nog een oogenblik — en hij was dood. Nog ééne schrede, en hij ligt in den afgrond. Een wenk van u, en ik gehoorzaam. Maar weinig dagen daarna, en afgelegd zijn hunne vooroordeelen* (Borger). *Slechts weinig stappen, en die pijlzwerm heeft gedaan* (Bilderd). *Een oogwenk, niets meer, en ik stort er in af* (dezelfde). *Geen oogenblik, of 't hulpgetij' Is voor die achterbleef, voorbij* (dezelfde). *Een onbedacht woord, en hij was verloren* (v. d. Palm).

b. In den eersten zin blijven subjekt en praedikaat beide weg, en slechts eene bepaling blijft over: *Welhaast, en 'k ben bevrijd van smart en tegenspoed.*

2) Bestaat de samengestelde zin uit eenen hoofdzin en eenen afhankelijken zin, dan kan

a. De *hoofdzin* elliptisch zijn, b. v.: *Jammer, dat ik te laat ben gekomen! Benijdbaar wien 't gelukt* (Bilderd.). *Een schelm, die er kwaad van denkt! Hoe, wanneer wij eens dus handelden? Geen schicht, die 't doelwit mist* (Bilderd.). *Gelukkig het land, dat op echte geleerdheid en hoogere geestbeschaving wel verdienden prijs stelt* (v. d. Palm). *Maar weinig, wien dat zoet de harten weet te raken* (Bilderd.). *Niemand, waar mijn lijdend harte ooit zijn last in overgoot* (dezelfde). *Ach! niets dat proef houdt in een eeuw, Verliefd op waanziek volksgeschreeuw* (dezelfde). *Licht, dat m' er ook van mij niet beter zij tevreden* (dezelfde). De afhankelijke zin kan na den elliptischen hoofdzin in verkorte gedaante voorkomen: *Hoe dubbel zalig hij die viel, Door u weêr opgericht* (dezelfde). *Een kind om te stelen. Een rag om weg te blazen* (Tollens). In de volgende uitdrukking: *een middeltjen, je kost het zoo*

www.libtool.com.cn

omspannen (Bilderd.), heeft de afhankelijke zin den vorm van een' hoofdzin aangenomen: immers staat zij voor: *een middeltjen zoo dun, dat gij het zoo kondt omspannen.*

b. Of de *afhankelijken zin.*

Aanm. In zinnen, als *Hij is grooter dan ik. Hij is zoo groot, als zijn broeder. Niemand, dan hij, vermag dit,* bestaat geen ellipsis, maar samentrekking. Hier zijn eigenlijk twee nevengeschikte zinnen met gemeenschappelijke bestanddeelen: de tweede, namelijk, is oorspronkelijk mede een hoofdzin, en in dezer voege is de samenstelling te verklaren: *hij is grooter; dan ik (ben ook groot). Hij is groot: alzoo (is) zijn broeder (ook groot). Niemand vermag dit; dan hij (vermag dit).* Vóór het bijwoord *mogelijk* en vóór het werkwoord *kunnen* kan de partikel *als* achterwege blijven, die op het voorgaande *zoo* antwoorden moest; bij voorb.: *hij kwam zoo spoedig mogelijk,* dat is, *hij kwam zoo spoedig, als hij met mogelijkheid kwam* of *komen kon. Hij kwam zoo snel hij kon,* dat is, *als hij kon komen.* Nog sterker is de uitdrukking samengetrokken, als ik zeg: *met de minst mogelijke moeite,* daar dit niet beteekent *met de onmogelijkste moeite,* maar: *met eene moeite zoo min* of *gering, als slechts mogelijk is.* — Evenzeer bestaat er geen ellipsis, maar zinsverkorting, in de volgende uitdrukkingen: *Socrates, als ware wijze, versmaadde dien roem.* De woorden *als ware wijze* maken een verkorting uit van den adjektieven zin: *die een ware wijze was,* en *als* is van de betrekking tusschen dezen zin en den hoofdzin slechts de exponent, en heeft eenigermate de waarde eens voorzetsels (*in de hoedanigheid van*) bekomen. Desgelijks is in: *iedereen heeft den toegang, mits betalende,* dit *mits betalende* een verkorte zin, voor: *mits dat hij betale,* en *mits* is slechts de min of meer pleonastische exponent van de betrekking. In: *van een volk, als de Grieken, kon men alles verwachten,* is *als* als plaatsvervanger te beschouwen van *gelijk,* hetwelk als adjektief oorspronkelijk het volgende woord in de betrekking van den datief bij zich had (*gelijk den Grieken*) en alzoo met dit woord een bepalend lid van den eenvoudigen zin uitmaakte (Zie S. 113. II 2. 8). *a*).

a). In den hypothetischen zin kunnen achter zekere voorwaardelijke voegwoorden het onderwerp en het werkwoord ontbreken: *Ik waarschuw u, indien maar niet te vergeefs. Ofschoon nog jong,* of *hoe jong ook, toch handelde hij verstandig. Ik verlang nog een stukje, mits niet te groot. Zoo zij u 't feestlied, hoe onwaardig, opgedragen!* (Bilderd.). *Ik zal, zoo mogelijk, komen* (Verg. § 113. II. 2. 6). *Aanm.*

Aanm. In het Engelsch is deze ellipsis ook geoorloofd in tijdaanduidende zinnen, bij voorbeeld: *Napoleon, when young, showed already many capacities.*

www.libtool.com.cn

b). In den verkorten afhankelijken zin ontbreekt soms het deelwoord van *zijn*, ook daar, waar het met den zin van *zich bevinden*, in den vorm des deelwoords (*zijnde*) had behooren uitgedrukt te worden; b. v.: *Aan het hoofd van een talrijk en geoefend leger, viel het hem licht veroveringen te maken*, dat is, *daar hij aan het hoofd — was*, of *stond*, of *zich bevond.* Evenzoo ontbreekt het deelwoord *hebbende*, in: *En toen zij rondreed in haar wagen, Den boezem met den bloem getooid* (Tollens), d. i. *den boezem getooid hebbende*, of *daar zij den boezem had getooid met de bloem.*

c. Of beide *hoofd- en afhankelijke zin* zijn elliptisch. Dit heeft vooral in spreekwoorden en spreekwoordelijke zegswijzen plaats, zoo als: *Hoe langer, hoe liever. Eer verloren, alles verloren. Eind goed, alles goed. Zoo gezegd, zoo gedaan. Geen poging, dan 't bereik te hoog* (Bilderd). In *Beter laat dan nooit*, en: *Beter benijd, dan beklaagd*, kan men niet zeggen, dat ook de afhankelijke zin op zijne wijze elliptisch is, daar er dezelfde uitlating als in den hoofdzin in wordt aangetroffen.

d. Een afhankelijke zin staat alleen, terwijl de hoofdzin er bij gedacht wordt. Zulk eene wijze van spreken getuigt van ongeduld of levendige bezorgdheid. Bij voorb.: *Als hij maar komt. Dat hij mij toch altijd in den weg moet zijn! Als het eens niet gelukte. O! die dien kunstgalm na mocht streven!* (Bilderd.). *Als ik u vergete!* (da Costa). *O! die nu ook in open locht, Van dienst en engen dwang ontslagen, Langs tuin en duin en dorenhagen, eens 't vrije veld betreden mocht!* (de Decker).

Aanm. 1. Over de aanwending van den onderstellenden zin zonder voorwaardelijken, en van den voorwaardelijken zonder onderstellenden zin, zie § 101. C. I. 3. Aanm. 1 en 2.

Aanm. 2. Zeer dikwijls wordt in het zinverband een lid overgeslagen. Bij voorb., zoo ik zeg: *Wanneer ik het wel bedenk, heeft zich de zaak nog anders toegedragen*, ontbreekt tusschen de beide zinnen de hoofdzin: *kan ik verzekeren*, of een dergelijke, waaraan zich dan de zin: *de zaak heeft zich nog anders toegedragen*, in den vorm van een afhankelijken zin zou aansluiten. Zoo ook: *Zoo ik ook dit er bijvoegen moet, hij is niet altijd even werkzaam geweest;* hier ontbreekt: *ben ik er toe bereid* of een dergelijke hoofdzin.

www.libtool.com.cn

TWEEDE AFDEELING.

OVER DE ONDERLINGE BETREKKINGEN DER WOORDEN IN DEN VOLZIN.

EERSTE ONDERAFDEELING.

OVER DE WOORDVOEGING.

§ 123.

Er zijn drie verschillende logische betrekkingen, waarin de tot een volzin verbonden woorden tot elkander staan kunnen: de betrekking der *afhankelijkheid (dependentie)*, der *inlijving (inhaerentie)* en der *samenschikking* (zie § 120. I. 1. 2. II.). De betrekking der afhankelijkheid heet, in zoo verre zij grammatisch door naamvallen wordt uitgedrukt, *regeering* of *beheersching (rectie)*; die der inlijving wordt door de *congruentie*-vormen uitgedrukt (§ 47. 5.). — Dus laat zich de woordvoeging verdeelen in de leer van de *Regeering*, in die van de *Congruentie* of *Overeenkomst*, en in die van de *Samenschikking*. Aan de leer van de Regeering gaat eene beschouwing over de naamvallen, hunnen aard en beteekenis vooraf.

EERSTE HOOFDSTUK.

OVER DE REGEERING.

§ 124.

Over de naamvallen.

1. Onze taal onderscheidt slechts vier naamvallen door verschillende vormen, te weten, den *nominatief*, den *genitief*,

www.libtool.com.cn

den *datief* en den *accusatief*. De *vocatief*, wiens vorm in onze tegenwoordige taal niet van dien van den nominatief verschilt, kan niet dan in oneigenlijken zin *naamval* heeten, omdat hij, als tusschenwerpsel, buiten den zin staat, terwijl de naamvallen strekken om de betrekking aan te duiden, waarin het naamwoord tot den zin staat.

2. De *nominatief* is de vorm van het onderwerp der rede, en zijn (thans afgesleten) verbuigingsvorm wijst slechts op het praedikaat, waarbij dat onderwerp behoort. Dus staat hij met den vocatief als *onafhankelijken* naamval tegen de andere over, die het naamwoord als geregeerd voorstellen, en dus *afhankelijke naamvallen* heeten.

Aanm. In de Grieksche en de Latijnsche Grammatika heeten de nominatief en de vocatief *de rechte*, de andere *de schuinsche* naamvallen, omdat de naamwoorden, die in een dezer laatste staan, voorwerpen aanduiden, die eenigermate *van ter zijde* bij de handeling in aanmerking komen.

A. De onafhankelijke naamvallen.

I. De *vocatief* wordt gebezigd, waar de spreker van den aangesprokenen bijzondere aandacht *begeert*. Hieruit volgt, dat hij veelal voorafgegaan door een tusschenwerpsel en verbonden met eenen imperatief voorkomt; b. v.: *O! vriend! luister. Ach God, red mij!* Echter bestaat er geen grammatisch verband tusschen vocatief en imperatief: het subjekt van den imperatief is het persl. vnw. van den tweeden persoon, hetzij het worde uitgedrukt al of niet.

Een zelfstandig naamwoord in den vocatief kan, even goed als in iederen anderen naamval, van eene ingelijfde, afhankelijke of zelfstandige bepaling vergezeld zijn; b. v.: *Lief kind! Mijn waarde vriend! Lust mijner oogen! God in den hemel!*

II. 1. De *nominatief* is de naamval van het subjekt, d. i. van het voorwerp, van hetwelk iets gezegd wordt.

Aanm. Oorspronkelijk, blijkens de sterke mannel. en ten deele ook de sterke vrouwel. declinaties der substantieven in het Gothisch, drukte het naamwoord, even als in het Grieksch en in het Latijn, zijne betrekking in den zin ook in den nominatief door een eigenaardigen uitgang uit, dien de vo-

www.libtool.com.cn

catief mist. Het Gothisch kent, even als het Grieksch en het Latijn, bij onzijdige woorden geenerlei onderscheid tusschen den vorm van den nominatief en dien van den accusatief. De vorm, namelijk, van den accusatief strekt bij onzijdige woorden tevens voor den nominatief.

2. Het naamwoord (zelfstandig of bijvoegelijk) van het praedikaat staat wegens de betrekking van inhaerentie, waarin het tot het subjekt staat, in den nominatief. Dus zijn het werkwoord *wezen* of *zijn* en al die werkwoorden, welke eerst met een naamwoord vereenigd een volledig praedikaat uitmaken (zie § 65. II. 3. 2.), van een *dubbelen nominatief* vergezeld, b. v.: *Hij is mijn vriend. Hij heet deugdzaam. Bleef hij uw beschermer?* Bij *schijnen* en *dunken* kan de nominatief van het praedikaat door den infinitief *te zijn* gevolgd worden: *hij schijnt gelukkig*, of *hij schijnt gelukkig te zijn. Het dunkt mij goed*, of *Het dunkt mij goed te zijn.* Bij *blijken* is deze toevoeging van *te zijn* een vereischte; althans heeft de weglating van dezen infinitief bij dit werkwoord iets gezochts of ongewoons; b. v.: *Hij is mij gebleken gelukkig te zijn*, niet: *hij is mij gelukkig gebleken*, omdat eigenlijk niet de persoon blijkt, maar dat wat aangaande den persoon gezegd wordt, d. i. *zijn gelukkig zijn* (zie § 119. II. 2. Aanm. 2.). Bovendien is de uitdrukking: *hij is mij gelukkig gebleken*, dubbelzinnig, daar zij ook opgevat kan worden: *gelukkigerwijze is hij mij gebleken*, waarna men dan de vermelding van de zaak verwacht, welke van den persoon gebleken is. — Ook die werkwoorden, welke een dubbelen accusatief regeeren, als *heeten*, *noemen*, bekomen, in den passieven vorm omgezet, eenen dubbelen nominatief bij zich: *Hij wordt een held geheeten. Gij wordt te recht gelukkig genoemd.*

B. De afhankelijke naamvallen.

I. De *accusatief* geeft het voorwerp te kennen, dat lijdelijk in de handeling betrokken is.

Aanm. In sommige Nederduitsche volksdialekten staat het naamwoord blijkens den vorm der vergezellende bepalende woorden in den accusatief, waar het in den nominatief behoorde te staan. Dit geschiedt om op het onderwerp der rede met dubbelen nadruk te verwijzen: de vormen namelijk,

www.libtool.com.cn

van den accusatief zijn bij de bijvoegelijke woorden daartoe geschikter, dan die van den nominatief. Het volksgebruik volgt de Statenbijbel, waar wij lezen: *Door het geloof in zijnen naam heeft zijnen naam dezen gesterkt* (*Handel.* 3, 16). En: *de hemel is rood* (en dan straks): *want den hemel is droevig rood* (*Matth.* 16, 2 en 3). Hier duidt de accusatiefvorm aan, dat het dezelfde naam, dezelfde hemel is, waarvan zoo even gesproken was. Dat de accusatiefvorm geschikter is om den klemtoon te dragen, is ook de reden waarom het volk zegt: *'t is hem niet*, voor *hij is het niet* (evenals in het Fransch: *c'est lui*, *c'est moi*), en waarom men in Gelderland kan hooren: *dén Willem*, waar men in Holland zou zeggen: *die Willem*.

1. Overeenkomstig dezen zijnen aard wordt de accusatief aangewend ter aanduiding van het *voorwerp van een overganlijk werkwoord*, dat is, van zulk een werkwoord, dat eene werking van het subjekt te kennen geeft, die het voorwerp, als het ware, omvat en onderwerpt.

1) De accusatief beteekent gewoonlijk het voorwerp, dat de werking lijdt, als in: *Hij bemint zijnen broeder; hout branden*, *het veld ploegen;* maar kan ook het *produkt* te kennen geven, dat uit een voorwerp ontstaat, nadat het de werking ondergaan heeft, b. v.: *kolen branden*, d. i. *hout tot kolen; meel malen*, d. i. *koren tot meel; een boek drukken; een raadslid verkiezen.*

Aanm. Geeft de accusatief het voortbrengsel te kennen, na de werking ontstaan, zoo is aan het werkwoord de beteekenis gehecht van *maken* door die werking, welke het werkwoord uitdrukt: *kolen branden* beteekent *door branden kolen maken; een boek drukken, door drukken een boek maken.* Zoo kan ook aan een intransitief werkwoord de beteekenis gegeven worden: *teweegbrengen* door de aangeduide handeling, bij voorb.: *hij loopt zich moede*, dat is *door loopen maakt hij zich moede.*

2) Bij eene handeling kan meer dan één voorwerp te pas komen, waarvan men zich het een zoowel als het ander als de werking ondergaande kan voorstellen. Dus zijn er transitieve werkwoorden met meer dan éénen accusatief. Onze taal echter laat slechts bij enkele werkwoorden een dubbelen accusatief toe (waarvan beneden § 125. A. II.). Doorgaans wordt de betrekking van een der beide objekten tot de handeling dus gedacht, dat zij gevoegelijk door een voorzetsel wordt uitge-

www.libtool.com.cn

drukt. Men kan, b. v., zoo wel zeggen: *den vijand werpen*, als *eenen steen werpen*, maar geenszins *hij werpt den vijand eenen steen.* Worden die twee objekten in éénen zin vereenigd, dan zegt men, óf: *hij werpt den vijand met eenen steen*, of: *hij werpt eenen steen naar den vijand.* Van *lood* zoowel als van *kogels* kan men zeggen, dat zij *gegoten worden;* maar vereenigt men deze beide objekten in zijne voorstelling, dan zegt men: *hij giet kogels uit lood*, of: *hij giet lood tot kogels.* Met betrekking tot het objekt, hetwelk door middel van het voorzetsel met het werkwoord verbonden wordt, is dit werkwoord dan een intransitief werkwoord. Immers zeg ik: *hij werpt met een steen; hij giet uit lood*, dan worden *werpen*, *gieten*, intransitief gebruikt. Zoo kunnen ook werkwoorden, die slechts één voorwerp rechtstreeks regeeren kunnen, dit voorwerp nu eens, als transitieve werkwoorden, in den accusatief, dan weder, als intransitieve werkwoorden, door middel van een voorzetsel bij zich bekomen. Bij voorb.: *eene speer zwaaien*, en: *met eene speer zwaaien; eenen last torsen*, en: *aan eenen last torsen* (d. i. *te torsen hebben*); *kracht aanwinnen*, en: *in kracht aanwinnen.* — Wanneer van twee objekten, die beide als rechtstreeks door een transitief werkwoord geregeerd kunnen voorgesteld worden, het eene eenen persoon, het andere eene zaak te kennen geeft, dan kan de betrekking van den persoon tot de handeling doorgaans door den datief worden uitgedrukt. B. v.: *hij slaat hem eene wonde*, waar *hem* de datief is, hoezeer in: *hij slaat hem*, hetzelfde vnw. in den accusatief staat.

Aanm. In welke gevallen sommige intransitieve werkwoorden eenen accusatief kunnen regeeren, hebben wij gezien in § 90 B. II. 2. 2). Aanm. 2 In de uitdrukkingen *school gaan, kroeg loopen, scheep gaan, zoek raken, dood gaan,* en dergel., staat het substantief niet in den accusatief, maar in den datief, waarvóór het voorzetsel *te* is weggevallen: *schoolgaan* is *ter school gaan; zoek raken, te zoek raken; dood gaan, ten doode gaan: dood* is hier dus het substantief en geen adjektief (zie § 106. 1. 2). Evenmin is het vragende voornaamw. *wat* voor eenen accusatief van het werkwoord te houden in uitdrukkingen, als: *wat weent gij?* Hier heeft dit

www.libtool.com.cn

voornw. de waarde eener bijwoordelijke bepaling: *waartoe, ter oorzake waarvan;* even zoo zegt men ook. *wat vertoont gij u hier?* Intransitieve werkwoorden, eindelijk, met partikels scheidbaar samengesteld, kunnen eenen accusatief bij zich bekomen; doch deze accusatief wordt niet door het werkwoord geregeerd. Zeg ik, b. v.: *hij loopt de kamer in; hij is den berg afgeklommen; zij wandelen het stadhuis langs*, zoo geven de naamwoorden de voorwerpen te kennen, die de richting bepalen: zij zijn derhalve afhankelijk van een gedacht voorzetsel, dat onuitgedrukt blijft, omdat de partikel het overtollig maakt: *hij klimt den berg af*, b. v. is zoo veel als: *van den berg af.* Is in eene zegwijze als deze: *hij treedt de deur in* het substantief werkelijk accusatief, zoo beteekent zij: *door treden of trappen doet hij de deur ineenstorten* (*il enfonce la porte*).

2. Voorts staat het naamwoord, dat, *achter een voorzetsel* geplaatst, de plaats of richting bepaalt, in den accusatief.

Aanm. Voorheen waren er eenige voorzetsels, die eenen genitief bij zich hadden; doch dit waren nominale voorzetsels, zoo als *om — wille*, hetwelk nog eenen genitief bij zich heeft, en zij hadden dus den genitief als adnominalen casus bij zich. Andere bekwamen eenen datief, die hier het voorwerp aanwees, dat, als het ware, deelnemend getuige van de handeling was. Werd voorheen bij sommige, en wordt thans bij alle voorzetsels de accusatief aangewend, het is, omdat het voorwerp, hetwelk de richting bepaalt, eenigermate als de werking ondergaande gedacht wordt: het werkende voorwerp toch bestrijkt en beheerscht het punt, wáár of in welks richting de werking geschiedt.

2. In den accusatief staan ook de woorden, die eene *ruimtemaat* of eene *tijdruimte* aanduiden, en wel bij tijdsbepalingen zoowel op de vraag *hoe lang*, als op de vraag *wanneer*. Bij voorb.: *Eene mijl ver; eenen voet breed; eenen vinger lang; er zijn bloemen, die slechts éénen dag bloeien. Het heeft eene maand geduurd. Hij stierf den twaalfden Maart. Hij kwam denzelfden avond.*

Aanm. De uitgebreidheid, hetzij van plaats, hetzij van tijd, waarop de omvang eens voorwerps of de duur eener werking, wordt afgemeten, wordt, als het ware, door de werking of het werkende voorwerp gedekt of beslagen. Alzoo is hier het gebruik van den accusatief op dezelfde wijze te verklaren, als achter de voorzetsels.

4. Eindelijk ook de woorden, die een *gewicht*, alsmede die, welke eene *waarde* of *prijs* te kennen geven, b. v.: *Het*

www.libtool.com.cn

is tien pond zwaar; het boek is eenen gulden waard. Wegen dat *zwaar zijn*, *kosten* en *gelden*, die *waard zijn* beteekenen, hebben denzelfden accusatief, van het gewicht of waarde bij zich: *Het weegt tien pond*, *het kost* of *geldt eenen gulden.*

Aanm. 1. In de overdrachtige uitdrukking: *het geldt hier het welzijn van den Staat; het geldt u*, beteekent *gelden* zooveel als *betreffen, raken.* Doch hoe komt het aan deze beteekenis? *Gelden* beteekent *in tel zijn, geteld worden, in aanmerking komen*, bij voorb. in: *deze verklaring kan niet gelden.* Dus is in: *het geldt hier het welzijn van den Staat*, het *welzijn* het ware subjekt, en *het* (vóór *geldt*) is daarvan slechts de vertegenwoordiger, door de omzetting noodig geworden. Intusschen, werd *het* als het ware subjekt en *het welzijn* als objekt opgevat, dan beteekende *gelden* zoo veel als *raken, betreffen*, en men veroorloofde zich dan ook te zeggen: *het geldt u*, voor *het betreft, het raakt u.* Van eene dergelijke misvatting vindt men een staaltje ook in het Hoogd. waar men zegt: *es giebt einen Mann*, hoezeer *Mann* het subjekt en de ware vorm is: *ein Mann giebt*, d. i. *doet zich op, bestaat, is aanwezig,*

Aanm. 2. Ter verklaring van den accusatief van het gewicht of (hetgeen oorspronkelijk op hetzelfde neerkomt) van de waarde, kan de opmerking dienen, dat men zich niet het gewicht in het afgetrokkene, maar het *stuk gewicht* te denken heeft, tegen hetwelk het te wegen voorwerp opweegt, op hetwelk dit laatste aldus werking uitoefent. Alzoo kon het voorwerp, dat het gewicht of de waarde vertegenwoordigt, wederom eenigermate als lijdend worden aangemerkt, en bijgevolg de naam van dit voorwerp in den accusatief gesteld worden.

II. De *genitief* wijst een voorwerp als *oorsprong der handeling* aan.

1. Overeenkomstig deze beteekenis staat in den genitief het substantief, hetwelk de *oorzaak* of *aanleiding* is van eene werking of toestand, en bijgevolg het voorwerp, ten aanzien van hetwelk de werking plaats heeft of de toestand bestaat. Dus aangewend, heet de genitief *causaal* of *causatief*, dat is, *oorzakelijk.* B. v.; *God van den hemel heeft zich onzer erbarmd* (v. d. Palm). *Gedenk dier braven!* (dezelfde). *Wat ben ik des levens zat* (de Decker). *Der oude zeên en wetten onbewust* (dezelfde). *Dier gruwlen onbesmet* (Bilderd.). *Der waarheid spotten* (dezelfde).

Aanm. Deze genitief hebben wij slechts over bij enkele meest terugwerkende werkwoorden (zie § 125. B.) en bij eenige bijvoegel. naamwoorden (zie §

www.libtool.com.cn

126. B. I.). In het Middennederlandsch regeerden eene menigte werkwoorden den causalen genitief, als de terugwerkende werkwoorden, die eene *gemoedsaandoening*, voorts de werkwoorden, die een *behoeven* en *verlangen*, een *waarnemen* en *opwachten* te kennen geven, en nog bij andere werkwoorden kon de genitief den *grond* en de *oorzaak* der handeling aanduiden. Tot in de 16de eeuw toe vindt men den genitief bij zulke werkwoorden, b. v.: *Verheucht u des vals uwes vijandts niet* (Bijbelvert. v. 1571). *En laet u niet ghelusten sijner smaecklicke spijsen* (ald.). *Israel heeft Mijner niet gewild* (ald.). — Waar echter in Middenned. geschriften bij *geven, nemen, winnen* en andere werkwoorden een vrouwelijke verwantschapsnaam voorkomt als: *soe* (zij) *begaert den grave haerre dochter geven* (M. Stoke). *Dat Florens sijnre nichten name* (dezelfde). *Dat Walewein siere dochter hadde ghewonnen* (Walew. 11083). *Als si mire vrouwen horden misbaren* (ald. 5533), schijnt deze genitief uit de ellipsis van een eershalve omschrijvend naamwoord ontstaan te zijn. In den hoofschen briefstijl van de zestiende en zeventiende eeuw geeft de schrijver dengenen tot wien hij richt, den titel *uwer liefde*, in den vorm van den genitief. Zoo leest men in de Scheepspraet van Huyghens: *Jouwer liefde, meen ik*, waar de scheepsmaat de Staten aanspreekt. Nog zegt men kieschheidshalve *mijn persoon* voor *ik*. Ja, dat men in de gemeene spreektaal zoo dikwijls *mijn* hoort voor *mij* (b. v. *hij heeft het mijn gezegd*), is aan die oorspronkelijk uit wellevendheid omschrijvende manier van spreken te wijten. Soms hoort men zelfs nog *zijn* voor *hem* (*ik heb het zijn gegeven*). En is *u*, waar het *gij* (als in *u is mij welkom*) vervangt, geene verkorting voor *uwe edelheid*? Men zou evenwel dien genitief van vrouwelijke persoonsnamen in de gegeven voorbeelden ook kunnen opvatten als een soort van partitieven genitief, daar niet *de persoon*, maar de verkeering met de persoon, en als het ware het gebruik van de persoon bedoeld wordt (zie beneden 3. *Aanm.* 2.)

2. Voorts geeft de genitief het voorwerp te kennen, van hetwelk een ander voorwerp *afkomstig* is of *afstamt* (vandaar de naam *genitief*), en aangezien degeen, van wien iets afkomstig is, op dat, wat aan hem zijn bestaan te danken heeft, recht behoudt, zoo staat ook de naam des *bezitters* in den genitief, b. v.: *de kinderen des mans, het huis des heeren*, maar ook: *de vader der kinderen*, *de heer des huizes*, waar de kinderen als hunnen vader, het huis als eenen heer *bezittende* worden voorgesteld; *Gods goedheid*, *de werken des dichters*, *de dichter dier verzen*, *de moed des mans*, *de schoonheid der vrouw*. Soms strekt deze genitief om bloot *bijeenbehooren* aan te duiden: *het hout dezer tafel*, *het beeld mijner moeder*, dat

www.libtool.com.cn

ook van een beeld gezegd wordt, dat mijne moeder niet toekomt, maar haar voorstelt; *het voorwerp mijner wenschen*, d. i. dat wat mijne wenschen tot voorwerp hebben. — Wanneer de genitief een voorwerp aanduidt, dat als eene handeling lijdend gedacht wordt, heet hij *objektieve genitief*, b. v. *de verpleging des kranken vaders*, eigenl. de verpleging, welke de vader bezit, erlangt; duidt, daarentegen, de genitief het voorwerp aan, dat de handeling uitoefent, dan heet hij *subjektieve genitief*, b. v. *de verpleging des ziekenoppassers*, eigenl de verpleging, welke van den ziekenoppasser uitgaat.

Aanm, 1. Deze possessieve genitief is, met den partitieven genitief, de eenige genitief, die nog in gemeen gebruik is. *Praedicatief* komt hij nog slechts in enkele, uit vroeger tijdperk der taal behouden zegswijzen voor; b. v. *geeft den keizer, wat des keizers, en Gode, wat Gods is*, en in de uitdrukking *des doods zijn. Mijne leer is de mijne niet, maar desgenen, die mij gezonden heeft. Doe wat uws ambts is.* Een voorbeeld van zulk een genitief levert mede het volgende: *dede meer quaetheden in sijn lijf, Dan al sijns geslachts goeds dede* (Lancel.), d. i. *allen die van zijn geslacht waren.*

Aanm. 2. Ook de naam eener *hoedanigheid* zou in den genitief kunnen staan, wanneer de hoedanigheid gedacht wordt als dat waaraan het voorwerp zijnen aard en, als het ware, zijn aanwezen als zoodanig te danken heeft. Dit gebruik van den genitief echter is bij ons niet in zwang. Wel verbinden wij in zekere uitdrukkingen den naam der eigenschap door het voorzetsel *van* met het voorwerp, aan hetwelk die eigenschap toekomt, b. v.: *een man van eer, van smaak, van moed, van jaren*, ook, met een bepaald telwoord: *van zestig jaren; een man van de klok; een toren van aanmerkelijke hoogte, van driehonderd voet; een steen van tien pond; een voorwerp van waarde, eene zaak van belang, het land van belofte.* Uidrukkingen als: *de God der eere; de Heer der heerlijkheid; God onzes levens en onzer goedertierenheid; scheptter des gezags*, schijnen voor Hebraismen gehouden te moeten worden. Om deze reden zijn zij echter geenszins af te keuren: integendeel zij behooren tot den godsdienstigen redenaarstijl. — De naam der zaak, die aan eenig tijdsgewricht of plaats zijn *karakter* geeft, staat ook soms in den genitief, soms met *van* vóór zich, bij den naam dier plaats of diens tijdsgewrichts, in min of meer Oostersche uitdrukkingen, bij voorb.: *dag des oordeels, tijd der beproeving, oogenblik des wederziens, de hemel der zaligheid, tijd van zingen, dag van weelde, nacht van verschrikking, jaren van onderdrukking, een hemel van zaligheid, een wereld van geluk.*

3. Een deel, afgescheiden van zijn geheel gedacht, wordt, als uit dit geheel genomen, van dit geheel *afkomstig*, voor-

www.libtool.com.cn

gesteld, en bijgevolg de genitief ook gebruikt om de betrekking van het geheel tot een daarvan genomen deel aan te duiden. Bij voorb.; *eene som gelds*, *een oogenblik tijds*, *tijds genoeg*. Dus aangewend heet hij de *partitieve genitief*.

Aanm. 1. Over de bijzondere gevallen, in welke de partitieve genitief voorkomt, zie men beneden: § 127. B. I. Cats gebruikt dezen genitief, min of meer absoluut, waar hij zegt: *wie struikelt en niet valt, vordert weegs.* — Als een partitieve genitief, trouwens door *van* omschreven, schijnt het door dit voorzetsel voorafgegane zelfstandig naamwoord beschouwd te moeten worden in uitdrukkingen, als: *een baas van een man, een schelm van een knecht, een snaak van een jongen.* Hier duidt het substantief met *van* de soort aan, dus het grooter geheel, waartoe het bepaalde substantief behoort: *een snaak van een jongen* is dus: *een jongen*, en in zijn soort *een snaak.*

Aanm. 2. Eenen partitieven genitief bij werkwoorden vindt men nog slechts bij onze oudste en oudere schrijvers; b. v.: *etet der spisen* (Maerlant). (*Eva*) *plucte eenen appel.... Ende aets ende gaefs Adame, Ende bat hem dat hijs name* (Lek. Sp.), *En wenscht u sijner spijse niet* (Bijbelvert. 1571). Thans omschrijven wij zulk eenen genitief steeds door *van*. — De Ouden zetten het objekt mede in den partitieven genitief, wanneer niet zoozeer het objekt maar het bezit of genot daarvan bedoeld wordt; vandaar bij hen de genitief bij *ghebruken* (d. i. *genieten*) en vooral bij *onnen* of *jonnen*, dat is, *gunnen*. Nog hebben wij zulk eenen genitief over in de uitdrukking *des verkiezende*. Beschouwen wij den genitief van vrouwelijke persoonsnamen, boven II. 1. *Aanm.* vermeld, niet als een beleefdheidsvorm, zoo behoort hij hier te huis.

4. Ook bij de woorden, die een *kwijt zijn* of *kwijt raken* beteekenen, staat het voorwerp, dat kwijt geraakt, en dus de oorzaak van den toestand is, in den genitief, die in dit geval *separatieve* genitief heet. Hij komt nog slechts bij enkele verbale naamwoorden voor; b. v,: *der wereld overleden; een balling lands.*

Aanm. 1. Vroeger kwam deze genitief ook voor bij werkwoorden; b. v,: *sijns scilts moeste hi ooc derven* (Walew.); *sire quaetheit afstaen* (Lek Sp.); *eens kints genesen. Waerom soude ick oock uwer beyder berooft worden op eenen dach?* (Gen. XXVII: 45). *'k Zal mij der moeite ontslaan* (De Decker). Zoo ook bij *vergeten*: vandaar dat dit werkwoord alsnog in de volmaakte tijden het hulpwerkwoord *zijn* bij zich nemen kan.

Aanm. 2. Het veelvuldig gebruik door de Ouden van den genitief gemaakt maakt het verklaarbaar, hoe een woord of woordverbinding in den genitief de waarde eener bijwoordelijke bepaling kon verkrijgen en eindelijk de *s*

www.libtool.com.cn

van den genitief een adverbiale uitgang kon worden. Van het gebruik toch, van den genitief gemaakt, om den min of meer verwijderden grond der handeling of des toestands te kennen te geven, was de overgang gemakkelijk tot de aanwending van denzelfden naamval ter aanduiding eener *bijkomende omstandigheid*, die op de handeling of den toestand van invloed is, of zelfs maar daarbij in aanmerking komt. Vandaar dan dat plaats- en tijdbepalende bijwoorden in den vorm des genitiefs staan (zie § 106. 1. 1).); vandaar eindelijk, dat ook andere bijwoordelijke bepalingen den vorm des genitiefs, die dan de *modale genitief* mag heeten, vertoonen, als: *rechtstreeks, goedsmoeds, onverrichter zake*, enz. De genitief *des* (*dies*) heeft mede het karakter eens bijwoords gekregen, en kan als zoodanig nog voorkomen bij werkwoorden, die den genitief niet meer bij zich kunnen krijgen; b, v. *geloove's mij* (de Decker). *Des verblijde ik mij.* Te verklaarbaarder is deze aanwending van den genitiefvorm, wanneer men in aanmerking neemt, dat het voorzetsel *van* met een substantief door dit substantief in den genitief vervangen scheen te kunnen worden. Zoo liet zich *goedsmoeds* even goed zeggen als *van goeden moede, daags* even goed als *van daag* (hoezeer de beteekenis van dezen en van genen vorm thans uiteenloopt), *des zins* even goed als *van zinne*, waarvoor men thans uitspreekt: *vanszins.*

III. De *datief* geeft het voorwerp te kennen, dat *deelnemend* in de handeling betrokken is. Hij komt op tweederlei wijze voor: óf *afhankelijk* van een bepaald rededeel, óf *zelfstandig.*

1. Afhankelijk van een bepaald rededeel is hij:

1) Bij *werkwoorden*, zoo *intransitieve*, gelijk *behagen*, *gelukken*, *toeschijnen*, *toebehooren*, *ontbreken*, *ontloopen;* als transitieve, gelijk *geven*, *ontnemen*, *raden*, *zeggen*, *gunnen*, *toeschrijven*, *bieden* enz.

Aanm. Verscheidene werkwoorden, bij welke de vermelding eens persoons te pas komt, wien de handeling aangaat of ten wiens behoeve zij geschiedt, hadden in het Middennederlandsch, eenige tot in de zeventiende eeuw toe, veelal den datief bij zich: nauwkeuriger dan tegenwoordig, nu zij den naam diens persoons in den accus. of, door eenig voorzetsel voorafgegaan, bij zich bekomen, te weten, de werkwoorden: *dienen, helpen, danken, vloeken, loven, bidden, volgen:* vandaar dat dit werkwoord alsnog in de volmaakte tijden het hulpwerkwoord *zijn* bij zich kan nemen. Ook het werkwoord *vieren* had voorheen den datief bij zich daar het *rust en genoegen nemen* ter eere van God of van eenen heilige beduidt. In de *oude Nederl. spreuken en spreekwoorden*, uitgegev. door Meijer, bl. 21. leest men: *ik viere ghienen hilligen, dien ick niet gevastet en hebbe* (Men ziet, dat hier ook *vasten* met den datief voorkomt).

www.libtool.com.cn

Wordt *vieren* in den zin van *in rust en genoegen doorbrengen* (als wanneer ik zeg: *een' verjaardag vieren*) genomen, zoo is het transitief, ook in dien van *vereeren* (*iemand vieren*). In *bot vieren* beteekent *bot* het touw van den vlieger, en *vieren* is (even als in den *teugel vieren*) *loslaten, laten schieten*, welke beteekenis in die van *zijn rust nemen*, objectief: *rust gunnen, laten rusten*, haren grond vindt. Bild. verbindt nog *naderen* en *bezwijken* (in den zin van *begeven*) met den datief: *den Engelen nadert. Der waarheid nooit bezwijken.*

2) Bij *adjektieven*, als: *gelijk*, *genegen*, *lief*, *leed*, *welkom*, *aangenaam*, *nuttig*, *schadelijk*, *gemakkelijk*, enz.

2. Zelfstandig, dat is, zonder bij een bepaald rededeel te behooren, wordt de datief gebruikt:

1) Wanneer hij een persoon aanduidt *ten behoeve* van wien de handeling geschiedt, of *ter beoordeeling* van wien de hoedanigheid staat. Dus gebruikt laat hij zich door het voorzetsel *voor* of door de uitdrukking *in de schatting van* omschrijven, en heet *dativus commodi et incommodi*, d. i., *van voor- of nadeel.* B. v.: *Pluk mij die bloem. Mij bloeien geene rozen. De banden des bloeds zijn mij heilig. De zaak is mij nieuw. Hij is mij een goed vriend. Het is mij wel. Het duurt hun lang. Zwijg Gode! Zingt Gode! Leef Hem en uwen plicht* (Bilderd.). *Welaan, dien balsem klink' mijn snaar* (dezelfde). *Zoo die God u mij behoede*, d. i., u voor mij (dezelfde). *Die zijn wonden balsems giet* (dezelfde). *Daar schildert men 't gehoor* (dezelfde), in plaats van *voor 't gehoor.* Bepaaldelijk bij adjektieven met de bijwoorden *te* of *genoeg* komt deze datief voor, als: *Zij zijn hem te levendig. Het is mij groot genoeg. Zij spreekt hem te veel.*

2) De datief kan ook in eenen volzin voorkomen in plaats van een bezittelijk voornaamwoord of een possessieven genitief bij een substantief van dien volzin. In dit geval heet hij *possessieve* d. i. *bezittelijke* datief. Eene inhaerente bepaling heeft hier den vorm van den zelfstandigen *dativus commodi* bekomen. B. v.: *Het is hun naar den zin* (d. i. *naar hunnen zin*). *Het stuit ons tegen de borst. Dit geluk viel hun ten deel. Val mij niet in de rede. Leg hem niets in den weg*

www.libtool.com.cn

Hem ter eere. U ter liefde. Hun ten gevalle. Een buije ter genade (Vondel). *Het scheen, Natuur was zelfs het leven uitgebluscht* (Bilderd.). *Het hart sloot ons toe* (v. d. Palm). *Drukt het hun diep in het hart* (Borger). *Elkaâr in d'arm gevlogen* (Bilderd.). *Hij snelde hun te hulp. Het kwam ons te stade. En werpt ze van elkaâr, elkandren uit het oog* (Tollens). *Den overwinnaren in handen gevallen* (v. d. Palm). *Den Prins werd een paard onder het lijf doodgeschoten. De gerechtsdienaar zit den dief op de hielen. Hij brandt zich de vingers. De meester ziet den leerlingen op de handen.* Daar de datief, dus in plaats van het gemeenzame bezittel. voornw. of van den even gewoon voorkomenden possessieven genitief gebruikt, meer tot den hoogeren stijl behoort, zoo heeft de uitdrukking, in welke hij aldus voorkomt, vaak eene overdrachtige beteekenis, terwijl dezelfde spreekwijze met het bezittel. voornw. gebezigd in eigenlijken zin zou moeten verstaan worden. Men vergelijke: *Het stuit tegen onze borst*, met *het stuit ons tegen de borst; hij sluit zijnen mond*, met *hij sluit hem den mond; hij brengt het onder mijn oog*, met *hij brengt het mij onder het oog.* — Wanneer het werkwoord met zijne bepaling het begrip van een transitief werkwoord uitdrukt, b. v. *op de vingers kijken* voor *nauwkeurig gadeslaan*, *op den nek trappen* voor *onderdrukken*, dan kan de naamval, die eigenlijk de possessieve datief is, ook als de accusatief van het uit die bestanddeelen bestaande transitieve werkwoord beschouwd worden; ten minste bij omzetting in den passieven vorm verandert die naamval in den nominatief, b. v.: *Hij wordt op de vingers gezien. Ik word lastig gevallen* (terwijl toch in: *men valt mij lastig, mij* de datief is). *Bloeijende landen in woestijnen herschapen, volken en Vorsten op den nek getrapt* (v. d. Palm). *Hij wordt tegen het lijf geloopen* (Kneppelhout). Zelfs zegt Beets: *Socrates verhaalt, dat hij te hulpgekomen werd door een geleigeest.* Stellig verkeerd is echter eene uitdrukking als deze: *hij wordt een tand getrokken*, voor *hem.* Bij een werkwoord, dat actief transitief is of als zoodanig kan opgevat worden, onderscheide men wel, of de naam-

www.libtool.com.cn

val de possessieve datief is, dan wel de accusatief van dit werkwoord. Zoo is: *Hij slaat hem in het gezicht*, niet hetzelfde als: *hij slaat in zijn gezicht*, in welk geval *slaan* intransitief gebruikt zou wezen; maar *hem* is de accusatief van *slaan*, en de zin is: *hij slaat hem*, en wel bepaaldelijk *in het gezicht*. In: *de regen slaat mij in het gezicht*, daarentegen, is *slaan* intransitief en bij gevolg *mij* de possessieve datief.

3) Eindelijk wordt in de volkstaal de datief van een persoonlijk voornaamw. van den eersten of tweeden pers. in de rede ingelascht, voor den wezenlijken inhoud van den zin overtollig, maar dienstig om innige deelneming van den spreker in hetgeen hij zegt, uit te drukken. Deze datief heet *dativus ethicus*, dat is, *karakteristieke* of *nadrukkelijke datief*. Bij voorb.: *Pas me op, dat je 't niet weêr doet. Dat was me een pret! Dat is je een leventje!*

§ 125.

A. *Werkwoorden met den accusatief.*

I. Den accusatief regeeren alle *transitieve* of *overgankelijke*, dat is, zoodanige werkwoorden, welke eene werking te kennen geven, die het voorwerp als omvat en onderwerpt.

Aanm. Het kan onze bedoeling niet zijn, zoo veel mogelijk alle werkwoorden, op welke deze bepaling toepasselijk is, op te sommen. Wij bepalen ons tot enkele etymologische rubrieken van werkwoorden.

Van dezen aard zijn bepaaldelijk:

1. Zulke werkwoorden, die hetzij doorgaans, hetzij in enkele uitdrukkingen, niet veel meer beteekenen, dan het *doen bestaan* van eenige zaak of werking, door een nevensgaand zelfstandig naamwoord uitgedrukt, en die dus, als het ware, als factitieve werkwoorden van het abstrakte *zijn* en van andere min of meer abstrakte werkwoorden, gelijk *blijven* en *staan*, kunnen beschouwd worden. Bij deze werkwoorden derhalve staat het substantief, dat de zaak, wier bestaan bewerkt wordt, uit-

www.libtool.com.cn

drukt, in den accusatief. Met dat substantief vormt het werkwoord eene uitdrukking die men *analytisch* mag heeten, omdat in haar de *synthese*, die in elk werkwoord ligt, is opgelost. Van zoodanigen aard zijn: *doen*, *maken*, *stellen*, *zetten*, *leggen*, *slaan*, *treffen*, *vellen*, *scheren*, *snijden*, *schieten*, *werpen*, *steken*, *hechten*, *nemen*, *vatten*, *vangen*, *knappen*, *grijpen*, *brengen*, *leiden*, *voeren*, *drijven*, *dragen*, *geven*, *bieden*, *hebben*, *houden*, *spelen*, *stichten*, *oefenen*, *draaien*, *voeden*, *koesteren*, *scheppen*. Bij voorb.: *eenen val doen* (de synthetische uitdrukking is *vallen*), *boete doen*, *winst doen*, *afbreuk doen*, *eene boodschap doen*; *een begin* en *een einde maken*, *gewag of melding maken*; *vertrouwen stellen*, *de wet stellen*; *schuiltje zetten*; *spijpeltje* of *vinkertjes leggen*; *gade slaan*, *geloof slaan*, *acht slaan*; *een vergelijk treffen*; *vonnis vellen*; *den gek scheren*; *gezichten snijden*; *wortel schieten*; *een' blik werpen*; *den draak steken*, *den bink steken*, *de trompet steken*; *geloof hechten*; *rust nemen*, *eenen keer nemen*, *eenen sprong nemen*, *een einde nemen*, *de wijk* of *de vlucht nemen*, *zijnen intrek nemen*, *zijn gemak nemen*; *vuur vatten*, *moed vatten*; *een' snoek vangen*, *een puisjen vangen*; *een uiltje knappen*, *een misje knappen*; *plaats grijpen*, *stand grijpen*; *hulde brengen*; *het leven leiden*; *oorlog voeren*, *eene taal voeren*, *het woord voeren*; *haat dragen*, *kennis dragen*, *zorg dragen*; *zijn spel drijven*, *eene nering drijven*; *acht geven*, *school geven*, *vuur geven*; *weerstand bieden*; *acht hebben*, *een einde hebben*, *eenen keer hebben*; *vrede houden*, *rust houden*, *de wacht houden*, *school houden*; *soldaatje spelen*, *de beest spelen*, *den baas spelen*; *kwaad stichten*, *brand stichten*; *geduld oefenen*, *godsdienst oefenen*; *binkje draaien*; *hoop voeden*, *argwaan voeden*; *haat* en *liefde koesteren*; *vermaak scheppen*.

Aanm. 1. Tot verklaring van het feit, dat die werkwoorden in zulke uitdrukkingen niets anders dan het *doen bestaan* eener zaak beteekenen, diene, dat aan dit gebruik de voorstelling ten grondslag ligt, dat de elementen vóór het bestaan der dingen zich in een toestand van oneindig snelle regellooze beweging bevinden: worden zij in dien toestand als door een' *greep*, *slag*, of *schot* tot *nederkomen*, tot *vallen* en *staan* gebracht, zoo zijn zij *ontstaan*, dat is

www.libtool.com.cn

zij zijn *begonnen te staan*: zij *bestaan*. Vandaar dat de werkwoorden *stellen, zetten, leggen, slaan, treffen, vellen, snijden, scheren* (d. i. *afsnijdend en nedervellend snel over iets heen strijken*), *schieten, werpen, steken* en *hechten* (d. i. als met een puntig werktuig *vast maken*), *nemen, vangen, vatten, knappen, grijpen*, in die werkwoordelijke uitdrukkingen eenvoudig zooveel als *maken* beteekenen. Zelfs *doen, maken* en dan ook *laten* (in den zin van *doen*) hebben de grondbeteekenis *tot stand brengen*. Immers is *doen* het Goth. divan (Eng. *to die*), hetwelk *mat, ontzenuwd, dood zijn*, en transitief *mat maken* beteekent. Wat nu is dit anders, dan *maken* dat iets niet voort kan en staan blijft, iets dáár *stellen* (het Sanskr. dhâ, en Gr. τί-θη-μι beteekent ook *stellen*). Evenzoo komt *maken* van *mak*, en *laten* van *lat* d. i. *traag* en beteekenen zij dus: *zich niet woest of vlug bewegen*, en faktitief, *tot stil staan brengen, doen staan*. Trouwens *zijn* (wortel as) en *wezen* beteekenen ook *op de plaats gevestigd zijn, wonen, blijven*. Dat voorts die voorstelling van de wording der dingen in de oude wereld algemeen was, blijkt daaruit dat ook in de Semitische talen (Hebreeuwsch Chaldeeuwsch, Arabisch en Aethiopisch) de werkwoorden, die *zijn* beteekenen, deels *vallen*, deels *staan* beteekenen, gelijk dan ook het Lat. werkw. *stare* aan de Romanische talen menigen vorm van het verbum substantivum levert, ja in het Spaansch geheel en al als hulpwerkwoord (*zijn*) dienst doet. *Brengen, leiden, voeren, drijven, dragen, geven, bieden*, hebben de beteekenis *voor den dag doen komen, maken dat iets zich voordoet*, gemeen. *Draaien* is *op een slinksche wijze tot stand brengen; oefenen, voeden, stichten, koesteren* beduiden *zorg besteden om iets te doen opkomen*. *Scheppen* is *uit de diepte voor den dag brengen*. *Hebben* en *houden* beteekenen iets *onder zich houden*, zoodat het niet weg kan, en dus: *tot staan gebracht hebben*. *Spelen*, eindelijk, is *schertsend maken, een personaadje voorstellen*. — Ook buiten die werkwoordelijke uitdrukkingen hebben enkele van die werkwoorden de bloote beteekenis (intransitief) van *bestaan*, en (transitief) *doen bestaan, maken dat iets bestaat*, te weten: *steken*, in: *mij steekt de walg; slaan*, intransit. *aan den gang gaan* in: *de bazuin, de trom slaat, de hond slaat aan, het kind slaat aan 't huilen*, en, transitief, *maken*, als men zegt: *voorraad inslaan*, d. i. maken dat de voorraad binnenkomt. Ook zal *koperslager* wel niet anders zijn dan *koperfabrikaut*, gelijk *kaassteker, biersteker, kaas-, biermaker* beteekent. En *oversteken* wat is het anders dan *over* (*eene rivier*) *maken?*

Aanm. 2. Sommige dier zegwijzen vereischen eene nadere verklaring, In *spijpeltje zetten* = *spijpelen*, staat *spijpeltje* voor *spietje*, en de uitdrukking beteekent *den spion maken* of *spelen*, wegschuilen, gelijk spionnen doen om ongemerkt waar te nemen; *vinkertjes leggen* is voor *vinkje spelen*, vinkjes toch schuilen almede in de hagen. *Gade* in *gade slaan* is zooveel als *acht* in *acht slaan*, en de uitdrukking beteekent *onderscheiding maken*, d. i. *opmerken*. *Draak* is een koddige tooneelfiguur, en deze voor te stellen om met iemand te spotten, is *den draak steken*. *Bink* in *den bink steken* en in

www.libtool.com.cn

binkje draaien, is een *luie werkman*, en de knaap, die de school verzuimt, speelt zulk een luibak. Ook *een* (liever *den*) *snoek*, *een puisje* (liever *het puisje*, d. i. *poesje*) *vangen* beteekent *den snoek maken* of *spelen*, en wordt schertsend gezegd voor *in hel water vallen*, en *het poesje spelen*, als de snoeplustige, die zich met het geroofde stuk haastig wegmaakt. *Een witje vangen* beteekent, als een wit kapelletje fladderend, haastig van deur tot deur de schel trekken. Eindelijk *een* (beter *het*) *uiltje knappen*, is *het uiltje maken* of *spelen*, door over dag een slaapje te doen.

Aanm. 3. In *waarnemen* en *gadeslaan*, eigenlijk werkwoordelijke uitdrukkingen van denzelfden aard, is de samenkoppeling der bestanddeelen volkomen, in dier voege, dat zij als samengestelde werkwoorden beschouwd worden, die een objekt in den accusat. bij zich vorderen: *iets waarnemen* (voor *waar van* of *tot iets nemen*, oudtijds: *ware eener dinc* of *te eener dinc nemen*), *iets gade slaan* voor *gade van* of *op iets slaan*. Vroeger zeide men ook wel *iets acht slaan*, *iets acht nemen*, bij voorb.: *slaet maer u weghen acht* (Spieghel); *Penelope sloech die woorden acht* (Coornhert); *Neemt, mensch, u self soryhvuldelijcken acht* (dezelfde).

Aanm. 4. Daar in alle zulke uitdrukkingen het werkwoord meer of min tot de abstrakte beteekenis van een *doen bestaan* is afgedaald, zoo kan soms zonder dat de beteekenis er bij lijdt, bij een en hetzelfde substantief het werkwoord door een ander werkwoord vervangen worden. Aldus zegt men onverschillig: *acht hebben*, *acht geven*, *acht nemen* en *acht slaan*; *plaats hebben* en *plaats grijpen*; *eenen keer hebben* en *eenen keer nemen*; *haat koesteren*, *haat voeden* en *haat dragen*, ja, bij Hooft *haat voeren*.

2. De eigenlijk *factitieve* werkwoorden, als: *een paard drenken*, *eenen boom vellen*, *den moed versterken*, *den wand witten*, *veredelen*, *verlossen*, *vergoden*, enz.

3. De eigenlijk of noodwendig *terugwerkende* werkwoorden zijn alle transitief: de meeste hebben het subjekt zelve tot rechtstreeksch objekt, als: *zich schamen*, *zich bezinnen*, *zich behelpen*, *zich vergissen*, *zich ontfermen*, *zich misrekenen*, *zich overwerken*, *zich afpeinzen*; eenige hebben den naam eener zaak buiten het subjekt tot rechtstreeksch objekt, en het terugwerkende voornw. staat in den datief, bij voorb.: *zich iets aanmatigen*, *zich iets inbeelden*, *zich iets laten aanleunen*.

4. Van de werkwoorden, die door middel van *voorvoegsels* zijn *afgeleid*, zijn verscheidene regelmatig transitief:

1) Die, van het voorvoegsel *be* of *er* voorzien, een *verkrijgen* of *bereiken* te kennen geven (§ 95. 2. 2) en 3.), als *beleven*,

www.libtool.com.cn

beërven, *ervaren*, *erlangen;* of aanduiden, dat het subjekt eenig wezen of ding *tot het voorwerp maakt* der handeling, door het oorspronkelijk werkwoord aangeduid (§ 95. 2 3) *a*), als *begaan*, *bedrijven*, *bekruipen*, *bebouwen*, *bezingen*, *bekleeden*, *begrijpen*, *erkennen*, of een *bedeelen* van een objekt *met het stambegrip* beteekenen (ald. *b.*), als *beoorlogen*, *bemannen*, *benauwen*, *bedroeven.*

2) Die, van het voorvoegsel *ont* voorzien, een *berooven*, te kennen geven (§ 95. 5. 2) *a* en *b.*) als: *ontvoeren*, *ontnemen*, *ontzielen*, of het *doen ophouden* van een' toestand, uitgedrukt door den stam des werkwoords (ald. *b.*), als: *ontdekken*, *ontzegelen*, *ontheiligen.*

3) Die, van het voorvoegsel *ver* voorzien, een *wegdoen* beteekenen (§ 95. 6. 1).), als: *verbannen*, *verpanden*, *verwijderen*, of het *afsluiten*, het *verbinden*, of *overdekken* van een voorwerp te kennen geven (ald. 6). 7). 8).), als: *versperren*, *verhechten*, *verglazen.*

5) De werkwoorden, die met de partikels *door*, *om*, *onder* en *over* onafscheidbaar zijn samengesteld, zijn transitief, als: *doorwaden*, *doordringen; omschijnen*, *omarmen; ondergraven*, *onderkruipen*, *ondermijnen; overblazen*, *overtreden.* Uitgezonderd zijn slechts enkele van de met *onder* onafscheidbaar samengestelde, waar deze partikel zoo veel als *onderling* beteekent, b. v. *onderhandelen*, en eenige van de met *over* eigenlijk samengestelde en van substantieven afkomende, als: *overwinteren*, *overnachten.* Ook *overlijden* en *overkomen*, hoezeer niet van substantieven afgeleid zijn intransitief (zie § 96 2. 5.) *b.*). *Overreden* is transitief: *overreed hen, dat het hatelijk is* (v. d. Palm).

6. Waar een werkwoord met een dier partikels, welke doorgaans scheidbaar met het werkwoord verbonden zijn, onscheidbaar is samengesteld (zie § 96. 2. Aanm. 2.), is het transitief. Zoo zijn dan transitief: *aanbidden*, *voorzien* (*verzorgen*), *voorkomen* (*verhoeden*), en al die, welke met de partikel *weder*, in de beteekenis van *tegen*, zijn samengesteld, als *wederstaan*,

www.libtool.com.cn

wederstreven, *wederleggen*, met uitzondering van *wedervaren*, dat eenen datief bij zich bekomt: *mij is weêrvaren*. Ook het bijwoord *mis*, waar het tot een van zijn werkwoord onscheidbaar voorvoegsel wordt, maakt het werkwoord transitief, als: *mishandelen*, mits het niet de kracht eener volstrekte ontkenning bezitte, als in *mislukken*.

7. Uit de scheidbare samenstelling van een intransitief werkwoord met eene partikel ontstaat niet zelden een transitief werkwoord. Bij voorbeeld: *aangapen*, *aangrijnzen*, *aanstaren*, *aanvechten*, *aanwaaien* (*met een waaier*), *aangaan* (in: *de zaak gaat mij aan*); *afgrauwen*, *afgrazen*, *afweiden*, *afloopen* (*door loopen vermoeien*); *bijstaan*, *bijwonen*; *inrijden* (*in stukken rijden*); *nabauwen*, *nagapen*, *nastaren*; *nederwaaien* (*door waaien naar beneden doen storten*); *oploopen* (*door loopen bekomen*); *tegenstreven*; *toejuichen*, *toelachen*, *toelichten*, *toestaan*; *uitfluiten*, *uitlachen*, *uitslapen*, *uitstaan* (*dulden*), *uitvliegen* (*door tegenaanvliegen blusschen*), *uitkijken* (door *kijken verliezen*, in: *zijn oogen uitkijken*); *voorstaan* (*bevorderen*); *wegwaaien* (*door waaien te loor doen gaan*). Transitief zijn voorts van dezulke, die uit een substantief met eene partikel ontstaan zijn: *aanvuren*, *afdijken*, *indijken*, *afheinen*, *afmuren*, *afoogen*, *afpalen*, *neêrsabelen*, *afschepen*, *inboezemen*, *inlijven*, *inschepen*, *inzeepen*, *naoogen*, *opschorten*, *toemuren*.

Aanm. 1. Overigens blijft bij de scheidbare samenstelling van een intransitief werkwoord met een partikel de beteekenis doorgaans onveranderd, en bij gevolg het geslacht des werkwoords intransitief, bij voorb.: *aangaan* (*van het vuur*), *aanloopen* (z. v. a. *voorttoopen*), *medegaan*, *bijblijven*, *afwijken*, *toeschijnen*, *afzeilen* (*wegzeilen*), *afloopen* (*van meet af*), *nederdalen*, *toetreden*, *uitgaan*, *voorrijden*, *voortvaren*, *wegblijven* enz. — Staat er in dit geval een accusatief bij het werkwoord, b. v. *ik ben het huis ingegaan*; *het kind is den stoel afgesprongen*; *zij zijn den trap opgeloopen*, dan hangt die accusatief af van een uitgelaten voorzetsel (zie § 124. B. I. 1. Aanm.). Dat hier de werkwoorden *ingaan*, *afspringen*, enz. niet transitief zijn, blijkt daaruit dat men niet zeggen kan: *het huis wordt ingegaan*, *de stoel wordt afgesprongen*, hetwelk alleen *de stoel wordt door springen van eene verhevenheid naar beneden gebracht* zou kunnen beteekenen.

Aanm. 2. Opmerkelijk is het, dat sommige transitieve werkwoorden door sa-

www.libtool.com.cn

menstelling met eene partikel intransitief worden, te weten *neêrkijken* en *neêrzien* (transitief zouden deze werkwoorden *door kijken* of *zien naar beneden doen komen* beteekenen), *opzien* en *opkijken*, *opbieden*, *ophooren*, *oplui ken*, *toenemen*, *opnemen* (*in de mode komen*), *toezien*, *uitkijken*, *uitzien*.

Aanm. 3. Terwijl anders slechts krachtens een voorvoegsel of partikel eenig werkwoord betrekking op een ander dan het oorspronkelijk voorwerp kan krijgen, b. v. *een stuk gronds beplanten*, neevens *boomen planten*, zoo vergunt echter het gemeenzaam gebruik zonder voorvoeging eener partikel aan het werkw. *spreken* den naam van den toegesproken persoon als objekt toe te voegen, b. v.: *hij heeft hem gesproken*. Dat men *zingen* voor *bezingen* bezigt: *ik zing den held*, schijnt van anderen aard: dit toch kan als eene verkorte uitdrukking opgevat worden voor: *ik zing het lied van den held*.

II, 1. Onpersoonlijke werkwoorden, die het bestaan van eene aandoening te kennen geven, hebben het naamwoord van den persoon, die de aandoening ervaart, in den accusatief bij zich: bij sommige wordt de oorzaak der aandoening aangeduid door een' zelfstandigen afhankelijken zin, vóór welken het voornaamwoord in den causalen genitief (*des*) uitgedrukt of gedacht wordt. Van dezen aard zijn: *mij hongert*, *mij dorst*, *mij huivert*, *mij duizelt*, *mij droomde* (*des*), *dat ik u zág*; *mij berouwt*, *mij jammert*, *mij walgt*, *mij wondert*, *mij verdriet*, *mij lust*, *mij belieft*, *mij gelieft*, *het schemert hem niet*.

2. Bij analytische uitdrukkingen, waarin de vermelding van de aandoening in den vorm van een naamwoord voorkomt, en het koppelwoord door een werkwoord, dat in het algemeen het *bestaan* te kennen geeft, wordt vervangen, staat de naam van den persoon, die de aandoening ervaart, insgelijks in den accusatief. Dergelijke uitdrukkingen waren in vroeger tijd talrijker, gelijk zij in het Hoogd. nog vrij veelvuldig zijn. Van dien aard zijn: *het heeft mij wonder*, *het geeft mij vreemd*, *het steekt mij de walg*.

Aanm. 1. Dat bij die onpersoonlijke werkwoorden en uitdrukkingen het persoonlijk voornaamwoord of de naam van den persoon in den accusatief staat, bewijst de vorm in de oudste Duitsche talen, en reeds in het Gothisch. Dat men echter in later tijd begrepen heeft, hier met den datief te doen te hebben, bewijst de vorm in de volgende zinnen: *hem hongerde ende dengenen, die met hem waren* (Marc. 2, 25), en: *Gij, wieg van ons, wien .... Nog steeds van u in zoet gemijmer droomt* (Bilderd.), waar *wien* de vorm van den datief

www.libtool.com.cn

meervoud is. — In *het heeft mij wonder* komt *hebben* voor in den zin van *aanwezig zijn, zich voordoen, bestaan*, als in het Fransch *y avoir*. En even zoo komt *geven* voor in *het geeft mij vreemd*, even als in het Hoogd. *es giebt*, en in het Deensch, waar trouwens het woord den passieven vorm (*gives*) aannemen kan *Vreemd* is in die uitdrukking een substantief, dat op de plaats van het praediknat de gedaante van een adjektief heeft aangenomen, gelijk dit in *het is warm* geschied is. (zie § 119. 1, 1. 1). *Aanm.* 1.).

Aanm. 2. Worden werkwoorden als *berouwen, verdrieten*, en dan ook *bedroeven, bevreemden, verwonderen* persoonlijk gebruikt, dan zijn zij transitieve werkwoorden, en zij hebben mitsdien den accusatief bij zich.

Aanm. 3. Staat bij de onpersoonlijke werkwoorden *het regent, het sneeuwt*, een substantief, zoo moet dit niet geacht worden in den accusatief te staan: integendeel dat substantief staat in den nominatief en is vóór het werkwoord door het voornaamwoord *het* vertegenwoordigd. Dus in de uitdrukkingen: *het regent steenen, het regende slagen, het sneeuwt bloesems*. Evenzoo staat *jaren* in den nominatief in de uitdrukking: *het is eenige jaren geleden*.

III. Eenige werkwoorden regeeren eene *dubbelen accusatief*. Hierbij zijn de volgende vier gevallen te onderscheiden:

1. De *beide* accusatieven zijn *substantieven* en beduiden verschillende objekten, het eene den *persoon*, het andere *de zaak*. Dit geval komt in onze taal slechts als bij uitzondering voor, te weten, met de werkwoorden *vragen, onderwijzen* en *leeren*. Zegt men: *hij vraagt hem; ik onderwijs hem de aardrijkskunde*, zoo is ook het objekt van den persoon voor een accusatief te houden, gelijk men dan ook zeggen kan: *ik word gevraagd, ik word onderwezen; zij deden, gelijk zij geleerd waren* (Math. 28, 15). — Voor *ik word geleerd*, dat overigens dubbelzinnig zijn zou, gebruikt men eenvoudig het niet factitieve *ik leer*. — Wel kan men zeggen: *vraag het aan uwen vader*, doch alsdan heeft *aan* de kracht, niet van de omschrijving des datiefs, maar van het voorzetsel *tot*, daar *vraag aan* beteekent: *wend u met die vraag aan* of *tot uwen vader*. Ook den naam van de zaak kan men met de werkwoorden *vragen* en *onderwijzen* door middel van een voorzetsel verbinden: *ik vraag u naar iets, onderwijs u in de taalkunde;* doch *onderwijzen* beteekent alsdan *onderrichten*, en *vragen* niet meer *antwoord verlangen*, maar *bericht inwinnen*; weshalve men niet

www.libtool.com.cn

zegt: *naar antwoord vragen*, maar wel: *naar iemands gezondheid vragen*. Niettemin, die werkwoorden in het passief te gebruiken, met den naam des persoons als subjekt in den nominatief en dien der zaak als objekt in den accusatief, wordt in onze taal te hard geoordeeld. Dus kan men niet zeggen *ik word mijn gevoelen gevraagd*, maar: *naar mijn gevoelen;* niet: *ik word de aardrijkskunde onderwezen*, maar: *in de aardrijkskunde*. Verkeerd is evenzeer: *hem wordt zijn gevoelen gevraagd*, *mij wordt de aardrijkskunde onderwezen*, waar *hem*, *mij* de datief zou moeten wezen, welke bij die werkwoorden niet kan aangenomen worden.

Aanm. *Leeren* is het Gothische laisjan, het factitief van lais, *ik weet*, en beteekent dus: *ik maak, dat gij weet, ik maak u wetend.* Hieruit laat zich de dubbele accusatief volkomen verklaren: ook in: *ik doe u weten* toch is *u* geen datief, daar *doen* hier *maken* beteekent. Bij *onderwijzen* laat zich, als synonymum van *leeren*, de dubbele accusatief rechtvaardigen; doch bovendien kan aangevoerd worden, dat *wisen* (*wijzen*, en in *onderwijzen* blijft de beteekenis van het stamwoord ongewijzigd), even als *anwisen* en *bewisen* ook in het Middenhgd., een dubbelen accusatief regeert, b. v.: *diu wiste in* (*hem* in den accus.) *die rechten wege* (Iwein, 6875): wel is waar regeeren de werkwoorden, die *toonen* beteekenen (Goth. augjan, staugjan, Oudhgd. zeigon, As. taecan, het Eng. *to teach*) eenen datief van den persoon, maar *wijzen* is een faktitief (Goth. veisjan) van het bijvoegel. nw. *wijs* (Goth. veis), en beteekent dus *wijs maken, doen weten:* fullaveisjan (*ten volle verzekerd maken*) regeert dan ook in het Goth. den accusatief van den persoon. Vat men *wijzen* op in den zin van *leiden*, *voeren* zoo zou men hoogstens kunnen vragen. of de dubbele accusatief bij het oude *wijzen* niet van denzelfden aard is als die bij *leiden* en *voeren*, in zegswijzen als: *iemand den rechten weg leiden*: hier namelijk is de accusatief *weg* de accusatief van de *ruimte* (zie § 124 B. I. 3.), die ook bij *gaan* te pas komt b. v.: *wij zijn denzelfden weg gegaan.* — Wat eindelijk den dubbelen accusatief bij *vragen* aangaat, dit werkwoord beteekent, als het ware, *verzoeken te vernemen:* aldus bevat het mede een dubbel transitief verbaalbegrip: de accusatief van den persoon wordt beheerscht door het begrip *verzoeken*, die van de zaak door het begrip *vernemen*,

2. De *beide* accusatieven zijn *substantieven*, en beduiden *hetzelfde objekt* in dier voege, dat de tweede accusatief eene *eigenschap* of eene *nadere bepaling*, door het subjekt aan het objekt toegekend, te kennen geeft. Bij voorb.: *ik heet hem*

www.libtool.com.cn

mijnen vriend; ik noem hem mijnen beschermer; ik acht hem mijnen bondgenoot; hij betoonde zich mijnen vriend; ik gevoel mij uwen vriend; ik reken hem uwen besten vriend; ik heb hem in den nood mijnen vriend bevonden; toen hij zich wees en zonder vader vont (Vondel). Bij de omkeering van zulk eene uitdrukking in den passieven vorm worden de beide accusatieven in den nominatief veranderd, de eerste als subjekt, de tweede als nominatief van het praedikaat: *hij wordt mijn vriend geheeten, mijn beschermer genoemd; mijn bondgenoot geacht.*

Aanm. 1. Men kan dezen tweeden accusatief ook als het objekt van het produkt der werking (zie § 124. B. I. 1. 1).) beschouwen: *ik heet, ik noem* toch is: *ik doe hem in naam zijn, ik maak hem tot mijn' vriend door hem zoo te noemen.* Bij de overige werkwoorden evenwel, die een accusatief van van het produkt der werking hebben, wordt deze accusatief, zoodra de accusatief van het voorwerp der werking er bij wordt uitgedrukt, terstond in eene bepaling veranderd:

a. met het voorzetsel *tot*, wanneer het voorwerp het *werkelijk produkt* der handeling is; alzoo: *ik brand hout tot kolen; verkies, benoem hem tot ambtenaar; zij nemen de deugd tot leidsvrouw; maak uwen weldoener u niet tot vijand* Bij *maken* evenwel laten wij nog den dubbelen accusatief toe: *Omdat gij u zelven God maakt* (Joh. 10, 33); *Die zijne Engelen maakt geesten* (Hebr. 1, 7).

b. met het voorzetsel *voor*, wanneer de werking slechts *ideëel* is en het produkt in eene toegekende eigenschap bestaat: hier heeft *voor* de beteekenis van *in de plaats van*; bij voorb.: *ik houd hem voor mijnen vriend; gij verklaart hem ten onrechte voor een bedrieger; hij geeft zich voor een rijk man uit.* Zoo zeggen wij ook: *voor een bedrieger uitschelden*, en de Decker: *Het trouwverbont gescholden voor een eer- en trouweloos bedrijf*, waar het Hoogd. zegt: *Jemanden einen Betrüger schelten*, en Vondel: *wie dit menschenvonden schelt, Moet Godts zuiver blad eerst kreucken.* — Met dergelijke werkwoorden wordt ook het qualitatieve substantief verbonden door middel van de partikel *als*, die met de beteekenis *gelijk te stellen met* eenigermate het karakter eens voorzetsels bekomt (§ 123. B. II. 2. 2). *b.* Aanm.), en alzoo het voorzetsel *voor* kan vervangen: *ik beschouw hem als mijnen vriend; hij stelt zich aan als een schurk; ik ken* of *erken hem als mijnen vriend*, ook *voor mijnen vriend.*

Aanm. 2. Waar bij de werkwoorden *heeten, noemen* en dergelijke het bepalende substantief slechts als naam of bij het aanspreken eens persoons gebruikte titel voorkomt, moet het als buiten de constructie en dus niet in den accusatief staande worden aangemerkt, b. v. in: *Wat noemt gij mij heer? De bedienden noemen hem Jongeheer*, niet *Jongenheer. Hij doopte hem Hen-*

www.libtool.com.cn

drik. Hij noemde mij goede vriend, d. i. *Hij sprak mij aan met: goede vriend.*

Aanm. 3. Beteekent *noemen* zoo veel als *bij name opgeven*, alsdan gaat het vergezeld van eenen accusatief en eenen datief, b. v. *ik noem u mijnen weldoener*. Is hier, namelijk, *noemen* zoo veel als *vermelden*, dan is *u* de datief. Zulk eene uitdrukking zou echter wegens de dubbelzinnigheid niet aan te bevelen zijn.

3. De eerste der beide accusatieven is een *substantief* of substantief voornw., de tweede een *adjektief* of deelwoord, dat, praedikatief gebruikt zijnde, in onverbogen vorm optreedt (§ 65. II. 3. 3).), maar als inhaereerende bepaling van het objekt in den accusatief moet geacht worden te staan. De bepaling door het adjektief uitgedrukt geeft te kennen:

1) Eene in het objekt aanwezige hoedanigheid. Dit heeft plaats bij *hebben*, *laten*, *vinden*, *gevoelen*, *zien*. Bij voorb.: *Hij heeft alles veil. Hij laat het boek ongelezen. Hij vond hem dood. Ik gevoel mij gelukkig. Ik zie u tevreden.* Hiertoe behoort ook *iemand liefhebben* (voorheen ook *iemand leed* of *onlief hebben*), dat echter thans als een samengesteld werkwoord beschouwd wordt.

2) Of eene eigenschap, welke door de werking, die het werkwoord uitdrukt, wordt voortgebracht, als bij *doen*, *maken*, *laten* (waar het zoo veel als *teweegbrengen* beteekent) en andere werkwoorden, die in bepaalde uitdrukkingen mede zoo veel als *doen zijn* beduiden (zie boven, A. I. 1. 1).). Bij voorb.: *iemand genoeg doen*, waar *genoeg* adjektief en *iemand* accusatief is; *iemand iets kond doen* (dat is, *met iets bekend maken*), *iets wijs maken*, dat op twee wijzen verklaard kan worden, en werkelijk oorspronkelijk op twee wijzen geconstrueerd werd: óf *iemand des wijs* (d. i. kundig) *doen* of *maken*, zoodat *iemand* de accusatief was, óf *het iemand wijs* (bekend) *maken*, waar *iemand* de datief is. Voorts: *iemand vrij*, *iemand los laten; iemand iets betaald zetten* (d. i. *maken dat iemand van iets betaald zij*, *loon voor iets bekome*); *iemand vrij*, *tevreden*, *schadeloos*, *gerust stellen* (d. i. *maken*); *iets gelijk stellen; iemand gevangen nemen; zich gewonnen geven; kinderen groot brengen; iemand vrijwaren; zich wijs voordoen; zich dwaas aanstellen.*

www.libtool.com.cn

Verder bij werkwoorden, die eene meer concrete beteekenis hebben, als: *de vensters groen verven, het bord zwart schilderen* enz. Eindelijk bij transitieve en zelfs bij intransitieve werkwoorden, aan welke men de beteekenis geeft van een *teweegbrengen* door middel der werking, die zij uitdrukken, b. v.: *het glas leêg drinken; het blaadje vol krijgen; den haas dood schieten; iemand vrij spreken; iets kwijt raken; zich schoon wasschen; zich moede wandelen; zich stijf zitten; het tapijt kaal loopen*, enz.

Aanm. *Genoeg doen* beteekent dus zooveel als *voldaan, tevreden maken.* In de uitgave van den bijbel naar de nieuwere spelling leest men: *willende der schare genoeg doen* (Marc. 15, 15). Dit is dus verkeerd; in de Statenvertaling staat beter: *de schare.*

3) Of eene eigenschap, die door het subjekt aan het objekt wordt toegekend, b. v.: *iemand gelukkig heeten, noemen, vinden, prijzen, schatten, rekenen, achten, roemen; zich gelukkig wanen, droomen; iemand onschuldig verklaren, kwijt schelden, zich schuldig kennen* of *erkennen, den moed verloren geven.*

Aanm. 1. De uitdrukking *ik scheld het u kwijt*, waar *u* de datief zou moeten zijn, is eigenlijk minder juist, voor: *ik scheld u des kwijt. Schelden* beteekent hier *verklaren, openlijk vermelden*, gelijk het Oudhoogd. *gasceltan.* De gewone opvatting *met onaangename woorden bejegenen* is afgeleid uit de vermelde beteekenis: immers, zoo ik openlijk iets van iemand verklaar, en ik daarbij denk, dat die verklaring niet tot zijne eer verstrekt, dan *maak ik hem voor iets uit*, welke uitdrukking wij ook voor *uitschelden* gebruiken.

Aanm. 2. Bij *verklaren* kan het adjektief ook door middel van het voorzetsel *voor*, bij *erkennen* door middel van de partikel *als* worden aangevoegd: *iemand voor onschuldig verklaren, zich als schuldig erkennen.* De Decker voegt ook bij *keuren, rekenen* en *achten* het voorzetsel *voor; all' wat gij weldoen acht, acht hij voor louter kreucken;* van der Palm ook bij *schatten*, waar hij zegt: *zoo gij uwe vrienden niet voor vrienden schat.* De werkwoorden *uitgeven, houden, aannemen, aanzien, beschouwen* enz. kunnen niet zonder tusschenkomst van *voor* of *als* een adjektief bij hun objekt bekomen: *ik houd hem voor wijs; hij geeft zich voor rijk uit; hij neemt het als* of *voor waar aan; gij ziet hem voor gelukkig aan; wij beschouwen u als ongelukkig.* Bij *voorstellen, schilderen, beschrijven*, doet men best vóór het adjektief *als* te plaatsen ten einde te verhoeden, dat dit praedikatieve woord voor een bijwoord gehouden worde (waardoor de zin geheel anders zou worden): *hij stelt hem als edel voor; hij schildert hem als trouw en eerlijk; hij beschrijft*

www.libtool.com.cn

de omstreken als schoon en aanjenaam. Gelooven, meenen en *weten* vorderen een objektieven zin in p'aats van een objekt met een praedikatief adjektief: *ik geloof, dat hij rijk is; ik meende, dat hij rijk was; ik weet, dat zij tevreden zijn.* De reden is deze, dat niet de persoon, maar dat wat van den persoon gezegd wordt, het voorwerp van *het gelooven, meenen* en *weten* is: *ik weet u gelukkig, ik geloof u rijk,* is dus aan ons taaleigen even vreemd, als *hij bleek mij gelukkig* (zie § 119. II. 2. Aanm. 2.).

4. De eerste accusatief is een *zelfstandig naamwoord* of zelfstandig *voornaamwoord*, de tweede een *infinitief*. Hier zijn de volgende gevallen te onderscheiden:

1) De infinitief heeft de beteekenis *a*) van een *substantief* en bekleedt de plaats van het objekt der zaak nevens het objekt van den persoon. Dit is alleen bij *leeren* en *helpen* het geval: *ik leer hem lezen, ik help hem werken.* Of *b*) de infinitief beduidt, als objekt van het produkt der werking, hetzelfde voorwerp als door den voorafgaanden accusatief wordt te kennen gegeven. Aldus bij *noemen* en *heeten* b. v.: *dát noem ik slapen; dát heet ik arbeiden.*

2) De infinitief vervangt het *deelwoord* van den onvolm. tijd als bepaling van het objekt (§ 101. D. I. 2. 3). *b*.). Dit is het geval bij *hebben* en *vinden* in uitdrukkingen, als: *ik heb mijn boek in de kast staan; ik vind hem aan de tafel zitten*, waar wij ook *zittend* of *gezeten* (d. i. *gezeten zijnde*) *kunnen* aanwenden. Bilderdijk gebruikt den infinitief op die wijze bij *houden: Verrukt houde ik mijne oogen staren Op 't landschap.*

3) De accusatief maakt *a*) met den infinitief een vereenigd begrip uit, in dier voege, dat het regeerende werkwoord noch uitsluitend het substantief, noch uitsluitend den infinitief regeert, maar beide vereenigd. Dit heeft plaats bij de werkwoorden *zien, hooren, voelen*, b. v.: *ik zie hem komen; ik hoor hem spreken; ik voel mijn hart kloppen.* Of *b*) het regeerende werkwoord maakt met den infinitief één begrip uit, en van beide vereenigd is het zelfstandig naamwoord of voornaamwoord beheerscht. Dit heeft plaats bij de werkwoorden *doen* en *laten*, b. v.: *gij doet mij lachen; hij laat mij komen. Heeten* wordt in het Hoogd. (*heifsen*), even als *laten*, met een accusatief n

www.libtool.com.cn

een infinitief (zonder *te, zu*) geconstrueerd, en zoo schrijft ook Vondel: *Vlagh en zeil te heeten strijcken*, en: *Die ... Ten leste d'ijsre poort van Mars Hiet sluiten.* Thans zeggen wij: *ik heet u de taak af te maken*, waar *heeten* de volle beteekenis van *bevelen* behoudt en *u* datief is. Alleen nog is *iemand heeten liegen* in gebruik, waar *heeten* zoo veel als *maken* beteekent, zoodat de uitdrukking hetzelfde zegt als: *maken, dat iemand voor een leugenaar doorgaat:* hier is dus *iemand* voor den accusatief te houden (zie § 101. D. I. 2. 3) *a.*).

Aanm. 1. *Gij doet mij lachen*, is zoo veel als *gij maakt mij lachen.* Waarom echter zeggen wij niet meer, gelijk als nog in het Hoogd.: *gij maakt mij lachen*? Omdat hier een vormwoord, dat met den infinitief zooveel als een faktitief werkwoord uitmaakt, vereischt wordt, en *doen* aan dit vereischte beter beantwoordt, dan *maken*, daar dit woord meer het tot stand brengen van een zelfstandig feit beduidt. Wel kan men zeggen: *gij maakt mij aan het lachen*, even als: *gij brengt mij aan het lachen*, omdat hier het produkt in den vorm meer zelfstandigheid bekomt en dus de zaak als op zich zelf staande wordt voorgesteld. Voorheen zeide men met meer juistheid dan de tegenwoordige spreekwijze kenmerkt: *gij maakt mij lachend.*

Aanm. 2. Hecht men aan *laten* bepaaldelijk de beteekenis van *toelaten*, dan zou het geacht moeten worden den datief bij zich te hebben. Werkelijk plaatsten de Ouden niet zelden den datief bij *laten* met eenen infinitief: *laet henen gaen Allen twijfelen* (Maerl.).

Aanm. 3. Bij de werkwoorden *zien, hooren, voelen, doen* en *laten*, laat zich de accusatief met den infinitief in een objektieven zin veranderen, in welken de accusatief als subjekt, de infinitief als praedikaat optreedt, b. v.: *ik zie, dat hij komt; gij doet* (d. i. *maakt*), *dat hij lacht.* Alzoo vertoont onze taal bij deze werkwoorden de constructie, die in de Latijnsche Syntaxis *accusatief met den infinitief* heet; doch alleen bij *deze* werkwoorden: want uitdrukkingen als: *ik wensch te komen; ik hoop hem te zien; ik geloof, meer, denk hem te kennen*, zijn van anderen aard, aangezien de infinitief achter *wenschen, hopen, gelooven* enz slechts toegelaten wordt, wanneer het subjekt van den infinitief één is met dat van het verbum finitum. Dus zegt men wel: *ik hoop hem te zien*, d. i. *ik hoop, dat ik hem zien zal;* maar niet: *ik hoop hem te komen*, of *hem u te zien*, waarvoor wij dienen te zeggen: *ik hoop, dat hij komen zal, dat hij u zien zal;* noch ook: *ik geloof hem mij te kennen*, maar: *ik geloof, dat hij mij kent.* Onjuist zegt dus Kornelis Westerbaen: *Hoe dikwijls wenschte ik doof, den leeraar stom te zijn*, daar zich wel laat zeggen: *ik wenschte doof te zijn*, maar het in het andere zinlid moest heeten: *ik wenschte dat de leeraar stom was. Ik wenschte den leeraar stom te zijn*, zou strikt genomen beteekenen: *ik wenschte dat ik* (*voor*) *den leeraar*

www.libtool.com.cn

stom ware. — Evenmin komt in zegswijzen, als: *ik vermaan, raad hem te komen, beveel, heet hem te gaan*, de accusatief met den infinitief voor: hier toch is de geregeerde naamval uitsluitend beheerscht door het werkwoord *vermaan* enz., en de infinitief is een op zich zelven staande verkorte substantieve zin. *Ik vermaan hem, vroeg uit te gaan*, is dus: *ik vermaan hem, dat hij vroeg uitga.* In het Middennederlandsch strekte zich het gebruik van den accusatief met den infinitief verder uit: b. v. *heten wise vadre wesen*, d. i. *zeggen wij, dat zij vaders zijn*, of liever: *heeten wij ze vaders* (d. Lek. Sp. I. 38, 22). *Hijt mi hebben wiste*, d. i. *Hij wist, dat ik het had* (Walewein, 3258). En nog Rom. 7, 7: *Ick hadde niet geweten de begeerlickheit sonde te zijn. Zoo yemant hem belede Christum te zijn* (Joh. 9, 22). *Dewijl ick weet dat ghij in 't holle graf Mijn leven niet zult lijden te verouwen* (Huyghens). *Ick achte een zelve zaek ons beider geest te stooren* (De Decker). De toevoeging van den infinitief *te zijn* achter den accusatief van *achten* en dergel. werkwoorden: *ik acht hem gelukkig te zijn*, schijnt nog altijd niet af te keuren, en evenmin de uitdrukking: *ik weet hem wonen*, die niet beteekent: *ik weet dat hij woont*, maar *waar hij woont.* Staat op die wijze de infinitief *zijn* of *wezen* bij den hoedanigheidsnaam, dan moet deze gedacht worden in den nominatief te staan. Dus zelfs in het Hoogd. *er glaubt Herr im Hause zu sein*, niet: *Herrn*, en in het Middenhgd.: *des grâles herre waene ich sin. Er weste in wesen der allerbeste* (*hij wist hem de allerbeste te wezen*).

Aanm. 4. De door het werkw. *doen* of *laten* geregeerde infinitief kan een door hem zelven beheerschten naamval bij zich hebben, en wel den *accusatief*, als het de infinitief van een transitief werkw. is en hij in de actieve beteekenis staat, b. v.: *doe mij hem zien; laat mij hem roepen*, waar *mij de* accusatief is van *doe zien, laat roepen*, en *hem* de accusatief van *zien, roepen*, afzonderlijk; evenzoo in: *hij laat den kleêremaker eenen rok maken;* óf den *datief*, wanneer de infinitief, in de passieve beteekenis genomen, de vermelding van een persoon, ten wiens behoeve de werking geschiedt, bij zich heeft, b. v.: *hij laat zijnen zoon eenen rok maken;* d. i. *hij bewerkt, dat een rok gemaakt worde voor zijnen zoon.* — Komen er verschillende geregeerde naamvallen bijeen, als in: *laat mij uwen broeder den brief voorlezen!* zoo plaatst men, blijkens die voorbeelden, den accusatief van het verbum finitum en den infinitief gezamenlijk vóór den naamval of de naamvallen van den infinitief in het bijzonder. — Waar door het samenkomen van verschillende naamvallen in zinnen met *laten* of *doen*, door eenen infinitief vergezeld, dubbelzinnigheid zou kunnen ontstaan, vermijde men de moeielijkheid door zich duidelijker uit te drukken. *Hij laat zijnen zoon eenen rok maken*, is dubbelzinnig: de zoon kan kleêremaker zijn en op iemands last eenen rok moeten maken, of de accusatief *den kleêremaker* kan verzwegen zijn en *zijnen zoon* de datief wezen. In het eerste geval zegge men: *hij laat zijnen zoon voor den Heer .... eenen rok maken;* in het tweede geval: *hij laat den kleêremaker eenen rok voor zijnen zoon maken.*

www.libtool.com.cn

Aanm. 5. Staat bij den infinitief *zijn* of *wezen*, die van *doen* of *laten* afhangt, een qualitatief woord, dan plaatse men dit niet in den accusatief, maar in den nominatief, b. v. *Laat dezen man uw gids zijn*, niet *uwen gids*. Het Hoogd. gaat ons hier voor. Wel zegt Göthe: *lass das Büchlein deinen Freund sein*, maar Lessing: *Lassen Sie den Grafen dieser Gesandte sein*, en evenzoo in het Middenhgd.: *Dô sprach aber Hagene, lât mich der schuldige sin* (Nibel.).

B. *Werkwoorden met den genitief.*

Het getal der werkwoorden, die den genitief regeeren, is in de tegenwoordige taal uiterst beperkt. Bij vele werkwoorden, die vroeger het objekt in dezen naamval bij zich hadden of hebben konden, wordt het objekt thans in den accusatief geplaatst, of de betrekking door voorzetsels aangeduid (zie § 124. B. II. Aanm. — II. 3. Aanm. 2. — II. 4. Aanm. 1.).

Slechts de terugwerkende werkwoorden *zich ontfermen*, *zich erbarmen*, *zich bekommeren*, *zich aantrekken*, en somtijds *zich schamen* en *zich herinneren*, en het werkwoord *gedenken* hebben den causatieven genitief bij zich, b. v.: *ontferm u mijner; hij erbarmt zich zijner; God van den hemel heeft zich onzer erbarmd* (v. d. Palm); *zij bekommeren zich harer niet. Waren er ook niet onder hen, die zich uwer bijzonder aantrokken?* (v. d. Palm). *Zoo zullen w'uwer ons nooit schamen* (Evang. Gez. 99, 4). *Des heeft hij zich zoo luttel te schamen* (Vondel). *Ick en schame mij des Evangeliums Christi niet* (Rom. 1, 16). *Herinnert gij u zijner niet? Gedenk dier braven* (v. d. Palm). Evenwel komt ook bij deze werkwoorden, in de taal des gemeenen levens, slechts de genitief der persoonlijke voornaamwoorden. Alleen in den hoogeren stijl vermag men den genitief eens substantiefs met hen te verbinden, als: *der rampzaligen zich ontfermen; zich zijner moeder aantrekken; der armen gedenken.* Een substantief en, des verkiezende, ook een persoonlijk voornaamwoord, verbindt men in de gemeene taal met *zich erbarmen*, *zich ontfermen*, *zich bekommeren* door middel van het voorzetsel *over*, met *gedenken*, door middel van *aan: gedenkt aan het leerzame van hunnen omgang* (v. d. Palm).

www.libtool.com.cn

Heere gedenckt aen de kinderen Edoms (Psalm 137, 7). *Zich aantrekken* en *zich herinneren* bekomen, buiten den meer verheyenen stijl, een objekt in den accusatief bij zich: *ik trek mij de zaak aan. Ik herinner mij dien dag nog. Kunt gij u hem nog herinneren.*

Aanm. 1. Houft gebruikt nog *zich berouwen* met een genitief: *zoo berouwt mij deezes arbeids niet*, en de Statenbijbel *zich verwonderen: verwonderde hem sijner* (Luk. 7, 9). Uitdrukkingen, als die wij lezen bij van der Palm: *om ons der kortheid te bevlijtigen*, bij Bilderdijk: *der waarheid spotten*, en vooral in de Evang. Gezangen (11): *och! neem u dan onzer aan!* hebben eene Hoogduitsche tint. — *Vergeten*, het tegenovergestelde van *gedenken*, heeft in de Bijbelvertal. v. 1571 nog den genitief: *verghete ik uwer, Jerusalem, so worde mijner rechter handt vergheten;* waarvoor wij in den Statenbijbel lezen: *indien ik u vergete, so vergetet mijne rechterhant haersselfs* (Psalm 173, 5): in het eerste lid met den accus., in het tweede met den genitief.

Aanm. 2 *Ontfermen* vindt men als gewoon transitief werkwoord in het passief, in den I. Brief van Petrus, 2, 10: *die nu ontfermd zijt geworden.* — *Herinneren* is niet noodwendig terugwerkend: men zegt ook: *ik herinner het hem* (*ik breng het hem te binnen*), waar *hem* datief is, of: *ik herinner hem aan de zaak* (d. i. *ik doe hem gedenken aan de zaak*). De oorspronkelijke constructie zou zijn: *ik herinner hem des*, waar *hem* in den accusatief staat. Kan men zeer goed zeggen: *iemand aan iets herinneren*, waar *aan* met zijn naamwoord den genitivus causalis vervangt, *zich aan iets herinneren* laat zich kwalijk zeggen, omdat men het voorwerp, dat men zich herinnert, niet buiten zich geplaatst denkt. *Herinneren* is in al die zegswijzen van lateren oorsprong. Vroeger zeide men voor *zich herinneren: in inne werden*, en voor *iemand iets herinneren: enen ener dinc in inne doen werden.* In deze zegswijzen schijnt *inne* een substantief in den vorm van den datief. En dit substantief zal dan de zelfstandig gebruikte stamvorm zijn van het werkwoord *innen*, hetwelk volgens Kiliaen *binnen brengen* beteekent.

C. *Werkwoorden met den datief.*

Den datief regeeren:

1. Alle zoodanige *transitieve werkwoorden*, welke bij den hun in den accusatief toegevoegden naam eener zaak nog de vermelding van eenen persoon, ten wiens voor- of nadeel de handeling geschiedt, toelaten of vereischen. De naam diens persoons staat dan in den datief. Van dien aard zijn:

www.libtool.com.cn

1) *Eenvoudige werkwoorden*, als: *geven*, *schenken*, *bieden*, *leenen*, *zenden*, *brengen*, *gunnen*, *laten*, *leveren*, *melden*, *wijzen*, *toonen*, *offeren*, *rooven*, *zeggen*, *klagen*, *wijten*, *schrijven*, *weigeren*, *wijden*, *loonen*, enz. benevens de van *naamwoorden afgeleide*: *boodschappen*, *openbaren*, *antwoorden* enz. b. v.: *Hij gaf hun geschenken. Hij leende mij geld. Zij zonden hunnen vrienden onderstand. Mijnen vrede laat ik u. Hij meldt, boodschapt hun goede tijding. Zij wezen ons den weg. Wie roofde hem zijne eer? Hij klaagt mij zijn leed. Zij wijten hem hun ongeluk. Ik wijd der bruid eenen feestdronk. God loone het u. Hij heeft het den kinderen geopenbaard.* En in het passief: *Er werd mij een brief gebracht. Mij is een brief geschreven. Mij werd het volgende geantwoord. Mij is gezegd, dat hem alle hulp geweigerd is. Raden* heeft in plaats van den accusatief der zaak eenen infinitief bij zich: *ik raad u te gaan. Wat raadt gij mij?* namelijk, *te doen.*

2) Vele door middel der *voorvoegsels be*, *ont*, *ver*, *afgeleide*, en met de partikels *aan*, *af*, *in*, *na*, *op*, *toe*, *voor*, scheidbaar *samengestelde* werkwoorden, b. v.: *betwisten*, *beloven*, *belijden*, *benijden*, *bekennen*, *betoogen*, *berokkenen*, *betalen; ontrukken*, *onttrekken*, *ontnemen*, *ontstelen*, *onthouden*, *ontzeggen; vertellen*, *verhalen*, *verkondigen*, *vergelden*, *verzekeren*, *verklaren* (alsmede *uitleggen*), *vertrouwen* en *toevertrouwen*, *vergoeden*, *vergeven* (*vergiffenis schenken*, doch in de beteekenis van *vergiftigen* heeft *vergeven* eenen accusatief van den persoon); *aankondigen*, *aanwrijven*, *aanprijzen; afstaan*, *afdoen*, *afnemen*, *afeischen*, *afpersen*, *afwinnen*, *afvangen*, *afzien; inblazen*, *inboezemen*, *inscherpen*, *inprenten*; *nalaten*, *nacijferen*, *nadragen*, *nameten; opleggen*, *opdragen*, *opstrijden; toedichten*, *toemeten*, *toevoegen* (ook *bijzetten* en *mededeelen*), *toerekenen*, *toestaan; voorleggen*, *voordoen*, *voorstellen*, *voorzetten*, *voorschrijven*, *voorhouden*. B. v.: *Hij betwistte hem de kroon. Belijdt elkanderen uwe misdaden. Benijd niemand zijn geluk. Ik betoogde hem de waarheid van mijn beweren. Hij onthoudt zijnen dienstboden het noodige. Ik verkondig u groote blijdschap. Ik vertrouw u*

www.libtool.com.cn

gaarne mijn geheim. Hij stond hem zijn recht af. Iemand eene vlieg afvangen. Iemand de kunst afzien. Prent het hun in het geheugen. Zij streden mij hun gevoelen op. En in het passief: *Hun werd een smet aangewreven. Mij wordt geld afgeperst. Het zal u toegerekend worden. De rekening wordt hem voorgelegd. Bevelen* heeft, behalve in de beteekenis van *aan de zorg overlaten*, b v.: *Ik beveel u Gode*, even als *gebieden*, in plaats van den accusatief der zaak eenen infinitief bij zich: *ik beveel u te komen. Ik gebied het u*, namel. *te doen.*

Aanm. Eenige van de genoemde werkwoorden kunnen den naam van den persoon, die, vergezeld van een objekt in den accusatief, noodwendig in den datief staat, wanneer dat objekt in den accusatief gemist wordt, ook in den accusatief bij zich bekomen, weshalve dan ook de persoon als het subjekt van den passieven vorm kan optreden. Bij voorb.: *ik benijd u om uwe vlugheid. Gij wordt om uwe vlugheid benijd. Men vertrouwt mij niet. Ik word niet vertrouwd. Zij worden streng nagecijferd. De goochelaar wordt nagegaan. Ik betaal u. Gij wordt betaald* (*Ik betaal u* is in zooverre dubbelzinnig, als dit zoowel tot den schuldeischer, als tot eenen gekochten slaaf kan gezegd worden: in het eerste geval is *u* de datief, in het andere is *u* de accusatief). Andere werkwoorden, die veelal uitsluitend den persoon bij zich hebben, en bij welke deze persoon moet geacht worden in den accusatief te staan, hebben dezen persoon in den datief bij zich, als zij bovendien een objekt in den accusatief of eenen infinitief in de betrekking van het objekt bij zich bekomen. B. v.: *U dank ik mijn geluk. Hij beloont mij mijne moeite. Ik kan het u aanzien. Zij hielpen hem den berg beklimmen. Hij belet het mij.* Bij *baten, schaden, raken*, blijft de naam des persoons in den accusatief staan, al wordt er ook de accusatief *wat, niets* enz. bijgevoegd, b. v. *wat baat het mij? Het schaadt u niets. Wat raakt het hen*: want deze accus. (*wat, niets*) is de accus. *der hoeveelheid.*

2. De volgende *reflexieve* werkwoorden, welke, bij den accusatief der zaak, het persoonl. voornw. van denzelfden persoon als het subjekt, in den datief bij zich vereischen: *zich aanmatigen, zich inbeelden, zich toeeigenen, zich voornemen, zich voorbehouden*, alsmede: *zich laten aanleunen, zich laten welgevallen.* B. v.: *Hij matigt zich te veel aan. Gij beeldt u niet weinig in. Hij eigende zich de winst toe. Ik neem mij voor, bij u te komen. Hij behoudt zich voor, u daarover nader te spreken. Hij liet zich het onaangenaamste welgevallen.*

www.libtool.com.cn

3. Vele *intransitieve* werkwoorden, die de vermelding bij zich vereischen van een persoon, dien de werking aangaat, hebben den naam van dezen persoon in den datief bij zich.

1) De volgende *eenvoudige*: *blijken*, *schijnen*, *kosten*, *blijven*, *slachten*, *gelukken*, *strekken*, enz. Bij voorb.: *Zijne liefde is mij gebleken. Het kost mij veel. Hem is deze troost gebleven. Hij slacht zijnen vader* (d. i. *heeft den aard van zijnen vader*). *Het strekt hun tot eer.* Het anders subjektief intransitieve *staan* regeert den datief, wanneer het *bestand zijn tegen* beteekent, b. v.: *Hij staat den vijand*, en *smaken*, dat transitief is in de beteekenis van *genieten*, b. v.: *ik smaak vreugde*, regeert den datief in die van *naar den smaak zijn*, b. v.: *deze spijs smaakt mij uitnemend.*

Aanm. *Gelijken* of *lijken*, dat eigenlijk een datief regeert, wordt gewoonlijk, even als *schijnen*, met eenen nominatief van het praedikaat verbonden, b. v. *hij gelijkt wel een razende, hij lijkt wel dwaas*, voor *hij gelijkt eenen razende, eenen dwaze.* De werkwoorden, *baten*, *schaden*, en *gehoorzamen* worden doorgaans als *onzijdig* (hetwelk dan *intransitief* moet beteekenen) opgegeven, waarschijnlijk wegens den aard der werkwoorden, door welke zij veelal in het Latijn worden wedergegeven. Evenwel zegt niemand: *mij wordt gebaat, geschaad, gehoorzaamd;* maar wel: *ik word met iets gebaat; hij wordt stipt gehoorzaamd*, en alzoo *Des seldi wel sijn geschaed* (Forec, v. 611). Wat *baten* aangaat, daar dit de beteekenis van *goed zijn* heeft (van *bat, goed*), zoo zou de datief daarbij wel passen. Voor *ik word geschaad* zal men liever zeggen: *ik word benadeeld:* niettemin mist ook *schaden* thans elk vast kenmerk van een intransitief werkwoord, hoewel het in het Goth. (skathjan) wel degelijk eenen datief regeerde. Regeerde *volgen* nog heden ten dage eenen datief, dan zou men licht ook bij *gehoorzamen* den datief gehandhaafd hebben; maar dat is het geval niet.

2). Vele door middel der *voorvoegsels be, ge, ont, afgeleide*, met de partikels *aan*, *achterna*, *in*, *tegen*, *toe*, *voor*, *vooruit*, scheidbaar *samengestelde* of met bijwoordel. uitdrukkingen *te boven*, *te gemoet* verbonden werkwoorden, als: *bestaan* (*in den bloede*), *bevallen*, *behagen; gebeuren*, *geschieden; ontvallen*, *ontloopen*, *ontbreken*, *ontgaan*, *ontkomen* (met uitzondering van *ontwijken*, dat den accusatief heeft), *ontmoeten*; *aankleven*, *aanhangen* (*gehecht zijn*), *aanwaaien* (*zonder oefening eigen worden*); *bij-*

www.libtool.com.cn

springen, *bijblijven*; *invallen* (*voor den geest komen*), *instaan* (*voor iets*); *tegenkomen*, *tegenstaan* (*walging wekken*), *tegenloopen*; *te gemoet gaan*, *te boven gaan* of *komen*; *toekomen*, *toevloeien*; *voorkomen* (*toeschijnen* of *zich voordoen*), enz. Bij voorb.: *Het bevalt mij niet. Mij is dit meermalen gebeurd* of *overkomen. Hij ontliep zijnen vervolgers. De moed ontbrak hun. Hij is mij ontmoet. Nog is u evenwel van mij niet strengs ontmoet.* (De Decker). *De geheële wereld hangt hem aan. De geleerdheid schijnt hem aan te waaien. Zij sprong mij bij, en bleef mij bij in den nood. Het viel hem gelukkig in. Ik sta u er voor in. Zij zijn mij tegengekomen. Die handelwijze stond hun tegen. Het is hun tegengeloopen* of *niet medegeloopen. Hij is zijnen broeder te gemoet gegaan. Het is mijn verstand* (voor *mijnen verstande*) *te boven gegaan. Dit recht komt u niet toe. Alles vloeit hun toe. Het komt mij voor, dat hij gelijk heeft. Het is mij meermalen voorgekomen. De sneeuwjagt stuift hun voor*, d. i. *vooruit* (Tollens).

4. Verscheidene *uitdrukkingen*, uit een *werkwoord* met een *substantief*, *adjektief* of *bijwoord* bestaande, hebben eenen datief van den persoon bij zich, b. v.: *dank weten*, *afbreuk doen*, *vrij staan* (*geoorloofd zijn*), *zeer doen*, *nabij zijn*, *voor* of *vooruit zijn*, *te pas komen*, *goed* of *kwaad bekomen*, *goed* of *kwaad zitten* of *staan*, *goed doen* in: *deze dronk zal u goed doen.* Doch in: *dat kleedt haar goed* regeert *kleeden* als altijd den accusatief. Voor *mij komt tijd te kort*, zegt men gemeenlijk: *ik kom tijd te kort*, daar *te kort komen* de waarde krijgt van een transitief werkwoord: *in geene genoegzame mate bezitten.*

5. Den datief des persoons regeeren die *onpersoonlijk* gebruikte werkwoorden, welke eene werking te kennen geven, waarin die persoon als oordeelend betrokken is. Bij voorb.: *het staat mij voor*; *het betaamt*, *past*, *slaagt*, *voegt*, *vlijt*, *schikt mij* (in de eigenlijke beteekenis zijn *voegen*, *vlijen*, *schikken* natuurlijk transitief). — In de volgende onpersoonlijke uitdrukkingen komt de *dativus possessivus* of *commodi* voor: *Het faalt hem nooit aan krachten. Het hapert* of *mangelt hun niet*

www.libtool.com.cn

aan moed. Het scheelt hem in de nieren. Het gaat hun wel. Het is mij wel of *goed. Het is hun ernst. Er is mij aan gelegen. Het komt mij daarop aan. Het is mij daarom te doen. Het is mij bang* (de uitdrukking *zoo bang als de dood*, schijnt aangevuld te moeten worden met: *mij is*, aldus: *zoo bang als de dood mij is*).

D. *Over eenige werkwoorden, die het karakter van intransitieve werkwoorden afleggen (Deponentia).*

Er zijn eenige, meerendeels onecht samengestelde werkwoorden, die, hoezeer eigenlijk intransitief, gelijk daaruit blijkt, dat zij in de volmaakte tijden van het actief het hulpwerkwoord *zijn* toelaten, toch het karakter van transitieve werkwoorden bekomen hebben, daar bij hen de geregeerde naamval van den bedrijvenden tot het subjekt van den lijdenden vorm vermag omgezet te worden, zoodra de aard der zaak het toelaat. Zoodanig zijn: *volgen*, *naderen*, *beginnen*, *vergeten*, *aangaan* (*een verbond*), *afzeilen* (b. v. *de baan*), *afloopen* (*de loopbaan*), *naloopen*, *nadansen*, *navolgen*, *omrijden*, *overtrekken* en *oversteken* (*eene rivier*), *opvolgen*, *voorbijstreven*, *voorbijgaan*, *voorgaan*. Men zegt tevens: *ik ben hem gevolgd*, en *hij is gevolgd geworden; ik ben de stad genaderd* en *hij is niet te naderen; zij zijn hun werk begonnen* en *het werk wordt begonnen; ik ben mijne les vergeten* en *onlust en twisten waren vergeten* (v. d. Palm); *ik ben een verbond aangegaan* en *het verbond wordt aangegaan; zij zijn de baan afgezeild* of *afgeloopen* en *de baan werd afgezeild* of *afgeloopen; zij waren hem nageloopen*, *nagedanst* en *hij werd nageloopen*, *nagedanst; ik ben hem nagevolgd* en *hij werd nagevolgd; zij zijn de stad omgereden* en *de stad werd in haren geheelen omvang omgereden; de legerafdeeling is de brug overgetrokken*, *de rivier overgestoken* en *de brug werd overgetrokken*, *de rivier overgestoken; de prins is zijnen vader opgevolgd* en *Karel V werd door zijnen zoon opgevolgd; zij zijn hem voorbijgestreefd;* en *ik werd voorbijgestreefd; zij zijn mij*

www.libtool.com.cn

voorbijgegaan en *ik werd schandelijk voorbijgegaan; ik ben hem voorgegaan* en *hij werd door goede aanvoerders voorgegaan.*

Aanm. Bij de werkwoorden *opzeilen, afloopen, omrijden, overtrekken* en *oversteken,* zou men de substantieven (*baan, loopbaan, stad, brug, rivier*) ook kunnen achten in den accusatief van de ruimte voor te komen; doch daar men die substantieven in den nominatief van den passiefvorm gebruikt, zoo blijken zij wel degelijk als ware objekten gebruikt te worden.

Bij sommige dezer werkwoorden dient nog het volgende aangemerkt te worden. *Vergeten* heeft in de beteekenis van *verzuimen mede te nemen* uitsluitend *hebben* in de volmaakte tijden van den bedrijvenden vorm: *ik heb mijn leesboek vergeten. — Ik ben hem nagevolgd* wordt slechts in de eigenlijke beteekenis gezegd; in de overdrachtige beteekenis moet men zeggen: *ik heb hem nagevolgd. — Ik ben hem voorbijgegaan* wordt wederom slechts in eigenlijke, *men heeft hem voorbijgegaan, hij wordt schandelijk voorbijgegaan* daarentegen slechts in de overdrachtige beteekenis gebezigd. Evenzoo is het met *voorgaan* gelegen, daar ook dit werkwoord in het actief met *zijn* bij voorkeur in de eigenlijke, in het passief daarentegen in de overdrachtige beteekenis genomen wordt.

E. *Over de regeering der infinitieven en der deelwoorden.*

De infinitief en het deelwoord hebben het vermogen om eenen naamval te regeeren met hun werkwoord gemeen.

Aanm. De naamval, geregeerd door de omschrijvende verbuigingsvormen des werkwoords, in welke een infinitief of deelwoord voorkomt, worde geenszins aangemerkt als geregeerd door een der twee in den omschrijvenden verbuigingsvorm voorkomende bestanddeelen, maar door de beide bestanddeelen vereenigd. Zoo maakt in: *ik zal het boek lezen, ik heb het boek gelezen, zal lezen, heb gelezen,* ten aanzien van *boek,* in *hem is lof toegezwaaid, is toegezwaaid,* ten aanzien van *hem,* eene eenheid uit. Niettemin hangt in: *ik zal het boek lezen,* de accusatief eigenlijk uitsluitend af van den infinitief, in: *ik heb het boek gelezen,* uitsluitend van het werkw. *hebben* (zie § 97. II. 5. 1).), in *hem is lof toegezwaaid,* uitsluitend van het deelwoord *toegezwaaid.* Ook bij intransitieve werkwoorden hangt de naamval van het verlgd. deelw. niet

www.libtool.com.cn

van het hulpwerkw. *hebben* of *zijn* af; alzoo in: *het heeft hem ontbroken; de onderneming is hem gelukt*, waar b. v.: *gelukt*, attributief met het naamwoord verbonden, zijnen datief behoudt: *de hem gelukte onderneming.*

1. *a.* De *infinitief* kan een objekt in denzelfden naamval bij zich nemen, welken het werkwoord vordert, waartoe hij behoort. Bij voorb.: *De wet Gods gebiedt de ouders te eeren. Anderen te wijten, wat wij zelven misdaan hebben, is dwaas en onedel. Het is onze plicht, der armen te gedenken. Ik verheug mij u te zien. Ik wensch u te behagen.*

b. Staat een objekt in den accusatief vóór den infinitief zonder *te*, zoo vormt dit objekt met hem eene soort van samenkoppeling, bij voorb.: *Water drinken is gezond. Boeken schrijven kost veel hoofdbrekens.* De aldus met zijn objekt samengekoppelde infinitief kan bij gevolg het lidwoord of het bijvoegelijk voornaamw. *dat* of *dit* vóór zich bekomen, b. v.: *dat brievenschrijven* of *al dat brievenschrijven verveelt mij*, en door een voorzetsel geregeerd worden: *Van veel wijn drinken komt vaak weinig goeds. Op huizen koopen was hij geweldig gesteld. Met al dat lessen leeren heeft hij niet veel gewonnen.* *Te* blijft, ook waar het plaats zou kunnen vinden, wel eens weg: *'t eenigst voorwerp van uw haken, Was een hart gelukkig maken* (Bilderd.). *Den brave schuldig achten, is eindloos meer gewaagd* (dezelfde.). De infinitief met *te* daarentegen handhaaft zijne zelfstandigheid en duldt dus noch het lidwoord noch een aanwijzend voornaamwoord voor zich, en laat ook eenig voorzetsel niet in alle gevallen noch alle voorzetsels voor zich toe. Zoo zal men niet zeggen: *van veel wijn te drinken komt weinig goeds:* hier zou *van veel wijn* licht vereenigd en in partitieven zin opgevat kunnen worden; noch *op huizen te koopen is hij gesteld.* Slechts de voorzetsels *van* (waar dit voorzetsel den genitief omschrijft), *om*, *door*, *na*, *zonder* en *met* worden geregeld vóór eenen infinitief, van *te* voorzien en van eene bepaling voorafgegaan, geplaatst, en maken alzoo met den infinitief een verkorten afhankelijken zin uit. B. v.: *De gaaf van menschen te kennen* (van der Palm). *Hij besteedt*

www.libtool.com.cn

tijd genoeg om zijne lessen te leeren. Het gevaar overwinnen door het te verachten (v. d. Palm). *Na in den tuin gezeten te hebben. Zonder hem aan te spreken, Voldoet Natuur met lijdenden te koesteren* (Bilderd.). *Of baant zich weg door 't nat, met boomen uit te halen* (dezelfde).

Aanm. Men merke op, dat de voorzetsels, op welke de infinitief met *te* volgen kan, alle eenen naamval van het Latijnsche gerundium, dat is den verbogen infinitief, vertegenwoordigen: *van* den genitief, *om* en *na* den accusatief, door *ad* voorafgegaan, *door* en *met* benevens zijn tegengestelde *zonder*, den ablatief. Ook *alvorens* kan eenen infinitief, door *te* voorafgegaan, achter zich hebben: *alvorens de stad te verlaten;* doch bij *alvorens* wordt het voorzetsel *van* gedacht: *alvorens* is *in het voorste van.* — Zoo ik *na* gelijk stel met het Latijnsche voorzetsel, dat *naar* beteekent, is het omdat *na* en *naar* eigenlijk één en hetzelfde zijn. Dat men voorheen: *ik ga na de stad*, en daarentegen wel eens *hij komt naar den tijd op welken hij komen moest* zeide, is bekend; maar ook beteekent het tijdelijke *na*, niets anders dan *vlak achter, dichtbij. Hij komt na mij binnen* is eigenlijk: *hij komt (achter) bij mij binnen*, en *hij gaat naar zijn huis*, eigenlijk: *gaande komt hij bij zijn huis.* In *nasporen* en dergelijke heeft de partikel zoowel de kracht van *naar*, als van *na*.

c. Wordt de infinitief in passieve beteekenis aangewend, zoo verandert de door hem geregeerde accusatief in den nominatief. Men vergelijke: *het is plicht den eerlijke arme te achten*, met: *de eerlijke arme is te achten. Ik kan hem nergens vinden*, met: *hij is nergens te vinden.* De accusatief bij den passieven infinitief in: *ik liet hem roepen*, *ik zag den boom vellen*, hangt niet van den infinitief, maar van het verbum finitum *liet*, *zag* af.

d. Komt het artikel of een ander attributief bijvoegelijk woord onmiddellijk vóór den infinitief, zoo heeft hij het karakter van een verbaal substantief en kan dus nog slechts een veelal door *van* omschreven genitief als adnominale bepaling achter zich krijgen, b. v.: *het schrijven eens briefs* of *van brieven*; *het drinken van wijn; het leeren van lessen.* — Bij infinitieven van transitieve werkwoorden voege men op deze wijze slechts substantieven, die niet anders dan als het *objekt* der werking kunnen opgevat worden. Plaatst men, namelijk, in de

www.libtool.com.cn

betrekking van den genitief achter den infinitie een substantief, dat én als het objekt, én als het subjekt der werking zou kunnen opgevat worden, dan ontstaat juist daardoor dubbelzinnigheid. B. v.: *het berispen eens vriends*, *het vragen van kinderen:* hier blijft het onzeker, of de vriend berispt, dan of hij berispt wordt, of de kinderen vragen, dan of zij gevraagd worden. Wel zegt men *het schrijven mijns vaders;* maar hier heeft *het schrijven* geheel den aard eens infinitiefs afgelegd: het beteekent *de brief*, en mitsdien vervalt de dubbelzinnigheid. Een substantief, dat in den datief of den genitief of door middel eens voorzetsels met zijn werkwoord verbonden wordt, kan niet als adnominale bepaling aan den infinitief diens werkwoords worden toegevoegd. Dus niet, *het aanklagen van eene misdaad; het weldoen van anderen* (hetwelk slechts *anderer weldoen*, niet: *het weldoen aan anderen* zou kunnen beteekenen), noch ook: *het gedenken van weldaden*, evenmin als *zijn gedenken* voor *het gedenken aan hem.* Om deze reden zou de uitdrukking: *Koning Lodewijks onteigening van den Hollandschen troon* (van Vloten) bedenking wettigen.

2. 1). Het *deelwoord van den onvolmaakten tijd* (*tegenwoordig* of *bedrijvend* deelwoord) behoudt overal, zoo wanneer het in verkorte adjektieve of adverbiale zinnen praedicatief, als wanneer het attributief gebruikt wordt, het vermogen om den naamval te regeeren, door het werkwoord, waartoe het behoort, gevorderd. B. v.: *Des verkiezende* (naar de oude constructie van *verkiezen* met den genitief). *Deze woorden sprekend, verliet hij mij. Na tien jaren zijne redevoering herlezende, gevoelde ik mij nog schier even eens, als toen ik ze hoorde, aangedaan* (v. d. Palm). *Den armen hulp en troost biedende, zult gij de schoonste voldoening smaken. 't Hem nadrend leed. 't Zich zelf bestrijdend hart* (Bilderd). — Men bezige in de meeste gevallen in plaats van het praedikatieve deelwoord met zijn geregeerd woord liever een volledigen adverbialen of adjektieven zin. Alzoo is het én duidelijker én welluidender te zeggen: *de nijdigaard maakt zich zelven ongelukkig, terwijl*

www.libtool.com.cn

hij anderen hun geluk misgunt, dan: *anderen hun geluk misgunnend*, *maakt de nijdigaard* enz., en: *de huisvader*, *die zijn plicht kent*, *zorgt voor de zedelijkheid zijner kinderen*, dan: *de huisvader*, *zijnen plicht kennende*, enz. De vereeniging van een geregeerd woord met een attributief bedrijvend deelwoord breide men niet veel verder uit, dan tot verbindingen, die eene soort van samenkoppeling vormen, als *een winstgevend beroep; de alles vervroolijkende lente. ó Zielontzettend wonder* (Bilderd.). Hoe hard toch is het tusschen het lidwoord en het substantief een deelwoord soms met meer dan ééne bepaling in te lasschen. Zoo zegge men liever: *de dood*, *die armen en rijken gelijkelijk treft*, dan: *de armen en rijken gelijkelijk treffende dood.* Vooral vermijde men constructies als deze: *de den dag in luiheid doorbrengende wilde*, waar het afbreken van het verband tusschen het lidwoord en *wilde* door eene bepaling, die mede met het lidwoord begint, bijzonder onaangenaam klinkt.

2) Het *deelwoord van den volmaakten tijd* kan, daar het óf eene lijdende beteekenis heeft, of tot een intransitief werkwoord (met *zijn*) behoort, geenen accusatief regeeren, wel den datief: b. v.: *het mij ontnomen boek; het mij toegezonden bericht; de hem ontloopen slaaf; het mij gebeurde ongeval. Het onrecht, mij geschied. De onderneming, mij gelukt, kan hem mislukken.* — Ook hier vermijde men stootende uitdrukkingen, als: *de dezen ijverigen leerlingen toegezegde belooning*, en bezige men meestal liever een adjektieven zin, b. v.: *de belooning, welke dezen ijverigen leerlingen is toegezegd.* Vergelijk voorts § 101. E. 2.

§ 126.

Regeering der bijvoegelijke naamwoorden.

I. 1. De bijvoegelijke naamwoorden geven óf een begrip te kennen, hetwelk geenerlei bepaling behoeft om eene volledige

www.libtool.com.cn

voorstelling op te leveren, zoo als *goed*, *schoon*, *veilig*; óf zij drukken een begrip uit, dat om volledig te zijn noodzakelijk eene bepaling behoeft, b. v. het praedikatieve *machtig*, en *gemeen* in de beteekenis van *gemeenschappelijk toekomende*. De adjektieven van de eerste soort heeten *absolute* (*volstrekte*), die van de tweede *relatieve* (*betrekkelijke*) adjektieven. Alleen die van de laatste soort kunnen *rechtstreeks* regeeren; zoo die van de eerste eene bepaling bij zich krijgen, wordt zij slechts *middellijk*, dat is door middel eens voorzetsels met hen verbonden, b. v.: *goed van hart*, *schoon van kleur*, *veilig voor gevaar*. — Slechts enkele relatieve adjektieven zijn *noodwendig* relatief, zoo als *benoodigd*, *gewaar*, *indachtig*, *kwijt*, *bewust*; de overige zijn het slechts in bepaalde beteekenissen, terwijl zij gemeenlijk absoluut zijn: zoo zijn het attributieve *machtig* (b. v. *een machtig vorst*), en *gemeen*, in de beteekenis van *onaanzienlijk* (b. v. *een gemeen man*), absoluut.

2. Geen adjektief kan eene werking beteekenen, die eenig voorwerp geheel aan zich onderwerpt en in een lijdenden toestand brengt. Slechts aan transitieve werkwoorden is het begrip eener zoodanige werking eigen. Hieruit volgt, dat eigenlijk geen adjektief den accusatief regeeren kan. De accusatief, die bij de adjektieven staat, welke eene *maat*, *duur*, *gewicht* of *waarde* te kennen geven, moet niet als door deze adjektieven geregeerd beschouwd worden. Het is de boven (§ 124. B. I. 3 en 4.) vermelde accusatief van de maat, den duur of het gewicht, en deze treedt zelfstandig in de rede op, blijkens de bijzonderheid, dat hij ook gevonden wordt bij adjektieven of werkwoorden, die volstrekt geene maatsbepaling behoeven om eene volledige voorstelling op te leveren, zoodat bij hen elke schijn, alsof zij eenen naamval regeerden, wegvalt, b. v.: *hij is reeds twee maanden dood*; *het landhuis is twee uren van hier gelegen*; *het heeft twee dagen achtereen geregend*. Niettemin hebben eenige adjektieven den accusatief als door hen geregeerden naamval bij zich; doch bij dezelve moet deze accusatief als de plaatsvervanger van den meer en

www.libtool.com.cn

meer in onbruik geraakten genitief beschouwd worden; b. v.: *ik ben het geld kwijt. Ik ben het benoodigd. Hij is hem dank verschuldigd. Het gevaar gedachtig. Den zegen deelachtig. Hij werd zijnen vriend gewaar. Een glas vol goeden wijn. Het spoor bijster. Hier is men zijn leven niet zeker. Zij zijn het gewoon geworden. De Fransche taal meester* of *machtig. Wordt ge ook zijn doffen toon niet moê!* (Bilderd.). *Den dood getroost* (De Decker). *'t Verdwaasd geslacht zijn schepper afgevallen* (Bilderd.). *Uur noch afstand wijs* (Tollens). *Het schuldloos meisjen, niets bewust* (Bilderd.). *Het wierroock waardigh* (Vondel). *De moeite waard* (Slechts dan wanneer de waarde of prijs eener zaak bij *waard* vermeld wordt, b. v. *vijf gulden waard*, staat de accusatief bij dit adjektief niet in plaats van den genitief, maar is deze naamval bij hetzelve de accusatief der waarde). — Oorspronkelijk alzoo regeeren de adjektieven slechts den genitief of den datief, en wel, over het algemeen, den *genitief*, als het hun begrip bepalend voorwerp eene *zaak* is, den *datief*, als zij tot aanvulling van hun begrip de vermelding eens *persoons* behoeven.

II. 1. Adjektieven, die alsnog, meestal evenwel slechts in bepaalde uitdrukkingen, den *genitief* regeeren, zijn: *noodig*, in de bijwoordelijke uitdrukking: *des noodig;* voorts: *bewust, machtig, meester, zeker, gewis, gedachtig, kundig, schuldig, deelachtig, vol, zat, moede, waardig, waard*, b. v.: *Ik ben mij geens kwaads bewust. Der oude zeên en wetten onbewust* (De Decker). *Zijner rede niet machtig. Zijns zelfs meester. Des eeuwigen levens zeker* of *gewis. Zijner woorden gedachtig. Der zake kundig; deskundig* (in welke uitdrukking de woorden eene samenkoppeling vormen). *Des doods schuldig. Des broods deelachtig. O lucht, vol geurs* (Vondel). *Een stad vol volcks* (dezelfde). *Vol schrikkens* (Bilderd.). *Wat ben ik levens zat* (De Decker). *Der dagen zat* (Borger). *Zwervens zat* (Bilderd.). *Zwervens moede. Mocht ik met u mede varen: want ik ben des wachtens moe!* (ten Kate). *Zijner waardig; hunner hoogere roeping waard; uwer nature waardig* (Borger).

www.libtool.com.cn

Indachtig zijner woorden ((Luk. 24, 8). *Der orde bijster* (Hooft). Bilderdijk schrijft ook *dier gruwlen onbesmet.* Hier is de genitief voor een' genitivus separativus te houden. Bij *bewust*, *vol*, *zat* en *zeker* omschrijft men den genitief veelal met *van: Van geen kwaad bewust. Vol van ongeneugt. Zat van dagen. Zeker van de zaligheid. Gedachtig* krijgt zijn voorwerp meest door middel van *aan* bij zich: *gedachtig aan de woorden.* Staat bij *moede* een substantief, voorafgegaan door *van*, dan drukt dit substantief de oorzaak der vermoeidheid uit (b. v. *moede van het slaan*), en niet, gelijk de genitief of de dezen naamval vervangende accusatief, de zaak, die men met weerzin blijft verduren. Voor *kundig* met den genitief zegt men in de gemeene taal *bekend met. Waard* of *waardig* heeft niet zelden eenen datief van den persoon bij zich: *Waardiglijk Gode wandelen* (I Thess. 2, 12). *Onwaardig uwen bloede* (De Decker). *Vuigen zwijnen waard* (Bilderd.). *De eenvoudigheid van het gansche huis is hem waardig* (Borger). Zelfs schrijft Bilderdijk ergens: *waardig aan uw onthaal*, met omschreven datief, waar *uw onthaal* dubbelzinnig zou geweest zijn, aangezien *uw onthaal waardig*, zoowel *overeenkomstig met de verdienstelijkheid van uw onthaal* als *uw onthaal verdiend hebbende* kon beteekenen.

Aanm. Vondel schrijft: *der penne en den dagh waerdigh*, waar het eerste woord in den genitief, het tweede in den accus. staat: waarschijnlijk heeft hij *des daags* willen vermijden, daar dit een bijwoord geworden is. — *Bewust* heeft een dubbele beteekenis en vordert dienvolgens eene dubbele constructie. Het beduidt 1), objektief, *bekend*, en wordt dan óf absoluut gebruikt: *de bewuste zaak*, óf met den datief des persoons: *de zaak is mij bewust.* 2), subjektief, zooveel als *wetende, zich herinnerende*, en heeft dan een terugwerkend voornw. in den datief bij zich: *Ik ben mij bewust. Hij is zich bewust.* Slechts in dezen laatsten zin kan het den genitief der zaak bekomen. — *Schuldig* beteekent 1) *eene overtreding begaan hebbende:* alsdan heeft het de zaak, waarin de overtreding bestaat, even als *medeplichtig*, voorafgegaan door het voorzetsel *aan* bij zich: *schuldig aan de misdaad*, schoon Bild. schrijft: *nooit zich laagheên schuldig maakte*; 2) *verplicht eene straf te boeten, strafbaar*: in dezen zin heeft het de zaak, waarin de straf bestant, in den genitief bij zich: deze genitief evenwel is uitsluitend in de uitdrukking *des doods schuldig* bewaard. 3) In den zin van *verplicht terug te geven* heeft

www.libtool.com.cn

het den datief des persoons benevens het naamwoord der zaak, die betaald of teruggegeven moet worden,in den accusatief bij zich: *grooten dank schuldig; hij bleef hem geen antwoord schuldig.* Deze accusatief laat zich verklaren uit den aard der uitdrukking *schuldig zijn* of *blijven*, daar zij de waarde heeft van het transitieve *te betalen hebben.*

2. Den *datief* regeeren adjektieven, die de vermelding bij zich vereischen van een persoon, dien de eigenschap aangaat, of door wien de eigenschap wordt ervaren. Is de datief de naam eener zaak, dan wordt de zaak als belanghebbend persoon voorgesteld. Van deze aard zijn: *aangenaam, bevorderlijk, behulpzaam, bekend, gemakkelijk, licht, moeilijk, bezwaarlijk, bewust, dankbaar, duidelijk, dienstig, duister, dierbaar, eigen, erkentelijk, gehoorzaam, gemeen, gelijk, overeenkomstig, getrouw, trouw, genadig, gunstig, heilzaam, hinderlijk, leed, lief, mogelijk, nadeelig, voordeelig, noodig, nut, nuttig, onderdanig, smartelijk, schuldig, verschuldigd, verwant, vijandig, vreemd, waard, welkom, zwaar, zuur* enz. B. v.: *Het is mij aangenaam. Zij zijn hem in zijn streven bevorderlijk. Het is hun duidelijk. Het is u niet dienstig. Wees uwen ouderen gehoorzaam. Wij zullen hem gelijk wezen. Blijf mij getrouw. Wees mij genadig. Zij zijn elkander* (d. i. *elk den ander*) *na verwant. Zou ik u vijandig zijn? Het is hem nog vreemd. Gij zijt mij welkom* enz. Onder deze adjektieven regeeren er eenige den datief slechts dan, wanneer zij praedicatief gebruikt worden met het abstrakte *zijn* of een ander abstrakt gebruikt werkwoord, als: *gemeen, zuur, lief: het is mij met u gemeen; het was ons lief; het viel hun zuur.* Andere, die ook attributief den datief regeeren kunnen, hebben dezen naamval toch bij voorkeur bij zich, als zij praedikatief gebruikt worden; alzoo *moeilijk, gemakkelijk, licht, bezwaarlijk, lastig* in vereeniging met *vallen; genadig, waard* met *zijn; dankbaar* met *zijn* of *blijven* (*ik blijf u dankbaar*). *Overeenkomstig* heeft, als ware het een voorzetsel, meestal eenen accusatief achter zich: *overeenkomstig zijne begeerte*, eigenlijk met verwaarloozing van den vorm des datiefs, voor: *zijner begeerte.*

www.libtool.com.cn

Voorts regeeren den datief eenige woorden met den vorm van deelwoorden, maar met den aard van adjektieven, en meestal afgeleid van werkwoorden, die den datief niet regeeren, b. v.: *aangeboren*, *toegedaan*, *beschoren*, *genegen*, *toegenegen*, *ongenegen*.

Eindelijk is de datief van den persoon zeer gemeen bij van werkwoorden afgeleide bijvoegel. naamwoorden op *baar* en bij van transitieve werkwoorden afgeleide, veelal van het voorvoegsel *on* voorziene adjektieven op *lijk*, als: *ondenkbaar*, *kenbaar*, *verklaarbaar*, *onuitstaanbaar; onontbeerlijk*, *ongeloofelijk*, *onverdragelijk*, *onvergetelijk*, *onbegrijpelijk* enz.

Aanm. 1. Bij sommige van deze adjektieven laat zich de datief omschrijven door *aan*, als *eigen*, *gehoorzaam*, *onderdanig*, *gelijk*, *verwant;* bij andere door *voor*, als *aangenaam*, *gemakkelijk* en de zinverwante, bij *gunstig*, *voordeelig* en de zinverwante, enz. Evenwel is het niet volstrekt onverschillig, of men bij deze laatste den datief, dan wel de omschrijving door middel van *voor* aanwendt. Bezigt men den datief, dan treedt de persoon meer zelfstandig op; bezigt men daarentegen het voorzetsel *voor*, dan doet hij zich min of meer lijdelijk voor; men vergelijke: *het zal mij aangenaam zijn, zoo gij vertrekt*, met: *het is aangenaam voor zijn vader, dat het hem goed gaat.* Vandaar dat men zaaknamen liever door middel van *voor*, dan in den datief met deze adjektieven verbindt, dus: *heilzaam voor zijne gezondheid, nadeelig voor zijn beurs.* Dit bewijst, dat bij het aanwenden van den naamval, onomschreven, de betrekking inniger gedacht wordt, dan wanneer zij door een voorzetsel wordt uitgedrukt.

Aanm. 2. Het woord *gelijk* wordt thans veelal als voegwoord behandeld, waar de Ouden het zijne natuur van bijvoegelijk naamwoord lieten behouden. Zoo zeggen wij: *hij zingt, gelijk een vogel*, waar de Ouden zouden gezegd hebben: *ghelijc enen voghele.* — Eertijds regeerde *gelijk* ook een genitief. *Het ghelijckt der winde* (Ruisbroek, in Van Vlotens *Nederl. Prozaschr.* bl. 35). *Gouts en selvers gelike* (fragm. v. 't *Roelandsl.* in *Letterb.* 1851, No. 52) Vandaar nog *mijnsgelijke*, *dergelijke* enz. In *uwerlijc*, *haergelijc*, is de genitief niet geregeerd door *gelijk*, maar het is de partitieve genitief, daar deze woorden beteekenen: *een ieder van u, van hen* (*beiden*), evenals *manlijk* in *malk*(*ander*) = *manlijk ander, elk der mannen* of *menschen.*

§ 127.

Regeering der zelfstandige naamwoorden.

A. 1. Met de zelfstandige naamwoorden zijn zoodanige woor-

www.libtool.com.cn

den, die uit de klasse der voornaamwoorden, der bijvoegelijke naamwoorden en der telwoorden of zelfstandig zijn, of zelfstandig gebruikt kunnen worden, ten aanzien der regeering, gelijk te stellen.

2. Substantieven kunnen geen anderen naamval, dan den genitief regeeren. Wanneer, namelijk, een substantief ter zijner bepaling een ander *in ongelijke betrekking* tot zich neemt, staat dit laatste in den genitief, zoo ten minste de betrekking niet door een voorzetsel behoort of vermag uitgedrukt te worden.

Aanm. In zegswijzen als: *hij is mij een goed vriend* wordt de datief niet door het zelfst. naamw. *vriend* geregeerd, maar is deze naamval de dativus commodi of possessivus, die zelfstandig aan den zin wordt toegevoegd (zie § 124. B. III. 2.).

B. Van den door een substantief geregeerden (adnominalen) genitief zijn twee hoofdbeteekenissen te onderscheiden, de *possessieve* en de *partitieve*.

I. Over den aard en de beteekenissen van den *possessieven genitief* is § 124. B. II. 2 gehandeld. Hier volgen eenige bijzonderheden aangaande zijn gebruik.

1. Daar de genitief zoowel den voortbrenger of den bezitter, als dengenen, met wien de zaak in zekere betrekking staat of bij wien zij behoort, te kennen geeft, zoo zijn sommige uitdrukkingen voor eene tweeledige opvatting vatbaar. Dus kan *het beeld mijner moeder*, zoowel *de beeltenis*, *die mijne moeder voorstelt*, als *het beeld*, *dat mijner moeder toekomt*, beteekenen. Aangezien echter van den genitief slechts in eene meer ernstige rede gebruik wordt gemaakt, en van den anderen kant van het beeld, dat de moeder voorstelt, met zekeren ernst en innigheid gewaagd wordt, zoo zal men bij de uitdrukking *beeld mijner moeder* bij voorkeur aan het beeld, dat de moeder voorstelt, denken. Is de persoon, die in de betrekking des genitiefs staat, door een eigennaam uitgedrukt, dan heeft men een geschikt middel om dergelijke dubbelzinnigheid te vermijden: is, namelijk, de persoon de voortbrenger der zaak, dan bezigt met zijnen naam met *van*, b. v. *het* of *een portrait van Ra-*

www.libtool.com.cn

phael, d. i. *van Raphael afkomstig*, *door hem vervaardigd*, *een portrait door Raphael;* is Raphael de afgebeelde persoon, dan bezigt men den genitief vóór het naamwoord, waarvan hij afhangt: *Raphaels portrait.*

Aanm. 1. Het gebruik van den genitief van eigennamen en van persoonsnamen zonder lidwoord is niet tot den hoogeren stijl beperkt; integendeel, men zegt in de gemeenzame rede: *Frankrijks toekomst*, *Willems handschoenen*, *vaders lust.* Doch dan staat de genitief noodwendig vóór het naamwoord, ter welks bepaling hij strekt; dus niet: *de handschoenen Willems* enz. De reden is deze, dat de genitief, anders buiten gebruik geraakt, niets stuitends heeft voor het gehoor, daar zijn uitgang (*s*) een gemakkelijke verbinding met het substantief bewerkt. Slechts in eenige bijbelsche uitdrukkingen staat hij achter hetzelve: *de arke Noachs*, *de psalmen Davids*, *de tempel Salomons*, *zonen Belials*, *leeraar Israels*, *de raet Gamaliels* (De Decker), *paleyzen Salomons* (dezelfde), *d'eerste en grootste zendling Gods* (ten Kate), alsmede in de kerkelijke uitdrukkingen: *de moeder Gods* (nimmer: *Gods moeder*), *de goedheid Gods*, *de eere Gods.* Opmerkelijk is de zegswijze *Gods ter wereld*, waar de genitief door een voorzetsel en het lidwoord van het bepaalde substantief wordt afgescheiden.

Aanm. 2. Er is groote overeenkomst tusschen het syntaktisch gebruik van den genitief van eigennamen of als zoodanig gebruikte persoonsnamen en dat van de bezittelijke voornaamwoorden, die den possessieven genitief van de *persoonlijke* voornaamwoorden vervangen. Dat men het bezittel. voornw. evenmin als den genitief van eigennamen achter het bepaalde substantief plaatst, spreekt van zelf. Evenwel in zulke dichtstukjes, die ouderwetschen stijl nabootsen, kan men nog vinden: *zoet liefje mijn*, in navolging van der Ouden: *de kerke sine*, *na den name sine*, en dergel. Voorts staat het bezittel. voornw., even als de genitief van eigennamen, slechts vóór naamwoorden, bij welke het bepalende lidwoord gedacht wordt: *mijn boek* is *het boek van mij*, niet: *een boek van mij*, even als *Hendriks muts, de*, niet: *eene muts van Hendrik.* Heeft het bepaalde substantief het onbepaalde lidwoord of een onbepaald telwoord bij zich, dan bezigt men het persoonl. voornaamw. of den eigennaam met *van*: *een kamerling van hem*, *eenige soldaten van Sonoy;* want *een zijn kamerling*, *eenige Sonoys soldaten* (zoo als Hooft spreekt) is beide evenzeer verouderd. Slechts het door het aanwijzende voornaamwoord *deze*, *dit*, bepaalde substantief laat bovendien het bezitt. voornaamw. of eenen possessieven genitief vóór zich toe: *deze uwe handelwijze*, *dit mijn kind*, *dit der wormen aes* (Bilderd.); ook het onzijdige aanwijz. voorn. *dat* kan des noods met een bezittel. voornw. vóór een substantief komen: *dat ons hemelsch leven;* de mannel. en vrouwel. vorm *die* vóór een bezittel. voornw.: *die uwe handelwijze*, klinkt vreemd: voorzeker omdat die veel overeenkomst

www.libtool.com.cn

heeft met het artikel *de*, hetwelk vóór het bezittelijk voornaamwoord niet geduld wordt, ten ware dit zelfstandig gebruikt wordt: *de uwe, het mijne, de zijne.*

2. Vermits bij substantieven, die stamvormen zijn van transitieve werkwoorden of daarvan zijn afgeleid, de genitief zoowel de objektieve als de subjektieve genitief wezen kan, zoo is ook hier dubbelzinnigheid te vermijden. Evenwel is het gevaar van dubbelzinnigheid hier niet bijzonder groot. Doorgaans brengt de aard der zaak genoegzaam aan den dag, of de genitief objektief dan wel subjektief moet opgevat worden. Zoo zal men den genitief in: *de verdediging der stad*, *de vervolging des vijands*, *de verkiezing der* of *van afgevaardigden*, *de uitzending der boden*, niet licht anders dan objektief, dien in: *de onderdrukking des dwingelands*, *de verpleging der geestelijke zuster*, *de ontberingen der behoeftigen*, *de belofte mijns vriends*, bij voorkeur of noodzakelijk, subjektief opvatten. Bovendien brengen echte of onechte stamwoorden van transitieve werkwoorden minder noodwendig dan substantieven op *ing* of infinitieven van transitieve werkwoorden, de vermelding van een lijdend objekt mede. Bijgevolg begrijpt men den genitief in: *de hulp mijns zoons*, *de haat der vijanden*, *de winst mijns broeders*, *de lof eens vriends*, *'s werelds loon*, van zelve als subjektief. Bilderdijk veroorlooft zich *Abels bloedvergieten* te schrijven, waar alleen de wetenschap van den lezer beletten kan, dat hij den genitief niet als de subjektieve genitief verstaat. Slechts in zekere aangenomene uitdrukkingen staat bij echte of onechte stamwoorden van een transitief werkwoord een objektieve genitief, als: *de keuze eener echtgenoot*, *de roof der Sabijnsche maagden*, *de dienst des konings* of *des Staats*, *de vreeze der Joden* (Joh. 19, 38). Een substantief, van zoodanig een transitief werkwoord afgeleid, dat benevens den accusatief nog eenen datief of een objekt met *van* regeert, kan alleen dat zelfstandig naamwoord, hetwelk bij het werkwoord in den accusatief staat, in den objektieven genitief bij zich hebben. Dus niet: *de ontrooving des rijken*, wel: *de ontroo-*

www.libtool.com.cn

ving des gelds of *van geld;* niet: *de berooving des gelds*, maar: *des rijken;* niet: *de vergiffenis der kinderen* (ten minste zoo vergiffenis, aan de kinderen geschonken, bedoeld wordt), maar: *de vergiffenis Gods*, niet: *de beschuldiging der misdaad*, noch ook *van de misdaad.* Zoo zegt ook De Decker minder juist: *de dood wiens gruwel*, voor: *de dood, de afkeer van welken.* — De subjektieve en de objektieve genitief kunnen soms beide zonder bezwaar het bepaalde substantief vergezellen, te weten, wanneer de eerste vóór hetzelve geplaatst wordt, b. v.: *Wagenaars beschrijving der stad Amsterdam.* Doch voor: *des vaders opvoeding der kinderen*, zal men liever zeggen: *de opvoeding der kinderen door den vader*, en even zoo kan in dergelijke zegswijzen de subjektieve genitief licht door een voorzetsel omschreven worden.

Aanw. 1. Even als de genitief, zoo kan ook het bezittelijk voornaamw. zoowel objektief als subjektief worden opgevat: *mijne verkiezing*, b. v., kan evenzeer zijn *dat wat ik verkies*, als *het uitbrengen der keuze op mij.* Dus heeft men zich ook in het gebruik van het bezittel. voornw. voor dubbelzinnigheid te wachten.

Aanm. 2. In samenstellingen van substantieven met een bepalend woord in de betrekking van den genitief heeft dit veelal de beteekenis van het lijdend objekt, b. v. *vaderlandsliefde, menschenvrees, kindermoord, maagdenroof.*

Aanm. 3. Een infinitief in de betrekking van den objektieven genitief bij een verbaal substantief wordt door *om te*, soms door *van te* voorafgegaan, b. v.: *de kunst om te leven, de zucht om te schitteren, het bevel om te vertrekken, de belofte van te komen, het verlof om te vertrekken.*

Aanm. 4. Een Oostersch gebruik van den possessieven genitief treffen wij aan in uitdrukkingen, als: *held der helden, het boek der boeken, lied der liederen*, d. i. *de voornaamste held, het ware boek, het hoogste lied*, eigenlijk *een held, die onder de helden nog uitstekend held is, een held bij uitnemendheid, het voorbeeld der helden.*

Aanm. 5. In enkele uitdrukkingen vindt men een possessieven genitief, zonder dat deze betrekking door eenigen taalkundigen vorm is uitgedrukt, als in: *de Weduwe Pieter N.* d. i. *van wijlen P. N.* — *Prinses Frederik* voor *de Prinses, gemalin van Prins Frederik.* Ook is in algemeen gebruik de uitdrukking: *ten einde raad* voor *raads*, even als vroeger: *tende twe jaren* (de Clerck uyten lagen landen), en nog bij Vondel: *ter zijden 't kwor*, en bij Huyghens: *ten einde werk.* Hier heeft *tende, ten einde, ter zijde*, ook

www.libtool.com.cn

zonder volgend *van*, de kracht eens voorzetsels, even als *omstreeks* (d. i. *om den streek van*). Ook *in zake* wordt gemeenlijk zonder volgend *van* vóór het zelfstandig naamwoord gebruikt.

II. In de *partitieve* beteekenis staat de genitief van een substantief, dat een *geheel* beteekent:

1. Bij *substantieven*, die eene *hoeveelheid* beduiden, welke als het deel beschouwd wordt van het geheel of van de stof, door het substantief in den genitief uitgedrukt. B. v.: *een hoop volks. Eene bete broods. Eene som gelds. Een dronk waters. Een oogenblik tijds* of *des tijds. Een oogenblik werks. De helft des lands. Eenige regelen schrifts. Een handbreed gronds. Een eind weegs. Een uur gaans. Uren afstands en jaren afwezens* (v. d. Palm). *Eene mate meels.* Zelfs vrouwel. substantieven plaatst Bilderdijk somwijlen in den partitieven genitief op *s: luttel baats, een handvol aards, bergen sneeuws, een leven smarts.* Behalve deze en diergelijke uitdrukkingen echter blijft in de taal van het gemeene leven de naam des geheels, als ware het een inhaereerend toevoegsel van dien der hoeveelheid, zonder eenig teeken des genitiefs; hetgeen trouwens wel geschieden moet, zoo deze naam des geheels een vrouwelijk of een meervoudig substantief is en door geen attributief woord wordt voorafgegaan. B. v.: *Een stuk vleesch. Een beetje menschen. Een aantal menschen. Eene kudde zwijnen. Een stuk hout. Een glas wijn. Een el laken. Een kruik bier. Een pond spek. Een voer hooi. Eene maat meel. Een half pond boter. Eene menigte goede vruchten. Een schaamle mondvol brood* (Bild.). *Een plekjen grond* (dezelfde). Is de naam des geheels een mannel. enkelv. substantief en wordt hij door een adjektief voorafgegaan, zoo zou dit de betrekking van den genitief in zijnen vorm kunnen uitdrukken; doch deze vorm is bij de adjektieven verouderd: dus zegge men *een glas goeden wijn*, of wel *goeden wijns*, daar *goedes wijns* niet meer aannemelijk is.

Aanm. Bild. schrijft beurtelings *voorboô allen lijdens* en *alles lijdens.*

Komt er een lidwoord of aanwijzend voornw. vóór den naam

www.libtool.com.cn

des geheels, zoo kan men, bijaldien de genitief niet wordt aangewend, het voorzetsel *van* niet ontberen, b. v.: *een glas van den wijn. Een glas van een wijn, zooals ik nooit gedronken heb. Een glas van dezen wijn.* Anders is het voorzetsel *van* vóór den naam des geheels niet gebruikelijk. Wel zegt men: *eene soort van hout, eene soort van menschen*, niet: *eene soort hout, eene soort menschen*, omdat *soort* eigenlijk geene hoeveelheid aanduidt. De manier van spreken: *eene soort menschen, eene soort koopwaren*, komt echter hoe langer hoe meer in gebruik.

2. Bij alle zelfstandige of zelfstandig gebruikte woorden, welke aanduiden, dat een deel uit eene hoeveelheid genomen wordt. Alzoo:

1) Bij telwoorden, zoo bepaalde als onbepaalde, overal waar zij niet als bijvoegelijke woorden (attributief) ter getalsbepaling dienen, maar zelfstandig gebruikt een gedeelte eener hoeveelheid aanduiden. B. v.: *Een of twee mijner kinderen. Geen dezer menschen. Een onzer. Eenige uwer aanmerkingen. Vele mijner bekenden. Een ieder dergenen* enz. *Een luttel baats* (Bilderd.). *Druipend van veel moorts* (Vondel). *Des twijfelens te veel* (Beets). *Harer* (namel. *der zonden*) *is meerder dan des zands* (dezelfde). *Weinig goeds. Alles goeds. Wat lekkers. Wat mans* (d. i. als het ware *een stuk mans*, gelijk Hooft zegt: *een stuk rabauts*). *Mans genoeg. Leeds genoeg. Genoeg wijns. Er is reeds der gedooden genoeg* (v. d. Palm). *Europa had geen keels genoeg* (Antonides v. d. Goes). De genitief kan hier door *van* vervangen worden (*Een van mijne kinderen. Eenige van uwe aanmerkingen. Vele van mijne bekenden*), behalve achter *veel, meer, weinig, wat, genoeg*, daar deze het karakter van hoeveelheidsnamen bezitten, weshalve zij ook, even als deze, in de taal des gemeenen levens, den naam der zaak, waarvan een deel genomen wordt, mits door geen lidwoord of aanwijzend voornaamwoord voorafgegaan, zonder teeken des genitiefs (in den accusatief) bij zich bekomen, b. v. *veel wijn, een weinig geld, wat vleesch, genoeg vermaak* of *ver-*

www.libtool.com.cn

maak genoeg, *veel goeden wijn;* doch: *veel van dezen wijn* gelijk ook *weinig hiervan*, *genoeg daarvan* — *Honderd* en *duizend*, in het meervoud voorkomende, kunnen niet anders dan als hoeveelheidsnamen en dus als ware substantieven beschouwd worden. Alzoo schrijve men: *honderden menschen*, *duizenden engelen*, waar *menschen*, *engelen* in de betrekking van den genitief staat, en niet: *honderden menschen*, *duizenden menschen*, noch derhalve ook in den genitief: *duizender engelen*, maar: *van duizenden engelen*, of *veler duizenden engelen.* — Wordt een zelfstandig gebruikt telwoord door een verzamelwoord in het enkelvoud gevolgd, zoo staat dit verzamelwoord niet in den genitief, maar wordt door *van* of *uit* voorafgegaan, b. v.: *Eenigen van het gezelschap. Een uit den hoop. Tien uit de klasse. Twee van de kudde.* Zeg ik *twee schapen der kudde*, zoo is *der kudde* een possessieve, geen partitieve genitief. Echter staat het substantief in de betrekking van den partitieven genitief achter telwoorden, die het lidwoord vóór zich hebben, als: *bij de vijftig man*, d. i. niet: *bij de (bewuste) vijftig mannen*, als wanneer men zeide: *ik heb hem bij de vijftig man der wacht ingelijfd;* maar: *mannen bij de vijftig*, of *ten getale van nagenoeg vijftig.* Dus ook: *over de honderd gulden*, *onder* of *beneden de tien jaren* of *jaar.*

Aanm. De uitdrukking *onzer een* is verouderd. Zij beteekent niet *een van ons*, maar *een gelijk ons*, *een als wij.* Vandaar dat men zeggen kon: *mijner vier* d. i. *vier gelijk mij.* Het *zulcker wespen een* van de Decker beteekent dan ook *een van de soort van zulke wespen.*

2) Bij *bijvoegelijke naamwoorden in den overtreffenden trap* en bij *rangschikkende telwoorden*, als zij in attributieven vorm op zich zelven staan, b. v.: *De oudste zijner kinderen. De jongsten onzer* (v. d. Palm). *De hoogste der bergen. De eerste der menschen.* Deze genitief wordt gemeenlijk door *van* omschreven, bepaaldelijk vóór collektieven: *De eerste van de klasse. De jongste van het gezin.* — De naam der *maand* staat achter het rangschikkend telwoord in de betrekking, niet meer in den vorm van den genitief: *de tiende October*, *de eerste*

www.libtool.com.cn

April, voorheen ook in den vorm: vandaar de Latijnsche genitiefvormen: *Januari* of *Januarij* (d. i. *Januarii*), *Februarij*, *Junij*, *Julij*, die thans voor den gewonen naam der maand, ook buiten den genitief, gelden. Staat achter het telwoord de gemeene naam *dag*, zoo moet de naam der maand het voorzetsel *van* vóór zich hebben: *de tiende dag van October.*

Aanm. Eigenlijk is de genitief van den naam der maand een possessieve genitief, en partitief is slechts de in de gedachte begrepen genitief *der dagen*: *de tiende der dagen der maand October.*

3) Bij de *onbepaalde voornaamwoorden: iemand*, *niemand*, *iets*, *niets*, bij de *bepalende: wat*, *hetgeen*, en bij de *vragende: wie*, *welke*, *wat*. *Iemand*, *niemand* en *wie* hebben zelfstandige voornaamwoorden in den partitieven genitief bij zich: *iemand onzer*, *niemand uwer*, *wie hunner? niemand der zijnen.* De partitieve genitief wordt gewoonlijk omschreven, wanneer een zelfstandig naamwoord in deze betrekking achter *iemand*, *niemand* en *wie* te staan komt: *niemand van zijne bekenden*, *wie van onze vrienden?* Bovendien hebben *iemand*, *niemand* en *wie* in enkele zegswijzen den genitief van een zelfstandig gebruikt onzijdig bijvoegelijk naamwoord achter zich: *iemand* of *niemand vreemds*, *wie anders?* (§ 78. 2). Hier echter schijnt de genitief niet van het voorgaande woord afhankelijk, maar veeleer zelfstandig te zijn. De vorm, namelijk, van den partitieven genitief kan bij een woord blijvend worden, en het woord dien vorm als zijn staanden vorm aannemen. Dus zeide men nog in de zeventiende eeuw *schrijvens* voor *brief* (*ik heb heden van hem schrijvens ontvangen*), en spreekt men nog van *nieuws* (voor *nieuwe tijding*) en *lekkers* (voor *lekker gerecht*). Even zoo nu kon men zeggen *vreemds*, *anders*, en vóór deze woorden in dien vorm kon ter nadere aanduiding, dat men een persoon bedoelde *iemand*, *niemand*, *wie* plaatsen: *iemand vreemds*, *niemand anders*, *wie anders?* of als men eene zaak bedoelde, *iets*, *niets*, *wat: iets vreemds*, *niets vreemds*, *wat anders?* Achter *iets*, *niets*, *wat* en *hetgeen* is het gebruik van een adjektief in zulk een genitief niet

www.libtool.com.cn

beperkt als achter *iemand*, *niemand*, en *wie*; maar steeds bewaart dat adjektief in den genitief zekere zelfstandigheid. Zeg ik: *wat gij goeds gedaan hebt*, *zal u vergolden worden. Hetgeen hij edels bezit*, *is u niet genoeg bekend. Wat u beters waar bereid* (Bild.), zoo blijkt reeds uit de orde der woorden, dat *goeds*, *edels*, *beters* zelfstandige genitieven zijn. *Wat goeds hebt gij gedaan* beteekent *welk*, *wat voor goed;* maar *wat gij goeds gedaan hebt*, beduidt: *wat gij verricht hebt op het gebied van het goede.* Desgelijks *hetgeen hij edels bezit*, geeft te kennen: *hetgeen hij bezit op het stuk van edele gezindheden;* zelfs zou hier de woordorde *hetgeen edels hij bezit* niet eenmaal geduld kunnen worden. Ja ten bewijze dat zulk een genitief niet van een voornaamwoord afhangt, kan dienen, dat hij geheel op zich zelf kan staan: *gij hebt mij goeds gedaan.* — Het bijvoegelijke vragende voornaamwoord *welke* heeft slechts substantieven in den genitief meervoud, die doorgaans omschreven wordt, achter zich: *welke der broederen?* of *welke van de broeders?* Het vragende *wat* heeft zoowel zelfstandige naamwoorden als adjektieven in den genitief achter zich. Ook in den uitroep wordt het gebruikt: *Wat al heils! Wat hebt gij staals gekeert op 't punt van uw verstand! Wat hebt gij leets beleeft!* (G. Brandt). Deze genitief echter van substantieven achter *wat* is eenigermate verouderd. Zoo verwaarloost men den genitiefvorm in: *wat wonder* voor *wat wonders?* en gevoelt men nauwelijks meer dat in *wat menschen?* het substantief in de betrekking van den genitief staat, terwijl men toch in het Nederl. van de 13de eeuw zeide: *wat goeder swaerde!* (Walew. 10452). Den partitieven genitief achter *wat* omschrijft Bilderdijk in deze uitdrukking: *Wat heeft dit gruwzaam vuur al opgedroogd van stroomen!* (voor wat al stroomen). De uitdrukking *wat een menschen!* laat zich verklaren uit ellipse: het staat voor: *wat eener menigte menschen*, of *wat voor eene menigte menschen.*

Aanm. 1. In later tijd is men den vorm, dien het adjektief heeft in eene uitdrukking als *wat goeder swaerde* voor een' comparatief gaan houden,

www.libtool.com.cn

Zoo schrijft Vondel: *wat euvler God verdeelt de slaven hier en daar!* waar *euvler* blijkbaar als comparatief bedoeld is.

Aanm. 2. De partitieve genitief van de betrekkelijke voornaamwoorden wordt steeds omschreven door *van;* b. v. *van welke* of *van wie er een bij mij kwam,* niet: *welker* of *wier een.*

C. Noodwendig is de *omschrijving van den genitief* door het voorzetsel *van:*

1. Bij eigennamen en als zoodanig gebruikte persoonsnamen, mits zij niet in dien naamval vóór het substantief staan, van hetwelk de genitief afhangt; b. v.: *De koning van Nederland, de ligging van Leiden, de citadel van Antwerpen, de bevolking van Lissabon, de werken van Schiller, de overwinning van Miltiades, de hoed van vader, de ontdekking van Amerika;* bij dit laatste voorbeeld zou met de plaatsing van den genitief vóór het bepaalde woord (*America's ontdekking*) deze zwarigheid verbonden zijn, dat bij die woordorde de genitief eene subjektieve beteekenis zou schijnen te hebben (vergel. boven B. I. 1. Aanm. 1.).

2. Bij substantieven van een onverbuigbaar telwoord voorafgegaan, als: *de verklaring van twee getuigen; een tijdvak van dertig jaren.*

3. Bij gemeene zelfstandige naamwoorden zonder lidwoord, bijvoegelijk voornaamwoord of telwoord, b. v.: *belijdenis van zonde; overmaat van moed; de mededeeling van belangrijke gebeurtenissen; de ontdekking van groote zwakheid.* Het qualitatieve adjektief zou den genitief in zijnen vorm kunnen uitdrukken, doch het gebruik van de sterke verbuigingsvormen van qualitatieve adjektieven zijn, behalve in eenige adverbiale uitdrukkingen, ten eenen male verouderd. Uitgezonderd van het hier gestelde is de partitieve genitief: *een dronk waters, een beker wijns* (zie boven B. II. 1.).

4. Ter vermijding eener reeks van genitieven drukt men bij een der substantieven de betrekking des genitiefs liever door *van* uit, b. v.: *de geschiedenis van de stichting der stad. De gevolgen van den dood eens konings* of *van des konings dood.*

www.libtool.com.cn

Evenzeer zal men vermijden, meer dan één substantief door middel van het voorzetsel *van* met een substantief te verbinden; dus niet: *de geschiedenis van de stichting van de stad*, noch ook: *de afhankelijkheid van de menschen van God*, maar: *de afhankelijkheid der menschen van God*, of: *der menschen afhankelijkheid van God.*

§ 128.

Regeering door voorzetsels.

A. 1. Reeds boven (§ 47. 5. Aanm.) is gezegd, dat de voorzetsels slechts in oneigenlijken zin gezegd kunnen worden te regeeren. Zij maken een bestanddeel of bepaling van het begrip eens werkwoords uit, hetzij dit uitgedrukt of slechts in de gedachte begrepen zij, en alzoo is het eigenlijk dit uitgedrukte of gedachte werkwoord, hetwelk, met het voorzetsel verbonden, den naamval des substantiefs regeert, welks betrekking tot een ander substantief door het voorzetsel wordt te kennen gegeven. Zeg ik: *het boek ligt op de tafel*, zoo wordt *de tafel* eigenlijk door het door *op* bepaalde en ten gevolge dezer bepaling voor beheersching vatbaar geworden werkwoord *liggen* beheerscht, en in den zin: *hij gaat in den stal*, wordt *stal* beheerscht door *gaan*, ten gevolge der bepaling *in* voor beheersching vatbaar geworden. In: *het verblijf in de stad* hangt *de stad* af van het door *in* bepaalde en daardoor voor beheersching geschikte verbaalbegrip, hetwelk in het substantief *verblijf* ligt opgesloten.

2. 1) Vandaar dan ook, dat oorspronkelijk, al naar gelang van den aard der beteekenis of der opvatting van het nevensgaande of nevensgedachte werkwoord, een en hetzelfde voorzetsel verschillende naamvallen achter zich kon bekomen, en wel den *datief*, in geval het werkwoord eene *rust* of eene *beweging binnen* de grenzen eener plaats besloten te kennen gaf; den *accusatief*, zoo het eene *beweging naar* eene plaats uitdrukte.

Aanm. De plaats, waar de handeling of de toestand waargenomen wordt, werd

www.libtool.com.cn

niet evenzeer lijdelijk gedacht, als die, waarop de beweging gemunt is. Vandaar dat een voorzetsel oorspronkelijk slechts bij werkwoorden, die eene *beweging naar* een punt te kennen geven, den accusatief vereischte, terwijl het bij dezulke, die eene *rust* of eene *beweging binnen* de grenzen eener plaats aanduiden, den datief regeerde, dat is, den naamval van het voorwerp, dat bij de handeling slechts betrokken is en daarbij in aanmerking komt zonder rechtstreeks de handeling te ondergaan. Vergl. § 124. B. I. 2. Aanm.

2) Er zijn voorzetsels, die uit zich zelven reeds eene beweging te kennen geven. Zoo beteekenen *van* en *uit* eene beweging in eene richting uit eene plaats: zij regeerden oorspronkelijk den datief, omdat de plaatsnaam, dien zij regeeren, het punt aanduidt, alwaar het voorwerp zich aanvankelijk in rust bevond. *Door* en *om* geven eene beweging telkens naar een ander punt eener ruimte te kennen en regeerden oorspronkelijk den accusatief.

3) Op eene enkele uitzondering na regeerde oorspronkelijk in het Duitsch geen echt voorzetsel den *genitief*. Met dezen naamval kunnen slechts nominale of zelfstandig gebruikte adverbiale voorzetsels samengevoegd worden, gelijk nog: *om mijns vaders wille*, *van rechts wege*, *deswegens*, *weshalve*. Vergel. § 124. B. I. 2. Aanm.

Aanm. 1. Die enkele uitzondering betreft het voorzetsel *in*, daar dit in het Gothisch wanneer het *wegens* beteekende, eenen genitief regeerde. Dat *te* of *tot* vaak eenen genitief achter zich had, was ten gevolge eener ellipsis, b. v.: *te hars vader*, *te uwes ooms*, *tot Aminadaps* (d. Minnen Loep. IV, 665), *tote Lamfroits* (Rein.), *tote des bisscops* (Maerl.), d. i. *ten huize haers vaders* enz. *toter perden* (*Kar. d. Gr.* I, 353), d. i. *tot het huis der paarden*, met een ander woord: *den stal*. Vondel schrijft nog *te hemels*, dat is, *tot* of *in het huis* of *den hof des hemels*. *Ten hemel* kon de dichter niet gebruiken, daar dit *naar den hemel toe* is gaan beteekenen: een ander voorzetsel, dan *te*, zou een lidwoord vóór het woord *hemel* vereischt en alzoo de maat verstoord hebben.

Aanm. 2. Het spreekt van zelve, dat als voorzetsels gebruikte uitdrukkingen, die uit een voorzetsel en een substantief bestaan, tot heden toe meestal even goed den onomschreven, als den door *van* omschreven genitief bij zich kunnen hebben, b. v. *in weerwil mijner erkentenis* en *van mijne erkentenis*, *ten behoeve mijns vaders* en *van mijnen vader*, *door middel zijner betrekkingen* en *van zijne betrekkingen*; doch *uit aanmerking*, *ten aanzien* en *in spijt* hebben liever den met *van* omschreven naamval achter zich. *Noordwaarts* enz.

www.libtool.com.cn

heeft even als *ten noorden* uitsluitend het substantief met *van* achter zich Zoo *van wege* den genitief niet tusschen zijne beide bestanddeelen in geplaatst heeft (als in *van 's konings wege*), wordt het gevolgd door den accusatief zonder *van: van wege den koning;* even zoo in den stijl der balie *van zijde* (vergel. § 127, B. I. 2. Aanm. 5.). Achter *behalve* en *bezijden*, die het karakter van eenvoudige voorzetsels gekregen hebben, volgt, even als achter *krachtens, ondanks, trots, wegens* enz., het substantief zonder *van*, hoezeer achter al die nominale voorzetsels eigenlijk een adnominale genitief volgen moest. Nog zegt men met het bezittelijk voornw., hetwelk de waarde heeft van den genitief van het persoonl. voornw.: *mijns ondanks.* De genitief van het pers. voornw. wordt bij *om — wille, wege* en *halve* door het bezittel. voornw. vervangen: *om zijnentwille, mijnentwege, uwenthalve;* zoo ook bij *in plaats: in zijne plaats*, voor *in plaats van hem.* Steeds zegt men *in ons midden*, niet *in het midden van ons.*

4) Zoodanig is de oorspronkelijke staat van zaken met betrekking tot de regeering der voorzetsels. Doch reeds in de oudste Nederlandsche werken vindt men dezelfde voorzetsels, in dezelfde betrekking nu eens met den datief, dan eens met den accusatief voorkomende.

Aanm. Ten bewijze vergelijke men: *up een ors* (Walew. 4430) met: *up tween rossiden* (ib. 4707); *orlof nemen an der Jonkfrou* (Ferg. 979) met: *orlof nemen an al de heren* (Walew. 4749); *sneven aen der zielen noch aen den live* (d. Lek. Sp. III. prol. 40.) met: *dat si (die drievoudichheid) u beware aen ziele en aen lijf; in die pine* (Walew. 4822) met: *in dezer noot* (ib. 4823); *vor haren oom ende vor hare maghe*, met: *vor minen oghen; bidden om Gode*, en de uitdrukking *om den brode*, met: *bidden om dijn kint Jezus; neven deze riviere varen*, met: *neven sire siden.* Terwijl *jeghen* gemeenlijk eenen accus. regeert, vindt men *jeghen Gode* (Walew. 4833). Voorts vindt men *op dat dorp* nevens *op dorpe; achter hove* en *achter lande* (gelijk nog *achter wege*) nevens *agter die werelt; in midden den paradise* nevens *in midden dit aertrike; hier in tdal* en *in desen dale.* Waar *in* eene rust beteekent, heeft het soms eenen accus.: *ligghende in dat sant* (Walew. 4779), *duren in die kerke* (L. Sp. III. 1, 36); daarentegen, waar het eene beweging naar eene plaats beteekent, eenen datief: *hebdi mi bracht in deser noot, in deser pine* (Wal. 4835). Vondel, eindelijk, die nog somtijds eenen datief bij een voorzetsel voegt, plaatst wel eens in éénen zin dezelfde praepositie eerst met den eenen, dan met den anderen naamval: *Met neighend hooft en afgeleiden zwaerde. Vier enghelen in zuiveren gewade, Zoo lang verwacht in 't Engelsche palais.* Bij één en hetzelfde bijvoegel. naamw. (*waardig*) voegt Vondel ergens het eene substantief in den genitief, het andere in den accusatief, waar hij zegt: *der penne en den dagh waerdigh*: voorzeker heeft

www.libtool.com.cn

hij den vorm *des daags* vermeden, omdat deze uitsluitend bijwoord is geworden, terwijl *des dags* hem onaannemelijk voor zal gekomen zijn. Hetzelfde werkwoord eerst met den accusatief, en dan met den genitief vindt men Ps. 137, 5. Zie § 125. B. *Aanm.* 1.

5) Aan deze meer en meer toenemende onzekerheid in het gebruik is een einde gemaakt. Het ware wenschelijk geweest, dat men tot het beginsel ware teruggekeerd, en daarop de verschillende regeering van verschillende voorzetsels of van dezelfde voorzetsels in verschillende gevallen had gegrond. Dit is echter niet geschied, en het is met der tijd regel geworden, den accusatief achter alle voorzetsels in alle gevallen zonder onderscheid aan te wenden (zie § 124. B. I. 2.). Dus zoo wel achter nominale voorzetsels, gelijk: *bezijden de waarheid*, *bezij' den trotschen stoet* (Tollens), *jegens mij*, *tegen den vijand*, *krachtens het besluit*, *luidens de bepaling der wet*, *omstreeks dien tijd*, *ondanks mijne moeite*, *trots den beste*, *trots de vlagen*, *trots de vloeden* (Tollens), *tijdens de onlusten*, *spijt uw aangezicht*, *wegens dit bezwaar*, *binnen de stad*, *buiten den wal*, *beneden den berg*, *boven de wolken*, *langs de huizen*, *mitsgaders zijn gewoon inkomen*, *sedert dien tijd*, *overeenkomstig de waarheid*, *tusschen de bladen*, *nevens mij*, *benevens zijne gade*, *gedurende de regeering*, *betreffende deze zaak*, *uitgenomen zijnen broeder*, *aangaande mij:* als achter oorspronkelijke voorzetsels, en dat wel onverschillig of er van een verblijven op eene plaats, of van eene beweging naar eene plaats sprake is: *van het stadhuis tot de markt*, *uit den nood*, *door de stad*, *hij wandelt in den tuin*, *hij treedt in de kamer*, *hij staat bij het huis*, *hij gaat bij het vuur staan*, *voor de deur*, *voor mijnen vriend*, *hij kruipt over den grond*, *hij spreekt over de eenvoudigheid*, *zonder de minste moeite* enz.

6) Van den datief door voorzetsels geregeerd hebben wij nog slechts de sporen over in bijwoordelijke en andere uit vroeger tijdperk overgebleven uitdrukkingen, als: *bij der hand*, *in der minne*, *in koelen bloede*, *om den broode* (niettegenstaande *om* eenen accus. behoort te regeeren), *op der aarde*, *ten huize*,

www.libtool.com.cn

ten platten lande, *ter oore* (d. i. *te der oore*), *te weeg* (d. i. *te wege*) *brengen*, *tot den bloede*, *uit dien hoofde*, *uitermate*, *van den lande*, *van ganscher harte*, *achterwege*, *met der tijd*, *met voorbedachten rade*, *met dien verstande*, enz. Voorts hoort men nog vaak: *in de licht* (voor *in den lichte*), *in de slijk* (voor *in den slijke*), *in den donker*, *in den blinde*, *na den eten*, *voor den eten*, *uit* of *naar de Oost* (voor *uit* of *naar den Oosten*); ja, dat men gewoonlijk van: *de Oost*, *de* (*Haarlemmer*) *meer*, *den* (*Haarlemmer*)*hout* spreekt, schijnt te wijten aan het veelvuldig gebruik van den met voorzetsels, als: *naar*, *in*, *op*, verbonden datiefvorm der naamwoorden *Oost*, *meer* en *hout*, die toch onzijdig zijn.

Aanm. 1. Verscheiden plaatsnamen hebben den vorm van den datief: dit is te wijten aan een voorzetsel (gemeenlijk *te*), hetwelk tot de aanduiding van de plaats behoorde. Bij voorb. *Nieuwerbrug*, *Nieuwersluis*, *Molenkate*, voor *ter Nieuwersluis*, *ten Molenkate* (*kate* is Geld. voor *kote*, datief van *kot*).

Aanm. 2. In de bijwoorden *buitenslands*, *binnensdijks*, *tusschenstijds*, schijnen de voorzetsel *buiten*, *binnen*, *tusschen* door een' genitief gevolgd te worden, en werkelijk daar de voorzetsels *binnen* en *buiten*, *in het binnenste*, *in het buitenste van* beteekenen, zoo ware de genitief hier zeer verklaarbaar. Doch in het Middennederl. had *buten* en *binnen* den datief achter zich: *binnen en buten der vrijheden* (dat. enkelv.), in de Zeeuwsche Grafel. Rekeningen van 1331; *buten sijnre naturen*, *butenwege*. Hoe dan de vorm *binnenslands* te verklaren? De oorspronkelijke vorm was *buten lande*; daar kwam later de adverbiale *s* achter, en deze bracht om den wille der gelijkluidendheid als verbindingsklank de *s* tusschen het voorzetsel en het naamwoord mede: eerst dus *binnenlands* en later: *binnenslands*. Evenzoo zegt men *heelshuids* voor (*met de*) *huid heel*, *ondershands* voor *onder hand*, *voorshands* voor *voor hand*. Voorheen namelijk misten diergelijke uitdrukkingen het lidwoord, gelijk wij alsnog zeggen: *voor anker*, *op zee*, *te land*, *onderweg*, *in huis*, *op zolder*, *aan tafel*, enz.

B. *Over de beteekenis der voorzetsels en hun gebruik in zelfstandige bepalingen* (Zie § 120. I. 3.).

Aanm. Zoodanige uit deelwoorden ontsproten, van zelfst. naamwoorden afgeleide of uit een zelfstandig naamwoord met een voorzetsel bestaande voorzetsels, bij welke de beteekenis van het hun ten grondslag liggend werkwoord of substantief ongewijzigd blijft, als: *volgens*, *gedurende*, *krachtens*, *luidens*, *ten behoeve*, *ten opzichte* enz. worden hier niet behandeld.

www.libtool.com.cn

1. *Aan.* De eerste beteekenis van dit voorzetsel is een zich bevinden *op de oppervlakte* eens voorwerps. Wij bespeuren haar in: *aan den wand hangen; aan het lijf hebben; iets aan iemand zien, waarnemen, bewonderen; straffen aan den lijve; al wat aan hem is; veel aan iemand verloren hebben* (d. i. *hem in zijn uiterlijk voorkomen achteruitgegaan vinden*); *er is niets waars aan dat gerucht*, en dus ook: *er is niets van aan.* Daar *aan* op het uitwendige eens voorwerps wijst, zoo duidt het ook den *vorm* aan, waaronder iets bestaat, alsmede het voorwerp, waaraan eenige hoedanigheid uitwendig blijkt. Vandaar uitdrukkingen als: *De natuur geeft ons aan stoffen en krachten zoo veel wij behoeven*, en: *honderd gulden aan goud, rijk aan genoegens, arm aan deugd, ziek aan de koorts, mank aan dat euvel, doof aan dat oor, aan het ééne oog blind, hij heeft er gelijk aan, iemand aan zijne kleur erkennen, den boom aan zijne vruchten kennen.* Daar *aan* de oppervlakte, den uitwendigen vorm, en bij gevolg niet het geheel aanwijst, zoo onderscheidt men *een huis bouwen* van *aan een huis bouwen*, en zegt men *aan iets beginnen. Aan een' last torsen* beduidt dienvolgens eigenlijk *zijn deel hebben aan het dragen van een' opgelegden last.*

De eerste beteekenis van *aan* gaat over in die van *in aanraking met, in de nabijheid van iets;* aldus in: *het staat aan u*, d. i., *bij u, in uwe macht. Het zij aan u verbleven. Ik heb het niet aan u verdiend*, d. i. *in aanraking, in mijn verkeer met u; vreugde aan iemand beleven, eenen beschermer aan iemand hebben; aan vergif* (d. i. *door het gebruik van vergif*) *gestorven. Hij heeft veel geld aan hem verloren. Zoekt aan God geen heul in dezen nood* (Bilderdijk). *Nabijheid* met onmiddellijke *aanraking* of *aangrenzing* geeft *aan* te kennen, in: *knie aan knie, zitten aan den haard* (*bij den haard* drukt niet noodzakelijk uit, dat men met de warmte van den haard in aanraking is); *het huis ligt* of *paalt aan het water; Rotterdam aan de Maas; een gevel aan de straat; de hond ligt* of *ligt vast aan den ketting; aan tafel zitten*, of *aan de tafel zitten* (het eerste zegt zooveel als *aan*

www.libtool.com.cn

den disch, te weten, *om te eten*); *zit aan mijne rechterhand; het kind gaat* of *loopt aan de hand der moeder, aan den leidband, houdt zijne moeder aan haar schort vast; de moeder leidt het kind aan de hand: bij de hand*, daarentegen, duidt niet aan, dat de hand der moeder het kind tot steun verstrekt, maar stelt de hand des kinds als het voorwerp voor, door middel van hetwelk de moeder het kind geleidt; *iemand aan de haren trekken:* wanneer de haren het lichaamsdeel zijn, waar men iemand trekt, terwijl in: *bij de haren krijgen, pakken, sleepen*, de haren het middel zijn, waarvan men zich bedient om iemand te vatten of te sleepen. *Aan* geeft mede *nabijheid* en *aanraking* te kennen in: *aan het werk zijn; iemand aan het werk zetten; moeite aan iets besteden; aan de beurt zijn; de beurt is aan u; liggen aan de koorts; aan de bloemen ruiken*; *aan den slag gaan; zich aan een gevoelen houden; ik hecht aan dat gevoelen*, schoon Vondel schrijft: *En op wiens hart geen vredewensch kon hechten.* Voorts: *gij zijt aan hen verkocht, aan uwe ouders verkleefd. Die het zinghen huwt aen snaerespel* (Vondel). *Nederigheid aan deugd paren. De boosheid paarde aan gruwbren trots* (Bilderd.). *Valsche eer en grootheid, hoe na zijt gij verwant aan de diepste vernedering!* (v. d. Palm). Bij werkwoorden, die eene beweging te kennen geven, is dus *aan* in dezen zin zooveel als *tot*, gelijk mede in: *den knaap aan orde gewennen; aan geld, aan het woord komen* (d. i. *het woord bekomen*); *aan den drank raken; aan stukken breken, aan wal, aan boord komen; iemand aan iets helpen. Ghij helpt veel zielen aen ghewin En landen aen een hooghen naem* (Vondel). Voorts in: *iets aan zijne ouders klagen, aan zijnen vriend schrijven, sturen, zenden, vragen, zeggen* (*Zeggen tot iemand* verschilt van *zeggen aan iemand:* dit laatste beteekent *mededeelen*, het eerste *het woord richten, spreken tot iemand*). Vandaar dat *aan* geschikt is om het voorwerp aan te duiden, waartoe de beweging strekt of den persoon, ten wiens behoeve de handeling geschiedt. Om deze reden vermag *aan* den datief te omschrijven.

www.libtool.com.cn

Vijandelijke aanraking geeft *aan* te kennen in: *de hand aan iemand slaan*, *zich aan* (d. i. *tegen*) *iemand vergrijpen*. Het beteekent mede zooveel als *tegen* in: *zich spiegelen aan iets* (d. i. *tegen*, *tegenover iets*).

Geeft men met een plaatsnaam de handeling of het werk te kennen, dat ergens geschiedt, zoo plaatst men voor denzelven het voorzetsel *aan* om de *betrekking* aan te duiden, waarin de personen, die aan dit werk *deel hebben*, tot de plaats staan: zoo zegt men: *hoogleeraar aan de Akademie; leeraar aan het Gymnasium; aan het hof leven; aan eene plaats vergaderd zijn* (*in* of *op een plaats* zou aan de stoffelijke ruimte doen denken, niet aan de handeling daar te verrichten). Alleen in *aan den avond van dezen dag* komt *aan* vóór eene tijdsbepaling (dit *aan den avond* verschilt van *in* of *op den avond* op dezelfde wijze als *aan deze plaats* van *in* of *op deze plaats*). Voorafgegaan door *tot* is *aan* voor namen van tijdstippen of gebeurtenissen veelvuldig: *tot aan den avond*, *tot aan hare komst*, *tot aan zijnen dood*.

2. *Achter*. Dit voorzetsel, hetwelk een zich bevinden *in de nabijheid* van een *afgekeerd* voorwerp te kennen geeft, wordt uitsluitend in plaatselijke beteekenis gebruikt: *hij staat achter de deur; hij loopt achter het rijtuig*. Voor een tijdelijk *achter* gebruikt men *na;* evenwel verschillen *achter* en *na* niet slechts in zoo verre als het eene plaatselijk, het andere vooral tijdelijk is, maar *achter* geeft een nabijzijn, een onmiddellijk volgen te kennen, hetwelk *na* geenszins uitdrukt. Men vergelijke slechts: *hij kwam achter mij binnen*, met: *na mij binnen* (Vergel. § 110. 3. 1). In de figuurlijke spreekwijze *achter iets komen*, beteekent *achter* steeds *aan den achterkant*, dus: het zoo ver brengen, dat men door de bedriegelijke voorzijde niet misleid wordt.

3. *Behalve*, eigenlijk *aan eene zijde*, *met terzijdestelling van* (het komt af van *halve*, d. i. *helft*, *zijde*), handhaaft zijne bijwoordelijke natuur. Vandaar dat het niet alleen eenen eigenlijken substantieven zin, met het voegwoord *dat* begin-

www.libtool.com.cn

nende, achter zich kan bekomen, b. v.: *Behalve dat gij te laat gekomen zijt, zijn er nog andere redenen;* maar ook, als voegwoordelijk bijwoord aangewend, eenen substantief gebruikten adjektieven zin, b. v.: *Hij bekende alles behalve wie zijne medeplichtigen waren*, alsmede eenen bijwoordelijken zin, b. v.: *Ik wil hem zijne schuld vergeven, behalve wanneer hij die loochent.* Vandaar ook, dat het een naamwoord in den nominatief achter zich toelaat: *zij kwamen allen, behalve ik*, waar *behalve* mede een voegwoordelijk bijwoord is, zoodat de zin dus moet aangevuld worden: *zij kwamen allen, behalve* (*dat*) *ik* (*kwam*), evenzoo zegt men: *uitgenomen* of *uitgezonderd ik*, d. i. *uitgenomen dit, dat ik kwam.* In: *Ik zag niemand behalve u*, kan *u* als de accusatief van het transitieve *zag* beschouwd worden, hetwelk in de gedachte bij *u* herhaald wordt.

4. *Beneden* geeft een zich *lager bevinden* te kennen, b. v. *Beneden den berg, beneden de brug* (d. i. *op een lager gelegen punt der rivier*), *beneden het vriespunt*, en in overdrachtigen zin: *beneden mijne verwachting, beneden de kritiek, beneden de dieren, beneden de waarde. Ik zit in de school beneden hem.* Men gebruike *onder* slechts daar, waar het hooger geplaatste voorwerp geacht wordt het lagere te overdekken, b. v. *de kelder onder het huis*, niet: *beneden het huis*, of bij getalsopgaven, door een hoofdgetal, van het bepaalde lidw. voorafgegaan, uitgedrukt b. v.: *een leger onder de vijftig duizend man sterk*, niet: *onder het getal*, maar: *beneden het getal van vijftig duizend man; een kind onder de tien jaren*, niet: *onder zijn tiende jaar*, maar: *beneden het tiende jaar;* overigens laat zich in deze laatste voorbeelden *beneden* even goed als *onder* aanwenden.

5. *Benevens* geeft slechts *bijéénzijn* te kennen zonder onderlinge betrekking aan te duiden. Het wordt gebruikt bij de vermelding van iets, dat bij eenig voorwerp nog in aanmerking komt. Men vergelijke slechts: *het huis benevens den stal*, met: *het huis met den stal*, of *een huis met een stal.*

6. *Bij* beteekent *nabijheid* in het algemeen en is alzoo on-

www.libtool.com.cn

derscheiden van *nevens* en *naast:* voorwerpen toch, die *nevens* of *naast* elkander zijn, vormen eene rij, staan op gelijke lijn en dus gemeenlijk in gelijken rang; die *bij* elkander zijn, doen dit niet. Vergelijk: *hij staat bij mij,* met *hij staat nevens mij* of *naast mij.* Thans zeggen wij *bij den weg, bij de straat,* waar men vroeger zeide: *achter (den) wege, achter strate:* daar nu *achter* en *bij* de beteekenis *in de nabijheid* gemeen hebben, zoo blijkt *bij* in *bij den weg* hier in zijne oorspronkelijke beteekenis gebruikt te zijn. De eerste beteekenis is ook aanwezig in *bij paren, bij hoopen, bij duizenden, bij wijlen,* dit toch zijn verkorte uitdrukkingen voor *paar bij paar, in paren bij elkander* enz. Evenzoo zegt men: *met ons tienen, onder ons tienen,* voor *wij tienen met elkander, wij tienen onder elkander* of *onder ons. Bij* wordt met *af* versterkt, in: *fijn geborduurd bij kant af,* d. i. *zoo dat het de grenzen van kant langs komt.* Zonder aanmerkelijke wijziging van de gewone beteekenis komt *bij* in de volgende uitdrukkingen voor: *bij zijn gevoelen blijven* of *volharden, iemand bij zijn gevoelen laten,* d. i. *hem in zijn gevoelen niet storen,* en alzoo verschillend van *in de meening laten,* d. i. *niet terecht wijzen; het een behoort bij het ander,* hetwelk onderscheiden is van *behooren tot iets:* het eerste zegt men van de losse deelen eens geheels, het tweede van de leden van een collektief begrip, b. v.: de *sleutel behoort bij het slot:* doch: *hij behoort tot de familie;* dus ook: *het een komt goed bij het ander.* Voorts in: *bericht inwinnen, aanzoek doen, aanhouden, zich beklagen bij iemand.* Eindelijk in: *hij kon er niet bij halen, hij komt er niet bij,* d. i. *hij bereikt het model niet; de jeugd bij de lente vergelijken,* d. i. *van de jeugd het dichterlijk beeld der lente gebruiken:* alzoo verschilt *vergelijken bij* van *vergelijken met,* hetwelk zoo veel beteekent als *den aard van het eene met dien van het andere samenstellen om een oordeel aangaande overeenkomst of verschil tusschen beiden te vellen,* b. v. *Cicero met Demosthenes vergelijken. Bij* wordt ook, en wel in zijne meest gewone beteekenis, slechts eigenaardig toegepast, gebruikt met

www.libtool.com.cn

de kracht van *in vergelijking van*, eigenlijk: *bijeengebracht met*, *gesteld bij*, b. v.: *Wat ben ik bij hem?* Vergelijk: *Een schip vol gouts waer niet genoegh Bij zulck een vroomheit opghewogen* (Vondel). Het is ook in staat een *nabijkomen bij een getal* te kennen te geven; maar alsdan dient het telwoord met zijn substantief door het lidwoord voorafgegaan te worden: *bij honderd man* zou beteekenen: *in de nabijheid van honderd man;* doch *bij de honderd man*, beduidt *bij het aantal van honderd man*, d. i. *bijna honderd man;* zoo ook *bij de acht dagen* enz. Een *behooren in iemands kring* geeft *bij* te kennen in: *bij iemand in gunst staan. Wint bij alle kenners gunst* (Vondel). *Aangenaam bij God* (Borger). *Bij mij gehaat, bekend.* Deze opvatting der beteekenis gaat over in die van: *in de schatting naar het oordeel van*, b. v.: *bij mij is het uitgemaakt.* Een *bijeen behooren*, een vergezeld gaan van het eene en het andere, beteekent *bij* in: *zij reizen bij nacht; hij komt bij tijds* (d. i. *de reis* en *de nacht*, *de komet* en *de gelegenheid* treffen samen). Dus kan *bij* vaak zooveel als *met* beteekenen, als in: *Bij al de moeite, die hij zich getroost, vordert hij niets. Bij name noemen* (d. i. *met vermelding van den naam*). *Bij God zweren* (d. i. *met aanroeping van God*). *Bij voorbeeld* (*met aanhaling van een voorbeeld*). *Bij eene vrouw kinderen hebben* (*in samenleving met haar*). *Bij machte zijn* (*voorzien van macht*). *Bij de el, bij het pond*, d. i. *met el* of *pond* als maatstaf. Zoo veel als: *in het bezit van* beteekent *bij* in: *bij zijn zinnen zijn*, en *door middel van*, in: *bij de lamp zien. Men zagh, helaes! nu langher bij geen starren, of zon, en maen, maer bij den lichten brandt van stadt op stadt* (Vondel). *Bij brood leven. 't Versmolten lemmer valt, daar is geen redding bij* (Bilderd.). *Rij ondervinding weten. Bij mij notaris. Bij de wet. Bij eede, bij monde. Bij de hand vatten* (zie B. 1.).

7. *Binnen* geeft een verblijven in eene beslotene ruimte te kennen: *binnen de muren, binnen het huis.* Vóór tijdsbepalingen beteekent het, dat hetgeen voorvalt aan deze zijde blijft van

www.libtool.com.cn

de uiterste grens der tijdsruimte: *Hij zou binnen veertien dagen komen.*

8. *Boven* is het tegenovergestelde van *beneden* en geeft een zich *hooger bevinden* te kennen, b. v.: *De lamp hangt boven de tafel, hij zwemt boven de brug der rivier, de vogel zweeft boven het dak; boven het vriespunt, boven de jaren,* en in overdrachtigen zin: *boven verwachting, boven mijn vermogen, de natuur gaat boven de leer, hij onderscheidt zich boven zijne medeleerlingen; hij is verheven boven de rampen des levens; hij munt uit boven zijne medeleerlingen; boven allen uitsteken; wijsheid boven rijkdom verkiezen; iemand de voorkeur boven anderen geven, voortreffelijkheid boven velen toekennen. Over* beteekent mede een zich hooger bevinden, maar geeft bovendien te kennen, dat het hooger gelegen voorwerp voorgesteld wordt als bestemd om het lagere te overdekken of als zich daarover uitbreidende; b. v. *een laken over de tafel leggen;* men vergelijke: *God laat zijne zon opgaan over boozen en goeden,* met: *de zon gaat op boven het meer; de hemel breidt zich uit over onze hoofden,* met: *wij hebben den hemel boven het hoofd.* Men zegt het huis *boven* niet *over den kelder,* omdat het huis niet om den wil van den kelder daar is. — Om een *overschrijden van een getal* uit te drukken kan men in plaats van *boven, over* bezigen, als het telwoord (een hoofdgetal) door het bepaalde lidwoord wordt voorafgegaan: *over de honderd gulden, over de vijftig man, over de tien jaren,* maar: *boven honderd gulden moogt gij met uwe uitgaven niet gaan, een kind boven zijn tiende jaar.* — Om aan te duiden, dat *boven* dient om van het daarbeneven vermelde iets uit te sluiten, even als in het bijwoord *bovendien,* vereenigt men het duidelijkheidshalve met *behalve: boven en behalve de onkosten.*

9. *Buiten* beteekent een blijven aan gene zijde der grenzen eener beslotene plaats, b. v. *buiten de school, buiten het land woonachtig;* op den tijd toegepast: *buitenstijds, buiten den dag van morgen wordt niemand toegelaten,* en in overdrachtigen zin: *buiten gevaar, buiten adem, buiten zich zelven, bui-*

www.libtool.com.cn

ten mijne schuld. — Wanneer men eene beweging naar een punt buiten eene beslotene ruimte bedoelt, en daartoe een werkwoord bezigt, dat ook eene handeling binnen eene bepaalde ruimte kan beteekenen, bezige men voor *buiten* liever *uit*, b. v. *uit de stad jagen* of *de stad uitjagen*, niet: *buiten de stad jagen*, hetwelk *het vermaak der jacht buiten de stad genieten* zou beteekenen; daarentegen zonder dubbelzinnigheid: *buiten de stad brengen*, en in de overdrachtige zegswijzen: *buiten staat*, *buiten gevecht stellen.* — Voorts wordt *buiten* gebruikt om iets van het vermelde uit te sluiten, als in het bijwoord *buitendien: Ik verwoon vijfhonderd gulden buiten de belasting. Er waren tien personen buiten de kinderen*, dat is: *de kinderen niet medegerekend:* hier ware *zonder de kinderen* min juist, daar dit zou beteekenen, dat de tien personen de kinderen niet bij zich hadden. Alzoo verschillen ook: *zonder hem is niemand in staat*, d. i. *zijne hulp kan niemand missen* van: *buiten hem is niemand in staat*, d. i. *hij alleen is in staat.* Bijgevolg schijnt de uitdrukking *niet buiten iemand kunnen*, voor: *zijne hulp niet kunnen missen*, onjuist: men zou verwachten: *niet zonder iemand kunnen*; in vroeger tijd evenwel gebruikte men meermalen *buiten*, waar wij *zonder* verkiezen, als *buiten onderscheid* (Huyghens), en nog zeggen wij *buiten verwachting*, en *buiten mijne schuld.*

10. *Door* wordt niet alleen gebruikt van eene beweging, die een voorwerp of eene ruimte gelijktijdig slechts in ééne richting in twee deelen (*midden door*) snijdt, maar ook van eene beweging, die uit meer dàn één punt of uit één punt in verschillende richtingen uitgaande gedacht wordt, b. v.: *het gerucht ging door het gansche land; de voorwerpen liggen door elkander*, d. i., *het eene is door het andere heen gedrongen.* Het voornaamwoordelijk bijwoord *heen* wordt achter het substantief van *door* voorafgegaan, gevoegd, om als het ware aanwijzenderwijze de richting op te geven: is dus de richting door het substantief zelve nauwkeurig bepaald, dan komt *heen* niet te pas. Vandaar dat men wel zegt: *hij loopt door het*

www.libtool.com.cn

bosch heen, maar niet: *door de poort heen*. Terwijl *door* met het voorzetsel *met* de beteekenis *door middel* (eigenl. *door het midden*) *van* gemeen heeft, verschilt het echter aanmerkelijk van hetzelve. Het begrip, namelijk, dat met de rede door *met* in betrekking wordt gebracht, wordt als *lijdelijk*, dus als *werktuig*, of als met de handeling gepaard gaande *omstandigheid* voorgesteld, terwijl *door* een *werkdadig middel*, dus den *bewerker* zelven, of iets of iemand, die den bewerker tot zijn doel in staat stelt, aanduidt; b. v.: *Hij schrijft met eene pen. Ik laat u weten door dezen brief. Hij gaat met list te werk. Een derde .... zingt Maurits moed, en hoe zijn krijgsbeleid Breda door list verwint en Hulst door dapperheid* (Tollens). *Iemand door vergif om het leven brengen: met vergif* zou te zwak zijn, daar zulks het vergif bloot als daarbij voorgekomen zou aanduiden. Vandaar dat *door* bij een werkw. in den lijdenden vorm den persoon of de zaak aanduidt, die de oorzaak van den toestand is.

11. *In* wordt niet alleen vóór plaatsnamen gebruikt, om *een verblijf daarbinnen* te kennen te geven, maar ook vóór namen van zulke tijdperken, die als eene besluitende ruimte gedacht worden, b. v.: *in mijne jeugd, in het vorige jaar, in den herfst, in januari, in den nacht, in alle eeuwigheid*, doch niet *in den dag*, maar *op den dag*, omdat de dag als het tooneel, waarop iets voorvalt, gedacht wordt. Zoo ook *op het land*, maar *in de stad*, daar het land eene oppervlakte, de stad eene omsloten ruimte aanbiedt. Wel zegt men *in het land* voor *binnen de staatkundige grenzen eens lands*. Voorts *op de aarde*, maar *in den hemel; op het feest*, maar *in de Paaschdagen*. Oudtijds echter zeide men *in de aarde, in het aardrijk*, daar men de aarde als eene omvattende ruimte dacht, en desgelijks *in het feest*. Men woont *in eene straat*, maar *op eene markt*; wel zegt men te Utrecht *in de Lijnmarkt*, maar dit is dan ook eene straat, terwijl men aldaar *wonen op de Ganzenmarkt* zegt; zegt men *op straat*, dan denkt men zich *de straat*, evenals een weg, als dragende oppervlakte. Voorts

www.libtool.com.cn

zegt men *wonen op eené gracht*, dat is aan den oever van de gracht, even als vroeg *Noordwijk op zee*, *Parijs op de Seine*. — *In* wordt ook gebruikt bij werkwoorden, die eene beweging beduiden waardoor men eene ruimte binnen bepaalde grenzen gelegen of een' bepaalden toestand bereikt: *in huis treden*, *in de stad kogels schieten*, *water in wijn veranderen*, *in stukken slaan*, *het haar in vlechten strikken*, *zich oplossen in water*, *in tranen wegsmelten*, *in woede geraken*. In dit laatste voorbeeld wordt *in* overdrachtelijk gebruikt. Evenzoo in: *ik bevind mij in gevaar*, *in armoede; hij verkeert in weelde*, *in gunstige omstandigheden; in zijne bescherming nemen*, *in gedachte houden*, *in acht nemen*. *Ik berust in Gods beschikking*, d. i. *ik wil mij daar niet buiten begeven*, *mij daaraan niet onttrekken*. *Hij is in de zaak betrokken*. *Hij heeft zich spoedig in die omstandigheden leeren vinden*. De zegswijze *zich ergens in schikken*, d. i. *vrede met iets hebben*, verschilt van *zich ergens naar schikken*, d. i. *zich tot iets plooien of voegen*. Alsmede met *uitmunten*, *overtreffen*, *zich onderscheiden in deugd*, d. i. *op het gebied der deugd;* voorts met *behagen hebben*, *vinden* of *scheppen*, b. v.: *Hij schept behagen in de studie:* hier wordt de studie voorgesteld als de bron, *waarin* (wij zeggen gemeenlijk *waaruit*) hij schept of put.

Daar een verkeeren *in* eene zaak, een vereenigd zijn *met* die zaak, een omgeven en als doortrokken zijn van die zaak veronderstelt, zoo geeft *in* niet zelden, in vereeniging met een abstrakt substantief, de *wijze*, waarop iets geschiedt, of eene begeleidende *omstandigheid* te kennen, als: *in toorn*, *in ernst*, *in haast*, *in eenvoudigheid des harten*, en in vele bijwoordelijke uitdrukkingen: *in waarheid*, *in der daad*, *in het geheim*, *in persoon*, *in iemands naam;* alsmede het *middel* b. v.: *in de kracht Gods*, *in gelijkenissen spreken*, *in woorden uitdrukken*, of *de oorzaak*, als: *gelukkig in het bezit*. Ook om de *stoffe*, *waarin* iets bestaat, of waarin zekere werking of werking of werkzaamheid wordt uitgevoerd, kenbaar te maken, dient *in*, b. v. *honderd gulden in goud* (*honderd gulden aan*

www.libtool.com.cn

goud, zou zijn *goud ter waarde van honderd gulden*), *koopman in manufacturen*, *in goud arbeiden*, *in hem verlies ik het geluk mijns levens*, *in woorden niet struikelen*, *zich in iets bedriegen*, *dapper in woorden; toe-* of *afnemen in krachten; bestaan in iets*, hetwelk verschilt van *bestaan uit iets:* het eerste beteekent *iets tot zijn wezen hebben*, b. v. *de ware wijsheid bestaat in de vreeze des Heeren;* het andere, *samengesteld zijn uit bestanddeelen*, b v. *het water bestaat uit zuur- en waterstof.* De *stoffe* geeft ook te kennen het substantief verbonden door *in* met het werkwoord *deelen: Die meêdeelt in ons leed* (De Decker). *De zegeningen, waarin wij immer deelden* (v. d. Palm). — Met een werkw. of uitdrukking verbonden, die eene werking beieekent, welke tot zeker doel strekt, beduidt *in* zoo veel als *tot: in antwoord*, *in afrekening*, *in zijn belang*, *in dank*, d. i. *ten dank:* ten onrechte zegt men vaak *in dank* voor *met dankzegging.*

12. *Jegens*, dat in oorsprong één is met *tegen* (zie § 112. 3.) en alzoo mede de richting beteekent naar een voorwerp, dat naar de beweging toegekeerd is, wordt echter uitsluitend aangewend om *zedelijke betrekking* tusschen twee personen te kennen te geven, b. v.: *plichten jegens zijnen naaste*, *minzaam jegens iedereen.*

13. *Langs* beteekent eigenlijk beweging aan de zijde of in de nabijheid van een zich in de lengte uitstrekkend voorwerp of van eene reeks van voorwerpen, b. v. *langs het strand*, *langs de huizen.* Evenwel zegt men ook *langs dien weg* voor: *in dien koers*, waar men geenszins denkt aan eene rij van voorwerpen, welke zich aan de zijde desgenen, die zich voortbeweegt, bevinden. Vroeger bezigde men hier *bij* of *door* (*Eñ traken voert*, *bi weghen*, *bi diken*, Mel. St. II, 571. *Zij vertrocken door een anderen weg*, Math. 2, 12.)

14. *Met* geeft *wederkeerige betrekking* te kennen; dus, in de eerste plaats, zooveel als *in gezelschap van* of *in vereeniging met*, b. v.: *zij wandelen*, *zij verkeeren met elkaâr; zij verstaan* of *verdragen zich met elkander; veel op hebben* en

www.libtool.com.cn

het houden met iemand; handelen, te werk gaan, te doen hebben met iemand; gelijk stellen, vergelijken, overeenstemmen of *overeenkomen met iets* of *iemand.* Bilderdijk gebruikt minder juist ook *evenaren met iemand: Gij moogt het — die met hem evenaart.* Voorts: *het een met het ander verwarren, met iemand uiteenloopen, schertsen, den spot drijven, den draak steken; wedden, twisten, oorlogen, strijden, vechten.* Doch met deze laatste drie woorden verbindt men den naam van den bestreden vijand, waar dubbelzinnigheid zou kunnen bestaan, beter met *tegen: strijden met iemand* toch kan ook *in verbond met iemand tegen eenen derde* beteekenen. Eindelijk: *groot met iemand zijn* (*drukken omgang met hem houden*); *medelijden met iemand hebben, begaan zijn met iemand; verwant met iemand; zij hebben veel met elkander gemeen; lieftallig met alle menschen. Met* dient mede om den naam eener hoedanigheid, die de handeling kenmerkt, met de rede te verbinden: *Ik zal met genoegen komen. Hij heeft het met wijsheid dus ingericht.* Voorts beduidt het zooveel als *met behulp van, door middel van* (zie hierboven, 10.): aldus in *dreigen* of *bedreigen met straf, toerusten met iets*, en zoo als Vondel zegt, *onthalen met iets: onthaelt met zangh den maghtighen Meceen.* — In onpersoonlijke uitdrukkingen, als: *Het is uit, het is gedaan met hem. Weg met hem! Het ziet er met de zaak slecht uit. Het is dus met de zaak geschapen, gesteld, gelegen*, beduidt *met hem, met de zaak*, zoo veel als, *wat hem, wat de zaak betreft.* Dezelfde beteekenis heeft dit voorzetsel bij *beginnen* en *eindigen. Met* beteekent gelijktijdigheid of liever dadelijke opvolging waar ik zeg: *met dit woord verliet hij mij; met deze verklaring* (d. i. na deze verklaring gegeven te hebben) *kan ik volstaan.*

15. *Na* beteekent oorspronkelijk, en nog als bijwoord, *nabijheid*, en geeft met werkwoorden, die eene beweging beduiden, de richting, die in de nabijheid van een voorwerp brengt, te kennen. Deze beteekenis echter is, ten minste in de schrijftaal, overgegaan op het van *na* afgeleide voorzetsel *naar*, en

www.libtool.com.cn

na heeft eene afgeleide beteekenis gekregen. Wie zich in zekere richting beweegt, heeft het punt, dat die richting bepaalt, tot richtsnoer, hij laat er zich door leiden, hij *volgt* het; vandaar de beteekenis *volgens*, alleen aan den vorm *naar* eigen, en voorts die van *volgende*, die aan dezen vorm *na* verbonden is, en wel *volgende* eerst in plaatselijken zin, als in: *na zich sleepen; de eerste na den koning;* doch in dezen zin vervangt *achter* gemeenlijk de plaats van *na* (zie 2); — vervolgens in tijdelijken zin, b. v.: *Hij trad na mij binnen.*

16. *Naar.* De beteekenis van dit voorzetsel is zoo even (15) verklaard. Het staat vóór naamwoorden, die het *doel eener beweging* te kennen geven, zoo zaak- als persoonsnamen, en wel veelal versterkt door het bijwoord *toe*, b. v.: *Hij streeft, hij jaagt naar eer.* In den eigenlijken zin van *wild drijven* is *jagen* transitief; doch ook in den overdrachtigen zin zegt De Decker: *maer jaegt hij eenig quaet. Hij gaat naar Haarlem. Hij ging naar zijnen vader toe. Naar* wordt ook gebezigd, wanneer slechts het *punt*, *dat de richting bepaalt*, wordt aangeduid, b. v.: *Het huis is naar het noorden gekeerd. Heft uwe oogen op naar den hemel. Hooren, luisteren, zien, uitzien, omzien, kijken, gapen, reikhalzen naar iets. Slaan, grijpen, werpen, steken naar iets*; *de hand uitstrekken, ooren hebben naar iets.* Vondel echter zegt: *zijn vijant had geen ooren tot verdrag.* Het voorwerp, dat men *naspoort*, drukt het substantief uit, hetwelk door middel van *naar* verbonden wordt met *onderzoek doen, zoeken, vragen, vernemen.* — De beteekenis *volgens* of *overeenkomstig* heeft *naar* in: *den mantel naar den wind hangen; naar zijne gewoonte; naar wensch; God schiep den mensch naar zijn beeld; een gedicht naar Goethe, naar het Perzisch*, waar sommigen *na* schrijven; *naar zijn bericht te oordeelen; naar den mensch oordeelen;* alsmede in *smaken, rieken naar iets; zweemen, aarden naar iemand.* In *sterk naar den geest, zwak naar het lichaam*, ziet men de boven vermelde beteekenis van *in de richting van, naar de zijde van*, overgegaan in die van *ten opzichte van, met betrekking tot.*

www.libtool.com.cn

17. *Naast* bleef de eerste beteekenis van *na* (d. i. *nabij*) getrouw. De superlatiefvorm geeft daaraan die van *meest nabij*. Bovendien geeft *naast* te kennen, dat de zich nabij elkander bevindende voorwerpen aan elkanders zijde geplaatst zijn en dus eene rij vormen. Vergel.: *hij zat bij mij*, met: *naast mij* (zie 6). *Naast* wordt voorts ook gebruikt, waar van iemand sprake is, die *na* eenen het eerst in aanmerking komt, b. v.: *Aan hem ben ik naast God mijne redding verschuldigd.*

18. *Nevens* beteekent hetzelfde als *naast*, met dit onderscheid, dat, wanneer men *naast* bezigt, de veronderstelde rij eigenlijk uit meer dan twee personen of voorwerpen bestaat: bij *nevens* niet alzoo: *zij beiden zaten nevens elkander.* Hoe *nevens* van *bij* verschilt, is boven (6.) verklaard. Vroeger evenwel gebruikte men wel eens *nevens*, waar wij thans *bij* of *aan* zouden zeggen: *Jezus zat nevens de fontein* (Joh. 4, 6.).

19. *Om*, met de kracht van *rondom*, staat, even als *rondom* zelve, ook daar waar eene rust te kennen wordt gegeven: alsdan denkt men zich de kromme lijn als van den aanvang aan getrokken (vgl. § 110. 2. 6).); dus: *met stralen om* of *rondom het hoofd. Zij zitten om* of *rondom de tafel.* Evenmin als achter substantieven met *door* het bijwoord *heen* geplaatst wordt, wanneer de richting nauwkeurig bepaald is (zie hierboven, 10.), evenmin voegt men *heen* achter een substantief, door *om* voorafgegaan, wanneer de plaats, die het omgevende voorwerp inneemt, uit den aard der zaak nauwkeurig bepaald is; dus niet: *hij slaat den doek om den hals heen;* wel: *de kinderen zaten om hem heen*, d. i. het eene kind hier, het andere daar. *Hij loopt om het huis heen*, d. i. derwijze, dat hij zich eerst aan deze, dan aan gene zijde zijde van het huis bevindt. — De overdrachtige beteekenis *met het doel om*, *ten behoeve van* (zie § 110. 2. 6).), bespeurt men ook in de uitdrukkingen: *om den doctor zenden; om water gaan; het is mij daarom te doen; om iets verzoeken*, *roepen*, *aanzoek doen*, *vragen*, *bidden*, *smeeken*, *prachen*, *klagen*, *jammeren; om het hardst loopen* (d. i.

www.libtool.com.cn

met het doel om uit te maken, wie het hardst loopt), alsmede daar, waar een voorwerp wordt vermeld, dat voor een ander als ingewisseld, in de plaats gekregen wordt, b. v.: *oog om oog*, *tand om tand*, *zij komen om den anderen* (d. i. voor den persoon, die gekomen is en dus zijn bezoek gebracht heeft, komt de ander), *ergens veel om geven*, *om loon*, *om niet*. Doch slechts in bepaalde uitdrukkingen wordt *om* dus gebruikt, en nimmer kan het zoo veel als *ter waarde*, *ten bedrage van* beteekenen; dus niet: *de som verschilt om tien daalders*: dit moet zijn: *het verschil bedraagt tien daalders*; ook zegt men niet: *om dien prijs*, noch: *ik doe het om geen honderd gulden*, maar: *tot dien prijs*, en, *voor geen honderd gulden*. — Het doel kan ook als de *beweegreden* der handeling gevat worden: aldus in: *iemand om* (d. i. *wegens*) *zijne vlijt prijzen*; *om iets lachen*, *weenen*, *treuren*; *om iets strijden*, en in de bijwoordelijke uitdrukking *om strijd*, d. i. *uit wedijver*. — *Om* wordt bij tijdsbepalingen slechts ter aanduiding van het uur van den dag gebruikt: b. v. *om vijf uren*, niet: *om middag*, noch *om den middag*. Dan beteekent het zooveel als *in den omtrek*, *op de hoogte van*. Om *ongeveer* het tijdpunt aan te geven, bezigt men *omstreeks*. In plaats van dit *omstreeks* als bijwoord vóór getalsbepalingen kan men ook in de gemeenzame taal *om en bij de* gebruiken: *er waren om en bij de* (d. i. *omstreeks* of *omtrent*) *honderd leden tegenwoordig*. De uitdrukking: *de tijd is om*, beteekent zoo veel als *de cirkel des tijds is afgeloopen*, dus de tijd is *verstreken*. Uit deze opvatting laten zich de zegswijzen *om het leven*, *om hals brengen*, *om het leven komen*, en vroeger ook *om zijne beurs brengen*, voor *doen verliezen*, verklaren: *om het leven* is dan zooveel als *aan gene zijde van het leven*, derwijze dat men *het leven voorbij*, het leven *kwijt geraakt* is.

20. *Omstreeks* beteekent zoo veel als *op de hoogte van*, *in de nabijheid van*, en wordt bij voorkeur vóór tijdsbepalingen gebruikt: *omstreeks den middag*; *zij zullen omstreeks vijf uren* (d. i. *omstreeks de vijfde ure*) *hier zijn*. Vóór getalsbepalingen

www.libtool.com.cn

is het een bijwoord, b. v.: *er waren omstreeks vijf uren verloopen*, d. i. *vijf uren waren nagenoeg verloopen.*

21. *Omtrent* wordt, in de eerste plaats, op dezelfde wijze gebruikt als *omstreeks* (met dit onderscheid, dat *omtrent vijf uren*, niet *omtrent de vijfde ure*, maar slechts: *ongeveer*, *nagenoeg een duur van vijf uren*, kan beteekenen), b. v. *omtrent den morgenstond; hij woont omtrent de kerk.* Bovendien heeft *omtrent* de beteekenis van *aangaande*, *nopens*, als wanneer men spreekt van *omtrent iets berichten inwinnen.*

22. *Onder* in de beteekenis van *te midden van* komt voor in: *onkruid onder de tarwe; de edelsten onder de menschen. Ik reken hem onder de knapsten*, d. i. *hij behoort naar mijne rekening daaronder. Eensgezindheid onder de leden des gezins.* In dit laatste voorbeeld bespeurt men de beteekenis van *wederkeerige betrekking tusschen* de onder elkander aanwezigen; dus ook in *onder ons vijven*, d. i. *wij vijf onderling* of *onder elkander* (vergel. § 110. 3. 3). Aanm.), alsmede in *onder vier oogen*, *onder ons gezegd; de zaak blijft onder ons; onder elkander deelen.* Vermits een voorwerp, dat zich *te midden van* andere bevindt, door deze andere wordt omgeven en als bedekt, zoo heeft *onder* ook de beteekenis van een zich bevinden op eene lagere plaats, b. v.: *Het land staat onder water. De hond ligt onder de tafel. Hij bezwijkt onder zijnen last.* En in overdrachtige uitdrukkingen: *onder iemands heerschappij*, *onder bescherming*, *onder de tucht*, *onder opzicht*, *onder den schijn*, *onder den naam*, *onder de regeering.* Blijkens dit laatste voorbeeld wordt *onder* ook gebruikt voor substantieven, die eene handeling te kennen geven, welke zich *in den tijd* uitstrekt, dus ook: *onder de predikatie*, *onder het eten* (of *onder den eten*), ja zelfs: *onder weg*, d. i. *onder* of *gedurende de reize.* Vanhier dat *onder* ook gebruikt wordt om eene *omstandigheid* als *gelijktijdig* plaats hebbende aan te duiden, b. v. *onder vreugde en smart; hij verliet haar onder vele tranen; onder zekere bepalingen*, *onder beding*, *onder voorwaarde.* Zie voorts boven (4).

23. *Op* beteekent een zich bevinden *aan het toppunt eens*

www.libtool.com.cn

voorwerps. Het voorwerp, dat zich *op* een ander bevindt, heeft in dit andere een steunpunt. In zoo verre is *op* onderscheiden, zoowel van *boven*, als van *over*. Alzoo zegt men: *de lamp hangt boven de tafel; het kleed ligt over de tafel;* maar: *de lamp staat op de tafel.* Desgelijks *op iets steunen, op zich nemen, op iets vertrouwen, zich op iets verlaten. Op hunne ingebeelde vroomheid gerust* (Beets). Hooft echter zegt: *gerust in de Spaansche trouw.* Voorts treft men de eerste beteekenis aan in: *de hoed op het hoofd, de menschen op de aarde, op het tooneel, op den grond, op zee* (hetwelk vroeger *aan zee* beteekende, vanwaar nog, *Katwijk op zee). Het deksel past op den schotel*, en in overdrachtigen zin: *iets op een bijzonder geval toepassen.* In de uitdrukking: *één mijl op zeven, een half pond suiker op twee flesschen bessenwijn; op zijne uitgaven uitwinnen, bezuinigen*, wordt de grootste der beide hoeveelheden als de grondslag beschouwd, waarop de andere wordt aangebracht. — In vele uitdrukkingen geeft *op* vóór den naam eener plaats een zich bevinden aan die plaats te kennen, waarbij de verrichting, die aldaar geschiedt, of de toestand, die daar bestaat, gedacht wordt; b. v.: *op het kasteel* ('t welk men vergelijke met: *in het kasteel*), *op de straat, op de kamer, op de beurs, op den weg, op de post, op school, op flesschen, eene koude gevat hebben op het oog*, zoo ook *op mijne hand*, d. i. *aan mijne zijde*, en, met dezelfde kracht voor stofnamen: *op sterk water.* Van daar *op* vóór substantieven, die eene handeling of leeftijd beteekenen, om een zich bevinden in een *toestand* te kennen te geven, als: *op marsch, op de vlucht, op de jacht, op zijne hoede, op sterven liggen, op den sprong* of *op zijn vertrek staan, op jaren, op zijn dagen, op deze wijze, op die manier.* Vandaar voorts de aanwending van dit voorzetsel, waar het er op aan komt, eene zekere *wijze*, waarop iets geschiedt, of eene *voorwaarde*, waaronder iets plaats heeft, aan te duiden, b. v.: *op zijn Fransch*, dat is *op de wijze waarop zij* (Fransch) *spreken of handelen, op hun Fransch, op der lieden Fransch: zijn* toch is hier het bezitt. voornw. dat oor-

www.libtool.com.cn

spronkelijk op het subjekt zonder onderscheid van getal of geslacht van dit subjekt terugwees), en in adverbiale uitdrukkingen: *op zijn teederst*, *op het teederst*, *op iemands naam geld opnemen*, *op uwe verantwoording*, *op mijne eer*, *op uw geweten*, *op water en brood*, *op gevaar* (of *op het gevaar af*), *op goed geluk*, *op straffe des doods*, *op dood en leven*, *op iemands gezondheid drinken*, *zich op genade overgeven*, *op een broodje noodigen*, *op avonturen uitgaan*, *op den degen uitdagen*, *te staan komen* of *staan op*, b. v.: *Om dien vlek der muitzucht af te wasschen*, *Die 't vaderland zoo duur*, *op zoo veel tranen stond* (Bilderd.); *op gebraad onthalen* of *trakteeren*; *op iets durven wedden of zweren*. — Zoo is *op* mede in staat de *strekking*, *het doel*, dat waarop men het gemunt heeft, aan te duiden, in: *op iets aandringen*; *op iets gesteld zijn*; *jacht maken op iets*; *op iets staan*; *het op iets gemunt*, *verzien* of *geladen hebben*; *op iets hopen*, *rekenen*, *plan hebben*, *wachten*; *zich voorbereiden op iets*; *verdacht zijn*, *aanspraak maken op iets*; *zich op iets verheugen*; *zich op iemand beroepen*; *wijzen op iemand*; *zien op iemand* (om hem tot voorbeeld te nemen); *doelen*, *mikken*, *zinspelen*, *antwoorden op iets*; *zuinig op zijnen tijd*; *opmerkzaam*, *oplettend op iets*. De *bestemming* geeft het substantief met *op* te kennen in: *de diligence op 's Hage*; *een wissel op N.* Het *voorwerp*, *waartegen* de handeling gericht is, wijst *op* aan, bij: *knorren*, *schelden*, *zich wreken*, *schade verhalen op iemand*; *inbreuk maken op eene wetsbepaling*; *iets op iemand te zeggen hebben*; *smalen op iemand*; *vat op iemand hebben*; *het oog op iets gevestigd hebben*, en *iets op het oog* (d. i. tegenover het oog) *hebben*, in figuurlijken zin voor: *iets bedoelen*; *kwaad*, *toornig*, *jaloersch*, *boos*, *nijdig*, *verstoord*, *verbitterd zijn op iemand*. *Goed op iemand* is minder juist dan *goed voor* of *jegens iemand*. *Gelijken op iemand*, daarentegen, is gebruikelijk, en hier beteekent *op* insgelijks *gesteld*, *gehouden tegen*. — Ook vóór tijdsbepalingen staat *op*: *op zekeren dag*, *op zekeren tijd*, *op de minuut*; vóór de namen van bepaalde dagen: *op den twaalfden Maart*, *op dinsdag*, *op mor-*

www.libtool.com.cn

gen: hier echter gebruikt men den naam van den dag meestal in den accusatief zonder voorzetsel, en de eigennamen van de dagen der week krijgen in de gemeenzame taal veelal het toonlooze *en* vóór zich, waarschijnlijk oorspronkelijk hetzelfde als *aan: en dinsdag*, enz. Vóór namen, die eene gebeurtenis of voorwerp te kennen geven, kan het voorzetsel met de beteekenis van *onmiddellijk na* voorkomen, daar het volgende als het ware op het voorgaande steunt, b. v.: *op zijne komst, hierop, op staanden voet, op vereerend verzoek, op het oog* d. i. *naar het uiterlijk voorkomen, op dit gezicht, op klokslag zeven, golf op golf, slag op slag, op zijnen wenk, uur op uur* vanhier de zegswijze *volgen op iemand.* — Vóór getalsbepalingen, eindelijk, staat *op* door *tot* voorafgegaan, om de niet overschreden grens aan te duiden: *tot op vijf man*, en zoo ook, door *na* gevolgd, in den zin van *behalve: op vijf man na. Op* met de kracht van *tot op* bespeurt men in: *hij weet het op een haar*, voor *tot op een haar*, d. i. *tot op een niets-beduidende mate.*

24. *Over.* De kracht van dit voorzetsel is boven (8.) verklaard. Om een *zich uitbreiden* te kennen te geven, wordt *over* (in overdrachtigen zin) gebruikt, even als in: *spreken, denken, nadenken, handelen, raadplegen, beraadslagen, knorren, morren, kijven, twisten, klagen, lachen, treuren, weenen over iets*, zoo ook in: *den zegen over iemand afbidden; oordeelen, vonnissen, beschikken over iets* of *iemand; in twijfel staan over iets. Oordeelen* en *beschikken* worden ook samengevoegd met het voorzetsel *van*, b. v.: *wat oordeelt gij van hem? Hoe averechts de manschap oordeelt van vrouwen* (Vondel). *Van 's Hemels paradijs beschikkend in genâ* (Bilderd.). *Oordeelen* en *vonnissen* worden ook als transitieve werkwoorden gebruikt in de beteekenis van *iemand zijn vonnis doen gewor-den.* — Diezelfde beteekenis van een *zich uitbreiden over* een voorwerp treft men aan in: *heerschen, gebieden* (*gebied voeren*), *gesteld zijn, waken, zitten* (als *gebieder* of *rechter gezeten zijn*), *te zeggen hebben over iemand; regeeren* wordt én met *over* én

www.libtool.com.cn

als transitief werkw. gebruikt: *Ik kan hem niet regeeren; het land regeeren; een naamval door een werkwoord geregeerd.* Verder in: *zegepralen*, *zegevieren*. Het naamwoord, dat door middel van *over* met het werkwoord in verband wordt gebracht, duidt het voorwerp eener zorgvuldige bemoeiing aan in *vrijen over een meisje*, even als in: *de geneesheer gaat over den zieke. Vrijen* intusschen laat zich ook transitief gebruiken: *een meisje vrijen. Een gesprek over tafel* (d. i. zich uitstrekkende over den tijd, dat het eten duurt). Zoo ook *over dag*, d. i. *gedurende den dag.* Voorheen zeide men ook *over iets komen* in den zin van *komen terwijl men met iets bezig was.* — Denkt men zich de beweging *over* eene uitgebreidheid van plaats of tijd ten einde gebracht, zoo heeft *over* de beteekenis van *aan gene zijne*, met werkwoorden, die eene beweging beduiden: *tot aan gene zijde*, b. v.: *Hij woont over de rivier; hij is reeds over de grenzen; over een jaar, over veertien dagen* en in het samengekoppelde *overmorgen*; *de bal vliegt over het huis* of *over het huis heen.* Vóór hoofdgetallen met het lidwoord heeft *over* de kracht om een overschrijden van een getal te kennen geven: *over de honderd gulden*, *over de vijftig man*; dus ook in: *over het jaar*, d. i. *meer dan een jaar.* De beteekenis *tot aan gene zijde van* heeft *over* mede in eene uitdrukking als: *hij reist over Brussel naar Parijs.* — *Over* beteekent *op* in de samengekoppelde bijwoorden *overeind* en *overhoop*, d. i., *op een der uiteinden*, *op een hoop.*

25. *Sedert* of *sinds.* Bij gebruik van dit voorzetsel neme men wel in aanmerking, dat het den aanvang eens *voortdurenden* toestands aanduidt, en alzoo van *voor* (of *geleden*) en *na* verschilt, die slechts een betrekkelijk vroeger en later tijdstip te kennen geven. Dus kan men wel zeggen: *hij is sedert een jaar dood;* niet: *sedert een jaar gestorven;* maar: *voor een jaar*, of *een jaar geleden: gestorven zijn* toch vermeldt het voorbijzijn van eene gebeurtenis, doch geenszins een voortdurenden staat. Even zoo: *sedert de maand Mei ben ik*

www.libtool.com.cn

gezond: niet: *sedert de maand Mei ben ik gezond geworden:* dit zou moeten zijn: *in* of *na de maand Mei.*

26. *Te* staat vóór eigennamen van steden; doch bij voorkeur wanneer van personen aldaar vertoevende of van inrichtingen en gebouwen aldaar te vinden sprake is; b. v.: *Hij woont sedert eenigen tijd te Haarlem; hoogleeraar te Leiden; de Akademie van beeldende kunsten te Amsterdam; de St. Pieterskerk te Rome.* In andere gevallen gebruikt men liever *in:* b. v.: *In St. Petersburg heeft men lange winters. In Parijs is de jeugd aan vele verleidingen blootgesteld.* Plaatst men *binnen* vóór den naam eener stad, zoo beschouwt men de stad als eene binnen eenen ringmuur besloten ruimte. Behalve vóór eigennamen van steden wordt *te* nog slechts gebruikt: vóór den infinitief (zie § 101. D. I.); ter vermelding der uren van den dag: *te vijf uren*, d. i. *ter vijfde ure;* vóór persoonl. voornaamwoorden met het bijwoord *waart* samengekoppeld: *te mijwaart*, d. i. *tot mij; wij smeeken te uwaart* (Bilderd.); vóór substantieven die eene ruimte aanduiden, door de bijwoordelijke gebruikte woordjes *uit* of *in* gevolgd: *ter deure in, ten venster uit, ter poorte uit, ten kelder in:* hier wijst het substantief achter *te*, de ruimte aan, alwaar de beweging plaats heeft, en waardoor zich bij gevolg het voorwerp heen beweegt; eindelijk in bijwoordelijke uitdrukkingen, in welke het de beteekenis heeft van *tot*, als: *ten grave, te leen, ten deel, ter eere, ten einde;* van *in*, als: *tevreden, te huis, ter loops;* van *op*, als: *te water, te land, ter feest;* van *aan*, als: *ter zijde, ter hand.* Het spreekt echter van zelve, dat *te* in zulke bijwoordelijke uitdrukkingen eene beteekenis heeft gekregen, welke niet volkomen beantwoordt aan een dier vier voorzetsels: zoo is er onderscheid tusschen *te bed* en *in bed; te water* en *op het water; ter zijde* en *aan de zijde*: de uitdrukkingen met *te* worden in vereeniging met bepaalde werkwoorden en in bepaalde gevallen aangewend.

27. *Tegen* beteekent de richting naar een voorwerp, dat naar de beweging toegekeerd is, b. v.: *tegen wind en stroom*

www.libtool.com.cn

opzeilen; tegen den muur loopen; tegen den vijand optrekken. Deze beteekenis komt in vele uitdrukkingen op die van *strijdig met* neder, b. v. in: *tegen mijnen zin, tegen zijne verwachting, tegen de wet; zondigen, zich bezondigen tegen iemand; opstaan tegen het geweld. Strijden* heeft zoowel *met* als *tegen* bij zich (zie B. 14.). Daar *tegen* uit zijnen aard eene *vijandige bejegening* te kennen geeft, zoo is de uitdrukking *tegen iemand zeggen* of *spreken* af te keuren. Wel laat zich zeggen: *schelden, kijven, vloeken tegen iemand, onvriendelijk, onheusch, wreed, onbillijk tegen iemand; haat tegen het menschdom; argwaan, kwaad vermoeden tegen iemand.* In *tegen iets opwegen*, geeft *tegen* het overwinnen der zwaarte te kennen van het voorwerp op de tegenovergestelde schaal. Bilderdijk zegt ergens minder juist: *opwegen aan iets.* Vroeger gebruikte men *opwegen* met den accusatief. Zoo schrijft Vondel: *Ghij verdient een straf, Die 't grootste schelmstuk op kan wegen*, d. i. die het in de schaal naar boven kan doen stijgen, en van der Palm: *Wat gij van hier kunt mededragen, zal altijd wel een vrienden- of vriendinnenkout opwegen.* De kracht van eene bekwaamheid om eene tegenovergestelde kracht te overwinnen duidt *tegen* mede aan bij de bijvoegelijke naamwoorden *bestand* en *opgewassen.* Even als *naar* wordt het ook gebruikt, waar geene beweging naar een voorwerp, maar slechts de richting der zijde van eenig voorwerp naar zeker punt wordt aangeduid b. v.: *Het huis ligt tegen het Noorden*, en aldus (in overdrachtigen zin): *op zijne hoede zijn tegen iemand* of *voor iemand; tegen iets opzien.* Met tijdsbepalingen dient *tegen* om ongeveer eenen tijd, die weldra tegenwoordig zijn zal uit te drukken, b. v.: *tegen den avond. Ik wacht u tegen zeven uren. Tegen het einde des jaars.* — Eindelijk wordt *tegen* ook gebruikt in zegswijzen, waar het zoo veel als *in ruiling van* beteekent, daar twee, die geruild worden, *tegen* elkander overgesteld worden; aldus in: *tegen elkander uitwisselen; tegen betaling van vijf gulden.* Hier ontmoet het gebruik van *tegen* dat van het tegengestelde *voor*, waar dit *in plaats van* beteekent. Zoo zegt

www.libtool.com.cn

men dan: *een koopwaar tegen geld afleveren*, zoo wel als: *voor geld*. De mogelijkheid der verwisseling van *voor* en *tegen* in de uitdrukking: *een geneesmiddel tegen*, zoo wel als *voor de koorts*. berust op een anderen grond: *een geneesmiddel voor de koorts* is eene elliptische uitdrukking: zij beteekent: *dienstig voor de koorts*, namelijk om die te verdrijven: hier staat dus *voor* in eene beteekenis, die werkelijk tegen die van *tegen* overgesteld is, even als in: *die niet voor mij is, is tegen mij*. Gelijk men nu zoo wel spreekt van een geneesmiddel *tegen* als *voor* de koorts, zoo kan men ook zoo wel zeggen: *behoeden, beschermen, beschutten, beveiligen, op zijne hoede zijn tegen*, als *voor het gevaar*. Schoon men algemeen te recht *bestand tegen iemand* zegt, schrijft Bilderd. *wij zijn hem niet bestand*.

28. *Tot*, dat vóór namen van plaatsen, tijden of hoeveelheden eene beweging tot aan de grens van de uitgebreidheid of hoeveelheid te kennen geeft, als: *zij vervolgden den vijand tot de legerplaats toe* of *tot aan de legerplaats*. *Het duurde tot den avond*. *Zij werden tot den laatsten man* (*toe*) *afgemaakt;* staat vóór namen van personen om aan te duiden, dat dezen niet bloot als de grens eener beweging, maar als het doel van een streven worden voorgesteld, b. v.: *komt tot mij*, hetwelk aanmerkelijk verschilt van: *komt bij mij; ik ga tot hem*, onderscheiden van: *ik ga naar hem toe; spijs tot zich nemen*, te vergelijken met: *geld bij zich steken*. Vandaar: *liefde tot God, aandrift tot iets; zich wenden, het woord richten, spreken tot iemand; bidden tot God* (ook zegt men *God bidden*, dat is, *vragen*, even als steeds: *ik bid u, ik bad hem*). Het *doel* of de *uitkomst* der handeling of der werking geeft *tot* te kennen, bij: *verleiden, verlokken, aansporen, aanmanen, aandrijven, dwingen, veroordeelen, verwijzen, bestemmen, uitnoodigen tot iets; tot een gevaarlijken stap besluiten; uit iemands gedrag tot zijn karakter besluiten; geraken tot eer en waardigheden; het kwam tot dadelijkheden; hij kon niet tot bekentenis komen; de struik groeit tot een boom; de opschudding groeide tot een opstand aan; tot ijs verstijven; tot burgemeester aanstellen*, be-

www.libtool.com.cn

noemen verkiezen; tot niets deugen; tot roem gedijen; plan of *voornemen tot iets hebben;* alsmede bij de adjektieven: *bekwaam, geschikt, noodzakelijk, noodig, bruikbaar, dienstig, bereid, geneigd* enz. Bij het intransitief gebruik van *dienen, strekken, verstrekken*, staat, even als bij *zijn*, nevens den datief des persoons, de naam, die het *doel* aanduidt, voorafgegaan door (*tot, ten, ter*), b. v.: *Hij dient mij tot* of *ter veraangenaming van mijn verblijf. Hij strekt mij tot* of *ten steun. Het verstrekt mij tot troost*, gelijk: *hij is mij tot troost* of *ten troost. Strekken* en *verstrekken* zijn eigenlijk transitieve werkwoorden, die *verschaffen, opleveren* beteekenen; dus nog bij de schrijvers der 17de eeuw: *Opdat de deuntjes der Tuskaensche lier Ons kortswijl streckten* (Vondel). *Toen hij verstreckte een Kato van zijn tijdt* (dezelfde). Uit de beteekenis van het doel eener handeling (als in: *ik doe het tot uw welzijn*) laat zich het gebruik van *tot* verklaren in: *iemand tot eenen vriend* (ook *te vriend*) *hebben*; *tot vrouw nemen; tot een boosdoener maken.* — In evenredigheden als: *vijf staat tot tien*, heeft *tot* de beteekenis van *bij*, d. i. *in vergelijking van.* Zie 6, alwaar ook het verschil tusschen *behooren tot* en *behooren bij* vermeld wordt.

29. *Tusschen* beteekent, even als *onder: te midden van;* doch verschilt van dit voorzetsel in zoo verre *onder* betrekking tusschen een grooter aantal voorwerpen beduidt, terwijl *tusschen* krachtens zijne afleiding (111. 4.) *in het midden van twee* te kennen geeft. Dus zegt men: *onderscheiden tusschen twee begrippen; verschil tusschen twee personen.* Wel kan men spreken van *vriendschap tusschen tien personen*, doch dan wordt altijd één als de vriend van de negen overigen, die hij tegen zich over heeft, gedacht. Vandaar zegt men: *eensgezindheid onder de leden eens gezins*, maar: *eensgezindheid tusschen de echtgenooten; vrede tusschen de partijen*; *verstandhouding tusschen twee partijen*; *Delft tusschen 's Gravenhage en Rotterdam; onder den hoop, onder de tarwe*, maar: *tusschen de vingers, tusschen de halmen. Tusschen* wordt ook gebezigd, waar van twee tijdstippen of twee hoeveelheden sprake is, b. v.: *tus-*

www.libtool.com.cn

schen Paschen en Pinksteren. Ik denk tusschen de vijftien en twintig dagen bij u te vertoeven (waar het lidwoord vóór het telwoord niet mag wegblijven). Deze zegswijze *tusschen de vijftien en twintig* vervangt de onduitsche: *vijftien à twintig.*

30. *Uit* is het tegenovergestelde van *in*, waar dit bij werkwoorden staat, die eene beweging ergens heen te kennen geven, b. v.: *Hij gaat in het huis; hij komt uit het huis. Zij vielen in slaap; zij werden gewekt uit den slaap. Het is in de mode gekomen, doch spoedig uit de mode geraakt. Hij stortte zich zelven in het gevaar en werd door zijnen broeder uit het gevaar gered. Hij stortte in eene ziekte en werd uit eene ziekte hersteld. Iemand iets in den weg leggen; iets uit den weg ruimen.* Bij werkwoorden, die een verblijven binnen eene ruimte te kennen geven, heeft *in* het voorzetsel *buiten* tot tegenstelling: *Hij woont in de stad; hij woont buiten de stad.* Waar de richting naar een voorwerp niet door *in*, maar door *aan*, *naar*, *op*, *tot*, wordt uitgedrukt, daar wordt ook de tegengestelde richting niet door *uit*, maar door *van* aangeduid, b. v.: *Aan tafel gaan; van tafel opstaan. Naar huis gaan; van huis komen. Op zijn bord doen; van zijn bord eten. Het leidt tot niets; er komt niets van. Van vriend tot vijand maken.* Tegen *náár* vóór eigennamen van plaatsen staat evenwel evenzeer *uit*, als *van*, over: *Hij gaat* of *reist naar Engeland*; *hij komt uit Engeland; hij is van Engeland afgereisd.* — *Uit* komt in zijne eerste beteekenis voor bij *ontleenen: Doen wij hulde aan de wijze, waarop Euripides zijne karakters uit de eenvoudigheid der schoone natuur weet te ontleenen* (v. d. Palm). In de uitdrukking *eene zaak aan iemand* of *iets ontleenen*, omschrijft *aan* den datief, die bij *ontleenen*, even goed als bij *ontvoeren* en andere werkwoorden met *ont* afgeleid, komen kan. — De stof of de bestanddeelen, waaruit iets bestaat, worden als datgeen beschouwd, waarin het daaruit voortgebrachte oorspronkelijk vervat was. Alzoo staat *uit* vóór de namen, die eene stof of de deelen van een samenstel aanduiden, bij *ontstaan*, *voortkomen*, enz. *Een beeld uit hout gesneden. Uit Adams*

www.libtool.com.cn

rib geschapen. — *Uit* geeft voorts, evenzeer als *wegens*, den grond van eene handeling of toestand te kennen; doch beiden verschillen niettemin binnen de grenzen dezer opvatting: *wegens* geeft de *oorzaak*; *uit*, daarentegen, den *oorsprong* van iets te kennen. Dus zal men niet zeggen: *Hij week wegens lafhartigheid voor de bedreiging*, maar: *uit lafhartigheid;* niet: *Hij was ongeschikt uit gebrek aan bekwaamheid*, maar: *wegens gebrek aan bekwaamheid. Hij verkoopt zijn goed wegens geldgebrek*, maar: *hij wordt een dief uit geldgebrek.* — Eindelijk komt *uit* voor in elliptische uitdrukkingen, als: *ik zie uit zijn voorkomen*, d. i. *hem ziende maak ik op uit zijn voorkomen.* Zoo ook in: *Wat leest gij hieruit?* Daarentegen in: *ik heb het uit zijn eigen mond. Eene waarheid uit den Bijbel bewijzen. Den boom uit de vruchten, den auteur uit zijne schriften kennen,* is geene ellipsis aan te nemen, daar *uit* hier den *oorsprong* aanduidt.

31. *Van* wordt dikwijls ter sterkere of nadere aanwijzing van het punt, waar de richting *vanwaar* aanvangt (zie § 110. 2. 11.), vergezeld van het bijwoord *af*, of de bijwoordelijk gebruikte woordjes *aan* en *uit*, die dan achter het substantief te staan komen. Bij v.: *van de jeugd af*, of *van de jeugd aan. Van dit standpunt uit gezien, vertoont zich het landschap op het schoonst*, of *van uit dit standpunt* (zie beneden, de Aanm.). Even zoo wordt *tot* door het bijwoord *toe* vergezeld: *tot den ouderdom toe.* Het is af te keuren de partikels *van af* vereenigd vóór het substantief te plaatsen, vermits *af* in onze taal uitsluitend een bijwoord is, even als *toe.* — Om de plaats der *herkomst* te kennen te geven komt *van* ook bij het voornw. *die* in het meerv.: *die van Utrecht.* Zijne gewone beteekenis (*van — af*) heeft *van* in: *iemand van arm rijk maken, van iets afhouden*, of *afhouden* (intransitief) *van de kust, afstaan van het booze, aflaten van iemand* (d. i. *ophouden hem het een of ander aan te doen*), *afzien* en *afstand doen van iets;* voorts in: *verlossen, bevrijden, redden, vrijspreken, verontschuldigen, ontzetten* (door Bilderdijk ook met een accusatief van de zaak

www.libtool.com.cn

en den datief van den persoon gebruikt, waar hij zegt: *wiens onbedwingbare arm u 't dwangjuk heeft ontzet*), *ontheffen*, *ontslaan* (schoon Bilderdijk schrijft: *om ons den vloek te ontslaan* en *de geest vervreemdde zich der waarheid* voor *van de waarheid*), *zuiveren*, *reinigen*, *schoon vegen* en *berooven* (ook *vagen* en *plonderen* worden door Vondel met *van* geconstrueerd: *Een langh gewenscht Verlosser vaegh Het Rijck van 's Rijcks vervloeckte plaegh*, en: *Als hij den hemel plondert van zijn stralen*); *herstellen*, *genezen*, *van eene ziekte*; *bekomen* of *op zijn verhaal komen van eene flauwte*. Desgelijks bij de adjektieven *vrij*, *los*, *rein van zonden*; *van geen waarheid wars* (Bilderd.). *Van vleck en mistal schuw* (Vondel). — Een beweging van een punt naar een ander punt geeft *van* te kennen bij de werkwoorden *vragen*, *verlangen*, *begeeren*, *verzoeken*, *wachten*, *verwachten*, *borgen*, *erlangen*, *verkrijgen*, *ontleenen* (dat echter veelaal zijn geregeerd woord door middel van *aan* bij zich bekomt, zie 30.); ook in *veel van iemand houden*, daar dit eigenlijk *veel van iemand gekregen hebben*, dus *veel met iemand gemeen hebben*, *met hem nauw verbonden zijn* beduidt. Eene beweging van twee voorwerpen van een punt af in tegenovergestelde richting beteekent *van*, bij *onderscheiden* en *verschillen*. — *Van* komt bij lijdende werkwoorden om de *oorzaak* der werking aan te duiden, wanneer deze oorzaak niet bepaaldelijk als handelend wordt voorgesteld, b. v. *een riet van den wint gins ende weder beweeght* (Matth. 11, 7.). *Hij is van Simon gezien* (Luc. 24, 34.): hier toch hing het zien niet af van Simons wil. Doch niet: *het huis is van mij gebouwd*, maar: *door mij*; niet: *hij werd van hem bemind*, maar: *door hem*. *Gij wordt van mijne vrouw gegroet*, is eene andere zaak; dit beteekent niet rechtstreeks *door mijne vrouw*, maar *van wege mijne vrouw door mij*. In: *dat is braaf van u*, geeft *van* den *oorsprong* der daad te kennen, even als in *veel van iemand te lijden hebben*. Dit voorzetsel geeft mede de *oorzaak* te kennen, bij *beschuldigen van een misdaad*, *overtuigen van iets kwaads*. *Van* duidt het *middel* of de *stof* aan in: *van den wind leven*, *van*

www.libtool.com.cn

iemands hand sterven; van middelen voorzien, van iets overvloeien, wemelen, krielen of *kriecelen* (eigenl. *kriewelen*); *glinsteren van goud, weergalmen van een geluid. Nat van zweet, rood van bloed, zat van ongeneugten, vol van het gehoorde, zwanger van onheilen, arm van geest, zwak van krachten.* De zaak, waarin de hoedanigheid blijkt, geeft *van* te kennen in: *oud van jaren, klein van persoon, schoon van aangezicht, grijs van baard en haren, zacht van vel, bont van verven, heet van bloed, bedorven van natuur, onberispelijk van gedrag, onbesproken van handel en wandel.* In: *iemand van persoon, van naam, van aanzien kennen;* duidt *van* den *grond* van de bekendheid aan, en tevens datgene, waartoe zich de bekendheid bepaalt. In: *het is jammer van mijn geld*, is het geld, te weten, het verloren geld, grond van den jammer: in *schreeuwen van pijn, dronken van genot, moede van den arbeid, ziek van het eten, rood van schaamte, bleek van schrik, krank van liefde, blind van drift, dol van toorn*, geeft *van* de *oorzaak* te kennen. Het staat vóór de zaak, die het onderwerp en de inhoud is van eene zinnelijke waarneming of van eene werking des geestes, en beteekent dus zoo veel als *aangaande*, in: *van iets vernemen, van iets hooren, iets van iemand denken, van iets droomen, van iets weten, zwijgen, vertellen, gewagen, ophalen, beginnen* (d. i. *aanvangen te gewagen*), *onderrichten* enz. — *Van* staat eindelijk ook vóór namen van tijdkringen of tijdperken, als: *Dat heb ik van mijn leven niet gehoord.* Deze uitdrukking schijnt elliptisch voor: *van mijn leven herwaarts*, d. i. *zoo lang mijn leven tot dus verre geduurd heeft.* Zoo ook: *Komt gij van de week nog? Van daag* (d. i. *van dage*), *van avond* enz., wanneer het vermelde tijdperk op het oogenblik, waarop men spreekt, nog voortduurt.

32. *Voor.* De eerste beteekenis van dit voorzetsel is verklaard in § 110. 2, 12)., en hierboven, 27. De beteekenis *ten behoeve van* komt ook voor bij de verbinding van een objekt met nominale zelfstandige naamwoorden, die als zoodanig geenerlei verbale kracht bezitten, b. v.: *laken voor een kleed*,

www.libtool.com.cn

een vat voor wijn, *een man voor mij*. Hier heeft *voor* dus de kracht van *bestemd voor*, even als in de uitdrukkingen: *voor dit maal*, *voor altijd*, en in eene uitdrukking, als deze, waar *voor* den datief omschrijft: *deze last is voor een grijsaard te zwaar*. Uit dit voorbeeld blijkt hoe nauw deze beteekenis van *bestemd voor* verwant is met die van *met betrekking tot*, welke men opmerkt, in: *sterk voor zijne jaren*, en in: *ik voor mij*. *Voor* beteekent mede *ten behoeve van* in: *zorgen voor iemand*, *iets voor iemand wegleggen* of *bestemmen*, *voor iemand een goed woord doen*; *tegenover* en, als het ware, *in het aangezicht van*, bij *waarschuwen*, *vreezen voor gevaar* (doch in: *voor zijn kroost gevaren vreezen* beteekent *voor*, *ten behoeve van*, of meer bepaaldelijk *met betrekking tot*), *schrikken*, *beven*, *sidderen voor den dood*; *bang*, *schuw voor gevaar*; *vluchten*, *vlieden voor den vijand* (*vlieden* wordt ook transitief gebruikt: *de zonden vlieden*), *wijken*, *onderdoen*, *zwichten* en *bezwijken*. *Bezwijken onder iets* doet aan een te zwaren last of aan geleden overlast denken. Vondel gebruikt *bezwijken* met een datief, waar hij zegt: *Die geen' voorzaet zal bezwijcken*, *Noch in moet noch wijs beleit!* — Ook wegens de beteekenis *ten behoeve van* is *voor* geschikt om den datief te omschrijven bij: *nuttig*, *nadeelig*, *gevaarlijk*, *vreeselijk*, *belangrijk*, *gepast*, *voegzaam*, *geschikt*, *gezond*, *toegankelijk*, *onverstaanbaar* enz. Hiertoe behoort ook *vatbaar voor iets*, daar dit *voor iets te vatten*, *kunnende gevat worden door iets* beteekent. Voorts bij de adjektieven door *te* (*al te*) voorafgegaan: *te zwak voor den arbeid*. — De met *tegen* zoo nauw verwante beteekenis (zie hierboven, 27.) *in ruiling van*, *in de plaats van*, bespeuren wij in: *geld voor eene waar geven*; *iets voor geld bekomen*; *het is voor geld te krijgen*; *voor zijne zonden boeten*; *voor iemand optreden*; *voor iets dienen*; *danken*, *bedanken*, *dank zeggen voor iets*; *hij deugt niet voor schoolmeester* (doch met een abstrakt substantief of infinitief: *hij deugt niet tot het onderwijs* of *tot het geven van onderwijs*); *iemand voor wijs houden* of *aanzien*; *zich voor een geleerde uitgeven*; *iets voor lief nemen*, en in de bijwoorden: *voorwaar*,

www.libtool.com.cn

voorzeker. Heeft *voor* hier de waarde van *tegen* in die bepaalde beteekenis, dan is het duidelijk, hoe de Ouden in plaats van: *iemand voor wijs houden*, en in plaats van *voorwaar*, konden zeggen: *over wijs houden* en *over waer: over* toch beteekent hier *tegen over*, *tegen*, d. i. *opwegende tegen*, *even veel waard als*. *Voor* beteekent mede *in de plaats van* in: *man voor man*, *stuk voor stuk*, *voetje voor voetje*, *woord voor woord:* want waar voorwerpen onmiddellijk op elkander volgen, treedt telkens het volgende in de plaats van het voorgaande. *Voor* beduidt zoo veel als *tegen over*, *ten aanzien van*. bij: *goed voor mij*, *vleiend voor hem*, *hatelijk voor zijn broeder*, *veilig* en *gerust voor dreigend gevaar*, en bij de substantieven: *achting*, *liefde*, *genegenheid*, *gevoel*, *vriendschap*, *eerbied*, *geestdrift*, *beleefdheid*, *welwillendheid*, enz. — Niet alleen vóór namen van tijdperken, handelingen of gebeurtenissen, maar ook vóór namen van personen staat *voor* in de *tijdelijke* beteekenis, waarbij men dan het begrip eener handeling of gebeurtenis in de gedachte invult, b. v.: *Hij heeft zijn werk vóór mij af*, d. i., *vóór dat ik het af heb*. *Hij is vóór zijne vrouw gestorven*, d. i. *vóór dat zijne vrouw gestorven is*.

33. *Wegens*. De betrekking der beteekenis van dit voorzetsel tot *uit* hebben wij hierboven (30.) gezien. In plaats van *wegens* zegt men ook *van wege*, hetwelk echter de oorspronkelijke beteekenis van *van de zijde van* meer laat gevoelen. Deze oorspronkelijke beteekenis van *van wege* doet zich zuiver voor in: *Ik meld u van wege uwen voogd*. Hetzelfde als *van wege* beteekent *halve*, hetwelk met zelfst. naamwoorden wordt samengekoppeld: *plichtshalve*. Alleen gaat in dit woord de beteekenis over van de aanduiding der oorzaak tot de aanduiding des oogmerks, als in: *veiligheidshalve*.

34. *Zonder* is de zuivere tegenstelling van *met* (zie boven, 9.), b. v.: *hij gaat zonder mij henen; een boom zonder vruchten; zonder mes kan ik niet snijden*. De volstrekt ontkennende kracht van dit woord brengt te weeg, dat zoodra niet het begrip van een bepaald aangewezen voorwerp ontkend wordt,

www.libtool.com.cn

het naamwoord het lidwoord mist, wanneer het achter *zonder* komt. Dus staat tegen: *hij gaat uit met een hoed* of *met zijnen hoed op het hoofd*, de uitdrukking over: *hij gaat uit zonder hoed*, of *zonder hoed op het hoofd*, d. i. *noch met zijnen hoed, noch met dien van een ander.*

Aanm. Soms wordt een voorzetsel door een bijwoord voorafgegaan, dat de plaats nader aangeeft, b. v.: *voor aan de straat, voor uit het huis, achter aan het hooſa, achter uit de deur, boven op het dak, midden in de kamer.* Deze woordverbindigen zijn wel te onderscheiden van de samengekoppelde bijwoorden *vooruit, vooraan, achteraan, achteruit, bovenop, middenin. Rondom, tegenover, nabij, voorbij*, die oorspronkelijk mede in eene verbinding bestaan van een bijwoord en een voorzetsel, vormen eene samenkoppeling, waarbij het laatste woord voorzetsel blijft. — Van anderen aard is de verbinding van twee voorzetsels, als in: *van uit het huis.* Hier schijn *uit het huis* ten aanzien van het voorzetsel *van* als eene eenheid te beschouwen te zijn, en als zoodanig door het voorzetsel beheerscht te worden, op dezelfde wijze als bijwoordelijke uitdrukkingen door voorzetsels kunnen worden geregeerd, b. v.: *het bericht van van daag.* Eene dergelijke verbinding van voorzetsels treffen wij mede aan in: *tot aan de markt, tot op dit punt, tot in de stad, tot voor de deur, van onder het dak*, enz.

C. *Over de voorzetsels in dependente bepalingen.*

Aanm. De bepaling door middel van een voorzetsel met een werkwoord verbonden, houden wij slechts daar voor eene van dit werkwoord afhankelijke (en alzoo niet zelfstandige) bepaling, waar het voorzetsel inderdaad eenen afhankelijken naamval vervangt. Dit nu is daar het geval, waar het bepalende woord de *oorzaak* eens toestands of eener hoedanigheid te kennen geeft.

I. *In de bepalingen van werkwoorden afhankelijk.*

1. *Aan.* In de volgende onechte onpersoonlijke uitdrukkingen (vermeld in § 90. B. III. 2.): *Er is* of *ligt mij aan die zaak gelegen*, alsmede in: *het ontbreekt, scheelt, hapert, faalt, mangelt aan iets*, duidt het door *aan* beheerschte woord het voorwerp aan, hetwelk door zijne gesteldheid de oorzaak is van den toestand. Het objekt, waarop zich eene werking des geestes richt, en hetwelk in zooverre de oorzaak dier werking is, wordt door *aan* aangeduid in: *denken aan iets* (onderschei-

www.libtool.com.cn

den van *iets denken*, hetwelk op den inhoud der gedachte wijst, en van *denken om iets*, hetwelk *gedachtig zijn*, *niet vergeten* beduidt), *iemand aan iets herinneren*, *twijfelen aan iets*, *gelooven aan iets: aan God gelooven*, d. i. *zijn bestaan aannemen*, verschilt van *in God gelooven*, d. i. *uit het geloof aan Hem vertrouwen ontleenen; iemand gelooven* (met den accus. zonder voorzetsel), eindelijk, beteekent: *hetgeen hij verzekert, als waar aannemen.* De oorzakelijke genitief wordt mede door *aan* omschreven in *zich verzadigen*, *zich vergasten*, *zich verkwikken*, *zich laven*, *zich te goed doen aan iets; zich ergeren aan iets; aan hoofdpijn lijden; aan zijne wonden sterven.* Minder gewoon is de verbinding van *zich kreunen*, *zich keeren* en *walgen* met *aan. Die aan het geluk of ongeluk uwer vrienden u niet kreunt* (v. d. Palm). *Keert zich 't genot des velds aan voorschrift of betoogen?* (Bilderd.). *Al wat sterflick is kan walgen aen de vreughd* (Huygens).

2. *In* dient om het substantief, dat de *oorzaak* (als de *bron* gevat) aanduidt, te verbinden met terugwerkende werkwoorden, die eene gewaarwording te kennen geven: *zich verblijden* of *verheugen in iemands geluk* (*zich verblijden* of *verheugen over iemands geluk* stelt het geluk eens anders slechts als het voorwerp voor, welks beschouwing blijdschap veroorzaakt, en niet, gelijk in die andere uitdrukking, als de bron, waaruit blijdschap geput wordt); verder: *zich verlustigen in de schoone natuur.* De uitdrukking *groeien in 's naasten verdriet*, is op beeldspraak gegrond, daar *groeien* hier *tieren als eene plant in de aarde* beteekent: zoo zegt Vondel: *een helsche Hydra, die groeit in onverzoenbre moorden.*

3. *Met* staat voor het substantief, dat de zaak aanduidt, die de noodwendige *voorwaarde* en in zoo verre de *oorzaak* der handeling is, bij de werkwoorden: *aanvangen*, *een aanvang maken*, *voortgaan*, *volstaan*, *ophouden*, *eindigen*, *klaar komen*, *wachten met iets* (d. i. *nog niet met iets beginnen*). Desgelijks bij *spotten*, *lachen.*

4. Ook *naar* geeft de oorzaak der handeling te kennen bij

www.libtool.com.cn

wenschen, *verlangen*, *wachten*, *beiden* (*Het Drostampt heeft naer hem gebeit*, Vondel), en bij de intransitieve werkwoorden, *trachten*, *smachten*, *staan naar iets*, *dorsten*, *hongeren*, *haken*, *hunkeren*, *luisteren*, *jeuken* of *joken* (*zij jookten naar gevaar en eer*, Tollens). *Wenschen* wordt door Vondel ook met *om* verbonden, als: *Wenscht om 't blijde jaer*, *gelijck een roozengaert om reghen*, en evenzoo *uitzien*: *De vader zagh om troost uit aller weyhen.*

5. *Om* geeft de *beweegreden* te kennen in: *zich om iemand bekommeren* of *bekreunen.* De Decker zegt ook: *zich om iets storen.* *Om iets denken*, beteekent *eens dings gedenken*, *iets niet vergeten* (zie 1.).

6. Het substantief met *op* geeft de oorzaak der handeling of der gewaarwording te kennen bij: *zich op iets verheffen*, *te goed doen* en *laten voorstaan*, *op iets roemen*, *pochen*, *snoeven*, *stoffen*, hoezeer Vondel *stoffen* met *van* samenvoegt, in: *wat stoftze van een bloem*, *Die openluickt met 's levens dagheraet En 's middaghs weêr vergaet.* Even zoo bij de werkwoorden: *denken* (*denken op iets* verschilt van *denken aan iets* en van *denken om iets*, daar het te kennen geeft, dat het voorwerp der gedachte bestemd is om de grond eener handeling te wezen), voorts bij: *bedacht zijn*, *zich bezinnen op iets*, *zich op iets verstaan*, *acht geven*, *passen op iets*, b. v.: *Hoe wel 't een hooft der Rechtren staet*, *Dat het niet passe op 's vollecks gunst of haet* (Vondel), d. i. *er acht op geve*, *er zich om bekreune;* alsmede bij: *verlieven*, *vlammen op iets*, b. v.: *Al de weerelt vlamt op wellust*, *eer en staet* (Vondel). Bij *letten* wordt *op* in de beteekenis van *onmiddellijk bij* gebruikt, vermits dit woord van *lat* (Goth. lats, *traag*) afgeleid, zoo veel als *doen stilstaan*, vervolgens (intransitief) *stilstaan bij iets*, beteekent.

7. De *oorzaak* der aandoening wordt door *over* aangeduid, bij *zich beklagen*, *toornen over iets*, *zich bedroeven*, *verheugen*, *bekommeren*, *zich verbazen* en *verwonderen*, *zich ergeren*, *zich schamen over iets.*

8. *Van. Zich wachten*, dat doorgaans het substantief, het welk de *aanleiding* der subjektieve werking te kennen geeft,

www.libtool.com.cn

met *voor* bij zich bekomt, vindt men ook met *van* geconstrueerd, b. v.: *Wacht u van de gierigheid* (Luc. 12, 15.). *Van* duidt mede de *oorzaak* aan, bij de werkwoorden: *schrikken*, *walgen*, *spijten*, *jammeren*, in: *het spijt*, *het jammert mij van hem*, d. i. *hij veroorzaakt mij spijt*, *jammer*, eigenlijk: *het* (d. i. er) *is jammer van hem*, en: *zich beklagen van iets*, waarvoor men echter meestal zegt *zich over iets beklagen*.

9. *Voor* staat voor het substantief, dat de aanleiding of oorzaak der handeling of gewaarwording aanduidt, bij: *zich wachten* (zie boven, 8.), *zich schamen*, hetwelk echter verschilt van *zich schamen over iets*. Dit laatste wijst enkel op de *oorzaak*, terwijl *zich schamen voor iets*, datgene aanduidt, wat men zich *uit schaamte ontziet te doen*. De Decker zegt ook: *zich verbazen voor iets*, d. i. *daar verbaasd voor staan*.

II. *In bepalingen van bijvoegelijke naamwoorden afhankelijk.*

1. *Met* duidt de oorzaak der hoedanigheid aan bij zekere adjektieven, als: *tevreden met zijn lot; gediend met iets*, b. v.: *De roode kaken Der maeghden zijn met u gedient* (Vondel); *bekend met de zaak; zij zijn onbekend met de Grieksche letterkunde* (*vreemdelingen met de Grieksche zanggodes*, zegt Bilderdijk dichterlijk).

2. *Naar* geeft hetzelfde te kennen bij het verbale adjektief *begeerig*, b. v.: *naar rijkdom*, en dus ook bij *graag*, als: *graag naar de spijs*, en bij *onverzadelijk*: *onverzadelijk naar goud en magt* (v. d. Palm).

3. *Om*. De bepaling met dit voorzetsel geeft de *oorzaak* der gewaarwording te kennen bij *bedroefd*, *blij*, *boos*: *Ik ben er bedroefd*, *blij*, *boos om*.

4. *Op*. De bepaling met *op* geeft de *oorzaak* der aandoening te kennen bij *verliefd*, *verzot*, *belust*, *graag*, *tuk*, *zoet op iets* (d. i. *begeerig naar iets*). Het voorwerp, waarop de hoedanigheid als het ware *gegrond* is, geeft de bepaling met

www.libtool.com.cn

op te kennen mede bij *trotsch*, *hoovaardig*, *ijdel*, *prat*, *stout* (*fiere rossen op hun berijders stout*, Bild.).

5. Eene bepaling met *over* geeft het voorwerp, dat de *aanleiding* is der gewaarwording, te kennen, bij *bedroefd*, *bezorgd*, *bekommerd*, *verdrietig*, *knorrig*, *ontevreden*, *tevreden*, *verrukt*.

6. *Van* staat vóór het substantief, hetwelk de zaak aanduidt, met betrekking tot welke de hoedanigheid bestaat, en die in zoo verre de *oorzaak* dier hoedanigheid is (zie § 124. B. II. 1.): bij *bewust*, *onbewust*, *onkundig* en (bij Bilderdijk) *onwetend*: *onwetend van zich-zelven*.

III. *In bepalingen van zelfstandige naamwoorden afhankelijk.*

1. *Aan*. Eene afhankelijke bepaling met dit voorzetsel hebben de volgende zelfst. naamwoorden: *gebrek aan geld*, *behoefte aan vriendschap*, *lust aan den dood des zondaars*, *herinnering aan genoten weldaden*, *geloof aan God*, *twijfel aan de waarheid*, *wanhoop aan zijne deugd*.

2. *In*. *Welgevallen* of *behagen in de vertooning*, *zin in iets*, *genoegen* of *tegenzin in het lezen*, *lust in het leeren*.

3. *Over*. *Smart over een verlies*, *leed over het gebeurde*, *vreugde over eenen zondaar*, *die zich bekeert*; *rouw over den overledene*, *berouw over zijne zonden*.

TWEEDE HOOFDSTUK.

OVER DE CONGRUENTIE OF OVEREENKOMST DER WOORDEN.

§ 129.

1. De congruentievormen (§ 47. 5.) dienen om de betrekking der inhaerentie uit te drukken (zie § 120. I. 2.). Niet

www.libtool.com.cn

alle woordsoorten drukken deze betrekking door vormverandering uit. De bijwoorden toch zijn, als onverbuigbare woorden, daartoe buiten staat. Zelfs de adjektieven en adjektieve voornaamwoorden geven geenszins in alle gevallen de betrekking van inhaerentie door verbuigingsvormen te kennen. Het zelfstandig naamwoord, dat wegens zijne zelfstandige natuur geene eigenaardige congruentievormen hebben kan, voegt zich slechts onder zekere omstandigheden in geslacht, getal en naamval naar het substantief, tot hetwelk het in betrekking van inhaerentie staat. Slechts het werkwoord congrueert bestendig met zijn subjekt in persoon, en staat diensvolgens in overeenstemming met het subjekt in één der drie personen, en wel in het enkel- en in het meervoud.

2. Er bestaat congruentie, ten eerste, bij een woord, dat tot een ander in de *praedicatieve;* ten tweede, bij een woord, dat tot een ander in de *attributieve betrekking* staat; ten derde, bij een voornaamwoord, dat op een vroeger genoemd zelfstandig naamwoord *terugwijst.*

§ 130.

Over de overeenkomst (congruentie) in de praedicatieve betrekking.

A. *Overeenkomst van het werkwoord met het subjekt.*

Het werkwoord komt met het subjekt overeen *in persoon*, zoowel in het enkel- als in het meervoud.

1. Van den regel, dat het werkwoord *in persoon* met het subjekt overeenkomt, zijn twee uitzonderingen.

1) Is het onderwerp een substantief of een aanwijzend voornaamwoord of wel het persoonl. voornw. *het*, en het praedikaat een persoonlijk voornw., zoo komt het werkwoord in persoon, gelijk mede in getal, met het praedikaatswoord overeen, b. v.: *Die man zijt gij. Degeen, dien gij zoekt, ben ik. Dat zijn*

www.libtool.com.cn

wij. Dit ben ik. Ik ben het. Zij zijn het. Wij zijn het (vergel. § 119. I. 2.).

Aanm. Dat de persoonl. voornaamw. *ik, gij, wij, zij,* hier praedikaten en geenszins subjekten zijn, is duidelijk, Die zinnen toch antwoorden op de vraag: *wie is het?* waar *wie* ongetwijfeld de plaats des praedikaats inneemt, even als in: *wie ben ik? wie zijt gij?* Wel kan in: *ik ben het* (met den klemtoon op het werkwoord en niet op *ik*), *ik* subjekt zijn; maar dan antwoordt de zin niet op: *wie is het?* maar op eene vraag, als deze: *zijt gij gelukkig, gezond?* of diergelijke. Ook antwoordt men op de vraag: *wie is het?* in het Fransch met: *c'est moi*, in het Engelsch met: *it is I;* op de vraag: *zijt gij gelukkig?* in het Fransch met: *je le suis*, in het Engelsch met: *I am*, of *I am so.*

2) Wanneer een betrekkelijk voornw. een der persoonlijke voornaamwoorden *ik, wij, gij*, tot antecedent heeft, komt het praedikaat van dit betrekkelijk voornaamwoord niet met dit zijn subjekt, maar met het antecedent in persoon overeen, b. v.: *Ik, die het u gezegd heb. Mij, die uw oogwenk niet verdïen* (Bilderd.). *Gij, die mij gehoord hebt.* Staat het antecedent in den vocatief, die het persoonlijk voornw. van den tweeden persoon bij zich veronderstelt (§ 124. A. I.), dan staat het praedikaat van den adjektieven afhankelijken zin in den tweeden persoon: *Onze Vader, die in de hemelen zijt.* Zoo ook vroeger met den tweeden pers. enkelv.: *Jhesu, die rustes in den grave* (Maerl).. — In: *zijt gij die brave, die mij uit den nood geholpen heeft*, is *de brave*, en niet *gij* antecedent en daarom staat het praedikaat van den afhankelijken zin in den derden persoon. *Ik ben de Watergod, die 't aardrijk houdt omdolven* (Bilderdijk). Is daarentegen het door den afhankelijken zin bepaalde praedikaat een bloote naam, die geenen van het persoonlijk subjekt onderscheiden inboud heeft, dan komt de persoon van het werkwoord des afhankelijken zins met het subjekt van den hoofdzin overeen, b. v.: *Ik ben Siroes, die mijnen vader vermoord heb.* Min juist zegt Bilderdijk: *gij zult de eerste zijn, die deelen in hun jamm'ren.* Hier ware die *deelt* of *deelen zult* beter, of wel: *gij zult van* of *onder de eer-*

www.libtool.com.cn

sten zijn, *die deelen*, vermits in dit geval *de eersten* aan personen onderscheiden van het subjekt doet denken.

Aanm. Daar *u* in het aanspreken, hoezeer derde persoon (zie § 74. 1. 8).), echter den tweeden persoon beleefdheidshalve vervangt, zoo hoort men vaak: *u zijt*, *u hebt*.

2. Van den regel, dat het spreekwoord *in getal* met het onderwerp overeenkomt, zijn mede eenige uitzonderingen. Zij zijn reeds vermeld in § 101. A. 2.; doch hier voegen wij daarbij nog het volgende:

1) Terwijl verzamelwoorden in het enkelvoud doorgaans hun praedikaat in het enkelvoud bij zich bekomen, behalve in het in § 101. A. 2. 1). *a.* gestelde geval, vindt men echter vooral bij dichters voorbeelden van collektieven met een meervoudig praedikaat, bv. in den Statenbijbel: *Het meerendeel durven* (Phil. 1, 14.). *Toen zochten er een deel* (Vondel). *Toen 't eerste menschenpaar versmolten in den dank* (Bilderd.). Dit laatste is minder juist: *paar* kan slechts dan een meervoud bij zich hebben, als het een tweetal, maar niet, zoo als hier, een echtpaar beteekent; b. v. *daar wonen een paar metselaars*, maar: *daar woont een gelukkig paar*. — Omgekeerd vindt men weleens het praedikaat in het enkelv., waar het verzamelwoord, door een meervoudig subst. gevolgd, ook een meervoudig werkwoord achter zich zou kunnen hebben: *Een aantal Prinsen vraagt haar hand* (Bilderd.). Zelfs veroorlooft Bilderdijk zich te zeggen: *Waar derdhalfhonderd reeds in 't bloed der jaagren baadt*, alsof er stond *een derdhalfhonderdtal*; alsmede: *Waar al wat Schepsel heet*, *naar smachten*. Ja hij schrijft: *Neveldamp*, *die zich zaamlen en dalen*, alsof *nevelen* het antecedent ware.

2) Is het onderwerp hetzij het voornw. *het*, hetzij *dit*, *dat*, en het praedikaat een substantief of substantief voornaamwoord, zoo komt het werkwoord niet met dat subjekt, maar met het praedikaat in getal overeen (§ 119. I. 2.): *Het zijn menschen. Wij zijn het Dat waart gij. Dit zijn wij. Het zijn diege-*

www.libtool.com.cn

nen, *welke* enz. *Dit zijn mijne boeken. Dat zijn de gelukkigste.*

3) Zoo twee of meer enkelvoudige subjekten slechts zaken uitdrukken, die te zamen aan één wezen toekomen, heeft het niets stootends hun praedikaat in het enkelvoud te plaatsen: *Oog en boezem blaakt en brandt* (Bilderd.). Zeide men hier *blaken en branden*, dan zou het zijn, alsof elk lid afzonderlijk in den eigenlijken zin blaakte en brandde. — Dus ook: *De schaamte, woede en spijt vermeestert zijn gemoed* (Bilderd.). *Uw wellust, drift, onmatigheid en zwelgen Plant voort* (dezelfde), waar bovendien de overeenkomst geacht mag worden alleen met het laatstgenoemde subjekt (*zwelgen*) te bestaan. Af te keuren is het wat Bilderdijk zegt: *waar licht en duister mengt*, omdat hier de beide subjekten tegen elkander overstaande begrippen te kennen geven. — Wanneer van twee enkelvoudige subjekten het ééne bij het andere slechts als bloot begeleidend in aanmerking komt, kan het praedikaat in het enkelvoud staan. Zoo zal men zeggen: *De Koning en gevolg wordt verwacht* — Bij eene vereeniging van verschillende, door geen voegwoord verbonden enkelvoudige subjekten staat het praedikaat in het enkelvoud en komt dus alleen met het laatste in getal overeen, ten einde de veelvuldigheid der subjekten te beter te doen uitkomen: aldus toch vult men het praedikaat bij elk der subjekten in de gedachte aan, en staat alzoo bij elk afzonderlijk stil; b. v.: *Het woonhuis, de schuur, de molen is afgebrand. Zijn goed, zijn roem, zijne eer is verloren.* — Ten voorbeeld, dat, bijaldien het praedikaat een uit meer dan één lid samengesteld subjekt voorafgaat, het met het eerste naamwoord van het subjekt in getal overeenkomen kan, strekken deze dichtregelen: *Klink' na zeegrijke oorlogstochten Pauk, bazuin, en veldtrompet* (Bilderd.). *Toen sloegh zijn hart en al zijn aders Van schrick* (Vondel).

4) Wanneer eene uitdrukking, bestaande uit een meervoudig subjekt, door een deelwoord gevolgd, zoo veel beteekent, als aangeduid zou kunnen worden door den infinitief van het

www.libtool.com.cn

werkwoord, waarvan het deelwoord gebezigd wordt, met dat subjekt tot bepaling, dan staat het praedikaat in het enkelvoud: b. v.: *Twee boeken, aandachtig gelezen, doet meer af, dan twintig doorbladerd;* d. i., *het aandachtig lezen van twee boeken* enz. *Tien penningskens, uit liefde uitgereikt, zegt meer, dan tien guldens, met onwil weggeschonken.*

B. *Het adjektief in de praedicatieve betrekking.*

1. Het adjektief, praedicatief gebruikt, blijft onverbogen, b. v. *mijne kinderen zijn voorspoedig* (zie § 65. II. 1.), behoudens de uitzondering ten aanzien der telwoorden *veel* en *weinig*, b. v.: *mijne moeiten zijn vele; de arbeiders zijn weinige* (zie § 86. 2. 8).).

2. Hieruit volgt, dat wanneer een bijvoegelijk naamwoord of elk ander bijvoegelijk gebruikt woord in verbogen vorm als praedikaatswoord optreedt, het niet als praedikatief adjektief voorkomt, maar:

1) Als *substantief*, b. v.: *Het is een vreemde. Zij* of *het is eene dwaze. Ik ben de schuldige. Hij heet de rechtvaardige. Gij zijt de rechte.*

2) Als *attributief adjektief*, waarbij een substantief, in de gedachte wordt aangevuld. — Zeer zelden doet zich het geval voor, dat een adjektief in het praedikaat met het lidwoord *een* (en dus in het meervoud zonder lidwoord) attributief voorkomt. Uitdrukkingen als: *zijne keus was eene gelukkige* (hetgeen in het meerv. zou moeten zijn: *hunne keuzen waren gelukkige*); *zijne stemming was eene geduldige*, hebben in onze taal iets gezochts. Wij zeggen liever: *hij deed eene gelukkige keus, hij onderscheidde zich door eene geduldige stemming*, en schroomen niet het zelfst. nw. te herhalen in zinnen als: *een onderhoudend boek is daarom nog geen nuttig boek*, in plaats van: *is daarom nog geen nuttig.* Het is waar, dat goede schrijvers deze constructie soms niet vermijden, b. v.: *Kan het bevreemden, dat deze strijd tusschen den goedhartigen en den sterken*

www.libtool.com.cn

een hardnekkige werd (Beets). Voorts dient men wel te zeggen: *deze hoek is een rechte; deze lijn is eene kromme;* minder geschikt toch ware: *deze hoek is recht, deze lijn is krom,* vermits men hier geene toevallige eigenschap eens hoeks of eener lijn opgeeft, maar eene bijzondere soort van hoek of lijn bedoelt, welke door de attributieve verbinding dier adjektieven met deze substantieven aangeduid wordt. — Doch *met het bepalende lidwoord* komen zoo eigenlijke adjektieven als adjektief gebruikte woorden regelmatig attributief in het praedikaat voor, en wel de adjektieven *in den overtreffenden trap,* b. v.: *de rechte weg is de kortste; Gods raad is de beste; de zoete druiven zijn de beste,* ook omgekeerd: *de beste druiven zijn de zoete,* waar *de zoete* niettemin het onderwerp blijft; *van alle steden van Nederland is Amsterdam de grootste; deze rivier is de diepste* (niet *het diepst,* hetwelk dan te pas zou komen, als men de verschillende diepte der rivier op verschillende punten vergeleek, vergel. § 69. III. 2.). Ook met het bezittel. voornw. wordt de superlatief attributief in het praedikaat gebruikt: *deze hoed is mijn beste,* en dus ook: *die zoon was zijn eenige; het was mijn eenige,* daar *eenige* naar het begrip een superlatief is. Desgelijks de rangschikkende telwoorden: *Dit hoofdstuk is het eerste, hij was de tiende.* Het aan te vullen substantief kan ook in een volgenden partitieven genitief vermeld staan, b. v.: *de olifant is het grootste* (namelijk *dier*) *van alle landdieren; de Mississippi is de grootste van Noord-Amerika's rivieren. Zij is de tweede mijner dochters.* — Met het substantief, dat in den partitieven genitief staat, behoeft het attributieve adjektief niet noodwendig in geslacht overeen te komen, wanneer er verschil tusschen het grammatisch en het natuurlijk geslacht bestaat, b. v.: *Jantje, de eenige onzer kinderen; Louise is de schoonste dezer meisjes.* — Ook de bezittelijke voornaamwoorden, in het praedikaat voorkomende, staan attributief, door het bepalende lidwoord voorafgegaan: *deze hoed is de mijne; het is de mijne* (zie § 75. 2 en 3.) — Eindelijk, alle adjektieve voornaamwoorden komen, als zoodanig,

www.libtool.com.cn

slechts attributief in het praedikaat voor, en congrueeren dan natuurlijk met het in te vullen substantief, b. v.: *Is het deze of die? Hij is dezelfde. Het zijn dezelfden. Welke is het? Het zijn anderen. Het is er een* (waar *een* onbepaald voornw. is, § 81. I. 2.). *Hij is een mijner vrienden. Daar is er eene. Zij is eene mijner bekenden.*

Aanm. Praedicatief staat het adjektief bij het objekt, behalve bij de werkwoorden, vermeld in § 125. A. II. 3., nog daar, waar het de gesteldheid aanduidt, in welke het objekt de werking ondergaat, b. v.: *Ik verliet hem stervende. Men liet hem dood* (of *voor dood*) *liggen. Zij droegen hem gewond weg.* Bij *hebben* bezigen de Ouden het adjektief mede praedicatief aldus: *de ogke had hi schoon; hi had den rouwe groot*, waar wij zeggen: *hij had schoone oogen, grooten rouw.*

C. *Het substantief in de praedicatieve betrekking.*

I. Wanneer een zelfstandig naamwoord of zelfstandig voornaamw. door middel van het werkwoord *zijn* of een der abstrakte werkwoorden *worden*, *schijnen*, *blijven*, *heeten*, als praedikaat aan het subjekt wordt verbonden, komt het met dit laatste in *naamval* overeen, en staat dus in den *nominatief;* doch in getal en geslacht komt het met het subjekt niet noodwendig overeen.

II. 1. Dient tot praedikaat een werkelijk *substantief*, alsdan bestaat in verschillende gevallen al of niet overeenkomst in *getal* en *geslacht.*

1) Wordt een meervoudig of uit meer dan één substantief bestaand subjekt door het praedikaat tot een enkelvoudig begrip samengevat, hetwelk door middel van een zaaknaam, in 't bijzonder een stofnaam of verzamelwoord, of door middel van een abstrakt substantief geschiedt, dan staat het praedikaat natuurlijk in het enkelvoud, en aldus heeft er tusschen het subjekt en het praedicatieve substantief geene overeenkomt in *getal* plaats. B. v.: *Man en vrouw zijn één lichaam. Zij zijn één hart en ééne ziel. Twaalf stuks zijn een dozijn. Gij zijt het zout der aarde. Zij zijn een speelbal van hunne driften.*

www.libtool.com.cn

Brave ouders zijn het beste voorbeeld voor hunne kinderen.

In alle andere gevallen moet het substantief, dat tot praedikaat dient, met het subjekt in getal overeenkomen. B. v.: *De leeuw is een roofdier. Leeuwen zijn roofdieren. De kat en de hond zijn huisdieren. Hij is mijn vriend. Zij zijn mijne vrienden.*

2) *a.* In *geslacht* moet het substantief, dat tot praedikaat dient, slechts dan met zijn subjekt overeenkomen, als een *persoonlijk subjekt* tot zijn praedikaat een *qualitatief* of als zoodanig gebruikt zelfstandig naamwoord bekomt, hetwelk het geslacht door den woordvorm onderscheidt. Bij voorb.: *Hij is mijn vriend. Zij is mijne vriendin. Hij is een dichter. Zij is eene zangeres.* Evenwel wordt ook hier wel eens, waar het praedikaatssubstantief in het vrouwel. geslacht zou moeten staan, de geslachtsovereenkomst verwaarloosd. Gelijk men eene vrouw een *engel* mag noemen, hoort men eene vrouw niet zelden van zich zelve zeggen: *ik ben een vriend van orde; ik ben er een vijand van*, waar *vriend*, *vijand* zoo veel als het abstrakt hoedanigheidsbegrip *genegen*, *ongenegen*, beteekenen; ja zelfs: *nu ben ik weer versch man; zij blijft altijd de oude knecht; zij is een letterknecht*, terwijl eene gewoonlijk door en van mannen gebezigde uitdrukking op vrouwen wordt toegepast. Bilderdijk zegt ergens: *zijn geliefde werd zijn redder*, waar hij van een meisje spreekt. Wanneer het praedikaatsnaamwoord van het onzijdig geslacht dient te zijn, wordt de overeenkomst in geslacht noodzakelijk gemist: *Louise is een mooi meisje. Zij is een goed wijf.*

Aanm. Waar in de *Beatrijs* (v. 693) gelezen wordt: *Maria es soe wel u vrient*, is *vrient* een adjektief en *u* de datief. Ten onrechte heeft de uitgever hier *u* in *dijn* veranderd, om eene gelijkmatigheid in het aanspreken met *du* te verkrijgen, die de auteur verwaarloosd heeft.

b. Wanneer een *zaaknaam* een qualitatief of als zoodanig gebruikt substantief tot praedikaat bekomt, voegt zich het praedikaat gaarne in geslacht naar het subjekt. B. v.: *De ondervinding is de beste leermeesteres. De zon is de koningin van*

www.libtool.com.cn

den dag. De hoop is de troosteres der ongelukkigen. En hier is de zinnelijkheid onzer natuur de eerste vijandin onzer deugd (Borger). *Dikwijls is grievende smarte de alleenheerscheres in den lijdenden boezem* (dezelfde). *Zoo mij d'ervarenheit de leidsvrouw van de zaken — niet gansch en heeft misleit* (De Decker).

Noodwendig is evenwel deze geslachtsovereenkomst niet. Waar de spreker de zaak personifieert, maakt hij den praedikaatsnaam mannelijk of vrouwelijk, al naar dat hij zich de zaak als een' mannelijken of als een' vrouwelijken persoon voorstelt: de vrije geest kon zich niet laten boeien door een in zekeren zin toevallig grammatisch geslacht van den naam van het gepraediceerde onderwerp. Wel is waar, wanneer het subjekt mannelijk is, klinkt het soms hard, daaraan een vrouwelijken naam tot praedikaat te geven. Van *den hoogmoed* als van *eene verleidster tot dwaze stappen* te spreken, gaat kwalijk, maar het heeft niets stootends *de hoop den besten trooster der ongelukkigen*, *de zonde een vijand van de rust onzes gewetens* te noemen, en met Bilderdijk te zeggen: *verbeelding*, *dartle slaaf der zinnen*. Zoo heet (Gal. 3, 24.) ook *de wet onze tuchtmeester*. Evenwel van den *Godsdienst* als *eene troosteres* te spreken, is bijna noodzakelijk, omdat men den godsdienst zich als een vrouwelijke persoon denkt. Zoo noemt ook Broekhuizen den *dageraat*, *bodinne van den dag*, en Wellekens hem *bodinne van het licht*. Waar De Decker zegt: *O lieffelycke dood*, *o stilster aller smarten*, is bij hem het woord *dood* van het vrouwel. geslacht. Vollenhove noemt *de Min*, *koningin;* doch Antonides noemt haar *koning;* Hooft heet de *zon*, *moeder zulker klaerheydt;* doch Vondel heet haar *alzienden Vader* en *Vorst des lichts;* De Decker, *Vorst der Hemellichten;* ja, Hooft spreekt van *de zee*, *de Vader aller meeren*. Iets anders is het, wanneer een taalkundig mannelijk woord een vrouwelijk wezen te kennen geeft: dan vermag het praedikaat van het vrouwelijk geslacht te wezen. Zoo noemt Vondel *den regenboog* (*Iris*) *kamerjoffer van Juno*, en De Decker *den ouderdom de oprechte Moeder van de ervarenheid*, en zegt Moonen: *o Heilige Avont*,

www.libtool.com.cn

word Moeder van den Mai. — Is het subjekt *onzijdig* dan is de geslachtsovereenkomst onmogelijk, en men bezigt gemeenlijk het praedikaatssubstantief in den mannelijken vorm, b. v. *Het geluk is een aangename medgezel op den levensweg.*

Aanm. In de *Geboortklok van Willem van Nassau* heeft Vondel aanvankelijk geschreven:

. . . . . *Zang, boeister van 't gehoor,*
Zang, die de ruwste ziel lokt spelen buiten 't oor.

Hier dacht hij zich onder *zang*, eene der *Muzen*. Later echter heeft hij die schoone taal, naar het schijnt, te stout gevonden, en hij heeft, *de Prieelnymf*, die hij had aangeroepen, gevraagd hem te vergunnen, *met lieflijk maatgezang te boeyen 't wuft gehoor, En d'allerruwste ziel te lokken buiten 't oor.* Bij Wagenaar (XIX, 445) vind ik: *Vijandin van alle Hoven, stelt het Hof van Londen alles in 't werk;* en elders (449): *de twee Hoven, vijandinnen der vrede.* Deze stoutheid (een vrouwelijk praedikaat bij een onzijdig subjekt) zou men bij dien schrijver niet wachten; maar men neme in aanmerking, dat die plaatsen uit het Fransch vertaald zijn, waar *Cour* vrouwelijk is en men van *Cours ennemies* spreken moet.

c. Is het praedikaatssubstantief geen qualitatief, en dus een voor geslachtsverandering onvatbaar zelfstandig naamwoord, dan komt natuurlijk de geslachtsovereenkomst met het subjekt in het geheel niet in aanmerking, b. v.: *de linde is een boom; de hond is een huisdier; de zoon is de hoop der ouders, de dochter hun trots. Wat is de krijgh een woest verslindend dier!* (Vondel).

Aanm. Wanneer een der onzijdige voornaamwoorden *het, dit, dat,* de plaats van het subjekt bekleedt, kan er natuurlijk niet anders dan toevallig overeenkomst in geslacht of getal bestaan; b. v.: *Het is mijn vader; dit is mijne moeder; dat zijn brave jongens.* Wel kan het noodig zijn te zeggen: *deze is mijn vriend; die is mijne dochter;* doch alsdan heeft er eene uitdrukkelijke aanwijzing van een of meer tegenwoordige personen ter onderscheiding van anderen plaats.

2. Ook wanneer een *zelfstandig voornaamwoord* tot praedikaat dient, bestaat er in verschillende gevallen al of niet overeenkomst in getal en geslacht.

1) Is het praedikaat een *persoonlijk voornaamwoord*, dan komt het met zijn subjekt in getal en geslacht overeen, wanneer dit subjekt een substantief of zulk een voornw. is, dat

www.libtool.com.cn

een persoonlijk voorwerp bepaald aanwijst. B. v.: *die belangwekkende gemaskerde was zij. Die ben ik.* Maar is het subjekt een der onzijdige voornaamwoorden *het, dit, dat*, dan is er geene overeenkomst met het persoonlijk voornaamwoord, dat tot praedikaat dient, mogelijk; b. v.: *Dat ben ik; gij zijt het; zij is het; dit zijn wij.* — Het vragende *wie*, als praedikaat, heeft natuurlijk eenen persoonsnaam tot subjekt: *Wie is die man? Wie is deze vrouw? Wie zijn die personen?* Doch deze persoonsnaam kan ook van het onzijdig geslacht wezen: *Wie is dat kind? Wie is dat wijf?*

2) Het vragende *wat*, als praedikaat, moet noodwendig gebruikt worden, al is het subjekt mannelijk of vrouwelijk of ook een meervoudig substantief: b. v.: *Wat is de roem? Wat is de eer? Wat zijn al die plichtplegingen? Wat is die man?*

Aanm. Het onzijdig geslacht bij de zelfstandige voornaamwoorden is van anderen aard, dan bij de zelfstandige naamwoorden: het duidt, niet als bij deze, onverschilligheid van geslacht aan, maar het geeft een *feit* (factum) in tegenoverstelling van een *persoon* (factor) te kennen. Dus kan er eigenlijk van congruentie geen sprake zijn, waar (als in: *dat is hij*) eenig waargenomen feit gezegd wordt voor dezen of genen persoon te houden te zijn, of (als in: *wat is die man?*) naar de feitelijke wijze van bestaan van iemand gevraagd wordt.

3) Het onzijdige voornaamwoord *het* (*dat*) dient als de plaatsvervanger van elk bijvoegelijk of zelfstandig praedikaat en laat zich als zoodanig met subjekten van elk geslacht en getal verbinden. Het is een verkorte uitdrukking voor: *hetgeen ik daar zeg*, en is hier dus een bepalend voornw. (zie § 77. 2. Aanm. 2.). B. v.: *Maria is te jong; Johanna is het ook. Het gezelschap bestond uit geleerden, en daar wij dat niet zijn* enz. *Zijt gij de moeder van dien braven zoon? Ik ben het. — Zijn zij de studenten, van welke gij mij gesproken hebt? Zij zijn het. — Gewis, indien de jaren der jeugd voor elk, wie hij zij, de gouden eeuw des levens mogen heeten, zij zijn het in waarheid en in dubbele mate voor de Akademische jongelingschap!* (v. d. Palm).

Aanm. 1. Ook bij andere werkwoorden, dan het abstrakte werkwoord *zijn*, kan een substantief komen om hetzij aan het subjekt, hetzij aan het objekt,

www.libtool.com.cn

eene nadere bepaling toe te voegen. Ook dan staat dit substantief in de praedicatieve betrekking, maar wordt door middel van de partikel *als* (soms door middel van het voorzetsel *voor*) met het subjekt of objekt verbonden. Bij v.: *Hij slaat als* (of *voor*) *een bedrieger bekend. Hij doet zich als een vreemdeling voor.* Bij het transitieve *heeten* en bij *noemen* wordt met het objekt een substantief als bepaling verbonden zonder tusschenkomst van *als*. Zie § 125. A. II. 2. — Het praedicatieve *meester* in *meester zijn* of *worden* en *meester maken* drukt het geslacht noch het getal uit des substantiefs, tot welks bepaling het strekt, vermits het een adjektief en geen substantief is, aldus: *zij werden hen* (voor *hunner*) *spoedig meester. De vorstin maakte zich van de stad meester.* Bilderdijk gebruikt het woord *heer* en zijn tegengestelde *slaaf* evenzoo: *Onzinnigen, die u heer acht van uw lot. Koningen, wat maakt ge u slaaf van 't hoofdloos onverstand.*

Aanm. 2. Het gebruik des substantiefs als praedicatieve bepaling, door middel van het woordje *als* met het werkwoord verbonden, is, wat den vorm betreft, niet onderscheiden van het gebruik des substantiefs als attributieve bepaling aan een ander substantief toegevoegd. Niettemin is het logisch onderscheid tusschen de praedicatieve en de attributieve verbinding eens substantiefs met een ander behoorlijk vast te houden. De bepaling is praedicatief, wanneer zij een noodwendig bestanddeel van den zin uitmaakt; zij is attributief, wanneer zij, als nadere uitbreiding, des noods gemist zou kunnen worden. Men vergelijke slechts: *ik beschouw hem als mijnen vriend*, waar de woorden *als mijnen vriend* eene praedicatieve, met *ik vereer hem als mijnen vriend*, waar dezelfde woorden eene attributieve bepaling uitmaken, voorts: *hij staat als bedrieger bekend*, met: *hij verdient als bedrieger geen vertrouwen.*

§ 131.

Over de overeenkomst in de attributieve betrekking.

A. *Het adjektief in de attributieve betrekking.*

Over de attributieve verbinding der eigenlijke bijvoegelijke naamwoorden en der bijvoegelijk gebruikte woorden met substantieven is gesproken in § 71 en 72. Hier hebben wij nog slechts over de plaats, die het attributieve adjektief ten aanzien van zijn substantief inneemt, en over het adjektief als *attributieve toevoeging* gebezigd, te handelen.

Aanm. Alle attributieve verbinding van een bepalend woord met een substantief heeft een bijvoegelijken zin tot inhoud: *de goede man*, is zoo veel als:

www.libtool.com.cn

de man, die goed is; dus is zij eigenlijk op zinsverkorting gegrond; zij is de hoogste graad van zinsverkorting. Blijft het attributieve woord (bijvoegelijk of zelfst. naamwoord) meer op zich zelve staan, dan bestaat er eene zoogenaamde *attributieve toevoeging*, wanneer de betrekking zich door eenen exponent: *als* of, *mits* laat aanduiden (zie § 123. B. II. 2. 2). *b.* Aanm.), of door *bijgenaamd* laat omschrijven, of als *epexegese* (nadere verklaring) laat opvatten. In alle andere gevallen heeft de op zich zelf staande bepaling niet alleen het wezen, maar ook den naam van *zinsverkorting.*

1. De plaats van het attributieve adjektief is thans vóór het substantief. Tot in de vijftiende en de zestiende eeuw veroorloofden de dichters zich nog om der maat en des rijms wille het achter het substantief te plaatsen, b. v.: *die ridder fel* (Walew.); *sijn vollek koen* (Datheen); *den vroeden loos* (Coornhert); *eerebeelden danklijk* (Hooft), en een enkel maal ziet men een dichter van onze dagen, wanneer hij een ouderwetschen vorm nabootst, hen hierin navolgen. De plaatsing van het adjektief achter het substantief bezigen wij overigens nog slechts, behalve in het formulier van den eed: *Zoo waarlijk helpe mij God almachtig*, in de uitheemsche staatkundige titels: *Staten-Generaal*, *Procureur generaal*, in het meerv. *Procureurs generaal*, enz., alsmede in de volgende, alleen in den vocatief gebruikte uitdrukkingen, waarin het substantief en het adjektief eene samenkoppeling vormen: *manlief*, *vriendlief*, *vaderlief*, *jongenlief*, *vrouwlief*, *meisjelief*, *kindlief.*

Aanm. Er is een tijd geweest, dat, niet alleen in onze Gewesten, maar ook in Duitschland, het bijvoegelijk naamwoord gevaar liep geheel onverbogen gelaten te worden, gelijk het in het Engelsch geschied is. Doch vond zich het adjektief vóór zijn substantief geplaatst, zoo zou het zich in onverbogen vorm in de meeste gevallen niet vloeiend met dit substantief hebben kunnen verbinden, terwijl de verbuigingsuitgang een verbindingsmiddel met het substantief uitmaakte. Aldus werd (zoo het schijnt) de verbuiging van het adjektief ten onzent gered. Van zijn substantief gescheiden, raakte het adjectief zijne verbuiging kwijt. Kwam het dus onmiddellijk achter zijn substantief, zoo kon die onverbuigbaarheid, daar men aan de verbuiging van het adjektief gewoon was, niet anders dan hard klinken: vandaar dat men op den duur het adjektief achter zijn substantief niet geduld zal hebben.

2. Als *attributieve toevoeging* staat het adjektief op zich zelf achter het substantief, en wel hetzij verbogen en van het lid-

www.libtool.com.cn

woord of een bijvoegelijk voornaamw. voorafgegaan, hetzij onverbogen.

1) Met het bepalende lidwoord staat het adjektief als attributieve toevoeging achter eigennamen, ter nadere onderscheiding van den persoon, of wel als bijnaam; b. v.: *Willem de eerste*, *Hendrik de vierde*, *Karel de Groote*, *Lodewijk de Goede*; *Blanka*, *de overschoone* (Bilderd.). — Ten einde de hoedanigheid, door het adjektief uitgedrukt, sterker te doen uitkomen, plaatst men het voorts, doch slechts door een bijvoegelijk voornaamwoord verzeld, achter persoonsnamen, zoo eigen als gemeene namen; b. v.: *Mijne zuster*, *die lieve*, *sprak mij moed in. Zijn neef*, *die looze*, *wist hem om den tuin te leiden. Mijn zoon*, *mijn eenige.* Zie over de verbuiging des substantiefs met zulk eene attributieve toevoeging, beneden, B. I. 1. 1).

2) Onverbogen kan het adjektief of deelwoord zijn substantief naamw. of voornaamw. slechts vergezellen, wanneer het aan een ander adjektief gepaard is, b. v.: *'t Morgenroosjen*, *moê en mat* (Bilderd.), of eene bepaling bij zich heeft, b. v.: *'t Veldkruid*, *van den middag flaauw* (dezelfde). *Zijn broeder*, *niet traag*, *schoot toe. Hij*, *niet linksch*, *was gereed. Hij*, *te groot voor aardschen troon* (Bilderd.). — Al is ook de bepaling met het adjektief tot één woord samengesmolten, niettemin vermag het, bij wijze eens verkorten zins, aan het substantief toegevoegd te worden, hetgeen alsdan een bijzonderen nadruk teweegbrengt, b. v. *Langs rotsen*, *torenhoog* (Tollens).

Aanm. De reden, waarom het adjektief, slechts aan een ander adjektief gepaard of van eene bepaling voorzien, achter zijn substantief mag komen, is hierin te zoeken, dat het, daar alleen staande, den schijn van een slordig archaïsmus, als het *vollek koen* van Datheen, zou mede brengen.

B. *Het substantief in de attributieve betrekking.*

Een substantief kan als attributieve bepaling bij een ander substantief of bij een zelfstandig voornaamwoord gevoegd worden, hetzij *onmiddellijk*, hetzij *door middel van de partikel als.*

www.libtool.com.cn

Het toegevoegde substantief staat in de betrekking van inhaerentie tot het substantief, dat door hetzelve bepaald wordt (§ 120. I. 2. 1).), en moet alzoo daarmede in naamval en getal overeenkomen, hoezeer de overeenkomst in naamval meestentijds niet door een bijzonderen grammatischen vorm kan worden uitgedrukt.

Nu eens staat het bepaalde, dan weder het bepalende, dat is, het attributief toegevoegde substantief vóór het andere, doch altijd is het gemakkelijk uit te maken, welk van beide het attributief toegevoegde substantief is. Zulk eene toevoeging toch strekt om de kategorie te doen kennen, waartoe zeker persoon of voorwerp behoort. Alzoo is het substantief, hetwelk nevens een individueelen naam eene zekere soort of hoedanigheid, of nevens een soortnaam een geslacht of meer omvattende soort te kennen geeft, het attributief toegevoegde substantief. Dus is in: *Koning Willem*, *koning*, en in *Johannes de dooper*, *dooper*, maar in: *de vogel specht*, *vogel* het toegevoegde substantief. Slechts een ter onderscheiding eens persoons dienende bijnaam staat regelmatig achter den eigennaam: *God de Vader*, *Hendrik de Vogelaar*, *Willem de Veroveraar*.

I. Het *onmiddellijk* toegevoegde substantief komt òf bij een *zelfstandig naamwoord*, òf bij een *zelfstandig voornaamwoord*, of de toevoeging is van dien aard, dat zij *zoowel* achter een *zelfst. naamw. als* achter een *zelfst. voornaamw.* kan komen.

1. Als het bepalende substantief bij een *zelfstandig naamwoord* komt, is:

1) Dit nader bepaalde substantief een *eigennaam*; het bepalende een soortnaam of qualitatief zelfstandig naamwoord. Bij voorb.: *De treurspeldichter Sophocles; Johannes de Evangelist; Mijn broeder Hendrik; De apostel Paulus; Het koningrijk Beieren; De provincie Gelderland; De stad Haarlem; De berg Sinai; De rivier de Rijn; De maand Mei.* Slechts als het bepalende woord als bloote titel vóór eenen eigennaam komt (*Keizer Karel*, *Professor B.*, *Vrouw L.*, enz.), ontbreekt het lidwoord (zie § 82. I. 2. 3).). — Over de verbuiging van

www.libtool.com.cn

op zulk eene wijze verbonden substantieven is het volgende op te merken. Hoogst zelden bezigt men in onze tegenwoordige taal een eigennaam, met een gemeenen naam of zelfstandig bijvoegelijk naamwoord als attributieve toevoeging *achter* zich, in den onomschreven genitief. Waar dit echter het geval is, moeten beide, de eigennaam en het toegevoegde substantief, den genitiefvorm verkrijgen: b. v.: *De liefde Gods des Vaders* (waar *God* als eigennaam te beschouwen is); *Johannes des Doopers boetpredikatiën.* Doch hard voor ons oor is: *Willems des Veroveraars karakter; Lodewijks des Heiligen kruistocht; Karels des Grooten veroveringen*, en: *het karakter Willems des Veroveraars* enz. laat zich evenmin zeggen als *het karakter Willems* zonder toevoeging. In de gemeene schrijftaal omschrijft men dus dien genitief door middel van het voorzetsel *van*, en in de gesprokene taal bezigt men buitendien nog eene andere spraakwending: men koppelt den eigennaam met zijn toegevoegd substantief of adjektief tot een enkelen eigennaam samen, en plaatst dan het teeken des genitiefs (*s*) achter dit laatste, op deze wijze: *Hendrik-de-Vogelaar's verdiensten; Karel-de-Groote's roem.* — Staat de attributieve toevoeging *vóór* den eigennaam, alsdan is de genitief in gewoon gebruik, en wederom staan beide, het toegevoegde substantief en de eigennaam, in den genitiefvorm, mits de genitief sta vóór het substantief, waarvan hij afhangt; b. v.: *'s Konings Davids psalmen; des dichters Vondels werken; mijns broeders Karels dood; zijns vriends Meijers begrafenis.* Staat de genitief achter het substantief, waardoor hij geregeerd wordt, dan blijft de eigennaam onverbogen, b. v.: *De krijgsmacht des koningrijks Pruisen; de bevolking der provincie Gelderland; de begrafenis zijns vriends Meijer; de komst des Heeren Müller; de dood mijns broeders Karel; de werken des dichters Vondel.* — Een gemeene naam als bloote titel vóór een eigennaam komende blijft onverbogen, doch de eigennaam neemt het teeken des genitiefs aan: *Professor Wijttenbachs lessen; Keizer Karels graf; koning Willems krijgsbedrijven; Hertog Alba's komst;*

www.libtool.com.cn

Doctor Luthers Bijbelvertaling; Oom Willems verjaardag; Tante Mietjes sterfdag: Mijnheer Meijers vertrek; Moeder Anna's goedheid. — Zelfstandig gebruikte adjektieven als attributieve toevoeging voorkomende, kunnen niet als werkelijke substantieven beschouwd worden, en mogen dus in den datief en accusatief den uitgang *n* niet missen; men schrijve dus: *Hij bewondert Karel den Grooten; de kruistocht van Lodewijk den Heiligen. Hij kent Lodewijk den Veertienden allen lof toe.*

2) Het nader bepaalde zelfstandig naamwoord is een *soortnaam* en de attributieve toevoeging insgelijks een soortnaam, doch die een *meer omvattende* soort te kennen geeft; b. v.: *de vogel specht; het bloempje vergeet-mij-niet.* Hier heeft de soortnaam, die het bepaalde woord uitmaakt, eenigermate het karakter van een eigennaam, en blijft hij in den genitief onverbogen: *des vogels specht.* — Tot dezelfde kategorie behoort bepaaldelijk de vereeniging van eenen meer algemeenen titelnaam, als *Heer, Mevrouw*, met eenen titelnaam van engeren omvang, b. v.: *Mijnheer de Baron, Mevrouw de Gravin, Mijnheer de Doctor*, of met eenen verwantschapsnaam, die dan meest een bezittelijk voornw. vóór zich heeft: *Mijnheer uw vader; Mevrouw zijne, mijne* of *onze moeder; Mejuffrouw hare zuster;* ook: *Mijnheer de vader van mijnen vriend.* De vrouwelijke titelnamen worden aldus niet in het meervoud gebruikt: men zegt nimmer: *Mevrouwen uwe moeders, Mejuffrouwen zijne zusters;* aldus is die beleefdheidsvorm bepaaldelijk tot één persoon gericht of wordt hij met betrekking tot één persoon aangewend, en is hij minder van toepassing, wanneer men tot meerderen het woord voert of van meerderen gewaagt. Maar van den mannelijken titelnaam laat zich het meervoud gebruiken: *Mijne heeren uwe vaders, Mijne heeren de doctoren*, daar in denzelven de beide bestanddeelen (*mijn* en *heer*) voor het aannemen des meervouds vatbaar zijn, waardoor hij eenigermate het karakter van blooten titelnaam verliest. — Bij het aanspreken van den persoon, wien men den titel geeft, dus in den vocatief, kan men den naam *heer* aanwenden, en laat dan het artikel vóór den vol-

www.libtool.com.cn

genden titelnaam weg: *Heer Graaf, vergun mij* enz., is even goed als: *Mijnheer de Graaf, vergun mij;* zoo ook: *Heer Docter!* — Vóór verwantschapsnamen vermijde men achter den titelnaam *Mijnheer* het bezittel. voornw. *mijn* te gebruiken om de onaangename herhaling te voorkomen; dus niet: *Mijnheer mijn oom*, maar, ten minste bij het aanspreken: *Mijnheer en oom*, anders kortweg: *mijn oom*, — *Heer* met het lidw. *de* wordt in onze taal niet vóór titels gebruikt; dus niet: *de Heer de Doctor*, noch ook: *De Heer Doctor*, evenmin als: *Zijn Heer Vader*, *Uwe Mejuffrouw zuster*. — Daar die titels *Mijnheer*, *Mevrouw* enz. bij voorkeur tot de taal des gezelligen verkeers behooren, zoo komt met hen de genitief nagenoeg altijd omschreven voor: *de brief van Mijnheer uwen Vader*, niet: *Mijnheeren uws Vaders*, noch *Mijnheer uws Vaders;* doch wel met den genitief vóór het woord, waarvan hij afhangt, en met onverbogen bepalingen: *Mijnheer uw vaders komst* (zie § 59. 4. Aanm.).

Aanm. De betrekking, waarin de naam van eene maat of gewicht tot een volgenden stof- of soortnaam staat (b. v. *een glas wijn*, *een pond vleesch*), kan als die der attributieve toevoeging opgevat worden, hoezeer eigenlijk en oorspronkelijk de stof- of soortnaam in de betrekking van den genitief staat tot den naam der maat of des gewichts en bij gevolg van denzelven afhankelijk is (zie § 127. B. II. 1.). Insgelijks is de oorspronkelijk afhankelijke betrekking verduisterd in uitdrukkingen als: *de familie Meijer* (eigenlijk: *van de Meijers*); *het regiment Schwarzenberg; de Prinses Frederik;* (voor: *de Prinses, gemalin van Prins Frederik*); *het huis Hope en Compagnie*. Omgekeerd is eene oorspronkelijke attributieve betrekking in eene betrekking van afhankelijkheid verkeerd, wanneer men zegt: *de stad van Zutfen, het keizerrijk van Rusland.*

2. Bij het *persoonl. voornw.* van den eersten en van den tweeden persoon kan een substantief (of als zoodanig gebruikt adjektief) als attributieve toevoeging komen. Het substantief staat dan altijd zonder lidwoord en achter het voornwoord. Bij voorb.: *Ik dwaas. Mij dwaas. Wij menschen. Ons zondenslaven* (Bilderd.). *Gij ongelukkige. U rampzalige. Gij dapperen. Wee u, gij geveinsden.* — Het persoonl. voornw. van den derden persoon wordt aldus niet gebezigd, omdat de uit-

www.libtool.com.cn

drukking door zekere levendigheid is gekenmerkt, die vooral te pas komt, waar men zich gedrongen gevoelt, hetzij zich zelven, hetzij een tegenwoordigen of tegenwoordig gedachten persoon met zekere eigenschap te bestempelen. — Ook een door een attributief adjektief voorafgegaan substantief kan als attributieve toevoeging achter een persoonlijk voornw. komen: *ik, arm kind. Mij, goeden bloed. Gij, goede ziel. Wie zijn wij, wriemlend wormgebroed, Dat gij er 't oog op slaat?* (Bilderd.). *Mij, nietig aardekroost* (dezelfde). Achter het voornaamwoord van den tweeden persoon wordt het substantief geacht in den vocatief te staan: alzoo heeft dan het adjektief den vorm van den nominatief: *u, arme man.*

Aanm. In plaats van *ik dwaas, gij rampzalige*, zegt men ook: *dwaas daar ik ben; rampzalige daar gij zijt.* Deze wijze van uitdrukking schijnt verklaard te kunnen worden uit eene uitlating van het betrekkelijk voornaamwoord, zoodat *daar ik ben*, in dat voorbeeld staan zou voor: *die ik daar ben.* De zegswijze: *liefdadig, als hij was, had hij alles veil*, die aan het Engelsch herinnert, schijnt hare verklaring te vinden in de uitlating van het bijwoord *zoo*, waarvan *als* het correlatief is; op deze wijze: *zoo liefdadig als hij was*, enz. Wij zouden hier derhalve dezelfde weglating hebben, die wij aantreffen, waar sommigen schrijven: *zijn broeder, vroom als goed, vergaf het hem uit christelijke liefde*, voor: *zoo vroom als goed.* — Reeds bij Wagenaar (XV, bl. 12) vind ik: *Maastricht, afgescheiden als het was, kon den Staaten in tijden van oorlog van kleinen dienst zijn.*

3. De attributieve toevoeging eens substantiefs, welke zoowel achter een zelfstandig naamwoord, als achter een zelfstandig voornaamwoord kan komen, heet *appositie* (*bijstelling*). Het in de appositie staande substantief komt noodwendig in *naamval* en *getal* overeen met het zelfstandig naamwoord of voornaamwoord, tot welks bepaling het strekt. Bij voorb.: *Socrates, de groote wijze van Athene, dronk den giftbeker. Hekuba, zijne stokoude gemalin. Hij, de Vorst van heil en leven* (Bilderdijk). *Harpij en Sfinx, gebroetsels van den nacht* (Vondel). *U zing ik, roem der dagen* (Bilderdijk). *Zou ik hem, mijnen dierbaren vriend, dit genoegen niet gunnen? Onder de regeering van Canut, den koning der Denen.* — Het in de appositie staande substantief in den genitief zou hard en

www.libtool.com.cn

gedwongen klinken, bij voorb.: *Zoon eens braven mans*, *leeraars bij de Hervormden te B.* *De heilige Sacramenten onzer Moeder*, *der Kerk.* Dus losse men hier den genitief liever op door middel des voorzetsels *van*, of men late het genitiefteeken van het bijgestelde substantief achterwege: *eens braven mans*, *leeraar* enz. *Onzer Moeder*, *de Kerk.* Een substantief in den genitief als appositie van een bezittelijk voornaamwoord te bezigen wordt in onze taal door het gemis aan vrijheid in de woordorde verboden: dus niet: *zijn zoon*, *des Vorsten*, maar: *de zoon van hem*, *den Vorst.* — Het bijgestelde substantief komt in *geslacht* niet noodwendig met zijn zelfst. naamw. of voornaamw. overeen (slechts in die gevallen, waarin een substantief in de praedicatieve betrekking zich in geslacht naar zijn subjekt richt zie § 130. C. II. 1. 2).). Bij voorb.: *En zet zich neffens de Dirceesche zwaan*, *den roem van Grieken* (Vondel). *En gij*, *'s aardrijks onderkoning*, *Spruitsel uit een droppelspat* (Bilderd.). *Hij*, *beloofde Emmanuel*, *Aller zegeningen Wel* (dezelfde). *'t Aardrijk biedt zijn ongekliefde klont*, *voertuig van den hemelzegen* (dezelfde). *Geen vlughtelingh ontvlught het boos geweten*, *Den gier*, *den worm*, *die 't hart verpickt en knaeght* (Vondel).

De appositie, wier regelmatige plaats is achter het door haar bepaalde substantief, kan evenwel ook vóór hetzelve te staan komen; bij voorb.: *De koning der dieren*, *de leeuw*, *deed zich hooren.* Hier zou de gewone orde: *de leeuw*, *de koning der dieren*, *deed zich hooren*, den schijn te weeg brengen, als of het den spreker er om te doen was, te vertoonen, dat hem die dichterlijke benaming van den leeuw niet onbekend is, terwijl bij de omgekeerde orde *de leeuw* een min of meer noodzakelijke verklaring van de eerstgenoemde benaming is. Vóór het substantief, door zijne appositie voorafgegaan, laat zich de partikel *namelijk* invullen, hetwelk vóór de appositie niet ingevuld kan worden, ten ware men tusschen twee of meer van denzelfden naam wil onderscheiden, b. v.: *Scipio*, *namelijk*, *de Veroveraar van Carthago.*

www.libtool.com.cn

Aanm. Men verwarre de appositie niet met de *parenthesis*, eene tot nadere inlichting van den hoorder of lezer ingelaschte, als het ware ter zijde gesproken bepaling. Vóór deze laatste laten zich de woorden *dat is* invullen en alzoo komt het in parenthesi staande substantief niet noodzakelijk in naamval met het woord, waarbij het gevoegd wordt, overeen. B. v. *Hij verlangde den Keurvorst te spreken, kwam te Kassel* (*de* of *den zetel van het Keurvorstelijk Bewind*) enz. Er bestaat insgelijks eene parenthesis, waar, bij het geven van eenig verslag, bij een persoonl. voornaamw. de met dat persoonl. voornw. bedoelde persoon vermeld wordt, b. v.: *Hij, minister, was van gevoelen.* Hier kan de genitief als appositie van het bezittel. voornwoord gebruikt worden, b. v.: *Zijn* (*des ministers*) *gevoelen was*, daar zulk een tusscheningelascht woord de woordorde mag verbreken.

II. 1. Een substantief, door middel van de partikel *als*, in de betrekking eener attributieve toevoeging, met een ander substantief of met een zelfstandig voornaamwoord verbonden, staat logisch tot hetzelve in minder enge betrekking, dan een onmiddellijk daarmede verbonden substantief. Vergelijk *mijn leerling Hendrik*, met: *Hendrik, als mijn leerling.* In de eerste uitdrukking wordt de bijzonderheid, dat Hendrik mijn leerling is, als van gelijke bekendheid als de persoon van Hendrik zelven voorgesteld; in de andere wordt die bijzonderheid meer opzettelijk en als in een bijzonder geval in aanmerking komende vermeld. — Een dichter zal zich soms veroorloven het woordje *als* vóór de attributieve toevoeging weg te laten, waar het eigenlijk door den aard der betrekking wordt gevorderd; b. v.: *En dikwijls ziet m' een paar, door bittren haat verteerd, Vereenigd aan zijn' disch, en vrienden weêrgekeerd* (Bilderd.). *Om, beedlaars in het eind, op stinkend stroo te sneven* (dezelfde). *Uw kindren sterven martelaren* (Vondel)... *dat ik daal op eeuwig groenen telg, en, Lentsche nachtegaal, In 't kwikste van den Mei aanhef te kwinkeleeren* (dezelfde). Dezen vorm schijnt Vondel later min goed gevonden te hebben; althans hij heeft den regel gewijzigd en voor *Lentsche nachtegaal* geschreven: *als een nachtegaal.* — Hard is de uitlating van *als* in den regel van Huygens: *Kies of ghij zuster staen of slave liggen wilt.* Het hem zoo gemeenzame Fransch kan hier Huygens misleid hebben. Wat La Motte-Houdard in zijne

www.libtool.com.cn

taal uitnemend (van Paulus) zegt: *tombe persécuteur et se relève apôtre*, zou in het Nederlandsch vertaald: *hij zinkt vervolger neêr en staat apostel op*, hard klinken.

Aanm. Het toegevoegde substantief geeft steeds eene hoedanigheid van den persoon, door het bepaalde substantief aangeduid, te kennen. Waar het substantief achter de partikel *als* eenen onderscheiden persoon te kennen geeft, gebruike men, vooral waar dubbelzinnigheid zou kunnen bestaan, *zoo als* in plaats van *als*. B. v.: *Ik bemin hem als mijnen broeder*, geeft te kennen, dat hij mijn broeder is, en vergelijkt mijne liefde voor hem met het toonbeeld der broederlijke liefde; *Ik bemin hem zoo als mijnen broeder*, sluit in, dat de hoofdpersoon een ander is dan mijn broeder, en vergelijkt mijne liefde voor hem, met die, welke ik mijnen broeder toedraag; *Ik bemin hem zoo als mijn broeder*, eindelijk, vergelijkt de liefde, die ik hem toedraag, met die, welke mijn broeder voor hem koestert, daar: *zoo als mijn broeder* moet aangevuld worden met de woorden: *hem bemint*: *ik bemin hem zoo als mijn broeder hem bemint*. In dezen volledigen samengestelden zin ware *als* (zonder *zoo*) buitendien dubbelzinnig, daar het *wanneer*, *indien*, zou kunnen beteekenen. — Er is onderscheid tusschen: *hij stierf als held* of *als een held*, en: *hij stierf zoo als een held*: het eerste ziet op het karakter van den persoon, het tweede op de wijze van zijn sterven. *Zoo als* kan door *gelijk* vervangen worden, doch *als* in geenen deele. Voor: *hij zorgt voor mij als vader* (wanneer hij werkelijk mijn vader is), kan ik niet zeggen: *gelijk vader*, noch: *gelijk een vader*, hetwelk zich wel laat verwisselen met *zoo als een vader* in den volgenden zin: *hij zorgt voor mij zoo als een vader*. Vergelijk ten overvloede *als* met *gelijk* in dezen zin: *Men moet als jong mensch niet gelijk een man van gezag spreken*. —

2. Het aldus toegevoegde substantief komt in *getal* en *naamval*, doch niet noodwendig in *geslacht* met het nader bepaalde substantief overeen. B. v.: *Hij vereert hem, als dankbaar leerling. Hij vereert hem als zijnen leermeester. Hij is hem, als zijnen leermeester, dank verschuldigd. Hij vermeldt hem, als de oorzaak zijns geluks.* — Alleen wanneer het nader bepaalde zelfstandig naamwoord in den genitief staat, verwaarloost men de overeenkomst en plaatst het bepalende substantief in den nominatief; b. v.: *De verdiensten des mans, als rechtsgeleerde. De bekwaamheid mijns vriends, als onderwijzer. De raad uws vaders, als mijn vriend.* Dit gemis van overeenkomst laat zich verontschuldigen: men kan, namelijk, de bepaling aanmerken als een deel van eenen in de gedachte in te vullen zin, op deze

www.libtool.com.cn

wijze: *de bekwaamheid mijns vriends, in zoo verre hij onderwijzer is.* — Ook het substantief, dat aan een bezittelijk voornaamw. ter nadere bepaling wordt toegevoegd, moest eigenlijk in den genitief staan, daar het bezittel. voornaamw. den possessieven genitief des persoonl. voornaamwoords vervangt; doch ook hier staat het bepalende substantief in den nominatief: *zijn ambt, als controleur, kost hem veel tijd.*

Bij terugwerkende of als zoodanig gebruikte werkwoorden zijn subjekt en objekt één, en alzoo is het de vraag, of het attributief toegevoegde substantief in vorm met het subjekt of wel met het objekt moet overeenkomen. Bij eigenlijk terugwerkende werkwoorden staat de attributieve toevoeging in den vorm van het subjekt, aangezien die werkwoorden, wat hunne beteekenis aangaat, zuiver subjektief zijn, en de aanwending van het voornaamwoord als objekt slechts tot den grammatischen vorm behoort; dus: *Hij schaamt zich als de bewerker van het ongeval*, niet: *als den bewerker. Ik erger, ik verblij mij als uw leermeester.* Maar bij toevallig terugwerkende werkwoorden heeft het toegevoegde substantief op het objekt betrekking, en komt alzoo daarmede in naamval overeen; b. v.: *Hij doet zich kennen als mijnen vriend. Hij beveelt zich als eenen deskundige aan.*

Aanm. In elliptische zinnen, door de voegwoorden *als, zoo als* of *gelijk* ingeleid, komt het substantief niet noodwendig in naamval overeen met het substantief van den hoofdzin, waartoe de afhankelijke zin in betrekking staat, aangezien bij dat substantief een eigen praedikaat, verschillend van dat des hoofdzins, kan ingevuld moeten worden. B. v.: *Ik zag haar bloeien, als eene roos*, d. i. *als eene roos bloeit*, niet: *zoo als ik eene roos zag bloeien. In eenen tijd, als de onze*, d. i. *als de onze is*, niet: *in eenen tijd, als in den onzen.* Doch men zegge: *Hij bezit goede hoedanigheden, als onvermoeiden ijver voor de studie, levendigen lust tot weldoen:* hier toch is geen elliptische zin, maar heeft *als* de kracht van *bij voorbeeld* of *namelijk.*

§ 132.

Over de terugwijzing.

Het voornaamwoord komt in *geslacht* en *getal* overeen met

www.libtool.com.cn

het voorwerp, hetwelk het aanduidt. De naamval wordt bepaald door den samenhang van den zin, waartoe het voornaamwoord behoort. De bezittelijke, als zijnde bijvoegelijke voornaamwoorden, deelen in het geslacht en het getal van het substantief, waartoe zij in attributieve betrekking staan; doch bovendien drukken zij, met den *persoon*, ook het getal, en die van den derden persoon bovendien het geslacht uit van het voorwerp, hetwelk als de eigenaar wordt voorgesteld van de zaak, te kennen gegeven door het substantief, waartoe zij in attributieve betrekking staan (zie § 75. 1.). De overeenkomst der voornaamwoorden in geslacht en getal, en, voor zoo veel de bezittelijke voornaamwoorden aangaat, ook in persoon, met het voorwerp, dat zij aanduiden, heet *terugwijzing*. De voornaamwoorden, die hier in aanmerking komen, zijn ten eerste de *persoonlijke* en de *zelfstandige aanwijzende* voornaamwoorden; ten tweede, de *betrekkelijke*, en, ten derde, de *bezittelijke voornaamwoorden*.

I. Het *persoonlijk voornaamwoord van den derden persoon*, benevens het als zoodanig aangewende *dezelve*, alsmede het zelfstandig gebruikte *aanwijzend voornaamwoord*, heeft altijd betrekking op een genoemd zelfstandig naamwoord, met hetwelk het in *geslacht* en *getal* moet overeenkomen. Waar strijd bestaat tusschen het taalkundig en het natuurlijk geslacht eens voorwerps, heeft de overeenkomst doorgaans plaats met het natuurlijke geslacht.

Aanm. De persoonlijke voornaamwoorden van den eersten en den tweeden persoon wijzen op den sprekenden en den aangesproken persoon, die door hunne tegenwoordigheid kenbaar zijn, en aldus niet door middel van een substantief behoeven genoemd te wezen.

Het substantief, waarop de gezegde voornaamwoorden terugwijzen, bevindt zich:

1. In een vorigen zin. B. v.: *Mijn vriend heeft mij nog niet alles uitgelegd; ik heb hem verzocht zich nader te verklaren. De Franschen namen de verschansing in; doch den volgenden dag werden zij weder uit dezelve* of *daaruit geslagen.*

www.libtool.com.cn

Gij koestert liefde voor zijne dochter en ik gevoel eerbied voor haar. Het kind heeft leerlust genoeg; had het slechts meer gelegenheid om te leeren. Hendrik is vlijtiger dan Willem; doch deze heeft meer aanleg.

Aanm. 1. Bij het gebruik van het voornaamwoord *die, dat*, in uitdrukkingen als de volgende: *De echtgenoot van Johanna en die van Louise. Het paard van mijnen oom en dat van mijnen vader. De paarden van mijnen oom en die van mijnen vader. Daar ik u 't pad des roems in dat der vreugde wijz'* (Bilderd.). *Gelukkig zijn wij, zoo wij de lessen van onzen hemelschen onderwijzer evenzeer ten onzen nutte hebben aangewend, als wij het voorheen die van onze leermeesters deden* (v. d. Palm), bestaat er bloot formeele terugwijzing. Hier toch wijst het voornaamw. *die, dat*, op het genoemde *woord* niet op de *zaak* terug. Zeg ik: *De echtgenoot van Johanna en die van Louise*, dan is de door *die* aangeduide persoon niet identiek met den echtgenoot van Johanna: slechts wordt hij met denzelfden naam (*echtgenoot*) bestempeld. *Die, dat*, dus gebruikt, is een bepalend voornw., en bij hetzelve wordt de bepalende zin gedacht: *welken* of *hetwelk ik daar noem;* aldus: *het paard van mijn oom en dat, hetwelk ik daar noem* (te weten, *paard*), *van mijnen vader.*

Aanm. 2. In de taal des gemeenzamen verkeers gebruikt men het onzijdige *dat* om terug te wijzen op een reeds genoemden persoon, van wien de hoorder reeds eene voorstelling heeft bekomen: dan toch ziet dit voornaamw. op den feitelijken inhoud der voorstelling en niet zoozeer op den persoon. *Dat is eerst een man. Dat was eene brave vrouw.* Op dezelfde wijze laat zich ook het verklarende *dat is* rechtvaardigen, hetwelk op substantieven van elk getal of geslacht terugwijst: immers heeft het meer op de benaming, dan op het voorwerp zelve betrekking; b. v.: *De leeuw van Juda, dat is, Christus. De Heilige boeken der Hindous, dat is, de Vedas.* Ook in het tusschen twee qualitatieve naamwoorden ingelaschte *en dat wel*, ziet *dat* op naamwoorden van elk getal en geslacht: *vele en dat wel groote bezwaren*, hetwelk eigenlijk *en die wel groote bezwaren*, zijn moest; zoo ook: *eene vrouw en dat wel* (of *en dat nog wel*) *mijne moeder* (voor: *en die* [*vrouw*] *nog wel mijne moeder*).

2. In levendigen stijl wordt somwijlen een zelfstandig naamwoord, ten einde de aandacht daarop te sterker te bepalen, als ware het buiten het zinverband geplaatst, en dan een persoonlijk of aanwijzend voornaamwoord gebezigd, hetwelk in het zinverband de plaats van het zelfstandig naamwoord vervult. Dit voornaamwoord moet dan in geslacht en getal met het substantief, waarop het ziet, overeenkomen. B. v.: *Zelfzucht, zij*

www.libtool.com.cn

is de pest der maatschappij. Die karakters, ik mag se niet lijden. Het geld, zou dat u gelukkig maken? Uws vaders raad, zoudt gij dien versmaden? Leven, o wat valt dat bang! (Bilderd.). *Der schepping heerlijkheid, wat is zij, dan de vrouw* (dezelfde). *Zijn leven, dit eisch ik niet* (v. d. Palm). *Een hart, dat niet bloeden kan, Gods almagt kan het vermorselen* (Borger), voor *een hart, dat niet bloeden kan, kan Gods almacht vermorselen*, hetgeen buitendien, door de stuitende opeenvolging van het herhaalde *kan*, onaangenaam zou klinken. Het dus buiten het zinverband vooropgeplaatste zelfstandig naamwoord maakt, als het ware, het subjekt uit van eenen in de gedachte liggenden zin. Dus is het niet vereischt, hetzelve in dien naamval te plaatsen, die door het verband van den uitgedrukten zin gevorderd wordt. B. v.: *Die arme man! hem is niets van dat alles ten deel gevallen!* niet: *dien armen man*, want *die arme man* is te beschouwen als een uitroep: *Wat is die man arm!* — Dezelfde uitwerking heeft de hier beschouwde spraakwending, wanneer het zelfst. naamwoord achteraan te staan komt; b. v.: *Ik ken ze wel, die huichelaars. Ik bemin ze, die stille avondstonden.* Hier nu dienen de attributieve woorden, die het substantief verzellen, in hunnen vorm den naamval des voornaamwoords uit te drukken: *Ik verfoei hem, den luiaard, die zijnen tijd verbeuzelt.*

Aanm. 1. In deze woordorde heeft het voornaamw. de waarde van een bepalend voornaamwoord. In: *ik verfoei hem, den luiaard*, namelijk, beteekent *hem: den zoodanigen;* bedoelde men met *hem* een bepaalden persoon en rustte op *hem* de nadruk, dan ware *den luiaard* appositie. In het laatste geval vertegenwoordigt *hem* eenen bepaaldelijk aangewezen persoon; in het eerste geval vertegenwoordigt *hem* de gansche soort, wie de hoedanigheid van *luiaard* wordt toegekend.

Aanm. 2. Het is voor niets anders dan eene slordigheid te houden, wanneer achter het substantief, dat aan het hoofd van den zin staat, zonder dat er eenige uitwerking mede beoogd kan worden, het aanwijz. voornw. *die, dat*, geplaatst wordt, en hetzelfde voorwerp dus tweemaal, eerst uitdrukkelijk, en dan nogmaals bij wijze van aanduiding, vermeld wordt; b. v.: *zijn vader die zei*. Bij onze vroegere dichters had deze manier van zich uit te drukken niets bijzonder stootends; b. v.: *Uw Mai die bloeit noch ongheschonden* (Von-

www.libtool.com.cn

del). *Mijn hair dat rees te bergh* (dezelfde). *Uw voorslag die gevalt* (De Decker). Nog oudere dichters gebruiken het persoonl. voornw. op dezelfde wijze: *Die coninc hi seide* (Walew. 2778). *Sijn quade broeder hi was een acker man* (Lek. Sp. 1. 26, 49.).

Wanneer een persoon door een onzijdig zelfstandig naamw. (zoo als *knaapje*, *wijf*, *Jantje*, *Lotje*, *Klaartje* enz.) wordt aangeduid, komt het persoonl. voornw., en bij gevolg tevens het bezitt. voornw., hetwelk op zulk een substantief terugwijst, doorgaans overeen met het natuurlijk, niet met het taalkundig geslacht van hetzelve. B. v.: *Hebt gij het meisje onlangs gezien? Ja, ik heb haar gezien. Een lid der Vergadering heeft daaromtrent iets in het midden gebracht; hij zeide* enz. Vondel echter schrijft: *Het Delftsche wetorakel, dat Gekoffert, als een kostelijcken schat Weleer de banghe Maes afdrijven quam, Tot dat de Sein het in haer armen nam.* En elders: *Hoe wel 't een hooft der Rechtren staet, Dat het niet passe op 's vollecks gunst of haet.* Daar bij de woorden *kind* en *wicht* of *wichtje* het natuurlijk geslacht veelal onbepaald blijft, zoo bezigt men om op dezelve terug te wijzen, meestal het onzijd. *het*. *Ziet gij dat kind? Wat slaapt het zacht. — En voet het voesterkint met dierenmergh, opdat het schrapper Zijn krachten stell' voor 't lant van zijn geboort* (Vondel). *Die 't wichtje deckten.... Daer 't zachtjes sliep* (dezelfde). Zelfs op *dochtertje* slaat een onzijdig persoonlijk voornw. Marc. 5, 42: *ende terstond stond het dochterken op, ende wandelde, want het was twaelf jaren oud;* doch dadelijk daarop: *ende hij seide, dat men haer soude te eten geven.* — Op de onzijd. diernamen *ros* en *hert*, wijst het mannelijk *hij* terug bij Bilderdijk: *Het ros schiet als een bliksemschicht; Hij vliegt door hegge en tuin. — Wekt d'ijzing reeds in 't Hert... Hij* (het hert) *siddert tot in 't merg.* Op den vrouwelijken naam *slang* wijst *hij* terug, omdat de Satan bedoeld wordt, waar Bilderdijk zegt: *Nu nadert haar* (Eva) *de slang,.... Hij groet haar;* ja, het vrouwel. bezitt. voornw. slaat op een onzijdigen bloemnaam bij denzelfden: *'t Morgenroosjen, moê en mat, Laat haar saamgekrompen blad Op den*

www.libtool.com.cn

dorren wortel vallen; en op het mannel. *nachtegaal: zaagt gij ooit den nachtegaal, kweelende haar tooverzangen?* alsmede op het mannel. woord *avond: 'k zie d'avond, die haar floers het aardrijk overtrekt.* — Zoodra men eene stad of een land als handelende persoon laat optreden, plaatst men de op den naam van die stad of dat land, al is hij ook van het onzijdig geslacht, terugwijzende zoo persoonl. als bezitt. voornaamwoorden liefst in het vrouwelijk geslacht; b. v.: *Samaria sal woest worden, want zij is wederspannigh geweest tegen haren God* (Hosea 14, 1.). *Euroop gevoelt dien slag: zij zucht en zit verdoofd,* (Vondel). *Die moed viel Spanje zwaar en bang En deed haar trotschheid zeer* (Tollens). *Heel Neêrland zendt haar wensch ten hemel; opgetogen Ziet zij haar kinderen voor hare eer ten kamp gevlogen* (dezelfde). Een subjectief meervoudig bezittel. voornw. laat Bilderdijk op een collektief terugwijzen: *En 't bleek gesternte deinsde als moede van haar wacht.*

Wanneer een mannelijk of als mannelijk gedacht wezen door een taalkundig vrouwelijk, een vrouwelijk of als vrouwelijk gedacht wezen door een taalkundig mannelijk zelfstandig naamwoord benoemd wordt, komen de persoonlijke en bezitt. voornaamwoorden, die op dit wezen terugwijzen, met deszelfs natuurlijk geslacht overeen; b. v.: *Boogjes, die de Min* (dat is, God Amor) *ontleent, Als hij niet te schertsen meent* (Hooft). *De min heeft mij reeds met zijne pijlen gekwetst* (Vondel). *Liefde zag het, en hij loech* (D. J. van Lennep). *Dat gij mijne halve ziele* (hier wordt Vergilius bedoeld) *behoedt, en hem behouden overvoert* (dezelfde). Dus zal men ook zeggen: *zijne Majesteit heeft hem tot zijnen adjudant benoemd.* Hoezeer Hooft schrijft: *Des verstaat zijn Hoogheit, om zeekre bijzondere inzichten haar daartoe beweeghende, dat* enz. Waar woorden als *de Almacht, de Algenoegzaamheid,* het Goddelijk wezen aanduiden, rijst ook de vraag, of men met een mannel. of met een vrouwel. voornw. daarop terug zal wijzen. Bilderdijk doet beurtelings het een en het ander: *Die, op der Almacht wenk, Heur plaats bekleedt bij 't stof. De Algenoegzaamheid schept zijn*

www.libtool.com.cn

hemel in ons hart. Deze dichter veroorlooft zich met een persoonlijk voornw. terug te wijzen op een naamwoord, dat het eerste lid van een samengesteld woord uitmaakt, of in een afgeleid woord is begrepen: *als maanlicht in de zomerdagen, wanneer een nachtwolk haar betoog. Waar 't onervaren maagdlijk hart, Zich eer zij* (de maagd) *'t weet, in voelt verward.*

II. De adjektieve zin wordt door een *betrekkelijk voornw.* met een substantief van den hoofdzin verbonden. Dit betrekkelijk voornw. nu moet in *geslacht* en *getal* met dit substantief overeenkomen; doch zijn naamval wordt bepaald door de rol, die het in den adjektieven zin vervult. B. v.: *de man, die mij kent; de man, dien ik ken; de man, wien ik het gegeven heb; de man, wiens zoon ik ken; de mannen, wier zonen ik ken; de vrouw, die ik ken; de deugd, wier schoonheid ons bekoort; de vrouwen, voor welke zij alles over hebben*; *het boek, hetwelk* of *dat ik gelezen heb; het boek, welks inhoud mij bekend is; de schuld, welker zwaarte mij drukt; de arbeid, aan welken ik reeds zoo veel tijd gewijd heb.* Wanneer een betrekkelijk voornw. op meer dan één enkelvoudig substantief terugwijst, staat het in het meervoud, b. v.: *Hij betreurt den broeder en het kind, die hij zoo lief had. Zij komt haar aandeel nemen aan den hoon en den vloek, die men uitstort over dit hoofd* (Beets). Waar deze regel niet gevolgd wordt, kan men den adjektieven zin in de gedachte bij het eerste der beide substantieven herhalen, b. v.: *de persoon of het voorwerp, dat in aanmerking komt*, d. i. *de persoon, die in aanmerking komt, en het voorwerp, dat in aanmerking komt. Moog hij — Nimmer kleed of sluier dragen, die door u geweven is* (Bilderdijk). In de uitdrukking: *daar is er, die zeggen*, bestaat geen verschil tusschen het getal des betrekkelijken voornaamwoords en dat des antecedents: bij *daar is er* toch wordt *menschen, personen* of *de zoodanigen*, verstaan, en hier komt slechts het getal van het werkw. *zijn* niet, zoo als anders, met dat van het gedachte logisch subjekt overeen, evenmin als in: *het is jaren geleden.* Achter een enkelvoudig verzamelwoord plaats Bilder-

www.libtool.com.cn

dijk het betrekkelijk voornw. in het meervoud, waar hij zegt: *Een Reuzenhoop, die toe- en doorgang weigeren;* hier wijst het betrekk. voornw. op het eerste lid der samenstelling (*reuzen*) terug. Evenzoo in: *'t heldental, die voor de glorie vielen.* Een meervoudig betrekk. voornw. wijst op een collektief terug in: *dat gebergt, wier toppen altijd verder wijken* (Bilderd.). *Een wederstrevend volk, die wandelen in eenen weg, die niet goed is* (Jes. 65, 2).

Waar een substantief gebruikte adjektieve zin voorafgegaan wordt door een praedikaatssubstantief, komt het voornaamw., waarmede hij aanvangt, met dit substantief overeen in geslacht en getal; b. v.: *Het is slechts de liefde, die ons gelukkig maken kan. Het is de weg des verderfs, dien gij bewandelt. Het zijn slechte voorbeelden, die gij navolgt. En 't schijnt een stroom van vuur, die uitbarst uit zijn oog* (Bilderd.). D. i.: *wat (hetgeen) ons gelukkig maken kan, is slechts de liefde. Wat gij bewandelt, is de weg des verderfs. Wat gij navolgt, zijn slechte voorbeelden. Wat uit zijn oog uitbarst, schijnt enz.* Bilderdijk schrijft: *Die Godheid leeft, Die is het, dat ik eer*, waar niet het vrouwelijke praedikaatsnaamwoord, maar het onzijdige *het* onmiddellijk vóór den substantieven zin (*dat ik eer*) voorafgaat. Zoo vermeed de dichter de herhaling van het reeds tweemaal voorkomende *die*. Evenzoo kan men zeggen: *Die weg is het, dat gij bewandelt.* Bilderdijk schrijft zelfs: *Het is Anubis' woede niet, dat haar de borst verscheurt.* Evenzoo in het Middennederl.: *Hets u vrient, dat ghi hier ziet* (Beatr.). Eigenlijk is deze vorm de meest juiste. Immers is de zin: *hetgeen gij ziet is uw vriend.* Zeg ik: *het is uw vriend, dien gij ziet*, zoo geef ik gehoor aan eene zekere attractie, wier natuur hierin bestaat, dat de grammatische vorm het overwicht bekomt over den aard der zaak, op dezelfde wijze als bij het gebruik der bepalende voornaamwoorden, in uitdrukkingen als *uw tuin en die van mijnen oom* (zie I, 1. *Aanm.* 1.).

Een betrekkelijk voornaamwoord vermag terug te wijzen op een bezittelijk voornaamwoord, of, juister gezegd, op den per-

www.libtool.com.cn

soon, die door het bezittelijk voornaamwoord als de eigenaar wordt aangeduid; b. v.: *De hemel is hun loon, die voor den hemel vechten* (Bilderd.), d. i. *het loon van hen, die. Voorwaar mij is hun deugd verdacht, die andre liefde leeren* (dezelfde). *Hun kring is mij het wereldrond, die met mij hart en inborst deelen* (dezelfde). *Wat is zijn wierook mij, die naar mijn glorie staat* (dezelfde).

Waar verschil bestaat tusschen het taalkundig en het natuurlijk geslacht des substantiefs, waarop een betrekkelijk voornaamw. terugwijst, komt niettemin dit laatste, wegens de innigheid van den grammatischen band, die er tusschen een betrekkel. voornw. en zijn antecedent bestaat, met het taalkundig geslacht des substantiefs overeen. B. v.: *Het meisje, dat ik gisteren zag. Het knaapje, dat ik op straat tegenkwam. Het godtloos bastertzaet, dat onze nicht Klaeris — verkrachtte* (Vondel). Niettemin schrijft Bilderdijk: *En gij lief onnoozel wichtjen, Op wier donzig aangezichtjen.* Wijst het betrekk. voornw. op eenen verkleinenden (en dus onzijdigen) persoonseigennaam terug, dan komt het in allen gevalle met het natuurlijk geslacht des persoons overeen, b. v.: *Heintje, die gekomen is. Lotje, die zoo lief op de piano speelt.*

Aanm. Bij de oude is de overeenkomst van het geslacht des betrekkelijken voornwoords met het grammatisch geslacht des substantiefs minder noodwendig, dan bij ons, bij voorb.: *Loths wijf, die wederom sach. Alse die een wijf heeft, die hi niet lief en heeft. Ic heb een wijf gecant, die heilich van leven was* (Zie de plaatsen bij Huydecoper, Proev. v. Taal- en Dichtk. I. 208 en 209); en nog 1 Kon. 11, 13. leest men: *Om Jerusalems wille, die ick verkoren hebbe.*

III. De *bezittelijke voornaamwoorden* komen in *getal* en *geslacht* met het zelfstandig naamwoord of voornaamwoord overeen, hetwelk den bezitter te kennen geeft van het voorwerp, uitgedrukt door het substantief, met hetwelk zij attributief zijn verbonden. Volgens de wet dier overeenkomst zegt men: *Ik heb mijn huis verkocht. Wij eeren onzen vader. Gij kent uwe les. Hij heeft zijn geld besteed. Zij zorgt voor hare gezondheid. De mannen hebben hunne gebreken; doch ook de vrouwen*

www.libtool.com.cn

hebben de hare. Het subjektief geslacht van het bezitt. voornaamw. richt zich uitsluitend naar het natuurlijk geslacht van den persoon, dien het als eigenaar doet kennen: *Dit wijf heeft haren goeden naam verbeurd. Het meisje heeft haar kerkboek verloren. De vader geeft aan dit zijn aanvallig kind altijd haren zin* (vergel. hierboven I.). Bilderdijk veroorlooft zich de volgende stoute woordvoeging: *De Herfstlucht slaat ons neêr in zoete mijmeringen, Zijn schoonheên doen ons aan*, waar *zijn* terugwijst op het mannelijke *herfst*, het eerste lid van het samengestelde vrouwelijke *herfstlucht.* — Op een enkelvoudig verzamelwoord, van een enkelvoudig praedikaat vergezeld, kan een subjektief meervoudig bezittelijk voornw. terugwijzen: *'t Behoeftig volk in al hun nooden, in hunn' ellende en pijn* (Psalmber. 72). *De rest zeulde ook van allen kant Hun kistjes aan en pakken, En liet toen in een baliemand Den boêl naar onder zakken* (Storm van 's Gravesande). Met te meer recht staat *hun* op een enkelvoudig collektief met een meervoudig praedikaat: *Een deel van onze helden Bedekken met hun lijk de vijandlijke velden* (Bilderd.). Hier valt alleen aan te merken, dat de dichter *lijken* had moeten schrijven, aangezien het thans is alsof die helden gezamenlijk slechts één lijk hadden. Immers zegt men: *zij werken met hunne handen*, niet met *hunne hand.* Slechts dan kan men den naam van de zaak, die aan elk der personen afzonderlijk toekomt, in het enkelv. plaatsen, als die naam door het lidw. in plaats van het bezitt. voornw. voorafgegaan wordt: *zij halen zich het hart op. Zij hebben pijn in het hoofd. Zij arbeiden met de hand.* — Op *men* wijst *zijn* terug: *men heeft niet altijd zijn humeur in zijne macht.* Daar *men* vaak in plaats van het persoonlijk voornaamwoord van den eersten persoon staat, zoo kan het daarmede afgewisseld worden: *Men meent licht, dat zij, die wij kennen, ook ons kennen.* Ook voor *gij* kan *men* gebruikt worden, maar dan wordt het niet met dat voornw. afgewisseld, omdat *men* slechts met eene bepaalde bedoeling in plaats van *gij* gebruikt wordt; b. v.: *men verbeeldt zich meer te zijn en te kunnen, dan men is en*

www.libtool.com.cn

vermag. — Op de collektieve telwoorden *ieder*, *elk*, slaat een bezittelijk voornw. van het subjektief enkelvoudig getal, b. v.: *elk zijn zin!* Doch als het een uitdrukkelijk vermeld meervoudig substantief of voornw. of meer dan één genoemd substantief tot inhoud heeft, wordt van dezen regel wel eens afgeweken: wel zal men zeggen: *Zij kwamen elk met zijn liefje;* doch: *de jaargetijden hebben elk hunne genoegens*, en Vondel zegt: *Nu verstroien Turck en Tarter elck huns weeghs. Een wedstrijd, waarin de drie vrienden elk op hunne beurt Job trachten op zijde of te boven te streven* (v. d. Palm). *De twee eerste aanvallen geschieden door de drie vrienden, elk op hunne beurt; en elk wordt op zijne beurt door Job beantwoord* (dezelfde). *'k Gun elk hun kransjens* (Bilderd.). *Zien we ieder op zijn eigen vlek* (dezelfde); hier had de schrijver ook kunnen zeggen: *Zien we ieder op onze eigen vlek*, gelijk Beets zegt: *Gij zegent ons, en ieder op onzen weg.*

Aanm. 1. Er zijn er, die beweren, dat de bezittelijke voornaamwoorden *zijn, haar, hun*, slechts op het subjekt van den zin, waartoe zij behooren, mogen terugwijzen, even als het Latijnsche *suus*, en dat men anders *deszelfs* of *derzelver* moet gebruiken; doch deze strenge bepaling wordt door het dagelijksch gebruik, zoowel als door het voorbeeld van goede schrijvers ge wraakt. De persoon of het voorwerp, waarop *zijn, hun, haar*, terugwijzen, is doorgaans door den zin duidelijk genoeg aangewezen; b. v.: *Hij deed den jongeling zijn werk overmaken. Zij liet hare dochter haar speelgoed voor den dag halen.* Waar dubbelzinnigheid mogelijk is, blijft het den oordeelkundigen schrijver overgelaten, die door verandering der woordvoeging te vermijden. Ook is *zijn* bij ons geen terugwerkend voornaamw., gelijk in het Goth. en gelijk *suus* in het Latijn: het heeft opgehouden zulks te wezen, sedert het voornaamw. *hij*, dat oorspronkelijk een aanwijzend voornaamw. is, het karakter van een persoonl. voornaamw. heeft bekomen. Hiermede wees *zijn* op *hij* terug, onverschillig of het als subjekt of als bepaling in den zin voorkwam. Ware *zijn* nog noodwendig reflexief, zoo zou het, even als *zich*, niet uitsluitend (subjektief) mannelijk en enkelvoudig zijn, maar ook op meer voorwerpen en op vrouwen terugwijzen, zoo als b. v.: *Lek Sp.* I. 47, 50: *Ende elc* (der twee vrouwen, die voor Salomons rechterstoel stonden) *zeide openbare, Dat dat levende kint sine ware.*

Aanm. 2. Is het waar, dat *u*, bij het aanspreken eens persoons als subjekt gebezigd, eene verkorting is van *uwe edelheid* (§ 74. 1. 3).), dan moet, strikt genomen, het bezittel. voornaamw. *haar*, en even zoo het persoonl.

www.libtool.com.cn

voornaamw. *zich*, daarop terugwijzen, aldus: *Heeft u zich goed geamuseerd, of oordeelt u, dat u haren tijd beter had kunnen besteden?* Hier echter verkiest men eene constructie naar de bedoeling en niet naar de taalkundige juistheid, en zegt: *Heeft U uwen tijd aangenaam doorgebracht? U heeft u vergist.*

Aanm. 3. Het is alsof het gebruik des bezittelijken voornaamwoords *haar* van meer vrouwelijke bezitters nog geen vasten voet in onze gemeenzame taal heeft gevat. Niet zelden toch zal men van vrouwen hooren zeggen: *zij hebben hun best gedaan*, en in den naar de nieuwe spelling uitgegeven Statenbijbel leest men nog: *dewijl de vroedvrouwen God vreesden, zoo bouwde Hij hun huizen.* Zie verder § 75. I. Aanm. 4.

DERDE HOOFDSTUK.

OVER DE SAMENSCHIKKING.

§ 133.

Wat samenschikking is, zie boven § 120. II. De samengeschikte woorden zijn òf bepalingen van een enkel begrip, òf zij zijn hoofdbestanddeelen van den zin.

§ 134.

Over de samenschikking der bepalingen van een enkel begrip.

De samengeschikte bepalingen van een enkel begrip zijn met betrekking tot elkander of *ondergeschikt*, of *onverbonden*, of *nevengeschikt.*

I. Zijn zij met betrekking tot elkander *ondergeschikt*, zoo is de eene in de andere *ingelijfd:* zij staan tot elkander in de betrekking der *inhaerentie;* of de eene is van de andere *afhankelijk:* zij staan tot elkander in de betrekking der *dependentie.*

www.libtool.com.cn

I. In de betrekking van *inhaerentie* staat het *bijwoord*, hetwelk ter nadere bepaling vóór attributieve adjektieven of deelwoorden, of vóór een ander bijwoord geplaatst wordt; b. v.: *een kinderlijk vroom gemoed; een zoet spelend kind; hij is zeer gelukkig geslaagd.* Vóór deelwoorden kan eene bijwoordelijke bepaling, uit een zelfstandig naamwoord met een voorzetsel bestaande, de plaats eens bijwoords vervullen; bij voorb.: *een in vroolijkheid doorgebrachte dag; het op tafel liggende boek.*

2. Betrekking van *dependentie* bestaat er tusschen de samengeschikte bepalingen:

1) Wanneer een attributief adjektief of deelwoord een door hetzelve geregeerd zelfstandig naamwoord of voornaamwoord vóór zich bekomt; b. v.: *eene zijner waardige daad; een mij welgevallig besluit; een van onweêr zwangere lucht; een tehuiszittend leven; een zijnen plicht behartigende leerling.* Bij dit laatste voorbeeld reeds is de samenschikking eenigszins hard. In zulk een geval is het raadzaam de attributieve bepaling met zijn geregeerd woord in een adjektieven zin op te lossen: *een leerling, die zijnen plicht behartigt.*

2) Wanneer een substantief, dat tot bepaling van den zin dient, een ander substantief regeert; b. v.: *wij lezen de Ilias van Homerus. Geniet de jaren der deugd.*

Aanm. Een bepalend woord kan tegelijk inhaerente en dependente bepalingen vóór zich bekomen: alsdan moet de inhaerente bepaling gemeenlijk het dichtst bij hetzelve staan. Bij voorb.: *Een mij zeer welgevallig besluit.* Ook de bepaling van eene bepaling kan zelve eene bepaling bij zich bekomen: *de in den strijd voor het vaderland gevallen held:* hier is *gevallen* eene bepaling van *held*, en *in den strijd* is eene bepaling van deze bepaling en heeft zelve de bepaling *voor het vaderland* bij zich.

II. Van twee *onverbonden* bepalingen staat die, welke tot het bepaalde woord in de nauwste betrekking staat, onmiddellijk vóór hetzelve. Wanneer meer dan twee onverbonden bepalingen vóór een woord komen, staat die bepaling, welke minder nauw met hetzelve verbonden is, telkens vóór de nauwer met het bepaalde woord verbondene.

www.libtool.com.cn

Aanm. Bij de onderscheiding der verschillende bepalingen komt van zelve de orde in aanmerking, in welke zij komen te staan. Vandaar dat in dit hoofdstuk reeds het een en ander vermeld wordt, wat bepaaldelijk in de volgende afdeeling behandeld wordt.

1. Eene samenschikking van onverbondene bepalingen, gezamenlijk in het bepaalde woord *ingelijfd*, treft men aan:

1) Waar een qualitatief bijvoegelijk naamw. voorafgegaan wordt door een bijvoegelijk gebruikt woord of wel door een ander qualitatief adjektief, dat tot het begrip des bepaalden substantiefs slechts in zoo verre betrekking heeft, als dit door het naast bij hetzelve staande adjektief bepaald is. B. v.: *deze goede man; welk fraai boek; mijn trouwe vriend; twee goede mannen; vele groote schepen; alle eerlijke lieden; menige trouwe handslag; de volgende schoone dag; de laatste warme dag; de geheele oude wereld; de beste Fransche wijn; kleine langwerpige glazen flesschen:* hier staat telkens het minder eng met het substantief verbonden attribuut vóór het enger daarmede verbondene.

Nadere aanmerkingen:

a. Een *telwoord* kan zelve als enger met het begrip verbonden bepaling door een bijvoegelijk voornw. worden voorafgegaan: *deze twee kinderen; uwe twee jongste kinderen; welke ééne dag?* en evenzoo door het lidwoord: *de eerste Mei, de vele bezwaren, een eerste wisselbrief:* want het lidwoord maakt, niet logisch (zie § 117. 2. *Aanm.* 1.), maar wel formeel eene bepaling uit. Het rangschikkende telwoord *andere* plaatste men vroeger vóór een bepaald hoofdtelwoord: *andere twee*, thans: *twee andere*, als ware *andere* een qualitatief adjektief. Ook spreekt men gemeenlijk van: *de twee eerste* of *de twee laatste hoofdstukken*, hetwelk eigenlijk zou beduiden, dat twee hoofdstukken beide de eerste of beide de laatste hoofdstukken waren, terwijl toch slechts één het eerste, slechts één het laatste zijn kan: men behoort te zeggen: *de eerste twee, de laatste twee hoofdstukken.* — Het onbepaalde telwoord *al* staat vóór het voornaamwoord: *al die wijn, al zijne boeken*, en evenzoo

www.libtool.com.cn

vóór het lidwoord: *al de tijd.* Ook *geheel* en *gansch* laten zich dus verbinden: *geheel den dag doorbrengen*, *gansch zijn vermogen*, terwijl echter de woordorde: *den geheelen dag*, *zijn gansche vermogen*, gewoner is. *Beide* staat mede even goed vóór als achter het lidwoord of het adjektief voornaamwoord, waarmede het eene onverbonden bepaling eens substantiefs uitmaakt: *beide de kinderen*, *beide deze voorbeelden*, en *de beide kinderen*, *deze beide voorbeelden.* *Alle*, namelijk, en ook *geheel* en *beide*, zoodra zij niet onmiddellijk vóór hun substantief staan, worden op de wijze eener attributieve toevoeging ter bepaling bij hun substantief gevoegd, vandaar dat zij zelfs *achter* het substantief geplaatst kunnen worden: *zijne boeken alle; des konings dienaren allen; deze voorbeelden beide; den dag geheel*, even als: *den dag half doorbrengen.* Bilderdijk plaatst ook *half* vóór het lidwoord, waar hij zegt: *half een duizendtal.*

b. Het *rangschikkende telwoord* kan met het substantief tot een enkel begrip samensmelten, en dan een qualitatief adjektief als minder nauw met het substantief verbonden bepaling vóór zich bekomen; b. v.: *De voor Alva zoo noodlottige eerste April; de hachelijke negende dag.*

c. Een bijvoegelijk voornaamwoord kan een ander bijvoegelijk voornaamw. of een telwoord vóór zich bekomen, om te zamen eene onverbonden samengeschikte bepaling te vormen: de bezittel. voornaamwoorden, geene andere woorden van dezen aard, dan *deze*, *die* en *al.* B. v.: *deze mijn vriend; al mijn geluk*, *al deze vreugde*, *al die ongenoegens; eenige zoodanige menschen; geene zoodanige menschen; vele zulke boeken*, *al zulke* of *alle zoodanige menschen*, *twee zulke menschen.* Achter het onverbogen *al* kan het bijvoegel. voornaamw. in den sterken genitief staan: *het verlies al mijns geluks*, *het genot al dezer vreugde.* Is de eerste der beide samengeschikte bepalingen verbuigbaar, dan staat de eerste alleen in den sterken genitiefvorm: *eeniger zoodanige menschen*, *veler zulke boeken*, *aller zoodanige menschen;* daar het nu hard zou klinken zoo wel *dezes mijnen vriends*, als *dezes mijns vriends* te zeggen, zoo

www.libtool.com.cn

omschrijft men bij deze samenschikking den genitief, zeggende: *van dezen mijnen vriend.* Ook *twee zulker menschen* heeft voor ons gehoor een ouderwetschen klank, en men zegt dus liever: *van twee zulke menschen.* — Geen bijvoegelijk voornw. kan het bepaalde lidwoord vóór zich krijgen: *de zoodanige*, *dezulken*, zijn substantieven. Voorheen evenwel zeide men *de deze* (zoo als nog *degene* en *dewelke*), vanwaar nog de bijwoordelijke uitdrukkingen: *ten dezen aanzien*, *ter dezer ure*, en, met veranderde woordorde, *dien ten behoeve.* — Het onbepaalde lidwoord *een* staat achter *zulk* en *welk* en veelal ook achter *zoodanig* of *dusdanig: zulk een man*, *welk eene vrouw*, *zoodanig eene handelwijze*, en te recht, want *zulk*, *welk* en *zoodanig* zijn correlatieve voornaamwoorden, welke, als zoodanig, eene eenigszins van hun substantief afgescheiden plaats mogen innemen, ten einde te duidelijker op den vergezellenden bepalenden zin te wijzen. Zoo mag men ook, wanneer het adjektief door de correlatieve bijwoorden *zoo*, *even* en *te* vergezeld is, het lidwoord *een* tusschen het adjektief en zijn substantief plaatsen: *zoo groot een man*, *even zwaar een last*, *te moeielijk eene taak* (het bijw. *hoe* vordert zelfs deze woordorde: dus steeds: *hoe groot een genoegen;* nimmer: *een hoe groot genoegen*); of wel het adjektief met een dier woordjes zijn substantief laten volgen: *een man*, *zoo groot; een last*, *even zwaar; eene taak*, *te moeielijk* (waar *te* den verkorten afhankelijken zin *om vervuld te worden* aankondigt); *een genoegen*, *hoe groot* (d. i. *zoo groot als* enz.). Alzoo is de woordorde *zulk een* genoegzaam gewettigd, en schrijve men evenmin *een zulke man*, als *een welke man;* ook zegt niemand: *geen zulke menschen;* voor dit laatste verkiest men: *geene zoodanige menschen.* Niettemin is *een zulke* bij onze schrijvers niet geheel vreemd: *een zulke trouwe kinderhoeder* (De Decker). *Een' zulcke moeder* (dezelfde). *Doch waarom beelden we ons een zulken schoolvos in?* (Bilderd.). *Zij waant in 't gansch heelal geen zulken jongeling* (dezelfde). *Zoo* gevolgd door *een* behoort tot de gemeenzame taal: *zoo een groot man*, of liever met aphaeresis van de vokaal des lid-

www.libtool.com.cn

woords: *zoo'n groot man. Hoe'n groot man* is zelfs uit de eenigszins gekuischte spreektaal buitengesloten. Ook wordt het lidwoord *een* bij een substantief, bepaald door een adjektief met *zoo* of *hoe*, wel eens weggelaten: *Het taalgebruik heeft zoo grooten invloed* (v. d. Palm). *Hoe groot genoegen smaakte ik aldaar!*

d. Het voegwoord *en* mag niet tusschen twee onverbonden samengeschikte bepalingen geplaatst worden: dus niet: *vele en groote schepen;* doch daarentegen wel: *vele en dat wel groote schepen.*

2) De *achter het substantief staande bepaling*, in eenen genitief of een door middel eens voorzetsels van hetzelve afhankelijk bijwoord of substantief bestaande, staat tot de bepaling *die het substantief voorafgaat*, in eene betrekking van *onverbonden samenschikking;* b. v.: *het stille genot van voorheen*, hetwelk gelijk staat met: *het voormalige stille genot; de ontzettende brand van gisteren*, zoo veel als: *de gisteren voorgevallen ontzettende brand; het prachtige paleis des konings*, gelijk: *het prachtige koninklijke paleis; mijn aangenaam uitstapje naar den Haag*, zoo veel als: *mijn aangenaam Haagsch uitstapje.* Uit de nevensgevoegde omzetting der adnominale in eene attributieve bepaling in die voorbeelden blijkt reeds, dat, wanneer de adnominale bepaling in een bijwoord bestaat, zij minder eng, dan het attributieve adjektief, met het substantief is verbonden; is zij daarentegen een substantief in den genitief of door een voorzetsel voorafgegaan, dan is zij enger dan het attributieve adjektief met het substantief verbonden.

Aanm. Dat men onwillekeurig deze woordorde aanwendt: *mijn aangenaam Haagsch uitstapje*, en niet: *mijn Haagsch aangenaam uitstapje*, en wederom: *het voormalige stille genot*, en niet: *het stille voormalige genot*, en dus min of meer onbewust getuigt van de wetenschap, dat de attributieve bepaling, welke door een substantief achter het bepaalde woord vervangen kan worden, enger met het woord verbonden is, dan die, welke door een bijwoord vervangen worden kan, — zulks is een bewijs, dat ook zonder die ontleding, welke den grond van het gebruik leert vinden, zeker taalgevoel ons in het spreken den weg aanwijst.

www.libtool.com.cn

3) Onderling van aard verschillende *bijwoordelijke bepalingen*, bij een verbaal of adjektivisch praedikaat gevoegd, staan mede tot elkander in eene betrekking van *onverbonden samenschikking*. Ook hier staat, wanneer geene bijzondere bedoeling des sprekers de woordschikking wijzigt, de minder eng met het te bepalen begrip verbonden bepaling telkens vóór eene nauwer daarmede verbondene, en dit niettegenstaande het te bepalen begrip, gelijk met de werkwoorden in de onomschreven tijdvormen in den hoofdzin plaats heeft, vóór zijne bepalingen staat. B. v.: *Hij was tot nog toe voortdurend gezond. Het boek laat zich tot aan de laatste bladzijde genoegelijk lezen. Hij heeft zich steeds buitengemeen goed gedragen. Ik verzeker u, dat ik mij heden recht goed vermaak. Hij gedraagt zich bij voortduring buitengemeen goed.* — Bij scheidbaar samengestelde werkwoorden staat in den hoofdzin in de onomschreven tijdvormen de partikel achter het werkwoord, doch door de adverbiale bepalingen in de vereischte orde voorafgegaan; b. v.: *De zon komt in den zomer reeds zeer vroeg op. Hij las hem den brief gisteren duidelijk voor.*

Aanm. In het voorbeeld: *hij gedraagt zich bij voortduring buitengemeen goed*, maken de bijwoorden *buitengemeen goed*, die onderling in eene betrekking van inhaerentie staan, eene eenheid uit ten aanzien van de tijdsbepaling *bij voortduring*, welke met *buitengemeen goed* onverbonden is samengeschikt. Desgelijks *zeer vroeg* ten aanzien van *reeds*, in het voorbeeld: *De zon komt in den zomer reeds zeer vroeg op.* — Hoe noodwendig de regelmatige op logische gronden steunende woordorde is, verraadt zich zoodra ik die woordorde verbreek: dan toch hebben de woorden dadelijk iets hortends en stootends en bij gevolg onwelluidends. Men oordeele, hoe het ons gehoor aandoet, wanneer men bij voorbeeld zegt: *hij gedraagt zich goed buitengemeen bij voortduring.* Moet het niet veeleer stamelen, dan spreken heeten, als men de elementen van den zin aldus stuk voor stuk en zonder samenhang toedient?

2. Eene samenschikking van onverbonden bepalingen, gezamenlijk van het bepaalde woord *afhankelijk*, maken uit: *zelfstandige naamwoorden* of *voornaamwoorden*, die in *verschillende naamvallen* door een werkwoord geregeerd worden. B. v.: *Ik geef mijnen broeder* (datief) *het boek* (accusatief). *Ik heb mijnen broeder het boek gegeven. Hij zal zijnen broeder het boek*

www.libtool.com.cn

geven. Hij heeft zich der armen ontfermd. Uit de volgorde der woorden in deze voorbeelden blijkt, dat de datief den accusatief voorafgaat, door dezen, als het ware, wordt omsloten, en zoodoende in den zin geïncorporeerd wordt. Bij het gemis, namelijk, van een duidelijk onderscheiden vorm voor den datief moet de plaatsing van een woord in den zin aanwijzen, dat het in den datief staat. Wordt nu een woord, hetzij door het regeerende woord, hetzij door eene bepaling van hetzelve, als het ware, omvat en omsloten, dan blijkt het daardoor in een afhankelijken naamval te staan. De accusatief echter heeft eene onafhankelijker plaats in den zin, daar hij, meer gewoonlijk voorkomende, ook lichter als zoodanig erkend wordt. Om nog een voorbeeld aan te voeren: men zal zeggen: *Ik schrijf mijnen broeder een brief;* niet: *een brief mijnen broeder. Hij zeide zijnen zoon de waarheid;* niet: *de waarheid zijnen zoon.* — Wordt de datief door middel van het voorzetsel *aan* omschreven, dan staat hij, even als elke bepaling, uit een substantief met een voorzetsel bestaande, achter den accusatief; b. v.: *Hij geeft het boek aan zijnen broeder. Hij heeft het boek aan zijnen broeder gegeven. Zeg hem, dat hij het boek aan mijnen broeder geve.*

Alzoo staan bij onverbonden samenschikking van afhankelijke bepalingen de met het bepaalde woord innigst verbonden woorden, niet, als bij de attributieve en adverbiale bepalingen, achter de minder innig daarmede verbondene, maar daarvóór, hetwelk met het doel geschiedt om op de materieel gewichtiger meer verwijderde bepaling den sterksten nadruk te kunnen leggen: zeg ik: *hij beschuldigt den staatsdienaar van landsverraad*, dan valt meer klem op *landsverraad*, dan wanneer ik zeide: *hij beschuldigt van landsverraad den staatsdienaar.*

Komt er nog eene zelfstandige bepaling bij de afhankelijke, dan staat zij vóór de afhankelijke (met uitzondering alleen van den datief, die zijne plaats onmiddellijk bij het werkwoord of het werkwoordelijk bestanddeel van het praedikaat behoudt);

www.libtool.com.cn

b. v.: *Hij las gisteren den brief aan zijnen broeder voor. Hij zal morgen den brief aan zijnen broeder voorlezen. Hij las zijnen broeder gisteren den brief voor. Hij heeft zijnen broeder gisteren den brief voorgelezen.* Komt er nog een inhaerente bepaling bij de afhankelijke, dan staat zij achter de afhankelijke: *Hij las zijnen broeder den brief duidelijk voor. Hij las zijnen broeder gisteren den brief duidelijk voor.* De uit een substantief met een voorzetsel bestaande afhankelijke bepaling staat gemeenlijk achter de adverbiale bijbepaling: *hij las gisteren den brief duidelijk aan zijnen broeder voor.* — Intusschen is de volgorde der bepalingen voor wijziging vatbaar en van de bijzondere bedoeling des sprekers, die de eene of de andere meer op den voorgrond wenscht te plaatsen, afhankelijk. Bovendien kan een woord achteraan te staan komen, zoo het eenen afhankelijken zin bij zich heeft, waarvan het niet verwijderd mag worden; b. v.: *hij beschuldigde van landsverraad eenen staatsdienaar, die den staat altijd naar geweten en plicht gediend had.*

Ook phonetische gronden zijn van invloed op de volgorde, in die mate dat de logica daarvoor moet wijken. Wanneer, namelijk, de afhankelijke bepalingen in voornaamwoorden bestaan, dan bepaalt de graad van sterkte des klemtoons, waarvoor een voornw. vatbaar is, de plaats, die het met betrekking tot het andere inneemt; in dier voege, dat het voornw. hetwelk den zwaksten toon bekomt, en dus meest geschikt is om enclitisch met het werkwoord verbonden te worden, vóór het sterker geaccentueerde te staan komt, zonder dat de naamval hier in aanmerking komt. B. v.: *Hij geeft het mij. Hij gaf het hem.* Ook zou *hij geeft mij het. Hij gaf hem het*, kwalijk luiden: *mij 't* klinkt als *meid*, *hem 't* als *hemd.* — Is de eene bepaling een voornw., de andere een substantief, dan staat het substantief, al is dit ook een datief, als het sterkst geaccentueerd, achter het voornaamwoord; b. v.: *Hij levert hem zijnen vijanden over. Zij leveren mij mijnen vijand over. Ik gaf het mijnen vriend.* Slechts om eene onaangename her-

www.libtool.com.cn

haling van denzelfden klank te vermijden, zegt v. d. Palm: *Hoe gij uw volgend en maatschappelijk leven u voorsteldet*, voor: *hoe gij u uw volgend* enz., en elders: *om zelf haar lot haar bekend te maken;* en Tollens: *Laat m' even aan uw haard mij warmen.*

III. *Nevengeschikt* zijn twee of meer bepalingen, wanneer zij volkomen in dezelfde betrekking tot het bepaalde woord staan. Zulke nevengeschikte bepalingen zijn noodwendig *gelijksoortig*, en kunnen door het voegwoordje *en* of eene andere copulatieve conjunctie verbonden worden; veelal *moeten* zij zelfs door zulk een voegwoord worden vereenigd.

Als nevengeschikte bepalingen komen voor:

1. *Bijvoegelijk gebruikte woorden.* B. v.: *Mijn en uw huis; de eerste en de tweede afdeeling.* Daar de nevengeschikte bepalingen *deze en die* (of *gene*); *de een en de ander*, dus onmiddellijk achter elkander, meestal zelfstandig voorkomen, zoo plaatst men, wanneer er een zelfstandig naamwoord bij moet uitgedrukt worden, gemeenlijk de tweede dier bepalingen met het voegwoord *en* achter het substantief: *deze man en die; dit kind en dat; de eene vriend en de ander.*

2. *Attributieve bijvoegelijke naamwoorden en deelwoorden.* B. v.: *Een hecht en sterk gebouw; een jong en moedig paard; die heilige, plechtige, diepe stilte.* — Eene eigenaardige nevenschikking, die den aard der samenkoppelng nabij komt, is die, waarbij twee bijvoegelijke naamwoorden uiterlijk wel door middel van het voegwoord *en*, maar innerlijk zoo nauw verbonden zijn, dat zij te zamen slechts één hoedanigheidsbegrip uitmaken, in hetwelk de beide verschillende hoedanigheden zijn opgenomen, b. v. *wit en zwart*, van de oppervlakte eens voorwerps gezegd, die beide kleuren vertoont. Wordt zulk een paar adjektieven met een zelfstandig naamwoord verbonden, dan blijft het eerste onverbogen, daar de congruentievorm van het tweede tevens voor het eerste dient; b. v.: *eene wit en zwarte koe*, niet: *eene witte en zwarte koe; wit en zwarte koeien*, niet: *witte en zwarte koeien*, hetwelk koeien zou beteekenen, van

www.libtool.com.cn

welke deze zwart, gene wit waren. Desgelijks: *de rood, wit en blauwe Nederlandsche vlag.*

3. *Zelfstandige naamwoorden* in eene attributieve of praedicatieve betrekking tot een ander zelfstandig naamwoord of tot een voornw. staande. B. v.: *Mijn vader als oom en voogd van het meisje. Hij vereert u als zijnen beschermer en vriend. Hij was mij een vriend en medgezel.*

4. *Bijwoorden* of bijwoordelijke uitdrukkingen ter bepaling bij een praedikaatswoord gevoegd. B. v.: *Wij zoeken hem boven en beneden. Hij wandelt heen en weer. Hij is gisteren en heden dezelfde. Zij lezen nauwkeurig en luide. De gave om zijne geduchten duidelijk, levendig en krachtig voor te dragen* (v. d. Palm). — Een bijwoord van tijd kan, vermits de duur van tijd een gewichtig bestanddeel in het oordeel kan uitmaken, eenigszins de waarde van een qualitatief bijwoord bekomen, en alzoo met zulk een qualitatief bijwoord, hoezeer ongelijksoortig, eene nevengeschikte bepaling vormen, b. v.: *Hij heeft dikwijls en ernstig gewaarschuwd. De dienstmaagd heeft ons lang en eerlijk gediend.*

5. Twee *voorzetsels*, die hetzelfde substantief gemeen hebben. B. v.: *binnen en buiten de grenzen; voor en tegen de zaak; wat heeft hij al niet om en aan het lijf. Voor en na de geboorte van Christus.* Zulke nevengeschikte voorzetsels hebben veelal tegenovergestelde beteekenissen of versterken elkanders kracht: anders is zulk eene samenschikking minder aan te bevelen. Af te keuren toch zijn uitdrukkingen, als: *De liefde tot en de zorg voor onze betrekkingen*, waar het voorzetsel zonder dadelijk vernomen regeerd substantief als in de lucht blijft zweven.

6. *Zelfstandige naamwoorden of voornaamwoorden* in denzelfden naamval door eenig woord geregeerd. B. v.: *Zij gebruiken brood en wijn. Hij doet vermogenden en onvermogenden recht wedervaren. Hij is mij en den mijnen genegen. De boeken des leeraars en des leerlings. Hij regent over rechtvaardigen en onrechtvaardigen. Hij deed mij en mijnen kinderen wel.*

www.libtool.com.cn

Daar de bezittelijke voornaamwoorden, wat hunne beteekenis aangaat, gelijk staan met genitieven van persoonlijke voornaamwoorden, zoo kunnen zij met naamwoorden in den genitief eene nevengeschikte samenschikking vormen: *onze en aller schulden* (Bilderd.). Bij twee of meer nevengeschikte persoons- vooral eigennamen, in de betrekking van den genitief, staat het teeken des genitiefs, als vormden zij te zamen één samengekoppeld woord, in de gemeenzame taal, alleen bij het laatste, bij voorb.: *Ferdinand en Isabella's regeering; mijn vader en broeders gezondheid.*

§ 135.

Over de samenschikking van hoofdbestanddeelen des zins.

Zoo de hoofdbestanddeelen van den zin uit meer dan één lid bestaan, zijn de onderscheidene leden van hetzelfde hoofdbestanddeel des zins onderling nevengeschikt, daar zij, als het ware, op gelijke lijn, dat is, volkomen in dezelfde betrekking tot den zin staan.

Aanm. Eigenlijk zijn er zoo veel zinnen, als er leden in de hoofdbestanddeelen van den zin voorkomen. *Hij en ik komen* is zoo veel als: *hij komt en ik kom. Appels, peren en perziken zijn smakelijke vruchten*, zoo veel als *appels zijn smakelijke vruchten; peren zijn smakelijke vruchten*, en *perziken zijn smakelijke vruchten.* Doch daar die verschillende zinnen alles gemeen hebben behalve één hoofdbestanddeel alleen, zoo wordt dat alles wat zij gemeen hebben, slechts eens genoemd, en de onderscheidene hoofdbestanddeelen van den zin komen naast elkander te staan. — Waar twee of meer zinnen enkele bestanddeelen gemeen hebben, en de gemeenschappelijke bestanddeelen slechts eens worden uitgedrukt, bestaat *zinssamentrekking.* Uit het gezegde vloeit voort, dat de samenschikking der hoofdbestanddeelen van den zin, over welke wij hier handelen, in den grond mede als eene zinssamentrekking is te beschouwen; evenwel bezigt men deze benaming slechts daar, waar de nevenzin meer dan door een enkel hoofdbestanddeel vertegenwoordigd is, en hij alzoo op zich zelf staat, slechts met eene leemte, uit den nevensgaanden zin aan te vullen.

www.libtool.com.cn

Elk der drie hoofdbestanddeelen van den zin kan uit twee of meer samengeschikte woorden bestaan.

1. Een zin kan meer dan één *subjekt* hebben. B. v.: *Hij en ik komen. Hij en zijn broeder komen. Armen en rijken verblijden zich. Appels, peren en perziken zijn smakelijke vruchten.*

2. Of meer dan één *praedikaat*, hetzij dit bestaat uit *adjektieven*, als: *Hij is braaf en edel. Zij is jong, schoon en deugdzaam;* of uit *substantieven*, als: *hij is oom en voogd tegelijk. Hij is mijn vriend en begunstiger. Het is mij eene eere en een genoegen;* of uit *concrete werkwoorden*, als: *Ik vereer en bemin hem. Zij zongen en dansten.*

3. Ook het *verbaal bestanddeel* van een naamwoordelijk praedikaat kan uit meer dan één lid bestaan. Niet alleen het werkwoord *zijn* in verschillende tijdvormen komt hier in aanmerking, maar ook de werkwoorden *worden*, *blijven*, *heeten*, *schijnen*, die als min of meer abstrakte verbale bestanddeelen van een nominaal praedikaat aan te merken zijn. B. v.: *Hij was, is en blijft mijn vriend. Hij wordt, ja! is reeds rijk. Hij is en heet gelukkig. Hij schijnt en is wijs.*

Aanm. 1. *Hij was, is en blijft mijn vriend* beteekent zoo veel als: *hij is mijn vriend in het verledene, in het tegenwoordige en in de toekomst.* Desgelijks is *hij is en heet gelukkig*, zoo veel als: *hij is gelukkig in daad en in naam.* Hieruit blijkt, dat bij de meervuldigheid van het koppelwoord slechts formeel samenschikking van dit hoofdbestanddeel van den zin bestaat: inderdaad is hier meervuldigheid van bepalingen voorhanden.

Aanm. 2. De nevenschikking van hoofdbestanddeelen des volzins zoo wel als van zinsbepalingen is ten aanzien van hare beteekenis of *vereenigend* (*collektief*), of *scheidend* (*disjunctief*). *Vereenigend* is zij, wanneer de samengeschikte hoedanigheden of werkingen gezamenlijk slechts één subjekt betreffen, b. v.: *Hij is mijn en uw vriend. Oude, gebrekkige lieden. Zijn oom en voogd* (in éénen persoon) *ried hem. Hij leeft gelukkig en tevreden. Men bemint en vereert hem.* Ook dan wanneer iets tot twee voorwerpen gemeenschappelijk behoorend gedacht wordt, is de samenschikking tusschen de namen der voorwerpen *vereenigd* en niet *scheidend;* b. v.: *De kinderen van Abraham en Sarah. Een gewaad van purper en goud.* — *Scheidend*, daarentegen, is de samenschikking, wanneer de hoedanigheden, werkingen of toebehoorende voorwerpen niet een enkel subjekt betreffen; b. v.: *Mijn en uw vriend zijn*

www.libtool.com.cn

beiden brave lieden. Oude en jonge lieden. Zijn oom en zijn voogd rieden hem. Hij speelt (nu eens) *gelukkig en* (dan eens) *ongelukkig. Men bemint en ontziet hem* (d. i. dezen beminnen, genen ontzien hem). *De kinderen van Isaäc en van Ismaël. Kleederen van zijde en van fluweel.*

Aanm. 3. Wanneer van twee zindeelen elk eene bijzondere, of nevens eene gemeenschappelijke nevens eene bijzondere bepaling bezit, alsdan bestaat er geene bloote samenschikking meer, welke gemeenschappelijkheid van bepalingen vereischt. B. v: *Het is mij nuttig en hem aangenaam. Hij bewijst hem hulde en geeft hem geschenken. De bergketen strekt zich uit tot de Alpen en verbindt zich met dezelven.* Hier heeft overal zinssamentrekking plaats, dat is, er bestaat niet meer één zin met een vermenigvuldigd hoofdbestanddeel, maar twee zinnen met een gemeenschappelijk hoofdbestanddeel. — Het gemis aan gelijkmatigheid (concinniteit) der samengeschikte leden eens zinsbestanddeels heeft een bloot formeelen grond in zinnen als: *Hij is mij een vriend en begunstigt mij. Hij bemint en is verheugd. Hij slaat mij gade en volgt mij.* Hier bood de taal slechts geene twee woorden van dezelfde regeering of taalkundigen vorm aan. De concinniteit laat zich somtijds door het kiezen van een ander woord of het aanwenden van een anderen grammatischen vorm herstellen; b. v.: *Hij is mijn vriend en begunstiger. Hij heeft mij gadegeslagen en gevolgd.*

§ 136.

Bijzondere opmerkingen aangaande de nevenschikkende samenschikking.

I. De nevengeschikte zindeelen behoeven geenszins ieder in zijne volledige gedaante op te treden. Integendeel de deelen of bepalingen, welke zij gemeen hebben, kunnen geheel of ten deele slechts ééns uitgedrukt worden.

Hetgeen de nevengeschikte woorden gemeen hebben, is òf een *bestanddeel dezer woorden* zelven, òf eene *bepaling* derzelven.

1. 1) Een den nevengeschikten woorden gemeenschappelijke *afleidingsuitgang* mag soms slechts eenmaal en wel achter het laatste der nevengeschikte woorden uitgedrukt worden, mits deze uitgang genoegzame zelfstandigheid bezitte, niet alleen in beteekenis, maar ook in vorm. Zoodanig zijn de uitgangen: *dom, heid, schap, achtig, baar, lijk, loos, zaam.* B. v.: *Joden-*

www.libtool.com.cn

en Heidendom, *eerlijk- en billijkheid*, *zwak- en losheit* (Hooft), *vriend- en vijandschap*, *storm- en regenachtig weder*, *eet- en drinkbare waar*, *keizer- en koninklijke majesteit*, *een roem- en vreugdeloos leven*, *spraak- en minzaam*. Doch slechts bij enkele vereenigingen van in beteekenis, hetzij nauwverwante, hetzij tegen elkander overgestelde, en elkander in klank eenigszins opwegende woorden is deze samentrekking vergund. Bij de andere afleidingsuitgangen is zij hard en tot verwarring leidend. Dus zegge men niet: *tap- en slijterij*, *heug- en erkentenis*, maar *tapperij en slijterij*, *heugenis en erkentenis;* noch ook met Bilderdijk: *Dry- of Oreade*, in plaats van *Dryade of Oreade*. Bij de verbuigingsuitgangen is zij volstrekt ongeoorloofd. Dus niet: *boom- en struiken*, *mensch- en dieren*, maar hetzij *boomen en struiken*, *menschen en dieren*, hetzij (collectief) *boom en struik*, *mensch en dier*. Bilderdijk overdrijft de anders geoorloofde samentrekking, waar hij schrijft: *Hij*, *Die 't (sints verbasterd) hart met d'indruk van Zijn beeld*, *Zijn goed-*, *Zijn groot-*, *Zijn wijs-*, *Zijn alheid heeft bedeeld.*

2) Bij samenschikking van met hetzelfde woord, als laatste bestanddeel, *samengestelde* woorden mag dit *laatste bestanddeel* slechts eenmaal en wel bij het laatste der samengeschikte woorden worden uitgedrukt. B. v.: *dwaal- en staartbol* (Bilderd.); *ziel- en ligchaamscheiding* (dezelfde); *boom- en veldvruchten; taal- en toonkunde; onder- en bovenkaak; af- en aangaan; heen- en wederloopen; Noord- en Zuid-Holland; donker- en lichtblauw; twee- en viervoetig; Noord- en Zuidwaarts; rechter- en linkerhand.* Ook hier moet de samentrekking noch tegen de welluidendheid noch vooral tegen de duidelijkheid strijden. Dus zal men niet zeggen: *onbarm- en laaghartig*, noch ook: *laag- en onbarmhartig.* In dit laatste geval zou men het bestanddeel *hartig* niet noodzakelijk ook met *laag* verbonden achten, terwijl in 't eerste geval *onbarm* de uitwerking van een verminkt woord zou doen. De samentrekking van samengestelde woorden met een gemeenschappelijk laatste bestanddeel wordt overdreven in: *'s Vaders liefde was voor hem drijf- en*

www.libtool.com.cn

veer- en strijdens- en lijdens- en volmakingskracht (Zaalberg).

Aanm. 1. Zal de samentrekking geoorloofd wezen, zoo mogen de tegenover elkander gestelde woorden niet ongelijksoortig zijn, zooals waar Bilderdijk zegt: *der mengling van het erts- en van het dierlijk rijk*; ook mag een der woorden met gelijk laatste bestanddeel niet afzonderlijk door een bijvoegel. nw. bepaald zijn, als het geval is in de uitdrukking: *staat- of maatlooze eerzucht.*

Aanm. 2. In vroeger eeuw veroorloofde men zich te spreken van *Keur- en Vorsten*, voor *Keurvorsten en Vorsten*, en liet dus het laatste bestanddeel der samenstelling achterwege, wanneer dit als op zich zelve staand woord onmiddellijk volgde.

Aanm. 3. Terwijl anders deze soort van samentrekking plaats heeft, waar de woorden het laatste bestanddeel, hetzij afleidingsuitgang, hetzij tweede lid der samenstelling, gemeen hebben, veroorlooft zich Bilderdijk zulk eene samentrekking aan te wenden, waar de samengeschikte woorden het eerste bestanddeel gemeen hebben, als hij zegt: *uitgeteerd, -geschreid, -gewaakt*, en van Oosterzee: *partijzucht* tot *partijdrift, en -koorts, en -woede gestegen.*

3) Bij herhaling van een samengesteld woord is het niet onbevallig het tweede bestanddeel eens te noemen. Dus zegt men: *spring- op springvloed* (Vondel), *van af- tot afstand* (Bilderdijk), *na- tegen nagebuur* (da Costa), *door tijd- aan tijdgenoot veroordeeld* (dezelfde). Eenigszins hard is: *on- op ongelukken* (Bilderdijk).

2. Wanneer nevengeschikte woorden eene of meer *bepalingen* gemeen hebben, kunnen de hun gemeenschappelijke bepalingen of een deel derzelve slechts ééns uitgedrukt worden. B. v. in dezen zin: *wij verheugen ons over uwe gehoorzaamheid en over uwe vlijt*, hebben de nevengeschikte woorden *gehoorzaamheid* en *vlijt* de bepaling *over uwe* gemeen. Derhalve laat zich hier de samentrekking aanwenden: *over uwe gehoorzaamheid en uwe vlijt*, of nog enger: *over uwe gehoorzaamheid en vlijt.*

Attributieve bepalingen worden slechts ééns uitgedrukt in de volgende voorbeelden: *zijne ouders en grootouders, schoone meisjes en vrouwen, vele ondeugden en gebreken, van al deze boeken en papieren.* — *Bijwoordelijke bepalingen*, in de volgende: *Hij is zeer gelukkig en tevreden; Hij schrijft buitengemeen nauwkeurig en fraai. Ik zal morgen komen en zien.* — *Afhankelijke bepalingen*, in de volgende: *Hij eert en bemint hem. Het*

www.libtool.com.cn

is mij nuttig en aangenaam. De wijsheid en goedheid Gods. — Tegelijk eene *adverbiale* en eene *afhankelijke* bepaling, in: *Ik zal hem morgen zien en spreken. Hij vermaant en bestraft hem met liefde.* — Behalve de *hulpwerkwoorden*, behoorende bij de samengestelde *tijden* van twee of meer werkwoorden, kunnen ook de *modale* hulpwerkwoorden of andere *omschrijvende* werkwoorden door samentrekking bij nevengeschikte zindeelen achterwege blijven. B. v.: *Hij heeft hem geeerd en bemind. Beloof mij, dat gij uwen plicht doen en ijverig werken zult. Hij wordt geacht en bemind. Ik wil hem zien en spreken. Het laat zich zeer goed hooren en verklaren.*

1) Het spreekt van zelve, dat de herhaling eener bepaling noodwendig is, wanneer de nevengeschikte woorden verschillende naamvallen regeeren, al is het ook, dat die verschillende naamvallen zich geenszins door eenen verschillenden vorm onderscheiden. Dus zegge men niet: *Het heeft hem behaagd en vermaakt*, vermits hier *hem* in den datief bij *behaagd*, niet tot *vermaakt*, dat eenen accusatief vereischt, kan teruggebracht worden. Vondel zegt derhalve verkeerd: *En al wat Kroon en Scepter voert, Verbaestheid aenjaeght, en beroert*, omdat *verbaasdheid aanjagen* het objekt (*al wat Kroon en Scepter voert*) in den datief, *beroeren* dit objekt in den accusatief vordert. Verkeerd is mede Coornherts uitdrukking: *al hebdij mij behouden of 't leven gebaet*, en die in den berijmden Psalm 5: *gij haat en staat hun billijk tegen, Die onrecht plegen.* Desgelijks is gebrekkig: *vertrouwen en eerbied voor God.* Dit moet zijn: *vertrouwen op God en eerbied voor Hem;* want *vertrouwen op en eerbied voor God*, klinkt onaangenaam, aangezien het vereischte van een voorzetsel is, dat het onmiddellijk door zijnen naamval gevolgd worde, en het op die wijze als in de lucht zweeft (Zie § 134. III. 5.).

De herhaling van attributieve bepalingen, die aan nevengeschikte woorden gemeen zijn, is slechts dan noodzakelijk, wanneer, bij verschil van geslacht en getal tusschen de nevengeschikte woorden, de attributieve woorden verschillende vormen

www.libtool.com.cn

hebben voor het verschillend getal of geslacht. Aldus kan men zeggen: *de eer en roem; zijn roem en geluk; goede mannen en vrouwen; zijne vrouw en kinderen; de deur en vensters; zijne woning en schilderijen; elke stand heeft zijne eigene genoegens en onlusten* (v. d. Palm). Maar met herhaling der attributieve woorden zegge men: *eene eer en een geluk; de eer en het geluk; zijne woning en zijn paard; goede wijnen en goed bier; zijn huis en zijne overige bezittingen; haar nieuw kleed en nieuwe hoed; hij schat den eerlijken man en eerlijke vrouw hoog; haar lief gezicht en lieve stem; van hare kracht en haren indruk* (v. d. Palm). *Wat beteekent die eerbied, dat ontzag, die ernst der ziel op aller gelaat te lezen?* (Borger). *De God van haar leven en haren adem* (dezelfde). *Hier vestigt zich het oog der ziele op God, den hemel en de eeuwigheid* (dezelfde). — Waar evenwel de verbuigingsuitgang voor apokope vatbaar is, als bij *een, zijn, mijn, uw, hun, haar*, veroorlooft men zich niet zelden de samentrekking ook waar het attributief een verschillenden vorm voor het verschillend geslacht of getal bezit, b. v.: *een man en vrouw; zijn knecht en meid; mijn spijs en drank; zijn goud en schatten; zijn naam en titels; zijn mannelijke kunne en titel erkennen* (Tweede Klasse van het K. N. Instituut); *in hun wending, zwaai of stand* (Bilderd.). Over het algemeen verzuimt men soms de herhaling, waar twee of meer naamwoorden van verschillend getal of geslacht tot één begrip worden vereenigd, en alzoo de herhaling, alleen ter liefde van den grammatischen regel aangewend, iets slepends aan de uitdrukking zou geven, hetwelk in strijd zou zijn met de bedoelde nauwe verbinding der begrippen. B. v.: *zijne goede hoedanigheden en karakter; om zijnen grooten moed en beleid; wegens zijn groot beleid en dapperheid; Wat zal ik spreken van die zigtbare ebbe en vloed* (Borger); *zijne hand en bestel* (van der Palm).

2) De herhaling is soms op *logische gronden*, ook bij gelijkheid van geslacht en getal, gevorderd of verboden. Bij de herhaling toch der attributieve bepalingen worden de nevenge-

www.libtool.com.cn

schikte begrippen scherper van elkander afgescheiden; bij samentrekking daarentegen vormen de nevengeschikte begrippen eenigermate eene eenheid. Is alzoo de nevenschikking *disjunctief* (zie § 135. Aanm. 2.), alsdan is de herhaling noodzakelijk; b. v.: *Ik ga naar mijnen vriend en naar mijnen buurman*, wanneer het twee personen zijn. *Ik heb een slecht en een goed boek ontvangen. Onze eenzame en onze gemeenschappelijke oefeningen* (v. d. Palm). Is daarentegen de nevenschikking *collektief*, dan moeten de attributieve bepalingen niet herhaald worden; b. v.: *Ik ga naar mijnen buurman en vriend* (in éénen persoon). *Ik heb een schoon en goed boek gelezen.* — Zoo nu zal men overal, waar men de verscheidenheid of de veelvuldigheid der nevengeschikte begrippen wil doen uitkomen, hunne gemeenschappelijke bepalingen of wel de hen voorafgaande vormwoordjes herhalen; waar men ze als tot één behoorende wil doen kennen, de samentrekking aanwenden (vergel. § 82. II. 5.). Hier volgen eenige voorbeelden van de nu gevorderde, dan niet gevorderde herhaling der voorzetsels: *Hij is daar meer voor zijn genoegen, dan voor zijn nut;* maar: *Ik ben daar met genoegen en nut tegenwoordig geweest. Zoo door de wijze van behandeling als door eene al te groote zucht naar volledigheid;* maar: *door moeite en arbeid. 't Geen wij uit de lessen en uit de boeken opzamelen* (v. d. Palm); maar: *uit de ervaring en de geschiedenis bewijzen.* Zoo laat G. Brandt ten onrechte de herhaling van het voorzetsel achterwege in: *Dees strijtbre Tromp zal door geen beelt, maar daden leven*, en Bilderdijk: *Breek, breek de kluisters van elk wetteloos gezag, Dat niet op 't Uwe rust maar ingebeeld verdrag*, alsmede in: *meer tot moorden dan vechten.* Hier zou beter geweest zijn: *maar op een ingebeeld verdrag*, en *meer tot moorden dan tot vechten.*

3) Ook waar geen grammatische of logische grond daartoe voorhanden is, wordt vaak op *rhetorische gronden* de herhaling aangewend, waardoor dan de aanwending van het voegwoord *en* onnoodig wordt. De herhaling, namelijk, vooral met het achterwegelaten van dit voegwoord zet iets nadrukkelijks en

www.libtool.com.cn

plechtigs aan de voordracht bij, daar de spreker door die herhaling ons dwingt bij elke bijzonderheid stil te staan, en ze ons als zwaar van inhoud toemeet. Ook bevordert de herhaling niet zelden den oratorischen numerus. B. v.: *Een beter, een edeler, een heilzamer, een krachtiger middel* (Borger). *Al de blijdschap, waarvoor een menschelijke, een vorstelijke, een Christelijke boezem vatbaar is* (v. d. Palm). *Geen tempel, geen priester, geen altaar, niets, niets, dat de zinnelijkheid der Joden kon prikkelen en streelen* (Borger). *ô Hoe zalig, ô hoe heerlijk, Hoe begeerlijk, Hoe gewenscht is dan de dood!* (Bilderd.). *Mag mij dan na zoo veel treuren, zoo veel zwoegen, zoo veel wee, Niet een uur van rust gebeuren?* (dezelfde). *Mijn bloed, mijn vlijt, en al mijn krachten, Mijn rust, mijn nooddruft, zorg en zweet* (dezelfde). *Alleen met hunne behoefte, met hunne begeerte, met hun belang te raadplegen* (v. d. Palm). *Wie durft dan van verwarring, van raadsels, van ongelijkheid spreken?* (Borger). *Den ganschen mensch in al zijn handel en wandel, in zijn uiterlijk voorkomen, in zijn spreken en doen, in zijn huiselijk, gezellig en openbaar leven* (v. d. Palm). *Met zorg, met rou, met angst belaên* (Hooft). *En tsiddert, duchtend evenzeer Voor man, voor kint, voor lijf, voor eer* (dezelfde).

II. De nevengeschikte woorden worden òf *zonder voegwoord* (*asyndetisch*) nevens elkander geplaatst, òf *door voegwoorden* (*syndetisch*) verbonden.

1. Tusschen *attributieve adjektieven, collektief* (zie § 135. Aanm. 2.) verbonden, kan de conjunctie zoo wel aangewend, als gemist worden. Zijn er meer dan twee nevengeschikte woorden, dan volstaat men met de aanwending der conjunctie alleen voor het laatste. De vereeniging tusschen de adjektieven is enger, wanneer het voegwoord ontbreekt om reden dat, als het voegwoord ontbreekt, het volgende adjektief zich als eene nadere verklaring (epexegesis) van het voorgaande voordoet. Bestaat er dus tusschen de begrippen der adjektieven groote overeenkomst, dan laat men veelal het voegwoord weg; b. v.: *Mijn oude, trouwe bediende; een schoone, warme dag;*

www.libtool.com.cn

goede, brave, eerlijke menschen; plechtige, feestvierende gedachtenis. Is hun begrip uiteenloopend, dan wendt men het aan; b. v.: *een voorzichtig en stoutmoedig veldheer; een nuttig en aangenaam onderhoud; de grondige en sierlijke behandeling; een levendig, ondernemend en kunstminnend volk.* Tusschen *disjunctief* verbonden adjektieven mag het voegwoord niet wegblijven; b. v.: *het eerste en het tweede deel; goede en slechte menschen; mijn oudste en mijn jongste broeder; heldere en donkere plekken.*

Aanm. Bij onverbonden samenschikking (§ 120. II. 2.) is de aanwending van het voegwoord *en* een Graecismus: de Grieken zeiden *vele en groote schepen* (πολλαὶ καὶ μεγάλαι νῆες); wij: *vele groote schepen.* In de vertaling van Hand. 25, 7, is dit niet in acht genomen: immers lezen wij daar: *vele en zware beschuldigingen* (πολλὰ καὶ βαρέα αἰτιάματα), waar ons taaleigen *vele zware* vordert, of wel wanneer de samenschikking der bepalingen min of meer nevensgeschikt (§ 120. II. 3.) zal zijn: *vele en dat wel zware.*

2. Tusschen nevengeschikte woorden van anderen aard, dat is, tusschen *praedicatieve adjektieven, substantieven, voornaamwoorden, werkwoorden, bijwoorden*, wordt regelmatig de conjunctie *en* gebezigd, wederom alleen voor het laatste, zoo er meer dan twee zulke woorden bijeenkomen. B. v.: *de dag is schoon en warm; die menschen zijn goed, braaf en eerlijk; eene vrouw, goed en edel; de steden en dorpen van ons vaderland; de afstammelingen van Abraham en Sarah; hij spreekt met juistheid en sierlijkheid; hij vraagt het u en mij; mijn, uw en zijn verzoek; hij eert en bemint; zij lachen, praten en spelen; hij arbeidt vlijtig en nauwkeurig.* — Wanneer eene reeks van begrippen vereenigd wordt, kan men ze paarsgewijze schikken, in dier voege dat telkens tusschen twee tegenovergestelde of onderling nauwer verbonden begrippen de conjunctie komt te staan. B. v.: *Vreugde en leed, voorspoed en tegenspoed zijn in Gods hand. Dicht- en toonkunst, bouw- en beeldhouwkunst. Dag en nacht, zomer en winter. Aan de eenvoudigheid alleen is het gegeven, kracht en bevalligheid, gemakkelijkheid en betamelijkheid, adel en zedigheid te vereenigen* (v. d. Palm). — wee paarsgewijze verbonden woorden kunnen ook door een

www.libtool.com.cn

ongepaard nevengeschikt begrip gevolgd worden, hetwelk dan door middel van *en* met hen verbonden wordt, b. v.: *leugen en bedrog en sluwe vonden. Gij wikt en weegt en laat u niet verschalken.*

Aanm. Uit de afwijking van de hier gestelde regels ontstaan twee tegenovergestelde rhetorische figuren: de *asyndeton*, die in de weglating van het voegwoord, daar waar het gewoonlijk wordt aangewend, de *polysyndeton*, die in de aanwending van het voegwoord, daar waar het gewoonlijk wordt weggelaten, bestaat. Bepaaldelijk wanneer deze figuren bij eene grootere reeks van nevengeschikte woorden worden aangewend, geven zij den indruk van veelvuldigheid en verscheidenheid der begrippen, wier opsomming bij den asyndeton iets plechtigs, bij den polysyndeton iets hartstochtelijks heeft. Voorbeelden van asyndeton zie men hierboven, I. 2. 3), waar hij met de herhaling van bepalingen of vormwoordjes gepaard gaat. Van den polysyndeton volgen hier eenige voorbeelden: *En krijght een' treck tot hofsteên en tot lucht, Tot zon en bron en beeck en vee en vrucht, Gezonden ackerbou, en jaght en vlught Door bosch en velden* (Vondel). *Dat hunne telgen en nu, en eerlang, en altijd al het geluk en al de blijdschap mogen genieten* (v. d. Palm). *Een opstel, dat noch net, noch juist, noch rijk, noch bevallig is* (dezelfde). *De beteekenis van iets belagchelijks, of hatelijks, of ongerijmds* (dezelfde). *Dan roeren ons zerk en zuil en wanden en gewelven* (Borger). *'t Is alles leêg, en stil, en onbezield, en naar* (Tollens).

TWEEDE ONDERAFDEELING.

Over de woordschikking.

§ 137.

Algemeene opmerkingen.

1. Daar de volzin eene gedachte met al hare bestanddeelen uitdrukt, zoo liet het zich verwachten, dat in den volzin de woorden, die de bestanddeelen der gedachte vertegenwoordigen, in dezelfde orde te rangschikken zijn zouden, als waarin zij zich in de gedachte zelve voordoen. Daar alzoo het begrip

www.libtool.com.cn

van het onderwerp aanwezig is vóór dat der hoedanigheid of der werking, die aan hetzelve wordt toegekend; daar even zoo elk ander bepaald begrip in de gedachte voorafgaat aan dat wat aan hetzelve ter bepaling wordt toegevoegd, — zoo moest in den volzin het subjekt vóór het gezegde, en het bepaalde woord vóór het bepalende te staan komen. Evenwel wordt deze orde der woorden, die wegens hare overeenkomstigheid met de orde der voorstellingen in onze gedachte de *logische orde* genoemd wordt, op verre na niet in alle gevallen gevolgd. Integendeel het streven om zoowel de betrekking der woorden in den zin, als der zinnen onderling door daartoe geschikt geachte middelen te doen uitkomen, en aldus zoo den eenvoudigen als den samengestelden zin tot een gesloten en, als het ware, afgerond geheel te maken, was van invloed ter wijziging der logische orde der woorden in den zin. Bovendien bewerkt de bijzondere bedoeling des sprekers en de aard van zijne stemming vaak eene min of meer aanmerkelijke afwijking van die orde. Juist deze afwijking nu brengt door de verscheidenheid der woordorde in de verschillende zinnen te weeg, dat de rede uit die verschillende zinnen bestaande als een organisch geheel erkend wordt. Waren alle zinnen op dezelfde wijze gebouwd, zoo zouden zij in hunne eentonigheid onverschillig nevens elkander schijnen te staan, terwijl door de verschillende woordorde de eene zin den anderen aankondigt en op den anderen antwoordt, en door de wijziging, die de levendige geest des sprekers in de woordorde brengt, gang en slot, spanning en oplossing in de rede gebracht wordt.

2. Hoe rijker eene taal aan grammatische vormen is, des te vrijer moet hare woordschikking wezen, aangezien, zoo, bij voorbeeld, eenig bepalend woord door duidelijke congruentie- of dependentievormen zijne betrekking tot het bepaalde woord uitdrukt, het in zoo verre onverschillig is, welke plaats het in den zin inneemt: altijd toch is alsdan de aard der betrekking duidelijk genoeg, en misverstand niet te vreezen. Alzoo is de constructie in de Grieksche en de Latijnsche taal bijzon-

www.libtool.com.cn

der vrij; in de Romanische talen is zij veel meer aan de logische orde gebonden, en in de Engelsche prozataal is zij dit meer dan in eenige andere der Europeesche talen. Hoe het gemis van grammatische vormen de aanwending der logische orde noodzakelijk maakt om misverstand te verhoeden, kan zelfs uit onze taal bewezen worden, daar, zoodra wij eigennamen of persoonsnamen zonder attributieve woorden gebruiken, slechts uit de logische constructie kan blijken, of eenig substantief subjekt, dan wel objekt is. Zeg ik: *vader bemint Louise; Jan overtreft Piet*, dan blijkt slechts uit deze orde, dat Louise bemind, Piet overtroffen wordt, en niet omgekeerd. Niettemin neemt onze taal, met al de talen van den zuiver Duitschen stam, uit het oogpunt der meerdere of mindere vrijheid der woordschikking, het midden in tusschen de oude klassieke en de moderne Romanische talen.

3. Twee wetten zijn er, die in onze taal eene regelmatige afwijking van de logische orde gebieden. Zij zijn deze:

1) De afhankelijke zin is door eene van de constructie des hoofdzins verschillende woordorde gekenmerkt. Zie § 121. B. II.

2) Het gezegde staat zoo veel mogelijk achteraan, en de bepalingen, in den hoofdzin, tusschen het koppelwoord (of abstrakt verbaal bestanddeel des praedikaats) en het praedikaat, en, in den afhankelijken zin, tusschen het subjekt en het praedikaat: eene woordschikking, waardoor de zin tot een gesloten en afgerond geheel gevormd wordt. B. v.: *Ik ben met hem bijzonder tevreden. Ik heb hem gisteren den brief medegedeeld*, of *ik heb hem den brief gisteren medegedeeld. Ik heb u gezegd, dat ik met hem bijzonder tevreden ben. Geloof toch, dat ik hem den brief gisteren medegedeeld heb.*

4. Ter verklaring van de regels der woordschikking is het dienstig eenen zin als voorbeeld ten grondslag te leggen, waarin het gezegde, uit een naamwoord bestaande, door middel van een koppelwoord (zie § 117. 1. *b.* Aanm.) aan het subjekt toegevoegd wordt. Maakt het werkwoord alleen het gezegde uit, zoo staat het steeds dáár, waar in eenen zin, in welken het

www.libtool.com.cn

praedikaat uit een koppelwoord met een nominaalwoord bestaat, het koppelwoord te staan komt. Zoo komt van den zin: *hij is gelukkig*, het koppelwoord, in de vragende woordorde: *is hij gelukkig?* vooraan te staan, en desgelijks van den zin: *uw vriend leeft*, in de vragende orde: *leeft uw vriend?* het werkwoord vooraan. — Wat van de plaats, door het koppelwoord in te nemen, geldt, is ook van toepassing op alle verbale woorden, die slechts in vereeniging met een naamwoord, met den nominalen vorm eens werkwoords (deelwoord of infinitief), of met eene partikel een volledig praedikaat uitmaken. Zulk een verbaal woord neemt dan steeds de plaats in, die het zuivere, in een persoonsvorm des werkwoords *zijn* bestaande koppelwoord, waar het voorkomt, inneemt. Dus worden als het zuivere koppelwoord behandeld en geplaatst:

1) De werkwoorden *worden*, *schijnen*, *blijven*, *heeten*, in verband met een eigenschapswoord; b. v.: *Hij schijnt gelukkig. Ik vrees, dat hij slechts gelukkig schijnt.*

2) De werkwoorden *zijn*, *hebben*, *zullen*, in verband met het deelwoord of den infinitief, waarmede zij een omschreven tijd vormen; b. v.: *Ik ben gekomen. Ben ik gekomen? Ik heb gelezen. Heb ik gelezen? Hij zal komen. Zal hij komen?* — Staat de samengestelde vorm eens werkwoords in den infinitief, dan brengt de gewone orde mede, het deelw. vóór den infinitief des hulpwerkwoords te plaatsen, b. v.: *Ik zal gedaan hebben. Gij zoudt gekomen zijn*, of *gekomen wezen. Ik zou bedrogen zijn. Wij zouden genoemd worden* (wordt bij het lijdende deelwoord bovendien *geworden* uitgedrukt, dan wordt dit aldus geplaatst: *Ik zou bedrogen geworden zijn*, of liever: *bedrogen zijn geworden*). Doch het is geoorloofd, het deelwoord achteraan te plaatsen: *Hij zal het hebben gedaan. Gij zoudt zijn gekomen.* Het lijdende deelwoord echter plaatse men liever vóór den infinitief des hulpwerkwoords, aangezien dit deelwoord meer heeft van de natuur eens adjektiefs, en adjektieven nimmer achter den infinitief des koppelwoords staan, b. v.: *ik zal gelukkig zijn*, niet: *ik zal zijn gelukkig.* De infinitief *wezen*

www.libtool.com.cn

staat in geen geval vóór zijn deelwoord; dus niet: *gij zoudt wezen gekomen.* — De infinitief van een samengestelden vorm des werkwoords kan zelve weder van een samengestelden vorm eens werkwoords afhangen: dan staat het verleden deelwoord vóór de twee infinitieven: *hij zou genoemd mogen worden;* doch mag het ook komen tusschen de beide infinitieven: *hij zou mogen genoemd worden.* De infinitief *worden*, van *mogen* afhankelijk, kan hier, b. v. in poëzij om des rijms wille, achter *mogen* komen, b. v.: *hij zou genoemd worden mogen.* — In den afhankelijken zin is het geoorloofd, den nominalen vorm des praedikaats zoowel vóór als achter het hulpwerkwoord te plaatsen; b. v.: *hij zegt, dat ik gekomen ben*, of *ben gekomen; dat ik zal komen*, of *komen zal.* Zie voorts beneden § 138. 2.).

3) De modale hulpwerkwoorden *kunnen, mogen, moeten, willen, durven* (§ 101. D. I. 2. 1).) in verband met den infinitief, met welken zij vereenigd een volledig praedikaat uitmaken, en desgelijks de werkwoorden *doen, laten, zien, hooren, voelen*, in verband met eenen infinitief. B. v.: *Ik mag komen. Mag ik komen? Hij doet mij roepen. Doet hij mij roepen? Ik zie hem komen. Zie ik hem komen?* De infinitief staat in den afhankelijken zin onverschillig vóór of achter deze werkwoorden; b. v.: *toen ik mocht komen*, of *komen mocht. Daar ik hem komen zag*, of *zag komen* (Zie voorts beneden § 138. 2.).

4) Het concrete werkwoord zelve in verband met de partikel, met welke het eene onechte samenstelling uitmaakt. B. v.: *Hij stemt het toe. Stemt hij het toe? Daar hij het toestemde.*

Aanm. Dichters van vroeger tijd veroorloofden zich niet zelden in den hoofdzin de woordschikking van den afhankelijken zin aan te wenden. B. v.: *En d' ouderdom met naberou verrascht Al wie niet toe en tast* (Vondel). *Maer uw geloovigh Kristendom Beproefd wert, als het gout in d' oven* (dezelfde). *Der burghren oi baer 't eenigh doelwit is* (dezelfde). *'t Zaligh kijntje D'ijdelheden, Hier beneden, Aenziet met een lodder oogh* (dezelfde). En nog Bilderdijk: *Een storm op nieuw verwoei*, waarschijnlijk in navolging van den aanhef van Vondel: *'s Lants treurspel weer verjaert.* — Terwijl slechts in

www.libtool.com.cn

den hoofdzin en buiten de nominale vormen des werkwoords het bepalend bestanddeel, waarmede eenig werkwoord eene onechte samenstelling vormt, van dit werkwoord gescheiden wordt, veroorloven zich de vroegere dichters deze scheiding ook bij de nominale vormen van zulk een werkwoord; b. v.: *Soo moet de wijste hier swijgen stil* (Roemer Visscher). *Dat niemand ons alhier magh koomen spreeken aen* (Hugo de Groot). *Terwijl de dagh begint te gloeien En langs hoe meer zijn licht te spreiden uit* (Luyken).

5. De opvolging der beide, zoo even (3) opgegeven, en der overige hieronder te vermelden minder wezenlijke regels maakt de *regelmatige woordschikking* uit. Elke afwijking van dezelve om rhetorische of syntaktische redenen heet *omzetting* (*inversie*), en de door zulke omzettingen gekenmerkte woordorde, *de omgezette woordschikking*. Het herleiden der zinleden tot de regelmatige orde heet *construeeren* of gemeenlijk *constructie maken*.

De beschouwing der regelmatige, zoowel als der omgezette woordschikking bepaalt zich eerst bij de *hoofdbestanddeelen* (*onderwerp*, *koppelwoord*, *gezegde*), vervolgens bij de *bepalingen van den zin*.

EERSTE HOOFDSTUK.

OVER DE REGELMATIGE WOORDSCHIKKING.

§ 138.

Schikking der hoofdbestanddeelen van den zin.

1. Bij de vermelding van de schikking der hoofdbestanddeelen in den *hoofdzin* moet onderscheid gemaakt worden tusschen den *oordeelenden* en den *wenschenden* zin, daar in elk derzelve de woordorde verschillend is.

1) In den *oordeelenden* zin komt de regelmatige woordorde met de logische volgorde overeen. Zij is als volgt:

Onderwerp, *koppelwoord*, *gezegde*.

www.libtool.com.cn

Bij voorb.: *Hij is gelukkig. De avond is gevallen. Hij mag (wel) ziek zijn. Hij moet (wel) terug zijn.*

2) In den *wenschenden* zin is de regelmatige woordschikking als volgt:

Koppelwoord, onderwerp, gezegde.

Bij voorb.: *Is de mensch onsterfelijk? Is de avond gevallen? Ware hij rijk! Hadt gij (maar) geschreven! Wees (gij) tevreden!*

Aanm. De reden waarom in den vragenden zin het koppelwoord of, waar het gezegde een concreet werkwoord is, het geheele gezegde vooraan staat, ligt in den aard der zaak. De vrager verlangt uitsluitsel omtrent het al of niet zijn van den inhoud zijns oordeels. Dit verlangen nu doet hij uitkomen door dat woord, hetwelk het *zijn* van het gezegde te kennen geeft, dengenen, tot wien hij de vraag richt, onmiddellijk voor te houden. Om dezelfde reden plaatst men in objektieve of materieele vragen het vragende voornaamwoord of bijwoord aan het hoofd van den zin, waardoor de woordorde van deze soort van vragen niet van de omgezette orde des oordeelenden zins verschilt (zie § 118. 2. 2). *a.*). — De reden waarom in den eigenlijk wenschenden (*optatieven*) zin het koppelwoord vóór het onderwerp staat, is vermeld § 118. 2. 2). *b.* Aanm. 2., en deze reden is van toepassing op den wenschenden zin, hetzij hij een tegenwoordigen of een onvolm. verleden tijd van den subjunctief bevatte, aangezien ook de wenschende zin, die den tegenwoordigen tijd des subjunctiefs bevat, eigenlijk een hypothetische zin is: *Zij God u genadig* is eigenlijk: *gesteld dat God u genadig is, zoo zal mijn wensch vervuld zijn.* — De *imperatieve* of begeerende zin heeft het subjekt achter het koppelwoord of concrete werkwoord wegens de groote verwantschap, die er tusschen vraag en eisch bestaat.

2. In den *afhankelijken* zin is de regelmatige woordorde, als volgt:

Onderwerp, gezegde, koppelwoord.

Bij voorb.: (*Dat*) *hij gelukkig is. De man, die deugdzaam schijnt. Ik verneem, dat hij aankomt.*

Waar het praedikaat uit een eenvoudig concreet werkwoord bestaat, is de woordschikking des afhankelijken zins niet van die des hoofdzins onderscheiden, b. v.: *Ik verneem, dat hij komt.* Zoodra echter eene bepaling in zulk een afhankelijken zin met een concreet werkwoord voorkomt, is de orde der woorden wederom duidelijk van die des hoofdzins onderscheiden,

www.libtool.com.cn

b. v.: *ik verneem, dat hij spoedig komt*, in welken zin de bepaling, die in den hoofdzin op het werkwoord volgen moet (*hij komt spoedig*) het werkwoord voorafgaat. — Ook in afhankelijke zinnen, wier praedikaat uit een deelwoord of infinitief met een hulpwerkwoord van tijd, of uit een infinitief met een modaal hulpwerkwoord bestaat, kan de woordorde van den hoofdzin bewaard blijven; *Het boek, dat ik heb gelezen. Ik zeg, dat hij is gekomen. Ik geloof, dat hij zal komen. Wie ontkent, dat de mensch moet sterven?* zegt men even goed, als: *dat ik gelezen heb; dat hij gekomen is: dat hij komen zal; dat de mensch sterven moet.* Alleen waar het woord, dat eenen onbepaalden afhankelijken zin met den hoofdzin verbindt, tevens subjekt is, met andere woorden, in geval de onbepaalde afhankelijke zin met een betrekkelijk voornaamwoord in den nominatief aanvangt, is de constructie van den hoofdzin minder gewoon; dus: *het boek, hetwelk gelezen is. De man, die gesproken heeft*, niet: *de man die heeft gesproken:* bij welke woordorde men zich licht zou vergissen doordien men *die* niet voor het betrekkelijk voornaamwoord hield, maar het pleonastisch gebruikt achtte, op de wijze, in § 132. I. 2. *Aanm.* 2. vermeld. Ook die deelwoorden, welke min of meer het karakter van adjektieven bezitten, plaatst men in den afhankelijken zin bij voorkeur vóór het hulpwerkwoord des tijds (verg. § 137. 4. 2).); dus liever: *ik erken, dat ik bedrogen ben*, dan: *dat ik ben bedrogen.* Staat in den afhankelijken zin de samengestelde vorm eens werkwoords in den infinitief, dan kan de volorde van de bestanddeelen ten aanzien van elkander gelaten worden als in den hoofdzin, b. v.: *dat ik zal* of *moet gelezen hebben; dat ik zal* of *moet hebben gelezen;* doch ook kan het verleden deelwoord vóór het modale hulpwerkwoord en den infinitief van het hulpwerkwoord geplaatst worden, b. v.: *dat ik gelezen moet hebben*, of *dat ik gelezen hebben moet.* Van deze vier mogelijke constructies (*dat ik moet gelezen hebben, dat ik moet hebben gelezen, dat ik gelezen moet hebben, dat ik gelezen hebben moet*) is de tweede (*dat ik moet hebben gelezen*) de minst

www.libtool.com.cn

gebruikelijke. — De werkwoorden *laten*, *doen*, *zien*, *hooren*, *voelen*, staan in onze taal, in onderscheiding van het Hoogduitsch, gewoonlijk vóór hunnen infinitief; b. v.: *Toen ik liet roepen, en hoorde antwoorden.* Staan zij zelven in een omschreven tijdvorm, dan gaan zij in den afhankelijken zin even noodwendig vóór den infinitief (b. v.: *Toen ik had laten roepen*), als al die werkwoorden, welke vóór eenen infinitief bij een hulpwerkwoord des tijds de gedaante eens infinitiefs en niet eens deelwoords aannemen (zie § 101. D. II. 1.).

Aanm. Een zin als: *óf ik gelukkig ben!* die naar de gewone wijze van spreken de waarde heeft eener sterke verzekering, is eigenlijk eene indirekte en dus afhankelijke vragende zin, waarbij de hoofdzin: *gij vraagt*, of *vraagt gij* gedacht wordt. Vandaar dus dat hij de constructie van den afhankelijken zin bezit. — De wenschende zinnen, van de conjuncties *dat*, *of* (*ock of*) voorafgegaan, zijn mede afhankelijke zinnen, waarbij de hoofdzin begrepen wordt. Zie § 101. C. I. 1. 3). en 3. Aanm. 1.

3. Hypothetische zinnen, vóór welke het voorwaardelijk voegwoord wordt weggelaten, krijgen eene woordschikking als die van den wenschenden zin. Aldus staat het concrete werkw. of het koppelw. vóór het subjekt. Door deze omzetting wordt het duidelijk, dat er iets aan het hoofd des zins is weggelaten, en laat zich alzoo de betrekking van zulk eenen zin tot zijnen hoofdzin gevoelen. B.v.: *Komt hij, zoo ben ik tevreden. Ware hij gekomen, ik zou tevreden geweest zijn. Ach hadt ge in 's levens bloei hem waardig mogen dragen, Hoe heerlijk had mijn stam in beî mijn zoons herbloeid!* (Bild.). *Bleef hij hieromtrent in gebreke, dan bezoedelde hij zich met onuitwischbare schande* (v. d. Palm). Soms volgt de hypothetische zin op den hoofdzin, doch slechts als hij in omvang genoegzaam tegen den hoofdzin opweegt; dus niet: *Ik ben tevreden, komt gij*; maar wel: *Met schatten loon ik u, zet gij mij ginds aan land* (Tollens). *Men volg' mij, heeft men moed* (Bilderd.).

§ 139.

Schikking der bepalingen van den zin.

Eerst beschouwen wij de plaatsing van het bepalende woord

www.libtool.com.cn

met betrekking tot het bepaalde; vervolgens de plaatsing van verschillende bepalende woorden met betrekking tot elkander.

1. Het bepalende woord gaat over het algemeen het door hetzelve bepaalde woord vooraf. Deze regel is in rechtstreeksche tegenspraak met de logische orde, volgens welke het bepaalde woord voor den geest staan moet, zal daarmede eene bepaling verbonden kunnen worden. Doch juist door deze afwijking van de geleidelijke logische orde wordt de uitwerking teweeggebracht, dat de bepaling zich als in het bepaalde begrip begrepen en dus ten nauwste daarmede verbonden voordoet. Op deze wijze derhalve wordt levendigheid en vaardigheid in de uitdrukking der gedachte aangebracht. Ook in de samenstelling maakt het bepalende woord het eerste lid uit, en alzoo treden ook hier de beide begrippen als eene eenheid voor den geest. — Niet alle soorten van bepalingen evenwel staan vóór het door haar bepaalde woord, en bij de verbinding van bepalingen met werkwoorden is bovendien de aard van den zin van invloed op de plaats dier bepalingen.

1) Alle *attributieve bepalingen* (lidwoord, voornaamwoorden, bijvoegelijke naamwoorden) staan regelmatig *vóór* haar substantief (§ 131. A. 1.). Doch de *adverbiale* bepalingen en dezulke, die in een 't zij onmiddellijk 't zij middellijk afhankelijk *substantief* bestaan, worden *achter het bepaalde substantief* geplaatst; b. v.: *de burgemeester alhier; God daarboven; het leven hiernamaals; het feest van gisteren; de heer des huizes; het lot der vrouw; liefde tot de deugd; geld voor de reis; de tocht naar 's Gravenhage.* Om vóór het bepaalde woord geduld te kunnen worden, zouden zulke bepalingen eene grammatische verbinding met het bepaalde woord moeten kunnen aangaan: daartoe nu zijn zij onvatbaar. Slechts in de dichterlijke taal is het geoorloofd, om zulk eene bepaling vóór het bepaalde substantief te plaatsen: *En zoo werd Poëzij, de hoogste hemelgaaf, Een nietig kunstwerk, van gesmeedde regels slaaf* (Bilderd.). Alleen de genitief enkelvoud van eigennamen en persoonsnamen staat regelmatig vóór het door hem bepaalde woord (zie § 127. B.

www.libtool.com.cn

I. 1. Aanm. 1.); b. v.: *Willems drijftol; moeders schoot;* bij mannelijke substantieven van dezen aard zelfs met het bepaalde lidwoord of bezittelijk voornaamwoord, b. v.: *des konings* of meestal *'s konings verjaarday; mijns broeders dood.* Buitendien wordt de genitief vóór het bepaalde substantief slechts toegelaten in den hoogeren stijl in enkele verbindingen, waar ook de welluidendheid deze plaatsing niet verbiedt, dat is, waar het woord, van een toonloozen uitgang voorzien, den genitief op *s* toelaat, of anderszins een toonloozen verbuigingsuitgang bekomt; b. v.: *eens vaders zegen; des grooten Cesars krijgsbedrijven; des levens vreugde; der vrouwen lot; eens menschen gedachten; der menschen handelingen.* Slechts in de dichterlijke taal kan buiten deze voorwaarden de genitief vóór het substantief, waarvan hij afhangt, geduld worden, b. v.: *O dezes tijds poëeten* (Bilderd.). *Der wanhoop klagt* (v. d. Palm, in de navolging eener plaats uit het boek Job). — Algemeen echter zijn in zwang de uitdrukkingen: *'s Lands financien, 's Rijks inkomsten* en dergelijke, in welke de beide substantieven bijna eene samenstelling uitmaken.

De regel aangaande de plaatsing der bepalingen, die in bijwoorden bestaan, betreft alleen de bijwoorden van tijd en plaats. De *bijwoorden van hoegrootheid, omstandigheid en modaliteit* worden *vóór* het substantief of voornaamwoord geplaatst, tot hetwelk zij bepaaldelijk in betrekking staan; b. v.: *Vooral mijn broeder keurt het af. Ook hij vertoonde zich. Zelfs zijne vijanden erkennen het. Althans mijn broeder zal morgen komen. Mijn broeder zal althans morgen komen*, of *ten minste morgen komen. Reeds de arbeid is gezegend* (d. i. *de arbeid op zich zelven;* in: *de arbeid is reeds gezegend*, of: *reeds is de arbeid gezegend*, ware *reeds* een bijwoord van tijd). *Slechts een vader vermag zulks. Niet mijn verbod, maar uw geweten moest het u beletten.* Volgt zulk een bijwoord zijn naamwoord, dan is zulks als eene omzetting aan te merken, b. v.: *Mijn broeder vooral. Zijne vijanden zelfs. Mijn broeder althans. Morgen althans. De arbeid reeds.*

www.libtool.com.cn

Aanm. Dat *alleen* achter zijn substantief of voornaamwoord staat, b v.: *Ik vertrouw mijne vrienden alleen. Hij alleen is gekomen*, is geenszins het gevolg eener omzetting te achten; integendeel, *alleen*, aldus gebruikt, is een adjektief, dat zijne natuurlijke plaats achter het substantief vindt, even als het adjektief *zelve*, omdat het, even als dit, geene hoedanigheid te kennen geeft, maar de eenzelvigheid des persoons of der zaak aanduidt. Dit woordje *alleen* vóór zijn substantief te plaatsen of anderszins daarvan af te scheiden, ware een omzetting, die trouwens niet ongeoorloofd is, mits zij slechts geene dubbelzinnigheid veroorzake; in: *ik vertrouw alleen mijne vrienden*, bij voorb., zou *alleen* een bijwoord (*alleenlijk*) kunnen zijn, en bij gevolg de zin kunnen wezen: mijne vrienden zijn slechts de voorwerpen van mijn vertrouwen en niet van eenige andere gewaarwording of handeling van mijne zijde; en *hij is alleen gekomen* zou licht doen verwachten, dat *gekomen* eene tegenstelling tegen een ander werkw. vormde, en er volgen moest: *doch heeft verder niets uitgevoerd*, of iets dergelijks. Over het algemeen komen vooral bij het schrijven voorzorgen ter voorkoming van dubbelzinnigheid te pas; bij het spreken geeft de levende klemtoon de bedoeling des sprekers doorgaans duidelijk genoeg te kennen.

2) De *inhaerente bijwoordelijke bepalingen* en de *onmiddellijk afhankelijke substantieven of voornaamwoorden* staan *vóór het adjectief*, *deelwoord* of *bijwoord*, dat zij bepalen. B. v.: *zeer groot*; *bijzonder schoon*; *uiterst vermakelijk*; *hij komt niet dikwijls*, *maar kwam nu zeer spoedig en bleef zeer lang. Het gevaar gedachtig*; *het spoor bijster*; *geens kwaads bewust*; *zijner waardig*; *zijnen ouderen gehoorzaam*; *wees mij genadig.* Ook de accusatief van maat en duur staat regelmatig vóór zijn adjektief of bijwoord: *eene el lang*; *twaalf jaar oud*; *den berg op. Oud twaalf jaar* ware eene omzetting, zoo als slechts in een signalement zou te pas komen. — Alleen het bijwoord *genoeg* heeft het adjektief steeds vóór zich: *sterk genoeg*, en het adjektief *vol* heeft zijnen naamval steeds achter zich: *vol wijn*, *vol volks.* De naamval kan het woordje *vol* alleen dan voorafgaan, wanneer hij een genitief is, als zoodanig herkenbaar aan het verbogen lidwoord: *Mijn hart is der woorden en der gedachten vol* (da Costa). Volgens het gezegde wordt *genoeg*, als het vóór een attributief adjektief te staan zou komen, beter door *genoegzaam* vervangen: dus niet *een genoeg sterke arm*, maar een *genoegzaam sterke arm*, en *vol* staat, zoo het eene

www.libtool.com.cn

bepaling heeft, steeds praedikatief achter het substantief, b. v.: *een vat vol wijn.*

De *middellijk afhankelijk substantieven* daarentegen staan gemeenlijk *achter het praedikatieve adjektief.* Bij voorb.: *Zat van dagen. Zeker van zijne zaak. Bekend met het gevaar. Voordeelig voor den Staat. Heilzaam voor de gezondheid. Rijk in liefde. Gelukkig in het spel. Dankbaar jegens God. Trotsch op zijne afkomst. Onberispelijk van gedrag.* Ook de bepalingen van dezen aard dienen echter *vóór het adjektief* te staan, zoodra dit *attributief* vóór zijn substantief staat, b. v.: *Eene voor de gezondheid heilzame beweging. Een jegens God dankbaar hart. Een van gedrag onberispelijk jongeling.* Zelfs als het adjektief praedicatief gebruikt wordt, kan het middellijk geregeerde substantief vóór hetzelve komen, bij voorb.: *In liefde rijk. Van geen kwaad bewust. Aan dat oor doof. Bij mij bekend. Bij zijne bekenden gehaat. Boven het lot verheven. Over uw gedrag tevreden.* Slechts wanneer het adjektief uit ééne lettergreep bestaat en het geregeerde substantief op eene geaccentueerde lettergreep eindigt, klinkt het veelal hard dit substantief *onmiddellijk* vóór hetzelve te plaatsen; alzoo zegt men niet gaarne: *in zijn vak knap; met geld mild; van geest groot;* doch minder hard klinkt: *in zijn vak niet knap*, en gansch niet hard: *in zijn vak bijzonder knap.*

Eene bepaling met het vergelijkend voegwoord *als* staat *achter* het adjektief, b. v.: *schoon als een engel, wit als sneeuw.* Heeft er omzetting dezer volgorde plaats, dan zet men het correlatieve bijwoord *zoo* vóór het adjektief: *als een engel zoo schoon; als sneeuw zoo wit.*

3) Bij het *werkwoord* staan de bepalingen:

a. In den hoofdzin, aan het einde des zins. Bij voorb.: *Ik las den brief. Wij spelen gelukkig. Zij schrijft schoon. Zij bevallen mij. Zij wonen op het land. Zij slapen over dag. Laast gij den brief? Ach! kwamen zij spoedig!* Bestaat het praedikaat uit een omschreven tijdvorm of uit een werkwoord der wijze met eenen infinitief, zoo staat de bepaling vóór het

www.libtool.com.cn

nominale bestanddeel (deelwoord of infinitief) van het praedikaat. *Ik heb den brief gelezen. Wij hebben gelukkig gespeeld. Zij moet schooner schrijven. Zij willen mij niet bevallen. Hebt gij den brief gelezen? Zullen zij spoedig komen? Moge hij gelukkig landen!*

Aanm. Ook dan wanneer de infinitief niet als bestanddeel eens praedikaats voorkomt, heeft hij zijne bepalingen altijd voor zich (Zie voorbeelden in § 125. R. 1. *a. b. c.*), ten ware er omzetting bestaat (zie § 141. 2.).

b. In den afhankelijken zin, vóór het praedikaat. Bij voorb.: *Toen ik den brief las. Dewijl wij gelukkig spelen. Daar zij schoon schrijft. Heb ik u niet gezegd, dat zij mij bevallen? Nu zij op het land wonen. Vermits deze dieren over dag slapen. Ach! dat zij spoedig kwamen!* Waar het praedikaat uit een omschreven tijdvorm of uit een modaal werkwoord met eenen infinitief bestaat, is het (volgens § 138. 2.) onverschillig, of men het verbale bestanddeel des praedikaats vóór het nominale, of dit laatste vóór het verbale bestanddeel plaatse; bij voorb.: *Daar ik den brief gelezen heb*, of *heb gelezen. Omdat wij gelukkig gespeeld hebben*, of *hebben gespeeld. Daar zij schooner schrijven moet*, of *moet schrijven. Schoon zij mij niet bevallen willen*, of *willen bevallen. In het vertrouwen, dat zij gelukkig landen zullen*, of *zullen landen.*

Slechts de woordschikking van den *bijvoegelijken* afhankelijken zin wordt door een ander beginsel beheerscht. Daar, namelijk, het voegwoordelijk voornw. of bijwoord aan het hoofd des zins staan moet om de verbinding met den hoofdzin te bewerken, zoo staat in zulk eenen zin de bepaling aan het hoofd van den zin, zoodra zij als voegwoord of voegwoordelijk voornaamw. optreedt; bij voorb.: *De man, dien ik zag. De brief, welken ik gelezen heb. De plaats, waar ik gewoond heb. Ik zal u zeggen, wat ik gedaan heb.* — Staat de adjektieve zin vóór den hoofdzin, dan moet het determinatieve voornw. of bijwoord, dat op het voegwoordelijk woord des adjektieven zins terugwijst, insgelijks noodwendig aan het hoofd des zins staan, bij voorb.: *Die het onderste uit de kan wil hebben, dien valt*

www.libtool.com.cn

het lid op den neus. Waar liefde woont, daar gebiedt de Heer zijnen zegen.

4). Eene bijzondere vermelding verdient de plaatsing van de partikels, die aan de bijwoorden *er*, *hier*, *daar*, *waar*, worden toegevoegd. Wij hebben in § 102. II. 2. 4). gezegd, dat de woordjes *mede*, *door*, *in*, enz. met welke die bijwoorden eene samenkoppeling vormen kunnen (b. v. *er mede*, *hierdoor*, *daarvan*, *waarin*), als bijwoorden moeten beschouwd worden, die ter versterking dienen van een voorzetsel, dat vóór *er*, *hier*, *daar*, *waar*, moet gedacht worden, en, daar het door de toevoeging derzelve overtollig was geworden, is weggelaten. Deze bijwoorden nu (*mede*, *door* enz.) staan als zoodanig in verband met het werkwoord van den zin en vormen met hetzelve eene soort van onechte samenstelling. Vandaar dat zij van die bijwoorden *er*, *hier*, *daar*, *waar*, door tusschengevoegde bepalingen kunnen worden afgescheiden en die plaats innemen kunnen, welke aan eene met het werkwoord scheidbaar samengestelde partikel toekomt. Zoo zegt men: *Ik weet er reeds veel van* (voorheen beter: *ik weet er reeds veel af*, want *van* is een voorzetsel), alsof (*ergens*) *van weten* eene samenkoppeling vormde. Zoo ook: *Hij gaat er dikwijls heen*, als van een werkwoord *heengaan* (*naar toe gaan*). *Hier vlecht ge palmen voor* (Bilderd.). *Daar komt het van. Hij heeft daar nooit iets van geweten. Zeg niet, dat gij er ooit iets van geweten hebt. De balsem, waar hij de wond mede geheeld heeft. Waar 't prikklend zelfgevoel in sluimring door gesust, zich van geen smarten is bewust* (Bilderdijk). *Waar 's aardrijks roof toe opgegraven?* (dezelfde). Wel is deze scheiding niet noodwendig: men zegt ook: *Ik weet reeds veel er van* of *daarvan. Hiervoor vlecht ge palmen. Daarvan komt het*, enz., doch in verre de meeste gevallen is de scheiding in de ongedwongen taal de natuurlijke woordschikking. Bepaaldelijk het modale bijwoord *niet* staat tusschen *er* enz. en de gezegde partikels; bij voorb.: *Hij houdt er niet van*, en kan niet dan gedwongen elders geplaatst worden, daar men noch zegt: *hij houdt er van*

www.libtool.com.cn

niet, noch: *hij houdt niet er van*. *Niet* toch moet steeds staan vóór de partikel, die met het werkwoord eene onechte samenstelling vormt, b. v.: *hij ziet hem niet aan*.

2. Betreffende de plaatsing der verschillende bepalingen ten aanzien van elkander hebben wij reeds het voornaamste vermeld in § 134. II. Hier derhalve slechts eenige daar niet vermelde bijzonderheden.

1). Van nevengeschikte attributieve adjektieven (zie § 134. III. 2.) is de plaatsing over het algemeen willekeurig. Men kan zoowel zeggen: *een heldere blauwe hemel*, als: *een blauwe heldere hemel; die heilige, plechtige, diepe stilte*, als: *die plechtige, diepe, heilige stilte*, of: *die diepe, plechtige, heilige stilte*. Evenwel bestaat er ook veelal zelfs bij nevengeschikte attributieve adjektieven eenig verschil tusschen den graad van innigheid der betrekking, waarin zij tot hun substantief staan. Het inniger met zijn substantief verbondene staat alsdan achteraan en alzoo het dichtst bij het substantief. Zoo zal men zeggen: *mijn oude, trouwe vriend;* omdat de duur der vriendschap slechts vermeld wordt (door middel van het adjektief *oude*) om de getrouwheid der vriendschap te verklaren; in *mijn trouwe oude vriend*, zouden de adjektieven eenigermate onverbonden samengeschikt zijn en *oude vriend* eene eenheid uitmaken, door het attributieve *trouwe* bepaald. Eene verandering van de volgorde der adjektieven kan alzoo van invloed zijn op de beteekenis. Aldus verschilt: *de goede oude zeden*, van *de oude goede zeden:* het eerste noemt de oude zeden goed; in het tweede beteekent *oude* zoo veel als *voormalige*. In *het nieuwe, schoone huis* zijn de adjektieven volstrekt nevengeschikt en van gelijke waarde ten aanzien van het substantief; met *het schoone nieuwe huis* noem ik het nieuwe huis schoon en zijn dus de adjektieven min of meer onverbonden samengeschikt.

2). Komen vóór een adjektief tweeërlei bepalingen, met name een bijwoord en een geregeerde naamval, zoo staat het bijwoord achteraan en alzoo het dichtst bij het adjektief; b. v.: *Een mij zeer welgevallig bericht. Des eeuwigen levens volkomen*

www.libtool.com.cn

zeker. Ten ware het bijwoord bepaaldelijk den geregeerden naamval betreft; b. v.: *Eene zelfs mij bekende zaak. Een vooral zijnen broeder aangenaam bericht. Ik ben mij volstrekt* of *in het geheel geen kwaad bewust.*

3). Is van twee of meer bijwoordelijke bepalingen des praedikaats de ééne eene zelfstandige, de andere eene inhaerente bepaling, zoo staat deze achter gene; b. v.; *Hij werkt altijd vlijtig. Ik woon hier zeer genoegelijk. Hij heeft mij in mijnen nood trouw bijgestaan* (vergel. § 134. II. 1. 3).). Doch zijn de adverbiale bepalingen beide zelfstandige bepalingen, dan staat de meer abstrakte of meer algemeene vóór de meer concrete of meer bijzondere, en waar alzoo eene plaats- en eene tijdsbepaling bijeenkomen, de laatste, uit haren aard meer abstrakt, vooraan, de eerste achteraan; b. v.: *Hij staat 's morgens vroeg op. Men wacht hier lang. Hij komt doorgaans te laat. Ik verveel mij hier in huis. Hugo de Groot werd in de zestiende eeuw te Delft geboren. Ik heb hem te twee uren in zijn huis gevonden. Hij heeft gisteren met lust gewerkt.* De bepaling *met lust* is slechts formeel zelfstandig; wat haren inhoud aangaat, als omschrijvende een bijwoord van de wijze, is zij inhaerent.

4). De bijwoordelijke inhaerente bepaling kan hare natuurlijke plaats achter den afhankelijken naamval des werkwoords (zie § 134. II. 2.) slechts dan behouden, wanneer zij genoeg klank en omvang heeft om den op het einde des volzins rijzenden toon te dragen. Is dit het geval niet, dan dient zij den afhankelijken naamval vooraf te gaan. Alzoo zegt men zoowel: *De vader schonk zijnen zoon het boek gaarne*, als: *gaarne het boek;* doch niet: *Ik bedankte mijnen begunstiger voor het geschenk hartelijk*, maar: *hartelijk voor het geschenk.* De zwarigheid valt weg, wanneer het werkwoord in een omschrijvenden vorm staat: *De vader heeft zijnen zoon het boek gaarne geschonken. Ik zal mijnen begunstiger voor het geschenk hartelijk danken.* — Voorts is het vooral noodig het qualitatieve bijwoord vóór de afhankelijke bepaling te plaatsen, waar het

www.libtool.com.cn

anders licht voor eene praedicatieve toevoeging gehouden zou kunnen worden; b. v.: *Hij vond gelukkig zijnen vriend. Hij heeft gelukkig zijnen vriend gevonden. · Omdat hij gelukkig zijnen vriend gevonden heeft* (te weten na hem gezocht te hebben). *Hij vond zijnen vriend gelukkig*, enz. zou kunnen beteekenen: *hij vond zijnen vriend in het genot van geluk.* — Ook zonder ten gevolge der verplaatsing schijnbaar van aard te veranderen, kan de verschillende plaatsing eener bijwoordelijke bepaling verschil in den zin teweegbrengen. Zoo zou: *Hij geeft op het eind der maand geregeld gehoor*, iets anders beteekenen, dan: *Hij geeft geregeld op het eind der maand gehoor.* Het eerste zou de wijze, waarop hij gehoor geeft, te kennen geven; in het tweede is *op het eind der maand* eene nadere verklaring van *geregeld*, dat daarom vooraf moet gaan.

5) De regel, te volgen ten aanzien der plaatsing van het ontkennende bijwoord *niet* in subjektief ontkennende zinnen, dat is, waar de ontkenning het praedikaat zelve betreft, komt overeen met dien, welke de plaats van iedere andere bijwoordelijke bepaling voorschrijft. Over de plaats van dit bijwoord in objektieve negaties, dat is, de zoodanige waarin het ter ontkenning eener bijzonderheid in den zin dient, is gehandeld in § 118. 1. Aanm. 2. — Hoe veel verschil de verplaatsing van *niet* kan teweegbrengen, blijkt uit de vergelijking der negatieve zinnen: *Ik heb dit dikwijls niet gedaan; ik spreek hem de geheele week niet*, met de volgende affirmatieve zinnen: *ik heb dit niet dikwijls gedaan; ik spreek hem niet de geheele week*, dat is: *ik spreek hem wel, maar niet gedurende de geheele week.* Bilderdijk zegt ergens verkeerdelijk: *niet dan menschlijk in gedaante*, voor: *niet menschlijk dan in gedaante*, of *niet dan in gedaante menschlijk.*

6) Over de plaats, die de persoonlijke voornaamwoorden in verbogen naamvallen innemen, is insgelijks boven gehandeld (§ 134. II. 2.). Hier zij alleen gewaarschuwd tegen de dubbelzinnigheid, die licht wegens het gemis van een onderscheiden vorm voor den datief en den accusatief der persoonl. voor-

www.libtool.com.cn

naamwoorden ontstaan kan. Zegt men dus: *Ik heb hem haar voorgesteld*, zoo blijft het onzeker, welk der beide persoonl. voornaamwoorden (*hem* of *haar*) in den datief staat. Bovendien veroorzaakt hier de gelijke verheffing van toon bij deze opeenvolgende voornaamwoorden een onaangenamen klank. Een en ander zal een goed schrijver vermijden.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Over de omgezette woordschikking.

§ 140.

Omzetting der hoofdbestanddeelen van den zin.

I. *Omzetting in den oordeelenden zin.*

1. 1) In de plaats van het onderwerp kan eene bepaling, hetzij al of niet van bijbepalingen vergezeld, aan het hoofd van den zin geplaatst worden. In dit geval wordt het onderwerp achter het werkwoord of, bijaldien het praedikaat uit een omschrijvenden vorm of uit een naamwoord en een koppelwoord bestaat, achter het hulpwerkwoord of het koppelwoord geplaatst. De bij het werkwoord behoorende bepalingen kunnen het onmiddellijk volgen en dan gaan zij het subjekt vooraf. Bij voorb.: *Gisteren kwam hij. Dikwijls heb ik hem gesproken. Morgen zal ik komen. Zijne ouders moet men eeren. Eenvoudig noemt men datgene, waaraan niets te veel is* (v. d. Palm). *Zoo rust dan eindlijk 't ruwe noorden* (Borger). *Met elken straal van 't Oost verrijst de zucht der smarte; Met elken avonddrop valt de onverdroogbre traan* (Bilderd.). Uit dit laatste voorbeeld blijkt ten duidelijkste, hoe die plaatsing van de bepaling aan het hoofd van den zin het gewicht der bepaling verhoogt. Bezigde men hier de gewone woordorde: *De*

www.libtool.com.cn

zucht der smarte verrijst met elken straal van 't Oost; de onverdroogbre traan valt met elken avonddrop, zoo zouden de bepalingen het voorkomen eener onverschillige tijdsbepaling erlangen. Daar in objektieve vragende zinnen het vragende woord steeds aan het hoofd des zins staan moet, zoo heeft in dezelve noodwendig dezelfde omzetting plaats (§ 118. 2. 2). *a.*): *Wien zoekt gij? Waar woont hij? Hoe komt gij hier? Hoe zijt gij hier gekomen? Waar zullen wij eindigen?* De *uitroep* is oorspronkelijk in aard en steeds in woordschikking één met eene objektieve vraag; b. v.: *Wat ben ik blijde! Welk geluk geniet ik! Hoe gelukkig ben ik!* Hetwelk zonder verandering in de woordorde eene vraag wordt: *hoe gelukkig ben ik?* Niettemin heeft soms de uitroepende zin, die met *hoe* aanvangt, de woordorde van den afhankelijken zin: *Hoe ik gelukkig was! Hoe het hem aanlachte!* Deze constructie schijnt bij verscheidene hedendaagsche schrijvers bijzonder geliefd te zijn. Haar wezen bestaat hierin, dat van den hoofdzin eene indirekte vraag (zie § 121. B. I. 1. 1). *b.* Aanm. 1.), aldus een afhankelijke zin, waarbij een hoofdzin gedacht wordt, is gemaakt. Even als dus bij: *of ik gelukkig ben!* in de gedachte: *gij vraagt* moet ingevuld worden, even zoo bij: *Hoe ik gelukkig ben!* d. i. *gij vraagt, in welke mate ik gelukkig ben.*

2) Ook *voegwoordelijke bijwoorden* bewerken de verplaatsing van het onderwerp achter het werkwoord of het werkwoordelijk bestanddeel des praedikaats; b. v.: *Ook is hij te laat gekomen. Daarenboven moet ik zeggen. Toch kwam hij*, d. i.: *Evenwel kwam hij. Intusschen mag men niet vergeten. Voorts heb ik u te zeggen.* — De *echte voegwoorden* (zie § 113. I. 2.): *en, of, noch, maar, doch, dan* (dat is, *doch*), *want* en *ja* en *neen* (welke de kracht van tegenstellende voegwoorden hebben kunnen), hebben geenen invloed op de woordorde van den hoofdzin; b. v.: *En hij trad binnen. Of zijn broeder zal komen, of hij zelve. Noch ik, noch mijn broeder kan komen. Ik wilde wel, maar ik mag niet. De oogst is wel groot, doch de arbeiders zijn weinige. Ik verwachtte hem, dan hij kwam*

www.libtool.com.cn

niet. Ik verwacht hem, want hij heeft het mij beloofd. Hier heeft men overal de regelmatige woordschikking van den hoofdzin. De omzetting wordt door sommigen verkeerdelijk gebezigd, waar de zin met *en* aanvangt; zoo als bij Hooft: *En was 't zoo verre van eenen schrik te maaken* (voor: *en het was zoo verre*). *En zagh men zeekeren Paap al een' wijl op en needer wandelen* (dezelfde). *En zal de Vorst dien eisch niet tegen zijn* (De Decker). Ook achter *ja* wendt De Decker de omgezette woordorde aan, waar hij zegt: *Ja strekten wij een spot*, voor: *Ja, wij strekten een spot.* Wat *want* en *maar* betreft, deze behoorden eigenlijk onderschikkende voegwoorden te zijn (zie § 114. I.), en werkelijk waren zij dit voorheen; blijkens meermalen bij de Ouden voorkomende constructies, als: *want hij hem zag komen. Maar hij niet en wilde.* — Nog andere onderschikkende voegwoorden hebben de woordschikking van den hoofdzin achter zich, te weten: *of* vóór negatief gedachte zinnen (b. v. *het duurde niet lang, of hij kwam*, d. i. *dat hij niet kwam*), en achter *nauwelijks* en *niet zoodra* (b.v. *Nauwelijks hoorde hij het, of hij schoot toe*, d. i. *dat hij niet* (*dadelijk*) *toeschoot*, het kwam daarvan, *dat hij eerst de oproeping vernemen moest. Hij hoorde het niet zoodra, of hij kweet zich van de taak*, d. i. *dat hij zich niet dadelijk van de taak kweet*, het is: *dat hij het niet zoo spoedig hoorde; zoodra hij het hoorde, kweet hij zich van de taak.* Zie § 113. II. 2. 8). *b.*). Voorts *als* in de beteekenis van *alsof* (b. v.: *Hij spreekt, als begreep hij het*), en *al* in de beteekenis van *ofschoon* (b. v. *Al leest hij het honderdmaal*). Zie § 114. I. *Of* wordt hierbij als echte conjunctie behandeld, daar het geene omzetting in de constructie teweegbrengt, en dit wel ten gevolge daarvan dat het, als het ware, in een elliptischen tusschenzin te staan komt, die *indien al niet* beteekent; doch *als* en *al* veroorzaken, als voegwoordelijke bijwoorden, de gevorderde inversie. Ook *noch*, wanneer het, vóór twee of meer zinleden herhaald, op den inhoud des geheelen zins en dus bepaaldelijk op het praedikaat of deszelfs verbaal bestanddeel betrekking heeft, en

www.libtool.com.cn

aan het hoofd van den zin staat, bewerkt dezelfde omzetting, b. v.: *noch komt hij zelve, noch hoor ik iets van hem.* — Daarentegen kunnen sommige voegwoordelijke bijwoorden als echte voegwoorden buiten het zinverband geplaatst worden en dus geenerlei invloed ter omzetting der woordorde uitoefenen. B. v.: *Integendeel, ik geloof u gaarne. Intusschen, gij moogt niet vergeten. Nogtans, de hertog heeft geen duur* (Tollens). *Elpine was nog niet, en echter zij bezweken* (Bilderd.). Evenzoo staan *ten eerste, ten tweede* enz., *eensdeels — anderdeels, zoowel — als, niet alleen — maar ook*, veelal buiten het verband van den zin zonder invloed op de woordorde; b. v.: *Ik heb het volgende opgemerkt, ten eerste: hij heeft de noodige vlijt niet aangewend; ten tweede: hij heeft verzuimd navraag te doen* enz. *Zoowel mijn plicht noopt mij er toe als mijn verlangen:* hier zegge men niet: *zoowel mijn plicht gebiedt het mij, als mijn verlangen er mij toe uitlokt*, dit ware dubbelzinnig, daar *als* hier voor een voegw. van tijd zou kunnen gehouden worden: moet het tweede lid des zins mede een praedikaat hebben, zoo zegge men liever: *niet alleen mijn plicht gebiedt het mij, maar ook mijn verlangen lokt er mij toe uit.* De tegenstellende bijwoordelijke conjunctie *nu* en het redengevende voegwoord *toch* staan mede buiten het zinverband zonder invloed op de woordorde uit te oefenen, maar meestal achter het eerste woord, hetzij al of niet door eene bepaling voorafgegaan; b. v.: *Hij nu veranderde van plan. Zijn vader nu dacht er anders over. Zijnen vrienden toch vergeeft hij gaarne. Gaarne toch vergeeft hij zijne vrienden.* Minder duidelijk is deze kracht van *toch*, zoo het meer achterwaarts in de orde der woorden staat, bij voorb.: *Hij is het toch, zoo iemand, hij is het* (Borger), voor: *hij toch is het.*

3) Daar de afhankelijke zin gelijk staat met iedere andere bepaling van den hoofdzin, zoo bewerkt hij, wanneer hij dien voorafgaat, in denzelven dezelfde omzetting; b. v.: *Toen het te laat was, bedacht hij zich. Dat gij aangekomen zijt, heb ik met genoegen vernomen.* — Slechts bij wijze van uitzondering

www.libtool.com.cn

wordt, vooral na voorwaardelijke zinnen, in den *nazin* de regelmatige woordschikking gebezigd. Alsdan is de samenhang tusschen de beide zinnen opzettelijk door den spreker verbroken, ten einde de levendigheid zijner overtuiging aangaande de onvoorwaardelijke waarheid van den inhoud des nazins te sterker te doen uitkomen; bij voorb.: *Zoo hij slechts wilde, hij zou wel kunnen.* Desgelijks na den hypothetischen zin, die de partikels *hoe — ook* bevat, bij voorb.: *Hoe lief hij mij ook is, ik kan het hem toch niet vergunnen.* Alsmede, en dat wel noodwendig, achter de *toegevende* (*concessieve*) uitdrukking: *hoe het zij*, bij voorb.: *Hoe het zij, ik blijf zijn vriend.*

4) Ook zonder syntaktische verbinding kan een zin in de betrekking van objekt of praedikaat tot een anderen zin staan en aldus, in geval hij dezen geheel of gedeeltelijk voorafgaat, in denzelven de omzetting van het subjekt achter het praedikaat noodzakelijk maken. Bij voorb.: *Ik zal spoedig komen, zeide hij. Hoe, antwoordde hij, zoudt gij dat gelooven? Wat zegt gij daar? hernam ik. Wat, vraagt hij, zoudt gij in dit geval doen? Ken u zelven, luidt de gulden spreuk der Oudheid. Welkom, klonk het uit aller monden.*

2. Is het praedikaat door een koppelwoord met het subjekt verbonden, dan plaatst men het niet zelden aan het hoofd des zins om het met te meer nadruk te doen uitkomen: het subjekt moet dan achter het koppelwoord te staan komen. Bij voorb.: *Groot is de kracht der liefde. Groot is de Diana der Efezeren! Uw toeverlaat zij God. Bevochten is de zege. Doodstil werd het, en ik hoorde deze stem* (v. d. Palm). *Beschaamd staan zij om hun vertrouwen* (dezelfde). *Zijn helm was gesloten, omfloersd was zijn zwaard* (Tollens). Het modale hulpwerkwoord staat tot zijnen infinitief, het werkwoord tot de partikel, met welke het eene onechte samenstelling vormt, in de verhouding van het koppelwoord tot zijn praedikaat (§ 137. 4. 3). 4).); zoo kan dan ook de infinitief vóór zijn hulpwerkwoord, en zelfs de partikel vóór het werkwoord, waartoe zij

www.libtool.com.cn

behoort, aan het hoofd des zins geplaatst worden: *Schamen moet hij zich* (Borger). *Mij plooien kon ik niet* (Bilderd.). *Op ging de zon. Om ziet ze en de dwergen schrikken* (W. D—s). *Achter raakt wie stil blijft staan* (dezelfde).

Noodwendig is deze omzetting, waar het voornaamwoord *het* subjekt, en het praedikaat een persoonlijk voornw. is; bij v. *Hij is het. Ik ben het* (§ 119. I. 2.); alsmede in den samengestelden zin, bestaande uit een afhankelijken zin, die met *zoo — als*, *even — als*, of met *hoe*, door eenen comparatief gevolgd, aanvangt, en uit eenen hoofdzin, die met *even*, *zoo* of *des te* op die voegwoorden antwoordt. In dezen hoofdzin heeft alsdan de omzetting plaats. Bij voorb.: *Zoo geleerd als hij is, zoo bescheiden is hij ook. Even schoon als zij is, even zedig is zij. Hoe langer gij blijft, des te aangenamer is het mij.*

II. *Omzetting in den wenschenden zin.*

1. De *vragende zin* heeft niet zelden de regelmatige, soms de omgezette orde van den oordeelenden zin, vooral wanneer de spreker niet bepaaldelijk ten doel heeft, een antwoord uit te lokken, maar te kennen wil geven, dat hij aan eenig beweren twijfelt of zich over eenige verzekering verwondert. Bij voorb.: *Hij is te laat gekomen?* (als wilde de spreker zeggen: *hoe kunt gij beweren, dat hij te laat is gekomen?*) *Mij wilt gij verlaten?* of: *Verlaten wilt gij mij?* Soms staat in den vragenden zin het subjekt vóór het praedikaat, doch alsdan wordt het door het persoonl. voornw. achter het subjekt vertegenwoordigd; b. v.: *uw meester betaalt hij de didrachmen niet?* (Matth. 17, 24.).

2. De eigenlijk gezegde *wenschende* (*optatieve*) zin met eenen wensch tot inhoud, welks verwezenlijking men verwachten mag, en alzoo met het werkwoord in den tegenw. tijd der aanvoeg. wijze (zie § 118. 2. 2). *b.*), heeft veelal de woordorde van den oordeelenden zin, en wel zoowel de regelmatige als de omgezette orde. Bij voorb.: *God zij met u!* of: *met u zij God!* voor: *Zij God met u! De Koning leve! Eenmaal moge hij het*

www.libtool.com.cn

inzien! of: *Hij moge het eenmaal inzien!* voor: *Moge hij het eenmaal inzien!* Zulk een optatieve zin heeft, even als de imperatief zelve, hypothetische kracht, bij voorb.: *Zij hij rijk of arm, toch rust op hem de verplichting* (zie § 101. C. II). Zulke hypothetische zinnen laten zich mede in de woordorde van den oordeelenden zin plaatsen; bij voorb.: *Hij zij rijk of arm*, of: *rijk zij hij of arm, toch* enz. *Het zij vroeg of laat*, voor: *zij het vroeg of laat;* ja de hypothetische zinnen *hetzij* en *tenzij*, d. i. *'t en zij*, hebben in deze woordorde des oordeelenden zins de kracht van voegwoorden en dus eene onveranderlijke gedaante bekomen.

3. In den *begeerenden* (*imperatieven*) zin is het geoorloofd het subjekt (het persoonl. voornw. van den 2den pers.) vóór het werkwoord te plaatsen, hetwelk echter slechts dan te pas komt, wanneer het met nadruk in tegenoverstelling van een ander subjekt vermeld moet worden. Bij voorb.: *gij ga, zij blijve.* In het enkelvoud is de imperatief door zijnen vorm genoegzaam van dien des indicatiefs onderscheiden om deze woordorde toe te laten. In het meervoud: *gij gaat!* zou zij misvatting mogelijk maken.

III. *Omzetting in den afhankelijken zin.*

Eene willekeurige omzetting is in den afhankelijken zin niet vergund, aangezien hij daardoor dadelijk het kenmerkende zijner woordschikking zou verliezen. Doch *noodwendig* is:

1. De verandering der woordorde in den afhankelijken zin, die met *zoo — als, even — als*, of met *hoe*, door eenen comparatief gevolgd, aanvangt. Terwijl, namelijk, anders het praedikaat op het eind des zins, 't zij vóór, 't zij achter het koppelwoord staat, moet in zoodanige afhankelijke zinnen dit praedikaat onmiddellijk achter die woordjes *zoo, even, hoe* volgen, vermits deze ter bepaling des praedikaats strekken. Bij voorb.: *Zoo schoon als zij is, zoo bescheiden is zij ook. Even rijk als hij is, even mild is hij. Hoe onkundiger iemand is, des te onbeschaamder is hij.* Het klinkt hard deze omzetting niet aan te wenden, en het praedikatieve woord daar te plaatsen, waar

www.libtool.com.cn

de regelmatige orde van den afhankelijken zin dit vorderen zou, gelijk Hooft doet in: *Hoe ik dit en gelijk beloop dieper inzie, hoe ik min gronds in de oordeelen Gods vind.* En de Decker: *hoe 't wreeder klinkt, hoe 't lichter wordt gelooft.*

2. In *hypothetische zinnen*, waarin de woorden *hoe — ook, welke — ook, hoedanig — ook* voorkomen. Bij voorb.: *Hoe rijk hij ook zij, welke schatten hij ook bezitte, hij heeft er toch geen geld voor over. Hoedanig zijn antwoord ook wezen moge*, enz. Hier, namelijk, staan de praedicatieve woorden of substantieve bepalingen (als *schatten, antwoord* in die voorbeelden) onmiddellijk achter de conjunctieve woorden (*hoe, welke, hoedanig*), die als zoodanig altijd aan het hoofd des zins moeten staan.

§ 141.

Omzetting der bepalingen van den zin.

Enkele afwijkingen in de plaatsing der bepalingen ten aanzien der door haar bepaalde woorden, alsmede in de plaatsing van samengeschikte bepalingen ten aanzien van elkander zijn reeds boven vermeld (§ 139.), waar over de regelmatige plaatsing der bepalingen is gehandeld. Hier blijft ons alzoo slechts over te spreken over die omzettingen, waarbij eene bepaling uit hare natuurlijke plaats naar het hoofd, of naar het eind van den zin, of nevens en tusschen andere zindeelen, met welke zij niets gemeen heeft, verplaatst wordt.

De voornaamste omzettingen van bepalingen zijn de volgende:

1. De plaatsing van eene bepaling *aan het hoofd des zins*, in den oordeelenden zin zoo gewoon (zie § 140. I.), is *in den wenschenden* en in den *afhankelijken zin* stouter en nagenoeg uitsluitend aan de dichterlijke taal vergund. Bij voorb.: *Nu grijp het kind* (Tollens). *Uit der verdrukk'ren magt verlost mij* (v. d. Palm, in de navolging van een stuk uit het Boek Job). In vroeger tijd was het niet ongewoon het objekt te plaatsen vóór het transitieve werkwoord in den imperatief: *Dat gedenk!*

www.libtool.com.cn

Dat doe! Ons dagelijksch brood geef ons heden! Den onnutten dienstknecht werpt uit! (Matth. 25, 30.). *Armoede of rijkdom en geef mij niet!* Bijwoorden en geregeerde voornaamwoorden staan in den afhankelijken zin ook in proza niet zelden vóór het subjekt, mits dit niet mede een zwak geaccentueerd voornaamw. zij. B. v.: *Omdat hier geen voordeel te behalen is. Daar heden niemand binnengelaten wordt. Wen zich de Lente den hemel ontsluit* (Bilderdijk). *Ofschoon hem alles tegenloopt.* Doch niet: *Daar heden hij te laat kwam*, noch: *Ofschoon hem zij vergiffenis schonk.*

2. Eene tweede omzetting bestaat hierin, dat eene *bepaling* op ongewone wijze *aan het einde van den zin* komt, namelijk, in eenen hoofdzin, in welken het praedikaat uit een verbaal en een nominaal bestanddeel bestaat, achter dit laatste; in den afhankelijken zin, achter het werkwoord. B. v.: *'k Deed den Bard hem dagen tot den slag* (Bilderd.). *Laat mij zien uw gelaat? Laat mij hooren uw stem* (v. d. Palm, in de navolging eener plaats uit het Hooglied). *Dat hij, die het best zou doorgrieven het lijk, Den schepter zou voeren, als vorst van het rijk* (Tollens). *Wanneer (het zonnespan) zich domplen gaat in 't pekelveld* (Bilderdijk). *Als diepe wonderslaap valt op den mensch* (v. d. Palm, in de navolging eener plaats uit het Boek Job). *Van mijne knieën werd zij afgerukt, moorddadig, jammerlijk* (dezelfde naar Euripides). *Eer, ingeslopen met het licht, Zij 't argloos harte neemt gevangen* (Bilderdijk).

3. Eene derde omzetting bestaat hierin, dat *twee samengeschikte woorden* een of meer *woorden tusschen zich* bekomen, die tot beide in dezelfde betrekking staan (en dus òf vóór òf achter beide hunne natuurlijke plaats moesten vinden), of *door eene bepaling gescheiden worden*, die niet hen, maar een ander zindeel aangaat. Bij voorbeeld: *Dan lispelt zij en fluistert zacht* (Tollens). *Duizenden waren te gering, schatten, millioenen* (van der Palm). *Daar zetelt ze en regeert* (Bilderd.). *Ja, eeren u en minnen* (dezelfde). *Bij den sneeuwvlok op het hoofd*

www.libtool.com.cn

Hoopen kwalen zich en rampen (dezelfde). *'t Houdt troost, verkwikking in, en kracht* (dezelfde). *Vrees wandelde mij aan en beving* (van der Palm, in de navolging eener plaats uit het Boek Job). *Hier vlecht ge palmen voor en kransen van lauwrieren* (Bilderd.). *Maar dubbeld vruchtbaar, ja, tienduizendmaal, van plagen* (dezelfde). Aan een ongeoorloofde plaatsing eener bepaling in een' zin, waar zij niet tehuis behoort, maakt dezelfde dichter Bilderdijk zich schuldig, waar hij schrijft: *Haar oog bemerkte 't niet, en, troostloos neêrgeslagen, Had de engbenepen keel geen reden meer tot klagen.*

4. Een vierde omzetting, eindelijk, bestaat hierin, dat *een zelfstandig naamwoord van zijne adnominale bepaling door een tusschenkomend woord gescheiden* wordt. Bij voorbeeld: *Ja, wei' men in den bloemhof rond Van Romeren en Grieken* (Bilderd.). *Wanneer (het zongespan) het westerkoeltjen riekt van de avond* (dezelfde). *Van wie naar 't koestren hijgt der rust* (dezelfde). *Gevoelig is 't gemoed, maar fier, der stervelingen.* (dezelfde). *Een twintigtal vermoeit zich van zijn knechten* (dezelfde). *Daar ge aan de voeten zinkt en aanbidt van dien Zoon* (dezelfde).

DERDE AFDEELING.

Over de onderlinge betrekkingen der volzinnen.

INLEIDING.

§ 142.

Over den tweevoudigen aard der betrekking tusschen zinnen, die tot een samengestelden zin verbonden zijn, zie § 121. A. B., waar geleerd wordt, wat men door een *hoofdzin*, wat door een *afhankelijken zin* te verstaan heeft.

www.libtool.com.cn

I. 1. Een afhankelijke zin kan zelve weder eenen afhankelijken zin ter zijner bepaling bij zich hebben. In dit geval is de door den ander bepaalde afhankelijke zin met betrekking tot denzelven als hoofdzin te beschouwen. Bij voorbeeld: *Ik verneem, dat mijn broeder aangekomen is, toen het te laat was.* Hier is de zin: *dat mijn broeder aangekomen is*, met betrekking tot den zin: *ik verneem*, afhankelijk; doch met betrekking tot den hem bepalenden zin: *toen het te laat was*, hoofdzin. De laatste zin, als zijnde een afhankelijke zin van eenen afhankelijken zin, kan *een afhankelijke zin van den tweeden graad* genoemd worden. Zoo kunnen er ook afhankelijke zinnen bestaan van den derden en zelfs van een nog verderen graad. Bij voorb.: *Ik verneem, dat mijn broeder aangekomen is, daar hem geschreven was, dat hij komen moest, zoodra hij kon.* Hier is: *daar hem geschreven was*, een afhankelijke zin van den tweeden; *dat hij komen moest*, van den derden, en *zoodra hij kon*, van den vierden graad. Deze afhankelijke zinnen zijn òf *aaneengevoegd*, als in dat voorbeeld, òf *ineengevat*, d. i. de eene afhankelijke zin treedt als tusschenzin tusschen twee helften van den ander, b. v.: *dat hij, zoodra hij kon, komen moest.* De aaneenvoeging zoowel als de ineenvatting van afhankelijke zinnen, overmatig aangewend, kan iets traags in den gang of iets stootends in den toon teweegbrengen, en juist daardoor de klaarheid en bevattelijkheid van den stijl in den weg staan.

2. Even zeer als twee of meer hoofdzinnen, kunnen ook twee of meer afhankelijke zinnen in hetzelfde verband nevens elkander komen, en alzoo met betrekking tot elkander *nevengeschikte* zinnen zijn. Bij voorb.: *Ik spreek van de Bedouinen, die de uitgestrekte woestijnen tusschen den Arabischen zeeboezem en den Eufraat doorkruisen, en zonder vaste woonplaats zwerven, waar zij voedsel vinden voor hun vee, of waar de eer, de wraak, of de liefde hen roepen* (v. d. Palm). Hier zijn de beide afhankelijke zinnen: *die — doorkruisen*, en (*die*) — *zwerven*, nevengeschikt, daar zij in dezelfde betrekking staan tot

www.libtool.com.cn

het door hen bepaalde woord in den hoofdzin. Maar bovendien komen bij den laatsten afhankelijken zin: *die — zwerven*, twee nevengeschikte afhankelijke zinnen van den tweeden graad: *waar zij voedsel vinden voor hun vee*, en: *waar de eer* enz. *hen roepen.*

3. De bestanddeelen van eenen samengestelden zin kunnen in zich zelven samengesteld wezen. Bij voorb.: *Zijne komst verblijdt mij, maar het smart mij, dat hij zijnen zoon niet medegebracht heeft.* Hier heeft men een samengestelden zin, uit twee nevengeschikte bestanddeelen: *zijne komst verblijdt mij*, en: *maar het smart mij* enz. bestaande, en het laatste bestanddeel is in zich zelve samengesteld, daar het uit een hoofdzin: *het smart mij*, bepaald door den substantieven afhankelijken zin, *dat hij — niet medegebracht heeft*, bestaat. In: *Hij verblijdt mij, dat hij gekomen is; maar het smart mij, dat hij zijnen zoon niet medegebracht heeft*, zijn de beide bestanddeelen van den samengestelden zin in zich zelven samengesteld. Ziet hier nog eenige voorbeelden: *Hij gebiedt, en het staat er; hij beveelt, en het is er:* eene samenstelling van twee nevengeschikte zinnen, die elk weder uit twee nevengeschikte zinnen samengesteld zijn. *Gelijk het gevoel van waarheid en van deugd eeuwig en onuitdelgbaar is in de borst van alles, wat mensch mag heeten; zoo is het ook het gevoel der schoonheid* (v. d. Palm). Hier is het eerste bestanddeel van den samengestelden zin samengesteld, het tweede eenvoudig. *Zoo er eene regtbank bestaat, door wie het vonnis der onsterfelijkheid of der vergetelheid over de vruchten van smaak en genie zonder hooger beroep wordt uitgesproken; dan moeten de leden dier regtbank, niet slechts boven alle beschuldiging, maar ook boven de geringste verdenking verheven zijn* (v. d. Palm). *Des daags gaan zij er op uit, of zij een' vreemdeling vinden en met zich brengen mogen; des nachts brandt de lamp in hunne tenten, als het teeken der herbergzaamheid; of zij ontsteken vuren op de omliggende hoogten, opdat de verdwaalde reiziger zich derwaarts wenden en nachtverblijf bij hen zoeken zoude* (v. d. Palm).

www.libtool.com.cn

Hier zijn twee nevengeschikte zinnen: *des daags gaan zij er op uit*, en: *des nachts* enz. De eerste is samengesteld, daar hij den finalen afhankelijken zin: *of zij een vreemdeling vinden — mogen*, bij zich heeft; de tweede bestaat weder uit een tweetal nevengeschikte zinnen: *des nachts brandt de lamp* enz., en (*des nachts*) *ontsteken zij vuren*, en elk der nevengeschikte zinnen is weder in zich zelven samengesteld, daar de eerste den verkorten afhankelijken zin: *als het teeken der herbergzaamheid*, de tweede den volledigen finalen zin: *opdat de verdwaalde reiziger* enz., bij zich heeft. — Eigenlijk moest, in plaats van *of zij ontsteken*, gelezen worden: *of ontsteken zij*, met het subjekt achter het praedikaat, vermits de in de gedachte te herhalen bepaling *des nachts* hier deze omzetting vordert; doch de verwaarloozing dezer omzetting zet meerdere losheid en levendigheid aan het buitendien duidelijk zinverband bij.

4. Verschillende bestanddeelen van een en denzelfden zin kunnen elk eenen afhankelijken zin tot bepaling bekomen. Bij voorb.: *Wat is de arbeid, die slechts tijdgenooten ten nutte strekt, in vergelijking dier edele bemoeijingen, waarin eeuwen, door eeuwen opgevolgd, zich verblijden* (v. d. Palm). Hier heeft en *arbeid* en *bemoeiingen* eene bepaling, en beide behooren tot denzelfden zin.

5. Een bestanddeel des zins kan meer dan éénen afhankelijken zin van verschillenden aard bij zich bekomen. B. v.: *Als wij de geschiedenis nagaan, dan zien wij, dat het God menigmaal behaagt* enz. Hier heeft het werkwoord *zien* een adverbialen zin: *als wij — nagaan*, en tevens een objektieven substantieven zin: *dat het God — behaagt*, ter bepaling bij zich.

II. 1. Waar door overmatige bijeenvoeging van afhankelijke zinnen moeilijkheid voor het gehoor of wel voor het recht verstand der rede zou ontstaan, moet men de massaas verdeelen tot zelfstandige zinnen of groepen van zinnen. B. v.: *De lof der nakomelingschap, die de eenige ware lof is, is ook de zoetste lof, die ingeoogst kan worden, daar haar oordeel meer*

www.libtool.com.cn

dan dat der tijdgenooten, ja, alles waard is. Verbreek hier het verband der beide hoofdbestanddeelen van den zin, door van den redengevenden zin: *daar haar oordeel* enz., eenen hoofdzin te maken; scheid voorts de ineengevatte zinnen van het eerste lid; ontbind eindelijk de samentrekking der zinnen van het tweede lid, en gij zult den vorm herkrijgen, waarin van der Palm de gedachte uitdrukt: *De lof der nakomelingschap is niet alleen de eenige ware, het is ook de zoetste lof, die ingeoogst kan worden; haar oordeel is meer dan dat der tijdgenooten, haar oordeel is alles waard.* — Ook de plaatsing der verbonden zinnen kan verkeerd zijn; b. v.: *Ik trachtte, wanneer mijn hart met uw weende over het verlies uwer goederen, over het stoppen of uitdroogen van alle de bronnen van uw bestaan, over de berooving van uwe dierbaarste panden, uwe gebogene hoofden opwaarts te beuren, door u Gods eeuwige, wijze en goede Voorzienigheid, aan wier onafhankelijk bestel alles onderworpen is, en van wier Vaderlijke hand wij het kwade zoo wel als het goede moeten ontvangen, te doen eerbiedigen.* Schik hier de zinnen anders en gij zult de onberispelijke orde herstellen, waarin v. d. Palm ze heeft geplaatst: *Wanneer mijn hart met u weende over het verlies uwer goederen, over het stoppen of uitdroogen van alle de bronnen van uw bestaan, over de berooving van uwe dierbaarste panden, dan trachtte ik uwe gebogene hoofden opwaarts te beuren, door u Gods eeuwige, wijze en goede Voorzienigheid te doen eerbiedigen, aan wier onafhankelijk bestel alles onderworpen is, en van wier Vaderlijke hand wij het kwade zoo wel als het goede moeten ontvangen.*

2. Deze regels moeten bepaaldelijk daar gevolgd worden, waar een zoodanig zinverband ontstaan zal, als bij uitnemendheid *periode* genoemd wordt. Eene periode is eene vereeniging van verscheidene zinnen, welke, elkander veronderstellende en onderling ineengrijpende, een organisch samenstel vormen. Zullen de verscheidene zinnen, die de periode bevat, eene eenheid vormen, zoo dient zij, in weerwil van de menig-

www.libtool.com.cn

vuldigheid der daarin voorkomende kleinere zinsneden (*κόμματα*), slechts uit twee hoofdleden (*κῶλα*) te bestaan, die tot elkander staan als voorzin tot nazin (zie § 121. B. IV. 3.), waarvan aldus de voorgaande den hoorder gespannen houdt totdat zijne verwachting in den volgenden zin bevrediging vindt. Ook de copulatieve of adversatieve vereeniging van twee nevengeschikte zinnen, van welke de voorzin met *niet alleen*, *wel* (*wel is waar*), aanvangt of door de geheele wending aanduidt, dat hij een *inwilligende (concessieve)* zin is, en de nazin met *maar* of *maar ook*, *toch*, *desniettemin*, *evenwel* enz. op die conjunctionale bijwoorden antwoordt, kan den grondslag eener periode vormen. — Bevat elk der hoofdleden eener periode éénen zin, zoo heet zij *tweeledig;* bevat de voorzin éénen zin, de nazin twee zinnen, of de voorzin twee, de nazin éénen zin, zoo heet zij *drieledig;* bevat de voorzin twee, en de nazin insgelijks twee, of de voorzin éénen, de nazin drie, of eindelijk de voorzin drie en de nazin éénen zin, zoo heet zij *vierledig*, en op deze wijze kan de periode uit nog meer leden bestaan. — Die periode is in allen deele volkomen, welks overeenstemmende deelen in omvang tegen elkander opwegen. Zoo evenwel de uit te drukken gedachte dit niet medebrengt, dient het hoofdlid van minderen omvang toch, logisch, een niet geringer gewicht in de schaal te leggen. — Is hierbij de toonverhouding van elk onderdeel der periode met den eerst klimmenden en na het keerpunt, d. i. doorgaans bij den aanvang des nazins, dalenden toon der geheele periode in overeenstemming: eene overeenstemming die de verscheidenheid geenszins behoeft uit te sluiten, — alsdan is aan den eisch van de oratorische maat of *oratorischen numerus* voldaan. Ziet hier eenige modellen van goed samengestelde perioden: *Het valt wel moeielijk, bij het vervaardigen eens opstels, belangrijke gedachten, geestige of treffende gezegden, die men zou kunnen aan den man brengen, te onderdrukken, omdat zij zonder nadeel kunnen verzwegen worden, en de voorstelling, door ze te overladen, van hare kracht en haren indruk zouden berooven; maar die dit*

www.libtool.com.cn

vermogen op zich zelven niet bezit, make geen aanspraak op de gave der eenvoudigheid, even min als op die der keurigheid en beknoptheid (v. d. Palm). Deze periode is slechts tweeledig; doch de voorzin is door twee afhankelijke zinnen bepaald, waarvan de tweede, beginnende met *omdat* uit twee zinnen bestaat, tot éénen zin samengetrokken; de nazin bestaat uit twee zinnen, tot éénen samengetrokken, benevens eenen afhankelijken zin: *die — bezit.* Voorts maakt eene adversatieve zinsvereeniging, door middel der correlatieve woordjes *wel — maar* uitgedrukt, haren grondslag uit. — *Hong die eerekroon in het gezigt des strijders, en ware hem de hope gegeven, reeds in dit leven die kroon op zijn hoofd te zullen dragen; wie zou dan de mate van den moed kunnen bepalen, dien dit gezigt en deze hoop hem in het worstelperk van dit leven konden inboezemen?* (Borger). Deze periode is drieledig, omdat de voorzin bestaat uit twee leden, waarvan het tweede een verkorten substantieven zin: *reeds — te — dragen*, bevat, en eene samenstelling van eenen hypothetischen en eenen voorwaardelijken zin maakt haren grondslag uit.

En als een voghel, die zijn beenen hecht voelt kleven
Aen 's voglaers loozen strick, vast jammert van verdriet,
En aen de stricken treckt en tockelt, doch om niet;
Zoo pooghen raezenden, die hier aen d' aerde hanghen,
Vergeefs te vlughten; maer zij blijven vast gevanghen,
Aen taeie wortels, daer het hupplen haest vergaet.
(Vondel).

De periode is vierledig, en haar grondslag is eene samenstelling uit eenen vergelijkenden bijwoordelijken en eenen hoofdzin. De beide hoofdleden zijn uit een formeel oogpunt bijzonzonder evenredig: het subjekt van den voorzin (*voghel*) wordt bepaald door eenen bijvoegelijken zin: *die zijn beenen voelt kleven aen den strick*, even als het subjekt van den nazin (*raezenden*) door den bijvoegel. zin: *die hier aen d' aerde hanghen*, en voorts gelijk de voorzin uit eene adversatieve zinsverbin-

www.libtool.com.cn

ding bestaat: *een voghel — treckt en tockelt, doch om niet*, zoo ook de nazin: *raezenden pooghen — te vlughten; maer zij blijven gevanghen*, terwijl eindelijk de tweeledigheid van het tweede lid des nazins: *maer zij blijven gevanghen, daer het hupplen haest vergaet*, teweegbrengt, dat hij tegen den voorzin, welks eerste lid: *als een voghel jammert* — en (*als een voghel*) *treckt*, uit twee zinnen is samengetrokken, in omvang kan opwegen. Een fraai voorbeeld eener vierledige periode biedt deze plaats van *Cicero's* rede voor *Caecina* in het Nederl. overgebracht: *Indien de onbeschaamdheid even veel op de openbare plaats en voor de rechtbank vermocht, als de vermetelheid op het open veld en in onbewoonde oorden vermag; dan zou Aulus Caecina voor het gerecht evenzeer moeten onderdoen voor de onbeschaamdheid van Sextus Aebutius, als hij bij die gewelddadige aanranding heeft moeten onderdoen voor zijne vermetelheid.*

EERSTE HOOFDSTUK.

Over de nevenschikkende zinsverbinding.

§ 143.

Over de hoofdvormen der nevenschikkende zinsverbinding.

Er zijn drie hoofdvormen der nevenschikkende zinsverbinding te onderscheiden: de *copulatieve* of *aaneenschakelende;* de *adversatieve* of *tegenstellende*, en de *causale* of *oorzakelijke* vorm.

I. 1. De *copulatieve* of *aaneenschakelende zinsverbinding* bestaat niet alleen daar, waar zinnen door de eigenlijke aaneenschakelende voegwoorden verbonden zijn, maar overal waar zinnen van eene gelijke logische waarde wegens de verwantschap van hunnen inhoud of wegens hunne gemeenschappelijke

www.libtool.com.cn

betrekking op eene meer algemeene gedachte bijeenbehooren, al is het ook dat hun samenhang door geen voegwoordt wordt uitgedrukt. Dus beschouwe men ook als copulatief het verband tusschen zinnen, tot stand gebracht door *bijwoorden* van plaats of tijd, en van hoedanigheid, hoegrootheid of graad, die door te wijzen op den inhoud van den nevensgaanden zin in staat zijn zinnen te verbinden. De copulatieve zinsverbinding is alzoo:

1) *Zuiver aaneenschakelend* en komt tot stand door middel der voegwoorden *en*, *ook*, *niet alleen*, of *niet slechts — maar* of *maar ook*, *noch*, *zoowel — als ook*, *noch — noch* (zie § 113. II. 2. 1).). B. v.: *Eindelijk is de feestelijke dag gekomen, en de aanvang der plegtigheden is daar* (v. d. Palm). *Hem volgen de Priesters en Levieten, met de heilige vaten des ouden tabernakels en de arke des verbonds, en de verrukte volksmenigte sluit den statelijken trein* (dezelfde). Soms worden twee bijzonderheden in twee door *en* verbonden zinnen vervat, en dus als elkander in de voorstelling opvolgende vermeld, hoezeer de eene eigenlijk slechts eene bepaling der andere inhoudt; b. v.: *Het is morgen en verflenst is de krans* (Borger), d. i.: *reeds morgen is de krans verflenst. Geen schuchtre maagdenblos ontgloorde uw frissche konen, En reeds waart ge in mijn oog de minlijkste aller schoonen* (Bilderd.). *Het hart is de zetel van den adel, en al zwoeren de vorsten der aarde, dat gij edel zijt, onedel zijt gij in het oog van God, zoo zijn vinger uwen adelbrief niet onderteekend heeft* (Borger), d. i.: *vermits het hart de zetel is van den adel, zoo zijt gij onedel, indien Gods vinger* enz. Soms geeft de redenaar eene geheel andere wending aan den laatsten van twee of meer logisch gecoördineerde zinnen, en verbindt ze niettemin door *en*, b. v.: *Vandaar drie kruistogten naar het heilige land, om het bevlekt geweten in Sarracenenbloed af te wasschen: en wie weet, hoe vele Godsgestichten geen' anderen grondslag hebben, dan de wroeging van den stichter* (Borger), d. i.: *vandaar de kruistochten, en vandaar zoo vele Godsgestichten: wroeging des gewetens was de*

www.libtool.com.cn

aanleiding van gene, en de grondslag van deze. — Ga voort in uwe roemrijke onderzoekingen, doe nieuwe en telkens nieuwe ontdekkingen; dat anderen uw edel voetspoor volgen; en er is geen twijfel aan, wanneer weder een feest als dit zal gevierd worden, of het vijfde eeuwfeest van Laurens Janszoon Koster zal niet slechts een feest voor Nederland, maar zal het feest der menschheid zijn (v. d. Palm), d. i.: *Ga voort — en het vijfde eeuwfeest — zal het feest der menschheid zijn.*

Ook, als voegwoord voorkomende, verbindt veelal een gevolg met eene oorzaak. B. v.: *En er was geen geding zoo moeijelijk, geene regtszaak over leven of goed zoo gewigtig, die men niet aan hem, als redenaar en pleitbezorger, veilig toevertrouwd achtte. Ook was er niemand van zijnen tijd, die zoo vele aangeklaagden verdedigde* (v. d. Palm).

Niet — maar. De vijand intusschen liet het niet enkel op het getal en den moed zijner benden aankomen, maar voegde middelen der verleiding bij die des gewelds (v. d. Palm). *Niet alleen had hij dit verbazend plan gevormd, maar voorspelde deszelfs zekere uitvoering* (Borger); hier zou zich het subjekt achter *maar* zeer goed hebben laten herhalen; doch, worden twee afhankelijke zinnen door *niet alleen — maar* verbonden, dan blijft het subjekt bij den tweeden weg, vermits anders mede het voegwoord (of betrekkelijk voornw.) herhaald zou moeten worden: *Er is een lijden, waardoor wij niet alleen niet vernederd, maar zelfs verheven worden boven 't gewone peil der menschheid.*

Noch. Geene neiging tot vermaak of verstrooijing verslaafde of vermeesterde hem ooit, noch onderdrukte zijne onbegrensde zucht tot kennis (v. d. Palm). *Deze zijn niet uit de aarde, noch worden door de aardsche grenzen beperkt* (Borger).

Noch — noch, zoowel — als, en *niet alleen — maar ook*, verbinden veelal geene volledige, maar samengetrokken zinnen of enkele begrippen; b. v.: *Hij ontziet noch moeite, noch tijd. Al vroeg werd de kunst uitgevonden, om tot het oog, zoowel als tot het oor te spreken* (v. d. Palm). *Niet alleen de lotgevallen*

www.libtool.com.cn

van ons leven, maar ook de gansche natuur, die ons omringt, predikt het met luider stemme: God regeert (Borger). In plaats van *niet alleen — maar ook, zoowel — als* gebruikt men voor enkele zindeelen ook een herhaald *en: Zij bedriegt en oog en oor* (Bilderdijk). *Ik heb en kroost en gade* (dezelfde). Worden meer dan twee zinnen aaneengeschakeld, zoo staat het copulatieve *en* slechts vóór den laatsten: *Zij vereeren denzelfden Meester, verkondigen dezelfde leer, handelen in éénen zin en geest, bekrachtigen dezelfde besluiten, werken naar dezelfde maatregelen, onderwerpen zich aan dezelfde gevaren, en sterven met dezelfde belijdenis op de lippen* (Borger). Waar verscheidene zinnen copulatief met eenen voorgaanden zin verbonden zijn en elk derzelve het voegwoord *en* vóór zich heeft, bestaat een *polysyndeton*, b. v.:

Zij dansen, van geesten en schimmen verzeld,
Die zingen, op huilenden toon,
En drinken uit schedels, met juilend geweld,
En klinken ter eer van Alonzo, den held,
Ter eer van de valsche Antigoon (Tollens).

Hij klapt de zweep, en spoort zijn paard:
„Hoerah! nu nog een nieuw begin!"
En God! de hut zinkt weg in de aard,
En ros en ruiter, stort er in,
En stoet en jagtkreet zijn verdwenen,
En doodstil wordt het om hem henen (dezelfde).

Aanm. Soms blijft bij twee leden, door *als* verbonden en bij het eerste van welke men *zoowel* zou verwachten, dit *zoowel* achterwege: *het gevoel, dat zij dezen als genen inboezemde*, voor: *dezen zoowel als genen.* Deze manier heeft iets gezochts (Zie § 131. B. I. 2. *Aanm.*).

2) De copulatieve zinsverbinding is voorts *continuatief* of *voortzettend*, en *ordinatief* of *rangschikkend*, en komt tot stand door de bijwoorden *ten eerste, ten tweede* enz., *verder, voorts, wijders* enz., *ten laatste, eindelijk.* B. v.; *Verleent mij dan*

www.libtool.com.cn

uwe aandacht, daar ik u de volbrenging van den duren pligt, om goed en bloed voor de zaak des Vaderlands veil te hebben, en, is het nood, ook op te offeren; eerst als het eenige veilige; daarna als het eenige den Christen betamende middel tot behoudenis van dat Vaderland, ga aanprijzen; en eindelijk sommige lessen en besturingen daarbij voegen (v. d. Palm).

3) *Partitief* of *verdeelend*, en komt tot stand door middel van de bijwoorden *deels — deels, ter eener — ter anderer zijde, van den eenen — van den anderen kant, nu eens — dan eens.* B. v.: *Zoo veel meende ik te moeten zeggen, deels* (of *eensdeels*) *om mij zelven te rechtvaardigen, deels* (of *anderdeels*) *om de verklaring af te leggen* enz. (v. d. Palm). *Zoodanig waren de vrije Staten van Griekenland en Rome, waar, aan de eene zijde, kunst en beschaving op den troon zaten, haar door weelde en overvloed gesticht; en, aan den anderen kant, de weg tot eerambten, tot belooning en toejuiching voor den bekwaamsten Redenaar was opengesteld* (dezelfde). *Die vloed van redenen, welke nu met zachte, welluidende rolling naar haren eindpaal spoeden, en dan weder bruisen als een wegslepende stroom, of somtijds, als de majestueuze donder, ontzetten en verpletteren* (dezelfde).

4) De zinsverbinding is ook copulatief, waar het verband bewerkt wordt *door een bijwoord van tijd of plaats.* B. v.: *Gij verlangt, dat ik het doe; geef mij dan ook een middel aan de hand. — Er werd eene nieuwe kunst vereischt, die de loome pen, het schaarsch en kostbaar handschrift verving. Daar trad de Boekdrukkunst te voorschijn* (v. d. Palm). — *Ik zweeg. Nu werd zij steeg en snebbig* (Bilderd.). *Doch zeg: Mijn wil (o Vader) niet, Maar de uwe zij het die geschiedt! Zoo ligt ge op rozenblaân* (dezelfde), d. i.: *wanneer gij zegt, niet mijn wil* enz., *alsdan ligt gij op rozenblaân.* Daar de voorwaardelijke voegwoorden voor een gedeelte althans oorspronkelijk tijdelijke voegwoorden zijn, zoo brengen wij hiertoe ook de volgende zinsverbindingen: *Nauwelijks zag hij haar, of hij omhelsde haar*, d. i.: *Eerst moest hij haar zien; daarop omhelsde hij*

www.libtool.com.cn

haar. Hij had er grooten lust in: hoe het zij, hij kwam. Rachab gaf hun den raad, dat zij niet terstond naar de Jordaan terug zouden keeren, als wanneer zij hunne vijanden ontwijfelbaar in de handen zouden vallen. Hij is vast ziek, anders (d. i. *indien niet*) *zou hij gekomen zijn. Gij moet zindelijk zijn, of de menschen ergeren zich aan u,* d. i. *indien niet, in het andere geval* (*anders*), *ergeren de menschen zich.* Werkelijk kan men hier ook zeggen: *anders* of *want anders ergeren de menschen zich. Neen! fnuik het onverzaagd, of 't groeit u boven 't hoofd* (Bilderdijk), d. i. *indien niet, zoo groeit het u boven 't hoofd*, of: *anders groeit het u boven 't hoofd.*

5) Of door een *bijwoord van hoedanigheid, hoegrootheid* of *graad.* B. v.: *Regen wisselt met zonneschijn. Zoo wisselen smart en vreugde,* d. i. *gelijk regen met zonneschijn wisselt, zoo wisselen* enz. *Hoe greep u 't jammer aan! Geen roos verwelkt zoo snel, gebroken van haar stengel* (Bilderd.). *Verbied den ongehoorzamen jongen, hij zal het des te minder nalaten,* d. i., *hoe meer gij 't hem verbiedt, des te minder* enz. *Het getal der strijdbare mannen te Jerusalem was gering, en de overmagt des te geringer* (v. d. Palm). *Gij hebt gedaan, wat men u gezegd heeft. In zoo verre hebt gij lof verdiend,* d. i., *in zoo verre gij gedaan hebt, wat men u gezegd heeft, hebt gij lof verdiend.* Bilderdijk geeft aan den tweeden der dus verbonden zinnen de gedaante van een afhankelijken zin, waar hij zegt: *Ja, wie stilte mag verlangen, Vindt haar ook niet meer in 't graf, Zoo als 't dreunt van lijkgezangen,* voor: *zoo dreunt het van lijkgezangen.* — Uit de mogelijkheid om den inhoud dezer gecoördineerde zinnen van de beide laatste soorten door een subordineerend zinverband uit te drukken blijkt, dat zij werkelijk te zamen een samengestelden zin uitmaken.

Aanm. De overige copulatieve voegwoorden, buiten de in 1), 2) en 3) vermelde, voegen slechts binnen de grenzen van eenen enkelen zin eene nadere bijzonderheid bij een lid van denzelven, zoo als *alsmede* en *mitsgaders;* of, zoo zij wijzen op een vorigen zin, bewerken zij daarom nog geene samenstelling tusschen dien zin en den zin, waartoe zij behooren, zoo als *daarenboven, bovendien.*

www.libtool.com.cn

2. Het copulatieve zinverband kan bestaan, zonder dat het door een voegwoord of voegwoordelijk gebruikt bijwoord uitgedrukt wordt: alsdan blijkt de samenhang der nevengeschikte zinnen, soms te sterker, uit hunnen inhoud zelven. De conjunctie *en* ontbreekt in de volgende voorbeelden: *Vredevanen wapperen, vredeleuzen schitteren* (v. d. Palm). *Deze bedoelingen niet te ontdekken, is een gevolg van onze kortzigtigheid; deze bedoelingen te loochenen, is de uitspraak van onze verwaandheid* (Borger). *Hij zweeg. De schoone beefde* (Bilderd.). *Één stoute daad, Mevrouw, ontweldigd is de bruid!* (dezelfde). *De Lente doet ons hart van dartle weelde springen; De Herfstlucht slaat ons neer in zoete mijmeringen* (dezelfde). Waar verscheidene zinnen copulatief zijn verbonden en voor den laatsten, evenzeer als voor de overige, de conjunctie *en* ontbreekt, bestaat een *asyndeton;* b. v.: *Maar ijlings waait een verkwikkende adem ons aan; de zon heeft haren koesterenden gloed hernomen; rivier en beken vloeijen weder; gras en korenhalmen, en bloemenkelken tooijen den ontloken grond; de zwangere knoppen barsten open in het woud; het vee dartelt in de weiden; het gevogelte vervult de balsemlucht met zijne toonen; een nieuw leven is in onze aderen uitgestort* (v. d. Palm).

De voegwoorden *niet alleen — maar ook, zoowel — als*, worden als het ware ten overvloede gebezigd, waar *en* zou kunnen volstaan; dus kan men wel zeggen, dat zij hier of daar zouden hebben kunnen aangewend zijn; doch hun gemis brengt geene syntaktische leemte te weeg.

De continuatieve en partitieve voegwoorden worden om geene andere reden gebezigd, dan om de duidelijkheid te bevorderen: waar de spreker ze aanwendt, doet hij het, omdat hij gevoelt, dat anders het verband of de betrekking niet duidelijk in het oog valt: alzoo zullen zij niet licht ontbreken.

Een bijwoord van tijd kan, behoudens de duidelijkheid, bij het copulatieve zinverband slechts ontbreken achter den hypothetischen imperatief, omdat deze door zijnen vorm het verband aanduidt, b. v.: *Doe het, gij zult gelukkig wezen.*

www.libtool.com.cn

Een bijwoord van hoedanigheid ontbreekt in het volgende copulatieve zinverband: *Griekenland had zeven wijzen; zeven kinderen hebben wij* (Tollens), d. i.: *even zoo hebben wij zeven kinderen.*

II. 1. De *adversatieve* of *tegenstellende zinsverbinding* is van verschillenden aard. De stellingen, namelijk, der verbonden zinnen sluiten elkander wederkeerig uit; of de stelling, in den tweeden vervat, wordt voor die des eersten in de plaats gesteld; of de inhoud van den eersten zin wordt door dien van den tweeden bepaald of beperkt.

1) De stellingen sluiten elkander wederkeerig uit (in dier voege dat, in geval de eene waarheid behelst, de andere niet bestaan kan) door middel der disjunctieve conjuncties *of, of — of, hetzij — of, hetzij — hetzij.* B. v.: *Hij weigert het of hij staat het toe. Of hij komt te laat, of hij komt onvoorbereid, of (eindelijk) hij komt in het geheel niet. Hetzij hij kome of niet (kome). Hetzij wij dat getal moeten houden voor de sterkte der gansche legermagt, waaronder eene groote slagting werd aangerigt, hetzij wij inderdaad dit overgroot getal als dat der omgekomenen beschouwen moeten* (v. d. Palm). — Wanneer de adversatief verbonden zinnen door middel der onderschikkende conjunctie *of* van eenen hoofdzin afhangen, voorkomt men de verwarring van beiderlei *of* door in plaats van het disjunctieve *of* het adversatieve *dan* te gebruiken; b. v.: *Of God u allen schiep, en uit den dood in het leven weêrbragt, dan of hij het éénen deed, het ware eenerlei voor hem!* (v. d. Palm). Herhaalt men de onderschikkende conjunctie *of* niet vóór den tweeden zin, dan bezigt men vóór de plaats, waar zij staan moest, veelal de partikels *dan wel*, b. v.: *Of God u allen schiep, dan wel het éénen deed.* Vergelijk voorts: *Twijfelachtig, of door dit woord iets loffelijks dan berispelijks wordt te kennen gegeven, en of eenvoudigheid onder de volkomenheden, dan of zij onder de gebreken moet geteld worden* (v. d. Palm).

Aanm. De partikel *of* aan het hoofd van een' vragenden zin is voor de onderschikkende conjunctie te houden. Deze toch beteekent zoo veel als *dat*

www.libtool.com.cn

niet, indien niet, anders. Lees ik dus, bij voorbeeld, bij Borger: *Of is het niet roemwaardig, zich voor eene goede zaak op te offeren?* zoo kan ik dit *of* vervangen door *anders, indien het eens anders, indien het eens niet zoo ware*, waarbij gedacht wordt: *zou het dan niet ongerijmd zijn?*

2) Is de eerste zin ontkennend, dan strekt het voegwoord *maar* om de stelling, in den tweeden zin vervat, voor die des eersten in de plaats te stellen. B. v.: *De zorg geeft niets, en is een ijdel hartbedroeven, Maar naarstige arbeid geeft hetgeen we op aard behoeven* (Bilderd.). *Niet aan de smarte, die de Heer ons aandoet, heeft Hij lust; maar liefde is de bron, en de zaligheid onzer zielen het einde zijner beproevingen* (Borger). — Is de eerste zin niet ontkennend, dan strekt *neen* tot hetzelfde einde; b. v.: *Zij, die gij de Barbaren van het Noorden noemt, vielen in de hoofdstad der kunsten en der beschaving; — plunderden, vernielden haar, en namen wraak over den brand van Moskows vergulde toren- en tempeltinnen. Neen! spaarden, eerbiedigden, verblijdden haar* (v. d. Palm). — *Integendeel* heeft dezelfde kracht, en waar dit voegwoordelijk bijwoord wordt aangewend, is het verband tusschen de zinnen niet zelden zoo nauw, dat de door hetzelve in verband gebrachte zinnen geacht kunnen worden eenen samengestelden zin te vormen: *Zij was er geenszins de vrouw naar om zich door hem te laten besturen: integendeel stond zij weldra aan 't hoofd eener krachtige partij tegen hem over* (Jac. v. Lennep).

3) Groot is het aantal der voegwoorden, door middel van welke de stelling, in den eersten zin vervat, niet ontkend, maar veeleer toegegeven wordt, doch met vermelding van eene andere stelling, die nevens of boven haar gelden moet. Zij zijn: *daarentegen, doch (edoch), maar, dan, nu, veeleer, alleenlijk, toch, ja (ja zelfs), evenwel, echter, nogtans.* Bij voorb.: *Griekenland bloeide; het Noorden daarentegen lag in nacht en nevel bedolven. — Wij vliegen soms, maar 't is met Icarus gevlogen; Doch oef'nen wij de vlerk der weetzucht laag bij de aard!* (Bilderdijk). *Schoonheid welt in 't hart, maar sterft in 't redetwisten* (dezelfde). *De neiging strekt tot goed;*

www.libtool.com.cn

doch, uit natuur kortzichtig, Vereischt ze een wijs bestuur (dezelfde).

Haar oog ontvonkte, en schoot door 't wolkjen van de smart
Het waatrig licht der hoop, die weer ontglimt in 't hart.
Dan, spraakloos bleef haar tong (dezelfde).

Indien een boek nuttig is, moet het of de vorming van het hart, of de ontwikkeling des verstands, of de uitbreiding van kennis bevorderen; dit boek nu bevordert geen dezer drie oogmerken; derhalve is dit boek niet nuttig (A. Bake, Lessen over de Redek.). *Zonder zich één oogenblik te laten beteugelen in de vlugt zijner geestvervoering, verheft hij zich veeleer tot eene hoogte, waar de wereldwijze uit het stof der schole hem niet meer kan naöogen* (Borger). *Ik weet, dat het (dankbaar gevoel) aan het hart van geen' mijner Hoorders vreemd is. Alleenlijk het zij geene vlugtig opgewelde aandoening* (v. d. Palm). *Neerland weeke grond hijgde onder 't wicht van wee. Toch hield haar vlag zich op* (Tollens).

Dan nemen schaduwen gedaanten aan en kleuren;
Dan schijnen ze uit het stof den schedel op te beuren,
En groeijen als een oogst uit 's aardrijks zwangre voor;
Ja, klautren 't luchtgewelf en 's hemels grondvest door.
(Bilderdijk).

Hij wist geene vrouwen door niets-beduidendheden en dagelijksche vleijerijen te behagen, en nogtans schepten zij vermaak in zijnen omgang (v. d. Palm). *Elpine was nog niet; en echter zij bezweken* (Bilderd.).

Aanm. Niettemin, desniettegenstaande, intusschen, bewerken doorgaans geen zoo nauw syntaktisch verband, dat de door deze voegwoorden tot elkander in verband gebrachte zinnen als samengesteld zouden mogen beschouwd worden. Evenwel is dit somtijds het geval, terwijl, omgekeerd, de in den tekst genoemde mede zeer goed bij een meer verwijderd verband gebruikt kunnen worden.

2. Ook het adversatieve zinverband, mits niet disjunctief, kan bestaan, zonder door een voegwoord uitgedrukt te zijn.

www.libtool.com.cn

Bij voorb.: *Men ziet ze (de gave van het genie) niet slechts in zijne geschriften, zij schitterde ook in zijne gesprekken* (v. d. Palm). *De woede en dweepzucht heeft haar wortel niet in 't hart; Haar broeinest schuilt in 't brein* (Bilderd.). In beide deze voorbeelden ontbreekt *maar* vóór den tweeden zin. *'k Wensch u goud noch viezevazen, Die een oogwenk weg kan blazen; 'k Wensch u toeverzicht op God* (Bilderd.). *Geen jagers eischt dees nood; geoefende soldaten* (dezelfde). *Men vecht voor zelfbehoud, geen Vorst- noch outerhoon* (dezelfde), d. i.: *doch niet voor Vorstenhoon, noch outerhoon. — Hard moge het vallen — wonden te slaan in het hart van hem, dien wij zoo gaarne spaarden; het is de grondwet der vriendschap* (Borger), d. i. *het is evenwel* of *niettemin de grondwet der vriendschap.*

III. 1. Die *oorzakelijke zinsverbinding*, bij welke het redengevende zinlid niet syntaktisch ondergeschikt is, maar waarbij de zinnen, die uitwerksel en oorzaak, gevolg en grond, doel en middel uitdrukken, syntaktisch nevengeschikt optreden, komt tot stand door de voegwoorden *want*, *immers* en *toch* en eenige voegwoordelijke bijwoorden der logische zinsverhouding. Hier zijn drie bijzonderheden te onderscheiden.

1) Wanneer men de voegwoorden *want*, *immers*, *toch* en *namelijk* gebruikt, houdt de tweede zin, met deze voegwoorden aanvangende, *den grond* of *de oorzaak* in van een *beweren*, in den eersten uitgedrukt. Bij voorb.: *De kans nogtans was hagchelijk; want het getal der strijdbare mannen te Jeruzalem was gering* (v. d. Palm), d. i. *daar hun getal gering was, zoo was de kans hachelijk*, of wel: *hun getal was gering, 'bij gevolg was de kans hachelijk. — Uwe vrienden kunnen u dikwijls niet waarschuwen, want uwe hoogmoed verbergt zorgvuldig de eerste verderfelijke stappen, die gij reeds heimelijk gedaan hebt. Uwe vrienden durven u dikwijls niet waarschuwen, want de laffe toon der verkeering, en dwaze menschenvrees boeit hunne tongen* (Borger). *En te regt stelt hij hierop den hoogsten prijs. Daar immers onkunde van den waren aard des Evangeliums de groote bron was van de wankel-*

www.libtool.com.cn

moedigheid dezer Christenen, hoe kon hun geloof beter geschraagd worden, dan door de herhaalde bijwoning hunner godsdienstige vergaderingen? Hier toch konden hunne bedenkingen opgelost worden (dezelfde). *De Engelsche regeering drong op de uitsluiting van den Prins van Oranje aan: zij vreesde, namelijk, dat hij mettertijd het verdreven Vorstengeslacht zou pogen te herstellen.*

2) De eerste zin houdt *den grond* of *de oorzaak* in, de tweede *het gevolg* of *het uitwerksel.*

a. Behelst de eerste zin den *logischen grond*, zoo drukt de tweede de *gevolgtrekking* uit door middel der voegwoordelijke bijwoorden *zoo* (*alzoo*), *dus*, *dan*, *derhalve*, *dies*, *bij gevolg*, *diensvolgens*, *gevolgelijk*. Bij voorb.: *Dit zei, die waarheid wenschte: „Ik weet slechts, niet te weten." Zoo is de waarheid dan op de aard niet algemeen* (Bilderd.), d. i., *daar hij dat zeide, zoo is de waarheid niet algemeen*, of: *de waarheid is niet algemeen, want hij zeide* enz. — *Wat eenvoudig is, is natuurlijk, is dus ook gemakkelijk, los en ongedwongen* (van der Palm). *Aanbidt niet de arme denzelfden God, dien gij aanbidt? Is hij dan niet uw broeder?* (Borger). *Is toch gebrek aan eerbied voor de maatschappij, in wier midden wij leven, eene bron van openbare zedeloosheid, die door geene wetten, in bloed geschreven, door geene kerkers noch kluisters gestopt kan worden; en moeten wij derhalve iedere instelling, die ons achting en schaamte voor onzen natuurgenoot kan inboezemen, als een stevigen dam beschouwen ter beteugeling van ergerlijke uitspattingen, hoe nuttig, hoe onmisbaar zijn dan de onderlinge bijeenkomsten op den eersten dag der week* (dezelfde). *O God! daar is vergeving Altijd bij u geweest: Dies wordt gij, Heer met beving Recht kinderlijk gevreesd* (berijmde Ps.). *Deze boom heeft niet gebloeid: gevolgelijk kan hij dit jaar geene vruchten geven. Deugdzame menschen zijn matig: bij gevolg is een dronkaard niet deugdzaam.*

b. Behelst de eerste zin den *reëelen grond* of de *oorzaak*, zoo drukt de tweede het *uitwerksel* uit door middel van het

www.libtool.com.cn

voegwoordelijk bijwoord *vandaar*. B. v.: *Het is de ure der dankzegging. Vandaar die heilige stilte* (Borger), dat is, *wijl* of *vermits het de ure der dankzegging is* enz. — *De Joodsche Christenen beriepen zich op Petrus, de Heidensche, op Paulus. Vandaar die tranen* (dezelfde).

c. Behelst de eerste zin den *moreelen* (*zedelijken*) *grond* of de *reden*, zoo drukt de tweede het *gevolg* uit door middel van de voegwoordelijke bijwoorden *hierom*, *daarom*, *deswege* of *deswegens*. B. v.: *Hiskia regeerde toen aldaar, een verstandig, gematigd en zachtmoedig Vorst, den voorvaderlijken Godsdienst opregtelijk toegedaan. Hierom was hij ook voorspoedig, en door God gezegend in alle zijne ondernemingen* (v. d. Palm), d. i. *omdat hij een verstandig* enz. *Vorst was, was hij voorspoedig* enz. — *Dit mag heeten zich boven zijnen stand en het gewone peil der menschelijke natuur te verheffen, en daarom eere aan dien edelen en standvastigen lijder* (Borger): hier worden de zinnen eigenlijk door het voegwoord *en* verbonden, en *daarom* treedt bijgevolg als zuiver bijwoord op. — In deze beide voorbeelden kan men *hierom*, *daarom*, door *deswege* verklaren en, des noods, vervangen.

3) De eerste zin houdt het *doel* in, de tweede de *handeling*, *die tot het doel strekt;* deze tweede zin wordt bepaaldelijk door middel van *daartoe* of *ten dien einde* met den eersten zin verbonden; soms, doch minder juist, dient ter verbinding ook *daarom* of *deswege*, hetwelk zich daaruit verklaren laat, dat het doel der handeling tevens de beweegreden is, waarom zij verricht wordt. B. v.: *Uw grootsche taak is hier te leeren, aan God gelijk te zijn. Daartoe wordt ge onder smart en strijden gevormd en opgevoed* (Evang. Gez.). Hier kan *daartoe* door *ten dien einde* en (doch minder nauwkeurig) door *daarom* of *deswege* vervangen worden.

2. Ook de oorzakelijke zinsverbinding kan bestaan, zonder door een voegwoord uitdrukkelijk te zijn aangeduid. Bij voorb.: *Salmoneus waant vergeefs den bliksem uit te slingeren; Hem zwaaien eischt een' God en kracht van Godenvingeren* (Bild.),

www.libtool.com.cn

d. i. *want hem te zwaaien* enz. — *Beseft gij 't? Ja, gewis. Gij zijt hun stamgenooten* (dezelfde), d. i. *want gij zijt*, of: *gij toch zijt*, of eindelijk: *gij zijt immers hun stamgenooten.* — *Stijg moedig: 't is de onsterflijkheid Wier trotsche lauwer u verbeidt* (dezelfde). *Wees kalm, Elpine: uw lot verandert* (dezelfde). *Geleerden, 'k vraag het u. Uw wijsheid toog het vuur uit lucht en donderkeilen, Zij leer' mij 't menschlijk hart tot in zijn' afgrond peilen* (dezelfde), d. i. *zoo leer zij mij dan* enz. — *Hij wil ons best; laat Hem den vrijen teugel mennen* (dezelfde), d. i. *laat Hem derhalve*, of: *zoo laat Hem dan* enz. — *Gods hand onttrekt zich ons, verstoot ons, werpt ons neêr. Welaan, men steun' zich zelv', niets anders rest hier meer* (dezelfde), d. i. *daarom steune men zich zelven.*

§ 144.

Over de samentrekking van nevengeschikte zinnen.

I. Wanneer de nevengeschikte zinnen *een of meer bestanddeelen met elkander gemeen hebben*, zoo laten zij zich tot een enkelen zin *samentrekken*, daar dat wat hun gemeen is slechts eenmaal wordt uitgedrukt. Zoo is, bij voorbeeld, *De dierenhuid was deksel, 't hout geweer* (Bilderd.), een enkele zin, maar samengetrokken uit twee zinnen: *de dierenhuid alleen was deksel; 't hout* (*alleen*) *was geweer*, die hetzelfde koppelwoord (*was*), en, wil men, dezelfde bepaling (*alleen*) gemeen hebben, en daarom op die wijze konden ineensmelten.

Niet alleen *nevengeschikte hoofdzinnen*, als in dat voorbeeld, maar ook *nevengeschikte afhankelijke zinnen* zijn voor samentrekking vatbaar; b. v.: *Schatten, die de ziel verrijken, In geen sterfuur van ons wijken, Onontroofbaar zijn door 't lot* (Bild.). Hier hebben drie nevengeschikte afhankelijke zinnen hetzelfde subjekt (*die*) gemeen: dit behoefde slechts bij den eersten uitgedrukt te worden, en alzoo werden zij samengetrokken.

De samentrekking vindt het meest bij *copulatieve* en *adver-*

www.libtool.com.cn

satieve zinsverbindingen plaats. De beide aangehaalde voorbeelden vertoonen eene samentrekking van zinnen, die eene copulatieve verbinding vormen. De volgende zin is samengetrokken uit twee zinnen, die eene adversatieve verbinding uitmaken: *Het minnekozen past uw zinnen, Mij wijze woorden* (Vondel), d. i., *het minnekozen past uwe zinnen, (doch) mij (passen) wijze woorden.* Hierbij is echter op te merken, dat de met *toch, evenwel, nogtans, niettemin* en dergelijke gevormde adversatieve zinsverbindingen slechts dan de samentrekking toelaten, wanneer met die conjuncties het copulatieve *en* verbonden wordt; b. v.: *Hij heeft vele verliezen geleden en is niettemin gelukkig.* Ware *en* hier niet aangewend, dan zou het zonder samentrekking, dat is, met tweemaal uitgedrukt subjekt moeten heeten: *Hij heeft vele verliezen geleden; niettemin is hij gelukkig.*

Van de *oorzakelijke zinsverbindingen* zijn die bovenal voor samentrekking vatbaar, bij welke het verband door middel der conjuncties *derhalve, bijgevolg, daarom, deswege,* tot stand komt, en alsdan dienen deze voegwoordelijke bijwoorden duidelijkheidshalve nog door het voegwoord *en* voorafgegaan te worden. B. v.: *Hij is tevreden en derhalve gelukkig. Hij is tevreden en daarom gelukkig.*

De samentrekking kan dan plaats hebben:

1. Wanneer nevengeschikte zinnen *het subjekt* gemeen hebben. B. v.: *'k Scheen de haven ingevaren, En verbrijzel op een rots* (Bilderd.). *De koghel snort d' onedelsten voorbij En blindling treft de Grooten* (Vondel). *Omdat men zich zelven te veel op den voorgrond plaatst; en hetzij men het wete, hetzij men 't voor zich verberge, de zucht om te behagen verwart met de zucht om te pralen* (v. d. Palm): hier heeft *verwart* het subjekt gemeen met *plaatst.*

Aanm. 1. Zoo eene *echte* conjunctie, gemeenschappelijk aan twee of meer nevengeschikte afhankelijke zinnen, alleen vóór den eersten dier zinnen uitgedrukt wordt, is dit geenszins als eene samentrekking aan te merken: de conjunctie toch maakt geen logisch bestanddeel van den zin uit..

www.libtool.com.cn

Aanm. 2. Het gemeenschappelijk subjekt is in den vorm van een afhankelijken zin vervat, in het volgende voorbeeld: *Dat hij zich niet heeft laten overhalen, doet u verdriet, maar is mij aangenaam.*

2. Wanneer zij *het koppelwoord* (als hoedanig wij hier ook het werkwoord in een persoonsvorm, door eenen infinitief gevolgd, beschouwen) gemeen hebben. B. v.: *En toont... Wat vloecken zijn, wat zuilen voor den staet* (Vondel). *Hendrik heeft gespeeld, maar Pieter gearbeid. Gelijck somtijds de gure winter plagh t' Ontluicken met een zomerzonnelagh, En 't hart t' ontdoien op een' zoelen dagh, Als 't was bevroren* (Vondel).

3. Wanneer zij *het praedikaat*, hetzij met, hetzij zonder eene bepaling, gemeen hebben. B. v.: *Hem loeg geen Engel toe bij 't uur van zijn geboorte, Geen heldre morgenstar uit 's levens uchtendpoorte* (Bilderd.). *O Gij wiens God in 't goud, wiens roem bestaat in 't blinken Van nietige aardstof* (dezelfde). Uit dit voorbeeld blijkt, dat het gemeenschappelijke woord ook in den volgenden zin kan staan en in den voorgaanden weggelaten wezen. *Het bloed ontvliet de wonde, Het licht, zijn brekend oog* (dezelfde). *Niemand dacht er aan; ook Hecuba niet* (v. d. Palm). *In 't verleden ligt het heden, In het nu, wat worden zal* (Bilderd.).

Aanm. *Velen uwer heeft dit kunnen, en gij, aan wie dit mogt gebeuren, gedenkt* enz. (v. d. Palm): hier staat het gemeenschappelijke woord (*gebeuren*) wederom in den tweeden zin, welke bovendien afhankelijk is, terwijl de zin, met welken hij is samengetrokken, een hoofdzin is: dus zijn deze zinnen niet formeel nevengeschikt, doch slechts naar hunne logische waarde.

4. Wanneer zij *het subjekt en het koppelwoord* gemeen hebben. B. v.: *Hoe velen missen wij er, wier bijzijn onze harten verheugd, aan dit feest luister en sieraad zou toegevoegd hebben* (v. d. Palm): het subjekt (*wier bijzijn*) en het koppelwoord (*zou hebben*) zijn de gemeenschappelijke bestanddeelen, en het eerste is alleen uitgedrukt in den eersten, het tweede alleen in den tweeden zin. Even zoo in: *Om dit vocht, dat ge aan*

www.libtool.com.cn

mijn oog ontspringen, *Mijn boezem baden ziet* (Bilderdijk).

En mooglijk is mijn hart u dankbaar voor 't misleiden,
Dat zulk een bloemrijk kleed op zulk een afgrond spreiden
Maar me éénmaal domplen moest in 't schrikbaarste aller weên
(Bilderdijk).

5. Wanneer zij *het subjekt en het praedikaat* gemeen hebben. B. v: *U zweeren we onze trouw, en — vloek die u weerstaan* (Bilderd.). *Men plukt op 't graf Geen rozen af Voor huppelende reien: Van d' omgeworpen eikenstam, Gespleten door de bliksemvlam, Geen frissche lovermeien* (dezelfde). *'t Geheele heyr der Spanjaarden had men binnen de muuren, den roover in de huyzen, en het wee door al de stadt* (Hooft). *Hoe was het mogelijk, dat dit niet vroeger, niet in aller gedachten opkwam* (v. d. Palm). *Spaarzaamheid onderstelt overvloed, maar verstandig gebruik van denzelven* (dezelfde).

6. Wanneer zij *eene bepaling* gemeen hebben. B. v.: *In de lente ontluikt de natuur, en gaan de harten der menschen open voor het genot. Op eene waardige wijze verzinnelijkt zij (de leerwijs des Heilands) het hemelsche en het aardsche — en — hecht zij de groote waarheden van den Godsdienst aan de kundigheden van het gewone menschenverstand* (Borger).

Aanm. Eene bijzondere soort van samentrekking, niet van zinnen, maar van in verschillende, niet altijd nevengeschikte zinnen, voorkomende tegen elkander overstaande uitdrukkingen, bestaat, bij voorbeeld, in de volgende woorden: *De zonderlingheid, die van den gebruikelijken weg afwijkt, niet om een beteren, maar slechts om een anderen te kiezen, en wie zelfs een slechtere gevallig is* (v. d. Palm): hier zijn de twee afhankelijke zinnen: *die van den gebruikelijken weg afwijkt*, en: *wie zelfs een slechtere gevallig is*, gecoördineerd, en in den tweeden wordt het woord *weg* bij *slechtere* achterwege gelaten, aangezien hij dit met den eersten gemeen heeft, en bovendien grijpt dezelfde weglating plaats in de beide samengetrokken verkorte finale zinnen: *niet om een beteren te kiezen*, en: *maar slechts om een anderen te kiezen.* Eene dergelijke weglating heeft plaats in: *Ik heb u het Academieleven van zijn gunstigste zijde voorgedragen, maar het heeft ook zijne ongunstige* (v. d. Palm). Op eene ongeoorloofde wijze wendt Vondel zulk eene weglating aan binnen de grenzen van een enkelen zin, in: *Hij (de Minnegod) ziet ... zijn lodderlijck in uw bekoorlijck oogh.* Hier is bij *lodderlijck* het woord *oog* weg-

www.libtool.com.cn

gelaten, dat straks bij *bekoorlijck* staat uitgedrukt. Niets ongeoorloofds, daarentegen, heeft de samentrekking bij van Lennep, waar hij zegt: *Leende zij aan hetgeen haar op die wijze verteld werd, een welwillend, het was tevens een opmerkzaam oor.* Hier toch is door de verschillende hoedanigheden hetzelfde voorwerp gekenmerkt.

II. Bij de zinssamentrekking is het volgende in acht te nemen:

1. Het woord, dat voor een aan twee zinnen gemeen woord doorgaat, moet het ook werkelijk zijn, zoo in *beteekenis* als in *grammatischen vorm.*

1) Tegen het voorschrift, dat het woord, hetwelk tot de samentrekking der zinnen aanleiding geeft, in de beide zinnen werkelijk *dezelfde logische waarde* behoort te hebben, zondigen de volgende zinnen: *Daar is geen God, geen loon noch straf te wachten* (berijmde Ps. 10). Hier is het gemeenschappelijke woord het werkwoord *is;* maar in het eerste lid beteekent het *er bestaat* (*geen God*), in het tweede is het niets anders dan het koppelwoord. *De dubbele boekhouding hebben wij van de Italianen, en daarom de Italiaansche genoemd.* Hier mag *hebben* in den tweeden zin niet ontbreken: want in dezen moet het als hulpwerkwoord dienen, terwijl het in den eersten *gekregen hebben* beteekent. *Koning Perseus werd beoorloogd, verslagen, en zijn Rijk eene Romeinsche provincie:* hier wordt het werkwoord *werd* in de gedachte herhaald bij het subjekt van den laatsten zin (*zijn rijk*), maar in denzelven heeft het een ander karakter, aangezien het bij *beoorloogd* en *verslagen* het hulpwerkwoord is van den lijdenden vorm, terwijl het bij het praedikaat *eene Rom. provincie* het zelfstandig werkwoord *worden* is, hetwelk *in een anderen toestand overgaan* beteekent. Minder grof is het vergrijp, waar Poot schrijft: *Is 't wonder dat men dan op mijn verdorde wangen Deez' droeve tranen zie, en mij met ernst verlangen Naar de ongestoorde rust?* Hier is *zie* het gemeenschappelijke woord; maar in den eersten zin is een zien met het zinnelijk oog bedoeld, in den tweeden beteekent dit woord zoo veel als *waarnemen.* — Het gestelde voorschrift

www.libtool.com.cn

dat het aan de beide zinnen gemeenschappelijke woord werkelijk van dezelfde beteekenis zij, wordt menigmaal overschreden door den geschiedschrijver Hooft, en wel blijkbaar opzettelijk uit voorliefde voor een bijzonder bondigen stijl; bij voorb., waar hij zegt: *Daar ging 't weeder aan met roepen, en zijn lof in de lucht:* hier had in den tweeden zin het werkwoord *ging* herhaald moeten worden, omdat het in dien tweeden zin eene geheel andere waarde heeft dan in den eersten: in den eersten zin toch vormt het eene onechte samenstelling met *aan* (*het ging aan met roepen* beduidt zoo veel als *men hief een geroep aan*); in den tweeden beteekent *ging in de lucht* zoo veel als *steeg ten hemel.* En elders: *Zoo waar alle onrust uit; de neering om beeter te bloejen dan ooit, en zy te vreede de waapenen needer te leggen:* in den eersten dezer drie zinnen vormt *waar* met *uit* eene onechte samenstelling, die *zou geeindigd zijn* beteekent; in den tweeden vormt het met *om te bloeien* eene eigenaardige uitdrukking, die zoo veel beduidt als *zou, gelijk te verwachten was, bloeien;* in den derden is het hulpwerkwoord een zuiver koppelwoord, dat met *te vreede* het praedikaat vormt. Nog elders: *Als aen Juppijn om 't hart de minne was geslaegen Der zuyverlijk' Alkmeen', en om het blank en blondt Der nek sijn elleboogh:* hier komt *was geslaegen* in den eersten zin in overdrachtige, in den tweeden zin in de eigenlijke beteekenis voor. Dezelfde stoutheid kenmerkt den volgenden zin: *De Graaf (Bossu) in zijn admiraalschip gesteeghen, dat den haatlijken naam van Inquisitie, en twee en dertigh metaale stukken voerde.* Hier moet *voeren,* dat in den tweeden zin in de eigenlijke beteekenis voorkomt, in den eersten in eene oneigenlijke beteekenis bijgedacht worden. Waar Hooft zegt: *de welke de lichte paarden te Fontaine Françoise, ende zelve te Lux herbergde,* had *herbergde* ook in den eersten zin uitgedrukt moeten worden: want in den eersten wordt dit werkwoord in eenen transitieven, in den tweeden in eenen intransitieven zin verstaan. — Ook Vondel veroorlooft zich soms eene uit het hier beschouwde oogpunt berispelijke samentrek-

www.libtool.com.cn

king; b. v.: *De Vader zagh om troost uit aller weghen, En uit de lucht van Neêrlant een Godin In eene wolk verschijnen;* in den eersten zin staat *zagh* in onafscheidelijk verband met *uit*, en beteekent, met deze partikel vereenigd, zoo veel als *zoeken;* in den tweeden zin is *zagh* met *verschijnen* te verbinden en in de eigenlijke beteekenis te nemen. Van denzelfden aard is de stoutheid in de volgende woorden: *de Schrijver liet het bij weinige proeven en sedert niet meer van zich hooren.*

2) Tegen het voorschrift, dat het woord, hetwelk tot de samentrekking aanleiding geeft, in de beide zinnen *denzelfden grammatischen vorm* behoort te hebben, zondigt Bilderdijk in:

Moogt gij rozen zien ontluiken,
Waar ik niet dan distelstruiken,
Vruchten, waar ik eikels vond!
Frissche bron, waar ik moerassen!
En de last niet zwaarder wassen,
Dan gij vrolijk dragen kondt!

Verscheidene aanmerkingen zijn er te maken op de wijze, waarop de groote dichter hier de samentrekking heeft aangewend; doch hier ter plaatse is te vermelden, dat bij het subjekt *de last* het woord *moge* uit het vroegere *moogt* moet herhaald worden: in de verschillende zinnen treedt aldus het werkw. *mogen* in een verschillenden grammatischen vorm op: de eerste zin, namelijk, bevat hetzelve in den tweeden persoon, de tweede vordert het in den derden persoon. — Dezelfde dichter begaat een dergelijke feil in:

Doch neen, die met hem waarheid kennen,
Dier hart wordt van geen waarheid wars,
En konden de ooren niet gewennen
Aan 't nu gehuldigd rijmgeknars.

Hier is *die met hem waarheid kennen* het subjekt van *konden de ooren niet gewennen.* Intusschen wordt deze laatste zin door middel van het copulatieve *en* gecoördineerd aan den zin: *dier hart wordt van geen waarheid wars*, en alzoo vindt hier

www.libtool.com.cn

eene ongeoorloofde samentrekking plaats, aangezien het aan beide gemeenschappelijke bepalende voornaamwoord *die* in *dier hart* enz. in den genitief voorkomt, en vóór *konden* in den possessieven datief diende te staan. Had de dichter geschreven: *hun konden de ooren niet gewennen*, de fout ware verholpen geweest. Even zoo feilt Vondel in: *Wiens tongh met honigh is begoten, En sap van duizent aerdigheên, En in uw boezem draeght besloten De wetenschappen*, voor: *en die in uw boezem draagt besloten*, alsmede in: *Hier zit Polycrates, die der Fortuinen rad Gestadig medeliep, en nimmer onspoed had.* Eene recht belachelijke uitwerking heeft het verzuim der herhaling van het betrekkelijk voornaamwoord in den door den tweeden afhankelijken zin gevorderden naamval, in deze advertentie: *De onderwijzer P. wiens vrouw is overleden en nu hertrouwd is* enz. — Zelfs waar de taal geen verschil van vorm voor verschil van naamval bezit, is zulk eene samentrekking ongeoorloofd, en het zou, bij voorbeeld, verkeerd zijn te schrijven: *het paard, dat ik eerst bereden en daarna haver gevoerd heb*, vermits de eerste bijvoegelijke zin het betrekkelijke voornaamwoord in den accusatief, de tweede hetzelve in den datief vordert. Even verkeerd schrijft Hooft: *Zich ziende van Guize te leur gestelt, en zulk een buy booven 't hooft*, waar *zich* in het eerste zinlid in den accusatief staat, en in het volgende zinlid in den datief wordt gevorderd; en wederom Bilderdijk:

En zij, wie, naast aan 't Zuid, van 't golvend meir besproeid,
De zeewind blakert en het lichaam samenschroeit.

Hier staat *wie*, door *blakert* geregeerd, in den accusatief; doch de tweede afhankelijke zin (*de zeewind — het lichaam samenschroeit*) vordert het betrekkelijk voornaamwoord in den dativus possessivus (zie § 136. I. 2. 1).).

Zelfs een substantieve zin, zoo hij aan twee hoofdzinnen gemeen is, mag niet tot den éénen in de betrekking van eenen anderen naamval staan, dan tot den anderen. Hiertegen zou zondigen: *Dat hij zich niet heeft laten overhalen, doet u ge-*

www.libtool.com.cn

noegen, maar bejammer ik. De substantieve zin geldt hier in betrekking tot *doet u genoegen* voor subjekt, en tot *bejammer ik*, voor objekt.

Ook in: *Zal den zaalgen luwte geven En Gods vleuglen ze overzweven*, veroorlooft Bilderdijk zich eene niet goed te keuren, doch minder harde samentrekking, daar in den tweeden zin het koppelwoord, dat in den eersten zin in het enkelvoud staat (*zal*), in het meervoud staan moest. Evenwel is de samentrekking bij verschil van persoon en getal eens werkwoords, daar waar de woordorde den hoorder dwingt het vereischte woord in de gedachte in te vullen, zoo weinig af te keuren, dat veeleer eene herhaling alleen om den wil van het verschil in persoon of getal gezocht en slepend zou klinken; bij voorb., in: *Ik heb u, en gij mij nooit gehaat. Het minnekozen past uw zinnen, Mij wijze woorden* (Vondel). *Hunne namen niet alleen, ook hun beeld staat diep in uw geheugen ingedrukt* (v. d. Palm). *Gansch Neêrland voelt die wond, Uw Dappren 't meest* (D. J. v. Lennep).

2. Waar de samentrekking eene leemte in de uitdrukking zou laten, of waar de aard der uitdrukking niet duidelijk doet gevoelen, dat er ergens een gemeenschappelijk woord in een der zinnen ontbreekt, of, eindelijk, waar de samentrekking dubbelzinnigheid zou baren, is de samentrekking achterwege te laten, of eene constructie aan te wenden, die alle bezwaar opheft. In deze verbinding bij voorb.: *hij volgt hem en slaat hem gade*, reeds samengetrokken wegens het gemeenschappelijke subjekt, laat zich de samentrekking niet verder uitstrekken, niettegenstaande de beide zinnen een gemeenschappelijk objekt hebben: laat ik *hem* bij *volgt* weg, dan mist niemand dit objekt, en laat ik het weg bij *slaat gade*, dan bestaat er eene niet aan te vullen leemte. Bij de omgezette woordschikking is de samentrekking wegens het gemeenschappelijk objekt mogelijk (*hem volgt hij en slaat hij gade*), doch alsdan vervalt de mogelijkheid om het subjekt slechts eenmaal uit te drukken. — Heeft de eerste van twee samengeschikte zinnen

www.libtool.com.cn

de gewone, de tweede de omgezette woordorde, dan moet het subjekt herhaald worden; zeg ik, bij voorb.: *gij zijt zorgvuldig voor u zelven, maar verwaarloost anderen*, zoo hebben beide zinnen de regelmatige orde, en *gij* behoeft slechts eens te worden uitgedrukt; maar zet ik de orde in den tweeden zin om, aldus: *gij zijt zorgvuldig voor u zelven, maar anderen verwaarloost gij*, zoo is dadelijk de herhaling van *gij* noodzakelijk, omdat de omgezette orde medebrengt, dat het subjekt achter het werkwoord sta. Ook wanneer de eerste zin de omgekeerde orde heeft en de laatste niet, is de herhaling insgelijks noodig: *voor u zelven zijt gij zorgvuldig, maar gij verwaarloost anderen.* — Hard is de samentrekking in deze verzen van Bilderdijk:

Dit, Dichters, is de kunst, die tot het merg doordringt,
Die, siddren, beven doet; die ijzen, gruwen, gloeien;
Die aâmen in de maat waarin uw verzen vloeien.

Al deze infinitieven hangen af van het hun gemeenschappelijke koppelwoord *doet*, doch dit ware duidelijk, wanneer het achter den laatsten (*aâmen*) geplaatst ware: thans, na de beide eerste (*siddren, beven*) ingevoegd, laat het al de overige, als het ware, aan zijnen band ontspringen, en de lezer vat de bedoeling eerst na eenig nadenken. — In de reeds boven aangehaalde regels:

Moogt gij rozen zien ontluiken,
Waar ik niet dan distelstruiken,
Vruchten, waar ik eikels vond!
Frissche bron, waar ik moerassen!
En de last niet zwaarder wassen,
Dan gij vrolijk dragen kondt!

zijn de drie nevengeschikte zinnen: *waar ik niet dan distelstruiken, waar ik eikels vond*, en *waar ik moerassen*, samengetrokken; doch op eene ongeoorloofde wijze: indien *vond* weggelaten ware achter den tweeden, en geplaatst ware achter den derden zin, alsdan had de constructie niets stootends; thans

www.libtool.com.cn

echter is de noodwendigheid der invulling van *vond* achter *waar ik moerassen*, zoo moeielijk te voelen, dat deze tusschenzin voor den niet nauwlettenden hoorder of lezer, als het ware, in de lucht zweeft. — Ook waar de zindeelen, op welke de samentrekking is toegepast, ongelijk zijn in grammatischen bouw, laat zich niet duidelijk genoeg gevoelen, dat er een woord uit den nevensgaanden zin in de gedachte moet herhaald worden, aldus in: *'t Slijkwroetend zwijn beloont zijn draf, Klapwiekende adelaren Der zon in 't oog te staren.* — Vondel had het voornaamwoord *die* moeten herhalen, niet omdat het in den tweeden zin in een anderen naamval moet voorkomen, maar omdat deze tweede zin op een anderen persoon ziet, dan de eerste, waar hij schrijft: *Sint Laurens, niet die eer geroost was en gebraân, Maar voormaals is als Voogt naar Indiën gegaan.* Hij wil zeggen: *maar die andere, die* enz. — In de volgende woorden: *De bevolking, wier woonsteden zij plunderen en verwoesten en vrouwen en kinderen wegvoeren.* Dit moet zijn: *en wier vrouwen en kinderen zij wegvoeren*, zonder samentrekking; anders toch herhaalt men bij den tweeden zin ten onrechte den aanhef van den eersten: *wier woonsteden zij.* In de Statenvertaling van den bijbel (Joh. 11, 32), waar wij lezen: *Maria dan, toen zij gekomen was waar Jezus was en hem zag*, had vóór *hem zag*, — *toen zij* herhaald moeten worden, vermits alsnu *Jezus* het subjekt is van *hem zag.* — Een paar voorbeelden van berispelijke samentrekking levert Hooft waar hij schrijft: *Daar vond zy eerst zwaarigheit, achter naa bewillighd' er in;* dat is: *daar vond zij eerst zwarigheid in, daarna bewilligde zij er in:* de samentrekking van het gemeenschappelijke *in* is onduidelijk, omdat het bij den eersten zin niet noodwendig vereischt wordt, en bovendien ware het noodig geweest het gemeenschappelijke subjekt in beide zinnen uit te drukken, volgens het zoo even (bl. 240) gezegde. — *Zy vallen neder, en met de armen om zijn voet Geslingerd, bidden aan* (Bilderd.), moet zijn: *bidden zij aan*, omdat de bepaling (*met de armen om zijn voet geslingerd*) in den tweeden zin de omzetting van

www.libtool.com.cn

het subjekt achter het werkwoord vordert. Even zoo: *Hy wekt den moed in 't hart van al wie overbleven, En met een vijftigtal waaraan hy 't voorbeeld gaf, Rukt op het middenvak van Segols heirfront af* (Bilderd.), voor: *Rukt hij* enz. — Waar de eene zin bevestigend, de andere ontkennend is, dient men op zijn hoede te zijn, dat geene dubbelzinnigheid door te ver gedreven samentrekking ontsta, als in deze woorden van van der Palm: *Zonder haar baat ons geen herstel, en strekt alleen, om ons in dieper jammeren te storten.* Hier had bij *strekt* het subjekt *het herstel* uitgedrukt moeten worden, aangezien men het uit den voorgaanden zin slechts met het ontkennende *geen* herhalen kan. Dezelfde fout begaat Bilderdijk in de volgende voorbeelden: *Geen zoon der aarde, o God.... kan het hart in zangen uit het stof Verheffen, maar verstomt in 't staamlen van uw lof:* hier ware voor *verstomt* het subjekt (*een zoon der aarde*) zonder ontkenning uit te drukken geweest, want bij die samentrekking is men genoodzaakt het ontkennende *geen zoon der aarde* vóór *verstomt* in de gedachte te herhalen, hetwelk blijkbaar het tegenovergestelde zegt van hetgeen de dichter bedoelt. *Laat geen waan u 't hoofd doen draaien, Wervelwind u rond doen zwaaien:* hier is *geen* vóór *wervelwind* te herhalen, anders vat men den tweeden zin bevestigend op. *Waar weiden geest of oogen heen, Waar 't bloed niet vloeit, de tranen leken, De menschlijkheid niet stikt in 't reddingloos geween?:* hier had om dezelfde reden *niet* vóór *leken* uitgedrukt moeten zijn. *De rust is voor 't gemeen, dat niet dan d'arm kan roeren; Geen vorsten, die 't bevel van rijk of leger voeren:* de dichter bedoelt hier: *doch niet voor vorsten:* deze tegenstelling nu vordert de ontkennende partikel *niet* en de herhaling van het gemeenschappelijke voorzetsel *voor. Wanneer de Batavier niet ten oorlog was uitgetrokken of zich met jagen of visschen bezig hield, bracht hij zijn' tijd in vadsige ledigheid door.* Hier moet *niet* in het zinlid: *of zich — bezig hield,* herhaald worden, anders zegt de auteur, dat hij *ledig* was als hij *zich bezig hield.* Strikt genomen zegt de auteur ook het tegenovergestelde van

www.libtool.com.cn

hetgeen hij zeggen wil, waar hij zich dus uitdrukt: *niemand oordeele den naaste, maar zich zelven;* terwijl, als de samentrekking opgelost wordt, de zin zou luiden: *maar niemand oordeele zich zelven*, bedoelt de schrijver: *een ieder oordeele zich zelven.* Het is waar het tegenstellende *maar* vergoelijkt eenigermate de fout. — Verkeerd is ook de samentrekking aangewend in de volgende nevengeschikte zinnen: *Omdat hij verscheidene misdaden begaan had, werd hij in de gevangenis gezet, en eerst onlangs weder losgelaten:* de samentrekking brengt hier te weeg, dat men in den tweeden der nevengeschikte hoofdzinnen *werd hij* (aldus in omgezette orde) in de gedachte herhaalt; maar dan wordt de afhankelijke zin (*omdat hij verscheidene misdaden begaan had*) ook als bepaling van den tweeden hoofdzin (*eerst onlangs werd hij weder losgelaten*) begrepen, aangezien alleen wanneer de zin zulk eene bepaling aan het hoofd heeft, de omgezette woordorde (*werd hij*) te pas kan komen. Dus bestaat de schijn, alsof de misdadiger omdat hij verscheidene misdaden begaan had, ook weder was losgelaten. Dit nu strijdt tegen den aard der zaak. Om alle zwarigheid te voorkomen, heeft men slechts de samentrekking achterwege te laten, en te schrijven: *Omdat hij verscheidene misdaden begaan had, werd hij in de gevangenis gezet: en hij werd eerst onlangs* (of *en eerst onlangs werd hij*) *weder losgelaten.* Of wil men de samentrekking aanwenden zonder een dubbelzinnig voorkomen aan den zin te geven, men zegge: *Hij werd in de gevangenis gezet, omdat hij verscheidene misdaden begaan had, en eerst onlangs weder losgelaten:* dus toch kan de afhankelijke zin onmogelijk op den tweeden hoofdzin toegepast worden. — Niet zeldzaam komt ook de fout voor, dat een zin als gecoördineerd aan een' voorgaanden afhankelijken zin geconstrueerd wordt, hoezeer hij zelfstandig behoorde op te treden. Aldus: *Clarisse werd in* 1770 *te Schiedam geboren, waar zijn vader predikant was, maar het weldra voor Amsterdam verliet.* Hier dwingt ons de woordorde van den laatsten zin, vóór denzelven het subordineerende voegwoord *waar* te herhalen, en zegt de schrijver

www.libtool.com.cn

alzoo metterdaad, dat Clarisse's vader Schiedam te Schiedam verliet. — *Den ondergeteekende* (lazen wij in eene advertentie) *mogt het voorregt te beurt vallen den dag te herdenken, waarop hij* 60 *jaren geleden zijne zaak aanvaardde en gedurende dat geheele tijdvak onafgebroken voortzette.* Zoo zou hij op éénen dag zijne affaire gedurende zestig jaren hebben gedreven. Waar Witsen Geysbeek schrijft: *Vondel, wiens veranderlijkheid in het stuk van godsdienst hij* (Jac. Westerbaan) *berispte, en zijne stellingen ten aanzien der Misse bondig wederleide*, coördineert hij den laatsten zin verkeerdelijk aan den voorgaanden: wilde hij dit doen, zoo had hij *wiens* en het voornaamw. *hij* moeten herhalen, aldus: *en wiens stellingen hij wederleide.* N. G. van Kampen laat zich de volgende fout ontsnappen: *Hij was stadgenoot van Mauricius en tijdgenoot van Boddaert, met wien hij in hetzelfde jaar ter wereld kwam, doch twee jaren vroeger overleed;* zoo zou hij met Boddaert twee jaren vroeger dan Boddaert overleden zijn. Eindelijk, het volgende staaltje van den winderigen stijl van den patriottentijd gaat aan hetzelfde euvel mank: *Een volkskreet deed de oude Statenvergaderingen hare opgestokene doodshoofden wederom in de graven nederbuigen, waaruit hare schimmen naderhand weder verschenen, doch met geen vleesch en beenen omtogen werden en buiten staat bleven om de verkeerdheden te hernieuwen.* Had de auteur (Bruining) de beide laatste zinnen verkort door *werden* en *bleven* weg te laten, zoo zou de fout niet bestaan.

Aanm. Terwijl gewoonlijk slechts nevengeschikte zinnen vatbaar voor samentrekking zijn, kan er echter samentrekking bestaan tusschen eenen afhankelijken zin en eenen als in parenthesi staanden hoofdzin, bij welken een zinlid is weggelaten; b. v.: *De ziel worstelt niet meer met de kracht der begeerlijkheid, die zonde baart, en de zonde den dood* (Borger): hier wordt de hoofdzin *de zonde baart den dood*, samengetrokken met den afhankelijken zin *die zonde baart;* bij dien hoofdzin nu wordt het zinlid *en wanneer zij de zonde gebaard heeft*, weggelaten, op dezelfde wijze als bij: *die opent en niemand sluit* (Openb. 3, 7.), het zinlid *wanneer hij geopend heeft*, verstaan wordt. — In: *Den ouden was het, als hadden zij een kind wedergekregen, de mannen een broeder, de jongelingen een vader*, veroorlooft v. d. Palm zich de substantieven *de mannen, de jongelingen*, niet in den datief, maar in den

www.libtool.com.cn

nominatief te plaatsen, als had de samentrekking plaats met den afhankelijken zin *als hadden zij* enz., en niet met den hoofdzin *Den ouden was het.* En te recht, want had hij geschreven *den mannen een broeder, den jongelingen een vader*, zoo zou hij niet begrepen zijn. In het volgende couplet van de Génestet: *Uw starrenhemel Hij trekt mijn oog, Als 't woord des Heil'gen Mijn hart omhoog*, wordt een volgende afhankelijke zin met eenen voorgaanden hoofdzin samengetrokken: trouwens, zinnen die met het vergelijkende *als* beginnen, zijn eigenlijk met den nevensgaanden zin gecoördineerd (zie § 122. B. II. 2. 2). *b.* Aanm.).

III. De samentrekking is niet altijd noodwendig. Somtijds verwaarloost men haar om meer nadruk aan zijne woorden te geven. B. v.: *Hij heeft gelijk, of hij heeft ongelijk. Ik weet, dat het u moeite kost, maar ik weet ook, dat gij moeite voor mij over hebt. Liefde deed hen den man volgen, die geene plaats had om zijn hoofd neer te leggen; liefde deed hen deelen in den smaad, waarmede hunne landgenooten hunnen Meester bejegenden* (Borger). Zoo kan ook bij nevengeschikte afhankelijke zinnen, die voor samentrekking vatbaar zijn, het voegwoord, om des nadruks wille, herhaald worden en hiermede de mogelijkheid der samentrekking vervallen; b. v.: *Dan onderstellen wij, dat de maker zijn onderwerp meester was; dat hij het met vlijt, met zorg en geestdrift heeft bearbeid; dat hij ons over hetzelve al datgene levert, wat wij er van wenschen te weten; en dat het hem niet aan de gave ontbreekt* enz. (v. d. Palm). — Dikwijls bereikt de redenaar of dichter door eene gedeeltelijke herhaling der gemeenschappelijke leden van nevengeschikte zinnen, alzoo door eene gedeeltelijk verwaarloosde samentrekking, hetzelfde doel. B. v.: *De Heer is groot, Zijn naam is groot, De luister zijner deugden groot, Oneindig groot zijn wezen* (Evang. Gez.). *Schamen moet hij zich bij het genot van gezondheid, spijs en drank; schamen, zoo dikwijls de zon over zijn schuldig hoofd op en onder gaat; schamen bij den aanblik der rijke en prachtige natuur, die ook voor hem hare schatten opent* (Borger). *Van hem was 't dat men riep; van hem dat men roemde; hy de vuist des vaderlands, hy de vreez der vreemdelingen, hy de verlosser van Vlaandre, die*

www.libtool.com.cn

de schaaden der landtzaaten te boeten, hun' smart en smaadt te wreeken wist (Hooft). *Hem noemden zij hunnen Burghgraaf, hem hunnen waaren verlosser* (dezelfde). *Wie zal Judaas Leeuw, wie Israels God bedwingen?* (Bilderd.). *Wien de winden in hun bruischen, Wien de golvende Oceaan, Wien de ritselende blaân, In den hof, ter eere ruischen* (dezelfde). *Dit heeft Orde u voorgeregeld, Dit de onfeilbaarheid bezegeld* (dezelfde). *Dan ziet ge u de kruin ontverwen, Dan, in asch het vuur versterven* (dezelfde).

Aanm. 1. In het volgende voorbeeld van v. d. Palm is de herhaling niet willekeurig: *Eenvoudig noemt men datgene, waaraan niets te veel is, niets dat tot hetzelve niet behoort.* Zonder herhaling toch van *niets* zou het schijnen, alsof *te veel* het antecedent van den tweeden adjektieven zin ware.

Aanm. 2. Voor de herhaling van het woord aan het hoofd van twee gecoördineerde zinnen heeft de Grieksche rhetorica de benaming *ἀναφορά*; voor de herhaling van 't laatste woord de benaming *ἐπιφορά*. Worden beide, het eerste en het laatste woord, herhaald, dan heet de figuur: *συμπλοκή*. Komt op het eind van den tweeden zin, het begin van den eersten terug, dan heeft men een *ἐπανάληψις*; komt in het begin van den tweeden het laatste woord van den eersten terug, dan bestaat er eene *ἀναδίπλωσις* (Zie Stijlleer, § 15—19.).

DERDE HOOFDSTUK.

Over de onderschikkende zinsverbinding.

§ 145.

Soorten der ondergeschikte zinnen.

De aard en de vormen der ondergeschikte, dat is, der afhankelijke zinnen zijn boven (§ 121. B. I.) verklaard. Hier hebben wij het daar gezegde slechts met nadere bijzonderheden te vermeerderen.

I. Over de *substantieve zinnen.*

www.libtool.com.cn

1. De *werkelijk substantieve zin* kan *in den vorm eens hoofdzins* aan het woord, tot welks bepaling hij strekt, worden toegevoegd. B. v.: *Ik weet het, ik teeken hier het ideaal* (v. d. Palm). *Hij gevoelt toch, iedere zegen is eene verbeurde weldaad* (Borger). *Men zegt, een Engel stortte, op 't uitgesproken woord, Een' hemeldaauwdrop op zijn voorhoofd* (Bilderd.). *Ik wed, ghy weet uw gantsche leven langh De vriendelijcke ringelduiven dank* (Vondel). *Mij docht, de Minne doock in lommer van die rozen* (dezelfde). *Er is geen twijfel aan, de Spanjaard moet geveld* (Cats). *En 't scheen, Natuur was zelfs het leven uitgebluscht* (Bilderd.). *Maar jammer is 't: zij weet het* (Bellamy). *Het getuigenis daarbinnen: ik heb van de vrijheid, mij verleend, geen misbruik gemaakt* (v. d. Palm). *De gedachte: gij hebt, uit vrije keus, uwen pligt betracht* (dezelfde). Achter *wel is waar* wordt de subjektieve zin gemeenlijk in den vorm des hoofdzins geplaatst; b. v.: *Wel is waar, hij is gelukkig;* even zoo bij den elliptischen hoofdzin: *gesteld*, b. v.: *Gesteld, hij komt eerst morgen.* Waar van der Palm schrijft in de navolging van eene plaats uit den Koran: *Al waren al des aardrijks boomen pennen, en alle zeeën zevenmaal verdubbeld werden inkt, nog zou men niet van God zijn uitgesproken*, kan men den vorm des hoofdzins, waarin te tweede hypothetische zin staat, verdedigen door dezen zin als eenen substantieven zin op te vatten, vóór welken *gesteld* of *men stelle* gedacht wordt. — Bij deze aanwending van den substantieven zin in den vorm des hoofdzins krijgt de hoofdzin zelve, ter welks bepaling hij strekt, eenigermate een ondergeschikt karakter, weshalve hij zich door een afhankelijken zin of door een tusschenzin laat wedergeven; b. v.: *Ik teeken* (*dit weet ik*) *het ideaal. Een engel stortte* (*gelijk men zegt*, of *zegt men*), *op 't uitgesproken woord* enz. *Hij is* (*wel is waar*) *gelukkig.* Doch wanneer zulk een zin aan een verbaal substantief wordt toegevoegd, gelijk in de voorbeelden: *Het getuigenis daarbinnen: ik heb* enz. en: *de gedachte: gij hebt* enz., alsdan is het onmogelijk het zelfstandig naamwoord *de gedachte* waarvan

www.libtool.com.cn

de substantieve zin, die de gedaante des hoofdzins aandoet, afhangt, in den vorm eens afhankelijken zins of eens tusschenzins uit te drukken, en alzoo laat zich eene constructie als *de gedachte: gij hebt, uit vrije keus, uwen plicht betracht*, slechts vergelijken met hetgeen men de *rechte rede* noemt, welke hierin bestaat, dat men de eigen woorden van den spreker of schrijver aanhaalt, en van dezelve niet bloot in afhankelijke zinnen verslag geeft, gelijk wanneer men zegt: *Hij vraagde mij: gaat gij mede?* in plaats van: *Hij vraagde mij, of ik mede ging.*

Aanm. Vondel plaatst een substantieven zin zonder voegwoord in de woordorde van den afhankelijken zin, waar hij zegt: *Het schijnt natuur of kunst haer uit een zeeklip klonck*, en de Decker schrijft zonder voegwoord: *Meent iemant — men hebb' zijn leelijkheên te leelijk afgemaelt.* De aanvoegende wijze des werkwoords wettigt hier het gemis des voegwoords.

2. Soms wordt vóór eenen objektszin het voegwoord *dat* door *hoe* vervangen; b. v.: *Wij denken er aan terug, hoe ieder jaar van dat Academie-leven belangrijker werd voor onzen geest en ons hart* (v. d. Palm).

3. Onder de substantief gebruikte bijvoegelijke zinnen zijn er, die niet als indirekte vragen kunnen verklaard worden (vergel. § 121. B. I. 1. 1). *b.* Aanm.). Zij beginnen, bijaldien men een bepaalden persoon bedoelt, met *die;* bijaldien men geen bepaalden persoon op het oog heeft, met *wie* (voorheen *zoo wie*); als men eene bepaalde zaak bedoelt, met *hetgeen;* als men geene bepaalde zaak op het oog heeft, met *wat* (voorheen *zoo wat*). B. v.: *Die de schuld op zich geladen heeft, moet haar boeten. Die het eerst de rigting der magneetkracht ontdekte, vermoedde nog niet, dat hij het middel had uitgevonden, om den aardkloot rond te zeilen* (v. d. Palm). *Sterv' wie strijden kan, en vatbaar is voor beven* (Bilderd.). *Wie dankbaar is, is dankbaar tot zijn eigen heil* (v. d, Palm). *Wie schitteren wil, behaagt zelden* (dezelfde). *Volg' mij, wien de borst Voor Eer, voor Vaderland, voor Vrijheid gloeit en Vorst* (Bilderd.). *Vergelijkt dus hetgeen ik in het midden zal brengen*

www.libtool.com.cn

bij eene gedroogde vreemde plant in een kruidboek (v. d. Palm). *Zie daar het gene ik weet van 't geen uw wellust vergt* (Bild.). *Hetgeen zijne verbeelding hem schildert, hetgeen zijn hart daarbij gevoelt, laat zich op geene andere wijze uitdrukken* (v. d. Palm). — In het volgende voorbeeld: *Voor hem zijn zij, wat voor ons de tooverklanken zijn van een geliefdkoosd zangstukje,* had van der Palm liever *hetgeen* moeten schrijven, en Bilderdijk, in het volgende: *Gehoorzaamheid aan 't hoofd is wat onwinbaar maakt. — Wat niet waar is, kan niet eenvoudig zijn* (v. d. Palm). *Wat eenvoudig is, is natuurlijk, is dus ook gemakkelijk, los en ongedwongen* (dezelfde). *Wat goed is, moet om zijne eigen innerlijke goedheid en deugdelijkheid begeerd en gewaardeerd worden* (dezelfde). *Wat gij aanroept buiten God is ijdelheid* (dezelfde). — Aangezien een substantief gebruikte zin, door een voorzetsel geregeerd, altijd een bepaald begrip inhoudt, zoo begint zulk een zin steeds met *hetgeen;* b. v.: *Wat er gebeurt, moet men opmaken uit hetgeen gesproken wordt* (v. d. Palm). Ook bij wijze van tusschenzinnen aangewende substantief gebruikte adjektieve zinnen, vangen, daar zij op eene bepaalde zaak wijzen, met *hetgeen* aan; b. v.: *Doch hetgeen hier bijzonderlijk in aanmerking komt, dit beslissende van Jezus uitspraak heeft vooral plaats ten aanzien van de rampzalige gevolgen des ongeloofs* (v. d. Palm).

Deze regel aangaande het gebruik van *wie* in onderscheiding van *die* wordt evenwel in verschillende gevallen en om verschillende redenen niet zoo gestreng toegepast. Vooreerst. Bevat de hoofdzin het bepalende *die* en volgt hij op den substantief gebruikten zin, dan bezigt men in het gemeene leven *die* in plaats van *wie;* b. v.: *Die waagt, die wint. Die mij lief heeft, die volgt mij* (niet aldus in hoogeren stijl: *Wie ooren heeft om te hooren, die hoore. Wie heeft, dien zal gegeven worden*). Voorts kan men zich een bepaalden persoon denken als vertegenwoordiger eener klasse, en aldus *die* bezigen, waar eigenlijk *wie* gevorderd werd, b. v.: *Die niet weet, hoe veel voor de uitwerking der welsprekendheid daarvan* (d. i. *van de*

www.libtool.com.cn

welluidendheid) *afhangt*, *is voorzeker niet tot Redenaar geschapen* (v. d. Palm). *Die 't gesprokkel niet versmaadde*, *Neme ook Grijsheids teelt voor lief* (Bilderdijk). *Die zich lijdzaam aan laat spannen In het blinkend ezelsjuk*, *Telt bij de allergrootste mannen* (dezelfde). Eindelijk treedt dikwijls *wie* op in plaats van een bepalend voornaamwoord door het betrekkelijk voornw. gevolgd; b. v.: *En de knots in de opgeheven armen Wankt over Segols hoofd en wie dat hoofd beschermen* (Bild.), d. i. *en hen*, *die dat hoofd beschermen*. *Hij wekt den moed in 't hart van al wie* (d. i. *van hen allen*, *die*) *overbleven*. — Wat het onderscheiden gebruik van *wat* en *hetgeen* betreft, ook hier wordt de regel door de nieuwere schrijvers verwaarloosd, in zoo verre dezen *wat* bezigen, waar wel aan iets bepaalds gedacht wordt, maar het aan den hoorder wordt overgelaten, welke bepaalde zaak hij zich denken wil, alzoo in een geval, waar oudere schrijvers niet *zoo wat*, maar *dat* (ons *hetgeen*, b. v.: *Door de genade Gods ben ik*, *dat ik ben*) zouden gebruikt hebben. Zoo schrijft Bilderdijk: *'t Is heirspits*, *wat men ziet. Beter wat de voortijd baarde*, *Dan des levens ouderdom*. En van der Palm: *Wat gij van hier kunt mededragen*, *zal altijd wel een vrienden- of vriendinnenkout opwegen*. *Wat gij er in vindt*, *is plat*. *Gij ziet van hare gedaante*, *wat gij zien kunt; en wat gij niet kunt zien noch gewaarworden*, *kan*, *bij verhaal en uitlegging*, *uwe verbeelding eenigermate aanvullen*.

II. De *adjektieve zin*.

Wanneer het conjunctieve woord, hetwelk den adjektieven zin met een naamwoord des hoofdzins verbindt, de wijze van zijn of de gesteldheid van het voorwerp moet aanduiden, hetgeen het betrekkelijk voornaamwoord niet vermag te doen, dan bezigt men ter verbinding de bijwoorden *zoo als*, *als* of *gelijk*, of het bijvoegelijke voornaamwoord *hoedanig*, vergezeld van een persoonlijk voornaamwoord. Bij voorbeeld: *God*, *door wien alles is*, *zoo als het is*. *De menschelijke natuur*, *gelijk zij was in tijden en landen*, *waaraan de fijnere beschaving der gezelligheid vreemd was* (v. d. Palm). *Monsters van onmenschelijk-*

www.libtool.com.cn

heid, hoedanig de Dichter hen niet heeft willen afschilderen (dezelfde). Wordt *hoedanig* verbogen, dan blijft het persoonl. voornw. achterwege; b. v.: *Het is eene betoovering, hoedanige wij ook in den Vader der Grieksche poëzij bewonderen* (v. d. Palm). *Figuurlijke voorstellingen van bovenzinnelijke zaken, hoedanige ook in onze Boeken des Nieuwen Testaments gevonden worden* (dezelfde). Wordt het substantief van den hoofdzin door *zulke* voorafgegaan, dan kan de adjektieve zin met *als* aanvangen zonder dat daarbij een persoonl. voornw. noodig is; b. v.: *Zulke bijvoegselen en veranderingen, als uit de Oostersche overlevering dier tijden, of uit het brein des Opstellers gevloeid zijn* (v. d. Palm). — De afhankelijke zin in: *Gij ziet de zaak, zoo als zij is*, kan ook als een bijwoordelijke zin worden opgevat: dan beteekent de uitdrukking: *Gij ziet de zaak op zulk eene wijze, als haar aard medebrengt.* Vat men de uitdrukking echter op in deze beteekenis: *Gij ziet de zaak, hoedanig zij is*, of: *gij ziet de ware hoedanigheid der zaak*, dan is de afhankelijke zin een bijvoegelijke zin.

Aanm. Soms wordt de inhoud van eenen bijvoegelijken zin, die op het bepalende voornaamwoord *dezelfde* volgen moest, tot hoofdzin gemaakt en copulatief met den oorspronkelijken hoofdzin verbonden; b. v.: *Dezelfde wijsheid bestrooit onzen weg met rozen en leidt ons langs hobbelige paden* (Borger), d. i.: *Dezelfde wijsheid, die onzen weg met rozen bestrooit, leidt ons* enz. Even zoo: *Dezelfde zenuwen onzer ziel moeten in beweging worden gebragt door de gunstbewijzen en door de kastijdingen des Allerhoogsten* (dezelfde).

III. *Over de bijwoordelijke zinnen.*

De bijwoordelijke zinnen zijn te onderscheiden in de zoodanige, die 1. eene *plaats* of *tijd*, 2. eene *hoedanigheid, hoeveelheid* of *graad* te kennen geven; 3. in *causale* (*oorzakelijke*); 4. in *hypothetische* (*veronderstellende*) en *concessieve* (*inwilligende*); 5. in *modale* bijwoordelijke zinnen.

1. 1), De *plaatsbepalende* zinnen worden door middel der voegwoorden *waar* (*alwaar*), *vanwaar*, *waarheen* en *werwaarts* met den hoofdzin verbonden. B. v.: *Staan moet hij, waar alles valt* (Bilderd.). *Ach, doolde ik met u om door woestenij en bosch, Of waar u 't Noodlot voert, door golf- en zeegeklots*

www.libtool.com.cn

(dezelfde). *Een aantal lijken dekt den grond, waar heen hij ziet* (dezelfde), d. i.: *waar hij heen ziet. Wij komen, vanwaar gij het niet verwachten zoudt. Ga, werwaarts u plicht u roept. Wij gaan, waarheen onze Vaderen ons zijn voorgegaan.* Niet zelden wijst in den hoofdzin een bepalend bijwoord op het tijdelijk voegwoord: *Waar het de algemeene voorschriften geldt van regt, van pligt en deugd, daar is hij menigwerf onnavolgbaar* (v. d. Palm). Het bepalende *daarheen* of *derwaarts* had in den zin, van welken de bijwoordelijke zin afhangt, niet gemist mogen worden in de navolgende woorden van Bilderdijk: *Die, als de uit U gedaalde vlam Weêr opvaart waar zij oorsprong nam.*

Aanm. Ook substantieve en adjektieve zinnen kunnen met een tijdelijk voegwoord aanvangen: dezulke onderscheide men wel van de plaatsbepalende bijwoordelijke zinnen. Substantieve zinnen zijn b. v. *verneem, waar ik woon*, of: *vanwaar ik kom*, of: *werwaarts ik heenga* (zie § 121. B. I. 1. 1) *b.*); adjektieve zinnen zijn: *De plaats, waar* (ook *daar*) *ik woon*, of: *waarheen ik ga*, of: *vanwaar ik kom* (zie aldaar 2). c. a) Aanm.). Zelfs de zinnen: *Van daer de dageraet De kim met rozen kroont en gloeiende robijnen Tot daer de zon vermoeit het aerdrijk t' overschijnen Haer stralen krimpt* (Anto. v. d. Goes), zijn substantief gebruikte adjektieve zinnen: de voorzetsels toch *van* en *tot* behooren hier tot den hoofdzin en de afhankelijke zinnen, die op dezelve volgen, vervangen een door hen geregeerd substantief. In: *wij komen, vanwaar gij het niet verwachten zoudt*, daarentegen, behoort *vanwaar* onverdeeld tot den afhankelijken zin en drukt het met de volgende woorden de adverbiale bepaling uit: *van eene door u niet vermoede plaats.*

2). De bijwoordelijke zinnen, die *eenen tijd bepalen*, worden met den hoofdzin verbonden door middel der voegwoorden: *als, toen, wanneer, wen, als wanneer, zoodra* of *zoo ras* (*als*), *zoo dikwijls, zoo vaak* of *zoo dikwerf* (*als*), *nu* (*dat*), *tot* (*dat*), *terwijl, daar, gedurende* (*dat*), *zoo lang* (*als*), *nadat, sedert* (*sinds*), *vóór* (*dat*), *eer* (*dan* of *eer dat*), *aleer, alvorens.*

Als, dat vroeger (en somtijds geschiedt dit nog) ook zinnen aanving, welke een werkwoord in den onbepaald verledenen tijd bevatten (b. v.: *als het nu late geworden was, gingh hij uyt buyten de stadt. Geen jonglingsbloed bruischte in mijn boezem, als uw hart Reeds met het mijne deelde in wenschen,*

www.libtool.com.cn

vreugde en smart Bilderd.), wordt thans bij voorkeur ter verbinding van zinnen, die een tegenwoordigen, eenen bepaald verledenen of eenen toekomenden tijd bevatten, gebezigd; bij voorb.: *Wordt gij treurig, als gij uw weldaden met ondankbaarheid ziet vergelden* (Borger). *Reeds onder de Fransche overheersching had Kemper nooit gezwegen, als er gesproken moest worden* (v. d. Palm). *Ik zal mijne ontevredenheid niet ontveinzen, als hij het op nieuw zal ondernemen.* Daar alzoo dit voegwoord niet meer ter aanduiding eener bijzondere historisch medegedeelde gebeurtenis dient, zoo heeft het eene min of meer voorwaardelijke kracht. In de volgende periode, b. v.: *Als der baren schaduw het licht voor hen verdonkert, dan roepen zij God aan; maar heeft Hij hen behouden aan het land gebragt, dan zijn er weinigen, die zich aan Hem houden* (v. d. Palm), heeft de zin, die met *als* aanvangt, zelfs eenen zin (*heeft Hij hen — gebragt*) met de eigenaardige woordschikking van den hypothetischen zin als nevengeschikten bij zich. De conjunctie, die thans zoodanige zinnen, welke eenen historischen tijd behelzen, met den hoofdzin verbindt, is *toen*: ik zeg thans: want vroeger, bepaaldelijk in de Statenvertaling des bijbels, vindt men veelal *als*, waar men tegenwoordig *nadat* of *toen* gebruikt, b. v.: *Toen het uur der verlossing sloeg, kon, mogt geen Kemper stil zitten* (v. d. Palm). *Toen Alva nog het krimpend land Bezocht en sloeg met moord en brand, En 't lagchend rooken zag* (Tollens). Waar de zin, dien zij inleidt, eenen tegenwoordigen tijd bevat, kan dit slechts een zoogenaamd historisch praesens wezen, b. v.: *Reeds bereidt hij zich tot den aftocht, — toen hij hulp ziet opdagen. Wanneer*, daarentegen, laat het historische tijdstip, waarop de vermelde handeling voorvalt, in het midden: ook is het eigenlijk een vragend bijwoord (vroeger werd het, zoo het niet als vragend bijwoord, maar als voegwoord gebruikt werd, met het bijwoord *zoo* tot *zoo wanneer* vereenigd); b. v.: *Gevaar ligt in de vrees, wanneer zij 't hart bekruipt* (Bilderd.). *Dan greep mij soms eene ijzing aan, Wanneer ik de oogen sloeg Op de intreê*

www.libtool.com.cn

van de levensbaan, Die 'k eens als jongeling in moest gaan (dezelfde). *Wanneer hij mij vergeven zal hebben, dan zal ik weder gelukkig kunnen zijn.* — Vandaar dat het een zuiver voorwaardelijken zin kan hebben, b. v.: *Wanneer gij uwen plicht niet doet, zult gij gestraft worden.* — *Als wanneer* beteekent zelfs zoo veel als *vermits in dat gegeven geval*, in het reeds boven (§ 153. I. 1. 4).) aangehaalde: *Rachab gaf hun den raad, dat zij niet terstond naar de Jordaan terug zouden keeren, als wanneer zij hunne vijanden in handen zouden vallen.* — Slechts waar de samenhang duidelijk de beteekenis *en op dit zelfde oogenblik* vordert, kan *wanneer* ter aanduiding eener bijzondere historische gebeurtenis strekken, als bij Bilderdijk: *De koning treedt hem voor met fiere staatlijkheid, Wanneer hij, nu gereed op d' overboord te steigeren, Een Reuzenhoop verneemt.* En: *Een pijl doorboort zijn strot. Hij rukt hem woedende uit; wanneer een tweede schot, Door de eigen hand bestierd, hem plotseling neêr doet zijgen.* Bij dichters treft men wel eens den vorm *wen* aan in plaats van *wanneer: En Uwe onzachtbre wraak zal dondren door 't Heelal Wen Uw geheiligd Recht de vierschaar spannen zal* (Bilderd.). *Wen zich de Lente den hemel ontsluit* (dezelfde). Het bepalende bijwoord, hetwelk niet zelden in den hoofdzin op *wanneer* en *als* verwijst, is *dan;* het bepalende woord, dat op het voegwoord *toen* slaat, daarentegen is het bijwoord *toen;* b. v.: *Dan greep mij soms eene ijzing aan, Wanneer* enz. *Dan eerst, als de zinnelijkheid haren laatsten en geweldigsten aanval doet, dan eerst kunnen wij met volkomene gerustheid beoordeelen, wie zijn huis op eene rots, en wie het op eenen zandgrond gebouwd hebbe* (Borger). *Toen ik hem herhaaldelijk gewaarschuwd had, eerst toen deed hij het.* — *Terwijl*, dat eene gelijktijdig voortdurende handeling aanduidt, b. v.: *Nu vliegen, op zijn stem, tweehonderd legerbogen In éénen adem los, terwijl men opwaart klimt* (Bilderd.), heeft ook niet zelden tegenstellende kracht, daar het de handeling, in den zin, dien het inleidt, vermeld, als tegengesteld tegen die, welke in den hoofdzin wordt uitgedrukt,

www.libtool.com.cn

voorstelt, b. v.: *Terwijl hij de volken in wanhoop dompelde, wilde hij openlijk als hun weldoener geprezen zijn* (v. d. Palm). *Terwijl de wereldwijze zich pijnigt, om de zake Gods kunstig te bepleiten, blijft de onderdaan van Jezus geestelijk Koningrijk stil tot God* (Borger). — *Daar* is meestal een redengevend voegwoord: niettemin heeft het ook zuiver tijdelijke kracht; b. v.: *Men ondervangt hem, daar hij neêr zijgt* (Bilderd.) *De knots ontvalt hun vingers, En treft te langzaam om den stoet die hen bestookt Te keeren, daar hun 't bloed uit al de poren rookt* (dezelfde). *Sinds* (*sedert*) en *nu*, daarentegen, die doorgaans eene tijdelijke beteekenis bezitten, b. v.: *sedert* of *sinds hij de toekomst geruster te gemoet ziet, is zijne stemming verbeterd. Nu hij het nog eens aan den rand des grafs herhaalde, nu kon er geen twijfel meer overblijven* (Borger), hebben somtijds redengevende kracht in zinnen, als deze: *Sinds gij toch niet verkiest, zal ik u verder niet vragen. Nu gij niet komt, blijf ik ook t' huis. Gij die uw vreugde ziet volmaken, Nu al die duizenden reeds smaken De vruchten van uw offerand* (Evang. Gez.). — Het gebruik der voornaamste van de nog niet in 't bijzonder vermelde voegwoorden van tijd is uit de volgende voorbeelden te kennen: *De nevel was verdreven, zoodra hij zich vertoond had* (Borger). *De Dichtkunst veracht de wetten der gewone taal, zoo ras zij zich hierdoor geprangd voelt* (v. d. Palm). *Zoo dikwijls wij op de graven onzer gestorvenen de broosheid van ons geslacht beweenen, hooren wij uit de woningen des doods de stem der Christelijke bemoediging* (Borger). *Hij rust niet, tot dat hij hem onverhoeds overvalt, en hem eene doodelijke wonde toebrengt* (v. d. Palm). *Men spaar zich tot de dag verkoele, en 't bloed verfrisch'* (Bilderd.). *Beider aandeel aan Nederlands herstelling was groot en gewigtig, van beiden misschien het gewigtigste, zoolang hun naam nog in het duister school* (v. d. Palm). *De profeet was gewoon, de stukken of gedeelten* (*van den Koran*), *nadat zij aan het volk waren bekend gemaakt, in eene kist op te sluiten* (v. d. Palm). *Vóór dat ik deze wereld verlate, heb ik u deze dingen willen zeggen*

www.libtool.com.cn

(Borger). (*Hij*) *stoot den sterksten reus — eer nog zijn arm kan treffen* (Bilderd.). *Alvorens* wordt zelden als voegwoord gebruikt. *Aleer* treedt veelal in vereeniging met *voor* op: *voor en aleer ik mij op reis begeef.* Het voegwoord *waar*, eindelijk, dat veelal ter plaatsbepaling dient, wordt soms als een tijdelijk voegwoord gebruikt, b. v.: *Men strijdt niet, waar hij zelf de Heirspits niet gebiedt* (Bilderd.): hier zou de beteekenis des noods plaatselijk kunnen worden opgevat; doch niet aldus in: *Ook midden in de flitsen Is nog, waar toorne en wraak zijn krachten samenhitsen, De tijger, schoon alleen, schoon doodelijk gewond, Zijn' vijand schrikbaar in zijn laatste levensstond* (Bilderd.). Dit tijdelijke *waar* deelt met *terwijl* adversatieve kracht; b. v.: *Strenge terughouding, die onuitputtelijk schijnt, waar zij slechts rijk is in hulpmiddelen* (v. d. Palm).

Aanm. 1. Eene bijwoordelijke bepaling, in een substantief met *bij* bestaande, kan de waarde hebben van een tijdbepalenden zin: *Met geen hartontzettend brullen, Dat bij 't manenschuddend hoofd, Lucht en wolkgespansel klooft* (Bilderd.), d. i. *terwijl het hoofd de manen schudt.*

Aanm. 2. Keurige Schrijvers vervatten eene hoofdgedachte niet in een afhankelijken zin, maar plaatsen haar in eenen hoofdzin, en vermijden alzoo eenen misstand, als in dezen samengestelden zin aangetroffen wordt: *Een oorlog hieruit ontstaan tusschen de Romeinen en Antiochus, waarin deze geslagen werd, vestigde de Romeinsche heerschappij in Azie*, waar eene hoofdzaak in den bijvoegelijken zin (*waarin deze geslagen werd*) vermeld staat. Evenwel is het niet ongewoon noch ongeoorloofd, bij de verbinding eens hoofdzins met eenen tijdelijk bijwoordelijken zin de hoofdgedachte in dezen laatsten te vervatten; b. v.: *Ik had juist het boek ter zijde gelegd, toen hij binnentrad*, waar de afhankelijke zin de hoofdzaak en de hoofdzin slechts eene gelijktijdige omstandigheid inhoudt. Even zoo in: *Hij was nog geen veertien jaren oud, toen hij in de rechten promoveerde.*

2. De bijwoordelijke zinnen van de tweede soort worden onderscheiden in dezulke, die

1) Eene *hoedanigheid* te kennen geven. Zulke zinnen zijn *comparatieve* (*vergelijkende*) zinnen, en worden met den hoofdzin verbonden door middel der voegwoorden *gelijk* (*als*), *even als*, *zoo als*, *dan*. — *Gelijk* dient om eenig punt van *overeenkomst* aan te wijzen, b. v.: *Met blijde gelukwensching, gelijk*

www.libtool.com.cn

men eenen vriend de handen drukt en geluk wenscht (van der Palm). *Dit aanschouwen moet een bestanddeel van onze zaligheid zijn, gelijk de herinnering van de tranen, in den zaaitijd, de blijdschap des landmans ten dage des oogstes vermeerdert* (Borger). — Gaat de afhankelijke zin vooraf, dan wordt in den hoofdzin doorgaans door middel van het bijwoord *zoo* op den afhankelijken zin teruggewezen: *Gelijk wij uwen moed in uwe verdrukking bewonderen, zoo billijken wij uwen roem en deelen in uwen triomf* (Borger). *Hij is ziek, gelijk men zegt*, d. i. men zegt zulks overeenkomstig de waarheid. *Uit het gevoel dezer onderlinge betrekking en verwantschap ontspruit alle ware menschlievendheid, gelijk de aard der uitdrukking van zelve aan de hand geeft* (v. d. Palm). De zin, die met *gelijk* aanvangt, is ten gevolge van bestanddeelen, die hij met zijnen hoofdzin gemeen heeft, aan samentrekking onderhevig: *De monsters vallen en verdunnen steeds in 't naderen, Gelijk bij najaarsstorm de droog geworden bladeren Van ijp- of olmenhaag* (Bilderd.). *De Dichtkunst heeft hare maat, hare wijs of melodie, gelijk de zang* (v. d. Palm). Is de hoofdzin een subjektief negatieve zin, dan bezigt men, in plaats van *gelijk — niet*, de voegwoordelijke woordverbinding *even min als* of *zoo min als: Wij behoeven geene voorbeelden, geene bevelen, even min als wij eenige aanmaning noodig hebben, om ons in onze gezondheid of in het licht der zonne te verheugen* (Borger). — *Het beproefd geloof — vreest geene kastijdingen meer, zoo min als de behouden haven den storm, het geborgen koren den hagel vreest* (Borger).

Zoo — als, even — als, zoo — zoo dienen om *gelijkheid* aan te duiden, b. v.: *Hij is zoo spoedig gekomen, als ik gewacht had. Hij is niet zoo rijk, als men denkt.* Deze uitdrukking ontkent, dat de mate van den rijkdom den dunk, dien men er van heeft, evenaart. *Even stout als zij zijn in hunnen krijgs- en liefdehandel, even stout zijn zij in het smeden van nieuwe woorden* (v. d. Palm). *Echte oorspronkelijkheid, die even zeer en zeker behaagt, als de bastaardtelg der*

www.libtool.com.cn

zonderlingheid, uit hoogmoed en wansmaak geboren, verstand en gevoel beiden beleedigt (dezelfde). *Zoo ongaarne wij ons dus in den loop onzer overdenkingen gestuit zien, zoo aangenaam is, integendeel, de verrassing* enz. (Borger). *Zoo ver Gods hand de grenzen der schepping heeft uitgebreid, zoo ver ontdekken wij de sporen zijner algemeene vaderlijke zorg* (dezelfde). — Veelal treedt de afhankelijke zin in samengetrokken vorm op: *Er zijn weinige denkbeelden, waarin wij ons zoo zeer door gewoonte en vooroordeel laten besturen, als in onze denkbeelden van eer en schande* (Borger). *Hij is zoo groot, als zijn broeder.*

Dan geeft *verschil* te kennen in den graad der hoedanigheid of in de wijze der toedracht van de zaak. Dus wordt het gebruikt achter den vergelijkenden trap. *Hij is rijker, dan men denkt. Hier moge eene rijker en stouter verbeelding dan mij te beurte viel, het penseel besturen* (Borger). Meestal met samentrekking: *hij is grooter, dan zijn broeder.* De bijvoegelijke zin achter *dan* kan het betrekk. voornw. missen: *Beter voedsel, dan uit den schoot der aarde gedolven kan worden* (v. d. Palm), d. i. *dan dat is, hetwelk* enz. Voorts achter *ander* en *anders: 't Schijnt een ander heir dan eerst uit Hemath spoeide* (Bilderd.). *Een tafereel —, welks uitwerking geene andere zijn kan, dan dat men 's mans lot met deernis aanschouwt* (v. d. Palm), d. i. *geene andere, dan deze, dat* enz.: hier is dus de zin: *dat men — aanschouwt*, een modale bijwoordelijke zin (zie beneden, 5.). *Het valt anders uit, dan ik gedacht had. Er kwam niemand anders, dan de weinigen, die ik uitgenoodigd had. Niets anders, dan genoegen, heb ik aan hem beleefd.* Achter *niemand* en *niets* kan *anders* ook wegblijven: in dit geval heeft *dan* uitzonderende kracht, en beteekent zoo veel als *zoo niet*, of *behalve: Dat niemand het aanrake, dan die gereinigd is* (van der Palm). *Niets dan smarte.* Ook achter het vragende *wie* of *wat* kan *anders* weggelaten zijn en aldus de conjunctie *dan* volgen: *Der Schepping heerlijkheid, wat is zij, dan de vrouw?* (Bilderd.).

2) Eene *hoeveelheid* te kennen geven. Zulke zinnen zijn

www.libtool.com.cn

proportionale (*eene verhouding uitdrukkende*) zinnen, en worden met den hoofdzin verbonden door middel der voegwoorden *hoe — deste*, *hoe — hoe*, *naarmate*, (*al*) *naar* (*dat*), *naar gelang*. — Stijgt de graad der hoedanigheid in dezelfde mate, als die, welke in het andere lid van den samengestelden zin vermeld is, zoo gebruikt men in den afhankelijken zin *hoe*, en in den hoofdzin *des te* of *hoe;* bij voorb.: *Hoe wijzer iemand is, des te verdraagzamer is hij. Hoe gevaarlijker de onderneming is, des te welkomer is zij hem, des te hooger rijst zijne borst* (v. d. Palm). *Hoe meer ik hem leer kennen, hoe meer ik hem bewonder:* hier heeft ook de hoofdzin de woordschikking van den afhankelijken zin. *Hij wordt hoe langer hoe wijzer*, is eene ellipsis voor: *hoe langer het duurt, hoe wijzer hij wordt.* De gelijkmatige voortgang wordt ook door de herhaling van hetzelfde adjektief in den comparatief uitgedrukt: *Vroeger besteedde vlijt droeg rijper en rijper vruchten* (v. d. Palm). — Wil men eene vermeerdering, of vermindering, of in het algemeen eene wijziging van het in den hoofdzin vervatte praedikaatsbegrip in verhouding tot de mate der in den afhankelijken zin vervatte bepaling te kennen geven, zoo bezigt men *naarmate*, *naar* (*dat*) enz. Bij voorb.: *Hij eischte de volbrenging der wetten van eer en trouw met grooter gestrengheid van anderen af, naarmate hij ze zelf schaamteloozer vertrad* (v. d. Palm). *Dichtkunst en welsprekendheid kunnen wel, naarmate men in het maatschappelijk leven van de natuur afwijkt, elkander naderen* (dezelfde). *Legg' geen list die onschuld lagen, Die gevaar noch angel vlugt, Maar te verder zich zou wagen, Naar haar eenvoud minder ducht* (Tollens). *Als vlottend zand bewogen, Dat, naar de wind zich wendt, dan herdan derwaarts drijft* (Bilderdijk). *Hij* (*Gabriel*) *zou den inhoud* (*des Korans*) *hem* (*Mahomet*) *stukswijze en van tijd tot tijd mededeelen, naar gelang de omstandigheden deze openbaring noodzakelijk zouden maken* (v. d. Palm).

3) Eenen *graad* te kennen geven. Zulke zinnen zijn *restrictieve* (*beperkende*) zinnen, en worden met den hoofdzin

www.libtool.com.cn

verbonden door de voegwoordelijke uitdrukking *in zoo verre* of *voor zoo verre (als)*, of *zoo ver*. Bij voorb.: *Ik ken hem, in zoo verre men iemand kent, dien men eenige malen in de samenleving ontmoet heeft. Voor zoo ver ik het beoordeelen kan, heeft hij geene schuld. Om door zijne beslissende uitspraak Job, zoo ver zulks geschieden kon, regt te doen wedervaren* (van der Palm).

3. De bijwoordelijke zinnen van de derde soort, dat is, de *causale (oorzakelijke)* zinnen, worden onderscheiden in:

1) *Illatieve* of *conclusieve* zinnen, die een *gevolgtrekking* inhouden, en met den hoofdzin worden verbonden door middel van de voegwoorden *zoodat*, *weshalve*. Bij voorbeeld: *Hij heeft zich voldoende verontschuldigd, zoodat het onbillijk zijn zou, hem langer lastig te vallen. Men zegt, dat Kemper zeer moeijelijk te treffen is, zoodat geene der van hem gemaakte afbeeldingen gelijkt* (v. d. Palm). *Het beviel mij daar niet, weshalve ik na een vierde uurs weder vertrok.*

Aanm. Daar te midden der woorden *vanhier dat, vandaar dat*, het subjekt en praedikaat *is het* in de gedachte moet ingevuld worden, zoo is de zin, welke op die voegwoordelijke uitdrukkingen volgt, eigenlijk een zelfstandige zin. Even zoo is in: *Wat is het, dat gij mij zoo aanziet?* of *heb ik iets misdaan, dat gij mij zoo aanziet?* de afhankelijke zin mede een substantieve zin, daar die vragende zinnen zoo veel beteekenen als: *Wat is de reden? Is eenig misgrijp de reden?*

2) *Causale* zinnen *in engeren zin*, die eene reden te kennen geven *(redengevende zinnen)* en met den hoofdzin worden verbonden door middel van de voegwoorden *omdat*, *daar*, *dewijl*, *wijl*, *vermits*, *nademaal*, *naardien*, *doordien*, *aangezien*, en (volgens III. 1. 2).) somwijlen ook *sinds* en *nu*. — Den *moreelen grond* of de *reden* eener zaak, eener handeling of gewaarwording geeft het voegwoord *omdat* te kennen, en nog uitdrukkelijker *op grond dat*, *om reden dat*. Bij voorbeeld: *Dat is waar, omdat het eenvoudig is* (v. d. Palm). *In den huisselijken kring heeft men somtijds norsche, dwingende karakters, die men viert, en voor wie men beeft, omdat wrok, terging en onbeschoftheid hun evenzeer ten dienste staan* (dezelfde).

www.libtool.com.cn

Natuurlijk en ongedwongen, niet slechts uit afkeer van veinzen, vleijen, van gemaakte deftigheid; maar omdat het hem onmogelijk is, zich anders te vertoonen dan hij is (dezelfde). *Gelijk eene blijde moeder hare smarten vergeet, omdat zij een kind aan haren boezem drukt* (Borger). *Het beproefd geloof plukt de vruchten der volharding, en omdat het niet meer wankelen kan, vreest het geene kastijdingen meer* (dezelfde). Nog sterker drukt men op het oorzakelijk verband tusschen hoofdzin en afhankelijken zin, als men in den hoofdzin het bepalende *daarom* aanwendt; b. v.: *Omdat hij onbekwaam is en ijdel tevens, daarom wordt hij mingeacht. — Dewijl, wijl* en *vermits* melden eene *oorzaak*, welke eenig gevolg van zelve medebrengt, en dit wel overeenkomstig hunnen etymologischen oorsprong, daar *wijl (dewijl)* eigenlijk een tijdelijk voegwoord is, en *vermits* van *met (mede)* afkomt. Bij voorb.: *Ik herhaal het niet, wijl* (of *dewijl*) *ik het reeds meermalen gezegd heb. Ik verbeelde mij iemand, die zich op eene lange reize gaat begeven, wel toegerust van alles, wat hij voorzien kan in den loop derzelve noodig te hebben, vermits zijn vermogen hem heeft in staat gesteld, om alle voorzorgen te nemen, zonder eenige kosten te ontzien* (v. d. Palm). — Het voegwoord *daar* wordt gebezigd, waar de afhankelijke zin een feit bevat, waaruit de in den hoofdzin begrepen uitspraak door het oordeel des sprekers wordt afgeleid; bij voorb.: *Daar hij ziek is, zal hij niet kunnen komen* (daarentegen: *Hij kwam niet, dewijl* of *vermits hij ziek was*, waar de afhankelijke zin *de oorzaak* van een feit inhoudt, en *hij komt niet, omdat hij ziek is*, waar de conjunctie *de reden* van een verschijnsel te kennen geeft). *Daar u de noodige aanleg ontbreekt, is het beter, dat gij van uw plan afziet. Akelige wildernissen trekt hij onbekommerd door, daar hij niets heeft, dat der ondeugenden hebzucht bekoort* (v. d. Palm). *Titussen, die, daar zij elken dag, zonder iemand nut te doen ten einde gebragt, voor verloren rekenen, met regt de wellust des menschdoms geheeten worden* (dezelfde). Borger zou dus in plaats van: *Daar dit veld te ruim is, zullen wij ons*

www.libtool.com.cn

thans alleen vergenoegen enz. beter gezegd hebben: *vermits* of *dewijl dit veld* enz. (Van der Palm gebruikt *gelijk* voor *daar*, waar hij zegt: *Dit heeft geen betoog noodig; gelijk de oorzaak er van duidelijk, en alleen gelegen is* enz.). Bij een vragenden hoofdzin wordt de betrekking van den logischen grond door eenen met *daar* ingeleiden afhankelijken zin uitgedrukt, bij voorbeeld: *Waarom zouden wij langer dralen, daar thans geen hinderpaal ons meer in den weg is? — Nademaal, naardien* en *aangezien* geven mede den logischen grond eener gevolgtrekking te kennen. — Gaat de redengevende zin vooruit, dan wordt de hoofdzin dikwijls door het voegwoordelijk bijwoord *zoo* ingeleid; alleenlijk wanneer de redengevende zin met *omdat* aanvangt, geeft men aan *daarom* de voorkeur.

Aanm. Een zin, aan welks hoofd zich het voegwoord *dat* met redengevende kracht bevindt, is voor een objektieven substantieven zin te houden: *dat* toch komt aan die beteekenis slechts door een onuitgedrukt gebleven redengevend bijwoord of bijwoordelijke uitdrukking in den hoofdzin, waarmede de afhankelijke zin in de betrekking eens afhankelijken naamvals verbonden wordt; bij voorb.: *Ik ben blijde, dat gij hier zijt*, d. i. *Ik ben om die reden blijde, dat gij hier zijt.*

4) *Finale* zinnen, die een *doel* te kennen geven en met den hoofdzin worden verbonden door *opdat, ten einde, dat* en *of*. Bij voorb.: *Geen (Mohammedaan) zal een afschrift (van den Koran) aanraken, zonder vooraf zijne handen te wasschen, en opdat hij het niet uit onwetendheid of onvoorzigtigheid doen zou, staan menigmaal op den buitensten omslag de woorden: dat niemand het aanrake, dan die gereinigd is* (v. d. Palm). *De gewone taal is haar (der Dichtkunst) te gering, te gemeen, dat ik mij dus uitdrukke* (dezelfde). *God wierp voor de aarde hare ankers uit, dat zij niet met u heen en weder schudde* (dezelfde, naar den Koran). *'t Zachte leger wordt gespreid, Dat gij uw leden strekt* (Bilderd.). *Koomt! vliegen we, of de spoed dat jammer nog voorkwam!* (dezelfde). Blijkens de constructie met den onvolm. verl. tijd van de aanvoegende wijze is deze finale zin met *of* eigenlijk hypothetisch: *indien het soms wezen mocht, dat de spoed het jammer voorkwam.*

www.libtool.com.cn

4. De bijwoordelijke zinnen van de vierde soort zijn te onderscheiden in:

1) *Hypothetische* zinnen, die eene *veronderstelling* te kennen geven, en met den hoofdzin worden verbonden door middel der *voorwaardelijke* voegwoorden: *als*, *wanneer*, *zoo*, *indien*, *of*, *in geval (dat)*, *bijaldien*, *tenzij*, *tenware*, *mits*.

Wanneer en *als* zijn eigenlijk tijdelijke voegwoorden (zie boven III. 1. 2.), die, daar zij den tijd der verwezenlijking van de vermelde handeling of werking in het midden laten, deze verwezenlijking slechts schijnen te veronderstellen, en alzoo de beteekenis van veronderstellende voegwoorden aannemen. *Zoo* is eigenlijk een onbepaald qualitatief bijwoord, hetwelk de wijze, waarop de handeling geschiedt, aanduidend te kennen geeft (§ 102. II. 2. 1). *b.*)). Het stelt aldus het bestaan van zekere gesteldheid en heeft bij gevolg, voegwoordelijk gebezigd, veronderstellende kracht. Bij voorb.: *Wat moest hun hart hun zeggen, zoo zij aan dezen Heer geergerd werden* (Borger). *Wat beteekenen de vertroostingen van het Christendom, zoo het geene treurenden onder zijne belijders duldt* (dezelfde). *Zoo wij de koude niet verduurd hadden, zou de warmte ons zoo koesterend niet zijn* (van der Palm). Veelvuldig komt *zoo* met *mogelijk* voor tot een elliptischen zin verbonden, b. v.: *kom, zoo mogelijk, niet laat*, d. i. *zoo het u mogelijk is;* ook met *niet*, b. v.: *Hij zal gereed zijn; zoo niet, dan zullen wij het alleen doen*, d. i. *zoo hij het niet zal zijn.* Op dezelfde wijze komt *indien* in elliptische zinnen voor (§ 123. B. II. 2. 2). *b.* a).), b. v.: *Ik zou vergeefs gearbeid hebben, indien* (of *zoo*) *maar niet te vergeefs. Hij is tevreden, indien al niet voorspoedig.* — Uitsluitend voorwaardelijk is deze conjunctie *indien;* bij voorb.: *Het nageslacht, indien het ooit dit geschrift lezen mag, moge zich die* (*de komst van den Prins te Scheveningen*) *verbeelden* (v. d. Palm). *Indien wij aan de bestellingen eener wijze en vaderlijke Voorzienigheid gelooven, dan mogen wij vaststellen, hetgeen door de ondervinding duizendmaal gestaafd wordt, dat de betrekkingen, waarin zij ons op aarde*

www.libtool.com.cn

plaatste, met onze vorming voor de eeuwigheid in het naauwste verband staan (Borger). *Indien dit nu zoo ware, en wij altijd voor ongelukkig moesten gehouden worden, wanneer de beschikking van ons lot strijdig is met onze wenschen, dan zou het ons naauwelijks mogelijk blijven, ons bestaan hier beneden met de wijsheid en goedheid van het bestuur der Voorzienigheid overeen te brengen* (v. d. Palm). In plaats van *dan* kan in den nazin ook het voegwoordelijk bijwoord *zoo* gebezigd worden. In plaats van *indien* laten zich *ingeval* (*dat*) en *bijaldien* gebruiken, waar de verwezenlijking van het gestelde volstrekt in het midden gelaten wordt. — *Of* wordt, als voorwaardelijk voegwoord, uitsluitend voor zinnen geplaatst, die den onvolm. verled. tijd van de aanvoeg. wijze bevatten; bij voorb.: *Om het heir voor overval te dekken, Of* (*licht*) *de ontstoken gloed een vijand aan deê trekken* (Bilderdijk). *Beter in den boei, dan of mij 't bloed bezwaarde* (dezelfde). Deze zin kan reeds als een substantieve zin worden opgevat: de volgende zin is stellig zelfstandig: *Met blijdschapvlammend oog Telt hij de lijken na, of iemand hem bedroog* (Bilderdijk); hier beteekent *telt na* zoo veel als *onderzoekt hij door tellen;* maar eigenlijk toch is de beteekenis: *indien het geval bestaan mocht, dat iemand hem bedroog.* — *Mits* beteekent zeer bepaaldelijk *onder beding dat;* bij voorb.: *Ik zal doen wat hij mij verzoekt, mits hij zich tot wederdienst bereid betoone.* — *Tenzij* en *tenware* verbinden den hypothetischen zin met een ontkennenden assertorischen zin; bij voorbeeld: *Ik kom niet, tenzij hij mij beleefdelijk late verzoeken*, d. i. *indien hij mij niet beleefdelijk laat verzoeken, kom ik niet. Niemand kan tot mij komen, tenzij dat de Vader, die mij gezonden heeft, hem trekke. Tenware hij ziek zij geweest, zal ik hem niet vergeven, dat hij niet verschenen is.* — Hoe de hypothetische zin de voorwaardelijke conjunctie kan missen, mits hij in de woordorde van den wenschenden zin sta, is boven (§ 138. 3.) gezegd. Ook een imperatieve zin kan hypothetische kracht bezitten (zie § 101. C. II.), bij voorbeeld: *Wees tevreden, zoo zult gij gelukkig zijn.*

www.libtool.com.cn

Zulk een hypothetisch gebruikte imperatieve zin staat noodwendig vóór den hoofdzin en deze wordt alsdan niet alleen door *zoo*, maar ook niet zelden door *en* ingeleid: *Wees tevreden en gij zult gelukkig zijn.*

2) *Concessieve* of *toegevende* (of *inwilligende*) zinnen, die

a) met den hoofdzin, welke het toegegevene beperkt of opheft, verbonden worden door middel der voegwoorden *ofschoon*, *schoon*, *hoezeer*, *hoewel*, *alhoewel*, *niettegenstaande*, *al*. De conjunctionale bijwoorden, die, wanneer de concessieve zin voorafgaat, in den hoofdzin veelal op de conjunctie terugzien, zijn *toch*, *niettemin*, *evenwel*, *nogtans*, *echter*, *ook dan nog*. Terwijl de overige concessieve conjuncties het toegegevene als werkelijk stellen, bezigt men *al*, wanneer men het als bloot mogelijk wil voordragen, hoezeer ook *al* eenen zin kan inleiden, welks inhoud als werkelijk gedacht wordt. — Bij voorbeeld: *Schoon wij niet, als natie, uit denzelfden doorluchtigen stamvader, gelijk Abrahams nakroost, zijn voortgesproten; wij behooren echter tot hetzelfde menschelijk geslacht* (v. d. Palm). *Hoewel aan de weelde gewoon* (elliptische zin), *hij getroostte het zich. Hoezeer wij eenen Koning, die zijn volk gelukkig maakt, die mensch en wijze is, zoowel als Koning, als het heerlijkste werk van God in de zedelijke schepping eerbiedigen, er kan echter eene innerlijke grootheid zijn, onder geringe uiterlijkheid, die den glans der kroonen achter zich laat* (v. d. Palm). *Hoezeer geen Engel uit den hemel kwam, om zigtbaar voor ons te strijden, nogtans hebben wij onze redding aan eene blijkbare tusschenkomst van Gods voorzienigheid te danken* (dezelfde). *Hij laat het niet na, niettegenstaande ik het hem honderdmaal verboden heb. Doch al heeft men geen bloed te wreken, men houdt zich daarom niet stil* (v. d. Palm). *Al ware de beschrijving van dit laatste tooneel van 's Heilands leven het eenigste geschenk geweest, ons door den Apostel nagelaten, hij had een onverwelkelijken lauwer om het hoofd van zijnen Heer gevlochten, en de gansche Christenheid ten duurste aan zich verpligt* (Borger). *Al hadden wij geene verhooring onzer gebeden te hopen, ook*

www.libtool.com.cn

dan nog zou voor den lijdenden Christen de verborgen omgang met zijnen hemelschen Vader onmisbaar zijn (dezelfde). — Door toevoeging van het conjunctionale bijwoord *al* krijgt de zin, hoezeer met het voorwaardelijk voegwoord aanvangende, concessieve kracht; b. v.: *Zoo hij al van zich zelven spreekt en van zijn henengaan uit deze wereld, ook dan bemoedigt hij zijns vrienden* (Borger).

Concessieve hypothetische zinnen kunnen, ook zonder behulp eens voegwoords, door hunne woordschikking of door de wijze des werkwoords, zich als zoodanig doen erkennen, bij voorb.: *Neen, draagt de Wijsheid ook den boezemsleutel niet, Haar stem beveelt in 't hart, waar Dichtkunst in gebiedt* (Bilderd.). *De Sabbath mogt bij het Godsdienstig deel der natie een onaanrandbaar heiligdom zijn; zoo ras de eerbied voor deze Goddelijke instelling tot bijgeloof oversloeg, en aan de betrachting van hooger pligten werd in den weg gesteld, verzweeg Jezus het vonnis zijner veroordeeling niet* (v. d. Palm).

Aanm. Soms heeft eene zinsbepaling de waarde van een concessieven zin; b.v.: *Bij al de ongelijkheid der beproevingen van ons geloof, onze hoop en onze liefde, kunnen wij echter met het hoogste regt ons in denzelfden rang met Paulus plaatsen* (Borger), d. i. *ofschoon die beproevingen ongelijk zijn. Men zegt, dat Kemper, met een zeer kennelijk en open gelaat, zeer moeijelijk te treffen is* (v. d. Palm), d. i. *hoezeer hij een zeer kennelijk en open gelaat heeft* (vergel. boven III. 1. 2). *Aanm.* 1.).

b) Wanneer hetgeen men toegeeft, niet den geheelen inhoud van den zin, maar slechts het zelfstandig of bijvoegelijk praedikaat, het objekt of eene andere bepaling van het praedikaat betreft, wordt de concessieve zin met den hoofdzin verbonden door middel der betrekkelijk gebruikte vragende voornaamwoorden *wie — ook, welke — ook, hoedanig — ook*, of der betrekkelijk gebruikte vragende bijwoorden *hoe — ook, waar — ook, werwaarts — ook* enz. (*Ook* heeft hier overal de taak om den concessieven aard des zins duidelijker te doen uitkomen, en is niet volstrekt onmisbaar). B. v.: *En wie er om hem sneven, Hy wekt den moed in 't hart van al wie overbleven* (Bilderd.). *Welke overwinningen wij ook in het worstel-*

www.libtool.com.cn

perk der deugd mogen behaald hebben, dan eerst, als de zinnelijkheid haren laatsten en geweldigsten aanval doet, dan eerst kunnen wij met volkomen gerustheid beoordeelen, wie zijn huis op eene rots, en wie het op eenen zandgrond gebouwd hebbe (Borger). *Met hoeveel ophef het worde aangekondigd, met hoeveel vertrouwen uitgevent, en wie het ook zij, die het u aanprijst, mistrouwt en verwerpt het onbeschroomd* (v. d. Palm). *Tot wat diepte van uiterlijke ellende wij mogen gezonken zijn, of hoe hoog in eer en aanzien gerezen, geen toestand, hoe de wereld dien ook noemen moge, verbijstert het oordeel van Hem, die alleen op het hart ziet* (Borger). *Elk, hoedanig zijne denkwijs, zijne dwaling, zijn vergrijp geweest zij* (v. d. Palm). *Ieder Christen, waar en wanneer hij leve, wordt tot opofferingen geroepen* (Borger). Achter *hoe — ook* vindt men het werkwoord ook in den indicatief, natuurlijk waar de aard der zaak eene stellige uitspraak medebrengt; b. v.: *Hoe waarachtig het onderscheid zijn zal tusschen hem, die God vreest, en die hem niet vreest, het lijdend harte eischt een' vrijen blik op ons vaderland, en wendt zich af van tooneelen, die den geest beroeren* (Borger). *Hoe fel ook 't harte dringt, hoe heet de boezems blaken, De duisternis verplicht den legertocht te staken* (Bilderdijk).

5. De bijwoordelijke zinnen van de vijfde soort heeten *modale*, en, wanneer zij tevens een *gevolg* te kennen geven, *consecutieve modale* zinnen. Zij bepalen de wijze der in den hoofdzin vervatte uitspraak door *vergelijking* of door de vermelding eens *gevolgs*. In het eerste geval gebruikt men *alsof, als, of;* in het tweede, *zoodat*. B. v.: *En helder licht straalde uit zijn boezem op hem af, Als of de omwolkte maan haar zilvren schijnsel gaf* (Bilderd.). *Ginds stond men wezenloos geworteld in den grond, als geloofde men niet wat men zag* (v. d. Palm). *Hun schrede klinkt niet meer, als wilden ze onder 't stappen Het aardrijk door 't gewicht van 't fiere lijf vertrappen* (Bilderd.). *Ja! of dit niet genoeg ware* (v. d. Palm). *De honende bespotting des geweldenaars, als of uwe lievelingen juichend en zegevierend de stem hunner drijvers waren gevolgd* (dezelfde): hier

www.libtool.com.cn

staat de afhankelijke zin achter een verbaal substantief. De afhankelijke zin is elliptisch in: *De nacht daalt middlerwijl, en valt, als plotsling, neêr* (Bilderd.). — De zin duidt een *gevolg* aan: *Men wierp een' dijk op van ontzaggelijke steenklompen, naauwkeurig in één gevoegd, en met ijzer samengeklonken, zoodat geen rots daaraan in vastheid gelijk scheen* (v. d. Palm). *De zuiverheid der taal, door de Arabieren zoo zeer bemind en geliefkoosd, dat zij aan haar onder de vereischten der welsprekendheid den eersten rang toekennen* (dezelfde): uit dezen zin blijkt, dat *zoo* zeer goed door tusschentredende woorden van *dat* kan gescheiden worden. Zelfs blijft *zoo* wel eens weg, bij voorb.: *Het vriest, dat het kraakt.* Achter eene vraag naar eene onbekende oorzaak, volgt een consecutieve zin, ingeleid door *dat*. *Wat is er toch al gebeurd, dat men zoo overal lichtingen van krijgsvolk doet?* (van Lennep). *Heeft een toovernaar hier zijn roede gezwaaid, dat er alles zóó is veranderd?* (van Beers). — Achter *het is er zoo ver af* volgen twee afhankelijke zinnen, beide door *dat* ingeleid: de eerste is een subjektief substantieve, de tweede de door *zoo* gevorderde consecutieve modale adverbiale zin; b. v.: *Het is er zoo ver af, dat de uitdrukking: niet tot deze wereld te behooren, zou beteekenen, los te zijn van alle aardsche betrekkingen, dat veeleer de Christen, die deze banden verscheurt, een oproerig vreemdeling mag genoemd worden, die de wetten van het land, waarin hij verkeert, weigert te eerbiedigen* (Borger). Indien *zulke* vóór een adjektief staat en dus het bijwoord *zoo* vervangt, volgt er een adverbiale zin, b. v.: *Daartoe legt hij Job zulke stoute gezegden in den mond, dat het zijnen vrienden aan geen schijn ontbrak* (v. d. Palm).

Aanm. De conclusieve causale en de consecutieve modale zinnen, worden beide door *zoodat* (*zoo — dat*) ingeleid. Toch is het steeds mogelijk ze te onderscheiden: immers laten zich de conclusieve zinnen door eenen hoofdzin, beginnende met *bij gevolg*, vervangen. Bij voorb.: *Hij heeft zich voldoende verontschuldigd, zoodat het onbillijk zijn zou, hem langer lastig te vallen.* Hiervoor kan men zeggen: *bij gevolg zou het onbillijk zijn*, enz. De consecutieve zinnen, daarentegen, kunnen in geenen deele op diergelijke wijze veranderd worden.

www.libtool.com.cn

§ 146.

Over de verkorting der afhankelijke zinnen.

Verkorting noemt men die wijziging van den afhankelijken zin, door welke hij den vorm eens zins geheel verliest, en zich als een met zijnen hoofdzin eng verbonden redelid voordoet, zonder evenwel met denzelven tot een volstrekt eenvoudigen zin samen te smelten.

Bij deze wijziging van den vorm des afhankelijken zins vervalt het voegwoord of het betrekkelijk voornaamwoord, en de persoonsvorm van het concrete werkw. of van het koppelw.: slechts het praedikaat met zijne bepalingen blijft over, in den vorm eens infinitiefs, eens substantiefs, eens adjektiefs of eens deelwoords vervat. Het praedikaat van den substantieven zin wordt een infinitief, dat van den adjektieven en den adverbialen zin wordt of een substantief, of een adjektief, of een deelwoord. B. v.: *Ik kan u niet toestaan, dat gij heden middag uitgaat;* verkort: *Ik kan u niet toestaan, heden middag uit te gaan. Hij, die de steun en het sieraad der inrichting was, is gestorven;* verkort: *Hij, de steun en het sieraad der inrichting, is gestorven. Daar hij jong en sterk was, liet hij niet licht iets aan een ander over;* verkort: *Jong en sterk, liet hij niet licht iets aan een ander over. Wanneer gij ouder zult geworden zijn, zult gij het beter beseffen;* verkort: *Ouder geworden, zult gij het beter beseffen.* De dus verkorte zin, hoezeer hij zijn karakter als zin verloren heeft, is echter niet tot den aard eener bloote bepaling afgedaald. Het praedikaat toch, bijaldien het een adjektief of deelwoord is en alzoo congruentievormen zou toelaten, blijft niettemin onverbogen, en handhaaft dus in den zin eene afgezonderde plaats, en deze plaats is, ook bijaldien het praedikaat des verkorten zins een infinitief of een substantief is, niet die, welke een bepalend woord, maar die, welke een volledige afhankelijke zin zou innemen.

www.libtool.com.cn

Het doel of de uitwerking dezer zinsverkorting is eensdeels grootere kortheid, anderdeels meer vrijheid en levendigheid in de uitdrukking. Door het wegvallen toch des voegwoords blijft de juiste betrekking der gedachten onuitgedrukt en aan de voorstelling des hoorders overgelaten.

Dat er in den hoofdzin niets mag voorkomen, dan hetgeen in overeenstemming is met den inhoud van den verkorten afhankelijken zin, spreekt van zelf. De volgende zinnen zijn af te keuren, omdat daarin deze voorwaarde miskend wordt: *Bewonderaars van Thackeray, zullen wij het ook hem doen.* De schrijver had moeten zeggen: *zullen wij het ook van hem zijn*, of wel had hij de zinsverkorting niet moeten aanwenden, en zeggen: *gelijk wij Thackeray bewonderen, zullen wij het ook hem doen. Beschermend, als ons Indisch tarief onbetwistbaar mag genoemd worden, zoo is toch die bescherming niet zoo groot* enz. De schrijver had moeten zeggen: *zoo is het (tarief) toch niet zoo beschermend*, of wel: *zoo is het zulks toch niet in die mate* enz.

A. Verkorting der zelfstandige afhankelijke zinnen.

Aanm. 1. Slechts de eigenlijke zelfstandige zinnen komen hier in aanmerking. De substantief gebruikte adjektieve zin laat zich op geene andere wijze korter uitdrukken, dan door zijnen inhoud in een enkel substantief te vervatten, waardoor uit den aanvankelijk samengestelden zin een eenvoudige zin, en geenszins een hoofdzin, met een verkorten zin in verband, ontstaat. Zoo laat zich: *Ik weet, wie het gedaan heeft*, veranderen in: *Ik weet (ken) den dader. Wat niet waar is, kan niet eenvoudig zijn*, in: *Het onware kan niet eenvoudig zijn. Begrijpt gij, waartoe ik het doe?* in: *Begrijpt gij mijn doel?* — Treedt zulk een zin in onvolledige gedaante op, dan is het geen verkorte, maar een elliptische zin; bij voorbeeld: *Ik weet niet, wat te doen*, d. i. *wat mij te doen staat. Ik zou wel eens willen weten, waartoe*, d. i. *waartoe het dienen moet.*

De verkorting van den substantieven zin gaat dus in het werk, dat het voegwoord (*dat*) wegvalt en het werkwoord in eenen infinitief met *te* veranderd wordt. B. v.: *Ik ben niet waard, dat ik uw zoon genoemd worde;* verkort: *Ik ben niet waard, uw zoon genoemd te worden. Het is niet mogelijk, dat*

www.libtool.com.cn

men het iedereen naar den zin make; verkort: ***Het is niet mogelijk, het iedereen naar den zin te maken.***

Aanm. 2. De infinitief met *te* is evenwel niet in alle gevallen voor een verkorten afhankelijken zin te houden. Waar hij zich niet tot een volledigen substantieven zin laat uitbreiden, moet hij voor een bestanddeel eens eenvoudigen zins gehouden worden. Aldus maakt de infinitief met *te* geen verkorten zin uit:

1) Bij werkwoorden, die *a*) eene modale bepaling aan het praedikaat, door den infinitief uitgedrukt, toevoegen, als: *vermogen, behooren, behoeven, hebben* (in de beteekenis van *moeten*). Vergel. § 101. D. I. 2. 1). — *b*) eene betrekking van tijd uitdrukken, als: *beginnen, plegen, gewoon zijn, gewennen, komen* (gelijk in *komen te vernemen*). Vergel. t. z. pl. 2). — *c*) bij *zoeken, trachten, streven, zich beijveren, zich haasten, beproeven* (*trachten*), *pogen, besluiten* (*plan maken*), *wagen, zich hoeden, zich ontzien, aarzelen*, die eene richting van den wil naar een uitsluitend door het subjekt zelve uit te voeren handeling te kennen geven. Bij *wenschen, verlangen, begeeren, vreezen, hopen* staat een zelfstandige zin, tenzij het subjekt de handeling, door den infinitief uitgedrukt, zelve uit te voeren hebbe, en zelfs dan is de infinitief niet noodwendig, maar kan hij door een zelfstandigen afhankelijken zin worden wedergegeven. Zie § 125. A. II. 4. Aanm. 3. — *d*) bij *denken* (*van zins zijn*), *verzuimen, vergeten* (*verzuimen*); b. v.: *Ik denk dezen zomer naar Duitschland te gaan. Verzuim niet het hem te zeggen. Ik heb vergeten hem goeden dag te zeggen.* Doch achter *denken* in de gewone opvatting, even als achter *gelooven, meenen, wanen, zich verbeelden*, volgt een substantieve zin, ten ware wederom de zaak, door den infinitief uitgedrukt, het subjekt zelve betreffe (zie t. aangeh. pl.), en zelfs dan laat zich even goed een zelfstandige zin aanwenden. De infinitief met *te* achter *schijnen* en *dunken*, als persoonlijke werkwoorden gebruikt, is voor geen verkorten substantieven zin te houden, b. v.: *Gij schijnt mij niet te verstaan. Hij dunkt mij gelukkig te zijn;* doch worden zij onpersoonlijk gebruikt, dan vereischen zij een substantieven zin, b. v.: *Het schijnt mij, dat gij mij niet verstaat. Mij dunkt, dat hij gelukkig is.* Bij het onpersoonlijke *schijnen* kan de afhankelijke zin in een infinitief met *te* verkort worden, doch slechts als hij ook een onpersoonlijke uitdrukking bevat, b. v.: *Het schijnt te regenen*, voor: *het schijnt, dat het regent. Weten* heeft mede een' infinitief met *te* achter zich, die niet voor een verkorten substantieven zin te houden is, wanneer het zoo veel als *de kunst verstaan* beteekent, b. v.: *Hij weet het goede nauwelijks van het kwade te onderscheiden. Zij wisten hem voor hunne zaak te winnen.*

2) Bij substantieven, die ter bepaling van hun begrip de vermelding eener handeling kunnen vereischen, die dan veelal door een' infinitief met *om te* of *van te* wordt uitgedrukt, als: *lust, begeerte, neiging, trek, verlangen, kunst, vermogen, macht, kracht, moed, plan, voornemen, tijd, gelegenheid.* Zie § 101.

www.libtool.com.cn

D. I. 3. 1). Soms komt achter zulke substantieven een infinitief met *te* zonder *om* of *van*, b. v.: *Bij onmacht zich te wreken* (Bilderd.).

3) Bij adjektieven, die *a*), gelijk de zoo even genoemde substantieven, de vermelding eener handeling kunnen vereischen, die dan meestal door een infinitief met *om te* wordt uitgedrukt, als: *begeerig, bereid, geschikt, bekwaam, tijdig* enz. (zie § 101. D. I. 3. 1).); of *b*) de vermelding eener zaak, aan welke de door hen uitgedrukte hoedanigheid toekomt, die dan door een infinitief met *te* of *om te* wordt te kennen gegeven, als: *gemakkelijk, moeielijk, mogelijk, noodzakelijk, goed, aangenaam, waard, waardig, treurig, schrikkelijk* enz. Zie § 101. D. I. 3. 2). b. v.: *De zaak is moeielijk te begrijpen. De drank is goed om te drinken.* Zijn echter deze adjektieven het praedikaat van het onpersoonlijke *het*, hetwelk den volgenden infinitief vertegenwoordigt, dan is deze infinitief als een verkorte subjektszin aan te merken, b. v.: *Het is moeielijk, deze zaak te begrijpen*, d. i. *dat iemand deze zaak begrijpe.* Bij *waard* en *waardig* is de infinitief, hoezeer als eene bepaling van het begrip dezer adjektieven aan te merken, niettemin, als ware hij een verkorte zin, ook voor omschrijving door een afhankelijken zin vatbaar. b. v.: *Dit boek is wel waard, dat men het met aandacht leze.* — Wanneer, hetgeen bij enkele van de genoemde werkwoorden, substantieven en adjektieven het geval kan zijn, op den volgenden infinitief door een bepalend bijwoord (*er naar, er mede, er aan* enz.) of voornw. (*het, dat, dit*) verwezen wordt, dan is deze infinitief als een verkorte zin aan te merken, en is hij veelal vatbaar om werkelijk door een afhankelijken zin te worden wedergegeven; b. v.: *Hij begon er meê, mij de reden van mijn doen af te vragen. Ik streef er naar, u te evenaren. Ik denk er aan, (om) dezen zomer naar Duitschland te gaan. Ik heb er geen lust in, om met u mede te gaan. Hij heeft er geen moed toe, om de taak op zich te nemen. Ik ben er benieuwd naar, om er iets van te hooren. Zijt gij er toe bereid, om mij te volgen? Beproef het eens, 's morgens wat vroeger op te staan? Dat is uw plicht, beter op te letten. Het lust, behaagt, gelieft mij niet, te komen.* Hier is overal de zin door het bepalend woordje volledig, en de infinitief sluit zich niet als bepaling van den eenvoudigen zin onmiddellijk aan het voorafgaande werkwoord of naamwoord aan, maar is eene verklaring van het bepalende woordje. — Ook de infinitief achter adjektieven, vergezeld van de bijwoorden *zoo, te* of *genoeg*, die op een zinlid verwijzen, maakt een verkorten afhankelijken zin uit; b. v.: *Hij is zoo goed, het mij doorgaans tijdig te laten weten. Hij is te onkundig, om er toe geschikt te zijn. Hij is stout genoeg, om er zich aan bloot te stellen.*

I. Verkorting van den subjektieven zin.

Wil er verkorting mogelijk zijn, zoo dient de hoofdzin, het woord, hetwelk het subjekt van den afhankelijken zin uit-

www.libtool.com.cn

maakt, in zich te bevatten, of deszelfs begrip stilzwijgend, maar onmiskenbaar in te houden.

Aanm. In samengestelde zinnen derhalve als de volgende, waar de hoofdzin of in het geheel geen bijzonder voorwerp, of een ander voorwerp vermeldt, dan dat hetwelk als subjekt van den afhankelijken zin optreedt, is de afhankelijke zin voor verkorting onvatbaar: *Het is niet goed dat de mensch alleen zij.* Men kan niet zeggen: *het is niet goed, de mensch alleen te zijn. Hoe goed en hoe liefelijk is het, dat broeders ook samenwonen. Het is een groot geluk, dat ik er bij geweest ben. Er wordt beweerd, dat hij ziek is. Het is mij niet aangenaam, dat hij komt. Het is u bekend, dat ik tot uwen dienst ben. Het verheugt mij, dat gij er bij geweest zijt.* Wel kan in sommige van deze zinnen de afhankelijke zin door een zelfstandig naamwoord vervangen worden, doch dan ontstaat uit den samengestelden een eenvoudige zin, b. v.: *Zijne komst is mij niet aangenaam. Mijne dienstwilligheid is u bekend.*

Dus is de verkorting mogelijk:

1. Wanneer het subjekt van den subjektieven zin als afhankelijke bepaling in den hoofdzin voorkomt. Bij voorbeeld: *Het is den mensch niet goed, dat hij alleen zij;* verkort: *alleen te zijn.* Op dezelfde wijze zijn de zinnen verkort in: *Het verheugt mij, u weder hier te zien. Het is mij nut, bedroefd geweest te zijn. Het betaamt den leerling, bescheiden te wezen. Het is mij ondragelijk, van haar gescheiden te leven. Het valt een' Vorst zoo gemakkelijk, bijval en toejuiching te vinden* (v. d. Palm). *Het is mijne gewoonte niet, mijn woord niet te houden. U te behagen, was zijn hoogste wensch.* In deze laatste twee voorbeelden is het subjekt van den verkorten zin in het bezittelijk voornaamwoord (*mijn, zijn*), hetwelk de waarde heeft van den genitief des persoonlijken voornaamwoords, vervat.

2. Wanneer, terwijl er geen bepaald voorwerp in den hoofdzin wordt vermeld, ook geen bepaald voorwerp als subjekt van den afhankelijken zin gedacht wordt. Bij voorbeeld: *Het is goed, dat men alleen zij;* verkort: *het is goed, alleen te zijn.* Even zoo heeft de verkorting plaats in: *Het doet het hart goed, een ouden vriend weder te zien* (hier duidt *het hart* geen bepaald voorwerp aan, maar beteekent dit woord *het gevoel van ieder mensch, hoe ook genaamd*). *Het is een geluk, voorspoe-*

www.libtool.com.cn

dige kinderen te hebben. Het is niet edel, slechts aan zich zelven te denken. Waar 't niet vergund is, om te leven Naar eigen, maar naar andrer wil (Bilderdijk). *Ziet! zoo goed en zoo liefelijk, zoo heerlijk en zielverheffend is het ook, broeders eendragtelijk zamen te zien* (v. d. Palm). Zoo bij zulk een hoofdzin een verkorte zin gevoegd wordt, in welken een subjekt, dat een bepaald voorwerp te kennen geeft, moet gedacht worden, geschiedt dit ten gevolge eener ellipse in den hoofdzin, welke alleen daar veroorloofd is, waar de samenhang duidelijk genoeg doet gevoelen, wat er ontbreekt; bij voorb.: *Zou het edel geweest zijn, slechts aan mij zelven te denken* (d. i. *dat ik slechts aan mij zelven gedacht had*), voor: *zou het edel van mij geweest zijn* enz. *Het was veel, een schrandere Vorstin, afgerigt op raadsels en duistere vragen, geen antwoord schuldig te blijven* (v. d. Palm), d. i. *dat hij (Salomo) eene schrandere Vorstin — geen antwoord schuldig bleef.*

Aanm. Staat de verkorte zin vóór den hoofdzin, alsdan kan de infinitief in sommige gevallen het karakter van een afzonderlijk zinlid verliezen, en, daar het voorzetsel *te* wegvalt, den aard van een substantief bekomen. In dit geval kan er geene sprake van zinsverkorting meer zijn, maar is de zin tot een eenvoudigen zin geworden. B. v.: *Alleen zijn is niet goed. Lijden is mijn deel. Kinderen krijgen en in veel zorgen komen, dat staat u te wachten, zoo gij trouwt. Waar luistren, vreezen, en bespieden, Ontwijken, schuwen, mijden, vlieden, Alleen nog veilig leven doet* (Bilderdijk). Ook elders waar geene sprake van zinsverkorting kan zijn, moet *te* vóór den infinitief liever achterwege blijven; b. v.: *Den vijand in te roepen is verraad aan zijn vaderland plegen*, niet: *te plegen*, hetwelk hier buitendien dubbelzinnig zou wezen, daar het *dat gepleegd zal* of *moet worden* zou kunnen schijnen te beteekenen.

II. Verkorting van den objektieven zelfstandigen zin.

Ook hier moet het subjekt van den afhankelijken zin òf in den hoofdzin uitgedrukt òf door den aard der zaak duidelijk genoeg zijn aangewezen, wil er verkorting mogelijk zijn, en al is het woord, dat het subjekt van den afhankelijken zin uitmaakt, in den hoofdzin voorhanden, zelfs dan nog moet de beteekenis van het werkwoord des hoofdzins van zelve mede-

www.libtool.com.cn

brengen, dat dit woord ook als subjekt des afhankelijken zins gedacht worde.

1. Het subjekt van den afhankelijken zin is in den hoofdzin voorhanden:

1) Als subjekt in: *Hij wenschte, dat hij toegelaten mocht worden;* verkort: *toegelaten te worden.* Desgelijks bij de even zoo verkorte zinnen: *Ik hoop, u nog eenmaal weder te zien. Zij beloofde mij, de ongelukkige bij te staan. Ik zweer u, hem nimmer te verlaten. Gij verzekert mij, er niet bij geweest te zijn. Zij meenen, zich genoeg te kunnen verontschuldigen. Ik geloof, mijn plicht gedaan te hebben. Ik begrijp (meen), genoeg te hebben gezegd. Ik herinner mij niet, hem ooit gezien te hebben. Ik ben niet waard, uw zoon genoemd te worden. Verblijdt gij u niet, mensch te wezen?* (v. d. Palm). *Neem de moeite niet, mij te zeggen* (in den imperatief is het subjekt *gij* begrepen). *Hij verdient, zich geeerd te zien.*

2) Als rechtstreeksche afhankelijke bepaling, in: *Ik wensch u, dat gij wel moogt rusten*, verkort: *Ik wensch u, wel te rusten.* Voorts bij de volgende zinnen: *Ik verzoek u, mij aan te hooren. Ik ried, vermaande, waarschuwde, herinnerde hem, zijnen plicht beter te betrachten. De geneesheer verbood den zieke, het bed te verlaten. Hij beval hun, toe te zien. Wie heeft u vergund, die perziken te plukken? Wat let mij, alles in rep en roer te brengen? Wat noopte u, dus te handelen? Ik moet het aan andere, meer ervaren natuurkenners overlaten, in het ontstaan, de vorming en gedaante der voornaamste winterverschijnselen, de sporen van almagt en wijsheid te doen opmerken* (v. d. Palm): hier is de datief *(anderen natuurkenners)* door het voorzetsel *aan* omschreven.

2. Als subjekt van den verkorten zin kan het begrip eens voorwerps gedacht worden, dat als afhankelijke bepaling in den hoofdzin uit den aard der zaak begrepen wordt, zonder uitdrukkelijk genoemd te zijn, in uitdrukkingen als: *De veldheer beval, de brug af te breken*, d. i. *hij beval den soldaten, dat zij de brug afbraken. De Regering gelastte, de versper-*

www.libtool.com.cn

ringen op te ruimen. De menschenliefde gebiedt, de noodlijdenden bij te staan. Gij eischt niet, en de tijd duldt niet, dit alles met proeven te staven (v. d. Palm): hier verbindt de Schrijver met de twee hoofdzinnen *(gij eischt* en *de tijd duldt)* eene constructie *(dit alles te staven)*, die echter slechts bij het laatste *(de tijd duldt)* past: achter *gij eischt* toch ware een volledige afhankelijke zin *(dat ik dit alles met proeven stave)* vereischt.

3. De beteekenis van het werkwoord des hoofdzins brengt van zelve mede, dat een woord, als subjekt of als afhankelijke bepaling in den hoofdzin aanwezig, als subjekt van den verkorten zin gedacht worde, bij de werkwoorden *wenschen, begeeren, verlangen, hopen, meenen, denken (meenen), gelooven, wanen, zich herinneren, zich beroemen, zich verbeelden, zich vleien*, bij welke, daar er geen van het subjekt onderscheiden voorwerp als bepaling bij uitgedrukt staat, het verlangende of zich dunkende subjekt van zelve als het subjekt des infinitiefs gedacht wordt; voorts bij *verzoeken, bidden, toewenschen*, en *wenschen* in de beteekenis van *toewenschen, bevelen, gebieden, gelasten, opdragen, verbieden, vergunnen, toelaten, veroorloven, vermanen, raden, waarschuwen, herinneren*, bij welke de afhankelijke naamval, die er bij staat, van zelve als het subjekt van den infinitief des verkorten zins gedacht wordt; en bij *beloven, zweren, betuigen, verzekeren, verklaren, beweren*, bij welke, in weerwil dat er eene afhankelijke bepaling bij staat, niettemin het subjekt van zelve mede als het subjekt van den afhankelijken zin gedacht wordt. — Daarentegen bij de werkwoorden *bemerken, bespeuren, waarnemen, zien, hooren, voelen, gevoelen, weten* (ten minste zoo het niet zoo veel als *de kunst bestaan* beteekent, zie boven A. Aanm. 2. 1).), *inzien, melden, mededeelen, berichten, verhalen, vertellen, aankondigen, verkondigen*, is de afhankelijke zin, al is zijn subjekt tevens het subjekt van die werkwoorden, geenszins voor verkorting vatbaar, vermits gewoonlijk het objekt dezer werkwoorden iets is, dat buiten het subjekt bestaat, en

www.libtool.com.cn

alzoo de inhoud des afhankelijken zins, ware hij verkort, niet van zelve als het subjekt betreffende of door het subjekt des hoofdzins bewerkstelligd of te bewerkstelligen gedacht zou worden. Daarom kan men niet zeggen: *Ik bespeur, gedwaald te hebben. Ik hoor, uitgenoodigd te zijn. Ik gevoel, ik weet, gelukkig te zijn. Ik zie in, gelukkiger te zullen zijn. Hij vertelde, meldde, schreef, mij gezien te hebben. Ik moet u mededeelen, hem te hebben hooren zeggen.* Hier moet overal de afhankelijke zin volledig uitgedrukt worden: *Ik bespeur, dat ik gedwaald heb*, enz. *Inzien* echter laat, even als *bekennen, erkennen* en *belijden*, de verkorting van den afhankelijken zin toe, ingeval deszelfs inhoud eene door het subjekt *uitgevoerde handeling* is, b. v.: *Ik zie in, verkeerd gehandeld te hebben*, en *gevoelen*, ingeval de afhankelijke zin een *vermogen* des subjekts aanduidt, b. v.: *Ik gevoel, de kracht te hebben.*

Aanm. 1. In den verkorten zin achter de werkwoorden *wenschen, verlangen, hopen, denken, verzoeken, bidden, beloven, zweren*, blijven de in den volledigen objektieven zin doorgaans vereischte hulpwerkwoorden *zullen* of *mogen* veelal achterwege, vermits het begrip dezer hulpwerkwoorden reeds in de genoemde werkwoorden, daar zij een op de toekomst gerichte werking van gemoed of wil te kennen geven, ligt opgesloten. Zoo zegt men: *Ik wensch, u te zien*, d. i., *dat ik u zien moge. Hij hoopt, in hem een vriend te vinden* (of *te zullen vinden*), d. i., *dat hij vinden zal. Ik beloof u, te komen*, d. i., *dat ik komen zal.*

Aanm. 2. Het woord, dat het subjekt van den objektieven afhankelijken zin uitmaakt, kan zich somtijds in den zin, waaraan de objektieve zin ondergeschikt is, geplaatst bevinden, zonder dat daarom de verkorting aanwendbaar is: te weten, wanneer het daar in de gedaante van een betrekkelijk voornaamwoord voorhanden is. B. v.: *Ondeugden, die hij betuigt, dat de straf des hemels zouden verdiend hebben* (v. d. Palm). Hier heeft men twee afhankelijke zinnen, op eene bijzondere wijze ineengevlochten. Bestond bij ons de Grieksche of Latijnsche *accusativus cum infinitivo*, men zou kunnen zeggen: *Die hij betuigt, de straf des hemels verdiend te hebben* (en werkelijk zegt de Decker: *Dat heb ick sterk geloochent te betamen*, en van der Palm: *Hij voegde zamen, hetgeen hij meende zich wel bij elkander te schikken*). Maar aangezien de constructie van den accusativus cum infinitivo bij ons niet bestaat, en men niet kan zeggen: *ik betuig, de ondeugden de straf des hemels verdiend te hebben*, zoo moet de objektieve zin onverkort blijven. Maar hoe kan in den volledigen vorm (*die hij betuigt, dat de straf des hemels zouden verdiend hebben*) *die* het subjekt van den objektieven zin wezen, en

www.libtool.com.cn

tegelijk het karakter van betrekkelijk voornaamwoord in den voorgaanden zin (*hij betuigt*) handhaven? Deze vraag is niet voldoende te beantwoorden, en alzoo is die constructie niet van onnauwkeurigheid vrij te pleiten: grammatisch juist zou zij eerst worden, zoo men schreef: *aangaande welke hij betuigt, dat zij de straf des hemels zouden verdiend hebben.* Niettemin wenden haar goede schrijvers aan, b. v.: *Waervan ick roem, dat ghij de dochter zijt* (Vondel). *Welcke gij seght dat blint geboren is* (Joh. 9, 19). *Eene bloot dichterlijke omwandeling in de wereld van verbeelding, die het zoo geheel vreemd niet is, zoo ik wel eens met de werkelijke wereld, waar wij in leven, vermenge* (Bilderd.). *Lessen, die wij hopen en bidden, dat ook voor het nageslacht niet verloren zullen zijn* (v. d. Palm). *Die God, wien gij siderend gelooft, dat bestaat* (Beets). Hier had ten minste *die*, niet *wien*, moeten staan, aangezien het betrekkelijke voornaamwoord onmogelijk geregeerd kan zijn door *gelooft*. Gemeenlijk evenwel kan men de zwarigheid vermijden, door van den zin, die met het betrekkelijk voornaamwoord wordt ingeleid, een zelfstandigen tusschenzin te maken. Aldus: *ondeugden, die, betuigt hij, de straf des hemels zouden verdiend hebben. Welke, gelijk gij zegt, blind geboren is. Eene omwandeling in de wereld der verbeelding, die ik wel eens, en dit is zoo geheel vreemd niet, met de werkelijke wereld vermenge.*

III. Verkorting van substantieve zinnen, die een deel van een bijwoordelijken zin uitmaken.

Er zijn zinnen, die in hunnen aard substantieve zinnen zijn, welker betrekking tot den hoofdzin door een voorzetsel wordt uitgedrukt, en die de waarde hebben van *tijdbepalende* bijwoordelijke zinnen; even zoo zijn de *vergelijkende (comparatieve)* zinnen, die met *dan* beginnen, eigenlijk substantieve zinnen, door middel van dit voegwoord met een comparatief van den hoofdzin in verband gebracht; de *finale* zin is desgelijks een substantieve zin, die door het voorzetsel *op* (met *dat*, het voegwoord van den substantieven zin, of zoogenaamde zinartikel, tot *opdat* vereenigd) met den hoofdzin verbonden wordt; eindelijk zijn de *consecutief-modale* zinnen eveneens substantieve zinnen, die door middel van het bijwoord *zoo* of *te* met den hoofdzin in betrekking staan. Al deze substantieve zinnen nu zijn mede voor verkorting op de gewone wijze vatbaar. Eene noodwendige voorwaarde ter verkorting is bij alle, dat het subjekt des afhankelijken zins tevens dat des hoofdzins zij.

Aanm. Tegen deze wet zondigt de volgende zin: *Een knaapje van zes jaar is in de vaart gevallen en, na lang zoeken, levenloos opgehaald.*

www.libtool.com.cn

1. De voorzetsels, die in staat zijn, de betrekking van eenen afhankelijken zin met eenen hoofdzin te kennen te geven, zijn: *na*, *met*, *door*, *zonder* en *in plaats* of *in stede van*, *wel verre van*.

Van de gewone *tijdbepalende* zinnen zijn die, welke met *nadat* beginnen, voor verkorting vatbaar door verandering van hun praedikaat in eenen infinitief, door het voorzetsel *na* geregeerd; bij voorbeeld: *Zij kwamen*, *na gegeten te hebben*, verkort uit: *nadat zij gegeten hadden*. Tijdbepalende zinnen, die met *vóór dat*, *eer dat* aanvangen, worden voor verkorting vatbaar door *vóór*, *eer*, door *alvorens* te vervangen, bij voorb.: *alvorens verder te reizen*, in plaats van *voordat hij verder reisde*. *Alvorens te vertrekken*, in plaats van *eer dat* of *eer dan hij vertrok*. Doch ook zinnen, die door middel van *met*, *door*, *zonder*, *in plaats van*, *wel verre van* tot eenen hoofdzin in betrekking staan, treden doorgaans in verkorte gedaante op (vergel. § 125. E. 1. *b*.); bij voorbeeld: *Voldoet natuur*, *met lijdenden te koesteren* (Bilderdijk), dat is, *terwijl* of *daar gij lijdenden koestert*, eigenlijk: *daarmede*, *dat gij lijdenden koestert*. *Of baant zich weg door 't nat*, *met boomen uit te halen* (dezelfde), dat is, *terwijl zij boomen uithalen*. *Door de pligten*, *aan onzen stand en beroep verknocht*, *met ijver te vervullen*, *maken we ons gelijk aan de geesten voor Gods troon*, *die den wil des Vaders in de hemelen volbrengen* (v. d. Palm), dat is, *wanneer* of *terwijl wij vervullen*. Het tegengestelde van dit *met* en *door* is *zonder*; ook wordt het op dezelfde wijze vóór verkorte zinnen geplaatst: *Hij leefde maar zoo voort*, *zonder veel over die waarschuwing na te denken*, dat is, *terwijl hij niet veel — nadacht*. *In plaats van*, *wel verre van* is mede een negatief *met* en *door*: *In plaats van zijn werk af te maken*, *verbeuzelt hij zijnen tijd*, dat is, *in plaats daarvan dat hij zijn werk afmaakt*, of: *terwijl hij zijn werk niet afmaakt*. *Wel verre van uwen raad te volgen*, *deed hij juist het tegendeel*, dat is, *wel verre daarvan daan dat hij uwen raad volgde*, of: *daar hij uwen raad niet volgde*. — Volgt op die voorzet-

www.libtool.com.cn

sels een infinitief zonder *te*, dan is hij, even als een infinitief achter elke andere praepositie, geenszins voor de verkorting eens afhankelijken zins te houden; maar alsdan is de zin, waartoe hij behoort, een eenvoudige zin met eene bepaling. Bij voorb.: *Na lijden komt verblijden. Met al dat lessen leeren heeft hij niet veel gewonnen. Door arbeiden wordt men bekwaam. Zonder vallen leert het kind niet loopen. En kruipt in plaats van vloeijen* (Bilderd.). (Beter ware *te* weggelaten in: *Spreekt gij van ellende en jammer te lijden*, v. d. Palm) — Soms, eindelijk, wordt ook de tijdbepalende bijwoordelijke zin door het voorzetsel *om* met eenen eenen infinitief vervangen, bij voorb.: *Men zou nooit het Boek van Job, noch de schriften der Profeten moeten gelezen hebben, om dit in twijfel te trekken* (v. d. Palm), dat is, *wanneer* of *indien men dit in twijfel kon trekken*, eigenlijk: *om het gevolg te doen bestaan, dat men dit in twijfel trekke.* Op de laatste wijze verklaard, blijkt dat *om dit in twijfel te trekken* eigenlijk de verkorting van een consecutieven zin is.

Aanm. Het voorzetsel *met* als bijwoord van tijd gebruikt in zinnen, als deze: *Met rukt hij 't kleed af van de baar* (Tollens); *Met trekt hij 't zwaard*, is het eenig overblijfsel van den tijdbepalenden afhankelijken zin *met dat hij dit doet* of *zegt*, waar *met* blijkbaar het voorzetsel is, door een' substantieven zin gevolgd.

2. Een *vergelijkende* zin, als voorkomt in: *Het is beter, dat men onrecht lijde, dan dat men onrecht doe*, wordt gemeenlijk verkort, op deze wijze: *Het is beter onrecht te lijden, dan onrecht te doen.* Op dezelfde wijze is de verkorting tot stand gekomen in: *Uit de school weg te blijven, wat is het anders dan zijne ouders bedriegen, en eene gelegenheid om te verderen, verwaarloozen?* Hier kon *te* voor de infinieven (*bedriegen* en *verwaarloozen*) wegblijven, omdat de infinitief met *dan* het praedikaat is van het subjekt *uit de school weg te blijven. Hoe kan men aan het menschdom grooter en duurzamer weldaad bewijzen, dan door het verstand te verlichten, en het hart te verbeteren van wezens, voor eindeloos geluk en ongeluk vat-*

www.libtool.com.cn

baar (van der Palm), dat is *dan daardoor*, *dat men*, of *dan terwijl men* enz.: hier heeft men derhalve een vergelijkenden zin met een tijdelijken zin tot inhoud.

3. Niets is gewoner, dan dat de *finale* zin die in volledige gedaante door middel van *opdat* of *dat* met den hoofdzin wordt verbonden, door *om te* of *ten einde te* met eenen infinitief vervangen wordt; b. v.: *Het vuur, hetwelk vereischt wordt, om goud en zilver tot een staat van vloeibaarheid te brengen, moet door kunst tot een ondragelijken trap van hitte worden aangestookt* (v. d. Palm). *Hoe vele edele verstanden ontwikkelen zich nimmer, omdat geen nood of behoeften hen dwong, om al hunne vermogens met inspanning in het werk te stellen* (dezelfde); dit *om — in het werk te stellen* kan echter ook als het rechtstreeksch objekt van *dwong* opgevat worden, hetwelk daaruit blijkt, dat *om* hier ook weg kan blijven. *Zij melden zich reeds nu aan, ten einde niet te laat te komen.* Soms heeft zulk een eigenlijk finale zin de waarde van een consecutief-modalen zin; b. v.: *Kon men dan niet twisten over de vrijheid van des menschen wil — zonder dat Staatkunde eene verbitterde Geestelijkheid in het harnas joeg, om te vergeten, dat zij den God des vredes predikten en dienden* (v. d. Palm), d. i., *zoodat zij vergaten. Zij* (*de vlugt der Franschen*) *stortte ons in regeeringloosheid, om de grondslagen eens bestuurs te doen leggen, waarop alleen het gebouw van duurzaam volksgeluk kon rijzen* (dezelfde), d. i., *waarvan echter de uitwerking zoodanig was, dat zij deed leggen* enz. — Wel eens wordt bij deze verkorte finale zinnen de regel verwaarloosd, dat zij hun subjekt met hunnen hoofdzin gemeen moeten hebben; b. v.: *Geef mij eenige boeken om in mijne kamer te lezen:* dit zou eigenlijk zijn: *opdat gij die in mijne kamer moogt lezen;* niettemin is de bedoeling van dengenen, die dus spreekt, duidelijk, en de uitdrukking is verklaarbaar en verdedigbaar: daartoe toch heeft men slechts *om te lezen* als eene bijvoegelijke bepaling van *boeken* te beschouwen (*geef mij eenige boeken te lezen* of *om te lezen*). Zelfs: *ik heb u deze roos gekocht om in uw venster te prijken;* niet:

www.libtool.com.cn

opdat ik, maar *opdat de roos in uw venster prijke*, zelfs zulk eene uitdrukking, zeg ik, is verklaarbaar, daar men achter *roos* lichtelijk het adjektief *bestemd* met de gedachte kan invullen.

Aanm. De verkorting van den zin, die met *opdat* aanvangt, moest, schijnt het ook met het voorzetsel *op* aanvangen, gelijk *opdat* uit dit voorzetsel met het voornaamw. *dat* bestaat. Even als *nadat zij gegeten hadden*, verkort wordt tot *na gegeten te hebben*, zou *opdat zij niet te laat mochten komen*, aldus verkort dienen te worden: *op niet te laat te komen.* Doch in plaats daarvan zegt men *om niet te laten te komen.* De reden is deze, dat *opdat* in lateren tijd ontstaan is, en men in plaats daarvan vroeger *omdat* zeide (zie § 114. II. 5. 2).): *omdat zij niet te laat mochten komen* nu wordt noodwendig verkort tot *om niet te laat te komen.*

4. De *consecutief-modale* zin achter een adjektief, door *zoo* of door *te* (*al te*), ook wel door *genoeg* bepaald, wordt ook veelal tot een infinitief met *te* (soms met *om te* of zelfs achter *zoo* met *van te*) verkort: *Hij was zoo vriendelijk, het mij te laten weten*, d. i., *dat hij het mij liet weten. Ik ben zoo gelukkig, u te kennen*, d. i., *dat ik u kenne. Hij is goed genoeg om het mij niet kwalijk te nemen*, dat is, *dat hij het mij niet kwalijk neme. Wees zoo goed, om het mij*, of *van het mij te zeggen. Hij is te lui, om te werken*, d. i., *hij is te lui, dat hij werke*, of *hij is zoo lui, dat hij niet werkt*, of *niet werken kan.* Daar het bijwoord *te* het overschrijden van eene mate van kracht en bijgevolg de onmogelijkheid van de uitvoering der vermelde handeling te kennen geeft, zoo blijft de ontkenning in den afhankelijken zin achter het adjektief met *te* onuitgedrukt. Ook bij de verkorting van deze soort van zinnen kan even als bij die der vorige soort de regel verwaarloosd worden, volgens welken de verkorte zin het onderwerp met den hoofdzin gemeen moet hebben: alleenlijk dient dan de bedocling zoo onmiskenbaar te zijn dat misverstand onmogelijk is. Zoo kan men zeer goed zeggen: *zij is te goed, om zoo iets van haar te gelooven*, dat is, *dan dat men zoo iets van haar zou gelooven. Zijne gesprekken zijn te niets beduidend, om er lang naar te luisteren*, dat is, *dan dat men er lang naar zou*

www.libtool.com.cn

kunnen luisteren. — De hoofdzin, van welken zulk een verkorte consecutief modale zin afhangt, kan elliptisch zijn (zie § 122. B. II. 2. 2). *a.*), bij voorb.: *'t is een weêr, om geen kat uit te sturen*, waar in den hoofdzin *zoo onstuimig* onuitgedrukt blijft. *Het is om nooit te vergeten*, d. i. *het is zoo erg, dat men het nooit zou kunnen vergeten. Het is een kind om te stelen*, d. i. *zoo lief dat men het stelen zou.* De uitdrukking: *'t Is een zee, om door te waden*, is van anderen aard, zij beteekent: *het is gelijk eene zee, die men zou moeten doorwaden*, eigenlijk: *dat men ze zou moeten doorwaden:* dus is deze verkorte zin een finale zin.

B. Verkorting van den adjektieven en den adverbialen zin.

Het onderscheid tusschen den adjektieven en den adverbialen zin vervalt bij de verkorting: beide worden door een zelfstandig naamwoord, bijvoegelijk naamwoord of deelwoord met de noodige bepalingen vervangen. Een en dezelfde verkorte zin kan derhalve somtijds naar goedvinden als bijvoegelijke of als bijwoordelijke zin verklaard worden. B. v.: *Belijders van eenen Godsdienst, die de heiligste aandoeningen onzer menschelijkheid eerbiedigt, behoeven wij geene voorbeelden, geene bevelen* (Borger), d. i., *wij, die belijders zijn* enz., of wel: *daar wij belijders zijn* enz.: volgens de eerste verklaring is de verkorte zin een bijvoegelijke, volgens de tweede, een bijwoordelijke zin. *Franschman, gevoelde hij Spaansch.* Vat men dit op als: *hij, die Franschman was, gevoelde Spaansch*, zoo is de verkorte zin een adjektieve zin; doch verstaat men: *Hoezeer hij Franschman was*, dan is hij een bijwoordelijke zin. Over het algemeen echter laat zich ook in de verkorte gedaante de bijvoegelijke zin van den bijwoordelijken onderscheiden, niet alleen door de logische waarde van den zin, die, zoodra men denzelven volledig maakt, openbaar wordt; maar ook door de plaats, die de zin in de rede inneemt. De bijvoegelijke zin, namelijk, staat uit den aard der zaak veelal onmiddellijk achter het zelfstandig naamwoord of voornw., tot welks bepaling hij strekt; de bijwoordelijke staat zoo dicht mogelijk bij het

www.libtool.com.cn

werkwoord, of wel nu eens aan het hoofd, dan eens aan het einde van den geheelen hoofdzin. Men vergelijke slechts de bijvoegelijke zinnen: *Door de pligten, aan onzen stand en beroep verknocht, met ijver te vervullen* (v. d. Palm), d. i., *die aan onzen stand en beroep verknocht zijn. Plant en spruitjen, uitgezogen, Op hun stengels neêrgebogen, Snikken naar den jongsten zucht* (Bilderdijk), met deze bijwoordelijke zinnen: *Alles zoekt, beangst, verstolen, Hoe het dien (den heeten dag) ontwijken mag* (dezelfde), dat is, *terwijl het beangst is en verstolen te werk gaat. Voortvarend, rusteloos, stout en vurig, was alles, wat hij in het openbaar deed of sprak, geschikt om geestdrift te ontvlammen* (v. d. Palm), d. i., *daar hij voortvarend, rusteloos, stout en vurig was. Somtijds met zich-zelv' te onvreden, Vindt men alles zich tot last, Lijdt, beklaagt zich zonder reden, En vervalt tot bitterheden, Door den wrevel overrast* (Bilderd.), d. i., *terwijl men door den wrevel overrast wordt.* In den volgenden zin: *Een mensch, uit het stof gevormd, gelijk de andere menschen, moet hij (de Christen) steeds eene gestrenge wacht over zich zelven houden* (Borger), komen twee verkorte zinnen voor: *een mensch* (d. i. *daar hij een mensch is*) maakt een bijwoordelijken zin uit, en staat aan het hoofd van het geheel; *uit het stof gevormd, gelijk de andere menschen*, is een verkorte bijvoegelijke zin met een vergelijkenden zin als bepaling bij zich, en deze bijvoegelijke zin sluit zich onmiddellijk aan het substantief *(mensch)* aan, hetwelk hij bepaalt.

Niet alle soorten van bijwoordelijke zinnen zijn voor verkorting vatbaar: slechts diegene, wier betrekking tot den hoofdzin zich gemakkelijk laat opmaken. Dit nu is bepaaldelijk het geval met de tijdbepalende zinnen. Sommige tijdbepalende voegwoorden nu worden, zoo als *daar*, als redengevende, of, zoo als *wanneer*, als voorwaardelijke voegwoorden gebezigd, aangezien de omstandigheid, waarbij iets voorvalt, als de grond of de voorwaarde der handeling gedacht kan worden. Dit derhalve is de reden, dat ook redengevende en veronderstellende zinnen zich, even als zuiver tijdbepalende, laten verkorten.

www.libtool.com.cn

Toegevende bijwoordelijke zinnen laten zich dan vooral zonder bezwaar verkorten, wanneer in den hoofdzin een der voegwoordelijke bijwoorden *echter*, *evenwel*, *toch*, *niettemin* en dergel. staat uitgedrukt; b. v.: ***Geweldig verschrikt, nam hij echter dadelijk een kloek besluit***, d. i. ***ofschoon hij geweldig verschrikt was. Hij wist en zag het, dat wij, door vreemd geweld beheerscht, nogtans geen vreemde zeden hadden aangenomen*** (van der Palm). Niettemin ook zonder zulk een bijwoord in den hoofdzin vindt men wel eens een toegevenden zin verkort: *Veracht, miskend, door domheid diep verstoten, Vermengd, vervalscht met wangrieksch en Latijn, Kan 't zoet Slavoonsch, uit Oosterlucht gesproten, Wien kennis lust, niet onverschillig zijn* (Bilderd.). Die toegevende zinnen, welke een disjunctieve, met *of* verbonden zinsvereeniging uitmaken, zijn in 't bijzonder voor verkorting vatbaar; b. v.: *De dood stort ons allen, voorbereid of onvoorbereid, in het graf*, d. i. *hetzij wij voorbereid zijn of niet. Daar kunnen de geesten der ontslapenen, van de boeijen des stofs geheel ontslagen, of met een fijner zintuigelijk weefsel omkleed, in vrijer kringen werken, leven en zweven, gelijk de Engelen Gods* (v. d. Palm), d. i. *hoedanig ook, hetzij zij van de boeien des stofs geheel ontslagen, of met een fijner zintuigelijk weefsel omkleed zijn zullen.*

Aanm. Blijft het voegwoord uitgedrukt, b. v.: *ofschoon arm, getroost ik mij toch geene laagheden*, alsdan is de zin niet verkort, maar elliptisch, zie § 113. II. 2. 6) Aanm. en § 122. B. II. 2. *b.* a).

Al naar dat de volledige afhankelijke zin 1) een zelfstandig naamwoord, 2) een bijvoegelijk naamwoord of een deelwoord van den volmaakten tijd, of 3) een concreet werkwoord als praedikaat bevat, is de verkorte zin, daaruit ontstaan, van verschillenden aard.

1. Is het praedikaat van den afhankelijken zin een *zelfstandig naamwoord*, zoo blijft bij de verkorting dit alleen met de bij hetzelve behoorende bepalingen over, en er ontstaat die vorm des verkorten zins, welke den naam van *appositie* draagt (vergel. § 131. B. I. 3.). Bepaaldelijk laten zich de bijvoege-

www.libtool.com.cn

lijke zinnen met een substantief als praedikaat op deze wijze verkorten; de bijwoordelijke zinnen niet desgelijks. Zoo kan de appositie in: *Hij, de Vorst van heil en leven, Nam den mensch als broeder aan* (Bild.), slechts verklaard worden door: *hij, die de Vorst is van heil en leven*, niet door: *daar hij de Vorst is van heil en leven:* dit zou slechts door middel van het voegwoord *als* in eene attributieve toevoeging (zie § 131. B. II.) veranderd hebben kunnen worden, op deze wijze: *Als Vorst van heil en leven, nam hij* enz. De adjektieve zin in: *Zou ik hem, die mijn dierbare vriend is, dit genoegen niet gunnen?* laat zich verkorten tot: *zou ik hem, mijnen dierbaren vriend, dit genoegen niet gunnen?* Doch de bijwoordelijke zin in: *Als hij mijn vriend was, zou ik hem het genoegen gunnen*, of: *Toen hij nog mijn vriend was, gunde ik hem het genoegen*, zijn voor geene verkorting vatbaar. Vandaar dat de volgende verkorte zin: *Niet meer het slagtoffer van huichelarij en priesterhaat, zou hij zich bij herhaling aan hun oog vertoonen* (Borger), voor: *Wanneer hij niet meer het slagtoffer van huichelarij en priesterhaat zou zijn, zou hij zich* enz., niet van hardheid is vrij te pleiten.

De bijvoegelijke zin met een zelfstandig naamwoord tot praedikaat laat de verkorting tot eene appositie niet alleen toe, wanneer het bepaalde woord het subjekt is, maar ook wanneer het in een verbogen naamval staat (zie voorbeelden § 131. B. I. 3.); zelfs slaat de appositie op den verbogen naamval des persoonl. voornwoords, in het bezitt. voornw. begrepen, in: *Maar die bloem der Godenzonen, Grooter dan een Wareldvorst! Waar, waar ademt thans zijn borst?* (Bild.). — De naamval van het bijgestelde substantief komt met dien van het bepaalde overeen; doch het getal kan verschillen, in geval of het bijgestelde woord of het bepaalde woord een verzamelwoord of een abstrakt zelfst. naamw. is, b. v.: *Felle bastaartteelt uit Kaïns eigen zaad, Verwoesten ze onzen grond* (Bild.). *Zij (de Reuzen), mengling uit het zaad van tweederlei geslachten* (dezelfde). *Afgesneden van 't godlijk menschenkroost, bewoners van zijn Eden* (dezelfde).

www.libtool.com.cn

Ook een bijvoegelijk praedikaat van een relatieven zin kan, in den vorm van eene zelfstandige appositie, met het artikel, als verkorte bijvoegelijke zin, achter zijn zelfstandig naamwoord of voornaamwoord geplaatst worden. Dit geschiedt bepaaldelijk met die adjektieven, welke ook in de praedicatieve betrekking verbogen met het bepalende lidwoord gebruikt worden (§ 130. B. 2.); b. v.: *Hij, de laatste van zijn stam*, d. i. *die de laatste van zijn stam is. Gij, Israels hoop, de lang beloofde* (Bilderd.). *Zij, schoonste uit heel uw' kring* (dezelfde), voor: *de schoonste.*

Een relatieve zin, bij wijze van inlassching (parenthesis) aangewend, en met *hetgeen* aanvangende (zie § 145. I. 3.), kan zien op eenen geheelen zin, b. v.: *Wij mogen vaststellen, hetgeen door de ondervinding duizendmaal gestaafd wordt, dat de betrekkingen, waarin zij (de Voorzienigheid) ons op aarde plaatste, met onze vorming voor de eeuwigheid in het naauwste verband staan* (Borger): hier ziet *hetgeen — gestaafd wordt*, op den inhoud van den substantieven zin *dat de betrekkingen* enz. Even zoo nu kan een zelfstandig naamwoord als appositie worden toegevoegd aan een begrip, door een geheelen, 't zij volledigen, 't zij verkorten zin uitgedrukt; b. v.: *Godts zeghen, als een horen, rijck van vrucht, Stort in den schoot der steên, door trou verbonden, Verbont, waer voor de vloeck der welvaert vlucht* (Vondel), d. i. *hetgeen* (namelijk *dit, dat de steden door trouw verbonden zijn*) *een verbond is, waarvoor* enz. *Dies klaagd' hy, ten naasten daaghe der Majestraat, dat de burghery naa hem omzagh: een bitter loon zijner oprechtigheid* (Hooft). *Hy trouwde intusschen de dochter van Hertog Otto van Brunswijk, Elizabeth genaamd; een echtverbintenis, die zijne betrekkingen in 't Rijk in verscheiden opzichte versterkte* (Bilderd.), hier (en even zoo in de vorige voorbeelden) zou de Schrijver ook hebben kunnen zeggen: *welke echtverbintenis zijne betrekkingen — versterkte*, zoo als omgekeerd in dezen zin: *Naa geen' minder woestheit zweemde zelfs hunne pronk, bestaande in 't draaghen van zilvere halve maanen op de hoeden, en deeze letteren daarbij:*

www.libtool.com.cn

Liever Turksch dan Pausch. Welke bijsterheit men verbloemde enz., de Schrijver (Hooft), in plaats van: *welke bijsterheit men verbloemde*, had kunnen zeggen: *eene bijsterheit, welke men verbloemde.*

2. Is het praedikaat van den bijvoegelijken of bijwoordelijken afhankelijken zin een *adjektief* of een *deelwoord van den volmaakten tijd*, zoo blijft bij de verkorting alleen dit adjektief of deelwoord met de daarbij behoorende bepalingen, en wel in onverbogen praedikatieven vorm. Over het algemeen zijn slechts die adjektieve zinnen, wier betrekkelijk voornw. in den nominatief staat en op het subjekt of op het substantief des praedikaats van den hoofdzin betrekking heeft, en slechts die bijwoordelijke zinnen, welke met den hoofdzin hetzelfde subjekt gemeen hebben, geschikt om dus verkort te worden. Het ontbreken toch van elken congruentievorm bij het bijvoegelijk naamwoord of deelwoord van den verkorten zin brengt te weeg, dat de betrekking op een naamwoord in een anderen naamval dan de nominatief niet gemakkelijk genoeg erkend wordt. Waar in den hoofdzin twee of meer naamwoorden voorkomen, kan de verkorte afhankelijke zin slechts tot dat naamwoord in verband staan, hetwelk den rang van subjekt bekleedt; b. v.: *Geweldig met de zaak verlegen, gaf ik hem een ongepast antwoord.* Hier kan *verlegen* slechts met *ik* in verband gebracht worden. Verkeerd zou dus de volgende uitdrukking wezen: *Al zijn geld verloren hebbende, gaf ik hem eenige guldens te leen*, waar *verloren hebbende* grammatisch bij *ik* zou behooren, doch wegens den zin bij *hem* moet gebracht worden; doch onberispelijk zegt men: *Al zijn geld verloren hebbende, was hij buiten staat mij te betalen.* Door dezelfde fout is de volgende advertentie, zoo men ze letterlijk wil opvatten, ongerijmd: *Na op den zevenden dezer van een zoon bevallen te zijn, die echter gisteren overleed, werd ik heden in den vroegen morgen diep getroffen door het overlijden van mijne huisvrouw.* Is echter geene misvatting mogelijk, dan kan de verkorte adjektieve zin ook ter bepaling van een ander naamwoord

www.libtool.com.cn

dan het subjekt verstrekken: *Verwijderd van het ouderlijk huis, of boven de ouderlijke tucht verheven en aan ons zelven overgelaten, stonden de beide wegen voor ons open* (v. d. Palm), of zelfs bij een onuitgedrukt, in een infinitief vervat subjekt behooren: *Het valt moeijelijk, aan een rijken disch gezeten, aan het schamele spinnewiel der armoede te denken* (Borger). — In de volgende voorbeelden treft men verkorte bijvoegelijke zinnen aan: *Zoo, van Oostergloed doorblaakt, Onze saamgesmolten zielen Van heur oorsprong niet vervielen* (Bilderd.). *Een zachte en teedre stem, gevoeliger voor 't harte Dan merkbaar voor het oor, sprak: Smoor uw boezemsmarte* (Bilderd.). d. i. *eene stem, die meer gevoelig* (dus had de Dichter moeten schrijven, niet: *gevoeliger*) *was voor 't harte* enz. *Verdwenen zijn de luchtkasteelen, de droomerijen der bespiegeling, door geene wijze ervarenis bekrachtigd* (v. d. Palm). *Zou de hemelsche leer, door de Zoon van God gepredikt, tegen de vergetelheid beveiligd worden —; dan moesten de Apostelen ook na hunnen dood nog spreken* (Borger). — In de volgende voorbeelden treft men verkorte bijwoordelijke zinnen aan: *Kom gaan wy, waar we, vrij van boeien, Door angst noch ongeduld bekneld, Natuur in vollen gloor zien bloeien* (Bilderd.), d. i. *terwijl wij vrij van boeien en door angst noch ongeduld bekneld zijn. 'k Viel van hooger Ethertrans, Dronken van mijn hemelglans* (dezelfde). *Tot dat de lijder, in den grond, zoo men zeide, hersteld, door gebrek aan krachten stierf* (van der Palm), d. i. *wanneer hij hersteld was. Zonder schitterende bekwaamheden nogtans, enkel op de schouders van anderen gedragen, of door een blind fortuin begunstigd, speelt men geen rol gelijk de zijne* (dezelfde). *Losgemaakt van alle tijdelijke en plaatselijke omstandigheden, was zijn Godsdienst geschikt om zich onder iedere natie en onder elke luchtstreek te vestigen* (Borger). *Tot dat ze —, vijand evenzeer aan alles wat bestaat, niet leefden dan van roof* (Bilderd.), hier heeft *vijand* de waarde van een adjektief, en de verkorte zin is dus volledig te maken: *nadat zij vijandig aan alles wat bestaat, geworden waren. En Orions reuzentred Weet van lynxen*

www.libtool.com.cn

langs de bergen Noch van Leeuwen op te tergen, Door die tooverkracht verplet (dezelfde): hier slaat de verkorte zin op den nominatief *Orions reuzentred:* eene dichterlijke metonymie voor Orion zelven, die met reuzentreden door 't gebergte stapt.

De regel, dat het onverbogen adjektief of deelwoord, hetwelk een bijvoegelijken of bijwoordelijken zin vervangt, op het subjekt van den hoofdzin moet slaan, lijdt menige uitzondering. Waar én wegens de plaatsing van zulk een verkorten zin onmiddellijk of nagenoeg onmiddellijk achter het bepaalde zelfstandig naamw., én wegens de beteekenis, geene misvatting mogelijk is, heeft het volstrekt geen bezwaar, den verkorten zin ter bepaling van een substantief in den verbogen naamval aan te wenden. B. v.: *Wanneer ik krijg al wat ik begeer, speelgoed, vermaken, lekkernijen, nu eens gevraagd, en dan weder bij verrassing* (v. d. Palm), d. i. *nadat ik ze gevraagd heb. Hij die den akker bouwt, zijn vaadren ruim genoeg* (Bilderd.). *De zee opende reeds hare kaken, om het erf, aan haar ontwoekerd, weder in te zwelgen* (v. d. Palm). *Hij koopt zijne inkomst niet voor uitgeschoten goud, Aan de ongewisse kans van 't beursgetij' vertrouwd* (Bilderd.) *Zij klaagt, dit oogenblik, aan 't lommer van de boomen Den naam van oudren niet, haar veel te vroeg ontscheurd* (dezelfde). *Als bij de onderaardsche scharen, Door geen zonnestraal verlicht, Saffoos zieldoordringend dicht Huppelt op Eoolsche snaren* (dezelfde). *Het is, als of hij gaarne zijne blikken liet rusten op jeugdige aangezigten, nog niet misvormd door de trekken der Farizeeuwsche huichelarij, en spiegels van een rijn en onbevooroordeeld gemoed* (Borger): de laatste verkorte zin, hoezeer een substantief bevattende, staat echter volkomen gelijk met een adjektieven zin, vermits het praedikaat *spiegels* niet zoo zeer eene blijvende hoedanigheid, als wel de tijdelijke werking des afspiegelens te kennen geeft. Vergel. voorts § 131. A. 2. 2). *Vol van dezen waan, roept Jezus hen tot zich* (Borger): hier bepaalt de adjektieve zien den accusatief *hen;* dit is echter slechts uit den aard der zaak af te leiden. *Cijnsbaar aan*

www.libtool.com.cn

vreemden, en geperst onder het ijzeren juk der Romeinen, was de komst van den Messias het laatste plechtanker van der Joden hoop (dezelfde): hier strekt de adjekt. zin ter bepaling van den genitief *Joden:* wederom eenigzins stout.

Een afhankelijke zin, in welken eene adverbiale uitdrukking voorkomt, uit een substantief in een verbogen naamval of door een voorzetsel voorafgegaan, bestaande, met de waarde van een praedikatief bijvoegelijk naamwoord, kan insgelijks verkort worden: b. v.: *Mijn broeder, sinds lang van zins* (of *voornemens*), *zijne zaken uit te breiden, heeft eindelijk de daartoe noodige maatregelen genomen*, d. i. *die sinds lang van zins was. Op het punt om uit te gaan, ontmoette ik hem* (d. i. *toen ik op het punt was om uit te gaan*), of: *ik ontmoette hem, op het punt om uit te gaan* (d. i. *toen hij op het punt was om uit te gaan*). *Hoe zou ik, altijd in angst over uwe gezondheid, mij aan vermaken kunnen overgeven*, of: *wat zou mij, altijd in angst over uwe gezondheid, afleiding kunnen geven? — Dan laten wij het over voor anderen, van gelijke beweging, als wij* (van der Palm). *De drang der ingewanden, Aan 't prikkelen, bestiert hem de uitgestrekte handen* (Bilderd.), d. i. *daar zij aan 't prikkelen zijn.*

3. Is het praedikaat van den afhankelijken zin *een concreet werkwoord in eenen eenvoudigen bedrijvenden vorm*, zoo wordt hij in zijne verkorte gedaante door het tegenw. deelwoord van dit werkwoord vervangen. B. v.: *Gevaar duchtende, pakte hij zich weg*, d. i. *daar hij gevaar duchtte. Dit in aanmerking nemende, heb ik er vrede mede. Bij hun eigen licht zoo veel ziende, dat door anderen niet werd opgemerkt, verbeelden zij zich ligtelijk alles te zien* (v. d. Palm), d. i. *daar zij zoo veel zien. Toen 't forsch gespierde lijf, in d' arbeid onbezweken, Zich krommende op de ploeg* (d. i. *dat zich kromde*, of *daar het zich kromde*), *de hardste kluit kon breken* (Bilderd.). *Heil zij den braven, die — vertrouwende op de hulp des Almagtigen, met geringe middelen, eenen vijand durfden trotseren* enz. (v. d. Palm). *Hij sloeg zich voor Jeruzalem neder, de over-*

www.libtool.com.cn

gave van dien koninklijken zetel eischende, en de stad, zoo zij zich verdedigde, met de vreesselijkste verwoesting bedreigende (dezelfde).

Ook hier kan de verkorte zin veelal zonder bezwaar ter bepaling van een zelfst. naamw. in een verbogen naamval worden aangewend: *Men reikt zich, zelf verbaasd om de uitgebrande woede, De handen, rookend klam van uitgegoten bloede* (Bilderd.). *Tastbre dampen, die — vlammen scheppen, maar verschroeiend, zonder schijn, Doch blaakrend voor 't gevoel met onverdraagbre pijn* (dezelfde).

De verkorte zinnen, ontstaan uit een afhankelijken zin met het werkwoord *zijn* of *hebben* beide in concrete beteekenis, treden soms elliptisch op, terwijl het deelwoord *zijnde* (*geweest zijnde*) of *hebbende* (*gehad hebbende*) weggelaten wordt. B. v.: *Hebt gij, eerst sedert weinige dagen op school, reeds straf verdiend!* d. i. *hoezeer gij eerst sedert weinige dagen op school zijt*, d. i., *u daar bevindt. Aan het hoofd van een talrijk en geoefend leger, viel het hem licht veroveringen te maken. 'k Verlaat u, dierbre sponde, Den boezem opgescheurd, met de allerwreedste wonde* (Bilderd.), d. i. *den boezem opgescheurd hebbende, eenen opgescheurden boezem bezittende. Een aantal lijken dekt Den grond — Hier, strijdende gedood, met borst en voorhoofdschedel Gespleten; daar den rug, als vluchtende en onedel, Gekneusd* (dezelfde). *Hy ploft, den rug doorpriemd van pijlen, neêr in 't vluchten* (dezelfde). *De middag kwam, in rouw gehuld, Den schoot met rampen opgevuld* (dezelfde). *En toen zij rondreed in haar wagen, Den boezem met de bloem getooid* (Tollens). *Daar stond hij, met zijn schild gedekt, Uit zwaar metaal gesmeed, Den sabel boven 't hoofd gestrekt, als tot den kamp gereed* (dezelfde). *Hij keert, den schrik in 't hart* (Bilderdijk). *Hij zingt, den beker in de hand. Hij snelt toe, den degen in de vuist. Den dood in 't hart, verliet ik haar.* Ook uitdrukkingen als *hand aan hand, arm in arm*, zijn elliptische verkorte afhankelijke zinnen, daar zij volledig dus luiden: *de hand aan de hand, den arm in den arm hebbende.*

www.libtool.com.cn

Maar zie dit vrolijck paer elckandere nu kussen En vrijen, mont aan mont (Vondel). — Daar *met* in onze taal vaak zoo veel als *hebbende* beteekent, laten die elliptische verkorte zinnen zich ook door eene adverbiale bepaling, in een substantief door *met* voorafgegaan, bestaande, vervangen; b. v.: *Hij ploft neêr met den rug doorpriemd van pijlen. Hij keert met den schrik in 't hart.*

Aanm. 1. Men zou kunnen twijfelen of verkorte zinnen als *den boezem met de bloem getooid*, niet veeleer aan te vullen zijn met *zijnde*, dan met *hebbende*, in welk geval *de boezem*, niet *den boezem*, te schrijven ware, aangezien *zijnde* geen vierden naamval bij zich hebben kan. Niettemin brengt de veronderstelling der ellipsis van *hebbende* de eenig ware verklaring mede. Immers zou *de boezem getooid zijnde* zoo veel betekenen als: *terwijl de boezem getooid was.* Dit nu zou van den boezem als van een zelfstandig subjekt gewagen, iets, waartoe hij al te zeer een ondergeschikte rol in de voorstelling speelt. Ware *zijnde* in zulke verkorte zinnen te verstaan, zoo zou ook: *hij snelt toe, het zwaard in de hand*, te verklaren zijn, niet door: *terwijl hij het zwaard in de hand had*, maar: *terwijl het zwaard in de hand was*, hetgeen de voorstelling slechts onvolkomen zou terug geven. Het Grieksch zou hier dan ook zeggen: μάχαιραν ἐν χειρὶ ἔχων, of λαβών, niet: τῆς μαχαίρας ἐν χειρὶ οὔσης, en het Engelsch: *having his sword in his hand.* Ten overvloede wordt door de mogelijkheid om zulke uitdrukkingen door *met*, d. i. *hebbende*, te laten voorafgaan, bewezen, dat hier *hebbende* en niet *zijnde* verstaan wordt. Eindelijk ook uit de omstandigheid, dat *de boezem getooid zijnde* eene aan onze taal vreemde constructie, te weten die van den Latijnschen ablativus absolutus, zijn zou, volgt, dat men hier *hebbende* te verstaan heeft.

Aanm. 2. Waar Huyghens schrijft: *Hier onder leght een romp ontladen van zijn geest Een mensch, een hovelingh, een niet-met-al geweest*, wendt hij eene verkorting aan voor *die geweest is;* maar dan had hij het deelwoord *geweest* niet mogen behouden, daar dit te zeer een vormwoord is om de plaats van een praedikaat te mogen bekleeden.

Zulk een, hetzij al of niet elliptische, verkorte zin dient een woord tot subjekt te hebben, hetwelk in den hoofdzin, liefst als subjekt, voorkomt, en dus bij de verkorting niet behoeft uitgedrukt te worden, en werkelijk ook niet uitgedrukt wordt. Anderszins ontstaat eene aan onze taal vreemde constructie, naar het voorbeeld van den Latijnschen *ablativus absolutus* nagebootst, als: *Het wee (had men) door al de stadt;*

www.libtool.com.cn

gaande 't onderste booven (Hooft), d. i. *terwijl het onderste boven ging. Ten laatste, de knechten aan 't end gevochten, de paarden der orde bijster zijnde, 's vijands heir aan 't waggelen; en hebbende eerst de ruiter den rug gekeert, werd, naa een lang en stijfzinnigh weederstaan, het voetvolk gelijkelijk uit den velde gedreeven* (dezelfde). *Heb ik alleen bestaen, elck zwygende, te spreken* (De Decker). *De zon opgaande, maken zij (de wilde dieren) zich weg* (Ps. 104, 22). *Gij, o Koning, op uw leger zijnde, klommen uwe gedachten op* (Dan. 2, 29). *De wortel soet, De vrucht moet goed en heilsaem wesen* (Huygens), d. i. *de wortel zoet zijnde.* — Heeft echter het verleden deelw. min of meer de kracht eener praepositieve uitdrukking, dan laat zich zulk eene constructie verdedigen (§ 109. I. 2.), en het gebruik wettigt haar. Gelijk men zegt: *Zij kwamen allen, uitgenomen mijn' broeder;* zoo kan men ook zeggen: *Wij waren met ons tienen, de kinderen niet medegerekend. Ik sta het u toe, onverminderd uwe verplichting van uw werk af te maken. Toegegeven, dat gij gelijk hebt. Gesteld dat hij niet kan, wat dan te doen? Doch dit ter zijde gesteld, het is niet genoeg alle hulpmiddelen te bezitten* (v. d. Palm), d. i. *met terzijdestelling hiervan. Dit alles in aanmerking genomen, is het niet te duur. Daargelaten de bedoeling des sprekers, zoo zijn zijne uitdrukkingen eenigszins aan bedenking onderhevig. Zij (dergelijke bitsche uitdrukkingen) zijn, Jobs toestand over het geheel beschouwd, uit de diepste kennis der menschelijke natuur ontleend* (v. d. Palm), d. i. zoo veel als: *Jobs geheelen toestand in aanmerking genomen.* — Andere of veelvuldig voorkomende, of niet volstrekt te verwerpen uitdrukkingen, die naar een ablativus absolutus zweemen, zijn anders te verklaren, b. v.: *Tot dat hij, nu vijftien jaren geleden, te Leyden den uitmuntenden Pestel opvolgde* (v. d. Palm): hier is *nu vijftien jaren geleden* een elliptische hoofdzin in parenthesi, voor: *het is nu vijftien jaren geleden. Doch eenmaal in gebruik zijnde, weten wij welk denkbeeld er aan te hechten* (v. d. Palm): hier heeft *eenmaal in gebruik zijnde* het aanwijz. voornw. in *er aan* (voor *aan de-*

www.libtool.com.cn

zelve) besloten, tot zijn subjekt. *Vertrouwde deelgenooten van al wat beraamd en volvoerd werd; jong en vurig; hun gezigtskring niet beperkt door denkbeelden, uit vroegeren leeftijd overgehouden; zetteden zij aan de wijsheid veerkracht bij* (van der Palm): hier moet *hun gezigtskring niet beperkt*, beschouwd worden als een elliptische verkorte zin, waarbij het tegenw. deelwoord van *hebben* in concrete beteekenis is aan te vullen: *hun gezigtskring niet beperkt hebbende*, d. i. *geenen door uit vroeger' leeftijd overgehouden denkbeelden beperkten gezigtskring hebbende.*

DERDE HOOFDSTUK.

Over de schikking der zinnen.

§ 147.

Slechts de schikking van zulke zinnen, van welke de een aan den ander ondergeschikt is, komt hier in aanmerking, aangezien de orde bij de schikking van onderling nevengeschikte zinnen in acht te nemen, door den aard der logische betrekking der zinleden zelve bepaald is zonder voor wijziging vatbaar te zijn. De zin toch, welke men door middel van een nevenschikkend voegwoord aan den anderen wil verbinden, dient altijd de tweede plaats in te nemen. De afhankelijke zin, daarentegen, die niets anders is, dan eene tot een volledigen zin ontwikkelde bepaling, kan, over het algemeen, even zeer als elke in een enkel woord, of in eene woordverbinding bestaande bepaling, met betrekking tot den hoofdzin, behalve op zijne regelmatige plaats, ook op eene van de regelmatige orde afwijkende plaats aangebracht worden.

De afhankelijke zin is niets anders dan eene tot een volledigen zin ontwikkelde bepaling, en de regelmatige plaats der

www.libtool.com.cn

verschillende soorten van afhankelijke zinnen is, in het algemeen gesproken, die, welke tevens de regelmatige plaats is der bepaling, welke zij vertegenwoordigen. Intusschen is deze stelling, op de bijzondere gevallen toegepast, verre van overal waar te wezen. De bijvoegelijke zin, bij voorbeeld, heeft zijne regelmatige plaats niet, zoo als het attributieve adjektief, vóór, maar achter zijn zelfstandig naamwoord, en geen wonder, want hij is voor de wijze van verbinding, die er tusschen het attributieve adjektief en zijn substantief bestaat, onvatbaar. Zijn, namelijk, de afhankelijke zinnen ontwikkelde bepalingen, niettemin verschillen zij in grammatischen aard, in omvang en in het gewicht huns inhouds aanmerkelijk van de bepalingen, die in enkele woorden bestaan; weshalve het dan ook niet vreemd is, dat de plaats, die zij in het zinverband innemen, door eigene wetten is bepaald.

De algemeene wet ter bepaling van de plaats; die zij innemen, is deze, dat zij de vermelding van het begrip, hetwelk zij bepalen, niet voorafgaan, maar volgen. Aldus staat de afhankelijke zin, hij zij verkort of volledig, die een enkel zindeel bepaalt, achter dit zindeel; de afhankelijke zin, daarentegen, die den ganschen zin bepaalt, achter denzelven. Elke plaatsing, die van deze orde afwijkt, is als eene omzetting te beschouwen.

I. *Plaatsing der zelfstandige zinnen.*

1. *Plaatsing van den subjektieven zelfstandigen zin.*

Zoo volledige als verkorte subjektieve zelfstandige zinnen hebben hunne natuurlijke plaats vóór den hoofdzin, die hun tot praedikaat dient. De algemeene wet, zoo even vermeld, is ook hier van toepassing, vermits vóór den subjektieven zin een pronominaal woord, waarvan hij de verklaring en ontwikkeling is, of uitgedrukt staat, of gedacht wordt. — Zie hier voorbeelden van subjektieve zinnen vóór hunnen hoofdzin staande: *Al wat menschelijk is, raakt mij van nabij* (v. d. Palm). *Die hun leven behouden wilden, hebben het op de jammerlijkste wijze verloren* (dezelfde). *Die zich gewent aan koude en hitte, die*

www.libtool.com.cn

zich verhardt tegen vermoeijenis en ongemak, verkrijgt eene sterkte des ligchaams, die hem vele jaren levens kan opbrengen (dezelfde). *Dat hij deze taal gebruikt, maakt hem niet tot Dichter* (dezelfde). *Dierbre, wat wy samen droegen, Is alleen bekend aan God* (Bilderdijk). Dus ook de verkorte subjektieve zinnen: *Deze toekomst als eene waarheid te veronderstellen, ware eene opoffering, die men niet van hem verwachten kon* (Borger). *Van hem, aan wien we ons hart in ware vriendschap hangen, De laatste levensvonk in d' adem op te vangen, Is dierbaar aan 't gevoel* (Bilderdijk).

Doch even dikwijls volgt de subjektieve zin op den hoofdzin; doch alsdan wordt hij veelal in den hoofdzin door het voornaamwoord *het* aangekondigd. Bij voorb.: *Het is aan geene redelijke twijfeling onderhevig, dat hij, die zijn leven met al te veel zorg behouden wil, het meest gevaar loopt van hetzelve te verliezen* (v. d. Palm). *Het is niet genoeg, dat wij u behouden, ook onze broederen moeten wij winnen* (Borger). *Niets baat hun, dat ze in praal op de eergestoelten zaten* (Bilderdijk). Zoo ook de verkorte subjektieve zin: *Zoet is 't, d' adem op te geven In de onleschbre liefdedorst* (Bilderdijk). *My lust het niet in 't hart van andren in te delven* (dezelfde). — Noodzakelijk is het, den subjektieven zin achter den hoofdzin te plaatsen, wanneer deze een vragende zin is of ten minste de vragende woordschikking vordert; b. v.: *Kon het wel missen, of een Godsdienst, door de eerbiedwaardigste personaadje gesticht, en door de luisterrijkste teekenen van Gods almagt bevestigd, moest eindelijk over alle hindernissen zegevieren?* (Borger). *Is het wonder, dat de dorstige reiziger zich onbedachtzaam drenkt uit de vergiftige bron, die zich onverwacht op zijnen weg door de woestijn vertoont?* (dezelfde). *Hoe ware het te vreezen geweest, dat de Christenen in het algemeen verderf des Joodschen Staats ook hunnen ondergang zouden gevonden hebben!* (dezelfde). Slechts dan kan de subjektieve zin den vragenden zin voorafgaan, wanneer in dezen laatsten op den subjektieven zin door een voornaamwoord wordt verwezen; bij voorbeeld: *Dat de dor-*

www.libtool.com.cn

stige reiziger zich drenkt uit de vergiftige bron, is dat wel te verwonderen?

De substantief gebruikte adjektieve zin kan, wanneer hij de plaats van het subjekt vervangt, ook als tusschenzin voorkomen; bij voorbeeld: *Is, hetgeen ik zie, meer dan begoocheling?* (van der Palm). *Zij wat hem oovrig is van 't dierbaarste op deze aard, In deze panden van Uw zegen, slechts gespaard* (Bilderdijk).

2. De *objektieve zin*

staat regelmatig achter den hoofdzin, waarin zich het werkwoord, van hetwelk hij afhankelijk is, bevindt. Bij voorb.: *Gij ziet van hare gedaante, wat gij zien kunt* (van der Palm). *Bedenk, wat gij doet. Meent niet, dat het minder vermetelheid is, den vrijen loop der uitdrukking van gedachten en gevoelens, dan dien der opgezwollen vloeden te willen stremmen* (v. d. Palm). *Bedenkt, dat niet dit Euangelium maar de verblindheid en het misbruik der menschen, schuldig staat aan alle deze jammeren* (Borger). Aldus ook de verkorte objektieve zin: *Ik kan u niet vergunnen, heden middag uit te gaan. De tijd duldt niet, dit alles met proeven te staven* (v. d. Palm).

De zelfstandig gebruikte adjektieve objektszin kan echter als tusschenzin aangewend worden. Heeft, namelijk, het werkwoord, door hetwelk hij geregeerd wordt, nog eene middellijk geregeerde bepaling bij zich, dan dient hij deze bepaling vooraf te gaan; bij voorb.: *Vergelijk hetgeen ik in het midden zal brengen, bij eene gedroogde vreemde plant in een kruidboek* (v. d. Palm). Bestaat voorts het praedikaat uit een koppelwoord en een verleden deelwoord of infinitief, dan vermag men hem tusschen de beide bestanddeelen des praedikaats in te plaatsen; bij voorbeeld: *Zoo heb ik dan, hetgeen ik zoo lang gezocht heb, eindelijk gevonden! Zou 'k niet, wat hij mij oplegt, willig dragen? 'k Moest wat deze Aarde meest beklaaglijk heeft, betreuren* (Bilderdijk).

Gaat de objektieve zin den hoofdzin vooruit, dan heeft er eene *omzetting* plaats. Bij voorbeeld: *Hetgeen menschen ten*

www.libtool.com.cn

kwade hadden gedacht, dat heeft God ten goede gedacht (Borger). *Wat vreemd en duister klinkt, wat van ver gezocht en opgehaald is — wat onnatuurlijk en gedwongen is — mistrouwt en verwerpt het onbeschroomd* (v. d. Palm). *Gij ziet van hare gedaante, wat gij zien kunt; en wat gij niet kunt zien noch gewaarworden, kan, bij verhaal en uitlegging, uwe verbeelding eenigermate aanvullen* (dezelfde): hier staat de tweede objektieve zin vóór den hoofdzin, om zijne tegenstelling tegen den eersten, op welken hij dus onmiddellijk volgt, te beter te doen uitkomen. *U dank ik 't, mocht ik ooit mij-zelv' 't genot ontstelen, Om, wat mij de arbeid schonk, aan andren meê te deelen* (Bilderdijk). *Dat gij geene schuld hebt, geloof ik gaarne.* Even zoo kan de verkorte objektieven zin door omzetting vooraan komen: *U gelukkig te zien, wensch ik met heel mijn hart.*

Is de objektieve zin afhankelijk van een verbaal substantief, alsdan staat hij onmiddellijk achter dit woord of zoo dicht er bij als de welluidendheid het toelaat; bij voorbeeld: *De gedachte, dat al het aardsche vergankelijk is, moet ons bewegen, naar het eeuwige te streven. Het bericht, dat hij aangekomen is, verblijdt mij. De vraag, of hij geschikt is, bleef onbeantwoord. Zoo lang zal niemand ons de overtuiging ontrooven, dat afdaling tot menschelijke zwakheid een kenmerk van Goddelijke wijsheid is* (Borger): ware hier *ontrooven* eerst achter den afhankelijken zin geplaatst, zoo zou er de bevattelijkheid even min als de welluidendheid bij gewonnen hebben. Vrij ver staat de objektieve zin van zijn regeerend substantief verwijderd, in: *Getuigt het mij, of daarbij de gedachte onzen boezem niet hooger deed kloppen: gij hebt, uit vrije keus, uwen pligt betracht* (v. d. Palm). Wordt op een objektieven zelfstandigen zin in den hoofdzin door een bepalend bijwoord als *daarvan, daarover, daarin* enz. verwezen, dan is zijne plaatsing vrijer, b. v.: *Dat ook stellige leerstukken, wier bevatting boven het bereik der menschelijke rede verheven is, op deze wijze kunnen worden opgehelderd, daarvan strekt de plaats van Paulus, die ik u*

www.libtool.com.cn

zoo even heb voorgelezen, ten duidelijken bewijze (Borger).

II. *Plaatsing der bijvoegelijke zinnen.*

De bijvoegelijke zinnen, hetzij volledig, hetzij verkort, hebben hunne regelmatige plaats achter het zelfstandig naamwoord of voornaamwoord, dat zij bepalen, en staan alzoo, wanneer dit woord niet het laatste woord van den zin is, als tusschenzin tusschen de verschillende deelen van den hoofdzin. B. v.: *Twist niet met hem, dien gij lief hebt* (v. d. Palm). *De vrees van God, de betrachting zijner geboden, ontheft de ziel van de kwellingen, die dit leven vergiftigen* (dezelfde). *Ja, elke drop, die door onze aders vloeit, Moet op dit uur in reinen dank ontfonken* (Bilderd.). *De blijdschap die Ouders smaken, wanneer hunne kinderen gezondheid, uiterlijke voorregten, en voorspoed op de wereld genieten, is groot en streelend* (v. d. Palm). *Menschen, die nauwelijks hunne eigen zaken kunnen beheeren, achten zich bekwaam, om de grootste en teederste belangen eener gansche Maatschappij te behartigen* (dezelfde). Zoo ook verkorte adjektieve zinnen: *Een gelukkig huisgezin, door de vruchten van eigen dagelijksche vlijt gevoed — is dit geen afbeeldsel der hemelsche maatschappij?* (v. d. Palm). *Hiervoor hadden tijdgenooten, Uit een eerlijk bloed gesproten, Schatten, bloed, en welvaart veil* (Bilderd.). *De Vorsten heerschen op hun thronen, rijk ompareld* (dezelfde). *Maar ik zie een ligchaam, nog onlangs schoon en sterk, door brandende koortsen aangetast, door verterende ziekten ondermijnd* (Borger). — De verwaarloozing van dezen regel veroorzaakt dubbelzinnigheid, als in deze regels: *Dien komt het voorrecht toe om Boerhave af te malen Die kunde en waarheid spreidt, geen Dichtrenidealen* (Bild.): hier behoort de adjektieve zin bij het voornw. *dien*, terwijl hij wegens zijne plaatsing ter bepaling van *Boerhave* schijnt te strekken. Zoo al geene dubbelzinnigheid, toch wordt verwarring veroorzaakt door de afscheiding des adjektieven zins van het woord, dat hij bepaalt, als in deze woorden van denzelfden Bilderdijk: *Het schaam zich 't bloed niet, noch beschame 't door zijn daden, Dat door zijne aadren vloeit. Blaauw metaal, de*

www.libtool.com.cn

kracht der heldenkracht, *Dat vrijheid staaft.* Verwarrend is mede de plaatsing van den adjektieven zin in de volgende plaatsen uit de Evang. Gezangen: *Zij zijn 't, die God aanschouwt, Die zich gehoorzaam toonen*, voor: *zij, die zich gehoorzaam toonen, zijn het, die God aanschouwt. God des needrigen en stillen, Wien geen menschenroem behaagt, Die, wat G'ooit moogt doen en willen, Eenzaam doet en eenzaam draagt.* Hier schijnen de adjektieve zinnen bepalingen van God, dien de dichter aanspreekt; maar de bedoeling is van *den nederigen en stillen mensch* te zeggen dat *hem geen menschenroem behaagt* en dat hij *dat, wat God ooit mocht doen of willen, eenzaam doet en lijdt.*

Waar echter de welluidendheid het raadzaam of de aard der gedachte het noodzakelijk maakt, den adjektieven zin niet onmiddellijk achter het bepaalde woord te plaatsen, staat het vrij een of meer woorden tusschen beide te laten treden, mits hierdoor slechts geene dubbelzinnigheid ontsta; bij voorbeeld: *Ja, het is de dag niet meer, Die aan uw jeugd mijn levenszomer paarde* (Bilderdijk). *Er zouden welhaast geene kwaadsprekers meer zijn, indien er geene menschen waren, die het kwade liever hoorden dan het goede* (v. d. Palm). *Regeren is eene kunst, de moeijelijkste van alle kunsten, tot welker volmaking natuurlijke geschiktheid, vlijtige oefening, en oordeelkundig opgezamelde ervaring moeten zamenwerken* (dezelfde). *Wijzen van vroeger dag, die ons waarheên wilt verkonden, Die uw blindheid nooit doorzag* (Bilderdijk). *Hier wordt dan geboren die edele gezindheid tot vergeving van beleedigingen, welke een der schitterendste trekken is in het beeld van den menschenvriend* (Borger). Even zoo met den verkorten zin: *Leert dan de kennis ook verwerven, U naauwlijks nog bekend bij naam* (Bilderdijk). — De dichterlijke maat vergunt hier vooral vrijheid: *En ik, zoude ik met u, voor u, niet lijden! Wiens heil op aard geheel aan 't uwe hangt* (Bilderdijk): hier dient de adjektieve zin ter bepaling van het voornaamwoord *ik.*

www.libtool.com.cn

Uw Vorstlijk Huis verknocht sints zeven Voorgeslachten,
En, zonder leed, gebrek, geweld of ban te ontzien,
Thans grijs en uitgeput van geest en lichaamskrachten,
Vergeet de Grijzaart niet zijn hulde U aan te biên.
(Bilderdijk):

hier dienen de beide verkorte bijvoegelijke zinnen, in de eerste drie regels vervat, ter bepaling van het woord *grijzaart* in den vierden. Ja, bij Dichters vindt men zelfs voorbeelden eener inversie van den volledigen bijvoegelijken zin, waarbij hij vóór het woord komt te staan, dat hij bepaalt: *Doch neen, die met hem waarheid kennen, Dier hart wordt van geen waarheid wars* (Bilderdijk). *Wij leden, ja — maar, dat niet samen leed, Niet met elkaâr des onheils last moest dragen, Dat Paar weet niet, wat recht beminnen heet* (dezelfde).

III. *Plaatsing der bijwoordelijke zinnen.*

1. De regelmatige plaats van den bijwoordelijken zin is achter zijnen hoofdzin. Bij voorb.: *Staan moet hy, waar alles valt* (Bilderdijk). *De waarheid zien wy node, ook als zy hevigst straalt* (dezelfde). *Het beproefd geloof — vreest geene kastijdingen meer, zoo min als de behouden haven den storm, het geborgen koren den hagel vreest* (Borger). *Hij eischte de volbrenging der wetten van eer en trouw met grooter gestrengheid, naarmate hij ze zelf schaamteloozer vertrad* (v. d. Palm). *Dat is waar, omdat het eenvoudig is* (dezelfde). *Meest is 't zonder schuld, indien de blinde dwaalt* (Bilderdijk). *Wat zou er worden van deze wereld der Schepping, indien niet eene onweêrstaanbare Oppermagt de teugels in handen hield* (v. d. Palm). *Doch zelfs edele drift en ontgloeijing willen wij geene plaats ontzeggen; schoon wij ze daar alleen dulden, waar het niet op overreding des verstands, maar op het buigen van den wil aankomt* (dezelfde).

Wat onheelbre zielsverblinding
Daar ge in omtast en verdwaalt,
Schoon u 't licht der ondervinding
Dag aan dag in de oogen straalt (Bilderdijk).

www.libtool.com.cn

Zoo ook staat de verkorte bijwoordelijke zin achter den hoofdzin: *Wie bleef niet verrukt haar aanstaren, door verborgen aantrekkelijkheid geboeid, nu door streelende gewaarwordingen vervoerd, dan opgetogen in verheven gevoelens* (v. d. Palm). *Met gejuich keert de landman weder, dragende zijne schoven* (dezelfde).

Daar is slechts een stap tusschen mij en het graf,
Hoe ras is die overgetreden!
Een oogwenk, niets meer, en ik stort er in af,
Van 't glibberig kantje gegleden (Bilderdijk).

Gij lijdt, gij kwijnt, door 't geen u drukt, geprangd (dezelfde).

Bepaaldelijk die adverbiale zinnen, welke op een te voren genoemd of gedacht bepalend woord antwoorden, dienen als nazinnen den hoofdzin te volgen. Van dezen aard zijn de vergelijkende zinnen, die met *als* en *dan* beginnen (zie § 145. III. 2. 1).), de illatieve zinnen (ald. 3. 1).) en de modale zinnen (ald. 5.). Ook wanneer de hoofdzin een subjektief vragende zin is, dient de afhankelijke zin te volgen: *Zou ik het u weigeren, als ik het u geven kon?* In omgekeerde orde zou de eerste zin een voorwaardelijke zin kunnen zijn.

2. Evenwel kan de bijwoordelijke zin ook, tusschen de bestanddeelen van zijnen hoofdzin in geplaatst, als tnsschenzin voorkomen. Bij voorbeeld: *Dichtkunst en welsprekendheid kunnen wel, naarmate men in het maatschappelijk leven van de natuur afwijkt, elkander naderen* (v. d. Palm). *Het nageslacht, indien het ooit dit geschrift lezen mag, moge zich die verbeelden* (dezelfde). *Om door zijne beslissende uitspraak Job, zoo ver zulks geschieden kon, regt te doen wedervaren* (dezelfde). *Een Reiger, wordt hij boos, is moeilijk om te temmen* (Bilderdijk). *Daar is, hoe 't iemand neem, toch geen verbeetren aan* (dezelfde). *Ieder Christen, waar en wanneer hij leve, wordt tot opofferingen geroepen* (Borger). Vooral worden elliptische hypothetische zinnen als tusschenzin aangewend: *Ook midden in de flitsen is nog — De Tijger, schoon alleen, schoon doodelijk gewond, Zijn*

www.libtool.com.cn

vijand schrikbaar (Bilderdijk). *Uw toon, hoe hoog gestemd, vernedert* (dezelfde). — Bijwoordelijke zinnen, die ter bepaling van een afhankelijken zin strekken, staan ter bevordering der duidelijkheid liefst als tusschenzin tusschen de bestanddeelen van den afhankelijken zin, dien zij bepalen, bij voorbeeld: *Titussen, die, daar zij elken dag, zonder iemand nut te doen ten einde gebragt, verloren rekenen, met regt de wellust des menschdoms geheeten worden* (v. d. Palm). *Tot dat de lijder, in den grond, zoo men zeide, hersteld, door gebrek aan krachten stierf* (dezelfde): hier kan de zin *zoo men zeide* geen andere plaats bekomen. Vooral staan verkorte bijwoordelijke zinnen, ter bepaling eens afhankelijken zins dienende, als tusschenzinnen zoo dicht mogelijk bij het woord, waartoe zij bepaaldelijk behooren; bij voorb.: *Hij wist en zag het, dat wij, door vreemd geweld beheerscht, nogtans geen vreemde zeden hadden aangenomen* (v. d. Palm). *Doch, wee dien zwakke, die, door gloriezucht bevangen, Van volksgejuich of blaam zijn welzijn af doe hangen* (Bilderdijk). — Zonder noodzaak een bijwoordelijken zin als tusschenzin te bezigen, daar ter plaatse in den zin, waar de eenvoudige zin geene adverbiale bepaling zou gedoogen, is verwerpelijk, dus niet: *Caesar, nadat hij de noodige voorzorgen genomen had, trok uit om den vijand op te sporen*, maar: *Nadat Caesar — genomen had, trok hij uit*, of: *Caesar trok uit om den vijand op te sporen, nadat hij* enz. — De vergelijkende zinnen, die met *als* of *dan* aanvangen, en de modale zinnen, hoezeer doorgaans als nazinnen den hoofdzin volgende, komen als tusschenzinnen voor, zoodra de bepaling, waarbij zij behooren, bij *omzetting* voorafgaat; b. v.: *Zoo gelukkig, als hij toen was, heb ik hem nooit te voren gezien. Zoo volmaakt, dat men volstrekt geene gebreken hebben zou, is niemand op aarde. Treurig, alsof zij alles verloren hadden, stonden zij daar.* Zegt men: *Alsof zij alles verloren hadden, stonden zij daar*, dan denkt men het bepalende bijwoord *zoo, even zoo*, aan het hoofd van den zin.

3. Behalve de vergelijkende zinnen, die met *als* of *dan*

www.libtool.com.cn

aanvangen, de illatieve en de modale zinnen, kunnen ook de bijwoordelijke zinnen van elke soort, krachtens eene omzetting, als voorzinnen voorkomen. — De *plaats-* en *tijdbepalende zinnen* staan dikwijls vóór den hoofdzin, dien zij bepalen, vooral wanneer zij in verhouding tot denzelven van grooten omvang zijn; b. v.: *Waar een eeuwige zomer onder het branden der evennachtshitte heerscht en het voedsel van zelf uit de aarde spruit, daar doorwandelt de vadsige inwoner, ongevoelig, de heerlijkste natuurtooneelen* (v. d. Palm). *Wanneer wij, naar dezen maatstaf der verscheidenheid, de grootheid en luister van de werken der schepping beoordeelen, hoe verliezen wij ons dan in de gedachte der onmetelijkheid, der oneindigheid van het Goddelijk alvermogen* (dezelfde). — De tijdbepalende zinnen, in welke *toen* met een historischen tegenw. tijd voorkomt, en die, welke, met *wanneer* aanvangende, de vermelding eener bijzondere historische gebeurtenis behelzen, kunnen niet als voorzinnen gebruikt worden, omdat de opvatting van zulke zinnen van den inhoud des hoofdzins afhangt. Dus kan men bij de volgende samengestelde zinnen de orde niet omkeeren: *reeds bereidt hij zich tot den aftocht, toen hij hulp ziet opdagen. — De Koning treedt hem voor met fiere staatlijkheid, Wanneer hij, nu gereed op d'overboord te steigeren, Een reurenhoop verneemt* (Bilderd.). Ook zou de vereischte spanning niet bestaan, wanneer reeds te voren de onverwachte gebeurtenis in den bepalenden zin vermeld ware. — Ook verkorte tijdbepalende zinnen kunnen aan het hoofd van den zin staan: *Blind en doof voor alles wat met onzen toestand niets gemeens heeft, zien wij niets dan ons zelven, hooren wij niets dan de weeklagte van ons eigen hart* (Borger). *Somtijds met zich-zelv' te onvreden, Vindt men alles zich tot last* (Bilderd.). *Maar, verdorven en vervallen, wat is 't uitzicht, dat ons beidt?* (dezelfde). Desgelijks komen de *vergelijkende zinnen*, die met *gelijk* aanvangen, als voorzinnen voor, b. v.: *Gelijk in alle werken der kunst, het toppunt der kunst daarin bestaat, dat men de kunst bedekke, zoo is voornamelijk het groote geheim van te*

www.libtool.com.cn

regeeren daarin gelegen, dat men niet schijne te regeeren (v. d. Palm); alsmede de *proportionale zinnen*, b. v.: *Naarmate men hooger stijgt, kan men te lager dalen;* bij de proportionale zinnen, die met *hoe* worden ingeleid, waarop het bijwoord *des te* antwoordt, is de aanwending van den bijwoordelijken zin als voorzin zelfs de gewone orde, b. v.: *Hoe gevaarlijker de onderneming is, des te welkomer is zij hem* (v. d. Palm). Ook de *restrictieve zinnen* staan als voorzinnen: *Voor zoo ver ik het beoordeelen kan, heeft hij geene schuld;* alsmede de *finale zinnen: Opdat deze zaligheid, die geen oog gezien heeft, onder het bereik van ons gezigt vallen en onze zinnelijkheid roeren zoude, opent de Bijbel voor het sterfelijk oog de poorten des hemels* (Borger). — *Redengevende* zinnen winnen in nadruk, wanneer zij als voorzinnen hunnen hoofdzin voorafgaan, b. v.: *Omdat hij dichter is, gebruikt hij deze taal* (v. d. Palm); desgelijks de *hypothetische*, b. v.: *Wanneer men ziet, met hoe veel ijver en drift Regeringsposten doorgaans begeerd worden; hoe ieder, welke ook zijn aanleg, oefening of talenten zijn mogen, naar dezelve jaagt en streeft, en zich gelukkig acht, wanneer hij eindelijk tot dit toppunt zijner wenschen gekomen is, dan zou men ligt in het vermoeden geraken, dat er niets zoo wel gemakkelijker, als aangenamer is, dan Land en Volk te besturen* (v. d. Palm); maar vooral de *concessieve zinnen:* deze laatste staan gewoonlijk vóór hunnen hoofdzin, en waar zij dezen volgen, verliezen zij zoo veel in nadruk, dat hun inhoud slechts als eene bijkomende bijzonderheid schijnt in aanmerking te komen, terwijl zich anders de inhoud des hoofdzins als door den concessieven zin gevorderd en aan deszelfs inhoud ondergeschikt voordoet, b. v.: *Hoe eenvoudig de bijeenkomsten der eerste Christenen waren, standvastigheid in het geloof en versterking in de liefde waren de zalige vruchten van deze vergaderingen* (Borger). *Zag men de verstgelegene volkeren met de wapenen in de hand voor den schepter der Romeinsche vorsten bukken, het ongewapend Christendom, in den boezem des Rijks gekoesterd, bukte niet* (dezelfde). *Hoezeer bijkans alle menschen verlangen rijk*

www.libtool.com.cn

te wezen, er zijn echter slechts weinigen, wier waar belang medebrengt, dat hun wensch verhoord worde (v. d. Palm). — Ook verkorte redengevende en veronderstellende zinnen staan vaak aan het hoofd des zins, b. v.: *Voortvarend, rusteloos, stout en vurig, was alles, wat hij in het openbaar deed of sprak, geschikt om geestdrift te ontvlammen* (v. d. Palm). *Nergens grenzen vindende, gaat de geest onvermoeid op de bane zijner bespiegelingen voort* (Borger). *Zoo verslaafd aan het zigtbare en vergankelijke, zoo rijk in begeerten, zoo arm in genot, zoo klagende en morrende en eeuwig met onzen stand ontevrede, als of een berg onze schouderen drukte, Toehoorders! is het wonder dat wij op den eersten stoot der verleiding waggelen?* (dezelfde).

www.libtool.com.cn

AANHANGSEL.

§ 148.

Over de zinteekens.

Zinteekens heeten zekere teekens, welke dienen om de verhouding van de leden der zinnen en van de zinnen onderling aan te duiden. Zij worden gebezigd met het doel om den lezer de opvatting dier verhouding gemakkelijk te maken, en dragen daarom ook den naam van *leesteekens*.

Zij zijn bestemd om de verhouding der leden van den zin en der zinnen onderling af te beelden; bij gevolg moet hunne aanwending op de ontleding van den zin gegrond zijn.

De leesteekens, die bepaaldelijk dienen om de zinnen van één te scheiden, en verschillende leden van een en denzelfden zin aan te wijzen, zijn: *het punt*, *het komma*, *het komma-punt (semicolon)*, *het dubbele-punt (colon)*. Voorts zijn er nog andere teekens in gebruik, die mede eenigermate den aard der syntaktische betrekking der zinnen aanduiden: *de gedachtestreep*, *de* zoogenaamde *haakjes* (teekens van den ingelaschten zin of *de parenthesis)* en *de aanhalingsteekens*. Eindelijk zijn er nog twee teekens, die den toon der stem bij het uitspreken van zekere soorten van zinnen te kennen geven, te weten, *het vraagteeken* en *het uitroepingsteeken*. Daar nu de vragende zin, zoo wel als de wenschende en de begeerende zin, bij welke men zich van deze teekens bedient, ook uit een logisch oogpunt, verschillende soorten van zinnen uitmaken en

www.libtool.com.cn

eenen eigenaardigen syntaktischen vorm bezitten, zoo is ook het gebruik van deze beide teekens op de grammatische verscheidenheid der rede gegrond.

Aanm. 1. Ten blijke van hoe veel belang de richtige aanwending der leesteekens is, kan het voorbeeld strekken van zulke zinsneden, die bij verkeerde plaatsing derzelve eene ongerijmdheid inhouden, of een gansch anderen zin opleveren. De volgende zinsnede: *Wij menschen hebben tien vingers aan elke hand; vijf en twintig aan handen en voeten*, dus afgedeeld, behelst eene ongerijmdheid; doch bij behoorlijke afdeeling: *Wij menschen hebben tien vingers, aan elke hand vijf, en twintig aan handen en voeten*, eene onmiskenbare waarheid. En de zin: *Dat gij mij die som geleend hebt, erken ik; niet zonder grond vordert gij de betaling*, dus afgedeeld, beduidt het tegenovergestelde van hetgeen hij te kennen geeft bij deze andere afdeeling: *Dat gij mij die som geleend hebt, erken ik niet; zonder grond vordert gij de betaling.*

Vóór wij tot de beschouwing van elk dezer zinteekens in het bijzonder overgaan, is eerst over de drie eerstgenoemde in het algemeen het volgende aan te merken.

De eerste en gewichtigste drie zinteekens onderscheiden zich ten aanzien van hun gebruik in het algemeen op de volgende wijze. *Het punt* wendt men daar aan, waar een volledige zin ten einde is. *Het komma* en *het komma-punt*, daarentegen, scheiden de deelen van zinnen, die uit verscheidene leden bestaan: het komma, zoowel zekere deelen van den bepaalden eenvoudigen zin, als de leden van den samengestelden zin, wanneer zij van betrekkelijk geringen omvang zijn en in nauw verband met elkander staan; het kommapunt, daarentegen, de leden van den samengestelden zin, zoo zij van grooten omvang zijn, en dat wel even zeer de nevengeschikte leden eens samengestelden zins, als zulke leden eens samengestelden zins, van welke het een aan het ander ondergeschikt is.

Aanm. 2. De verschillende verhouding der zinnen, door de onderscheidene leesteekens aangeduid, doet men bij het voordragen eener rede dus gelden, dat men bij een punt de stem laat dalen en rusten; vóór het komma de stem een weinig verheft, om den hoorder te waarschuwen, dat, in weerwil van de korte pauze, de zin nog niet ten einde is, maar er een met het vorige samenhangend zinlid volgt; vóór het komma-punt en het dubbele punt, eindelijk, de stem als het ware zwevend laat, om te doen gevoelen, dat hier een rustpunt bestaat, hoewel de zin no niet geheel ten einde is.

www.libtool.com.cn

I. Het punt staat aan het einde van elken volledigen zin, ten minste waar geen vraag- of uitroepingsteeken te pas komt. Ook achter zinnen, tot één woord samengetrokken, en achter op zich zelven staande woorden plaatst men het punt; b. v.: *Zult gij komen? ja. Wie hoorde naar hem? Niemand.* Zoo ook: *Eerste hoofdstuk. Vijfde boek. Aanmerking.* — Soms kan het twijfelachtig zijn, of men een punt, dan wel een komma-punt hebbe te schrijven. Waar de schrijver aan twee zinnen, die vrij nauw samenhangen, en dus door een komma-punt of dubbele punt konden gescheiden worden, niettemin meer zelfstandigheid wil toegekend hebben, om derzelver kracht te vermeerderen, staat het hem vrij, het punt aan te wenden. Zoo had tusschen deze zinnen: *En zoo zij er hun leven van afbragten, het kon alleen zijn ten koste van duizend levensgevaren; dagelijks moesten zij hun kruis opnemen, en met de eervolle gerigtsplaats in het oog, geene andere vrees kennen, dan die van hunnen Heer te mishagen!* (v. d. Palm), in plaats van een komma-punt ook een punt kunnen geplaatst worden. En bij deze zinnen: *Die hun leven behouden wilden, hebben het op de jammerlijkste wijze verloren! Sommigen door de hand der talrijke en teugellooze roovers- en moordenaars-benden, die, in het laatste tijdperk van den Joodschen Staat, stad en land deden sidderen; anderen in het blaken der partijschappen en burgeroorlogen, door het zwaard der woedende Zeloten* enz. (van der Palm), had vóór *sommigen*, in plaats van het uitroepingsteeken (hetwelk het punt insluit), een dubbele punt kunnen staan. Zelfs zinnen, die met eene aaneenschakelende of tegenstellende conjunctie aanvangen, vermits hun inhoud aan het voorgaande vastgeschakeld is, kunnen een punt vóór zich hebben, zoodra zij zich niet bepaaldelijk aan de bijzondere gedachte aansluiten, die in den vorigen zin het laatst vermeld wordt; b. v.: *Daar hij (Cicero) het volkomenst onderrigt genoot, en de beste modellen voor zich had; kon het niet anders, of hij moest welhaast een schitterenden opgang maken. En nauwelijks ook was hij op het openbaar tooneel verschenen, of zijne eerste proef-*

www.libtool.com.cn

stukken werden reeds als meesterstukken, met uitbundige toejuiching, ontvangen; en er was geen geding zoo moeijelijk, geene regtszaak over leven of goed zoo gewigtig, die men niet aan hem, als redenaar en pleitbezorger, veilig toevertrouwd achtte. Ook was er niemand van zijnen tijd, die zoo vele aangeklaagden verdedigde enz. (v. d. Palm). *Het kan dus niet moeijelijk zijn, den aard en het eigenlijk vermogen zijner Welsprekendheid te beoordeelen, of die in bijzonderheden te ontvouwen. Doch, waar zou mijne rede een einde vinden, zoo ik dit veld met u wilde intreden* (dezelfde).

II. Het komma staat

1. In den *bepaalden eenvoudigen zin* tusschen nevengeschikte zindeelen, wanneer zij niet door *en* verbonden zijn (vergel. § 134. III. en § 135.): *Appels, peren en perziken zijn smakelijke vruchten. Zij is jong, schoon en deugdzaam. Die heilige, plechtige, diepe stilte.*

Aanm. 1. Doch twee of meer ondergeschikt of onverbonden samengeschikte bepalingen (zie § 134. 1. en II.) mogen even min door een komma gescheiden, als door het voegwoord *en* verbonden worden; bij voorb.: *Een kinderlijk vroom gemoed. Eene zijner waardige daad. Vele groote schepen. Hij heeft zich steeds buitengemeen goed gedragen. Ik schrijf mijnen broeder een brief.* Schrijf ik: *zware, Fransche wijn* (met een komma tusschen de beide bepalingen), dan zijn de bepalingen nevengeschikt en de uitdrukking heet zoo veel als *zware en wel Fransche wijn;* schrijf ik, daarentegen: *zware Fransche wijn* (zonder komma), zoo zijn de bepalingen onverbonden, d. i. *Fransche wijn* maakt met betrekking tot *zware* eene eenheid uit, en de uitdrukking wil zeggen, dat de bedoelde Fransche wijn zwaar is. Ook tusschen nevengeschikte bepalingen, die min of meer onverbonden samengeschikt zijn (zie § 139. 2. 1).), blijft het komma weg, bij voorbeeld: *Een heldere blauwe hemel. Mijn trouwe oude vriend. De goede oude zeden. Het schoone nieuwe huis.* Voorts, wanneer van meer dan één nevengeschikt substantief elk meer dan éene nevengeschikte bepaling bezit, kan men, om den zin niet met leesteekens te overladen, het komma tusschen de nevengeschikte bepalingen weglaten; bij voorbeeld: *De roofvogels hebben een sterken krommen snavel, korte stevige pooten, groote scherpe klauwen* enz. Wilde men hier tusschen de verschillende bepalingen komma's plaatsen, dan diende men achter elk der nevengeschikte substantieven een kommapunt te stellen, aldus: *De roofvogels hebben een sterken, krommen snavel; korte, stevige pooten; groote, scherpe klauwen.* Niet goed te keuren zou zijn: *De roofvogels heb-*

www.libtool.com.cn

ben een sterken, krommen snavel, korte, stevige pooten, groote, scherpe klauwen, aangezien er tusschen de nevengeschikte bepaalde hoofdbegrippen eene langere pauze vereischt is, dan tusschen de nevengeschikte bepalingen derzelve. Daarentegen moet somtijds, waar de duidelijkheid zulks vereischt, vóór *en*, ook waar het nevengeschikte zindeelen verbindt, een komma geplaatst worden; bij voorb., waar het laatste dier zindeelen van een toevoegsel voorzien is, dat anders licht ook tot het naast voorgaande in verband gebracht zou worden, als in: *Hier ziet men burgers, soldaten, en dames, naar de nieuwste Parijsche mode gekleed:* zonder komma vóór *en dames* zou het schijnen, alsof ook de soldaten naar de nieuwste Parijsche mode gekleed waren; of, waar de door *en* verbonden zindeelen eene tegenstelling vormen, als in: *Ons burgerschap is in den hemel, en niet op aarde;* of, waar een met *en* aan het voorgaande verbonden zindeel zich niet zoo nauw aansluit aan het onmiddellijk voorgaande, als zich dit laatste aan het zindeel, waardoor hetzelve op zijne beurt voorafgegaan wordt, aansluit; b. v.: *Gras en korenhalmen, en bloemenkelken tooijen den ontloken grond* (van der Palm).

Nevengeschikte begrippen, door de correlatieve voegwoorden *zoo (wel) — als (ook)*, *niet alleen — maar ook*, *deels — deels*, *noch — noch*, *òf — of* verbonden, worden door het komma gescheiden. Bij voorb.: *In de verzen, zoo van zijne vroege jongelingschap, als van lateren leeftijd, vindt men niets, dat door valschen tooi of wanklank, smaak of oor beleedigt* (v. d. Palm). *Niet alleen de lotgevallen van ons leven, maar ook de gansche natuur, die ons omringt, predikt het met luider stemme: God regeert* (Borger). *Het ontbrak hem deels aan lust, deels aan tijd. Hij ontziet noch moeite, noch tijd* (v. d. Palm). *Maar men wijze mij het hoofd, waarin al het gewetene, of juister uiteengezet, of met meer doel aaneengeschakeld, of helderder doorgedacht was* (v. d. Palm). Ook wanneer het eerste der beide tegengestelde conjuncties *of (hetzij)* onuitgedrukt blijft, heeft niettemin *of* veelal een komma vóór zich: *zonder op dien weg door nooddwang, of door averegtsche begrippen voortgestuwd en voortgezweept te worden* (v. d. Palm). Doch is *of* niet disjunctief, maar veeleer verbindend of verklarend, dan heeft het geen komma vóór zich: *Deze of gene. Vandaag of gisteren. Hetgeen hij sprak of schreef. De geographie of aardrijkskunde.*

Eene tot nadere verklaring, of ter nadere aanduiding van het zinverband, of ter vermeerdering van den nadruk inge-

www.libtool.com.cn

laschte bepaling of uitroep, die niet in nauw verband staat met het voorgaande of het volgende zinlid, en des noods zou kunnen gemist worden, wordt door een komma van het overige des zins afgescheiden, en wanneer zij in het midden van den zin staat, tusschen twee komma's geplaatst. B. v.: *Maar dringt het ook ons hart, ter vruchtbre kennis, door?* (Bilderd.). *Terwijl de stem hunner gebeden en hunner dankzeggingen, met den rook des altaars, ten hemel stijgt* (v. d. Palm). *Ziet gij niet, daar in het verste verschiet, den tempel der onsterfelijkheid* (dezelfde). *Dit Eden heeft de mensch, te gelijk met zijne onschuld, verloren* (dezelfde). *Zoo ongaarn wij ons dus in den loop onzer overdenkingen gestuit zien, zoo aangenaam is, integendeel, de verrassing* enz. (Borger). *En inderdaad, dit was ook het algemeen en heerschend gevoelen* (v. d. Palm). *Maar ach, 't is dwaasheid* (Bilderd.). Ook wanneer eene bepaling de waardij heeft van een geheelen afhankelijken zin, doet men hare belangrijkheid door eene kleine pauze uitkomen, die door een komma wordt aangewezen; b. v.: *Wat baat het goud my, zonder brood?* (Bilderd.), dat is: *wanneer ik geen brood daarvoor kan bekomen. Doch elk zoekt eigen best, of liever, lustgenoegen* (Bilderd.), dat is: *of laat ik liever zeggen.*

Bij zinssamentrekking treden vaak zinleden nevens elkander, die slechts door middel van een uit den vorigen zin in de gedachte te herhalen woord tot elkander in betrekking staan. In dit geval laat men door eene kleine pauze tusschen de zoodanige woorden gevoelen, dat hier het verbindend woord dient ingevuld, en deze pauze wordt door een komma zichtbaar aangeduid; b. v.: *Het bloed ontvliet de wonde; Het licht, zijn brekend oog* (Bilderd.).

2. In *den samengestelden zin*, en wel

1) Bij de *nevenschikkende zinsverbinding*, staat het komma tusschen de verbonden zinnen, wanneer zij van geringen omvang en in zich zelven niet samengesteld zijn; wanneer er alzoo binnen de grenzen der samenstellende zinnen niet reeds een komma staat.

www.libtool.com.cn

Aanm. Hebben de zinnen, die eene nevenschikkende zinsverbinding vormen, wegens den aard hunner verbinding, een zekeren graad van zelfstandigheid, dan kunnen zij door eene langere pauze gescheiden worden, die door een komma-punt, of soms wel door een punt wordt wedergegeven. Dat geval heeft plaats, wanneer de verbinding door een bijwoord van tijd, plaats, hoedanigheid, hoegrootheid, graad, of door een voegwoordelijk bijwoord wordt bewerkstelligd; bij voorb.: *Ik zweeg. Nu werd zij steeg en snebbig* (Bild.). *Regen wisselt met zonneschijn. Zoo wisselen smart en vreugde. — Het is de ure der dankzegging. Vandaar die heilige stilte* (Borger); of wanneer een diergelijk bijwoord tusschen de zinnen gedacht wordt; b. v.: *Hij zweeg. De schoone beefde* (Bilderdijk).

a. In *de copulatieve* of *aaneenschakelende zinsverbinding.* Bij voorb.: *Virgilius was grootendeels slechts navolger der Grieken, en nooit heeft hij zich aan het lierdicht gewaagd* (v. d. Palm). *Dat beschikt God, maar ook dat verhoedt God* (dezelfde). *Erkent den Christenleer, betracht den Christenplicht* (Bilderdijk). *Des te welkomer is zij hem, des te hooger rijst zijne borst* (v. d. Palm). *Geene neiging tot vermaak of verstrooijing verslaafde of vermeesterde hem ooit, noch onderdrukte zijne onbegrensde zucht tot kennis* (dezelfde). Uit dit laatste voorbeeld blijkt, dat copulatief verbonden zinnen, ook wanneer zij samengetrokken zijn, door het komma worden gescheiden. Zoo dan ook: *In de dagen der onderdrukking leed hij in stilte, en hoopte op eene betere toekomst* (v. d. Palm). *U zweeren we onze trouw, en — vloek die u weerstaan* (Bilderdijk).

Aanm. Tusschen nevengeschikte zinnen, die van een gemeenschappelijken hoofdzin afhangen en door *en* zijn verbonden, staat geen komma; b. v.: *Terwijl ik arbeidde en mijne kinderen sliepen, meldde hij zich aan.*

b. In *de adversatieve* of *tegenstellende zinsverbinding.* B. v.: *Hij weigert het, of hij staat het toe. Geen woordenspel of kunstversierde reên, Maar wijsheid zij ons doel* (Bilderd.). *Wij vliegen soms, maar 't is met Icarus gevlogen* (dezelfde). *Hij bemint het regt, den boosdoener verfoeit Hij* (v. d. Palm). Ook wanneer de zinnen samengetrokken zijn: *Zij was schoon, maar ijdel. Hier hoort men niet het gekletter der wapenen, maar het vrolijk gejuich der bedevaartgangers* (v. d. Palm).

c. In *de causale* of *oorzakelijke zinsverbinding* is het slechts

www.libtool.com.cn

dan voldoende, zinnen, die eene samenstelling vormen, door een komma te scheiden, wanneer zij om de eene of andere reden eng verbonden zijn. B. v.: *Uwe vrienden kunnen u dikwijls niet waarschuwen, want uwe hoogmoed verbergt zorgvuldig de eerste verderfelijke stappen, die gij reeds heimelijk gedaan hebt. Uwe vrienden durven u dikwijls niet waarschuwen, want de laffe toon der verkeering, en dwaze menschenvrees boeit hunne tongen* (Borger): hier vormen de beide samengestelde zinnen eene tegenstelling, welke dwingt op het woord *kunnen* eenen klemtoon te leggen, die het volgende *durven* te voren aankondigt; alzoo mag de pauze tusschen de beide samengestelde zinnen, hoezeer door een punt aangeduid, niet lang van duur wezen; veel minder mag, om dezelfde reden, de stem vóór *want* zoo lang rusten, als dit anders voor dit redengevende voegwoord geschiedt. *Wat eenvoudig is, is natuurlijk, is dus ook gemakkelijk* (v. d. Palm): hier is de zin, die met het voegwoordelijk bijwoord *dus* aan den voorgaanden zin verbonden wordt, met denzelven samengetrokken. Ook dan wanneer het voegwoordelijk bijwoord, dat de verbinding tot stand brengt, door de conjunctie *en* wordt voorafgegaan, kan men met het komma volstaan; b. v.: *Dit mag heeten zich boven zijnen stand en het gewone peil der menschelijke natuur te verheffen, en daarom eere aan dien edelen en standvastigen lijder* (Borger).

2) Bij *de onderschikkende zinsverbinding* staat doorgaans een komma tusschen den hoofd- en den afhankelijken zin, onverschillig of deze volledig of verkort zij.

a. Aldus wanneer de afhankelijke zin *achter* den hoofdzin staat: *Leert, dat Gods wet op aarde ook instemt met Natuur* (Bilderd.). *De kennis daarvan verhoogt onze dankbaarheid, dat wij als uit de kaken des doods verlost zijn* (v. d. Palm). *Konden er dan geene redenen zijn, waarom de Regtvaardige een schijnbaar onregt deed?* (dezelfde). *Wie was het, die de wapenen der bondgenooten met voorspoed bekroonde?* (dezelfde). *Ga, werwaarts uw plicht u roept. De waarheid was, eer tijd, en zon, en eeuwen liepen* (Bilderd.). *Dan kon hij niet zoo*

www.libtool.com.cn

deugdzaam geweest zijn, als hij geschenen had (van der Palm). *Nergens vinden wij die, dan in het historisch gedeelte* (dezelfde). *Dat is waar, omdat het eenvoudig is* (dezelfde). *Hou 's harten drift in toom, opdat ze uw rust niet stoore* (Bilderdijk). *Maar weer den hoogmoed, schoon nooit rang of wapenschild Door Vorstengunst aan laffe oneedlen waar gespild* (dezelfde). *En helder licht straalde uit zijn boezem op hem af, Als of de omwolkte maan haar zilvren schijnsel gaf* (dezelfde). Desgelijks, wanneer de afhankelijke zin verkort is: *Het valt een' Vorst zoo gemakkelijk, bijval en toejuiching te vinden* (van der Palm). *Verblijdt gij u niet, mensch te wezen?* (dezelfde). *Ik wensch u, wel te rusten. Hij beval hun, toe te zien. Voldoet Natuur, met lijdenden te koesteren* (Bilderd.). *Ons hart is te eng, om die groote ruimte uwer weldadigheid te kunnen omvatten* (v. d. Palm). *Als kunsten en letteren hare schoonste gaven ten toon spreiden, om hart en zinnen met onweêrstaanbaar geweld te boeijen* (dezelfde). *Welk een aanblik voor den Vorst, door den wil van allen in ons midden terug geroepen?* (dezelfde). *Leer gij d' arbeid vroeg beminnen Als een plicht, ons opgelegd* (Bild.). *Ga, toegerust met deugd* (dezelfde). *De middag kwam, in rouw gehuld, Den schoot met rampen opgevuld* (dezelfde). Ook wanneer de hoofdzin elliptisch is: *Niet, dat de dienaars van den waren God, in die tijden, geen leven na dit leven zouden geloofd, gehoopt en verwacht hebben* (v. d. Palm). *Vandaar, dat hij thans mijn vriend is.* De woorden *vandaar dat* echter sluiten zich doorgaans zoo nauw aan een, dat zij te zamen zoo veel als één voegwoord uitmaken, en dan blijft natuurlijk het komma weg. — Ook de samengetrokken zin, die met *gelijk* of *als* begint, wordt door een komma van den hoofdzin gescheiden: *De dichtkunst heeft hare maat, hare wijs of melodie, gelijk de zang* (van der Palm). *Hij is zoo groot, als zijn broeder.*

Aanm. Wanneer een van den infinitief afhankelijk objekt of eene inhaerente bepaling deszelven van hem gescheiden en in den hoofdzin vooraangeplaatst wordt, mag de verkorte substantieve zin, welks hoofdbestanddeel die infini-

www.libtool.com.cn

tief uitmaakt, geenszins door een komma van den hoofdzin gescheiden worden: door die woordschikking toch smelten de zinnen geheel zamen; b. v.: *Dat neem ik niet op mij te zeggen*, voor: *Ik neem niet op mij, dat te zeggen.* — De samengetrokken zin, die met *als* begint, kan met het zinlid, waarbij hij behoort, zoo nauw verbonden zijn, dat het komma wordt weggelaten: *Van wier Vaderlijke hand wij het kwade zoowel als het goede moeten ontvangen* (v. d. Palm). Ook wanneer *als* zoo veel als *als het ware* beteekent, heeft het geen komma vóór zich, bij voorbeeld: *Dat wij als uit de kaken des doods verlost zijn* (v. d. Palm); en waar het eene attributieve toevoeging met een substantief of voornaamw. verbindt, is mede het komma veelal overbodig, b. v.: *Hij heeft als een held gehandeld. Ik voelde mij als herboren. Leer gij d' arbeid vroeg beminnen Als een plicht, ons opgelegd* (Bilderdijk). Dus kan ook de zin, die met *dan*, achter een vergelijkenden trap aanvangt, vaak het komma vóór zich missen: *jonger dan de overigen* (van der Palm). *Raadsels in de natuur, zwaarder dan dit om op te lossen* (dezelfde). *Eene rijker en stouter verbeelding dan mij te beurte viel* (Borger). *Die wij niet anders dan met den ergsten kanker vergelijken kunnen* (van der Palm). *Wat acht ge u, stervling, meer dan anderen?* (Bilderd.): hier treedt het zinlid, dat met *dan* begint, overal te weinig zelfstandig op, dan dat het door komma's van het zinverband zou mogen gescheiden worden. Evenmin is er plaats voor een komma in uitdrukkingen, als deze: *zoo goed als hij; zoo spoedig hij kon* (voor *als hij kon*); *zoo spoedig mogelijk.* — Maar ook de verkorte finale zin, zoo hij geen grooten omvang heeft, wordt niet altijd door een komma van den hoofdzin gescheiden, b. v.: *Wij komen niet om wraak te oefenen* (v. d. Palm). Ja, de substantief gebruikte adjektieve zin dient het komma vóór zich te missen, waar hij zich, als ware hij een enkel substantief, soms door middel van een voorzetsel, aan een zinlid aansluit; b. v.: *Van waarheid weten wij slechts wat we er van beleven* (Bilderdijk). *Zie daar al wat ik weet. Gehoorzaamheid aan 't hoofd is wat onwinbaar maakt* (Bilderd.). *Als geloofde men niet wat men zag* (v. d. Palm). *Vóór dezen werd aan 't volk wat waarheid zij, geleerd* (Bilderd.). *De redenschaal besliss' ! heur evenaar staat vast Bij wat de wareld haar ook tegenstell' voor last* (dezelfde). Zelfs vóór den adjektieven zin laten velen, gelijk in het Fransch en Engelsch gebruikelijk is, het komma weg. Bilderdijk verzuimt niet zelden, ten minste in sommige zijner werken, het komma vóór afhankelijke zinnen, van welken aard ook, te plaatsen, b. v.: *Is 't in Uw welbehagen Dat ik dit werk aanvaard'. Maar ach, 't is dwaasheid die uw leed vermeert. 't Haat dat haat, Wordt van d' Erbarmer die ons jammer droeg, versmaad. Sluit drift, en wensch, en afkeer buiten Wanneer ge iets onderzoekt. Doch de domheid gaat zoo verr' dat het somtijds noodig schijnt. Het voeden van de kwaal maakt dat zy steeds verslimmer'.*

b. Wanneer de afhankelijke zin *vóór* zijnen hoofdzin staat,

www.libtool.com.cn

wordt hij desgelijks door een komma van denzelven gescheiden. B. v.: *Die het eerst het zaad der partijschap zou willen zaaijen, wie hij zijn moge, op hem kome de vloek der natie!* (v. d. Palm). *Wat ik deed, schrijft gij toe aan uw vernuft* (dezelfde). *Waar vrijheid heerlijkst blinkt, daar smeedt men de engste boeien* (Bilderdijk). *Toen de Assyrier dezen buit in zijne magt had, openbaarde zich zijne trouweloosheid* (van der Palm). *Gelijk in Juda's Rijk, zoo is het ook in Nederland* (dezelfde). *Hoe gevaarlijker de onderneming is, des te welkomer is zij hem* (dezelfde). *Omdat hij dichter is, gebruikt hij deze taal* (dezelfde). *Wilt ge u naar den naam eens wijsheidminnaars heeten, Erkent den Christenleer, betracht den Christenplicht* (Bilderd.). Zoo ook als de afhankelijke zin verkort is: *De wraak in 't hart te kweken, Is, op zijn eigen hart eens anders misdrijf wreken* (Bilderd.). *Deze bedoelingen te loochenen, is de uitspraak van onze verwaandheid* (Borger). *Nog jong, was ik er ook meê mooi* (Bilderd.). *Weldaan schenkend Om wel te doen alleen, op geene erkentnis denkend, Zou 't hart in rust zijn* (dezelfde). *Nergens grenzen vindende, gaat de geest onvermoeid op de bane zijner bespiegelingen voort* (Borger).

c. Wanneer de afhankelijke zin, als tusschenzin, tusschen de bestanddeelen van den hoofdzin staat, zoo wordt hij tusschen twee komma's geplaatst. Bij voorbeeld: *Het bericht, dat hij aangekomen is, verblijdt mij. Vergelijkt dus, hetgeen ik in het midden zal brengen, bij eene gedroogde vreemde plant in een kruidboek* (v. d. Palm). *De nijdige mededinging, die den mond des roems houdt toegeklemd, misgunt slechts aan den levenden de toejuiching der levenden* (dezelfde). *Ook midden in de flitsen Is nog, waar toorne en wraak zijn krachten samenhitsen, De tijger, schoon alleen, schoon doodelijk gewond, Zijn vijand schrikbaar* (Bilderd.). *Want, gelijk het gevoel van waarheid en deugd eeuwig en onuitdelgbaar is, in de borst van alles, wat mensch mag heeten, zoo is het ook het gevoel der schoonheid* (v. d. Palm). *Te dikwerf spreken wij, als blinden van het licht, slechts andren na* (Bilderd.). *Dichtkunst en Welspre-*

www.libtool.com.cn

kendheid kunnen wel, naarmate men in het maatschappelijk leven van de natuur afwijkt, elkander naderen (van der Palm). *Titussen, die, daar zij elken dag, zonder iemand nut te doen ten einde gebragt, verloren rekenen, met regt de wellust des menschdoms geheeten worden* (dezelfde): hier is de zin: *daar zij elken dag verloren rekenen*, als tusschenzin aangebracht en door twee komma's gescheiden van den zin: *die met regt de wellust des menschdoms geheeten worden;* en de verkorte zin: *zonder iemand nut te doen ten einde gebragt*, is wederom als tusschenzin van den zin: *daar zij elken dag verloren rekenen*, tusschen twee komma's geplaatst. Immers ook de verkorte afhankelijke zinnen, tusschen de bestanddeelen van hunnen hoofdzin geplaatst, staan tusschen twee komma's: *De edelste gaven der natuur, door verstandige en vlijtige oefening beschaafd, schuilen somtijds in het duister* (van der Palm). *Eer, zonder verdiensten verkwist, kan geen eer meer heeten* (dezelfde). *Waren er dan geene andere raadsels in de natuur, even zwaar, en zwaarder dan dit om op te lossen?* (dezelfde). Bepaaldelijk ook die verkorte zinnen, welke eene zoogenaamde appositie uitmaken (zie § 131. B. I. 3.). Desgelijks de elliptische of de samengetrokken zinnen, wanneer zij als tusschenzinnen voorkomen; bij voorbeeld: *Uw toon, hoe hoog gestemd, vernedert* (Bilderd.). *Daar zij door niemand, dan zich zelven, gekozen of bevoegd zijn verklaard* (v. d. Palm).

Aanm. Bij substantief gebruikte adjektieve zinnen, als tusschenzinnen aangebracht, ontbreekt soms niet alleen het komma van voren (zie boven *b.* Aanm.), maar ook van achteren; bij voorbeeld: *En wat ons harte mocht verlangen Bevalen wy d'algoeden God* (Bilderd.),

3. Niet slechts de afhankelijke zin, maar ook *de hoofdzin, als tusschenzin* aangewend, staat tusschen twee komma's. Bij voorb.: „*Laat, laat Alva leven,*" *riep zy, met een hartontscheurden zucht* (Bilderdijk). *Dan, meende men, kon hij niet zoo deugdzaam geweest zijn* (v. d. Palm). Het komma achter zulk eenen zin blijft weg in: *Aanschouwt dan sommige, ik zeg sommige regtbanken der levende vernuften, die wij in ons mid-*

www.libtool.com.cn

den zien opgerigt (v. d. Palm): hier zouden de woorden *ik zeg sommige* wellicht beter in parenthesi geplaatst zijn, aldus: *Aanschouwt dan sommige (ik zeg sommige) regtbanken der levende vernuften* enz. Bilderdijk plaatst dergelijke tusschenzinnen doorgaans in parenthesi; b. v.: *Neen (dus sprak hij), van Margreete mag de beê niet vruchtloos zijn. Wy, wy sterven met elkander (roept zij), laat mijn vader vrij.* Tollens zet alleen *achter* zulk eenen tusschenzin een komma; b. v.: „*Voor mij*" *riep zij uit, „is geen ochtend meer nut!" „Vrouw Magdalis*" *stond er, „mijn meester heeft hier* enz." „*Dit alles*" *sprak hij, „vreest mijn wetten"*; soms een dubbele punt; b. v.: „*Neen!*" *nokt hij, „neen!" snikt hij: mijn adem vergaat.*"

Ook de ingelaschte naamwoorden, met welke men iemand aanspreekt, staan tusschen komma's; b. v.: *Ik weet het, Heer Koning, mijn klacht neemt gij aan* (Tollens). *Wat acht ge u, stervling, meer dan andren?* (Bilderdijk). Van der Palm plaatst doorgaans een uitroepingsteeken achter den vocatief: *Hoe gaat gij, jonge lieden! hoe gaat gij zoo vrolijk. Hoe is uw gelaat zoo helder en glinsterend, Vaders, Moeders! die met angst uwe zonen zaagt opgroeijen.*

III. Het *kommapunt (semicôlon)* scheidt de leden van den samengestelden zin, wanneer zij wegens het gewicht van hunnen inhoud min of meer zelfstandig, of van vrij grooten omvang zijn, en wel bepaaldelijk wanneer binnen dezelve reeds een of meer komma's voorkomen.

Voorbeelden der aanwending van het kommapunt.

1. *Nevenschikkende zinsverbinding.*

1) *a. Aaneenschakelende zinsverbinding: Nog rijk en machtig was dat Vaderland, toen hij het moest verlaten; verarmd en uitgeput vindt hij het weder* (v. d. Palm). *Niemand zou hare onfeilbaarheid erkennen, zelfs niet hare achtbaarheid eerbiedigen; de echte kunstenaar zou weigeren voor haar te verschijnen; of indien hij de zwakheid had, om haar oordeel in te roepen, hij zou wel de kroon uit hare hand aannemen, maar nimmer zich aan haar doemvonnis onderwerpen; en het eerste,*

www.libtool.com.cn

hetwelk zijn beleedigd eergevoel hem zou ingeven, zouden deze woorden zijn: ik beroep mij op de nakomelingschap (dezelfde). *Hy voedstert wetenschap, en zucht voor 't goede en schoone; Weert, wat de ziel verlage en 's Hoogsten Wijsheid hone; Leert ons 't bestuur van 't kroost* enz. (Bilderd.). *Laaf, voed, versterk uw ziel door kennis van de Waarheid; Verhelder uw verstand door immer zuivrer klaarheid; Strekk' alles, alles, u tot leering, leiding, baak; En hecht uw hart aan geen dan 't echte zielvermaak* (dezelfde). *Zou het zwaard verteren; zou de pest woeden; zou de booswicht zich in purper kleeden, en de ongeveinsde Godsvrucht in kluis of kerker tranen storten?* (Borger). *Want nu had de Heer groote dingen aan haar gedaan; nu had hij den vernederden staat Zijner dienstmaagd met een genadig oog aangezien; nu zouden haar prijzen en zalig spreken alle de geslachten, haar, die de gezegende was en hoogstbegenadigde onder de vrouwen* (dezelfde). *Men hort met de lansen verwoed op elkaâr; Trompet en cymbalen verdoven 't misbaar* (Bilderd.). — Ook samengetrokken aaneengeschakelde zinnen kunnen door kommapunten gescheiden worden; b. v.: *Zij gaven breed op van de magt hunnes Konings; van de onmogelijkheid om hem wederstand te bieden; van het verschrikkelijk lot, dat Jeruzalems ingezetenen bedreigde, zoo zij niet vrijwillig zich overgaven; en van de zachtmoedigheid, waarmeê zij behandeld zouden worden, zoo zij zonder tegenstand zich onderwierpen* (van der Palm). *Niet om te verwoesten komen wij, maar om op te bouwen; om orde, rust en volksgeluk te herstellen* (dezelfde). *Leert ons 't bestuur van 't kroost; het ongeluk weêrstaan; De neiging zuivren* (Bilderd.). *Het reedlijk dier, de mensch, zoo nietig, zoo verheven, Bestaat uit lijf en ziel, wier band is 't aardsche leven; 't Een stoflijk; de andre, geest* (dezelfde). *Groote God, hoe vele stemmen schijnen zich tegen uwe opperheerschappij te verheffen; uwe wijsheid, uwe goedheid, uwe voorzienigheid, te bedillen, te loochenen; en ons kinderlijk toeverzigt op uwe vaderlijke zorge te bespotten!* (Borger). — Wanneer twee enger verbonden aaneengeschakelde en door een komma gescheiden

www.libtool.com.cn

zinnen met een tweetal andere dergelijke zinnen één geheel vormen, worden de groepen door het kommapunt gescheiden; b. v.: *Te voren rijk en machtig, nu arm en veracht; te voren gelukkig vader, nu van al zijne kinderen beroofd; te voren bloeijend in gezondheid en krachten, nu aangetast door eene ziekte* enz. (v. d. Palm). *Is dan dat monster, met een vriendelijke grijns voor het verradersch aangezigt; glad en vleijend van tong, ruw en onmenschelijk van hart; de éene hand broederlijk uitgestrekt, de andere van dolk en gif voorzien; listig, indringend, onverzadelijk naar goud en magt; is dat monster, 't welk men staatkunde der hoven noemde, te gelijk met hare verfoeijelijke zuster, de woeste dwingelandij, naar den afgrond gevaren!* (dezelfde).

b. Ook *nevengeschikte afhankelijke* zinnen van vrij grooten omvang worden door het kommapunt gescheiden. B. v.: *Als of het oordeel der nakomelingschap te hoog door mij wierd opgevijzeld; als of ik aan het levende geslacht alle roeping ontzeide, om de verdiensten zijner tijdgenooten te schatten* (van der Palm). *Als wij de dooden, die in den Heer sterven, zalig hooren noemen, van nu aan; — als wij lezen, dat aan de gestorvenen het Euangelium is verkondigd* enz. (Borger). *Opdat Europa herleve; opdat veiligheid en welvaart op de verwoeste velden en ontvolkte zeeën terugkeere; opdat het zwaard in de schede ruste* (v. d. Palm). *Heldere verstanden, wier juist en wikkend oordeel, wier vaste en fijne smaak het onvergankelijk schoon terstond weten te kennen; wier lof en toejuiching eene onfeilbare voorspelling zijn van de uitspraak der latere eeuwen* (dezelfde).

2) *Tegenstellende zinsverbinding.*

Wanneer de leden eener tegenstellende zinsverbinding niet zoo eng verbonden, en niet zoo klein van omvang zijn, als bij de voorbeelden, bovon, II. 2. 1). *b.*, dan worden zij door een kommapunt gescheiden. B. v.: *Doch ik noem het verkeerdelijk kunst van overreden; kunst van vervoeren moest het veeleer heeten* (v. d. Palm). *Eeuwen zijn heengevloden over uw stof; Staten en Rijken zijn gevallen; marmer en arduin zijn verbrijzeld;*

www.libtool.com.cn

maar uw werk is overgebleven (dezelfde). *Niet aan de smarte, die de Heer ons aandoet, heeft Hij lust; maar liefde is de bron, en de zaligheid onzer zielen het einde zijner beproevingen* (Borger). *De neiging strekt tot goed; doch, uit natuur kortzichtig, Vereischt ze een wijs bestuur* (Bilderdijk).

3) *Oorzakelijke zinsverbinding.*

Volgens het boven, II. 2. 1). *c.* gezegde, worden de leden van zulk eene zinsverbinding gewoonlijk door een kommapunt gescheiden. B. v.: *Deze verleidende rede was daarenboven vol van Godslastering; want Jehova werd daarin gelijk gesteld met de nietige en magtelooze Goden der Heidensche volken* (van der Palm). *Niet, dat ik deze kunstenarijen aan Cicero als misdrijven wil ten laste leggen; want zij werden, in zijnen tijd, en daarna, als de ware geheimen der overredens-kunst opgevijzeld* (dezelfde). *De geboorte van het kind, door hemel- en aardbewoners bezongen en aangebeden, voert hare moederlijke blijdschap ten top; want nu had de Heer groote dingen aan haar gedaan* (Borger). *De waarheid naakt te zien vereischt een sterk gezicht; ze is gloeiender in 't oog dan 't gloeiendst zonnelicht* (Bilderd.). *In haar is 't zelfbestuur, voor beiden, opgesloten; Zy heersche als waardigste der aardsche tochtgenooten* (dezelfde).

Aanm. Niet zelden vindt men voor den redengevenden zin, die met *want* aanvangt een dubbel punt. Dit komt daar te pas, waar men duidelijk wil doen uitkomen, dat het volgende den grond van het in 't voorgaande beweerde inhoudt. Zie beneden IV. 1.

2. *Onderschikkende zinsverbinding.*

Ook de hoofdzin wordt veelal door een kommapunt van zijn afhankelijken zin gescheiden, wanneer beide van grooten omvang zijn. B. v.: *Doch niet altijd gaan roem en verdienste hand aan hand; gelijk niet altijd de bekoorlijke maagd aan den mannelijk schoonen en fieren jongeling gepaard wordt* (v. d. Palm). *Wij willen geen overwigt van onze heerschappij, maar evenwigt der krachten, opdat Europa herleve* enz. (dezelfde). *Gelijk er in alle tijden vernuften kunnen ontstaan, die hunne voortbrengselen aan de onsterfelijkheid wijden; zoo ontbreekt het ook gee-*

www.libtool.com.cn

nen leeftijd aan heldere verstanden enz. (dezelfde). *Maar als ik mijn oog sla op de naauwbeperkte grenzen des Christendoms, op die millioenen en millioenen, die nog rond dwalen in een land der schaduwe des doods, en dien naam, in welken ons alleen de zaligheid wordt toegezegd, nog nimmer gehoord hebben; hoe kan dan het geloof aan eene bijzondere Openbaring met de ondervinding eener algemeene goedheid in overeenstemming worden gebragt?* (dezelfde). *Vereischt het nut der ziel dat soms het lichaam lij; Vast, waak, en tem het vleesch daar 't staat naar dwinglandy* (Bilderdijk).

IV. Het *dubbele punt (colon)* wordt gebezigd:

1. Vóór zinnen of zinleden, die iets vermelden, hetwelk ter opheldering of verklaring van het te voren gezegde dienen moet. B. v.: *In dien zelfden nacht sloeg een Engel in het Assyrische leger honderd vijf en tachtig duizend man: hetzij wij dat getal moeten houden voor de sterkte der gansche legermagt* enz. (v. d. Palm). *Ik zal niet spreken van het dankbaar gevoel voor Gods Vaderlijke gunst, aan ons betoond, het eerste voorbeding der duurzaamheid van Gods zegeningen: ik weet, dat het aan het hart van geen' mijner Hoorders, vooral niet in deze dagen, vreemd is* (dezelfde). *Hij heeft reeds geene bondgenooten meer: wat slechts kon heeft zijne boeijen afgeworpen* (dezelfde). *Het gezang der liefde is dus wederom het gezang der gevaren, en der stoutmoedigheid om ze te overwinnen: met den lof der schoonheid vermengt zich de lof der dapperheid* (dezelfde). *De tent van Hatem was van honderd poorten voorzien: dezelfde behoeftige vertoonde zich op éénen dag aan die allen, en, schoon gereedelijk herkend, ontving hij honderd aalmoezen* (dezelfde). *En zelfs hiertoe bepaalt zich het hooggestemde en kolossale niet, dat deze natie kenmerkt: ook hunne taal is een reusachtig gevaarte* (dezelfde). *Maar neen: hij alleen, die zijne oogen sluit voor de inrigtingen der natuur, der maatschappij, en des ganschen menschelijken geslachts, hij alleen kan van eene gelijkheid spreken, welker bestaan slechts een droom en hersenschim is* (Borger). *Zes vlinders zijn er in een hoek van 't hart*

www.libtool.com.cn

gezeten: 't Is drift tot heil, tot schoon, tot onbeduidend weten, En deernis, kindermin, en weêrvergeldingszucht. Zy broeden wormen uit, straks vliegende in de lucht: Die zijn begeerlijkheên enz. (Bilderd.). *Beproef des, stervling; geef geen plaats aan de achteloosheid, En spoor met daaglijksche ernst het broeinest na der boosheid: 't Is de aandacht, onvermoeid en op uw hart gericht, Die beter kennis geeft dan 't bloot verstandlijk licht* (dezelfde). *Neen, 'k delf met Socrates dan liever in mijn hart: Dit tuigt my wat het zij, dat me immer houdt verward* (dezelfde). Bijzonder uit deze laatste twee voorbeelden blijkt, hoe de zin, die door vermelding van den grond van het beweren ter verklaring en opheldering van het beweerde strekt, door een dubbel punt wordt voorafgegaan. Men zou hier het voegwoord *want* kunnen invullen even als in: *Wees kalm Elpine: Uw lot verandert* (Bilderd.). Geen wonder dus, dat dit voegwoord vaak door een dubbel punt wordt voorafgegaan: *Wat hem overkwam had hij zekerlijk verdiend: want God kon geen onregt doen!* (v. d. Palm). *Doch toen de Assyrier dezen buit in zijne magt had, openbaarde zich zijne trouweloosheid: want hij zette evenwel zijnen togt voort* (dezelfde).

Wanneer achter *dat is* of *te weten* eene uitvoerige verklaring komt, doet men ze ook door een dubbel punt voorafgaan. B. v.: *Schoon er, gelijk wij zeiden, tusschen leven en dood eene verbazende gaping is, die door geen verschijnsel der zinnenwereld kan worden aangevuld, dat is: schoon er een oneindig onderscheid is tusschen den slaap der natuur en den slaap des ligchaams* enz. (Borger). *Wie, die de Schriften des Nieuwen Verbonds met eenige oplettendheid gelezen, of slechts een vlugtig oog op de geschiedenis des Christendoms heeft geslagen, wie weet niet, dat wij een aanmerkelijk deel onzer verlichte Godsdienstkennis aan deze soort van twisten verschuldigd zijn? De tegenspraak der Joden en hunne gehechtheid aan Mozes bevelen gaf Paulus gelegenheid om onze Christelijke vrijheid in een duidelijk daglicht te plaatsen: door tegenspraak en dwaling is de leer des kruises, tot vergeving der zonden opgehelderd: door*

www.libtool.com.cn

tegenspraak en dwaling kennen wij den persoon en de natuur van den goddelijken Stichter des Christendoms: door tegenspraak enz. (Borger): hier wordt achter *verschuldigd zijn* een *te weten* verstaan, en er staat slechts daarom geen dubbele punt, omdat er een vraagteeken diende te staan; doch de nevengeschikte zinnen, die telkens met *door tegenspraak* aanvangen, heeft de Schrijver door een dubbel punt laten voorafgaan. Vóór opsommingen van onder één begrip vervatte bijzonderheden staat bij gevolg een dubbel punt, bij voorb.: *Nederland heeft de volgende Provinciën: Noord-Brabant, Gelderland* enz. *De natuur leert ons: dat wij het voorwerp zijn eener verzorgende en waakzame Voorzienigheid; en dat het lijden, dat ons overkomt, ons nimmer in dat geloof moet doen wankelen* (Borger). Desgelijks kan men, waar eene uitdrukking het te voren opgenoemde samenvat, vóór dezelve een dubbel punt aanwenden: *De gunst der Grooten, de bescherming der Machtigen, de neiging des volks, de liefde der bijzondere personen: alles is wisselvallig. — Eene dichtkunst, die mij oogen geeft om de Schepping en mij zelven te zien, haar uit het rechte oogpunt te beschouwen, overal liefde, wijsheid en almacht op te merken: zulk eene poezij is heilig en edel. — Dat men de eer van God niet kon redden, zonder den ongelukkigen mensch te bezwaren; noch de regtvaardigheid des Oppersten Bestuurders handhaven, zonder eene onbesproken menschelijke deugd in verdenking te brengen, ja te belasteren: hiertegen verhief zich zijn gevoel* (v. d. Palm). Of vóór een substantief, dat als appositie aan eenen volzin wordt toegevoegd: *Geen wonder — dat hy — ronduit verklaarde, dat men vrede hebben kon, wanneer men dien, gelijk hy meende het geval te zijn, van beide zijden ernstig begeerde: woorden, die hem later ten kwade werden geduid* (J. van Lennep). *Dies klaagd' hy, ten naasten daaghe der Majestraat, dat de burghery naa hem omzagh: een bitter loon zijner oprechtigheid* (Hooft). Ook het antwoord op eene vraag kan geschiktelijk een dubbel punt vóór zich bekomen: alleenlijk verbiedt het vraagteeken, hetwelk onmiddellijk achter de vraag staat, het dubbele punt aan te wen-

www.libtool.com.cn

den; bestaat echter het antwoord uit meer dan éénen term, dan kan het dubbele punt voor den volgenden term te staan komen, b. v.: *Wat is de prooi, die wij hem (den dood) achterlaten? Eene tente, wier enge ruimte haren goddelijken bewoner zoo dikwijls doet zuchten: eene tente, opgeslagen in de woestijn dezer wereld op onze reis naar het hemelsch land der belofte: eene tente* enz. (Borger). *Wat middel is er ter bestrijding van deze beginsels, en hand over hand toenemende heerschappij der zonde? De onderlinge bijeenkomsten, waar het zorgeloos hart zoo heilzaam gewond en de snaren onzer menschheid zoo krachtig geroerd worden: de onderlinge bijeenkomsten, waar ons godsdienstig gevoel door de statige Godsvereering in eenen statigen tempel week op week wordt aangewakkerd en verlevendigd: de onderlinge bijeenkomsten* enz. (dezelfde).

2. Waar de Schrijver of Redenaar de eigen woorden, door iemand gesproken of in een geschrift vervat, vermeldt, staat een dubbel punt vóór dezelve, als het ware ter waarschuwing van den lezer. B. v.: *Dan roept het hart in angst: „Ach, dat er uitstel waar"* (Bilderd.). *Doch gij vraagt misschien: waardoor onderscheidt zich dan het oordeel des nageslachts van dat der levenden over hunne tijdgenooten?* (v. d. Palm). *Het eerste, hetwelk zijn beleedigd eergevoel hem zou ingeven, zouden deze woorden zijn: ik beroep mij op de nakomelingschap!* (dezelfde). *Wat daar binnen in hem sprak: gij lijdt onschuldig — dat liet zich niet wegredeneren* (dezelfde). *Men vraagt, waarom in het geschil tusschen Job en zijne vrienden, de leer der onsterfelijkheid niet wordt aangeroerd? en men antwoordt onbedachtelijk: omdat zij hun onbekend was! Ware het niet redelijker te zeggen: omdat zij, naar de denkwijs dier tijden, bij hun geschil niet te pas kwam!* (dezelfde). *De vraag: kan de deugdzame ongelukkig zijn? wordt nu omgekeerd: kan iemand, die zóó ongelukkig is, deugdzaam geweest zijn? Het wordt de aandoenlijke vraag: of wij in dien rampzaligen lijder ook nog een huichelaar, een' schandelijken booswicht aanschouwen moeten!* (dezelfde): hier staat zelfs vóór de indirekte vraag een dubbele

www.libtool.com.cn

punt, omdat zij de waarde heeft eener direkte vraag. *Wij onderschrijven de treurige uitspraak van een' verlicht' Apostel: Wij hebben allen gezondigd* (Borger). *Hoort dit, trotsche stervelingen, die in uw hart zegt: mijn huis zal eeuwig staan* (dezelfde). *Al hoorende en zwijgende predikt gij elkander de treffende vermaning: hier beneden is het niet!* (dezelfde). Ook waar de woorden: *zegt hij, dus sprak hij*, en dergelijke te midden der aangehaalde woorden zelve staan, plaatst men een dubbel punt vóór de aangehaalde woorden. B. v.: *Een derde (Arabische dichter) — gebruikt eene persoonsverbeelding, bijkans zoo stout als zijne onderneming was: de dood, zegt hij, de dood zag het aan, en werd rood van schaamte!* (v. d. Palm). *Dat de booze in geluk en eere zou ten grave dalen; de brave in schande en jammer omkomen: neen! dus sprak men, dit kan de opperste Regeerder der wereld niet gedoogen!* (dezelfde). — Waar vóór de aangehaalde gesproken woorden geen dubbel punt kan staan, plaatse men dit leesteeken achter den ingelaschten zin *(dus sprak hij* of dergel.). *Neen, zegt de wijsgeer: dan eerst zal ik dit licht aanbidden* (Borger). Waar na de aangehaalde woorden de zin, in welken zij vervat zijn, nog niet ten einde is, plaatst Borger ook achter dezelve een dubbel punt. *Wee u, gij geveinsde, die in de kerk bidt: Onze Vader, die in de hemelen zijt: terwijl gij op maandag toont in uw harte te zeggen: daar is geen God, geen Vader in den hemel! — Vestigen wij ons oog op die zalige oorden, waar men vrijer ademt, en waar niemand zegt: ik ben ziek: o hoe dragelijk, hoe nietsbeduidend worden dan de krankheden des ligchaams. — Schoon Jezus hun tegen wil en dank ronduit moet verklaren: Lazarus is gestorven: het behoedmiddel tegen den al te diepen indruk, dien dit berigt op hunne gemoederen zou maken, ligt reeds in de woorden: ik ga henen, om hem uit den slaap op te wekken.*

Ook wanneer een enkel woord als de eigenlijke term wordt aangevoerd, plaatst men het dubbele punt vóór hetzelve. B. v.: *Vergunt mij althans de uitdrukking: godsdienstig gevoel: hier in dezen zin te bezigen* (Borger).

www.libtool.com.cn

Aanm. In bijzondere gevallen vindt men het dubbele punt aangewend in de volgende voorbeelden. *Ik zal derhalve slechts weinige en oppervlakkige aanmerkingen hierover in het midden brengen, en hen, die meer daarvan begeren te weten, tot hem (Cicero) zelven, aan het slot van zijnen Brutus, verwijzen: om mij thans bijzonderlijk tot ééne Redevoering te bepalen* (v. d. Palm): had de Schrijver hier een komma vóór den verkorten finalen zin geplaatst, het zou de schijn hebben, of deze zin tot het onmiddellijk voorafgaande behoorde. — *Immers in dit geval scheen hij slechts te dwalen: maar zich ter bevestiging eener leer, die blijkbaar valsch was, op eene hemelsche zending te beroepen, dit was lastering van Gods naam* (Borger): stond hier vóór *maar* een komma-punt, zoo zou het schijnen, alsof de tegenstelling niet bestond tusschen de begrippen *dwalen* en *lasteren*, maar tusschen *dwalen* en *zich beroepen*. — Twee tegengestelde zinleden scheidt Borger door het dubbele punt, in het volgende verband: *Dáár de kweekeling eener Vorstinne aan het prachtig hof des Egyptischen konings: hier een timmerman in het vergeten Nazareth. Dáár een magtig legerhoofd en aanvoerder van meer dan een half milliven strijdbare mannen: hier een leeraar van twaalf visschers.*

V. De *gedachtestreep* wordt aangewend om eene *ongewone pauze* in de rede aan te duiden, ter spanning van de aandacht des hoorders gebezigd, of door het bewogen gevoel des sprekers veroorzaakt.

Dus komt zij te pas:

1. Wanneer de gedachte, na het zoo even vermelde, iets bevreemdends en verrasschends heeft. B. v.: *Judas Iscarioth verkoopt zijnen Heer, stelt zich aan het hoofd der bende, die Jezus vangen zoude; Jezus spreekt hem aan op den toon der onschuld: „Judas heb ik dat aan u verdiend? verraadt gij alzoo den Zoon des menschen"? — en de verrader zwijgt. — Het Sanhedrin beweegt hemel en aarde, om getuigenissen tegen den gevangene in te winnen; op een' leugenschijn van schuld slaat de Hoogepriester de hand aan zijn gewaad en scheurt het aan stukken; en de man, die drie jaren lang het gedrag des Heilands bespied had, die de schuld van Jezus had kunnen openbaar maken, Judas Iscarioth ziet de verlegenheid der vergadering — en zwijgt* (Borger). *Een vloot wordt toegerust, om over de baren — neen! om over velden en akkers Leyden te komen spijzigen!* (v. d. Palm). *'k Verwijt u niets, maar — vlied me* (Bilderd.). Bilderdijk gebruikt een komma, waar beter een

www.libtool.com.cn

gedachtestreep stond in: *De wraak in 't hart te kweken, Is, op zijn eigen hart eens anders misdrijf wreken.*

2. Wanneer de levendigheid der voorstelling of des gevoels eene afwijking in de geleidelijke volgorde der zinnen of der woorden medebrengt. B. v.: *Zou de gedachte aan Gods regtvaardigheid en heiligheid een droom zijn? — vragen wij het rede en geweten en Heilige Schrift en onze ondervinding!* (Borger). *Neemt weg de schilderijen, en behangt de wanden dezer zaal met veelkleurige, smaakvol geschakeerde festonnen; verrijkt haar met sierlijk loof en bloemen-vasen — het is geen Gehoorzaal meer, het is een Feestzaal geworden, waar alles vreugde en genot inboezemt* (v. d. Palm). *Een middeltjen — ge kost het zoo omspannen* (Bilderd.). *Beschouwt hij zich op zich zelven, tast hij in zijn' eigen' boezem, — God zij dien man genadig! — Welk een tooneel van zedelijke wanorde! Wat al zwakke plaatsen in dat hart* (Borger).

3. Wanneer de ontroering des gemoeds den spreker verbiedt koelzinnig voort te gaan en hij dus zijne rede even afbreekt. B. v.: *En nu — daar stevent de vloot het lafhartig verlaten Lammen voorbij; daar ... God! is het mogelijk? ... daar komt zij Leyden binnen, en straks weêrgalmt het kerkgewelf van het gejuich: Leyden is gered!* (van der Palm). *Om eeuwig de uwe — ja, voor eeuwig u te zijn* (Bilderd.). *Zoo roept ze al snikkende uit, geeft allen weêrstand op, En — de onverwinbre Min voert zijn' triomf in top!* (dezelfde). *Ach, had des Hoogsten gunst u daartoe uitgelezen, Om Heiland van Elpine, en — haar Gemaal te wezen* (dezelfde).

4. Wanneer de spreker den volzin niet ten einde brengt, en zich 't zij door de kieschheid genoopt vindt een andere uitdrukking te bezigen, 't zij door zijn bewogen gemoed gedwongen een anderen toon aan te slaan. In dit geval wendt men meestal eenige punten (...) in plaats van de gedachtestreep aan. B. v.: *Dat deze nieuwe Gehoorzaal getuige zij van uwe onbepaalde leergierigheid; en daarbij van uwe bescheidenheid, van uwe zucht tot betamelijkheid en orde! van uwe .... doch*

www.libtool.com.cn

wat behoeve ik te wenschen, waarvoor uwe beschaving, uwe zeden en opvoeding ten waarborg verstrekken? (v. d. Palm). *Ik zal van geene bijzondere rampspoeden gewagen, zelfs niet van den nooit vergeetbaren, die u, o Leyden! vóór zeventien jaren, in rouw en jammer dompelde! toen, door de roekeloosheid van éénen, uwe stad tot een schouwspel der akeligste verwoesting werd; toen ... maar neen! ik zal geen tafereel malen* (dezelfde). *Haast zal de onkuische dans ... Uw oog reeds vangt haar aan, En 't hart in 't hupplend oog verbiedt mij voort te gaan* (Bild.). *En moet de hemel hier een' tweeden opstand zien Die de Almacht naar de kroon ... Wat zegge ik, die misschien Geheel het menschdom, in dien gruwelbond begrepen, In 't eindeloos verderf onredbaar meê zal sleepen!* (dezelfde).

Aanm. Hetzelfde teeken (—) wordt ook tot andere einden aangewend. Te weten, wanneer de Schrijver tot eene andere orde van gedachten of feiten overgaat. Bij voorbeeld: *Het offer is verricht. — Gij ook, Sethietsche schoonen, Omgingt het in den rei* (Bilderdijk). Of wanneer hij eene pauze noodig acht, vóór hij aan het vermelden gaat der bijzonderheden van een aangekondigd onderwerp: *Nu was de dolle Krijg ontketend. — Kaïns Neven, Eerst zenuwloos van schrik, en westwaart heengedreven, Vergaderden ter wraak* (Bilderdijk). Of wanneer hij op eene uitvoerige vermelding van bijzonderheden terugwijst, en aanvangt met een: — *Zoodanig waren de grondstellingen der Stoicijnen. — Zoo sprak Pericles*, en dergelijke. Eindelijk ook, bij de vermelding van een gesprek, tusschen de woorden der verschillende sprekers, bij voorbeeld: *Wat aakligs brengt gij meê van ons bedreigde strand? — Ik keer van 't Landgebergt', ó Morna* (Bilderdijk). — Veelal wordt ook in plaats van de teekens der parenthesis een gedachtestreep vóór en eene achter den ingelaschten zin gebezigd. Bij voorbeeld: *Met welk een oog, — en mag ik van den Grooten en Oneindigen dit woord gebruiken, — met welk eene belangstelling, denkt gij, zal God ons beschouwen* (Borger). *Want zie, Parijs lag op den weg, En — laat eens zien, dat ik niet kwalijk zeg! — Zoo ongeveer ter halfweg Romen* (Bilderdijk).

VI. Om eenen ingelaschten zin van de leden van den zin, waarin hij vervat is, af te zonderen, bedient men zich van de zoogenaamde *haakjes*, op deze wijze: *Geliefde (zegt hij), neen!*

www.libtool.com.cn

'k Heb met uwe volgelingen
Meê het dorre strand geploegd
('k Wilde meê de Waarheid dwingen),
En in 't harde juk gezwoegd (Bilderd.).

De ingelaschte zin kan elliptisch zijn, b. v.: *Gij hebt (in 't voorbijgaan gezegd) mij nog niet eens genoegzaam bewezen* enz. hier worden bij den ingelaschten zin de woorden *het zij* gedacht.

Aanm. Een enkel woord ter verklaring ingelascht wordt mede tusschen twee haakjes geplaatst, bij voorb.: *Hij (de president) was van meening.* — Soms vindt men de haakjes aangewend, waar de zin eigenlijk geen ingelaschte zin is, b. v.: *Nu stijgt hy, door den arm eens legerhoofds gesteund, (Als ware 't van een throon of hoogen staatsiewagen,) Den schouder staatlijk af* (Bilderdijk): de zin: *als ware 't* enz. is een tusschenzin en geen bloot ingeschoven zin, daar hij door middel eens voegwoords in het zinverband ingrijpt. — Zoo even (V. Aanm.) hebben wij gezegd, dat doorgaans twee gedachtestrepen in plaats van twee haakjes gebezigd worden. Ook kunnen twee komma's volstaan, om den ingelaschten zin af te zonderen, zoodra hij van kleinen omvang is, b. v.: *Geliefde, zegt hij, neen!* — Daar de ingelaschte zin buiten alle syntaktisch verband tot het voorgaande en het volgende staat, en de haakjes of gedachtestrepen hem genoegzaam afzonderen, zoo plaatse men aan den aanvang of het einde van denzelven binnen de haakjes geenerlei leesteeken; achter het laatste haakje plaatse men, des gevorderd, het leesteeken, hetwelk het verband der woorden, die de parenthesis volgen, tot die, welke dezelve voorafgaan, moet aanwijzen. In het zoo even aangehaalde voorbeeld uit Bilderdijk wordt deze regel echter niet gevolgd.

VII. De *aanhalingsteekens* dienen om de woorden aan te duiden, die, door iemand gesproken of uit een geschrift aangehaald, in den text worden ingelascht. Men plaatst ze vóór de aangehaalde woorden onder aan den regel of op gelijke hoogte met de letters, doch na dezelve boven aan den regel op deze wijze: *„Hij heeft ook kinderen"*, *zegt zij*, *„hij zal zich over uw lot erbarmen"* (v. d. Palm). *Hij gaat naar haar toe, en zegt: „Sta op, ongelukkige! rigt op het grijze hoofd!"* (dezelfde). *Ze ontzet. „Gerechte God!" dus roept ze* (Bilderd.). Zijn de aangehaalde of als door eenen persoon gesproken opgegeven woorden uitgebreid, zoo plaatst men doorgaans vóór

www.libtool.com.cn

elken regel deze teekens: *Dit doet dan ook den ouden Talthybius uitroepen: „Goden! is het waar, dat gij der menschen lot „bestuurt? Is dat Hecuba, de gelukkigste der vrouwen, de aan„gebeden koningin!"* (v. d. Palm).

„Smoor uw boezemsmarte,
„Wees kalm, Elpine: uw lot verandert. Wees gedwee,
„Ik waak, ik zweve om u: ik, oorzaak van uw wee"
(Bilderdijk).

VIII. Het *vraagteeken* staat achter elke *rechtstreeksche* vraag. B. v.: *Nog rilt de Maartsche koude ons door de leden; nog, dunkt ons, zijn vloed en vliet met vaste ijsschotsen bedekt, en wij vragen elkander: zal het altijd winter blijven?* (v. d. Palm). *Hoe kan het geloof aan eene bijzondere Openbaring met de ondervinding eener algemeene goedheid in overeenstemming worden gebragt?* (Borger). Ook wanneer op den vragenden hoofdzin een afhankelijke zin volgt, plaatst men het vraagteeken achter denzelven: *Ziet gij niet, hoe op eenmaal de natuur zich tooit met lentegroen en bloesems?* (v. d. Palm). *Hoe kan de hand, die voor alle de inwoners der aarde het licht der zon ontstak, de fakkel eener Openbaring doen branden, wier stralen slechts het kleinst gedeelte des menschdoms zouden verlichten?* (Borger). Zelfs wanneer meer dan een bepalende zin op den vragenden hoofdzin volgt, en zich de vragende toon al meer en meer verloor: *Maar wat, zoo wij het niet willen? Zoo wij of in deze kennis geen belang stelden en er nimmer ons op toeleiden; of zelfs er behagen in schepten, om ons zelven te miskennen, om ons te misleiden, en als met open oogen te bedriegen?* (van der Palm). Vervalt echter de vragende toon geheel, alsdan verwaarloost men beter het vraagteeken: *Vreest gij niet meer geweldig, moorddadig te worden weggesleept, om voor de slavernij van Europa uw dierbaar bloed te storten!* (v. d. Palm). Heeft de vragende zin de woordorde van den stelligen zin, zoo is het vraagteeken te meer noodig, b. v.: *En wy, in ijdle woede, Wy laten huis en have en telgen zonder hoede?* (Bilderdijk). —

www.libtool.com.cn

Verkeerd is het een vraagteeken achter eene indirekte vraag te plaatsen, als in deze voorbeelden: *Het moet velen in den eersten opslag vreemd voorkomen, waarom Jezus de uitbreiding van zijnen Godsdienst aan anderen hebbe overgelaten, en vooral, waarom hij niet zelf de pen hebbe opgevat, om zijne eigene leer en leven te beschrijven?* (Borger). *Men vraagt, waarom in het geschil tusschen Job en zijne vrienden, de leer der onsterfelijkheid niet wordt aangeroerd?* (v. d. Palm). — Zijn nevengeschikte vragende zinnen samengetrokken, zoo volstaat het vraagteeken achter den laatsten, b. v.: *Zal de staatkunde hier niet haar listige rol gaan spelen, de twist haren wreeden fakkel zwaaijen?* (v. d. Palm). — Ook na een enkel vraagwoord dient het vraagteeken te staan, wanneer dat vraagwoord elliptisch een geheelen vragenden zin vervangt, b. v.: *Hoe? met zulke zuivere begrippen van een heilig Opperwezen — zou men zich nogtans bestemd hebben gerekend, om gelijk de dieren te vergaan?* (v. d. Palm). *Wij weten, dat wij sterven moeten, maar wanneer? en op welke wijze? dat weten wij niet.*

IX. Het *uitroepingsteeken* wordt achter zulke zinnen of woorden geplaatst, die een gevoel of een begeeren te kennen geven. Aldus:

1. achter *tusschenwerpsels: Ach! Helaas!* enz. *Zy glimlacht, maar ach! Een traantjen van weemoed breekt door by dien lach* (Bilderdijk). *Doch helaas! Die zoete droom verdwijnt op 't bruischend stormgeraas* (dezelfde). *O! het is eene jammerlijke afdwaling van het menschelijk verstand, aan God noch Voorzienigheid te willen gelooven* (Borger). *Daar zag zij, och arme! daar vond zij, helaas! Nog rookend, nog lillend, zijn hart in de vaas* (Tollens). Ook na geluidnabootsingen plaatst men een uitroepingsteeken: *Hopheisa! toen sprong zij, toen zong zij zoo luid* (Tollens). Strekt zich de toon des gevoels over den geheelen zin uit, aan welks hoofd het tusschenwerpsel staat, dan staat het uitroepingsteeken achter den zin, en achter het tusschenwerpsel staat een komma of wel mede een uitroepingsteeken: *Helaas, wat is ons lot, aan huis en haard*

www.libtool.com.cn

gebannen! (Bilderdijk). *Helaas! hy is bezweken!* (dezelfde). *O! wij benijden hem niet!* (v. d. Palm).

2. Na naamwoorden *in den vocatief.* Bij voorbeeld: *Zijt gij het, Toskars spruit, gy, tederste aller schoonen!* (Bilderd.). *Ook wij, Toehoorders! wij deelen nog, na tweehonderd vijftig jaren, in dat zelfde zaligend gevoel* (v. d. Palm). *Dat is uwe gunst, ô Goddelijke Albestuurder!* (dezelfde). *Rijs (sprak hy), Veldheer!* (Bilderd.). *Hope der heerlijkheid! gij verruimt dien engen weg naar de hemelstad* (Borger).

Aanm. De vocatief, met welken men in eenen brief of bedaarde toespraak iemand noemt, heeft geen uitroepingsteeken van noode: hier kan een komma volstaan: *Ik heb, waarde broeder, met genoegen vernomen, dat gij in staat zijt, mijn wensch te voldoen.* Evenwel plaatst men gewoonlijk dat teeken achter den vocatief aan het hoofd van een brief of van een aan iemand gericht opstel: *Waarde Ouders! Lieve Lezer!* Sommige Schrijvers plaatsen ook wel eens het uitroepingsteeken achter de steeds met nadruk uitgesproken bijwoorden *ja* en *neen*, b. v.: *Neen! gevaar en krijg bestormden u van alle kanten* (v. d. Palm). *Ja! wij kunnen van alles weten* (dezelfde).

3. Na *wenschende en begeerende zinnen.* Bij voorbeeld: *U zij op dezen feestelijken dag de stamelende dank onzer lippen, de vurige dank onzer harten toegebragt!* (v. d. Palm). *Hij, de Vader van onzer Vaderen kinderen, zie ook in gunst, op ons van boven!* (dezelfde). *De Koning leve! — Maak slechts u-zelv', maak my aan uwen dood niet schuldig!* (Bilderd.). *Plukt voor 's Dichters kruin geen loveren; Duikt geen parels uit het diep!* (dezelfde). *Zwijgt! of leert uw cythersnaren Met Alcéus grootheid paren En met Saffoos teder schoon!* (dezelfde). *Terug, mijn eenigste! Keer weder tot u-zelv'!* (dezelfde). *Te wapen! in 't geweer, rechtschapen Heldenzielen!* (dezelfde). *Koomt, wreken we ons gezag, ons bloed; of eer, verweeren We ons recht!* (dezelfde). *Laat deze schijnredenering ons niet bedriegen!* (Borger). Volgt op den begeerenden zin een vocatief, zoo kan het uitroepingsteeken achter dezen laatsten volstaan: *Verhef u vrij op den adel uwer stichting, Leydens Hoogeschool!*

Aanm. Begeerende zinnen, die zonder bijzonderen nadruk en op bedaarden toon dienen uitgesproken te worden, hebben geen uitroepingsteeken van noode: b. v.: *Kom, bid ik u, spoedig terug, zeide hij.*

www.libtool.com.cn

4. Na allerlei zinnen, die *verbazing*, *bewondering*, *vreugde*, *smart* en andere gemoedsbewegingen te kennen geven. B. v.: *Alsof men anderen kon leeren kennen, zonder van zich zelf te beginnen!* (v. d. Palm). *Mijn broeders, welk bestaan!* (Bild.). *Het koeltjen — kuste Elpines wang en boezem onder 't weenen. Vergeefs! Die boezem voelt der wroeging felsten prang* (dezelfde). *U (sterflijke), in mijn arm, en zonder einde, mijn!* (dezelfde). *Dat was zalig! dat konden Engelen Gods u benijden!* (van der Palm). *God! is het mogelijk.... Leyden is gered!* (dezelfde). *Zijn Helden, in den strijd, beroemd door land en zee, Zijn vreeslijk in getal!* (Bilderd.). *Dichtkunst, ô wat is uw tooveren!* (dezelfde). Sluit zich een afhankelijke zin aan den zin aan, die eigenlijk het uitroepingsteeken vordert, alsdan staat dit teeken niettemin eerst achter dien afhankelijken zin: *Hoe vele slagtoffers raapte dikwijls de pest weg, eer de dag der verlossing aanbrak!* (Borger). *Hoe moet deze grondslag waggelen, als eenmaal de reden hare regten eischt, en aan het vooroordeel het oppergezag betwist!* (dezelfde).

www.libtool.com.cn

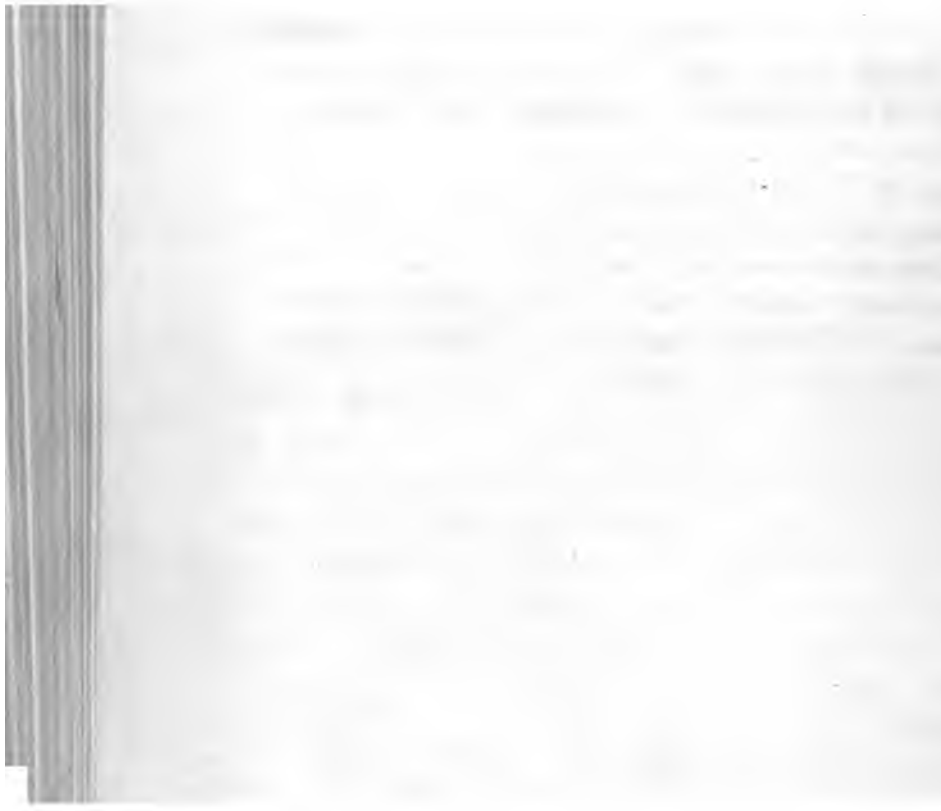

www.libtool.com.cn

NEDERLANDSCHE SPRAAKLEER

TEN GEBRUIKE

BIJ INRICHTINGEN VAN HOOGER ONDERWIJS.

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

NEDERLANDSCHE SPRAAKLEER

TEN GEBRUIKE
BIJ INRICHTINGEN VAN HOOGER ONDERWIJS,

DOOR

Dr. W. G. BRILL.

III^de^ DEEL.

STIJLLEER.

(RHETORICA. LETTERKUNDIGE ENCYCLOPAEDIE EN KRITIEK.)

Tweede vermeerderde Uitgave.

LEIDEN, E. J. BRILL.
1880.

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

STIJLLEER.

(RHETORICA. LETTERKUNDIGE ENCYCLOPAEDIE EN KRITIEK.)

TEN VERVOLGE VAN DE *NEDERLANDSCHE SPRAAKLEER*, TEN GEBRUIKE BIJ INRICHTINGEN VAN HOOGER ONDERWIJS,

DOOR

Dr. W. G. BRILL.

Tweede vermeerderde Uitgave.

LEIDEN, E. J. BRILL.
1880.

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

VOORREDE.

Bij het in het licht verschijnen van de tweede uitgave van dit Werk vraag ik mij af, waartoe het, bepaaldelijk na de invoering der nieuwe Wet op het Hooger Onderwijs, zal kunnen dienen. Het is ontstaan uit de vervulling der taak, die ik mij opgedragen heb gezien om, nevens de Nederlandsche taal, ook Stijlleer te onderwijzen. De *rhetorische Figuren* kwamen daarbij van zelf ter sprake, en hier was het noodig eene indeeling te vinden, gegrond op het wezen zelf, waarvan die Figuren eene uiting zijn. En bij het behandelen van de verschillende *Genres van Stijl*, dat is van de verschillende Vormen van letterkundige samenstelling, was het evenzeer noodzakelijk op degelijken en geenszins willekeurigen grondslag die bijna tallooze vormen te classificeeren. En hoe die verschillende Vormen naar hun ontstaan en verloop beter te beoordeelen; hoe de regelen, die zij volgen, beter te leeren kennen, dan door hunne wording in de geschiedenis, en de invloeden, die op hen gewerkt hebben, nategaan en uitéén te zetten?

Zietdaar wat ik in dit Werk gedaan heb, en zoo het zijn nut kan hebben, ja, voor den beschaafden mensch onmisbaar moet geacht worden, de beteekenis te kennen der verschillende letterkundige vormen en de namen der Schrijvers, Redenaars en Dichters, welke de verschillende eeuwen en natiën hebben opgeleverd, dan is het als geene onvruchtbare zaak aan te merken, dát te verrichten, wat ik in dit Werk getracht heb te leveren, te weten, die schoone Vormen en beroemde Namen voor de aandacht der Akademische Jongelingschap, als het ware, elk in hun gelid en onder hunne vlag voorbij te voeren.

Weldra treed ik af, en weldra ook zullen geene jongelieden dan die zeer weinigen, welke naar den graad van Doctor in de Nederlandsche Letteren dingen, gehouden zijn, zulke lessen, als waaruit dit Leerboek ontstaan is, te hooren. Doch dit hoop ik, dat, verplicht of onverplicht, de Akademische Jongelingschap, als van een noodwendig bestanddeel van

www.libtool.com.cn

het Hooger Onderwijs, van de Litteratuur der menschheid in één verband kennis zal bekomen.

Wat de verhouding van deze tweede uitgave tot de eerste aangaat, hier en daar heb ik de indeeling en de volgorde eenigszins gewijzigd; op veel plaatsen wat ontbrak, aangevuld, en menige verbetering in de uitdrukking aangebracht. Toch blijft het nog slechts eene handleiding voor de mondelinge voordracht van den leeraar, die de noodige nadere berichten omtrent de genoemde auteurs en hunne werken bij de namen en titels te voegen en aan het geheel leven bij te zetten heeft.

Dat de auteur van een werk als het hier geleverde, bij de tallooze bijzonderheden, die hier vermeld worden, zijn oordeel niet overal op omvattende eigen kennisneming gronden kon, bepaaldelijk waar die auteur zijnen tijd niet uitsluitend aan dit onderwerp kon wijden, het spreekt wel van zelf, — maar altijd behoeft zulks verontschuldiging.

Voorts ben ik getrouw gebleven aan den stelregel, in de vorige uitgave gevolgd, van geene levende landgenooten te noemen. Nog altijd ben ik van gevoelen, dat over tijdgenooten in het zelfde kleine land op den eenigszins apodictischen toon, welken zulk een leerboek medebrengt, hetzij tot blaam of tot lof te spreken, onbescheiden zijn zou.

Utrecht, 12 Juli, 1879. W. G. BRILL.

www.libtool.com.cn

INHOUD.

INLEIDING.

OVER HET WEZEN VAN DEN STIJL § 1—4. . . . . Bl. 1.

EERSTE BOEK.

OVER DE WIJZE, OP WELKE DE GEEST DES AUTEURS ZICH IN ZIJN VOORTBRENGSEL UITDRUKT (RHETORICA OF REDEKUNST). §. 5. . . . . Bl. 5.

EERSTE HOOFDSTUK. OVER DE ONEIGENLIJKE UITDRUKKINGEN OF TROPEN. De Metaphora §. 6. De Prosopopoïïa § 7. De Metonymia §. 8. De Synecdoche § 9. . . . . » 6.

TWEEDE HOOFDSTUK. OVER DE ONGEWONE CONSTRUCTIES EN VERRASSCHENDE ZEGSWIJZEN §. 10 en 11. De omzetting §. 12. De Ellipsis §. 13. De Pleonasmus §. 14. De Anaphora §. 15. De Epiphora §. 16. De Symploke §. 17. De Epanalepsis § 18. De Anadiplôsis §. 19. De Epizeuxis §. 20. De Synonymia §. 21. De Exergasia §. 22. De Klimax §. 23. De Antimetabole §. 24. De Paradiastole §. 25. De Antithesis §. 26. Het Oxymôron §. 27. De Ploke §. 28. » 9.

DERDE HOOFDSTUK. OVER DE BUITENGEWONE REDEVORMEN §. 29. *Eerste Groep* §. 30. De Anakoinôsis §. 31. Het Erotêma §. 32. De Paromologia §. 33. De Epitrope §. 34. De Prolepsis (Hypophora en Anthypophora) §. 35. *Tweede Groep* §. 36. De Diatypôsis §. 37. De Prosopopoïïa §. 38. De Eikôn §. 39. De Parabole §. 40. De Allegoria §. 41. De Symbole §. 42. *Derde Groep* §. 43. De Aporia §; 44. De Epanorthôsis §. 45. De Aposiopêsis §. 46. De Hyperbole §. 47. De Auxêsis en de Tapeinôsis §. 48. De Litotes §. 49. *Vierde Groep* §. 50. De Ironie §. 51. De Sarcasmus §. 52. De Diasyrmus §. 53. De Charientismus §. 54. De Asteïsmus §. 55. *Vijfde Groep* §. 56. De Mimêsis §. 57. De Ekphonêsis §. 58. De Apostrophe §. 59. . . . . » 24.

www.libtool.com.cn

TWEEDE BOEK.

OVER HET WEZEN EN DE VEREISCHTEN DER VERSCHILLENDE SOORTEN VAN STIJL (LETTERKUNDIGE ENCYCLOPAEDIE EN KRITIEK). §. 60 en 61. . . . . Bl. 39.

EERSTE AFDEELING. OVER DEN VERHALENDEN EN DEN BESCHRIJVENDEN STIJL (HET DIËGEMATISCHE GENRE).

EERSTE HOOFDSTUK. HISTORIOGRAPHIE bij de Grieken §. 62; bij de Romeinen §. 63; in de Middeleeuwen § 64; na de Renaissance bij de Italianen §. 65; bij de Nederlanders §. 66, 67, 68 en 69; bij de Franschen §. 70; bij de Engelschen en de Duitschers, en voorts over de historiographie in het algemeen. §. 70, 71 en 72. . . . . » 43.

TWEEDE HOOFDSTUK. NATUURBESCHRIJVING in het algemeen §. 73; bij enkele schrijvers §. 74. . . . . » 68.

TWEEDE AFDEELING. OVER DEN REDEKUNSTIG-GESCHIEDKUNDIGEN STIJL (HET RHETORICO-HISTORISCHE GENRE).

EERSTE HOOFDSTUK. GEDENKSCHRIFTEN §. 75; bij de Grieken §. 76; bij de Romeinen §. 77 en 78; bij de Franschen en in enkele voortbrengselen bij andere natiën §. 79 en 80. » 73.

TWEEDE HOOFDSTUK. BEKENTENISSEN. HET DAGBOEK §. 81; bij de Romeinen en bij nieuweren §. 82 en 83. . . . . » 82.

DERDE AFDEELING. OVER DEN STIJL VAN DEN REDENAAR (HET RHETORISCHE GENRE).

EERSTE HOOFDSTUK. REDENAARSKUNST §. 84; bij de Grieken §. 85; bij de Romeinen §. 86; in de middeleeuwen. Pamfletten. Parlementaire welsprekendheid §. 87; bij de Nederlanders § 88, 89 en 90. KANSELWELSPREKENDHEID §. 91. Evangelieverkondiging in de oudste tijden en in de middeleeuwen § 92 en 93; na de Hervorming, in de Nederlanden §. 94. . . . . » 86.

TWEEDE HOOFDSTUK. EPISTOLOGRAPHIE. Haar karakter. Kunstrijke brieven, bij Romeinen, Italianen, Franschen, Nederlanders. Anonyme brieven. Vertrouwelijke brieven §. 95. Brieven van vrouwen §. 96. . . . . » 114.

www.libtool.com.cn

VIERDE AFDEELING. Over den leerstijl (het didaktische genre). §. 97.

EERSTE ONDERAFDEELING. De Rhetorico-didaktische Soort.

EERSTE HOOFDSTUK. De rhetorico-didaktiek in proza, bij de Grieken en de Romeinen § 98. De Lijkrede en andere hoogere vormen van leerzame rede §. 99 en 100. De Verhandeling §. 101. Voorlezingen en Proeven (Essays) § 102. Humoristen. Spectatoriale vertoogen. Luimige Geschriften § 103 en 104. . . . . Bl. 121.

TWEEDE HOOFDSTUK. De rhetorico-didaktiek in poëzij. Staten- en Godsdienststichtende poëzij §. 105. Eigenlijke didaktische poëzij bij de Grieken. Politische Gedichten §. 106. Gnomen. Epigrammen. Skoliën. Philosophische Gedichten bij de Grieken § 107. Didaktische poëzij bij de Romeinen §. 108. Satiren, bij de Romeinen enz. §. 109. Leerdicht bij de Nederlanders. Liederen des tijds §. 110. . . . . » 134.

TWEEDE ONDERAFDEELING. De Poëtico-didaktische Soort. § 111.

EERSTE HOOFDSTUK. Mythische dichtingen. De Mythe §. 112. Het Sprookje §. 113. De Fabel bij de Indiërs § 114; bij de Grieken en de nieuweren §. 115. De dieranekdote §. 116. Wonderlijke verhalen met het doel om te hekelen of te leeren §. 117. . . . . » 150.

TWEEDE HOOFDSTUK. Natuurgetrouwe dichtingen. Emblematische Gedichten §. 118. De Parabel §. 119. De Allegorie §. 120. De oude Attische Comedie §. 121. De Platonische en de Aristotelische Dialoog §. 122. Kritiek in briefvorm §. 123. De Legende §. 124. De Ridderroman §. 125. De Staatkundig-maatschappelijke roman §. 126. Dante's divina Commedia. Meistersänger §. 127. . . . . » 160.

VIJFDE AFDEELING. Over de poëzij. het poëtische genre. §. 128.

EERSTE ONDERAFDEELING. De Epische Poëzij.

EERSTE HOOFDSTUK. Het epos of heldendicht, van Homerus en van de Indiërs §. 129; bij de Grieken na Homerus §. 130; bij de Romeinen §. 131. Christelijke Epische dichters §. 132. Het Epos bij Portugeezen en Italianen §. 133; bij de Nederlanders §. 134; bij de Franschen §. 135. » 178.

www.libtool.com.cn

TWEEDE HOOFDSTUK. De idylle, in haar wezen en verloop, bij Grieken, Romeinen en modernen § 136. Griekſche romans §. 137. Romans van avonturen. Fabliaux. Novellen. Vertellingen §. 138. Pastoraal poëzij. Dorpsgeschiedenissen §. 139. Bijbelstof. Stroomdicht. Hofdicht §. 140. Karakters. Schetsen. Typen. Physiologiën. Reisindrukken §. 141. De Parodie §. 142. . . . . Bl. 197.

DERDE HOOFDSTUK. De roman. De Herderroman in Frankrijk. De historico-satirieke roman. De komische en de burgerlijke roman. De Spaanscùe bedelaarsroman. De Fransche roman in de achttiende eeuw §. 143. De Roman in Engeland. De historische Roman §. 144. De Fransche roman in deze eeuw §. 145. De roman in Duitschland §. 146; in Nederland §. 147. . . . . » 213.

TWEEDE ONDERAFDEELING. De Pathetische Poëzij. §. 148.

EERSTE HOOFDSTUK. De ode, van Pindarus §. 149. Paeanen, Choorzangen §. 150. Ode bij Romeinen, hymne en Choorzangen bij modernen §. 151. Ode en andere lyrische gedichten bij Franschen en andere modernen §. 152. . . . » 228.

TWEEDE HOOFDSTUK. De iamben, het Aeolische Lied en de Elegie bij de Grieken §. 153; bij de Romeinen. Verwante lyrische gedichten in de middeleeuwen en bij de modernen §. 154. . . . . » 236.

DERDE HOOFDSTUK. De dramatische poëzij. Haar oorsprong, bepaaldelijk te Athene. §. 155. Het Drama bij de oude Indiërs §. 156. De Tragedie bij de Atheners, en het drama Satyricum §. 157. De voornaamste Attische treurspeldichters §. 158. De Attîsche nieuwe Comoedie §. 159. Het tooneeldicht bij de Romeinen §. 160. In de middeleeuwen §. 161. Het moderne Drama in Spanje en in Engeland §. 162. In Frankrijk §. 163. Het blijspel in Frankrijk §. 164. De tooneelpoëzij in Italië §. 165. In de Nederlanden §. 166. In Duitschland § 167. . . . . » 242.

VIERDE HOOFDSTUK. De romance en de ballade. Haar oorsprong en wezen §. 168. . . . . » 270.

BIJVOEGSELS . . . . . » 274.

REGISTER . . . . . » 276.

www.libtool.com.cn

INLEIDING.

Over het wezen van den Stijl.

§ 1.

De gansche Spraakleer stelt zich ten doel de taal tot elementen te ontleden. De *Klankleer* handelt over de elementen der woorden, als klanken beschouwd; de *Woordvorming* over de elementen der woorden als zoodanig, dat is, als gedachteteekens; dat gedeelte der Etymologie, in hetwelk *de aard en de verbuiging der woorden* ter sprake komt, handelt over de woorden als elementen van den volzin; de *Syntaxis*, eindelijk, of Leer van den Volzin, hoezeer zij ons in den volzin een organisme, uit woorden als zoo vele elementen bestaande, vertoont, levert niettemin mede niet veel meer dan elementen, daar de volzinnen slechts elementen zijn van een meer omvattend organisme, hetwelk den naam draagt van Litterarische Compositie of *Letterkundig Samenstel.*

De letterkundige samenstelling nu maakt het voorwerp van dit Leerboek uit, en de eerste vraag moet zijn: hoe komt een letterkundig samenstel tot stand?

De aanvang van elke letterkundige samenstelling is in het denken gelegen, dat is, in het streven van den geest om te bevatten. Dit streven is in zooverre ijdel als de eindige geest zijn oneindig voorwerp niet bevatten, dat is, niet geheel omvatten kan. Eerst dan wanneer de geest tot het besef komt, dat hij niets te omvatten, dat hij slechts te aanschouwen heeft, is hij in staat het voorwerp klaar terug te geven.

Het voorwerp, dus aanschouwd, laat den auteur noch koel noch onverschillig. Zoo is de geest in al zijne kracht bij de letterkundige samenstelling werkzaam.

www.libtool.com.cn

§ 2.

Ook zonder opzettelijk nadenken, ook zonder dat hij tot zich zelf is ingekeerd, brengt de mensch redenen voort. Doch dan zijn die redenen uit de oogenblikkelijke aanraking met den medemensch in het verkeer des levens geboren. Daarbij is de mensch min of meer werktuig van de krachten, die het leven bewegen: zijne taal is een stuk leven, is natuur; zij gaat met den stroom des levens voorbij. Een kunstwerk, daarentegen, waartoe de mensch zich denkend moet afzonderen om ten slotte tot aanschouwen te komen, is iets blijvends: het letterkundig voortbrengsel wordt op schrift gebracht.

In het kunstwerk, voortbrengsel van den zelfstandigen geest des auteurs, spreekt zijne eigenaardigheid. Is dit onmiskenbaar het geval, zoo bezit het voortbrengsel *stijl*. Stijl toch noemt men *den stempel, door den geest van den auteur op zijn kunstvoortbrengsel gedrukt.*

Aanm. 1. Het woord *stijl*, het Latijnsche *stilus*, het Grieksche στῦλος, beteekent *schrijfstift*. De schrijfstiften der Romeinen waren aan het boveneinde voorzien van een plat schijfje, waarmede men het in het was gegrifte wederom glad kon strijken. Naarmate het opstel keuriger was, mocht men onderstellen, dat de schrijver den stijl (de schrijfstift) meermalen omgewend had om het geschrevene uit te wisschen en het door iets beters te vervangen. Vandaar kon men zeggen, dat het opstel de blijken droeg, dat *de stijl* daarbij veelvuldig op die wijze gebruikt was, dat het de sporen van den stijl droeg. Zoo doende kwam dit woord aan de beteekenis van de keurigheid en ten slotte van de eigenaardigheid des auteurs.

Aanm. 2. In een anderen zin gebruikt men het woord *stijl*, wanneer men spreekt van *historischen, oratorischen Stijl* enz. Dan beteekent het *den eigenaardigen vorm, gemeenschappelijk aan voortbrengselen van hetzelfde genre* of *soort*. Over Stijl in deze laatste beteekenis handelt het tweede en omvangrijkste Boek van dit Werk.

§ 3.

Ook zonder de zedelijke daad, welke de voorwaarde der aanschouwing is, kan de geest zijn voorwerp in een letterkundig

www.libtool.com.cn

samenstel teruggeven; dan echter heeft de auteur zijn voorwerp niet rechtmatig, maar als bij overweldiging in zijn bezit gekregen: zijn voortbrengsel is dan ook niet ten volle waar; het heeft iets valsch, en, zelfs als het niet leelijk is, hapert er iets aan de schoonheid.

§ 4

De geest (zeiden wij § 1) is bij de letterkundige samenstelling werkzaam in al zijne kracht. Dus stralen in zijn voortbrengsel al zijne eigenschappen door. De eigenschappen nu van den geest zijn drie in getal: *oordeel*, *gevoel* en *wil*.

De geest *oordeelt*, dat is, hij erkent onderscheidenlijk de hoedanigheden der dingen.

De geest *gevoelt*, dat is, hij laat zich door het aanschouwde voorwerp bewegen.

De geest *wil*, dat is, tegenover de uitspraken van zijn oordeel verkiest of verwerpt hij, en te midden der beweging, die hem als gevoelend wezen in zich opneemt, blijft hij zich zelven bezitten, en neemt in den stroom der voorbijgaande dingen eene stelling in.

Dus openbaart zich de geest in den Stijl als *oordeelend*, als *gevoelend*, als *willend*.

In zoo verre de geest zich in een letterkundig voortbrengsel als *oordeelend* openbaart, is de Stijl *klaar* en (in betrekking tot den hoorder) *overtuigend*.

In zoo verre hij zich daarin als *gevoelend* verraadt, is de Stijl *levendig* en *treffend*.

In zoo verre hij zich als *willend* doet kennen, is de Stijl *krachtig* en *overredend*.

Aanm. Niet ongelukkig geeft men in het Hoogduitsch de vereischte eigenschappen van den stijl te kennen met de drie rijmende woorden: *Gehalt, Gestalt, Gewalt*. Het eerste duidt den klaar uiteengezetten, degelijken inhoud aan; het tweede den vorm, die in den eentonigen logischen zinbouw afwisseling brengt; het derde de macht, op den hoorder uitgeoefend.

www.libtool.com.cn

EERSTE BOEK.

OVER DE WIJZE, OP WELKE DE GEEST DES AUTEURS ZICH IN ZIJN VOORTBRENGSEL UITDRUKT.

RHETORICA OF REDEKUNST.

§ 5.

De vormen, waarin de geest des auteurs naar zijne onderscheidene eigenschappen, meer bijzonder uitkomt, heeten *Redekunstige Figuren.*

Naar het getal dier eigenschappen moeten de Redekunstige Figuren noodwendig in drie soorten verdeeld worden. Die van de eerste soort doen de oorspronkelijkheid van zijn oordeelen uitkomen en zetten dus aan de uitdrukking *glans en kleur* bij: het zijn de zoogenaamde *Oneigenlijke Uitdrukkingen* of *Tropen.* Die van de tweede soort verraden zijn opgewekt gevoel en doen dus den Stijl *gloed en warmte* erlangen: het zijn de *Ongewone Constructies en verrasschende zegswijzen:* nagenoeg dezelfde Figuren, als welke in de Grieksche Redekunst σχήματα λέξεως heeten. Die van de derde soort maken den toeleg van den wil kenbaar en verzekeren der rede *invloed* en *werking* op de gemoederen: het zijn de *Buitengewone Redevormen*, welke de Rhetorica meerendeels onder de σχήματα διανοίας brengt.

In de Figuren van de eerste soort betoont de auteur zich dichtend, scheppend, taal en woorden smedend; bij die van de tweede soort doet hij zich hartstochtelijk bewogen voor; bij die van de derde soort is zijne rede eene daad, en betoont hij zich mitsdien handelend. Met andere woorden: bij de drie soorten van Figuren doet zich de auteur als *poetisch*, als *pathetisch* en als *ethisch* subjekt voor.

www.libtool.com.cn

EERSTE HOOFDSTUK.

Over de Oneigenlijke Uitdrukkingen of Tropen.

§ 6.

In de eerste plaats komt hier in aanmerking de *Metaphora* of *Overdrachtelijke Spreekwijze.* Deze figuur vloeit voort uit eene levendige opvatting, welke den spreker, alsof hij het voorwerp voor het eerst aanschouwde, een nieuwen naam op de lippen legt. Zij geeft namelijk aan eene zaak eenen naam, ontleend aan een ander levensgebied, dan waartoe zij behoort, of kent aan eene zaak eene eigenschap toe, die in een ander zintuig valt, dan waardoor zij wordt waargenomen, of, eindelijk, leent zij aan een onzinnelijk begrip eene zinnelijke eigenschap, of aan een zinnelijk voorwerp eene zedelijke hoedanigheid. Zoo bezigt men eene metaphora, wanneer men *lente* of *Mei* zegt voor *jeugd: uw Mei bloeit nog ongeschonden* (Vondel), of *avond* voor *ouderdom;* wanneer men van *schitterende woorden* of van *schreeuwende kleuren* spreekt. Andere voorbeelden zijn: *Ik zag haar wangen blozen: Mij docht de Minne dook in lommer van die rozen* (Vondel). *Torens gewassen Uit laag verdronken land, uit poelen en moerassen* (dezelfde). *De storm der dolle krijgsrumoeren* (dezelfde). *Het blaken der partijschappen en burgeroorlogen* (van der Palm). *Waar vrijheid heerlijkst blinkt* (Bilderdijk). *Hij dempt wraakgierigheid, die lange was aan 't bloeden* (Vondel). *De heuvels steken blijde toppen met lachend groen omhoog* (berijmde Ps. 65).

Aanm. Waar de overbrenging van de ééne sfeer in de andere de voorstelling veeleer verduistert, dan vernieuwt, is deze figuur ten onrechte gebezigd: dáár mag men van eene *valsche metaphora* spreken. Aldus wanneer ik aan

www.libtool.com.cn

de zon den naam van *dagtoorts* geef, of aan *het gebied der letterkunde* dien van *letterhemel*. Tot zulke spreekwijzen wordt de auteur niet (gelijk het behoort) onwillekeurig gedreven door de oorspronkelijkheid en de levendigheid zijner opvatting; maar hij bezigt ze slechts uit vrees van een alledaagsche benaming te gebruiken, eene vrees, welke uit ijdelheid voortvloeit. De zucht naar metaphorische uitdrukkingen was in den lateren tijd het gevolg en tevens het kenmerk der valsche beschaving, die, in de zestiende eeuw uit Italië uitgegaan, tot in de achttiende eeuw toe hare manier van spreken in verschillende letterkundige genres in Frankrijk, Engeland, ja tot in ons vaderland en elders zag navolgen. Zulk eene grillige aanwending der metaphora draagt in de Engelsche letterkundige kritiek den naam van *euphuisme*, naar een werk van John Lyly, een' schrijver, geboren in 't midden der 16de eeuw, welk werk getiteld is *Euphues or the anatomy of wit*. Door Molière werd die zucht om de dingen ten onpas niet bij hunnen eigenlijken naam te noemen gehekeld in zijne *Précieuses ridicules*. — Waar onze Tesselschade *den nachtegaal een vliegend orgeltje* en *een gewiekt geluid* heet, is zij even gekunsteld, als waar Calderon *den vogel een gepluimde bloem* of *een gevleugelden bloemenruiker*, en *den visch een gevinde boot* noemt.

§ 7.

Onder de voorbeelden van metaphora brachten wij ook dezulke, waarbij aan een onzinnelijk begrip eene zinnelijke eigenschap wordt toegekend. Wordt nu aan zoodanig begrip eene eigenschap geleend, welke aan eenen persoon doet denken, dan is daarmede eene *Prosopopoïa* of *Persoons-verbeelding* tot stand gekomen. Zie hier van deze Figuur eenige voorbeelden: *Niet altijd gaan roem en verdiensten hand aan hand* (van der Palm). *Zal de twist met haren wreeden fakkel zwaaijen?* (dezelfde). *De nijdige mededinging, die den mond des roems houdt toegeklemd* (dezelfde). *Zoodra de wereld haren valstrik legt, wordt het hart ontrouw aan zich zelf* (Burger).

§ 8.

Onder de hier behandelde soort van spreekwijzen is voorts de *Metonymia* of *Overnoeming* te rekenen, die dan voorkomt, wanneer in plaats van het gewerkte of van de werking het werktuig genoemd wordt, en hierdoor de werking te levendiger

www.libtool.com.cn

voor den geest staat: immers toovert alsdan de voorstelling een tafereel voor de verbeelding, waarbij men het werktuig aan het werk ziet. Tot dezelfde Figuur moet het geval gebracht worden, dat in plaats van eenige zaak een sprekend teeken van die zaak genoemd wordt.

Men noemt het werktuig in plaats van het gewerkte, wanneer men spreekt van *de tong* in plaats van *de rede*, bij voorb.: *mijne tong zal uwen lof verkondigen*, of van de *hand* eens schilders, in plaats van zijnen kennelijken *arbeid*, bij voorbeeld, *de hand van Rafaël is hier niet te miskennen.* Zoo ook, wanneer men, eene meer bijzondere leiding Gods in de gebeurtenissen opmerkend, van den *vinger* Gods gewaagt. Het gereedschap, waarmede de handeling geschiedt, in plaats van die handeling zelve, noemt men, wanneer men uitdrukkingen bezigt, als *den avond bij de bekers* of *met de dobbelsteenen doorbrengen*, voor: *onder drinkgelag* of *hazardspel.* — Het teeken vermeldt men in plaats van de beteekende zaak, als men van den *schepter* spreekt voor *de heerschappij: de Schepter zal van Juda niet wijken*, of van de *Kroon* in plaats van de *Vorstelijke regeering.*

§ 9.

Doet de *Metonymia* door het noemen van het werktuig of het teeken aan de werking of de beteekende zaak denken, de *Synecdoche* of *Gedeeltelijke Aanduiding* toovert de voorstelling van het geheel te volkomener voor den geest door een enkel, sterk sprekend en zeer in het oog springend deel te vermelden, of door een enkel bestanddeel in plaats van een volledig samenstel, eenen bijzonderen persoon in plaats van eenen hoedanigheidsnaam, eene enkele hoedanigheid in plaats van de personen, door die hoedanigheid gekenmerkt, te noemen.

Deze Figuur komt voor in de volgende voorbeelden: *Daar kwam de krullebol aangesprongen*, voor een *jongen met krullende lokken op het hoofd. Herbergzaam dak*, voor *huis.*

www.libtool.com.cn

Orgelkeel, voor *nachtegaal*. *Dorst naar goud*, voor *begeerte naar geldelijk vermogen*. *Marmer en arduin zijn verbrijzeld* (van der Palm), voor *paleizen*. *Laat zestig winters vrij dit Vossenhoofd besneeuwen* (Vondel), voor *levensjaren*. *Indien ik volgen zou het spannen uwer tent, Haast ware ik afgemat* (Vondel), waar het *spannen der tent* genoemd wordt voor alle handelingen, op herhaalde *krijgstochten* te verrichten. Eenen bijzonderen persoon noem ik in plaats van eenen hoedanigheidsnaam, wanneer ik eenen *rijke* met den naam van een *Croesus*, een *schoonen man* met dien van een *Adonis*, een *streng wijze* met dien van een *Cato* bestempel. — Deze soort van Synecdoche draagt den bijzonderen naam van *Antonomasia* of *Naamsvervanging*. — Eene enkele hoedanigheid noemt men in plaats der personen, door die hoedanigheid gekenmerkt, waar men, bij voorb., van *vernuften* of *verstanden* spreekt voor *mannen van vernuft* of *verstand*. Aldus van der Palm, waar hij zegt: *Gelijk er in alle tijden vernuften kunnen ontstaan, die hunne voortbrengselen aan de onsterfelijkheid wijden; zoo ontbreekt het ook geenen leeftijd aan heldere verstanden*. Is de kenmerkende hoedanigheid, gelijk gemeenlijk het geval is, iets onzinnelijks, en wordt die hoedanigheid dan tot een persoon verheven, dan heeft men eene *prosopopoïa* en *synecdoche* in ééne uitdrukking vereenigd. Aldus wanneer ik iemand *de deugd*, *de eerlijkheid zelve* noem, en evenzoo bij Borger, waar hij zegt: *Zou de ongeveinsde Godsvrucht in kluis of kerker tranen storten?* — Spreek ik van *de booze tong* in den zin van *kwaadsprekendheid*, dan bezig ik eene *metonymia;* doch gebruik ik wederom *booze tong* in den zin van een *kwaadsprekend mensch*, als wanneer ik spreek van *een booze tong* of van *booze tongen*, *die iets zeggen*, alsdan maak ik wat eene metonymia was, tot een synecdoche.

Aanm. 1. De uitwerking der Synecdoche staaft de stelling, door Lessing in zijnen *Laöcoön* uitgewerkt, dat, terwijl de schilderkunst noodwendig alle bijzonderheden van het voorwerp moet wedergeven, de dichter door het noemen van ééne sprekende eigenschap de verbeelding met eene volledige voorstelling

www.libtool.com.cn

treft. Homerus gebruikt alleen een tal van bijzonderheden, waar hij ons den leelijken Thersites vertoonen wil, maar waar hij ons eene schoone Godin of vrouw wil voortooveren, noemt hij eene enkele hoedanigheid. Ondichterlijk is dus, bij voorbeeld in den *Ferguut*, de stuksgewijze mededeeling der schoonheden van Galiene.

Slotaanm. De Spreekwijzen, in dit Hoofdstuk behandeld, heeten *oneigenlijke* uitdrukkingen. De hoedanigheid *oneigenlijk* evenwel kan haar slechts in betrekkelijken zin worden toegekend, in zoo verre de naam, voor welken een ander bij metaphora, metonymia of synecdoche in plaats wordt gesteld, voor de *eigenlijke* benaming geldt. Die eigenlijke benaming, meent men, drukt het wezen van het voorwerp of begrip volkomen uit. Dit is echter geenszins het geval. De taal is uit haren aard tropisch, dat is, een bijzondere eigenschap, aan het voorwerp waargenomen, wordt de aanleiding tot de benaming, aan dat voorwerp gegeven, en aan elken zaaknaam ligt de voorstelling van die zaak als persoon ten grondslag: de redenaar en dichter vernieuwen slechts de toepassing der wijze, waarop de taal te werk gaat: hunne bezieling geeft hun, als het ware, den toegang tot de bron, uit welke de taal is voortgevloeid. Zoo zal het, bij voorbeeld, eene metaphora heeten, wanneer men van de *dagreize der zon* spreekt, terwijl toch reeds het woord *zon* niets anders dan *de reizende* beteekent (de naam is afgeleid van het Goth. sinthan, *reizen*). Is *tong* voor *rede*, *taal*, bij ons een metonymia, in het Gricksch (γλῶττα), het Latijn (lingua), het Fransch (langue) en in andere talen, is de naam van dit lid tevens die der *taal*. Eindelijk, *dak* voor *huis* geldt voor eene synecdoche; maar (*hooi-*) *berg* voor eigenlijke benaming, terwijl toch dit laatste voorwerp alleen heet naar het *bergen* of *besloten bewaren*, gelijk *dak* naar het *dekken*, dat mede niets anders dan *besloten bewaren* beteekent. Zoo is de verduistering van de oorspronkelijke beteekenis der woorden de voorwaarde geworden van het bestaan eener redekunstige figuur of dichterlijke zegswijze. Niet dat de taal oratorisch of poëtisch is; maar de redenaar en dichter grijpen naar dezelfde methode, die de taal bij haren oorsprong volgde.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Over de Ongewone Constructies en Verrasschende Zegswijzen.

§ 10.

De rede is gekenmerkt door eene bepaalde orde, waarin hare bestanddeelen, de woorden, voorkomen, en het is een

www.libtool.com.cn

vereischte, dat van al de bestanddeelen, welke tot de volledige uitdrukking der gedachte behooren. er géén worde achterwege gelaten, evenzeer als dat er geene onnoodige woorden worden aangewend. En toch ziet men vaak de woorden in eene ongewone orde gesteld, en woorden of weggelaten of overtollig aangewend. Het is dat het opgewekte gevoel in het spel komt, hetwelk geen geduld of kalmte genoeg heeft om aan de bedenkingen van de redeneerkunde en aan de wet van het gewone taalgebruik gehoor te geven.

Zoo laat het zich licht begrijpen, hoe geschikt de hier bedoelde Figuren zijn moeten, om het gevoel van den auteur te verraden, en zijnen Stijl treffend te maken. Zij openbaren het gevoel en planten het gevoel over, omdat zij uit het gevoel van den auteur voortvloeien. — Door die afwijking van de gewone orde, en door die overtreding van den strikten eisch der toe te meten woorden, komt buitendien verscheidenheid in de samenhangende rede. Waren alle volzinnen in de *logische orde* vervat, de taal ware onuitstaanbaar eentonig. Gelijk zulk eene eentonige rede verraden zou, dat de auteur zijn onderwerp niet *bezat*, zoo zou zij ook allen vat op den geest des hoorders missen. Doch bij den echten auteur is, daar hij zijn voorwerp *aanschouwt*, het gevoel levendig, en nu worden de verschillende volzinnen of logische uitspraken, die in eene vermoeiende reeks onverschillig nevens elkander staan zouden, tot een organisch geheel van afwisselende, ineengrijpende deelen. In elken volzin tintelt leven, en juist daardoor sluiten alle volzinnen inéén: want wat niet leeft, is onbekwaam om zich met het gelijksoortige te vereenigen: het is een afgebroken stuk en toch niet geschikt om in een samenstel ingezet te worden. Slechts wat organisch leeft, is én in zichzelf volkomen én smelt tevens met gelijksoortige vormingen ineen.

Aanm. In talen, zooals de Grieksche en de Latijnsche, alwaar, wegens de rijke verscheidenheid der verbuiging, de woordschikking zeer vrij en dus de afwijking van de logische orde zeer gewoon is, heeft deze afwijking bij ge-

www.libtool.com.cn

volg niet dezelfde kracht als bij ons. Eene rijker verscheidenheid der conjuncties bevordert, vooral in het Grieksch, het ineengrijpen der volzinnen, hetwelk wij door veranderde woordorde bewerken kunnen.

§ 11.

De woordorde van den wenschenden zin verschilt in de voornaamste gevallen van die des oordeelenden (zie *Syntax.* § 138, 1.). Geen wonder! er wordt geene vraag gedaan, geen wensch geuit, geen bevel gegeven, zonder dat de begeerte is opgewekt en bijgevolg het gevoel in het spel is. Zoo zien wij dan in de subjektieve vraag en in hypothetisch wenschende zinnen, met verwaarloozing van de logische orde, het woord vooropgezet, hetwelk de zaak te kennen geeft, waarom het den spreker te doen is: *Bemint hij mij? Beminde hij mij!* In den begeerenden (imperatieven) zin blijft zelfs het onderwerp weg (*Syntax.* § 118. 2. 2).). Dit alles bewijst, hoe zeer het gevoel is opgewekt: immers, met hetgeen ons ter harte gaat, komt men het eerst aan, en, is men door eenige drift bezield, zoo laat men het niet volstrekt noodige achterwege. — Dat in den hypothetischen zin zonder voegwoord, en dus ook in den hypothetisch wenschenden zin, het onderwerp achter het praedikaat geplaatst wordt, strekt om, bij het gemis der conjunctie, aan te duiden, dat de inhoud geene werkelijkheid, maar eene vordering van den geest is. Waar nu de geest niet bloot zijn oordeel uitspreekt, maar het bestaan van eenig ding vordert, daar is het gevoel werkzaam. Zoo is dan ook in dit geval de afwijking van de logische orde een gevolg van het opgewekte gevoel. — Voorts maakt de vragende vorm van den hypothetischen zin hem, als eerste lid (protasis) eener *periode* gebezigd, bijzonder geschikt, om de aandacht te spannen, totdat de nazin (of apodosis) komt: een bewijs, hoe de gewijzigde woordorde bevorderlijk is aan de ineenvatting der zinnen.

Aanm. 1. De omzetting behoort, met de voornaamwoordelijke klanken, en met den toon, den blik en de gebaren, tot het *symbolische* der spraak. Immers geeft zij niet in redevorm rekenschap van hetgeen in geest en gemoed

www.libtool.com.cn

van den spreker omgaat, maar zij doet den toehoorder dit *onmiddellijk* vernemen. Zeg ik: *ik vraag u, of gij mij alsnog bemint*, zoo druk ik in logischen vorm uit dat ik vraag: de zin of inhoud is eene vraag, maar er is geen vragende zin. Doch zeg ik: *bemint gij mij nog?* zoo geef ik door de omzetting onmiddellijk, symbolisch, te kennen, dat ik vraag.

Aanm. 2. De woordomzetting, die den wenschenden zin kenmerkt, heeft het karakter van een vasten regel gekregen. Niettemin is zij in haren oorsprong en aard eene redekunstige figuur, zoo wel als die omzettingen en ongewone constructies in den oordeelenden zin, over welke reeds in de Syntaxis (§ 122. § 140. § 141. § 136. I, 2. 3), en II. 2. Aanm. § 144. III) gehandeld is, doch welke hier ter plaatse nader vermeld moeten worden, ten einde de kracht, welke haar eigen is om van opgewekt gevoel te getuigen, in het licht te stellen.

§ 12.

In den oordeelenden zin is de afwijking van de logische orde, met een ander woord, de *Omzetting*, niet zelden van groote uitwerking.

Door haar kan de uitspraak zoo stellig worden, dat zij zich voordoet als een eisch, dien de spreker gezind is tegen alle wederspraak waar te maken. Dus heeft de uitspraak (*Handel.* 19, 28): *Groot is de Diana der Efezeren*, iets uittartends, hetwelk de woorden in de gewone orde: *De Diana der Efezeren is groot*, niet hebben zouden.

Door Omzetting krijgt de zin: *gij moet u schamen*, veel grooter kracht. Immers laten zich de woorden in deze orde: *schamen moet gij u*, niet anders dan op den toon der diepste verontwaardiging uitspreken.

Door omzetting kan een gezegde aannemelijk worden, dat anders verwerpelijk zou zijn. Plaats ik het woord van Goethe: *Süsz ist jede Verschwendung*, in de logische orde, zoo hoor ik de uitspraak van een kalm oordeel; ik breng haar ter toets mijner rede, en ik acht haar bedenkelijk.

In omgezette orde zijn zelfs de woorden *op ging de zon*, van een gansch andere uitwerking, dan in de gewone orde: *de zon ging op*. Dit laatste is eene tijdsbepaling of een onderdeel van een geleidelijk medegedeeld verhaal of beschrijving;

www.libtool.com.cn

het eerste, daarentegen, geeft de verrassching van den aanschouwer weder bij het waarnemen van het verschijnsel. Desgelijks is de vorm: *om ziet hij*, geschikt om het plotselinge der handeling uit te drukken; terwijl, als zij, in de gewone orde: *hij ziet om*, medegedeeld wordt, volstrekt niet blijkt, dat zij met eenige drift gepaard ging.

Staat een voegwoordelijk bijwoord vóór aan den zin, alsdan is de gewone orde deze, dat het onderwerp achter het praedikaat of het verbaal bestanddeel van het praedikaat geplaatst zij (*Syntax.* § 140. I. 2).). Ook wanneer van dezen regel wordt afgeweken, mist zulks somtijds zijne uitwerking niet. Bij voorbeeld in Bilderdijks: *Elpine was nog niet — en echter zij bezweken*, voor: *en echter bezweken zij*, of *en zij bezweken echter.* Die ongewone schikking, namelijk, laat na *echter* als het ware eene gaping, en dwingt ons in te denken, hoe slechts de allestebovengaande bekoorlijkheid van Elpine het begrijpelijk maakte, dat Engelen voor de verleiding van vrouwenschoonheid vielen.

De accusatief gaat, wanneer men de gewone woordschikking volgen zal, noodwendig den infinitief vooraf. In gewone gevallen heeft de plaatsing van dien accusatief achter den infinitief iets lams en kinderachtigs. Toch schrijft van der Palm niet zonder krachtige uitwerking: *Laat mij zien uw gelaat! Laat mij hooren uw stem!* Het is dat eene smachtend verliefde (in de navolging van eene plaats uit het Hooglied) haren minnaar toespreekt, en smeekt, verre van te bevelen. Zij weifelt vóórdat zij noemt wat zij verlangt te zien en te hooren, want het is haar bijna te hoog en te heilig om het op de lippen te nemen.

Met eene dergelijke uitwerking wordt de regelmatige orde verbroken in de klacht van Hecuba over de ontvoering van hare dochter Polyxena (in van der Palms beschouwing van Euripides' treurspel): *van mijne knieën werd zij afgerukt, moorddadig, jammerlijk.* Ware hier gezegd: *zij werd moorddadig en jammerlijk van mijne knieën afgerukt*, zoo zouden

www.libtool.com.cn

die bijwoorden zich voordoen als gebezigd om aan den eisch eener volledige uitdrukking van een kalm oordeel te voldoen: thans, daarentegen, zijn wij getuigen van het op het diepst geschokte gevoel. — In den volgenden zin: *duizenden waren te gering, schatten, millioenen!* (voorkomende in van der Palms *Gedenkschrift van Nederlands herstelling*, waar hij van de wijze gewaagt, op welke Napoleon den roof der volken onder zijne gunstelingen uitdeelde) is de reeks der logisch en taalkundig nevengeschikte woorden *duizenden, schatten en millioenen* door een tusschentredend woord afgebroken. En waarom? omdat het den auteur niet te doen was om eene soort van staat van uitgaven mede te deelen, maar om eene voorstelling te geven van het buitensporige van Napoleons weldaden. En dit bereikt hij door zich af te breken en plaats te laten voor een verzwegen: *wat zeg ik?* en dan eerst er bij te voegen: *schatten*, en het een op het andere stapelend, zonder samenkoppelend voegwoordje, alsof er ook na het laatstgenoemde nog geen einde aan was: *schatten, millioenen!*

§ 13.

Uit het laatst aangehaalde voorbeeld blijkt, dat ook de onderdrukking van het voegwoordje *en*, waar het door den gewonen regel gevorderd was, niet van kracht ontbloot is. Integendeel, *de Weglating van dit woordje* (in de Grieksche Rhetorica *Asyndeton* of *Asyndesie* genoemd), wanneer zij bij eene grootere reeks van nevengeschikte woorden wordt aangewend, zet aan de opsomming iets plechtigs bij, en soms geeft zij zoodanigen indruk van de veelvuldigheid der opgesomde zaken, dat het is alsof er na al het opgenoemde nog meer te noemen ware (*Syntax.* § 136. II. 2. Aanm.), bij voorb.: *een beter, een edeler, een heilzamer, een krachtiger middel* (Borger). *O! hoe zalig, o! hoe heerlijk, hoe begeerlijk, hoe gewenscht is dan de dood!* (Bilderdijk).

Dat de *Uitlating* (*Ellipsis*) van eenig grammatisch noodwendig bestanddeel der rede groote uitwerking vermag te doen,

www.libtool.com.cn

spreekt van zelf. Immers, waar het gevoel ons overmeestert, kan het ons beletten, aan de Spraakleer haren vollen eisch te geven: de haast, de blijdschap, het gruwelijke der voorstelling kunnen ons verhinderen alle bestanddeelen van den volzin uit te brengen. Zoo zal men onder de voorbeelden van Ellipsis (*Synt.* § 122.) menig voorbeeld vinden van de schilderende kracht dezer Figuur. De elliptische uitdrukkingen: *Hij moet weg! Ik kan niet verder . . .* schetsen juist door de uitlating, die haar kenmerkt, de eene het ongenoegen, hetwelk de persoon inboezemt, wiens verwijdering gevorderd wordt; de andere, het onvermogen om voort te gaan. *Die vlag moet van de toren neêr* (Tollens), schildert het ongeduld van den spreker: *die vlag moet van de toren neêrgehaald worden*, daarentegen, zou den toon hebben van kalm overleg. — *Hij moet geholpen! Er dient gearbeid!* Hier draagt door de ellipsis de uitspraak te duidelijker blijk, dat zij eene noodwendigheid, welke dadelijke voorziening vereischt, tot inhoud heeft.

Door de uitlating van het koppelwoord wordt de ontkennende uitspraak juist te apodictischer in: *Niets aan te raken!* te krachtiger in: *Verre van mij!* te stelliger in: *Nimmer wanklank in hun reien!* (Bilderdijk). En hoe duidt de ellipsis in: *ik u verraden?* des sprekers afschuw aan, die het hem tot eene onmogelijkheid maakt de daad te bedrijven! — De uitlating van *worden* of *zijn* in den vorm van den subjunctief zet aan de gewone uitdrukkingen, als deze: *geweer en kruit verzaamd!* eene bijzondere kracht bij, daar zij te sterker het resultaat van het te gehoorzamen bevel uitdrukt, en de begeerte als reeds verwezenlijkt voorstelt.

Soms blijft van den zin alles onuitgesproken, behalve een enkel bepalend woord, hetwelk dan eenigermate het karakter van een tusschenwerpsel bekomt: de taal wordt gevoelskreet. Bij voorbeeld: *Op, helden, op! Kindren, moed!*

In uitdrukkingen als: *Eén onbedacht woord, en hij was verloren* (van der Palm), brengt de ellipsis het hare er toe bij om het hachelijke, het van een nietigheid afhankelijke der

www.libtool.com.cn

zaak met haar verschrikkelijk gevolg te doen uitkomen. In: *Het is een kind om te stelen. Een rag om weg te blazen* (Tollens). *Een middeltjen, je kost het zoo omspannen* (Bilderdijk), doet de spreker de hoedanigheid te levendiger gevoelen door ze niet te noemen, maar ze uit haar gevolg te laten opmaken. In Tennysons: *Een schip, een schip! gered!* op het eind van zijn *Enoch Arden*, teekent de ellipsis de verrassching van de ongehoopte uitkomst.

Aanm. In dezen vorm drukt zich het gevoel onmiddellijk uit. Zoo doende keert daarbij de spreker terug tot het standpunt, hetwelk de mensch te boven is, waar de redetaal begint. Wie sterk bewogen is en een' gevoelskreet uit, spreekt niet. Dit doet hij die zegt: *ik ben sterk bewogen*, of *ik gevoel mij geschokt*. Toch behoort het tot de taak van den redenaar dien vorm aan te wenden; maar hij betoont zich daarbij, het gevoel, dat hij teruggeeft, ten volle meester.

Hoe eindelijk het overstelpend gevoel van levendige bezorgdheid of van sterk verlangen een gansch zinlid kan doen wegblijven, bewijzen uitdrukkingen, als: *Wanneer hij eens niet terugkwam! O! die nu ook in open locht van dienst en engen dwang ontslagen, Langs tuin, langs duin en dorenhagen, Eens 't vrije veld betreden mocht!* (de Decker). In da Costa's: *zoo ik u vergete!* sluit de gewaarwording van de ongerijmdheid der zaak den spreker de lippen. — Overal wordt hier het verzwegene genoegzaam aangeduid, ja krachtiger dan met woorden zou kunnen geschieden. Ook hierdoor verschilt zulk eene ellipsis van de *Aposiopesis* (zie in het III. Hoofdst. van dit I. Boek), bij welke het verzwegene werkelijk eenigermate raadselachtig blijft.

§ 14.

Ook de *Overbodigheid* (*Pleonasmus*) van een of meer woorden kan getuigen van het levendig gevoel van den spreker. *O! hoe zalig! o, hoe heerlijk, Hoe begeerlijk, Hoe gewenscht is dan de dood* (Bilderdijk). *Mag mij dan na zoo veel treuren, Zoo veel zwoegen, zoo veel wee, Niet één uur van rust gebeuren!*

www.libtool.com.cn

(dezelfde). Het driemaal herhaalde *zoo veel* is den dichter door de gewaarwording der veelvuldigheid van zijnen jammer op de lippen gebracht. — Zulk eene herhaling gaat gemeenlijk met de onderdrukking van het voegwoord *en* gepaard, daar deze evenzeer strekt om veelvuldigheid uit te drukken. De *Asyndeton* en de herhaling van het lidwoord of het bezittelijk voornaamwoord werken samen in: *een beter, een edeler, een heilzamer, een krachtiger middel* (Borger). *Ziet uw helper, uw heervoogd, uw redder is hier* (D. van Lennep).

Ook de herhaling van bloote vormwoordjes is niet van kracht ontbloot: ook zij bevordert de voorstelling van de veelvuldigheid en van het gewicht der voorwerpen, door de woorden, vóór welke zij staan, uitgedrukt; bij voorbeeld: *En siddert, duchtend evenzeer Voor man, voor kind, voor lijf, voor eer!* (Hooft). *Met zorg, met rouw, met angst belaên* (dezelfde). De herhaling van het voegwoordje *en* draagt in de Rhetorica den naam van *Polysyndeton*. Zie hier een paar voorbeelden, die ten bewijze kunnen strekken, dat deze herhaling iets hartstochtelijks aan de rede bijzet: *'t Is alles leêg, en stil, en onbezield, en naar!* (Tollens). *Een trek tot hofsteên en tot lucht, Tot zon en bron en beek en vee en vrucht, Gezonden akkerbouw en jacht en vlucht Door bosch en velden* (Vondel). De herhaling van *noch* (een ontkennend *en*) heeft iets onverbiddelijk afwijzends: *Een opstel, dat noch net, noch juist, noch rijk, noch bevallig is* (van der Palm).

Het is mede eene *Overtolligheid*, wanneer men eene zaak noemt buiten het verband van den volzin, en dan in het zinverband een voornaamwoord in plaats van het naamwoord bezigt (Synt. § 132. I. 2.). Bij voorbeeld: *Leven, o wat valt dat bang!* (Bilderdijk). *Zijn leven, dit eisch ik niet* (van der Palm). In deze voorbeelden wordt de hoofdzaak eerst op zich zelf genoemd, omdat de spreker, doordrongen van de gedachten, die er zich aan verbinden, niet zoo dadelijk gereed is om ordelijk en kalm uit te spreken, wat hij zeggen wil of te zeggen heeft. — Staat het naamwoord, in het verband van den zin

www.libtool.com.cn

door een voornaamwoord vertegenwoordigd, achteraan, dan was de Spreker zich zelven meer meester, en hij legde het er slechts op toe, om de aandacht te sterker bij de zaak te bepalen: *Ik ken ze wel, die huichelaars. Ik heb ze lief, die stille avondstonden.*

§ 15.

De herhaling van een of meer woorden aan het hoofd van opeenvolgende zinnen of zinleden noemt men *Anaphora. Verdwenen is de tweespalt der Overheden, verdwenen de haât der burgeren! Verdwenen zijn de luchtkasteelen, de droomerijen der bespiegeling, door geene wijze ervarenis bekrachtigd* (van der Palm). *Schamen moet hij zich bij het genot van gezondheid, spijs en drank; schamen zoo dikwijls de zon over zijn schuldig hoofd op en ondergaat; schamen bij den aanblik der rijke en prachtige natuur, die ook voor hem hare schatten opent* (Borger). *Voorzegd is d' ingeschonken wijn Der gramschap, de onrust van de volken... Voorzegd de donkre nacht; voorzegd het Morgenlicht* (da Costa). In deze voorbeelden vindt de kracht der overtuiging in die herhaling een middel om zich te openbaren. In het volgende voorbeeld is de uitwerking meer schilderend: *Van hem was 't dat men riep; van hem dat men roemde: hij de vuist des vaderlands, hij de vrees der vreemdelingen, hij de verlosser van Vlaanderen, die de schaden der landzaten te boeten, hun smart en smaad te wreken wist* (Hooft). Hier beeldt de herhaling af, dat het volk inderdaad van Egmond den mond vol had.

§ 16.

Epiphora of *Epistrophe* heet de herhaling van een of meer woorden aan het eind van zin of zinlid. *Die het eerst het zaad der partijschap zou willen zaaijen, wie hij zijn moge, op hem kome de vloek der natie! Achter welk voorwendsel hij schuile, onder welk masker hij zich vermomme, die ons den schat ont-*

www.libtool.com.cn

rooven wil, voor zoo veel goud en bloed verworven; die de eenige zuil van ons volksgeluk wil omverwerpen of ondermijnen, wie hij zijn moge, op hem ruste de vloek der natie! (van der Palm). Deze herhaling der verwensching aan het eind treft den gewraakte als met dubbelen vloek. — *Ik heb het gezien, zeg ik, gezien, met mijn eigen oogen gezien, verstaat gij het? gezien!* (Vertaling van Molière). Duidelijker kan het ongeduld niet aangeduid worden.

§ 17.

De *Herhaling in omgekeerde orde*, die men *Samenknooping* of *Symploke* zou kunnen noemen, heeft bijzondere kracht: zij vertoont ons den spreker, als door de klaarblijkelijkheid gedwongen, willens onwillens hetzelfde zeggend. *De Heer is groot, Zijn naam is groot, De luister zijner deugden groot, Oneindig groot zijn wezen* (Evangel. Gez.). *Dat deed God, God deed het, en wat hij deed, dat is genade, mijne broeders, dat is genade!* (Borger).

§ 18.

Worden aan het slot van den zin, ten einde te stelliger verzekerdheid uit te drukken, de woorden herhaald, waarmede de zin begonnen was, zoo bestaat er wat men eene *Epanalepsis* of *Wederopvatting* noemt. Ziehier daarvan een voorbeeld: *Hij wist en zag het, dat wij, door vreemd geweld beheerscht, nogtans geen vreemde zeden hadden aangenomen; dat wij walgden van den waan, den wind, en beuzelachtigen overmoed onzer onderdrukkers; dat wij hunne streeken en knevelarijen verfoeiden; dat wij onze oude eerlijkheid en degelijkheid hun in den weg stelden; dat wij onze oude mannelijke taal als onzen oogappel, als den waarborg van het oude Hollandsche hart bewaarden; en dat, gelijk eertijds aan Israël de verwoeste muren van Sion, zoo ook aan ons het oude Vaderland onvergetelijker,*

www.libtool.com.cn

de oude verloren voorrechten dierbaarder werden, toen het gemis ons de waarde dier schatten leerde kennen! Hij wist en zag het! (van der Palm).

§ 19.

De herhaling van een of meer woorden, waarmede een voorgaande zin geeindigd was, aan het hoofd van den volgenden zin, heet *Anadiplôsis* of *Verdubbeling*. Zij getuigt van den indruk, dien de vermelde zaak op het gemoed van den spreker maakte. *De boom van Duitschland kraakt, en siddert overal, Van zoo vermaard een val. Van zoo vermaard een val besterft de vreugd en hope In 't aanschijn van Europe: Euroop gevoelt dien slag: zij zucht, en zit verdoofd Om 't ploffen van dat hoofd: Dat hoofd, dat heilig hoofd, dat spring- op springvloed schutte, Dat Nassaus glorie stutte: Dat hoofd, dat Spanjen, eer het sloot zijn gouden mond, Op gouden bergen stond* (Vondel).

§ 20.

De herhaling van een of meer woorden onmiddellijk na elkander in denzelfden zin of samenhang heet *Epizeuxis* of *Opeenstapeling*. Bij voorbeeld: *Leiden, Leiden is ontzet!* (Hooft). Ware hier de geheele zin tweemaal uitgebracht: *Leiden is ontzet! Leiden is ontzet!* zoo zou het eene geestelooze herhaling wezen. Het *zij is gevallen, zij is gevallen!* van Babel gezegd (Openb. 14, 8), zou krachtiger luiden, zoo men gesteld had: *gevallen, gevallen is zij!* want wordt slechts een deel van den zin herhaald, zoo hebben wij den kreet van het hevig opgewekt gevoel. Evenzoo in het volgende voorbeeld: *Vrede, vrede is het in Europa!* (van der Palm). Andere voorbeelden zijn: *Daar is hij, daar is hij, de lieflijke Mei! — Geen tempel geen priester, geen altaar, niets, niets dat de zinnelijkheid der Joden kon prikkelen en streelen* (Borger).

www.libtool.com.cn

§ 21.

Synonymia noemt men de uitdrukking van hetzelfde begrip door verschillende woorden. Men treft haar aan in het boven reeds aangehaalde: *Mag mij dan na zoo veel treuren, Zoo veel zwoegen, zoo veel wee, Niet een uur van rust gebeuren?* (Bilderdijk). Hier komen *treuren, zwoegen, wee* op hetzelfde neêr: het is, dat de dichter zich met één woord te noemen niet voldoet: zijn gevoel dwingt hem te beproeven het nog anders en krachtiger te zeggen. Even zoo in: *o! hoe zalig, o! hoe heerlijk, Hoe begeerlijk, Hoe gewenscht is dan de dood!* (Bilderdijk).

§ 22.

Worden niet bloot woorden, maar geheele zinnen, die hetzelfde zeggen, op elkander gestapeld, zoo heeft men eene *Exergasia* of *Overvolkomene Voorstelling*. Bij *Cicero* vinden wij daarvan een voorbeeld in zijne Rede voor *Ligarius*. De plaats zou men aldus vrij kunnen vertalen: *Wat voerdet gij bij Pharsalus in het schild? Op wien had uw zwaard het gemunt? Wat bedoeldet, wat beoogdet gij? Wat was uw wensch, wat uw verlangen?*

§ 23.

Worden verwante begrippen dus gerangschikt, dat er eene voortschrijding van het geringere tot het meerdere plaats heeft, zoo noemt men zulks een *Klimax* of *Trap*. Aldus: *Volg mij, wien de borst Voor Eer, voor Vaderland, voor Vrijheid gloeit en Vorst* (Bilderdijk). *Al de blijdschap, waarvoor een menschelijke, een vorstelijke, een Christelijke boezem vatbaar is* (van der Palm).

§ 24.

Antimetabole of *Omruiling* bestaat daar, waar dezelfde zaak, beurtelings als onderwerp en als gezegde, als voorwerp en als

www.libtool.com.cn

onderwerp, als doel en als middel wordt voorgesteld. Bij voorbeeld: *Het is treurig, dat het waar is, en het is waar, dat het treurig is. De meester was den hengst, de hengst den meester kwijt* (Vondel). *Men moet niet leven om te eten, maar eten om te leven. Het kan niet anders wezen, Of 't wezen doet als 't hart, waar 't hart doet als het wezen* (Huyghens).

§ 25.

Waar twee begrippen, hoezeer verwant, tegen elkander worden overgesteld, bestaat eene *Paradiastole*, dat is eene *Onderscheiding van nagenoeg gelijken.* Bij voorbeeld: *gedrukt, maar niet onderdrukt. De redenaar trachte liever zijne hoorders te winnen, dan te overwinnen.*

§ 26.

Is de *Paradiastole* eene tegenstelling van verwante begrippen, de zuivere *Tegenstelling* van tegenovergestelde begrippen noemt men *Antithesis* of *Antitheton:* Ziehier eenige voorbeelden: *Nog rijk en machtig was dat vaderland, toen hij het moest verlaten; verarmd en uitgeput vindt hij het weder! Maar verscheurd en verdeeld heeft hij het verlaten; vereenigd en verbroederd vindt hij het weder!* (van der Palm). *Zoo gij te hooge vliegt, te lage zult gij dalen* (Vondel). *Het is beter eenen schuldige onschuldig, dan eenen onschuldige schuldig te houden.*

§ 27.

Eene tegenstelling, die eene ongerijmdheid schijnt, maar niettemin eene fijn gedachte waarheid behelst, noemt men *Oxymôron* of *Scherpzinnige Onzin.* Bij voorbeeld: *De helft is meer dan het geheel* (Hesiodus). *Bouwt de zee, zoo gij het land bemint* (Cats). *Beter de helft geheel, dan het geheel half. Als droevig zijnde, doch altijd blijde; als armen, doch vele rijk*

www.libtool.com.cn

makende; als niets hebbende en alles bezittende (II Cor. 7, 10). *Letterkundige werken zijn slechts dan onsterfelijk, wanneer zij aan een' bepaalden tijd behooren* (Cherbuliez). *Arme rijke! mocht hij eenmaal in een' rijken arme veranderd worden!* (Beets). *Niets is bestendiger dan de onbestendigheid.*

Aanm. De *oxymoron* is slechts in zooverre een oratorische figuur, als zij zich in eene antithese of antimetabole uit. Immers zulk eene uitspraak is de vrucht van eene kalme redeneering; zij is slechts bij geval bevreemdend: het treffende is geheel in de zaak, en niet in een gelukkigen greep van den spreker gelegen.

§ 28.

Een zoodanig oordeel, waarbij het praedikaat in niets anders bestaat dan in eene herhaling van het onderwerp, en dat bijgevolg schijnbaar niets zegt, maar dat niettemin wegens de qualitatieve beduidenis, aan de zaak, waar zij als praedikaat optreedt, gehecht, een veelbeteekenenden zin heeft, noemt men *Ploke* of *Ingewikkelde Rede*. Voorbeelden van zulk een oordeel zijn: *Een aap is een aap, al draagt hij een gouden ring.* — *De nieuwe wereld bood den Veroveraars werkelijk eene nieuwe wereld aan.*

Aanm. Ook deze vorm van spreken kan ter nauwernood eene oratorische figuur genoemd worden. Zij is veeleer eene logische, zoogenaamd *identische stelling*. Slechts in zooverre er iets spelends en bijgevolg iets prikkelends in is, mag deze vorm onder de figuren gerekend worden.

Slotaanm. Al deze Figuren, ingegeven door het opgewekt gevoel, zijn slechts daar van pas, waar het den Spreker voegt zich levendig bewogen te toonen. Waar, daarentegen, kalme redeneering of een hartstochtelooze mededeeling vereischt wordt, zou hare aanwending ijdel en aanstootelijk wezen, en den hoorder slechts ongeduldig maken. Men oordeele, welk een uitwerking in een gewoon verhaal, waar het er slechts op aan kwam, om den tijd te bepalen en eene bloot uitwendige bijzonderheid te vermelden, de omzetting *op ging de zon* maken zou: zij zou slechts bevreemden en de aandacht op het onwezenlijke afleiden. De *asyndeton* of *polysyndeton*, aangewend in eene rede, in levendigheid niet aan den eisch dezer Figuren geëvenredigd, zouden haar een karakter van aanmatiging en dwaasheid geven. Welk eene uitwerking hebben de *omzetting* en de *anaphora*, ongepast aangewend, als in dit

www.libtool.com.cn

voorbeeld: *vergeten heb ik mijn pen, vergeten heb ik mijn schrijfboekje!* Wie zonder eene komische bedoeling aldus spreekt, maakt zich slechts bespottelijk. En is ook de *synonymia* (zie § 21) niet lachwekkend in: *Zoo toont en worm en rups en mier En vlieg en mug en 't kleinste dier Gods wijze en goede wetten!* (Evang. Gez.)?

DERDE HOOFDSTUK.

Over de Buitengewone Redevormen.

§ 29.

De redekunstige Figuren van de derde soort vloeien voort uit het meer bepaalde streven van den Spreker om zijne hoorders tot gevoelens en daden te bewegen, overeenkomstig het doel, dat hij zich heeft voorgesteld. Daartoe maakt hij, als het ware, allerlei gebaren, slaat allerlei tonen aan, roemt, smeekt, spot, alles om slechts te overreden. Bij deze Figuren spreekt hij of tot het verstand zijner hoorders, of schildert voor hunne zinnen, of poogt hen, als het ware, te belezen, of tracht hen te prikkelen, of, eindelijk, streeft hij hen mede te sleepen.

Op dezen grond kan men de Figuren dezer soort in vijf groepen verdeelen.

Aanm. De aanwending van verscheidene der figuren van deze soort doet den redenaar bijna tot *acteur* worden, en inderdaad de *actie* is, volgens het woord aan Demosthenes toegeschreven, voor den redenaar het één en het al. Toch blijft de lijn, die hem van den acteur scheidt, onoverschreden. De acteur moet zijn eigen persoon uitschudden, en een ander worden; de redenaar, hoe hij zich ook aanstelle, moet steeds zich zelf blijven, opdat hij de waardigheid behoude, zonder welke zijne woorden hunne kracht zouden missen. De redenaar blijve zich zelf; slechts zoeke hij zich zelven niet. Eerst waar het hem zuiver om zijne zaak te doen is, zal hij in alles de maat kennen en in volmaakte vrijheid al zijne vermogens aan zijn doel dienstbaar maken. Doch slechts dan kan het den redenaar alleen om zijne zaak te doen zijn, wanneer de zaak zuiver en edel is. Eene kwade zaak kan niet dan met

www.libtool.com.cn

inmenging van eenige lage zelfzucht gediend worden. En wat de middelen betreft, die de redenaar bezigt om zijn doel te bereiken, slechts dan zou hij kunnen wanen, met onedele middelen zijne hoorders te kunnen winnen, wanneer hij het er blijkbaar voor hield, dat die hoorders onedel waren: immers bij edele hoorders zouden onedele middelen geen doel treffen, maar strenge afkeuring vinden en den redenaar allen invloed doen verbeuren.

Eerste Groep.

§ 30.

Om het verstand zijner hoorders te overtuigen neemt de Redenaar geen hoogwijzen toon aan. Integendeel, hij weet, dat hij zich dus slechts tegenstanders zou verwekken, en zijn streven is het, zich volgelingen te verschaffen. Bij gevolg gaat hij met zijne hoorders te rade, erkent zijne eigen beperktheid en komt bedenkingen voor. Dit doet hij, wanneer hij de volgende Figuren aanwendt.

§ 31.

Door middel der *Anakoinôsis* of *Raadpleging* stelt de Redenaar de zaak in het midden en laat de hoorders oordeelen, ten einde hen te zekerder in den door hem gewenschten zin te doen besluiten. Bij voorbeeld, waar Cicero (in zijne *Rede voor Caecina*) vraagt: *wat zoudt gij doen, zoo u heden, op het punt om uw huis binnen te treden, een bende gewapend volk den toegang tot uwe eigene woning versperde?*

§ 32.

Eene *Vraag* (in het Grieksch *Erotêma*) dient niet, als de *Anakoinôsis*, om den hoorder te laten oordeelen, maar om hem van de ongerijmdheid van het tegenovergesteld gevoelen, of van de ongerijmdheid eener andere dan de gewenschte handelwijze te overtuigen. *Zou de gedachte aan Gods rechtvaardigheid en heiligheid een droom zijn?* (Borger). *Wilt gij niet arbeiden*

www.libtool.com.cn

aan het werk, door God begonnen? Wilt gij dat werk verijdelen door bekrompenheid en kleinmoedigheid? (van der Palm).

§ 33.

Soms ontziet de redenaar zich niet, zich overwonnen te veinzen, of eene zwakke zijde van zijn betoog te erkennen, ten einde den tegenstander te zekerder te winnen. Deze redevorm heet *Paromologia* of *Geveinsde Schuldbelijdenis.* Zij heeft plaats, waar een Redenaar woorden bezigt, als deze: *Welnu, ik kom er voor uit, ik heb mij vergist. Gij hebt gelijk, ik erken het* of dergelijke, waaraan hij dan voor de hoorders eenen grond ontleent om zich te eerder tot dat wat hij verlangt, te laten bewegen.

§ 34.

Geeft de Redenaar zijnen tegenstander iets toe, ten einde in de hoofdzaak zijne toestemming te verwerven, zoo maakt hij gebruik van de Figuur, welke deswegens *Epitrope* of *Toegevende Redevorm* heet. Bij voorbeeld: *Ik weet wel, dat ik niet gerechtigd ben, om hen, die voor de verdediging der edelste zaak vallen mochten, eene martelaarskroon daar boven toe te zeggen. Maar dit weet ik, dat een leven, door plichtverzaking onteerd, een leven is in den vloek van God* (van der Palm).

§ 35.

Komt de Redenaar de tegenwerpingen *voor*, zoo bezigt hij wat men eene *Prolepsis* noemt. Zij bestaat uit twee deelen: de *Hypophora* of de *Bedenking*, en de *Anthypophora* of de *Oplossing.* Bij voorbeeld: *Maar dit gevaar, zegt gij, is nog niet nabij. Geloofd zij God! het is nog niet nabij! Maar het is nogtans mogelijk; want de vijand, die tegen ons is, is nooit als vijand te verachten* (van der Palm). De woorden: *maar*

www.libtool.com.cn

dit gevaar is nog niet nabij, behelzen de Hypophora; *maar het is nogtans mogelijk*, de Anthypophora, en deze beide deelen worden door eene *Epitrope: Geloofd zij God! het is nog niet nabij*, gescheiden.

Tweede Groep.

§ 36.

Het is niet voldoende, het verstand te overtuigen. Eene redewaarheid is een afgetrokken zaak: zij wordt door redeneeren en redetwisten, in een woord door spreken gestaafd; maar spreken is geen handelen, en de Redenaar wil tot daden bewegen. Hij moet de waarheid als eene levende kracht voor de zinnen schilderen, als eene tastbare en den ganschen mensch aangrijpende werkelijkheid. Doet hij zulks, dan is het te verwachten, dat zijne hoorders in het leven, dat hen omgeeft, zullen willen optreden, om te verwezenlijken wat in des Redenaars voorstelling leeft.

Aanm. Eene bloote redewaarheid doet geen dwingend gevoel van verplichting tot handelen ontstaan. Immers is zij een voortbrengsel van ons eigen denken, en daar staan wij steeds bedaard beschouwend boven. Wat ons tot eene daad bewegen zal. moet dadelijke onontwijkbare werkelijkheid en onloochenbaar feit zijn. Een redenaar, die slechts het verstand overtuigde, zou wel hoorders, maar geen daders zijns woords bekomen. Vooral de evangelieprediker dient dit niet te vergeten, daar, zoo als de Apostel Paulus zegt, wat hij verkondigt, geen λόγος (*verstandswerk*), maar δύναμις (*levende kracht*) is.

§ 37.

Stelt de Redenaar de zaak in hare bijzonderheden zoo duidelijk voor, dat het is, alsof men ze met oogen zage, dan noemt men dit eene *Diatypôsis* of *Uitgewerkte Schets*. Deze Figuur treft men aan, waar van der Palm, zijne hoorders verlangende te overtuigen, dat hij die bij dreigend oorlogsgevaar zijn leven bergen wil, te zekerder omkomt, een tafereel ophangt van het

www.libtool.com.cn

lot der Israëlieten omstreeks den tijd van de verovering van Jerusalem door de Romeinen. *Die hun leven behouden wilden, hebben het op de jammerlijkste wijze verloren. Sommigen door de hand der talrijke en teugellooze roovers- en moordenaarsbenden; — anderen in het blaken der partijschappen en burgeroorlogen, door het zwaard der woedende Zeloten; zoodat — eer veertig jaren ten einde liepen, niemand aan 't verderf was ontkomen! of zoo er weinige waren, die het ontvluchteden, als berooide ballingen zwierven zij om, zonder huis, zonder have of kroost, duizendmaal wenschende, dat zij slechts mede onder Jerusalems puinen begraven waren!*

Aanm. Is het tafereel minder uitgewerkt en blijft de vorm die van eene bloote *Schets*, dan heet men de Figuur *Hypotypôsis*.

§ 38.

Stelt de Redenaar een afgetrokken denkbeeld als een persoon of verspreide individuen als één wezen voor, en schildert hij dan dien denkbeeldigen persoon uitvoerig, om zijn karakter recht te doen kennen, en liefde of afkeer daarvoor in te boezemen, zoo geeft hij een *Beeltenis*, hoedanige de Grieken *Prosopopoïa* noemden, daar zij dezen naam niet bloot op de boven (§ 7.) vermelde persoonsverbeelding toepasten. *Is dan dat monster, met een grijns voor het verradersch aangezicht; glad en vleijend van tong, ruw en onmenschelijk van hart; de ééne hand broederlijk uitgestrekt, de andere van dolk en gif voorzien; listig, indringend, onverzadelijk naar goud en macht; is dat monster, 't welk men staatkunde noemde, tegelijk met hare verfoeijelijke zuster, de woeste dwingelandij, naar den afgrond gevaren?* (van der Palm).

§ 39.

Eene stelling, een zedekundig voorschrift, is als zoodanig afgetrokken en dood; maar geeft de Redenaar een verschijnsel

www.libtool.com.cn

in de natuur der dingen te aanschouwen, hetwelk eene zinnelijke openbaring van zijn denkbeeld aanbiedt, in één woord gebruikt hij een *Beeld* (*Eikôn*), zoo krijgt die stelling leven; zij laat niet onverschillig meer en vermag alle ongeloovigheid uit te sluiten. Wil Vondel recht duidelijk voorstellen, dat Nederland door den val van Oldenbarnevelt in zijn kalmen bloei bedreigd is, zoo bezigt hij het beeld: *De boom van Duitschland kraakt*, en zijne gedachte treft de verbeelding, die den boom door den storm ziet aanranden en hoort kraken. Elders maakt hij den aardschgezinde verachtelijk, door hem met een onaanzienlijk dier te vergelijken: *Met den blinden mol blijft niet in de aarde wroeten!* — Andere voorbeelden van redekunstige Beelden volgen: *Niet altijd gaan roem en verdiensten hand aan hand; gelijk niet altijd de bekoorlijke maagd aan den mannelijk schoonen en fieren jongeling gepaard wordt* (van der Palm). *'t Geen olie is de wond, dat is hij onzen Staat* (Vondel).

Aanm. Niet de werkelijkheid, de natuur, het leven is beeld van onze denk- en gevoelswereld; integendeel, deze is een schim of schaduwbeeld van gene. Vandaar het recht en de kracht van het aan natuur en leven ontleende zoogenaamde *beeld*, door dichter of redenaar gebruikt.

§ 40.

Stelt de Redenaar zijne gedachte niet bloot voor als in een enkel voorwerp, in een punt des tijds, maar als in eene reeks van gebeurende zaken geopenbaard, zoo bezigt hij eene *Parabole* (*Parabel* of *Gelijkenis*). *Wat is de prooi, dien wij den Vorst der verschrikking achterlaten? Eene tente, wier enge ruimte haren goddelijken bewoner zoo dikwijls doet zuchten: eene tente, opgeslagen in de woestijn dezer wereld op onze reis naar het hemelsche land der belofte: eene tente, door schok op schok bewogen, verzwakt, geteisterd, tot last van de ziel, die een gebouw bij God zoekt, eeuwig in de hemelen* (Borger).

www.libtool.com.cn

§ 41.

Wordt de afgebeelde zaak niet nevens het beeld genoemd, maar van dit laatste gesproken, alsof het die zaak zelve ware, zoo bestaat er eene *Allegorie*, dat is, die Redevorm, waarbij de Schrijver iets anders bedoelt, dan hij noemt; zoo als waar Horatius de Romeinsche Republiek aanspreekt met de woorden: *O schip! waagt gij u ontredderd weder in de holle zee? — Geef 't wild gediert, dat niets in 't woên ontziet, De ziele van uw tortelduif niet over!* (Berijmde Psalm). Hier wordt de Gemeente van Israël bedoeld, maar niet genoemd: wanneer de Dichter zich dus had uitgedrukt: *Red uwe gemeente, die gelijk eene duif door het wild gedierte, alzoo door allerlei gevaar wordt bedreigd*, hij zou een gewoon *Beeld* hebben gebruikt: thans is het eene *Allegorie*, die hij bezigt.

Aanm. De allegorie (ἀλληγορία) heet bij de Grieken ook ὑπόνοια, dat is, *verborgen zin.*

§ 42.

Stelt de Redenaar twee gelijksoortige personen of zaken nevens elkander, ten einde het karakter van een der beiden te duidelijker in den geest en het hart zijner hoorders in te prenten, zoo bezigt hij een *Symbole* of *Vergelijking*.

Derde Groep.

§ 43.

Niet genoeg meent de Redenaar te doen, wanneer hij alleen door volstrekt ernstig gemeende en volkomen oprechte middelen op het verstand en het hart van zijne hoorders werkt: het doel, dat hij zich voorstelt, gaat hem te na aan het hart, dan dat hij niet nog iets anders zou beproeven: in één woord, hij ontziet zich niet, zich een valschen schijn te geven, en

www.libtool.com.cn

de zaken niet geheel juist voor te stellen, ten einde te zekerder de waarheid en de goede zaak te doen zegevieren.

§ 44.

Ten einde een groot denkbeeld te geven van den rijkdom of van het buitengemeene zijner stof veinst de Redenaar soms verlegenheid, en deze kunstgreep draagt den kunstnaam van *Aporia* (*Verlegenheid*). Aldus wanneer hij uitroept: *Waar zal ik beginnen? Waar zou ik eindigen?* — Zoo begint van der Palm zijne *Vaderlandsche Uitboezeming* (na de omwenteling van 1813) met de woorden: *Droom of waak ik?*

§ 45.

Soms schijnt de Spreker naar het ware woord te zoeken: hij bezigt eene bewoording, maar zij voldoet hem niet, en hij komt met eene andere voor den dag. Het is niets dan een kunstgreep om het buitengemeene der zaak, als die niet zoo licht behoorlijk uit te drukken is, te doen gevoelen. Deze Figuur heet met den Griekschen naam *Epanorthôsis* (*Verbetering*). Zie hier een paar voorbeelden: *Een vloot wordt toegerust, om over de baren — neen! om over velden en akkers Leyden te komen spijzigen* (van der Palm). *En moet de Hemel hier een' tweeden opstand zien, Die de Almacht naar de kroon... Wat zegge ik, die misschien Geheel het menschdom, in dien gruwelbond begrepen, In 't eindeloos verderf onredbaar meê zal sleepen* (Bilderdijk).

§ 46.

Ook breekt de Redenaar wel eens zijne rede af: hij kan, hij wil, schijnt het, in woorden niet uitdrukken, wat hij te zeggen heeft, om niet iets aanstootelijks te zeggen of de zaak zoo erg niet te maken, als zij is, en hiermede bereikt hij juist het doel om ze recht erg te doen denken. Deze kunstgreep

www.libtool.com.cn

heet *Aposiôpêsis* of *Verzwijging.* — *Ik zal van geene bijzondere rampspoeden gewagen, zelfs niet van den nooit vergeetbaren, die u, o Leyden! vóór zeventien jaren, in rouw en jammer dompelde! toen, door de roekeloosheid van éénen, uwe stad tot een schouwspel der akeligste verwoesting werd; toen.... maar neen! ik zal geen tafereel malen, ik zal zelfs de flaauwste schets er van u niet voor oogen stellen, bij welks aanschouwing zoo vele naauwelijks geheelde wonden weder opengerukt zouden worden, zoo vele harten op nieuw zouden bloeden, en daaronder... gij weet het... doch ik zwijge* (van der Palm). *Haast zal de onkuische dans... Uw oog reeds vangt haar aan, En 't hart in 't hupplend oog verbiedt mij voort te gaan* (Bilderdijk).

Aanm. De *aposiôpêsis* is wel te onderscheiden van de *ellipsis*, ook waar deze eene oratorische en geene bloot grammatische figuur is. Bij de ellipsis toch is het *gevoel* van den redenaar in het spel; de aposiôpêsis daarentegen is het werk van zijne *bedoeling*.

§ 47.

Een ander middel om van de zaak een groot denkbeeld te doen vormen heeft de Redenaar in de *Hyperbole* of *Overdrijving* ten zijnen dienste. Eene met recht Oostersch genoemde Hyperbole wordt Koning Sanherib in den mond gelegd: *Ja! wilde ik zelfs Egypte ten tijde zijner overstrooming veroveren, mijn voetstap alleen zou al zijne vloeden verdroogen.* Eene dergelijke geeft van der Palm: *Als elke gunst een droppel is, Dan hebt ge elk vlugtig uur een oceaan verzwolgen,... En gloeit niet van erkentenis!* en vertaald uit den Koran: *Al waren al des aardrijks boomen pennen, en alle zeeën zevenmaal verdubbeld werden inkt, nog zou men niet van God zijn uitgesproken.* Doch dit zijn voorbeelden uit de Oostersche letterkunde ontleend. Ook onze redenaars, hoezeer onze wijze van voorstellen ons van zulke reusachtige uitdrukkingen afkeerig maakt, bezigen niettemin eene Hyperbole, zoo dikwijls zij iets *zoeter dan honig, witter dan sneeuw, zoo snel als de bliksem*, noemen.

www.libtool.com.cn

§ 48.

Minder sterk dan de Hyperbole is de *Auxêsis* of *Vergrooting*, en de *Tapeinôsis*, ook wel *Meiôsis* of *Verkleining* genoemd, bij voorbeeld, wanneer de Redenaar iets een *gruwel* noemt, wat een verschoonlijke misdaad, of, omgekeerd, *een licht vergrijp*, wat een schelmstuk moest heeten.

§ 49.

Verwant met de Tapeinôsis is de *Litotes* of *Zachte Uitdrukking*. Men bezigt ze, als men, bij voorbeeld, zegt: *hij was er niet afkeerig van*, in plaats van: *hij verlangde er vurig naar;* of: *Dat kan ik niet goedkeuren*, voor: *ik moet het ernstig wraken.*

Aanm. Men zou kunnen meenen, dat deze drie Figuren: *auxêsis*, *tapeinôsis*, *litotes*, tot de Tropen te brengen zijn, aangezien zij slechts in de vervanging van een enkele en wel van de eigenlijke bewoording door eene andere bestaan. Niettemin behooren zij tot deze soort van Figuren: immers spreekt de Redenaar met deze redevormen niet tot het oordeel, maar tot den wil der hoorders: hij wil voorinnemen ten gunste of ten nadeele, hij wil opheemelen of laken: in één woord, er is opzet (intentie, διάνοια) bij in het spel: de Tropen, daarentegen, ten minste als zij van den echten stempel zijn, worden zonder bijbedoeling uit den geest des redenaars geboren, en zijn naief van nature.

Vierde Groep.

§ 50.

Wil de Redenaar met de Figuren van den derden groep het verstand zijner hoorders belezen; hij grijpt ook middelen aan om hun gemoed te prikkelen. Daartoe dienen de Redevormen, die nu volgen.

§ 51.

De *Ironie* of *Ernstig luimige Voorstelling* stelt een afkeurenswaardige zaak schoon voor, om door de blijkbare onwaarheid

www.libtool.com.cn

de voorstelling van het tegenovergestelde des te beschamender voor den geest te roepen. Bij voorbeeld: *Dit is een schoone belooning voor mijne drieenveertigjarige trouwe dienst aan de Landen gedaan* (Oldenbarnevelt, het schavot betredend).

§ 52.

Door den *Scherpen Spot*, dien men *Sarcasmus* noemt, wil de Redenaar, terwijl hij eene uitkomst aanwijst, of eene hulde toebrengt, de vruchteloosheid van elke toevlucht, of de onzinnigheid van elk eerbetoon doen gevoelen. Bij voorbeeld: *Weest tevreên, haalt predikanten, West en oost! Gaat en zoekt bij Dortsche Santen Heil en troost!* (Vondel). *Wees gegroet, gij koning der Joden!* (Matth. 27, 29).

§ 53.

Eene *Bespotting*, gepaard met verachting, heet *Diasyrmus*. Bij voorbeeld: *Vernoegt u dat gij zijt een vrijgevochten beest, Is 't naar het ligchaam niet, zoo is het naar den geest* (Vondel).

§ 54.

Heeft de spot iets aardigs, zoo noemt men hem *Charientismus*, welk woord men door *Hatelijke Aardigheid* zou kunnen vertalen: *Gij hebt een kleed van 't allerfijnste laken, Dat wevers kunnen maken: Wel, Herman, zijt gij daar zoo mooi meê en zoo blij? Eens droeg een schaap die wol, en 't was een schaap als gij* (Huyghens). Hier gaat de Charientismus met eene Ploke (zie § 28) gepaard.

§ 55.

Wordt bij den *Spot* een schijn van *Wellevendheid* bewaard, zoo heet hij *Asteïsmus*. Bij voorbeeld: *Wat was men eertijds grof! Wat is men heden fijn! 't Geleerde Griekenland en had*

www.libtool.com.cn

maar zeven wijzen: Ik kan er in ons Land wel zeven honderd wijzen, Die 't zijn zoo veel als ik, en meenen dat zij 't zijn (Huyghens).

Aanm. Naar het optrekken van den neus, het gebaar van spottende verachting, heet zekere vorm van spot *Mycterismus*. Het Evangelie van Lucas gebruikt het werkwoord, waarvan deze naam afkomt, bij de vermelding van den schimp, Jezus aan het kruis door het volk toegevoegd: *Anderen heeft hij verlost, dat hij zichzelven nu verlosse* (Lucas 23, 35).

Slotaanm. Mag de redenaar doen lachen? Mag hij doen weenen? In het algemeen mag men het volgende antwoorden. De staatkundige redenaar mag doen lachen: hij behoort moed en kracht in te boezemen, en wie lacht is verheven boven ternederslaande aandoeningen, die de opgewektheid tot handelen benemen. De redenaar, die de zaak van den ellendige bepleit, mag doen weenen. Dat mag ook de kerkelijke redenaar: want eerst op de verbrijzeling des gemoeds, die tranen doet schreien, kan de troost volgen.

Vijfde Groep.

§ 56.

Altijd met zijn doel in het oog, schroomt de Redenaar niet, zich hartstochtelijk aan te stellen, ten einde zijnen hartstocht op de hoorders over te planten en hen alzoo te vervoeren en mede te sleepen.

§ 57.

De *Mimêsis* of *Nabootsing* sluit zich nog aan de Figuren van den vorigen groep aan. Door het nadoen van gebaar en toon van eenen gelaakten of beklagenswaardigen persoon wil de Redenaar de lakenswaardigheid of de ellende van dien persoon doen uitkomen. *Akelig zelfverwijt, te laat beklag: ach! ware ik mijnen plicht getrouw gebleven!* (van der Palm). Hier voert de Redenaar den persoon, die zich zelven beschuldigt, spre-

www.libtool.com.cn

kend in, en hij doet het met de stem en de houding van den sprekend ingevoerden.

§ 58.

Met de *Ekphonêsis* of *Uitroep* stort de Redenaar het hem aangrijpend gevoel onbedwongen uit. In de volgende woorden breekt de Redenaar zijn verhaal plotseling met eenen Uitroep af: *En nu — daar stevent de vloot het lafhartig verlaten Lammen voorbij; daar . . . God! is het mogelijk! . . . daar komt zij Leyden binnen* (van der Palm). Deze uitroep bewijst, dat de Redenaar niet bloot verhaalt, wat hij vernomen heeft; maar dat hij voor zijn oogen ziet, wat hij vermeldt, en dat hij zich in de stemming verplaatst, welke diegenen vervulde, die de zaak, toen zij werkelijk voorviel, zagen gebeuren. — *O! bank des doods! o zand! Waartoe verzeilt ons land!* (Vondel). De dichter ziet in de verbeelding Oldenbarnevelt het schavot betreden: wat daar voorvallen moet, vermag hij niet geleidelijk te beschrijven: zijn oog stuit op den hoop zand, die des martelaars bloed moet drinken, en hij kan niet anders dan dien uitroep slaken, en daarmede zegt hij alles.

§ 59.

In zijne gansche rede richt zich de Redenaar tot zijne hoorders; maar houdt hij zich met andere personen of met zaken, aan welke zijne verbeelding eene gestalte geeft, bezig, dan kan het gebeuren, dat hij die personen of gestalten als tegenover zich ziet, en, van zijne hoorders afgewend, tot hen het woord richt. Deze wending heet *Apostrophe* of *Afwending*. Bij voorbeeld: *Hoort dit, trotsche stervelingen, die in uw hart zegt: mijn huis zal eeuwig staan* (Borger). Met dien vocatief *trotsche stervelingen* bedoelt de redenaar zijne toehoorders niet: hij wil niet vermoeden, dat er dezulken in de Vergadering

www.libtool.com.cn

zijn; maar, terwijl hij die afwezigen aanspreekt, geeft hij den tegenwoordigen eene les, voor het geval dat zij aan denzelfden waan schuldig stonden. — *Vrede, vrede is het in Europa! dit gejuich weêrgalme van land tot land, van kust tot kust, en de echo der bergen kaatse het door bosschen en valleijen terug! Schijn vrolijk, lentezon! op de akkers, die niet meer met bloed zullen gedrenkt worden! Heft u op uit de puinen uwer verwoesting, vruchtbare velden! Gij wordt niet andermaal verdelgd, want de verwoester is gevallen! Open uwen milden schoot, o aarde! uwe groenende halmen zullen goudgele aren worden, niet door baldadige handen geschonden, niet vertrapt door den hoef van het oorlogsros! Verheugt u, zeeën! want gij ziet weer de veelkleurige wimpels van alle natiën zich spiegelen in uwe golven! Geene zee is meer onveilig, geene haven meer gesloten; voert, voert den overvloed der volken, vult zolders, schuren, magazijnen, bindt Noord en Zuiden, Oost en West aan één, door nijverheid, kunst en beschaving! Zingt vrolijk, steden, dorpen! voor aller monden is brood, voor de eerlijke armoede ondersteuning, voor de deugd belooning, rust voor den matten ouderdom! Opent uwe armen, vaders, moeders, zusters, echtgenooten, verloofden voor het altaar der liefde! Daar komen uwe zonen, uwe broeders, uwe mannen, uwe bruidegoms; wat nog gespaard is, komt terug, en rust aan uw hart, en wordt niet meer moorddadig daarvan afgescheurd! Denkt niet aan den afscheidsgroet, in bange tranen verstikt; de blijde welkomkus verkondigt u den vrede!* (van der Palm). De Redenaar begeert, dat de mare des vredes zich over de aarde verspreide, en, terwijl hij dit uitspreekt, rijzen aarde, zee en hemel, die de vredeboodschap zullen vernemen, voor zijne verbeelding: alles krijgt leven voor hem, de zon, de velden, de zeeën; de gansche natuur vertoont zich voor zijnen geest, niet, als te voren, lijdend met den mensch en met hem geplaagd, maar als met hem gezegend en willig hem met hare weldaden te zegenen, — en hij spreekt haar aan als een bevriend en liefderijk wezen. Zelfs die ouders, zusters en bruiden, die hij dáárop toespreekt, zijn niet in de

www.libtool.com.cn

Vergadering daar voor hem, maar zijne verbeelding roept ze op, en wat hij die denkbeeldige personen doet weervaren, treft zijne hoorders te sterker; want zij kunnen tot zich zelven zeggen: wat de verbeelding des redenaars schildert, is voor mij werkelijkheid.

Aanm. Is Catilina bij de voor Cicero's taal gehouden rede tegenwoordig geweest, zoo is het: *quousque tandem abutere, Catilina!* geen apostrophe.

www.libtool.com.cn

TWEEDE BOEK.

Over het wezen en de vereischten der verschillende soorten van Stijl.

Letterkundige Encyclopedie en Kritiek.

§ 60.

Tot nog toe dachten wij slechts aan den Stijl, in zoo verre hij door de eigenschappen van den geest des auteurs bepaald wordt; doch ook de taak, die den auteur gesteld is, het verschillende doel, dat hij ten aanzien van zijn voorwerp op het oog heeft, bepaalt den Stijl.

De Stijl derhalve verschilt naardat de auteur zich tot zijn voorwerp verschillend gedraagt.

Het voorwerp van den auteur is het Leven in zijne ruimste beteekenis: de menschheid en hare geschiedenis; de natuur en al wat zij omvat; het maatschappelijke leven; de gemoedswereld van den mensch zelven.

Aanm. 1. Zeer gelukkig drukt Barlaeus dit uit in de opdracht zijner Poëmata aan Huygens: »Patet nobis ad carmen omnis mundi machina et quaecunque illa complexu suo tenet. Quin et cognatione quadam et occulto nexu coelos attingimus, unde ea suggeruntur, quae numquam venere in mentem." Dat is: »*de geheele wijde wereld met al wat zij bevat is de stof van ons dichten* (hij spreekt als dichter). *Ja zelfs reiken wij tot den hemel, met welken een geheimzinnige band ons verbindt, en zoo krijgen wij eene voorstelling van hetgeen nimmer in onzen geest was opgekomen.*"

Tot dit voorwerp nu gedraagt zich de auteur op drieërlei wijze: als *nascheppend*, als *scheppend*, en, eindelijk, als *herscheppend*.

www.libtool.com.cn

Tot het Leven gedraagt hij zich *nascheppend*, wanneer hij het in zijn letterkundig voortbrengsel tracht terug te geven; *scheppend*, wanneer zijne rede, hem door zijne levenstaak in den mond gegeven, eene daad is en de hoorders tot daden beweegt; *herscheppend*, wanneer hij het leven niet zoo als het voorbijgaat, teruggeeft, maar het als herschapen vertoont, dat is, als tot een bevredigend einde gebracht of te brengen.

Aanm. 2. Men achte deze uitdrukkingen: *nascheppend, scheppend, herscheppend*, niet te aanmatigend. Het is den mensch niet alleen gegeven, maar gesteld, in navolging van de werken des Scheppers, een eigen wereld te vormen. Stelt hij zich handelend met woord of daad midden in het leven, zoo schept hij aan de gebeurtenissen mede. Voorts: tot den mensch is gezegd: *wees volmaakt*. Alzoo mag hij zich niet met de nog niet tot hun doel gekomen dingen vergenoegen, maar zijn geest moet in het onvolmaakte de volmaking zien en te aanschouwen geven.

De letterkundige voortbrengselen, waarbij zich de auteur nascheppend gedraagt, maken *de Diëgematische Soort* uit, dus genoemd omdat de voortbrengselen, die er toe behooren, of *verhalen*, of *beschrijven*. De voortbrengselen, waarbij de auteur zich scheppend gedraagt, behooren tot de *Rhetorische* Soort; die, eindelijk, waarbij hij zich herscheppend gedraagt, tot de *Poëtische Soort*. De auteur van een werk der eerste soort is *schrijver* bij uitnemendheid (*συγγραφεύς*), de auteur van een werk der tweede is *redenaar* (*ῥήτωρ*), de auteur van een werk der derde soort is *dichter* (*ποιητής*).

Doch tusschen de eerste en de tweede, en desgelijks tusschen de tweede en de derde Soort staan eigenaardige Soorten in: tusschen de Diëgematische en de Rhetorische de *Rhetorico-historische;* tusschen de Rhetorische en de Poëtische de *Didactische* Soort.

Alzoo onderscheiden wij vijf soorten van Stijl of eigenaardige letterkundige Samenstelling: *de Diëgematische*, *de Rhetorico-historische*, *de Rhetorische*, *de Didactische*, *de Poëtische*.

www.libtool.com.cn

§ 61.

Hoe dieper doordacht, hoe meer voldragen, met hoe meer zelfvergeten aanschouwd en hoe trouwer teruggegeven het voorwerp des auteurs, des te meer draagt zijn voortbrengsel een eigenaardig karakter en behoort het tot eene bepaalde *soort*. Gelijk de onderscheiden vormen van letterkundige samenstelling uit het genie in zijn onderscheiden verhouding tot het voorwerp geboren zijn, zoo zal ook telkens, waar een genie aan het werk is, een voortbrengsel aan den eisch van eene bestaande soort beantwoordend ontstaan.

Niets vreemdsoortigs mag een kunstwerk aan zich hebben: alles daarin moet aan het ééne doel dienstbaar en daarmede in overeenstemming zijn. — In de natuur en het leven is het vreemdsoortige ondereengemengd: in weerwil daarvan heerscht er orde; doch nog is het de tijd niet dat de harmonie der dingen aan het licht komt. Veroorlooft zich de auteur het bonte en woeste leven zonder kieschheid of keus terug te geven, zoo lastert hij het Wereldbestuur, dat zijn laatste woord nog niet gesproken heeft, en hij verzaakt den plicht, den mensch in het algemeen en den kunstenaar in het bijzonder opgelegd, om de elementen, welke het leven ons biedt, tot eene geordende eigen schepping te kneden.

Doch ook waar de auteur zich aan eene dergelijke vermetelheid niet schuldig maakt, kan hij iets vreemdsoortigs in zijn voortbrengsel mengen, hetzij hij onverduwde stof daarin overliet, hetzij hij, zich aan geene bestaande modellen gebonden rekenend, verschillende letterkundige genres verwarde. Een en ander is een blijk van het ontbreken van de eene of andere der voorwaarden, tot het voortbrengen van een waarachtig kunstwerk gesteld. Wie meent dat de meesters hem niets te leeren hebben, blijft steeds leerling en wordt nooit een meester. Goethe zegt:

Vergebens werden ungebund'ne Geister
Nach der Vollendung reiner Höhe streben.

www.libtool.com.cn

In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister,
Und das Gesetz nur kann uns Freiheit geben.

Dat is: *Geesten, die niet erkennen, dat er in de letterkunde onderscheiden soorten zijn, elk met hare eigene eischen, bereiken nimmer de volmaaktheid. Alleen wie zich binnen de perken van zijn genre weet te houden, betoont zich een meester in het vak, en vrijheid bestaat slechts binnen de grenzen der gestelde wet.*

Aanm. Bij de behandeling van de verschillende soorten en ondersoorten der letterkundige voortbrengselen omschrijven wij niet *a priori* de wetten, die elke soort beheerschen, noch de eischen, waaraan elke soort gehouden is. Integendeel, wij vragen naar den oorsprong en de geschiedenis van het genre, blijkbaar in de werken, daarin voortgebracht, om alzoo die eischen van zelf in het oog te doen springen.

www.libtool.com.cn

EERSTE AFDEELING.

Over den Verhalenden en den Beschrijvenden Stijl.

Het Diëgematische Genre.

EERSTE HOOFDSTUK.

Historiographie.

§ 62.

Athene is de geboorteplaats der historiographie. Daar moest zij geboren worden, wijl aldaar de voorwaarden harer geboorte aanwezig waren. Deze voorwaarden zijn: de vrije geest van den burger, die de openbare zaak als de zijne beschouwen mag, en de kunstzin, die getroffen wordt door het schouwspel der gebeurtenissen.

Noch in Egypte, noch bij de Oostersche Volken kon de historiographie ontstaan. Wel werden aldaar de feiten en de regeeringsdaden der Vorsten op gedenkteekenen of in oorkonden opgeteekend; doch deze behelsden slechts de stof der geschiedenis, en bij gemis van den persoon, die zich bevoegd mocht achten of roeping gevoelde, bleef de historiographie ontbreken.

Aanm. 1. De historische schriften van het Israëlitische volk hebben de strekking om door voorbeelden te leeren. Vandaar dat zij veeleer tot het *apologisch-didactische genre* behooren (Zoo ik de Hebreeuwsche geschiedkundige geschriften *apologisch* noem, bedoel ik dat zij het karakter dragen van hetgeen de Grieken door ἀπόλογος verstaan).

Zelfs bij de Grieken was de historie aanvankelijk eene opteekening van mythologische, ethnographische, culturhistorische

www.libtool.com.cn

bijzonderheden, die den naam van *logographie* droeg. Evenwel voor HERODOTUS' omvattenden blik ontwikkelde zich reeds een tafereel van volken in handeling, bepaaldelijk van de Oostersche en Westersche wereld in onderlingen strijd.

Doch eerst de aanzienlijke burger THUCYDIDES van Athene was de man, die getroffen door de grootheid van het schouwspel, dat hem de Hellenen in wedstrijd om de hegemonie aanboden, zich opgewekt gevoelde om, zijn eigene staatkundige denkbeelden en persoonlijke grieven vergetend, de gevallen van staat en oorlog, door hem waargenomen, in een verhaal terug te geven, niet om te leeren, maar geloovende dat de gebeurtenissen zelven beter dan eenig verslag betreffende werken van menschelijke vinding, ongezocht lessen predikten, ten eeuwigen dage toepasselijk. Daarmede in overeenstemming laat hij de gebeurtenissen en de lotgevallen der handelende personen voor zich spreken.

Zoo mag Thucydides *de vader der historiographie* heeten. En in dit genre leverde hij een model, dat kwalijk geëvenaard en niet overtroffen is geworden. De eerste aanloop bereikte de volmaaktheid, waarna slechts achteruitgang volgen kon: een verschijnsel, dat zich in de geschiedenis der Letterkunde herhaaldelijk voordoet.

Aanm. 2. Toch schijnt Thucydides niet boven blaam verheven. Vossius (in zijne *Ars historica*) laakt in hem, dat hij zijne stof naar de jaren verdeelt. Inderdaad, de indeeling in vakken van een jaar beantwoordt niet aan eenige wezenlijke indeeling in de werkelijkheid, daar de stroom der gebeurtenissen op den laatsten dag des jaars evenmin als op elken avond afgebroken wordt. Maar men zie niet over het hoofd, dat Thucydides de geschiedenis van een oorlog schrijft en dat hij zijne stof niet naar jaren, maar naar jaargetijden verdeelt, en dat de jaargetijden wel degelijk eene in de natuur bestaande indeeling uitmaken, die het tijdelijk staken of weder aanvangen der krijgsbedrijven medebracht. Alzoo is Thucydides niet schuldig aan eene slaafsche verdeeling der stof, hoedanige bij sommige historieschrijvers wordt aangetroffen, die soms losse feiten ophalen buiten alle verband met het overige, alleenlijk omdat zij nog in denzelfden jaarkring zijn voorgevallen. — Nog tot eene andere bedenking geeft Thucydides aanleiding. Men stoot zich aan de redevoeringen, welke hij aan personen in den mond legt, wier redevoe-

www.libtool.com.cn

ringen niet waren uitgegeven en dus niet met juistheid weder gegeven konden worden. Doch bijaldien die redevoeringen wel uitgegeven waren geweest, zou de geschiedschrijver ze dan in zijn werk hebben kunnen opnemen? Immers neen! De geschiedschrijver mag geene authentieke documenten in zijn verhaal inlasschen: hij moet niets geven, dan hetgeen herboren is uit zijnen eigenen geest. Niets met dit beginsel strijdigs heeft Thucydides gedaan: hij heeft den geest van dengenen, dien hij sprekend invoert, in zich opgenomen, en dan geeft hij eerlijk de gestalte terug, die de denkbeelden in zijnen geest bekomen hebben. Dus is hij niet aansprakelijk voor den waan, dat diergelijke *verdichte redevoeringen* tot den eisch van een historisch werk behooren. Redevoeringen, sieraadshalve aan personen, die eeuwen vroeger geleefd, of misschien nooit bestaan hebben, in den mond gelegd, en dus geheel uit het vernuft des schrijvers geput, kunnen, hoe fraai ook, nimmer goedgekeurd worden, en waar een Sallustius den Afrikaanschen despoot Micipsa woorden spreken laat, aan de rede van den stervenden Cyrus bij Xenophon ontleend, daar strijdt zulks met den ernst der Historie.

Na XENOPHON, die in zijne *Hellenica* eene voortzetting van de door den dood des auteurs afgebroken Geschiedenis van Thucydides leverde, verloor Athene weldra hare vrijheid.

Geen welgevallen in het goddelijke schouwtooneel der gebeurtenissen dreef THEOPOMPUS in de vierde eeuw vóór Christus tot zijn historischen arbeid; neen de bewondering voor een enkelen persoon, die als de werkmeester der geschiedenis werd beschouwd. In zijn uitvoerig werk over *Philippus* van Macedonie, waarvan ons slechts fragmenten zijn overgebleven, las men de verklaring, dat hij tot dezen arbeid vooral was aangedreven door de overweging, dat Europa volstrekt nimmer zulk een groot man gedragen had als den zoon van Amyntas.

Zijne overmatige waardeering van een' enkel persoon bewees dat het hem aan de ware bewondering van dat wat het eigenlijke voorwerp des geschiedschrijvers is, ontbrak. Ook was hij juist niet in de beste school tot de historiographie gevormd: immers was hij een leerling van Isocrates en heeft hij de betrekking van pleitbezorger waargenomen, ja, zich wel eens in een' rhetorischen wedstrijd gekweten.

EPHORUS, mede een leerling van Isocrates, aanvaardde reeds de taak om eene *algemeene Geschiedenis* te schrijven. Derhalve

www.libtool.com.cn

diende hij zich door studie en redeneering de stof eigen te maken. Zoo verloor de historiographie het karakter, hetwelk de eigen aanschouwing haar bij Thucydides had opgedrukt — „Eigenlijk, zegt Lessing, kan ieder slechts de geschiedschrijver van zijn' eigen tijd zijn."

POLYBIUS, ook een Griek, doch die, als gijzelaar door de Achaeërs naar Rome gezonden, ten slotte zijn vaderland voor Rome, en het geloof aan de zelfstandigheid van Griekenland voor de bewondering van Romes heerschappij verruilde, zag in den toestand en de gebeurtenissen, die hij verhaalde (hij schreef in de tweede helft der tweede eeuw vóór Christus eene *Algemeene Geschiedenis*), het werk van Romes staatkunde en van hare verwonderlijke staatsregeling. Daar hij opzettelijk de oorzaken en gevolgen der handelingen van volken, staten en heerschers in het licht stelt, wordt zijn werk als het eerste voorbeeld aangemerkt eener *pragmatische* historiographie. Hij zelf noemt zijn werk eene πραγματικὴ ἱστορία of wel πραγματεία, als dienstig voor den staatsman en onderhandelaar.

Nog later, onder Keizer Augustus, schreef DIONYSIUS van Halicarnassus een geschiedkundig werk onder den titel van *Romeinsche Oudheidkunde*, beginnende met de mythische geschiedenis der Italische volken en loopende tot aan den aanvang van de Punische oorlogen, waar het werk van Polybius begint. Voor hem is de geschiedenis eene school van wijsheid, door de Goden in de lotgevallen der volken aan de menschen geleerd.

PLUTARCHUS, eindelijk, schreef in de tweede eeuw na Christus *Levens* van beroemde mannen, geschikt *bij paren*, zoodat telkens een Griek nevens een Romein wordt gesteld. In hem zien wij de Historiographie afgedaald tot eene verzameling van berichten en opmerkingen aangaande bijzondere personen uit een vervlogen tijdperk.

Aanm. 3. De *Levens* van Plutarchus hebben vooral bij de Franschen, wien zij door de vertaling van Amyot (in zijne taal van de 16de eeuw) bekend waren, opgang gemaakt. Montaigne noemde ze zijn gebedenboek. Hendrik

www.libtool.com.cn

IV toetste zich zelven aan de modellen, in de helden van Plutarchus gegeven, en heette dezen schrijver deswegens zijn geweten. J. J. Rousseau liep insgelijks hoog met Plutarchus, en Mevrouw Roland vereert zijne biographiën met den naam van *voedsel voor groote zielen*. Nog de Amerikaan Emerson zegt, dat men Plutarchus niet kan lezen zonder zijn bloed sneller te voelen vloeien.

§ 63.

Al degenen, die onder de Romeinen vóór L. COELIUS ANTIPATER, welke kort na de Gracchen den tweeden Punischen oorlog tot zijn onderwerp koos, de geschiedenis geschreven hebben, worden door CICERO niet geteld: zij waren, zegt hij, geene *exornatores rerum*, *sed tantummodo narratores* geweest (de Orat. II, 12). Aan SEMPRONIUS ASELLIO en anderen verwijt hij (de Legg. I, 2), dat zij tot den *languor* en de *inscitia* der vroegere geschiedschrijvers waren teruggekeerd. Zoo bespeuren wij wat Cicero van de taak van den Geschiedschrijver dacht: deze moest volgens hem den lezer boeien door een opgesierd verhaal. Zoo begrijpen wij, hoe het in hem heeft op kunnen komen om (reeds in zijne jeugd) een *poëma de Mario* en (later) een gedicht *de suo consulatu* te schrijven; en zoo verwondert het ons minder, dat hij LUCCEIUS verzoekt zijne bedrijven tot zijnen terugkeer uit de ballingschap in een afzonderlijk geschrift te stellen en ze in een gunstig daglicht te plaatsen, al ware het met verkrachting van de wetten der historie en tegen zijne eigene meening in (ad Famil. V, 12). Trouwens hij zelf gevoelde de onbeschaamdheid van een dergelijk verzoek, want, hoezeer hij in een schrijven aan Atticus (Ep. ad Att. IV, 6, 4) dien brief aan Lucceius *valde bella* noemt, zegt hij toch: *epistola non erubescit*, en voegt er bij: heeft men eenmaal de grens der schaamte overschreden, dan behoort men gansch en al onbeschaamd te zijn.

Maar in LIVIUS erkennen wij op het gebied der historiographie een' edeler geest. Kenmerkt Cicero het tijdperk van het vervallen der oude staatsregeling en der voorvaderlijke zeden, in Livius' tijd was het oude voorbijgegaan en een blik

www.libtool.com.cn

op de grootheid van Rome's doorloopen eeuwen gegund, en tegelijk een droom van vernieuwde grootheid onder het goddelijk Geslacht der Juliussen ontstaan. Die schoone tijd, zoo hij ooit komen zou, was evenwel nog niet gekomen, en Livius schrijft „om zich eenigszins aan den aanblik der rampen, die zijn leeftijd zoo veel jaren lang aanschouwd had, te onttrekken." Want het schouwspel van Rome's verleden verkwikte hem: „óf mijne liefde voor de opgevatte taak (getuigt hij) misleidt mij, óf er is nooit een Staat geweest, grooter, onbesprokener, in goede voorbeelden rijker, en later dan Rome door geldzucht en weelde bedorven." Zoo had hij dan ook den moed en de kracht om in eene onafgebroken reeks van keurige tafereelen Rome's geschiedenis *van hare stichting af* te beschrijven. Jammer maar, dat het gemis aan historische zekerheid van vele der te vermelden zaken hem noopte om menigmaal vooral aan zijn vernuft de voorstelling te ontleenen.

Vóór hem meende SALLUSTIUS (geschiedschrijver van de *Samenzwering van Catilina* en *van den oorlog tegen Jugurtha*) Thucydides na te volgen; maar om daarin meer dan in den vorm te slagen, was zijn blik te somber: immers van het bederf des tijds was de auteur zelf niet vrij gebleven. —

Met VELLEJUS PATERCULUS (onder keizer Tiberius) en SUETONIUS (onder Trajanus en Hadrianus) begon de Historiographie reeds tot datgene over te gaan, wat wij in den tijd van Constantinus met de Schrijvers van de *historia Augusta* en AURELIUS VICTOR van haar geworden zien, te weten, Biographie van de Keizers.

Aanm. Vellejus gevoelt zich niet door zijn onderwerp verheven- anders zou hij zich niet op grond van overhaasting wegens het gemis der letterkundige verdiensten, waarnaar hij streeft, hebben verontschuldigd. Trouwens hij ziet in de geschiedenis niets dan een bestendige afwisseling van leven en dood, bloei en verval. Hij wil een overzicht over de Romeinsche geschiedenis geven, maar biedt ons slechts de bedrijven en lotgevallen der groote mannen, om wier karakterschildering het hem vooral te doen schijnt. Het werk van VALERIUS MAXIMUS *factorum et dietorum memorabilium* uit denzelfden tijd is eene slordige verzameling van anekdoten tot verheerlijking van Romeinsche geslachten en tot een rhetorisch doel.

www.libtool.com.cn

§ 64.

De uitbreiding van het Christendom bracht de herleving der Historiographie in geenen deele mede, hoezeer in het boek van AUGUSTINUS *de Civitate Dei*, naar het getuigenis van H. Ritter, de kiemen eener volledige geschiedenis der menschheid vervat zijn. HIERONYMUS schreef, behalve eene vertaling van de in het Grieksch geschreven kroniek van EUSEBIUS, een boek *de viris illustribus*, en was een model voor verscheiden latere geschiedschrijvers. Door zijne *Kerkelijke Geschiedenis* was deze Eusebius de voorlooper van menigen geschiedschrijver der Christelijke Kerk. — Doch de misduide Heilige Schrift, inzonderheid het Boek van den profeet *Daniel*, leende aan de Christelijke historieschrijvers eenen typus, dien zij in de geschiedenis der menschheid terugvonden, en waarnaar zij hare tijdperken afdeelden en verklaarden. Zoo doende was hun de geschiedenis de vervulling van een door God gemaakt en in de Schrift geopenbaard bestek. Daarbij kwam dat de Christenen de tegenwoordige eeuw als een rijk van den Booze, als eene heerschappij van zonde en ellende aanmerkten: hoe dan van hen de kalme, bewonderende blik, de verzoenende beschouwing der gebeurtenissen te wachten, die den geschiedschrijver maakt?

Zoo ziet PAULUS OROSIUS, in de vijfde eeuw, schrijver van *Historiën tegen de Heidenen*, in de geschiedenis van zijnen tijd het laatste van de vier wereldrijken van Daniel, hetwelk, zoo verward en bouwvallig als het was, tot het einde der wereld moest blijven bestaan, en dus al de volken met al hunne verscheidenheid in zijne ijzeren eenheid zou dienen op te nemen. Voor het overige is zijn werk geschreven om door het verhaal van al de rampen, die de wereld getroffen hadden, den Heidenen te toonen, dat geenszins het Christendom de schuld was van de jammeren van den tegenwoordigen tijd.

De Angelsaksische monnik BEDA VENERABILIS, in de zevende eeuw, verdeelde op het voetspoor van ISIDORUS *van Seville*

www.libtool.com.cn

(gestorven in 636) de historie in *zes Wereldeeuwen* naar den typus der zes Scheppingsdagen. Zijn werk *over de zes Leeftijden der wereld* bleef het model van een tal van *Wereldkronieken*.

Maar ook de kwalijk aangelegde poging om het geheel te overzien vergde gemeenlijk nog te veel van de geleerden der middeleeuwen, en de Historiographie verliep in *Kronieken* van Schrijvers, die geen ruimer gezichtskring hadden, dan het klooster, waar zij als monnik, of het rechtsgebied van den Heer of van de Gemeente, waarbinnen zij het ambt van schrijver vervulden. Wat zij buiten dien kring vernemen, wordt doorgaans onoordeelkundig en buiten samenhang met het overige medegedeeld. Slechts een enkel maal rijpt een talent in de omgeving van den eenen of anderen gewichtigen wereldlijken of geestelijken Vorst. De daden van Keizer Hendrik III schildert ons zijn tijdgenoot Hermann *van Reichenau*, die over allerlei wetenschap, zelfs in dichtmaat, schreef, en wiens *Kroniek*, door zijn' kloosterbroeder Berthold voortgezet, naar een bepaald plan ingericht, lateren Kroniekschrijvers een voorbeeld heeft gegeven. Otto *van Freising* schreef in het latijn een boek *over de twee Staten* (den Staat Gods, dat is, de Kerk, en den wereldschen Staat). In zijne opdracht aan Keizer Frederik I schrijft hij het volgende: „Aangeprikkeld door het verwarde schouwspel van den nevelachtigen tijd, die vóór ons geweest is, hebben wij deze geschiedenis uit de bitterheid onzer ziel geschreven en niet zoozeer de *série* als de *misérie* der gebeurtenissen tot een soort van treurspel samengeweven." — Deze stemming was alsnog juist het tegenovergestelde van die, welke den echten Historieschrijver moet kenmerken, maar toch het was eene stemming, een oorspronkelijk gevoel. Hoe dit zij, Otto van Freising en zijne voortreffelijke voortzetters Ragewin en Otto *van St. Blasien* kenmerken het toppunt van de middeleeuwsche historiographie. Na hen verlaten de schrijvers de voorgeteekende baan en de tot nog toe steeds geldende klassieke geleerdheid. De dertiende eeuw toch is de tijd, dat

www.libtool.com.cn

op het gebied van kennis en wetenschap tegen de denkbeelden, tot dus verre in Kerk en Staat gehandhaafd, zich een nieuwe geest baan wil breken. Vandaar dat in de behandeling der geschiedenis phantastische voorstellingen en verdichtselen, die de oudheid der natie, waartoe de auteur behoort, moeten verheerlijken, de overgeleverde beschouwingen en de beproefde feiten vervangen. Groote werken, waarin nevens echte geschiedenis buitensporige verzinselen werden gegeven, leverden in die eeuw HELMOLD voor Duitschland, JEFFREY *van Monmouth* voor Britannië, SAXO GRAMMATICUS voor Scandinavië. Bij de Romanische volken daarentegen, met name in Frankrijk, waar taal en volksaard en het geheele verleden minder scherp tegen het oude en latere Rome overstonden, vertoonen zich juist sedert diezelfde eeuw op het gebied der historiographie verdienstelijke proeven.

Reeds in de 13de eeuw bezat menig Fransch staatsman genoeg vertrouwen op eigen bevoegdheid om, niet in het schoolsche Latijn, maar in de moedertaal, te beschrijven wat hij zelf beleefd en medeverricht had. Ten bewijze strekken VILLE-HARDOUIN, die *de Geschiedenis van de verovering van Constantinopel* (in 1204) beschreef, bij welke hij zelf tegenwoordig was; en JOINVILLE, de eerlijke, verstandige, fijngevoelende en bevallige auteur van het *Leven van Lodewijk IX*, dien hij op zijnen kruistocht vergezelde. FROISSART, minder hooggeplaatst, had van zijne jeugd af eene ware roeping gevoeld om het bonte ridderleven zijns tijds (de veertiende eeuw) in een levendig tafereel te schetsen. Hoe meer hij dit leven aan verschillende Hoven naspoorde, des te meer behagen schiep hij er in, gelijk hij zelf zegt, en des te meer lust en bekwaamheid kreeg hij om het te beschrijven; daarvan geeft zijn *Kroniek van Frankrijk*, *Engeland*, *Schotland en Bretagne* een onwraakbaar getuigenis. Sedert de schepping der wereld, zegt hij in het begin van dit werk, en sedert de menschen zich het eerst begonnen te wapenen, zou men in geene geschiedenis zoo veel wonderen vinden, als er in de oorlogen van zijnen tijd te zien

www.libtool.com.cn

waren. Zijn geschrift is de zwanenzang van den op ijdelen roem belusten riddergeest.

Met de vernieuwing van de kennis der echte Oudheid stonden auteurs op, die, ofschoon nog al te zeer de fabelen, welke drie eeuwen te voren in zwang gekomen waren, als waarheid aannemend, echter meer orde in de stof trachtten te brengen en op die stof eenige kritiek oefenden. Zoodanigen zijn de Beiersche geleerde AVENTINUS, de Zwitser TSCHUDI, de Deen HVITFELD.

Zuiverder werd de stof en klassieker de vorm in historische werken als de *Kroniek* van CARION, waarvan het eerste gedeelte voor eenen arbeid van MELANCHTHON gelden kan, en de *Gedenkschriften* van JOHANNES SLEIDANUS, *over den staat der Godsdienst en der Republiek der Duitschers onder Karel V.* Wel erkent Carion nog de vier Wereldrijken van *Daniel*, en schreef Sleidanus een *kort begrip van de vier Monarchiën;* doch die verdeeling raakt hier den inhoud niet, en ontmoet zelfs van den kant van Sleidanus eene aanmerking, die wel geschikt is om het geheele geraamte in duigen te doen vallen.

Niet alleen echter herleefde de historische wetenschap, maar ook, en wel allereerst in Italië, de historische kunst.

Aanm. De *Florentijnsche Kroniek* van DINO COMPAGNI verhaalt de gebeurtenissen van het eind der 13de en van het begin der 14de eeuw in de volkstaal op eene wijze, die haar met de beste werken der Oudheid doet vergelijken. Maar men twijfelt of zij wel door een' tijdgenoot der gebeurtenissen is geschreven, en vermoedt dat zij voor het minst in lateren tijd omgewerkt is.

§ 65.

De *Renaissance* der kunst, in de eeuw van Leo X, kon niet anders dan zich ook in de letterkundige voortbrengselen openbaren. Florence leverde toen eenen MACCHIAVELLI, den auteur der *Florentijnsche Geschiedenissen*, en GUICCIARDINI, den schrijver eener *Geschiedenis van Italië.* De beweging der volken, het drijven der burgers, de raadslagen der Vorsten vertoonden voor de oogen dier mannen weder een schouwspel, waaraan zich

www.libtool.com.cn

de blik van den kenner verlustigen moest. Zoo belangwekkend en zoo soms tragisch schoon, als zij het zagen, konden zij, toegerust met de studie der Ouden, het ook afbeelden. Het leven zelve schiepen zij na. Jammer maar, dat de werkelijkheid hun niets opleverde dan bevrediging voor hunnen kennersblik en hunnen kunstsmaak. Een zedelijk groote tijd was de hunne niet. Integendeel, verbastering bij de volksmassa, miskenning van alle edele beginselen bij geestelijke en wereldlijke Vorsten, in één woord, eene maatschappij zonder geloof aan deugd, en zonder eerbied voor recht, ziedaar wat zij waarnamen, en hunne geschriften dragen er het kenmerk van. Waren alle zedelijke grondslagen der maatschappij louter bedrog, zoo behoefde zij volstrekt een krachtig gebieder, en niets anders dan de *reden van Staat* schoot er voor den Vorst over, om zich naar te richten. Vandaar dat Macchiavelli, die in zijne *Verhandelingen over Livius* en in zijn geschrift *Over de hervorming der staatsregeling van Florence* getoond had, dat hij den mensch, in welken zijn schoonheidsgevoel zich verlustigde, gaarne de vrijheid zou gegund hebben, in zijn boek *over den Vorst*, als het ware, de wet van de natuurlijke ontwikkeling der tirannij ontwierp, en dat Guicciardini, die in den aanvang van zijn geschiedwerk verklaarde, dat Italië zich nimmer in zulk een' gewenschten staat had mogen verheugen, op zijnen ouden dag zijner Vaderstad ontried de vrijheid te herstellen, voor welke hij haar onbekwaam achtte, daar hij opgehouden had aan de mogelijkheid der vrijheid van den mensch en aan de eerlijkheid dergenen, die hem vrijheid voorspiegelen, te gelooven. — De Italiaan Davila, aan het Hof van Hendrik III van Frankrijk en van Catharina de Medicis opgeleid, had in hetgeen hij in dat land had bijgewoond eene belangrijke stof, maar aan dat Hof eene verderfelijke leerschool gevonden. Geen wonder, dat waar hij in de *Geschiedenis van de Fransche burgeroorlogen*, door hem, toen hij naar Italië teruggekeerd was, geschreven, de gebeurtenissen tot hare oorzaken wil terugbrengen, hij de drijfveêren

www.libtool.com.cn

der handelingen zelfs derzulke die door de godsdienst ingegeven schenen, zelden elders dan in zelfzucht en onedele bedoelingen vindt.

§ 66.

Maar zou dit ongeloof aan den adel der menschheid algemeen worden onder de eerst kortlings tot hoogeren trap van beschaving gestegen volken van Europa? Voor deze ramp werd de wereld behoed door den opstand der Nederlanden tegen Spanje. Hier had men niet aan de noodzakelijkheid der tirannij geloofd, en in Willem van Oranje had men eenen aanvoerder gevonden, die het volk vertrouwde en liefhad. De Staat, op grondbeginselen gebouwd, gansch verschillend van de Italiaansche theoriën en van de Spaansche praktijken, ontwikkelde weldra een ontzettende kracht, en bood aan eenen geest, bekwaam om dat verheffende schouwspel te waardeeren, de schoonste stof. Zulk een geest was Hugo de Groot. Hij beschreef de geschiedenis van de jaren 1566 tot 1588 in vijf Boeken *Annales*. Van dit tijdstip af zet hij zijn geschrift voort onder den naam van *Historiae*. Van nu aan wilde hij, zoo spreekt hij in de Voorrede, meer oordeelen over hetgeen hij beschreef: misduiding schroomde hij niet: het oordeel der nakomelingschap achtte hij uit te spreken. Van de gebeurtenissen, namelijk, van het jaar 1588 en vervolgens had hij reeds heugenis: toen was het vroegontwikkeld kind vijf jaren oud, en sedert dien tijd had hij met kennis zijne ouders en betrekkingen hooren spreken over hetgeen elke dag aanbracht. Het genoemde werk schreef Hugo de Groot in het Latijn. Immers, wat de Republiek verduurd had en verrichtte, was geschied in het belang der gansche Christenheid: de gansche beschaafde wereld zou er kennis van nemen: reden genoeg voor den auteur om in het Latijn te schrijven. Trouwens niemand was meer dan hij met zijn land in zijne eigenaardigheid ingenomen: heeft men van een' Romeinsch schrijver gezegd: *Graecis verbis, Romanis moribus;*

www.libtool.com.cn

van Hugo de Groot mag men zeggen: *Latinis verbis, Batavis moribus.* Overigens, hoe hoog hij over den Staat der Vereenigde Nederlanden dacht, blijkt, al ware het alleen, uit zijne onderneming om eene vergelijking van deze Republiek met de aanzienlijkste der Oudheid (in zijn *Parallelôn Rerumpublicarum*) te leveren.

Nog een ander vernuft gevoelde zich in denzelfden tijd opgewekt om de geschiedenissen der Nederlanden te beschrijven. Het was PIETER CORNELISZOON HOOFT. In zijne *Nederlandsche historiën* vinden wij niet het rassche, onopgesmukte verhaal van den jongen staatsman, die zich geroepen gevoelt om spoedig op dat groote tooneel zelf eene rol te spelen, en die zoo eenvoudig spreekt als de ernst der zaken dengenen stemt, die zich in haar middenpunt geplaatst bevindt. Neen! Hooft was letterkundige, en toen hij die geschiedenis begon te schrijven (omstreeks 1628), reeds door de ervaring tegen geestdrift gewaarschuwd. Nederland was hem niet de plek, uitverkoren om een onvergelijkelijk groot werk te verrichten; neen! de Nederlandsche natie met hetgeen haar sedert 1555 was overkomen, verschafte zijnen van meer dan gewone kennis van zaken toegerusten geest eene rijke stof, waardig dat hij er zijn talent van samenstelling, in de landtaal, maar naar het model der Ouden, aan beproefde. En, werkelijk, hij heeft een uitnemend kunstwerk vervaardigd, in een stijl, hoewel te zeer naar het voorbeeld der taal van Tacitus gewrongen, toch zoo levendig, zoo afwisselend, zoo gekleurd, zoo bondig, dat het waarlijk oprechte bewondering verdient.

§ 67.

Dat Hoofts arbeid geen minder gekunsteld werk is geworden; dat wij daarin al licht minder de groote zaken dan den eigenaardigen stijl bewonderen, daarvan draagt de tijd ruim zoozeer de schuld, als de auteur. Sedert de omwenteling van 1618, zoo scheen het, hadden de andere Staten niets meer aan Neder-

www.libtool.com.cn

land te benijden: de staatkunde, die, op gewetensvrijheid gegrond, de volken bekoorde, had een einde; de gemeene zucht om door overweldiging groot te worden had zich ook hier doen gelden: wat had Nederland dus, dat den mond kon stoppen aan dengenen, die de staatszaken met het oog van eenen Macchiavelli en Davila beschouwde? Werkelijk zien wij de taak, die Hugo de Groot, door zijn land verstooten, juist bij het begin van het boven alle eervolle tijdperk van het Twaalfjarig Bestand had laten steken, van de hervatting van den oorlog (in 1621) aan opgevat door AITSEMA. Maar hoe opgevat? Zijne *Zaken van Staat en Oorlog* zijn een slordig aaneengeregen verzameling van staatsstukken en uittreksels van registers en verslagen, afgewisseld met aanmerkingen, die des auteurs ongeloof aan belangeloosheid op de onbeschaamdste wijze aan den dag leggen.

De eerlijke GERARD BRANDT leverde in zijne *Historie der Reformatie* een pleidooi voor de godsdienstige richting, die in 1618 de nederlaag geleden had. Tot de hoogte van den geschiedschrijver, die alle richtingen ziet samenwerken tot één groot doel, verhief hij zich niet. Hooger vlucht neemt BRANDTS stijl op menige bladzijde van zijn *Leven van de Ruiter*.

Eenen schrijver van geen hoogere zedelijke beginselen dan die Aitsema kenmerkten, kregen de gebeurtenissen, van den Westfaalschen vrede tot niet veel verder dan de ommekeer in 1672, in ABRAHAM DE WICQUEFORT. Deze auteur schreef daarbij in het Fransch, bewijs genoeg, dat het denkbeeld verre van hem bleef om aan zijn vaderland terug te geven, wat het schouwspel zijner lotgevallen en handelingen voor zijnen geest geweest was, en de nationale letterkunde te verrijken met eenen arbeid der natie niet onwaardig. Wicquefort is, even als Aitsema, van politieken verslaggever historisch auteur geworden. Maar aan zijn werk is eenige zorg van inkleeding en samenstelling besteed, een arbeid die bij genen gansch heeft ontbroken.

www.libtool.com.cn

§ 68.

In het midden der achttiende eeuw schreef WAGENAAR. Toen was de strijd, waarmede de Republiek haar ontstaan en voortbestaan betaald had, ten einde. Thans bestond zij voort, zonder, als vroeger, menige Mogendheid tot de poging te prikkelen om haar te vernietigen. Waren de Nederlandsche staatslieden niet meer tot toewijding aan eene groote zaak geroepen, zoo kwam ook het verwijt niet meer te pas, dat zij die zaak onoprechtelijk dienden. Vandaar dat noch de kalme geestdrift van de Groot, noch het ongeloof van Aitsema bij den auteur, die in de achttiende eeuw onze *Vaderlandsche Historie* schreef, wordt aangetroffen. Zijn doel is bevordering van de kennis der landsgeschiedenis van de oudste tijden aan, vooral noodig voor de regenten, die, om eigen studiën te besparen, zulk eene voorlichting verlangen moesten. Hij wendt zich daartoe tot de bronnen, die hem de beste dunken. Wat hij daarin aantreft, deelt hij nauwkeurig naar zijn beste weten mede. Maar van eene volkomen beheersching zijner stof, van eene organische verbinding der samenstellende deelen van het groote geheel kan bij hem geene sprake zijn.

Aan een afdoend oordeel over de handelingen en drijfveêren der in de geschiedenis optredende personen waagt hij zich niet. Hij acht elk gevoelen noodwendig te zeer van partijinzicht afhankelijk, en de geschiedschrijver kon, meent hij, met het uiten zijner meening een groot deel zijner achting verspelen. Alsof niet juist de historieschrijver zich tot een oordeel over de publieke zaak geroepen moest achten, rekent hij zich niet bevoegd om „gissingen over de oogmerken der Grooten als bewezen waarheid op te geven." — Zoo spreekt Wagenaar in de Voorrede van zijn VI Deel (bladz. XXII, XXIII en XXIV). Toch had hij uit de school het besef medegebracht, dat de historieschrijver een edeler werk moet leveren, en een hooger doel moet beoogen. „De groote kunst van 't schrijven eener Historie (zegt hij ter aangehaalde plaats, bladz. XXVI) schijnt

www.libtool.com.cn

mij | hierin gelegen te wezen, dat iemand ons de personen en gevallen zoo levendig, natuurlijk en volkomen afschildere, alsof wij ze zelven zagen, wanneer (d. i. in welk geval) wij (d. i. de lezers) doorgaans de oogmerken lichtelijk ontdekken zullen zoo wel als de Historieschrijver, en niet minder dan hij, kunnen oordeelen over het prijselijke of schandelijke, dat er in de menschelijke bedrijven doorsteekt." Het praktische nut derhalve is hem het hoogste, dat de geschiedschrijver zich voorstellen moet; maar, daar hij niet trachten durft dat doel door zelf te oordeelen te bereiken, zoo wil hij de levendige schildering zelve laten spreken. Verrieden de in zijne geschiedenis optredende personen zich zelven, zoo was de schrijver aan de verantwoordelijkheid ontheven.

§ 69.

Tot den tijd van Wagenaar ergerde men zich niet te zeer over de gebreken van den Staat, daar men, in overeenstemming met de godsdienstige leer, des menschen staat als verdorven en dus de gebreken van Staat en maatschappij als noodwendig beschouwde. Maar weldra kwam er een tijd, waarin men, van een denkbeeld van natuurlijken adel des menschen vervuld, en tegelijk de vertegenwoordigers van het Gezag als gebrekkige menschen hebbende leeren kennen, betere Bestuurders verlangde en geene gebreken in den Staat wilde dulden. Het bestaande werd aan een wijsgeerig stelsel getoetst. Men trachtte licht te ontsteken, waar de verkeerdheid belang scheen te hebben bij de valsche voorstellingen, welke de waarheid betreffende don oorsprong der instellingen benevelden. Vandaar aan den eenen kant kritiek, bij ons te lande met name door den Leidschen Hoogleeraar KLUIT, op de historische stof geoefend, en van den anderen kant het streven om de geschiedenis voor de rechtbank van een liberaal en menschkundig oordeel te brengen. Aan dit streven trachtte SIMON STIJL genoegen te geven, door in 1774 een overzicht van de

www.libtool.com.cn

geschiedenis van ons land onder den titel: *De opkomst en bloei van de Vereenigde Nederlanden*, uit te geven. Om het doel der historie te bereiken, moet men, volgens hem (zie zijn Woord *aan den Lezer*, bl. V), „deugden en gebreken ter toetse brengen, de hoofdbelangen van een volk ontzwachtelen, vooral de hartstochten, drijfveren van het menschelijk geslacht, in weerwil van hunne vermomming kennen en onderscheiden." Dus is hem de Geschiedenis de beste school van zedelijke wijsbegeerte, welke den mensch vermag te verbeteren en, meer dan alle instellingen (zie het Besluit van het werk), de ontwikkeling der natie te bevorderen.

Aan zulk eene kracht der zedelijke wijsbegeerte had BILDERDIJK nimmer geloofd, en in de revolutionnaire tijden, die hij beleefde, zag hij het onwedersprekelijk bewijs der ongenoegzaamheid van alle zoodanige philosofie. Hij verfoeide eene leer, die, zich verheffende boven het gezag van Gods woord en ordening, den Staat bestuurd wilde hebben naar de ingevingen der menschelijke wijsheid. In de geschiedenis der Nederlanden zag hij ten allen tijde eene partij aan het werk, die den door God verordenden Staat en de door Hem geroepen personen tegenstreefde. Ongelukkig was juist de richting, waaraan de grootheid van ons Land verknocht is geweest, het voorwerp van zijnen argwaan en blaam. De geschiedenis weersprak hem, maar daar hij ze voornamelijk uit Wagenaar had leeren kennen, weersprak hij haar in den persoon van dezen geschiedschrijver, zoodat de man, die als een toonbeeld van schroomvallige onpartijdigheid mag gelden, als schuldig aan laffe partijdigheid aan de kaak werd gesteld.

Aanm. Bij de beoordeeling van Bilderdijks *Geschiedenis des Vaderlands*, wat den vorm en den toon aangaat, mag men niet vergeten, dat dit werk, hetwelk zijn' oorsprong dankt aan eenen cursus, door den auteur te Leiden gehouden, na zijnen dood is uitgegeven. Voor het overige wat getuigt Bilderdijk van zich zelven? „Niets, zegt hij, is mij ondoenlijker dan historieschrijven. Dit werkt niets voor mij uit. Een metaphysique waarheid stelt men nooit voor, of men ziet er iets nieuws in; maar een *fait* is een *fait* en blijft het."

www.libtool.com.cn

§ 70.

De geest, die in de Nederlanden zegevierde (zie § 66), en in Frankrijk door Hendrik IV werd vertegenwoordigd, wekte daar reeds dadelijk den historischen arbeid van DE THOU (*Historia sui temporis*). Na Hendriks dood liep de vrijheid der historiographie in Frankrijk weldra gevaar. MÉZERAY bekwam van Richelieu den titel van *historiograaf* en genoot als zoodanig eene jaarwedde. Aan zijn geschiedwerk mag men, even als aan andere kunstvoortbrengselen uit zijne en de volgende eeuw, de hoedanigheid van *akademischen stijl* toekennen. Doch dit sluit het verdienstelijke van zijnen arbeid niet uit, en dat hij zich wel een vrijmoedig oordeel veroorloofde te vellen, blijkt daaruit, dat de minister Colbert hem zijne jaarwedde ontnam om de wijze op welke hij zich over de Staten-Generaal van Frankrijk en hun recht had uitgelaten. De *abbé* DE ST. RÉAL heeft zich door zijne *Geschiedenis van de samenzwering der Spanjaarden in* 1618 *tegen Venetië* den eernaam van den Franschen *Sallustius* verworven. Hij is, volgens Voltaire, de eerste, die in een behoorlijken stijl geschiedenis heeft geschreven. ROLLIN schreef de *Oude geschiedenis* voor de jeugd in een bevalligen stijl op eene wijze, die hem een buitengemeenen lof deed verdienen. VOLTAIRE geeft als schrijver van *de Eeuw van Lodewijk XIV*, en van *de Geschiedenis van Karel XII*, wat men van een' auteur, als hij, op dit gebied kon verwachten. Zijne vertrouwelijke betrekkingen met Vorsten en hovelingen brachten mede, dat hij omtrent de groote gebeurtenissen beter dan het gros ingelicht was, en zijne oordeelkunde en menschenkennis, bij eene ongeëvenaarde vaardigheid van pen, waarborgden een geestrijk werk. Doch hem ontbrak de hooge ernst, die den echten geschiedschrijver door het ontzag voor de grootheid van zijn voorwerp wordt ingeboezemd, en het geheel mist inwendigen samenhang.

Aanm. BOSSUET's *Discours sur l'histoire universelle à Monseigneur le Dauphin* is, evenals zijne *Variations de l'Eglise protestante*, veeleer een wijsgeerige verhandeling over de geschiedenis, dan een eigenlijk geschiedwerk.

www.libtool.com.cn

§ 71.

In het latere Duitschland was de historie tot in de tweede helft der achttiende eeuw nagenoeg uitsluitend in handen van philologen en theologen, hetgeen niet mocht doen verwachten, dat de stof volledig genoeg behandeld zou zijn of de blik des auteurs de wenschelijke ruimte hebben zou. Vooral het voorbeeld der Engelsche geschiedschrijvers, die in de gesteldheid der Staatsregeling en der studiën in hun land eene aanleiding vonden, welke den Duitschen geleerden ontbrak, werkte gunstig.

Die modellen werden bepaaldelijk door drie Engelsche geschiedschrijvers geleverd: HUME, schrijver eener *Geschiedenis sedert de troonsbestijging van het Huis Stuart*, die hem, in weerwil van de bedenkingen der verschillende staatkundige partijen in Engeland, veel roem als klassiek historieschrijver heeft doen behalen. Zijn scepticisme, misschien bevorderlijk aan zijne onpartijdigheid en aan de scherpte van zijnen blik, verraadt zich in zekere koelheid bij de voorstelling van gebeurtenissen en karakters. — ROBERTSON, die in zijne *Geschiedenis der regeering van Keizer Karel V* een schitterend voorbeeld geeft van een in klare en krachtige taal gesteld treffend tafereel van den staatkundigen en zedelijken toestand der Europeesche volken in die dagen. — GIBBON, die op de puinen van het Kapitool, door de gedachte aan de vroegere heerlijkheid van Rome getroffen, het plan opvatte om *de Geschiedenis van den achteruitgang en den val van het Romeinsche Keizerrijk* te schrijven, welk plan hij, met grondige geleerdheid en fijne oordeelkunde toegerust, volvoerde. Het werk, hoe uitstekend ook, doet bij den auteur meer gevoeligheid voor uitwendige grootheid, dan ingenomenheid met zedelijke waarde vermoeden.

Zulke voorbeelden niet onwaardig was in Duitschland SCHLÖZER, wiens *Overzicht over de wereldgeschiedenis* van kunde en van een vrij en juist oordeel over zaken en personen in de oude en de nieuwe Geschiedenis getuigt. Sedert zijnen tijd kon het in een land, waar een KANT geschreven en een HERDER

www.libtool.com.cn

zijne *Ideën zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* gegeven had, niet aan voortreffelijke geschiedschrijvers ontbreken. FRIEDR. CHRISTOPH. SCHLOSSER gaf, behalve eene *Wereldgeschiedenis*, eene *Geschiedenis van de achttiende eeuw*, een werk, waarin hij zich aan een streng, soms ruw uitgedrukt oordeelen over de optredende personen laat kennen. Hij is de geschiedschrijver van den liberalen middelstand. SCHILLER, auteur van de *Geschiedenis van den afval der Nederlanden*, getuigt van zich zelven, dat de Geschiedenis voor hem slechts een magazijn was voor zijne phantasie, en dat de voorwerpen zich moesten laten welgevallen wat zij onder zijne handen werden. Doch van des dichters *Geschiedenis van den dertigjarigen oorlog* zegt Joh. von Müller, dat hij over dat tijdvak geen' geschiedschrijver gelezen had, wien men minder kon aanzien, tot welke partij hij behoorde. Deze JOHANN VON MÜLLER zelf verwierf als geschiedschrijver een onvergelijkelijken roem, waarvan de grondslag gelegen is in zijne *Geschiedenis van het Zwitsersche Eedgenootschap*. Ook bezit men van hem XXIV *Boeken over de Algemeene Geschiedenis*, een werk tintelend van leven, aan menig gedeelte van de geschiedenis der Oudheid bijgezet. Van zijne kindschheid af had Müller de studie der geschiedenis liefgehad. Slechts de staatkundige gebeurtenissen van het eind der achttiende en het begin der negentiende eeuw, waarin hij betrokken werd, hebben zijne kracht gebroken. Van zich zelven getuigt hij: „de bladeren van de Annalen der menschheid zijn in mijn oog allen even belangrijk: beschouw ik ze, zoo ben ik alleen met den onzichtbaren Bestuurder aller dingen in hemel en op aarde."

Diezelfde groote gebeurtenissen konden echter niet missen jeugdige geesten, die kracht in zich gevoelden, tot het beschrijven van welk deel der geschiedenis ook, te bezielen. Althans NIEBUHR getuigt dat de beweging van den bevrijdingsoorlog bij de bewerking der *Romeinsche Geschiedenis* machtig op hem gewerkt heeft. „Die gebeurtenissen, zegt hij, deden gevoelen wat geschiedenis is, en zoo kon eene voorstelling ook

www.libtool.com.cn

van de oude wereld niet meer voldoen, indien zij de klaarblijkelijkheid en levendigheid miste van de groote werkelijkheid, die men voor oogen had." Op deze wijze kwam de historiographie, en dat niet alleen in Duitschland, er van zelve toe, het staatkundig leven der volken als hoofdzaak te behandelen, terwijl men in de vorige eeuw begrepen had, dat men vooral het maatschappelijk en zedelijk bestaan der natien tot leering van het levend geslacht in het licht moest stellen. Zoo hebben de historische werken van GERVINUS eene sterke politieke kleur, zelfs zijne *Geschiedenis der Duitsche poezij*, laat staan dan zijne *Inleiding tot de geschiedenis der 19de eeuw.*

In Frankrijk vond de historiographie met staatkundige strekking een welsprekend vertegenwoordiger in THIERS, in Engeland in MACAULAY. De eerste levert in zijne *Geschiedenis van het Consulaat en het Keizerrijk* eene bestendige aanprijzing der regeeringsbeginselen, die hem dierbaar waren: hij is een staatkundig redenaar tot in zijn historische geschriften toe. De tweede verheerlijkt in zijne *Geschiedenis van Engeland* de staatkundige partij der Whigs. Ook MOTLEY in zijn *Opkomst der Hollandsche Republiek* wendt het mogelijke aan om het opstaan van een volk tot vrijheid in het schoonste licht te plaatsen. VON SYBEL bestrijdt in zijne *Geschiedenis van den Revolutietijd* eene staatkundige richting. De Nederlandsche auteur GROEN VAN PRINSTERER bepleit in zijne historische geschriften een bepaald staatkundig stelsel, en THORBECKE schaart zich mede aan de zijde der geschiedschrijvers, die de optredende personen naar een staatkundig programma beoordeelen, waar hij in de Voorrede voor zijne *Historische Schetsen* zegt, het „eene vruchtbare zaak te achten, de historische personen te toetsen aan de vraag: wat was de hun gestelde taak? Wat hadden zij moeten doen?" In MOMMSEN's *Romeinsche Geschiedenis* bepaalt het min of meer juiste politieke inzicht der handelende personen het peil van des geschiedschrijvers lof of smaad. De grootste staatsman is hij, die zich van de hem gestelde taak op de voldoendste wijze kwijt. Die taak wordt bepaald door den trap van de nood-

www.libtool.com.cn

wendige ontwikkeling, waartoe een Volk gekomen is. De eischen derhalve en, om zoo te spreken, de noodlottige voorwaarden van den tijd te kennen, en daarnaar het Volk te besturen; het verzet tegen de noodwendige orde van zaken, als schennis eener providentieele wet, des noods met geweld te keer te gaan, ziedaar het toppunt van staatswijsheid, en hij die, als Caesar, aan zulk een ideaal beantwoordt, is de bewierookte held van een' geschiedschrijver als NAPOLEON III.

§ 72.

Waar de geschiedschrijver overtuigd is, dat de door hem verhaalde zaken tot aanbeveling strekken van de staatkundige meening, die hij zelf is toegedaan, kan het niet anders of hij moet wenschen, dat zijn werk toegang hebbe tot het lezend publiek in den ruimsten omvang. Vandaar bij zulk een geschiedschrijver een streven om in dien vorm van letterkundige samenstelling te schrijven, welke onder nagenoeg alle standen de meeste lezers vindt. Dit doel, gevoegd bij zekere ijdelheid, brengt er den historieschrijver toe om een' stijl te bezigen, die met den roman in levendigheid en schilderachtigheid wedijvert. Bepaaldelijk op Macaulay en Motley is deze opmerking toepasselijk. — Andere historieschrijvers, mede van eene bepaalde staatkundige richting, vervallen in den stijl van een pamflet: zij trekken partij voor de mannen naar hun hart tot in de Oudheid toe, en behandelen hunne tegenstanders met eene gemeenzaamheid alsof zij met lieden, gemengd in de partijschappen van den dag, te doen hadden. Dit valt op te merken bij auteurs als CARLYLE en Mommsen.

Met den vooruitgang der natuurkundige wetenschappen, die in het opsporen van wetten uitblinkt, heeft de overtuiging veld gewonnen, dat ook aan de lotgevallen der volken eene vaste wet ten grondslag ligt, en dat eerst als deze opgespoord zal zijn, men van waarlijk wetenschappelijke geschiedkunde zal mogen spreken. Werd het doel dergenen, die zoo oordeelen,

www.libtool.com.cn

bereikt; werd werkelijk de wet der geschiedenis opgespoord, zoo zou de historiographie opgehouden hebben te bestaan. Immers zou dan de arbeid nergens anders in gelegen zijn, dan in de aanwijzing eener zekere formule als in de gansche geschiedenis en in elk harer deelen geldend, waarbij de taak van den kunstenaar komt te vervallen, die om van zijn voorwerp een boeiend verhaal te leveren in den verwarrenden doolhof der tallooze bijzonderheden den leidenden draad eener gedachte moet gevonden hebben en de drijfveêren van vrij handelende personen moet hebben weten te doorgronden. — Niettemin doet zich in onzen tijd bij niet weinigen de toeleg gelden om de geschiedenis naar zekere, huns bedunkens, heerschende wet te verklaren. Dat daarbij de feiten wel eens in het belang van het stelsel beurtelings overdreven voorgesteld of miskend worden, laat zich licht begrijpen. Waarschuwende voorbeelden zijn hier GERVINUS en vooral BUCKLE, met zijne *Historie der beschaving*. — Anderen hebben zich eerst aan het werk gezet om de nog niet gevonden wet op te sporen. Zij meenen ze te zullen vinden, wanneer zij de eigenschappen der volken bestudeeren. Die eigenschappen toch, zoo redeneeren zij, zijn door de natuur in de natiën gelegd, en zijn afhankelijk van de voorwaarden, waarin de volken door dezelfde natuur geplaatst worden: derhalve zijn zij noodwendig en kan daarbij van vrijheid geene sprake zijn: intusschen uit den natuurlijken aanleg vloeien de handelingen des volks voort, en alzoo moet men in de natuurwet, die de grondslag is van het karakter der natie, ook den sleutel der geschiedenis vinden. Van deze leer zijn CONRAD HERMANN (*Prolegomena zur Philosophie der Geschichte*, en *Vorlesungen über Philosophie der Geschichte*), LAZARUS met zijne *Völkerpsychologie*, en STUART MILL met zijne *ethologie* de verkondigers. Met dit, slechts bij enkelen volkomen bewust streven, hangt de eigenaardigheid van historieschrijvers als Carlyle en MICHELET samen, die geneigd zijn om in de geheime roerselen der opgevoerde personen door te dringen, en van den anderen kant staat daarmede de leer in verband, dat de historieschrijver bovenal de zeden en ge-

www.libtool.com.cn

woonten en den staat der beschaving in het licht heeft te stellen. Vandaar eene minachtende beoordeeling van die historiographie, welke de daden des volks in de raadkamer, bij de onderhandelingen en op het slagveld vermeldt. Zoo komt men, meenende wellicht wat nieuws te geven, terug tot het standpunt, dat in het midden der vorige eeuw door den president eener Akademie van Lyon werd aanbevolen, daar hij Voltaire prees, omdat hij veeleer de wetten, die de Staten bevestigen, dan de gevechten, die ze schokken; veeleer de omwentelingen der zeden, dan die der tronen; veeleer zeldzame talenten dan befaamde misdaden beschreef. Ook BOLINGBROKE (in zijne *Brieven over de studie en het nut der Historie*) predikt de stelling (reeds in de Oudheid door Dionysius Halicarnassensis verkondigd), dat de geschiedenis eene door voorbeelden sprekende wijsbegeerte is, en geeft onder anderen het voorschrift dat de geschiedschrijver al wat niet belangwekkend noch voor tijd en volksaard karakteristiek is, onvermeld moet laten. En KANT (*Ideën zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht*) beschouwt de opsporing van 's menschen oorspronkelijken natuurlijken aanleg als uitgangspunt eener toekomstige wijsbegeerte der geschiedenis. Zelfs VAN GOENS wilde de ware geschiedenis van Athene niet uit Thucydides en Xenophon, maar uit Aristophanes geleerd hebben, opdat wij geene staatshistorie, maar volkshistorie hebben mochten.

In onderscheiding van alle afwijkende richtingen blijve het als de taak der historiographie gelden: de lotgevallen der volken te verhalen en de handelingen hunner Regeering tot handhaving van den staat, waaraan hunne eer en voorspoed verbonden is; orde en gerechtigheid in de geschiedenis heerschend te erkennen en te doen erkennen, en geenszins eene doode formule op de gebeurtenissen toe te passen, of eene alle vrijheid uitsluitende en het geweten afschaffende natuurwet daarin terug te vinden. Alle natuurnoodwendigheden, bodem, klimaat, ras, temperament, zijn bestemd om slechts elementen te zijn, met welke de vrije mensch werkt, terwijl hij geen dwingende

www.libtool.com.cn

natuurwet erkennende, noch van eenige voorspellende formule willende weten, alleen vraagt naar hetgeen goed en recht is. En wat den geschiedschrijver aangaat, het ontbreke hem niet aan die hoedanigheden, welke den man, die zelf een werkzaam deel aan de handelingen genomen en de lotgevallen mede ondervonden heeft, ongezocht eigen zijn, dat wil zeggen, hij verhale met ernst en ontzag voor toestanden en personen, gelijk men de toestanden niet lichtvaardig beoordeelt, in welke men zelf gewikkeld is, en de personen ontziet, die men in het leven tegenover zich heeft, en voorts houde hij zich niet op met de vermelding van de bijzonderheden, die indertijd de handelende personen zelven, met ernstige zaken bezig, hunner aandacht niet waardig gekeurd hebben: die bijzonderheden late hij over aan den dilettant, die curiositeiten najaagt, welke voor den kenner niets curieus meer aan zich hebben, of wel aan den oudheidkundige, die een uitdragerswinkel, met min of meer smaak geschikt, te zien geeft, terwijl de historieschrijver een tooneel met handelende personen opent. De Geschiedenis is, even als het leven in de natuur, het resultaat van de werking der kracht van boven op de weggelegde elementen. Er zijn er, die alleen uit deze elementen het al willen afleiden en verklaren, alsof men uit het dorre bosch de lente, die het doet bloeien, afleiden en verklaren kon. — RANKE, voorzeker niet de minste der geschiedschrijvers van dezen tijd, erkent dan ook iets godmenschelijks in de geschiedenis, waarvan de erkentenis, zegt hij, uit de historiographie der 18de eeuw en reeds vroeger verdwenen was, en hetwelk hij zelf, „zonder geestdrijverij of willekeur, vorschend en der waarheid de eere gevend", getracht heeft terug te doen vinden. „De menschelijke vrijheid, zegt hij elders, omvat wereld en toekomst. Het goddelijke is niet eene blinde fataliteit, maar het openbaart zich in de onderling strijdende machten der zedelijke wereld. In het geloof aan de vrijheid des menschen onder goddelijke leiding ligt de adel des menschelijken geslachts en de heerlijkheid der historische studiën."

www.libtool.com.cn

TWEEDE HOOFDSTUK.

Natuurbeschrijving.

§ 73.

Niet alleen de lotgevallen der Volken vergen 's menschen aandacht en bewondering, en lokken hem uit om terug te geven, wat hij waarneemt; ook de andere groote sfeer, zijner waarneming aangeboden, de Natuur, die hem omgeeft, de eigenlijke gezegde *Schepping*, is een voorwerp, dat hij zich aangedreven voelt *na te scheppen*.

Bij de Indische epische dichters vindt men de natuur uitvoerig beschreven, hetgeen zelfs, daar het een gemakkelijk onderwerp scheen aan te bieden, bij de Javaansche dichters navolging heeft gevonden. Trouwens, vreemd is bij den Oosterling noch de beschouwelijke aard noch de geneigdheid om zich van het werkdadige leven af te wenden, die de voorwaarden zijn van de liefdevolle beschrijving der natuur. Bij de Grieken en de Romeinen daarentegen maakt dezelve geen bijzondere kunstsoort uit. De Griek achtte het plicht, zich steeds van de ijdele bemoeiing met eigen gevoel tot het praktische leven te keeren: hij begreep, dat er niet gemijmerd, maar gehandeld moest worden. En Socrates zeide, dat hij nooit een' voet buiten Athene zette, omdat boomen en velden hem niets te leeren hadden en menschen veel. Ook duidt de Grieksche beeldende kunst de onbezielde natuur bloot aan en stelt zij zich niet ten doel, wat onze schilderkunst beoogt, haar naar waarde terug

www.libtool.com.cn

te geven. Bij de Romeinen echter van de laatste eeuw vóór Christus, toen de moeiten en nooden van het staatsleven menigeen naar rust en verademing in de natuur deden uitzien, merkt men bij een' LUCRETIUS, HORATIUS, VERGILIUS verlangende liefde voor de natuur op, en sedert vindt men bij de auteurs, in 't bijzonder bij OVIDIUS, meer natuurbeschrijving, dan bij de vroegeren. Keizer Hadrianus had zelfs in zijne villa te Tibur eenen aanleg, dienende om hem de belangwekkendste monumenten en landschappen, die hij op zijne reizen bezocht had, voor de herinnering terug te roepen.

In de Christelijke eeuwen heeft zich, met de zucht tot afzondering van de wereld, die trek naar de liefelijke of huiveringwekkende Natuur ontwikkeld. Doch de kluizenaars of monniken beschreven hunne gewaarwordingen niet: met de wereld was ook de Kunst door hen afgezworen. Eerst in de latere tijden, sedert menigeen zich aan den indruk overgaf, dien de Schepping op hem maakte, heeft de *Natuurbeschrijving* in voortbrengselen van verschillende *genres* eene ruime plaats ingenomen, ja! is zij een bijzonder kunstgenre beginnen uit te maken.

Gelijk wij, waar zich in de Oudheid eene stemming openbaarde, verwant aan die, welke de Christelijke eeuwen zou kenmerken, dadelijk die liefde voor de Natuur en dat begrip harer geheimzinnige bekoorlijkheid, als de vrucht dier stemming, zien ontstaan, zoo zien wij, omgekeerd, waar in de Christelijke tijden een kunstenaar gansch doortrokken was van den zinnelijken geest der latere Oudheid, in zijne voortbrengselen de Natuur terugtreden. Dus bij ARIOSTO. Wat deze Italiaansche dichter uit den aanvang der zestiende eeuw ziet en te zien geeft, is de mensch met zijne hartstochten; de Natuur is hem bijwerk: hij doorvliegt met zijne helden allerlei streken en landen, somt ze op als een aardrijksbeschrijver, doch nergens houdt hij zich op om als een landschapschilder te malen, gelijk dan ook de landschapschilderkunst in Italië en minste bij Italianen, haren bodem niet gevonden heeft. —

www.libtool.com.cn

Een groot natuurschilder, daarentegen, is TASSO, en deze hoedanigheid is geheel in overeenstemming met het gansche karakter van dezen dichter. TASSO's poëzij is niet zoozeer het voortbrengsel van eenen geest, die het leven meester geworden is, als wel de ingeving van fijn bewerktuigde zinnen, door vormen, kleuren en tonen gestreeld. De Ouden voeren den mensch handelend op, en vermelden het uiterlijk gebaar slechts om den wil van de te vermelden daad; Tasso schildert met weelderige omtrekken en tinten het uiterlijk voorkomen, en schijnt daarbij soms te vergeten, dat een mensch meer is dan een schoone gestalte. — Ook de werken der kunst worden bij de Ouden vermeld en vaak tot in bijzonderheden toe beschreven; maar steeds om 's menschen wil, die ze vervaardigde of wien zij dienen. Bij de modernen, daarentegen, hebben de voortbrengselen van 's menschen nijverheid te meer bekoorlijkheid, naarmate zij meer een soort van zelfstandig bestaan schijnen te bezitten en meer in het rijk der Natuur zijn opgenomen. Oude onbewoonde kasteelen en bouwvallen zijn bijzonder belangwekkend en schilderachtig in hun oog.

§ 74.

Hoe de natuur in hare oneindigheid terug te geven? Slechts die auteur, welke de natuur niet gebruikt om van eigen inzicht of gevoelsadel te getuigen, ja, in wien geenerlei gedachte aan zich zelf is overgebleven, maar die haar bewonderend aanschouwt, vindt de vereischte omgrenzing van het te malen beeld. George Sand beschrijft hare gewaarwording bij de beschouwing der natuur aldus: het was haar, zegt zij, als leefde zij in de natuur en als ware deze eene uitbreiding van haar bestaan. — Waar nu de bewondering der natuur die mate bereikt heeft, daar is de geest in haar te huis en schept hij zich in die elementen een afgerond geheel. — Waar zich, daarentegen, te midden der altijd boven het menschelijke machtige Natuur de persoonlijkheid des auteurs laat gelden, en deze niet zwijgt

www.libtool.com.cn

tegenover haar, maar zelve aan het woord komt, daar is de uitwerking stuitend. En toch zijn er natuurschilderingen, waarmede de auteur pronkt als zoovele bewijzen van de diepte zijns gevoels, van den adel zijner gezindheid, en van de verhevenheid zijns karakters, of welke slechts aangelegd schijnen om ons het talent van den auteur te doen bewonderen, en welke tot niets anders dienen, dan om den lezer eene proeve te leveren, hoe ver de schrijver het, bij voorbeeld, in de navolging van den Oosterschen stijl gebracht heeft. Van dien aard zijn de tafereelen van HAAFNER, den Nederlandschen beschrijver der Indische natuur in het begin dezer eeuw.

Ook de geleerdheid van den auteur mag zich nergens vertoonen. De minste aanmerking, door hem aangebracht met het doel om eenig bewijs van zijne kennis te geven, of zelfs om den lezer eenige wetenschappelijke bijzonderheid mede te deelen, stoort het zuiver genot, en is dus eene zonde tegen den eisch der kunst. Ja zelfs de godsdienstige geloofsovertuigingen mogen niet rechtstreeks geuit worden nevens de stem der Natuur, die de auteur laat spreken. Is de Natuur, zoo als hij ze naschept, geene onmiddellijke openbaring van een verborgen God, zoo dat hij nog daarnevens van een afgetrokken goddelijk verstand meent te moeten gewagen, dan is zijn tafereel mislukt te achten.

Eerst in de achttiende eeuw levert bepaaldelijk de Fransche letterkunde uitnemende proeven in dit genre. Men vindt ze in de werken van JEAN JACQUES ROUSSEAU en BERNARDIN DE ST. PIERRE. Na hen heeft CHATEAUBRIAND de landschapschilderkunst met woorden uitstekend beoefend; doch deze dichter viert zijner verbeelding te zeer den teugel, dan dat het zijnen tafereelen niet soms aan volkomene waarheid zou ontbreken. Nevens LAMARTINE is GEORGE SAND in de beschrijving der natuur onovertroffen, en na haar mogen THEOPHILE GAUTIER en vooral EUGÈNE FROMENTIN genoemd worden, de laatste, schilder, en schrijver van *een zomer in de Sahara* en van *een jaar in de Sahel.*

www.libtool.com.cn

Ten onzent mag men als modellen in dit genre wijzen op VAN HOËVELL, POTGIETER, COHEN STUART.

Niet zelden werden natuurkundigen door de bekoorlijkheid van het voorwerp hunner studie tot eene bezielde beschrijving verlokt Aldus BUFFON en ALEXANDER VON HUMBOLDT, schrijver van *Ansichten der Natur*.

www.libtool.com.cn

TWEEDE AFDEELING.

Over den Redekunstig-geschiedkundigen Stijl.

Het Rhetorico-historische Genre.

EERSTE HOOFDSTUK.

Gedenkschriften.

§ 75.

Verhaalt de auteur de gebeurtenissen niet bloot uit welbehagen in het groote en schoone, uit zucht om de waarheid eer te geven; maar heeft hij het doel om met zijn verhaal op de gebeurtenissen van zijnen tijd te werken, of om zich zelven eenige voldoening te geven, ten einde de rol, door hem gespeeld, in het gewenschte licht te stellen, de partij, door hem voorgestaan, te rechtvaardigen en aan te bevelen, — alsdan behoort zijn letterkundig voortbrengsel niet meer tot het gebied der zuivere Historiographie: er doet zich een inmengsel in voor van dat, wat het Rhetorische Genre kenmerkt, als waarbij de auteur zich ten doel stelt op het leven, althans op het oordeel over de gebeurtenissen te werken. Deswegens brengen wij de letterkundige voortbrengselen van dien aard, welke wij onder den naam van *Gedenkschriften* samenvatten, tot eene soort, tusschen het Diëgematische en het Rhetorische Genre middenin gelegen.

Aanm. »Historia, zegt Quintilianus, scribitur ad narrandum, non ad probandum," dat is, *de historie moet een zuiver verhaal blijven zonder de strekking om een of ander gevoelen te staven.* Is dit waar, zoo wordt zij min of meer

www.libtool.com.cn

misbruikt, zoo zij dienstbaar gemaakt wordt om te bewijzen, dat de beschrijver der gebeurtenissen onrechtvaardig bejegend is, of dat zijn staatkundig stelsel het ware is, of maar om zijne geheime eerzucht te bevredigen. Eene open *remonstrantie* of *apologie* is edeler dan eene bedekte zelfverdediging, waartoe de voorstelling der feiten in een bepaald licht te zien gegeven wordt, en is een staatkundig stelsel inderdaad aanbevelens- of lakenswaardig, zoo zal dit beter dan op eenige andere wijze, uitkomen door een eenvoudig verhaal, van persoonlijke bedoelingen vrij.

§ 76.

Daar dit genre eene vermenging is van twee genres, mist het natuurlijkerwijze het oorspronkelijke van de beide, in wier vermenging het bestaat. Bepaaldelijk de historiographie was dadelijk in zulk eene volmaking dáár, dat de voortgaande proeven in het genre veeleer door achteruitgang dan door vooruitgang gekenmerkt zijn. Niet aldus met het rhetorico-historische genre: integendeel, dit heeft zich bij tijden min of meer gelukkig ontwikkeld voorgedaan. Bij de Grieken zijn de beide genres, uit wier vermenging dit genre ontstaat, nog gansch gescheiden: de geschiedschrijver treedt bij hen geheel achter zijn kunstwerk terug, en de redenaar treedt gansch onbewimpeld te voorschijn. Bij de Romeinen, daarentegen, bestonden geenszins alle voorwaarden, die den volmaakten geschiedschrijver, zoowel als den volmaakten redenaar bij de Atheners hadden doen ontstaan; om in den Staat te slagen, moesten zij met beleid te werk gaan en zich nauwkeurig rekenschap geven van hun doen en laten. Dus was het van hen te verwachten, dat zij hunnen persoon en hun bijzonder gevoelen ook in het verhaal der gebeurtenissen zouden laten gelden, en met dit verhaal zelve eenig staatkundig oogmerk zouden wenschen te bereiken. Zelfs het Epos van Vergilius heeft eene staatkundige strekking, hoe veel te lichter moest de historie van den tijd, in de handen van de Romeinen, toen zij eenmaal hadden leeren schrijven, aan staatkundige bedoelingen dienstbaar worden.

Evenwel reeds een Griek, en wel een Athener, heeft het voorbeeld gegeven van een verhaal, waarin de auteur zich

www.libtool.com.cn

zelven als het middelpunt voorstelt, en tevens van een geschrift, waarin van het leven en de leer van eenen man verslag wordt gegeven met het doel om dien man te rechtvaardigen. Ik bedoel XENOPHON, schrijver van den *Tocht der tienduizend Grieken*, met Cyrus den Jongeren tegen zijnen broeder Artaxerxes ondernomen, en van de *Gedenkschriften aangaande Socrates*. Doch de echte Grieksche kunstenaar verloochent zich hier in geenen deele. In het verhaal van dien *Tocht* is niets dat eenigen toeleg verraadt om den persoon des auteurs te verheerlijken; integendeel, de wijze van voorstelling is van dien aard, dat de lezer slechts met de gebeurtenissen bezig is, en al de handelende personen, en niet het minst de persoon van Xenophon zelven, zich voordoen als, volmaakt natuurlijk, door die gebeurtenissen in beweging gebracht en tot handelen gedreven. En wat die *Gedenkschriften aangaande Socrates* betreft, voor grooter en edeler zaak is er nimmer eenvoudiger en belangeloozer pleidooi geleverd.

§ 77.

Reeds in de tweede eeuw vóór Christus treft men machtige Romeinsche staatslieden aan, die, zoo als gemeld wordt, hun eigen leven beschreven hebben, met name M. AEMILIUS SCAURUS, Q. LUTATIUS CATULUS, L. CORNELIUS SULLA. Derhalve deed C. JULIUS CAESAR niets ongewoons met het schrijven van *Gedenkschriften over de Gallische Oorlog* en *over de Burgeroorlog*. Deze werken van Caesar waren niet bloot de vrucht der afzondering van den staatsman en veldheer, die zich uit het gewoel terugtrekt om zijne daden te bepeinzen en te beschrijven; neen! zij waren zelven eene daad, daar zij berekend waren om de uitwerking van het gerucht der feiten te verhoogen, en eenen dunk aangaande de grootheid en de onwederstaanbaarheid van den held dier gebeurtenissen wortel te doen schieten, welke niet anders dan zijne heerschappij veld doen winnen of vaster vestigen kon. Hiermede is de stijl en toon

www.libtool.com.cn

dier Gedenkschriften dan ook in volkomen overeenstemming. Te recht heeft men van Caesar gezegd: „eodem animo scripsit, quo bellavit," dat is, *de geest, die in zijn oorlogvoeren uitblonk, straalt ook in zijn schrijven door.* Al wat er geschiedt, wordt beheerscht door den machtigen persoon, die tegelijk den degen en de pen voert. Hij is de bevorderaar der grootheid van het Romeinsche Volk, de wreker van Romes aanzien, de uitvoerder van het raadsbesluit der Goden, die Romes heerschappij beraamd hebben; tegen alle gevaren is er raad bij zijn onuitputtelijk genie: wordt er eene nederlaag geleden, het is dat Caesar niet tegenwoordig was of zijne onderrichtingen niet opgevolgd werden, en heeft hij slechts den tijd om te verschijnen, zoo is alles hersteld. Wie zal zich aankanten tegen eenen man, zoo sterk en zoo voorspoedig? Ja! met zijne Gedenkschriften heeft Caesar Rome evenzeer veroverd als met zijne legioenen. Hij is een even uitnemend kunstenaar met de taal als met de wapenen. Een schrijver, zoo fier, is te groot om ijdel te wezen.

§ 78.

De titel van TACITUS boeken, *Annalen* en *Historiën*, moet ons niet verleiden, daarin een zuiver historischen arbeid te willen zien. Neen! dit werk behoort tot het hier behandelde genre, en deze opmerking brengt mede, dat wij plaats kunnen geven aan veel, dat wij anders zouden moeten wraken. Voor een geschiedschrijver is Tacitus niet onpartijdig genoeg; hij beijvert zich te zeer om alles wat de personen betreft, wien hij niet genegen is, in een ongunstig daglicht te plaatsen; hij is te kennelijk geneigd om van hen slechts het kwade te vermoeden. Ook is zijn stijl dientengevolge te hartstochtelijk, te puntig en te gedrongen: het is geenszins de eenvoudige, kalme en slechts bij uitzondering gepunte taal van den geschiedschrijver, het is de bittere toon van den redenaar, die als aanklager optreedt. Zijn doel, schijnt het, is te doen uitko-

www.libtool.com.cn

men, hoe de leden van de Dynastie der Juliussen door de alleenheerschappij het spoor bijster waren geraakt. Iets aangenamers kon er niet betoogd worden voor den gebieder, onder wien Tacitus zijn werk schreef, daar de alleenheerschappij dezen het hoofd niet deed duizelen.

§ 79.

Onder de nieuwere volken is het de Fransche Natie, die de meeste proeven in het Rhetorico-historische genre geleverd heeft. De Franschen, in het algemeen gesproken, niet toegerust met den zin voor het zuiver beschouwelijke, grijpen met vertrouwen in het leven en aanvaarden lustig de rol, waarvoor zij zich berekend achten. Ongelukkig leidden te vaak de gebreken der Fransche Staatsregeling in vroeger eeuw, de verleiding van het Hof en de banden en vooroordeelen, waardoor de nijverheid belemmerd was, de werkzaamheid van menigen levendigen geest op een valsche baan. Velen, die zich belet zagen in eenen goed geordenden Staat of op het veld der nijverheid een waardig voorwerp hunner bedrijvigheid te vinden, speelden een min of meer avontuurlijke rol. Tegelijk noopte de beperking, die de vrije uiting der gedachten ondervond, menigeen zich door het schrijven van veelal aanvankelijk geheime Gedenkschriften schadeloos te stellen. Vandaar de overvloed van zulke letterkundige voortbrengselen. Telkens zijn het de onzedelijkste en onrustigste tijdperken, die den rijksten oogst van zoogenaamde *Mémoires* opleveren, met name het Regentschap van Anna van Oostenrijk en van den Hertog van Orléans, en wederom de laatste tijd van de regeering van Lodewijk XV, toen de Markiezin de Pompadour en Mevrouw Dubarry haren invloed deden gelden. De eerste jaren daarentegen der regeering van Lodewijk XIV zijn niet rijk aan Gedenkschriften. Toen bestond er ontzag voor het koningschap, en algemeen achtte men het eene eer en een plicht den Koning zwijgend te dienen of luide te prijzen. Eerst tegen het eind

www.libtool.com.cn

dier regeering vergaderde zich een schat van grieven in het gemoed van den hooghartigen Hertog DE ST.-SIMON, die in geheime Gedenkschriften onbedwongen nederschreef, wat de personen van het Hof van Lodewijk XIV en den Regent dag aan dag aan zijne scherpe waarneming verrieden. „Daar ik mij, zegt hij zelf, de stipte waarheid heb voorgesteld, heb ik mij niet bedwongen om het kwade zoo wel als het goede te zeggen, en mij vergund mijne neigingen en hartstochten te voldoen met alles te zeggen, wat ik behoudens de waarheid zeggen kon: voor mij zelven en weinigen der mijnen schrijvende, heb ik mij door geenerlei bedenking genoopt gevoeld om iemand te sparen." Toch begreep hij, dat aan dit zijn werk na zijnen dood een minder beperkte bekendheid ten deel zou vallen, en deswegens hield zijn geweten hem de vraag voor, of hij niet trouweloos handelde met zoo vele personen onherroepelijk aan den blaam en de verachting der nakomelingschap over te leveren. Evenwel die bladen, zijn voldoening en zijn troost, aan de vlammen op te offeren was te veel van hem gevergd, en nadat hij in een brief aan den abt van *la Trappe*, den heer de Rancé, aan zijn gemoedsbezwaar lucht had gegeven, bleven de *Gedenkschriften* bewaard, waarin hij, zich met de taal de noodige vrijheden veroorlovend, zich een' stouten geest en een' voortreffelijk karakterschilder betoont. Chateaubriand zeide van hem: *il écrit à la diable pour l'immortalité*, hetwelk zoo veel zal beteekenen, als: schrijvende zoo als zich niemand veroorloven zou, heeft hij toch voor de onsterfelijkheid geschreven. — Veelal wordt hij de Fransche *Tacitus* genoemd.

De Gedenkschriften van St.-Simon zijn noch de eerste noch de eenige, die zich wegens inhoud en vorm boven het gros der Fransche *Mémoires* onderscheiden. Joinville wordt gemeenlijk als de eerste der Fransche Memoirenschrijvers genoemd. Wij hebben gemeend hem onder de historieschrijvers te moeten plaatsen. In de vijftiende eeuw schreef PHILIPPE DE COMINES, die, na eerst aan het Hof van Philips den Goeden van *Bourgogne* verbonden te zijn geweest, zich later in den dienst van

www.libtool.com.cn

Lodewijk XI begaf, Gedenkschriften, welke den lezer door de levendigheid der voorstelling, de onafhankelijkheid van het oordeel en de fijnheid der opmerkingen boeien en, in één woord, de bewondering van eenen kenner als Montaigne verdiend hebben. BRANTÔME'S *Mémoires* bevatten bij allen eigen lof veel bevalligs. Zij zijn een levendig beeld van den tijd (de 16de eeuw), en bij de gelijkmoedigheid, met welke hij de grootste schandalen mededeelt, een beeld van den schrijver zelven. — Ook MONTLUC, een woest krijgsman, die zich door de felheid zijner bestrijding der Protestanten in de burgeroorlogen der zestiende eeuw onderscheidde, schreef *Gedenkschriften*, die Hendrik IV den *bijbel van den soldaat* noemde. En D'AUBIGNÉ, die met gloeienden ijver voor de zaak der Protestanten streed, beschreef, onder denzelfden titel, zijn eigen leven ten behoeve zijner kinderen, een werk, dat niet alleen wegens de belangrijkheid van den inhoud de aandacht verdient, maar welks vorm wegens de eigenaardigheid des auteurs den lezer aanlokt en boeit. Reeds de naam van den auteur waarborgt ons, dat *de Gedenkschriften van het Regentschap van Anna van Oostenrijk* door ROCHEFOUCAULT een meesterlijk werk zijn, en om de Gedenkschriften van den Kardinaal DE RETZ, dien held der *Fronde*, te kenmerken, is het voldoende Voltaires oordeel aan te halen. De *Gedenkschriften* van de Retz, zegt deze beoordeelaar, zijn geschreven met een edelen zwier, een onstuimigheid van genie en een ongelijkmatigheid, die een beeld van zijn gedrag geven; zijne taal, soms onnauwkeurig, dikwijls slordig, maar bijna altijd oorspronkelijk, herinnert meermalen aan *Sallustius*. — En de Barante zegt van hem: „De Kardinaal de Retz zet, meer dan iemand, bekoorlijkheid en leven bij aan de gebeurtenissen, die hij uit persoonlijke herinneringen beschrijft. Geen schrijver geeft ons een juister begrip van de hartstochten, die bij volksbewegingen wakker worden." Als een zijner secretarissen voor de taak terugdeinsde om schaamtelooze daden van den auteur, die hun zijne herinneringen in de pen gaf, op te teekenen, zeide hij: „ik heb het gedaan: dus moet ik mij niet

www.libtool.com.cn

schamen het te zeggen." La Rochefoucault verwijt hem, dat hij met het verhaal zijner avonturen beoogde de verbazing zijner hoorders of lezers gaande te maken.

Onder de auteurs, eindelijk, van geschriften van dezelfde soort in de achttiende eeuw verdient DUCLOS gunstig vermeld te worden. Al had hij den titel van *historiograaf van Frankrijk*, en al klimmen zijne *Geheime Gedenkschriften aangaande de regeering van Lodewijk XIV, het Regentschap en de regeering van Lodewijk XV* tot eenen tijd op, dien hij zelf niet beleefd had, toch is hij meer Memorieschrijver dan historicus. Om den naam van *Geschiedenis* te verdienen, is dat werk te puntig en te rijk aan anekdoten, en blijkt de auteur te zeer te zegepralen over de groote en kleine gebreken der personen, die hij opvoert.

Aanm. Uit het ontbreken van dat alles wat bij de Franschen de Gedenkschriften in overvloed moest doen ontstaan, volgt reeds, dat voortbrengselen van die soort schaars bij ons te vinden zullen zijn. In de zeventiende eeuw werden wel *Memoriën* uitgegeven, als die van BAUDAERT en van A. VAN DER CAPELLEN, doch dit zijn verzamelingen van acten of persoonlijke aanteekeningen en opmerkingen, even als de *Mémoires* van SULLY en de *Denkwürdigkeiten* van VON DOHM, en geven geen doorloopend verhaal. Wie nog ten onzent *Mémoires* vervaardigden, schreven ze in het Fransch, zooals Prins FREDERIK HENDRIK en de Heer VAN GOSLINGA, bovendien zijn deze beide gedenkschriften bepaaldelijk aan krijgs- of ambtsverrichtingen gewijd. Alleen DROSTE leverde echte *Mémoires*, onder den titel *Overblijfsels van Geheugenis*; hij had stof en oordeel genoeg om iets belangwekkends te geven; jammer maar dat hij het denkbeeld had opgevat om in dichtmaat te schrijven: nu was hij voldaan, als hij hetgeen hij te zeggen had, in een dragelijk vers vervat had, en alle vrije beweging ontbrak aan zijn' stijl. De *Vruchten en Resultaten van een zestigjarig leven* van OCKERSE, daarentegen, mag men tot de Memoirenlitteratuur in Holland brengen. — Wat de beoefening van dit zelfde genre in Duitschland aangaat, volgens Gregorovius (*Sitzungsberichte der Akad. der Wissensch. zu München*, 1877. Heft IV) zou de tijd tot het ontstaan van geschriften van die soort wellicht in de 16de eeuw zijn aangebroken, ware de taal van Luther, Melanchthon, Aventinus en Tchudi toen niet door de verwildering der eeuw in verval geraakt. Tot na den tijd van Frederik den Groote duurde, zegt hij, de onbedrevenheid voort. Kwalijk zal iemand *het leven van Götz van Berlichingen* een tafereel van den tijd heeten, of het moest er een zijn van de ruwste soort, zonder psychologischen

www.libtool.com.cn

blik, zonder spoor van scheppende kunst, en eindelijk vermoeiend door de langdradige duistere taal. Een Duitscher, zoo gaat Gregorovius voort, met name ADAM REISSNER, ondernam het de oorlogen van Karel V in 1526 en 1527 in den vorm eener biographie te beschrijven; maar er ontbreekt persoonlijk leven, menschkundige opmerkingsgave en naieve bevalligheid aan. — Nog andere Duitschers, welke in de legers van den Keizer met Italië kennis gemaakt hadden, beschreven wat zij daar gezien hadden; doch wie van hen leverde iets dat eenigermate de beschrijving van zijn eigen leven door BENVENUTO CELLINI nabij kwam? Ongedwongen spreekt deze Italiaansche kunstenaar over zijne eigene begaafdheden en deugden, maar ook onbewimpeld over zijne fouten; hij schildert de personen levendig, treffend, en in een vrijen trant, die echter niet belet dat hij onder de Italiaansche klassieke auteurs gerekend wordt. — Gregorovius noemde het tijdperk van Frederik II als den aanvang van beter geslaagde proeven in het genre der Gedenkschriften. FREDERIK DE GROOTE zelf, en zijne zuster de Markgravin van BAIREUTH hebben *Mémoires* geschreven. Ook van CHRISTIAN VON MASSENBACH heeft men Gedenkschriften uit den tijd van Pruisens verval in het eind der vorige en het begin dezer eeuw en van VON GAGERN een werk getiteld *Mijn aandeel aan de politiek*. — Om ook nog een woord van Engeland te zeggen, daar heeft men in de laatste tijden verscheidene Gedenkschriften van staatslieden door hunne nazaten, of van letterkundigen door hunne vrienden zien uitgeven. Reeds de latere deelen van CLARENDONS *Geschiedenis van den opstand* draagt het karaktor van *Mémoires*, vermits daar de auteur zelf te midden der gebeurtenissen optreedt.

§ 80.

Na de *Gedenkschriften, geschreven op St. Helena, in de pen gegeven door den Keizer*, als een gansch eigenaardig geschrift vermeld te hebben, mogen wij opmerken, dat de *Gedenkschriften* van de negentiende eeuw, bepaaldelijk wederom in *Frankrijk*, den stempel van den tijd dragen. De betrekking van den enkelen mensch tegenover het leven en den Staat is van aard veranderd. Te voren stonden personen, sterk door het vermeende goede recht van hunnen stand of van hun verstand, tegenover eene grillige en gebrekkige orde van zaken. Men bespotte, hekelde of geeselde. Thans heeft de Staat een meer ernstig karakter, en het gansche leven wordt niet meer aangemerkt als een tooneel van willekeur. Vandaar bij den gedenkschriftschrijver meer kieschheid en waardigheid. VILLEMAIN geeft

www.libtool.com.cn

in zijne Gedenkschriften zijne persoonlijke indrukken terug met een diep gevoel van de grootheid des tijds en van het tragische der gebeurtenissen, en GUIZOT, die de zaak van zijn bewind tegenover het vonnis, door zijn ontzettenden val uitgesproken, te verdedigen heeft, doet dit in zijne Gedenkschriften met de meeste gematigdheid en waardigheid.

Waar in deze eeuw, nu het leven zich in de voorstelling van den enkelen mensch als eene macht openbaart, met welke niet te spotten valt, een persoon niettemin, in plaats van zich tegenover het leven te vergeten of zich argeloos aan het leven te onderwerpen, zich daartoe te eigenaardig en te groot dunkt, daar zullen zijne Gedenkschriften, als die van CHATEAUBRIAND, minder door ijdelheid dan door somberen trots gekenmerkt zijn: toch noemt een Fransch kunstrechter zijne *Mémoires d'outre-tombe* „een gedenkteeken van haatdragende ijdelheid."

In dit werk van Chateaubriand hebben wij het voorbeeld van een dichter, die in het staatsleven eene rol heeft willen spelen en heeft gespeeld, en die onder de Helden en Grooten zijn gewicht als letterkundig genie in de schaal legt. In GOETHES *Waarheid en Dichting* hebben wij mede het Gedenkschrift van eenen dichter, die in zijne ontwikkeling als zoodanig zich zelven ten schouwspel strekt. Hij beoordeelt niet, wat hij geworden is; veel min wil hij daar mede pronken: neen, hij wil zich slechts rekenschap geven, hoe hij is geworden, wat hij is. De waarheid, het werkelijk doorleefde, is door hem in de herinnering herschapen en werd alzoo tot een door hem vervaardigd dichtwerk.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Bekentenissen. — Het Dagboek.

§ 81.

Met de Gedenkschriften van Chateaubriand en vooral van Goethe staan wij reeds op de grenzen van het ander onderdeel van het Rhetorico-historische genre.

www.libtool.com.cn

Zoo de auteur niet de gebeurtenissen, maar slechts zich zelven, zijne gewaarwordingen en gedragingen te midden dier gebeurtenissen op het oog heeft, en wat hij alsdan waarneemt of meent waar te nemen, voor zich zelven aan het licht brengt en belijdt, draagt het letterkundig samenstel, dat hij voortbrengt, den naam van *Confessies*, *Bekentenissen*. Zulk een werk geeft ons geschiedenis, maar geene zuivere geschiedenis: immers volstrekt belangeloos kan de mensch niet zijn, die zich met de volharding, tot zulk eenen arbeid vereischt, met zich zelven vermag bezig te houden: hij treedt op als rechter en als voorspraak tegelijk; doch, ook waar hij als aanklager tegen zich zelven optreedt, heeft hij zich vooraf reeds als rechter geoordeeld, en slechts wie zich zelven niet oordeelde, maar het oordeel aan machtiger rechter overliet, zou staan op het standpunt van den geschiedschrijver tegenover zijne eigene gedachten en daden.

§ 82.

Bepaaldelijk in tijdperken, waarin de uitwendige orde der dingen haar gebiedend gezag voor den enkelen mensch verloren heeft, komen voortbrengselen, als die wij daar kenschetsten, tot stand, en zij worden voortgebracht door personen, die alleen in zich zelven het richtsnoer hunner handelingen meenen te bezitten, of wier geweten met bijzonderen nadruk alleen hen zelven aansprakelijk stelde voor hetgeen zij bedreven.

De Romeinsche Keizer MARCUS AURELIUS schreef een boekje *tot zich zelven* getiteld, waarin hij zich als het ware een spiegel voorhoudt, om zijn inwendig wezen in te erkennen. Hij geeft zich daarin, zegt Döllinger, als een edelen, maar ongelukkigen onder den last der heerschappij zuchtenden en diep van de nietigheid der menschelijke zaken doordrongen man te kennen.

In de laatste jaren der vierde eeuw schreef AUGUSTINUS zijne *Bekentenissen*, de beschrijving van zijn leven behelzend, waarin hij zich rekenschap geeft van zijn geloof. Dit werk, getuigt

www.libtool.com.cn

hij zelf, strekte tot lof van den goeden en rechtvaardigen God, zoowel wegens het kwade als wegens het goede, dat hij gedaan had.

SWIFT'S *Journal to Stella*, waarin hij zich gansch geeft, zoo als hij is, ja, zich misschien erger maakt, dan hij is, kan mede als tot het genre der *Confessies* behoorend, worden aangemerkt.

Ook van JEAN JACQUES ROUSSEAU bezitten wij *Bekentenissen*, waarin hij ook het weinig eervolle van zijn leven en daden zoo weinig ontveinst, dat hij zich met eenig recht beroemen kon, dat hij, de eenige onder de menschenkinderen, onbeschaamd genoeg was geweest om ruchtbaar te maken wat de menschen anders geheim houden.

Naverwant aan de Bekentenissen zijn de *Consolationes* of *Vertroostingen*, waarin de auteur zich van de gronden rekenschap geeft, die hem in het ongeluk kunnen troosten. BOETHIUS, de groote staatsman, door zijnen Vorst Theodorik den Goth verdacht en gekerkerd, schreef in de gevangenis zijne *Consolatio philosophiae*, in den vorm van een gesprek met de Wijsbegeerte, die hem voorhoudt, hoe alle geluk wisselvallig en geene rust dan in de deugd te vinden is. — Onder de nieuweren schreef GUICCIARDINI eene *Consolatio*, toen de door hem aanbevolen staatkunde niet beproefd was bevonden en hij zich als kwaden raadsman gesmaad zag.

§ 83.

Wanneer de zelfbeschouwing van den auteur, die zich belijdenis doet van hetgeen hij is, geen terugblik is op een gansch leven op éénmaal, maar die auteur zich elken dag van zijn gedrag rekenschap gaf, alsdan schreef hij een *Dagboek* van zijn inwendig leven.

Wat van een' enkel Romeinsch staatsman gezegd wordt, dat hij zich de taak oplegde om zich elken avond rekenschap te geven, hoe de verloopen dag besteed was, zal wel met

www.libtool.com.cn

meer staatslieden het geval geweest zijn. Hoe dit zij, die Romeinen schreven niet op, wat zij dus overdachten; althans Dagboeken van zulk eenen aard zijn niet tot ons gekomen. Doch in het tijdperk van het eind der vorige eeuw, toen men de meening voedde, dat de mensch van nature edel is en het slechts op oefening aankwam om die edele natuur de bovenhand te doen bekomen, is het geen wonder dat er personen gevonden werden, die zich van dag tot dag rekenschap wilden geven of zij vorderingen in deugd en degelijkheid gemaakt hadden. Zoodanig is ten onzent HIERONYMUS VAN ALPHEN geweest, die zulke zelfbeproevingen heeft nagelaten onder den titel van *Dagboek van E. C. W.*, dat is van *een' Christen wijsgeer*. Het *Dagboek mijner goede werken* van RHIJNVIS FEITH heeft voorzeker verdiensten; maar hoe zouden zijne beschouwingen er bij gewonnen hebben, zoo zij van het persoonlijke des auteurs ontdaan waren, en de schrijver zijne ervaringen in verhalen, als ware het gebeurde aan andere personen geschied, had ingekleed. — W. DE CLERCQ, die ook een *Dagboek* geschreven heeft, na zijnen dood bij fragmenten uitgegeven, zegt zelf van dat dagboekhouden: „het is een geheim egoïsme, een zich zelven kittelen."

www.libtool.com.cn

DERDE AFDEELING.

Over den Stijl van den Redenaar.

Het Rhetorische Genre.

EERSTE HOOFDSTUK.

Redenaarskunst.

§ 84.

De auteur van het historische genre geeft den voorbijgaanden tijdstroom, waarin de dingen naar hunne voleindiging streven, terug; de dichter toont die voleindiging als aanvankelijk bereikt, of, onvoldaan met het onvolmaakte, getuigt hij van de noodzakelijkheid der bevredigende voleindiging. Doch de Redenaar staat in het midden der gebeurtenissen, en wil het betrekkelijk volmaakte, met andere woorden, het goede, redelijke en eerlijke dadelijk uitgevoerd zien. Zijn woord is daad, het *maakt* geschiedenis en verwezenlijkt des dichters ideaal, en dat wel met echt menschelijke middelen, niet door dwang of geweld, maar door overtuiging, door het winnen van den wil der hoorders. Alzoo mag de redenaarskunst het toppunt van de verschillende letterkundige genres en de triomf der menschelijke natuur genoemd worden.

Maar zoo de Redenaar in het midden der gebeurtenissen staat, en zoo hij gevat moet zijn om naar den eisch van het oogenblik en de stemming van zijn gehoor te werk te gaan; zoo zijn woord daad is, — kan dan het woord des redenaars als een letterkundig voortbrengsel beschouwd worden? Is dat woord dan

www.libtool.com.cn

niet zelf mede een accident in den voorbijgaanden stroom der gebeurtenissen? Voorzeker! Maar om het een waardig verschijnsel in die reeks van gestalten te doen zijn, moet bij hem, die het spreekt, de afzondering, de beschouwing, de overpeinzing, in één woord de studie, voorafgegaan wezen: de redenaar moet, al is het juist niet met de pen, veel *geschreven* hebben om in staat te zijn voor een gehoor waardig op te treden. Aan den grootsten redenaar der Grieken is verweten geworden, dat zijne redevoeringen naar de lamp roken, en zijne levensbeschrijvers vermelden wat hij te overwinnen heeft gehad om zich tot zijne taak te bekwamen. En Plutarchus meldt, dat PERICLES, door de Volksvergadering uitgenoodigd om te spreken, meermalen aan zulk eene uitnoodiging geen gehoor heeft gegeven, op grond dat hij niet voorbereid was, en diezelfde grootste redenaar, DEMOSTHENES, zegt in zijne rede tegen Midias, dat hij strengen blaam zou verdiend hebben, zoo hij in zijn geval zich niet met de uiterste zorg tot hetgeen hij te zeggen had, door nadenken had voorbereid. — Niet beter kan het recht der vrije rede, als eerst na lange en ernstige studie te verwerven, uitgedrukt worden dan met de woorden van Goethe:

> Und wenn wir erst, in abgemess'nen Stunden,
> Mit Geist und Fleisz uns an die Kunst gebunden,
> Mag frei Natur im Herzen wieder glühen.

Doch de voorwaarde, die vervuld moet worden om den redenaar volkomen tot zijne taak in staat te stellen, is niet bloot dat hij vooraf nagedacht hebbe en zijne zaak goed versta; maar vooral is het noodig, dat het hem om die zaak uitsluitend te doen zij; dat hij niets beooge dan der zuivere waarheid de eere te geven: dit is zijne kracht: alle inmengsel van eigenzucht verzwakt zijnen invloed bij de braven, en bederft zijn werk bij de mannen van smaak.

§ 85.

Het spreekt van zelf, dat de ware Redenaar slechts daar kan bestaan, waar zich eene Gemeente bevindt, die haar eigen

www.libtool.com.cn

meester is, en de macht heeft om besluiten te nemen. Of zal men tot handelen trachten te bewegen wie niet handelen kan? Te spreken voor een publiek, dat het nemen van een besluit aan een ander moet overlaten, blijft steeds eene kunstvertooning. — In de stad *Athene* derhalve, in het bloeitijdperk der democratie, moest de *welsprekendheid* geboren worden en te huis zijn: daar was eene Volksvergadering, van wie het afhing om onmiddellijk met de daad te bekrachtigen, wat de Redenaar haar aanbeval. Maar die welsprekendheid moest het toppunt bereiken, toen zij voor de grootste zaak, dat is, voor de vrijheid zelve, te strijden had, en dit had plaats in DEMOSTHENES. De vrijheid werd bedreigd, het Volk was op het punt ze te verliezen: daar trad Demosthenes op om van de vrijheid, zoo lang zij nog bestond, gebruik te maken ten einde haar voor den ondergang te bewaren. Daartoe wendt hij zich tot al wat het Volk nog over heeft aan zedelijke kracht, aan gevoel van eigenwaarde, aan besef van de groote rol, door de Vaderen gespeeld. Meesterlijk klaar schetst hij den toestand en wijst in de betrachting van den burgerplicht het wezenlijk belang van den Staat en de burgers aan; maar nimmer is hij uitnemender, dan wanneer hij zich beroept op die eeuwige beginselen van zedelijkheid, die omdat zij het gemeen goed zijn der menschheid en zelfs van den diepst gezonkene erkentenis afdwingen, *gemeenplaatsen* heeten. Slechts het misbruik door nabootsers, zonder eigen inzicht of overtuiging, van het beroep op zulke stellingen gemaakt, heeft den naam *gemeenplaats* in minachting gebracht.

Het Atheensche Volk was tevens met de rechterlijke macht bekleed. Voor zijne in grooten getale gestelde rechters moest de zaak van den verongelijkten zwakke, van den aangeklaagden onschuldige, of van den onbillijk door de wetten bedreigde in één woord, de zaak van recht en billijkheid bepleit worden. Hier geen Collegie van weinigen, die zich tegen de kunstenarijen van den voorspraak wapenen, om slechts aan de uitspraken der wet gehoor te geven; neen! niet alleen de staatkundige,

www.libtool.com.cn

ook de gerechtelijke Redenaar richtte zich tot bewegelijke menschen, en de aard van *de gerechtelijke*, nevens de *beraadslagende* welsprekendheid, bij de Atheners draagt er de blijken van.

Aanm. De *gerechtelijke* soort van welsprekendheid heette bij de Grieken γένος δικανικόν, *genus judiciale;* de *staatkundige*, γένος συμβουλευτικόν, *genus deliberativum.* Men kende nog eene derde soort, het γένος ἐπιδεικτικόν, *genus demonstrativum;* doch deze soort brengen wij tot het Didactische Genre en vermelden ze alzoo in de volgende Afdeeling.

§ 86.

Bij de Romeinen was de ware bodem der welsprekendheid reeds niet meer aanwezig. De Senaat was geene Volksvergadering, en in den onbedorven tijd ontbrak het den staatsmannen aan die oefening en kunstvaardigheid, welke de voorwaarde is zelfs van eene voor de vuist uitgesproken welsprekende rede, en van den anderen kant verwierpen de Romeinen aanvankelijk de opleiding, die de Grieksche meesters hun zouden hebben kunnen geven, beducht dat het recht en de gestrengheid der zeden er bij zouden lijden, zoo men de Grieksche redekunst in Rome invoerde. Toen men zich niet meer tegen de Grieksche leer en beschaving afsloot, had de Redenaar te Rome daarom nog geen strijdperk, als de Atheensche Volksvergadering had aangeboden. Wat was in Ciceros tijd het Romeinsche Volk? Eene bonte menigte, die, zooals Cicero zelf zegt, de redenaar in beweging moest brengen met eene taal en met redenen, welke niet op een goudschaaltje behoefden afgewogen te worden; eene burgerij, die met haar stemrecht handel dreef om aan de eer- en heerschzucht van enkele Grooten bevrediging te verschaffen. Die Grooten waren het veelal, welke Cicero moest trachten te bewegen en te overreden. Maar tegenover een *publiek* van bedorven aristocraten kwam eene welsprekendheid als die van Demosthenes niet te pas. Integendeel beurtelings fijnheid en list, beurtelings pronk en praal

www.libtool.com.cn

moesten zijne wapenen wezen op een grondgebied, waarop hij zich vooral moest staande houden door het genot, hetwelk zijn vernuft zijnen hoorderen bereidde. Ja! de welsprekendheid zelve was in die eeuw in een middel ontaard om tot die eereposten te geraken, welke anderen zich door geld wisten te verschaffen of door wapengeweld op de openbare straat.

Het pleit van dwang en vrijheid werd, het korte tijdstip van Ciceros *Philippische Redevoeringen* uitgezonderd, te Rome niet op het spreekgestoelte gevoerd. De getuigenis tegen de dwingelandij van degenen, die de vrijheid verbeurd verklaard hadden, en tegen de laaghartigheid van het gros, dat zich het verlies der vrijheid liet welgevallen, had geene eigene plaats om zich te doen hooren, als te *Athene*. Zij kleedde zich, onder de handen van eenen Tacitus, in het gewaad der geschiedenis, en zoo ontstond te Rome het *Rhetorico-historische Genre*. Te *Athene*, daarentegen, waar de handhaving des rechts en der vrijheid haar eigen grondgebied bezat, bleef de historiographie van de inmenging van dat vreemdsoortig bestanddeel vrij. In een vrijen Staat spreekt de welsprekendheid ruiterlijk en rechtstreeks en ontleent geen deksel aan eenig ander genre van letterkundige samenstelling. Toen de vrijheid te Rome was ondergegaan, zocht derhalve de welsprekendheid eene wijkplaats in de historie, of met een' Cassius Severus en Labienus ontaardde zij door hartstochtelijkheid. De redenaarskunst, die bij de machthebbers genade vond, werd slaafsch of ijdel. Eene op winst en bloed beluste welsprekendheid (lucrosa et sanguinans eloquentia), als die der aanbrengers (delatores), kon niet gematigd zijn. In de oogen van den delator Regulus was Plinius, de leerling van Quintilianus, en navolger van Cicero, en de vleiende lofredenaar van Trajanus, een al te beschroomd redenaar. En weldra bleef niets dan het epideiktische genre voor de Romeinsche sprekers over.

§ 87.

Het duurde lang voordat ergens in Europa na den val van

www.libtool.com.cn

het Romeinsche Rijk zich wederom de voorwaarden opdeden, die aanwezig moeten zijn, zoo althans de staatkundige welsprekendheid, ik zeg niet bloeien, maar geboren worden zal. Daartoe moesten vrije Gemeenten, en in die Gemeenten een aanmerkelijke mate van beschaving ontstaan zijn. Eerst dan kon zich het geval voordoen, dat een enkel mensch zich bevoegd achtte om op eigen gezag over de staatkunde te oordeelen en zijnen medeburgeren raad te geven, of wel dat iemand belast werd met de taak om tegenover Vorsten of Staatkundige Lichamen het recht en de belangen zijner Vaderstad te bepleiten. — Zulke woordvoerders voor staatkundige belangen bij een vreemde Mogendheid heetten in de middeleeuwen bepaaldelijk *oratores*. — Er is geen twijfel aan, of de vrije Gemeenten in Italië, Frankrijk, Duitschland en de Nederlanden hebben in de middeleeuwen menig Redenaar van dien aard opgeleverd, en menig burger, die zijne landgenooten met gloed en kracht in hachelijke oogenblikken ten beste heeft geraden. Doch die welsprekendheid, uit de omstandigheden geboren, ging met de omstandigheden voorbij. Men was zich niet bewust, een werk van een letterkundig karakter voortgebracht te hebben, en door het een of ander naïef verhaal of verslag, in de kronieken of de archieven van den tijd nedergelegd, werden slechts de sporen der levende rede voor het nageslacht bewaard.

Zoodra de boekdrukkunst algemeen genoeg was om in alle plaatsen van eenig belang aan een ieder, die wat gewichtigs te zeggen had, de gelegenheid te geven om zijne gedachten openbaar te maken, was er ook zonder Volksvergaderingen eene tribune gevonden, van welke men het woord voeren kon. Onze nieuwere Staten hebben een te grooten omvang, dan dat het nog mogelijk zou zijn een geheel Volk met de levende stem toe te spreken. Doch de drukpers voorziet in de behoefte: door haar vermag de stem des Redenaars overal tot in de huizen der burgers door te dringen. Deze verandering van toestand brengt een eigenaardig bezwaar, maar ook een voordeel

www.libtool.com.cn

mede. Te weten, daar de geen die zich van de drukpers bedient, niet persoonlijk voor het publiek verschijnt, zoo kan wie wil, zonder zich te noemen, en bijgevolg zonder waarborgen van achtbaarheid en bevoegdheid mede te brengen, voor het Volk optreden; maar aan den anderen kant vermag ook de geringste, die de waarheid inziet en het goede wil, het woord te nemen, zonder door gemis aan eenig verworven gezag teruggehouden te worden. Hoe het zij, nog vóór het ontstaan van *Dagbladen*, van welke zich in onzen tijd een iegelijk bedienen kan, die het Volk wenscht voor te lichten, is van de drukpers ijverig gebruik gemaakt om in het belang van deze of gene partij de menigte te bewerken. Ik heb de ontelbare *Pamfletten* of *Schotschriften* op het oog, die in de tijden van burgerlijke oneenigheden in Frankrijk en Duitschland het licht hebben gezien, in Frankrijk gedurende de religieoorlogen en den burgerkrijg der Fronde, in Duitschland gedurende den strijd onder de regeering van Karel V en in den 30jarigen oorlog, in Engeland in den tijd der worsteling voor de vrijheid tegen de Stuarts. Te midden van veel, dat van partijzucht en van gebrek aan kennis van zaken getuigt, treft men hier soms de taal aan van den waren patriot.

Om, op het gebied zoo van het vlugschrift als van de redevoering, alleen het voortreffelijke te vermelden, noemen wij voor Duitschland den naam van ULRICH HUTTEN, voor Engeland dien van MILTON, voor Frankrijk de *Satyre Ménippée*. Onder dezen titel, ontleend aan een werk van Varro, is zij de gemeenschappelijke arbeid van verschillende schrijvers, met name PITHOU, LE ROY, PASSERAT en anderen, en zij heeft, wellicht meer dan de wapenen van Hendrik IV, toegebracht tot de zege van de regeeringsbeginselen van dezen Vorst. — Toen met de regeering van Lodewijk XIV die onrustige tijden voor Frankrijk voorbij waren, kwam voor den toon der pamfletten een kalmer Rede in de plaats. PELISSON, volgens Voltaire, de eerste die in zijne *Gedenkschriften* ter verdediging van den superintendent Fouquet den waren Ciceroniaanschen redenaarsstijl hervond, werd nadat

www.libtool.com.cn

hij uit zijne gevangenschap verlost en tot het Catholicisme was overgegaan, Lodewijks lofredenaar en stichtte een' prijs voor de beste lofrede, die om de twee jaren op dien Koning zou uitkomen. — Van D'AGUESSEAU zeide de president van het Parlement van Parijs, toen hij aldaar voor het eerst als advokaat-generaal het woord voerde: „ik zou wenschen zoo te eindigen als deze jonge redenaar begint," en de latere proeven van d'Aguesseau's welsprekendheid beantwoordden aan dit begin. — In den tijd der Omwenteling maakten zich MIRABEAU, alsmede VERGNIAUD en andere *Girondijnen* als redenaars beroemd. — Hoezeer noch de Parlementen van het vaste land, noch dat van Groot-Britannië, te vergelijken zijn met de Atheensche Volksvergadering, zoo behoeft men slechts de namen te noemen van *Lord* CHATHAM BURKE, FOX, CANNING, MACKINTOSH, PEEL, BROUGHAM, om te gevoelen, dat een Vergadering als het Britsche Parlement een voordeelige bodem voor de staatkundige welsprekendheid is, hetgeen trouwens ook door het voorbeeld van vele Fransche redenaars, als nog in de latere tijden BENJAMIN-CONSTANT, MANUEL, FOY, CASIMIR PÉRIER, THIERS en GUIZOT, kan gestaafd worden.

§ 88.

Het laat zich denken, dat sedert de laatste veertig of dertig jaren der zestiende eeuw de Nederlanden niet zijn achtergebleven, waar het de uiting van gevoelens over de strijdende richtingen en den loop der gebeurtenissen gold. Ik behoef hier slechts aan MARNIX, schrijver van vele geschriften over de tijdsomstandigheden, en met name van *het waar verhaal der zaken in het Nederland voorgevallen, betreffende den godsdienst*, in 1566; aan HUBERT LANGUET, den auteur van de *Vindiciae contra tyrannos*, of aan PIERRE L'OYSELEUR, Heer van *Villiers*, den steller van de *Apologie* van den Prins van Oranje, te herinneren.

Nadat de vrijheid door woord en zwaard voor *Holland* verkregen was, bleef hare zaak bepaaldelijk tegen de valsche

www.libtool.com.cn

staatkunde van partijzuchtigen binnenslands te handhaven. Al de levendigheid des geloofs, de juistheid van inzicht, de zeggenskracht en de invloed van het persoonlijk karakter van WILLEM I; al de beradenheid, het gezag en de vaardige taal van OLDENBARNEVELT; al de scherpzinnigheid en de heldere stijl van HUGO DE GROOT waren er noodig om in 's Lands vergadering met mond en pen de heerschappij der ware beginselen te verzekeren. Maar ook hunne tegenpartij werd met talent voorgestaan, en de aanval van het *Noodwendig en levendig discours*, aan den staatsman FRANÇOIS VAN AERSSEN toegeschreven, en door Oldenbarnevelts *Remonstrantie* beantwoord, levert het voorbeeld van eenen tweestrijd tusschen redenaars, zoo als elders zelden gezien is. Aan de zijde van het *Noodwendig en levendig discours* wegsleepende hartstochtelijkheid, tal van schoonschijnende redenen, alle middelen goed genoeg, zoo zij dienen kunnen om de menigte in beweging te brengen: daartoe ontziet de auteur zich niet gemeenzame volksuitdrukkingen te bezigen, de nijdige driften dergenen, op wie hij werken wil, te streelen, en zijne zaak als de zaak Gods voor te stellen. Aan de zijde der *Remonstrantie*, daarentegen, eenvoudigheid, kalmte, wel de fierheid van den grooten weldoener des Vaderlands, die door de laaghartigste aantijging genoopt wordt van zich zelven te roemen, maar daarbenevens zoo weinig eigenwaan, dat hij, Oldenbarnevelt, zich en het ongelijk, hetwelk hij lijden moet, nauwelijks gelijk wil stellen met hetgeen anderen vóór hem te verduren gehad hebben, en, eindelijk, niet de aanmatigende meening, dat zijne zaak die van God is, maar het verheven vertrouwen, dat hij de dienaar is van Gods raad, die de waarheid zou doen zegepralen op zijne wijs en ten zijnen tijde.

De partij, die met het *Noodwendig en levendig discours* op het volk had willen werken, won in zoo verre hare zaak, dat zij Oldenbarnevelt ten val bracht, en de Remonstranten, voor de rechtbank der Dortsche Synode gedaagd, deed veroordeelen. Daar ontbrak het dezen niet aan eene welsprekende verdediging.

www.libtool.com.cn

De redevoering door den medegedaagden Leidschen Hoogleeraar EPISCOPIUS in het Latijn gehouden, hoezeer zij de tegenpartij slechts verbitterde, wreekte niettemin voor het onbevangen oordeel de zaak van echte godsdienst en gewetensvrijheid. De taal van den redenaar was de groote zaak, welke hij poogde te handhaven, volkomen waardig.

§ 89.

Eene redevoering, ruim vijftig jaar later gehouden, geeft ons eenen maatstaf van het gehalte der welsprekendheid van de pleitbezorgers in de laatste helft der zeventiende eeuw in ons vaderland. De heillooze scheiding tusschen het leven en de kunst was voor het geslacht, op de mannen van den aanvang der 17de eeuw gevolgd, voltrokken. Te voren had men, strijdend voor zijne zaak, aan geen kunst gedacht; thans nu het leven den spreker niet meer zoo geheel innam, vond hij tijd om op de versieringen der redekunst bedacht te zijn: hij was ijdel genoeg om den ernst en de grootheid en schoonheid van de werkelijkheid niet in te zien, en zocht het schoone in laffen pronk van taal en stijl. — Ik heb het pleidooi op het oog van den Haagschen advokaat SIMON VAN MIDDELGEEST voor Pieter de Groot, beschuldigd wegens zijn gedrag in 1672 en volgende jaren. Waarlijk dit was eene roemruchtige rechtszaak en voorzeker is niet de minst uitstekende pleitbezorger van den tijd daarmede belast geworden. Welnu, die rede geeft ons geen gunstig denkbeeld van de gerechtelijke welsprekendheid van dien tijd. Middelgeest legt er zich kennelijk op toe om treffend en sierlijk te spreken; hij bezigt oratorische figuren, maar brengt ze aan en werkt ze uit op eene wijze, die verraadt, dat zij zich niet ongezocht, gelijk het behoort, aan hem hebben aangeboden; hij stoffeert zijne rede onnoodig en smakeloos met Latijnsche en Fransche uitdrukkingen en aanhalingen en geschiedkundige toespelingen. Was dan, mogen wij vragen, de zaak dien advokaat niet ernstig genoeg, dat hij ze als een

www.libtool.com.cn

voorwendsel gebruikte om zich van eene letterkundige taak te kwijten en zich eenen Cicero te betoonen? Cicero zelf heeft nooit belangrijker zaak bepleit, dan deze was, en meent Middelgeest zich jegens Rome te moeten verontschuldigen dat hij onzen staatsman met eenen harer burgeren vergelijkt, hij zou, als hij een ruimer en tevens dieper blik op de gebeurtenissen gehad had, hebben ingezien, dat Romes eer geen gevaar loopt als hare groote mannen vergeleken worden met de onze. Zoo de auteur, wie hij zij, tegenover zijn onderwerp de minste ingenomenheid met zich zelven en zijne bekwaamheden overhoudt, is zijn voortbrengsel mislukt; de ernst is weg, en er blijft niets dan een laf spel over. Zulke schrijvers bezondigen zich aan hunne zaak, en zouden bijna een ongunstigen dunk doen opvatten omtrent den tijd en de natie, waartoe zij behooren; doch gelukkig hapert het gemeenlijk niet aan den tijd en de natie, maar slechts aan hen.

§ 90.

Tegen het einde der achttiende eeuw raakte men dat ongelukkige standpunt te boven, waarop de hoogste en edelste voorwerpen van den menschelijken geest als stof tot letterkundige oefening werden aangemerkt, terwijl het staats- en burgerleven aan eenen als noodwendig beschouwden sleur werd overgelaten. Men begon de denkbeelden van algemeenen menschenadel en van eene regeling van den Staat, van misbruiken gezuiverd, ernstig op te vatten en naar hunne verwezenlijking te streven. Er was weder een geloof, eene zaak, die men voorstond en in het leven wenschte erkend te zien. Ook ten onzent maakte het nieuwe streven veler geest vaardig, en de ijver van Jonkheer VAN DER CAPELLEN TOT DE POLL deed in de vergaderzaal der Staten van Overijsel in de zaak van de vrijheid der Noord-Amerikanen, in het belang van de slaven onzer Koloniën en ter afschaffing van zekere Heerendiensten in zijn eigen Gewest eene taal hooren, die getuigde dat Nederland zich zijnen

www.libtool.com.cn

alouden strijd herinnerde, en die het Parlement van de grootste Natie tot eer zou verstrekt hebben. Jammer maar, dat Capellen zijne zaak niet met die volkomen zelfverloochening diende, welke hem zou behoed hebben voor den waan, dat door schandaal en door min of meer bedekte verstandhoudingen iets in allen deele goeds kan uitgericht worden. Het was niet geheel zonder grond, dat de Staten van Overijsel in 1778 verklaarden: „tot hun leedwezen bevonden te hebben, dat des Ridders vertoog, in de vergadering gehouden en *door hen uitgegeven*, samenhangende van allerlei taxatoire en ongemesureerde expressiën, bleek geen goed oogmerk gehad te hebben en althans niet te kunnen strekken om eene zaak, gesteld dat er misslagen plaats hadden, te recht te brengen, maar veeleer om oproer onder den gemeenen man te verwekken."

Toen Nederland, na zich in 1813 de zegeningen der onafhankelijkheid teruggegeven te hebben gezien, in het voorjaar van 1815 den afgezworen dwingeland wederom zijne grenzen zag naderen, was het VAN DER PALM, die in eene leerrede, in April van dat jaar in de kerk te Leiden gehouden, en eene „Christelijke opwekking tot heldenmoed" behelzende, van eene welsprekendheid blijk gaf, die zelfs in het licht der redevoeringen van Demosthenes niet verbleekt: de dood voor de herkregen vrijheid oneindig wenschelijker dan een voortbestaan, op nieuw aan onderdrukking en schande ten prooi, en de overgave van goed en leven in het verzet tegen den tiran het eenige middel om die vrijheid te behouden, — ziedaar wat de Redenaar met het scherpste betoog, den stoutsten moed en het verhevenst vertrouwen zijnen hoorderen inscherpt, en onder die hoorders den kweekelingen der Hoogeschool, die mede de wapenen hadden aangegord. Van der Palm's kracht bestond hierin, dat hij na de vernederende ervaring, die de omwentelingszucht had opgeleverd, de verkeerdheid van veel, dat men vroeger gedreven had, voor zich zelven had beleden, en (in staatkundigen zin) een nieuw mensch was geworden: den onverdienden zegen, der Natie in het terugbekomen van haar

www.libtool.com.cn

vaderland geschied, erkende hij met oprechte dankbaarheid. Wie nu zijn eigene wijsheid weet op te geven, hem wordt het leven zijns volks weder een voorwerp zijner liefde, en de bron der welsprekendheid is hem ontsloten. — Een Bilderdijk, die in de vernedering van zijn land de verdiende straf zag voor de afwijking van beginselen als hij koesterde, en die in eigen oog recht behield tegenover zijn land, heeft zich zulk eene bron van vaderlandlievende ontboezemingen niet geopend gezien.

In Ockerse, die niet afkeerig van de omwenteling was geweest, was, bij al zijne braafheid en talent, de oude zuurdeesem eener ingebeelde wijsbegeerte niet gansch uitgeziuverd, en bij hem bestond nog eenigermate de waan van den redenaar, die zich zekere kunsteischen stellen moet, en niet gevoelt, dat al zijne kracht gelegen is in de onvoorwaardelijke toewijding aan zijne zaak. Hij begreep een viertal redenen, met kennelijke zinspeling op den strijd van Demosthenes tegen Philippus en van Cicero tegen Antonius, *Napoleontische Redevoeringen* te moeten noemen. Ook hij heeft in 1814 wat over Napoleon te zeggen, en kiest daartoe „den aan zijnen ouderdom en stand best voegenden toon van Redevoeringen." Alsof het hier op een letterkundigen vorm aankwam, en de invloed van stand of jaren in aanmerking mocht komen, waar het geldt als mensch en als burger tegen de tirannij te getuigen. Inderdaad, die Napoleontische Redevoeringen zijn vooral eene proeve van letteroefening. Het is er den Schrijver om te doen „eene regelmatige en ernstige verdediging" te leveren van den tegenstand, Napoleon door het vereenigd „volkendom" van Europa geboden, en wel „op het voetspoor van Demosthenes en van de Apologie van Willem I." Dit te pogen is reeds „verdienstelijk," weshalve hij het „zachtmoedig en toegefelijk oordeel van den bevoegden lezer" inroept. Alsof een Redenaar in de voornaamste plaats aan eenen lezer moest denken! De ware Redenaar meent evenmin lectuur als kunst te geven; maar Ockerse heeft in de voorrede voor het tweede tweetal zijner Napoleontische Redevoeringen een woordje aan zijne

www.libtool.com.cn

„kunstrechters" toe te voegen. Vóórdat de derde redevoering het licht zag, kwam de banneling van Elba terug: geene vrees deed den auteur de pen uit de hand vallen. Althans, gedurende de *honderd dagen*, gaf hij, doch naamloos, een geschrift uit, getiteld: *Nederlanders! geen geloof aan Napoleon! Geen vrede met de Franschen! Te wapen! Moed!* Toen hij de pen weder opvatte, verviel hij geheel in het epideiktische genre, en schreef, doch altijd onder denzelfden titel, eene „lofrede ter gedachtenis van Europas en Nederlands doorluchtige verlossers in Junij 1815." Des Schrijvers blik op de toekomst (in de laatste redevoering) eindigt met de voorspiegeling van eene algemeene heerschappij van „waarheid, deugd en vrede," en van de zegepraal der „hemelsche godsdienst, die wij als Christenen de eer hebben te belijden," alsof het Christendom niet meer ware dan een godsdienst, met welken enkelen boven anderen *vereerd* worden! — Een diergelijk dweepen met het heil der menschheid was het, dat aan zoo menig spreker, ook in onze Nationale Vergaderingen van den revolutietijd, zulk eene winderige taal in den mond gelegd had. Slechts wie voor een minder nevelachtig belang optreedt, en voor de eer en het recht van enkelen of van een vaderland strijdt, kan waarlijk welsprekend en tevens tot den dood toe in het leven standvastig zijn.

De Nederlandsche Staten-Generaal na de herkregen onafhankelijkheid hebben voorzeker voortreffelijke redenaars gekend. THORBECKE echter, scherp van vernuft en afgepast in zijne uitlatingen, stond niet naar den roem van den redenaar, die zich niet ontzien moet, zich met al zijn verstand en al zijn hart geheel te geven. En op GROEN VAN PRINSTERER past da Costa terecht toe, wat van Mac Intosh gezegd was: „Zelfs zij, die naar Sir James met genoegen en bewondering luisterden, moesten erkennen, dat hij veeleer eene lezing, dan eene parlementaire rede hield."

www.libtool.com.cn

§ 91.

De Oudheid erkende wel een hooger leven, doch achtte dit niet door eene instelling of orde in den Staat, maar door den Staat in zijn geheel vertegenwoordigd. Tot niets anders of hoogers derhalve was de mensch op te leiden dan tot het door den Godsdienst gewijde burgerlijke leven.

Het Christelijk geloof, daarentegen, erkent eene hemelsche orde, door geene aardsche inrichting, allerminst door den Staat, te vertegenwoordigen. In die orde is de geloovige opgenomen. Hij wendt zich met liefde en trouw tot de behartiging zijner aardsche belangen en betrekkingen; maar houdt toch bestendig zijn hemelsch burgerschap in het oog, en beijvert zich om zijnen aardschen alledaagschen wandel zijns hemelschen burgerschaps waardig in te richten.

Vandaar een onderwerp en taak voor den redenaar, die den burgeren van het Hemelrijk hunnen plicht inscherpen, bij twijfel hun geloof verlevendigen, en voor dat Rijk burgers winnen wil. De ware kanselredenaar beoogt niets anders. Ware het stichten van een' geestelijken Staat of van eene Kerk in den Staat het doel der prediking, zoo zou zij noodwendig ophouden, waar dit doel bereikt mocht zijn. Maar zoodanig is het doel niet: integendeel, bestendig roept de prediker uit dezen aardschen staat de geesten op tot de hemelsche orde: hij erkent hier op aarde geene inrichting, binnen wier perken het doel, dat hij zijnen hoorderen voorhoudt, bereikt zou zijn.

Met den staatkundigen redenaar heeft de kanselredenaar gemeen, dat ook hij tot vrijen spreekt, tot dezulken die van stonden aan hun besluit door de daad kunnen achtervolgen: immers richt hij zich tot eene kracht in den mensch, waartegen geen uitwendige dwang iets vermag. Ook hij voert strijd voor de vrijheid tegen de tirannij, de tirannij der onedele bewegingen. Aan geene van de voorwaarden der welsprekendheid zien wij het alzoo den kanselredenaar haperen. Want ook

www.libtool.com.cn

behoeft hij zich in geen nevelachtig gebied te verplaatsen. Immers houdt zijn geest zich niet bezig met de menschheid, noch met eene denkbeeldige toekomst van ons geslacht; maar met den mensch heeft hij te doen: elk zijner hoorders, daar vóór hem, moet hij leeren, zóó als hij daar is, dadelijk, het eeuwige als met de hand te grijpen, en verlossing midden in de ellende, het leven midden in den dood te erkennen. Dát leven moet den kanselredenaar geopenbaard zijn, of hij kan niet spreken naar den eisch. Hoe zal hij lidmaten winnen voor een burgerschap, dat hij zelf niet kent? hoe inleiden in een rijk, dat voor hem slechts in den vorm van een onopgelost vraagstuk bestaat? — De echte staatkundige redenaars zijn ongeloofelijk schaarsch. Waar er dan zoo weinigen gevonden worden, in wie de liefde tot het aardsche vaderland eene kracht tot welsprekendheid wordt, hoe kan men daar verwachten, dat de zoodanigen, wien het hemelsche vaderland in al zijne gewisheid geopenbaard is, in zoo grooten getale te vinden zullen wezen, als er predikanten noodig zijn? — Het verschijnsel, dat de prediking van zoo velen in alle Christelijke eeuwen stand heeft kunnen houden, is daaruit te verklaren, dat de predikers, hoe zwak soms ook, een *woord* te brengen hadden van hooger beteekenis dan hun eigen woorden, en dat zij het goddelijke in *feiten* voor oogen konden stellen. Is den spreker dat woord, zijn hem die feiten ontvallen, dan hebben wij geen geduld meer met hem, zoo hij een gebrekkig, of maar middelmatig redenaar is, en wij eischen van hem, dat hij een *genie* zij en te beschikken hebbe over al de schatten der kunst: want zonder bijbel en zonder heilige geschiedenis kan zijn doel nog slechts zijn den hoorder liefelijk te roeren en hem te leeren, zich in het ideale te verlustigen. Slechts de welsprekendheid van het epideiktische genre blijft hem over.

§ 92.

Twijfelachtig kan het niet zijn, wie als de eerste Evangelie-

www.libtool.com.cn

prediker vermeld moet worden. Immers is dit JEZUS zelf. Van hem wordt getuigd, dat hij sprak als macht hebbende en niet als de Schriftgeleerden, en de dienaren, uitgezonden om hem te grijpen, gevoelden zich buiten staat aan hem de handen te slaan, en onverrichterzake kwamen zij tot hunne lastgevers terug, met de verklaring, dat nooit een mensch gesproken had, gelijk deze mensch. Trouwens wij bezitten eenig verslag betreffende Jezus' eerste prediking, te Nazaret, over deze woorden van den profeet Jesaia: „De geest des Heeren is op mij, om de goede boodschap den armen te brengen, om de verbrijzelden van harte te genezen, om den gevangenen vrijlating te verkondigen en den blinden herkrijging des gezichts, om dezulken, die gewond in de handen des vijands gevallen zijn, genezen en vrij te laten henengaan; om het aangename jaar des Heeren te verkondigen." En wat was de korte inhoud zijner prediking over die woorden? Deze profetie is heden, terwijl gij dit hoort, voor u vervuld. Dus is de komst van het Messiasrijk niet eerst door middel van staatkundige gebeurtenissen, noch van den triomf van Israel over zijne vijanden, te wachten; neen! het is als een geestelijk rijk onmiddellijk te aanvaarden. — Desgelijks kennen wij den inhoud van PETRUS' eerste prediking: daarvan is de strekking dezelfde: David, Israels groote Koning, heeft, zegt Petrus, verderving gezien. Dus was van geen' aardsch Koning, die Israel zijne verloren grootheid teruggeven mocht, herstel te wachten, maar de verworpen zoon van David was als de uit de dooden herrezene dadelijk te erkennen. — Ook van de prediking van STEPHANUS, die mede onverbiddelijk alle nationale steunsels aan het geloof ontneemt, en van die van PAULUS te Antiochie en te Athene hebben wij (in de *Handelingen der Apostelen*) de korte inhoudsopgave. Maar geschreven redenen hetzij van de Apostelen, hetzij van Jezus zelven bezitten wij niet. Geen wonder. Jezus sprak niets anders dan wat hemel en aarde onophoudelijk verkondigen. Zijn woord was één met de stem der eeuwen. Wat zou hij zich dan verledigd hebben om, als kon het verloren gaan

www.libtool.com.cn

en als mocht het in een' bijzonderen vorm besloten worden, dat woord op schrift te brengen? Zoo oordeelden ook de eerste Christenleeraars omtrent hunne eigene redenen. Hun moest de gedachte om de woorden, die zij tot stichting der gemeente gesproken hadden, te boek te stellen, als eene ingeving van laakbaren twijfel aan de zich zelve handhavende kracht der waarheid voorkomen. Slechts waar de afstand belette door het gesproken woord met de geloovigen gemeenschap te hebben, onderhield zich de leeraar schriftelijk, bij wijze van brieven, met hen. Doch wat is een brief anders dan eene rede op een' afstand gesproken?

En toch spoedig genoeg moest zich bij begaafde Christenen het verlangen en de behoefte doen gevoelen om wat zij tot aanbeveling van hun geloof overdacht hadden, ter versterking van het geloof der broederen en ten behoeve van de uitbreiding der gemeente, op schrift te brengen. Dit mocht echter niet in eene kunstmatig aangelegde rede geschieden. Zulks ware te zeer gelijk aan de manier der wereldwijzen en in strijd met het vertrouwen dat het op geen kunstig menschenwoord aankwam. Een vergelijk alzoo moest er opgespoord worden: aan den eenen kant was eene uitgewerkte rede onaannemelijk, en aan den anderen kant bestond de behoefte om iets ter aanbeveling des geloofs in geschrifte te doen bestaan. Welnu, gaf men een *gesprek* over het geloof in het algemeen of over eenig punt des geloofs, waartoe men zich ongezocht de gelegenheid aangeboden had gezien, in het licht, zoo was de auteur niet zoo zeer een schrijver, als veeleer verslaggever van hetgeen het leven zelf aan de hand had gedaan. Zoo was het vergelijk tusschen de beide strijdige beginsels getroffen. Aanvankelijk zullen alleen werkelijk gehouden gesprekken geschreven zijn, later konden gesprekken verdicht worden; daarin toch had men een geschikten vorm om, zonder eene kunstige rede te leveren, aan den eisch der mededeeling eener Christelijke waarheid te beantwoorden. Hoe dit zij, op deze wijze laat het zich verklaren, hoe de Chris-

www.libtool.com.cn

telijke predikatie van ouds den naam van *homilie* of *sermoen* (dat is *gesprek*) draagt. Werkelijk bezitten wij in den *Octavius* van MINUCIUS FELIX eene prediking van het evangelie in gesprekvorm, en is de *brief* van den Heiligen CYPRIANUS *aan Donatus* eene behandeling van het leerstuk van den Doop in den vorm van een onderhoud tusschen vrienden: dus eene *homilie* in den eigenlijken zin. De naam zal aan de predikatie gebleven zijn, ook waar zij niet langer de behandeling was van de evangelieleer of van eenig Christelijk leerstuk in den vorm van een onderhoud tusschen belangstellende personen, maar eene ware kanselrede was geworden.

Uit den *Octavius* ziet men, dat de Christenschrijver geenszins de keurigheid der klassieke auteurs versmaadt. Inderdaad legden de Christenen de hooge ingenomenheid met de kunst van schoon spreken geenszins noodzakelijk af. Een Ausonius, de leermeester van Keizer Gratianus, was Christen. Maar waar de Gemeente een openlijken strijd aanvangt, eerst tegen de Heidensche, straks tegen de Christelijke, maar zich reeds dadelijk niet zeer van de Heidensche onderscheidende wereld, van dat tijdstip aan dagteekenen *strijdschriften*, wier auteurs, hoezeer in de school der klassieken gevormd, en de wapenen, die ze daar hadden opgedaan, in den dienst van het Christendom, zoo als zij het begrepen, gebruikende, toch bij de uitwerking, die zij beoogen, de kalmte en gelijkmatigheid der klassieken versmaden. Aldus TERTULLIANUS, die naar aanleiding van de vervolging der Christenen onder Keizer Septimius Severus zijnen *Apologeticus* schreef, aan welken men geene welsprekendheid ontzeggen kan, wanneer men van welsprekendheid mag spreken, waar de levendigheid tot hartstochtelijkheid gedreven wordt, en de kracht vaak in hardheid en grofheid ontaardt. Tertullianus verklaart zich afkeerig van kunst en letterkunde; hij, de Montanist, wil van geen *Platonisch of Aristotelisch Christendom* weten. — Met HIERONYMUS en zijnen tijdgenoot JOHANNES CHRYSOSTOMUS vangen de woordvoerders der Kerk eenen kruistocht aan tegen de wereld en de Kerk

www.libtool.com.cn

zelve, voor zoo verre deze de wereldsche zeden niet schuwde. De strijdschriften van den eersten kunnen als *invectieve oraties* worden aangemerkt. Zijne taal is een prachtig mengsel van bijbelsche spreekwijzen en van wendingen, die beurtelings aan de kernachtigste en aan de gezwollenste der oudere Latijnsche schrijvers herinneren. Erasmus stelt hem boven Cicero. En wat den tweeden aangaat, deze had aan de bewondering, welke zijne homiliën wekten, dien bijnaam *Chrysostomus* (*Goudmond*) te danken. In zijne betrekking van Bisschop van Constantinopel worstelde hij met zijn woord alleen voor de zelfstandigheid der Kerk tegenover Caesar en het Hof. Toen deze worsteling met de zegepraal der *Caesaropapie* was geëindigd, leed de vrijheid der prediking in de Grieksche Kerk groote schade, en verloor de prediking daarmede de voorwaarde van het behoud van haar eigenlijk wezen. De echte Christenleeraar misbruikt de vrijheid noch tegen den Staat, noch tegen den goeden smaak, maar hij kan de vrijheid ganschelijk niet missen.

Met de overstelpende rampen, die de overweldiging van het Romeinsche Rijk door de barbaren medebracht, gaf het Christendom in het Westen zijn streven op om, door afscheiding van de wereld te prediken, aan de wereld een andere gedaante te geven. De kerkelijke redenaars zagen zich weder tot hunne eigenlijke taak teruggebracht, en betoonden zich verkondigers van troost en verlossing. Vaak traden, bij den inval der barbaren, de Bisschoppen, op hun boven het onderscheid van volksstam verheven standpunt, als voorspraak op voor hunne bedreigde gemeente, en vonden gehoor. Met het Frankische en andere Rijken, uit de puinen van het Romeinsche Rijk opgerezen, en straks met het Duitsche Keizerrijk, ontstond, onder medewerking van de Kerk zelve, eene orde van zaken, waarbij juist omdat aan de Geestelijkheid rang en invloed in den Staat was verzekerd, de prediking door geen luidruchtig aanvallend karakter gekenmerkt was. Bij den strijd tusschen Paus en Keizer voerde de kerkelijke partij de oorlog meer met de kunst des staatsmans, dan met het woord der prediking. Eerst toen

www.libtool.com.cn

het omstreeks de dertiende eeuw hoog tijd werd, dat de Kerk om harer eigene waardigheids wil en in het dringend belang der zeden zich harer meer dan aardsche roeping herinnerde, handhaafden aan den éénen kant de aan de Universiteiten verbonden Godgeleerden de kerkelijke welsprekendheid, vooral te Parijs, en aan den anderen kant stonden er monniksorden op, die, met geene andere wapenen dan woord en voorbeeld, de maatschappij en de Kerk aan het verderf trachtten te onttrekken. Als sieraden der kanselwelsprekendheid in het Frankrijk der middeleeuwen moeten, onder anderen, genoemd worden FOULQUES, pastoor van Neuilly, ETIENNE DE BOURBON, dominikaan, ROBERT DE SORBON, kapellaan van Lodewijk den Heilige en stichter van de Sorbonne, MAURICE DE SULLY, bisschop van Parijs en stichter van de Notre-Dame aldaar. — Hoe echter in de zestiende eeuw de prediktrant ontaard was, bewijzen niet de zoogenaamde *prédications farcies* of *macaroniques* (waaromtrent het oordeel op een misverstand berust), maar decreten als die van de Kerkvergaderingen van Lyon Parijs en Bourges, waarbij den predikers verboden werd hun gehoor aan het lachen te brengen en ongewijde auteurs aan te halen. Weldra bedierf de ketterjacht en de staatkundige partijzucht van de predikers der *Ligue* de kanselwelsprekendheid voor langen tijd.

Aanm. De zoogenaamde *prédications farcies* of *macaroniques*, van MERCOT en OLIVIER MAILLARD, half in het Fransch half in het Latijn vervat, en door Voltaire als een staaltje van wansmaak aan de kaak gesteld, zijn voorzeker nimmer zoo uitgesproken. Het zijn leerredenen, geheel in het Fransch gehouden, maar voorloopig en in der haast ter helft in de kerkelijke taal overgebracht

In Duitschland muntte in de eerste helft der veertieude eeuw de Dominikaan TAULER uit, bijgenaamd *doctor sublimis et illuminatus*. Hij zeide de scholastieke manier vaarwel, en de richting eener vrome mystiek omhelsd hebbende, maakte hij

www.libtool.com.cn

met zijne prediking den grootsten indruk. Uit het oogpunt der taal behooren zijne predikatiën en stichtelijke geschriften tot het voortreffelijkste wat het Duitsche proza vóór LUTHER heeft voortgebracht. Na Tauler had de minoriet BERTHOLD van Regensburg zoo veel invloed, dat van zijne leerredenen geheele stukken als rechtsregels in een der Duitsche wetboeken (den *Schwabenspiegel*) zijn opgenomen. Wat JOHAN GEILER van Kaisersberg aangaat, hoe hoog men ook zijne verdiensten als prediker in de kathedrale van Straasburg in het eind der vijftiende eeuw, ook wegens zijne bestrijding van de onzedelijkheid der geestelijken, moge aanslaan, toch kan men zijne vaak buitensporige overbrenging van de meest alledaagsche zaken op geestelijke dingen niet anders dan veroordeelen. Zoo werd hij een voorlooper van de zoogenaamde *Capucijnerpredikatie.*

In SAVONAROLA levert Italië een voorbeeld van ongeëvenaarden invloed door een' prediker uitgeoefend. Zijne eerste proeve op den kansel te Florence in de vijftiende eeuw mislukte in die mate, dat hij besloot dien niet meer te betreden. Maar door Lorenzo di Medici naar die stad teruggeroepen, predikte hij zóó dat de kerk de hoorders niet kon bevatten. Hij werd als een profeet vergood. Alsnu wilde hij, steunende op de onvergelijkelijke kracht zijner prediking, Florence in eene Republiek van Heiligen herscheppen en randde de Kerk in hare zedelooze hoofden aan. Toen kreeg hij de Franciskaner monniken tegen zich en werd het slachtoffer van zijnen ijver.

§ 93.

Wat in de latere middeleeuwen in de Nederlanden het karakter van die prediking was, welke met den meesten dank bij de gemeente werd aangenomen, toonen ons de *Sermoenen* van JAN VAN RUYSBROEK, medestichter en prior van het klooster Groenendaal bij Brussel, in de veertiende eeuw. Zijne predi-

www.libtool.com.cn

king bepaalt zich tot de verklaring der Heilige Schrift, die hij allegorisch opvat, en tot de inscherping van stichtelijke zedelessen. Hier openbaart zich geen streven om, anders dan door de bekeering en de hoogere wijding van de leden der gemeente, op de hervorming der wereld te werken: „grondvernietende ootmoedigheid" was, naar het getuigenis van Geert Groete, de grondslag van Ruysbroecks heiligheid, en tevens de grondtoon van zijne gemoedelijke en trouwhartige prediking, die voor het overige van leenspreuken en naar onzen smaak tot in het overmatige toe uitgewerkte gelijkenissen overvloeit. Jan van Leeuwen, de kok van Groenendaal, stelde hem in zijne trouwhartige rijmen „als een' seraf in het hemelrijk, met de hoogste Engelen gelijk."

Hadden enkele mystieke Godgeleerden, als Ruysbroek, zich in de Christenheid van de scholastiek bevrijd, op voorgang van Geert Groete ontstond in de Nederlanden eene gansch nieuwe richting derzulken, die warsch van dweeperij met wereldomvattende plannen, in dadelijke gemeenschap door het geloof met het hoogere leven, zich in *het gemeene leven*, dat is, in dezen aardschen staat, nederig en heilig wenschten te bevlijtigen. Na zich te Parijs en te Keulen op de wetenschap toegelegd en geoefend, en bovenal zich door vijfjarige afzondering in het Karthuizerklooster Monnikhuizen bij Arnhem voorbereid te hebben, bekwam Groete van den Bisschop van Utrecht verlof om alom te prediken, en van deze taak kweet hij zich, tot dat het verlof werd ingetrokken, zoo ijverig, dat hij, gelijk van hem aangeteekend staat, „met zijn heilig leven en predikatie, als een apostel onzes Heeren, de gansche Christelijke gemeente van het Sticht van Utrecht heeft verlicht en van menige dwaling tot God heeft teruggebracht en bekeerd." Ook onder zijne volgers waren er verscheidenen, die zich door hunne predikgaven een grooten naam verwierven. Brinckerinck, door de prediking van Geert Groete, die zijne woonplaats Zutfen had bezocht, naar Deventer getrokken, werd zelf een voorganger in de goede werken der Broederschap aldaar, en, blijkens de

www.libtool.com.cn

van hem bewaard gebleven *Collaties* (dat is, toespraken van minder bewerkten vorm dan *Sermoenen*), mede een innig prediker, wiens vernuftigheid alleszins geschikt was om de aandacht der hoorders te boeien, ten einde ze straks door kracht van redenen tot een edelen levenswandel te bewegen. De Sermoenen van THOMAS À KEMPIS zijn met zijne andere werken in het Latijn uitgegeven. Van Pater JOHANNES BRUGMANS predikatiën zijn slechts een paar fragmenten overgebleven, die den roem rechtvaardigen, hem verzekerd door het spreekwoord: *hij praat als Brugman*, dat is, *hij spreekt gelijk Brugman predikt.*

Aanm. *Praten* beteekent eigenlijk *prediken*, van welk vreemd woord het niets anders is dan eene Friesche verbastering.

§ 94.

Daar onder de eerste predikers der Hervorming hier te lande het getal der mannen, door geleerde studiën gevormd en door het verkeer met staatslieden tot matiging gestemd, gering; dat der nauw bekeerde monniken, daarentegen, talrijk was, zoo zal de *hagepreek*, zich gemeenlijk niet door edele vormen onderscheiden hebben.

Aanm. *Hagepreek* beteekent: *niet geautoriseerde preek*, gelijk (volgens Kiliaen) *haagpaap*, qui sub nullius episcopi disciplina gubernatur; *hageschool*, schola non publica; *hagetap*, taberna latens, non publica, beduidt. *Hagemunterij* beduidt desgelijks het slaan van munt door personen, die daartoe niet van Overheidswege gerechtigd zijn.

Zoodra zich in Holland een geregeld Bewind gevormd had, werd er door de stichting van de Leidsche Hoogeschool gezorgd, dat de gemeente niet aan ongebreidelde dweepzucht ten prooi werd gelaten. De godgeleerde wetenschap en de klassieke studien moesten voortaan de leeraars vormen, aan welke van der Staten wege de taak opgedragen zou zijn om de geloovigen

www.libtool.com.cn

voor te gaan. Van nu aan was het peil, dat de Evangeliedienaar moest bereikt hebben, hoog genoeg gesteld, en in de laatste jaren der zestiende en de eerste jaren der zeventiende eeuw was het getal uitstekende predikanten, te Leiden of op buitenlandsche hoogescholen gevormd, in de Vereenigde Provinciën bijzonder groot. De namen van UYTTENBOGAERT, ARMINIUS, POLYANDER, EPISCOPIUS, GREVINCHOVEN, de LANSBERGENS, zouden met vele andere vermeerderd kunnen worden. Jammer maar, dat de partij, die voor eene Gereformeerde Kerk heerschappij eischte, spoedig de meerderheid bleek te hebben. Zij, die heerschappij zoeken, vinden afkeuring bij minder heerschzuchtige geesten, tegenstand bij de Overheid, welke zich het bewind niet mag laten ontwringen, en steun slechts bij de onvergenoegden, die hen als middel om hun doel te bereiken, denken te gebruiken. Zoo was het in de eerste jaren der zeventiende eeuw in Noord-Nederland. De leus, dienstig om den tegenstand in den boezem der gemeente te overwinnen, werd de praedestinatieleer, die, zoo kwalijk begrepen als hier het geval was, bij de minder heerschzuchtige godgeleerden geene instemming vond. De Dortsche Synode deed uitspraak tegen deze laatsten, en het gevolg was, dat de beschaafdste en stichtelijkste predikers, zoo zij zich niet verbinden wilden het prediken na te laten, uit het land gebannen werden, en dat de predikatie zich aan het gevaar van grootelijks bedorven te worden, blootgesteld zag. Immers, is rechtzinnigheid op het stuk der leer de voornaamste eisch, zoo moet de prediking voor een goed deel in de uitlegging van afgetrokken leerstellingen bestaan. Voorts, daar de geest der aanmatiging van geestelijk gezag gezegevierd had, zoo was te wachten, dat de toon des predikers voortaan meer dan ooit verraden zou, dat hij noode de rechten, die de Staat over de Kerk en hare dienaren gelden deed, en ongeduldig de vrijheden, die zich de wereldlingen veroorloofden, verdroeg.

Op deze wijze verklaren zich de gebreken, welke de kanseltaal van zoo menig godsdienstleeraar uit den tijd der Republiek

www.libtool.com.cn

ontsieren. De predikatie werd, ten eerste, spitsvondig, op schoolsche wijze ingedeeld, en vermits de geleerdheid, op den kansel ingeslopen, uit haren aard geene grenzen kent, vaak met de vreemdsoortigste wetenschappelijke stof overladen; ten anderen, voeren de leeraars heftig uit tegen allerlei vermaken, die als onheilig werden uitgekreten; en, ten derde, daar zij zich als staatsambtenaren beschouwden en zich als zoodanig, in vergelijking met anderen, geene verongelijking meenden te behoeven te getroosten, verrieden zij dikwijls in hunne redenen eene ijverzucht, die hunner bediening niet tot eere verstrekte. Van al deze gebreken zijn de afschrikkende voorbeelden voorhanden, en de namen van eenen VAN LEEUWEN, die in 1622 de Rotterdamsche Magistraat zoo vinnig doorhaalde, omdat zij voor alles geld had, zelfs voor een beeld van Erasmus, behalve voor behoeftige predikanten; van den zoo gevierden BORSTIUS, van ALUTARIUS, van LOTIUS, in de zeventiende, van EVERSDIJK, ALARDUS TIELE en verscheidene anderen in de achttiende eeuw, spreken hier maar al te luide. De gemeenzame taal, door sommige dier leeraren gebezigd, mag onze grootste grieve niet zijn. Integendeel, zij herinnert ons de trouwhartige *Collatiepraters* van vroeger eeuw, en ook in de uitnemende leerredenen van een UYTTENBOGAART en CAMPHUIZEN treffen wij soms gemeenzame spreekwijzen aan: veel klinkt thans plat, wat toen deftig genoeg was. Maar viert de spreker, gelijk de eerstgenoemden deden, den lossen teugel aan zijne luim; spaart hij geene harde uitdrukkingen; overlaadt hij zijne rede met alledaagsche zaken en lage woorden, zoo vernedert hij zich tot het peil van een kwakzalver. Bij de redenaars der Oudheid zou mogelijk zekere ruwheid niet ongepast geweest zijn: zij spraken uitsluitend tot mannen, tot staatsburgers; de Christelijke redenaar, daarentegen, spreekt steeds mede tot vrouwen, tot moeders en maagden, en hij behoort te toonen, dat inderdaad zijn goddelijke meester „aan de menschelijke taal (zooals een Fransch schrijver zegt) eene aandoenlijkheid en eene teerheid gegeven heeft, berekend om weerklank in gelijk gestemde zielen te wekken."

www.libtool.com.cn

Doch ook behalve de laatstgenoemde Remonstrantsche predikers ontbrak het niet aan mannen, die de verkeerdheid inzagen en wat beters beoogden. GYSBERTUS VOETIUS voelde zich getroffen door hetgeen de blaam der Remonstranten gegronds had, dat, namelijk, de richting, die in de Kerk had gezegevierd, schadelijk was voor de ware godzaligheid: of had men bij gelegenheid dat Vorstius, die wegens onrechtzinnigheid als hoogleeraar te Leiden werd geweerd, in de Zuid-Hollandsche Synode om zijnen vromen wandel geprezen werd, den predikant Lydius niet hooren uitroepen: „ziet, broeders, hoe schadelijk de godzaligheid is?" Die godzaligheid wenschte Voetius, zonder iets van de geijkte leer op te geven, weder in eere te herstellen. Hij schreef eene *Proeve over de kracht der godzaligheid;* aanvaardde zijn ambt als hoogleeraar aan de pas gestichte Hoogeschool van Utrecht met eene rede *over het nauwe verband tusschen de godzaligheid en de wetenschappen*, en wist aan de kanselredenaars de uitnemendste voorschriften te geven: „het is genoeg, zeide hij, zoo Christus slechts naar het hart des volks wordt gepredikt, en geloof en bekeering krachtig worden opgewekt."

Al hadden zulke lessen geenen zoo algemeenen invloed, als wenschelijk ware geweest, toch gaven een PETRUS VAN DER HAGEN, MOONEN en JOHANNES VOLLENHOVEN niet alleen de blijken van zeker zelfbedwang, waar zij de verkeerde richting volgen, maar ook wisten zij in hunne leerredenen den waren toon aan te slaan.

Het was niet te wachten, dat de Waalsche predikanten hier te lande van grooten invloed op de Nederduitsche leeraars zouden zijn. Immers beschouwden dezen hen met zekere ijverzucht. Zelfs een professor CLERICUS had een sterk vooroordeel te overwinnen vóórdat hij SAURIN te 's Gravenhage ging hooren, en veel heeft deze voortreffelijke kanselredenaar van zijne Nederduitsche ambtgenooten te verduren gehad. Anders zouden een PIERRE DU BOSC, die door Lodewijk XIV de welbespraaktste man van zijn koningrijk genoemd was, en die te Rotterdam een' verbazenden opgang maakte; een ISAÄC JAQUELOT, Saurin's voorganger te

www.libtool.com.cn

's Gravenhage, en vooral Saurin zelf in de achttiende eeuw uitstekende voorbeelden ter navolging opgeleverd hebben.

Nog minder kans om in Holland navolgers te vinden hadden de voortreffelijke redenaars van den kansel in Frankrijk zelf, BOURDALOUE, FLÉCHIER, BOSSUET, FÉNELON, en later MASSILLON. Reeds als het werk van Katholieke geestelijken en priesters waren hunne voortbrengselen uit ons land gebannen.

Meer waarschijnlijkheid bestond er, dat de Engelsche kansel invloed op den toon en den smaak onzer Nederlandsche predikers zou hebben. Inderdaad heeft het voorbeeld van TILLOTSON, die door Willem III tot aartsbisschop van Canterbury is verheven geworden, hier gunstig gewerkt. Wel is waar, velt de Hoogduitsche kanselredenaar en kanselier van de Universiteit van Göttingen, MOSHEIM, die de vader der nieuwere Duitsche kanselwelsprekendheid genoemd wordt, en zelf eene *Anweisung erbaulich zu predigen* geleverd heeft, geen gunstig oordeel over de Hollandsche predikers, van wie hij zegt dat hunne preeken droog en loom zijn, en dat zij als schoolmeesters spreken, — niettemin prees de Leidsche hoogleeraar HOLLEBEEK voorzeker niet te vergeefs de Engelsche preekmethode aan, en getuigen de namen van HINLÓPEN en BONNET, dat ook de taal en stijl der Nederlandsche leeraren geenszins algemeen bij de veredeling van den smaak in hunne dagen achterbleef.

Evenwel eerst sedert de godsdienstleeraar, in den tijd van de vernedering onzer Natie in het begin dezer eeuw, toen de algemeene nood ernstigen troost eischte, den wezenlijken inhoud en den waren toon had leeren vinden; toen meteen de Staatskerk ten val was gekomen, — eerst sedert dien tijd bereikte de Nederlandsche kanselwelsprekendheid met BORGER en VAN DER PALM eene vroeger niet gekende mate van zuiverheid en kracht. Van der Palm, hoogleeraar in de welsprekendheid te Leiden, zette in zijne intreêrede (1806) de beginselen uitéén, die bij het opstellen eener leerrede te volgen zijn; maar meer nog werkte hij gedurende eene reeks van jaren door zijn voorbeeld als akademieprediker.

www.libtool.com.cn

TWEEDE HOOFDSTUK.

Epistolographie.

§ 95.

Een andere vorm van letterkundige samenstelling, waarbij de auteur mede midden in het leven staat om op het leven te werken, is *de Brief*. Wel is de kring, tot welken deze soort van opstel gericht is (gemeenlijk verwanten of vertrouwde betrekkingen), beperkter, dan die van den Redenaar; maar niettemin is een brief vaak eene redevoering, op eenen afstand tot enkelen gericht. Slechts de afstand brengt de noodwendigheid mede, dat de auteur het schrift bezigt: want de brief is noodzakelijker eene improvisatie, dan de redevoering. Toch is de brief, uit de pen van eenen staatsman of geleerde gevloeid, die bij het schrijven niets van den schat zijner ervaring, kennis en oefening ongebruikt behoeft te laten, niet zelden een werk, dat evenzeer bewondering verdient, als een voltooid kunstvoortbrengsel van het oratorische genre. Al mag het waar zijn, wat Wilkes van Lord Chatham zeide, dat hij de grootste redenaar en de slechtste briefschrijver was van zijnen tijd, en al beantwoorden CICERO'S brieven, ofschoon het den auteur steeds ernst is, aan den eisch, door Joubert aan den briefstijl gesteld, waar hij lossen toon en hoofsche vormen als het wezenlijk karakter van dien stijl erkent, toch kan de brief een hoog te waardeeren letterkundig voortbrengsel van het oratorisch genre wezen. Men denke slechts, om in dat oordeel in te stemmen, aan menigen brief van Koning Hendrik IV van Frankrijk, en aan de brieven van Prins WILLEM I, onder anderen aan die beide, kort voor zijnen dood geschre-

www.libtool.com.cn

ven, waarin hij zijne staatkunde rechtvaardigt tegenover zijnen eenig overgebleven broeder, die ook al medegesleept werd op den dwaalweg, welke tot verdrag met den onoprechten vijand leidde; aan dat schrijven van een' GABRIEL D'AMOURS, edelman, krijgsman en Protestantsch predikant tegelijk, waarin hij Hendrik IV zoo stoutmoedig en ridderlijk over zijne losse zeden en zijn voornemen om naar de mis te gaan onderhoudt; aan de waarlijk Apostolische brieven, door UYTTENBOGAERT uit de ballingschap tot de gedaagden voor de Dortsche Synode gericht, en aan dat verpletterend schrijven van denzelfden godsdienstleeraar aan de rechters, die in zijne zaak recht zouden spreken; of, eindelijk, aan het schrijven van OLDENBARNEVELT, in de eerste dagen zijner gevangenschap: de wreed verongelijkte en met het uiterst gevaar bedreigde staatsman daalt tot geenerlei smeekingen af; maar onthouding van alle geweldige maatregelen raadt hij Prins Maurits aan, niet opdat hij zelf gered worde, maar opdat het belang des Lands en des Prinsen zelven geen onherstelbare schade lijde.

Maar al moest men niet menigen brief uit een letterkundig oogpunt met eene redevoering gelijk stellen, door vele schrijvers is van den brief een letterkundig kunststuk gemaakt. Zoo iets was allereerst te wachten van de Romeinsche rhetoren in den Keizertijd, met eenen FRONTO, den leermeester van Marcus Aurelius, vooraan. Ook in hunne brieven wilden die meesters der welsprekendheid proeven leveren van dat talent van spreken, waaraan zij den mensch, om edel en gelukkig te zijn, met terzijdestelling van andere bemoeiingen, welke men aan de ambtshalve daartoe geroepenen gaarne moest overlaten, al zijne krachten wenschten te zien wijden. Moest volgens Fronto ook de brief een model van sierlijken stijl opleveren, zoo kan het niet verwonderen, dat hij de brieven van Cicero te ongekunsteld vond.

Onder de auteurs der middeleeuwen legt PETRARCA in zijne brieven eenigermate dezelfde gemanierdheid als in zijne sonnet-

www.libtool.com.cn

ten aan den dag. — In den tijd, toen men in Frankrijk in de hooge kringen nog in gezochte fraaie bewoordingen meende te moeten spreken, is het geen wonder dat deze zoogenoemde *précieuse* manier ook in de brieven van DE BALZAC en VOITURE wordt aangetroffen. De eerste schreef gemeenzame brieven in verheven taal en gezwollen stijl; de ander schreef ook brieven in rijm, sommige van welke van Voltaire het getuigenis verworven hebben, dat, hoe nietig ook van inhoud en hoe door valschen smaak ontsierd, zij toch veel fijns en aanvalligs hadden. — Na Molière kwam men van vroegeren wansmaak terug, en VOLTAIRE toonde, hoe vernuftig en fijn men in brieven zijn kan; hoe men in dezen vorm geestig kan schertsen ook over ernstige onderwerpen. En P. L. COURIER'S losse en bevallige schrijftrant verliet dezen geestrijken auteur in zijne brieven niet.

Onzen HOOFT heeft zijne navolging van de gekunstelde Italianen, een' Petrarca en Marini, geen goed gedaan. Het spreekt van zelf, dat, wanneer een man als hij, over zaken schrijft, de inhoud degelijk en de vorm puntig is. Maar verscheidene zijner uitgegeven Brieven betreffen letterkundige bijzonderheden, of handelen over persoonlijke betrekkingen, en hier moeten wij een doorgaand gemis aan ernst wraken. Des Schrijvers bescheidenheid is te overdreven om welgemeend te zijn, en aan zaken, die met eenvoudigheid behoorden medegedeeld te worden, wijdt hij zulk een overmaat van vernuft, dat hij verdient onder diegenen gerekend te worden, wien hij zelf ergens verwijt „de duisterheid boven de Duitschheid der taal te verkiezen, om te beter geesten te schijnen." — Een briefje aan de dochters van Roemer Visscher, waarin hij schertsend een geestenstem had laten spreken, eindigt met de woorden: „maar vraagt UEd., hoe ik dus bekend met de geesten koom, dat ik haar praatjes weet na te vertellen: 't is dat ik dat gezelschap ten naastebij onder de oogen gezien heb door het gevaar van mijne vrouw, die nu beter is, God heb lof en UEd. in zijne heilige hoede." Welk eene manier om te mel-

www.libtool.com.cn

den, dat eene beminnelijke vrouw op den rand van het graf is geweest! In den brief over den dood dier vrouw onderscheiden zich dan ook maar enkele eenvoudig aandoenlijke uitdrukkingen te midden van een menigte van woorden, te gekunsteld om gevoeld te kunnen zijn. Waar diezelfde, aan eene zoo weinig ernstige manier gewende auteur, eens ernstig in den angst zit, dat de weduwe, welke hij tot zijne tweede vrouw wil maken, hem het jawoord onthouden zal, maakt hij in zijn schrijven dan ook eene komische droevige figuur. Hooft had gespot met de liefde; nu spotte de liefde met hem.

Zijn brieven van groote staatslieden met politieke redevoeringen gelijk te stellen, brieven, wier schrijver, achter het schild der anonymiteit verscholen, zijne tegenstanders aanrandt, zijn aan boosaardige pamfletten gelijk. Beroemder dan eenige verzameling van *anonyme brieven* zijn die, welke in Engeland tusschen de jaren 1769 en 1772 uitkwamen onder den valschen naam van JUNIUS.

Vertrouwelijke brieven in het licht te geven, is slechts dáár boven bedenking verheven, waar de inhoud een algemeen zielkundig of geschiedkundig belang heeft. Zoo bezit men gaarne de brieven van W. VON HUMBOLDT *an eine Freundin*; die van GOETHE aan zoo velerlei personen, zelfs zijne brieven gewisseld *mit einem Kinde*, en, wegens het geschiedkundig belang, die van JOAN DERCK VAN DER CAPELLEN, die bovendien bewijzen, hoe den kundigen man, wien het om eene sterk behartigde zaak te doen is, als van zelf eene waardige en zuivere taal ten dienste staat. — In de brieven van BILDERDIJK, daarentegen, verraadt de schrijver zijne ziekelijke eigenliefde. Zijne kwellingen deelt hij zelfs aan nagenoeg vreemden met de sterkste kleuren mede, terwijl een Oldenbarnevelt, dien Bilderdijk smaadde waar hij kon, aan zijne vrouw en zonen met de grootst mogelijke soberheid van uitdrukking zijn doodvonnis bericht. De uitgave der *Brieven* van ALEXANDER VON HUMBOLDT *aan Varnhagen von Ense* bracht te weeg, dat de schrijver ons eenigermate voorkomt de rol van verrader der

www.libtool.com.cn

minder majestueuse zijde van den Berlijnschen Hofkring onder Koning Frederik Willem IV te spelen.

§ 96.

De vrouwen, zegt men naar waarheid, munten uit in de kunst van brievenschrijven. Inderdaad, de brief is, als het ware, de tribune der vrouw: door middel van den brief houdt zij niet alleen den band der liefde tusschen verwijderde betrekkingen in stand, maar vermag zij zelfs een ongewraakten invloed op groote belangen uit te oefenen. Doch mag men ook de brieven eener vrouw, die anders in geen opzicht eene schrijfster is, als een letterkundig werk beschouwen? Voorzeker: want, zijn de brieven uitstekend, dan ging er steeds eene langdurige en ernstige studie vooraf, wel geene studie in de letterkunde, maar eene studie in de levenskunst. Slechts de vrouw, die met bevalligheid onder de menschen heeft leeren verkeeren, en, om in alles beproefd te zijn, zich zelve heeft leeren verloochenen, in één woord, de vrouw, die de liefde gekend heeft, is in staat om in het brievenschrijven uit te munten. De liefde is de Muze der vrouwelijke epistolographie: want zij vormt ook taal en stijl, daar zij harmonisch stemt en de bron zelve opent, waaruit de juiste uitdrukkingen voortvloeien, en vooral: zij leert de kunst van kiesch inkleeden en maakt sterk om te verzwijgen, wat men alleen moet weten te dragen.

Volgens la Bruyère hebben eerst de vrouwen bij geestigheid gevoel in den briefstijl gebracht. De vrouwelijke sexe, zegt hij verder, overtreft ons mannen, in dit genre. Zij vinden bij het bezigen der pen wendingen en uitdrukkingen, die bij ons vaak eerst het gevolg zijn van lang zoeken en peinzen. Zoo de vrouwen, voegt hij er bij, nimmer tegen de regelen der spraakkunst zondigden, zoude ik durven zeggen, dat de brieven van enkelen van haar misschien het beste zijn wat wij (Franschen) in onze taal bezitten. — Al waren, toen hij dit

www.libtool.com.cn

schreef, de brieven van Mevrouw DE SÉVIGNÉ nog niet uitgegeven, is dit oordeel toch volkomen op de brieven dezer Dame aan hare dochter toepasselijk.

Maar nevens de brieven van deze fijne, geestige en gevoelvolle Fransche edelvrouw behouden de brieven, weinig in getal, die wij van de moeder van Prins Willem van Oranje, JULIANA VAN NASSAU, bezitten, wegens de diepte van gevoel en de fijne berekening der liefde, die bij alle kunsteloosheid daarin doorstralen, hare eigenaardige waarde; evenzeer en om dezelfde reden de briefwisseling der dochters van denzelfden Prins, de hertoginnen VAN BOUILLON en VAN TRÉMOILLE. En hoe weet MARIA VAN REIGERSBERGH te schrijven, voordat de mislukte bestemming van haren man haar met zorgen en bemoeiingen belast had, die haar beter bespaard waren geweest! In de eerste dagen harer huwelijksliefde schrijft zij: „ik heb uwe drie brieven ontvangen, maar liever had ik u alleen. Ik ben tot nog toe wel te pas geweest, maar zou nu wel ziek beginnen te worden door uw lang uitblijven. — De Heer T. is hier geweest en heeft hier een boek gelaten, maar ik zend het u niet, alzoo het u te eer t'huis zal doen komen." En toen haar man zoo wreed van hare zijde was genomen en in de gevangenis buiten toegang gesteld, toonde zij meer vastheid en vertrouwen op zijne goede zaak, dan HUGO DE GROOT zelf in zijne zoo keurig en met zoo fijne berekening geschreven brieven aan den Prins. „Ik heb, schrijft zij hem in die dagen, nooit eenige zwarigheid in uwe noch mijne zaak gemaakt. Ik ken uw gemoed en met wat conscientie gij in deze en andere dingen altijd hebt gewandeld. Hadt gij profijt of eer daarin gezocht, dan zou ik mij de verongelijking, die ons wordt aangedaan, kunnen aantrekken; maar nu houd ik mij verzekerd, dat gij nergens in kunt worden verkort. — Alles wat ik u wenschen kan, is dat God u gezondheid verleene: gerustheid geeft u uwe goede conscientie." En hoe kiesch brengt zij haren man onder het oog, dat hij beneden zijne waardigheid handelen zou, zoo hij eenige gunst zocht door zijne medege-

www.libtool.com.cn

vangenen te bezwaren: „Één ding verwondert mij alleen, namelijk, dat er sommigen schijnen te willen zeggen, dat gij aan een van de Heeren alleen zoudt gezegd hebben, iets groots te willen ontdekken, daar het Land veel aan gelegen zou zijn; maar dat gij eerst onder bescherming van zijne Excellentie begeerdet genomen te zijn. Ik heb dat niet willen gelooven, gelijk ik ook nog niet doe: want ik houd het voor zeker, wat gij mij dikwijls gezegd hebt, dat gij geene geheimen wist, en zie geene reden waarom gij iemands bescherming noodig zoudt hebben. Daarom is er ook niemand, die dat gelooven wil. Evenwel heb ik u dit willen schrijven, opdat ik in staat zij, met meer grond zulke beweringen tegen te spreken. Laat mij door den brenger dezes een eenvoudig ja of neen weten."

De Brieven van Mevrouw DE MAINTENON hebben wij niet in hare oorspronkelijke onopgesmukte gedaante. Zij zijn door de bekwame pen van La Beaumelle omgewerkt. De Brieven der Dame (niet anders dan bij den naam BABET bekend), met welke BOURSAULT in briefwisseling gestaan heeft, worden almede tot het voortreffelijkste gerekend wat de Fransche letterkunde in dit genre heeft aan te wijzen.

www.libtool.com.cn

VIERDE AFDEELING.

Over den Leerstijl.

Het Didactische Genre.

§ 97.

De Redenaar wil tot daden bewegen en alzoo een doel in het leven bereiken. De Dichter geeft zijne aanschouwing terug, maar zonder ander doel dan de ontlasting van zijn gemoed, zonder andere uitwerking dan de bevrediging van het gevoel bij hem zelven en anderen.

Tusschen de beide genres, dat van den Redenaar en dat van den Dichter, staat een genre middenin. De voortbrengselen, die er toe behooren, hebben een praktisch doel: zij willen wel niet oogenblikkelijk tot daden bewegen; maar toch beoogen zij inlichting, vorming, stichting, en dit doel bereikt de auteur niet door de werkelijke dingen na te schetsen, maar door den inhoud van zijn denken, hetzij in afgetrokken redeneering, hetzij in tafereelen of beelden, mede te deelen. Door deze omschrijving is de plaats gewettigd, aan de bedoelde soort van letterkundige samenstelling tusschen de redenaarskunst en de dichtkunst aangewezen. Zij draagt den naam van *Didactische Soort.*

Zij zelve is wederom in verschillend gewijzigde vormen verdeeld. Aan den éénen kant staat zij nader bij de redenaarskunst, aan den anderen kant bij de dichtkunst. Hierop is de onderscheiding tusschen de *Rhetorico-didactische*, en de *Poetico-didactische Soort* gegrond. De Rhetorico-didactische soort zelve is wederom te onderscheiden in eene *prozaïsche* en in eene *poëtische rhetorico-didactiek.*

www.libtool.com.cn

EERSTE ONDERAFDEELING.

De Rhetorico-Didactische Soort.

EERSTE HOOFDSTUK.

De Rhetorico-Didactiek in proza.

§ 98.

Zoodra de vrijheid van de Grieken, met name van Athene, te gronde was gegaan, was der redenaarskunst de bodem benomen, en daar ook de schoone kunst in het algemeen, met name de hoogere vormen der dichtkunst, zekere tijden in het leven der volken noodig hebben om te ontstaan en te bloeien, en zulk een tijd voor Griekenland met de vrijheid voorbij was, zoo zag men onder de Grieken evenmin oorspronkelijke dichters als redenaars meer optreden.

Doch waar die krachten falen, uit welke de letterkundige meesterstukken geboren worden, daar blijft niet alleen de gave des verstands, maar dit vermogen des geestes doet zich daar in bijzondere mate gelden: door onderzoek en opgaren van wetenschappelijke stof tracht het verstand de voorwerpen te vatten, in wier bezit zich de mensch vroeger door aanschouwen en handelen gevoelde.

Wat het verstand gevonden heeft, wil het ook tot eigen voldoening en ten bate der maatschappij mededeelen. Vandaar dat de man van nadenken en vinden op het veld der wijsbegeerte en wetenschap als *leeraar* optreedt en, in onderscheiding van den redenaar, die tot den mensch en den burger sprak, een *beschaafd publiek*, een gehoor van heeren en dames (zouden wij zeggen) rondom zich vergadert, niet om hen aan te sporen

www.libtool.com.cn

plicht, rede en recht in den Staat en de samenleving te doen zegevieren, maar om hun eene beschouwing der wereldsche zaken bij te brengen, eene wereldbeschouwing in het groote en het kleine, waarbij zij met bevredigd verstand berusten en bescheiden en nuttig werkzaam zijn kunnen.

Reeds ISOCRATES, die nog tot de Attische redenaars gerekend wordt, beoefende de redekunst, afgescheiden van de dadelijke aanwending op het spreekgestoelte en het leven. Zwak van lichaam, trad hij niet als redenaar op, maar maakte zich nuttig door onderricht, dat hij in een leerboek der redekunst (τέχνη) vervatte. Hij vervaardigde tegen betaling redevoeringen voor anderen. Met deze zijne loopbaan geheel overeenkomstig was het, dat hij ook redevoeringen schreef en voordroeg met geen ander doel dan om het gemoed der hoorders te verheffen. — Redevoeringen van dezen aard bracht men tot eene derde soort van welsprekendheid: het *epideiktische genre* (zie § 85, *Aanm.*), een naam, die zeer juist te kennen geeft, dat het hier op een *laten zien*, en niet op een doen handelen aankwam. Van dien aard zijn van Isocrates de *Panegyricus* ter verheerlijking van Athenes verdiensten ten aanzien van Griekenland, en zijn *Panathenaïcus*, mede eene lofrede op Athene en Attika.

Terwijl de eigenlijke Redenaar de overal zich zelf gelijke taal der edele natuur sprak, zoo onderscheidden zich van nu aan de redenaars in verschillende *Scholen*, wier bestaan bewees, hoezeer vorm en smaak eene hoofdzaak geworden was. De *Attische school* stelde zich de natuurlijkheid en eenvoudigheid der oude Redenaren van Athene ten voorbeeld; de *Aziatische* was door gezwollenheid van stijl gekenmerkt; de *Rhodische* stond tusschen beide middenin: ook wordt haar oorsprong tot een Attischen redenaar teruggebracht. Maar die Attische redenaar was de tegenstander van Demosthenes, AESCHINES, die gelijk verhaald wordt, den ernstigen strijd tusschen hem en dezen grooten burger tot eene stoffe maakte der bewondering van personen, welke gansch niet in den strijd betrokken waren,

www.libtool.com.cn

door te Rhodos zijn eigen redevoering tegen Demosthenes en die van Demosthenes *over de kroon* tegen hem met al zijn talent van oud-tooneelspeler te gaan voordragen.

In den Romeinschen keizertijd zag men op nieuw eene klasse van *Sophisten* optreden. Gelijk de oude Sophisten onderricht in de welsprekendheid gaven in eenen tijd, dat zij eene macht was in den Staat en een middel om aan gezag te komen, zoo gaven de nieuwe Sophisten les in de kunst om redevoeringen (declamationes) te stellen en sierlijk voor te dragen. De oude *Sophistiek* maakte de welsprekendheid dienstbaar aan de Staatskunst, de nieuwe aan de wijsbegeerte of aan eene, soms zeer, ijdele wetenschap.

Onder de Antonijnen begreep men, dat het menschdom nu eenmaal tevreden moest zijn. Thans was na de burgeroorlogen de geheele wereld onder één wijs bewind tot rust gekomen. Men behoorde alle dweepzuchtige verwachtingen, alle uitzien naar omwenteling vaarwel te zeggen, het regeeren aan de bewindhebbers over te laten en in de vorming van den mensch, bepaaldelijk met het oog op het menschelijkste in den mensch, de kunst der rede, den grootsten roem te stellen en het hoogste levensdoel gelegen te achten. Dit was met name de leer en praktijk van Marcus Aurelius' leermeester FRONTO, die inderdaad met de redekunst dweepte. Zoo zeer bestond naar zijne meening in de bevallige rede als zoodanig des menschen adel en deugd, dat hij het onderwerp der redevoering in zekeren zin onverschillig achtte, mits men er sierlijk over sprak, ja, hij oordeelde, dat des sprekers talent en kracht te beter uitblonk naarmate het onderwerp nietiger was, zeggende dat de waarlijk vrome zich tot de minst gevierden der Goden wendde. Dus kwam hij er toe om, bij voorbeeld, *over den rook* eene lofrede te houden. Zijne navolgers hielden redevoeringen over *Helena* en *Busiris*, *over de derdendaagsche koorts*, *over den stier van Phalaris*, *over de vloo*, *over het stof*. — Natuurlijk zagen de machthebbers deze onschadelijke kunst, die de onderdanen in ijdelheden de menschwaardigste oefening leerde vinden,

www.libtool.com.cn

met groote voldoening. Zelfs veroorloofden de Keizers hun, des verkiezende, redevoeringen *op den tyrannenmoord* te houden, wel wetende hoe weinig praktisch hunne redenen waren. — Aan Fronto werd het paleis, dat aan Maecenas had toebehoord, afgestaan; HERODES ATTICUS leidde in denzelfden tijd het leven van een' prins; DION, bijgenaamd *Chrysostomus*, was geëerd en bemind bij Trajanus; LONGINUS stond in hoog aanzien bij Zenobia, koningin van Palmyra, wier leermeester hij geweest was: niettegenstaande de betrekkelijke ijdelheid zijner kunst betoonde hij zich den moedigen tegenstander van Keizer Aurelianus. Hadrianus schonk den rhetoren verscheidene voorrechten. Deze hoogschatting der rhetorica duurde tot in den tijd toe, dat het Christendom reeds vorderingen in de Romeinsche maatschappij gemaakt had: AUSONIUS, leermeester van Keizer Gratianus, was Christen.

Aanm. HERMOGENES, uit Tarsus, en APHTHONIOS lieten zoogenaamde *Chriën*na, dat is *nuttige toepassingen*, zooveel als leerredenen over een zedekundigen text.

§ 99.

De *lijkrede* is geenszins uit haren aard het uitvloeisel van eenen min of meer verzwakten tijd. Getuige de rede, door den krachtigen PERICLES gehouden over de in den slag gesneuvelde Atheners. Evenwel de ironie, met welke Socrates in Plato's *Menexenus* van de lijkredenen, jaarlijks bij de plechtige teraardebestelling der in den strijd gevallenen gehouden, zelfs van die van Pericles, als ware zij hem door Aspasia ingegeven, gewaagt, zij is voorzeker daaraan te wijten, dat zulke redenen noodwendig in een ijdel verhaal van loftuitingen op land en landgenooten ontaardden.

Ook bij de Romeinen bestond in de tijden der vrije Republiek de gewoonte om lijkredenen (laudationes funebres) te houden, die voorzeker meer ten gevalle der vervulling van een voorgeschreven godsdienstigen plicht opgesteld werden, dan uit de vrije kunst eens

www.libtool.com.cn

redenaars voortvloeiden. Zoo zullen deze redevoeringen evenmin met die rede van Pericles, als de beelden der Vaderen in de voorportalen der Patriciërs met de standbeelden van Phidias te vergelijken geweest zijn. Beide, die lijkredenen en die beelden der Vaderen, beantwoordden aan hetzelfde doel: de vereering der Voorzaten.

In den Keizertijd nam de lofrede de gestalte aan van de eeuw. Nog waardig in den mond van PLINIUS *Secundus*, wiens *Panegyricus in Trajanum* in dezen Keizer een edel voorwerp had, werden de *Panegyrici* of *Gratiarum actiones* uit de volgende eeuwen van het Romeinsche Rijk toonbeelden van valschen pronk en vleierij.

Bij de nieuwere volken gaf de vereering van eenen aanzienlijken doode menigen echten redenaar treffende lijkredenen in, van welke het genoeg zal zijn die van BOSSUET te vermelden. Voorts komen hier de veelal keurige redevoeringen in aanmerking, in welke de nieuwe leden eener Letterkundige vergadering, als de *Académie française*, de verdiensten dergenen, in wier plaats zij komen, gedenken.

§ 100.

Onze Nederlandsche letterkunde heeft in het midden der achttiende en in het begin der negentiende eeuw op meer dan éene welsprekende proeve van deze soort te wijzen. In de gebroeders VAN HAREN ontmoette zich een door de beoefening der Fransche letteren veredelde smaak met ongeveinsd patriotisme. Zij hadden, met zoo vele andere sieraden der Fransche letterkunde, ongetwijfeld ook BOSSUET leeren waardeeren, en tevens maakte de liefde voor hun land en de hoop, dat in Prins Willem IV de behoeften van den Staat zouden bevredigd worden, hunnen blik scherpzichtig om de grootheid van Nederland te begrijpen. Vandaar de groote verdiensten der *Lijkrede op Willem IV* van ONNO ZWIER VAN HAREN, waarin eene waardeering van Prins Willem I voorkomt, die onwaardeerbaar

www.libtool.com.cn

mag heeten, en eene beschrijving van de ontvangst van Willem IV in Amsterdam, welke de vergelijking kan uithouden met het tafereel der komst van 's Prinsen kleinzoon in den Haag, in het *Gedenkschrift van Nederlands verlossing* van VAN DER PALM, die bij nog menig ander feest of gedachtenisviering de schoonste taal gesproken heeft. Hoe steekt die rede van van Haren af bij PETRUS HOFSTEDE'S *leerrede bij de verheffing van Prins Willem IV*, en bij zijne *Bloemen op het graf* van dien Vorst *gestrooid*. Deze lofspraak is vol van hyperboles, zoo buitensporig, dat het waarlijk is alsof de auteur den spot met de zaak heeft willen drijven. Zoo waar is het, dat, wanneer wij onze welsprekendheid uit ons hoofd meenen te moeten putten en onze taal met een' schat van redekunstige figuren willen opsieren, wij niets dan een onwaar werk leveren en ons eigen doel in den weg staan.

Verre boven het gewone peil der *Verhandeling* is mede meer dan ééne redevoering verheven, door J. M. KEMPER, evenzeer als van der Palm (zie § 94), door de ervaring van den tijd der vernedering van zijn vaderland, een nieuw mensch geworden, nog gedurende Napoleons bewind of kort na zijnen val gehouden. Hier ontleent de auteur aan zijn onderwerp, hoezeer tot de wetenschap der letteren behoorend, de gelegenheid om van burgermoed en van de verlichtste vaderlandsliefde te getuigen. Kemper en Borger vonden in hunnen vriend, den zoo even genoemden van der Palm, eenen hunner waardigen lijkredenaar. Maar ook Nederlands herstel na de Fransche overheersching vond in van der Palm eenen spreker, geëvenredigd aan de aandoenlijke schoonheid van het oogenblik.

Aanm. Het zoo even genoemde *Gedenkschrift* van van der Palm is minder voor een rhetorico-historisch, dan voor een historico-rhetorisch kunstvoortbrengsel te houden, en alzoo tot de soort van welsprekendheid, die wij hier behandelen, te brengen, zoo goed als zijne *Vaderlandsche uitboezeming* en zijne lofrede op den *Vrede van Europa* in 1814. Met dat *Gedenkschrift* werd een prijs behaald, uitgeloofd door Admiraal van Kinsbergen, die een geschrift gevraagd had *in den stijl van Sallustius*.

www.libtool.com.cn

§ 101.

In de laatste helft der achttiende eeuw, toen men door oefening dat meende te kunnen erlangen, waartoe de drang des levens de menschen vroeger, hoe weinig door de school voorbereid ook, in staat bevonden had, werden eene menigte letterlievende Genootschappen en wetenschappelijke Maatschappijen opgericht. Deze Vereenigingen bevorderden die soort van redevoering, welke, onder den naam van *Verhandeling*, zich ten doel stelt, om een beschaafd publiek, gezellig bijeengekomen, over een of ander onderwerp van wetenschap of wijsbegeerte nuttig en aangenaam bezig te houden. Velen wagen zich aan deze taak, door de schijnbare gemakkelijkheid verleid: is, zoo oordeelt men, de keus van het onderwerp niet vrij en de vorm niet van stellige regels ontslagen? En, waarlijk, dit voegt men er bij, de groote belangen van het leven zijn met de zaak niet gemoeid: het komt slechts op een uur van uitspanning aan. — Intusschen, juist omdat het gewicht der zaak en de noodwendigheid van het oogenblik het optreden van den redenaar niet rechtvaardigt, is het te onverschoonlijker, zoo, wat hij levert, niet uitstekend is. Hij heeft niets als de reden van zijn optreden aan te voeren, dan alleen de overtuiging dat hij in staat is aan een toevallig onderwerp door zijn vernuft bekoorlijkheid bij te zetten. Geene hartstochten begeeren de hoorders door de behandeling van een staatkundig vraagstuk van den dag gaande gemaakt; geene al te stoute en beschamende zedelessen, zoo als zij den godsdienstleeraar voegen, begeeren zij zich gegeven te zien: zij verlangen, wel soms ernstig, maar toch altijd aangenaam bezig gehouden te worden: zóó gestreeld en geroerd willen zij zijn, dat zij zich der fijnheid van hun eigen vernuft en des adels van hun gevoel bewust worden. Ook mag de stof op zich zelve den spreker geene voldoening verzekeren: immers kwam men niet bijeen om eene wetenschappelijke les, belangrijk alleen door de zaken, aan te hooren. En dat hij veel gestudeerd mag hebben om

www.libtool.com.cn

zijn werk tot stand te brengen, nemen de hoorders hem niet in dank af. Integendeel zonder opzettelijke studie moet de zaak hem gemeenzaam zijn: anders kan hij er niet los en licht genoeg over spreken. Neen! vernuft, ziedaar de Muze, die hem vooral toerusten moet met hetgeen hij behoeft om te slagen. Aan zijnen geest alleen moet hij den voornaamsten inhoud, den toon, de mate, de schikking van hetgeen hij te zeggen heeft, ontleenen. Ernstige hoffelijkheid, om met Joubert te spreken, ziedaar het karakter der rede, die hier voegt.

Van der Palm, die, met Jakob Kantelaar en N. Messchaert, Verhandelingen heeft geleverd, welke als modellen kunnen gelden, doet zeer juist gevoelen, hoe het genre alle uitersten van ernst en geestdrift moet vermijden, waar hij, in zijne Verhandeling *over de Arabische poëzij*, na eenen levendigen aanhef laat volgen: „Vergeeft het mij, mijne Hoorders! indien, in den aanvang mijner rede, de toon derzelve hooger rijst, en haar opschik weelderiger is, dan de zedigheid veroorlooft aan hem, die pas het spreekgestoelte heeft beklommen: maar wie kan van de dichtkunst spreken, zonder door hare tooverkracht te worden aangeroerd, en de taal harer verrukking, zelfs onwillig, aan te nemen? Doch ik zal mij matigen, en afdalen tot het peil, voor de maat van mijne krachten, en den aard van mijne verhandeling berekend: ik zal geene vruchtelooze poging doen, om u met mij naar de starren op te voeren, en mij vergenoegen, zoo ik op het nederig pad, dat ik met u bewandelen wilde, eenige rozen van genoegen en bevalligheid verspreiden kan." In eene rede, waarin de strijd der vrijheid of des rechts te voeren stond, en evenzeer in eene kanselrede, zouden die bescheidenheid en verontschuldigingen ten eenenmale ongepast wezen.

§ 102.

In dezen tijd, waarin een beschaafd publiek te onderhouden en eenigermate op de hoogte, ook der wetenschappen, te hou-

www.libtool.com.cn

den is, behooren ook de *Voorlezingen* en *Proeven* (*Essays*) te huis. Zij dragen de vruchten van wetenschappelijk onderzoek en van wijsgeerige beschouwing voor, zonder in wetenschappelijke bewijzen te treden, op algemeen bevattelijke manier en in aangenamen vorm. De auteur is hier vrijer, dan binnen de perken eener eigenlijke Verhandeling: hij mag met meer vertrouwen wetenschap geven om der wetenschap wil, en de behandeling der stof dienstbaar maken aan de bereiking van een staatkundig of wijsgeerig doel. Ook is de *Proeve* (*Essay*) niet noodzakelijk bestemd om voorgelezen te worden: zij laat reeds meer het karakter van een geschrift of boek toe, hoe beknopt en los ook geschreven. Hoe het zij, de wetenschap en de wijsbegeerte spreken hier eene taal, die, even als een kunstwerk, zonder het verstand te veel te vergen, den geest en het gemoed rechtstreeks treft. De gave om zulk eene taal te voeren, noemt men *populariteit*. — Als een meester in het genre, wat de *Voorlezingen* betreft, kan ROYER-COLLARD genoemd worden, wiens levendige en geestrijke lessen, door hem als hoogleeraar in de bespiegelende wijsbegeerte tusschen de jaren 1811 en 1814 te Parijs gehouden, den grootsten invloed op zijn talrijk gehoor hebben geoefend. — En als auteur van *Essays* is voorzeker MACAULAY door weinigen geëvenaard.

Aanm. De hier bedoelde *Voorlezingen*, niet door een leeraar tot leerlingen, maar door een meester in de kunst van spreken tot een beschaafd publiek gericht, hebben nogtans den naam gemeen met de *lessen*, *lezingen* (lectiones) der hoogleeraren, die, vóór de uitvinding der boekdrukkunst, toen de studenten begeerden dat hun *een boek* in de pen gegeven werd, uit een geschreven opstel *lesend* gegeven werden.

§ 103.

De achttiende eeuw was gekenmerkt door het ontwaken van den geest tot het gevoel van zijn zelfstandig recht tegenover overgeleverde vormen. In Frankrijk randde deze stemming der gemoederen niet zoo dadelijk de letterkundige wetten aan: in

www.libtool.com.cn

verbond met den praal der Monarchie van Lodewijk XIV had de Fransche Letterkunde, aan die wetten gehoorzaam, meesterstukken geleverd, wier gezag en voorbeeld men zoo spoedig niet kon miskennen. Maar in Engeland, waar de vrijheid was ingewijd en het genie van een' Shakespeare zich door geene overgeleverde kunstregelen had laten breidelen, durfde menig vernuft zich weldra ontslagen rekenen van de regelen der letterkundige samenstelling. Dezulken zagen den grond niet in van het verschil der streng gescheiden genres, en achtten de grenzen, die elk genre bepaalden, willekeurig en bekrompen. De persoonlijkheid van den auteur trad in zijn vermeend recht tegenover zijne stof; hij schroomde niet aan zijne luim toe te geven en zijne toevallige indrukken te verraden. Langer niet gebonden door uitwendige eischen, die de verschillende genres zorgvuldig uit elkander hielden en geene verwarring van toon noch bontheid van verwen duldden, klonk beurtelings scherts, beurtelings ernst in één en hetzelfde opstel, ja mengden zich ernst en scherts vaak op eene eigenaardige wijze dooréén. Dit heette *humour*. Zooveel als in Frankrijk het voorbeeld der klassieke dichters uit den tijd van Lodewijk XIV afdeed om hen de regelen der kunst te doen ontzien, zoo veel gold in Engeland het voorbeeld van den nu eerst gewaardeerden Shakespeare om de schrijvers vrij te maken. Te voren behoorde men zijne indrukken en gedachten meester geworden te zijn, ze geschift en als het ware gezift te hebben, zoodat er eindelijk een homogeen werk te voorschijn kwam: wijsgeerige gedachten werden vereenigd tot een stelsel, wetenschappelijke onderzoekingen en ontdekkingen geordend tot een leerboek, en, sprak de phantasie, zoo zag na lange voorbereiding een kunstwerk van een bepaald genre het aanzijn. Doch van nu aan scheen het velen toe, dat het anders zijn mocht. Losse wijsgeerige opmerkingen, beschouwingen van allerlei aard, ingevingen van het gevoel vormden, door een lossen band te zamengehouden, een werk als de *Tristram Shandy* van Sterne, of gaven de stof tot reeksen van opstellen, die, vrij van alle schoolsche vormen, nu eens

www.libtool.com.cn

redeneering, dan eens fijne waarneming leverden, dan weder van meer poëtischen aard waren, maar steeds de bevordering van levenswijsheid, goede zeden en beschaafden smaak beoogden. De titel van *Spectator*, door ADDISON aan zijne verzameling van mengelingen gegeven, heeft aan zulke opstellen de benaming van *Spectatoriale Vertoogen* doen toekennen.

Terwijl een echt kunstwerk, waarbij de eigenheden des auteurs zich tegenover zijn voorwerp in geen opzicht laten gelden, steeds edel is en goed, kunnen daarentegen dergelijke ingevingen van het *humour* edel en goed, of onedel en slecht zijn, al naar dat de geest van den humorist gesteld is. Is die geest van nature goed, zoo kan zijn werk waarlijk schoon en bevallig zijn; maar is hij min of meer kwaadaardig, en strekt zijn werk niet tot bevordering van het schoone en goede, hoe kan het dan den besten behagen?

Ten onzent heeft VAN EFFEN dergelijke opstellen, onder dien naam van *Spectator* vereenigd, uitgegeven. Gevormd door zijn verkeer met de groote wereld bij een herhaald verblijf in Engeland in het gevolg van de Nederlandsche diplomaten, die achtereenvolgens George I en George II met hunne troonsbeklimming geluk gingen wenschen, en geoefend door de studie van de Fransche taal en letterkunde, was zijn blik op de kleine gebreken der burgerlijke zeden gescherpt, en afkeer van onwaarheid en valschen toon, ook op het gebied der letteren, bij hem opgewekt. Zijn eigen schrijfwijze herinnert aan den al te gladden Franschen stijl der mannen van zaken in die dagen: het is de stijl dergenen, die door den spot van Molière al te zeer genezen waren van de onnatuurlijke en preutsche taal van sommige hoog aanzienlijke Parijssche gezelschapskringen. Nu die kieschkeurige en hoofsche manier in den burgerstand was doorgedrongen, was het voor de groote wereld tijd geworden om er zich van te ontdoen.

Hoezeer het *humour* meer in overeenstemming met den Engelschen, dan met den Franschen geest geacht wordt, kan de Fransche letterkunde toch op echt humoristische voortbrengselen

www.libtool.com.cn

van meer dan éénen auteur wijzen. Hier zij het genoeg XAVIER DE MAISTRE en zijn *Voyage autour de ma chambre* te noemen, welk geschrift hem den naam van een *fijneren Sterne* heeft doen verwerven.

Aanm. Die naam *humour* is niet ongepast. Immers verstond men door *humores* (*humeuren*) de niet in de vaste bestanddeelen van het lichaam opgenomen, in het lichaam woelende vloeistoffen, de onbedwongen, niet aan de geregelde circulatie onderworpen opwellingen, die geacht werden op de stemming der menschen te werken, zoodat zij zich prikkelbaar en ongezind om zich naar den eisch der gelegenheid te voegen, betoonden.

§ 104.

Hebben wij gezien, dat de losse manier van letterkundige samenstelling, gepaard aan de kritiek der samenleving en der letteren zelven, waardoor diergelijke Spectatoriale Vertoogen gekenmerkt waren, ontstaan was uit het gevoel van onafhankelijkheid van den geest, die zich van overgeleverde vormen meent te mogen ontslaan; — een paar eeuwen vroeger had zich een veel ernstiger tegenstand tegen zoo veel gewichtiger instellingen geopenbaard, en ook deze had zich door menig werk van luim en kritiek in de letterkunde afgespiegeld. Ik bedoel de vrijmaking des menschelijken geestes in den tijd der Hervorming. De Groote Hervormers handelden en spraken in redevoeringen, schotschriften en brieven, als Luther en Hutten, of vervaardigden wetenschappelijke werken, als Melanchthon en Calvijn; maar dezulken, die te vernuftig waren om de aangerande instellingen argeloos te kunnen verdedigen, en te oprecht om ze onvoorwaardelijk als middelen van tucht te willen handhaven, schreven satirieke tafereelen of luimige en kritische proeven. Hier is ERASMUS te noemen met zijn *Encomium moriae* (*Lof der zotheid*), en MONTAIGNE, die, daar hij na de godsdienstoorlogen en den bloedigen nacht van den 24 Augustus 1572 aan den godsdienst had beginnen te twijfelen, in zijne *Essais* de fijnste wijsgeerige kritiek op zaken en menschen,

www.libtool.com.cn

op werken van letterkunde en vooral op zijn eigene gemoedsbewegingen toepast. Omdat Montaigne alzoo zich zelven heeft gadegeslagen en ontleed, heeft hij zich den blaam van Pascal op den hals gehaald. „Welk een dwaas plan van Montaigne, zegt Pascal, om zich zelven te schilderen! en dat niet in het voorbijgaan en ondanks zich zelven, zoo als dat een ieder kan overkomen, maar opzettelijk en volgens een vast beginsel: bij ongeluk gekkernijen te zeggen is een gewone zaak, maar opzettelijk, en dan nog dingen van dien aard, het is niet te dulden." Dit oordeel is niet van onbillijkheid vrij te pleiten. Pascal kon er toe komen, omdat hij te afkeerig was van zich zelven om zich met zoo veel zorgvuldigheid waar te nemen, en omdat hij in zijn Christelijk geloof eene oplossing vond waar Montaigne door gestadige waarneming zijne twijfelzucht prikkelde; maar deze auteur verdient een erkentelijke beoordeeling: hij bestudeert in zich zelven den mensch; hij brengt de algemeene waarheid aan het licht, en wij mogen het hem niet anders dan in dank afnemen, dat hij om het licht te ontsteken, niet ontzien heeft zich zelven bloot te geven.

TWEEDE HOOFDSTUK.

De Rhetorico-didactiek in poëzij.

§ 105.

Bij de letterkundige voortbrengselen, die zich hier aan onze beschouwing aanbieden, ontmoeten wij voor het eerst dien vorm, welken men *Poëzij* noemt. In dezen vorm heeft zich een muzikale maat van de taal meester gemaakt, en de woorden,

www.libtool.com.cn

zonder zich van hunne redekunstige verhoudingen afhankelijk te maken, in groepen verdeeld. Hier heeft zich dus een element doen gelden, waaraan de auteur in zijn spreken gehoorzaamt; eene macht, die hem aangrijpt en opheft, in dier voege dat hij blijft redeneeren, maar daarbij onder een nieuwen invloed is geraakt, die hem toch vrij laat, ja eerst recht vrij maakt. Zoo is het inderdaad. Wanneer de mensch door de aanschouwing deel neemt aan het leven der dingen, deelt hij in hunne rhythmische beweging, en zijne woorden kunnen daarvan in hunne schikking getuigen. In de natuur der dingen toch is alles harmonie. Wat den mensch bekommert en nederdrukt, vindt zijnen grond slechts in zijne zelfzucht en zijnen waan. Wordt deze opgeheven, dan neemt hij niet alleen de harmonie der dingen waar, maar deze neemt hem, als het ware, in zich op, en hij spreekt in harmonische vormen.

Wij stellen ons de eerste menschheid, bepaaldelijk den bevoorrechten Stam der Ariërs voor in de eeuw, toen de tijden van „stil bewust behagen" (zooals Goethe spreekt) voorbijgegaan waren en het bestaan in harmonie met de natuur en het leven door het ontwaken der behoefte naar kennis had opgehouden. Toen was voor de menschheid als het ware het leidend gesternte ondergegaan; de inwendige tweespalt in ieders gemoed brak uit in uitwendigen strijd van den mensch met de natuur en van de menschen onderling. De verwildering dreigde; maar er stonden mannen op, die de verlichtende, vertroostende, verlossende gedachte vonden en op de door hen gevonden scheppende idée de maatschappelijke orde onder de menschen grondden. Waarlijk, zoo ooit iemand in lateren tijd in poëtische vormen gesproken heeft, zij moeten zulks gedaan hebben, en wel op wegsleepende wijze. Vandaar het zeggen, dat zelfs de dieren des wouds hunne wildheid vergaten op het hooren der klanken van Orpheus' lier; dat zelfs de boomen en de onbezielde natuur ooren scheen te hebben om naar hem te luisteren; dat de steenen zich symmetrisch schikten op Amphions maatgezang, om de muren eener stad

www.libtool.com.cn

te doen verrijzen. Ja! de Staten- en Godsdienststichters, de eerste stedenbouwers, waren geïnspireerde mannen, bezielde zangers, en zij spraken rhythmisch en in woorden, naar de maat afgedeeld. Onder de namen echter van Orpheus en Amphion, van LINUS en MUSAEUS vinden wij geene herkenbare personen terug. Van dat oudste tijdperk is ons niets overgebleven, dan de overlevering van godsdienstige gebruiken en velerlei volksgeloof, en voorts de mythologie, welke ons de oorspronkelijke mythen in latere bewerkingen vertoont. — De Homerische *hymnen* zijn proeven in het aloude genre, na het ontstaan der kunstpoëzij vervaardigd. Met CALLIMACHUS en CLEANTHES bedient zich de geleerdheid en de wijsbegeerte van den hymnenvorm. De *Orphica* zijn de vrucht der poging om bij den dreigenden val des Heidendoms, door de vernieuwing van hetgeen de overlevering van zijne oorsprongen meldde, den ondergang dier Godsdienst te verhoeden. Met PROCLUS, eindelijk, geeft het Heidendom den strijd gewonnen, en in hymnen lost zich de geest van dezen wijsgeer op in den schoot der absolute Eenheid, terwijl hij de wereld aan het Christendom en de barbaren overlaat.

Aanm. 1. In de oudste tijden was alle leer, waren alle wetten, in één woord alles wat niet als de gewone redenen vervloeien en aan de vergetelheid prijs gegeven worden mocht, in poëtischen vorm vervat. Eerst later, toen de taal der redeneering, die als zoodanig niet in dichtmaat vervat was, bewaard en op schrift gesteld werd, stond de aan maat gebonden rede als *kunstpoëzij* tegen het proza over.

Aanm. 2. De naam *poëzij* is Grieksch, afgeleid van het werkwoord ποιεῖν, dat *maken* beteekent, en hier in den zin van het Latijnsche *fingere*, ons *dichten*, genomen wordt. Dus beteekent *poëet* hetzelfde als ons *dichter*, en duidt iemand aan, *die eene gestaltenis vervaardigt*, en ze sprekend en handelend invoert en opvoert. In de oude Duitsche talen heeft de dichter (in het Angelsaksisch *scôp*, in het Oudhoogduitsch *scôf* geheeten) eenen naam, ontleend aan het werkwoord, dat thans *scheppen* luidt, en oudtijds evenzeer *het vervaardigen van eene gestaltenis* beteekende. In het Latijn is er geen eigenlijke benaming voor den dichter. De Romeinen spreken, als zij het Grieksche *poeta* niet gebruiken, beurtelings van *vates*, dat is *een in geestvervoering sprekende*, beurtelings van *scriptor*, dat is *schrijver*: het eene is te hoog, het andere te laag. Bij de middeleeuwsche Romanische volken

www.libtool.com.cn

noemde men den dichter *vinder* (*troubadour*, *trouvère*), dat is *uitvinder van schoone gedachten en beelden*. — In tegenoverstelling der dichtkunst heet de ongebonden stijl (*oratio*) *prosa*, een Latijnsch woord, bij synkope voor *prorsa* en dit voor *proversa*, dat is, *voortgezet*, aaneengeschreven, niet in dichtregels en strofen verdeeld.

§ 106.

De oudste dichterlijke voortbrengselen, in hexametra gesteld, die, daar de Delphische orakels daarin vervat waren, wel de oudste versmaat zullen geweest zijn, waren in de voornaamste plaats op leering aangelegd. Doch met Homerus versmaadde de dichtkunst de praktische toepasselijkheid. Dus zou het leerdoel voortaan aan de poëzij ontbroken hebben. Doch HESIODUS uit Boeotie, waarschijnlijk reeds in de negende eeuw vóór Christus, vatte het praktisch bestanddeel der oorspronkelijke dichterlijke voortbrengselen als zijne taak op. Vandaar de *didactische poëzij*, in dezelfde versmaat als de Homerische heldenzang vervat. Hesiodus stelde zich voor, een' op godsdienst en het goddelijke leven der natuur gegronden levensregel voor allerlei standen te schetsen.

Door dezelfde middelen derhalve, waardoor de Staten en Godsdiensten gesticht waren, te weten door het dichterlijke woord, trachtte men ze ook in stand te houden of te vernieuwen. Zoo deden de Profeten in Israël, wier redenen tot deze rubriek behooren. Was de Staat in dreigend gevaar, zoo ontbrak het ook onder de Grieken niet aan redenaars, die in verzen tot moedig verzet tegen den vijand opwekten, en met hunne zangen slagorden schiepen, gelijk de oudste zangers bemuurde steden. De kalme, gelijkmatige epische versmaat was tot zulk een doel minder geschikt, dan tot de eigenlijke *didactische* Poëzij van eenen Hesiodus. Dus wisselden de dichters, die voor den Staat streden en tot den strijd voor het Vaderland opwekten, een CALLINUS en TYRTAEUS, telkens eenen regel in de maat van het heldendicht met een gewijzigden korteren regel af. Dit maakte de zoogenaamde *Elegische* vers-

www.libtool.com.cn

maat, aan welke iets hartstochtelijks eigen is, dat haar juist geschikt doet zijn om de hoorders te bewegen. Callinus spoorde met zijne zangen zijne landslieden, de Ephesiërs, aan om zich tegen de Cimmeriërs te weer te stellen; Tyrtaeus, een Athener onder de Doriërs, bezielde met zijne elegische *Aanmaningen* (Προθῆκαι) de Spartanen tot dapperheid in den tweeden Messenischen krijg, en voedde de liefde voor de Staatsregeling van Lycurgus met zijne in dezelfde maat geschreven *Eunomia*. Maar bovendien gaf hij den krijgslieden zijne *Embateria* of *Marschzangen* in den mond. Deze echter waren niet in elegische verzen, maar in anapaesten vervat, eene maat in overeenstemming met den kalmen gang, het beraden streven en het ernstig doel van den te velde trekkenden strijder.

Tot de dichters van dezen stempel behoort nog de stichter zelve van den nieuwen Atheenschen Staat, SOLON, die op een tijdstip dat het verboden was het volk met een' voorslag tot herovering van Salamis aan te komen, door een poëtischen waanzin aangegrepen en met de toekomst zijner Vaderstad voor den profetischen geest, zijne medeburgers door een elegisch gedicht bewoog om, in strijd met het in moedeloosheid genomen besluit, nogmaals eene poging te wagen om dat eiland op de Megarensen te veroveren, en de zee, de voorwaarde hunner grootheid, niet gesloten te laten. Zoo zag men te Athene eene dichtsoort vertegenwoordigd, die anders veeleer bij Ioniers en Spartanen, waar geen gestoelte om tot het volk te spreken was opgericht, te huis behoorde.

Bij de modernen mag men als een echt *embaterion* de *Marseillaise* van ROUGET DE LISLE aanmerken. En door den naam van *Iambes* en *Il Pianto* behoeft men zich niet te laten terughouden om de gedichten, door AUGUSTE BARBIER onder dien titel uitgegeven, als politieke tijdzangen tot deze rubriek te brengen.

§ 107.

Toen de wijsbegeerte bij de Grieken geboren was, werd de poëtische vorm dienstbaar gemaakt aan de aanprijzing van

www.libtool.com.cn

burgerlijke deugden en de verkondiging van zedekundige stelregels. Zoo sprak de dichtkunst met PHOCYLIDES en THEOGNIS in *Zedespreuken* (Γνῶμαι). SIMONIDES was een dichter niet des krijgs, maar des vredes aan de Hoven der Vorsten; toch had hij medegevoel voor de eigenaardige grootheid van de vrije Grieksche Staten, en, wekte hij al niet op ten strijde, zijne Elegiën bezongen de roemrijke veldslagen van Marathon en Plataeae, en menige andere gedenkwaardige gebeurtenis van de Perzische oorlog ontlokte hem eenige puntige elegische dichtregelen (*epigrammen*), bestemd om het gewichtige feit voor de gedachtenis als het ware te stempelen. Het *Epigram* was, als het ware, het zegel door den geest der nalevenden gedrukt op het gedenkteeken der gebeurtenis. Het was de tijd van het nadenken na de groote daden.

Ook het *Skolion* getuigt van nadenken, en dat wel te midden van het genot des levens, bepaaldelijk van het tafelgenot. Immers, even als de Egyptische *Manerôs*, wekten de geïmproviseerde tafelliederen, welke dien naam dragen, tot het genot des oogenbliks op, daar zij in de kunst om in het oogenblik het leven te grijpen, het middel wezen om aan de somberheid der Benedenwereld te ontkomen. Skoliën worden eensdeels, om de wijsgeerige gedachte, die zij inhielden, aan de Zeven Wijzen, anderdeels om het zingenot, dat ze ingaf, aan de Aeolische melische dichters der zinnenweelde toegeschreven. De dichtmaat was lyrisch, overeenkomstig hunnen zangerigen oorsprong en aard en de cithermuzijk, die ze begeleidde. Als meesters in het Skolion worden de grootste lyrische dichters genoemd, als ALCAEUS, SAPPHO, ANAKREON, PRAXILLA, PINDARUS. Een voorbeeld van het genre levert ons het *skolion op Harmodius en Aristogeiton* van den Athener KALLISTRATOS.

Deze poëtische wijsbegeerte maakte zich dienstbaar aan de praktijk, of verheerlijkte de werkelijkheid; maar er bestond daarnevens eene school van Utopisten, die de woelige Grieksche wereld in Ionië of op Sicilië begaven, om in Italie (Groot Griekenland) te pogen modelstaten op wijsgeerige bespiegelingen

www.libtool.com.cn

te grondvesten. Ik bedoel de Pythagoreërs XENOPHANES, PARMENIDES, EMPEDOCLES, wier gedichten *Over de natuur der dingen*, zoo als ook Phocylides gedaan had, den epischen vorm der oudste didactische gedichten weder aannamen. Het was hun meer te doen om te leeren: de daad kwam bij hen in den tweeden rang. Doch de bespiegeling bleek hier niet zoo vermogend te zijn, als de aloude geestvervoering, om Staten te stichten. De Steden, waar zij hadden geleerd, hebben de uitbreiding van het Romeinsche Rijk geen oogenblik gekeerd.

Nog later, in het Alexandrijnsche tijdperk, toen de roem der Grieksche letterkundigen voornamelijk daarin bestond, dat men zich met het verstand eigen maakte, wat den voorvaderen uit het hart gevloeid was, werd de didactische poëzij geheel wetenschappelijk met ARATOS, die den inhoud der astronomische schriften van Eudoxus in epische verzen bracht. NICANDROS behandelde zelfs geneeskundige stoffen in zijn gedicht. De wetenschap had de poëzij gedood, en niets dan den gladden vorm, die bij Nicandros geroemd wordt, overgelaten. Zelfs de versmaat stond niet meer met de stoffe in noodwendig verband. Er waren er die in Iamben leerdichten schreven.

§ 108.

Toen het in Griekenland zoo ver gekomen was, namen de Romeinen de taak der beoefening der Letteren van de Grieken over. Niet het voorwerp der letterkundige voortbrenging zelf, dat is, de wereld aan 's menschen beschouwing aangeboden, maar deze wereld, door de Grieksche schrijvers, redenaars en dichters teruggegeven, lokte de Romeinen tot nabootsing. Natuurlijk wendden zich de Romeinsche vernuften allereerst tot de latere, hunnen tijd naderstaande voortbrengselen der Grieksche letterkunde, met name tot de Alexandrijnen. Zoo vertaalde de jonge CICERO het sterrekundige werk van Aratos, en OVIDIUS stelde zich bij de vervaardiging zijner *Metamorphosen* een' Nicandros, Parthenios en anderen ten voorbeeld.

www.libtool.com.cn

Doch zelfs tot nabootsing van de werken eens voorgangers is voor den navolger zekere toebereiding noodig, en deze vond de Romein in de verheffende bewustheid van de grootheid des Romeinschen Staats, die de wereld stond te veroveren.

Geheel overeenkomstig den aard der zaak vatte LUCRETIUS in zijn didactisch gedicht (*de rerum natura*) de Grieksche wijsbegeerte op in den vorm harer uiterste ontwikkeling, als het ware bij het laatste woord, door haar bij haren arbeid ter ontbinding van den overgeleverden godsdienst gesproken. Dat laatste woord was de Epicureïsche wijsbegeerte. — Heeft een Ovidius met de mythen gespeeld, Lucretius was over de mythologie heen en daarom zoo veel ernstiger dan Ovidius, die in de symbolisch-godsdienstige verhalen stof tot zinnelijke tafereeltjes opspoort. Het gedicht van Lucretius ademt kalmte na den strijd van het door het vermeende bijgeloof beangstigd gemoed: het geeft ons een helderen hemel te zien na den storm, maar dien hemel ledig.

Ovidius verloochent zich niet waar hij (in zijne *Fasten*) de godsdienstige feesten naar de orde, die zij in den jaarkring innamen, op de rei af bezingt. Waar deze Ovidius lessen geeft, is het om te leeren, hoe men den hartstocht der liefde kan boeten. Geen wonder dat Keizer Augustus, die den godsdienst wilde doen herleven en de goede zeden herstellen, dezen lichtvaardigen dichter stof gaf om in het oord der verbanning klagende Elegiën te zingen.

VERGILIUS vooral vervoerde aan de eene zijde de grootheid van Rome, aan de andere zijde bekoorde hem de stille natuur en het beeld van den mensch, tot den eenvoud dier natuur teruggekomen, zoo als hem de oude Grieksche letterkunde schetste. Vandaar zijn gedicht *Georgica* (*over den Landbouw*) en daarnevens zijne *Aeneïs*, die een heldendicht zijn moet, maar wegens hare staatkundige strekking een didactisch element bevat. — Terwijl ieder Griek slechts in één genre uitblonk en dat zuiver teruggaf, zien wij de Romeinen in meer dan één genre tegelijk, soms in elkander eenigermate uitsluitende genres,

www.libtool.com.cn

hunne krachten beproeven en het eene genre met het andere vermengen. Zoo wilde ook Cicero (zie de opdracht van zijn Boek *de Officiis* aan zijnen zoon Marcus) een Demosthenes en een Plato tegelijk zijn. Een bewijs, dat wat de Romeinen leveren van anderen is ontleend: zij vatten samen en hervatten wat, toen het werkelijk leefde en volle ernst was, een geheelen mensch vorderde.

De letterkunde was bij de Romeinen het leven zelf niet meer; zoo zij het leven niet diende, was zij eene zaak nevens het leven. Vandaar dat, waar de ernst niet in 's dichters karakter ligt, zoo als bij Vergilius, of waar de dichter niet, als Lucretius en Horatius, in eene hoogere wijsgeerige sfeer in waarheid rust gevonden heeft, de letterkundige voortbrengselen der Romeinen dien ernst missen, welke bij de Grieken, ook waar zij schertsen en spotten, wordt aangetroffen. Bij de Grieken is zelfs het spel ernst; bij de Romeinen is de ernst een spel.

§ 109.

In Horatius hebben wij eenen Romeinschen letterkundige, die zich niet in de bespiegelende wijsbegeerte verliest, als Lucretius, noch het leven met dichterlijken glans verheerlijkt, als Vergilius, noch zich zoolang het gaat, verlustigt in het grofzinnelijke leven, als Ovidius. Neen! Horatius, door de wijsbegeerte, welke hij zich heeft eigen gemaakt, boven het drijven der menschen verheven, slaat den welwillenden blik op de samenleving; hij merkt tot in de fijnste trekken de ijdelheid op, maar randt ze niet in het aangezicht aan, alsof hij alles moest en kon verbeteren; neen! luimig en schertsend schildert hij de verkeerdheid, of zij, lachend terecht gewezen, in staat mocht zijn van hare dwaling terug te komen. Hij had een' voorganger gehad in Lucilius. Deze echter was een Romein geweest uit den tijd, dat de invloed der Grieken nog

www.libtool.com.cn

niet algemeen was. Toen toch ontbrak het niet aan personen, die het leven met een oorspronkelijk oog hadden leeren bezien, en zich gedrongen gevoelden om wat zij geleerd hadden, uit te spreken.

De Romeinsche kunstvorm der *Satira* vond ook in den eersten keizertijd beoefenaars. Er was thans aanleiding genoeg om deze dichtsoort bepaaldelijk het karakter van hekeldicht te doen aannemen. Evenwel een volkomen vrijheid in het gispen der gebreken en ondeugden genoten de hekeldichters niet. Anderszins zouden zij over het gemis aan staatkundige vrijheid niet gezwegen hebben. Ook het karakter zelf dergenen, die toen hekeldichten schreven, bracht een waarborg mede, dat zij geen republikeinsche vrijheid zouden prediken. PERSIUS immers was een Stoïsch wijsgeer, en de wijsgeeren dezer sekte in dien tijd waren zoo overtuigd van hunne meerderheid boven het gemeen, en achtten dit gemeen zoo ongeschikt voor de vrijheid, dat hunne wenschen niet hooger gingen dan tot het erlangen van een braaf, wijsgeerig Keizer. Vandaar, ook bij JUVENALIS, geen welwillende scherts, en evenmin ernstige droefheid over de lage ondeugden van zijne medeburgers en tijdgenooten. Trouwens, daar hij eerst na Domitianus' dood begon te schrijven, geeselt hij de zeden eener vorige regeering.

MARTIALIS, minder fier op eigen deugd, schiep vermaak in de slechtheden of belachelijkheden van anderen. Hij behaagde zich niet in uitvoerige rhetorische gedichten. Integendeel, hij vervaardigde schimpdichtjes, welke met den minst mogelijken omhaal van woorden en met de scherpste uitdrukking den persoon, met deze of gene dwaasheid of verkeerdheid behept, aan de kaak stelden. Aan zulke gedichten werd wegens het kernachtige der kenschetsing, hetwelk zij gemeen hadden met de dichterlijke opschriften op gedenkteekenen (zie § 107.), de benaming *Epigram* toegekend. Van vergrijpen tegen de kieschheid is Martialis evenmin vrij als van lage vleierij der machthebbers van den tijd. De eerzame ROEMER VISSCHER werd *de Hol-*

www.libtool.com.cn

landsche Martialis genoemd; doch wanneer men daaraan de beteekenis van een' onzedelijk auteur hecht, verdient hij dien naam in geenen deele. Hekeldichten, scherper dan die van Horatius, en ernstiger gemeend dan die van Juvenalis, vervaardigde VONDEL.

In den Franschen dichter BOILEAU vond Horatius een' waardig navolger, en in minder akademische vormen hekelde BYRON in zijnen *Don Juan* de gebreken der Engelsche groote wereld.

Aanm. *Satira*, of eigenlijk *satura*, schijnt bij de Romeinen van den ouderen tijd de benaming geweest te zijn van elk gedicht met zang gepaard, hoedanige verzen, deels uit Etrurie, deels uit Oscie waren ingevoerd. Deze naam bleef toegekend aan alle gedichten, die zich niet aan een' Grieksehen kunstvorm aansloten, maar wier auteurs dat gaven wat hun geest of luim hun ingaf, op vrijen trant, in verschillende versmaten, soms proza met poëzij afwisselend. Zoo draagt de mengelpoëzij van ENNIUS den naam van *Saturae*, en desgelijks die van M. TERENTIUS VARRO, aan wiens *Satira* de bijnaam *Menippea* gegeven is naar den Grieksehen cynicus MENIPPUS, wiens schriften de Romeinsche schrijver zich hier tot model gekomen had. Ook PETRONIUS geeft aan zijn geschrift, waarin poëzij met proza afwisselt, den titel *Satyrice*. Daar schildert hij, zoo naakt mogelijk, de diepe onzedelijkheid van den tijd van Nero, waarin hij leefde, en wraakt hij van den anderen kant de historische soberheid in den heldendichter, om, daarentegen, eene hooggestemde poëzij aan te bevelen. Even als de machthebbers der eeuw bij gelegenheid de rol van aardsche Goden speelden, moest volgens hem de poëzij godentaal spreken en daaraan te meer vasthouden, naarmate de werkelijkheid, waartoe ook die machthebbers bij wijlen afdaalden, gemeener was. — Lucilius nu, de voorganger van Horatius, schreef gedichten zonder zijn model bij de Grieken te zoeken, of, zoo men wil, den Griek RHINTHON navolgend, die daar hij *tragicomoedies* dichtte, de verschillende dichtsoorten vermengd had. Zijne verzen waren zooveel als studiën naar de samenleving genomen, en zijn kritisch vernuft drukte op zijne poëzij het karakter, dat door Horatius, Persius en Juvenalis, elk naar zijnen aard, gewijzigd, aan deze dichtsoort is bijgebleven.

§ 110.

Met de kennis der klassieke letteren kwam het voorbeeld der didactische poëzij met haren epischen vorm tot de nieuwere volken, en daaronder tot de Nederlandsche Natie. Hier woon-

www.libtool.com.cn

den de denkende geesten tegen het einde der zestiende eeuw eene omwenteling bij, welke hun het vraagstuk voorstelde, op welke beginselen, bij de verdeeldheid der burgers in het godsdienstige voor allen zonder onderscheid geldend, de Staat des Lands op nieuw op te richten zou zijn. HENDRIK LAURENSZOON SPIEGHEL was onder degenen, die ernstig over zulk een gewichtig onderwerp nadachten. Zijn resultaat was, dat de tijd met niets dan met waarheid en deugd was te helpen. Die waarheid was op eigen bodem te zoeken, en de opleiding tot de deugd, waarop het geluk gegrond is, door ieder burger bij hem zelven en eigen gezin aan te vangen. Zoo leidde de noodzakelijkheid, die de waarlijk menschlievende erkent, dat er een grondslag gevonden worde, waarop burgers van het zelfde land bij uiteenloopende overtuiging op het stuk der godsdienst zich met elkander kunnen verstaan, tot het ontwerpen eener onafhankelijke zedeleer en hiermede tot het *zedekundig leerdicht*. Zijne proeve in dit genre noemde Spieghel *Hertspiegel*. Hoe edel deze zijne poging ook was, hij sprak evenmin uit den geest als tot het hart des volks, en de vaak uiterst moeilijk te verklaren taal van zijn gedicht bewijst het.

De meesten zagen zich door de omstandigheden genoopt uit de sfeer der algemeenheden af te dalen en in den strijd der richtingen partij te kiezen. Dat deed de jeugdige VONDEL met hart en ziel. Begaafd met eenen geest, die bekwaam was om de grootheid van het schouwtooneel, dat zijn vaderland hem in zijne eerste jeugd aanbood, te waardeeren, had hij in zijnen *Hymnus op de wijdberoemde scheepvaart der Vereenigde Nederlanden* de zenuw bezongen van de verbazende macht, door de jeugdige Republiek ontwikkeld, — toen de richting, aan welke hij die heerlijke uitkomst toeschreef en waarvan hij gansch Nederland heil beloofde, in 1618 ten val kwam. Sedert vond zijne Muze maar al te veel stof tot hekeldichten, die den deftigen, maar niet te min levendigen stijl volgen van die verzen (de Alexandrijnen), welke bij ons de taak van de epische verzen der Ouden vervullen, of om te

www.libtool.com.cn

feller te tergen en te grieven de maat kiezen en den toon aanslaan van het Volkslied. Waar hij wat zijn tijd verder groots en edels opleverde, dichterlijk verheerlijkte, was het ter eer en ter liefde van bijzondere personen, vooral van Prins Frederik Hendrik, van wien hij, zoo lang het mogelijk was, de verwezenlijking zijner wenschen voor Nederland verwachtte.

De beoefening eener historische, in engeren zin *nationale* poëzij, waarvan Vondel en nog vóór hem DANIËL HEINSIUS de eerste zoo spoedig verstorven tonen hadden doen hooren, was van CATS en HUYGHENS, juist omdat zij staatslieden waren, niet te verwachten. Terwijl de dichter in de volle kracht van den naam juist het handelen en lijden der volken en het alle belangen omvattend leven der natie door zijne opvatting verklaard moet zien, sloten de twee genoemde dichters het staatkundig leven, dat zij maar al te goed in zijne geheime roerselen meenden te kennen, buiten het huiselijk vertrek, waar zij *de zorgen vliedend* en *het hof ontwijkend* zich aan hunne dichtoefeningen overgaven. De dichtkunst was hun eene verpoozing van het staats- en hofleven, en de stof hunner gedichten, zoo zij, gelijk vooral bij Huyghens meermalen het geval is, geen bloote scherts en spel waren, werd hun geleverd door eene zedekundig wijsgeerige beschouwing van het maatschappelijke en huiselijke leven. Cats behandelde, als het ware op het voetspoor van het prosa van Pater CAUSSIN in Frankrijk, wiens stof tot het *Speculum doctrinale* van Vincentius Bellovacensis opklimt, de verschillende menschelijke levensstanden breedsprakig in rijm; Huyghens sloot zijne soms diepzinnige of fijne opmerkingen meer aan eigen levensontmoetingen aan, te weten aan een overzicht van zijne eigene dagelijksche verrichtingen op *Hofwijk*, en aan eene beschrijving dezer hofstede zelve. Ook hij evenwel leverde schetsen van allerlei levensstanden, die hij *zedeprinten* noemt, doch welke, niet als die van Cats, de zaken leerzaam ontleden, maar in de bontste verscheidenheid van definities, in grillige vergelijkingen vervat, alles behelzen wat des auteurs waarneming of levenservaring

www.libtool.com.cn

of bloot zijne luim hem over het onderwerp in den mond heeft gegeven. In zijne Opdracht aan zijnen broeder Maurits wil hij de meening voorkomen, als had hij met die schetsen bijzondere personen op het oog gehad. Vergeefsche moeite! Niemand kan zich onder die tallooze onsamenhangende en toevallige trekken, door den dichter, zoo als hij zich zelf uitdrukt, *in een klomp verhecht*, een levenden persoon denken. Soms, het is waar, gaat de zedeprint hetzij in een ernstiger zedeles of in een idyllisch tafereeltje over. — Een enkel maal evenwel wisten en Huyghens en Cats een verheffenden vaderlandschen toon aan te slaan, wanneer de hachelijke omstandigheden, waarin het land zich geplaatst zag, een dadelijke hartige toespraak eischte, gericht tot hen, van wier houding 's lands behoud scheen af te hangen. Zoodanig is Huyghens *Scheepspraat*, *bij gelegenheid van het overlijden van Prins Maurits*, en Cats toespraak aan het scheepsvolk *bij gelegenheid van de benoeming van Marten Harpertszoon Tromp tot Admiraal.* Hier levert Cats een waar Tyrtaeïsch *Embaterion.*

Voor het overige gaf de dichterlijke beschouwing der vaderlandsche zaken den besten dichters, eenen JEREMIAS DE DECKER en GERARD BRANDT, meerendeels slechts gedichten van korteren adem in, te weten *Epigrammen* of *Bijschriften* op de Vorsten en groote mannen van hunnen en den voorgaanden nog in de herinnering levenden en in zijne beteekenis erkenden tijd. Ook Huyghens levert in zijne *Stedestemmen* korte gedichten, die het kenschetsende niet van groote persoonlijkheden, maar van de verschillende Steden van Holland, die trouwens zoo vele staatspersonen waren, treffend doen uitkomen. Waar de Decker en Brandt andere voorwerpen voor hunne epigrammatische proeven kiezen, zijn zij steeds ernstig, ook waar zij schertsend waarheid zeggen; maar Huyghens spot en speelt in zijne *Sneldichten.* Vaak ook, in plaats dat zijn geestig woord uit eenig bestaand geval voortvloeit, verzint hij het geval om een geestig woord, soms niet meer dan een *kwinkslag*, te pas te brengen. De puntdichten van JAN VOS

www.libtool.com.cn

getuigen van geest en verstand en zijn in vloeiende verzen vervat.

OUDAAN en ANTONIDES VAN DER GOES waren de laatsten, die de belangrijke gebeurtenissen van den tijd dichterlijk poogden op te vatten en stout en krachtig bezongen. In de achttiende eeuw was de stof, die de geschiedenis van den dag voor de nationale poëzij opleverde, niet rijk, en de geschiedenis der Vaderen leefde niet meer in het hart van het nageslacht. Immers begreep men de beteekenis niet meer van den door hen gevoerden strijd, en zoo de een of andere dichter nog een vaderlandsch historisch onderwerp behandelde, loste hij de kracht der feiten op in zedekundige en maatschappelijke algemeenheden, en behandelde de stof in gedramatiseerde tafereelen, aan welke men den naam van treurspelen gaf.

Eerst de rampen en de herstelling des Vaderlands in het einde der voorgaande en het begin dezer eeuw waren geschikt om eenen dichter tot vermanende of verheffende zangen te stemmen, en BILDERDIJK zou daartoe de man geweest zijn. Doch zijne staatkundige en maatschappelijke positie was in 1795 te zeer bedorven, dan dat hij in zijn vaderland gezeten had kunnen blijven. Zijn dus verloren vaderland heeft hij nooit ten volle terugbekomen. Dit belette zijn ontevreden geest, dien geen toestand kon voldoen. Hij had Koning Lodewijk bezongen en Napoleon beurtelings vervloekt en vergood; den rechten toon om, nadat Nederland zijne onafhankelijkheid herkregen had, tot het hart der natie te spreken, kon hij niet treffen. Slechts toen het vaderland gansch verloren was en niets had overgehouden dat hem zou hebben kunnen ergeren, slaakte Bilderdijk eenmaal een onovertroffen toon van liefde voor zijn land en vertrouwen op zijne toekomst. Voor het overige sprak hij in wetenschappelijke *Leerdichten* gansch niet tot het volk, maar tot een uitgelezen kring van personen, bekwaam om zulke onderwerpen te verstaan, in zulk een kunstrijke taal beschreven.

Na een' enkelen in de vernedering des lands echt vader-

www.libtool.com.cn

landsch gestemden zang van KINKER, wekten de vaderlandsche liederen van TOLLENS, nevens een enkel lied van BOGAERS van dezelfde strekking, maar vooral niet minder verdienstelijk van vorm, de waardeering der roemrijke daden van het voorgeslacht.

Maar in DA COSTA zag Nederland vooral een' zanger des tijds optreden. Hij was geen Nederlander, in zoo verre hij Israëliet was geboren; maar zijne verwachtingen voor de natie, uit welke hij stamde, scherpten zijnen blik op de gebeurtenissen der wereld; zij deden hem verband en strekking zien in de verwarrende massa, en Nederland was in zijn oog een uitverkoren en nog altijd niet verworpen werktuig om aan de uitvoering van Gods raad dienstbaar te zijn. Vandaar de treffende opvatting, de levendige voorstelling der kenmerkendste zaken in de geschiedenis van den tijd, en tevens de profetische toon, die zijne in zeggenskracht onnavolgbare *Liederen des tijds* kenmerken.

www.libtool.com.cn

TWEEDE ONDERAFDEELING.

De Poetico-didactische Soort.

§ 111.

Thans hebben wij zulke didactische voortbrengselen te behandelen, wier auteurs niet door redeneering of door verhaal van werkelijk gebeurde zaken wilden onderwijzen, maar door leerzame beelden te scheppen. De auteur richt zich hier niet in persoon tot zijne hoorders, maar hij laat een verhaal of een tafereel zelf spreken. Het onderscheid tusschen poëzij en de voortbrengselen dezer soort is hierin gelegen, dat deze slechts om den wil der leering gedicht zijn, terwijl een zuiver poëtisch werk zonder den toeleg om rechtstreeks nuttig te zijn door den dichter is samengesteld.

De leerzame beelden, die de auteur schept, zijn óf zoodanige scheppingen van zijnen geest, waarbij hij zich niet om de physieke mogelijkheid bekreunt: wij begrijpen de voortbrengselen, die hiertoe behooren, onder den naam van *mythische dichtingen*. — Of de leerzame beelden zijn uit de werkelijkheid genomen, en de auteur doet daaraan geen geweld, ten minste niet opzettelijk: de voortbrengselen, die hiertoe behooren, begrijpen wij onder de benaming *natuurgetrouwe dichtingen*.

Aanm. Het woord *dichting*, in het Hoogduitsch gebruikelijk, hebben wij hier volstrekt noodig. Het bijvoegel. naamw. *mythisch* verstaan wij als afgeleid van *mythus* in dien zin van het Grieksche woord, waarin het ook de *fabel* in zich begrijpt.

www.libtool.com.cn

EERSTE HOOFDSTUK.

Mythische Dichtingen.

§ 112.

De *Mythe* drukt in vormen, wel (en hoe zou het anders mogelijk zijn?) aan de werkelijke wereld ontleend, maar toch zonder zich in de mate en schikking dier vormen aan het voorbeeld der natuur te binden, het begrip uit, hetwelk de oudste opvoeders van onzen Stam zich van het wezen der dingen vormden. Zij staat gelijk met hetgeen op het gebied der plastiek de Egyptische en de Indische godenbeelden zijn met hunne uit mensch en dier samengestelde en van een bovennatuurlijk aantal ledematen voorziene gestalten. Mythe en Oostersche beeldende kunst liggen aan gene zijde van het tijdperk van het ontstaan der Schoone Kunst en der Wetenschap. In de eene en de andere zijn Wetenschap en Kunst nog ongescheiden voorhanden. De kunst mag hier niet bestaan om haars zelfs wil: zij is dienstbaar aan de uitdrukking van een denkbeeld. Niet daarop dat de gestalte schoon en aan de natuur getrouw zij, komt het aan; maar hierop, dat zij het denkbeeld des ontwerpers wedergeve: hoe minder natuurlijk zij is, des te minder gevaar bestaat er, dat zij voor niets meer dan voor een beeltenis gehouden worde, voor het genot der zinnen vervaardigd.

§ 113.

Wanneer eene Godsdienst te gronde gaat, gaan de mythen en voorstellingen, die, met haar in verband, onder het volk leefden, niet ten eenen male verloren. Zij blijven voortbestaan

www.libtool.com.cn

in den mond van grootmoeders en voedsters en van eenvoudige lieden, vooral van dezulken, wier stand of beroep hen eenigermate vreemd doet blijven aan de heerschende verlichting. Zoo worden de oude voorstellingen, ja zelfs mythen, hoezeer in aanmerkelijk gewijzigde gestalte, onder onbeschaafde bijgeloovige lieden en in het geheugen der kinderen door een lange reeks van geslachten voortgeplant. De verborgen diepe zin schijnt een ongekende bekoorlijkheid aan de verhalen bij te zetten, in welke zij vervat zijn; maar vast gaat het, dat de grilligheid van hunnen inhoud en de trekken, die zij opdoen in den mond van hen die zich door de luisterende jeugd laten leeren wat den kindergeest streelt, hun een gretig oor verzekeren, niet in de kinderwereld alleen, maar ook bij volwassenen, die zich met stillen lust de spelingen hunner eigene kinderlijke phantasie herinneren.

Die mythische stof, in den mond van het eenvoudige volk en van voedsters en bejaarde kindervriendinnen vrij bewerkt, noemt men het *Sprookje* (*Märchen*). Eeuwen lang mondeling overgeleverd, zijn zulke sprookjes in de vorige eeuw voor Duitschland door Musaeus te boek gesteld. Jammer maar, dat de genoemde Duitsche sprookjesverteller zijne stof te zeer met de ironie behandelt van den man, die boven die kinderachtige wereld verheven is. Hij spreekt naïef, maar men bemerkt, dat hij het glimlachend en met opzet doet, en zelf wel beter weet dan de personen, die hij opvoert. Met meer zelfverloochening tegenover de stof, waarin zij een kostbaar overblijfsel van de voorchristelijke Duitsche Oudheid erkenden, hebben in onze eeuw de Gebroeders Grimm een groot aantal Sprookjes verzameld.

Doch reeds een eeuw vóór Musaeus had in Frankrijk de eerste Commies van den Minister Colbert, met name Perrault, in de zoogenaamde *Vertelsels van Moeder de Gans* de stof te boek gesteld, die hem uit de *fabliaux* der Provençaalsche en oud-Fransche dichters in het hoofd hing, en dat met al de luim van den man van zaken, die zich verlustigt in de vrijheid der

www.libtool.com.cn

phantastische beelden, welke hij zich voorneemt voor zijne kinderen te schetsen. Perrault schijnt niet bekend geweest te zijn met den *Pentamerone* van GIAN ALESIO ABBATUTIS (anagram van Giovanni Battista Basilio, Graaf del Torone), en toch vindt men in deze verzameling enkele van Perraults Vertelsels terug. Geen wonder. De auteur van den *Pentamerone* behoorde te huis in het Napelsche, den bodem, waar Grieken, Oosterlingen en Noormannen elkander ontmoetten en hunne vertelsels onderling ruilden en met elkander vermengden.

Door Perrault raakten de sprookjes en vertelsels van toovergodinnen in den smaak. De Schotsche Graaf HAMILTON, die, met de Stuarts naar Frankrijk overgestoken, op eene onberispelijke wijze Fransch schreef, meende met de geliefkoosde feeënverhalen en Arabische Nachtvertellingen te spotten door iets in dien smaak op te stellen, en zie! wat hij leverde was zelf een bevallig model van het genre. Met Mevrouw D'AULNOY en nog meer met Mevrouw LEPRINCE-BEAUMONT ontaardde het feeënsprookje: immers werd het in hare handen deels de inkleeding van de een of andere zedeles, deels eene allegorische voorstelling van de maatschappij van den tijd.

In Duitschland ontstond met NOVALIS, TIECK en GOETHE het wijsgeerige en aesthetische, met den Deen ANDERSEN het sentimenteele Sprookje.

§ 114.

De *Fabel* wortelt in denzelfden bodem als het Sprookje, gelijk dan ook dat Latijnsche woord niets anders dan *sprookje* beteekent. Dit laatste vertoont wat er overblijft van eene ondergegane mythologie, terwijl de Fabel ontstaan is in eenen tijd, toen de godsdienst nog leefde, wier leer in de mythologie was uitgedrukt: alleenlijk had men reeds een weinig vrij met die mythologie leeren omgaan, om ze tot losse verhalen te gebruiken, in welke men eene zedelijke strekking legde, of die men bloot tot verlustiging voordroeg. Vandaar dat ook de

www.libtool.com.cn

stof der Fabel een gemeen goed is van de Arische volken en van de Semieten, voor zoo verre dezen, met genen in aanraking gekomen, zich door hetgeen zij op het vreemde gebied aantroffen, hebben laten bekoren.

Eene Indische verzameling van zulke fabelen, die niet jonger is dan de zesde eeuw na Christus, maar veellicht reeds van vóór onze jaartelling dagteekent, heet *Pañćatantra*, dat is *de vijf verhandelingen*, of *Nîtiçâstra*, dat is *boek der levenskunst*. De hier opgenomen verhalen zijn los aaneengeregen, doordien zij gesteld worden te moeten dienen om de drie domme zonen van Koning Amarasakti tot hun verstand te brengen. Dit werk is in verloop van tijd in het Perzisch, het Arabisch, het Hebreeuwsch, het Latijn, het Spaansch, het Hoogduitsch, het Fransch en het Italiaansch overgegaan.

In de middeleeuwen maakte daarnevens *het Boek der zeven Wijzen* veel opgang. Het berust op een Sanskrit origineel. Als auteur wordt door den Arabischen geschiedschrijver Masudi *Sendabad* genoemd, voorzeker dezelfde naam als *Sendebar*, die in de Hebreeuwsche vertaling van het Pañćatantra als bewerker genoemd wordt. De Hebreeuwsche, waarschijnlijk oudste bewerking van het Boek der Zeven Wijzen speelt in Indië en heeft met het Pañćatantra verscheidene vertellingen gemeen: slechts hangen zij hier niet zoo los samen, maar zijn, als bij *de Arabische Nachtvertellingen* (die eerst sedert het begin der achttiende eeuw in het Westen bekend werden), door het verhaal van eene aanleidende gebeurtenis verbonden. Een Koning, heet het, laat den zoon van wijlen zijne eerste vrouw in een vreemd land opvoeden. Na zekeren tijd verlangt hij hem aan zijn Hof terug. De opvoeder nu leest in de sterren, dat de Prins slechts daardoor een groot gevaar kan ontgaan, dat hij zich een' korten tijd stom aanstelle. Verschillende middelen worden alsnu in het werk gesteld om den vermeenden stomme te genezen. Bij deze gelegenheid wordt zijne stiefmoeder op hem verliefd. De Prins wijst haar af. Dit wekt haren toorn en zij verklaagt hem bij den Koning. De Prins, die nog niet

www.libtool.com.cn

spreken mag, wordt ter dood veroordeeld. Nu treden de zeven wijze meesters (de opvoeder is er één van) op en nopen door het doen van vertellingen den Koning tot uitstel van het straf-gericht, terwijl de Koningin insgelijks door het doen van verhalen van tegenovergestelde strekking haren gemaal tracht te bewegen het vonnis onverwijld te laten uitvoeren. Acht dagen duurt de spannende strijd tot het oogenblik dat de Prins weder spreken mag. — Ook dit werk bestaat behalve in het Hebreeuwsch, ook in het Perzisch, het Grieksch en in het Latijn.

Aanm. Wij zagen, dat de naam *Sendabad* of, zooals hij in de Perzische bewerking heet, *Sindibad*, afwisselt met *Sendebar* of *Sandabar*. Het verschil der slotletter laat zich gemakkelijk verklaren uit de omstandigheid dat in het Hebreeuwsche Schrift de *r* en de *d* nauwelijks te onderscheiden zijn. In de Grieksche bewerking heet dezelfde persoon *Syntipas*. De ware vorm zal wel in het Sanskrit *Sand'â—'bâs'ya*, dat is *raadselachtige taal, taal in gelijkenissen*, te zoeken zijn.

§ 115.

In Indië is de Fabel vertelsel gebleven. Zonder kennismaking met het voorbeeld der Grieken en hunner letterkunde zouden de Indiërs misschien niet eens overgegaan zijn tot die wijze van behandeling der heilige stof, welke de Fabel medebrengt, ook wanneer zij niet meer dan vertelsel is. Maar de eigenlijke *Fabel*, als eigenaardige letterkundige vorm, is voorzeker onder de Grieken ontstaan en kon alleen door Grieken geschapen worden. Zij is de getuigenis van den zedelijk vrijen mensch tegen de maatschappelijke misbruiken, die hem te machtig zijn. Zij moet dus uitgevonden wezen door een Griek, maar die zich niet in de vrijheid bewoog, welke het Grieksche burgerschap aanbood. Met andere woorden een Grieksche slaaf, of wel een Griek te midden van een Aziatisch despotischen toestand moet de Fabel hebben uitgevonden. — In Indië gevoelt zich de mensch niet vrij: het ijzeren juk der maatschappelijke lotsbedeeling beschouwt hij als heilig en heilzaam; slechts een

www.libtool.com.cn

Griek kon zich naar den geest minstens gelijk stellen met zijnen tiran. In Griekenland had wel is waar de vrije burger geene reden om den verbloemden vorm der Fabel te bezigen: hij behoefde niemand te ontzien en noemde de dingen en de personen bij hunnen naam; maar de Griek kon gevoelen voor den slaaf, wiens toestand hem menigmaal onnatuurlijk moest voorkomen en wien hij, blijkens de nieuwe Attische comedie, de voldoening gunde om zich door zijn vernuft op zijnen meester te wreken. Zoo verklaart zich de overlevering, dat de eerste Grieksche fabeldichter een Phrygische slaaf was, naar het lichaam misdeeld en verstoken van de schoonheid, die een noodwendig bestanddeel was van het toonbeeld van den volmaakten Helleen; maar vrij naar den geest, en die geleefd zou hebben in den tijd, toen van de Grieksche vrijheid de schoonste vruchten rijpten. De Arabische fabeldichter Lokmân *el Hakîm* (dat is, *de wijze*) wordt mede gezegd een mismaakte slaaf uit Abyssinie geweest te zijn, hoezeer de Arabische overlevering deze voorstelling niet even trouw blijft, als de Grieksche, daar zij hem ook als een aanzienlijken wijze doet optreden. Hoe het zij, Lokmân is, even als de verzameling van Arabische fabelen, die hem worden toegeschreven, eene kopij van den Griekschen Aesopus. De Fabelen van het *Pañćatantra*, daarentegen, worden in de Arabische bewerking toegeschreven aan Bidpai, dat is *Vêdapati*, of *Heer des wetens*, dus voorwaar geen slaaf, maar als een aanzienlijk wijze aangemerkt, die over den schat der wijsheid beschikt. Daarom ontbreekt dan ook aan de Indische Fabel dat wat het zout der Aesopische is en haar tot een eigenaardig kunstvoortbrengsel maakt.

De fabel, met welke Menenius Agrippa het Romeinsche volk van zijne uitwijking naar den Heiligen Berg binnen Rome terugbracht, wordt door Livius gezegd in alouden en ongeslepen stijl vervat te zijn. Doch in beschaafder tijden vonden de Romeinen in de fabel behagen: een voormalig slaaf, Phaedrus, was het, en dat onder de regeering van Keizer Tiberius, die de Aesopische Fabelen met den toon der oorspronkelijkheid in het Latijn overbracht.

www.libtool.com.cn

In de middeleeuwen zijn dezelfde Fabelen gewaardeerd gebleven en in overzettingen in het Fransch, het Nederlandsch en het Hoogduitsch gelezen. LUTHER zette zich eenmaal aan de vertaling van *Aesopus*, opdat men (zeide hij) de waarheid, die men niet uit eens menschen mond hooren wilde, uit den mond der dieren hooren mocht, en de geschilderde wolf en leeuw den tweebeenigen wolf en leeuw ongemerkt de les mochten lezen. In het bloeitijdperk der nieuwere Fransche letterkunde dichtte LA FONTAINE met een onnavolgbare oorspronkelijkheid van vernuft den ouden Aesopus na. Men kon in het Frankrijk van die dagen de klacht des onderdrukten verstaan, en onder Lodewijk XIV was het de tijd niet om al te onbewimpeld of ongezouten den machthebberen de waarheid te zeggen. Nog eene eeuw later zeide Duclos, bij gelegenheid dat er te Parijs een afgerichte olifant te zien was: „Mijne heeren, laten wij van den olifant praten: dat is het eenige beest van eenig aanbelang, waarover men thans zonder gevaar spreken kan." Geen wonder dat de fabel in Frankrijk beoefend bleef. FLORIAN en de Hertog DE NIVERNOIS verstonden nog altijd de kunst, hoezeer eene naiveteit, als die van La Fontaine, slechts eenmaal daar is. — De Fabels van Florian (zegt Montégut) staan tot die van La Fontaine, gelijk de vertellingen van Mevrouw d'Aulnoy tot die van Perrault. — Nog in 1865 schreef de tachtigjarige VIENNET Fabelen, en wel staatkundige: nog altijd, zegt Cuvillier-Fleury, is het veiliger te spreken van de dieren, dan van de menschen.

Dat Noord-Nederland geen oorspronkelijken fabeldichter heeft aan te wijzen (terwijl Zuid-Nederland in DE CELLES zulk een' auteur bezit), zal men wel daaraan mogen toeschrijven, dat hier te lande gansch geen noodzaak en bijgevolg geen prikkel bestond om, zoo iemand zijne macht tot straffeloosheid misbruikte, hem in bedekte vormen de waarheid te zeggen.

Aanm. Een uitnemende fabel met eene anti-royalistische strekking vinden wij, Gideons zoon Jotam in den mond gelegd, in het boek der Richteren hoofdst. 9.

www.libtool.com.cn

§ 116.

In dien tijd der middeleeuwen, toen de geletterden bij voorkeur de Latijnsche taal bezigden, zijn er in Duitschland gedichten ontstaan, waarin eenig dier de hoofdrol speelt. Zij zullen veelal door geestelijken geschreven zijn, die het een of ander op het hart hadden, dat zij kwalijk onbewimpeld konden mededeelen, maar ingekleed, als aan of door een dier geschied, konden uitspreken. Van dien aard zijn de *Versûs de Galle*, aan ALCUINUS toegeschreven, de *Ecbasis captivi*, die des dichters vlucht uit het klooster voorstelt onder het beeld van een ontvloden kalf, de *Luparius*, de *Reinardus Vulpes*. Zij verschillen in zoo verre van de Aesopische fabel, als zij niet een enkel moment in het leven van een of ander dier opvatten, maar het avontuur, aan eenig dier overkomen, vertellen. — Zulke losse verhalen van avonturen, waarvan dieren de helden zijn, zulke *Dieranekdoten*, gaven den opgekomen burgergeest in het Noord-Frankrijk en Nederland der twaalfde en der dertiende eeuw eene gelegenheid om zich te betuigen, en eindelijk werden verscheidene anekdoten, waarvan de Vos Reinaard het middelpunt was, vereenigd, en het geheel op de leest van een Ridderroman geschoeid. Zoo ontstond het gedicht *van den Vos Reinaerde*, met eene goede luim en in eene tegelijk keurige en losse taal geschreven, die aan dit voortbrengsel der middeleeuwen eene blijvende onvoorwaardelijke waardeering verzekeren.

§ 117.

De Fabel stelt gemeenlijk zulke gebreken in het licht, die, aan de menschelijke maatschappij eigen, nagenoeg in alle tijden aangetroffen worden; doch er zijn vernuften gevonden, welke, door de verkeerdheden en misbruiken van hunnen tijd in het bijzonder getroffen, denkbeeldige gestalten en wonderlijke gebeurtenissen hebben verzonnen om op die wijze over de maat-

www.libtool.com.cn

schappelijke inrichtingen een nu ernstig, dan schertsend, nu zacht, dan bitter oordeel te laten gaan.

Van dien aard is, in de tweede eeuw na Christus, APULEIUS, een neoplatonisch wijsgeer, geboortig uit Afrika, die het heidendom uit zijn verval wenschte op te heffen. Dit zijn doel spreekt bepaaldelijk uit zijne *Metamorphosen* in het verhaal van een' zedelijk bedorven jongeling *Lucius*, die, in een ezel veranderd, door de kracht der godsdienstige mysteriën een nieuw mensch wordt.

In de dagen van den overgang der middeleeuwen tot den nieuweren tijd schreef in Frankrijk RABELAIS eene *Geschiedenis van de Reuzen Gargantua en Pantagruel*, waarin hij de dwaasheden der eeuw hekelt, toen de geest smachtte om verlost te worden van het juk der drukkende instellingen en uit het net der scholastieke wetenschap. La Bruyère zegt van hem: „het is onverschoonlijk, dat hij zijne schriften met vuiligheden heeft doorweven; hij had genie genoeg om tot zoo iets de toevlucht niet te behoeven te nemen. Rabelais' boek is een onoplosbaar raadsel: het is het gelaat van eene schoone vrouw met het onderlijf van een zeemonster; een aanstootelijk mengsel van een fijne en geestrijke zedekunde, en vuile verdorvenheid. Waar hij gemeen is, gaat zijne gemeenheid alles te boven; waar hij edel is, bereikt hij al wat uitgelezen is."

Ook SWIFT kleedt zijne bittere kritiek, in de eerste plaats tegen het Groot-Britannië der achttiende eeuw gericht, in de onmogelijke reisontmoetingen van zijnen *Gulliver* in, welk boek door Voltaire *een volmaakter Rabelais* genoemd wordt. Het ontbreekt den hoogmoedigen auteur aan achting voor den mensch: vandaar dat hij hem bij zijne lichtvaardige en tevens doodelijk ontmoedigende spotternij geenen troost noch in deugd noch in wetenschap overlaat.

www.libtool.com.cn

TWEEDE HOOFDSTUK.

Natuurgetrouwe Dichtingen.

§ 118.

De leerzame beelden, waarbij de auteur zich door de werkelijkheid binden laat, zijn in de eerste plaats aan de werken der *natuur* en der *kunst* ontleend, in welke de dichter eene gedachte terugvindt, die hij alsnu door de beschrijving van het voorwerp en eene daaraan toegevoegde toepassing uitdrukt. Om het voorwerp is het hem niet te doen: integendeel, om de gedachte, die hij er in vindt; het ding, dat hij voorstelt, is hem slechts de omkleeding, de schaal, die hij breekt om de kern, te weten zijne zedeles, te proeven te geven.

De voortbrengselen van dezen aard heeten *zinnebeeldige* of *emblematische* gedichten. — In Italië vond deze letterkundige soort in de 15de en de 16de eeuw vlijtige beoefenaars. Zij viel in den smaak in eenen tijd toen de vernuften zich een afgetrokken zedelijke wereld gevormd hadden, die zij op toevallige wijze in de natuur en de dingen afgebeeld achtten, alsof de natuur niet de openbaring ware eener goddelijke gedachte, door hare kracht de dingen dragend, en tegelijk door haar voorbeeld den mensch verplichtend. — In Holland maakte Jakob Cats deze dichtsoort dienstbaar aan eene gezonde zedekunde en vrome levensleer.

Aanm. *Emblema* beteekent eigenlijk *opgelegd werk*, een beeldwerk ter versiering aan een vaatwerk van buiten aangehecht. Daar zulke beeldjes gemeenlijk zinrijk waren, zoo is de naam op *zinrijke gedichtjes* overgegaan.

§ 119.

Het is, in de tweede plaats, het *leven*, en wel, vooreerst het leven *in den algemeensten zin*, waaraan de auteur, die

www.libtool.com.cn

bij de behandeling van zijn voorwerp aan de natuur getrouw blijft, een tafereel ontleent.

Erkende de auteur in zijn voorwerp de openbaring eener goddelijke gedachte, oplossing van het raadsel des bestaans en richtsnoer der zedelijkheid tevens, en bepaalde hij er zich toe om zijn voorwerp, zonder eenige aanbeveling hetzij van het buitengewone van het geval, hetzij van dichterlijke opsiering, voor zich zelf te laten spreken, zoo ontstond eene *Parabel.*

In de *Parabel* schuilt de bovenzinlijke inhoud geheel en al achter gansch natuurlijke en alledaagsche vormen. Zij draagt, even als de Meester, die bij voorkeur in parabelen leerde, het goddelijke in knechtsgestalte. De Parabel is de kunstvorm van het oorspronkelijke Christendom; niet de Mythe. Deze wil leeren en verkracht de natuur tot haar doel; gene doet aan de natuur en het leven geenerlei geweld aan: zij gelooft, dat de leer vervat is in het leven, en verwerpt elke leer, die zich een eigen bestaan zou aanmatigen buiten of tegenover het leven en de natuur.

Niet alleen tegen de Mythe staat de Parabel over, maar ook tegen de emblematische poëzij. De auteur toch van een zinnebeeldig dichtwerk beschouwt het voorwerp als toevallig drager zijner eigen gedachte; voor den auteur eener Parabel, daarentegen, is de gedachte, die niet de zijne is, de grond zelf des bestaans van het feit, dat hij in zijn tafereel wedergeeft. — Te recht zegt Beets, dat „Jezus niet leerde in een' dier kunstvormen, welke voortbrengselen van het afgetrokken denken zijn, doch in een' vorm, die aan geen vorm doet denken. Volkomen in schoonheid, maar niet door aangehangen sieraden. Altijd kern, overal zout; voor het verstand een licht, voor het hart een prikkel, voor het geheugen een weerhaak. Het is eene welsprekendheid, die men kan vergeten te bewonderen, maar moeielijk nalaten te beminnen."

Hoe onmiddellijker en duidelijker in de Fabel het geteekende voorwerp zelf spreekt, hoe minder uitlegging de Fabel behoeft, des te meer nadert zij de Parabel. Toch staat deze steeds

www.libtool.com.cn

tegen de Fabel over: de Fabel is eene stem uit de lage sfeer der menschelijke maatschappij; de Parabel eene stem uit de hoogere sferen: de Fabel is het voortbrengsel der zwakheid, die zich bedektelijk moet uitdrukken; de Parabel treedt op met stil gezag, en zoo niettemin bedekt blijft wat zij spreekt, het is dat de natuur en het leven voor hem, wiens oog duister is, een ondoordringbare sluier zijn.

Zoo veel zelfverloochening bij zooveel inwijding in goddelijke dingen, als eene volmaakte parabel vereischt, is slechts een enkele maal voorgekomen. In het Oude Testament vinden wij de schoone Parabel van het ooilam des armen, door den profeet NATAN gebezigd om Koning David de snoodheid zijner schuld te doen gevoelen. Maar geen wonder dat waar, bij voorbeeld, een KRUMMACHER (in het begin van deze eeuw in Rijn-Pruisen) de parabel als een genre van stijl beoefent, zij, hoe liefelijk soms ook, echter meer een gesierd en sentimenteel kunstvoortbrengsel, dan eenvoudige openbaring is.

§ 120.

De *Allegorie* geeft, gelijk de Parabel, voorstellingen, zoo als het leven ze aanbiedt; maar zij is in zoo verre hemelsbreed van de Parabel onderscheiden, als de denkbeelden en waarheden, welke zij wil doen erkennen, niet die zijn, welke de Schepper der natuur en de Heer des levens in natuur en leven gelegd heeft, maar zulke als door den auteur geacht worden zijn eigendom te zijn: dezen zijnen denkbeelden en waarheden nu past de auteur de eene of andere gestalte of mogelijke gebeurtenis uit de werkelijkheid als beeld en inkleeding aan, en de Allegorie is gevonden.

Toen de Sophisten in Griekenland zich eene eigen denkwereld gevormd hadden, was de voorwaarde aanwezig tot het ontstaan van een letterkundigen vorm, die de beschrijving van werkelijke gestalten en gebeurlijkheden te baat neemt om hare afgetrokken denkbeelden in te kleeden. Werkelijk is de beroemde Allegorie

www.libtool.com.cn

van den jeugdigen *Hercules op den tweesprong* het werk van den Sophist PRODICUS.

In de middeleeuwen, toen de Kerk de hoogste waarheden in beslag genomen had, en juist daarom de geesten, die, zonder de kerkleer te bestrijden, nog iets daarnevens erkenden, tot het ontwerpen eener wijsgeerige levensbeschouwing gedreven werden, ontlook de allegorische poëzij, welke aan den inhoud van het denken vorm en uitdrukking moest geven. Weldra werd de allegorie een heerschende vorm van letterkunde, en dien vorm hield men nu eigenlijk voor het toppunt der poëzij. Door haar bekwam de poëzij eene eigene taal; zij gaf als uit hooger sfeer, trots de godgeleerdheid, lessen der wijsheid en voorschriften der schoone zeden. Zoo kunnen wij ons den verbazenden opgang verklaren, dien het bij uitstek allegorisch gedicht, de *Roman van de Roos*, gemaakt heeft. Dit gedicht is een leekenbijbel, een wereldsch evangelie voor de ingewijden, eene fijnere wijsheid bevattende, dan die de dienaren der Kerk en de Overheden in den Staat mede te deelen of in te scherpen hadden. Het bekwam eene menigte uitleggers, en daar het niet alleen den heerschers der eeuw, maar ook der Kerk ontzag inboezemde, zoo diende dit geschrift als textenboek, waarover tot op den kansel gepredikt werd.

Met zulk eene allegorische poëzij werd de bron der ware poëzij gestopt: immers werd de natuur niet erkend als de openbaring van een goddelijk wezen, maar misbruikt als eene gallerij van *beelden van zinne*, dat is, *van het verstand* eens menschen.

In het land, hetwelk in het tijdvak van den overgang der middeleeuwen tot den nieuweren tijd den toon in de letterkunde gaf, was de toestand zoodanig, dat daar nauwelijks eene andere, dan eene gekunstelde onware poëzij, die in allegorie eene aanbeveling zocht, den schepter kon voeren. Te midden eener maatschappij, die, onder de tucht deels der Kerk, deels der staatszucht van kleine tirannen, het goddelijke miskende in de natuur en den mensch, zoo als zij zijn, herleefde de letter-

www.libtool.com.cn

kundige beschaving en ontstond eene oppervlakkige kennismaking met de Grieksche, vooral Platonische wijsbegeerte. Vandaar eene wijsheid, die, niet machtig genoeg om het leven te vatten en tot het leven op te leiden, slechts sierlijke vormen invoerde, op eene bespiegelende zedekunde gegrond. Deze was in de oogen der geletterde Italianen van dien tijd het hoogste, waartoe de geest kon opklimmen, en in hunne schatting hadden de voortbrengselen der dichtkunst dan eerst waarde, wanneer zij als de inkleeding konden aangemerkt worden van fijngesponnen zedekundige waarheden. Zoo werd aan de geheele *Gerusalemme liberata* van Tasso eene allegorische verklaring ondergeschoven, onverschillig of de dichter zulk eene bedoeling tot in de bijzonderheden toe gelegd mocht hebben, al of niet.

Op een gansch ander gebied bracht een valsch spiritualisme, dat de zinnelijke wereld als het rijk van den Booze leerde te beschouwen, de allegorie in zijn gevolg mede. Met name in Engeland, in den tijd van het Puritanisme, gebruikte een theologisch dogmatisme het zinnelijke leven als een beeld om zijne leeringen in te kleeden. Vandaar de Allegorie van BUNYAN, getiteld *Pelgrims reize*, welke de geschiedenis van de verzoekingen, de bekeering en de zaliging van den Christen in een rijk tafereel voorstelt. De stoutheid van de eigenlijke mythe, die niet schroomt wangestalten en ongerijmdheden te scheppen, is geenszins aan de allegorie eigen: zij schept personen en toestanden, zoo als de natuur en het leven ze opleveren. Vandaar dat zij niet zelden bevallige tafereelen dicht, dermate dat de vorm den inhoud doet vergeten, en de opgevoerde gestalten een eigen leven en bekoorlijkheid krijgen, trots de bedoeling van den auteur, voor wien zij eigenlijk slechts doode abstracties mochten blijven. Dit is het geval met het genoemde werk van Bunyan en tevens de grond van den opgang, dien het nog altijd maakt.

In onzen tijd gevoelt men, ook daar waar de kracht tot ware poëzij ontbreekt, het onpoëtische en valsche van het allegorische genre.

www.libtool.com.cn

Aanm. De Grieksche naam *allegorie* beteekent eenen vorm der rede, waarbij men *iets anders uitspreekt*, dan hetgeen bedoeld is. Die bedoelde verborgen zin heet in het Grieksch ὑπόνοια.

§ 121.

Ook het *maatschappelijk leven* levert den auteur het leerzame beeld.

Te Athene nam het staatkundig streven van enkele dichters het gezag en de vrijheid der tooneelvoorstellingen op de Dionysosfeesten te baat om hunne komische personaadjes toespelingen op staatslieden en staatszaken te laten maken, ja geheele stukken ter beschimping eener staatkundige of sociale richting en ter aanbeveling der tegenovergestelde partij te dichten, en ten slotte staatslieden met naam en al op het tooneel te brengen. Zoo was deze tak der tooneelpoëzij gansch en al in den dienst van een praktisch doel geraakt: mitsdien behoort deze soort van *comedie*, *de oude Attische* genoemd, tot het gebied der didaktische poëzij, gelijk ARISTOPHANES dan ook meermalen uitdrukkelijk verklaart, dat hij zich van een' burgerplicht meent te kwijten, en het hem te doen is om het volk te *leeren*.

Het laat zich denken, dat de Staat deze staatkundige strekking van het Tooneel niet kon dulden. Had de Regeering toegelaten, dat het Tooneel eene soort van Spreekgestoelte werd om op het volk te werken met middelen, veel wegsleepender dan waarover eenig overheidspersoon of redenaar in de Volksvergadering te beschikken had, zoo zou zij spoedig voor de nieuwe Macht in den Staat de vlag hebben moeten strijken. Dus voerden de dichters, die de *Comedie* aan de staatkunde dienstbaar maakten, een MAGNES, CRATINUS en EUPOLIS met de Overheid eenen strijd, waarin zij het onderspit moesten delven. Maar Aristophanes, verontwaardigd over den zijns bedunkens verderfelijken invloed der Democratie op de zeden, beproefde niettemin, eerst bedektelijk, doch zoodra hij de

www.libtool.com.cn

macht van zijn genie had leeren kennen, met de toovermiddelen eener volmaakte kunst toegerust, openlijk den kamp te wagen tegen de demagogen en tegen die richting, welke hem den alouden Staat scheen te bedreigen. Hij schijnt vaak grof en onkiesch; maar verre dat het gemeene hem behaagt en hij 's volks zin daarmede streelen wil, stelt hij het walgelijk voor en vervolgt het met zijnen haat, alles bovendien in bevallige dichterlijke vormen, die aan de tragedie niets toegeven. — Doch ook Aristophanes kon het tegen het gezag der Overheid niet volhouden, en zoo werden de komische dichters, te beginnen met Aristophanes zelven, genoodzaakt zuiverder poëtische, dat is, minder rechtstreeks didaktische blijspelen te leveren.

§ 122.

Ook de *Platonische Dialoog* behoort tot die soort van didaktische letterkundige vormen, welke een tafereel leveren, uit het werkelijke maatschappelijke leven gegrepen, met het doel om dat tafereel tot inscherping eener waarheid of, in het algemeen, eener levensbeschouwing te doen dienen.

Plato had eene gansch bijzondere reden om zijne denkbeelden bepaaldelijk in den vorm van *Samenspraken* mede te deelen. Immers was hij een leerling van Socrates, en de wijsheid van Socrates bestond in de erkentenis van de waarheid in het leven. De man, die verklaarde niets te weten, veroordeelde met deze verklaring elke leer, in stellingen vervat; hij erkende, dat de waarheid in de harten en hoofden der menschen woonde, en daaruit in het levend onderhoud van menschen met menschen aan het licht werd gebracht. Wie de waarheid in een stelsel of in een kunstschepping wilde binden, deed haar geweld aan, en wat hij leverde was een ijdel werk: men moest op den natuurlijken aanleg des menschen tot waarheid vertrouwen en niet meenen die waarheid door het schrift te moeten verzekeren. Zoo moest Plato zich hoeden voor de zucht om

www.libtool.com.cn

zijne wijsbegeerte in wetenschappelijken samenhang evenzeer als in eenigen kunstvorm voor te dragen. Poogde hij zulks, zoo miskende hij de waarheid, gelijk Socrates ze begreep. Toch kon hij er niet toe besluiten om dat wat hij in den omgang met den meester vernomen en wat zich bij hem uit die zaden ontwikkeld had, in zijnen geest te begraven. Zijn talent noopte hem tot schrijven. Om deze tegenstrijdigheid op te lossen trof Plato een soort van vergelijk. Hij onthield zich van de stelselmatige uiteenzetting zijner leer, maar liet het leven zelf optreden: de menschen voerde hij op, zoo als zij werkelijk met Socrates gesproken hadden. Op deze wijze was *hij* het dan ook niet die schreef, maar beschreef, als het ware, het leven zich zelf. De auteur der Samenspraken was van de verantwoordelijkheid ontheven: de werkelijkheid mocht zich zelve verantwoorden. Dat evenwel die trouwe nabootsing van de natuur en van het leven, die geleidelijke behandeling van een wetenschappelijk vraagstuk door de schijnbare toevalligheden van een los gesprek heen, niet zonder de diepste doorgronding van het onderwerp, noch zonder de hoogste kunst mogelijk was, het behoeft geene vermelding.

Dat zij, die in de eerste tijden de Evangelieleer aan beschaafden wenschten aan te bevelen, zich door een dergelijk bezwaar, als Plato tegenover de praktijk van Socrates, verboden achtten om in redevoeringen of in leerstellige vormen de Christelijke waarheid te verkondigen en dat daarvan inderdaad *Samenspraken* (*homiliën*) de letterkundige vrucht waren, hebben wij boven (§ 92) gezien.

Ook daar waar geen grond, als die Plato bewogen heeft, om den gespreksvorm te kiezen, bestond, hebben niettemin, nu eenmaal in den Platonischen dialoog een eigenaardige kunstvorm gegeven was, lateren dezen vorm gebezigd.

Bij den zoogenaamden *Aristotelischen* dialoog is deze vorm niets meer dan eene willekeurige inrichting van een wijsgeerig werk. Cicero heeft haar in zijne meeste wijsgeerige werken aangewend. Hier worden wij in een kring van wijsgeerige

www.libtool.com.cn

mannen ingeleid, die dan meestal elk op zijne beurt in een doorloopende redevoering hun wijsgeerig stelsel ontwikkelen.

Maar met meer waardeering van Plato en meer liefde voor de Socratische leer en leerwijze heeft de Hollander FRANS HEMSTERHUIS in het Fransch dialogen geschreven, waarin hij zijne gevoelsleer tegen het dorre dogmatisme van het eind der achttiende eeuw overzet. Vóór hem had FÉNELON *Samenspraken over de welsprekendheid* geschreven, en na hem heeft JOSEPH DE MAISTRE in zijne *Soirées de St. Petersbourg* den vorm van gesprekken gekozen. Over het algemeen zal de auteur, die eene wetenschappelijke stelling op het hart heeft en de stroefheid of de hatelijkheid ontziet, welke den dogmatischen vorm eigen kan zijn, en die dan tevens het talent bezit om een samenspraak zich ongedwongen te laten ontwikkelen, soms, even als GEEL, naar den dialogischen vorm grijpen en die gelukkig aanwenden.

§ 123.

Gewisselde *Brieven* wat zijn zij anders dan eene Samenspraak op schrift? Heeft dus een auteur den vorm gekozen om twee of meer personen, uit het leven gegrepen, elkander in brieven te laten onderhouden, ten einde, hetgeen Plato met zijne Dialogen beoogde, de valschheid van zekere beschouwingen te doen uitkomen en daarvoor de waarheid in de plaats aan te bevelen, zoo moet zijn werk als eene wijziging van dezelfde soort van letterkundige samenstelling gebracht worden.

Zoodanig auteur nu is PASCAL in zijne *Lettres Provinciales*, waarin hij op vernuftige wijze de zedeleer der Jezuiten zich zelve ten toon laat stellen. Hij bezat het vermogen om in de leer het ware van het valsche te onderscheiden. Was door verschillende invloeden, deels door de barbaarsche praktijken der Ligue, deels door de houding der Geestelijkheid, beurtelings onderdanig of ter verdediging harer stoffelijke belangen hardnekkig tegenover den Staat, eindelijk door een scepticisme,

www.libtool.com.cn

als dat van Montaigne, de kracht der godsdienst voor een' geest als Pascal verloren gegaan, in zijn gemoed had hij die verloren godsdienst teruggevonden. — Wat taal en stijl der *Lettres Provinciales* aangaat, Voltaire zegt, dat de goede stijl van het jaar 1654 dagteekent, toen die Brieven zijn uitgekomen, en voorts kunnen zij niet beter gekenmerkt worden, dan door het oordeel, hetwelk Pascal zelf ons mededeelt als geveld door eene vrouw, die van de eerste brieven kennis had gekregen: „zij zijn in de hoogste mate vernuftig en uitnemend geschreven. Zij vertellen zonder er den schijn van te hebben; zij ontsteken licht in de duisterste en verwardste zaken; zij onderscheiden zich door fijnen spot; zij brengen zelfs hen op de hoogte, die de zaken niet te best verstaan; zij verdubbelen het genoegen van hen, die ze wel verstaan. Bovendien zijn zij eene uitstekende apologie, en, wil men, eene kiesche en onschuldige kritiek."

Gansch verdicht is het geval, door MONTESQUIEU gesteld van twee *Perzianen*, van welke de een, te Parijs vertoevende, zijn' te huis gebleven vriend in *brieven* mededeelt wat hij in de Fransche samenleving, hem vreemds voorkomend, waarneemt. Deze vorm nu geeft den auteur gelegenheid om eene vermakelijke satire te schrijven op de vorige regeering (die van Lodewijk XIV) en de samenleving van den dag; maar daarin is niet alles losse scherts: integendeel, de auteur roert hier de belangrijkste, in zijnen tijd nog gansch nieuwe vraagstukken aan, betreffende de voorwaarden van de welvaart der natiën.

§ 124.

Ook de Geschiedenis levert den auteur stof, waar hij een leerzaam beeld behoeft. — De vorm, die hier het eerst in aanmerking komt, is de *Legende*. Deze kunstvorm weet zijnen oorsprong aan het Christendom dank. De Legende is een geschiedverhaal met wonderen doormengd, een wonderverhaal aan den een of anderen heiligen persoon verbonden. Die won-

www.libtool.com.cn

deren geeft de Legende als waarlijk gebeurd, en zij hecht er slechts in zoo verre waarde aan, als zij werkelijk gebeurd zijn zullen. Hierin nu verschilt de Legende van de Mythe. Deze geeft wat zij verhaalt, niet als werkelijk voorgevallen; integendeel, de mythograaf zou zijn doel ten eenen male missen, wanneer men den inhoud zijner rede als een feit opvatte: hij verlangt den verborgen zin gevat te zien, en zijne moeite is verloren, wanneer men het verhaal als dat van eene gebeurde zaak opneemt. Ziet de mythograaf derhalve zijn streven mislukt, indien, wat hij als mythe gaf, als historie wordt opgevat, van de andere zijde kan slechts grove onkunde wat als mythe gegeven was, als historie opvatten. — Doch vanwaar de Legende, die zich als historie geeft? Vóór de verschijning van Christus was het wonder óf een verontrustend teeken van willekeurige Godenmacht, óf een verdichtsel, dat niet anders dan als verdichtsel beschouwd en slechts om zijne beteekenis gewaardeerd wilde wezen. Sedert het genoemde tijdstip, daarentegen, was het wonder openbaring van goddelijk vermogen aan menschen gegeven: het wonder was prediking, vertroosting en tevens bewijs van gemeenschap van heilige menschen met God. Vandaar hooge ingenomenheid met het wonder; vandaar dat men geruchten en verhalen van wonderen met gretigheid opving, en sommigen zich niet ontzagen wonderen te verdichten. Reeds in de eerste eeuwen des Christendoms ontstonden er legenden, zich aansluitende aan de geschiedenis van Jezus. In verloop van tijd, toen de echte geest des Christendoms verduisterd was geworden, en de Kerk en hare prediking met allerlei volksgeloof en met de romanlitteratuur, die den smaak der beschaafden streelde, te wedijveren had: een strijd waarbij zij vaak de zuiverheid van haar geloof inschoot; toen voorts de Geestelijkheid haar ontzag op wonderbaarlijke gebeurtenissen poogde te vestigen, verbasterde de Legende al meer en meer. Een Hieronymus, Rufinus en Palladius schroomden niet *Heiligenlevens* te schrijven, die zij, om ze in den smaak te doen vallen, opsierden met al de uitvoerige beschrijvingen, de won-

www.libtool.com.cn

der- en tooververhalen, welke tot de stoffeering der romans van den dag behoorden. — Latere voortbrengselen zijn geheel afhankelijk van het voorbeeld, gegeven door die versierde Heiligenlevens en door *het leven van Antonius*, ten onrechte aan Athanasius toegeschreven. Zoo machtig schijnt de aanbeveling geweest te zijn, welke de aanwending van de middelen der wereldsche letteren aan het Christendom schonk, dat wellicht daarom Keizer Julianus den Christenen heeft willen verbieden de heidensche letterkunde in hunne scholen te onderwijzen. Die Christenleeraars waren het eens met den *Afvallige* ten aanzien van den invloed ten goede, die door de fraaie letterkunde kon worden uitgeoefend: zij waren van het gevoelen, zooveel eeuwen later door den staatsman Turgot uitgesproken, dat de romanschrijvers meer groote waarheden in de wereld verbreid hebben, dan alle andere soorten van menschen te zamen.

De dertiende eeuw, toen de Kerk door nieuwe monniksorden van het gevaar om geheel en al verwereldlijkt te worden, gered werd en zij op nieuw opgebouwd moest worden, was de tijd dat er eene menigte legenden in omloop werden gebracht. De schat was door de betrekkingen, sedert de kruistochten met de Oostersche Kerk ontstaan, aanmerkelijk vermeerderd. Eene der beroemdste verzamelingen van zulke geschiedenissen van Heiligen en Martelaren is de zoogenaamde *Legenda aurea sive historia Lombardica* van JACOBUS DE VORAGINE, Aartsbisschop van Genua, in de dertiende eeuw. — Niet alle Legenden zijn opgeschreven. Zoo verhalen, bij voorbeeld, de bewoners van het eiland Sicilie menige legende, waarin de Heer Jezus met zijne Apostelen eene rol spelen en voorgesteld worden als met de bandieten, die door het volk bewonderd worden, op vertrouwelijken voet verkeerend.

Tegen het einde der vorige eeuw, toen men een onpartijdig aesthetisch oordeel over de voortbrengselen des geestes van vreemde landen en verloopen eeuwen begon te vellen, maakte HERDER op het dichterlijk gehalte van menige legende opmerk-

www.libtool.com.cn

zaam, en leverde hij zelf goed gelukte proeven der behandeling van kerkelijke verhalen. Zoo ontstond een dichterlijk genre, dat gekenmerkt behoort te zijn door den eenvoudigen toon des geloofs, om al de stille grootheid en den lijdelijken heldenmoed van heilige mannen te doen uitblinken. Behalve Herder dichtten voortreffelijke legenden A. W. SCHLEGEL, UHLAND en KOSEGARTEN, die eene geheele verzameling in dichtmaat en proza leverde. — Dat voor den modernen dichter ook de godsdienstige voorstelling op Heidensch gebied stof tot eene Legende kan opleveren, bewijst het schoone gedicht *der Gott und die Bayadere* van GOETHE.

Aanm. De naam *legende* beteekent *hetgeen gelezen moet worden.* Werkelijk noemde men oorspronkelijk *legenda* verzamelingen van stukken, dagelijks bij de godsdienstoefening te lezen. Die verzamelingen bevatten weldra Levens van heiligen en martelaren, welke bepaaldelijk op de naamdagen dier mannen in de kloosters voorgelezen werden. Vandaar de meer bijzondere beteekenis van het woord. Niet zelden wordt de naam *legende*, gelijk bij J. van Lennep in zijne Nederlandsche Legenden, in den algemeenen zin genomen van *vrij vertelde historie.*

§ 125.

In de middeleeuwen, toen de Ridderschap eene soort van leekenkerk, gelijk de Allegorische poëzij eene soort van Leekenevangelie vormde, kon het niet missen, of men moest trachten modellen der Ridderschap in levendige tafereelen te schilderen. Hier nu kwam in de eerste plaats de in volkszangen bewaarde overlevering van de helden, die bij het uiteenvallen van het Frankische Rijk de Christenheid tegen de Saracenen, Noormannen, Saksen en Wenden verdedigd en nieuwe Dynastenhuizen gesticht hadden, den dichters te stade. *Karel de Groote en zijne Paladijns*, de Edelen, die in de veeten, welke het Koningrijk Frankrijk verdeeld hadden, door groote en woeste daden hadden uitgeblonken, werden de helden van uitvoerige *Romans*. Later toen de zucht om de groote daden der Ridder-

www.libtool.com.cn

schap te vernemen nieuwe bevrediging zocht, werden de Britsche overleveringen van *Koning Arthur* met zijne *Ridders van de Tafelronde* de stof van nieuwe Romans.

Overeenkomstig den meer mythischen oorsprong dezer verhalen en den geest van den tijd, ziet men van nu aan eensdeels zinnelijke tafereelen en tooververtelsels ingevlochten, en anderdeels, zoo als met name in die romans, waarin de *heilige Graal* eene hoofdrol speelt, mystieke motieven opgenomen.

Van den tijd toen de beide eerste Orden der middeleeuwsche maatschappij haar ontzag al meer en meer verbeurd hadden, en de burgerstand welvaart en beschaving verworven had, vinden wij de sporen in menigen trek der romans van de beide kringen, dat is, zoo wel der *Karel-* als der *Arthurromans*. Vandaar romans, waarin verhaald wordt van verloren kinderen als verlatenen in de wildernis opgespoord, maar als koningskinderen erkend; van verstootenen en verbannenen, gedoemd tot het rooversbedrijf, die ten slotte blijken de ware vrienden der maatschappelijke orde en de redders van het koningschap te wezen (*Karel en Elegast*); van een' boerenknaap, die alle ridders in heldendaden overtreft, en den hoogsten en zoetsten prijs der ridderdeugd verwerft (*Ferguut*); van een' vleeschhouwerszoon in het eerste koningrijk der Christenheid stamvader van het koninklijk geslacht geworden (*Hugo Capet*); van het model, eindelijk, der ridderlijkheid, die in eeuwige veete met Koning en Paladijns zich ten laatste van alle riddereer en riddergoed ontdoet om zich in het gewaad te steken van den geringsten arbeider en, als opperman, steenen aan te dragen tot den bouw van den Keulschen Dom (*Renout van Montalbaen*).

Nog andere overleveringen hebben aan de romandichters der middeleeuwen stof gegeven. Zoo maakt een Noordsche of oud-Germaansche mythe een element van het *Nibelungenlied* uit, dat overigens den toestand van het Duitsche Rijk der dertiende eeuw voor oogen schijnt te hebben.

Eindelijk ook de oude Grieksche Geschiedenissen van *den*

www.libtool.com.cn

§ 125.

Trojaanschen oorlog en van *Alexander de Groote* werden behandeld in een' tijd, toen de leek een' ruimer blik, dan de Kerk gunde, op de wereld en de geschiedenis der heidensche volken was begonnen te slaan.

Aanm. 1. De *Gesta Romanorum* uit de veertiende eeuw behooren meer tot de rubriek der fabelachtige vertelsels (§ 114).

Aanm. 2. De hier behandelde gedichten dragen den naam *roman*, omdat zij in onderscheiding van de in het Latijn geschreven boekwerken in de landtaal (dat is, in Frankrijk *la langue romane*) gesteld waren.

Aanm. 3. Niemand zal zich licht verleid gevoelen om den berijmden historischen arbeid van eenen MAERLANT, of rijmkronijken als die van MELIS STOKE en LODEWIJK VAN VELTHEM voor poëzij te houden. Hoe dan is het verschijnsel te verklaren, dat die schrijvers zich van de dichtmaat der ridderromans bedienden? Het is omdat de inhoud dezer romans als historie gegeven werd en voor historie doorging. Vandaar dat die dichtvorm voor eenen eisch van den historischen stijl werd gehouden, dermate, dat dezelfde Maerlant, die zich zoo fel aankant tegen den waan, alsof de ridderromans getrouwe geschiedenis leverden, niettemin zijn *Spieghel historiael* in verzen schreef.

§ 126.

Ligt werkelijk in sommige ridderromans, bewerkt in den tijd dat de derde Stand zich de aanmatiging van den Adel niet meer liet welgevallen, eene staatkundig-maatschappelijke strekking, dan behooren dezulke tot het genre van den *Staatkundig-maatschappelijken Roman*, van welken wij reeds in de *Cyropaedie* van XENOPHON een voorbeeld zien. Van de richting, die zich na den val der Dertig Tirannen te Athene deed gelden, en die, blijkens het doodvonnis tegen Socrates uitgesproken, in eene coalitie bestond tusschen de Democratie en den hieratischen geest, beloofde Xenophon zich niets goeds. In het genoemde geschrift hield hij den Grieken het ideaal voor van eenen Staat, op de eenvoudige beginselen van natuur en waarheid gegrond, en van eenen echt menschelijken en juist

www.libtool.com.cn

daarom hoogst wijzen Vorst. Dat hij zijn ideaal in het oude Perzië zocht, is niet zoo vreemd, als het schijnt. Want inderdaad ging de opkomst van het Perzische Rijk met eene terugwerking tegen den hieratischen Staat in Azië gepaard.

Even als wij Xenophon met zijne *Anabasis* en *Memorabilia* een eerste voorbeeld zagen geven van het moderne genre der *Mémoires*, zoo zien wij ook den Staatkundig-maatschappelijken roman, van welken zijne Cyropædie een schoone proeve is, eerst weder onder de modernen in enkele werken voor den dag komen. Van dezen aard is vooreerst de *Don Quijote* van CERVANTES. De held van dezen roman is het beeld van den adellijken Castiliaan, die sedert het eind der zestiende eeuw, met zijnen boerschen dienstman, uit zijn beroep gerukt, in zijn gevolg, zijne eerlijke dapperheid aan de zaak der wereldlijke en geestelijke macht in ééne hand vereenigd, ging wijden, om zich aan bespotting en schade bloot te stellen. Cervantes' medelijdende liefde voor zijn volk, boven welks streven hij, door teleurstelling en lijden gevormd, naar den geest verheven was, gaf hem een' schrijfstijl in, aan welken eene onuitsprekelijke zachtheid wordt toegeschreven, die zich als een lentelach over alle voorwerpen, die hij schildert, verspreidt.

Een min goed gelukte *Don Quijote* en *Sancho Panza* doet BUTLER in zijnen *Ridder Hudibras* met zijnen stalmeester *Ralph* optreden om de dweepzucht der politiek-religieuse sekten der zeventiende eeuw in Engeland af te beelden. Ook FÉNELON gaf lucht in een roman (*de Lotgevallen van Telemachus*) aan zijne grieven tegen de regeeringsbeginselen, die hij onder den Grooten Koning in Frankrijk zag toegepast, en waarbij de hooge Adel zich aan zijne natuurlijke roeping onttrokken zag, om, van de gunst des Konings en zijner ambtenaren afhankelijk, een ijdel hovelingsleven te gaan leiden. De staatkundige strekking van den genoemden roman ontging in Frankrijk zoo weinig de aandacht, dat hij, vóórdat hij geheel was afgedrukt, aldaar werd verboden.

Tot den *Socialen* roman moet men ook den *Emile* van J. J.

www.libtool.com.cn

ROUSSEAU rekenen, waarin deze auteur een nieuw stelsel van opvoeding, van de natuurlijke onbedorvenheid des menschen uitgaande, ontwikkelt.

§ 127.

Onderscheidden wij bij de leerzame beelden, wier auteur de natuur getrouw blijft of althans meent te blijven, dezulke, wier auteurs aan de natuur, of aan het leven in den algemeensten zin, of aan het maatschappelijk leven, of aan de geschiedenis hunne beelden ontleenen, — er bestaat een dichtstuk, hetwelk de geheele wereld, leven en geschiedenis, omvat. Het is de *Divina Commedia* van DANTE, welk gedicht 's menschen gang beschrijft door de drie afdeelingen der wereld om tot den hoogsten staat te geraken. Benevens deze aarde en hetgeen zij op haren bodem draagt, hebben ook de Hel en het Paradijs werkelijkheid voor dezen zanger: want wat de scholastieke wetenschap zijner dagen (gelijk wij ze, bepaaldelijk uit het *Speculum morale*, in den arbeid van Vincentius Bellovacensis vervat, leeren kennen) omtrent de Hel weet te melden, geldt hem voor werkelijkheid (In het visioen van Tondalus, in dat deel van het *Speculum universale* vervat, stijgt die Ridder met zijnen beschermengel mede door de kringen der hel). — Wij mogen in Dante's werk het voortbrengsel zien van eenen geest, die, naar bevrediging uitziende, wraak vordert op hen, die schuldig staan aan al wat in de bestaande orde verkeerd is, en die der wereld, zoo Kerk als Staat, herstel belooft door middel eener vorming als hij zelf in zich ondergaan heeft. Des dichters ontmoetingen, daar hij aan de hand van Virgilius hel en vagevuur doorwandelt, geven hem de gelegenheid om in de personen en in hun lot voorbeelden tot leering te schetsen.

De Divina Commedia, in het Italiaansch geschreven in een' tijd dat de aanzienlijken en geleerden in Italië de Latijnsche

www.libtool.com.cn

taal bezigden, en alzoo in de taal des volks de hoogste onderwerpen behandelend en de stoutste kritiek over de hoogste personaadjes in Staat en Kerk oefenend, wekte eene ongemeene belangstelling, en van ouds hield de verklaring der toespelingen de uitleggers bezig. — Bij diepzinnige uitspraken en liefelijke, ja teedere voorstellingen, en altijd even eenvoudige als treffend beeldrijke welluidende taal heeft dit gedicht veel beschrijvingen, die afschuw inboezemen, terwijl de cosmographische voorstellingen voor de moderne wetenschap onaannemelijk zijn. Geen wonder dat, bij de bewondering van diepzinnige geesten, enkele zeer bevoegde oordeelkundigen, als Goethe en in den laatsten tijd Taine in Frankrijk, niet ontveinzen, dat Dante's gedicht hun een zekeren weerzin inboezemt. Goethe spreekt van Dante's afstootende en vaak afschuwelijke grootheid, en Taine zegt: het geheele dichtstuk is een droom, die begint met de nachtmerrie en eindigt in ekstase.

Aanm. Vinden wij in Dante's cosmographie en zedeleer voor een goed deel den inhoud van het *Speculum Universale* van Vincentius terug, dit is ook het geval met de Duitsche zoogenaamde *Meistersänger*, voorgangers van Hans Sachs, met name Suchenwirt, in de 14de eeuw, Muscatblüt, in de 15de, en Michel Beheim in dezelfde eeuw. Hans Sachs zelf vormt den overgang tot den nieuweren tijd. Sluit hij zich in zijne eerste gedichten nog aan de gegeven scholastieke stoffen aan, zoodra hij Luthers bijbelvertaling had leeren kennen, werd deze de mijn, aan welke hij het goud zijner gedichten ontleende. Luther zelf zong liederen, en met deze, zegt een Jezuit, heeft hij meer zielen vermoord, dan met al zijn boeken en preeken te zamen.

www.libtool.com.cn

VIJFDE AFDEELING.

Over de Poëzij.

Het Poëtische Genre.

§ 128.

Alle Poëzij (zie § 60. *Aanm.* 2) onderstelt het bestaan eene volmaakte wereld, voorwerp der aanschouwing van den dichter of doel van zijn verlangen, waar deze aanschouwing niet dadelijk zijn deel is.

Alzoo zijn de poëtische voortbrengselen te verdeelen in twee soorten. Bij die der eerste soort toont ons de dichter zijn voorwerp in het licht der voleindiging verheerlijkt en den mensch tot deelgenootschap aan die heerlijkheid opgeheven.

Bij die der andere soort erkent de dichter den onvolmaakten staat der dingen, en den mensch speelbal van natuur en lot doch eensdeels stelt hij in dezen staat de zege voor na een volle inspanning, anderdeels stort hij zijn hart uit, om op die uitstorting de kalmte in het gemoed te voelen dalen en de schoonheid voor het oog te zien herrijzen.

De eerste soort noemen wij *de Epische*, de tweede de *Lyrische poëzij*.

Aanm. Uit de bepaling der tweede soort volgt, dat de *Dramatische poëzij* die den strijd des levens vertoont, aan de zijde der Lyrische Dichtkunst te plaatsen is. Doch niet alleen haar gansch eigenaardige uitwendige vorm en opvoering, maar ook (ten minste wat de *tragische* dramatiek aangaat) haar verhouding tot de heldenwereld van het epos, geeft haar aanspraak op een bijzondere plaats aan de zijde der Lyrische poëzij.

www.libtool.com.cn

EERSTE ONDERAFDEELING.

De Epische Poëzij.

EERSTE HOOFDSTUK.

Het Epos of Heldendicht.

§ 129.

Toen de mythologie onder de Arische volken gevormd was, kreeg zij al spoedig het karakter eener onaantastbare leer, welke allermeest de leek te ontzien had. De menschen herkenden in hetgeen toch het voortbrengsel geweest was van wezens van gelijke beweging als zij, niet meer een werk van den menschelijken geest. De mythen golden voor eene soort van bovennatuurlijke openbaring, die de mensch als hem van boven gegeven te aanbidden had, en waarmede hij niet vrij vermocht om te gaan.

Onder de Grieken nu zijn er mannen opgestaan, welke, zonder door eenige priesterlijke wijding daartoe bevoegd verklaard te zijn, die mythen als iets geenszins vreemds en ontoegankelijks durfden aanmerken. Zij erkenden daarin hun' eigen geest, de uitdrukking hunner eigen ervaring, en achtten zich geroepen om die stoffe te kneden en te vormen overeenkomstig de ingeving van hun gevoel. Maar hetgeen zij zoo doende leverden, waren geene nieuwe mythen, neen! het waren de oude mythen en mythische gestalten, maar vermenschelijkt: immers was de menschelijke geest, die zich zelven in die mythische wereld herkent, de oorsprong en het doel van hun streven.

www.libtool.com.cn

Dit is de oorsprong der epische poëzij, en Homerus is de benaming voor dat dichterlijk genie, hetwelk de mythologie en de aloude geschiedkundige overlevering tot zulke kunstwerken herschapen heeft, als wij in de *Ilias* en de *Odyssee* bewonderen. Homerus is degeen, die den geest der Grieksche natie bevrijd heeft van den hiëratischen dwang, waaraan andere natiën door priesters, steunende op eene gewijde leer, onderworpen zijn geworden. De poëzij toch stelt de natie in bezit van alles wat zij aanraakt, al ware het ook door den priester voor den oningewijde ontoegankelijk verklaard. Te recht zegt Herodotus, dat Homerus, nevens Hesiodus, aan de Hellenen hunne Goden gegeven heeft. Want wat de Hellenen onder de natiën der oude wereld onderscheidt, namelijk, dat de godgeleerde wijsheid onder hen aan de wet der schoonheid is onderworpen, dit hebben zij aan Homerus te danken. Door Homerus of liever door den geest, die eenen Homerus mogelijk maakte, werden de Grieken tot de oorspronkelijke vrijheid des menschdoms teruggebracht, tot de vrijheid van vóór den tijd, dat de geest door eene leer had moeten gebonden worden. De poëzij van Homerus, de geboorte van de schoone kunst, is de vrucht eener wedergeboorte van den oorspronkelijken echt menschelijken natuurstaat, eene herinnering van de gouden eeuw der menschheid. Vandaar hare oneindige bekoorlijkheid.

Zoodanig kon Homerus niet zijn, of hij moet onmiddellijk het hoogste in de poëzij bereikt gehad hebben, dat is, de wereld in het licht der voleindiging verheerlijkt hebben leeren zien. Inderdaad, hij zingt hartstocht, strijd en dood op het slagveld; maar zijne driftige, vechtende, sneuvelende helden zijn sierlijk en schoon in hun spreken, handelen en lijden. Vandaar dat hun vallen geen' zweem van medelijden wekt, maar den indruk laat van het schoone standbeeld van een gestorven held. Waar Hector van vrouw en kind afscheid neemt om vroeger of later een' gewissen dood te gemoet te gaan, denkt hij er dan ook niet aan, zich, hoe beweend ook bij voorbaat, be-

www.libtool.com.cn

schreienswaardig te vinden; hij berust volkomen in zijn eigen lot en dat zijns vaderlands en is er slechts op bedacht den roem van zijn geslacht te handhaven. Bij de lijkplechtigheid van Patroclus weeklagen de vrouwen, maar niet om den gevallen held; neen! zij schreien elk om haar eigen leed. Als Hector zelf daar verslagen ligt, bewonderen de Grieken zijne schoonheid, en als Penelope om haars zoons afwezigheid zou schreien, wil deze niet dat zijne moeder dat doen zal, om haar schoon gelaat niet te ontstellen. Helena's schoonheid is grond genoeg om vrede te hebben met den jammer eener veeljarige oorlog. — De Schoonheid is de openbaring der Godheid en de mensch, die, hare aanschouwing smakend, in haar rein wezen zijn wezen vindt, is tot de Godheid opgeheven. Zoo zien wij dan in de Homerische gedichten Goden en menschen zich op denzelfden bodem bewegen: de dichter is even goed op den Olympus als in de stad en de tenten der menschen te huis. De Goden verkeeren onder de menschen, en der menschen lot vindt deelneming en beslechting bij de Goden. Toch zijn de menschen niet lijdelijk; zij zijn geen gedaanten zonder wil: hunne stelling handhaven zij tegen de Goden en tegen het lot. Hector strijdt voor zijne stad, al weet hij zeker dat zij te gronde zal gaan; Diomedes verwondt eene Godin, en Achilles bevecht de Natuur in de gedaante van den verbolgen stroom Scamander.

Een tegenhanger van de Ilias is de Odyssee. In dit gedicht handhaaft zich de beschouwing des dichters niet in dezelfde mate als in de Ilias op een standpunt, zwevend boven het aardsche lot. Integendeel, de held is een lijder; de handeling gaat niet alleen onder helden om: het volk heeft eene stem. Niet alleen de Olympus wordt ons getoond; ook van de Onderwereld wordt kennis genomen, en in plaats van eene bonte rij van Goden op aarde, ziet men hier de menschen met toovergodinnen en Cyclopen in betrekking. Doch ontveinst de dichter de schaduwzijde der wereld niet, evenmin als de ellende van zijnen held, te volliediger is hier de triomf van het

www.libtool.com.cn

betooverend vermogen der poëzij om haren glans over de moeiten der menschen en de schaduwen des schimmenrijks te verspreiden.

Van de volken der Oudheid bezitten nevens de Grieken slechts de Indiërs heldendichten: het *Râmâyana* en het *Mahâb'ârata*. Allerminst echter in Indië, althans vóór den invloed van het Boeddhisme, gevoelde de leek tegenover den Brahmaan, of de Brahmaan zelf tegenover zijne gewijde leer, zich zoo vrij, dat aldaar een epos, aan het Grieksche slechts eenigermate gelijk, zou hebben kunnen ontstaan. Zoo is dan ook in de Indische epopoeën de stof op verre na niet zoo vrij noch met zulk een kiesche keuze behandeld, als in de Grieksche. De dichter verliest zich in breede beschrijvingen en verhaalt omslachtig. Maar vooral, wat bij de Grieken aan de epische poëzij haar onderscheidend karakter geeft, ontbreekt bij de Indische poëzij. Immers bij Homerus ontmoeten Goden en menschen elkander; maar de beide naturen vermengen zich niet: de Goden blijven Goden, en de menschen blijven menschen; maar in het Indische Epos weet men nauwelijks of de menschen Goden, en evenmin of de Goden menschen zijn. Hiermede is noodwendig het Epos niet langer de zang van de dingen, verheerlijkt voor 's menschen geest en oog: de menschelijke natuur, als zoodanig, heeft voor den Indischen heldendichter opgehouden te bestaan. Hij laat den mensch zich in de natuur der Goden verliezen, maar hij heeft de menschelijke natuur niet in zich zelven hervonden: wat zich de hoogste Kasten bij de Hindoes aanmatigen, is niet waar in hem: hij is niet voor de tweede maal geboren. En alzoo is zijn gedicht niets dan eene, trouwens geest- en gevoelvolle, uitbreiding der overgeleverde stof, met geene hoogere dan zinnelijke schoonheid.

Wat oorsprong en tijd der vervaardiging der Indische heldendichten aangaat, hunne samenstelling, gelijk wij ze kennen, dagteekent voorzeker niet van vóór den tijd dat het Boeddhisme den geest tijdelijk van de boeien van het Kastenwezen was komen bevrijden; zelfs zullen zij niet ouder zijn dan de regee-

www.libtool.com.cn

ring van Koning Açôka en de kennismaking der Hindoes met de Grieksche beschaving. Er zal eenige grond zijn voor hetgeen wij bij Aelianus' vermeld vinden, dat er waren die verhaalden, dat de Indiërs in hunne taal de Homerische gedichten nabootsten.

§ 130.

In Griekenland zelf was de ader der echte epische dichtkunst nagenoeg uitgeput, zoodra het voorbeeld eener dichterlijke behandeling der mythologie en der geschiedkundige overlevering, gelijk de Homerische poëzij ons te bewonderen biedt, eenmaal gegeven was. Naarmate geest en inhoud dezer poëzij te volkomener in de voorstelling en het leven der Grieken waren opgenomen, naar die mate was het minder te verwachten, dat nieuwe voortbrengselen het licht zouden zien, gelijk aan die, welke de vrucht waren geweest van den geest, die zich voor het eerst vrij gevoelde tegenover zijne stof. De mythen en de overlevering hadden het karakter van werkelijk gebeurde feiten bekomen; zij waren in de schatting des volks historie geworden. Zoo hield op dit gebied de dichterlijke schepping op, om voor de dichterlijke behandeling eener gegevene, als historisch beschouwde stof plaats te maken. Van dien aard zal de *Heracleia* van PEISANDROS, in de zevende, en die van PANYASIS, in de vijfde eeuw voor Christus, geweest zijn. Van dien aard waren voorzeker reeds vóór hen de voortbrengselen der latere *Cyclische* dichters geweest, welke zich voorstelden met hunne gedichten datgene aan te vullen, wat er aan de Trojaansche geschiedenissen nog ontbrak, om een geleidelijk afloopend geheel te vormen. Zoo werd Troje voor de Grieken, om Goethe's uitdrukking te gebruiken,

> Ein Riesenleichnam, starr nach langer Qual,
> Des Pindus Adlern gar willkomm'nes Mahl!

ANTIMACHOS, dichter eener *Thebaïs*, gaf er reeds aanleiding

www.libtool.com.cn

toe, dat men zijne geleerdheid bewonderde: — hij mag dan ook als een voorlooper der Alexandrijnsche Epische dichters aangemerkt worden —, en CHOIRILOS hield het er zoo zeer voor, dat de epische poëzij een historisch karakter had, dat hij in zijne *Perseïs* de geschiedenis van den Perzischen oorlog, dien hij beleefde, in heroïsche verzen bracht, zonder dat hij tegen den aard van het epos meende te zondigen.

§ 131.

Bij de oude Romeinen ging eene poëzij, die eenigermate het karakter van het epos bezat, van het werkelijke leven uit. Gedachtenisliederen werden onder begeleiding van de fluit deels bij gastmalen, deels bij begrafenissen gezongen. Maar den schat der mythische stof, die de Arische volken bezaten, hadden de Romeinen, die toch ook tot die volken behoorden, over boord geworpen, en van de verklaring van het aardsche leven in den glans der hemelsche dingen, in één woord, van eene oorspronkelijke epische dichtkunst, als de Homerische, vindt men bij de Romeinen geen spoor. Toen Homerus bij hen bekend was geworden, reikte hunne kracht niet verder dan tot navolging. In Homerus zagen zij niet veel meer dan eenen vorm, en dezen meenden ze op een of ander historisch onderwerp te kunnen toepassen. Zoo begon hun epos met datgene, wat het verval van het Grieksche gekenmerkt had, te weten, met gedichten als de *Eerste Punische oorlog* van CN. NAËVIUS, en de *Annales* van Q. ENNIUS. Eerst deze laatste wendde de Grieksche dichtmaat in zijne verzen aan.

Zoo zeer was bij de Romeinen in die eeuw de epische poëzij een werk van blooten vorm, dat de jonge CICERO, reeds vóórdat hij het leven kende, een episch gedicht, *Marius*, vervaardigde. Toen deze auteur het leven had leeren kennen, was het hem waarlijk geene stof om naar de wijze van den

www.libtool.com.cn

goddelijken Homerus te dichten. Eerst toen de vreeselijke geboorteweeën, die hij beleefde, den tijd van Augustus aan het licht hadden gebracht, was er een oogenblik, dat, terwijl een C. HELVIUS CINNA en een L. VARIUS de Alexandrijnsche epische dichters navolgden, een VERGILIUS, van Homerus doorvoed, de Romeinsche wereld als de nieuwe openbaring eener goddelijke orde meende te erkennen.

Varius, vriend van Vergilius en bij Augustus en Mæcenas gezien, wordt door Horatius *Maeonii carminis ales* genoemd, en van hem wordt door denzelfden dichter getuigd, dat niemand misschien het Epos kon „afspinnen", als de wakkere Varius. Maar Vergilius, bezield door eene hooge gedachte, leverde een gedicht, de *Aeneïs*, dat inderdaad den naam van oorspronkelijk *epos* verdient. Zijn *Aeneas* echter is geen lustig strijdende Homerische held; hij is de zwaarmoedige drager van een goddelijk zaad, in het Oosten gewonnen, waaruit de Juliussen zullen geboren worden. Aan de taak om zijne goden en hunnen dienst in het Westen te bergen, offert hij alles op; maar dat Westen heeft hem niet alles te danken; integendeel, hij weet aan het Westen voor zich eene nieuwe maagschap en voor zijnen schat bescherming dank: *sacra deosque dabo, socer arma Latinus habeto!* zegt hij zelf!

Maar de door Vergilius' vroom gemoed gedroomde nieuwe orde en het door hem uit den hemel verwachte nieuwe heerschergeslacht kwam alvast niet dan in de gedaante der Tiberiussen en Nero's. Dus kon het Heldendicht, zoo het te Rome nog beoefenaars vond, niets anders zijn dan eene voortgezette navolging der Alexandrijnsche epische dichters, — ten ware een dichter *waar* wilde zijn en, met de praktijk van den Hofkring, die aan den eenen kant de gemeenheid liet wat zij was en daar bij wijlen toe afdaalde, en zich aan den anderen kant een godenschijn wilde leenen, geen vrede hebbende, aan de werkelijkheid poëtischen glans wist af te winnen. Dit poogde de neef van Seneca, M. ANNAEUS LUCANUS, in zijne *Pharsalia*. De oom wenschte voor de valsche

www.libtool.com.cn

grootheid, aan gruwelijke gemeenheid gepaard, eene degelijke zedelijke praktijk in de plaats te geven, de neef de valsche poëzij door eene der werkelijkheid getrouwe dichtkunst te vervangen. Daartoe versmaadde hij den reeds behaalden roem, en daarom wilde Petronius hem geen' hooger titel dan van *historicus* gegeven hebben, gelijk ook Quinctilianus hem veeleer onder de oratores, dan onder de dichters rangschikt. Doch het zedelijk en patriotiek realisme van Lucanus vond geene genade tegenover het met bewustheid *gemaakte* idealisme van Nero en Petronius, en in de samenzwering van Piso gewikkeld, stierf de dichter op dezelfde wijze als de wijsgeer, zijn oom.

Silius Italicus koos in zijne *Punica* almede ware geschiedenis tot zijne stof; maar hij laat de veldheeren te Cannæ elkander op de manier der Homerische helden uitdagen, en een tweegevecht tusschen Hannibal en Scipio verzonnen moet den strijd tusschen Hector en Achilles teruggeven.

Na Lucanus en Silius schoot er niets meer over dan de navolging van de Alexandrijnsche en Cyclische epopoeïa, waarvan de *Argonautica* van C. Valerius Flaccus, en de *Thebaïs* en *Achilleïs* van P. Papinius Statius ons de proeven geven. Onder deze archaïstisch klassieke poëten is voorzeker Statius de beste. — Slechts toen de Romeinsche wereld, na allen idealen vaarwel gezegd te hebben, nog voor eene korte poos onder den grooten Stilicho hare overmacht tegenover de aandringende barbaren deed gelden, stond er in Claudianus een man op, die in de gedichten, waarin hij de gebeurtenissen van zijnen tijd en bovenal keizer Honorius en zijnen staatsdienaar bezong, zoowel als in zijn gedicht *De roof van Proserpina*, eene proeve leverde, in welk eene mate en met welk eene oorspronkelijkheid nog in dien tijd een talent als het zijne, zich den ganschen schat der aloude Grieksch-Romeinsche beschaving kon eigen maken.

§ 132.

Wanneer de taak van Homerus daarin bestaan heeft, dat

www.libtool.com.cn

hij de hoogste waarheden en de aangelegenste kennis, in de godenleer en de overlevering vervat, uit de ontoegankelijkheid, waartoe zij gevaar liepen gedoemd te worden, redde, om ze spelend onder de menschen te brengen en zijne natie met haar gemeenzaam te maken: met andere woorden, daarin, dat hij de heilige stof humaniseerde en populariseerde, dan was met de Christelijke godsdienst een epos als het Homerische vervallen. Immers heeft het Christendom de hoogste waarheden in den bevattelijksten vorm, in feiten, verkondigd. De vorm waarin het Christendom is overgeleverd, is zoo menschelijk, zoo humaan mogelijk, en zal steeds populairder zijn dan alle poëzij. Tot eene ontledende beschouwing leenen zich de feiten der Christelijke godsdienst uitnemend, maar de poëzij ontleedt niet: zij moet dichten, gestalten scheppen, en nevens de gestalten der Evangeliën valt niets nieuws te dichten, ten minste niet in die waardigheid, mate en omvang, dat er een Epos uit zou kunnen voortkomen.

Niettemin zijn er dichters gevonden, MILTON, in de zeventiende eeuw in Engeland, en KLOPSTOCK, een eeuw later in Duitschland, die juist datgene wat zij voor de christelijke beschouwing van het lot en de bestemming der wereld en der menschheid hielden, getracht hebben in een episch gedicht te vervatten. Zij stonden volstrekt niet tegenover hunne stof, gelijk Homerus tegenover de zijne. Integendeel, zij konden eensdeels niet anders dan die stof volgen met bijna historische trouw, en anderdeels, daar die stof alzoo vrij beperkt uitviel, en bovendien het Christendom door hen als een leerstelsel begrepen werd, zoo vervulde het leerstellige in hunne gedichten eene overmatige ruimte. Zij hebben dus juist het omgekeerde gedaan van hetgeen Homerus betracht heeft: zij hebben de populaire geschiedenis tot theologie gemaakt. Van Klopstock is niet zonder grond gezegd: „er habe alles Leibliche des Körpers entkleidet," dat is, al het lichamelijke zooveel mogelijk van zijn lichaam ontdaan. Iets minder episch nu laat zich kwalijk denken. Niet dat Milton, die dan

www.libtool.com.cn

trouwens in zijn *Paradise lost* aan het Oude Testament tafereelen ontleent, geene schoonheden van den hoogsten rang zou aanbieden: van een' geest en talent, als de zijne, liet zich niets anders verwachten; maar toch zeer juist is wat een Fransch letterkundige zegt: „Het *Paradijs verloren* is eene théodicée, eene cosmologie, eene zedeleer: men moet het lezen als een groot didaktisch gedicht, of het niet lezen; het gevoel, dat de auteur mij inboezemt, is bewondering en ontzag, maar aangetrokken, medegesleept gevoel ik mij niet."

Klopstocks *Messiade* wekte aanvankelijk eene ware geestdrift: men vond hier de taal des gevoels en eener godsdienstigheid, welke allen innam, die van het dorre dogmatisme afkeerig en voor het ongeloof der Encyclopedisten beducht waren. Later erkende men de zwakke zijde van het gedicht, den weeken toon en de onduidelijke gestalten. Zelfs de gevallen Engel *Abbadonna* werd geacht beneden Miltons *Satan* te staan.

Aanm. Vóór Milton en misschien niet zonder invloed op dezen dichter, had Du Bartas, in zijn werk *la Semaine*, de *zeven Scheppingsdagen* bezongen. Ronsard, en wat nog meer zegt, Goethe, erkennen met bewondering de verdiensten van dit dichtwerk.

§ 133.

Zoo dan het Christelijk godsdienstig Heldendicht een tegenstrijdig denkbeeld inhoudt, toch zijn er in de latere Christelijke tijden gedichten vervaardigd, die het begrip van het epos nader komen. Maar daartoe was, in de eerste plaats, een blik noodig, als Vergilius bezield had, uit het standpunt eener bepaalde nationaliteit op de gansche wereld geslagen. In de zestiende eeuw was, na de ontdekking van Amerika,

www.libtool.com.cn

de weg om de Zuidspits van Afrika naar Oost-Indië door de Portugeezen gevonden. Nu was, scheen het, de verovering der gansche wereld nabij en de tegenwoordige eeuw spoedde naar de voleindiging. De profetie van Seneca bleek vervuld te worden, de Oceaan zou de boeien der dingen slaken en een nieuwe wereld aan het licht brengen.

Aan de Portugeezen zweefde daarbij het ideaal eener Wereldmonarchie, de komst van het vijfde Wereldrijk, waarin zij de eerste rol zouden spelen, voor den geest. Zoo was eene nationale poëtische idee geboren, die het gedicht mogelijk maakte, hetwelk CAMOENS in zijne *Lusiadas* geleverd heeft en waarin hij den tocht van Vasco de Gama naar Indië bezingt. Zelf heeft hij, en dat door eigen schuld niet in de gunstigste omstandigheden, in Indië, ja, in China vertoefd, en toch is zijn dichtlust niet verlamd. De verdichting, die zich in zijn gedicht aan de historie paart, sluit zich aan de *Aeneïs* aan. De Portugeezen toch stelt Camoens voor als de afstammelingen en opvolgers der Romeinen; Mars en Venus zijn alzoo hunne beschermers, terwijl zij het voorwerp zijn van Bacchus' naijver, daar deze God zijnen roem, als veroveraar van Indië, door dien der Portugeezen in de schaduw gesteld zal zien. Door ingelaschte verhalen, ter plaatse waar de zeereizigers vertoeven, vindt de dichter gelegenheid om de geschiedenis der Portugeezen en hunnen roem te vermelden. Meestal is het tooneel op zee, en Camoens mag men den *dichter der wereldzee* noemen: de zee met haren naar het verschil van dag en nacht, wind en weder verschillenden aanblik schildert hij, volgens Humboldts oordeel, op onovertrefbare wijze. Van de prachtige *Stanzas*, waarin het geheele gedicht vervat is, zijn vooral die beroemd, welke de episode behelzen van Inez de Castro, door Vasco de Gama aan den Koning van Melinda verhaald, en die van de verschijning van Adamastor, den heer der stormen, die Gama's reis om de Kaap wil beletten. — Opmerking verdient, dat waar de dichter bij de vermelding van het verblijf der Portugeezen op het eiland met de schoone zeenimfen, hun door

www.libtool.com.cn

Venus tot loon hunner dapperheid beschikt, zich te zeer in weelderige schilderingen heeft toegegeven, hij zelf dit goed wil maken door te verklaren, dat het tafereel voor eene allegorie moet gehouden worden.

Zelfs tot het ontwerpen en uitvoeren van Tasso's heldendicht, *la Gerusalemme liberata*, is een denkbeeld noodig geweest, eenigszins gelijk aan dat, hetwelk Vergilius en Camoens heeft bezield. Slechts zocht Tasso het tijdsgewricht, waarin men de openbaring eener bijzondere bedeeling Gods, eene aankondiging der voleindiging zien mocht, in een verloopen eeuw, in de eeuw van den eersten kruistocht. Dezen bezong hij. Toch achtte hij de eeuw, waarin hij leefde, niet geheel van de taak, de eer en het loon der herovering van het Heilige Graf en der overwinning van het Islamisme uitgesloten. Immers draagt hij zijn gedicht op aan den Hertog van Ferrara met de woorden: „Grootmoedige Alfonso, wellicht komt eenmaal de dag, dat mijne profetische pen van u durft melden, wat zij thans nog slechts laat raden: dat aan u, als opvolger van Godfried, de schepter der aarde en het hoog gebied der zeeën verleend wordt." Doch kon een Karel V en Philips II niet hopen tot de fnuiking van den Turk machtig genoeg te zijn, hoe ijdel was dan die taal tot een' kleinen Italiaanschen Vorst! En kon dan het geheele gedicht van een' dichter zoo zwak van hart en zoo opgewonden van hoofd als Tasso, waar zijn, en 's dichters geestdrift voor iets anders oprechtelijk in vuur geraken dan voor uitwendigheden? Moest men niet verwachten, dat het hem slechts daar van harte gaan zou, waar hij schoone en roerende natuurtafereelen en schoone en verleidelijke menschen schilderde? Tasso's Saraceenen zijn monsterachtige wezens, door de hel en hare tooverkracht gesteund. De eenige band, die er nog tusschen de beide strijdende partijen bestaat, is de zinnelijke liefde, en de eenige verzoening tusschen de beide strijdende godsdiensten komt door den doop tot stand, aan eene enkele bekoorlijke op een Christenheld verliefde heldin in het moment van den dood toegediend.

www.libtool.com.cn

Meer waar dan Tasso was ARIOSTO. Deze veinsde geen ernst, waar hij slechts stof tot scherts zag en ontwierp geene godsdienstige wereldveroverende gedachten. Hij zocht eene dichtstof, waarvan hij maken kon wat hij wilde, en vond ze in den ridderroman der Franschen. Ook hij zingt den strijd tusschen Mooren en Christenen, maar zijne Mohammedanen zijn edele helden, en in de liefde van Bradamante en Ruggiero is de verzoening tusschen de beide godsdiensten bevallig afgebeeld; ook hij draagt zijn gedicht uit dankbaarheid aan een vorst uit het Huis van Este op, maar slechts in zijne hoedanigheid van afstammeling van dien Ruggiero. Zulk eene poëzij achtte men toen in Italië *goddelijk* en schonk aan Ariosto den bijnaam van *il divino*. — Met de stof van den Franschen ridderroman, en alzoo van een ander volk en van eene andere eeuw kon hij vrijer omgaan, dan hunne oorspronkelijke auteurs of bewerkers, en een spelend heldendicht, een schertsend Epos zag in zijn *Orlando furioso* het aanzijn.

Nog minder vrijheid had zich met de gegeven stof BOJARDO veroorloofd, van wiens *Orlando amoroso* Ariosto's gedicht eene voortzetting is. Maar LUIGI PULCI had in zijn *Morgante maggiore* reeds een' schalkschen komischen toon aangeslagen. In zijn achtsten zang laat hij de Heidensche Prinses *Meridiana* zich haastig doopen om alzoo *Oliviers* liefde te kunnen winnen. Het is alsof men in het toenmalig Italië de geslachtsliefde als het middel beschouwde, dat de wereld tot de volmaking brengen moest.

Om van de Italianen niet te spreken, die in hunne gedichten Ariosto's voorbeeld gevolgd zijn, in lateren tijd heeft WIELAND in zijn *Oberon* eene vernieuwde proeve gegeven van eene vroolijk gestemde, luimige, soms dartele behandeling der ridderromantische stof.

§ 134.

Had de vaart rondom de wereld, de ontmoeting der uiterste

www.libtool.com.cn

einden der aarde een' Portugees zich tot het vervaardigen van een heldendicht doen aangorden, zoo ontbrak in Holland, dat weldra in de zeeën van het verste Oosten nog grooter daden dan de Portugeezen verrichtte, de geest niet, die de grootheid van het tijdstip gevoelde. Die geest was de jeugdige VONDEL. Zijn *Hymnus op de wijdberoemde scheepvaart der Vereenigde Nederlanden* bewijst, dat hij zijne natie in den glans eens verdienden roems verklaard aanschouwde, en dat zonder ijdelheid of overmoed: want in het slot van dat gedicht wijst hij op een eeuwig goed, waarvan het bezit al de schatten der aarde den mensch niet mag afleiden. Om echter een heldendicht op te zetten, daartoe zal hij zich in zijne jeugdige jaren de bekwaamheid en bevoegdheid niet hebben toegekend, en voorts werd hij te zeer ingenomen door de ervaringen des levens en door hetgeen hij in zijn vaderland zag gebeuren, dan dat hij den gelegenen tijd zou gehad hebben, en hem de lust niet zou vergaan zijn om zijne eigene natie tot den held van zijn Epos te maken. — Maar toen hij nu op de middaghoogte zijns levens gekomen was, en hij zijne kunst beproefd had bevonden, toen het werktuigelijke der poëzij hem een spel was geworden, en hij de kennis van de eischen van het Epische genre zich eigen gemaakt zal gehad hebben, ving hij werkelijk aan een heldendicht te schrijven, waarvan niet de verheerlijking der Hollandsche natie het doel zijn zou; integendeel, hij koos *Constantijn den Groote* tot zijnen held. Hugo de Groot moedigde hem tot de onderneming aan, en vijf zangen werden voltooid. Het geheel was op het getal der zangen van de Aeneïs berekend. — Na die vijf zangen echter staakte hij den arbeid. Het afgewerkte gedeelte voldeed hem niet meer en hij verscheurde het. Gaarne nemen wij aan, dat Vondels oprechte geest en eerlijk gemoed de inwendige onwaarheid van een heldendicht, naar de regelen der kunst in te richten, heeft ingezien. Wat voor Homerus en eenigermate nog voor Vergilius waarheid was geweest, kon het in den nieuweren tijd en voor Vondel niet meer zijn. Intusschen was op de gedichten van Homerus en

www.libtool.com.cn

Vergilius eene theorie van het genre gebouwd, waarnaar de heldendichter zich te voegen had. Dit zal Vondel gevoeld hebben en het gevolg zal geweest zijn, dat hij zijn werk opgaf en wat er van afgewerkt was, vernietigde. — Op drieënzeventigjarigen leeftijd heeft hem nogmaals de mogelijkheid van het vervaardigen van een heldendicht voor den geest gezweefd. De held zou de mythische Stamvader der Batavieren geweest zijn. Doch ook dit denkbeeld is nimmer verwezenlijkt geworden.

Voor de dichtlievenden was het eene wezenlijke uitkomst, dat Marmontel, overigens een meester van den goeden stijl, eene theorie van het heldendicht ontwierp, welke de dichters van alles wat onwaar en onuitvoerbaar was gebleken, ontsloeg. Het *wonderbare* en de zoogenaamde goddelijke *machine* werden van nu aan onnoodig geacht, en zij die eene belangwekkende historie of voor historisch waar gehouden verdichtsel met aanwending van sierlijke schilderingen van allerlei aard en inlassching van schoone en edele gevoelens in verzen meenden te kunnen verhalen, konden een heldendicht leveren.

Maar nog vóór deze vrijlating der schoone geesten had Rotgans *de Geschiedenis van Willem III* met een goed deel van den door de oude regelen van het heldendicht gevorderden toestel, en daarmede een mislukt werk geleverd, en had Willem van Haren uit het voorbeeld van Voltaire als heldendichter den moed geput om een Epos te vervaardigen, waarvan de mythische Stamvader der Friezen de held is. Zijn broeder Onno Zwier van Haren schreef ook een episch gedicht met minder denkbeeldige helden en dan ook in losser vorm. Hij bezong, namelijk, onder den titel *de Geuzen*, eenige episoden uit den Nederlandschen bevrijdingsoorlog, in strofen. Maar die een zoogenaamd heldendicht geheel naar de nieuwe Fransche vrije theorie leverde, was Mevrouw v. Winter, geboren van Merken. Door een' kunstrechter nagenoeg nog van die dagen, met name Witzen Geysbeek wordt de *Friso*, naast de Ilias en de Aeneïs, als het derde voortreffelijkste Epos geplaatst, en tot lof van Mevrouw van Winters heldendicht *Germanicus*

www.libtool.com.cn

somt dezelfde criticus eene reeks eigenschappen op, door hem in dit gedicht opgemerkt, die alle van bekwaamheid, verstandig overleg en deugdzaamheid bij de schrijfster getuigen, maar waarvan niet ééne ons waarborgt, dat hier een waarachtig kunstwerk geleverd is. En na die opsomming verklaart hij: „al die voortreffelijkheden, hier als in een tresoor vergaderd, geven aan het dichtstuk onschatbare waarde en zullen het bij de nakomelingschap een klassikaal gezag doen verkrijgen." Ja, van een niet onverdienstelijk bijbelsch verhaal op rijm van dezelfde schrijfster, getiteld *David*, welk werk zij zelve geen heldendicht geheeten wilde hebben, getuigt Witzen Geysbeek, dat „ons Holland, ons Amsterdam daarin een *carmen epicum* geleverd heeft, waarbij Engeland, Frankrijk en Germanië den hoed moeten nederleggen en dat de buitenlandsche zangen naar de kroon steekt."

Het laat zich denken, dat toen BILDERDIJK het plan opvatte om ook een heldendicht te maken, hij zich om de nieuwe theorie niet bekreunde. Hij koos een onderwerp, dat hem voorkwam eene ontmoeting van menschen en hemelsche wezens en toch eene in onzen tijd aannemelijke voorstelling mede te brengen, en, hoe hoog de Oudheid ook was, waartoe het opklom, niettemin onloochenbare belangrijkheid voor de menschheid behouden te hebben. Dat onderwerp, hetwelk ook Byron en Moore verlokt heeft, is de liefde der Zonen Gods voor de schoone dochteren der menschen, volgens de plaats in het zesde Hoofdstuk van het eerste Boek van Mozes, trouwens op eene onjuiste wijze verklaard. Hoezeer de aangevangen behandeling aan Bilderdijk de prachtigste proeven van beschrijvende poëzij, die ooit uit eens dichters pen gevloeid zijn, ingegeven heeft, voltooide hij het gedicht niet. De aanhef doet het voorkomen, alsof de staking te wijten zou zijn aan een verbod van Godswege, die de onderneming te stout vond; maar in de werkelijkheid zullen de zwarigheden, die de volvoering van het willekeurig plan opleverde, de voltooiing belet hebben. Ook schrijft Bilderdijk zelf (in eenen brief aan de

www.libtool.com.cn

HH. Tydeman): „ik ben noch in de jaren noch in de geestgesteltenis, die een heldendicht vordert. En laat ik het rechtuit bekennen, ik heb niet genoeg op met het heldendicht als zoodanig, om er uit mij zelven en zonder incitament van buiten op den duur en met onverdeelden ijver en lust aan te werken."

De stoute proeve van Bilderdijk bleef natuurlijkerwijze alleen staan. De meening dat al wie naar den lauwer der Epische dichtkunst streefde, vrij was van de vroeger verbindend geachte eischen, met andere woorden, de afschaffing van het klassieke Heldendicht vergunde en LOOSJES in zijn *de Ruiter* eene historische monographie in dichtmaat te leveren, en HELMERS in zijne *Hollandsche Natie*, in den tijd van Nederlands vernedering onder het bewind van Napoleon, het dichterlijk verhaal eener reeks van gedenkwaardige gebeurtenissen uit de dagen van Nederlands roem te geven, en TOLLENS de geschiedenis van Barends' tocht naar de Poolstreken en *de Overwintering op Nova Zembla* in schoone verzen te schrijven.

Later gaf het voorbeeld van BYRON, die voor vorm en inhoud zijner dichterlijke verhalen geene andere wet kende dan zijne phantasie, meer vrijheid en afwisseling in de door onze dichters geleverde historische of ten deele verdichte verhalen, van welke het hier genoeg is als voorbeeld BOGAERS' *Heemskerks tocht naar Gibraltar* te noemen.

§ 135.

Ook aan Frankrijk in eenen tijd dat de glansrijke bloei der letteren nog niet was ondergegaan, mocht zijn heldendicht niet ontbreken. Zóó dacht VOLTAIRE. Vóór hem had, wel is waar, RONSARD met zijne *Franciade* veel toejuiching ingeoogst en verscheidene navolgers gevonden, zoo als CHAPELAIN met zijne *Pucelle*, BRÉBEUF met zijn *Pharsale*, en PERSEVAL GRAND-MAISON met zijn *Philippe Auguste*; doch deze proeven van heldendichten in twaalf zangen achtte Voltaire te recht mislukt, en hij schreef de *Henriade*. De luim, de levendige opvatting der zinnelijk-

www.libtool.com.cn

heid, die anders zijne Muze was, mocht hem hier zijne verzen niet ingeven; integendeel, hij moest ernstig zijn en zedelijk, ja godsdienstig. Dit noopte hem een' toon aan te slaan, die bij hem niet waar kon zijn. Bovendien, de Grieksche mythologie had bij hem afgedaan, en zoo bleven hem niets dan abstracties over. In één woord de *Henriade* is een werk van doode kunstvormen en van het redeneerend verstand. De dichter weêrspreekt het zeggen, dat de Franschen geen hoofd hebben voor het Epos, maar hij zelf zou er een bewijs voor zijn. Laboulaye zegt van de *Henriade*: „zij is een epos, ontworpen en uitgevoerd naar alle regelen der kunst: verhalen, droomen, gezichten, nederdaling in de onderwereld, tusschentreden der Godheid, niets ontbreekt er aan, behalve het leven. Achter de schermen bespeurt men eene spotzieke gedaante, die de draden der marionetten vasthoudt en tot de toeschouwers schijnt te zeggen: gij laat u toch niet misleiden door al dat wonderbare, en gij doet mij het recht weêrvaren, dat ik er evenmin aan geloof als gij: wij zijn veel minder dom dan mijne helden. — Als men vertelsels of satiren schrijft, als men de gebreken, de dwaasheden, ja zelfs de ellenden der ongelukkige stervelingen meêdogenloos bespot, dan gaat niets boven ironie en sarcasme; maar er zijn ernstige genres, waartoe het niet voldoende is geestig te zijn. Die kracht welke afbreekt, is machteloos om op te bouwen. Scheppen is het werk des geloofs: de voornaamste hoedanigheid van den epischen dichter is te gelooven aan zijne helden en aan zijne Goden."

Na Voltaire was de overtuiging algemeen, in de eerste plaats in Frankrijk zelf, dat aan de toepassing van vroeger geldende regels tot een heldendicht naar den eisch der kunst niet meer te denken viel. Wat dus aan de tegenwoordige dichters, die iets in dit genre zullen leveren, is overgebleven, het is de dichterlijke behandeling van een historisch onderwerp, in het licht eener gedachte gezien. Als zoodanig zijn de uitstekende gedichten te beoordeelen, die HAMERLING in Duitschland in zijn *Ahasverus te Rome* en in zijn *Koning van Sion* geleverd heeft.

www.libtool.com.cn

TWEEDE HOOFDSTUK.

De Idylle.

§. 136.

Het Heldendicht, en, wat het van zelve geworden was, het historisch Heldendicht stelt de menschenwereld groot en verheven voor, het vertoont ons menschen met de Goden zich op éénen bodem bewegend. Maar er komt een tijd dat de glans, waarin de wereld en de geschiedenis voor den heldendichter stralen, in de oogen van sommige, niettemin dichterlijke vernuften, verbleekt. Dan vertoont zich het streven en drijven der menschen als moeitevol, en het gebied der geschiedenis doet zich voor als door de Goden verlaten. Van dat oogenblik aan openbaart zich de andere zijde van 's menschen leven, waar hij zich als onvrij en aan de machten der natuur en aan eene buiten zijnen wil omgaande orde prijs gegeven voordoet. Ook deze sfeer echter is niet zonder God. Doch de Goden die er wonen, zijn boschgoden en vloednimfen, en de menschen in dit gebied zijn aan krachten, die hunnen wil betooveren, onderworpen. De dichtsoort van dit karakter en dezen inhoud heet de *Bucolische* of *Idyllische* poëzij. In hetgeen met Stesichorus gezegd wordt voorgevallen te zijn, schijnt de letterkundige overlevering der Grieken den oorsprong en het wezen dezer dichtsoort te hebben willen aanduiden. Stesichorus, heet het, spreekt kwaad van *Helena*, de heldin der heerlijkste zangen van Homerus; tot straf verliest hij het gezicht; maar door een nieuw lied weet hij met de gunst der Goden het gezicht te herkrijgen. De inhoud dezer *palinodie* was, dat de Helena, met welke datgene was voorgevallen, wat Homerus

www.libtool.com.cn

vermeldt, niet de ware Helena, maar een ijdel schepsel der verbeelding geweest was. Hoe het zij, Stesichorus, die voor de werkelijkheid dier heldenwereld geen oog meer had, koos zich een anderen held, *Daphnis*, den herder, door eene nimf bemind, en door hare ijverzucht van het gezicht beroofd.

Aanm. 1. Het recht om Stesichorus, den lyrischen dichter, als bewerker van den overgang van het Epos tot de Bucolische poëzij te beschouwen, is daarop gegrond dat hij onderwerpen der Epische dichtkunst (zoo als *de verwoesting van Ilios*, de *Oresteia*, *Eriphyla* enz.) op eene wijze schijnt behandeld te hebben, kwalijk in overeenstemming met den ernst van Homerus en met het geloof aan de Goden van den Olympus. — Reeds in de Odyssee merkt men bestanddeelen op, die den overgang van het zuiver Epische tot de onderwerpen van de Idyllische poëzij kenmerken (zie § 129). Doch Sicilie, waar Stesichorus te huis behoort, is het vaderland der Idylle. De meer onmiddellijke vader echter dezer dichtsoort is Sophron van Syracuse, die in zijne *Mimen* menschen opvoerde, welke hun persoon verzaakten om een *Karakter* voor te stellen. Dit verzaken van den eigen persoon, niet zoo zeer om een anderen persoon, maar om een algemeen karakter van stand of betrekking voor te stellen, is in overeenstemming met de afdaling uit de sfeer van vrije helden tot die van natuurwezens. — Zonderling schijnt het, dat Plato gezegd wordt de Mimen van Sophron naar Athene overgebracht en daarvan voor zijne Dialogen partij getrokken te hebben. Wat Plato met die mimische kunst gemeen heeft, is dit, dat ook hij, volgens Socrates' praktijk, den mensch leerde zijn eigen wezen en weten op te geven, wel niet voorwaar om zich als natuurwezen terug te vinden; integendeel, om zich boven het gemeene leven tot een hooger persoonlijk goddelijk wezen op te heffen. Ook Plato sprak bedenkelijk over de Homerische poëzij, maar het was opdat de mensch zich niet zou vergapen aan hetgeen bloote schijn was en het ware wezen zou grijpen.

De Idyllische poëzij is tot eene eigenaardige dichtsoort geworden onder de behandeling van Theocritus, van Syracuse. Deze dichter gaf aan de figuren van Sophron eene persoonlijke bekoorlijkheid weder en zoo ontstond uit den *mimus* een edeler poëzij. Zij is vervat in de versmaat van het heldendicht, waartegen zij eene terugwerking vormt en waaruit zij mitsdien ontsproot. Die versmaat intusschen strekt om, bij de gelijkheid van den vorm, de tegenstelling van den inhoud te meer

www.libtool.com.cn

te doen uitkomen. Theocritus' jongere tijdgenooten BION en MOSCHUS beoefenden dezelfde dichtsoort.

Eenen beroemden navolger vond hij in den Romeinschen zanger VERGILIUS. De auteur van de *Aeneïs* vereenigde alzoo twee genres, die elkander eigenlijk uitsluiten: bewijs genoeg, dat hij noch het eene noch het andere uit de eerste hand bezat. Hoe het zij, van Vergilius was dat heimwee naar het land, die vermoeidheid van het drukke en kommervolle openbare leven niet vreemd, welke hem in het Herderdicht moest doen slagen. — Een ander Romeinsch dichter van minderen ernst stelde de namen van mythische helden en heldinnen boven dichterlijke brieven in elegische dichtmaat, maar gansch idyllisch van aard, vermits die helden en heldinnen daar tot zeer gewone stervelingen zijn afgedaald. Ik bedoel de *Heroïdes* van OVIDIUS, eenen dichter, aangaande wien wij reeds opmerkten, dat hij ook zijne didaktische gedichten met idyllische tafereeltjes stoffeerde (zie § 108).

Aanm. 2. De Romeinsche ridder D. LABERIUS wordt als dichter van *mimen* genoemd. Zij vielen zoo weinig in den smaak van Caesar, dat deze gezegd wordt den dichter gedwongen te hebben zijne mimen zelf op te voeren en alzoo zijne hoedanigheid van ridder te verspelen. Deze stukken schijnen dus een voorwendsel geweest te zijn om staatkundige karakters te hekelen.

In navolging van *Ovidius'* *Heroïdes* zijn dichterlijke brieven tusschen historische personen een blijvende vorm geworden. VONDEL dichtte *Brieven der heilige Maagden Martelaressen*, voorafgegaan door eene prachtige opdracht aan de Heilige Maagd bij uitnemendheid. De Zeeuw JAN MACQUET leverde *Heldinnenbrieven* van Bijbelsche vrouwen. Mevrouw VAN WINTER, geb. VAN MERKEN, schreef brieven in dichtmaat van historische helden en heldinnen, als van *Claudius Civilis aan Julius Brigantinus*, van *Charlotte van Bourbon aan Willem van Oranje*, van *Koningin Elisabeth aan Hendrik IV*, van *Louise de Coligny aan Fredrik Hendrik*, enz. Ook BILDERDIJK beproefde aan *Heldenbrieven* zijn talent.

www.libtool.com.cn

Aanm. 3. Opmerkelijk is het, dat terwijl de Idylle eene afdaling is van de hoogte der epische poëzij, in onzen tijd, omgekeerd, de Idylle wederom tot het heroische schijnt op te willen klimmen. Of gaven niet LAPRADE in Frankrijk, en TENNYSON in Engeland, *heroïsche Idyllen*?

§ 137.

Was de Idylle van Theocritus in zekeren zin eene veredeling der Mimen, die voor de eer der Goden en de waardigheid der menschen bedenkelijk waren, in de romaneske geschriften, die in Griekenland na den aanvang van onze jaartelling eene geliefkoosde leesstof uitmaakten, vindt men den mensch geheel tot zijn' gewonen staat in de werkelijke maatschappij teruggekeerd, en de liefde, vroeger de macht, die hem zijne bezinning benam, eerst tot eene liefelijke ontroering, straks tot eene kracht geworden, welke tot zelfopoffering en trouw tot in den dood in staat stelt. Nu de liefde de stof eener vrije behandeling was geworden, liet zich de schrijver vaak gaan aan de ingeving, niet van eene hoogere reine aanschouwing, maar van de zoete bedwelming der zinnen, waarbij de klaarheid van den geest schade lijdt. Daarbij komt, dat in die Grieksche romans van het goddelijk element niets is overgebleven dan een willekeurige Godheid in den verren hemel, en toovermachten, werkende in deze aardsche sfeer.

ALCIPHRON, een sophist in de derde eeuw na Christus, leverde in den vorm van gewisselde brieven alsnog eene karakteristiek van verschillende standen, als visschers, landlieden, tafelschuimers en hetaeren. LONGUS schreef een *Herderroman*, die de ontwakende en welhaast bevredigde liefde van *Daphnis* en *Chloe* schilderde, en van XENOPHON EPHESIUS bezit men een geschrift, Ephesiaca getiteld, dat de liefdesgevallen van Anthia en Abrokomas tot onderwerp heeft. MUSAEUS bezong in epische dichtmaat de liefde van *Hero en Leander* en des minnaars ongelukkigen dood.

Zoo geliefd was de lectuur, welke zulke romans aanboden, dat wie het oor der natie verlangde te hebben, zeker kon zijn

www.libtool.com.cn

het doel te bereiken, als hij den vorm van den roman te baat nam. Vandaar dat zelfs Christenleeraars, ten einde de lichtvaardige verdichtsels door onschuldige verhalen te vervangen en alzoo gunstig op smaak en zedelijkheid van het publiek te werken, zich verledigden romans te schrijven, waarin zij zich zelfs niet ontzagen zoodanige uitvoerige beschrijvingen, wonder- en tooverhalen, als in de gewone romans zoo geliefkoosd waren, in te lasschen. Zoo bezitten wij van HELIODOROS, bisschop van Tricca in Thessalie, een' roman, naar de helden *Theagenes en Chariklea* genoemd. Chariklea is de dochter van den Koning van Aethiopie, Hydaspes, door liefde met den Griekschen jongeling Theagenes verbonden. Vaak gescheiden, bewaren beiden in gevaar van verleiding en dood elkander kuischheid en trouw. Eindelijk ontvangen zij voor den troon van den Koning van Aethiopie, en bij het altaar, waar Theagenes geofferd moet worden, het loon hunner deugd. — Het slot herinnert aan eene dier legenden, die bij de Grieken van ouds, nevens de groote mythologie en de Homerische verhalen, in omloop waren, en van welke de liefde schering en inslag uitmaakt. De bedoelde legende vindt men bij Pausanias, en meldt van den priester van Dionysus, Koresus, die genoodzaakt, ten einde den toorn zijns Gods te ontwapenen, de hem versmadende beminde Kallirrhoë te offeren, liever de hand aan zich zelven slaat, welke daad het meisje beweegt hem in den dood te volgen.

Van deze Griekscbe romans vinden wij enkele takken in de middeleeuwsche Westersche litteratuur, als daar zijn de *Parthenopeus en Meliore*, waarvan de inhoud is de fabel van Eros en Psyche, doch omgekeerd, in zoover hier niet de man, maar de vrouw, niet bij het licht mag gezien worden; voorts de *Floris en Blancefloer*, hoezeer in dezen roman, waarschijnlijk in het Napolitaansche ontstaan, waar Noormannen, Saracenen, Grieken en Latijnen elkander ontmoetten, verschillende elementen, aan die volken ontleend, zijn opgenomen; eindelijk de vertelling van *Aucasin en Nicolette*.

Nevens den liefderoman vielen ook de *verhalen van denk-*

www.libtool.com.cn

beeldige reizen zeer in den smaak. Zij vinden voorzeker hunnen oorsprong in de voorstelling der Ouden, dat aan de grenzen van den Oceaan het ware vasteland, het Atlantis van Plato, de eilanden der Zaligen te vinden waren. Wie die landen in zijne verbeelding bezocht had, schetste daarvan een verhaal, en ten slotte maakte, als in *de wonderlijke zaken aan gene zijde van Thule* door ANTONIUS DIOGENES, ons uit Photius bekend, zulk een avontuurlijke reis een bestanddeel van den erotischen roman uit. — De *Reize van St. Brandaen* is eene met Bijbelsche en Noordsche mythologische en Indische fabelachtige voorstellingen doorweven dergelijke avontuurlijke reize naar Paradijs en hel.

§ 138.

Even als in de oude wereld nevens de verhalen van de daden en lotgevallen van Goden en helden een aantal legenden bestonden, waarin minder hooge personaadjes of wel hooge personaadjes op minder weidsch tooneel optraden, zoo bestond ook in de middeleeuwen nevens de Ridderromans eene soort van *romans van avonturen*, waarin de handeling speelt op den bodem van het burgerlijke leven en de roerselen van het hart van den alledaagschen mensch de drijfveer dier handeling zijn. Als voortbrengselen dezer soort in Frankrijk kan men noemen: den *roman van Koning Florus en de schoone Jeanne* (de stof van Shakespeare's Cymbeline), van *le Petit Jehan de Saintré*, van *le très-chaleureux Comte d'Artois* (eene geschiedenis, die aan het geval van Juda en Tamar doet denken), van *Asseneth*, dochter van Potiphar en bruid van Joseph. — Deze verhalen bewegen zich over het algemeen in de hooge kringen der maatschappij en bewaren de welvoegelijkheid. Maar daarnevens bestonden vertelsels, wier auteurs zich veroorloofden lager onderwerpen te behandelen en gemeene lieden op te voeren, ja, niet zelden in gemeenheid en ontuchtigheid blijkbaar behagen schepten. Zulke vertelsels dragen den naam van *lais* en *fabliaux*.

www.libtool.com.cn

Zij staan over het algemeen beneden het peil der schoone letterkunde, en even als de stof der Grieksche romaneske litteratuur later in het pastoraal drama werd opgenomen, even zoo gingen de fabliaux ongevoelig in den dramatischen vorm over en werden *farces* (*kluchten*).

Al de bedoelde verhalen teerden op overgeleverde stof, of gaven kunsteloos en plat het feit terug. Doch in het Italië der veertiende eeuw deden zich, even als op het gebied der beeldende kunsten, zoo ook op dat der letteren vernuften op, die in het oog, waarmede zij het leven beschouwden, de voorwaarde bezaten om de stof, die dat leven aanbood, tot een kunstwerk te vormen. Boccaccio beperkte zich niet tot de taak om het overgeleverde op nieuw te behandelen: hij ontleende zijne verhalen aan de gevallen van den dag. Maar hij bewerkte die stof met zulk eene goede luim en in zulk eenen bij alle natuurlijkheid keurigen stijl, dat zijne *Novellen* (eigenlijk *nieuwe tijdingen*), onder den titel *Decamerone* verzameld, aanspraak maken op den naam van letterkundige kunstwerken en een *genre* hebben gevormd. Wat de stijl, waarin hij deze zijne vaak dartele verhalen vervatte, van zijne geleerde vorming (hij maakte ook Latijnsche verzen naar den eisch der kunst) verried, vermeerderde door de werking van het contrast het bekoorlijke van zijne geschriften en zette er iets puntigs en bijna komisch aan bij.

Niets scheen gemakkelijker dan het Boccaccio na te doen, en in sierlijke en welluidende taal eenig geval te vertellen. Vandaar dat hij talrijke navolgers heeft gehad. Zoo dezen vooral zijn voorbeeld volgden in de mededeeling van dartele anekdoten, mag men bij de beoordeeling niet vergeten, dat de Italianen de teerheid en schaamachtigheid der „Duitsche liefde" niet kennen, en dat bij hen het huwelijk, een verdrag tusschen de ouders der jonggehuwden, het gevaar eener onwillekeurig opgevatte neiging niet vermindert. Grazzini roept de gunst van God in en bidt niets dan tot Gods eer te schrijven, en daarop vangt hij een der onbeschaamdste verhalen

www.libtool.com.cn

van echtbreuk aan. Eerst Alfieri, Manzoni, Leopardi getuigen onder de Italiaansche schrijvers van een' anderen geest.

Buiten Italië werd vooral in Frankrijk, op oorspronkelijke geestrijke wijze, in Boccaccio's manier menig verhaal opgesteld, en dat wel door auteurs, behoorende tot de aanzienlijken, onder wie de Italiaansche letterkunde kenners en beoefenaars vond. De *honderd nieuwe Novellen* worden toegeschreven aan niemand geringers dan aan Koning LODEWIJK XI en aan eenige Heeren van het Bourgondische Hof met hem, en zouden vervaardigd zijn, toen die Vorst, nog Dauphin, naar de Nederlanden tot Philips van Bourgondië was uitgeweken.

De opgang, dien eene nieuwe vertaling van den *Decamerone* in het begin der 16de eeuw aan het Fransche Hof maakte, deed eenige prinsen en prinsessen het denkbeeld opvatten om ook zulk eene verzameling van vertelsels op te stellen. Hier aan heeft de zoogenaamde *Heptameron* het aanzijn te danken, waaraan niemand met meer lust, volharding en goeden uitslag gearbeid heeft, dan MARGUERITE, zuster van Koning Frans I, en grootmoeder van Hendrik IV. Onder hare handen evenwel mengde zich in zulke verhalen een element en een toon, die er oorspronkelijk niet in te huis behooren, te weten, een Italiaansch-platonisch-christelijke zin. Was die Vorstin te ernstig om aan het genre de dartelheid te laten, anderen veroorloofden zich zulks alsnog en daaronder deftige katholieke personen. Eerst met Richelieu bedwong men den spotlust, die vooral op de geestelijkheid en de vrouw gemunt was geweest, en weldra werd onder Lodewijk XIV het geheele hofleven te preutsch om te verraden, dat men in ontuchtige vertelsels behagen schepte. Slechts de dichterlijke vorm kon de *Vertellingen* van LAFONTAINE aannemelijk maken. Deze dichter deed het dartele verhaal, dat, met de fabliaux oorspronkelijk in dichtmaat vervat, met de farce tot plat proza was vervallen, met zijn *Joconde* tot den poëtischen vorm terugkeeren. In nog later tijd is de Novelle onder de handen van den teergevoeligen FLORIAN en van MACKENZIE, den auteur van *the Man of feeling*, gansch onschuldig geworden.

www.libtool.com.cn

De Engelsche letterkunde begint met een dichtwerk, de *Canterbury tales* van CHAUCER, waarvan de inkleeding aan den *Decamerone* van Boccaccio ontleend schijnt. Deze inkleeding echter is slechts een vorm, waarvan de dichter zich bedient om verscheidene Fransche en Italiaansche letterkundige voortbrengselen op het gebied der *Vertelling* met zijn oorspronkelijk talent in de taal van zijn land over te brengen. CERVANTES, daarentegen, leverde een twaalftal *Novellen*, zoo eigenaardig, als zulks zich van een genie als het zijne liet verwachten.

§ 139.

Nevens mannen als Boccaccio en Cervantes, die het werkelijke leven in proza, maar niettemin met de bekoorlijkheid der kunst, wisten weder te geven, deden zich in Italië en Spanje letterkundigen op, die het alledaagsche meenden te moeten versieren, of de werkelijke wereld in den geest meenden te moeten ontvluchten, om stof tot poëzij te vinden. Een dichter van dezen aard is in Italië SANNAZARO, die, omtrent het midden der vijftiende eeuw geboren, en in eene naar de letterkundige mode van dien tijd ingerichte Italiaansche Akademie gevormd, niet alleen de Italiaansche, maar ook de Latijnsche poëzij beoefende, en wel de eerste slechts in zijne jeugd, toen hij met eene liefde dweepte, die geene bevrediging heeft mogen erlangen. Tot dit tijdperk van zijn leven behoort zijne *Arcadia*, eene reeks van Idyllen, deels in poëtischen, deels in prozaïschen vorm. Aan het land der onschuldige liefde van denkbeeldige herders en herderinnen geeft hij den naam van dat Grieksche landschap, omdat de Herdersgod Pan daar te huis behoort. Sannazaro's stijl is een poëtisch-proza, bloemrijk en van versierende bijvoegelijke naamwoorden overladen, vol van gezochte beelden en oneigenlijke uitdrukkingen: want tot in de taal toe verraadt zich het onvermogen om de dingen, zoo als zij zijn, als eene waardige stof te erkennen, en de daaruit voortspruitende toeleg om denkbeeldige en gemaakte schoon-

www.libtool.com.cn

heden voor de werkelijkheid in de plaats te geven. Zoo werd deze Italiaan de voorganger in eene manier van spreken, door de Franschen *précieux* geheeten, die de dingen niet bij hunnen naam noemt, maar daarvoor zonder inwendige waarheid een' vermeend kiescheren en vernuftigeren naam in de plaats meent te moeten bezigen.

Gaf de *Arcadia* van Sannazaro geen samenhangend geheel, de Portugees MONTEMAYOR was de vader van den eigenlijken Spaanschen *herderroman*. Hij leefde in de tweede helft der zestiende eeuw, was een man van vlugge vermogens, zonder geleerde opleiding, en maakte van de muzijk zijn beroep (hij was een tijd lang zanger in de kapel van Koning Philips II). In zijne in proza geschreven, maar met verzen doormengde *Diana* plaatst hij de geschiedenis aan den voet der bergen van Léon in het Esla-dal. Maar niettemin is de wereld, in welke hij ons leidt, gansch denkbeeldig en zonderling gemengd: zijne personen leven midden in het heidendom en zijn toch goede katholieken; zij roepen Venus en Minerva aan, en bidden tot de Heiligen der Kerk. Die roman doet ons de gemoedsuitstortingen vernemen van twee herders, Sereno en Sylvanus, en eene herderin, Sylvana, allen ongelukkig wegens versmade liefde. Door nymfen worden zij op een eiland gevoerd, waar zij de schoone Belisa, mede eene verlatene, wier tranen het meer van rondom gevormd hebben, in diepen slaap gedompeld aantreffen. Zij nemen haar mede naar den tempel van Diana, waar ook zij zelven door een tooverdrank in slaap gebracht worden. Door dezen slaap genezen van hunne vroegere liefde, ontbranden nu Sylvanus en Sylvana voor elkander. — Deze inhoud reeds doet vermoeden, dat de *Diana* van invloed is geweest op het episch gedicht van Camoens, en op den *Zomernachtsdroom* van Shakespeare. — Onvoltooid gebleven, kreeg Montemayor's roman in de *Diana enamorada* van GIL POLO een vervolg, hetwelk daarbij zoo weinig achter staat, dat deze dichter verdiend heeft mede door Cervantes in zijn *Don Quijote* zeer geprezen te worden. CERVANTES zelf heeft in zijne *Galatea*

www.libtool.com.cn

een werk van hetzelfde genre geleverd, hoezeer hij door zijn woord en door de daad van het schrijven van zijn *D. Quijote* het vonnis over hetzelve geveld heeft. Niettemin bleef het voorbeeld van een' Sannazaro talrijke navolgers vinden, onder de Engelschen in Sir PHILIP SIDNEY, die insgelijks eene *Arcadia* schreef, naar den eisch in proza en verzen; onder de Duitschers in den persoon van OPITZ, auteur van een dergelijk dichtwerk *Daphne* getiteld, en in den kring der verskunstoefenaren, die zich naar de Pegnitz, welke door Nürnberg stroomt, *Pegnitzorde* noemden en niet alleen het herderdicht beoefenden, maar zich als herders en herderinnen aanstelden.

Toen zich aan de hoven der Italiaansche vorsten, bepaaldelijk aan het hof van Ferrara, bij het hofgezin de behoefte gevoelen deed aan uitspanning, hunner verfijnde zeden waardig, en de hofdichters zich de taak zagen opgedragen om in die behoefte te voorzien, konden zij niet beter doen dan tooneelvertooningen leveren. Zij vonden hunne helden in de sfeer der pastorale poëzij en kozen tot onderwerp de legende van Koresus en Kallirrhoe (zie boven § 137). Zoo ontstond het *pastorale drama*, of liever de *dramatische pastorale*, waarvan door BECCARI met zijn landspel *il sacrifico* de eerste proeve werd geleverd, straks gevolgd door den *Aminta* van TASSO, en den *Pastor fido* van GUARINI, en tot in Nederland toe door de *Granida* van HOOFT en de *Leeuwendalers* van VONDEL, die toen hij den Westfaalschen vrede op het tooneel moest vieren, niets beters wist dan die stof aan te grijpen en dien toon aan te slaan.

Sedert de dichtkunst meer eene zaak van ernst en waarheid werd, vond de pastorale poëzij nog slechts enkele beoefenaars, zoo als bij de Duitschers in den door gansch Europa bewonderden Zwitser GESZNER, en in FLORIAN, die de *Galatea* van Cervantes omwerkte en voltooide, en met zijne *Estelle* de Franschen van de achttiende eeuw den pastoralen roman weder leerde toejuichen. Onder de behandeling dezer auteurs was de herderroman, overeenkomstig den geest van den tijd, die met een denkbeeld van oorspronkelijke onschuld der menschheid

www.libtool.com.cn

dweepte, sentimenteel geworden. Die sentimentaliteit beschouwde GOETHE, reeds in zijne jeugd, als eene ziekte, en hij schreef zijne *Laune des Verliebten*, en later leverde hij in zijn *Herman und Dorothea* de schoonste proeve eener dichterlijke opvatting van het leven der landlieden, wier manieren men vroeger met denkbeeldigen pronk meende te mocten opsieren, en wier leven men later min of meer als een toonbeeld ter beschaming van het leven en streven in hoogere kringen en op het gebied van den Staat voorstelde. Dus in de *Dorpsgeschiedenissen* van AUERBACH, in de romans van ERCKMANN-CHATRIAN, met name in hunnen *Conscrit* en *Madame Thérèse*. MÖRIKE schreef eene *Idylle am Bodensee*, die in een' stand eenigszins lager, dan de personen van Goethe's Hermann und Dorothea, speelt. De Engelsche auteur THOMAS HARDY heeft in zijn *Far from the maddening crowd* de pastoraal poëzij vernieuwd, met zulk eene waarheid en frischheid, dat zijn werk meer is dan eene navolging van een verouderd genre. De *Pernette* van VICTOR DE LAPRADE mag geacht worden Goethe's *Hermann und Dorothea* in bevalligheid, aan adel van gezindheid gepaard, te evenaren.

§ 140.

In ons land kon in den tijd van de krachtige ontwikkeling der Republiek de pastorale poëzij geen wortel schieten. Zij bleef slechts eene vreemde, oppervlakkige mode, maar dit dan ook zoo zeer, dat geleerde schrijvers, gelijk HEEMSKERK, in zijne *Batavische Arcadia;* GARGON, in zijne *Walchersche Arcadia;* WILLINK, in zijne *Amstellandsche Arcadia*, en nog vele anderen van minder gehalte, op de gedachte konden komen, om voor hunne oudheidkundige beschouwingen en plaats- en zedenbeschrijvingen eene aanbeveling te zoeken door ze in te kleeden in den vorm van gesprekken tusschen jongelieden, die te zamen een speeltochtje maken. Zij wilden, als het ware, in ons eigen land een waar en beter Arcadie vertoonen, en in

www.libtool.com.cn

plaats van uitsluitend over liefde, lieten zij hunne personaadjes over degelijke onderwerpen redekavelen. Slechts de werkelijkheid, scheen het, kon den dichtlust der Nederlanders gaande maken. In de poëzij zag men niet veel meer dan een vorm tot opsiering van het onderwerp, en dat onderwerp aan de dartele of sentimenteele verbeelding te ontleenen, duldde de uitwendige welvoegelijkheid en de ernst van den landaard niet. Ernstiger en waardiger werkelijkheid bestond er voor den Nederlander niet, dan de bijbelsche geschiedenissen aanboden, en geene stof daarnevens was meer bij de hand, dan het landschap, dat onze dichtkunstoefenaren omgaf, en het landleven van de beschermheeren der fraaie letteren op hunne hofsteden. Wat de schilders maalden, lokte ook onze dichtkunst uit. Gelijk de Italiaansche poëzij in muziek, zoo ging deze tak der dichtkunst ten onzent in schilderkunst over. Het eene strekt zoo min tot lof als het ander. — Zoo ziet men dan de dichtliefde van sommigen hare stof zoeken deels in de gewijde geschiedenis, die men met allerlei zedekundige uitweidingen en met bonte dichterlijke beschrijvingen meende te verrijken; deels in de natuur, door de bedrijvigheid der bewoners verlevendigd en door hunne weelde opgesierd. — Tot de werken, waarin de bijbelsche geschiedenis in dichtmaat behandeld wordt, behoort in de eerste plaats de *Joannes de Boetgezant* van VONDEL, van het jaar 1662 dagteekenend. In het korte woord aan den Lezer vóór dit gedicht handhaaft Vondel voor den dichter de vrijheid om „gelijk den schilder, zijn werk naar den eisch en voeglijkheid op te zetten en rijkelijk te bekleeden." De dichter, voegt hij er bij, „mag met recht zoo veel ruimer weiden, als de gedachten hooger en dieper dan de oogen reiken kunnen; voorbehouden, dat hij, in Bijbelstoffe, zich doorgaans houde binnen de palen van eene eerbiedige godvruchtigheid en zedigheid." Zoo was het genre beschreven en zijne grenzen afgebakend, om, schoon minder kernachtig, beoefend te worden door ARNOLD HOOGVLIET met zijnen *Abraham, de Aartsvader*, en een aantal anderen, waaronder JAN MAC-

www.libtool.com.cn

QUET met zijne Evangelische tafereelen en bijbelberijmingen.

Het eigenlijke dusgenaamde *Herderdicht* vond in de achttiende eeuw beoefenaars in PIETER VLAMING en WELLEKENS, die op eene schilderreize in Italië Sannazaro had leeren bewonderen. MACQUET kwam op tegen hetgeen zulk eene idyllische poëzij hem voorkwam onnatuurlijks te hebben. In zijnen herderszang *Koridon* verwezenlijkte hij zijn ideaal van platte natuurlijkheid, en hiermede had de Idyllische poëzij ten onzent hare baan tot haar uiteinde toe afgeloopen.

Maar het Nederlandsche leven, aan de havens van Amsterdam en Rotterdam en in de lusthuizen langs de stille Hollandsche wateren van *Amstel* of *Vecht*, vond zijne zangers in eenen ANTONIDES VAN DER GOES, wiens *IJstroom* een tafereel geeft van Amsterdams wereldverkeer; in SMITS met zijn *Rottestroom*, en in VAN WINTER met zijn *Amstelstroom*. Dezen drie voerden het zoogenaamde *Stroomdicht* in, waarvan de *Mosella* van AUSONIUS in bijna vergeten tijden een voorbeeld had gegeven. Daarnevens bestond het *Hofdicht*, dat is, de beschrijving van de landverblijven der rijke Hollandsche kooplieden, waarvan JAN DE MARRE en HENDRIK SCHIM verscheidene proeven leverden. Door de vertaling van *l'homme des champs* van den *abbé* DELILLE (onder den titel het *Buitenleven*) bracht BILDERDIJK een Fransch gedicht, dat tot deze rubriek behoort, meesterlijk in onze taal over. — Ook in Engeland was de beschrijvende poëzij, evenmin als elders, vreemd. Als proeve worde alleen THOMSON'S gedicht de *Saizoenen* genoemd.

§ 141.

De Idyllendichter schept eene eigenaardige wereld, of waar hij in de werkelijke wereld stof tot zijne tafereelen vindt, beperkt hij zich tot de rol van schilder, soms bloot van verslaggever. Doch er is een genre, waarbij de auteur zich voorstelt de werkelijkheid terug te geven, maar zonder die werkelijkheid haren eigenen achtergrond, en om zoo te spreken haar eigen,

www.libtool.com.cn

door den waarnemer nimmer geheel te doorgronden ziel te laten behouden. Integendeel, hier giet de waarnemer zijnen personen en beelden zijne ziel in; hij doorschouwt ze geheel; zij hebben geene geheimen voor hem; zij worden de dragers van zijn gevoel en van zijne voorstelling. Geeft hij eene schilderij van werkelijk levende personen, doet hij historische gestalten optreden, teekent hij werkelijk bestaande landen, volken, maatschappijen, zoo doet hij het niet met de nauwgezetheid van den geschiedschrijver, die zich ontziet te verzekeren wat hij niet bewijzen kan, en slechts vermeldt, wat gestaafd kan worden; neen! hij legt zijnen personen woorden in den mond, bestemd om hun inwendig wezen te verraden, en stelt alles voor met het zelfvertrouwen van dengenen, die de voorwerpen zijner beschrijving volkomen begrijpt, meestal beter, dan zij zich zelven begrijpen. Bij Homerus zijn het de Muzen, die alles weten, terwijl de mensch niets weet; hier is het de auteur, die alles weet. De voortbrengselen, die tot dit genre behooren, dragen verschillende benamingen: het zijn *Karakters*, zoo als La Bruyère leverde op het voetspoor van Theophrastus, den leerling van Aristoteles, schoon la Bruyère, meer dan Theophrastus, persoonlijke eigenaardigheden teruggeeft; voorts zijn het *Schetsen*, *Typen*, *Physiologiën*, *Reisindrukken*, *Reisbeelden*, enz. Een eerste, schoon in zijne eigenaardigheid onnavolgbaar voorbeeld van het genre is Sterne in zijne zeer gepast dus genoemde *Sentimental Journey*. Dat bij dit genre des schrijvers persoon hemzelven hoofdzaak is in die mate dat zijn voorwerp daarbij op den achtergrond treedt, doet Geel gevoelen, waar hij in een verslag van Potgieter's *Noorden*, bij allen verdienden lof, dien hij dezen auteur toekent, toch niet nalaat te zeggen: „men zou den schrijver soms willen zeggen: ga eens even op zij, ik kan niet zien."

Wanneer het gemoed van den auteur, die zijnen geest legt in de zaken en personen, die hij opvoert, sympathie en liefde kent, zoo doen zijne typen den lezer goed; doch is zijn gemoed bitter, zijn verstand eigenwijs, zoo stijft zijn voort-

www.libtool.com.cn

brengsel den waan en de boosheid dergenen, die daarin behagen scheppen.

§ 142.

Gelijk bij den laatstvermelden vorm van letterkunde de auteur zijn eigen geest legt in zijn voorwerp, hetzij zaak of persoon, zoo kan het ook gebeuren, dat een letterkundig voortbrengsel zelf wordt aangetast, en de geest daaruit wordt gedreven, om het tot een grillig kleed van een' vreemden geest te doen worden. Waar dit plaats heeft, bestaat de *Parodie*, een vorm van letterkunde, waarin de letterkunde zich, als het ware, tegen zich zelve keert, om de redenaarskunst en de dichtkunst te bespotten.

Er is eene rechtmatige Parodie. Zij kan strekken om den mensch het opzien tegen de machten te benemen, wier verschrikking hem anders in zijne zedelijke vrijheid belemmeren zou, of om te verhoeden, dat hij de domme aanbidder worde van hetgeen toch eigenlijk verdichting is en beeld. Daarom beleedigde de Griek den naam HOMERUS niet, door hem de *Batrachomyomachia* toe te schrijven, waardoor de lezer de ontzaggelijkheid der „Aardgeboren Giganten" en der Helden leert wegen, wanneer hij kikvorschen en muizen ziet strijden en heldentaal hoort voeren, trots heele en halve Goden.

Ook waar de Parodie zich ten doel stelt de holle klanken en de hoogdravendheid der tragische of lyrische poëzij belachelijk te maken door ze te onpas aan te wenden (en naar deze bedoeling heeft zij haren naam), kwijt zij zich van eene soms noodige taak. Maar, wanneer de auteur, onwetend en beginselloos, spot met iets, bloot omdat hij er niets meer in ziet dan stof tot scherts; wanneer hij letterkundige vormen belachlijk maakt, omdat hij ze als willekeurig en als zoogenaamd onnatuurlijk aanmerkt, dan staat de Parodie op een laag standpunt. Van dien aard is de koddige behandeling van de aloude Grieksche mythologie in FOCQUENBROCK'S *Reuzenstrijd*, en van

www.libtool.com.cn

de Grieksche mythologie niet alleen, maar ook van de Hebreeuwsche oorkonden, bij PARNY in zijn *Guerre des Dieux* en in zijne *Galanteries de la Bible.* Minder ontuchtig, maar dichterlijk niet verhevener is SCARRON in zijn *Virgile travesti*, LANGENDIJK in zijn *Eneas in zijn zondagspak*, en BLUMAUER in zijne *travestirte Aeneide.* In kleine dichterlijke vertellingen behandelden anderen in Duitschland en in ons land, almede schertsend, enkele mythen. Degeen, die eenigermate het standpunt kent, waaruit de mythologie moet beschouwd worden, kan geen behagen vinden in dien scherts. FOKKE SIMONSZOON die de letterkunde tot het voorwerp zijner koddige uitvallen maakte, hoezeer ook de ledige sentimentaliteit en de brommende taal van menig dichter van zijnen tijd aan de kaak gesteld verdiende te worden, schrijft te vaak op eene wijze, die misschien lachen wekt, maar den geest onbevredigd laat.

DERDE HOOFDSTUK.

De Roman.

§ 143.

Is de Idylle in haar oorspronkelijk wezen gekenmerkt door tegenstelling tegen de sfeer der Helden en Vorsten en, in het algemeen, tegen de wereld die het strijdperk is der staatkundige belangen en het tooneel der maatschappelijke beschaving, de moderne *Roman*, daarentegen, heeft, naar zijn oorspronkelijk karakter, de strekking om juist de wereld der hoogere kringen te verheerlijken, waar de modellen der fijnste beschaving prijken. Zoo komt hij het Epos nader: slechts ontbrak

www.libtool.com.cn

de mate van dichterlijke wijding, welke in verzen doet spreken. Ook staat een Homerus oneindig hooger. Homerus ziet de gansche wereld in een hooger licht verklaard; de romandichter erkent het hoogere slechts in den edelen mensch; hij voert aardsche goden op, ze plaatsend in een Arcadisch landschap. Want dit moderne Epos sloot zich bij zijn ontstaan natuurlijk aan de bestaande vormen der dichtkunst aan. Ja, daar nevens de pastoraal poëzij de ernstige dichtkunst allegorisch was of voor allegorisch gold, en de auteurs der romans een ernstig doel voor oogen hadden, zoo zien wij den roman, in EDMUND SPENSER'S *Fairy Queen*, nog een allegorisch-didaktisch karakter dragen. De personen, die deze dichter opvoert, zijn vertegenwoordigers van de eene of andere der deugden, die den ridder betamen; Koning Arthur is het toonbeeld van die allen; de Feënkoningin is het zinnebeeld van den Roem; maar in plaats van zijnen spiegel van zedelijke volkomenheid slechts der maatschappij van zijnen tijd voor te houden, liet Spenser zich door de werkelijke gestalten, die de groote wereld en het Engelsche Hof hem aanbood, bezielen. Zoo zweeft Koningin Elisabeth hem voor den geest, waar hij zijne Feënkoningin opvoert. Vandaar de rijkdom aan waarachtige poëzij, van welke zijne verzen overvloeien, en vandaar ook, dat zijn werk, in zoo verre het even zoo zeer tot verheerlijking, als tot leering der hoogere maatschappelijke kringen strekt, geacht kan worden eenen overgang van de allegorisch-didaktische poëzij tot den modernen Roman te vormen.

Waar de herderroman geene denkbeeldige gestalten, maar wezenlijke personen en gebeurtenissen onder verdichte namen opvoerde, vormde hij mede eenen overgang tot den eigenlijken Roman. Dit is het geval met de *Astrée* van HONORÉ D'URFÉ, in welke de eigene lotgevallen van den auteur op eene bedekte wijze worden voorgesteld, en de personen, met welke hij in aanraking kwam, tot Hendrik IV toe, onder de gedaante van herders optreden. d'Urfé, te voren, met zijn gansche hoogadellijk Geslacht, heftig aanhanger van de Ligue, was door

www.libtool.com.cn

de machtige persoonlijkheid van Hendrik IV en de groote resultaten van zijn bewind tot een ander staatkundig gevoelen bekeerd; hij zag alsnu het adellijk Frankrijk in den glans eener nieuwe regeering stralen en begiftigd met de hoop op een vrederijk, voor de vorming des geestes door het teeder verkeer der geslachten onderling onmisbaar. — Zoo bestond de voorwaarde voor de grondgedachte en de uitvoering van den genoemden roman. Hij maakte een grooten opgang en nog ten tijde van Lodewijk XIV werd hij met genot gelezen en als een onnavolgbaar meesterstuk aangemerkt. De bevoegdste en onderling meest verschillende beoordeelaars stemden samen in zijnen lof: Pélisson, Huet (de bisschop van Avranches), Lafontaine, Mevrouw de Sévigné, Racine, Marivaux, Jean Jacques Rousseau, die erkende, dat hij gedurende een groot deel van zijn leven de *Astrée* elk jaar éénmaal gelezen had. Geen wonder dat zich in den hofkring menig vernuft opgewekt gevoelde om de wereld, in welke men zich bewoog, in een dergelijken glans, als welke die Arcadische sferen omstraalde, en onder de gedaante van de helden der Oudheid te vertoonen. Hiermede was de eigenlijke Roman geboren. Voornamelijk in Frankrijk, waar het hofleven zich rijker en prachtiger dan elders ontwikkeld had, is hij te huis, en vooral vrouwen waren het, die dit genre van letterkunde beoefenden: alweder geen wonder, want op dat tooneel speelden de vrouwen de hoofdrol, en meer dan de mannen stonden zij bloot aan het dwaalbegrip, dat de hofwereld, met hare min of meer ijdele bemoeiingen, het geheele menschelijke leven uitmaakte. De auteurs maakten zich hunne taak in zoo verre gemakkelijk, als zij naar geene eenheid streefden. De beschouwingen, welke zij aan de voorgestelde gebeurtenissen knoopten, de stellingen, wier behandeling zij hunnen helden in den mond gaven, waren hun de hoofdzaak. Vandaar dat de avonturen slechts los samenhangen, en de schrijver het einde, zoo lang hij verkiest, kan verschuiven: deze romans zijn dan ook doorgaans van een ongemeene lengte.

www.libtool.com.cn

De *Cleopatra* van LA CALPRENÈDE viel uitnemend in den smaak, en niet minder de *Clélie* van de Jonkvrouw DE SCUDÉRY, waarin men menigen heer en dame van het Hof herkende. Jonkvrouw CAUMONT DE LA FORCE en Mevrouw DE VILLEDIEU maakten de grootste historische personen van vroegeren en lateren tijd tot helden, die geen gewichtiger taak noch verhevener belang schijnen te kennen, dan voor de liefde te leven en over de liefde te redekavelen. Maar wie echt natuurlijk gevoel en waren ernst in zulke voortbrengselen wist te leggen, was Jonkvrouw DE LA FAYETTE, schrijfster van de *Prinses van Kleef*. In den trant van dezen laatsten roman schreef BOURSAULT zijn *Artémise et Poliante*, vrij van de lafheden van Madem. de Scudéry, en bij al de weekhartigheid, die ook in de al te éénvormig sierlijke taal doorstraalt, even bevallig als de *Prinses van Kleef*, en vooral niet minder waar.

Gelijk de Grieksche roman in zijnen tijd Christenleeraars uitgelokt heeft om dezen vorm te kiezen, ten einde op de veredeling der zeden te werken, zoo geschiedde het ook na het ontstaan van den herderroman in Frankrijk. Nevens de *Astrée* en zijne navolgers loopt eene reeks van *vrome romans* (*romans dévots*), op het voorbeeld gegeven door PIERRE CAMUS, bisschop van Belley, vriend van François de Sales, en auteur van *Elise ou l'innocence coupable*, *Hélène et son heureux malheur*, en honderd andere romans. — „Zoo vormde (zegt Montégut) de herderroman den Adel tot aangename zeden, en de dévote roman de wereldsche Dames tot vroomheid. Beiden bevelen de liefde aan als beginsel, de standvastigheid als middel, de orde in de maatschappij als doel. De liefde is in beiden de grondslag van den Staat, zoowel als van de familie; zij is het begin en het einde der dingen; zij teelt de gerechtigheid en deze den vrede, en de vrede het geluk, hetwelk zich weder in de liefde oplost."

Het kon niet missen of die ideale voorstelling van het leven der hoogere Standen moest bij minder ideale vernuften eene terugwerking uitlokken. BUSSY-RABUTIN gaf het voorbeeld

www.libtool.com.cn

van den *historico-satirieken roman*, onder anderen, met zijn *histoire amoureuse des Gaules*, waarvoor hij een jaar lang in de Bastille moest boeten. In dit genre werd zelfs Lodewijk XIV onder den naam van *le grand Alcandre* niet ontzien, hoe veel te minder de Dames de Montespan en de Maintenon. — ANTOINE HAMILTON'S *Voyage en Mauretanie* stelt de nietigheid van de Fransche Prinsen ten toon; *l'histoire du Prince de Rélosan* (*Orléans*) verraadt menige bijzonderheid uit het leven van den Régent. — Tot zoolang bewegen zich de helden dezer romans, hoe bedorven ook, in de hooge kringen der maatschappij; maar met VADÉ spelen zij op lager tooneel.

Een anderen vorm van terugwerking tegen den idealen of herderroman biedt de *roman comique* van SCARRON, en de *roman bourgeois* van FURETIÈRE. Hieraan sluit zich de veelal zeer onzedelijke *zedenroman* aan (*roman de moeurs*), die zich voorstelt de maatschappelijke zeden te schilderen. Beroemd zijn in dit genre de *Gilblas de Santillane* van LE SAGE, en de *Manon Lescaut* van den *abbé* PRÉVOST. Voorts zijn MARIVAUX, CRÉBILLON *de zoon*, RÉTIF DE LA BRETONNE en menig ander, beoefenaars van dit genre; maar onder hen is Marivaux de eenige, die aan zijne personen nog deugdzame gevoelens leent. — Hoe dichter men bij de Omwenteling komt, des te dieper gezonken zijn de optredende personen.

Onmiskenbaar is de invloed, door de Spanjaarden op de Fransche letterkundigen uitgeoefend: het Spaansche drama heeft op Corneille en Molière gewerkt; maar ook Scarron en le Sage zagen in de natuurlijkheid en het cynisme van Spaansche modellen hun voorbeeld. — Opmerkelijk is het, dat juist het Spaansche volk, hetwelk zich sedert het eind der vijftiende eeuw aan de tucht van Koning en Geestelijkheid moest onderwerpen, in een' tak zijner letterkunde vagabonden en gelukzoekers, weggeloopen schooljongens en den band ontsprongen kloosterlingen tot romanhelden gemaakt heeft. — Zeker is het, dat *het leven van Lasarillo de Tormes* van den Spaanschen Grande en Diplomaat DON DIEGO HURTADO DE MENDOZA, evenzeer als de *Guzman*

www.libtool.com.cn

van ALEMAN, grooten invloed gehad heeft op Scarron en le Sage.

Toch handhaafde zich in de achttiende eeuw de ideale roman. Daar zich echter in den lateren tijd der regeering van Lodewijk XIV en in latere dagen het Hof niet meer tot ideale voorstellingen leende, zoo zochten de dichters, die voor hunne romaneske wereld naar idealen uitzagen, ze bij Romeinen en Spanjaarden, ja bij Mexicanen en Peruanen, zoo als men ze, nog niet door de Spanjaarden overwonnen, zich voorstelde. Vandaar de romans *Gonsalvo van Cordova* en *Numa Pompilius* van Florian, de *Belisarius* en *de Incas* van MARMONTEL.

Doch ook vernuften, wien het niet bloot om de schildering van bestaande toestanden, hetzij trouw aan de werkelijkheid, hetzij geïdealiseerd of cynisch wedergegeven, te doen was, maar die zwanger gingen van denkbeelden, welke de maatschappij stonden omver te werpen, gebruikten den roman als voertuig hunner gedachten.

JEAN JACQUES ROUSSEAU bracht tegen de gansche beschaafde maatschappij eene aanklacht van onnatuurlijkheid en bedorvenheid in, en in zijne *Julie of de nieuwe Héloïse* liet hij twee gelieven de taal van een gloeienden hartstocht spreken. De helden van Rousseau zien in hunnen hartstocht den waarborg van hunnen zielenadel. In de herderromans is de liefde eene macht die boven de onedele natuur verheft; bij Rousseau is de liefde eene natuurlijke adel. Vandaar bij hen eene inbeelding, die aan hetgeen zij ervaren, het aandoenlijke ontneemt, hetwelk de voorstelling der zich zelve vergetende, dat is, der eenig ware liefde eigen is. Juister schilderde BERNARDIN DE ST. PIERRE de liefde van twee natuurkinderen in zijnen *Paul en Virginie*. Bernardins *Chaumière Indienne*, met hare uitvallen tegen de Akademies, de Geestelijkheid en andere maatschappelijke instellingen, beoogt meer dan een zuiver kunstdoel. Ook viel zij zoo zeer in den smaak des tijds, dat vooral dit werk de oogen van Lodewijk XVI op den auteur deed slaan om hem leeraar van den Dauphin te maken en nog bovendien met eene vereerende betrekking te bekleeden.

www.libtool.com.cn

Onder het Regentschap van den Hertog van Orléans was er meer dan een romanesk verhaal uitgekomen, waarin de nonnen, de Jezuiten en andere geestelijken aan de kaak werden gesteld; maar nog was de Godsdienst zelf ontzien. De aanval tegen haar begint eerst met VOLTAIRE, auteur van den *Candide*, en DIDEROT, schrijver van *la Religieuse* en *le père Hudson*. Het athéisme van Holbach's *Système de la nature* vond zijnen weg in PIGAULT-LEBRUN'S romans, *le compère Mathieu* en *le Citateur*.

§ 144.

In Engeland had de terugwerking tegen hetgeen in maatschappij en letterkunde onwaar en verkeerd geacht werd, een ander karakter. Toen na de omwenteling van 1688 de werkdadige zin en de min of meer puriteinsche geest, die aan het volk voor alle poëzij alleen den bijbel overliet, den boventoon had gekregen, werd een roman mogelijk als de *Robinson Crusoe* van DANIEL DE FOE. Deze onrustige geest had, bij de behoefte om te dichten, zulk eenen argwaan tegen de verdichting, dat hij zijne uitvindingen voor werkelijkheid uitgaf, en inderdaad, wat hij zich verbeeldde, gaf hij op eenen toon en met eene nauwkeurigheid in de bijzonderheden terug, die anders slechts de verslaggever van werkelijke gebeurtenissen in acht neemt. Ook de Foe had zijn ideaal, en het niet vindend in het land en de maatschappij, waarin hij leeft, droomt hij zich een bestaan op een onbewoond eiland. Maar voor de beschikking, die wil, dat de mensch in de maatschappij, hoe onvolkomen ook, leve, heeft de auteur te veel eerbied, dan dat hij zijnen held anders dan als een in zich zelven ellendig mensch zou hebben mogen schilderen.

Toen de heerschende geest in Engeland zich in het midden der achttiende eeuw weder met de poëzij verzoend had en zich niet langer weerbarstig toonde om de waarheid in de verdichting te erkennen, bekoorde OLIVER GOLDSMITH met zijnen *Dorpspredikant van Wakefield* landgenoot en vreemdeling, en

www.libtool.com.cn

prikkelde hij tot navolging van eene verheerlijking der alledaagsche wereld, met zulk eene eenvoudigheid van middelen tot stand gebracht, als waarvan hij in dien roman het voorbeeld gaf. Ook FIELDING, door Byron de Homerus der menschelijke natuur onder de prozaïsten genoemd, toonde zich een meester in de kennis van den mensch: zijn helden zijn werkelijke menschen. SMOLLET, minder in staat, zoo het schijnt, om den gewonen mensch met het oog van den dichter te zien, nam bij voorkeur buitensporige, belachelijke of lage karakters tot zijne modellen.

In denzelfden tijd, dat is, omtrent het midden der achttiende eeuw, schreef SAMUEL RICHARDSON de zedekundige romans *Pamela*, *Clarissa Harlowe* en *Charles Grandison*. In deze werken maakte hij een bewonderenswaardig talent van schrijven aan de fijnste karakterontleding en aan de prediking der edelste levenswijsheid en der reinste zedekunde dienstbaar. Zelfs van den kansel werd de lezing zijner romans aanbevolen, die trouwens allerlei lezers moesten bevallen, mits slechts schrander en fijngevoelig genoeg om in zulke stoffen behagen te scheppen.

De groote gebeurtenissen van het einde der achttiende en van de eerste jaren der negentiende eeuw, wel geschikt om den blik, te voren tot het burgerlijke leven bepaald, met meer belangstelling op het staatkundig bestaan der volken te doen werpen, en om het nationaal gevoel op te wekken, verklaren, hoe een WALTER SCOTT aan zijne verhalen de geschiedenis van zijn land in verschillende tijdperken ten bodem gaf. Walter Scott is bescheiden genoeg om zich de eer der vinding niet uitsluitend toe te schrijven. — De tijdsruimte tusschen hem en Richardson werd gevuld door romans van geringer waarde, en MARIA EDGEWORTH was de eerste, die al zulke voortbrengselen van minderen rang met hare romantische verhalen in de schaduw stelde. Deze vrouw nu was het, door wier voorbeeld Walter Scott verklaart zich aangevuurd gevoeld te hebben, om voor Schotland te doen wat zij deed voor Ierland, waar haar gezin woonde. — Hoe dit zij, hij mag de vader heeten van den

www.libtool.com.cn

modernen *historischen roman*. De Fransche herderromans der zeventiende eeuw doen onder een geleend gewaad historische personen optreden; doch zij maken van hen ideale wezens en niemand vergiste zich zoo zeer, dat hij voor waar opnam, wat van die personen verdicht werd. Maar Walter Scott geeft de werkelijkheid terug. — Hier nu deed zich een gevaar voor, daarin bestaande, dat hij historische personen derwijze in zijn verhaal mengde, dat hij hen in toestanden bracht, waarin zij nimmer verkeerd, en woorden in den mond leide, die zij nooit gesproken hadden. Voor dit gevaar wist Walter Scott zich te wachten. De geschiedenis is hem, als het ware, even als de plaatsen, waar hij zijne personen laat optreden, het kadre, de decoratie van het tooneel. Zij is hem van den aanvang aan zoo bekend, dat hij niet in de verzoeking komt om met die kennis te schitteren, en evenmin de sporen van opzettelijke studie verraadt. Zijne geschiedenis kende hij, zoo als hij de valleien en hooglanden van zijn vaderland en de straten van Edinburg kende, en met evenveel gemak en soberen rijkdom brengt hij de decoratie der geschiedenis, als die der natuur in zijne tafereelen aan. Van Walter Scott kan men met volkomen waarheid zeggen wat Beets van Willem van Haren's *Friso* zegt: „wat zijn dichter weet, weet hij sinds zoo lang en zoo goed, dat het hem te midden van de scheppingen zijner verbeelding noch bekommert, noch aftrekt, noch met zelfbehagen vervult, maar dient."— Om een voorbeeld aan te halen, de fout om van historisch beroemde personen hoofdpersonen van een verdicht verhaal te maken, is door ALFRED DE VIGNY, in zijn *Cinq-Mars*, niet vermeden. Hier brengt deze auteur bijna alle groote mannen uit den tijd van zijnen held te pas. Dit nu kan niet anders dan den juisten kenner mishagen: historische personen komen den romanschrijver niet toe: hij behoort ze te laten wat zij in de schatting der menschen geworden zijn, of ze aan de nauwgezette behandeling van den geschiedvorscher overlaten. — Beter aan dien eisch van den historischen roman beantwoordt de Italiaan MANZONI in zijne *Verloofden*, en

www.libtool.com.cn

de Nederlander VAN LENNEP in zijn *Ferdinand Huick.*

Gedurende den langen vrede van het midden onzer negentiende eeuw heeft zich de belangstelling der Romanschrijvers in Engeland weder meer op het maatschappelijke en huiselijke leven gericht. DICKENS en THACKERAY slaan beiden een' scherpen blik op de soms belachelijke, soms misdadige zwakheden en ijdelheden der maatschappij; maar zij bezitten bovendien de gave om het gevoel tot in zijn fijnste gewaarwordingen te ontleden en aan het licht te brengen. Maar in den laatsten tijd hebben de vrouwen in Engeland, als voormaals in Frankrijk, zich den roman weder als haar gebied toegeeigend. Vertoonden ons die Fransche dames het Hofleven, waar zij te huis waren, ja, de hoofdrol speelden, de Engelsche romanschrijfsters van onzen tijd doen ons diepe blikken slaan in het familieleven, waar zij op hare beurt te huis zijn en (het zij ter harer eere gezegd) veelal door zelfverloochening hebben leeren heerschen.

§ 145.

Door de gebeurtenissen der Fransche omwenteling werd CHATEAUBRIAND naar de wilden van Noord-Amerika, en door den onlust en den zelfstrijd, welken diezelfde gebeurtenissen in zijnen geest verwekten, tot eene poëzij gedreven, die zich in de gevoelswereld van een onbevredigd gemoed verdiepte, om haar in welsprekend klagende tonen uit te storten. Chateaubriand, edelman en liefhebber van de Katholieke Godsdienst, staat niettemin tegen de orde der dingen over, even als Rousseau tegenover de bestaande maatschappij in zijnen tijd. Maar Rousseau bestrijdt slechts deze maatschappij onder beroep op een hem heilig dunkend natuurlijk gevoel, terwijl Chateaubriand zich de geheele wereld tot partij stelt op geen anderen grond dan de waan zijner persoonlijkheid. Aan zulk eene stemming hadden zijn *René* en *Atala* hunnen oorsprong te danken. Ook de jeugdige GOETHE kende, blijkens zijn

www.libtool.com.cn

Leiden des jungen Werthers, de gewaarwordingen van een gemoed, welks mateloos streven door de geheele wereld niet bevredigd wordt; maar, beschouwde Chateaubriand de ingevingen van het gekrenkte gevoel als volstrekte waarheid, die tegen de wereld en de maatschappij grond heeft van beklag, Goethes gezonde zin zag in, dat de ontstemde bijzondere persoon voor het harmonische groote geheel had te wijken: hij merkte de stemming van zijnen *Werther* aan als eene voorbijgaande kwaal, en, zoodra hij zijn gemoed door het schrijven van dit geschrift ontlast had, was hij zelf van die kwaal genezen.

Heeft Chateaubriand met zijn *Martyrs* en *Génie du Christianisme* eene zwakke poging gedaan om denkbeelden, die met de Omwenteling verloren schenen, weder in eere te herstellen, meer dan ééne schrijfster, met name Mevrouw DE SOUZA en Mevrouw DE DURAS, getuigden met hare romans, dat er gevoelens zijn van het menschelijke hart, die met geene Omwenteling verloren gaan. Maar de hooge geest van Mevrouw DE STAËL, die inzag, hoe Frankrijk zich door het verbreken van den scheidsmuur, die het van de volken van den Germaanschen Stam afzonderde, vernieuwen moest, om edeler veroveringen te maken, dan Napoleon door zijne wapenen, verloochent ook in hare verdichting zulke denkbeelden niet. Haar *Corinne* stelt de Fransche vrouw voor, Italiaansche, — de vorstin van het salon kunstenares geworden en den stroeven edelman van het Noorden met hare betoovering omgevend, maar genoopt het offer harer liefde te brengen.

Na Rousseau en Chateaubriand stonden in Frankrijk schrijvers op, die aanspraak maakten op den roem om de maatschappij ten behoeve eener klasse, welke men edeler waande, dan die welke het roer in handen had, te hervormen, zoo als EUGÈNE SUE met zijne *Mystères de Paris*, — of met een' geest, vol van groote en grootsche gedachten, zich in de bestaande orde kwalijk te huis gevoelden, en de groote gebeurtenissen en omwentelingen van hunnen tijd altijd door nog wat grooters

www.libtool.com.cn

overtroffen verlangden te zien. Zulk een geest is VICTOR HUGO en de overdrijving in zijne romans heerschend getuigt er van.

Was Mevrouw DUDEVANT (GEORGE SAND) nog bezield met een ernstig streven om de maatschappelijke inrichtingen, bepaaldelijk de instelling van het huwelijk, welke haar de gelukkige ontplooiing van man en vrouw in den weg scheen te staan, in zoo menigen harer romans met groot talent en de schoonste taal te bestrijden, — andere auteurs van romans stelden zich ten taak het maatschappelijk leven terug te geven, maar, vermits hun de ingenomenheid met hunne eigene kritische gave in den weg stond om hun voorwerp hetzij met bewondering of met mededoogende liefde te aanschouwen, zoo zijn hunne tafereelen veelal van dien aard, dat zij het doel der kunst, te weten, verheffing boven de ellende van 's menschen staat in de kracht van het geloof aan verzoening, ten eenenmale missen, en de zinnelijkheid prikkelen, terwijl zij den mensch leeren verachten. Een auteur van dezen aard is BALZAC met de reeks zijner romans, die men gezamenlijk *la comédie humaine* genoemd heeft; alsmede DUMAS, de zoon, en FLAUBERT met zijn *Madame Bovary*, welke roman echter dit goede mag hebben, dat hij aan de verdorvenheid den gevaarlijken straalkrans van sentimentaliteit ontnam, waarmede vroegere schrijvers de ondeugd omgeven hadden. — Gelukkig dat zich, nevens het betreurenswaardig gebruik door talentrijke schrijvers van hunne kunst gemaakt, in andere romanschrijvers, als OCTAVE FEUILLET en DAUDET, eene liefderijker aanschouwing van het menschelijk leven en ware verontwaardiging over lichtvaardigheid en slechtheid openbaart.

§ 146.

In de zeventiende eeuw huldigde in Duitschland de smaak der romanschrijvers het voorbeeld door het buitenland in den herderroman gegeven. Van dezen stempel is de *Asiatische Banise* van ZIEGLER, en de *Arminius* van LOHENSTEIN. Slechts de

www.libtool.com.cn

abenteuerliche Simplicissimus maakt als ongekunstelde zedenroman tegen het eind dier eeuw eene uitzondering. Sedert vonden meer bepaaldelijk de voorbeelden, door de Engelsche romanschrijvers der achttiende eeuw gegeven, in Duitschland navolgers totdat in *Sophiens Reisen* door HERMES de eerste Duitsche oorspronkelijke roman uitkwam, die door talrijke andere, trouwens weinige uitstekende, is gevolgd geworden. Hier moeten de namen genoemd worden van LAFONTAINE met zijne familieromans, DE LA MOTTE FOUQUÉ met zijne ridderlijke tafereelen, TIECK met zijne eenigszins dweepzieke schilderingen, HAUFF, schrijver van den voortreffelijken roman *Lichtenstein*, JEAN PAUL (FRIEDRICH RICHTER) met zijne overmaat van geestrijke vergelijkingen in zijne grillige verhalen, WIELAND met de dubbelzinnige eenvoudigheid zijner wijsgeerige helden, en GOETHE, voor wien ook dit genre, waarin hij zijn *Wilhelm Meisters Lehrjahre* en *Wanderjahre*, en zijne *Wahlverwandschaften* schreef, een middel werd om van zijne levensbeschouwing en levenservaringen met groote oprechtheid en treffende waarheid rekenschap te geven. — In onzen tijd vond de roman in Duitschland talrijke beoefenaren. Over het algemeen maken allen dezen vorm dienstbaar aan het streven om wat zij van het leven waarnamen of over het leven dachten, in verhalen weder te geven. Sommigen verraden daarbij bedenkelijke wijsgeerige denkbeelden, anderen geven ons toonbeelden van teeder gevoel of ware zedelijke kracht. Ook Duitsche vrouwen leveren in dit genre soms uitstekende proeven. Om enkelen van de nieuwsten te noemen: EBERS kiest tot zijn doel een moment uit de geschiedenis van vreemde volken en oude tijden, die hem bij uitnemendheid bekend zijn. HAMERLING maakt ons in zijne *Aspasia* getuigen van de ten slotte duidelijke nederlaag eener richting, die den mensch zijn gansche bestaan aan den dienst van het Schoone zou willen zien wijden. Op het einde verlaten, in dien roman van hem, de Scythische (Duitsche) jongeling en het meisje uit Arcadie het zinkend Athene, om het rijk van het Goede op te richten

www.libtool.com.cn

op de puinen eener wereld, die het Schoone huldigde, maar niet reddeloos verloren is, vermits Plato, de voorlooper van Christus, er op dat tijdstip geboren werd.

§ 147.

In ons Vaderland verschenen eenige proeven in het genre van den Roman eerst tegen het einde der achttiende eeuw. In Frankrijk was de Roman der zeventiende eeuw de vrucht geweest van den indruk, gemaakt door de groote gedachte, die Hendrik IV in staat gesteld heeft een nieuw Frankrijk en een vernieuwd hofleven te scheppen. De gedachte, daarentegen, die aan de Republiek der Vereenigde Provincien oorsprong en kracht heeft gegeven, heeft niets dergelijks voortgebracht, daar zij zich hier te lande nimmer in een glansrijk middelpunt van samenleving heeft vertegenwoordigd gezien. De hofhouding van den Prins van Oranje was verre van eenige betoovering op de degelijke weelde en de ernstige zeden der stedelijke aristocratiën uit te oefenen. En toen men hier in de manier van den Engelschen roman der achttiende eeuw zou hebben kunnen gaan dichten, werd de poëzij, met uitzondering der komische en parodische, te zeer beschouwd als eene zaak aan deftige regels gebonden, dan dat men, zonder voorbeeld van elders, zou hebben kunnen besluiten om den ongedwongen toon en den lossen vorm van den roman aan te wenden. Doch Richardson werd hier met bewondering gelezen, en de weduwe ELISABETH WOLFF en hare vriendin AGATHA DEKEN gevoelden het talent in zich en hadden diepe levenservaring genoeg om zulk eene voorstelling van het leven, als waarvan die Engelsche romanschrijver het voorbeeld gegeven had, op onzen bodem over te planten. Zij schreven in den vorm van brieven een paar romans: *Historie van Sara Burgerhart*, en *van Willem Levend*, in welke zij ons in den Hollandschen burgerkring verplaatsen. Voor goed hadden deze schrijfsters alle deftige afgepastheid vaarwel gezegd: integendeel, zij onderscheiden zich

www.libtool.com.cn

door eene zekere muitzucht tegen de bekrompenheid, vieren hare luim den vrijen teugel of geven eene onbedwongen uitdrukking aan het gevoel. Jammer maar, dat zij zich geen hooger doel schijnen te stellen, dan eensdeels de kopie van het werkelijke leven, en anderdeels de verkondiging van haar beter weten, en dat wij dus bij haar de bescheidenheid en het zelfbedwang vermissen van den auteur, bij wien de schildering van de werkelijkheid dienstbaar is aan de uitdrukking eener verhevene en verheffende beschouwing des levens.

In zijne romans *Historie van Susanna Bronkhorst*, *Leven van Maurits Lijnslager*, en *van Hillegonda Buisman*, leverde LOOSJES tafereelen van het Vaderlandsche leven. Zijn *Susanna Bronkhorst* herinnert aan Richardson's *Clarissa Harlowe*, zijne *zedelijke verhalen* herinneren aan Marmontel. — De invloed van Walter Scott was in VAN LENNEP blijkbaar, die op het gebied van den historischen roman (zie § 144) een enkel meesterstuk en veel goeds en aangenaams geleverd heeft. Zijn zedenroman *Klaasje Zevenster* getuigt veeleer van eene sceptisch spotzieke, dan van eene sympathetisch liefdevolle beschouwing des levens, welke toch de voorwaarde is van een letterkundig voortbrengsel, dat het doel der kunst zal bereiken. — De min of meer wijsgeerige roman heeft in LIMBURG BROUWER met zijn *Akbar* een vertegenwoordiger. Ook de Fransche menschverachtende roman werd onder ons vertegenwoordigd. Voorts zijn het ook in Holland vrouwen, die niet de minst schoone proeven in dit genre hebben geleverd.

www.libtool.com.cn

TWEEDE ONDERAFDEELING.

De Pathetische Poëzij.

§ 148.

Stelt de Epische dichter zich de wereld voor als te midden en in weerwil van strijd en dood tot de voleindiging gekomen, de andere soort der dichtkunst ziet de werkelijke wereld in hare onvolkomenheid en vertoont den mensch in eenen strijd, die evenwel tot verzoening leiden moet.

Deze tweede soort is wederom in zich zelve onderscheiden. Ten eerste, stelt zij den mensch voor in zijnen tegenwoordigen staat, hetzij door oefening zijner kracht verheerlijkt, hetzij door het geloof getroost. — *De Ode.* — Ten tweede, stelt zij den mensch voor, door den hartstocht bestreden, of door eene ongunstige uitkomst in zijne waardigheid gekwetst, maar door de kracht eener dichterlijke biecht van zijne kwaal genezen of op de schande gewroken. — *Iamben.* — Ten derde, vertoont zij zelfs de helden der voorwereld aan ellende en schuld ten prooi, maar verzoent zij den toeschouwer met den jammer van het menschenlot, juist door hem die ellende in een beeld voor oogen te stellen, of wel door het onrecht, dat in de maatschappij, en de gebreken, die in den mensch heerschen, in een beeld te vertoonen, doet zij den toeschouwer zich daarboven verheven gevoelen. — *Dramatische Poëzij.* — Ten vierde, spreekt zij naar het hart van den mensch, die zich bij de beschouwing van wereld en lot bewogen, of tegenover duistere machten verschrikt gevoelt, om zijn gemoed te streelen en zijnen geest kalm te stemmen. — *Romance* en *Ballade.* —

www.libtool.com.cn

Aanm. De voortbrengselen van al deze vormen, behalve de dramatische poëzij, dragen den naam van *Lyrische gedichten.* Deze naam, lyrische dichtkunst, laat zich niet op de dramatische poëzij toepassen. Intusschen behoort deze met die andere vormen, in hunne tegenstelling tegen de Epische poëzij, tot dezelfde kategorie, en diende er een naam gevonden te worden, die de dramatische poëzij met de lyrische dichtvormen gezamenlijk omvat: daartoe hebben wij de benaming *Pathetische poëzij* gekozen.

EERSTE HOOFDSTUK.

De Ode.

§ 149.

Die Lyrische Poëzij, welke den mensch, *zoo als hij nu is*, en niet, gelijk in het Epos, in eene denkbeeldige wereld verplaatst, door oefening zijner kracht verheerlijkt vertoont, behoort bepaaldelijk in Griekenland te huis, en dat niet in een enkelen Griekschen Staat, gelijk de Dramatische Poëzij, waartoe eene vrije burgerschap vereischt werd, gelijk alleen te Athene bestond, maar, even als de Epische Poëzij, onder alle Helleensche natiën. Bij de Hellenen in het algemeen, bij den Helleen, als zoodanig, was de mensch in beginsel tot dien staat opgevoerd, waarin hij, verre van op de verstandswereld zijns geestes eene orde te willen bouwen, van de natuur onderscheiden, veeleer den ganschen schat zijner redelijkheid ten offer brengt aan een bestaan, natuurlijk, maar door het volste menschelijke bewustzijn, dat hem te midden daarvan bijblijft, verheerlijkt. Vandaar dat de hoogste waarde gehecht werd aan lichaamsoefeningen en niet aan de vruchten van uitsluitend verstandelijke studiën. Niet de arbeid van den geestelijken mensch alleen, waarbij de lichamelijke mensch dood, ten minste onverschillig en werkeloos blijft; maar de arbeid van den mensch,

www.libtool.com.cn

zoo als de natuur hem alleen kent en geeft, te weten, als geest, doorstralende in een lichaam, openbaart het ware toonbeeld van menschelijke vrijheid, dat is, van kracht en schoonheid.

Bepaaldelijk op de feesten, waartoe de verschillende Grieksche Stammen samenvloeiden, spreidde de schoone jongelingschap en de krachtige mannelijke leeftijd hunne wonderlijke snelheid en vaardigheid ten toon. Bij die kampspelen offerde de Griek aan zijne Goden het hoogste wat hij dien Goden dank wist, daar hij de proeven leverde, hoe hij zijn lichaam door een krachtigen wil geheel had weten te onderwerpen, om hem in staat te stellen tot beheersching der elementen, en tot zegevierende bestrijding van vijandelijk geweld. De prijzen, die hij daarbij won, behoorden dan ook den Goden toe: zij strekten der Stad tot eer, uit welke de overwinnaar afkomstig was, en werden aan den Beschermgod dier Stad gewijd. Geen wonder dat de Perzen, van zulke spelen vernemende, met schrik in dat volk hunne toekomstige overwinnaars, de voorbestemde beheerschers der wereld erkenden. Maar geen wonder ook, dat de overwinnaars bij zulke wedstrijden bezielde zangers vonden.

De dichter, die de Grieksche menschenwereld, zoo als zij zich in hare hoogste schoonheid bij de kampspelen vertoonde, bij uitstek in zijne liederen wedergeeft, is PINDARUS. Zijn gedicht is, in zijne rijke muzikale vormen, een afdruk van de schoone gestalten en de harmonische bewegingen, die hij waarneemt, en, naar zijnen inhoud, eene verheerlijking van de Goden, wier tucht aan Griekenland zulke verhevene levensbeginselen inscherpte, en een gelukwensch aan de Stad, die den zegevierenden kampvechter tot burger heeft. Dus zoeke men in zulk eene Ode geen beredeneerden samenhang en geleidelijke breede uiteenzetting; neen, het geheele lied is de vrucht eener ingeving, en schijnbaar grillig als zij.

§ 150.

Pindarus' poëzij was een afdruk van het Grieksche leven,

www.libtool.com.cn

zoo als het zich in zijne hoogste openbaring bij de kampspelen vertoonde; maar zelve was zij niet in het leven gemengd: zij werd niet voorgedragen om een bestanddeel der feesten uit te maken, die zij bezong, maar richtte zich tot bijzondere personen en strekte tot stichting van de bevoorrechten alleen, ter wier kennis zij kwam. Pindarus' gedichten zullen in den aanzienlijken kring van den bezongen overwinnaar in eene soort van huiselijke gemeente na de openbare godsdienstige feestelijkheid der kampspelen zijn voorgedragen. — Doch er waren liederen, die, met dans en zang door jongelingen- en meisjeschoren voorgedragen, een bestanddeel der openbare feesten uitmaakten. Bij de vermeerderde individueele vrijheid en beschaving werden er mannen gevonden, die zulke liederen (*paeanen*), oorspronkelijk voorzeker niets dan allengs verouderde formulieren, vertolkten en beschaafden en eindelijk door eigene samenstellingen vervingen. Als zoodanig arbeidden de Lydiër ALKMAN te Sparta, ARION op Lesbos, en STESICHORUS op Sicilie. Bepaaldelijk bij de Bacchusfeesten waren zangchoren in gebruik. Dionysos vertegenwoordigt de inspiratie, die geene machtiging of wijding van vorst of priester afwacht. Laat vrij de gansche maatschappelijke en godsdienstige orde als in de golven eens zondvloeds ondergaan, de God des wijns blijft ongekrenkt en blij. — Arion, de luit bespelend, gezeten op een dolfijn, te midden der zee, is zelf een symbool van den aard en het vermogen dezer lyrische poëzij.

De *Choorzangen*, die een voornaam bestanddeel der Dramatische Poëzij zijn gebleven, hebben bij den inhoud en toon eener deelnemende beschouwing der menschelijke bemoeiingen en ellenden uit de kalmere sfeer van niet rechtstroeks in de handeling betrokken personen, den aard der soort van lyrische poëzij, waartoe zij behooren, behouden, te weten, een karakter van rustig overdenken onder de stormen des hartstochts, die het Choor ziet woeden, en bij de slagen des lots, die het anderen ziet treffen. Zij zijn, even als de Oden van Pindarus, in het Dorische dialekt vervat. Ook was de Dorische Stam der Lacedae-

www.libtool.com.cn

moniers de eerste, die het voorbeeld gaf van instellingen, zoo staatkundige als godsdienstige, waarin dat denkbeeld verwezenlijkt werd van eenen terugkeer tot den kuischen en gelukkigen staat der natuur, een denkbeeld, dat bepaaldelijk bij de feesten en de ter gelegenheid dier feesten opgevoerde Reien op den voorgrond stond. De Lacedaemoniers, zegt Thucydides, zijn de eersten geweest, die den weelderigen en bezwarenden kleedertooi van den Oosterling hebben afgeworpen, om het lichaam in den staat der natuur te vertoonen.

Ook in de oude Comedie werd het *Choor* aangehouden, en in Aristophanes' stukken slaat het soms den toon aan der verhevenste wijsheid, dien men in het blijspel niet zoeken zou. Maar dan deed de dichter den Rei opzettelijk uit zijne rol treden. Gemeenlijk spreekt in de Comedie het Choor in de taalvormen van het gewone Attische leven, slechts hier en daar, met een parodisch motief, om aan de verhevenheid van het tragische Choor te herinneren, eenigzins dorisch gekleurd. Met het verlies van de vrijheid der Comedie moest het Choor vervallen.

§ 151.

Met het Grieksche leven moest noodzakelijk deze soort van Lyrische Poëzij te niet gaan. Waar feesten ontbraken, gelijk Pindarus voor oogen had; waar een oorspronkelijk tooneel gemist werd, gelijk Athene had gezien, en vooral, waar de geest ontbrak, die op zulke schouwspelen zulk eenen blik wierp, hoe kon daar eene poëzij, als van Pindarus, tieren? Het is geen ijdel woord van Horatius geweest, waar hij dengenen, die Pindarus wil navolgen, met Icarus vergelijkt, die met kunstvleugels wilde vliegen en jammerlijk verongelukte.

De Romeinen hebben dan ook niet gemeend in staat te zijn de Pindarische Ode op het gebied hunner letterkunde over te brengen, en wat in het genre van het tragische Choor bij hen gevonden wordt, is even als het werk der latere Romeinsche

www.libtool.com.cn

treurspeldichters zelve, de vrucht van kunstoefening en van wijsgeerig denken.

Doch, al ging de Grieksche maatschappij ten onder, de mensch bleef vatbaar voor een gevoel van blijde vervoering of van goddelijk mededoogen bij den aanblik van hetgeen het menschelijke lot heerlijks of droevigs heeft, en er zijn telkens weer dichters gevonden, die van dat gevoel in lyrische zangen getuigden. Zelfs HORATIUS, die van Pindarus' onnavolgbaarheid zoo zeer overtuigd was, stemt soms eenen toon aan, die zijn lied recht geeft om onder de Pindarische Ode gerangschikt te worden. Het is waar, met de herinnering zelfs van de kunstrijke bewegingen der Grieksche Choren moest de indeeling in strofen en antistrofen, en dier strofen verschillend rythmus vervallen. Ook verviel, met het Grieksche leven en met de openbaring van dit leven in de Grieksche kampspelen, de aanleiding om de verschillende eigenschappen van den mensch, als geestelijk en als lichamelijk wezen, als godsvereerder en als staatsburger, in den zegevierenden kampstrijder als in één brandpunt vereenigd te aanschouwen. Er ontstond scheiding tusschen den mensch als godsdienstigen en als staatsburgerlijken persoon, ja weldra ging de gansche staatkundige orde te gronde. Maar in dien „onzaligen tijd, waarin (om met Goethe te spreken) al het volk bloedend verstomt," klonken, als Arions zang over de golven der zee, „nieuwe liederen" over de puinen van het ineenstortend Romeinsche Rijk. Dat waren de *hymnen* van een' PRUDENTIUS, AMBROSIUS en AUGUSTINUS.

In de nieuwe orde van zaken, na den val van het Romeinsche Rijk ontstaan, was de mensch een ander dan de mensch der Oudheid. Zich niet langer als Griek of Romeinsch burger boven den slaaf en den barbaar verheven gevoelend, maar verplicht handelend en niet spelend op te treden in het leven; strijdend niet om een krans of anderen kampprijs, maar om de hoogste goederen des levens, of teruggetrokken van het openbare leven in zijne huiselijke betrekkingen, die eene hoogere wijding erlangden, naarmate het openbare leven niet langer

www.libtool.com.cn

nagenoeg den ganschen mensch in beslag nam, werd de mensch auteur en voorwerp beide eener Lyrische Poëzij, die als de voortzetting der Dorische melopoeë mag aangemerkt worden, hoe verscheiden ook haar inhoud en toon geworden was. Ja, niet alleen de mensch was van nu aan het voorwerp dier poëzij. Had de Griek den mensch, zoo als de natuur hem geeft, vergood, en was de godheid vereerd in de schoone menschheid, in welke zij geopenbaard werd aanschouwd, sedert werd Gods lof gezongen als oneindig en boven het stoffelijke verheven Wezen of in de gestalte van den op aarde verschenen en in lijden verheerlijkten Godszoon.

In dit genre kan men wijzen, in Duitschland op LUTHER en PAUL GERHARD; in Frankrijk op RACINE, wegens de koorzangen in zijn *Esther* en zijn *Athalie*, en op LAMARTINE; in Italië op MANZONI; in Nederland, na de in hunne eenvoudigheid soms roerende en verhevene liederen, in verzamelingen als het *Hofken* en *een schoon suyverlick boecxken* opgenomen, op VONDEL, als dichter van zoo menigen heerlijken *koorzang*, waarmede de dialogen zijner treurspelen worden afgewisseld, op DE DECKER als auteur van *de Goede Vrijdag*, en op JOHANNES VOLLENHOVE als auteur van den *Kruistriomf*.

§ 152.

Toen in Frankrijk met Hendrik IV eene nieuwe orde van zaken was ingewijd, waren er niet alleen vernuften, die in den roman hunne levensbeschouwing inkleedden, maar ook werden er gevonden, die in de nieuwe eeuw na de burgeroorlogen, op het voetspoor van Horatius, die ook in een' tijd van herstelde rust na burgerkrijg gezongen had, de klassieke lyrische poëzij wilden doen herleven, en, dank zij de waarheid hunner verheven gevoelens, in hun pogen slaagden, zooveel de taal en de tijden het toelieten. Hier moeten de namen genoemd worden van MALHERBE en THÉOPHILE. Als hun waardige opvolger in de volgende eeuw werd JEAN BAPTISTE

www.libtool.com.cn

ROUSSEAU geacht; doch Sainte-Beuve veroorlooft zich hem den minst lyrischen der menschen in de minst lyrische der eeuwen te heeten.

In onze eeuw richt zich menig lyrisch dichter, buiten staat zich het voorwerp, waarnaar zich de behoefte van geest en hart uitstrekt, duidelijk te maken, tot de geheimzinnige natuur en leent eene stem aan de elementen. Van daar gedichten, welke, als die van LAMARTINE, den naam van *Harmonies* moeten dragen. Anderen, als LAPRADE, vonden te recht voor hunne voortbrengselen den naam *Symphonies* gepaster. Heeft bij deze poëzij het wijsgeerig denken den boventoon, als in andere gedichten van denzelfden Lamartine, zoo verdient zij den titel van *Méditations*, of waar de verbeelding aan 's dichters denkbeelden scherper geteekende gestalten leent, als bij VICTOR HUGO, dien van *Contemplations*. Vaak ook, alsof de dichter voor 's menschen kracht geene plaats kon vinden om zich te doen gelden, verliest hij zich, gelijk in de descriptieve lyriek van een' LECONTE DE LISLE en THÉODORE DE BANVILLE, in eene bloote beschrijving van de bonte verschijnselen van natuur en leven.

Doch ook het gevoel van het deerniswaardige van het lot des menschen bij zijne machteloosheid tegenover het onrecht der maatschappij en de wreedheid der natuur, gaf menig dichter en dichteres in onzen tijd aandoenlijke strofen in.

Was de lyriek, — die bij de Grieken uitgegaan was van de verheerlijking van den mensch in zijne schoonste zinnelijke verschijning, en van zijnen triomf over dreigende machten, — alzoo nagenoeg in het tegenovergestelde, te weten, de voorstelling van den mensch vernederd en slachtoffer geworden, omgeslagen, toch werd het doel der poëzij niet gemist, daar de aandoenlijke voorstelling de verborgen bewustheid opwekt van den geest des menschen als boven leed en onrecht verheven, en een stilzwijgend beroep is op eene rechtvaardige Almacht, met welke de mensch zich in al zijne ellende verwant gevoelt.

Het is niet mogelijk ook maar de voornaamste der moderne

www.libtool.com.cn

dichters te noemen, die in Frankrijk van Malherbe tot een' der genoemde nog levenden, in Italië van FILICAJA tot MANZONI, in Engeland van DRYDEN tot TENNYSON, in Duitschland van KLOPSTOCK tot GEIBEL of HAMERLING, ten onzent van VONDEL tot nog levende dichters toe, in dit lyrische genre, door den loop der tijden verschillend gewijzigd, meesterlijke proeven geleverd hebben. Van Vondel als lierdichter alleen volge hier het oordeel van Beets: „zijn lier klinkt nu eens op den toon van Pindarus, straks op dien van Horatius, dan weder op dien des gewijden harpenaars, en ook dan gelijk altijd op zijnen eigenen toon; in allerlei stemming: triomfeerend en schreiend, prijzend en lakend, bemoedigend en klagend; met een statigen galm, op een luchtige wijs; nu sleepend, dan spelend; heden op de maat van een donderenden bergstroom, morgen op dien der zachtruischende wiekjes van een serafijntje, dat ten hemel opvaart."

TWEEDE HOOFDSTUK.

De Iamben.

§ 153.

De Pindarische Ode verheerlijkt den mensch en geeft hem in het moment zijner hoogste schoonheid te aanschouwen; doch de Dichtkunst zou nog weinig gedaan hebben, zoo zij den mensch niet als tot in zijne ellende toe heerlijk, als bevallig in zijne zwakheid, belangwekkend in zijne smart, nog schoon in den uitgelaten hartstocht, ja, tot in de schande toe edel deed erkennen. Het goddelijke alleen op de schoone oppervlakte en in de schoone daad te zien, zegt weinig; het moet ook in den donkeren afgrond der ziel, in 's menschen lijden

www.libtool.com.cn

en vernedering erkend worden. Ook dit vermocht de Grieksche lyrische poëzij.

De hier bedoelde soort van lierzang ontsproot mede uit het leven en uit eene bestaande godsdienstige instelling. Op het eiland Paros, namelijk, werden de feesten van Demeter met bijzondere levendigheid gevierd. De Mythe stelt deze Godin voor als wrevelig over het verlies harer dochter Persephone, door Pluto geschaakt. Zij doorreist land en zee om haar terug te vinden, alles verdriet haar en er komt geen gulle lach op haar gelaat. De voorstelling en uitdrukking van die bitterheid des gemoeds behoorde bij de Demeterfeestelijkheden te huis. Zoo was er dan een tijd van de feestdagen bestemd voor optochten, waarbij aan spot en smaad, in het openbaar geuit, de vrije teugel gevierd, alle glorie nedergehaald, en geen wereldsche glans gespaard werd. Zulke spot- en smaadredenen werden ARCHILOCHUS door hetgeen hij persoonlijk ondervond, ingegeven; maar hij onderwierp ze aan den teugel der schoone taal en aan de maat der *Iamben*, en het leed, tot een lied geworden, had het beknellende verloren; de belijdenis van het bewogen gemoed bracht de ontheffing van den drukkenden toestand, de zuivering van den hartstocht, mede: trouwens de poëtische vorm der belijdenis verried reeds dat de harmonie, in hooger sfeer steeds ongestoord, in 's dichters gemoed werkzaam was. Geibel stelt te recht: „Kummer und Gram sei'n schön, vom erhabenen Rhythmus besänftigt." Zoo gevoelde de lijder zich boven zich zelven verheven en zag zijn eigen lijden met een glimlach aan. Toen Demeter, zoo als de Homerische hymne op Ceres het uitdrukt, uit verdriet in het leven, zich bij Celeos en Metanira had aangemeld om als slavin te komen dienen, bracht de dienstmaagd van het huis, *Iambe*, door hare spottende scherts weder een glimlach op de lippen en lust tot het leven in het hart der Godin. — Pindarus gewaagt afkeurend van deze dichtsoort: hij verwijt den „bitsen" Archilochus, dat hij zich in sombere hatelijkheden verlustigde; van hem heette het, dat hij de voorwerpen van zijnen toorn

www.libtool.com.cn

tot wanhoop en zelfmoord dreef, en schaamteloos van zich zelven in zijn lied vermeldde, dat hij zijn schild op het slagveld van zich geworpen had, hetgeen bij den Doriër voor de grootste schande gold: weshalve Archilochus gedichten gezegd werden te Sparta verboden te zijn. Al te maal legenden, bestemd om den aard en den inhoud der Iambographie van Archilochus, SIMONIDES van Amorgos, en HIPPONAX aan te duiden. Den eersten leeren wij eenigermate uit HORATIUS kennen, die zelf zegt, dat hij de *Parische Iamben*, op het voetspoor van Archilochus, het eerst in Latium heeft overgebracht. Ook van ALCAEUS wordt verhaald, dat hij zijne wapenen op het slagveld zou hebben achtergelaten. Horatius stelt hem voor als den oorlog schuwende en de tirannen, minder voorzeker door zijnen krijgsmoed, dan door zijne vinnige Muze, verjagende, en nog in de oude wereld de schimmen door zijnen zang al hunne pijn doende vergeten en al hunnen arbeid doende staken.

Ook de *Elegie* en het *Aeolische Lied* in het algemeen strekten om den dichter te bekwamen den hartstocht, die ze hem ingaf, meester te blijven. Gene, beoefend door eenen MIMNERMUS en Archilochus zelven, gaf zoetheid aan de klacht der smart, in de welluidende zuchten van den Pentameter uitgedrukt; en in het Aeolische lied wreekten zich een Alcaeus, SAPPHO en ANAKREON op de slavernij en zinsverbijsterende kracht van Amor. De Ouden, namelijk, uit den tijd der echte oorspronkelijke poëzij merkten de liefde aan als eene belemmering van de gezondheid der ziel, als eene krankte, van welke de dichtkunst vermocht te genezen. Dus klaagt Horatius nog in menig lied over de overweldigende macht der liefde, en van Sappho zegt de overlevering, dat zij dien gloed in de wateren der zee heeft gepoogd te blusschen. Hem, die nog onervaren in de banden der liefde gevangen was, achtten de Ouden kwalijk berekend om haar bevallig te bezingen: daarom zullen zij van Anakreon een grijsaard gemaakt hebben.

www.libtool.com.cn

§ 154.

Deze soort van lyrische poëzij, al was het ook dat zij zeer spoedig met de hooge vlucht van het Grieksche leven ter neêr zonk, behoefde echter met dat leven niet te gronde te gaan. Men trof ze aan, niet in de groote middelpunten van het staatkundige leven, maar op de eilanden van den Archipel, en terwijl anders de Grieksche vrouw zweeg, treffen wij onder de beroemde namen der Aeolische melopoeë die van vrouwen aan. In één woord deze dichtsoort is naar haar wezen meer menschelijk, dan Grieksch. Vandaar dat ook de Romeinen in CATULLUS eenen oorspronkelijk Iambendichter met al zijn felheid en bitterheid, in TIBULLUS een bevallig Elegiëndichter, in HORATIUS een uitnemend lierdichter, in den ruimeren zin des woords, hebben aan te wijzen. PROPERTIUS, mede tot de elegiëndichters behoorend, is zoo vernuftig en geleerd, dat het genoegzaam blijkt, hoe hij bij de Alexandrijnsche dichters zijne voorbeelden gezocht heeft, met name bij HERMESIANAX. Dat deze de liefde, gelijk onder de Romeinen vooral OVIDIUS, niet meer als eene zieleziekte, maar als eene verschoonbare zwakte beschouwde, blijkt daaruit, dat hij, ten einde zich te verontschuldigen dat zij hem zijne verzen ingaf, zich beriep op het feit dat alle dichters vóór hem, ja, zelfs de philosophen, verliefd waren geweest.

In de vroegere middeleeuwen ontbrak het den ongeleerden leek over het algemeen te zeer aan zedelijke vrijheid, en der verwaarloosde moedertaal te zeer aan middelen, om zelfs eene poëzij zoo bij uitstek menschelijk, als deze soort van lierdicht, te doen opkomen of bloeien. Wie dichtte, berijmde historische feiten, de daden van de verdedigers der Christenheid tegen heidenen en Saracenen, of de kampioenen in binnenlandsche veeten. — In Duitschland bestond vóór de twaalfde of de dertiende eeuw het onderscheid niet tusschen lyrische en epische verzen. Maar in Zuid-Frankrijk, waar zich op den omwoelden bodem der Romeinsche beschaving van de Provincie

www.libtool.com.cn

Gallie een vrij en woelig leven vertoonde; waar bovendien de romanische taal zich gemakkelijk aan de melodiën van kerkelijke hymnen en sequenzen aansloot, bloeide, beoefend door de *Troubadours*, eene lyrische poëzij, waaraan noch de felheid van het spot- en smaaddicht (in hunne zoogenaamde *Sirventes*), noch de teederheid van het minnedicht ontbrak. In Noord-Frankrijk had, wel is waar, nevens de politische elegie der *Complaintes*, de threnetische of treur-elegie geene beoefenaars; maar de zoete klacht der liefde vond er hare uitdrukking bij hoofsche kunstpoëten, en de dartele lust van min en van wijn trof er den vereischten toon.

Sedert de twaalfde en de dertiende eeuw, in den tijd der Hohenstaufen, overtrof Duitschland alle landen van Europa door de keurigheid en innigheid van het lied der *Minnezangers*, als WALTHER VON DER VOGELWEIDE, ULRICH VON LICHTENSTEIN, WOLFRAM VAN ESCHENBACH, HARTMANN VON DER AUE, HEINRICH VON MORUNGEN, GOTTFRIED VAN STRAASBURG en anderen.

Waar Italiaansche dichters de liefde eene waardige dichtstof achtten, is zij een dweepzuchtig gevoel voor een min of meer denkbeeldig wezen. Dus in PETRARCA'S *Sonnetten aan Laura*, die vaak zoo gekunsteld zijn, dat men zich nauwelijks kan voorstellen, dat des dichters taal hem ernst is. Gekunstelde sonnetten en madrigalen bleven in Italië langen tijd in den smaak. Doch MICHEL ANGELO en VITTORIA COLONNA dichtten liederen, diep gevoeld in edele taal. De latere minnedichters, waar zij niet, gelijk HOOFT, de Italianen navolgen, zijn in de uitdrukking van hun gevoel, dat zij over het algemeen als eene edele en veredelende neiging aanmerken, naief en teeder. Slechts een GOETHE, in zijne *Römische Elegien*, komt in zijne opvatting der liefde den Ouden meer nabij. — Doch er zijn onder de nieuweren dezulken, die, naar het woord van Catullus, van oordeel schijnen, dat, mits de dichter kuisch zij, zijn gedicht vrij onkuisch mag wezen, en, om niet laf te zijn, den lust moet prikkelen. Zoo ziet BILDERDIJK er geene zwarig-

www.libtool.com.cn

heid in, om, gelijk hij het uitdrukt, „rozen op de wangen en minnevlam in de oogen" te zingen. Bij BÉRANGER is de wellust oorsprong, en opwekking van lust doel. Hij poogt zijne wellustige liedjes te verontschuldigen door de verklaring: „zij zijn onder het Keizerrijk gemaakt, en de geest heeft zulk eene behoefte aan vrijheid, dat hij, is hij er van verstoken, die palen en perken overschrijdt, welke het minst goed verdedigd zijn, op het gevaar af van te ver te gaan in zijn streven naar onafhankelijkheid."

Anders klinkt in onze eeuw slechts dán in het minnedicht een toon van opstand als tegen eene verderfelijke macht, waar, gelijk bij HEINE of ALFRED DE MUSSET, de hartstocht het hart heeft gewond of de zedelijke kracht te gronde heeft gericht.

Maar vooral het streven, den modernen mensch eigen, om zich in eene wereld, wier raadselen men niet vermag op te lossen, bevredigd te gevoelen, vindt zijne uitdrukking in de lierdichten van den lateren tijd. Sceptici, zegt een Italiaansch schrijver, zijn slechts dan waarlijk dichters, als zij het verloren geloof betreuren. Men denke slechts aan LEOPARDI. Sommigen, wier streven naar oplossing teleurgesteld is, slaken, als ALFRED DE MUSSET en Mevrouw ACKERMANN, in schoone verzen een' kreet van volslagen moedeloosheid of van opstand; anderen, als DE GÉNESTET, vinden in hun hart, bij veel dat hun ontviel, genoegzamen troost om liefelijke liederen der hoop te zingen.

www.libtool.com.cn

DERDE HOOFDSTUK.

De Dramatische Poëzij.

§ 155.

Ook de *Dramatische Poëzij* ontstond door aansluiting aan een in het volksleven bestaand gebruik, te weten aan dansuitvoeringen en vertooningen, tot verzoening der Goden bij volksrampen ingesteld, of, bij de volken, die in het bezit eener godsdienstige mythologie waren, eene soort van *mythen in handeling* uitmakend. Zulke vertooningen, waren bij alle Arische volken in zwang, maar bleven bij andere natiën van dien Stam onder het bedwang der priesters, die hoogstens aan lieden uit het volk toelieten om zich in argelooze vroolijkheid aan de plechtigheid aan te sluiten. Slechts in Griekenland, en bepaaldelijk te Athene, kon op zulk eenen bodem eene plant, als de Dramatische poëzij, opschieten. Hier was de opvoering en bekostiging van het Choor opgedragen aan aanzienlijke leeken. Trof de Choregie eenen man, die het talent en de opgewektheid bezat om de personaadjes, welke in de vertooning nevens het Choor optraden, toepasselijke woorden in den mond te leggen, zoo verleende het karakter, dat hij bekleedde, hem daartoe de vrijheid. Hoe het zij, van lieverlede konden die tusschenreden meer uitbreiding erlangen, en het getal der sprekers, hoe beperkt ook steeds, vermeerderd worden. Het volk moest te meer behagen scheppen in de vertooning, nu zij zich niet tot de overgeleverde vormen en liederen bepaalde, en er iets verrasschends werd voorgedragen. Zoo werd van lieverlede noodzakelijk gebruik, wat aanvankelijk willekeurig toevoegsel geweest was, en de Dramatische kunst was geboren. Konden

www.libtool.com.cn

gemeenlijk de Choragen, daar de rijkdom, tot die bediening gevorderd, slechts zelden met het vereischte talent kon samentreffen, niet aan den eisch om zelven een drama te leveren, voldoen, zoo zetteden zij daartoe eenen dichter aan het werk. In allen gevalle was er een nieuwe dichtvorm ontstaan, waarvan het genie zich bedienen kon om zijne diepste bespiegelingen in eene dichterlijke handeling in te kleeden en in eene openbare voorstelling den volke ten beste te geven.

§ 156.

Nergens behalve bij het Grieksche, en wel bepaaldelijk het Atheensche volk, deden zich in de oude wereld de voorwaarden op, die tot het ontstaan van het eigenlijke drama voorhanden zijn moesten. Wel treffen wij ook bij de oude Indiërs eene dramatische dichtkunst aan; doch haar ontstaan dagteekent eerst van den tijd, dat zij met de tooneelpoëzij der Grieken kennis hadden kunnen maken. Nimmer heeft, bovendien, het Indische drama de kracht en de oorspronkelijkheid van het Grieksche ontwikkeld. In Indië stond de individu nooit zoo vrij tegenover de godsdienst en de heilige handelingen, als noodig was om de mythe tot een tafereel, gelijk het Grieksche drama aanbiedt, te bearbeiden. Zoo ziet men dan ook den Indischen tooneeldichter zijne stof niet met volkomene vrijheid beheerschen. Hij spiegelt meer de wereld, zoo als zij is, of zoo als zijne godsdienstleer hem leert ze zich te verbeelden, in al hare bontheid af. In Griekenland, daarentegen, is het drama de vrije schepping van 's dichters geest. Vandaar de verdeeling in de streng gescheiden soorten van *Tragoedie* en *Comoedie*, waarvan de dichter alleen in zijnen geest de regels vond, terwijl in Indië, waar men een menigte soorten onderscheidt, geene enkele soort zich tot de eigenaardigheid ontwikkeld heeft, welke die twee verschillende soorten van het Grieksche drama vertoonen.

www.libtool.com.cn

Aanm. Dramatische vertooningen vindt men bij verscheidene volken buiten de Grieken en Indiërs, met name bij de oude Osken, de Japanners, de Chineezen, de nieuwere Perzen, de Basken en de Javanen (waar poppen in plaats van levende personen optreden). Dergelijke vertooningen echter, bij de genoemde natiën, stellen gemeenlijk slechts eene reeks van avonturen voor, waarvan hetzij vorsten der oudheid, hetzij personen uit het alledaagsche leven de helden zijn; zij trachten de historie of het leven terug te geven, maar leveren geen dichtwerk, waarin de stof dienstbaar is aan de gedachte van den auteur.

§ 157.

Hoezeer de Tragedie het karakter, dat haar kenmerkt, aan den geest des dichters dank weet, vond echter het Atheensche vernuft ook voor deze bijzondere dichtsoort eene uitwendige aanleiding in den aard der mythologische vertooning. Het genie heeft steeds, als het ware, een moederlijken bodem noodig, om een volwassen vrucht voort te brengen. Het waren Bacchische voorstellingen, waaraan zich de beginselen der tragische kunst aansloten. Dionysos nu is het zinnebeeld der individueele inspiratie, die zich tegenover de geordende priesterschap doet gelden. Vandaar menige mythe en voorzeker ook menige mythische vertooning, die den bloedigen strijd voorstelde, door Dionysos' volgelingen tegen gewijde priesterzangers en koningen gevoerd. Zoo lag het denkbeeld voor de hand om de bij zulke vertooningen aan dezen of genen spreker in den mond gelegde woorden aan den strijd te ontleenen, dien de individu met zijn onvervreemdbaar recht tegenover het recht der onverbiddelijke wereldorde en tegenover de wet van den gevestigden Staat te strijden heeft, — en hiermede was de hoofdgedachte der Tragedie gegeven. De strijd toch tusschen de taak, den individu opgelegd, en de eischen der bestaande wereldorde is de grond van het lijden der edelen onder de menschen, gelijk zulks vooral blijkt in het lot van de vertegenwoordigers der aloude heerschersgeslachten. Die Vorstengestalten stelt dus de Attische tragedie voor als voorbeelden van den jammer, aan welken de mensch

www.libtool.com.cn

is prijs gegeven, veeleer dan als toonbeelden van geluk, en als voorwerpen van medelijden in plaats van benijding. Die heerlijkheden, den toeschouwer dus voorgesteld, ontnemen hem de valsche rust, in welke de mensch voortleeft; de vertooning wekt zijne onrust en boezemt hem *vrees* in; maar, daar zij hem roert en in onverdiend *lijden* doet *deelen*, zoo leert zij hem dit lijden als edel en schoon en als het element eener goddelijke beschikking erkennen.

Ten einde het tragisch kunstwerk, eenmaal op weg om zich te vormen, te zuiverder van de inmenging der vaak wilde mythische voorstellingen te houden, wees PRATINAS aan de koddige figuren, welke onder den naam van Satyrs bij de Bacchische vertooningen behoorden, een eigen gebied nevens de Tragedie aan, en het *Drama Satyricum*, dat gemeenlijk na een bijeenbehoorend drietal Tragediën van éénen auteur werd opgevoerd, zag het aanzijn. Ook aan dit drama echter zal geene weldadige uitwerking bij den verstandigen toeschouwer ontbroken hebben. Wij bezitten in den *Cyclops* van Euripides een voorbeeld van zulk een drama satyricum: welnu, hier zien wij de Satyrs, in plaats van lustige luie halve Goden, slaven van den Cycloop geworden, en onder hen treedt Odysseus op, de edele menschheid wrekend op de gulzige, ruwe, laaghartige natuur.

§ 158.

Reeds dadelijk, tegen het einde der zesde eeuw vóór Christus, ontleende PHRYNICHUS aan de belangen, die zijnen tijd bewogen, de stof zijner tragedie. Hij schreef een stuk, *de inneming van Miletus*, welks onderwerp eene gebeurtenis was, in dien tijd zelven voorgevallen. Zoo bleef weinig over van den oorspronkelijken aard en de beteekenis der vertooning, en dergelijke voorstellingen konden licht al te sterk op den geest des volks werken, en het gevoel tot bewegingen en handelingen opwekken, met den ordelijken gang der zaken onbe-

www.libtool.com.cn

staanbaar en gevaarlijk voor het rustig beleid der regeerders. Dus mishaagde, zegt de overlevering, dat stuk van Phrynichus, en de auteur moest zijn vergrijp met eene geldsom boeten.

De banden des gezags op godsdienstig gebied waren bij alle Hellenen los geworden, bepaaldelijk in de Dorische koloniën. Sommigen had het wijsgeerig denken tot eene leer geleid, welke een' nieuwen godsdienst scheen te beloven; doch van dezen zochten velen een' nieuwen bodem in Groot Griekenland. Maar de Atheners, die aan vrije staatsinstellingen mannenmoed ontleend hadden, vonden tevens in den strijd voor de onafhankelijkheid tegen de groote Mogendheid der Perzen hun geloof aan de Goden en hunne tusschenkomst terug, en dit nieuwe geloof gaf een nieuwe kunst in, welke de tragedie tot haar voertuig gebruikte. AESCHYLUS, die mede bij Marathon gestreden had, en in Xerxes' voorbeeld de straf der Goden over ongeloof en overmoed erkende, liet zich door het dartele Hof der Syracusische tyrannen niet boeien, maar wijdde zich en zijne kunst aan zijne vaderstad. Doch door het voorbeeld van Phrynichus zag hij zich gedrongen zich te bewegen in de hoogere sferen der kunst boven de al te tastbare toepasselijkheid en de dadelijke bemoeienissen van het tegenwoordige tijdstip. Wel waren zijne treurspelen doordrongen van het leven, dat den tijd bewoog; wel bracht hij zelfs in zijne *Perzen* eene gebeurtenis van den tijd op het tooneel; maar daarbij wachtte hij zich wel in dit stuk het tooneel in Athene zelf te plaatsen; Atheners voert hij niet op; den slag van Salamis laat hij door een' bode verhalen, en Perzië was een land, ver buiten den gezichtskring der Atheners: dus had de verwijdering in plaats hier dezelfde uitwerking als in andere treurspelen de verwijdering in tijd.

Aanm. Racine maakt dezelfde opmerking in de voorrede vóór zijn *Bajazet*, in welk stuk de dichter mede zijn onderwerp aan een kortlings voorgevallen gebeurtenis ontleent. Om dezelfde reden heeft het ook niets bedenkelijks, dat Vondel in zijn *Zunghin* eene gelijktijdige gebeurtenis behandelt: immers valt die gebeurtenis in China voor.

www.libtool.com.cn

Met SOPHOCLES bereikte de tragische kunst dat punt, waarop zich uit de verschillende bestanddeelen en onder de werking van tegenovergestelde invloeden een harmonisch samenstel gevormd had. EURIPIDES maakte haar wederom dienstbaar aan de verkondiging van wijsgeerige beschouwingen. Men ziet het zijne stukken aan, dat de auteur een zedekundig stelsel heeft, hetwelk hij gaarne op de maatschappelijke betrekkingen invloed zou zien oefenen.

§ 159.

Nevens de tragische voorstellingen werden de Bacchusfeesten ook de aanleiding tot dichtwerken, op de leest der tragedie geschoeid, maar met scherts en spot tot inhoud. Daar deze dichtwerken, *comoediën* genaamd, al dadelijk een praktisch en wel bepaaldelijk staatkundig doel beoogden, zoo vonden wij hierboven de plaats om ze te vermelden.

Toen echter de komische dichters door de Staatsmacht gedwongen waren zich in hunne stukken van de bemoeiing met de staatkunde van het oogenblik te onthouden, grepen zij een waardig onderwerp aan, te weten, den triomf van het Vernuft over het Gezag: het gezag vertegenwoordigd door een' goedmoedigen ouden heer; het vernuft vertegenwoordigd door een' slaaf, die door zijnen list den door den ouden heer bedorven zoon tot de vervulling van den bestreden wensch zijner zinnelijkheid leidt. Zoo hadden deze dichters, een MENANDER en DIPHILUS, de gelegenheid om verschillende karakters uit het gezellige leven in levendige tafereelen voor te stellen, en tegelijk den mensch op de in Griekenland steeds heerschende instelling der slavernij te wreken. Door lachen verhief de komische dichter den toeschouwer boven de onwaardige toestanden en kleine ellenden van het maatschappelijk leven, om hem met een' edelen, echt menschelijken zin toe te rusten.

www.libtool.com.cn

§ 160.

Bij de Romeinen ontbrak het geenszins aan de uitwendige voorwaarden tot het ontstaan van het Drama Immers kenden zij godsdienstige feesten, waarbij door verschillende Priestercollegies gezangen gezongen werden tot verheerlijking van Goden en halve Goden, ja, van beroemd geworden mannen. Bij het begin van het jaar (met de maand Maart) stelden de Salische priesters, den God van het nieuwe jaar vertegenwoordigend, de verdrijving voor van den God van het oude jaar (Mamurius Veturius). Zelfs leest men, hoe op 't eind van Rome's vierde eeuw, ter verzoening der blijkens eene uitgebroken pest vertoornde Goden, spelen waren verordend, waartoe tooneelspelers uit Etrurie waren ontboden. Aan Fescennium, in dat zelfde Etrurie gelegen, hadden de Romeinen de *Fescennijnsche verzen*, aan Atella in Campanië de *Fabulae Atellanae* te danken. Deze en gene soort van gedichten brachten het optreden van samensprekende personen mede, en bij de Atellanae werden bepaalde vaststaande koddige karakters voorgesteld. Doch vóór de kennismaking met de Grieksche letteren was de in Rome heerschende geest te zeer op de staatkunde gericht, en tot behoud van het den Overheden dienstig ontzag, te zeer geneigd de aloude deftige zeden te handhaven, dan dat de ijdel geachte tooneelvertooningen zouden toegelaten geweest zijn.

En toen nu Livius Andronicus, een vrijgelaten Grieksch krijgsgevangene uit Tarentum, omstreeks het midden der derde eeuw vóór Christus het eerst met tooneelstukken naar Grieksch model te Rome was opgetreden, bleek het al spoedig, dat de Romeinen geene vrijheden aan de tooneeldichters gunnen zouden. Immers werd Cn. Naevius, die zich veroorloofd had in een tooneelstuk op de zelfzucht van het Geslacht der Metellussen te zinspelen en ook de Scipio's niet spaarde, deswegens met gevangenschap gestraft en ten slotte uitgebannen. Q. Ennius, die ook tragedies en comedies schreef, was voorzichtiger. M. Pacuvius (in de tweede eeuw vóór Christus) en na hem L.

www.libtool.com.cn

ACCIUS vervaardigden ook *fabulae praetextae*, waarin zij in plaats van de helden der Grieksche tragedie Romeinen deden optreden, eene verandering, welke verraadt, dat het wezen der Grieksche tragedie niet gevat werd: immers moest aldus het historisch element in die drama's zich te zeer laten gelden. Die stukken lieten dan ook de toeschouwers koel.

Maar meer belangstelling wekten de met oorspronkelijkheid en echt komische luim door T. MACCIUS PLAUTUS en CAECILIUS STATIUS in het Latijn overgebrachte comedies van Menander, Philemon en Diphilus. De vrijgelaten Carthaagsche slaaf P. TERENTIUS AFER, vriend van den jongeren Scipio Africanus en van C. Laelius, evenaarde zijnen voorganger Plautus niet in kracht, maar overtrof hem in fijnheid. Eene halve eeuw later trachtte L. AFRANIUS door *fabulae togatae* te schrijven het blijspel ook in dien zin op Romeinschen bodem over te planten, dat hij Romeinsche toestanden verdichtte; doch Menander bleef zijn voorbeeld. Ja, zelfs poogden L. POMPONIUS en NOVIUS aan de losse Atellanen een kunstmatigen vorm te geven, en beproefde C. MELISSUS, een vrijgelatene van Maecenas, eene tusschensoort tusschen *praetexta* en *togata* te vormen, die den naam van *fabula trabeata* kreeg, en waarin Romeinsche ridders de hoofdpersonen waren; doch slechts de Grieksche Comedie heeft in Rome roem behaald en den tijd verduurd. De Tragedie werd er in den tijd, dat de hoogere Standen letterkundige beschaving op prijs waren gaan stellen, eene stijlstudie van toekomstige redenaars, of eene kunstoefening van enkele vernuften, zoo als L. VARIUS en C. ASINIUS POLLIO, en later L. ANNAEUS SENECA.

§ 161.

Ook bij de Germaansche volken bestonden van ouds mythisch-symbolische voorstellingen; spelen, die den strijd tusschen de Goden Baldur en Hödur, of Odhin en Uller voorstelden, en bij de komst der lente gevierd werden, daar de zegepraal van

www.libtool.com.cn

licht en warmte over koude en duisternis dien strijd der goddelijke Machten in de natuur vertegenwoordigt. Hier en daar werden tot in de latere middeleeuwen kampspelen gevierd, waarbij de Meigraaf of Meikoning zijnen tegenstander, door verschillende benamingen, die al wat afschuwelijk is, beteekenden, aangeduid, steeds overwon. Maar de Christelijke beschaving achtte zulke vertooningen aanstootelijk en had daarvoor slechts de opvoering van Christus' lijden en van andere bijbelsche voorstellingen aan het volk aan te bieden. Hierin nu zag zich de gemeente eene stof gegeven, die geenerlei vrije behandeling toeliet: men was in de hoofdzaken aan den text der Heilige Schrift gebonden, en er bestond geene mogelijkheid, dat een oorspronkelijk vernuft zich van zulk een onderwerp meester maakte om het tot de uitdrukking eener oorspronkelijke levensbeschouwing te kneden. Zoo bleven dergelijke bijbelsche vertooningen, *Misteriën* (eene verbastering van *ministerium*) genoemd, voor de kunst onvruchtbaar. Van den anderen kant stond de geest mede niet vrij genoeg tegen de stof der ridderromans over. Men beschouwde die als geschiedenis, en niet licht kon iemand zich het recht aanmatigen om ze zoo te wijzigen en te vervormen als noodig zou geweest zijn om ze tot een beeld van oorspronkelijke gedachten te maken. Vandaar dat slechts weinige proeven van zoogenaamde *Abele spelen* voorkomen, als de *Esmoreit*, de *Gloriant* en enkele andere, die een waardig geval ernstig behandelen. Toch werd in de middeleeuwen door menigeen de roeping gevoeld om het volk in eene openbare vertooning de wereld te laten zien, zooals zij zich aan zijnen geest geopenbaard had. Daar echter de hoogere sferen der godsdienst en der vroegere volksgeschiedenis gesloten waren, en het gewone leven noch door de godsdienst, die een afgezonderd gebied uitmaakte, geheiligd, noch door de hoofsche manieren en ernstige bemoeienissen, die het deel der minder toegankelijke Grooten waren, veredeld was, zoo hadden de scenische voorstellingen van zelve een minder verheven en ernstig, integendeel, zij hadden een koddig en spotziek

www.libtool.com.cn

karakter. — Soms zag men geestelijken zelven de oefening, waartoe zij, bij de opvoering van Misteriën voor het volk of van klassieke stukken in de kloosterscholen, de gelegenheid gehad hadden, zich ten nutte maken om den volke wereldsche vertooningen te verschaffen. Van dezen aard waren in Frankrijk in de veertiende en de vijftiende eeuw de spelen (*zotternijen* en *kluchten* genoemd) van *de Broeders van de Passie*, en van de *Klerken van het Gerechtshof Basoche* te Parijs, en eindelijk van de *Kinderen zonder zorg*; te Antwerpen *de Broederschap van Sint-Leu*; te Rome de *Broederschap del Gonfalone*.

Deze gezelschappen vertoonden vaak ook misteries of passiespelen, maar zij vervulden eene te wereldsche taak om zich op den duur vergund te zien heilige stoffen op te voeren, en van den anderen kant zag de Kerk ongaarne dat het tooneel haar mededingster werd tot de taak om schoone en goede zeden in te scherpen. Te Rome, zegt het middeleeuwsche tooververhaal, was een wonderbeeld met een' gespannen boog en eene eeuwig brandende lamp en met eene eeuwig warme bron in verband; doch een geestelijke kwam en brak den boog, en het beeld was zijn vermogen kwijt. Evenzoo kortwiekte de Kerk van zelve de kunst, door haar de hoogste motieven, die zij in pacht had, te onthouden. Eerst toen de burgerij in Nederland en Noord-Frankrijk zich aan het gezag der Geestelijkheid begon te onttrekken, en men wat edelers en ernstigers voorhad op te voeren, werden *Moraliteiten* of *Spelen van zinne* geleverd, waarin verpersoonlijkte deugden en ondeugden optraden. Buiten de Kerk toch en haar gebied vond die tijd niets hoogers dan de afgetrokkene begrippen der zedekunde.

Weldra richtten de burgers in de genoemde landen *Rederijkerskamers* (*chambres de rhétorique*) op, aan de beoefening der rijmkunst gewijd. Deze Vereenigingen kweten zich ook van de taak om voor het volk tooneelvoorstellingen te geven, en bij feestelijke gelegenheden vloeiden de Rederijkers van verschillende plaatsen samen om een wedstrijd aan te gaan, waarna diegenen bekroond werden, die het schoonste drama op het

www.libtool.com.cn

opgegeven onderwerp hadden samengesteld en vertoond. Dat bij den vrijheidszin, die de stedelingen bezielde, zulke stukken menigmaal, en in de Nederlanden tegen den tijd van den opstand allermeest, van een vrijmoedige beoordeeling der maatschappelijke en staatkundige betrekkingen getuigden, het laat zich denken. Doch bij de scheiding, die er nog altijd tusschen de Kerk en de maatschappij bestond, ten gevolge waarvan juist het hoogste en het edelste aan den burgerlijken dichter was onttrokken, kon het niet anders of aan de voortbrengselen der Rederijkers moest de hoogere wijding en de echte smaak ontbreken. Hun dichtvorm was kreupel, hunne taal plat en onzuiver, hunne manier allegorisch en emblematisch, in één woord, zij verhieven zich niet noemenswaard boven het peil der zinnespelen en kluchten, zoo als elders en in vroeger tijd door de klerken gegeven waren.

§ 162.

Eerst nadat het staatkundig leven zich niet slechts binnen de muren van enkele steden, maar in den boezem van een gansch volk had geroerd; eerst sedert sommige krachtige geesten de wereld van denkbeelden, door de Kerk in bewaring gehouden, niet langer als een vreemd kapitaal ontzagen, maar ze zich tot veredeling en doordringing der profaan geachte wereld hadden toegeeigend, in één woord, sedert de dageraad der bevrijding over de Europesche menschheid was beginnen aan te lichten, kon er eene echt dramatische poëzij ontstaan. Het eerst openbaarde zij zich in Spanje en in Engeland. In het eerste dezer twee Rijken zag de man van genie zich tot hooge gedachten uitgelokt door de wereldomvattende taak, welke hij zijn land zich sedert de zestiende eeuw zag voorstellen en de handhaving der Kerk door de wereldlijke macht, zooals de Spaansche Koning ze in praktijk bracht, was wel tegen de vrijheid gekant, maar aanvankelijk was daarmede de voor de letteren heillooze scheiding van gewijd en profaan feitelijk op-

www.libtool.com.cn

geheven. In Engeland, waar de opgekomen Hervorming den leek veroorloofde een' vrijen blik op al wat den godsdienst betrof, te slaan, openbaarde zich tevens de groote roeping, waaraan de natie eenmaal zou beantwoorden, reeds aan het voorgevoel der groote geesten. Engeland zag in Spanje hare tegenstandster, maar tevens hare mededingster en de zuster van uiteenloopenden aard, met welke zij het wereldgebied zou hebben te deelen.

Vandaar de verrijzing der dramatische poëzij tegen het eind der zestiende eeuw in Spanje en in Engeland, ginds aan den naam van LOPE DE VEGA, hier aan dien van SHAKESPEARE verbonden.

In den persoon van Lope de Vega waren de elementen, die in de middeleeuwen in voortdurenden strijd nevens elkander bestaan hadden, verzoend en vereenigd. Hij, de priester en *familiaris* der Inquisitie, was van oorsprong een losse knaap, die eenmaal de school was ontloopen, en bleef zijn geheele leven lang, met een open zin voor de wereld, een vurig beoefenaar der wereldsche kunst. Hij vervaardigde *misteriën* (*autos sacramentales*) en wereldsche stukken te gelijk. Alle genres waren zijne gading. Pastorale dramas en Allegoriën zelfs versmaadde hij niet. Hij was de lieveling van alle partijen, toegejuicht en aangebeden, terwijl zijn mededinger ook in het tooneeldicht, CERVANTES, die een bedenkelijker oog op de tijden sloeg, aan allerlei vernedering bloot stond. Maar zijne kracht en de grond van zijnen roem zijn hierin te zoeken, dat al wat hij aangrijpt, aan de voormalige bekrompenheid is ontheven, en dat, hetzij de legende of de roman, de historie of de samenleving hem de stoffe bieden, het menschelijke leven zich bij hem noch in het beperkte licht der kerkelijke dogmen, noch in den valschen glans der romantische poëzij, noch ontsierd door den gemeenen spot der dorperheid, maar waarlijk dichterlijk verklaard voordoet.

Shakespeare gevoelde zich al vroeg dichter, en bezigde alzoo van zelf den poëtischen vorm zijns tijds, dat is de bloemrijke

www.libtool.com.cn

gefigureerde taal der pastoraal poëzij. Maar weldra werd de dichtkunst hem meer dan een vernuftig spel, en hij stortte zich uit in drama's in welke hij aan de geschiedenis van zijn land, aan verstrooide verhalen of aan zijn eigen ervaring zulke beelden van het menschelijk leven, het lijden en handelen van de Grooten der aarde, zoowel als van den geringsten sterveling ontleende, dat de toeschouwer zich daardoor de wereld en de mensch zoo te aanschouwen gegeven zag, als met den hoogsten eisch van het drama overeenkomstig is.

Het is waar Shakespeare's tooneeldichten laten zich evenmin als die van Lope de Vega, tot eene der beide soorten van het Grieksche drama (tragedie of comedie) terugbrengen, evenmin als zij aan de wet der Aristotelische eenheden beantwoorden: de stof toch is bij hem niet zoo volkomen, als bij de Grieken, het voortbrengsel eener gedachte, of ten minste niet evenzeer aan eene gedachte dienstbaar; maar de historische stof, dus voorgesteld als Shakespeare zulks vermag, openbaart wel niet de gedachte eens dichters, maar doet de gedachte Gods die aan de schepping en de schepselen ten grondslag ligt, raden en voelen. Shakespeare, hoezeer het in Engeland ten zijnen tijde niet aan tooneeldichters heeft ontbroken, staat in zijne grootheid nagenoeg alleen, meer dan Lope de Vega in Spanje. Dadelijk onderscheidde hij zich van de ruwheid van toon en de ijselijkheid van den inhoud der stukken van eenen MARLOWE, die hij op het tooneel heerschende vond, en, had Lope in CALDERON DE LA BARCA eenen hem waardigen opvolger, Shakespeare bleef in zijn land niet alleen ongeëvenaard, maar zelfs langen tijd niet naar waarde geschat. Eerst de volle macht der degelijke aesthetische en philologische studiën der negentiende eeuw is er toe noodig geweest om het genie van Shakespeare in al zijne heerlijkheid te leeren erkennen. — Ware het theater in Engeland meer het voorwerp van de belangstelling der beschaafde hoogere kringen, en minder de toevlucht van losbandige soms geniale auteurs geweest, Shakespeare zou er zoo lang niet miskend geweest zijn.

www.libtool.com.cn

Wat Calderon aangaat, in hem schijnt het, komt het eigenaardig Spaansche karakter meer voor den dag, dan zich met het algemeen menschelijk standpunt van den dichter in den hoogsten zin verdraagt. Ook hadden zich in zijnen tijd het uitsluitende van den toenmaligen Spaanschen geest en de Spaansche praktijken alreede doen gelden: zuiver geloof en zuiver bloed tegenover ketters en bastaardrassen was de gebiedende eisch, die vervuld moest zijn, zou de Spanjaard zijne eer verzekerd zien. Deze geest straalt in Calderons stukken door, en wat zijnen stijl betreft, Goethe zegt van hem, dat hij op de grens der overbeschaving staat en dat hij ons overgehaalden wijngeest toedient. Ook heeft zijn voorbeeld eene soort van stukken doen ontstaan, die het toppunt der ongerijmdheid bereiken, te weten die van SALVO en OCAMPO.

§ 163.

In Spanje en, bij alle verschil in geloof, zelfs in Engeland, deed zich tegen het eind der 16de eeuw een gemeenschappelijk streven bij de geheele natie gelden, meer dan in Frankrijk, waar eerst de regeering van Hendrik IV en welhaast het bewind van Richelieu meer eenheid in het streven der natie bracht. Maar toen hadden de Franschen hunne theaterkunst uit de tweede hand. Zij ging bij hen gepaard met de studie der Ouden. Zoo, aan de tucht der schoolsche regelen onderworpen, als zij daardoor van zelve worden moest, was zij den heerschzuchtigen Kardinaal aannemelijk. De vrije, hooghartige taal van den dichter, die geene regelen vraagde dan van zijne ingeving, zou hem voorgekomen zijn een gevaar voor den Staat mede te brengen. Fontenelle zegt, dat, toen CORNEILLE zijne intrede deed op het tooneel met de *Cid*, naar een Spaansch model vervaardigd en dus van groote woorden en hooge gevoelens vervuld, Richelieu zoo ontsteld was, alsof hij de Spanjaarden voor de poorten van Parijs had gezien. Doch weldra was er voor den naijverigsten Rijksgebieder geene reden meer om zich over de tooneelpoëzij te verontrusten. Corneille ging

www.libtool.com.cn

bij de Ouden ter school. Hij koos tot zijn onderwerp feiten uit de historie van oude tijden en ver afgelegen volken. Deze leverde hem, als het ware, eene thesis, welke hij in eene dramatische handeling ontwikkelde. Daar hij zich in een vroegeren kunstvorm eene wet gesteld achtte, zoo moest hij met angstige nauwgezetheid opsporen, hoedanig de regelen waren, hem door zijne modellen voorgeschreven, opdat hij er geene overtreden mocht. Vandaar bij de Franschen de strenge scheiding tusschen treurspel en blijspel, iets waarover Lope de Vega en Shakespeare zich niet bekommerd hadden. Vandaar voorts de strenge eisch der drie Aristotelische eenheden, aan welken de Fransche tooneeldichters zich eenigzins slaafsch onderwierpen. Door den Griekschen kunstrechter was die wet afgeleid uit den vorm, welke het werk der dramatische dichters zijner natie noodwendig had aangenomen. Bij dezen was de eenheid van plaats en tijd, gelijk die van de handeling, een bewijs van de vrijheid hunner schepping; door den dwang van het feit lieten zij zich niet verleiden om de bijzonderheden, die in de werkelijkheid uiteenlagen, in die verscheidenheid van plaats en tijd te volgen; neen! zij trokken alles zoo veel mogelijk in één moment te zamen, omdat hun gedicht slechts eene gedachte omkleedde, en het feit, als zoodanig, voor hen geene waarde had. Maar de Fransche tooneeldichters, die zoo vrij over hunne historische stof niet beschikten, zagen zich te dikwijls door de wet der eenheden in het nauw gebracht, te meer, daar zij zich strenger, dan de Grieken zelven, aan de verplichting om de eenheid van plaats en tijd in acht te nemen, gebonden rekenden.

Vóór Corneille's optreden heerschte in Frankrijk ook in de tooneelkunst de gemanierde taal van de pastorale poëzij. Maar Mairet vormt met enkele anderen den overgang tot de tooneelpoëzij van Corneille. Na zijn pastoraal drama *Sylvie* begon Mairet de wet der eenheden in acht te nemen, zich tegen de pastorale poëzij en de vermenging van treur- en blijspel te verklaren. In 1629 verscheen zijn *Sophonisbe*.

Maar was Corneille ten slotte alleenheerscher op het gebied

www.libtool.com.cn

der tragedie, RACINE verwierf zich reeds gedurende Corneille's leven een' verdienden roem door eene oorspronkelijke kunst, al had ook Corneille van hem, bij al den lof, dien hij hem voor het overige toezwaaide, verklaard, dat hij voor de dramatische poëzij niet geschikt was.

Bij Corneille was de toestand, waarin de held van het drama geplaatst is, bij Racine, daarentegen, het karakter der personen de hoofdzaak. Bevoegde rechters, als St. Evremond en Mevrouw de Sévigné, kozen in den strijd voor Corneille tegen Racine partij; maar de laatste won het pleit bij allen, die er behagen in schepten den strijd van het door hartstocht, vooral door de liefde bewogen menschelijk gemoed met diepe waarheid en in edele taal, van allen Spaanschen praal en Italiaansche gemanierdheid ontdaan, voorgesteld te zien. Racine's treurspelen geven, meer dan die van Corneille, de ontwikkeling van een tragischen strijd. Deze dichter brengt wat hij gevoeld en geleden heeft, op het tooneel, maar hij weet dat hij schreit onder het oog van Caesar, met andere woorden, de hartstocht is bij hem aan de wet der welvoegelijkheid onderworpen, zoo als het betaamde, waar zijne stukken onder het oog van den grooten Koning en van zijn Hof moesten komen. Die tucht is voor den dichter niet onvoordeelig geweest, en eindelijk, toen hij zich reeds aan de ijdele wereld en aan het tooneel onttrokken had, is hij, in zulk eene school gevormd, in staat geweest om in zijne *Athalie* een drama te leveren van eene zuiverheid van gevoel en van eene harmonie van taal, zoo groot als weinig menschelijke voortbrengselen immer bereikt hebben.

VOLTAIRE (in de volgende eeuw) schreef treurspelen, maar hoe zou hij een waar treurspeldichter hebben kunnen zijn? Immers was hem de strijd in de wereld zelve geen ernst. Zonder twijfel was er eene partij, die hij voorstond; maar het daartegenovergestelde streven was in zijn oog niets dan de vrucht van domheid en dwaasheid, met geen wapen krachtdadiger te bestrijden, dan met dat van den spot, hetwelk hem zoo uitnemend ten dienste stond. Wat onder den naam van

www.libtool.com.cn

treurspelen uit zijne handen kwam, waren derhalve min of meer gelukkige oefeningen in een gegeven kunstvorm. Hij nam toon en taal van Racine over, niet omdat hij gevoelde als deze, maar omdat zulks de heerschende manier in de tragedie was, en in Engeland met Shakespeare bekend geworden, vond hij in dezen dichter eene rijke bron, waaruit hij putten kon om voor het tooneel wat treffends en nieuws te leveren. Werkelijk heeft hij op dit gebied in dit opzicht wat nieuws geleverd, dat zijne stukken eene proeve geven van het historisch drama, dat Shakespeare als meester behandelt. Bij Corneille en Racine is de historie slechts de lijst waar het algemeen menschelijke in gevat is; bij Voltaire heeft het historisch gegevene eene eigen beteekenis. Had Voltaire dus veel aan dezen Engelschen dichter te danken, later toen dit genie licht al te goed voor den roem van zijns navolgers oorspronkelijkheid in Frankrijk bekend zou geworden zijn, ontzag hij zich niet van den „afschuwelijken Shakespeare" te spreken en hem een' hansworst te noemen. — Niettemin heeft Voltaire met eene bedrevenheid, die meer heeft van de kunst van een bekwaam acteur, dan van die van den echten treurspeldichter, de toehoorders door meer dan een zijner stukken verrukt en geroerd. La Harpe zegt van zijne *Zaïre*, dat dit stuk de roerendste tragedie is, die er bestaat, en dat nimmer tragischer gedicht geleverd is: werkelijk smolt het publiek bij sommige passages van dat stuk in tranen. Waar de auteur verklaart, dat *die* stukken de beste zijn, welke het meest doen schreien, spreekt hij minder naar waarheid, dan tot lof van zijne eigen *Zaïre*.

§ 164.

Aan de scheiding tusschen treur- en blijspel, op het voorbeeld der Grieken op nieuw toegepast door den goeden smaak en de bepaaldheid der bedoeling van den dichter, heeft Frankrijk en de gansche beschaafde wereld den blijspeldichter MOLIÈRE te danken. Was Voltaire het treurspel geen ernst, dezen

www.libtool.com.cn

grooten dichter uit den tijd van Lodewijk XIV was het blijspel ernst. Ook hij heeft, als zijn landgenoot Rabelais den regel in praktijk gebracht: het is beter met lachen dan met tranen te schrijven. Wat hij als een bevallig spel op het tooneel vertoont, is vaak de vrucht zijner bitterste ervaring. En zijn komische spot treft nooit anders, dan wat die geeselroede verdient: den valschen toon der groote wereld, die de ware zedelijkheid en de ware menschelijkheid uitsluit; de snoode huichelarij, die de echte godsdienst in de waagschaal stelt; de sombere deugd, die de samenleving ontvlucht, — om van zoo menige andere ondeugd niet te spreken, door Molière ten toon gesteld. Te voren had het gemis aan achting voor den mensch blijspeldichters, als JODELET, hunne kracht doen zoeken in het prijsgeven van verachtelijke personaadjes aan den lachlust van weinig kiesche toeschouwers. Doch Molière's hart deed hem den mensch met zijne menschelijke gebreken met een menschelijk oog aanzien. En dat alles deed hij in eene taal van eene oorspronkelijkheid, van eene natuurlijkheid en nauwkeurigheid, met een verstand van de eischen der dramatische poëzij en met eene kennis van het tooneel, zoo groot, dat hij de bewondering van al wie letterkundige verdiensten weet te waardeeren en het schoone en goede op prijs te stellen, heeft blijven verwerven. Van den gunstigsten invloed moest de omstandigheid zijn, dat Molière's stukken voor een gehoor bestemd waren, dat geen gemeene kluchten zou geduld hebben. Voltaire zegt te recht, dat men voor de edelste dames van het Hof, die zich edel uitdrukken, ook niet anders dan edel spreken moet. En het ontzag, dat zijn Gehoor eischte, belemmerde zijne vrijheid niet te zeer: immers moest de Koning in zijne onschendbaarheid en verhevenheid boven al zijne onderdanen zich veeleer gestreeld dan gekwetst gevoelen door den spot, die de hoogten beneden hem trof.

Na Molière levert het Fransche Blijspel eene tot aan de Omwenteling toe onafgebroken reeks van dramas, die men, met eene uitdrukking aan de schilderkunst ontleend, *genrestukken* zou kunnen noemen, en welke, deze met meer,

www.libtool.com.cn

gene met minder goeden uitslag, al de gedaanteveranderingen der Fransche maatschappij teruggeven. Dat deze tooneelstukken over het algemeen zedelijk, en aanvankelijk veeleer tegen dan voor de nieuwe richting van Montesquieu en Voltaire gestemd zijn, is aan het gezag van hun voorbeeld, Molière, te danken. DESTOUCHES gaf in de personen zijner stukken meer vertegenwoordigers van zekere dwaasheden of gebreken, dan individu's, zoo als Molière's personen zijn, en daar het zedelijk doel bij hem den voorrang had boven de argelooze komische werking, zoo baande hij den weg tot het roerend blijspel. DELISLE gebruikte in zijn *Arlequin sauvage* dezen persoon als zedemeester en als censor der maatschappij en hare wetten. Dit stuk en het andere stuk van Delisle, *Timon le Misanthrope*, zijn de eerste, waarin de kritiek tegen de maatschappelijke orde wordt vernomen, welke de Omwenteling ten gevolge heeft gehad.

In den tijd vóór de uitbarsting dier Omwenteling, toen de natuurlijke aandoeningen van den mensch vergood werden, vielen SEDAINE'S tooneelstukken in den smaak, en met de dreigende ontbinding der maatschappelijke orde viel de reactie tegen de praktijk van Racine en Molière samen, en vernieuwden Baron GRIMM en DIDEROT de theorie, welke voorschreef op het tooneel veeleer *toestanden* dan karakters te vertoonen. De laatste leverde zelf roerende blijspelen (*le fils naturel*, en *le père de famille*). In de bij al hunne bevallige buigzaamheid muitzuchtige karakters, die BEAUMARCHAIS op het tooneel brengt, neemt men, als het ware, reeds een voorspel der Omwenteling zelve waar. Van de opvoering van Beaumarchais' *Huwelijk van Figaro* moet Lodewijk XVI gezegd hebben: „nadat men zulk een stuk heeft laten spelen, schiet er niets over, dan de Bastille omver te werpen." — Gedurende de regeering van den eersten Napoleon was geen andere tooneelkunst te wachten, dan die, met eenigszins ruimer keus van onderwerpen, zich aan de klassieke regelen van vroeger trachtte te houden, hoezeer het genre van het klassieke drama van Corneille en Racine, nu het stukken leverde als die van een' CHÂTEAUBRUN, niets

www.libtool.com.cn

beters scheen te verdienen, dan verlaten te worden. De ongebreidelde geest van VICTOR HUGO wierp de banden van de klassieke tooneelkunst van zich: hij wilde een drama, aan dat van Shakespeare gelijk. Doch om dit zijn voorbeeld te evenaren, is zijn geest bij al zijne diepte en hooge vlucht niet eenvoudig genoeg; hij is te zeer met eigen denkbeelden ingenomen, die hij aan de personen zijner tooneelstukken in weidsche woorden in den mond legt. Met zijne historische stukken wil Victor Hugo zelf triomfeeren; met die van Shakespeare zwijgt de eigen wijsheid van den auteur en triomfeert de goddelijke Idée der Geschiedenis.

Na de geestige, vroolijke en onschuldige *vaudevilles* van EUGÈNE SCRIBE, en nevens eene niet kwalijk geslaagde poging om het klassieke drama tegenover het romantische van Hugo te vernieuwen, hebben de tooneeldichters in Frankrijk zedenstudiën geleverd, waarbij zij deels den hartstocht ontleedden, deels de aanstootelijke ondeugden of de belachlijke gebreken der tegenwoordige maatschappij schilderden, en, als het ware, de heldinnen van Balzac op het tooneel brachten. Daartoe zag zich het tooneel bijna bepaald in een tijd, dat het tweede Keizerrijk kwalijk de zonden dergenen, die bij het heerschend staatkundig stelsel baat vonden, op het tooneel voorgesteld zou hebben kunnen dulden. — Niet allen evenwel verdienen de blaam van de goede zeden te kwetsen, waar zij voorgeven de kwade zeden te schandvlekken. Hier moet de naam van EMILE AUGIER met onderscheiding genoemd worden.

§ 165.

Niet alleen het pastorale drama (zie boven § 139) bloeide in het Italië der zestiende eeuw, ook het klassieke treur- en blijspel nam er toen een' aanvang. In dien tijd schreef TRISSINO een treurspel *Sofronisba*, op de leest van Seneca geschoeid, in welk spoor hij door GIOVANNI RUCELLAI met zijn *Oreste* en zijne *Rosmunda* (waarvan het onderwerp aan de tijden der

www.libtool.com.cn

Langobarden ontleend is) gevolgd werd. Het blijspel, begonnen met vertalingen en navolgingen van Plautus en Terentius, in de zoogenaamde *Accademie* opgevoerd, sloeg weldra bij de losse zeden, die tot in den kring van het Vatikaan toe heerschten, in het ontuchtige over. Zoo schreef de kardinaal BIBBIENA eene der toen geliefdste comedies, de *Calandra*, die de Paus in het Vatikaan deed opvoeren, in weerwil van de vele dubbelzinnigheden, waartoe het onderwerp, verwant met dat van de *Menaechmi* van Plautus, aanleiding gaf. Niet minder bedenkelijk voor de goede zeden is de *Mandragola* van MACCHIAVELLI. In denzelfden smaak zijn ARIOSTO's *Lena*, LUDOVICO DOLCE's *Ragazzo* en de blijspelen van ARETINO, den zedeloosten en stoutsten der menschen, die niettemin met de edelsten verkeerde en bij Koningen en Pausen ontzien werd, ja, den bijnaam van *il divino* bekwam: hij is de auteur van het stuk, dat ten onzent in den tijd van Brederoô onder den titel van de *Schijnheiligh* vertaald is.

Nevens zulke stukken leefden in Italië de zoogenaamde *Commedie dell' arte*, waarin, als waren zij eene voortzetting der aloude Atellanen, staande hoofdrollen, als van *Pantalon* en *Arlequin*, die grootendeels hunne rol improviseerden, voorkwamen. Deze stukken verdreef GOLDONI van het tooneel: Italië, zegt Voltaire, werd door Goldoni uit de handen van Arlequin gered. Deze dichter gevoelde een' onwederstaanbaren aandrang om voor het tooneel te schrijven, zoodat hij zich, hoezeer eervolle betrekkingen voor hem geopend waren, herhaaldelijk als tooneeldichter aan reizende troepen aansloot. Zoo kwam hij ook te Parijs, waar sedert geruimen tijd Italiaansche acteurs voorstellingen gaven, en hij, taalmeester van de dochters van Lodewijk XV geworden, ook blijspelen in de Fransche taal geschreven heeft, onder anderen *le bourru bienfaisant*. Zijn tegenstander CARLO GOZZI bezigde de personaadjes van de *Commedia dell' arte* om Goldoni's stukken te parodieeren, en voegde daar allerlei tooververtooningen, gedaanteverwisselingen en anderen toestel aan toe, hetgeen zoozeer in den smaak

www.libtool.com.cn

viel, en hem zulk een' naam deed verwerven, dat zelfs een Schlegel hem den eersten dramatischen dichter na Shakespeare genoemd heeft.

Het jongere Italië is ernstiger, getuigen de historische drama's van MANZONI, als *de Graaf van Carmagnola* en *Adelchi* (of de ondergang van het Rijk der Langobarden). Deze stukken openden eene nieuwe school met de dichters CARLO MARENCO, TEDALDO FORES, SILVIO PELLICO, ROSINI en anderen.

§ 166.

Het was niet anders mogelijk, of de gebeurtenissen in het eind der zestiende eeuw op het gebied van Staat en Kerk moesten haren invloed uitoefenen op de Dichtgenootschappen in de Hollandsche steden. Te Amsterdam zetten zich veel Vlamingen en Brabanders neder, die hunne dichtliefhebberij medebrachten. Zoo deed zich in de Kamer *in Liefde bloeiende* de richting gelden dergenen, die, bij allen ijver voor de streng Calvinistische leer, in de verzoeking kwamen om het oor te leenen aan voorspiegelingen van de zijde des vijands, welke verdrag met de Zuidelijke Provinciën en voor de uitgewekenen Vlamingen en Brabanders terugkeer in hunne haardsteden als mogelijk deden voorkomen. Vandaar dat ook openbare of verborgen Katholieken zich in die Kamer niet misplaatst gevoelden. Aan de denkbeelden dezer richting nu stond de staatkunde der Staten van Holland met den Landsadvokaat Oldenbarnevelt in den weg. Geen wonder dat die leden der Kamer, welke de staatkunde van Oldenbarnevelt toegedaan waren, op den duur niet met vrede in die Kamer konden verkeeren. Dus ontstond er in het jaar dat de staatkundige verdeeldheid ten top gestegen was (1617), eene scheuring onder de leden. De voorstanders van Oldenbarnevelts richting vormden onder voorgang van Dr. SAMUEL COSTER eene nieuwe vereeniging onder den aan Italië ontleenden naam van *Academie*. Van hen, die zich met Coster afscheidden, waren de jonge VONDEL en BRE-

www.libtool.com.cn

DEROÔ de voornaamsten. De staatkundige denkbeelden dezer afgescheidenen gingen met zekere beginselen op letterkundig gebied gepaard. Zij voerden de navolging der klassieke modellen in het schild. Het voorbeeld van den treurspeldichter Seneca, door Scaliger en Heinsius aangeprezen, achtten zij voor hunne proeven in de tragische dichtkunst verplichtend, en eene verkeerde beoordeeling van de antieke comedie, met name van Aristophanes, bracht hen in den waan, dat aan het blijspel de lage taal en de platheid van het gemeene volk voegde; dat, zoo als Jan Vos het uitdrukt, de klucht moet zijn als 't grauw, dat onbepaald van praat is. — De in de oude Kamer achtergeblevenen, waaronder RODENBURG en KRUL, daarentegen, hielden zich aan eene poëzij, die men, in tegenstelling van de klassieke, de *romantische* genoemd heeft, en die hare modellen aan Spanje en Italië ontleende.

Toen die partijen binnen Amsterdam, na den val van Oldenbarnevelt en onder het krachtig beleid der Stadsregeering, voor een goed deel hare beteekenis hadden verloren; toen Vondel zelf voor den droom gewonnen was van eene vereeniging der verdeelde Provinciën van Zuid en Noord, en het Katholicisme omhelsd had, was de grond der verdeeldheid tusschen de twee Dichtgenootschappen vervallen, en van Overheidswege konden zij hereenigd worden, gelijk in 1632 geschiedde.

In eenen tijd, dat de dramatische poëzij haar recht van bestaan aan het doel om het volk te leeren, meende te moeten ontleenen, en den ernstigen en niet ongeleerden dichter de opvolging van de regelen der kunst ten plicht gesteld was, bleef Vondel in zijne tooneelpoëzij de overlevering der klassieke kunst, zoo als zij door de geleerden begrepen werd, getrouw, en zij, die het blijspel beoefenden, brachten, bij de opvatting, die eenmaal veld had gewonnen, naar het voorbeeld der middeleeuwsche *Sotternien*, tooneelen uit het leven, in de taal van het gemeen, van de straat in den Schouwburg over, niet beseffende, dat de dichter het orgaan der zuivering van den

www.libtool.com.cn

hartstocht en van het gemeene behoort te zijn, en dat hij, zoo hij de werkelijkheid, niet door zijne gedachte herboren en gezuiverd, teruggeeft, schennis pleegt aan het leven en de kunst beide. Vondels geest was te edel, dan dat hij het van zich zou hebben kunnen verkrijgen blijspelen van dien stempel te vervaardigen. Wel stortte hij somwijlen, in de hitte van den strijd, in schimpliederen met platte bewoordingen zijne gal uit; maar waar hij zich aan eenen ernstigen arbeid zette, lieten de achting voor een eerbaar publiek en de eisch der kunst zich te duidelijk bij hem gelden om het eenen Brederoô na te doen. Vandaar ook dat toen hij, evenals Coster vóór hem, zijne staatkundige richting op het tooneel wilde bepleiten, en hij in zijnen *Palamedes* wraak nam op de richting, die Oldenbarnevelt op het schavot had gebracht, hij den vorm der comedie niet koos, die zich daartoe te zeer verlaagd had, maar de zaak ernstig in een treurspel behandelde. Voor het overige stelde Vondel zich in zijne tooneelpoëzij geen ander doel, dan eenig aandoenlijk geval, waarin zich een held of heldin geplaatst had gezien, dramatisch voor te stellen. Maar Huyghens was onkiesch genoeg, en Hooft, die trouwens ook klassieke treurspelen met een vaderlandsch onderwerp geleverd heeft, achtte het niet beneden zich, elk een blijspel in den gemeenen trant te leveren. Asselijn en Bernagie zetten den toon en den stijl van Brederoô's comedie voort. Maar tegen het midden der zeventiende eeuw werd er een man van vernuft gevonden, die, daar hij bij het ontstaan der verdeeldheid tusschen Coster en de oude Kamer nog een kind was, zonder erg een paar tooneelstukken vervaardigde, waarbij hij zich door geene klassieke tooneelwetten gebonden achtte. De *Aran en Titus* en de *Medea* van Jan Vos lokten door het gruwelijke der vertooning het publiek meer aan, dan de ernstige stukken van Vondel: zelfs een geleerde als Barlaeus juichte den Aran en Titus toe: volgens hem had de gansche Oudheid geen tragischer tragedie aan te wijzen; slechts was, voegde hij er bij, het stuk een weinig al te tragisch. Vos bleek ook daardoor

www.libtool.com.cn

een min edelen geest en min hooge gedachte van de kunst te hebben, dat hij een blijspel als *Oene* heeft kunnen voortbrengen. In zijne hoedanigheid van regent van den Schouwburg heeft Vos het publiek mede weten te boeien door decoraties, tableaux, kunst- en vliegwerk en allerlei vertooningen, van de openbare straat op het tooneel herhaald.

Tegen het eind der zeventiende eeuw werd het Genootschap *Nil volentibus arduum* gesticht, hetwelk de navolging der Fransche klassieke tooneelkunst aanbeval, en dus, zonder de zich meer aan de Grieken en Latijnen aansluitende tooneelpoëzij van Vondel nagevolgd te willen zien, de stoutheid van de treurspelen van Vos en van een' *Trazil* van Antonides van der Goes, en de platheid der comedieschrijvers streng veroordeelde. — Van nu aan werden de voorschriften van Andries Pels, in zijn *Gebruik en Misbruik der tooneelkunst*, min of meer angstvallig gevolgd. Zelfs Langendijk, hoezeer hij zijne vrijheid tegen *Nil volentibus arduum* handhaafde, maakte fatsoendelijker blijspelen in regelmatiger verzen. Slechts wie zich zelven genoeg gezag mocht toekennen, als een Huydecoper, durfde nog een gunstig oordeel over Jan Vos' tragische stukken vellen, en waar een dichter zelfstandig genoeg was om zich aan zijne goede natuur te laten gaan, schreef de zoodanige, als een O. Zw. van Haren met zijn *Pietje en Agnietje* of *de doos van Pandora*, eene luimige schets. Voor het overige was Voltaire vooral de meester, die men volgde. O. Zw. v. Haren zelf achtte zijne tragedies onovertrefbaar, en was Voltaire zedenpreêker op het tooneel geweest, onze dichters, als Nomsz, Mevrouw van Winter, Klijn, Wiselius, brachtten bij vaderlandsche onderwerpen de leer eener laatdunkende deugd en eene pralende vaderlandsliefde op het tooneel.

Feith's gezichtskring is weder ruimer; doch in zijne stukken verraadt zich de sentimentaliteit van zijnen tijd.

Ook Bilderdijk heeft treurspelen gemaakt met vaderlandsche personen tot helden; doch hoe zou men van hem bij de eenzijdigheid zijner zienswijze hebben mogen verwachten, dat hij

www.libtool.com.cn

het treurspel tot een hooger standpunt zou hebben opgevoerd? Zijne treurspelen zijn almede niet veel meer dan gedramatiseerde gebeurtenissen of historische intriguestukken: „ik zelf, zegt Bilderdijk, heb met die soort van dichtkunst zoo veel niet op."

§ 167.

In Duitschland na de middeleeuwen waren zij, die het beleid der maatschappij in handen hadden, zoo als gemeenlijk het geval is, te vreemd van letterkundige oefening, en zij, die letterkundig gevormd waren, achtten te zeer, dat zij de algemeene wereldsche zaken aan de hooge Overheden dienden over te laten, dan dat er een oorspronkelijk tooneelspel zou hebben kunnen ontstaan. Immers beschouwt de auteur van zulk een drama, gelijk een Shakespeare, de samenleving en den Staat, ja, de geheele natuurlijke en zedelijke wereld als zijn rechtsgebied. Zoo was de dramatische poëzij in Duitschland aanvankelijk navolging van Italiaansche en Hollandsche nevens Fransche, en weldra uitsluitend van Fransche voorbeelden. In de eerste helft der achttiende eeuw beijverde GOTTSCHED zich de dramatische poëzij te hervormen. Voor de tragedie kon hij zich kwalijk aan het bestaande aansluiten. In de oude, gewoonlijk met den naam van *Hoofd- en Staatsacties* aangeduide ernstige stukken, aanvankelijk even winderig als de drama's van LOHENSTEIN, was al meer en meer het komisch element met de personaadjes van *Hansworst* en *Arlekijn* op den voorgrond getreden, en Gottsched oordeelde dat zij geheel afgeschaft en de modellen der Franschen onvoorwaardelijk nagevolgd moesten worden. Maar voor de comedie meende hij den bestaanden toestand eenigermate te kunnen handhaven. Hier heerschte vóór zijne bemoeiingen de smaak van het Italiaansche theater, naar den vorm, die het bij de schouwspelertroepen van die natie te Parijs had aangenomen. De vertalingen en bearbeidingen der in het *théatre Italien* te Parijs

www.libtool.com.cn

gegeven Fransche stukken vormden een voornaam bestanddeel van den voorraad der toenmalige Duitsche blijspelen. Onder anderen kwam dus LE GRAND's *le roi de Cocaigne* naar Duitschland, welk stuk door A. W. Schlegel zoo uitbundig geroemd werd, bearbeid onder den titel van *der König im Schlaraffenland.* De verzameling onder den titel *théatre de la foire* leverde aan Duitschland het blijspel *die verkehrte Welt* van J. U. KÖNIG.

Ook aan Holland ontleende men, even als in de zeventiende eeuw, toen de kluchten van het Amsterdamsche tooneel zeer in den smaak vielen, ook later vele stukken. In 1720 verschenen LANGENDIJK's *Quincampoix* en daarna zijn *Don Quichot of de bruiloft van Camacho* in vertalingen op het Duitsche tooneel.

GOTTSCHED nu wilde den Arlekijn, die met de Italiaansche stukken uit Frankrijk naar Duitschland was overgekomen, verbannen hebben: hij slaagde daarin voor een goed deel, en KOCH, acteur bij den tooneelistentroep van NEUBER, was degeen, die zich de verdienste verworven heeft van er veel aan toegebracht te hebben, dat het hoogere blijspel in Duitschland ingevoerd werd. Zoo dus Molière aldaar bekend werd, Gottsched gaf echter aan DESTOUCHES de voorkeur, en weldra begon, ook met de vertaling van VOLTAIRE's *enfant prodigue*, het roerende blijspel in Duitschland burgerrecht te krijgen.

Tegen de heerschappij van den Franschen smaak in den Duitschen schouwburg verhief LESSING zijne stem. Evenwel was hij met de Zwitsers BODMER en BREITINGER, die met de helden van den Duitschen voortijd dweepten, evenmin als met Gottsched ingenomen. Waarheid wilde hij op het tooneel, dat is, de voorstelling van den mensch, zoo als hij steeds is, optredend in den tijd en de maatschappelijke betrekkingen van den tegenwoordigen tijd. Hij zelf leverde een wijsgeerig en een burgerlijk tragisch tooneelstuk benevens een blijspel, die als modellen van het door hem aangeprezen genre kunnen beschouwd worden. Zijn ideaal van een burgerlijk drama werd

www.libtool.com.cn

door een meesterstuk van GOETHE, ik bedoel de tooneelen van den *Faust*, waar *Gretchen* optreedt, verwezenlijkt, maar voorts zijn voorbeeld in dit genre door IFFLAND en VON KOTZEBUE maar al te zeer nagevolgd. Men verloor uit het oog, dat de dramatische poëzij, die door een hoogen geest ingegeven behoort te zijn, van zelf een' toon aanslaat, boven het alledaagsche verheven, en in dit opzicht konden de Franschen, zelfs een Voltaire, iets beters te zien geven. Vandaar dat, terwijl SCHILLER Racine's *Phèdre* vertaald had, Goethe zelfs Voltaire's *Mahomet* op het tooneel van Weimar bracht.

De denkbeelden eener gansche vernieuwing der maatschappelijke orde intusschen, welke in de geesten woelden, betuigden zich in de *Schicksalstragedie* van MÜLLNER en WERNER, wiens stukken werden ingegeven door den waan van den mensch, die zich gaarne aan eene geheimzinnige macht onderwerpt in de meening, dat die macht wat bijzonders met hem voorheeft. Maar de twee hoofddichters van Duitschland bleven niet in gebreke ook voor het tooneel te arbeiden. Nadat Goethe zelf in zijn *Clavigo* en *Stella*, en Schiller in zijn *Kabale und Liebe* aan het roerende burgerlijke drama, en Schiller bovendien in zijne *Räuber* en *Fiesco* aan den revolutionnairen geest en in zijne *Braut von Messina* aan de Schicksalstragedie den tol betaald had, werd onder Goethe's invloed Schillers talent al meer en meer gezuiverd, zoodat hij in zijne *Maria Stuart* en *Wallenstein* de uitnemendste proeven leverde. Van den indruk, door Shakespeare op den jongen Goethe gemaakt, getuigde zijn *Göz von Berlichingen*; maar in zijn *Iphigenie* en *Tasso* had Goethe geen ander voorbeeld en bron, dan zijn eigen hoogen geest en diepvoelend hart, bij rijke ervaring en rijpe vorming. In zijnen *Faust* stelt de groote dichter het raadsel van het leven des menschen voor, in zijne beperktheid naar het absolute strevend, alle dingen op den bodem ziende, nergens naar geest en zinnen beide voldaan, maar eindelijk in het oogenblik bevredigd, en daarmede, terwijl hij den Booze de zege afstaat, den Booze feitelijk in het ongelijk stellend.

www.libtool.com.cn

VIERDE HOOFDSTUK.

De Romance en de Ballade.

§ 168.

De Grieken, in de dagen van hunnen bloei, gansch bezig in het bedrijvige leven, en vervuld van het denkbeeld, dat de mensch allen last af te werpen en alle bemoeiing ter zijde te stellen had, die hem in den wedloop des levens kon belemmeren, stonden niet stil om over het voorbijgegane te peinzen, noch zochten voedsel voor hun gevoel bij de herinnering van treffende gevallen van het verledene. Eerst bij de Romeinen in den tijd vóór en onder Augustus vindt men de sporen van zulke gewaarwordingen. Het leven kon den mensch niet meer ten volle bevredigen, en reeds had de reiziger naar Griekenland en Azië de bouwvallen van een ondergegane heerlijke wereld voor oogen. Doch de mededeeling van den indruk, door eene historische herinnering op het gemoed gemaakt, in den vorm van een lied, zoo vluchtig als het gevoel zelve, behoort in den modernen tijd te huis.

In het algemeen toch gesproken, was de mensch in de Oudheid of vrij of slaaf: de vrije had te handelen en hij mocht *spreken*, en zijn spreken was een handelen; maar de slaaf moest zwijgen. Doch in de Christelijke tijden ontstond er eene *Volksklasse*, die voor het minst in beginsel vrij en met de Grooten gelijk was. Deze klasse kon spreken, maar niet op de wijze der regeerenden. Zij uitte haar gevoel bij monde van den een' of ander, die met haar leefde en in hare gewaarwordingen treden kon, en, zonder aanmatiging teruggevende wat hem de toestand of eenig feit te gevoelen gaf, zijnen naam niet

www.libtool.com.cn

aan zijn voortbrengsel verbond. Dus ontstond het *Volkslied* bij de Romanische, de Duitsche, de Noorsche en de Slavische volken. — In verschillende verzamelingen zijn deze naamlooze liederen bijeengebracht. Zij onderscheiden zich door onovertrefbare levendigheid en beknoptheid, eenen toestand schilderend met eenen enkelen trek of een kort gesproken woord, van diepe grieven klagend, of met niets ontziende stoutheid den tegenstander tartend of juichend in zijnen ondergang, of eindelijk een feit, hetwelk de zinnen des volks getroffen en zijne aandoeningen opgewekt heeft, in een eenvoudig verhaal mededeelend.

De middeleeuwsche Romance, vooral in Spanje, is in haren oorsprong niets ander dan de vrucht van den verschillenden indruk door allerlei treffende voorvallen gemaakt. Zonder te vragen naar regelen van dichtkunst, noch naar modellen, toen ter tijd nog slechts in de Latijnsche taal voorhanden, vond het opgewekt gevoel zijne uitdrukking in de moedertaal (het romanisch: vandaar de naam) en in eene gemakkelijke maat, met aanwending van het bij het volk gezochte en ook bij de Arabieren, met welke de Spanjaarden te doen hadden, geliefde rijm. Dus is de Spaansche Romance hoogst verscheiden van inhoud, beurtelings heroïsch en spotachtig. In plaats van een kunstgenre te zijn, is zij de algemeene poëtische uitdrukking van het leven van den tijd.

Waar een in de kunst geoefend dichter zulke gezangen als uit den mond des volks opnam, of, zich in den geest des volks indenkend, zulke tonen aansloeg, ontstonden *Liederen*, die, zoo zij een feit, tot 's lands geschiedenis behoorend of met enkele belangwekkende personen voorgevallen, bezingen, *Romancen* heeten, en zoo daarin eene geheimzinnige macht optreedt, die de handelende personen, op welke zij door hunnen hartstocht vat heeft gekregen, tot haren speelbal maakt, *balladen* heeten moeten. Deze benaming, het Italiaansche *ballata*, geeft eigenlijk een *zang bij den dans* te kennen. Zulk een zang nu brengt van zelve levendige gebaren en de inlassching

www.libtool.com.cn

van klanken zonder beteekenis mede, bestemd om den danspas bij te houden. Vandaar is de naam op een gedicht toegepast, dat van een voorval gewaagt, waarin zulk eene levendige beweging heerscht, dat de dichter (even als Burger in zijn *Lenore*) daardoor wordt uitgelokt om die beweging met bloote klanken af te beelden. In Frankrijk gaf men in de middeleeuwen dezen naam aan een lied, van allerlei strekking, maar waarin veelvuldige herhaling van dezelfde woorden voorkwamen, of slechts de herhaling van eenzelfde vers (refrein), als het ware ten besluite van elke voleindigde dansfiguur (strophe). In Engeland en Schotland werd de naam toegepast op allerlei losse gedichten, uit de middeleeuwen bewaard: vervaardigde een dichter een lied in den trant, dien hij bij die oude gedichten meende opgemerkt te hebben, dan noemde hij het insgelijks Ballade. In Duitschland onder de hand van een SCHILLER en GOETHE heeft de Ballade het karakter gekregen, dat haar aan de zoo even gestelde definitie doet beantwoorden. Bij den diepen en ernstigen zin bepaaldelijk van Schiller heeft de Ballade, naar haren inhoud en vorm, de laatste sporen van haren oorsprong uit woorden, die den dans begeleidden, afgelegd.

Aanm. Men kan niet zeggen, dat de dichters de verschillende benamingen *ballade* en *romance* steeds nauwkeurig op liederen van verschillenden aard toepassen. Zoo geeft Schiller, onder een groot aantal liederen (als *der Ring von Polycrates, die Kraniche des Ibycus, Hero und Leander, die Bürgschaft, der Taucher, Ritter Toggenburg, der Gang nach dem Eisenhammer, der Graf von Habsburg*) alleen aan *der Kampf mit dem Drachen* den naam van *ballade*, terwijl hij alle andere *Romancen* noemt: *Der Graf von Habsburg* althans zou *Romance* hebben moeten heeten. Maar alle aanspraak op den naam *ballade* hebben, bij voorbeeld, de *Lenore* van BÜRGER, de *Ridder Toggenburg* en *de Gang naar de IJzersmelterij*, evenzeer als de *Don Ramiro*, de *Loreley* en *de Drie Grenadiers* van HEINE. In 1856 gaf Mr. A. BOGAERS *Romancen en balladen* uit; doch in de tweede uitgave (1862) liet hij den naam *romancen* weg, en de bundel voert tot titel: *Balladen en andere dichtstukjes.*

Nog altijd evenwel zijn er dichtwijzen, die de aloude gemeenschap der poëzij met dans en zang niet verloochenen.

www.libtool.com.cn

Zoo wendt het *Lied*, bestemd om het volk in den mond gegeven te worden, het refrein aan, hoe moeilijk het ook zij door kunst na te maken, wat de zang en dans des volks soms vrij gelukkig van zelve vindt. „Ik meen, zegt Bersot, dat het Lied (Chanson) het refrein niet kan missen. Terwijl de Ode bij elke strophe, als met nieuwen vleugelslag, weder opstijgt en hare vlucht hervat, doet het Lied, aan het refrein vastgehecht, niets dan fladderen: bij elk couplet loopt het af; elke nieuwe gedachte moet het oog op dat punt gevestigd houden, er op af sturen en er eindelijk als ongezocht en ongedwongen op neêrkomen. Er is iets bekoorlijks in dat terugkeeren van een val, dien men verwachtte." — Ook de oude Bucolische dichters wendden de herhaling aan van versregels bij den aanhef van grootere of kleinere afdeelingen van hetzelfde lied, bepaaldelijk in zoodanige gedichten, die de oude tooverliederen nabootsten, alsmede in lijkzangen en gebeden. — Zoo keert de kunst tot den volkstoon en den natuurkreet terug, en verliest zich de taal der rede in de sfeer der mimiek en muziek.

Met de historiographie, die zonder wetenschappelijk onderzoek niet bestaan kan, waren wij begonnen; hier, waar wij de lyriek de taal des hartstochts, ja der geestvervoering hoorden uiten, besluiten wij. Tusschen deze twee uiteinden duidden wij den ganschen rijkdom aan der vormen, welke de mensch gevonden heeft om terug te geven wat zijn geest aanschouwt, vrij tegenover het wonder van Geschiedenis en Natuur, vrij in het middelpunt des levens, nog vrij bij de vervoeringen van zijn eigen hart.

---

www.libtool.com.cn

BIJVOEGSELS.

Op bl. 93 (§ 87) mogen de namen van BERRYER en ERSKINE, als beroemde pleitbezorgers niet ongenoemd blijven. De laatste werd door Lord Brougham een der grootste advokaten, die de wereld ooit gekend heeft, geheeten.

Op bl. 168 (§ 122). Bij het omwerken van den inhoud dezer paragraaf heb ik vergeten den vorm te vermelden, van welken LUCIANUS in zijne *Samenspraken* het voorbeeld gegeven heeft. Goden en Gestorvenen voert hij samensprekend in met het doel om de ijdelheid der mythologie en der philosofen en dweepers van zijnen tijd aan de kaak te stellen. Onder de *mythische dichtingen* laat zich deze vorm niet brengen, vermits daarbij de mythe, even zeer als het bestaan der dooden in de Onderwereld, als eene werkelijkheid gesteld wordt. *Natuurgetrouw* is deze voorstelling echter evenmin. Hoe dit zij, in de latere tijden is de vorm van *Gesprekken tusschen afgestorvenen* door verschillende auteurs te baat genomen, en in de achttiende eeuw waren de *Entrevuen im Reiche der Todten* van DAVID FASSMANN eene geliefde lectuur. Hier vinden wij het leven en de daden van uitstekende mannen der Oudheid in den vorm van een gesprek tusschen twee of meer van die mannen gewrongen.

Op bl. 173 (§ 125). Hier heb ik verzuimd een' belangrijken tak der Arthur-gedichten, in de 14de eeuw naar Spanje overgeplant, te vermelden, te weten, de *Amadis-romans*. De avonturen van *Amadis van Gaule* (*Wales*) vonden in de 15de eeuw in Spanje, voordat men zich aldaar tot plicht gesteld had gezien, de Mooren met hunne ridderlijke zeden te verfoeien, in MONTALBO (1465) eenen bewerker in proza. Ongeveer tachtig jaren later werden zij, na dien Spanjaard, in het Fransch bewerkt en sedert ook in het Nederlandsch overgebracht.

www.libtool.com.cn

Op bl. 174 (§ 125. Aanm. 3). Ten bewijze, dat werkelijk de dichtmaat in die tijden als de verplichte vorm van een historisch werk beschouwd werd, kan de opmerking dienen, dat FROISSART het eerste boek zijner Kroniek aanvankelijk in verzen geschreven had.

DRUKFOUT.

Pag. 144 (in 't midden): *Satyrice* lees *Satyrica*.

www.libtool.com.cn

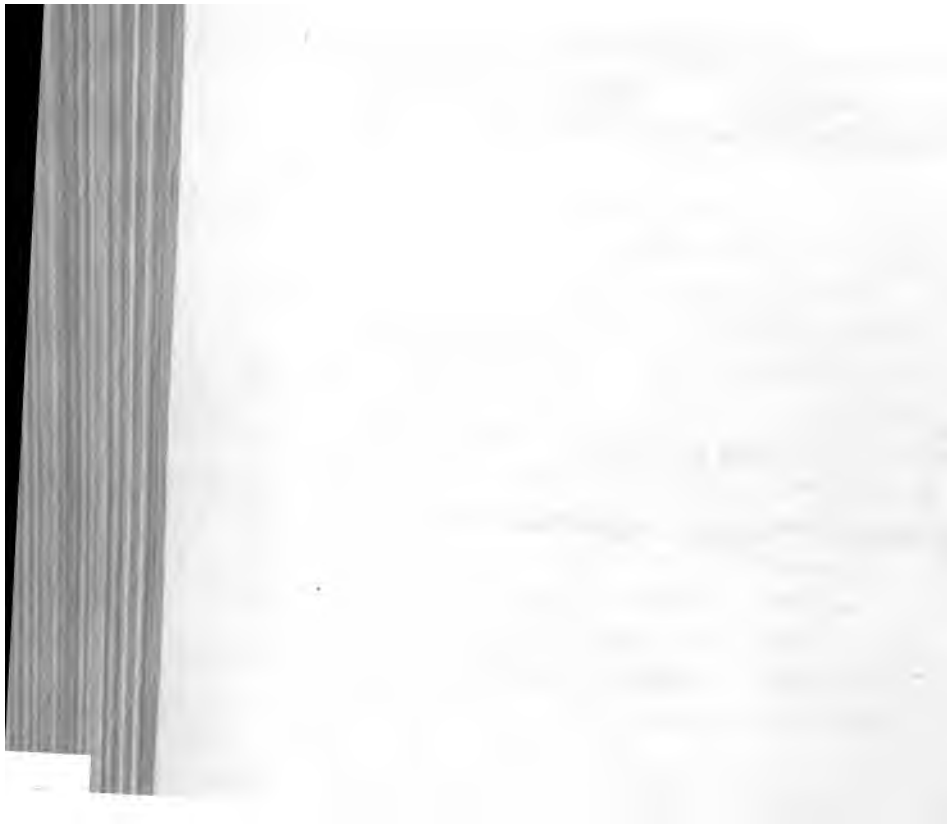

www.libtool.com.cn

REGISTER.

A.

Abele spelen, p. 250.
Abbatutis (Giov. Alesio), p. 153.
Accius, p. 249.
Ackermann (Mme.), p. 241.
Actie, p. 24.
Addison, p. 132.
Aemilius Scaurus (M.), p. 75.
Aerssen (Franç.), p. 94.
Aeschines, p. 123.
Aeschylus, p. 246.
Aesopus, p. 156.
Afranius (L.), p. 249.
Aguesseau (d'), p. 93.
Aitsema, p. 56.
Alcaeus, p. 139, 238.
Alciphron, p. 200.
Alcuinus, p. 158.
Aleman, p. 218.
Alfieri, p. 204.
Alkman, p. 231.
Allegorie, p. 30.
Alphen (Hier. v.), p. 85.
Alutarius, p. 111.
Amadis-romans, p. 274 (Bijvoegs.).
Ambrosius, p. 233.
Amours (Gabr. d'), p. 115.
Amphion, p. 135.
Amyot, p. 46.
Anadiplosis, p. 20.
Anakoinosis, p. 25.
Anakreon, p. 139, 238.
Anaphora, p. 18.
Andersen, p. 153.
Anthypophora, p. 26.
Antimachos, p. 184.
Antimetabole, p. 21.
Antitheton, p. 22.
Antonides van der Goes, *zie op* Goes.
Antonius Diogenes, p. 202.
Aphthonios, p. 125.
Aporia, p. 31.
Aposiopesis, p. 31.
Apostrophe, p. 36.
Apuleius, p. 159.
Arabische Nachtvertellingen, p. 154.
Aratos, p. 140.
Archilochos, p. 237.
Aretino, p. 262.
Arion, p. 231.
Ariosto, p. 69, 191, 262.
Aristophanes, p. 165.
Arminius, p. 110.
Asselijn, p. 265.
Astelsmus, p. 34.
Asyndeton, p. 14.
Aubigné (d'), p. 79.
Aucasin et Nicolette, p. 201.
Auerbach, p. 208.
Augier (Emile), p. 261.
Augustinus, p. 49, 83, 233.
Aulnoy (Mme. d'), p. 153.
Aurelius (M.), p. 83.
Aurelius Victor, p. 48.
Ausonius, p. 125, 210.
Auxesis, p. 33.
Aventinus, p. 52.

B.

Babet, p. 120.
Baireuth (Markgravin v.), p. 81.
Balzac (*Brieven* v.), p. 116.
Balzac (de), p. 224.
Banville (Théod. de), p. 235.
Barbier, p. 138.
Bartas (du), p. 188.
Baudaert, p. 80.
Beaumarchais, p. 260.

www.libtool.com.cn

Beccari, p. 207.
Beda Venerabilis, p. 49.
Beheim (Michel), p. 177.
Benjamin Constant, p. 93.
Béranger, p. 241.
Bernagie, p. 265.
Bernardin de St. Pierre, p. 71, 218.
Berryer, p. 274 (Bijvoegs.).
Berthold, p. 50.
Berthold van Regensburg, p. 107.
Bibbiena, p. 262.
Bidpai, p. 156.
Bilderdijk, p. 59, 117, 148, 194, 199, 210, 240, 266.
Bion, p. 199.
Blumauer, p. 213.
Boccaccio, p. 203.
Bodmer, p. 268.
Boekdrukkunst (*uitwerking van de uitvinding der*), p. 91.
Boëthius, p. 84.
Bogaers, p. 149, 195, 272.
Bojardo, p. 191.
Bolingbroke, p. 66.
Bonnet, p. 113.
Borger, p. 113.
Borstius, p. 111.
Bosc (Pierre du), p. 112.
Bossuet, p. 60, 113.
Bouillon (Hertogin v.), p. 119.
Bourbon (Etienne de), p. 106.
Bourdaloue, p. 113.
Boursault, p. 120, 216.
Brandt (Gerard), p. 56, 147.
Brantôme, p. 79.
Brébeuf, p. 195.
Brederoô, p. 263, 264.
Breitinger, p. 268.
Brinckerinck, p. 108.
Brougham, p. 93.
Brugmans (Johannes), p. 109.
Bruyère (la), p. 211.
Buckle, p. 65.
Bunyan, p. 164.
Burger, p. 272.
Burke, p. 93.
Bussy-Rabutin, p. 216.
Byron, p. 193.

C.

Caesar (C. Jul.), p. 75.
Calderon de la Barca, p. 254.
Callimachus, p. 136.
Callinus, p. 137.
Callistratus, p. 139.
Calprenède (la), p. 216.
Camoens, p. 189.
Camphuizen, p. 111.
Camus (P.), p. 216.
Canning, p. 93.
Capellen (A. v. d.), p. 80.
Capellen tot de Poll (J. D. v. d.), p. 96.
Carion, p. 52.
Carlyle, p. 64.
Cassius Severus, p. 90.
Cats, p. 146, 160.
Catullus, p. 239.
Catulus (Q. Lutatius), p. 75.
Caumont de la Force, p. 216.
Caussin, p. 146.
Celles (de), p. 157.
Cellini (Benvenuto), p. 81.
Cervantes, p. 175, 205, 206, 253.
Chapelain, p. 195.
Charientismus, p. 34.
Chateaubriand, p. 71, 82, 222.
Châteaubrun, p. 260.
Chatham (Lord), p. 93.
Chaucer, p. 205.
Choirilos, p. 184.
Chrysostomus (Johannes), p. 104.
Cicero, p. 89, 114, 184.
Cinna (C. Helvius), p. 185.
Clarendon, p. 81.
Claudianus, p. 186.
Cleanthes, p. 136.
Clercq (W. de), p. 85.
Clericus, p. 112.
Coelius Antipater (L.), p. 47.
Cohen Stuart, *zie* Stuart.
Comines (Phil. de), p. 78.
Complaintes, p. 240.
Constant, *zie* Benjamin Constant.
Corneille, p. 255.
Costa (Is. da), p. 149.
Coster (Dr. Sam.), p. 263.
Courier (P. L.), p. 116.
Cratinus, p. 165.
Crébillon, fils, p. 217.
Cyclische dichters, p. 183.
Cyprianus, p. 104.

D.

Da Costa, *zie* Costa (da).
Dante, p. 176.
Daudet, p. 224.
Davila, p. 53.
Decker (Jerem. de), p. 147, 234.
Deken (Agatha), p. 226.

www.libtool.com.cn

Delille, p. 210.
Delisle, p. 260.
Demosthenes, p. 87.
Destouches, p. 260, 268.
Diasyrmus, p. 34.
Diatyposis, p. 27.
Dickens, p. 222.
Diderot, p. 219, 260.
Dino Compagni, p. 52.
Dion Chrysostomus, p. 125.
Dionysius Halicarnassensis, p. 46.
Diphilus, p. 247.
Dohm (von), p. 80.
Dolee (Ludovico), p. 262.
Droste, p. 80.
Dryden, p. 236.
Duclos, p. 80.
Dudevant (Mme.), p. 71, 224.
Dumas, fils, p. 224.
Duras (Mme. de), p. 223.

E.

Ebers, p. 225.
Edgeworth (Mary), p. 220.
Effen (van), p. 132.
Eikon, p. 29.
Ekphonesis, p. 36.
Ellipsis, p. 14.
Emblema, p. 160.
Empedocles, p. 140.
Ennius, p. 144, 184, 248.
Epanalepsis, p. 19.
Epanorthosis, p. 31.
Ephorus, p. 45.
Epiphora, p. 18.
Episcopius, p. 95, 110.
Epitrope, p. 26.
Epizeuxis, p. 20.
Erasmus, p. 133.
Erckmann-Chatrian, p. 208.
Erotema, p. 25.
Erskine, p. 274 (Bijvoegs.).
Eupolis, p. 165.
Eurypides, p. 247.
Eversdijk, p. 111.
Exergasia, p. 21.

F.

Fabulae Atellanae, p. 248.
Fabulae praetextae, p. 249.
Fabulae togatae, p. 249.
Fabulae trabeatae, p. 249.
Fassmann (D.), p. 274 (Bijvoegs.).
Fayette (Mlle. de la), p. 216.
Feith (Rhijnvis), p. 85, 266.
Fénelon, p. 113, 168, 175.
Fescennijnsche verzen, p. 248.
Feuillet, p. 224.
Fielding, p. 220.
Filicaja, p. 236.
Flaubert, p. 224.
Fléchier, p. 113.
Florian, p. 157, 204, 207.
Floris en Blancefloer, p. 201.
Focke Simonsz, p. 213.
Focquenbroek, p. 212.
Foe (Dan. de), p. 219.
Fores (Tedaldo), p. 263.
Foulques, pastoor van Neuilly, p. 106.
Fox, p. 93.
Foy, p. 93.
Frederik de Groote, p. 81.
Frederik Hendrik, p. 80.
Froissart, p. 51, 275 (Bijvoegs.).
Fromentin (Eug.), p. 71.
Fronto, p. 115, 124.
Furetière, p. 217.

G.

Gagern (von), p. 81.
Gargon, p. 208.
Gautier (Theoph.), p. 71.
Geel, p. 168.
Geibel, p. 236.
Geiler (Joh.), p. 107.
Génestet (de), p. 241.
Gervinus, p. 63, 65.
Geszner, p. 207.
Gibbon, p. 61.
Goens (van), p. 66.
Goes (Antonides van der), p. 148, 210, 266.
Goethe, p. 82, 117, 153, 172, 208, 222, 225, 240, 269, 272.
Goldsmith, p. 219.
Goldoni, p. 262.
Goslinga, p. 80.
Gottfried van Straasburg, p. 240.
Gottsched, p. 267, 268.
Gozzi (Carlo), p. 262.
Grand (le), p. 268.
Grazzini, p. 203.
Grevinchoven, p. 110.
Grimm (gebroeders), p. 152.
Grimm (F. M. Baron v.), p. 260.
Groen v. Prinsterer, p. 63, 99.
Groete (Geert), p. 108.
Groot (Hugo de), *zie* Hugo.
Guarini, p. 207.

www.libtool.com.cn

Guicciardini, p. 52, 84.
Guizot, p. 82, 93.

H.

Haafner, p. 71.
Hagen (Petrus v. der), p. 112.
Hagepreek, p. 109.
Hamerling, p. 196, 225, 236.
Hamilton, p. 153, 217.
Hardy (Thomas), p. 208.
Haren (O. Zw. v.), p. 126, 193, 266.
Haren (W. v.), p. 126, 193, 221.
Hartmann von Aue, p. 240.
Heemskerk, p. 208.
Heine, p. 241.
Heinsius (Dan.), p. 146.
Heiurich von Morungen, p. 240.
Heliodoros, p. 201.
Helmers, p. 195.
Helmold, p. 51.
Hemsterhuis (Frans), p. 168.
Hendrik IV van Frankrijk, p. 114.
Herder, p. 61, 171.
Hermann (Conrad), p. 65.
Hermann von Reichenau, p. 50.
Hermes, p, 225.
Hermesianax, p. 239.
Hermogenes, p. 125.
Herodes Atticus, p. 125.
Hesiodus, p. 137.
Hieronymus, p. 49, 104, 170.
Hinlópen, p. 113.
Hipponax, p. 238.
Hoëvell (van), p. 72.
Hofstede (P.), p. 127.
Hollebeek, p. 113.
Homerus, p. 180.
Hooft (P. C.), p. 55, 116, 207, 240, 265.
Hoofd- en Staatsacties, p. 267.
Hoogvliet, p. 209.
Horatius, p. 69, 142, 233, 238, 239.
Hugo (Victor), p. 261.
Hugo de Groot, p. 54, 119.
Humboldt (A. v.), p. 117.
Humboldt (W. v.), p. 117.
Hume, p. 61.
Hutten (Ulrich v.), p. 92.
Huydecoper, p. 266.
Huyghens, p. 146, 265.
Hvitfeld, p. 52.
Hyperbole, p. 32.
Hypophora, p. 26.
Hypotyposis, p. 28.

I.

Iffland, p. 269.
Ironie, p. 33.
Isidorus v. Seville, p. 49.
Isocrates, p. 123.

J.

Jaquelot (Isaäc), p. 112.
Jean Paul (Friedr. Richter), p. 225.
Jeffrey van Monmouth, p. 51.
Joinville, p. 51.
Junius (*Brieven van*), p. 117.
Juvenalis, p. 143.

K.

Kant, p. 61, 66.
Kantelaar (Jakob), p. 129.
Kemper (J. M.), p. 127.
Kempis (Thomas a), *zie* Thomas.
Kinker, p. 149.
Klijn, p. 266.
Klimax, p. 21.
Klopstock, p. 187, 236.
Kluit, p. 58.
König, p. 268.
Kosegarten, p. 173.
Kotzebue, p. 269.
Krul, p. 264.
Krummacher, p. 162.

L.

Laberius, p. 199.
Labienus, p. 90.
Lafontaine, p. 157, 204.
Lafontaine (Hoogd. romanschrijver), p. 225.
Lamartine, p. 71, 234, 235.
Langendijk, p. 213, 266, 268.
Languet (Hubert), p. 93.
Lansbergen, p. 110.
Laocoön v. Lessing (*de*), p. 8.
Laprade (Victor de), p. 208, 235.
Lazarus, p. 65.
Leconte de Lisle, p. 235.
Leeuwen (van), p. 111.
Lennep (Jac. v.), p. 222, 227.
Leopardi, p. 204, 241.
Leprince-Beaumont (Mme.), p. 153.
Lessing, p. 268.
Limburg Brouwer (van), p. 227.
Linus, p. 136.
Livius (T.), p. 47.

www.libtool.com.cn

Livius Andronicus, p. 248.
Litotes, p. 33.
Lodewijk XI, p. 204.
Lohenstein, p. 224, 267.
Lokmân el Hakîm, p. 156.
Longinus, p. 125.
Longus, p. 200.
Loosjes, p. 195, 227.
Lope de Vega, p. 253.
Lotius, p. 111.
Lucanus, p. 185.
Lucceius, p. 47.
Lucianus, p. 274 (Bijvoegs.).
Lucilius, p. 142.
Lucretius, p. 69, 141.
Lutatius Catulus, p. 75.
Luther, p. 177, 234.
Lyly (John), p. 6.

M.

Macaulay, p. 63, 130.
Macchiavelli, p. 52, 262.
Mackenzie, p. 204.
Mackintosh, p. 93.
Macquet, p. 199, 209.
Maerlant, p. 174.
Magnes, p. 165.
Mahâb'ârata, p. 182.
Maillard (Oliv.), p. 106.
Maintenon (Mme. de), p. 120.
Maîret, p. 256.
Maistre (Jos. de), p. 168.
Maistre (Xav. de), p. 133.
Malherbe, p. 234.
Manerôs, p. 139.
Manuel, p. 93.
Manzoni, p. 204, 221, 234, 236, 263.
Marenco, p. 263.
Marguérite de France, p. 204.
Marivaux, p. 217.
Marlowe, p. 254.
Marmontel, p. 193, 218.
Marnix, p. 93.
Marre (de), p. 210.
Martialis, p. 143.
Massenbach (Christ. v.), p. 81.
Massillon, p. 113.
Meiosis, p. 33.
Melanchthon, p. 52.
Melis Stoke, p. 174.
Melissus (C.), p. 249.
Menander, p. 247.
Mendoza (D. Diego Hurtado de), p. 217.
Menenius Agrippa, p. 156.
Ménippée (Satyre), *zie Satyre.*
Menot, p. 106.
Messchaert, p. 129.
Metaphora, p. 5.
Metonymia, p. 6.
Mézeray, p. 60.
Michel Angelo, p. 240.
Michelet, p. 65.
Middelgeest (Sim. v.), p. 95.
Mill (Stuart), p. 65.
Milton, p. 92, 187.
Mimen, p. 198.
Mimesis, p. 35.
Mimnermus, p. 238.
Minucius Felix, p. 104.
Misterien, p. 250.
Molière, p. 258, 259.
Mommsen, p. 63.
Montaigne, p. 133.
Montalbo, p. 274 (Bijvoegs.).
Montemayor, p. 206.
Montesquieu, p. 169.
Moonen, p. 112.
Moraliteiten, p. 251.
Mörike, p. 208.
Moschus, p. 199.
Mosheim, p. 113.
Motley, p. 63.
Motte Fouqué (de la), p. 225.
Muller (Joh. v.), p. 62.
Musaeus, p. 136.
Musaeus, auteur v. *Hero en Leander*, p. 200.
Musaeus, auteur van *Sprookjes*, p. 152.
Muscatblüt, p. 177.
Musset (Alfr. de), p. 241.
Mycterismus, p. 33.

N.

Naevius (Cn.), p. 184, 248.
Napoleon III, p. 64.
Nassau (Juliana v.), p. 119.
Neuber, p. 268.
Nicandros, p. 140.
Niebuhr, p. 62.
Nîtiçâstra, p. 154.
Nivernois (hertog de), p. 157.
Nomsz, p. 266.
Novalis, p. 153.
Novius, p. 249.

O.

Ocampo, p. 255.

www.libtool.com.cn

Ockerse, p. 80, 98.
Oldenbarnevelt, p. 94, 115.
Omzetting, p. 12.
Opitz, p. 207.
Oratores, p. 91.
Orosius (Paulus), p. 49.
Orpheus, p. 135.
Orphica, p. 136.
Otto v. Freising, p. 50.
Otto v. St. Blasien, p. 50.
Oudaen, p. 148.
Ovidius, p. 69, 140, 199, 239.
Oyseleur (Pierre l'), p. 93.
Oxymoron, p. 22.

P.

Pacuvius, p. 248.
Palladius, p. 170.
Palm (van der), p. 97, 113, 127, 129.
Pamfletten, p. 92.
Pañćatantra, p. 154.
Panyasis, p. 29.
Paradiastole, p. 22.
Parmenides, p. 140.
Parny, p. 213.
Paromologia, p. 26.
Parthenopeus en Meliore, p. 201.
Pascal, p. 134, 168.
Passerat, p. 92.
Paul Gerhard, p. 234.
Peel, p. 93.
Peisandros, p. 183.
Pélisson, p. 92.
Pellico (Silvio), p. 263.
Pels (A.), p. 266.
Pericles, p. 87.
Périer (Casimir), p. 93.
Perrault, p. 152.
Perseval Grand-Maison, p. 195.
Persius, p. 143.
Petrarca, p. 115, 240.
Petronius, p. 144.
Phaedrus, p. 156.
Phocylides, p. 139.
Phrynichus, p. 245.
Pigault-Lebrun, p. 219.
Pindarus, p. 139, 230.
Pithou, p. 92.
Plato, p. 166.
Plautus (T. Maccius), 249.
Pleonasmus, p. 16.
Plinius, p. 90, 126.
Ploke, p. 23.
Plutarchus, p. 46.
Pollio (Asinius), p. 249.
Polo (Gil), p. 206.
Polyander, p. 110.
Polybius, p. 46.
Polysyndeton, p. 17.
Pomponius (L.), p. 249.
Potgieter, p. 72, 211.
Pratinas, p. 245.
Praxilla, p. 139.
Prévost (abbé), p. 217.
Proclus, p. 136.
Prodicus, p. 163.
Prolepsis, p. 26.
Propertius, p. 239.
Prosopopoïa, p. 6, 28.
Prudentius, p. 233.
Pulci (Luigi), p. 191,

R.

Rabelais, p. 159.
Racine, p. 234, 257.
Ragewin, p. 50.
Râmâyana, p. 182.
Ranke, p. 67.
Réal (de St.), p. 60.
Rederijkerskamers, p. 251.
Regulus, delator, p. 90.
Reigersbergen (Maria v.), p. 119.
Reinaerd de Vos, p. 158.
Reissner (Adam), p. 81.
Rétif de la Bretonne, p. 217.
Retz (Kardinaal de), p. 79.
Rhinton, p. 144.
Richardson, p. 220.
Richter, *zie* Jean Paul.
Robertson, p. 61.
Rochefoucauld, p. 79.
Rodenburg, p. 264.
Roemer Visscher, p. 143.
Rollin, p. 60.
Roman van de Roos, p. 163.
Rosini, p. 263.
Rotgans, p. 193.
Rouget de Lisle, p. 138.
Rousseau (J. B.), p. 234.
Rousseau (J. J.), p. 71, 84, 175, 218.
Roy (le), p. 92.
Royer-Collard, p. 130.
Rucellai (Giov.), p. 261.
Rufinus, p. 170.
Ruysbroek (Jan v.), p. 107.

S.

Sachs (Hans). p. 177.

www.libtool.com.cn

Sage (le), p. 217.
Sallustius, p. 45, 48.
Salvo, p. 255.
Sannazaro, p. 205.
Sand (George), *zie* Mme. Dudevant.
Sarcasmus, p. 34.
Satyre Ménippée, p. 92, 144.
Saurin, p. 112.
Savonarola, p. 107.
Saxo Grammaticus, p. 51.
Scarron, p. 213, 217.
Scaurus (M. Aensilius), p. 75.
Schiller, p. 62, 269, 272.
Schim, p. 210.
Schlegel (A. W. v.), p. 172.
Schlosser (F. Ch.), p. 62.
Schlözer, p. 61.
Scott (Walter), p. 220.
Scribe (Eug.), p. 261.
Scudéry (Mlle. de), p. 216.
Sédaine, p. 260.
Sempronius Asellio, p. 47.
Sendabad, p. 154.
Seneca (L. Annaeus), p. 249.
Sévigné (Mme. de), p. 119.
Shakespeare, p. 253.
Sidney (Sir Phil.), p. 207.
Silius Italicus, p. 186.
Simon (de St.), p. 78.
Simonides, p. 139.
Simonides v. Amorgos, p. 238.
Sirventes, p. 240.
Sleidanus (Joh.), p. 52.
Smits, p. 210.
Smollet, p. 220.
Sophocles, p. 247.
Sophron, p. 198.
Sorbon (Robert de), p. 106.
Souza (Mme. de), p. 223.
Spelen van zinne, p. 251.
Spenser, p. 214.
Statius (Caecilius), p. 249.
Statius (P. Papinius), p. 186.
Stael-Holstein (Mme. de), p. 223.
Sterne, p. 131, 211.
Stesichorus, p. 197, 231.
Stijl (Simon), p. 58.
Stijl, definitie, p. 2. Oorsprong van het woord, ald.
Stuart (Cohen), p. 72.
Suchenwirt, p. 177.
Sue (Eug.), p. 223.
Suetonius, p. 48.
Sulla (L. Corn.), p. 75.
Sully, p. 80.
Sully (Maurice de), p. 106.
Swift, p. 84, 159.
Symbole, p. 30.
Symploke, p. 19.
Synecdoche, p. 7.
Synonymia, p. 21.

T.

Tacitus, p. 76.
Tapeinosis, p, 33.
Tasso, p. 70, 190, 207.
Tauler, p. 106.
Tennyson, p. 236.
Terentius, p. 249.
Thackeray, p. 222.
Theocritus, p. 198.
Theognis, p. 139.
Théophile, p. 234.
Theophrastus, p. 211.
Theopompus, p. 45.
Thiers, p. 93.
Thomas a Kempis, p. 109.
Thomson, p. 210.
Thorbecke, p. 63.
Thou (de), p. 60.
Thucydides, p. 44.
Tibullus, p. 239.
Tieck, p. 153, 225.
Tiele (Allard), p. 111.
Tillotson, p. 113.
Tollens, p. 149, 195.
Tremoille (hertogin de), p. 119.
Triffino, p. 261.
Troubadours, p. 240.
Tschudi, p. 52.
Tyrtaeus, p. 137.

U.

Uhland, p. 172.
Ulrich v. Lichtenstein, p. 240.
Urfé (Honoré d'), p. 214.
Uyttenbogaert, p. 110, 111, 115.

V.

Vadé, p. 217.
Valerius Flaccus, p. 186.
Valerius Maximus, p. 48.
Varius (L.), p. 185, 249.
Varro, p. 92, 144.
Velleius Paterculus, p. 48.
Velthem (Lod. v.), p. 174.
Verdichte redevoeringen, p. 45.
Vergilius, p. 69, 141, 185, 199.
Vergniaud, p. 93.

www.libtool.com.cn

Viennet, p. 157.
Vigny (A. de), p. 221.
Villedieu (Mme. de), p. 216.
Villehardouin, p. 51.
Villemain, p. 81.
Vittoria Colonna, p. 240.
Vlaming (P.), p. 210.
Voetius (Gijsb.), p. 112.
Voiture, p. 116.
Vollenhoven (Joh.), p. 112, 234.
Volkslied, p. 271.
Voltaire, p. 60, 116, 195, 219, 257, 268.
Vondel, p. 144, 145, 192, 199, 207, 209, 234, 246, 263, 265.
Voragine (Jacob. de), p. 171.
Vos (Jan). p. 147, 265.

W.

Wagenaar, p. 56.
Walther v. d. Vogelweide, p. 240.
Wellekens, p. 210.
Wicquefort (Abrah. de), p. 56.
Wieland, p. 191, 225.
Willem I v. Oranje, p. 94, 114.
Willink, p. 208.
Winter (Mevr. v.), p. 193, 199, 266.
Winter (van), p. 210.
Wiselius, p. 266.
Witzen Geysbeek, p. 193.
Wolf (Elizabet), p. 226.
Wolfram v. Eschenbach, p. 240.

X.

Xenophanes, p. 140.
Xenophon, p. 45, 75, 174.
Xenophon Ephesius, p. 200.

Z.

Ziegler, p. 224.

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

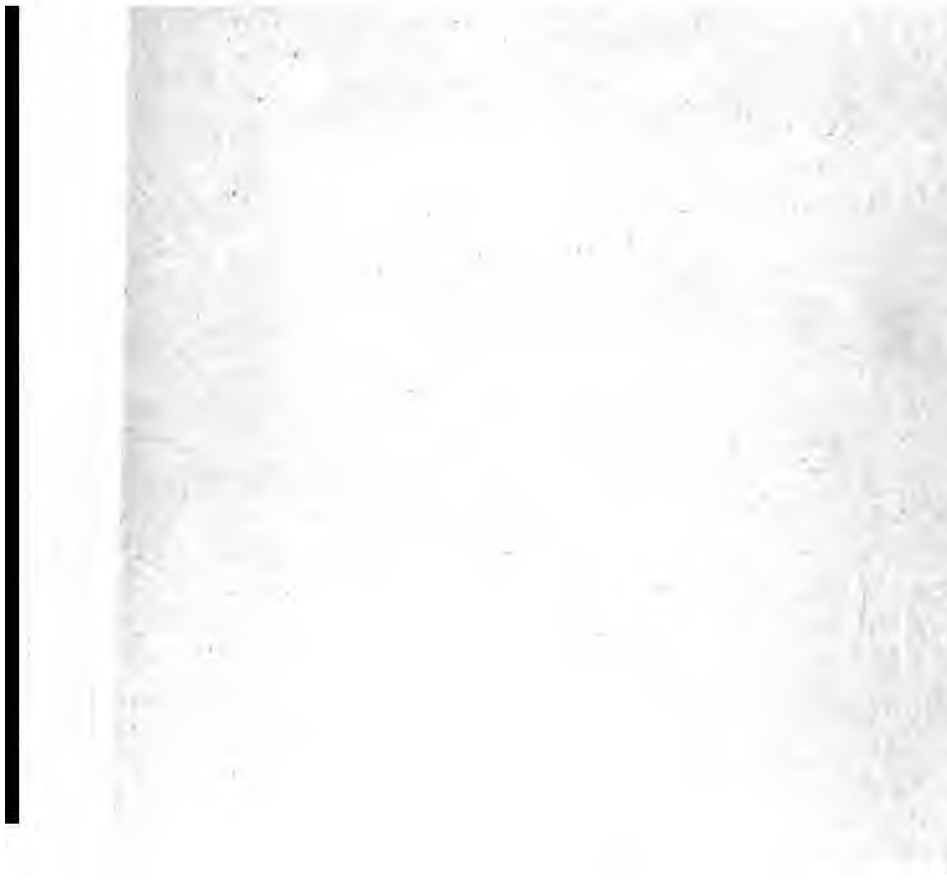

www.libtool.com.cn

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 03012 5705

www.libtool.com.cn